

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

PROFESSIONAL TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISH INSTITUTI

“XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA KASBIY TA'LIM MUASSASALARINING YANGI QIYOFASINI YARATISH VA KADRLAR TAYYORLASHNI SIFAT BOSQICHIGA OLIB CHIQISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI” MAVZUSIDAGI

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN

Toshkent 2024

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN
VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**PROFESSIONAL TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH
INSTITUTI**

**“XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA PROFESSIONAL
TA’LIM MUASSASALARINING YANGI QIYOFASINI
YARATISH VA KADRLAR TAYYORLASHNI SIFAT
BOSQICHIGA OLIB CHIQISHNING MUAMMO VA
YECHIMLARI”**

**mavzusidagi xalqaro ilmiy–amaliy anjuman
materiallari to‘plami**

**Сборник материалов
международной научно-практической конференции
«ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ СОЗДАНИЯ НОВОГО
ИМИДЖА УЧРЕЖДЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ И ПОДНЯТИЯ ПОДГОТОВКИ
ПЕРСОНАЛА НА КАЧЕСТВЕННЫЙ УРОВЕНЬ НА
ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА»**

**A collection of materials of the international
scientific and practical conference program on the topic of:
“PROBLEMS AND SOLUTIONS FOR CREATING A NEW
IMAGE OF VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS
BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE AND RAISING
PERSONNEL TRAINING TO A QUALITY LEVEL”**

2024-yil 9–noyabr

TOSHKENT, 2024

“Xalqaro tajribalar asosida professional ta’lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashni sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va yechimlari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari // Professional talimni rivojlantirish instituti. – T.: 2024, 788 bet.

Ushbu to‘plam “Xalqaro tajribalar asosida professional ta’lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashni sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va yechimlari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrirlar:

Z.Xudayberdiyev	Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktori, i.f.d., professor;
D.Ro‘ziyev	Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktor o‘rinbosari, t.f.n., dotsent;
B.Shoyqulov	Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktor o‘rinbosari, t.f.n., dotsent;
S.Ashurova	Professional ta’limni rivojlantirish instituti bo‘lim boshlig‘i, p.f.d., professor.

Taqrizchi:

N.Karimova	Professional ta’limni rivojlantirish instituti professori, p.f.d.(DSc).

Texnik muharrir

B.Nosirov	Professional ta’limni rivojlantirish instituti doktoranti.

Anjuman materiallarini tahrirdan o‘tkazish bo‘yicha tahririyat guruhi tarkibi

1. **B.Ergashev** Malaka oshirish va qayta tayyorlash fakulteti dekani, p.f.d.(DSc), dotsent;
2. **F.Mamarasulov** Ta’limda menejment kafedrası mudiri, PhD;
3. **N.Sirojiddinova** Innovatsion ta’lim texnologiyalari kafedrası mudiri, PhD;
4. **N.Roziqova** Personalni boshqarish kafedrası mudiri, PhD;
6. **I.Otaboyev** Katta ilmiy hodim – bosh mutaxassis, PhD;
7. **K.Umataliyeva** Katta ilmiy hodim – bosh mutaxassis, PhD, dotsent;
8. **G.Kadirova** Institut dotsenti, PhD, dotsent;

Tashkiliy qo‘mita kotibi

S.Uralov	Professional ta’limni rivojlantirish instituti doktoranti

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas’uldirlar.

KIRISH

Assalomu alaykum, hurmatli anjuman qatnashchilari, professor-o‘qituvchilar va aziz mehmonlar! Professional ta’limni rivojlantirish institutida “Xalqaro tajribalar asosida professional ta’lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashni sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va yechimlari” mavzusida o‘tkazilayotgan xalqaro ilmiy-amaliy anjumaniga hush kelibsiz!

Mamlakat iqtisodiyotini isloh qilish, tarkibiy jihatdan o‘zgartirish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, bevosita yuqori texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarishni jadal rivojlantirish, iqtisodiyotga innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqaligina ta’minlanishini rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasi ko‘rsatmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan islohotlar doirasida kasbiy ta’lim tizimini rivojlantirish va modernizatsiya qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Prezidentimizning fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini ta’minlash borasida bir qator farmon va qarorlari o‘zining ijobiy natijalarini berayotgani barchamizga ma’lum.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kasbiy ta’limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro talim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2024-yil 16-oktabrdagi PF-158-son Farmonida kasbiy ta’limni rivojlantirishning ustivor yo‘nalishlari belgilab berildi. Xususan, mamlakatimizda kasbiy ta’lim sohasida institutsional yaxlitlikni ta’minlash va boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish, xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etish hamda ichki va tashqi mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh o‘rta bo‘g‘in kadrlarni tayyorlash tizimini isloh qilish maqsadida kasbiy ta’lim tizimini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari, kasbiy ta’limni tizim sifatida shakllantirish uning barkamol avlodni tarbiyalashdagi o‘rni va rolini oshirish jarayonida fan – ta’lim – ishlab chiqarish integratsiyasi jarayonida amalga oshirilgan ishlarning tahlili, mahalliy davlat hokimiyati, xususiyy biznes sektori va ta’lim muassasalari bilan ijtimoiy sheriklik mexanizmi, xususiyy korxonalarning kasbiy ta’lim muassasalarini qo‘llab-quvvatlashga iqtisodiy qiziqishi, ish beruvchilarning o‘quv jarayonining to‘laqonli ishtirokchisi va kadrlar iste’molchisi, kichik biznes vakillari ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etish

uchun ish o‘rinlari bilan ta‘minlashi bilan bog‘liq bo‘lgan nazariy, tashkiliy-amaliy masalalar va ularning yechimi bo‘yicha o‘ziga hos stradegiyani belgilab olish maqsad qilingan.

Kasbiy ta‘limning asosiy maqsad va vazifalari ish beruvchilarning talab va takliflariga asosan kadrlarga bo‘lgan real ehtiyojni inobatga olgan holda iqtisodiyot soha va tarmoqlari uchun zarur bo‘lgan malakali mutaxassislarni tayyorlash hamda jamiyatning kasblar va mutaxassisliklarga bo‘lgan talablarini qondirish, mehnat faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq qilish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan kadrlarni tayyorlash, mahalliy va xorijiy ta‘lim muassasalari bilan hamkorlikni rivojlantirish, Xalqaro tasniflagich darajalari bilan uyg‘unlashgan tabaqalashtirilgan ta‘lim dasturlarini hamda o‘qitishning kredit-modul tizimini bosqichma-bosqich joriy etish, ta‘lim olish bilan birgalikda o‘quvchilarga tadbirkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yish, o‘quvchilarda vatanparvarlikni, faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish hamda ularda mas‘uliyat va ijodiy faoliyatni rivojlantirishdan iboratdir.

Bugungi davrda kasbiy ta‘lim tizimi jahon standartlariga mos keluvchi kadrlarni tayyorlashda asosiy o‘rinni egallaydi. Shu sababli, biz uchun xalqaro tajribalar asosida fan - ta‘lim – ishlab chiqarish jarayonini ishlab chiqarish bilan integratsiya qilish orqali yoshlarning amaliy ko‘nikmalarini oshirish, ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta‘minlash juda muhimdir.

Hurmatli anjuman ishtirokchilari, sizlarning taklif va mulohazalaringiz kasbiy ta‘lim tizimini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Barchangizni yana bir bor samimiy qutlab, anjuman ishlarida omad tilayman!

Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich
Professional ta‘limni rivojlantirish instituti direktori,
Iqtisod fanlari doktori, professor

1-SHO'BA: XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINING YANGI QIYOFASINI SHAKLLANTIRISHDA DAVLAT-XUSUSIY HAMKORLIKNING AHAMIYATI

Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti direktori, iqtisod fanlari doktori, professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini shakllantirishda davlat-xususiy hamkorlikning (PPP) ahamiyati yoritilgan. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik professional ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish, infratuzilmani takomillashtirish va o'quvchilarni amaliy mashg'ulotlar bilan ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada davlat-xususiy hamkorlikning turli modellari, ularning samaradorligi va ularni joriy etishning afzalliklari tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro va mahalliy tajribalar asosida professional ta'limda PPPning muvaffaqiyatini ta'minlash uchun amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: davlat-xususiy hamkorlik, professional ta'lim, infratuzilma, amaliy mashg'ulotlar, kadrlar tayyorlash, ta'lim sifati.

Hozirgi kunda ta'lim sohasini takomillashtirish va uni zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ta'lim sohasidagi islohotlar mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, yoshlarning bilimli va malakali bo'lishi, shuningdek, jamiyatdagi barqarorlik va taraqqiyotni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Bu islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida davlat-xususiy hamkorlik (PPP) katta ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim muassasalarining rivojlanishida va ularning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Professional ta'lim muassasalaridagi davlat-xususiy hamkorlik, o'z navbatida, ta'lim sifati va moddiy-texnika bazasini takomillashtirish, innovatsiyalarni joriy etish, va talabalarning amaliy ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan. Bu hamkorlikning ahamiyati nafaqat ta'lim muassasalarini moliyalashtirish, balki ularni zamonaviy infratuzilma va texnika bilan ta'minlashda ham namoyon bo'ladi. Shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik ish beruvchilar talablariga mos kadrlar tayyorlashda, ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Davlat-xususiy hamkorlik xalqaro va mahalliy tajribalardan kelib chiqib, davlat va xususiy sektorning ta'lim sohasidagi hamkorlik potensialini oshirishga xizmat qiladi. Bu mexanizm yordamida ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida amaliy aloqalar o'rnatiladi, bu esa talabalarning kasbiy tayyorgarligini va ishga joylashish imkoniyatlarini yaxshilashga yordam beradi. Shu tariqa, davlat-xususiy hamkorlik professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini shakllantirishda, ularning samaradorligini oshirishda va jamiyat uchun yetarli darajada malakali kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Davlat-xususiy hamkorlik (PPP) ta'lim sohasida turli yo'nalishlarda muvaffaqiyatli amalga oshirilib kelmoqda. Xususan, bu hamkorlik yordamida ta'lim sifati, o'quvchilarning bilim darajasi va muassasalarining moddiy-texnika bazasi yaxshilanmoqda. Muvaffaqiyatli hamkorliklarning bir necha asosiy tamoyillari bor. Birinchidan, innovatsiyalarni joriy etish va o'quv muassasalariga mustaqillik berish orqali ta'lim sifati oshirilmoqda. Shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi aniq qonunchilik va reglamentlar ham muhim ahamiyat kasb etadi (World Bank, 2023).

Ta'limda davlat-xususiy hamkorlikni samarali tashkil etish uchun quyidagi omillarga e'tibor berish kerak: xususiy sektorning ishtirokini rag'batlantirish, muassasalarga mustaqillik berish va ta'lim sifatini ta'minlash. Buning uchun davlat tomonidan aniq reglamentlar ishlab chiqilishi va xususiy muassasalar bilan hamkorlik aloqalarini aniq belgilash lozim. Bundan tashqari, xususiy sektorning resurslarini ta'lim muassasalarining infratuzilmasini takomillashtirishga jalb qilish, shuningdek, ta'lim jarayonida ijtimoiy tenglikni ta'minlash lozim (World Bank Blogs, 2023)(

Davlat-xususiy hamkorlik (PPP) modellari ta'lim sohasida muhim innovasion usullardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mamlakatlar ta'lim sifatini oshirish va keng ommaga ta'limga kirish imkoniyatlarini yaratish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikka tayanishmoqda. PPP modellari doirasida davlat va xususiy sektor o'z resurslarini birlashtirib, umumiy maqsadlarga,

jumladan ta'lim sifatini yaxshilash, infratuzilmani takomillashtirish va o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratishga intiladi. Bunday hamkorlik modellari samaradorlik va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. Ta'lim sohasida davlat va xususiy sektorning hamkorligi orqali amalga oshirilgan bir qator samarali dasturlar va loyihalar turli mamlakatlarda muvaffaqiyatli qo'llanilgan bo'lib, ular ta'lim sifatini yaxshilash va inklyuzivlikni ta'minlashda muhim natijalarga olib kelgan..

Davlat-xususiy hamkorlik (PPP)ning quyidagi modellarini ko'rib o'tamiz:

Menejment xizmatlari modellari. Bu modellar davlat maktablarining boshqaruvini xususiy tashkilotlarga topshiradi. Hukumat o'z faoliyatini rasionallashtirish va uni samarali tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalarining moliyaviy va kadrlar bilan ta'minlash, uzoq muddatli rejalashtirish va yetakchilik vazifalarini xususiy sektorga topshiradi. Bu usul hozirgi kunda AQSHdagi "charter maktablar"da keng tarqalgan bo'lib, ularning asosiy xususiyati xususiy boshqaruv modeli asosida faoliyat yuritishidir. Bu maktablar faoliyatida samaradorlikka erishish uchun xususiy sektorning innovasion yondashuvlari va yangi boshqaruv usullari joriy etiladi. Masalan, AQSHda "Edison Schools" kompaniyasi bir nechta maktablarni boshqarib, ularning ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shgan.

Kasbiy xizmatlarga asoslangan modellar. Bu modellar ta'lim xizmatlarining bir qismini, masalan, o'qituvchilarni tayyorlash, o'quv materiallarini yetkazib berish, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va ta'lim sifati nazoratini xususiy sektorga topshirishni o'z ichiga oladi. Hindistondagi ta'lim islohotlari doirasida xususiy sektorni jalb etish orqali o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari samarali yo'lga qo'yilgan. Masalan, "Teach for India" tashabbusi xususiy sektor yordamida ko'plab yosh mutaxassislarni tayyorlab, kam ta'minlangan hududlardagi maktablarga yubormoqda.

Qo'llab-quvvatlash xizmatlari modellari. Xususiy sektor maktablarda ovqatlanish, transport, bino ta'miri kabi yordamchi xizmatlarni bajaradi. Bu model davlatga asosiy vazifasi — ta'limga e'tibor qaratish imkoniyatini beradi. Britaniyada "Private Finance Initiative" (PFI) modeli davlat maktablari uchun infratuzilmani yaratish va ularni saqlash bo'yicha xususiy sektor bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Bunda xususiy kompaniyalar maktab binolarini qurish va ularning ta'mirini ta'minlaydi, davlat esa xizmatlardan foydalanadi.

Operasion xizmatlarga asoslangan modellar. Operasion xizmatlar modeli xususiy sektorga to'liq maktablarni boshqarishni topshiradi. Masalan, Chilida xususiy maktablar uchun hukumat subsidiyalar ajratib, ularning boshqaruvini to'liq xususiy tashkilotlar qo'lga topshirmoqda. Bu esa maktablar faoliyatini tezkor va samarali tashkil qilishga, shuningdek, ta'lim sifatini oshirishga yordam bermoqda.

Ta'lim xizmatlarini ta'minlash modellari. Bu model davlatning xususiy maktablar bilan hamkorlik qilib, davlat byudjetidan moliyalashtirilgan talabalarni xususiy maktablarda o'qitishni o'z ichiga oladi. Kolumbiyadagi "Concession Schools" dasturi buning yorqin misollaridan biri bo'lib, u yerda xususiy maktablar davlat mablag'lari hisobiga ta'lim olish imkonini yaratadi. Bu orqali davlat infratuzilma qurilishiga sarf-xarajatlarni kamaytirish va ta'limga kirish imkoniyatini kengaytirishga erishadi.

Infratuzilmaga oid shartnomalar. Infratuzilmaga asoslangan modellar maktab binolarini qurish va saqlash bo'yicha xususiy sektorni jalb etishni nazarda tutadi. Masalan, Buyuk Britaniyadagi PFI dasturlari xususiy sektor orqali maktablar uchun zamonaviy bino va infratuzilmani yaratish imkoniyatini beradi. Bu model samarali infratuzilma yaratish va uni sifatli saqlash imkoniyatini beradi.

Har ikki xizmatni qamrab oluvchi model. Bu modelda davlat va xususiy sektor birgalikda ta'lim infratuzilmasi va ta'lim xizmatlarini bir vaqtda ta'minlaydi. Masalan, Malayziyada xususiy sektor maktab binolarini qurish va ularni boshqarishni o'z zimmasiga olib, davlat bilan hamkorlik qiladi. Bu model infratuzilma va ta'lim sifatini yaxshilashga imkon beradi.

Ta'limda davlat va xususiy sektor hamkorliklari (PPP) modellarining har birini o'ziga xos samaradorligi mavjud. Bu modellar ta'lim sohasida davlat va xususiy sektorlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan. Har bir davlatning ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatiga qarab, turli modellarning qo'llanilishi samarali natijalarga

olib kelishi mumkin. Davlatlar ta'limda PPP modellarini samarali joriy qilib, ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish va ta'lim sifatini oshirish yo'lida muhim qadam tashlashi mumkin.

Professional ta'lim muassasalarini moliyalashtirishda davlat-xususiy hamkorlik mexanizmi moliyaviy yukni davlat va xususiy sektor o'rtasida taqsimlashga yordam beradi. Bu hamkorlik orqali ta'lim muassasalarida zamonaviy infratuzilmani yaratish, yangi texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish bilan aloqani mustahkamlash mumkin. Hamkorlikning yana bir imkoniyati — ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida amaliy aloqalarni o'rnatishdir. Bu o'quvchilarning o'qish davomida amaliy ko'nikmalarni egallashlariga, shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayoni bilan tanishishlariga yordam beradi. Bu orqali ta'lim sifati va undan keyingi ishga joylashish imkoniyatlari oshadi. Davlat-xususiy hamkorlik ta'lim muassasalarida moddiy-texnika bazasini takomillashtirishga, o'quv jarayonini zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etishga, o'qituvchilar malakasini oshirishga va yangi ta'lim dasturlarini joriy etishga yordam beradi. Bu hamkorlik orqali ta'lim muassasalari yuqori sifatli kadrlar tayyorlashda va ularning ishga joylashishiga ko'maklashadi. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlari loyihalarning samarali amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Loyihaga asoslangan hamkorlik orqali ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi va o'quv jarayoni yaxshilanadi. Har bir ishtirokchi — davlat, xususiy sektor va ta'lim muassasalari — o'z mas'uliyati va vazifalarini aniq bilib, ularni bajarish orqali umumiy maqsadga erishish imkonini yaratadi. Davlat-xususiy hamkorlik doirasida ta'lim muassasalari va xususiy korxonalar o'rtasida o'zaro manfaatli aloqalar o'rnatiladi. Xususiy sektor ta'lim muassasalarini zarur uskunalar, texnologiyalar va malaka oshirish dasturlari bilan ta'minlaydi, davlat esa qonunchilik va moliyaviy yordam ko'rsatadi. Bu hamkorlik turli sohalaridagi talabalarga amaliy mashg'ulotlar va tajriba o'tish imkoniyatlarini yaratib, ularning ishlab chiqarish jarayoniga tayyorligini oshiradi.

Xalqaro tajribalardan kelib chiqib, ko'pgina davlatlarda davlat-xususiy hamkorlik orqali professional ta'lim muassasalarida zamonaviy infratuzilma yaratilgan va yuqori sifatli kadrlar tayyorlangan. Masalan, Germaniya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda davlat va xususiy sektor hamkorligi orqali o'quvchilarni ishlab chiqarish jarayoniga jalb etish, ularga amaliy tajriba berish amaliyoti keng qo'llanilmoqda. Germaniyada dual ta'lim tizimi doirasida davlat va xususiy korxonalar o'rtasidagi hamkorlik orqali o'quvchilarning o'qish va ishlab chiqarish jarayonida bir vaqtning o'zida ishtirok etishi ta'minlanadi. Bu tizim o'quvchilarning nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini birlashtirishga yordam beradi. Janubiy Koreyada esa davlat-xususiy hamkorlik asosida ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalar va innovation ta'lim dasturlari joriy etilgan.

O'zbekistonda ham bir necha loyihalar davlat-xususiy hamkorlik asosida amalga oshirilgan bo'lib, bu hamkorlik professional ta'limni rivojlantirishda samarali natijalar bermoqda. Masalan, ayrim professional ta'lim muassasalari xususiy korxonalar bilan hamkorlikda amaliy mashg'ulotlar va tajriba almashish dasturlarini tashkil qilmoqda. Biroq, muammolar ham mavjud bo'lib, ularni hal etish uchun xalqaro tajribalarni chuqurroq o'rganish va joriy etish zarur.

Davlat va xususiy hamkorlikni rag'batlantirish uchun davlat tomonidan qo'shimcha imtiyozlar, moliyaviy yordamlar va qonunchilik bazasini takomillashtirish muhimdir. Hamkorlikni yanada samarali qilish uchun strategik rejalar ishlab chiqish, loyihalarning ijtimoiy ahamiyatini oshirish va ularni amalga oshirish jarayonida barcha ishtirokchilarning faolligini ta'minlash lozim.

Davlat-xususiy hamkorlikni rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

1. **Qonunchilikni takomillashtirish:** Davlat-xususiy hamkorlikni rag'batlantiruvchi maxsus qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishi zarur. Bu hamkorlikning huquqiy asoslarini mustahkamlab, xususiy sektor uchun qo'shimcha kafolatlar yaratadi.

2. **Moliyaviy yordam va imtiyozlar:** Xususiy sektorga soliq imtiyozlari, kreditlar va grantlar taqdim etish orqali ularning ta'lim sohasidagi faoliyatini rag'batlantirish mumkin. Bu xususiy sektorning ta'lim muassasalariga investisiya kiritishga qiziqishini oshiradi.

3. **Ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish:** Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish, o'quvchilarni amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlash uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish muhimdir.

4. **Ishlab chiqarish bilan aloqani kuchaytirish:** Professional ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, o'quvchilarga amaliy mashg'ulotlar o'tish imkoniyatini yaratish lozim. Bu orqali o'quvchilar ishlab chiqarish jarayoni bilan yaqindan tanishib, o'z bilimlarini amaliy ko'nikmalarga aylantiradilar.

5. **Pedagoglarning malakasini oshirish:** Davlat-xususiy hamkorlik doirasida pedagoglar malakasini oshirish uchun maxsus dasturlar va treninglar tashkil qilish, ularni zamonaviy ta'lim metodikalari bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

Davlat-xususiy hamkorlik professional ta'lim muassasalarining rivojlanishida, ularning yangi qiyofasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu hamkorlik orqali ta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasi takomillashadi, o'quv jarayoni yaxshilanadi va ishlab chiqarish bilan aloqalar mustahkamlanadi. Shu bilan birga, kadrlar tayyorlashning sifati oshadi va o'quvchilarning ishga joylashish imkoniyatlari kengayadi. Muammolarni hal etish va kelajakdagi maqsadlarga erishish uchun davlat va xususiy sektorning o'zaro hamkorligi yanada kuchaytirilishi zarur. Xususiy sektorning ta'lim sohasiga qo'shgan hissasi orqali ta'lim muassasalarida zamonaviy infratuzilma yaratilib, yuqori malakali kadrlar tayyorlanishi ta'minlanadi. Shu bilan birga, ta'lim sifati oshishi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.09.2019 y. PF-5812-son "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 31.08.2021 y. PQ-5241-son "Oliy, o'rta maxsus va professional ta'lim muassasalari o'rtasida ta'lim jarayoni hamda tarmoq tashkilotlari bilan ishlab chiqarish amaliyoti uzviylikini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining 29.03.2021 y. 163-son "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi Qarori.

4. Djumaniyazov U.I. «Davlat-xususiy sherikchiligi asosida korporativ boshqaruvni rivojlantirishning ayrim nazariy-uslubiy masalalari» // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. 2017 yil № 3, may-iyun, 9-b.

5. Mamayusupova D.B. Davlat-xususiy sherikligi asosida turistik salohiyatni boshqarish istiqbollari. Monografiya –T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» 2023, 160 bet.

6. Elmirzayev S.E., Shavkatov N.Sh. Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarining ilg'or xorij tajribalari va mamlakatimizda qo'llash istiqbollari "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali. № 3, iyun, 2019.

7. Yusupov N.A., Karabayev F.E., Oblomurodov N.N. "Teoriya i praktika gosudarstvenno-chastnogo partnerstva" uchebnyy modul. – Tashkent, 2013. C.6

8. G'afforov F.X. Professional ta'lim tizimida nazariya va amaliyot integratsiyasini ta'minlash nazariyasi va metodikasi // Monografiya. – T.: Durdona, 2021. – 178 b.

9. Patrinos, H. A., Barrera-Orsorio, F., & Guáqueta, J. (2009). The Role and Impact of Public-Private Partnerships in Education. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. ISBN: 978-0-8213-7866-3. DOI: 10.1596/978-0-8213-7866-3.

10. Hill, P. T., Campbell, C., & Gross, B. (2008). Charter schools and accountability in public education. Washington, DC: Brookings Institution Press. Edison Learning Official Website: www.edisonlearning.com.

11. Muralidharan, K. (2013). Priorities for Primary Education Policy in India's 12th Five-Year Plan. India Policy Forum, Vol. 9. Teach for India Official Website: www.teachforindia.org.

12. Hodge, G. A., & Greve, C. (2007). Public-Private Partnerships: An International Performance Review. Public Administration Review, 67(3), 545–558. UK Government PFI Schools Information: www.gov.uk.

13. Gauri, V. (1998). School choice in Chile: Two decades of educational reform. Pittsburgh University Press. The World Bank Report on Chile's PPP in Education: documents.worldbank.org.

14. Barrera-Osorio, F. (2007). The Impact of Private Provision of Public Education: Empirical Evidence from Bogota's Concession Schools. The World Bank Policy Research Working Paper Series. The World Bank Report on Colombia's Concession Schools: documents.worldbank.org.

TEXNIKUMLARDA KREDIT-MODUL TIZIMINING JORIY ETILISHI

Shoyqulov Baxtiyor Bakirovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti direktor o'rinbosari,
texnika fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya. Maqolada kredit-modul tizimining mazmun va mohiyati, u bo'yicha respublikada olib borilayotgan islohatlar hama texnikumlarda kredit-modul tizimining joriy etilishi borasidagi ishlar yoritilgan.

Kalit so'zlar. Kredit-modul, akademik mobillik, kreditlarni ko'chirish, kredit to'plash, mobillik dasturi, ta'lim dasturi, ta'lim dasturi katalogi, Yevropa modeli (ECTS), ta'lim jarayonini boshqarish axborot tizimi, ta'lim moduli (modul), ta'lim elementlari, transkript.

Mamlakatning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan o'rta bo'g'in mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Respublikada ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohatlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamon talablariga javob bera oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash, Davlat talablari asosida ta'lim va uning barcha tarkibiy tuzilmalarini takomillashtirib borish oldimizda turgan dolzarb masalalardan biridir.

Barchamizga ma'lum, so'ngi yillarda mamlakatimizda professional ta'lim tizimini izchil rivojlantirish yuzasidan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimiz ta'lim tizimidagi islohotlarning mantiqiy davomi sifatida qabul qilingan muhim hujjatlardan biri O'zbekiston Respublikasi vazirlar Maxkamasining 2023 yil 7 dekabrda "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 648-son qarori bo'ldi. Mazkur qarorga ko'ra respublikada faoliyat yuritayotgan texnikumlarda ta'limning kredit-modul tizimi bosqichma-bosqich o'tkazib borilishi belgilab berildi va 2024/2025 o'quv yilidan boshlab barcha texnikumlar kredit-modul tizimida faoliyat yurita boshladi.

Kredit ilk marotaba XVIII va XIX asrlarda AQSH universitetlarida joriy etilgan bo'lib, o'quv jarayonlarini liberalizatsiya qilish, talabaning haftalik akademik yuklamasini belgilab berish maqsadida yaratilgan. 1869 yilda Garvard universiteti prezidenti, Amerika ta'limining taniqli arbobi Charlz Uilyam Eliot "kredit soati" tushunchasini iste'molga kiritadi. Shunday qilib, 1870-1880 yillarda kredit soatlari bilan o'lchanadigan tizim joriy qilinadi. Kredit tizimi bilan o'qish va o'quv dasturlarini o'zlashtirish talabalarga o'quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish, uning sifatini nazorat qilish, ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish uchun imkoniyat yaratib berdi.

Bolonya deklaratsiyasida ko'zda tutilganidek, kredit-modul tizimi aynan mustaqil ta'limga urg'u qaratgani holda, asosan, ikkita funksiyani bajarishga xizmat qiladi, birinchisi, talabalar va o'qituvchilarning mobilligini, ya'ni bir ta'lim muassasasidan boshqa bir ta'lim muassasasiga to'siqlarsiz, erkin ravishda o'tishini (o'qishni yoki ishni ko'chirish)ni ta'minlaydi, ikkinchisi, o'quvchi yoki talabaning tanlagan ta'lim yo'nalishi yoki mutaxassisligi bo'yicha barcha o'quv va ilmiy faoliyati uchun akademik yuklama - kredit aniq hisoblab boriladi. Kredit yig'indisi o'quvchi yoki talabaning tanlagan dasturi bo'yicha nimani qancha o'zlashtirganligini namoyon etadi.

Bugungi kunda mazkur kredit o'lchovi tizimini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha to'rtta model keng tarqalgan.

Bular Amerika qo'shma Shtatlarining kredit tizimi (USCS), Yevropa mamlakatlarining kredit tizimi (ECTS), Osiyo - Tinch okeani mamlakatlarining kredit tizimi (UCTS) va Buyuk Britaniyaning kredit tizimi (CATS). Ushbu modellarning ichida eng ko'p tarqalgani AQSh va Yevropa modellaridir.

ECTS tizimi bo'yicha talabalarning bir yilda to'plashi lozim bo'lgan kredit miqdori 60 ni tashkil etadi. Bir o'quv yili ikki semestrda iborat bo'ladi deb olsak, talaba har semestrda 30 kredit to'plab borishi lozim. Bakalavriat dasturi 3-4 yillik bo'lsa, talaba bakalavr darajasini qo'lga kiritishi uchun jami 180 - 240 kredit, 1-2 yillik magistratura dasturini tugallashi uchun esa, 60 - 120 kredit to'plashi majburiyat hisoblanadi.

Kredit-modul tizimi - bu ta'limni tashkil etish jarayoni bo'lib, o'qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o'lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi, birinchisi bu - o'quvchi yoki talabalarning mustaqil ishlashini ta'minlash, ikkinchisi ularning bilimni reyting asosida baholash.

Professional ta'lim tizimida kredit-modul tizimini joriy etishning avzalliklari:

- texnikumlarni muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchilarni oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat ta'lim yo'nalishlariga suhbat asosida 2 va 3-kurslarga o'qishga qabul qilinishi;

- o'quvchilarda o'zini-o'zi boshqarish va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarining shakllanishi;

- kredit-modul tizimiga ko'ra, kerakli ballni yig'a olmagan talabalar OTMlarda uzoq yillar davomida o'qishga to'g'ri keladi. Tinglovchi o'rnatilgan kredit ballarni to'plagan taqdirdagina diplom olishga muvaffaq bo'ladi.

- ta'lim natijalarini taqqoslash va tan olishni osonlashtirilishi;

- akademik mobillikning paydo bo'lishi;

- o'quvchi yoki talabalar o'qituvchini tanlash imkoniyatini borligi;

- o'quvchi yoki talabalarning o'z yo'nalishi bo'yicha tanlab o'rganishi mumkin bo'lgan fanlar soning ko'p bo'lishi;

- kerakli ballni yig'a olmagan ayrim o'quvchi yoki talabalarning OTMlarda uzoq yillar davomida o'qish imkoniyatining mavjudligi;

Kredit-modul tizimining **asosiy vazifalari** sifatida quyidagilar e'tirof etiladi:

- o'quv jarayonlarini modul asosida tashkil qilish;

- bitta fan, kurs (kredit)ning qiymatini aniqlash;

- o'quvchi yoki talabalar bilimni reyting bali asosida baholash;

- o'quvchi yoki talabalarga o'zlarining o'quv rejalarini individual tarzda tuzishlariga imkon yaratish;

- ta'lim jarayonida mustaqil ta'lim olishning ulushini oshirish;

- ta'lim dasturlarining qulayligi va mehnat bozorida mutaxassisga qo'yilgan talabdan kelib chiqib o'zgartirish mumkinligi.

Yuqoridagilar dars mashg'ulotlarini nafaqat o'qitishni innovasion ta'lim texnologiyalari asosida olib borish, balki o'quvchi yoki talabadan mustaqil o'qib-o'rganish, ta'limga yangicha munosabatda bo'lish, mehnat bozori talabidan kelib chiqib, zaruriy va chuqur nazariy bilimlarni egallash, amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga o'rgatishdan iboratdir.

Shu o'rinda **modul va kredit** tushunchalari mohiyatiga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Modul - bu, bir nechta fan hamda kurslar o'rganiladigan o'quv rejasining bir qismi. U o'quvchi yoki talabalarda ma'lum bir bilim va ko'nikma hosil qilish, tahliliy-mantiqiy mushohada yuritish salohiyatiga ega bo'lishiga qaratilgan bir nechta fanlar (kurslar) majmui hisoblanadi. Bunda o'qituvchi o'quv jarayonini tashkil qiladi, jonli, video hamda audio ma'ruzalar o'qiydi, talabaning faoliyatini muvofiqlashtiradi va nazorat qiladi. O'quvchi yoki talaba esa mavzuni mustaqil o'rganadi hamda berilgan topshiriqlarni bajaradi.

Kredit (credit) - o'quvchi yoki talabaning alohida ta'lim yo'nalishi yoki dasturi (kurs) bo'yicha fanlarni o'qib o'rganishi va o'zlashtirishi uchun sarflangan o'quv yuklamasining (vaqtning) o'lchov birligidir. Kredit - o'quvchi yoki talabaning me'yoriy hujjat bilan belgilangan, odatda bir hafta davomida auditoriyada va mustaqil ravishda ta'lim olishi uchun ajratilgan minimal vaqt o'lchovidir. O'quvchi yoki talabaga kredit ma'lum bir fandan belgilangan topshiriqlarni bajarib, yakuniy imtihondan muvaffaqiyatli o'tgandan so'ng beriladi.

Har bir o'quvchi yoki talaba kelajakda tanlagan yo'nalishi va mutaxassisligi bo'yicha diplomga ega bo'lishi uchun kreditlarni yig'ib borishi lozim. To'plangan kredit o'quvchi yoki talabaga butun umr davomida o'zining malakasini oshirib borish yoki qo'shimcha oliy ma'lumot olishiga xizmat qilib boraveradi. Iqtisodiy tilda aytganda, to'plangan kredit o'quvchi yoki talabaning akademik "aktiv"ga aylanib boradi.

Kredit texnologiyasi ta'lim oluvchilarga ishchi o'quv rejaga kiritilgan tanlov fanlarini tanlash, bu orqali individual o'quv rejasini shakllantirishda bevosita ishtirok etish huquqini beradi. Ularga, nafaqat fanlarni, balki professor-o'qituvchilarni ham tanlash erkinligi beriladi. O'quvchi yoki talabalarga fanlarni tanlash imkoniyatining berilishi ijobiy hol sanaladi. Bu o'quv jarayonlarini baholashning o'ziga xos qiymat ko'rsatkichi bo'lib ham hisoblanadi.

Texnikumlarda o'qitiladigan barcha ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarning ECTS kredit-modul tizimiga to'liq transformatsiyasini amalga oshirish bo'yicha ishlar boshlab yuborilgan. Respublikada faoliyat yuritayotgan **227 ta** texnikumlar uchun **98 ta** mutaxassisliklar bo'yicha modulli ta'lim dasturlari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi.

Modulga asoslangan **o'quv dasturlari** maxsus sxema asosida ishlab chiqiladi va quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi:

- o'quv maqsadi hamda vazifalarning to'liq ochib berilishi;
- o'quvchi yoki talabaning fanni (kursni) boshlashi va tugatishidan keyingi orttirishi lozim bo'ladigan malakasiga qo'yiladigan talablar;
- modul tarkibiga kirgan har bir fanning qisqacha mazmuni (sillabus), ya'ni ma'ruzalar mavzulari, seminar va amaliy mashg'ulotlarning rejasi, mustaqil ta'limni baholash uchun mo'ljallangan topshiriqlar;
- o'qitishning qisqacha bayoni: ta'lim berish usul hamda vositalari; bilimlarni baholashning usul va shakllaridan iborat.

Modul asosida o'qitish tizimida o'quvchi yoki talabalar bilimi, malakasi hamda ko'nikmasini baholashda reyting baholash tizimidan foydalaniladi. Unda o'quvchi yoki talabaning barcha o'quv faoliyati, ya'ni auditoriya va auditoriyadan tashqarida olgan, o'zlashtirgan bilimlari ball berish orqali baholanadi. Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, texnikumlarda bir semestrda o'qish muddati **20** hafta ajratilmoqda. Shunda ikki yilda o'qish haftalari umumiy ta'tillar bilan hisoblaganda jami **80** haftani tashkil etadi. Barcha ta'lim yo'nalishi va mutaxassisliklar o'quv rejalarida har bir bosqichda fanlar ikki qismga, ya'ni majburiy va tanlov fanlariga ajratilgan holda aks ettirilmoqda. ECTS talabidan kelib chiqib, o'quvchi yoki talabaga har yili **60** kreditdan ikki yil ichida jami **120** kreditni to'plash majburiyatini yuklatilgan. Shunda talaba ikki yil davomida ma'ruza, amaliy hamda laboratoriya mashg'ulotlari va imtihon jarayonlarida ishtirok etishiga jami **3600** soat vaqt sarflashi lozim bo'ladi.

Mazkur tizimning professional ta'limga joriy qilinishi o'qitish sifatini oshirish, shaffoflikni ta'minlash, korrupsiyaga barham berish, ta'lim oluvchining haqiqiy bilimni yuzaga chiqarish hamda o'quvchining mustaqil o'qib-o'rganib, o'z ustida ishlashiga zamin yaratadi. Bugungi kunda Yevropa kredit tizimi ko'hna qit'aning deyarli barcha oliy o'quv yurtida amaliyotga joriy etilgan.

Kredit-modul tizimining joriy etilishi o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikda ishlashida muhim omil hisoblanadi. Modulli ta'limda pedagog tinglovchining o'zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi. O'quvchi esa yo'naltirilgan ob'yekt tomon mustaqil harakat qiladi. Eng katta urg'u ham o'quvchilarning mustaqil ta'lim olishiga qaratiladi.

O'quv jarayonida mustaqil ta'lim olishning ahamiyati ortadi va bu kelajakda mutaxassislarning mustaqilligi, ijodiy tashabbuskorligi hamda faolligini oshirishga olib keladi. Kredit-modul tizimida texnikum o'quvchilari har doim o'qituvchi va guruhdoshlaridan yordam hamda maslahat olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa o'zaro hamjihatlikni mustahkamlaydi va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Kredit-modul o'qitish tizimiga o'tish texnikum professor-o'qituvchilariga bo'lgan majburiyat hamda talabni ham oshiradi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, modulli o'qitish tizimi bilan o'qituvchi nafaqat axborot beruvchi va nazorat qiluvchi funksiyalarini, balki maslahatchi hamda muvofiqlashtiruvchilik vazifalarini ham bajaradi. Pedagogik jarayonda o'qituvchining yetakchilik roli saqlab qolinadi.

Shuningdek, ta'limning kredit tizimi talabalar almashinuvini oshiradi. Chunki bitta ta'lim muassasasida olingan kreditlar ikkinchisida hisobga olinadi va o'quvchi yoki talabalar kredit yo'qotmasdan bir o'qov yurtidan boshqasiga o'tishi mumkin. Aynan ushbu tizim o'zbekistonlik o'quvchi yoki talabalarning ilg'or xorijiy o'quv yurtlarida o'qishni davom ettirishiga hamda murakkab byurokratik to'siqlarni olib tashlashga imkoniyat yaratadi. Biroq, shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, har qanday xalqaro tajribani o'z qadriyatlarimizni hisobga olmasdan turib, to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etish, uning har bir elementini chuqur tahlil qilmasdan, ilmiy asoslarga tayangan holda amalga oshirilmas ekan, kelajakda ma'lum bir salbiy holatlarning yuzaga kelishini ham unutmash kerak.

Zero, mehnat bozori talabiga mos kadrlarni tayyorlamas ekanmiz, raqobatda o'z o'mimizni, mavqeimizni yo'qotishimiz muqarrar ekanligini his qilishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining 2023 yil 7 dekabrda "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 648-son qarori.
2. Sh.Mustafaqulov, TDIU "Universitet 3.0" xalqaro o'quv, ilmiy-innovasion tadqiqotlar markazi direktori, i.f.d., dotsent. <https://xs.uz/uzkr/post/kredit-modul-tizimiga-otish-nima-uchun-kerak-maqsad-mohiyat-va-afzallik>
3. U.Maxmonov. Kredit-modul tizimida talabalar bilimini baholashning o'ziga xos xususiyatlari. Zamonaviy ta'lim. 2021, 3 (100). <https://cyberleninka.ru/article/n/kredit-modul-tizimida-talabalar-bilimini-baholashning-oziga-hos-hususiyatlari/viewer>
4. A.Djumanqulov, S.Allayarova. Kredit-modul tizimida talabalarni ilmiy tadqiqot faoliyatiga yo'naltirish imkoniyatlari. Jamiyat va innovatsiyalar. Special Issue – 02 (2022) / ISSN 2181-1415. https://www.researchgate.net/publication/359979154_Kredit-modul_tizimida_talabalarni_ilmiy_tadqiqot_faoliyatiga_yonaltirish_imkoniyatlari
5. Jabborova O.M. (2021). O'qitishning kredit-modul tizimida o'quv fanlarini tanlash tamoyillari. Academic research in educational sciences, 2(6).

XALQARO TA'LIM MUASSASALARIDAGI ENG YAXSHI TAJRIBALAR VA ULARNI MAHALLIY TIZIMLARGA INTEGRATSIYALASH JARAYONLARI

Ashurova Sanobar Yuldashevna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti professori, DSc

Kadirova Gulnora Xasanovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti doktoranti, PhD

Annotatsiya. Mazkur tezisda xalqaro ta'lim muassasalaridagi eng yaxshi tajribalarni o'rganish va ularni mahalliy ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Globallashuv sharoitida ta'lim sifatini oshirish, texnologik innovatsiyalar va xalqaro standartlarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu tezisda ilg'or pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarning mahalliy madaniyat va ta'lim an'analari bilan uyg'unlashuvi ko'rib chiqildi. Innovatsiyalar va xalqaro tajribalarni joriy etishda uchraydigan to'siqlar tahlil qilinib, ularni samarali bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: xalqaro ta'lim, integratsiya, innovatsiyalar, mahalliy tizim, pedagogik yondashuvlar.

Hozirgi globallashuv davrida ta'lim tizimlari doimiy ravishda tubdan o'zgarishlar va yangilanishlarga duch kelmoqda. Ushbu o'zgarishlar, ayniqsa, xalqaro miqyosdagi ta'lim muassasalaridagi ilg'or amaliyotlarni mahalliy ta'lim tizimlariga integratsiya qilish jarayonlari orqali aniq ko'riladi. Bu jarayon xalqaro standartlar, innovatsiyalar va ta'limdagi zamonaviy talablarni mahalliy madaniyat va sharoitlarga moslashtirishni o'z ichiga oladi. Jahon bankining ta'kidlashicha, har bir mamlakatning rivojlanishi, ayniqsa, ta'lim sohasida, xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish jarayoni va innovasion yondashuvlarni o'zlashtirish orqali muvaffaqiyatga erishishi mumkin. Bunday

yondashuv ta'limning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi, chunki global amaliyotlarni qabul qilish va moslashtirish ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi (World Bank, 2020). Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish va talabalarni global talablarga javob beradigan darajada tayyorlash davlatlar uchun dolzarb masala hisoblanadi. Ayniqsa, texnologik taraqqiyot, global mehnat bozori va yoshlar o'rtasidagi raqobat kuchayishi ta'limdagi yangicha yondashuvlarni joriy qilishni talab qiladi. Shuning uchun xalqaro tajribalarni mahalliy tizimlarga samarali integratsiya qilish muvaffaqiyatli ta'lim tizimi uchun muhim asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Xalqaro tajribalarni mahalliy tizimlarga moslashtirish faqat ta'lim standartlarini emas, balki ta'lim jarayonida innovatsiyalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarning tatbiq etilishini ham o'z ichiga oladi. Bunda ilg'or texnologiyalar, individual ta'lim metodlari, ta'lim jarayonini monitoring qilish usullari, shuningdek, o'quvchilarning ijtimoiy va akademik rivojlanishiga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur mavzu dolzarbligi xalqaro amaliyotlarni mahalliy tizimlarga joriy qilish orqali ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishda yotadi. Bunda nafaqat o'quv jarayonini, balki o'qituvchilarning malakasini oshirish va pedagogik innovatsiyalarni joriy qilishga alohida e'tibor berish talab etiladi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi xalqaro ta'lim muassasalaridagi eng yaxshi tajribalarni o'rganish va ularni mahalliy ta'lim tizimiga integratsiya qilishning samarali usullarini tahlil qilishdan iborat. Bu jarayon, global amaliyotlardan kelib chiqib, ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan bo'lib, innovasion yondashuvlarni mahalliy talablarga moslashtirishni ko'zda tutadi.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Xalqaro ta'lim muassasalaridagi ilg'or tajribalarni aniqlash.
- Bu tajribalarni mahalliy ta'lim tizimi bilan qiyoslab tahlil qilish.
- Integratsiya jarayonidagi to'siqlar va muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot orqali xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitlarga samarali moslashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Xalqaro ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini samarali va innovasion usullar orqali tashkil qilishda ta'lim standartlari va ilg'or texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim standartlari talabalarning ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan bo'lib, ularni ijtimoiy va akademik rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Yevropa ta'lim tizimi, jumladan, Kembridj universiteti tajribalari, ta'lim jarayonini talabalarga ko'proq erkinlik va mustaqillik berishga yo'naltirgan dasturlar orqali tashkil qilishni tavsiya etadi. Kembridj universiteti standartlariga asoslangan ta'lim dasturlari talabalarga ularning o'quv jarayonini mustaqil boshqarish imkoniyatini beradi, bu esa ijodiy fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, bu uslub talabalarning ijodiy qobiliyatini kuchaytiradi va ularning intellektual rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi (Smith, 2018). Ilg'or texnologiyalardan foydalanish xalqaro ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun qo'llaniladi. Jumladan, elektron o'quv platformalari, raqamli axborot tizimlari va masofaviy ta'lim vositalari ta'lim jarayonini kengaytirishga yordam beradi. Masalan, AQSH va Yevropa mamlakatlarida interaktiv doskalar va virtual simulyasiyalardan keng foydalanish orqali o'quv jarayonidagi hamkorlikni kuchaytirishga erishiladi. Bu texnologiyalar talabalarning bilim olish jarayonini tezlashtiradi va o'quvchilarning mustaqillik darajasini oshiradi (OECD, 2020).

Pedagogik va innovasion yondashuvlar ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Xalqaro ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini individual yondashuvlar orqali tashkil qilish har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olishga imkon beradi. Finlyandiya ta'lim tizimi bu borada ko'plab xalqaro yutuqlarga ega bo'lib, o'quvchilarga individual ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish ularning shaxsiy rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi (Sahlberg, 2015). Finlyandiya ta'lim tizimi o'quv jarayonidagi shaxsiylashtirishga katta ahamiyat beradi. Har bir talabaning o'quv jarayonidagi ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga qarab, o'quv dasturlari moslashtiriladi. Bu yondashuvning asosiy maqsadi – har bir talabaning rivojlanishini maksimal darajada qo'llab-quvvatlash va ularning shaxsiy imkoniyatlarini kengaytirishdir. Individuallashtirilgan ta'lim jarayoni talabalarga o'zlari uchun eng mos bo'lgan ta'lim metodlarini tanlash imkoniyatini beradi, bu esa ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va natijada ta'lim sifatining yaxshilanishiga olib keladi.

(Sahlberg, 2015). Shuningdek, xalqaro ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalardan keng foydalaniladi. Masalan, AKSH va Avstraliya ta'lim tizimlarida to'g'ridan-to'g'ri yoki masofaviy hamkorlikka asoslangan o'qitish usullari keng tarqalgan. Bu usullar talabalarga birgalikda ishlash, fikr almashish va muammolarni birgalikda yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqotlar ko'rsatganidek, bu pedagogik innovatsiyalar ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi (Lee & Kim, 2021). Ilg'or texnologiyalar va pedagogik yondashuvlarni xalqaro tajribalardan mahalliy ta'lim tizimiga moslashtirish, ta'lim sifatini oshirish va o'quv jarayonini yangi bosqichga ko'tarish uchun muhim o'rin tutadi. Bu jarayonda pedagoglarning malakasini oshirish, ilg'or texnologiyalarni joriy qilish va talabalarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Har bir mamlakatning ta'lim tizimi o'ziga xos talablar va madaniy sharoitlarga moslashgan. Mahalliy ta'lim tizimlari mahalliy jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlariga mos bo'lishi lozim. Shuning uchun xalqaro ta'lim muassasalaridagi eng yaxshi tajribalarni mahalliy tizimlarga integratsiya qilishda moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda ta'lim standartlari, pedagogik yondashuvlar, o'quv rejaları va ta'lim jarayoniga ta'sir qiluvchi turli omillar mahalliy madaniyatga, an'analariga va qonunchilikka muvofiq kelishi lozim. Mahalliy ta'lim tizimida ta'lim mazmuni jamiyat ehtiyojlari va yoshlar rivojlanishiga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Masalan, O'zbekiston yoki boshqa davlatlardagi ta'lim tizimlari mahalliy madaniyat va iqtisodiy sharoitlarga mos kelishi lozim bo'ladi. Buning uchun xalqaro ta'lim standartlarini mahalliy kontekstga moslashtirish muhimdir. Masalan, ba'zi davlatlarda talabalarga erkin ta'lim berish usuli yoki mustaqillik berish an'analar bilan mos kelmasligi mumkin. Mahalliy ta'lim tizimlari nafaqat xalqaro amaliyotlardan, balki mahalliy talabalarning qiziqishlari, yoshiga mos usullar va jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda rivojlantirilishi kerak (Johnstone & Bain, 2020). Mahalliy ta'lim tizimining boshqa bir muhim xususiyati ta'lim strategiyalari va pedagogik yondashuvlarning mahalliy jamiyat uchun qabul qilinishi va qo'llanilishida yotadi. Misol uchun, xalqaro ta'lim tizimidagi interaktiv yondashuvlar mahalliy jamiyatlardagi an'anaviy ta'lim usullari bilan uyg'unlashtirilishi zarur. Bu, ayniqsa, xalqaro amaliyotlarni integratsiya qilish jarayonidagi asosiy qiyinchiliklardan biri bo'lishi mumkin. Ushbu jarayonda mahalliy pedagoglarning tayyorgarlik darajasi, jamiyatning ta'limga bo'lgan qarashlari va ta'lim muassasalaridagi mavjud resurslar ahamiyatli rol o'ynaydi.

Xalqaro tajribalarni mahalliy ta'lim tizimlariga integratsiya qilish jarayonida ko'plab to'siqlar paydo bo'lishi mumkin. Ushbu to'siqlardan biri ta'lim tizimining mustahkam saqlab kelingan an'analari bo'lib, ularni o'zgartirish yoki ularga xalqaro amaliyotlarni qo'shish ko'pincha qarshilikka uchraydi. Innovasion yondashuvlar va xalqaro standartlarni joriy qilish, ayniqsa, an'anaviy ta'lim tizimlarida murakkab jarayonga aylanishi mumkin. Har qanday yangilik jamiyatning umumiy qabul qilingan normalari bilan to'qnashganda, bu qarshilik ko'rsatishi mumkin (Rodriguez, 2019). Tezkor texnologik yangilanishlar va ilg'or amaliyotlarni qabul qilish jarayonida mahalliy tizimdagi kadrlar tayyorgarlik darajasining pastligi asosiy muammolardan biri bo'lishi mumkin. Ya'ni, o'qituvchilar va ta'lim xodimlari yangi texnologiyalar va innovasion pedagogik yondashuvlarni to'g'ri qo'llay olmasligi mumkin. Ushbu holatda mahalliy ta'lim tizimida kadrlarning tayyorgarligini oshirish uchun maxsus treninglar va seminarlarni tashkil qilish zarur. O'qituvchilarning malakasini oshirish jarayonida ularning yangi texnologiyalar bilan tanishishlari va yangi ta'lim standartlarini o'z faoliyatida qo'llashlari uchun sharoit yaratish kerak. Boshqa bir to'siq – ta'lim tizimidagi byurokratiya va an'anaviy yondashuvlarga bo'lgan ishonchdir. Innovasion yondashuvlarni joriy qilishda ko'pincha byurokratik jarayonlar va qarshiliklar to'sqinlik qiladi. Shuningdek, hukumat yoki ta'lim muassasalari rahbarlari yangiliklarni qabul qilishga shubha bilan qarashi mumkin. Bunday holatlarda samarali integratsiya jarayonini ta'minlash uchun mutaxassislar va ta'lim rahbarlari o'rtasida muloqotni yaxshilash va har bir o'zgarishning manfaatlarini tushuntirish muhimdir (Meyer & Miller, 2019). Shuningdek, ta'lim tizimida resurslarning yetishmasligi yoki kamligi ham muhim to'siq bo'lishi mumkin. Innovasion yondashuvlar va ilg'or texnologiyalarni joriy qilish ma'lum darajada iqtisodiy resurslarni talab qiladi. Mahalliy ta'lim tizimlari ko'p hollarda bu resurslarga ega bo'lmamasligi mumkin, bu esa xalqaro tajribalarni to'liq amalga oshirishda qiyinchiliklar tug'diradi. Bu holatda davlat va xususiy sektorlar o'rtasida hamkorlik qilish, ta'lim sohasiga investisiyalarni jalb

qilish va rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Muammolarni yengish uchun integratsiya jarayonida mahalliy ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich yangiliklarni joriy qilish, kadrlarning tayyorgarligini oshirish, ta'lim rahbarlari va pedagoglar bilan yaqin muloqot o'rnatish, shuningdek, mahalliy madaniyat va ta'lim talablarini hisobga olgan holda strategiyalar ishlab chiqish lozim. Tadqiqotlar ko'rsatganidek, har qanday innovasion o'zgarishning muvaffaqiyati mahalliy tizimning talab va sharoitlariga qanchalik mos kelishiga bog'liq (Johnstone & Bain, 2020).

Xalqaro ta'lim muassasalaridagi ilg'or tajribalarni mahalliy ta'lim tizimlariga integratsiya qilishning ko'plab ijobiy va salbiy tomonlari mavjud. Bir tomondan, bu jarayon mahalliy ta'lim tizimini rivojlantirish va ta'lim sifatini oshirish uchun katta imkoniyatlarni yaratadi. Ikkinchi tomondan, uni amalga oshirishda turli qiyinchiliklar va to'siqlar paydo bo'lishi mumkin. Xalqaro tajribalarni integratsiya qilishning asosiy ijobiy tomonlari orasida ta'lim sifatini oshirishni ta'kidlash mumkin. Tadqiqotlar ko'rsatganidek, xalqaro standartlar va ilg'or pedagogik yondashuvlarni qabul qilish talabalarning bilim olish jarayonini yaxshilashga yordam beradi. Masalan, Finlyandiya va Singapur ta'lim tizimlaridagi individuallashtirilgan ta'lim modellari talabalarga shaxsiy ehtiyojlarini qondirish va o'zlarining bilim olish jarayonini boshqarish imkoniyatini beradi. Bu yondoshuv talabalarning ijodiy qobiliyatlarini oshiradi, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi (Sahlberg, 2015). Boshqa bir muhim ijobiy tomon — bu talabalarning bilim olish imkoniyatlarining kengayishi. Xalqaro tajribalardan kelib chiqqan holda joriy qilingan ilg'or texnologiyalar va elektron ta'lim platformalari o'quv jarayonini sezilarli darajada yaxshilashga qodir. Masalan, interaktiv o'qitish vositalari, masofaviy ta'lim va raqamli resurslar orqali talabalar jahon miqyosidagi bilim manbalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va talabalarga kelajakdagi raqobatli mehnat bozorida o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantiradi (OECD, 2020). Shuningdek, xalqaro tajribalarni mahalliy tizimga joriy qilish pedagoglar va ta'lim xodimlari uchun ham katta imkoniyatlarni yaratadi. Innovasion pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirish va zamonaviy ta'lim standartlariga moslashish o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Jahon bankining ma'lumotlariga ko'ra, ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri — bu o'qituvchilarning doimiy rivojlanishi va ularning malakasini oshirishga qaratilgan dasturlarni joriy qilishdir (World Bank, 2020). Biroq, xalqaro tajribalarni mahalliy tizimlarga integratsiya qilishda salbiy tomonlar ham mavjud. Birinchidan, innovatsiyalarni joriy qilish jarayonida an'anaviy ta'lim tizimlari bilan to'qnashuv muammolari yuzaga kelishi mumkin. Tadqiqotchilar qayd etganidek, "innovatsiyalar ko'p hollarda mahalliy tizimning an'anaviy xususiyatlari bilan to'qnashib, amalga oshirilishida muammolar yuzaga keladi" (Meyer & Miller, 2019). Bu holatda an'anaviy ta'lim standartlari va yangi, ilg'or pedagogik yondashuvlar o'rtasida qarama-qarshiliklar paydo bo'lishi mumkin. Mahalliy ta'lim tizimlari ko'pincha mustahkam an'analarga asoslangan bo'lib, ularni o'zgartirish yoki xalqaro tajribalar bilan uyg'unlashtirish murakkab jarayonni talab qiladi. Ikkinchi salbiy tomon — bu mahalliy madaniyat va ta'lim an'alarining xalqaro tajribalar bilan uyg'unlashmasligi. Har bir mamlakat o'zining madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy xususiyatlariga ega bo'lgan ta'lim tizimiga ega. Xalqaro tajribalar ko'pincha boshqa madaniyatlarga asoslangan bo'lib, ularni to'g'ridan-to'g'ri mahalliy tizimga joriy qilishda moslashish jarayoniga e'tibor berish kerak. Moslashtirilmagan innovatsiyalar yoki texnologiyalar mahalliy tizimda muvaffaqiyatsizlikka uchrashi mumkin. Masalan, ba'zi davlatlarda interaktiv ta'lim vositalari yoki mustaqil ta'lim modellari mahalliy madaniyatga mos kelmasligi mumkin (Rodriguez, 2019). Boshqa bir salbiy tomon — bu resurslarning yetishmasligi va kadrlar tayyorgarligi darajasining pastligi. Xalqaro tajribalarni to'g'ri joriy qilish uchun yuqori darajada malakali pedagoglar va ta'lim xodimlari talab qilinadi. Ko'p hollarda mahalliy tizimdagi kadrlar zamonaviy texnologiyalar va innovasion yondashuvlarni to'g'ri qo'llay olmasligi mumkin. Bu esa yangi amaliyotlarni muvaffaqiyatsiz amalga oshirishga olib kelishi mumkin (Rodriguez, 2019). Shu sababli, kadrlar tayyorgarligini oshirish va ularning malakasini yangilash muhim ahamiyatga ega.

Tahlildan kelib chiqqan holda, xalqaro tajribalarni mahalliy tizimlarga integratsiya qilish jarayonida moslashtirish, kadrlar malakasini oshirish va madaniy moslikka alohida e'tibor berish talab etiladi. Innovatsiyalarni joriy qilishda mahalliy ta'lim tizimining xususiyatlarini hisobga olish,

shuningdek, bu jarayonda uchraydigan to'siqlarni samarali hal qilish muhimdir. Xalqaro tajribalarning ijobiy tomonlari mahalliy tizimga to'g'ri moslashtirilgan holda amalga oshirilganda ta'lim sifatining umumiy oshishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lee, J., & Kim, H. (2021). Comparative analysis of international and local educational practices. *Journal of Comparative Education*, 27(1), 65-80.
2. Meyer, D., & Miller, K. (2019). Pros and cons of integrating international educational practices. *Global Education Review*, 32(2), 90-110. Retrieved from <https://www.ger.org/integration-challenges>
3. OECD. (2020). Measuring the effectiveness of educational systems: Global indicators and benchmarks. *OECD Education Outlook*. Retrieved from <https://www.oecd.org/education/measuring-effectiveness>
4. Rodriguez, M. (2019). Barriers to educational innovation: Overcoming resistance in local systems. *Journal of Educational Change*, 22(4), 354-370. Retrieved from <https://www.jeducchange.org/barriers-to-innovation>
5. Sahlberg, P. (2015). Finnish lessons 2.0: What can the world learn from educational change in Finland? Teachers College Press. Retrieved from <https://www.tcpress.edu/finnish-lessons>
6. Smith, A. (2018). Innovative educational practices in European institutions. *Journal of Global Education*, 15(2), 45-60. Retrieved from <https://www.jge.org/innovative-practices>
7. Johnstone, B., & Bain, R. (2020). Adapting global education practices to local systems: Challenges and solutions. *Education Journal*, 18(3), 102-120. Retrieved from <https://www.edjournal.org/local-adaptation>
8. World Bank. (2020). Education for a changing world: Global practices and local integration. Retrieved from <https://www.worldbank.org/education>
9. Lee, J., & Kim, H. (2021). Comparative analysis of international and local educational practices. *Journal of Comparative Education*, 27(1), 65-80. Retrieved from <https://www.jce.org/comparative-analysis>

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПРЕИМУЩЕСТВА ВНЕДРЕНИЯ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ (АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА)

Исмаилова Зухра Карабаевна

Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации
сельского хозяйства, д.п.н., профессор

Миржанова Наргиза Норкуловна

базовый докторант институт развития профессионального образования

Аннотация: В настоящее время дифференцированный подход является ключевой стратегией для управления образованием, поскольку она включает в себя адаптацию обучения и оценки к различным потребностям, интересам и способностям учащихся. Однако, внедрение дифференциации в нашей профессиональной образовательной среде может также представлять некоторые проблемы и требовать несколько преимуществ. В этой статье описана о некоторых из общих препятствий и преимуществ дифференциации по опыту зарубежных педагогов, а также необходимые советы и примеры, чтобы помочь преодолеть проблемы и получить максимальную пользу от этого подхода в обучении.

Ключевые слова: профессиональное образование, дифференциация, подход, проблема, преимущество, учебный процесс, интерес, способности.

Дифференциация - это процесс адаптации содержания, процесса, продукта и среды обучения к различным характеристикам учащихся. Она основана на идее, что ученики лучше всего учатся, когда они вовлечены, поставлены перед необходимостью и поддерживаются в

соответствии с их индивидуальными различиями. Дифференциация может быть применена к любому предмету, классу или расположению и может включать в себя различные стратегии, такие как группировка, построение на основе, иерархизация, выбор и обратная связь.

Ученые университета Ставангер, (Норвегия) Ingunn Eikeland и Stein Erik Ohna проанализировали 28 научных зарубежных работ зарубежных ученых национальных организаций по дифференциации обучения и представили два основных вывода:

во-первых, дифференциация - это сложная идея, которая, как представляется, как дифференциация учащихся, либо как дифференциация обучения. Четыре аспекта подхода к дифференциации дополнительно иллюстрируют сложность этого явления: дифференциация как индивидуализация, дифференциация как адаптация к конкретным группам, дифференциация как адаптация в рамках различных классов; и дифференциация в системной перспективе;

во-вторых, анализ показал, что практически нет исследований, выходящих за рамки уделения основного внимания преподавателям и классной работе путем рассмотрения вопросов организационного или системного уровня.

Дифференциацию можно рассматривать как средство реагирования на многообразие учащихся, поскольку дифференциация в сфере образования направлена на учет особенностей и потребностей всех учащихся. Однако, несмотря на то, что дифференциация является хорошо известной и широко рассматриваемой концепцией в педагогической литературе на всех уровнях, как представляется, существует слабый консенсус в отношении определения этой концепции. Разнообразие его терминологии, форм, обоснований и происхождения способствует сложной и широкой области исследований. [1]

А также Кэрл Энн Томлинсон, ведущая исследовательница в этой области, обобщает дифференцированный подход обучение как привлечение студентов к преподаванию через различные подходы к обучению, обращаясь к ряду интересов, и используя различные скорости обучения, а также различные степени сложности и различные системы поддержки.

По словам Томлинсона, дифференцированное обучение - это активный и ориентированный на учащихся подход, который обеспечивает различные способы приобретения контента, обработки идей и разработки методов. Томлинсон также подчёркивает, что дифференциация - это не индивидуализированное обучение, а скорее создание нескольких вариантов обучения в смешанном классе. [2]

Также дифференцированный подход к обучению важна, потому что она признает и отвечает за разнообразие учащихся в образовательной среде. Это помогает достичь целей и стандартов обучения для всех учащихся, независимо от их готовности, происхождения или предпочтений. Это также способствует позитивной и инклюзивной учебной культуре, где они чувствуют себя ценными, уважаемыми и мотивированными. С помощью дифференциации обучения и оценки, можно повысить качество и эффективность преподавания и обучения.

Дифференциация может быть сложным процессом для педагогов из-за времени и ресурсов, необходимых для планирования, подготовки и предоставления различных вариантов и материалов для разных учащихся. Также может быть сложной задачей управлять логистикой и координацией дифференцированных мероприятий и оценок в классе. Кроме того, дифференциация требует знаний и навыков в плане разработки учебной программы, методик обучения, методов оценки и разнообразия учащихся. Кроме того, педагоги могут сталкиваться с сопротивлением или скептицизмом от традиционных предположений и практики образования, а также с отношениями и убеждениями как со стороны преподавателей, так и со стороны учащихся. Балансирование ожиданий и требований различных заинтересованных сторон, таких как студенты, родители, коллеги и администраторы, также может быть трудным.

Дифференциация обеспечивает множество преимуществ для преподавателей и учащихся, таких как повышение вовлеченности и достижения. Оно может способствовать равенству и разнообразию учащихся, поскольку учитывает их индивидуальные различия и потребности. Кроме того, оно поощряет творчество и инновации, позволяя учащимся мыслить

критически, креативно и независимо. Дифференциация также помогает им применять их обучение к реальным ситуациям и проблемам.[3]

Следуя выводу, успешное внедрение дифференциации в профессиональном образовании, требует хорошо определенного видения, регулируемого подхода и культуры сотрудничества. Надо понимать цели и стандарты обучения; используя их в качестве основы для своей дифференциации, корректируя содержание, процесс, результат и среду, чтобы быть подходящими и строгими для всех учащихся. Оценивать потребности и предпочтения учеников с помощью различных методов и источников, затем планировать и корректировать дифференциацию. Дифференциация среды может использовать гибкие пространства, тихие зоны или адаптивные инструменты для предоставления учащимся различных уровней стимуляции, автономии и доступности.

Используемые литературы:

1. Ingunn Eikeland & Stein Erik Ohna Differentiation in education: a configurative review, Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 2022, VOL. 8, NO. 3, 157–170 <https://doi.org/10.1080/20020317.2022.2039351>.
2. Tomlinson, C. A. (2014). The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners (2nd ed.). Association for Supervision and Curriculum Development.
3. <https://www.linkedin.com/advice/>

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUVCHILARNING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPITENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING XALQARO TAJIRIBALARI

P.f.d., dotsent Ergashev Bobirjon Boxodirovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti "Malaka oshirish va
qayta tayyorlash" fakulteti dekani

Mirsaidov Ibroximbek Tolib o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti doktoranti

Annotatsiya: Professional ta'limda o'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirish muhim masala hisoblanadi, chunki axborotlashgan jamiyat talablari shaxsdan axborotni samarali boshqarish, baholash va yaratish qobiliyatini talab qiladi. Turli mamlakatlar kasb-hunar ta'limi tizimida o'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirishda turli madaniy, ta'limiy va iqtisodiy shart-sharoitlardan kelib chiqqan holda turli yondashuvlar qo'llaydilar. Ushbu maqoladada jahon mamlakatlarida kasbiy ta'lim o'quv dasturlariga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini integratsiya qilish, yondashuvlarni taqqoslash va zamonaviy mehnat bozoriga o'quvchilarning tayyorgarligi nuqtai nazaridan natijalarni baholash qanday amalga oshirilayotganligi o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Axborot kompetentligi, Professional ta'lim, Raqamli savodxonlik, Tanqidiy fikrlash, Muammolarni hal qilish, Loyiha asosida o'qitish (PBL), Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT),

XXI asrda o'quvchilarda, xususan, kasb-hunar ta'limida axborotni boshqarish va undan samarali foydalana olish ko'nikmasi asosiy ko'nikmaga aylandi. "Axborot kompetensiyasi" atamasi ma'lumotlarni topish, baholash va ulardan muammolarni hal qilish, qarorlar qabul qilish va yangi bilimlarni hosil qilish uchun mos keladigan tarzda foydalanish qobiliyatini anglatadi. Kasb-hunar ta'limi real mehnat talablari bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi sababli, o'quvchilarning kasbiy faoliyatga yaxshi tayyorgarligini ta'minlashda ushbu kompetensiyani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi professional ta'lim yo'nalishi o'quvchilarining axborot kompetentligini rivojlantirishda turli mamlakatlar tomonidan qo'llaniladigan metodlarni tadqiq etishdan iborat. Maxsus maqsadlarga quyidagilar kiradi:

Zamonaviy kasbiy ta'limda axborot kompetentligining ahamiyatini tahlil qilish.

Axborot kompetentligini rivojlantirish uchun tanlangan mamlakatlardagi ta'lim siyosati va asoslarini ko'rib chiqish.

O'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirishning ilg'or tajribalarini aniqlash.

Kasb-hunar ta'limi o'quv dasturlarida axborot kompetentligi integratsiyasini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Maqsadlarga erishish uchun maqolada quyidagi tadqiqot savollariga javob beriladi:

Turli mamlakatlar professional ta'lim o'quv dasturlariga axborot kompetentligini qanday kiritadilar?

O'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirishda qanday pedagogik metodlardan foydalaniladi?

Mamlakatlar o'rtasida axborot kompetentligini rivojlantirish ularning madaniy, iqtisodiy va ta'lim kontekstiga ko'ra qanday farq qiladi?

Axborot kompetentligini shakllantirishda professional ta'lim tizimi oldida qanday muammolar mavjud?

Axborot kompetentligini rivojlantirishning muvaffaqiyatli keys-stadilardan nimalarni o'rganish mumkin?

Axborot kompetensiyasi, shuningdek, axborot savodxonligi sifatida ham tanilgan, yillar davomida raqamli davr talablarini aks ettirish uchun rivojlandi. Dastlabki ta'riflar asosan axborotni izlash va topish qobiliyatiga qaratilgan. Biroq, zamonaviy ta'riflar tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ma'lumotlarni real hayot jarayonida qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Amerika kutubxonalari assotsiatsiyasi (ALA) va YUNESKO kabi asosiy olimlar va muassasalar hozirda butun dunyoda ta'lim siyosatini yo'naltirish uchun ishlatiladigan axborot kompetentligi asoslarini ishlab chiqishga hissa qo'shdilar. Ushbu freymvorklar nafaqat axborotni olish, balki undan axloqiy va samarali foydalanish muhimligini ta'kidlaydi.

An'anaviy tarzda amaliy va texnik ko'nikmalarga yo'naltirilgan kasb-hunar ta'limi o'quvchilarni ish joyiga tayyorlashda axborot kompetentligining ahamiyatini tobora ko'proq e'tirof etishadi. Muhandislik, sog'liqni saqlash, axborot texnologiyalari kabi sohalarida axborotni qayta ishlash va qo'llash qobiliyati texnik mahorat kabi muhim hisoblanadi.

Dunyo mamlakatlari ushbu ehtiyojga ham nazariy, ham amaliy topshiriqlardan foydalangan holda kasbiy o'quv dasturlariga axborot kompetentligini singdirish orqali javob topishga xarakat qiladilar. quyida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tadqiqotlaridan kelib chiqqan holda axborot kompetentligini rivojlantirish bo'yicha global tendensiyalar va muammolarni ko'rib chiqamiz.

Finlyandiya, Singapur, Germaniya, Yaponiya kabi mamlakatlar ko'pincha kasbiy ta'limda, xususan, axborot kompetentligini rivojlantirishda yetakchilar sifatida tilga olinadi. Bu xalqlar o'zlarining ta'lim falsafasi, resurslari va iqtisodiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda turli strategiyalarni qabul qilganlar. Finlyandiya tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishga e'tibor qaratgan bo'lsa, Singapur raqamli savodxonlikka e'tibor qaratgan holda ko'proq texnik yondashuvni maqbul deb o'ylaydi.

Bundan farqli o'laroq, rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, Hindiston, Janubiy Afrika va Braziliya, cheklangan resurslar va infratuzilma tufayli kasbiy ta'limga axborot kompetentligini integratsiya qilishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Biroq, ushbu mamlakatlar xalqaro hamkorlik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish orqali sezilarli yutuqlarga erishdilar.

Professional ta'limda axborot kompetentligini rivojlantirishni tadqiq etish uchun qiyosiy keys-stadi yondashuvi tanlandi. Ushbu metod turli mamlakatlar o'quvchilarni zamonaviy kasbiy faoliyatga axborot bilan ishlash kompetensiyasiga ega qilib tayyorlash muammosini qanday hal qilayotganligini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu tadqiqot uchun tanlangan mamlakatlarga Finlyandiya, Singapur, Germaniya, Yaponiya, Hindiston, Janubiy Afrika va Braziliya kiradi, ular turli xil madaniy, iqtisodiy va ta'lim sharoitlarini ta'minlaydi.

Finlyandiya professional ta'lim tizimi tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilishga qaratilgan o'quvchilarga yo'naltirilgan yondashuvi bilan mashhur. Axborot kompetentligi

loyihaviy ta'lim (PBL) va hayotiy topshiriqlar orqali o'quv dasturiga integratsiya qilinadi. O'quvchilar sog'liqni saqlashdan tortib muhandislikkacha bo'lgan turli xil kasbiy sohalarida muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish uchun ma'lumotlardan foydalanishga undaydilar.

Finlyandiyada PBLdan foydalanish o'quvchilarga haqiqiy sharoitlarda real muammolarni aks ettiruvchi loyihalar ustida ishlash orqali axborot kompetentligini rivojlantirish imkonini beradi. O'qituvchilarning vazifasi o'quvchilarni axborotni o'zlashtirish va qo'llash jarayoniga yo'naltirish, mustaqil ta'lim olish va hamkorlikni rivojlantirishdan iborat.

Texnologiya va innovatsiyalarga katta e'tibor qaratgan Singapur raqamli savodxonlikni o'zining professional ta'lim tizimining asosiga aylantirdi. Axborot kompetentligi raqamli vositalar va platformalardan foydalanish orqali o'rgatiladi, o'quvchilar amaliy muammolarni hal qilish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha amaliy tajribaga ega bo'ladilar. Singapurning texnologiyaga asoslangan iqtisodiyotida o'quvchilarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Singapur, shuningdek, infratuzilmaga katta sarmoya kiritdi, professional ta'lim muassasalarini axborot kompetentligini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun eng so'nggi texnologiyalar bilan jihozlashni ta'minladi. Shu bilan birga, texnik ko'nikmalarni tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatlari bilan muvozanatlashtirish zarurligini e'tirof etish tobora ortib bormoqda.

Germaniyaning dual ta'lim tizimi sinfda o'qitish va ish joyida o'qitishni o'zida mujassamlashtirgan bo'lib, axborot kompetentligini rivojlantirishning o'ziga xos asoslarini ta'minlaydi. Professional ta'limda o'quvchilar maktabda ham, ish joyida ham o'rganadilar, bu ularga nazariy bilimlarni real sharoitlarda qo'llash imkonini beradi. Axborot kompetensiyasi auditoriya mashg'ulotlarida ham, ish joylarida ham AKTni integratsiyalash orqali rivojlantiriladi.

Germaniya professional ta'limida texnik ko'nikmalarga katta e'tibor beriladi, hamda tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilishga etibor kuchli hisoblanadi. O'quv dasturida AKTning integratsiyalashuvi o'quvchilarning zamonaviy kasbiy faoliyatning axborot talablarini boshqarishga yaxshi tayyorgarligini ta'minlaydi.

Yaponiya professional ta'lim tizimi an'anaviy hunarmandchilik va zamonaviy texnologiya o'rtasidagi muvozanatni aks ettiradi. Axborot kompetentligi AKT va an'anaviy ta'lim usullarini uyg'unlashtirish orqali o'quv dasturiga integratsiya qilinadi. Yaponiyada professional ta'limda aniqlik va tafsilotlarga e'tibor qaratish axborot kompetentligini rivojlantirish uchun o'ziga xos sharoit yaratadi.

Yaponiya professional ta'lim tizimida an'anaviy ravishda texnik ko'nikmalarga urg'u berilgan bo'lsa-da, o'quvchilarni raqamli iqtisodiyotga tayyorlashda axborot kompetentligining ahamiyatiga e'tibor katta. So'nggi islohotlar AKT integratsiyasi va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali o'quv dasturlarini modernizatsiya qilishga qaratilgan.

Hindiston o'zining katta aholisi va cheklangan resurslari tufayli professional ta'limga axborot kompetentligini integratsiya qilishda katta qiyinchiliklarni boshda kechirdi. Biroq, Hindiston hukumati Milliy ko'nikmalarni rivojlantirish missiyasi va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik kabi tashabbuslar orqali sezilarli yutuqlarga erishdi. AKT, ayniqsa, an'anaviy ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyati cheklangan qishloq joylarida axborot kompetentligini rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida qaraladi.

Hindistonning professional ta'lim tizimi jadal o'zgarishni boshdan kechirmoqda hozirgi kunda, bunda asosiy e'tibor raqamli resurslardan foydalanishni kengaytirish va ta'lim sifatini oshirishga qaratilmoqda. Biroq, barcha hududlardagi o'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirishda teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashda hali ham muammolar mavjud.

Janubiy Afrika professional ta'lim tizimining Hindiston bilan o'xshash jihatlari ko'p, xususan, resurslar cheklanganligi va ta'lim olish imkoniyati teng emasligi nuqtai nazaridan. Shu bilan birga, Janubiy Afrika hukumati professional ta'limda axborot kompetentligini rivojlantirish vositasi sifatida AKTni targ'ib qilish bo'yicha sezilarli sa'y-harakatlarni amalga oshirdi. Ushbu sa'y-harakatlarda xalqaro tashkilotlar va xususiy sektor kompaniyalari bilan hamkorlik muhim rol o'ynadi.

Janubiy Afrikaning professional ta'lim tizimi talabalarga zamonaviy ishchi kuchiga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni berishga qaratilgan bo'lib, AKT va raqamli savodxonlikka alohida

e'tibor qaratilgan. Biroq, ushbu ko'nikmalarning barcha hududlar va ijtimoiy-iqtisodiy guruhlarda shakllanishini ta'minlash bo'yicha muammolar yetarli darajada mavjud. Braziliya, shuningdek, professional ta'limga axborot kompetentligini, xususan, texnologiya va resurslardan foydalanish nuqtai nazaridan integratsiya qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Shu bilan birga, Braziliya hukumati professional ta'limda AKTni targ'ib qilish, raqamli resurslardan foydalanishni kengaytirish va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan tashabbuslar bilan katta sa'y-harakatlarni amalga oshirgan.

Braziliya professional ta'lim tizimida texnik ko'nikmalarga katta e'tibor beradi, ammo o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash uchun axborot kompetentligini rivojlantirish zarurligini e'tirof etadi. Braziliyada so'nggi islohotlar AKTni o'quv dasturiga kiritish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Keys-stadi turli mamlakatlarda axborot kompetentligini rivojlantirishda hamda uning metakognitiv komponentini rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Bunda hukumatlar raqamli infratuzilma va resurslarga sarmoya kiritadilar. Shu bilan birga, axborot kompetentligini rivojlantirishda qo'llaniladigan usullar har bir mamlakatning madaniy, iqtisodiy va ta'lim sharoitlaridan kelib chiqqan holda sezilarli darajada farqlanadi.

Finlyandiya va Singapur kabi rivojlangan mamlakatlarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va AKTni o'quv dasturlariga kiritishga e'tibor juda katta. Bundan farqli o'laroq, Hindiston va Janubiy Afrika kabi rivojlanayotgan mamlakatlar ta'lim va resurslardan teng foydalanishni ta'minlashda jiddiy muammolarga duch kelmoqda, ammo xalqaro hamkorlik va hukumat tashabbuslari orqali taraqqiyotga erishmoqda.

Amaliy tadqiqotlarda professional ta'limda axborot kompetentligini rivojlantirishning bir nechta ilg'or tajribalari ajratib ko'rsatilgan. Bularga quyidagilar kiradi:

Raqamli savodxonlikni targ'ib qilish uchun AKTni o'quv dasturiga kiritish.

Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun loyihaviy ta'lim va hayotiy topshiriqlardan foydalanish.

Resurslar va tajribadan foydalanishni kengaytirish uchun xalqaro tashkilotlar va xususiy sektor bilan hamkorlik qilish.

Turli madaniy va iqtisodiy sharoitlarga moslasha oladigan moslashuvchan o'quv dasturlarini ishlab chiqish.

Yuqoridagi tahlillar natijada quyidagi hulosaga kelishimiz mumkin. Turli mamlakatlarda professional ta'limda axborot kompetentligini rivojlantirish, madaniy, iqtisodiy va ta'lim jarayonidan kelib chiqqan holda turli xil yondashuvlar yoritilgan. AKTning ahamiyati kabi umumiy mavzular mavjud bo'lsa-da, axborot kompetentligini rivojlantirishda qo'llaniladigan usullar sezilarli darajada farq qiladi. Olingan natijalar asosida professional ta'limda axborot kompetentligini rivojlantirishni takomillashtirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar taklif etish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz:

Hukumat barcha o'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan vositalardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash uchun raqamli infratuzilma va resurslarga sarmoya kiritishi kerak.

Professional ta'lim o'quv dasturlari moslashuvchan va turli madaniy va iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchan bo'lishi kerak, bu mahalliy ehtiyojlarga mos keladigan tarzda axborot kompetentligini integratsiya qilish imkonini beradi.

Resurslar va tajribadan foydalanishni kengaytirish uchun xalqaro tashkilotlar va xususiy sektor bilan hamkorlikni rag'batlantirish zarur.

Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun loyihaviy ta'lim va hayotiy topshiriqlardan foydalanishni rag'batlantirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. American Library Association (ALA). "Information Literacy Competency Standards for Higher Education." United States 2000
2. Bruce, C. S. - Information Literacy Competency Standards for Higher Education. Australia. 1997
3. OECD (2017) - The OECD Handbook on Vocational Education and Skills France.

4. Mirsaidov I.T - Professional ta'limda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni qo'llash imkoniyatlari. [747-751]. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi – 2024.

5. Mirsaidov I.T - Ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish// Zamonaviy uzluksiz ta'lim: Innovatsiya va istiqbollar. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari // Toshkent 2024-b 466-467.

6. Mirsaidov I.T - Professional ta'lim o'quvchilarining kasbiy faoliyatida sun'iy intellekt texnologiyasining ahamiyati.// "Professional ta'lim tizimida fan-ta'lim ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish muammo va yechimlari" Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari // Toshkent 2024-b-280-284.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ

Голубовский Валерий Николаевич

Ректор учреждения образования «Республиканский институт профессионального образования», Республика Беларусь, канд. пед. наук, доцент

Аннотация: в статье описываются приоритетные направления развития образования в современных социокультурных условиях, обосновывается кластерный подход как механизм взаимодействия предприятий и колледжей, рассматривается целесообразность создания в структуре кластера центров компетенций на базе колледжей и использование их ресурсов при реализации образовательных программ подготовки рабочих и специалистов в сетевой форме взаимодействия, описывается опыт Республики Беларусь по созданию целостной системы управления качеством профессионального образования.

Ключевые слова: инновационная экономика, кластерный подход, центр компетенций передового опыта, сетевое взаимодействие, целостная система управления качеством профессионального образования.

Инновации, научно-технический прогресс в современных условиях стали основой устойчивого экономического роста практически всех стран мира; они позволяют полнее удовлетворять потребности общества, населения в разнообразных видах продукции и услуг при существенной экономии природных ресурсов, сырья и материалов, детерминируя при этом необходимость структурно-функциональных преобразований в системе профессионального образования. Очевидно, что проблемы обеспечения экономического роста возникают тогда, когда нет сбалансированности в развитии объективного и субъективного факторов производства; модернизация материальной базы предприятий и рабочих мест развиваются дискретно без учета требований к содержанию образовательных программ и результатам обучения; устаревшая материальная база учреждений образования и отсутствие возможностей у государства одновременно обновить все учебно-производственные мастерские; отсутствие доверия к диплому об образовании в силу разного уровня фактической квалификации у выпускников по одноимённой профессии (специальности) при одинаковой записи в дипломе. Последнее обусловлено различным уровнем оснащённости колледжей, методической компетентности педагогических кадров и других видов ресурсов.

Анализ современных тенденций развития экономики ведущих западных стран говорит о том, что инновационная экономика - это экономика общества, основанная на знаниях, инновациях, на доброжелательном восприятии новых идей, новых машин, систем и технологий, на готовности их практической реализации в различных сферах человеческой деятельности. [1]

Адаптация образовательных структур к новой системе социально-экономических отношений, создание условий для распределения ответственности в профессиональном образовании между государством, работодателями, обществом, прямо связаны с расширением возможностей использования кластерного подхода в образовании и сетевых форм

взаимодействия. Кластерная концепция восходит к трудам Альфреда Маршалла и его «индустриальным зонам», влияние было также оказано Й. Шумпетером, М. Портером и др. Так, Майкл Портер описывает существенные характеристики кластера среди которых можно выделить общность их вида деятельности, географическое расположение в пределах общих границ (например в границах свободных экономических зон), взаимосвязанность компаний и связанных с ними организаций, действующих в определенной сфере, создание общего конечного продукта и т.д. [2]

Не смотря на применение кластерного подхода в основном в экономической сфере, на его основе возможно самым принципиальным образом изменить содержание государственной образовательной политики, направив усилия на совершенствование системы профессионального образования в современных социокультурных условиях. Ключевые моменты при реализации кластерного подхода – это наличие: общей цели; правовых основ и разработанных механизмов взаимодействия между участниками кластера; механизма финансового обеспечения сетевых форм кластера; технологий и методик реализации сетевого взаимодействия в соответствии с декларируемыми общими целями. Законно утверждать, что в сфере образования кластер представляет собой систему взаимосвязанных и взаимно влияющих учреждений профессионального образования и индустриальных партнёров, объединённых в определённую сеть по отраслевому или региональному признаку, которая функционирует в интересах как участников кластера, так и в интересах государства и общества. При этом ядром кластера выступает колледж, на базе которого создаётся центр компетенций передового опыта (центр, компетенций, ресурсный центр или иное), оснащённый современным оборудованием и технологиями, методическими и кадровыми ресурсами, которые используют все участники кластера в целях подготовки высококвалифицированных кадров по образовательным программам основного и дополнительного образования. Организатором и координатором сети могут выступать научно-методические учреждения (центры) республиканского и регионального уровня, подчинённые соответственно Министерству образования или местным органам власти.

Реализация сетевой формы взаимодействия участников кластера предопределяет необходимость организационно-структурных преобразований в системе подготовки специалистов, соответствующие новой парадигме образования, характеризуемой направленностью на достижение основной цели непрерывного образования в обществе знания – обогащение творческого потенциала личности на протяжении всей жизни. Очевидно, что сетевая форма взаимодействия учреждений профессионального образования и индустриальных партнёров обладает синергетическим эффектом за счет: эффекта перетока инноваций в сети; эффекта трансформации инноваций в содержание образовательных программ; эффекта роста производительности труда и как следствие финансовой устойчивости участников сети; эффекта совместного использования инфраструктурных объектов; эффекта снижения издержек при производстве конкурентно способной продукции за счет высокой производительности труда; эффект рационального и эффективного использования всех видов ресурсов, включая финансовые инвестиции государства в развитие человеческого капитала.

Изложенные подходы в повышении эффективности и качества системы профессионального образования на основе внедрения научно обоснованных подходов построения образовательно-производственных кластеров, модели сетевого взаимодействия и создания центров компетенций на базе колледжей могут представлять интерес для представителей техникумов, научно-методических организаций в области профессионального образования и органов государственного управления образованием Республики Узбекистан.

Высокий уровень заинтересованности государства в модернизации системы профессионального образования Республики Узбекистан характеризуется принятием ряда нормативных правовых актов на протяжении последних трёх лет. Так, Указ от 16 октября 2024 года №УП-158 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы подготовки квалифицированных кадров и внедрению международных образовательных программ в профессиональном образовании» определяет направления институциональной целостности и

повышения эффективности системы управления в сфере профессионального образования Республики Узбекистан, а также реформирования системы подготовки конкурентоспособных кадров среднего звена, соответствующих требованиям внутреннего и внешнего рынка труда. Среди основных направлений определены следующие:

- оптимизация типов профессиональных образовательных организаций и внедрение единой системы многоотраслевых учебных заведений, осуществляющих подготовку кадров по всем уровням профессионального образования;

- обеспечение академической самостоятельности профессиональных образовательных организаций и расширение их возможностей по подготовке кадров, соответствующих требованиям отраслей экономики;

- внедрение современной системы управления в сфере профессионального образования; внедрение в учебный процесс профессиональных образовательных организаций международных образовательных программ, обеспечение признания в зарубежных государствах документов об образовании, выдаваемых по завершении обучения;

- поэтапную цифровизацию учебных процессов в профессиональных образовательных организациях, внедрение специальной электронной платформы, направленной на повышение качества и эффективности профессионального образования;

- обеспечение профессиональных образовательных организаций необходимой учебной литературой, методическими пособиями и цифровыми контентом, оснащение их лабораторий и мастерских самым современным оборудованием; - кардинальное обновление системы оценки навыков и компетенций выпускников профессиональных образовательных организаций, создание благоприятных условий для активного участия в данном процессе представителей работодателей. Реализация перечисленных мероприятий может осуществляться с учётом опыта Республики Беларусь, эффективность которого получает достаточно высокие экспертные оценки представителей государств-участников СНГ.

Результаты научных исследований в области качества профессионального образования и многолетний опыт работы автора данной статьи в системе профессионального образования в качестве руководителя и эксперта на национальном и международном уровнях свидетельствует о том, что реализация стратегии коренных изменений в системе подготовки трудовых ресурсов требует научно обоснованных механизмов её реализации. Так, для системы профессионального образования Республики Узбекистан могут представлять интерес разработанные автором концептуальные подходы и модель целостной системы управления качеством профессионального образования Республики Беларусь, включая подходы по следующим направлениям:

- разработка и внедрение цифровой платформы для профессиональной диагностики школьников «ПрофиТест», Электронной библиотечной системы «Профбиблиотека.by», сайтов методической поддержки и многие другие цифровые сервисы, объединённые в едином портале «Профессиональное образование» <https://ripo.by/> [3];

- модернизация системы профессионального образования с учётом социокультурных факторов посредством перехода на единый вид колледж с правом реализации образовательных программ 3-5 уровней Международной стандартной классификации образования (МСКО) [4];

- создание и функционирование центров компетенций на базе колледжей Республики Беларусь, научно-методическое и правовое обеспечение организации сетевой формы взаимодействия с профильными колледжами при реализации образовательных программ профессионально-технического и среднего специального образования на принципах опережающей подготовки кадров (3-5 уровень МСКО)[5;6;7],

- разработка и внедрение модели ведущего колледжа по отраслевому и региональному признаку, функции которого характеризуют его деятельность как ядро образовательно-производственного кластера в сети взаимодействующих колледжей и промышленных партнёров [8];

- разработка и внедрение методики проектирования (обновления) содержания образовательных стандартов и учебно-программной документации на основе функционального анализа рабочих мест и обучение педагогических кадров её применению [9;10];

- разработка и внедрение модели целостной системы управления качеством профессионального образования на основе холистического и квалитетического подходов включая матрицу индикаторов качества, декомпозированных на критерии и показатели образовательной деятельности колледжей и механизмы сбора и анализа данных об эффективности образовательной деятельности колледжей с применением цифровых технологий [11;12].

Перечисленные подходы апробированы в процессе экспериментальной и инновационной деятельности Республиканского института профессионального образования и его филиалов в период с 2016 по 2022 годы, а полученные результаты стали основой для новой редакции Кодекса об образовании Республики Беларусь, принятой в 2022 году и постановлений Правительства в сфере образования. Детальное описание выше указанных подходов представлено в монографиях, публикациях автора и сотрудников института в журнале «Профессиональное образование», сборнике научных статей «Теория и методика профессионального образования» и других изданиях, входящих в перечень, рекомендованный ВАК Республики Беларусь.

В условиях социокультурных преобразований каждое государство стремится провести модернизацию отраслей экономики и образования обеспечивая целостно повышение качества жизни населения. Поиск эффективных подходов и апробирование их на практике требует времени, которое является одним из стратегических ресурсов и его не эффективное использование как правило приводит к экономически не обоснованным затратам и отсутствием социальных и экономических эффектов. В тоже время, использование международного опыта и лучших практик по модернизации профессионального образования позволяет учесть достижения международного сообщества и адаптировать наиболее эффективные модели с учётом национальных интересов, традиций и приоритетов развития государства. Стратегическое партнёрство Узбекистана и Беларуси в сфере профессионального образования создаёт условия и возможности для ускоренного процесса адаптации лучших практик и моделей подготовки конкурентоспособных кадров, соответствующих требованиям внутреннего и внешнего рынка труда с последующей институционализацией целостной и эффективной системы управления воспроизводством трудовых ресурсов .

Список использованной литературы:

1. Краюхин, Г.А. Инновационные процессы: субъекты и мотивы их деятельности / Г.А. Краюхин, Л.Ф. Шайбокова. – СПб: ГИЭА, 2006. – 217 с.
2. Портер М. Конкуренция / Пер. с англ. — М.: Изд. дом «Вильямс», 2005. — 608 с.
3. Цифровизация образования – императив инновационного развития государства : моногр. / В. Н. Голубовский [и др.]; под ред. В. Н. Голубовского. – Минск: РИПО, 2024. – 97 с.
4. Голубовский, В.Н. Социокультурные факторы модернизации профессионального образования./В.Н.Голубовский//Университетский педагогический журнал = University pedagogical journal. – 2023. – № 1. – С. 10-17 <https://elib.bsu.by/handle/123456789/300080>
5. Теория и практика профессионального образования: достижения и перспективы развития: моногр. / О. С. Попова [и др.] ; под ред. В. Н. Голубовского. – Минск: РИПО, 2023. – 140 с.
6. Голубовский, В.Н., Опережающее профессиональное образование для инновационной экономики/ В.Н.Голубовский, Э.М.Калицкий// Профессиональное образование. – 2012. – № 4. – С. 3–7
7. Голубовский, В.Н. Роль социального партнерства в формировании заказа на опережающую подготовку кадров/В.Н.Голубовский// Теория и методика профессионального

образования: сб. науч. ст. / редкол. : А.Х. Шкляр (гл. ред.) [и др.]. – Минск: РИПО, 2014. – Вып. 1. – С. 43–60

8. Голубовский, В.Н. Кластерный подход как фактор устойчивого развития Республики Беларусь/В.Н.Голубовский// Теория и методика профессионального образования : сб. науч. ст. / редкол. : А.Х. Шкляр (гл. ред.) [и др.]. – Минск : РИПО, 2016. – Вып. 3. – С. 203–209

9. Голубовский, В.Н. Проектирование содержания образовательных программ подготовки квалифицированных специалистов/ В.Н.Голубовский// Адукацыя і выхаванне. – 2013. – № 9. – С. 61–69

10. Голубовский, В.Н. Формирование образовательных программ с учетом требований работодателей в условиях цифровой трансформации экономики/ В.Н.Голубовский // Обновление содержания среднего профессионального образования при введении отраслевого подхода в подготовку кадров: сб. материалов межрегион. с межд. участием пед.конф., 26 марта 2024 г.,

11. Голубовский, В.Н. Система управления качеством профессионального образования Республики Беларусь: стратегия совершенствования/В.Н.Голубовский// Образование и наука. – 2023. – Том 25, № 10. – С. 76-108

12. Голубовский, В.Н. Качество профессионального образования – это императив повышения качества жизни/В.Н.Голубовский//Профессиональное образование. – 2024. – № 1. – С. 3-9

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ, ИНТЕГРАЦИЯ И СОТРУДНИЧЕСТВО В СРЕДНЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Олейникова Ольга Николаевна

Доктор педагогических наук, профессор, главный специалист

Аннотация: Статья рассматривает трансформации, происходящие в системах образования в условиях глобализации, ускорения технологических изменений и роста неопределенности. В центре внимания - развитие среднего профессионального образования (СПО) в ответ на новые экономические и социальные вызовы. Важнейшими аспектами являются повышение квалификационных требований, обновление профессиональных знаний, переход на устойчивое развитие и интернационализация. Обсуждаются механизмы международного сотрудничества, как межгосударственные проекты, соглашения, а также интеграция международного знания в образовательные программы. Интернационализация СПО способствует повышению конкурентоспособности национальных систем образования и развитию профессиональных компетенций студентов и преподавателей. Описаны преимущества, которые интернационализация СПО дает на институциональном, национальном и транснациональном уровнях, способствуя модернизации образовательных программ, качеству подготовки и трудовой мобильности выпускников.

Ключевые слова: Среднее профессиональное образование, интернационализация, глобализация, устойчивое развитие, квалификационные требования, модернизация образования, международное сотрудничество, профессиональные компетенции, кросс-культурные связи, образовательные программы.

В настоящее время системы образования переживают переломный момент своего развития, который определяется тенденциями мирового развития и сформировавшимся потенциалом внутренних изменений. XXI век принес совершенно иные экономику и общество, что неизбежно оказывает влияние на образование в целом и на среднее профессиональное образование, в частности. Новые условия характеризуются и определяются глобализацией экономики, ускорением темпа технологических изменений, быстрым ростом и развитием информационных и коммуникационных технологий и, как следствие, быстрым темпом социальных перемен в общей ситуации растущей неопределенности.

Новая парадигма образования предполагает «включение» каждого человека в непрерывную среду знаний, ценностей, отношений, умений и компетенций. Отличительная особенность новой парадигмы заключается в переориентации системы образования на учет потребностей развития человека и предоставление ему возможностей более эффективного участия в сфере труда. Одновременно эта парадигма предполагает центральную роль образования в обеспечении перехода человечества на модель устойчивого развития.

В этом контексте общие вызовы для систем профессионального образования включают в себя:

- повышение требований к квалификациям и повышение, в связи с этим, доли высококвалифицированных работников среди всех категорий занятого населения,
- развитие инноваций и усиление глобальной конкуренции, что неизбежно приводит к росту неопределенности в сфере занятости и усложняет задачу разработки надежных прогнозов потребности в рабочей силе в количественном и качественном разрезе,
- растущее разнообразие институциональных моделей профессионального образования, что усугубляет проблемы в части перехода от обучения к трудовой деятельности, особенно для лиц, не завершивших программу обязательного образования и обучения,
- быстрое устаревание профессиональных знаний/умений, а также негативные демографические тенденции, что выдвигает на первый план задачи обучения в течение всей жизни.

Важнейшей тенденцией современного развития являются мощные интеграционные процессы, захватывающие все сферы общественной жизни, в том числе и сферу образования, которая становится одним из глобальных факторов общественного развития в числе наиболее важных национальных и общемировых приоритетов как важнейший компонент культурного, социального и экономически устойчивого развития, играющий важную роль в достижении стратегических политических и экономических целей.

Международное взаимодействие играет значительную роль в реальном повышении конкурентоспособности систем профессионального образования всех участвующих в нем акторов на системном и институциональном уровне. В ходе сотрудничества формируется столь важный для эпохи глобализации дискурс экспертов, вырабатывается общее понятийное поле и понимание проблем, вызовов и направлений развития. Взаимодействие в сфере образования принимает форму интернационализации, представляющей собой объективный процесс устойчивого взаимодействия и взаимовлияния национальных систем профессионального образования на основе общих ценностей, целей и принципов, отвечающих потребностям современности.

Интернационализация в формате интеграционных процессов, определяется факторами глобализации, с одной стороны, а с другой - характерными для локализации общекультурными традициями, установками и особенностями, свойственными для национальных систем образования.

Интернационализация стимулируется такими основными факторами, как:

- влияние глобализации;
- задачи продвижения культуры собственной страны;
- национальные стратегии совершенствования системы образования;
- возможность финансовых выгод;
- задачи развития человеческого капитала, усовершенствовать собственную базу умений и знаний.

В результате совместной деятельности экспертов глобальный дискурс в области среднего профессионального образования в каждой стране уточняется в части инструментов модернизации квалификаций, совершенствования методик проектирования образовательных программ, программ повышения квалификации для преподавателей системы СПО и т.д.

На транснациональном уровне процесс интернационализации проявляется в разработке общих стратегий и принципов развития среднего профессионального образования в единой или близкой парадигме. На уровне национальных систем примерами интернационализации

являются межгосударственные соглашения, совместные проекты, совместные организации (например, Ассоциация колледжей Российской Федерации и Республики Беларусь, созданная в 2024 г.).

На институциональном уровне, то есть на уровне образовательной организации, интернационализация предполагает, во-первых, включение в содержание образовательных программ международного знания. Во-вторых, интернационализация может заключаться в разработке новых междисциплинарных курсов и новых педагогических технологий и в их реализации в образовательной практике. В-третьих, интернационализация может заключаться в международном сотрудничестве образовательных организаций.

В идеале на институциональном уровне интернационализация – это процесс систематической интеграции международной составляющей в образование, исследования и общественную деятельность образовательной организации. Именно по этим параметрам можно осуществлять мониторинг и сравнение образовательных организаций по уровню интернационализации.

Свидетельством интернационализации являются, например:

- Сотрудничество профильных национальных организаций, как например, сотрудничество Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения дополнительного профессионального образования «Институт развития профессионального образования» и Института развития профессионального образования при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан. В рамках этого сотрудничества реализуются совместные исследовательские и практико-ориентированные проекты (например, Сравнительное исследование систем довузовского профессионального образования Российской Федерации и Республики Узбекистан и Аналитическое исследование формирования цифровых экосистем в довузовском профессиональном образовании Российской Федерации и Республики Узбекистан).

- Обмен опытом и взаимное обучение (например, в рамках вебинаров: «Технологии разработки модульных образовательных программ на железнодорожном транспорте», «Цифровизация профессионального образования»).

- Участие в международных мероприятиях, таких как Международная научно-практическая конференция «IX Махмутовские чтения: профессиональное образование и наставничество в период образовательных трансформаций 21 века» (г.Елабуга, Республика Татарстан), Финал Чемпионата по профессиональному мастерству «Профессионалы» в 2023 г. (г. Санкт-Петербург).

Вопросы, связанные с разработкой и реализацией совместных программ, приводящих к присуждению двойных или многосторонних дипломов, можно условно подразделить концептуальные (понятийный аппарат), методические (использование результатов обучения как основы при проектировании программ, модулей, зачетных единиц, инструментов оценки, встроенной мобильности), организационные (структура программы, организация мобильности, менеджмент программы и т.д.) и правовые (признание результатов обучения, освоенных в период мобильности).

Большой опыт в этой области накоплен в высшей школе и его изучение может быть полезно и для СПО. Как показывает опыт высшей школы, совместные программы содействуют повышению конкурентоспособности национальной системы образования, формируют «точки роста» с точки зрения интернационализации, способствуют совершенствованию систем обеспечения качества, повышению качества методической и исследовательской деятельности образовательных организаций, развитию компетенций административного персонала и преподавателей. Более конкретно эти выгоды можно определить для различных категорий участников. Так, студенты получают новые дополнительные возможности для овладения профессией и развития нового типа мышления, приобретения в ходе мобильности опыта в иных образовательных и социальных условиях, что создает предпосылки для их более широкой трудовой мобильности и востребованности на рынке труда.

Преподаватели получают новые возможности для профессионального сотрудничества и роста, в частности - кооперации в научных исследованиях с зарубежными коллегами, установления долговременных профессиональных контактов.

Образовательные организации получают своего рода добавленную стоимость в форме более качественных и привлекательных образовательных программ, развития потенциала модернизации вследствие новых возможностей сотрудничества с зарубежными образовательными организациями и, как итог, повышение собственной репутации, престижа и конкурентоспособности.

В перспективе интернационализация среднего профессионального образования может предусматривать активизацию обмена опытом успешных практик и их распространение среди заинтересованных сторон на международном уровне. Эти процессы информационной поддержки будут способствовать решению актуальных задач модернизации СПО в каждой стране, участнице процесса интернационализации, включая:

- обеспечение соответствия содержания и результатов образовательных программ среднего профессионального образования потребностям экономики, политики, социокультурной сферы общества для повышения его эффективности и качества;
- выравнивание качества подготовки выпускников в интересах международной сопоставимости квалификаций и достойной трудовой миграции;
- укрепление кросс-культурных связей и соответствующих компетенций в интересах международной солидарности и партнерства в сфере СПО;
- усиление сотрудничества научных школ, академической солидарности и взаимопомощи.

Список использованной литературы:

1. External Education Policies and Tools Developments, trends and opportunities in the internationalisation of education in the EU and its Member State. Policy brief based on the mapping study Mapping Member States' external Education & Training policies and tools (2010) © DG EAC 2011
2. Globalization in education: Real or imagined? Steiner-Khamsi, G. 2004
3. Internationalization of Vocational and Higher Education Systems – A Comparative-Institutional Approach. Justin J.W. Powell & Heike Solga. Discussion Paper SP I 2008-501. Social Science Research Center Berlin (WZB). 2008.
4. Olga Oleynikova and Anna Muravyeva. Reform of Vocational Education in the Russian Federation/ International Handbook of Education for the Changing World of Work/ Bridging Academic and Vocational Learning, Springer, 2009 – 469-481 pp.
5. Steiner-Khamsi. G. Transferring Education, Displacing Reforms. // Discourse Formation in Comparative Education. Peter Lang GmbH, 2000. pp. 125-188.
6. Глоссарий терминов профессионального образования и рынка труда / Авт.сост: Олейникова О.Н., Муравьева А.А. – М.: Центр изучения проблем профессионального образования, 2001.
7. Олейникова О.Н., Интернационализация как новый формат международного сотрудничества в сфере образования / Качество образования, №5, 2015, С. 42-47.
8. Интернационализация, международная интеграция и сотрудничество в области профессионального образования/ Н.М. Аксенова, А.А. Муравьева, О.Н. Олейникова. – М.: Логос, 2014. – 120 с.
9. Муравьева А.А., Олейникова О.Н. Совершенствование управления учебными заведениями среднего профессионального образования в контексте интеграционных процессов – М.: Центр изучения проблем профессионального образования, 2008.
10. Муравьева А.А., Олейникова О.Н., Викторова А.О. Интернационализация образовательных программ как ядро внутренней интернационализации образования / Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Проблемы высшего образования. 2017, №4. С. 154-157.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КВАЛИФИКАЦИИ

Сычѳва Юлия Сергеевна

Первый проректор учреждения образования «Республиканский институт профессионального образования», Республика Беларусь, канд. пед. наук, доцент

Аннотация: В статье рассматриваются основные подходы к системе независимой оценки и сертификации квалификации в Республике Беларусь. Описаны ключевые задачи и принципы, которые необходимо соблюдать в процессе оценки профессиональной квалификации, что будет способствовать повышению качества рабочей силы и соответствию квалификаций современным требованиям экономики Республики Беларусь.

Ключевые слова: профессиональное образование, независимая оценка и сертификация квалификации, принципы оценивания сертификации квалификаций, требования рынка труда.

Рыночная экономика сегодня предъявляет повышенные требования к качеству образования, образовательному, профессиональному и квалификационному уровню специалистов, рабочих (служащих), степени их социальной мобильности, профессионализму. Обеспечение качества непрерывного профессионального обучения возможно за счет приведения его в соответствие с квалификационными требованиями организаций – заказчиков кадров, что неразрывно связано с модернизацией содержания образования, оптимизацией способов и технологий организации образовательного процесса, в том числе переосмысления и совершенствования системы оценивания результатов непрерывного профессионального обучения.

Таким образом, традиционная система проверки и оценки результатов обучения, предполагающая богатый опыт в области контроля, в силу своих организационных и технологических особенностей не может обеспечить удовлетворение потребностей общества в получении объективной информации о результатах обучения в соответствии с образовательными и профессиональными стандартами, тарифно-квалификационными характеристиками, что указывает на необходимость совершенствования подходов к оцениванию достижений обучающихся и анализа перспективности их применения при реализации непрерывного профессионального образования в Республике Беларусь. Инновации задают стремительный темп развития экономики и обеспечивают спрос на высококвалифицированные кадры. Предприятия вынуждены подстраиваться под изменения формировать запросы к системе профессионального образования. Учреждения образования для обеспечения своей конкурентоспособности также должны работать на опережение и готовить специалистов с компетенциями, которые будут востребованы в будущем.

Подходы к профессиональному обучению, основанные на компетенциях, подразумевают перенос акцента с оценивания единицы образовательной программы (отдельного учебного предмета, учебной дисциплины) на оценивание определенной области компетенций, которые соответствуют трудовой деятельности и операциям, производимым во время ее выполнения. Оценивание результатов обучения должно определять, достигли ли обучающиеся требуемых профессиональных компетенций и целевых результатов обучения. Основными факторами, обеспечивающими качество оценки, становятся процедуры итоговой аттестации; проведение оценки в условиях, приближенных к профессиональной деятельности; верификация оценивания работодателями. В условиях ускоренного технологического развития все большее значение приобретает получение знаний, умений и навыков на протяжении всего периода трудовой активности человека как непосредственно в учреждениях образования, так и вне учреждений образования. Сегодня в Республике Беларусь идет активная работа по созданию системы независимой оценки и сертификации квалификаций; проведение оценки квалификации, полученной не только в рамках системы образования, но и в рамках неформального обучения.

Сегодня постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 24.10.2018 № 764 утверждена стратегия совершенствования Национальной системы квалификаций Республики

Беларусь, которая предусматривает совершенствование существующих и введения ряда новых элементов Национальной системы квалификаций, таких как Национальная рамка квалификаций, секторальный совет квалификаций, профессиональный стандарт, секторальные рамки квалификаций, система независимой оценки и сертификации квалификаций.

Основными задачами независимой оценки и сертификации квалификации являются: создание условий для признания квалификации (знаний, умений и навыков), приобретенной путем неформального обучения (т.е. вне системы образования);

предоставление права на трудоустройство по подтвержденной квалификации, признание освоенных знаний, умений и полученного опыта, необходимых для выполнения отдельных видов работ.

Правовые, экономические и организационные основы проведения независимой оценки и сертификации квалификаций определены в проекте Закона Республики Беларусь «О независимой оценке и сертификации квалификаций».

Проект Закона регулирует отношения, связанные с проведением независимой оценки и сертификации квалификаций соискателей по профессиям рабочих. Независимая оценка и сертификация квалификаций – процедура подтверждения соответствия знаний, умений и опыта соискателя требованиям профессионального стандарта или тарифно-квалификационной характеристики Единого тарифно-квалификационного справочника работ и профессий рабочих при отсутствии соответствующего профессионального стандарта.

Объектами независимой оценки и сертификации квалификаций являются знания, умения и опыт соискателей, не освоивших содержание образовательных программ основного образования в полном объеме, либо освоивших содержание образовательных программ дополнительного образования, но не имеющих документа об образовании или документа об обучении, дающего право на трудоустройство, не имеющих возможности в соответствии с законодательством об образовании подтвердить имеющуюся квалификацию путем признания документов об образовании или документов об обучении, а также знания, умения и опыт, полученные вне системы образования или самостоятельно.

В число наиболее значимых принципов оценивания и сертификации квалификаций входят:

независимость оценки – независимость от соискателя, конкретного работодателя, учреждения образования; это оценка «от имени» профессионального сообщества;

ориентация на потребителя – задания должны разрабатываться с привлечением работодателей, соответствовать трудовым функциям профессионального стандарта и ориентированы на конечного потребителя;

интегративный характер оценивания – создание условий для проявления комплексной готовности применять знания и умения, осуществлять необходимые трудовые действия, которые обеспечивают выполнение трудовых функций;

объективность оценивания – оценивание на основании диагностических, объективно значимых для качества выполнения деятельности и признаваемых любым экспертом критериев. Четкие и объективные критерии оценки важны для обеспечения транспарентности и достоверности;

оптимальная достаточность содержания оценки – содержание оценки должно быть основано на четких и актуальных профессиональных стандартах и описаниях компетенций, утвержденных на уровне государства или отрасли. Это гарантирует, что оценка действительно отражает требования современного рынка труда;

этапность оценивания – квалификационный экзамен включает теоретическую и практическую часть: от запроса профессионально значимой информации к выполнению трудовых действий (неудовлетворительный результат теоретической части экзамена делает невозможным переход к практической части).

Оценку и сертификацию квалификаций будут осуществлять центры независимой оценки и сертификации квалификаций в форме квалификационного экзамена.

Результатом этой работы станет устранение диспропорции между сферой профессионального образования и требованиями нанимателей, т.е. обеспечение соответствия между потребностью экономики в кадрах и количественными и качественными показателями их подготовки. Это в свою очередь будет способствовать повышению качества рабочей силы и более точному соответствию квалификаций требованиям экономики.

Список использованной литературы:

1. Теория и практика профессионального образования: достижения и перспективы развития: моногр. / О. С. Попова [и др.] ; под ред. В. Н. Голубовского. – Минск : РИПО, 2023. – 140 с.
2. Предпосылки формирования и назначение национальной системы квалификаций / Ю. С. Сычёва // Теория и методика профессионального образования : сборник научных статей / РИПО. — 2017. — Вып. 4, ч. 1. — С. 134—139
3. Сычёва, Ю. С. Совершенствование национальной системы квалификаций / В. В. Саранцев, Ю. С. Сычёва // Энергетическая стратегия: научно-практический журнал / Министерство энергетики Республики Беларусь, Научно-производственное республиканское унитарное предприятие "Энергетическая стратегия". — 2023. — № 5. — С. 46—48

TA'LIM TIZIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ELEKTRON DARSLIK LARNING AHAMIYATI

Ashurova Sanobar Yuldashevna

“Innovation loyihalar, fan va ta'lim texnologiyalari transferi” bo'limi boshlig'i

Yusupova Xilola Karimjanovna

Namangan viloyati Maktabgacha ta'lim boshqarma boshlig'i

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarning bilim darajasini va ta'lim tizimi samaradorligi oshirishda elektron darsliklarning ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, elektron darsliklarni yaratish tamoyillari va ularni yaratishning maqsad va vazifalari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Elektron darslik, axborot, axborotlashgan, didaktik, samaradorlik, o'quv adabiyoti, ilmiy tadqiqot.

Bugungi kunda elektron darsliklar va o'quv adabiyotlari ta'lim jarayonida asosiy didaktik vositlardan biri sifatida qo'llash muxim ahamiyat kasb etmoqda. Elektron o'quv adabiyotlarni yaratishda didaktik maqsad, mavzuni bilish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda pedagogik va axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, ta'lim mazmunini axborotlashtirish asosida o'qitish samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 noyabrdagi PF-5264-son “O'zbekiston Respublikasi innovation rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida” gi Farmoni[1], 2017 yil 30 iyundagi “Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida” gi PF-5099-sonli Farmoni [2], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentyabrdagi “Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-5812-son Farmoni[3] ta'lim tizimida axborotlashgan muhitini yaratish, zamonaviy texnologiyalar va o'qitish vositlaridan foydalangan holda ilmiy-metodik ta'minotini yaratish, o'quv jarayonlarini tashkil etish, huquqiy asosi sifatida turtki bo'ldi.

Ta'lim tizimini axborotlashtirishda birinchi navbatda ilmiy-metodik ta'minot yani elektron ta'lim resurslari bilan bog'liq muommolarni bartaraf etish lozim.

Ta'limni axborotlashtirish- bu jamiyatni axborotlashtirishning bir qismi, XX asrning o'rtalaridan boshlab axborot portlashi yoki inqilob xarakteriga ega bo'lgan jarayon bo'lib, zamonaviy jamiyatni axborot sifatida tavsiflashga asos bo'ldi. Bu shuni anglatadiki, inson faoliyatining barcha sohalarida axborot jarayonlarining roli ortib bormoqda, axborotga ehtiyoj va uni ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash va foydalanish vositalari o'smoqda.

Elektron o'quv adabiyotlari – zamonaviy axborot texnologiyalari asosida ma'lumotlarni jamlash, tasvirlash, yangilash, saqlash, bilimlarni interaktiv usulda taqdim etish va nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'lgan manba hisoblanadi.

Elektron o'quv adabiyotlari bilim oluvchilarning tasavvurini kengaytirishga, dastlabki bilimlarini rivojlantirishga va qo'shimcha ma'lumotlar bilan ta'minlashga yo'naltirilgan bo'ladi.

Ta'limni isloh qilish shunday elektron o'quv adabiyotlarini yaratishni talab qiladiki, ularning mavjud bo'lishi ta'lim oluvchilar va o'qituvchilar uchun, ta'lim muassasasi va uy sharoitida bir xil bo'lgan kompyuterli muhitni ta'minlashni taqozo etadi.

Elektron o'quv adabiyotlari bilan bog'liq bo'lgan ko'pgina tushuncha-larning keng ma'nodagi izohli talqini kompyuter va axborot texnologiyalari rivojlanib borishi bilan yanada kengayib borayotgan bilimlar bilan to'ldirilib borilmoqda.

Shuning uchun elektron o'quv adabiyotlari yaratish bilan bog'liq bo'lgan asosiy tushunchalarni oydinlashtirib va aniqlashtirib o'tishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Zamonaviy ta'limni muvaffaqiyatli isloh qilish uchun hamma uchun bir xil bo'lgan yangi axborot manbalari (xususan, o'quv elektron nashrlari) yaratish kerak. Turli xil yangi o'quv elektron nashr paydo bo'lib borishi va ularning takomillashuvi bilan o'quv dasturlari, nazariy va amaliy mashg'ulot rejalari hamda professor-o'qituvchilarning o'quv jarayonidagi ahamiyati o'zgarib borishi kerak. Bu ta'lim jarayonida elektron darsliklar alohida ahamiyat kasb etadi.

Elektron darslik – universal dasturiy ta'minot bo'lib, u muayyan kasbiy faoliyatning o'qish turlari yoki axborot turlari yoki axborot turlarini qayta ishlashni avtomatlashtirishga imkon beradi.

Elektron darsliklar to'g'risida pedagog olim L. X. Zaynutdinova "elektron darslik o'quv jarayonining didaktik vosita sifatida ta'limning uzluksizligi va to'liqligini ta'minlovchi, o'quv faoliyati va darajasini nazorat qilishni ta'minlovchi nazariy materiallarni taqdim etuvchi kompleks maqsadli o'quv dasturi tizimi" deb ataydi.

J.J.Karbozovanning ilmiy tadqiqot ishida elektron darsliklarga: "elektron darsliklar o'zida ta'lim maqsadlarini, ma'lum bir mavzu bo'yicha tizimlashtirilgan materialni; talaba va o'quvchilarning bilimlarni ijodiy va faol egallashini ta'minlashni; ushbu sohadagi bilim va ko'nikmalarni shakllantirishi kerak" deb ta'rif bergan. Elektron vositalarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish bo'yicha mutaxassislar M.I. Belyayev, V.V. Grinshkun lar elektron darsliklarni elektron ta'lim resurslarining asosiy komponenti hisoblab, ularni yaratishda quyidagi ikki jarayonni muxim deb hisoblagan:

Tarkibiy qism. Unda o'quv dasturi, tuzilgan o'quv matnlari, tasviriy materiallar, adabiyotlar, lug'atlar, qo'shimcha materiallar, fanni mustahkamlashga oid mustaqil ishlarni tashkil etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar mujassamlangan bo'ladi.

Texnologik qism. Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish, natijalarni baholash o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni ta'minlaydi.

Elektron ta'lim resurslari, darsliklar o'quvchilarning samarali mustaqil faoliyatini tashkil etish vositasi. Ularning yordami bilan talabalarning mustaqil faoliyatini rivojlantirishga erishish mumkin. Elektron darsliklardan foydalanish jarayondagi asosiy samaradorlik o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyati imkoniyatlarini kengaytirish va o'qituvchining faoliyatida ijodiy yondashuvining o'sishi hisoblanadi.

Elektron darslik quyidagi xossalarga ega bo'lishi kerak:

- o'quv mashg'ulotlarini yuqori sifatli darajada o'tkazilishini ta'minlash;
- bilimlarning o'zini hosil qilish va baholash imkoniyatlarini yaratish;
- ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarni o'zaro yaqinlashtirish;
- axborotli - ta'lim resurslari rivojlanishining garmonik tasnifiga ega bo'lish;
- matnli va boshqa axborotli materiallar yangilangan (gipermatnlar) va illyustratsiyalangan (multimediya vositalari, rasmlar, jadvallar, diagrammalar va boshqalar) bo'lishi kerak.

Elektron darslik ta'lim jarayoniga odatdagi darslikdan o'zgacha, inson miyasi imkoniyatlarini, xususan, eshitish va emosional xotirasini jalb qilib, shuningdek, kompyuter samaradorligidan foydalanib tushunishni, mavjud tushunchalar va misollarni eslab qolishni maksimal darajada yengillashtirishi kerak:

Elektron darsliklarning quyidagi turlari mavjud:

1. Elektron darsliklarni foydalanish bo'yicha 2 turga ajratish mumkin:

a) Jamoaviy foydalanishga mo'ljallangan elektron darsliklari – kompyuterning katta tizimli resurslarini talab qilmasligi kerak, chunki ular ko'pincha serverlarda o'rnatiladi va ularga kompyuter tarmog'i orqali yaqinlashish imkoni beriladi.

b) Individual foydalanishdagi elektron darsliklari o'quv materialini ta'lim oluvchi ishtirokida yoki ishtirokisiz o'rganish uchun mo'ljallangan. Elektron darsliklarning ikkala turidan ham ma'ruza mashg'ulotlarida foydalanish mumkin.

2. O'quv materiallarini yetkazib berish bo'yicha: bunday turdagi elektron darsliklar bir bo'lim yoki modul o'quv materialini o'zlashtirmay turib, navbatdagi bo'limga yoki modulga o'tishga yo'l qo'ymaydi.

3. O'quv axborotlari va materiallarining yangilanishi bo'yicha quyidagilarga ajratish mumkin:

a) Uzluksiz yangilanishdagi elektron darsliklar asosan elektron o'quv bazalarida (portallar, veb-saytlar va boshqalar) yoki elektron kutubxonalarda joylashtiriladi.

b) Davriy yangilanishdagi elektron darsliklar asosan turli xildagi axborotning elektron tashuvchilarini tasvirlaydi (disketlar, SD-disklar va boshqalar)

Elektron darsliklar ikki turga bo'linadi: qog'oz darslikning elektron shakli (odatda skanerlangan shaklda) va to'liq interaktiv dasturiy kompleks shaklidagi elektron darslik. Interaktiv dasturiy kompleks shaklidagi elektron darsliklar mavzular, topshiriqlar, testlar, o'yinlar, video, rasmlardan iborat bo'ladi.

Elektron darsliklarga bo'lgan ehtiyoj quyidagi ikki talablar asosida belgilanadi:

1. Masofaviy ta'limni tashkil etishda elektron darsliklar asosiy didaktik vosita sifatida;

2. An'anaviy ta'lim shaklining samaradorligini oshirishda, o'quv adabiyotlar ta'minotini boyitishda.

Uzluksiz ta'lim tizimida fan va texnologiyalarning rivojlangani sari mazmuni tez o'zgaruvchan, chuqurlashtirilib o'qitiladigan umumkasbiy va maxsus fanlar bo'yicha asosan kam adadli elektron o'quv adabiyotlarini tayyorlash o'qitish jarayonida yaxshi samara beradi.

Elektron darsliklarning afzalliklari quyidagi jarayonlarda namoyon bo'ladi:

–kyerakli ma'lumotlarni izlab topish, ma'lumotlarni tahrirlash, yangiliklar kiritish imkoniyatining mavjudligi;

–axborotni qabul qilishda ham vizual ham eshitish imkonini beradi;

–foydalanish va turli tashuvchi qurilmalarda saqlashning qulayligi.

–darsning xilma-xilligini ta'minlash orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi;

–o'quvchilarning bilimlarini xolisona baholaydi;

–o'quvchilarining mustaqilligini kuchaytiradi;

–o'qituvchining ishini osonlashtiradi.

Elektron darsliklar o'rganilayotgan materialni bosma adabiyotga qaraganda boshqa materiallar bilan tushunishni osonlashtiradi, materiallarni yetkazib berish usullarini osonlashtiradi, eshitish va hissiy xotiraga ta'sir qiladi. Shu bilan birga elektron darslik fan, mavzu yoki uning bo'limini bilim, ko'nikma darajasida mustaqil ravishda yoki o'qituvchi yordamida o'rganish imkonini beruvchi dasturiy-uslubiy majmua ham hisoblanadi.

Elektron darsliklardan foydalanish quyidagi vazifalarni hal qilishga imkon beradi:

–o'quvchilarining bilish faoliyatini faollashtirish;

–belgilangan o'quv maqsadiga samarali erishish;

–o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirish;

–zamonaviy texnik qurilmalarda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Ta'lim vositasi sifatida elektron darsliklardan turli bosqichlarda foydalanish mumkin. Bu amaliy topshiriqlarni tekshirish, yangi materiallarni tushuntirish, mavzuni mustahkamlash, o'rganilgan ma'lumotni tahlil qilish, umumlashtirish va o'quv materiallarini tizimlashtirish va boshqalar uchun qo'llanilishi mumkin. Elektron darsliklar ta'lim sifatini yaxshilashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Elektron darsliklar va umuman ularning kompleksi hisoblangan elektron

ta'lim resurslari o'quvchilarning bilim faoliyatini faollashtirishga, ta'lim samaradorligini oshirishga, o'quv jarayonini yaxshilashga yordam beradi.

Elektron darsliklar va qo'llanmalar ta'lim tizimida katta amaliy ahamiyatga ega. O'quvchilarning bilim faolligini oshirish, mustaqil, izlanish faolligini rivojlantirishga yordam beradi, ularning bilimga qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga elektron darsliklar va axborot resurslarining an'anaviy manbalardan afzalligi shundan iboratki, foydalanish qulayligi, izlab topish, tahrirlash imkoniyatlari, tahlil qilish qulayligi bilan ajralib turadi.

Elektron darsliklar zamonaviy didaktik va texnologik yechimlar o'quv jarayonini va uning barcha ishtirokchilari o'rtasidagi masofaviy aloqani avtomatlashtirishni ta'minlaydi. O'quvchilarni o'quv faoliyati hamda passiv ta'limdan faol o'rganishga va zarur ma'lumotlarni mustaqil ravishda olishga o'rgatadi. Shu bilan birga, elektron darsliklar ta'lim muassasasi o'qituvchilarining pedagogik kompetensiyasi, o'qitiladigan fanlarning elektron ta'lim mazmuniga asoslangan interfaol ta'lim texnologiyalarini joriy etish imkoniyatini keng ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 noyabrdagi PF-5264-son "O'zbekiston Respublikasi innovasion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida" gi Farmoni
2. 2017 yil 30 iyundagi "Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5099-sonli Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentyabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-son Farmoni

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

Атемова Калипа Турсуновна,
профессор Евразийского национального университета, доктор педагогических наук,
Медетова Раушан Мамадияровна,
заведующая отделом Национального института педагогики воспитания, доктор
педагогических наук, старший научный сотрудник

Аннотация. В данной статье проанализированы перспективы развития профессиональных образовательных учреждений с учётом международного опыта.

Ключевые слова: образование, педагогика, стратегия, образовательные учреждения, профессионализм, международный опыт.

В мировом образовательном пространстве происходят значительные изменения, которые затрагивают все сферы социально-экономической жизни стран, в том числе и обучающихся в этих государствах. Исходя из данного постулата в современных условиях весьма важно изучить роль цифровой трансформации в системе обучения и воспитания студенческой молодёжи.

На наш взгляд, эта проблема весьма ёмкая и важная, поскольку речь идёт о новых возможностях в образовании, современных тенденциях внедрения цифровых решений в сферу предпринимательства и путей повышения их эффективности. Вот почему важно рассмотреть возможности стимулирования инновационного развития в образовании с применением цифровых технологий, которые развивают навыки предпринимательской деятельности, являющейся важнейшим элементом построения общества. Потенциал личностного роста и способность внести вклад в общество напрямую связаны с масштабом и глубиной навыков, которыми он обладает. Мы живем в век быстрых технологических инноваций и изменяющегося климата. Каждый из нас должен обладать техническими и социальными навыками, чтобы управлять своей повседневной жизнью и своей работой, а также справляться с проблемами, связанными с изменением требований и возможностей времени. Это верно,

поскольку потребности наши диверсифицируют свою экономику в условиях интернационализации, способствуют переходу на более длительные цепочки создания стоимости своих ресурсов и подготовке к возможностям и вызовам дня.

Создание стратегии развития профессиональных образовательных учреждений на основе международного опыта требует учета различных аспектов, таких как потребности рынка труда, современные образовательные технологии, а также культурные и экономические особенности страны.

Вот несколько ключевых направлений:

1. Анализ международного опыта: изучение успешных моделей: рассмотреть практики стран с высоким уровнем профессионального образования. Обмен опытом: установление партнерств с зарубежными учреждениями для обмена знаниями и лучшими практиками.

2. Интеграция с рынком труда: сотрудничество с работодателями: включение представителей бизнеса в образовательный процесс для адаптации программ к требованиям рынка. Практическая подготовка: разработка стажировок и практик в реальных условиях работы.

3. Обновление образовательных программ: современные компетенции: введение в учебные планы новых технологий, таких как цифровизация, автоматизация и искусственный интеллект.

Гибкость программ: разработка модульных и индивидуализированных курсов, позволяющих студентам выбирать обучение по интересам.

4. Повышение качества преподавания [1]: обучение преподавателей: регулярные тренинги и повышение квалификации для педагогов.

Использование новых методов: внедрение активных и интерактивных методов обучения, таких как проектное обучение и кейс-метод.

5. Развитие инфраструктуры: современные технологии: обеспечение доступа к современному оборудованию и программному обеспечению.

Цифровизация: внедрение онлайн-платформ для обучения и администрирования образовательного процесса.

6. Мониторинг и оценка результатов: система оценки качества: разработка механизмов мониторинга и оценки эффективности образовательных программ. Обратная связь от студентов и работодателей: регулярный сбор отзывов для корректировки курсов и методик.

7. Поддержка международной мобильности: программы обмена: создание возможностей для студентов и преподавателей участвовать в международных обменах. Введение международных стандартов: адаптация учебных программ к международным требованиям для повышения конкурентоспособности.

Стратегия развития профессиональных образовательных учреждений должна быть гибкой и адаптивной, учитывающей как международный опыт, так и локальные реалии. Это обеспечит подготовку квалифицированных специалистов, соответствующих требованиям современного рынка труда. Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы [2] включает семь ключевых направлений: 1. Построение гуманистического государства путем возвращения чести и достоинства человека, дальнейшего развития свободного гражданского общества; 2. Превращение принципов справедливости и законности в основное и необходимое условие развития страны; 3. Ускоренное развитие народного хозяйства и обеспечение высоких темпов роста; 4. Реализация справедливой социальной политики, развитие человеческого капитала; 5. Обеспечение духовного развития и поднятие этой сферы на новый уровень; 6. Подход к глобальным проблемам, исходя из национальных интересов; 7. Укрепление безопасности и обороноспособности страны, проведение открытой, прагматичной и активной внешней политики. Эти направления разбиты на 100 целей на 2022-2026 годы.

Соответствующие цели новой стратегии включают:

Цель 37. Создать возможность бесплатного обучения по конкретной профессии для каждого гражданина: удвоить масштабы профессиональной подготовки, обучить один миллион безработных граждан и довести участие в этом процессе негосударственных

образовательных учреждений до 30%. Программа включает государственное содействие в освоении хотя бы одной профессией выпускниками общеобразовательных школ, желающими получить профессию, и привлечение около 100 иностранных учителей в моноцентры «Добро пожаловать на работу». Цель 46. Поднять уровень охвата высшим образованием до 50% и повысить качество образования, повысить уровень участия молодежи в системе высшего образования, повысить показатель зачисления как минимум до 250 000 студентов к 2026 году.

Цель 66. Формировать эффективную систему поддержки людей с ограниченными возможностями (ЛОВЗ) для повышения их качества и уровня жизни: обеспечить занятость 12 000 ЛОВЗ, предоставлять льготы профессиональным учебным заведениям для профессиональной и предпринимательской подготовки ЛОВЗ.

Цель 69. Поддержка женщин и дальнейшее повышение их активности в обществе: оказание всесторонней помощи в обучении, овладении профессиональными навыками и обеспечение женщин достойной работой; поддержка женского предпринимательства и т.д.

Цель 70. Совершенствование государственной молодежной политики: обеспечить доступное и качественное образование для молодежи; создать условия для их трудоустройства и развития предпринимательства. Цель 85. Создать новые рабочие места, повысить доходы населения и тем самым сократить бедность не менее, чем на 50% к концу 2026 года; помочь гражданам легализовать свое трудоустройство; снизить уровень безработицы среди женщин на 50% путем создания национальной рамки квалификаций, согласованной с международными рамками квалификаций; создание квалификаций ТПОП на анализе задач фактических рабочих мест (основа для установления стандартов профпригодности); новые условия финансирования профессиональных колледжей; развитие профессиональных навыков в Узбекистане 700 000 безработных женщин и девушек; развитие и финансовая поддержка ремесленной деятельности с использованием методов ученичества.

Цель 86. Обучить не менее 300 000 граждан перед миграцией профессиям и иностранным языкам; систематизировать и ускорить мероприятия по выдаче им международных сертификатов, подтверждающих профессиональную квалификацию; реинтеграция, возвратившихся из трудовой миграции, в том числе обеспечение их работой, повышение профессиональной квалификации и стимулирование предпринимательской инициативы; обеспечить эффективную реализацию проекта «Инвестирование в свое будущее» и т.д. Значит, целенаправленное использование технологий позволит системно подойти к определению требований по внедрению методов разработки и моделей внедрения умного производства, поддерживаемых инновационными технологиями, такими как Интернет вещей (ИВ), облачные вычисления, дополненная реальность, робототехника, большие данные и т.д.

Список использованной литературы:

1. Джураев Р.Х. Важные инструменты реализации качества образования // *Pedagogika*. – Т., 2024. – 5-son. – В. 35-41.
2. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы» от 28 января 2022 года.

КОЛЛЕДЖ В СОСТАВЕ ВУЗА: РОССИЙСКИЕ МОДЕЛИ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ

Мирзагитова Алсу Линаровна

Заместитель директора Елабужского института ФГАОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный университет» по научной деятельности, кандидат педагогических наук, доцент

Шатунова Ольга Васильевна

Заведующий кафедрой педагогики Елабужского института ФГАОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный университет», кандидат педагогических наук, доцент

Аннотация: в статье рассмотрены модели подготовки специалистов среднего звена в России. Особое внимание уделено колледжам, функционирующим при организациях высшего образования. Представлен опыт Елабужского института Казанского федерального университета, в состав которого входит колледж.

Ключевые слова: среднее профессиональное образование, колледж в составе ВУЗа, персонализация обучения.

В начале XXI века профессиональное образование во всем мире столкнулось с рядом закономерных проблем, связанных с перестройкой кадровой политики, вызванной стремительным развитием цифровых технологий [1]. Исследователи отмечают, что экономики практически всех стран мира ощущают отставание системы профессионального образования в области подготовки кадров от запросов современного рынка труда [2].

Современные учреждения СПО в России делятся на колледжи и техникумы. Техникум – среднее специальное учебное заведение, реализующее основные профессиональные образовательные программы среднего профессионального образования базовой подготовки. Колледж – среднее специальное учебное заведение, реализующее основные профессиональные образовательные программы среднего профессионального образования базовой подготовки и программы среднего профессионального образования углублённой подготовки.

Сегодня в России есть три типа средних специальных учебных заведений:

- Государственные образовательные учреждения среднего профессионального образования, в том числе автономные учреждения;
- Частные образовательные учреждения среднего профессионального образования;
- Автономные некоммерческие организации среднего профессионального образования.

Колледжи при организациях высшего образования целесообразно вынести в отдельную категорию профессиональных образовательных организаций (ПОО), осуществляющих подготовку специалистов среднего звена. В настоящее время в России таких колледжей насчитывается 528, располагаются они в 164 городах. Из них 453 – государственные, 75 – негосударственные.

Уникальность колледжей при высших образовательных заведениях (ВУЗ) заключается в следующем:

1. Направления подготовки. В большинстве случаев доступные к освоению специализации колледжа совпадают с направлениями подготовки в ВУЗе, при котором он функционирует. Выпускники колледжа могут поступать в ВУЗ на «особых основаниях»: без обязательной сдачи ЕГЭ, но с прохождением дополнительных вступительных испытаний (например, собеседование по профильному предмету), учиться по сокращенной программе, продолжать обучение в магистратуре и пр.

2. Образовательная программа. В целом перечень дисциплин, изучаемых в рамках одного направления в разных ПОО на 75% совпадает, но учебные планы могут различаться (количество часов, темы, соотношение теории и практики и пр.). В колледжах при ВУЗах акцент делается больше на практических занятиях и изучении преимущественно профильных дисциплин.

3. Более жесткие требования к поступающим. Под влиянием престижа и репутации ВУЗа, приемная кампания в своем колледже может быть более жесткой: проходные баллы выше, чем в самостоятельных ПОО, стоимость обучения – дороже и пр.

4. В колледжи при ВУЗах ведется набор преимущественно на базе 9 классов. Такой подход обусловлен тем, что выпускники 11 классов могут сразу поступать в ВУЗы, в отличие от выпускников 9 класса.

5. Преподавательский состав в колледже при ВУЗе идентичен. Обычно в колледже при ВУЗе задействуют тех же преподавателей, которые работают в ВУЗе, в том числе, с учеными степенями и учеными званиями. Также привлекаются совместители и преподаватели, работающие непосредственно в колледже.

Рассмотрим, какие модели получения среднего профессионального образования при организациях высшего образования реализуются сегодня в России [3].

1. «Профильный класс – колледж – вуз». Данная модель позволяет обучающимся уже со школьной скамьи изучать профильные предметы, совмещая теоретическое обучение с практикой. Здесь возможны различные траектории, когда ребята по окончании школы могут либо сразу выйти на рынок труда, либо продолжить обучение по профилю как в колледже, так и в ВУЗе. При реализации данной модели роль ВУЗа – оказывать научно-педагогическую и методическую помощь школе и колледжу, которые, в свою очередь, выступают экспериментальными исследовательскими базами для ВУЗа.

2. «СПО – университет – профессиональная деятельность». Такая модель представляет собой непрерывную систему профессионального образования за счет преемственности образовательных программ сходных направлений и позволяет выпускникам университетских структурных подразделений СПО в дальнейшем осваивать программы высшего образования по индивидуальным образовательным траекториям.

3. «Факультет/Институт среднего профессионального образования». Модель предполагает наличие данного структурного подразделения в составе организации высшего образования. Выпускники факультета СПО имеют возможность осмысленно заниматься прикладными исследованиями уже на уровне бакалавриата или специалитета.

4. «Практико-ориентированный кластер». ВУЗ предоставляет свою площадку, имеющиеся ресурсы для подготовки кадров определенной отрасли. Вокруг ВУЗа складывается кластер из других профессиональных образовательных организаций и конкретных работодателей, предприятий, представителей региона, при участии которых проектируются и апробируются практико-ориентированные программы подготовки рабочих и специалистов. Данная модель позволяет не только выпускникам СПО идти за высшим образованием в ВУЗ, но и студентам бакалавриата получить 1-2 рабочие профессии непосредственно на производственных площадках внутри кластера.

5. «Программы СПО». Данная модель не предполагает создания в ВУЗе отдельных структурных подразделений, при этом обеспечивается преемственность программ СПО и высшего образования для создания условий непрерывной многоуровневой подготовки специалистов.

В Елабужском институте ФГАОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный университет» (ЕИ КФУ) в 2022 году открыт колледж для реализации образовательных программ среднего профессионального образования. Обучение студентов ведется по 6 специальностям среднего профессионального образования: 09.02.07 «Информационные системы и программирование», 38.02.01 «Экономика и бухгалтерский учет (по отраслям)», 38.02.03 «Операционная деятельность в логистике», 40.02.01 «Право и организация социального обеспечения», 44.02.02 «Преподавание в начальных классах», 44.02.01 «Дошкольное образование».

Открытию колледжа во многом способствовал тот факт, что рядом с городом Елабуга (в 10 км) находится открытая экономическая зона (ОЭЗ) «Алабуга», число резидентов которой ежегодно растет, вместе с чем растет и необходимость потребность в высококвалифицированных специалистах среднего звена. Одним из главных преимуществ колледжа ЕИ

КФУ является его непосредственное взаимодействие с институтом, которое предусматривает выстраивание единого образовательного пространства «колледж-ВУЗ», обеспечивающего востребованность и доступность для субъектов образования компетенций, интегрированных в образовательную среду. Соответственно, колледж получает возможность активно и продуктивно использовать достижения психолого-педагогической науки, потенциал профессорско-преподавательского состава, единой информационно-образовательной среды, материально-технической базы. ВУЗ, в свою очередь, использует бесценный для себя опыт практической деятельности в системе СПО.

Список использованной литературы:

1. Абрамян Г.В. Современные тенденции и риски персонализации обучения в условиях цифровизации образования // Современное программирование : Материалы IV Международной научно-практической конференции, Нижневартовск, 08 декабря 2021 года. – Нижневартовск: Нижневартовский государственный университет, 2022. – С. 355-362.
2. Листвин А.А., Гарт М.А. Среднее профессиональное образование: время структурных изменений // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2022. – № 3(47). – С. 5-16.
3. СПО в структуре вуза: проблемы и перспективы развития // Аккредитация в образовании. – 2022. – № 139. – URL: <https://akvobr.ru/new/publications/433> (дата обращения: 23.10.2024).

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ МЕДИЦИНСКИХ СЕСТЕР В СТРУКТУРЕ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Азизова Асаль Руслановна

Базовый докторант института развития профессионального образования

Аннотация. Современная медицинская практика требует от медицинских специалистов, включая медицинских сестер, не только глубоких профессиональных знаний, но и высокоразвитой валеологической компетентности. Эта компетентность, которая включает в себя умение поддерживать и укреплять собственное здоровье, а также здоровье пациентов, становится неотъемлемой частью подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: Валеологическая компетентность, Теоретическим основам здоровья

Валеологическая компетентность медицинских сестер представляет собой интеграцию знаний, умений и навыков, направленных на поддержание и восстановление здоровья. Этот элемент особенно важен в условиях, когда медицинская сестра является основным звеном в процессе профилактики и восстановления здоровья пациентов. В рамках подготовки медицинских сестер уделяется особое внимание:.

Теоретическим основам здоровья: медицинские сестры изучают биологические и физиологические основы здоровья человека, факторы риска, влияющие на здоровье, и методы профилактики заболеваний [1].

Психологическим аспектам: в обучение включены дисциплины, направленные на изучение стресса, его влияния на здоровье, а также методам его профилактики и коррекции [2].

Формированию навыков здоровьесберегающих технологий: это направление включает в себя не только обучение будущих медицинских сестер способам поддержания здоровья пациентов, но и формирование у них личного отношения к здоровому образу жизни. Формирование валеологической компетентности будущих медицинских сестер происходит через интеграцию валеологических знаний в учебные дисциплины. Среди методов подготовки можно выделить:

Практические занятия и стажировки: они позволяют применять теоретические знания в реальных условиях. Такие занятия могут включать работу с пациентами по разработке

индивидуальных программ здоровья [3]. Тьюторское сопровождение: данный метод поддерживает развитие самостоятельных валеологических навыков у студентов за счет консультаций и наставничества опытных специалистов [4].

Внутренняя картина здоровья передает отношение человека к своему здоровью. Это один из элементов самосохранительного поведения. Валеологическая компетентность состоит из следующих компонентов:

- мотивационно-ценностного;
- когнитивного;
- поведенческого;

В когнитивном компоненте изучается влияние социальной и природной среды на здоровье человека и важность устойчивого образа жизни, способствующего здоровью. Включает знание учащихся в изучении человека как живого организма, его анатомии и внутренних органов, компонентов здорового образа жизни и принципов, способствующих сохранению здоровья.

Мотивационно-деятельностный компонент отражает понимание учащихся значимости здоровья как ценности, осознание необходимости заботы о собственном здоровье и здоровье окружающих, а также развитие положительного отношения к поддержанию своего физического и психологического благополучия.

Поведенческий компонент включает в себя способность и готовность принимать решения о здоровом образе жизни и безопасном поведении, активно и самостоятельно осуществлять оздоровительные, гигиенические и закаливающие мероприятия, осознание их важности, а также проявление творческих способностей в деятельности, направленной на сохранение своего здоровья [5].

Как часть медицинского образования, валеологическая компетентность: Способствует улучшению личного здоровья медицинских работников, что особенно важно в профессии с высокой степенью стресса. [6]. Поддерживает профилактическую работу, направленную на пациентов, и является основой для взаимодействия с пациентами по вопросам здорового образа жизни.

Одним из главных вызовов для образовательных учреждений остается недостаточная интеграция валеологических знаний в программу подготовки медицинских сестер. Тем не менее, в последние годы наблюдается рост внимания к этому вопросу как на национальном уровне, так и в рамках международного сотрудничества, что связано с возрастанием важности профилактической медицины. Подготовка будущих медицинских сестер в структуре валеологической компетентности направлена на формирование не только профессиональных навыков, но и валеологического мышления. Это помогает медицинским сестрам стать не только квалифицированными специалистами, но и наставниками для своих пациентов в вопросах здоровья. Таким образом, валеологическая компетентность должна быть интегрирована в систему подготовки медицинских кадров, что поможет повысить уровень здравоохранения и снизить заболеваемость среди населения.

Список использованной литературы:

1. Дмитриева, О.И. Тьюторское сопровождение эколого-валеологического образования школьников тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.02, -2013, Самара
2. Нургаянова Н. Х. Формирование вокально-исполнительской культуры будущего учителя музыки на основе татарских певческих традиций 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования // – 2012. – Казань
3. Щелчкова Н.Н. Формирование и развитие эколого-валеологических знаний, умений и навыков у учащихся при изучении курса биологии в общеобразовательной школе. – 13.00.02 - теория и методика обучения и воспитания (биология; уровень общего образования) , Екатеринбург 2005.
4. Татьяна Олеговна Пучковская. ПРАКТИКА ОБРАЗОВАНИЯ 2022 г Повышение квалификации педагогов в условиях цифровой трансформации педагогов.

5. Т. Н. Ле-ван, Н. В. Третьякова, В. А. Федоров Основы реализации валеологического компонента педагогической деятельности [Электронный ресурс]: учебное пособие /. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2017. 339 с. Режим доступа: <http://elar.rsvpu.ru/handle/123456789/23134>. ISBN 978-5-8050-0614-3]

6. Лисицина Ю.П., Арнольд А.А. Теоретические и методические основы формирования валеологической компетентности у медицинских специалистов. — М., 2018.

AXBOROT MUHITIDA AXBOROT XAOSINI HIMOYA QILISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA MEDIA XAVFSIZLIKNI O‘RNI VA RO‘LI

p.f.f.d. (PhD) Babadjonov Saloxiddin Sobitdojonovich.

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi Qurolli Kuchlarda Axborot
Texnologiyalari va Kiberxavfsizlik kafedrası professori

Annotatsiya: Ushbu maqola axborotlashgan jamiyatda mediata’limni shakllantirish zaruriyati globallashuv davrida axborot va telekommunikatsiya muhitida mas’uliyatli va xavfsiz xulq-atvor ko‘nikmalarini singdirish orqali mediata’limni metodik omillari ilmiy talqin qilishga qaratilgan. Shu bilan birgalikda axborot xaosini himoya qilishda mediaxavfsizlikni zaruriyati ahamiyati haqida keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: mediata’lim, mediaimmunitet, mediaxavfsizlik, mediasavodxonlik, mediamuhit, mediamadaniyat, axborot muhiti, virtual muloqot, OAV

Hammamizga ma’lumki, uchinchi ming yillikning ijtimoiy-madaniy mohiyati jahon iqtisodiyatining globallashuvi, jamiyatni axborotlashtirish, ilmu-fan, texnika, turli xil ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyatining jadal rivojlanishi hamda ma’naviy qadriyatlarning o‘zgarishi bilan bevosita bog‘liqdir.

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarining hayotimizga beqiyos ta’sirini har jabhada kuzatish mumkin, bejizga XXI asr global axborot asri deb atalmagan. Shubxasiz, axborot texnologiyalari insonlar xayotiga shu darajada chuqur kirib bormoqdaki, ularni umummadaniy kontekstdan chiqarib tashlab bo‘lmaydi. Shuning bilan birga e’tirof etish lozimki, mediaaxborotni uning iste’molchilariga bo‘lgan nafaqat ijobiy, balki salbiy ta’siri ham oshib bormoqda.

Shu bois prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbus muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumki, davlat rahbari ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo‘lga qo‘yish bo‘yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi.¹

Besh tashabbusni uchinchi tashabbus aholi va yoshlar o‘rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan. Shunung uchun ham axborot – kommunikatsiya texnologiyalari (asosida tashkil qilingan) mediata’lim muhim ahamiyatga kasb etadi.

Jamiyatning zamonaviy iqtisodiyoti bo‘lajak mutaxassislar oldiga yangi vazifalarni qo‘yadi: bugungi Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotiga o‘tilayotgan zamonda jamiyatimiz taraqqiyoti barcha sohalariga yangidan-yangi texnologiyalarni, jumladan, yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini jalb qilishni taqozo etmoqda.

Ayniqsa, jamiyatda mediata’limni “mediaxavfsizlikni, mediakompetentlikni”, keng joriy qilinishi, multimedia texnologiyasini jiddiy o‘rganish yoshlardan kompyuter texnologiyasi borasida o‘ta savodxon bo‘lishni talab qilmoqda. Yagona axborot makonini yaratish mediaaxborotni qabul qila olish va medialashgan muloqotni amalga oshira bilishni talab qiladi. Hozirgi vaqtda mediamadaniyat umuman olganda kompetentlik shaxsning muhim sifatlaridan biridir, uni shakllantirish esa – umumiy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda.²

Kompyuterlarning asosiy vazifalari axborotlar ustida amallar bajarish hisoblanib, jamiyatda axborot ham bilim manbai ham eng asosiy muloqot vositasi bo‘lib hisoblanadi. Har kim har doim

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти. <https://president.uz>

² <http://edu.of.ru/mediaeducation>

biror ishni bajarish yoki biror maqsadga erishish uchun axborotdan foydalanadi. Agarda inson kundalik axborotlar va yangiliklardan xabardor bo'lmaz ekan u jamiyatdan uzilib qolishi muqarrar bo'lib, hozirda axborot oqimi asosan media kanallari orqali amalga oshirilmoqda.

Lekin shuni ta'kidlab o'tish joizki, global tarmoq internetdagi ma'lumotlarga qiziqishlari kundan kunga ortib bormoqda. Bundan ko'rinib turibdiki, axborotlarni ijobiy va salbiy jihatlarini ham chetda qoldirmaslik kerakdir. Axborotlarning ijobiy tomoni shundan iboratki, o'z vaqtida olingan to'g'ri va sifatli axborot insonlar, ayniqsa yoshlarning dunyoqarashini boyitishi, bilim olishi, zamonaviy bilimlar egasi bo'lishi imkonini beradi. Axborotlarning salbiy tomoni shundan iboratki, hozirgi kunda ayrim g'arb davlatlaridan kirib kelayotgan bizning milliy qadriyatlarimizga yod bo'lgan axborotlar va qarashlar hamda insonlar ongini zaharlovchi ma'lumotlar ham mavjud. Ayniqsa bunday ma'lumotlar internet tarmog'i orqali keng tarqalmoqda. Internet va SMS xabarlar orqali tarqalayotgan jamiyatimizga, qadriyatlarimiz va an'alarimizga, davlatchiligimizga zid bo'lgan nojo'ya axborotlar jamiyatning ongini zaharlashi va ularni noto'g'ri yo'llarga boshlashi mumkin. Bunday holatlarning oldini olish bizning vazifamizdir.³

Aynan mana shu vazifalarni amalga oshirishda ta'lim beruvchi tashkilotlar hamda pedagoglardan, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, ayniqsa mediata'lim asosida vujudga kelgan mediavaxfsizlik tushunchasiga e'tibor qaratilishlariga ehtiyoj zarurligi oydinlashib bormoqda.

Axborot xaosini himoya qilishning samarali vositasi sifatida mediata'limni shakllantirish bilan birgalikda uning xavfsizligiga ham e'tibor qaratish lozim.

Mediata'lim – asosiy qonunlarni tushunishga yordam beradigan, oddiy yo'nalishlardagi media axborot tilini o'rganishga ko'maklashadigan, o'quvchilar badiiy salohiyatining o'sishi, rivojlanishiga hissa qo'shadigan, mediamatnlarni qabul qilish, o'rganish va malakali tahlil etish ko'nikmasini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini ifodalaydi.

Axborotlashgan jamiyatda media va xavfsizlik atamalarini qo'llash natijasida «mediavaxfsizlik» tushunchasi paydo bo'ldi. Mediavaxfsizlik – bu bolalar va yoshlarning sog'lig'iga, jismoniy, ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga zarar yetkazadigan, shu jumladan Davlatning fuqarolar uchun axborot xavfsizligini ta'minlashi, jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishi, shuningdek, barcha audiovizual va elektron ommaviy axborot vositalarida inson qadr-qimmatining himoya qilinishi⁴.

Mediavaxfsizlikning asosiy vazifalari:

Axborotni himoya qilish: Axborot xaosini oldini olish uchun axborot manbalarining ishonchliligi va haqqoniyligini ta'minlash, yolg'on ma'lumotlarni tarqatishni cheklash muhim hisoblanadi.

Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish: Axborot texnologiyalari orqali shaxsiy ma'lumotlar tarqalishi xavfi ortib bormoqda. Mediavaxfsizlik shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy tarqatilishiga yo'l qo'ymaslik uchun chora-tadbirlarni amalga oshiradi.

Axborot madaniyatini oshirish: Fuqarolarni axborotni tanqidiy qabul qilish va to'g'ri manbalardan foydalanish madaniyatiga o'rgatish, bugungi axborot jamiyatida muhim vazifalardan biridir.

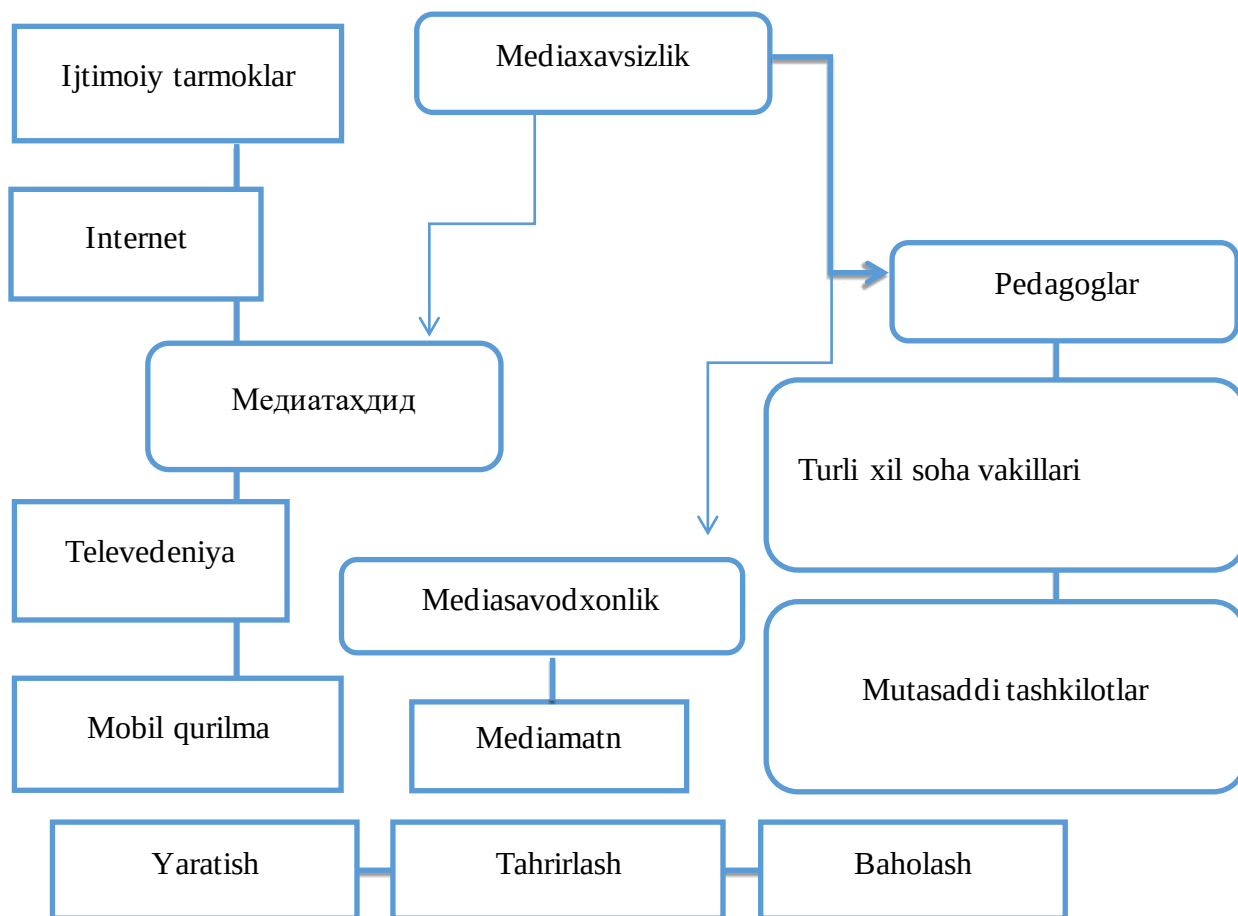
Media xavfsizlikning o'rni va roli: Axborotni aniqlik bilan yetkazish: Media xavfsizlikni ta'minlash orqali axborotning aniq, to'g'ri va ob'yektiv bo'lishiga erishiladi. Bu fuqarolarning to'g'ri qaror qabul qilishlarini ta'minlaydi. Dezinformatsiyaga qarshi kurash: Globallashuv davrida axborot tez tarqalgani sababli yolg'on axborot yoki dezinformatsiyaning oldini olish muhim ahamiyatga ega. Media xavfsizlik yordamida asossiz yoki noto'g'ri ma'lumotlarni tarqatishga qarshi kurashish mumkin. Ijtimoiy barqarorlik: Axborot xaosini ijtimoiy to'liqlanishlarga sabab bo'lishi mumkin. Media xavfsizlikning yuqori darajada ta'minlanishi jamiyatda barqarorlik va ijtimoiy tinchlikni saqlashga xizmat qiladi. Fuqarolarning axborotga bo'lgan ishonchini oshirish: Ommaviy axborot vositalariga bo'lgan ishonchning yuqori bo'lishi uchun ularning xavfsizligi, xususan, axborot manbalarining ishonchliligi katta rol o'ynaydi. Xalqaro munosabatlardagi barqarorlik: Davlatlar

³ Собитджонович, Б. С. (2022). Замонавий кибер-маконда бўлажак ҳарбий хизматчиларнинг медиа маданиятни ривожлантиришга таъсир этувчи омиллар. International journal of philosophical studies and social sciences, 28-31.

⁴ Бабаджонов С.С. Аxborot va мультимедиа технологиялари атамаларининг изоҳли луғати. Методик қўлланма.:Т-2019й.

oʻrtasida axborot xaosini yoki yolgʻon axborot tarqalishi xalqaro munosabatlarga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Media xavfsizlik xalqaro miqyosda axborot muhitining toza va barqaror boʻlishini taʼminlaydi.

AKT ni qoʻllagan xolda mediavaxfsizlik darslarini oʻtkazishdan maqsad voyaga yetmagan oʻquvchilarga talabalar va kursantlarga zamonaviy axborot va telekommunikatsiya muhitida masʼuliyatli va xavfsiz xulq-atvor koʻnikmalarini singdirish orqali axborot xavfsizligini taʼminlashdan iborat. Zamonaviy axborot muhitida media manbalarning nafaqat ijobiy, balki salbiy taʼsirini ham oʻrganish, harbiy taʼlim muassasalari kursantlarni faoliyatidagi ahamiyatini tahlil qilish, axborot kontentida samarali tashkil qilishga media immunitet rivojlantirishga alohida urgʻu berilish lozim. Shulardan kelib chiqib, biz mediavaxfsizlikning klaster xususiyatlarini keltiramiz 1- rasmga qarang:

1-rasm. Mediavaxfsizlik tushunchalar boʻyicha klaster.

Xulosa oʻrnida aytish joizki, mediataʼlimning mukammalligi yoshlarning kelajagini soʻzsiz belgi laydi. Ana shu keng qamrovli pedagogik jarayon taʼlim tamoyillariga mos holda, darsda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni qoʻllashni, takomillashtirishni, interfaol, interaktiv usullarni keng koʻlamda bosqichma-bosqich amalda joriy etishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Morozova A.A. Media-bezopasnost v epoxu informatsii // Informatsionnoye pole sovremennoy Rossii: praktiki i efekty: materialy IX Mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Kazan, 18–20 oktyabrya 2012 g.). – V 2-x t. – T. 1. – Kazan, 2012. – S. 280–287.

2. Psixologiya obsheniya. Ensiklopedicheskiy slovar / Pod obsh. red. A. A. Bodaleva. M: Kogito-Syentr, 2011.

3. https://uza.uz/uz/posts/2022-2026-yillarga-molzhallangan-taraqqiyot-strategiyasi-inson-qadrini-ulug'lashga-xizmat-qiladi_335186
4. Sabitdjanovich, B. S. (2021). Topical Issues of Improving the Media of Creativity of a Future Teacher. *International Journal of Human Computing Studies*, 3(2), 11-14.
5. S.S.Babadjanov "zamonaviy kiber-makonda bo'lajak harbiy xizmatchilarning media madaniyatni rivojlantirishga tasir etuvchi omillar." *international journal of philosophical studies and social sciences* (2022): 28-31.
6. Khasanbaevna M. M, Sobitjonovich B. S., Development of media security of students pedagogical universities through the academic discipline "informatics and information technologies" experience of UZBEKISTAN //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2021. – T. 2. – №. 12. – S. 517-522.

O'ZBEKISTON PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIGA KPI TIZIMINI JORIY ETISH MASALALARI

Ergashev Azamat Omonovich

Iqtisod fanlari nomzodi, Oliy va professional ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasini mustahkamlash markazi boshqarma boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada professional ta'lim muassasalarida rahbar xodimlar va professor-o'qituvchilarning faoliyatini sifatli baholash maqsadida KPI tizimini joriy qilish muhimligi ta'kidlangan. Ushbu tizim ta'lim sifatini oshirish, xodimlarni tanlash va ularning kasbiy mahoratini rivojlantirish uchun samarali vosita sifatida qaraladi. Maqolada KPI tizimini joriy qilish bo'yicha taklif va tavsiyalar, shuningdek, mahalliy va xorijiy tajriba tahlil qilinib, professional ta'limning samaradorlik ko'rsatkichlarini oshirish usullari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: KPI, monitoring, baholash, samaradorlik, mezon, innovatsiya, professional ta'lim.

Raqobat rivojlanib borayotgan hozirgi zamonaviy bozor iqtisodiyotida har bir tashkilot (idora, muassasa va korxona) inson resurslaridan samarali foydalanishga ahamiyat berishi bugungi kunning talabiga aylandi.

Dunyoning aksariyat rivojlangan mamlakatlar xususiy sektorda inson resurslarini boshqarish bo'yicha erishilgan amaliyotlar va ilg'or texnologiyalarini davlat boshqaruvi tizimidagi xodimlarning samaradorligini oshirish uchun tatbiq etib kelmoqda.

Jumladan, AQSh, Yaponiya, Turkiya, J.Koreya va Birlashgan Arab Amirligi kabi mamlakatlarda milliy darajada inson resurslari boshqaruvi yo'lga qo'yilgan bo'lsa, Singapur, Gruziya va Qozog'iston davlat sektorida inson resurslari bo'yicha strategiyalar qabul qilingan va uning ilg'or texnologiyalari joriy etilmoqda⁵.

Hozirgi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar sharoitida moliyaviy, iqtisodiy va moddiy resurslardan samarali foydalanish bilan birga, albatta, xodimlar rolini ham oshirib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buning uchun rahbarlar boshqarish jarayonida har bir xodim tashkilotning asosiy qadriyati ekanligini tan olishi lozim.

Xodimlarni boshqarish tizimi tashkilot uchun kerakli kadrlarni tanlash va saqlash, ularni kasbiy o'qitish, har bir xodimning faoliyatini, xatti-harakatlarini to'g'ri baholash va samaradorligini oshirishdan iboratdir.

Ayniqsa, respublikada raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va innovatsiyalarni rivojlantirish natijasida yuqori malakali kadrlardan iborat zamonaviy tashkilotlarni shakllantirish hozirgi davr talabi bo'lib qolmoqda.

5.Blom R. and oth. One HRM Fits All? A Meta-Analysis of the Effects of HRM Practices in the Public, Semipublic, and Private Sector // Review of Public Personnel Administration Vol. 40, Issue 1, march 2020, P. 3-35 <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0734371X18773492> (мурожаат санаси 2024 йил 25 сентябрь).

Bugungi kunda davlat boshqaruvi organlari, jumladan ta'lim tizimining samaradorlik ko'rsatkichlari KPI (Key Performance Indicator – “Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari (parametrlari)”) orqali baholanib kelinmoqda.

KPI – bu tashkilot (idora, muassasa va korxona)lar va xizmatchilar faoliyatini belgilangan talab darajasida olib borilishini yoki belgilangan maqsadga erishishni nazorat qiluvchi, baholovchi samaradorlik yoki natijadorlik ko'rsatkichi deb ham yuritiladi. Qisqacha aytganda, KPI – belgilangan maqsad bo'yicha “o'lchov moslamasi” hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimini jadal rivojlantirmoqda, ta'lim muassasalarini modernizatsiya qilish va ta'lim xizmatlari sifatini oshirish bo'yicha ulkan maqsadlarni qo'yimoqda.

Professional ta'lim tizimidagi texnikumlar, kollejlari va litseylarning maqomi va sifati ularga yaratilgan shart-sharoitlar, o'quv-tashkiliy faoliyatning shaffofligi, moliyaviy va huquqiy asoslarini to'g'ri yo'lga qo'yilganligi bilan bir qatorda o'z kasbini ustasi bo'lgan malakali mutaxassislar tayyorlash bilan bevosita bog'liq. Shuningdek, kasb-hunar ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar, ma'naviy ma'rifiy tadbirlar va sohada amalga oshirilayotgan tadbirkorlik faoliyatlari ham ko'rsatkichlardan hisoblandi.

Albatta, kasb-hunar ta'lim muassasasi faoliyatning muvaffaqiyati professor-o'qituvchilar va xodimlarning kasbiy mahoratiga bevosita bog'liq hisoblanadi.

KPI tizimi orqali ishlarni avvaldan rejalashtirish va natijalarini sarhisob qilish orqali faoliyatning sifati va uni qo'llab-quvvatlash o'rtasidagi munosabatlarga aniqlik kiritish nazarda tutiladi. Faoliyatning sifati va uni qo'llab-quvvatlash o'rtasidagi munosabatlarning boshqa kasblardan keskin farqlanuvchi xususiyati mavjud. Bu farq professor-o'qituvchilar mehnati natijalarining to'g'ridan-to'g'ri kasbiy faoliyat paytida to'liq namoyon bo'lmasligi va shuning uchun ham ularni munosib rag'batlantirishdagi qiyinchiliklarda kuzatiladi. KPI tizimining asosiy maqsadi professor-o'qituvchilarning mehnat motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi omillarni izlash orqali ularni baholash va darajalashdan iborat⁶.

KPI tizimi bo'yicha yuqori samaradorlikka erishish uchun quyidagilarga amal qilish **tavsiya** etiladi:

- KPI ko'rsatkichlari sonini aniq belgilash. Kaplan va Nortonlarning fikricha 20 tadan, Xoup va Freyzerlarning fikricha 10 tadan oshmasligi kerak deyilgan. Boshqalar esa “10/80/10” qoidasi, ya'ni, 10 ta muhim natijadorlik ko'rsatkichlari, 80 ta ishlab chiqarish ko'rsatkichlari va 10 ta muhim samaradorlik ko'rsatkichlari bo'lishi kerak deb tavsiya etilgan. Davlat boshqaruv organlarining yuqori bo'g'in rahbarlarga 25 ta, o'rta bo'g'in rahbarlariga 10 ta va qolgan xodimlarga 5 ta ko'rsatkichlarni tanlash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

- KPI ko'rsatkichlarini to'g'ri tanlash. Bu masala shundan iboratki, professional ta'lim tizimida ishtirok etuvchi professor o'qituvchilar va xodimlarning funksional vazifalaridan kelib chiqqan holda ko'rsatkichlarni to'g'ri tanlanishi kerak. Bular son ko'rsatkichlar orqali belgilanadigan bo'lishi lozim.

- Xodimlarga sharoit yaratish. Rahbarlarga boshqarish va nazoratni to'liq amalga oshirish uchun yetarlicha sharoit, vakolat va imkoniyatlar yaratib berish kerak. Shuningdek, moddiy texnika bazasini ham takomillashtirib berish kerak.

- Umumiylik. Tashkilotning bosh maqsad ko'rsatkichlari bilan uning tarkibiy bo'limlari o'rtasidagi ko'rsatkichlar doimo korrelyatsiya qilinib borilishi kerak.

- Shaffof tizim. Xodimlarda ish samaradorlikni yanada oshirish uchun KPI bo'yicha maxsus o'quv-seminarlar o'tkazish kerak.

- Rag'batlantirish. KPI bo'yicha erishilgan natijalarga qarab rag'batlantirish mexanizmini ishlab chiqish va xodimlar bundan to'liq xabardor etilishi kerak (motivatsiya uchun).

- Doimiy monitoring o'tkazish. O'z vaqtida ko'rsatkichlarga ta'sir etuvchi tashqi omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shuningdek, vaziyatga qarab ko'rsatkichlarni o'zgartirib turish ham mumkin.

⁶ Аскарлов А.Д. Профессор-ўқитувчилар фаолиятини асосий самарадорлик кўрсаткичларига (KPI) кўра баҳолашдаги халқаро тажрибалар // Volume 3 | NUU Conference 2 / 2022. – Б. 635-639.

Ta'limga KPI tizimini joriy qilishda bir qancha muammolar yuzaga kelishini kuzatish mumkin:

- “Malakali kadrlarning yetishmasligi”: KPI ni amalga oshirish uchun o'qitish va baholashni samarali o'tkaza oladigan mutaxassislar kerak. O'zbekistonda yuqori malakali trenerlar va ekspertlar yetishmaydi, bu esa yangi texnikalarni integratsiyalash jarayonini murakkablashtiradi.

- “Infratuzilma va resurslarning yetishmasligi”: Ko'pgina professional ta'limi muassasalarida zamonaviy o'quv va seminarlar o'tkazish uchun zarur jihozlar va texnologiyalar mavjud emas. Bu KPIning amaliy qo'llanilishini cheklaydi.

- “O'zgarishlarga qarshilik”: Ba'zi o'qituvchilar va ma'murlar yangi texnikaga shubha bilan qarashlari va yangi talablarga moslashishni xohlamasliklari mumkin. Bu KPI ni amalga oshirish jarayonini sekinlashtirishi mumkin.

- “Natijalarni o'lchashdagi noaniqlik”: KPI ni amalga oshirish taraqqiyot va natijalarni o'lchash uchun aniq mezonlarni talab qiladi. O'zbekistonda uzluksiz malaka oshirish samaradorligini baholashning universal usullari va vositalari hali ishlab chiqilmagan.

- O'zbekiston professional ta'limga KPI tizimini joriy qilishning bir xil standartlari mavjud emas, texnikumlar va kollejlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi **tavsiyalarni** amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Respublikamizning turli hududlarida tajriba-sinov uchun muassasalarni tanlab olish, ularda birinchi bosqichda rahbar xodimlarni, ikkinchi bosqichda professor-o'qituvchilar faoliyatini eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) asosida faoliyati natijalarini baholash bo'yicha eksperiment o'tkazish.

- “Kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish”: Malakali mutaxassislar yetishmasligi muammosini hal qilish uchun pedagog va murabbiylarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash dasturlarini yaratish zarur. Bu borada xalqaro ta'lim tashkilotlari bilan tajriba va uslub almashish bo'yicha hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

- “Infratuzilmani rivojlantirish”: Ta'lim muassasalarini modernizatsiya qilish, ularni zamonaviy asbob-uskunalar va texnologiyalar bilan ta'minlash uchun investitsiyalar zarur. Mahalliy resurslarning yetishmasligini qoplash uchun masofaviy ta'limni ham rivojlantirish kerak.

- “Ogohlik va motivatsiya”: O'zgarishlarga bo'lgan qarshilikni yengish uchun ta'lim berish, KPI afzalliklarini ko'rsatish va ishga tushirish jarayonida yordam berish muhimdir. Doimiy treninglar va seminarlar o'qituvchilarga yangi ish usullarini yaxshiroq tushunishga va qabul qilishga yordam beradi.

- “Standartlarni ishlab chiqish va joriy etish”: KPI samaradorligini baholash uchun aniq mezonlar va metodologiyalar ishlab chiqilishi kerak. Buning uchun miqdoriy, ham sifat ko'rsatkichlarini hisobga oladigan monitoring va baholash tizimini yaratish muhim ahamiyatga ega.

- Xulosa sifatida shuni ta'kidlash o'rinliki, KPI tizimini joriy etish orqali professional ta'lim tizimida ishlovchi rahbar xodimlar va professor-o'qituvchilar faoliyatini sifat jihatidan baholash imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 22-iyuldagi «vazirliklar, davlat qo'mitalari, davlat boshqaruvining boshqa organlari va xo'jalik birlashmalari rahbarlari o'rinbosarlarining faoliyati samaradorligini baholash tizimini joriy etish to'g'risida» PQ-5189-sonli qarori // <https://lex.uz/uz/docs/5521182> (murojaat qilingan sana 2023-yil 6-dekabr).

2. O'zbekiston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining 2021-yil 28-iyuldagi “vazirliklar, davlat qo'mitalari, davlat boshqaruvining boshqa organlari va xo'jalik birlashmalari rahbarlari o'rinbosarlarining faoliyati samaradorligini hamda maqsadli vazifalarga erishishlarini baholashning asosiy mezonlarini tasdiqlash to'g'risida” 467-son qarori // <https://lex.uz/uz/docs/5534224> (murojaat qilingan sana 2024-yil 10-oktabr).

2. Blom R. and oth. One HRM Fits All? A Meta-Analysis of the Effects of HRM Practices in the Public, Semipublic, and Private Sector // Review of Public Personnel Administration Vol. 40,

Issue 1, march 2020, P. 3-35 <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0734371X18773492> (murojaat sanasi 2024-yil 25-sentabr)

3. Askarov A.D. Professor-o'qituvchilar faoliyatini asosiy samaradorlik ko'rsatkichlariga (KPI) ko'ra baholashdagi xalqaro tajribalar // Volume 3 | NUU Conference 2 / 2022. – B. 635-639.

4. Birman L. A. Upravlenie chelovecheskimi resursami: uchebnoe posobie. – M.: Izdatelskiy dom «Delo» RANXiGS, 2017. – 346 c.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARINI AN'ANAVIY VA INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

Karimova Charos Abduhalim qizi

Jizzax davlat pedagogika univeristeti 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada jahon miqyosida yuz berayotgan iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayoniga bo'lgan talab oshib borayotgani ta'kidlanadi. Shu munosabat bilan professional ta'lim tizimida o'quvchilarni kasbiy tayyorlashda an'anaviy va innovatsion texnologiyalar, jumladan, interaktiv metodlar va raqamli vositalar keng qo'llanilmoqda. Innovatsion yondashuvlar asosida kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish, masofaviy ta'lim platformalari, virtual laboratoriyalar va individual ta'lim tizimlaridan foydalanish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish maqsad qilib qo'yilgan. Ushbu ta'lim usullari zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida o'quvchilarning kasbiy ko'nikmalarini oshirish va ularni ish bozorida raqobatbardosh mutaxassislar sifatida tayyorlashga ko'maklashadi.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, Raqobatbardosh mutaxassis, Innovatsion ta'lim texnologiyalari, Kasbiy tayyorgarlik, Raqamli va interaktiv ta'lim, Mustaqil o'qish imkoniyatlari, Project-Based Learning (Loyiha asosida o'qitish)

Dunyoda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarga bo'lgan talabning oshib borishi ta'limning professional ta'lim bosqichida ta'lim olayotgan o'quvchilarni kasbga tayyorlash jarayonini yanada mukammallashtirishni talab qilmoqda. Rivojlangan mamlakatlarning deyarli barchasi iqtisodiyotning keskin o'zgarishiga moslashgan, har qanday sharoitda raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash ta'lim tizimiga ega. Birlashgan millatlar tashkilotining 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida keltirilgan, o'qitish va kasbga tayyorlashda turli xil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va kuchaytirish doirasida dunyo ta'lim tizimiga kirib kelayotgan yangilanishlar, taraqqiyotning tezlashib borishi sharoitida kasb-hunar texnikumlarida o'quvchilarni kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. "O'zbekiston Respublikasida professional ta'lim — iqtisodiyotning rivojlanish istiqbollari va ustuvor vazifalarini, zamonaviy texnika va texnologik tendensiyalarni hisobga olib, mehnat bozoridagi kadrlarga bo'lgan real ehtiyoj, ish beruvchilarning takliflari hamda "Hayot davomida ta'lim olish" prinsipi asosida shaxslarning ta'lim olishiga mo'ljallangan." [1]

Hozirgi kunga kelib respublikamizda professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarni ta'lim va amaliy faoliyat subektlarining klasterli muhitida kasbga tayyorlash jarayoni takomillashtirilmoqda hamda xalqaro andozalardan samarali foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. "Mamlakat iqtisodiyotini yanada isloh qilish, uni barqaror o'stirish hamda modernizatsiyalash jarayonida samarali ishtirok etishga qodir bo'lgan kadrlarni tayyorlash maqsadida o'quv jarayoniga innovatsion g'oyalar, texnologiyalarni va ishlanmalarni faol qo'llab kasb-hunar ta'limi va ishlab chiqarishning o'zaro yaqin hamkorligini ta'minlash" [2] muhim vazifa sifatida belgilangan.

Bugungi kunda barcha ta'lim muassasalarida bo'lgani kabi professional ta'lim muassasalarida ham o'quvchilarni o'qitish va kasbga tayyorlash jarayonlarida an'anaviy ta'lim texnologiyalari bilan bir qatorda innovatsion ta'lim texnologiyalari ham qo'llanilinmoqda. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarini

egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakillanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Ta'lim texnologiyasi (odatda edutech yoki edtech deb qisqartiriladi) o'rganishni osonlashtirish uchun kompyuter texnikasi, dasturiy ta'minot va ta'lim nazariyasi va amaliyotidan birgalikda foydalanishdir.

An'anaviy ta'lim texnologiyasi – muayyan muddatga mo'ljallangan, ta'lim jarayoni ko'proq o'qituvchi shaxsiga qaratilgan bo'lib, o'qitishning an'anaviy shakli, metodi va ta'lim vositalarining majmuidan foydalangan holda ta'lim-tarbiya maqsadiga erishishdir.

Ta'limda innovatsion ta'lim texnologiyalarining o'rni beqiyos. "Innovatsion texnologiya - ta'lim-tarbiya shakllari, metodlari va usullariga yangicha yondashish degan ma'noni anglatadi"[3]. Innovatsion texnologiyalardan asosiy maqsad o'qituvchi va o'quvchi mushtarakligiga erishish, o'quvchilarni fanga qiziqtirish, ta'limga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, o'rganilgan bilimlarni ijtimoiy sharoitlarda qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'lish, axborot kommunikatsion texnologiyalar va didaktik materiallarni mavzu bilan uyg'unlashtirish kabilarni keltirish mumkin.

Innovatsion yondashuvlar asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash

Innovatsion yondashuvlar bu zamonaviy texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning bilim olish jarayonini yangilashga qaratilgan ta'lim usullari hisoblanadi. Ushbu yondashuvda o'quvchilar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi bo'lib, bilimlarni mustaqil ravishda o'zlashtiradilar va raqamli vositalardan keng foydalanadilar.

Raqamli va interaktiv ta'lim vositalari

Masofaviy ta'lim platformalari: O'quvchilar onlayn ta'lim platformalari orqali darslarni o'zlariga qulay vaqt va joyda o'rganish imkoniga ega bo'ladilar. Bu platformalar o'quvchilarga mustaqil ravishda o'qish imkoniyatini yaratadi.

Virtual laboratoriyalar va simulyatorlar: Innovatsion ta'limda o'quvchilarga real kasbiy vaziyatlar virtual muhitda simulyatsiya qilinadi. Bu o'quvchilarning amaliyot o'tkazish va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi.

Moslashtirilgan va individual ta'lim

Innovatsion yondashuvlarda har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ta'lim beriladi. Bu usul o'quvchilarning bilim olish darajasini oshirishga va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Adaptiv ta'lim tizimlari: Innovatsion yondashuvlar sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) yordamida o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qiladi va ularga mos o'quv materiallarini taqdim etadi.

Mustaqil o'qish imkoniyatlari: O'quvchilarga masofaviy yoki onlayn ta'lim platformalari orqali o'z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirish imkoniyatlari taqdim etiladi.

Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning): O'quvchilarga real hayotdagi kasbiy muammolarni hal qilish uchun loyihalar ustida ishlash imkoniyati beriladi. Bu o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va ijodiy echim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini yuqorida keltirilgan an'anaviy va innovatsion yondashuvlar asosida o'qitib kasbga tayyorlash yanada samarali bo'ladi. Chunki o'quvchilar faqatgina o'qituvchidan bilib olibgina qolmasdan, hozirgi zamonaviy axborot texnologiyalari orqali o'zlariga kerakli ma'lumotlarni qidirib topishi, ma'lumotlarni o'zlari tahlil qilishi, tengdoshlari bilan fikr almashishi va mustaqil ta'lim olishi mumkin. Bu esa kelajakda o'quvchi tanlagan kasida ish boshlashi va ish faoliyati davomidagi turli xil to'siqlardan qiynalmasdan o'tishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda zamonaviy metodlar va ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi inovatsion texnologiyalar o'quvchilarda mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirish bilan birga ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, raqobatbardosh yetuk mutaxassis bo'lish hamda kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-avgustdagi "O'zbekiston respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 466-son qarori
2. Sh. Mirziyoyev "O'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga tayyorlash tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori loyihasi
3. To'raqulov O.X. Axborotlashgan ta'lim muhitida kichik mutaxassislar tayyorlashning ilmiy-metodik ta'minotini takomillashtirish (axborot va kompyuter texnologiyalariga ixtisoslashgan kasb-hunar kollejlari misolida): ped. fan. dokt. ...avtoref. – T., 2017. – 64 b. <http://www.ziyounet.uz/>

ANALYSIS OF PROBLEM-BASED LEARNING TECHNOLOGY IN DEVELOPING PRACTICAL SKILLS OF STUDENTS IN PROFESSIONAL EDUCATION: AN INTERNATIONAL PERSPECTIVE (USA)

Khasanova Nargiza Atxamovna

Kimyo international university in Tashkent

Abstract This article analyzes the application of Problem-Based Learning technology in developing practical skills of students in professional education based on experiences from the USA. The development of PBL technology in the USA, along with its applications in fields such as medicine, engineering, business, and the humanities, is discussed in relation to enhancing the effectiveness of the educational process. Furthermore, the article examines the role of PBL in fostering independent thinking, creativity, and teamwork among students. The findings from various studies illustrate the effectiveness of problem-based learning and its future potential in professional education.

Keywords: Problem-Based Learning (PBL), professional education, practical skills, technology, independent thinking

The modern education system incorporates the concept of Problem-Based Learning in response to the rapid advancement of technology. This methodology allows for the integration of innovative and interactive approaches in developing students' practical skills. The effectiveness of PBL technology in professional education plays a crucial role in shaping each student's ability to think independently, solve problems, and work collaboratively.

The application of PBL technology on an international scale contributes to the standardization of education across different countries and enhances professional education programs. This article analyzes the effectiveness of PBL methods, practices in various countries, and their impact on the development of students' practical skills. Such research helps propose effective solutions for local issues in the context of the globalization of education systems.

Problem-Based Learning technology, recognized as an active and student-centered teaching method, was introduced in the USA in the 1960s within medical education [1]. In 1969, Dr. Barrows, a neurology professor at McMaster University in Canada, pioneered the implementation of the PBL teaching model. By the 1980s [2], PBL technology had spread to other fields and is now widely utilized in various educational institutions, including engineering, business, and the humanities. This widespread adoption is evidence of PBL's recognition as an effective teaching method in education [3].

Scholars like Mills and Treagust emphasize the alignment of PBL with project-based learning in engineering, where it enhances students' hands-on skills. Woods explored PBL's impact in the humanities, showing how it deepens students' understanding of complex subjects like history, literature, and philosophy. The method encourages critical analysis of historical events and their relevance to modern society, promoting multidimensional thinking[4].

The implementation of PBL in various fields across the U.S. aligns with specific educational goals, helping students engage actively in their learning process. The method encourages students to

take responsibility for their learning while equipping them with essential skills for real-world challenges.

Identifying and articulating problems is crucial for students studying tourism. It is important to accurately identify issues that students encounter and integrate them into the learning process. These problems should be derived from real-life situations and be relevant to the students. Creating an interactive learning environment is essential; it should foster collaboration and communication among students during the PBL process. This environment teaches students to work together and solve problems in groups.

Supporting independent research among students is necessary for PBL, where conditions must be created for students to conduct independent inquiries and apply what they have learned in practice. This helps develop their research competencies. Ensuring the relevance of education is also important; in tourism education, the learning process must prepare students to face real-life challenges. This can be accomplished through problematic situations and case study examples. These pedagogical conditions will enhance the effectiveness of teaching students in tourism based on PBL technology in the USA[5].

In the mid-20th century, while continuing to develop the concept of problem-based learning, Polish didactician W. Okon defined PBL as “the organization of problematic situations, the formulation of problems, providing students with the necessary assistance in solving these problems, checking decisions, and finally managing the process of systematizing and consolidating the knowledge obtained.” [6] Furthermore, he emphasized that solving problems has significant advantages over mere rote memorization. The advantage lies in the active thinking process required to solve problems, leading not only to the stability and depth of independently acquired knowledge but also to the most valuable quality of the mind—the ability to find direction in any situation and to solve any problem independently[7].

Thus, despite the long history of researching PBL, interest in it has not diminished among foreign scholars.

The analysis of the pedagogical conditions for teaching students in tourism based on PBL technology in the USA holds significant contemporary importance. PBL technology offers great potential for developing students' analytical skills, problem-solving abilities, and independent thinking. To achieve this, it is necessary to consider several pedagogical conditions for effectively organizing the educational process.

Identifying and articulating problems is essential for students in the tourism field. Problems must be accurately identified and integrated into the educational process, derived from real-life situations, and relevant to students. Creating an interactive learning environment is critical, where cooperation and communication among students are encouraged. This not only teaches students to work collaboratively but also to address problems as a group.

Supporting independent research is vital in PBL, requiring the establishment of conditions for students to conduct independent investigations and apply learned materials in practice. This fosters their research competencies. Ensuring the relevance of education is crucial; in tourism education, the teaching process must prepare students for real-world challenges through problematic situations and case studies. These pedagogical conditions will enhance the effectiveness of teaching tourism students based on PBL technology in the USA[8].

Problem-Based Learning (PBL) technology is one of the essential elements of the modern education system. Its primary aim is to develop independent thinking and practical skills in students when solving problems. From medicine to engineering, business, and the humanities, the implementation of PBL technology necessitates the practical application of knowledge.

Research indicates that problem-based learning fosters a sense of activity and responsibility in students, teaching them to work effectively in teams and solve problems efficiently. This methodology also aids in the development of critical thinking and creativity, which are vital in nurturing students as active and innovative individuals.

Furthermore, the various practical applications of PBL across different fields help students adapt to the learning processes specific to each discipline. To enhance the effectiveness of teaching

based on PBL methods in the future, it is crucial to accurately define pedagogical conditions, derive problems from real-life situations, and encourage students to conduct independent research.

In summary, Problem-Based Learning technology serves as a foundation for noticeable positive changes in professional education systems, and its effective implementation plays a critical role in developing students' professional skills.

List of used literature:

1. Barrows, H. S. (1986). "A Taxonomy of Problem-based Learning Methods." *Medical Education*, 20(6), 481–486.
2. Jin J, Bridges SM. Educational technologies in problem-based learning in health sciences education: a systematic review. *J Med Internet Res*. 2014;16(12):e251
3. Schmidt, H. G., & Rotgans, J. I. -"Problem-based learning in clinical education: the next generation" (2011).
4. Woods, D. R. (2002). "Problem-Based Learning: How to Gain the Most from PBL." Waterdown, Ontario.
2. Ramachandran, S. (2021). "Effectiveness of Problem-Based Learning in Secondary and Higher Education". *Journal of Educational Research*, vol. 5, no. 2, pp. 101-110.
3. Ушаков Г. А. Плюсы и минусы педагогической технологии проблемного обучения //Вестник ВЭГУ. – 2008. – №. 1. – С. 199-202.
4. Ramachandran, S. (2021). "Effectiveness of Problem-Based Learning in Secondary and Higher Education". *Journal of Educational Research*, vol. 5, no. 2, pp. 101-110.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

Ли. Куньлинь

Исследователь, Узбекский государственный университет мировых языков

Аннотация: На основе международного опыта отмечена стратегия развития экологического образования будущих переводчиков и необходимость более широкого образования понятий охраны окружающей среды, гармонии природы и человеческих отношений. Освещены такие актуальные вопросы, как создание электронных методических средств экологического образования, использование современных инноваций в реализации экологического образования. Также отмечен ряд научных результатов на основе проведенных в Китае исследований по развитию эколого-педагогического образования среди молодежи.

Ключевые слова: студенты, экология, природа и человек, инновации, образование, развитие, учения.

При развитии экологических знаний, сознания и культуры молодёжи обращается особое внимание на научные исследования по совершенствованию системы экологического образования среди организаций в сфере экологии, а также охраны окружающей среды, сфере её контроля. Основу китайских учений составляет идея единства человека и природы. В учении Конфуция отмечен провиденциализм т.е., непреодолимость природы и провидения. В учении Лао-цзы поддерживается истинная природа вещей, рассматриваются действия людей через призму законов природы, единение человека и природы. Учение Чжуан-цзы основано на уважительном отношении к природе, на заботе о безопасном воздействии человеческих изобретений и научно-технического прогресса на окружающую среду. Мэн-цзы отмечал, что понимание своей натуры неразрывно связано с пониманием природы. Сюнь-цзы писал, что люди, познавшие суть взаимодействия человека и природы, могут считаться просвещёнными; он вслед за Конфуцием отмечает связь между провидением и человеком. Во II в.н.э. в Китае некоторые философы отказывались от своей привычной жизни и занимаемых должностей, чтобы вести уединенный образ жизни. Их философия стала толчком для развития такого традиционного китайского учения, как даосизм. Основу данного учения составляет не

человек, а «Дао», или «закон природы». Учение базируется на природе вещей и естественных закономерностях. Таким образом, во всех традиционных учениях Китая отмечается, что людям не нужно вмешиваться в естественные природные процессы.

Следовательно, экологическая культура и этика подчеркиваются на государственном уровне. М.И. Варакина указывает на то, что китайская философия, представленная тремя системами – конфуцианством, даосизмом и буддизмом, предлагала свой собственный порядок взаимоотношений общества и природы [3]. По ее мнению, конфуцианство определяет человека как одну из «десяти тысяч вещей», но в то же время самую ценную из них. Именно человек, в первую очередь правитель, в конечном итоге несет ответственность за порядок или беспорядок в Поднебесной. Небо проявляет свою волю через различные природные признаки: затмения, засухи, наводнения, появление необычных животных и птиц. Если правитель соблюдает этику и почтительно относится к природе, то в Поднебесной царят гармония и порядок. Но как только правитель отклоняется от своего пути – Дао, небо немедленно проявляет свои ужасные знаки, Поднебесная входит в состояние хаоса, а народ, «голос неба», может его сместить.

Сам Конфуций мало что говорит об отношениях между человеком и природой, поскольку его учение в первую очередь адресовано человеку и обществу. Обращает на себя внимание тот факт, что, не отказываясь от охоты, Конфуций тем не менее бережно и старательно относится к окружающему миру. В суждениях Лунь Юя можно выделить четыре принципа взаимоотношений общества и природы: чтобы стать достойным членом общества, человек вынужден постоянно углублять свои знания о природе, знать не только повадки животных и птиц, но и закономерности роста деревьев и трав; человек, а значит, и общество могут получать жизненные силы и отдыхать только на природе; необходимо заботиться о животном мире и природных ресурсах; необходимо регулярно совершать торжественные молитвы и жертвоприношения в честь духов Неба и Земли, а главное – на высшем уровне государства.

Мэн-цзы, «второй совершенномудрый» (после Конфуция), связывает экологические проблемы с одной из центральных проблем конфуцианства – вопросом о характере человеческой природы. Экологическая этика даосизма построена на несколько иных основаниях. Дао (путь), фундаментальная даосская категория, по мнению Е.А.Авходеевой, выступает как существенная закономерность всего существующего, закон спонтанного существования космоса, человека и общества [1]. Это генеративный принцип, генетически предшествующий миру «задуманных» вещей. Это принцип цикличности времени, «путь», образ жизни аскета, стремящегося к единству с Дао как онтологической сущностью мира. Человек, который следует Дао, не должен вмешиваться в естественный ход событий, реализуя принципы «бездействия» и «естественного». Даосские тексты, описывающие Дао, постоянно прибегают к «естественным» аллегориям. Таким образом, Дао часто сравнивают с водой, слабой и текучей, которая благодаря этим свойствам все побеждает и вторгается во все. Даосский идеал – это небольшое патриархальное государство в состоянии гомеостаза.

Современный мир находится под угрозой экологических катастроф, вследствие чего проблема предотвращения их находится на первом месте среди интересов всех стран. Китай, как и другие страны, регулярно сталкивается с экологическими проблемами и стремится разработать методы борьбы с ними. Для этого в стране была разработана экологическая стратегия, в которой прописаны задачи по улучшению природоохранной деятельности, по организации различных защитных мероприятий. В Китае проводится активная просветительская работа, знакомящая население с нормативно-правовыми актами, регулирующими охрану окружающей среды. Э.В. Баркова отмечает, что для современного Китая актуальными решениями стали экологическое образование и экологическая этика, поскольку, основываясь на конфуцианстве, современные процессы формирования личности базируются на совершенствовании и достижении гармонии в данных областях [2].

Китай принял участие в мероприятии под названием «Глобальный план исследований и наблюдений за окружающей средой», организатором которого был США. Правительство

Китай разработало и реализует в качестве стратегической задачи воспитание и подготовку личности в интересах охраны окружающей среды, гармонизацию отношений личность – природа – культура. Создана и развивается ориентированная на практику система формирования экологической этики в начальных, средних и высших учебных заведениях. Существует также система внеуниверситетского образования и научной подготовки. В то же время в Китае еще предстоит проделать большую работу по развитию экологической этики. Основная задача, которая ставилась в Китае во все времена, заключалась в воспитании экологически образованных граждан. В Китае считается важным воспитание таких граждан, которые в основу своей жизни ставят экологическое сознание и строят экологическое общество. Знание экологической этики всегда отличало китайскую культуру. Основные традиционные китайские учения построены на взаимосвязи человека с природой.

Список использованной литературы:

1. Авходеева Е.А. Этика отношения к живому в китайской культурной традиции // Биоэтика. 2015. № 1. – С. 10-13.
2. Баркова Э.В. Экофилософия как рефлексивная метапозиция в расширении границ идентификации субъекта современного мира // Сборник научных статей по итогам Международной научной конференции «Российская идентичность: социокультурный контекст». – М.: 2019. – С. 45-53.
3. Варакина М.И. Экологическая культура Китая как нравственный ресурс формирования экологизированного сознания нации // Материалы международной научной конференции «Китайский язык: лингвистические и методические аспекты». – Чита. 2016. – С. 50-54.
4. Раднаева В.Ю., Санжиева Е.Г. Экологическая культура в образовании современного Китая // Вестник ВосточноСибирского государственного института культуры. 2020. № 4. – С. 63-68.
5. Хорольский В.В., Цзечун Х. Экологическая культура Китая в СМИ России 2015-2020 годов // Материалы Международного научного онлайн-семинара «Диалог культур в медиапространстве». – Ставрополь. 2021. – С. 150-153.
6. Цинь Т. Современный экологический кризис в Китае и меры противодействия ему // Теории и проблемы политических исследований. Т. 6. 2017. № 3А. – С. 217-228.

THE IMPACT OF MULTILINGUALISM IN TECHNICAL EDUCATION

Madaminova Sabina Alisher qizi

PhD student at “TIIAME” NRU “Professional Education” department

Annotation: this article examines the impact of multilingualism in technical education, highlighting its significance in fostering cognitive development, enhancing employability, and promoting cultural competence among students. As globalization reshapes the workforce, the ability to communicate in multiple languages becomes increasingly essential, particularly in technical fields that require collaboration across diverse teams. The cognitive benefits of multilingualism such as improved problem-solving skills and critical thinking are explored, alongside the advantages it offers in terms of broader career opportunities and a competitive edge in the job market. Additionally, the article addresses the role of multilingual education in enriching the learning experience through diverse perspectives and peer interactions. While acknowledging the challenges of implementing multilingual approaches, such as varying language proficiencies and curriculum development, the article advocates for educational institutions to prioritize multilingualism as a vital component of technical training. Ultimately, fostering multilingual competence equips students with the skills necessary to thrive in a globalized economy, driving innovation and inclusivity in the workforce.

Key words: multilingualism, technical education, cognitive benefits, employability, cultural competence, globalization, problem-solving, critical thinking, diversity, language proficiency, global mindset.

In an increasingly globalized world, the ability to communicate in multiple languages are becoming crucial, especially in fields like technical education. Multilingualism in technical education not only enriches the learning environment but also prepares students to navigate and contribute to a diverse workforce. This article explores the impact of multilingualism in technical education, focusing on cognitive benefits, enhanced employability, cultural competence, and the overall learning experience. Research has consistently shown that multilingualism has significant cognitive advantages. Bilingual individuals often demonstrate improved problem-solving skills, better critical thinking abilities, and enhanced creativity. In technical fields, where complex problem-solving is essential, these cognitive benefits can lead to innovative solutions and a deeper understanding of intricate concepts.

Multilingual students can switch between languages and thought processes, which fosters flexibility in thinking and adaptability. This flexibility is vital in technical disciplines where new technologies and methodologies are rapidly evolving (Bialystok, 2011). Learning multiple languages exercises the brain, improving memory retention and learning capacity. In technical education, where retaining complex information is crucial, this can significantly enhance student performance (Costa & Sebastiani, 2014). The global job market increasingly values multilingualism. Employers often seek candidates who can communicate effectively with diverse teams and clients. This demand is especially pronounced in technical fields such as engineering, information technology, and healthcare. Multilingual graduates have access to a wider range of job opportunities, including positions in multinational companies and industries that require cross-cultural communication (Grosjean, 2010). In a competitive job market, being multilingual sets candidates apart. Employers recognize the value of employees who can engage with clients and colleagues in their native languages, leading to better customer relations and project outcomes (Vázquez & Araujo, 2017).

Multilingualism fosters cultural awareness and sensitivity, which are crucial in today's globalized society. In technical education, understanding diverse perspectives enhances collaborative work and innovation. Multilingual students bring diverse viewpoints to technical challenges. Many technical projects involve international teams. The incorporation of multiple languages in technical education enriches the overall learning experience for students. This approach not only aids comprehension but also encourages a more inclusive environment. Multilingual students can access a broader range of educational resources, including textbooks, research articles, and online courses in various languages. This accessibility enhances their understanding of complex concepts and broadens their knowledge base (Hoffman, 2016).

While the benefits of multilingualism in technical education are significant, there are also challenges to consider.

Not all students may have the same level of proficiency in the languages used in the classroom. Instructors must be sensitive to these differences and provide support to ensure all students can participate fully (Baker, 2011). Developing a curriculum that accommodates multiple languages can be complex. Educators need to ensure that technical terminology is effectively translated and understood across languages (Cenoz & Gorter, 2015). Institutions may need to invest in additional resources, such as bilingual materials and language support services, to effectively implement multilingual education (Matsuda, 2012).

The impact of multilingualism in technical education is profound, influencing cognitive development, employability, cultural competence, and the overall learning experience. As the demand for multilingual professionals continues to grow in a globalized economy, educational institutions must prioritize and integrate multilingual approaches into their technical programs. By doing so, they can equip students with the skills and competencies necessary to thrive in an interconnected world, ultimately leading to a more innovative and inclusive workforce. The integration of multilingualism into technical education represents a pivotal shift towards fostering a more inclusive and effective learning environment. As the landscape of global commerce and technology becomes increasingly interconnected, the ability to communicate across languages and cultures is no longer just an asset but a necessity. The cognitive advantages associated with multilingualism, such as enhanced critical thinking, improved problem-solving skills, and increased memory capacity, equip students to tackle

complex technical challenges with greater agility and creativity. Furthermore, the heightened employability associated with multilingual proficiency positions graduates favorably in a competitive job market, allowing them to navigate the demands of diverse workplaces and contribute effectively to multinational teams. This is particularly salient in technical fields, where collaboration across cultural and linguistic boundaries is commonplace. The cultural competence fostered through multilingual education enriches students' perspectives, enabling them to approach problems with a broader understanding of global contexts. This diversity of thought can lead to more innovative solutions and practices, reflecting the varied needs of an international clientele and workforce. However, the successful implementation of multilingual education requires thoughtful consideration of several challenges, including disparities in language proficiency, the development of inclusive curricula, and the allocation of necessary resources. Institutions must strategically invest in training for educators and in the development of teaching materials that accommodate multiple languages and cultural backgrounds.

In conclusion, embracing multilingualism within technical education not only enhances individual student outcomes but also contributes to the cultivation of a workforce that is adept at functioning in a globalized economy. By prioritizing multilingual approaches, educational institutions can play a crucial role in preparing the next generation of professionals who are not only technically proficient but also culturally literate and globally minded. This holistic development is essential for driving innovation and fostering inclusivity in the ever-evolving landscape of technology and engineering.

List of used literature:

1. Baker, C. (2011). "Foundations of Bilingual Education and Bilingualism". Bristol: Multilingual Matters.
2. Bialystok, E. (2011). "Reshaping the Mind: The Benefits of Bilingualism." "Canadian Journal of Experimental Psychology", 65(3), 229-235.
3. Cenoz, J., & Gorter, D. (2015). "Focus on Multilingualism: A Study of Linguistic Landscape." "International Journal of Multilingualism", 12(2), 154-169.
2. Costa, A., & Sebastiani, T. (2014). "Bilingualism and Executive Control: A Review of the Evidence." "Frontiers in Psychology", 5, 154.
3. Grosjean, F. (2010). "Bilingual: Life and Reality". Cambridge: Harvard University Press.
4. Hoffman, M. (2016). "Multilingualism in Higher Education: A Comparative Study of Institutions." "Higher Education", 72(3), 393-410.
5. Matsuda, A. (2012). "The Importance of Language in Multilingual Education." "Language Learning Journal", 40(3), 1-9.
5. Vázquez, A., & Araujo, A. (2017). "Multilingual Competence as a Key Skill for Employability." "Journal of Language and Cultural Education", 5(1), 54-67.

ASPECTS OF USING THE CREDIT MODULE SYSTEM IN NON-STATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Makhmudova Fatima Shamshidinovna

Teacher of the Department of Theory and Methodology of Elementary Education, Faculty of Pedagogy, Tashkent University of Applied Sciences

Abstract. This thesis explores the implementation and impact of the credit module system in non-state educational institutions. It examines the flexibility, benefits, and challenges of this system, alongside recent trends such as digitization and microcredentials. The study includes analyses and provides recommendations for optimizing the system in a competitive educational landscape.

Keywords: Credit module system, non-state educational institutions, flexible learning, modular education, higher education trends, microcredentials, digital learning platforms.

Overview of the Credit Module System. The credit module system is a flexible approach to education, designed to allow students to accumulate credits for specific modules or units of study.

Unlike traditional systems that often rely on rigid year-long courses, the credit module system divides the curriculum into smaller, manageable components. These components, or modules, are typically self-contained units focusing on specific skills or knowledge areas, and each is assigned a certain number of credits based on the workload required.

Historically, the credit module system emerged in response to growing demands for more student-centered, adaptable educational structures. It was widely adopted in Europe following the Bologna Process, which aimed to harmonize higher education systems across the continent. The goal was to create greater mobility for students between universities and countries by standardizing degrees and the recognition of academic credits.

The key features of the credit module system include modularity, which allows courses to be broken into smaller segments; flexibility, enabling students to design their own learning pathways by selecting modules that align with their personal or professional goals; and credit accumulation, wherein students earn credits for each module they complete, contributing toward their final degree or certification. These features make the system highly attractive in an increasingly diverse and dynamic educational landscape.

Non-state educational institutions, which include private universities and other for-profit educational entities, have gained prominence worldwide, particularly in countries where public education systems are either under-resourced or overburdened. In this context, the credit module system has become an appealing model for non-state institutions as they seek to differentiate themselves from traditional state-run schools.

One of the primary reasons non-state institutions adopt the credit module system is to offer a more competitive and student-centered learning environment. By providing a high level of flexibility, these institutions cater to a diverse student body, which may include working professionals, international students, and those looking for more personalized educational experiences. The modular system allows students to tailor their studies to fit their schedules and career aspirations, creating a more attractive option compared to rigid, standardized programs.

Additionally, non-state institutions often operate in highly competitive environments, where innovation in curriculum design and delivery is essential for attracting and retaining students. The credit module system provides a framework that supports such innovation, enabling these institutions to offer a wide range of specialized courses, as well as opportunities for interdisciplinary learning. This, in turn, enhances their reputation and helps them meet the evolving needs of modern learners.

Application of the Credit Module System in Non-State Educational Institutions

Adoption Trends in Non-State Institutions has gained momentum globally, especially in regions where educational flexibility and innovation are prioritized. Non-state institutions, which often operate independently of government funding, see this system as a means to attract a diverse range of students, including international learners and working professionals. The credit module system provides students the flexibility to manage their academic progress at a personalized pace, making education more accessible and responsive to individual needs.

In comparison with state-run institutions, which may be constrained by traditional curricula and bureaucratic oversight, non-state institutions often have the agility to implement such innovative systems. Many private universities and institutions, particularly in Europe and North America, have successfully integrated the credit module system into their structures, offering modular degrees and facilitating international credit transfer, which appeals to students seeking global mobility.

Benefits for Non-State Institutions

One of the most significant advantages of the credit module system for non-state institutions is its flexibility in curriculum design. This system allows for the development of specialized, modular courses tailored to meet the specific needs of industries, professions, or emerging fields. Such flexibility enhances the institution's ability to offer innovative, interdisciplinary programs that attract a broader student base.

Additionally, the credit module system enables non-state institutions to foster partnerships with international universities and organizations. By offering modular, credit-based courses, these institutions can easily align their programs with international standards, increasing their appeal to

foreign students. This system also enhances student engagement by offering personalized learning paths, where students can select modules that match their career goals or areas of interest, leading to higher retention and success rates.

Recent Trends in the Use of the Credit Module System.

Digitization and the Role of Technology: the rise of digital platforms has revolutionized the way the credit module system is managed and delivered in non-state educational institutions. Learning Management Systems (LMS) such as Moodle, Blackboard, and Canvas have become integral to managing credit accumulation and tracking student progress in modular courses. Additionally, artificial intelligence (AI) is increasingly used to personalize learning experiences, automate assessments, and offer real-time feedback, further enhancing the efficiency of the credit system. These technological tools allow institutions to streamline course delivery, making it easier for students to track their credits and manage their study plans, whether they are learning online, in person, or in a hybrid format.

Hybrid and Flexible Learning: following the COVID-19 pandemic, there has been a significant shift towards hybrid and flexible learning models. Non-state educational institutions, which are often more agile in adopting new educational practices, have embraced this trend within the credit module framework. Blended learning, which combines online and in-person teaching, allows students to choose when and how they engage with course material. This flexibility aligns perfectly with the modular system, enabling students to complete specific modules remotely while attending essential in-person sessions as needed. This trend has made higher education more accessible to a broader range of students, particularly working professionals and international learners.

Microcredentials and Lifelong Learning: microcredentials are becoming an integral part of the credit module system, especially in non-state institutions that aim to attract lifelong learners and professionals seeking continuous education. Modular courses now often include microcredentials, which certify the completion of short, focused learning outcomes. This trend supports the growing demand for reskilling and upskilling, allowing learners to accumulate credits over time and apply them towards larger qualifications or degrees.

Internationalization of Education: the credit module system also plays a pivotal role in fostering international collaboration and student mobility. Non-state institutions use credit transfer systems, such as the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS), to establish partnerships with foreign universities. This not only attracts international students but also allows domestic students to study abroad while ensuring their credits are recognized globally.

This thesis has explored the key aspects of implementing the credit module system in non-state educational institutions. The system's flexibility and modularity were identified as crucial factors that allow institutions to offer personalized learning experiences, catering to a diverse student body. The adoption of this system enables non-state institutions to differentiate themselves from traditional state-run institutions by providing flexible pathways for students, particularly in terms of curriculum design, credit accumulation, and international mobility. Furthermore, recent trends such as digitization, microcredentials, and hybrid learning have proven essential in shaping how the credit module system is applied in these institutions, enhancing both student engagement and the institution's ability to respond to industry needs.

Recommendations for Non-State Institutions can include followings:

To optimize the use of the credit module system, non-state institutions should invest in digital platforms, such as Learning Management Systems (LMS), to streamline credit management and course delivery. Faculty development is also critical; instructors should be trained to design modular courses that emphasize learning outcomes and student engagement. Non-state institutions should foster international partnerships to promote credit transfers, enhancing their global competitiveness. Additionally, offering microcredentials or stackable modules can attract working professionals and lifelong learners, further broadening the institution's appeal.

As for the final thoughts, the credit module system will continue to shape the future of non-state education by promoting greater student autonomy, personalized learning, and international

cooperation. As global education trends move toward flexibility and lifelong learning, non-state institutions that embrace and innovate within the credit module framework will likely play a critical role in transforming the educational landscape, meeting the evolving demands of modern learners and industries.

List of used literature:

1. Bologna Process. (1999). European Higher Education Area: Joint Declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna. Retrieved from <https://www.ehea.info>
2. European Commission. (2020). The European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS). Retrieved from <https://ec.europa.eu/education>
3. Horn, M. B., & Staker, H. (2015). Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. Jossey-Bass. <https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/>
4. Jones, D. R. (2018). The rise of non-state actors in higher education. Journal of Global Education Policy, 12(3), 45-58. <https://doi.org/10.1080/10568411099012>
5. OECD. (2021). Education at a Glance 2021: OECD Indicators. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/eag-2021-en>
6. Rumbley, L. E., & Altbach, P. G. (2016). The credit module system in a globalized world: Challenges and prospects for higher education. Higher Education Quarterly, 70(1), 50-67. <https://doi.org/10.1111/hequ.12087>
7. Smith, J., & Brown, P. (2019). Innovations in digital learning for non-state institutions: A study of the credit module system. International Journal of Educational Technology, 35(2), 132-149. <https://doi.org/10.1177/10568411099872>
8. Sheraliyev, S. (2023). Talabalarda muhandislik grafikasi fanlaridan mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish. "Tasviriy san'at ta'limi uzluksizligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari: muammolar va yechimlar" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya, 1 (01). <https://ojs.qarshidu.uz/index.php/ts/article/view/161>
9. Karimberdiyevich S. S. Educating students the methods of central projection through information and communication technologies //Journal of Modern Educational Achievements. – 2023. – T. 4. – №. 4. – C. 14-17. <https://scopusacademia.org/index.php/jmea/article/view/120>
10. Sheraliyev, Sanjarbek Karimberdiyevich ko'rgazmalilik vositasining chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanini sifat va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati // orienss. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ko-rgazmalilik-vositasining-chizma-geometriya-va-muhandislik-grafikasi-fanini-sifat-va-samaradorligini-oshirishdagi-ahamiyati> (data обращения: 07.04.2024).

XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINING YANGI QIYOFASINI YARATISH VA KADRLAR TAYYORLASHNI SIFAT BOSQICHIGA OLIB CHIQISHNING MUAMMO VA ECHIMLARI

D.I.Muqumova

Dotsent, "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalar muxandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti

Nasirullaeva D.X

Toshkent INXA universitetining Iqtisodiy prognozlashtirish va moliyaviy rejalashtirish bo'limi bosh mutaxassisi

Annotasiya: Ilmiy maqolada xalqaro tajribalar asosida professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashni sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va echimlar to'grisida tushunchalar keltirilgan. Bugungi kunning dolzarb muammolari qatorida ushbu mavzuning o'rganilishi globallashuv davrida professional ta'lim muassasalarini dunyodagi eng yaxshi amaliyotlarni o'zlashtirib, sifatli kadrlar tayyorlashga qaratilgan yangi qiyofaga ega bo'lishiga etaklaydi. Xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni o'z sharoitlarimizga moslashtirish orqali ta'lim tizimini takomillashtirish va kadrlar tayyorlash sifatini oshirish mumkin.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim muammolari, barqarorlik, ijodiy fikrlash, qiziqishlar, ko'nikmalar, motivatsiya, shaffoflik, o'quv resurslar.

O'zbekiston ta'lim tizimini yuqori reytingga ko'tarish bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar keng ko'lamli va murakkab jarayon bo'lib, barcha darajadagi ta'lim muassasalari, o'qituvchilar, ota-onalar va jamiyatning faol ishtirokini talab qiladi. Ta'limda barqarorlikka erishish va xalqaro omillar ta'sirida ta'limni jadallashtirish borasida ba'zi muhim chora-tadbirlarni ko'rib chiqamiz:

Ta'lim sifatini oshirish: eng avvalo o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlar va bozor talablariga mos keladigan zamonaviy o'quv dasturlarini yaratish, o'quv dasturlariga amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga, ijodiy fikrlashga, mustaqil ishlashga va jamoada ishlashga e'tibor qaratish, o'quv materiallarini zamonaviylashtirish, elektron o'quv resurslaridan foydalanishni kengaytirish.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: o'qituvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish dasturlarini yaratish, o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini oshirish, o'qituvchilarni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish.

Ta'lim muassasalarini moddiy-texnik jihatdan ta'minlash: zamonaviy o'quv jihozlari, laboratoriyalar va kutubxonalar bilan ta'minlash, internetga kirish imkoniyatlarini kengaytirish.

O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish: o'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini qiziqarli va motivatsion qilish, o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga e'tibor qaratish va o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va o'zlarini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirish muxim axtmiyat kasb etadi.

Ta'lim tizimini bozor talablariga moslashtirish orqali xam ta'lim tizimini takomillashtirish va kadrlar tayyorlash sifatini oshirish mumkin. Demak quyida keltirilgan talablar orqali smsrali natijaga erishish imkoni beradi.

- O'quv dasturlarini bozor talablariga moslashtirish.
- O'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini oshirishga e'tibor qaratish.
- O'quvchilarning ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytirish.

Ta'lim tizimini bozor talablariga moslashtirish - bu murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda barcha darajadagi ta'lim muassasalari, o'qituvchilar, ota-onalar va jamiyatning faol ishtirokini talab qiladi.

Ta'lim tizimining samaradorligini oshirish maqsadida avvalombor ta'limda zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish zarur va ta'lim muassasalarining avtonomiyasini oshirish maqbul vazifani bajaradi. Ya'ni bu - ta'lim tizmida moliyaviy mustaqillikni oshiridi. Zamonaviy ta'lim maskanlarini barpo etish eng avvalo ta'lim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirishdan boshlanishi darkor. Zamon talabiga mos keladigan ta'lim maskanlari - ta'lim muassasalari faoliyatini baholash tizimini yaxshilash bilan bir qatorda ta'lim sifatini oshirish bo'yicha samarali mexanizmlarni joriy etishi va ta'lim tizimining shaffofligini oshirishga e'tibor qaratilishi lozimdir. Ta'lim tizimining shaffofligini ta'minlash uchun ma'lumotlarni ochiq e'lon qilinishi, ta'lim tizimidagi korrupsiyaga qarshi kurashish, ta'lim tizimining jamoatchilik bilan hamkorligini kuchaytirishni birinchi navbatdagi muammo sifatida ko'rib chiqish zarur.

Ta'lim muassasalarining ota-onalar jamiyati bilan hamkorligini kuchaytirish xam bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri xisoblanib, bugungi kun talabalari ta'lim maskanlariga moslashishi va ota-onalari ular bilan faxrlanish xoxish-istaklari aynan shu masalani tizimli amalga oshirishni talab qiladi. Ta'lim tizimida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish xam ayni muxim axmiyatni kasb etadi va ushbu jarayon talaba yoshlarni o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini takomillashtirish bilan bog'liq xususiyatlarni o'z ichiga qamrab oladi.

Bugungi kun talablaridan yana eng muxim jixatlari ta'lim tizimining xalqaro integratsiyasini kuchaytirish bo'lib, bunda xalqaro ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni kengaytirish, xalqaro ta'lim muassasalari bilan hamkorlik dasturlarini yaratish, o'quvchilar va o'qituvchilar almashinuvini tashkil etish, xalqaro ta'lim standartlarini o'rganish va ularni o'zlashtirish, xalqaro ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlikni rivojlantirish, YuNESKO, YuNISEF va boshqa xalqaro ta'lim tashkilotlari bilan

hamkorlikni kuchaytirish va xalqaro ta'lim tashkilotlaridan moliyaviy va texnik yordam olish yo'l-yo'riqlarini izlash, chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish lozim

Yangi O'zbekistonda tadbirkorlik universitetlarini joriy etish va uning zamirida boshlang'ich ta'lim, o'rta maxsus ta'lim va kasb – hunar texnikumlarni rivojlantirish ta'lim tizimining raqamlashtirishini jadallashtirish davr talablaridan biri xisoblanadi. Demak, ta'lim tizimini raqamlashtirish eng avvalo onlayn ta'lim tizimini rivojlantirish, onlayn ta'lim platformalarini yaratish va takomillashtirish, onlayn o'quv materiallarini yaratish va tarqatish, onlayn testlar va baholash tizimlarini joriy etishdan boshlanishi darkor. Professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish muammolarini o'rganish unga qaratilgan echimlarni izlab topish, maqolamizning asosiy dolzarbligini belgilaydi va ushbu muammo o'rganishda yana bir asosiy ta'lim elementlaridan biri elektron kutubxonalarni rivojlantirish bo'lib – bular elektron kutubxonalarni yaratish va takomillashtirish, elektron kitoblar va o'quv materiallarini tarqatishga bo'lgan talablarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tajribalar borasidagi ma'lumotlar professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ba'zi misollarda ularni tajribalaridan foydalanamiz. Finlyandiya ta'lim tizimi: o'quvchiga markazli yondashuv, ya'ni Finlyandiya ta'lim tizimida o'quvchi markazli bo'lib, o'quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olaish, kreativlikni rivojlantirish e'tibor kuchaytirilgan bo'lib Finlyandiyada ta'lim tizimi o'quvchilarning ijodiy fikrlashini va mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga katta e'tibor beradi. Finlyandiyada o'qituvchilarning malakasi juda yuqori bo'lib, barcha bosqichdagi ta'lim tekin, bu barcha bolalar uchun sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratadi.

Singapur ta'lim tizimi natijaga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchilarning bilimlari va ko'nikmalarini baholashga katta e'tibor beradi. Singapurda ta'lim tizimida texnologiyalar keng qo'llaniladi, bu o'quv jarayonini samaraliroq va qiziqarliroq tashkil etishda xizmat qiladi. Singapurda ta'lim tizimida jamoaviy ishlashga katta e'tibor beriladi, bu o'quvchilarning o'zaro hamkorlik qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan bir qatorda, o'quvchilarning bilimlari va ko'nikmalarini baholash tizimi juda samarali tashkil etilgan bo'lib, bu ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Janubiy Koreya ta'lim tizimi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga va afzalliklarga ega, buning isboti sifatida mamlakatning hozirgi kunda "Utrenney svejesti" mamlakati deb ataladigan jahonda ta'lim tuzilmasining sifati va tizimliliigi bo'yicha eng yaxshi o'rinlardan birini egallashini keltirish mumkin.

Asosiy ma'lumotlarga ko'ra, 21-asrda Janubiy Koreya ta'lim tizimi quyidagi muhim bosqichlardan iborat:

- Boshlang'ich maktab
- O'rta maktab
- Yuqori maktab
- Universitet, kolledj

Boshlang'ich va o'rta maktablar majburiy bosqichlar hisoblanadi. Yuqori maktab – ta'limning majburiy bo'lmagan bosqichiga kiradi, lekin shunga qaramay, deyarli barcha koreyslar ushbu bosqichda ta'lim oladilar.

Dastur 3 yilga mo'ljallangan va juda intensiv, chunki u o'quvchilar tomonidan tanlangan o'quv sohasidan ko'plab fanlarni (11 gacha fan) o'z ichiga olishi mumkin. Koreyslar har bir ishda, ayniqsa o'qishda tirishqoq, talabalar va o'quvchilar kechgacha o'tirib, maktab yoki universitet materiallarini o'rganadilar.

Lekin ular shunchaki bekorga o'qishmaydi, ularning barcha kuchlari davlat imtihonini topshirishga qaratilgan.

Oliy ta'lim haqida. Koreya oliy ta'lim olish uchun tobora qiziqarli va istiqbolli mamlakatga aylanib bormoqda – oltita mahalliy universitet QS World University Rankings tasnifiga ko'ra dunyoning eng yaxshi 100 ta oliy o'quv yurtlari ro'yxatiga kirdi va uchitasi – The World University Rankings tasnifiga ko'ra.

Koreya oliy o'quv yurtlarining bitiruvchilari bilimlarga ega bo'lib, ular mehnat bozorida ko'proq talabgir bo'lishadi.

Germaniya ta'lim tizimida umumiy ta'lim bepul. Barcha uchun 9 yillik maktab ta'limi majburiy bo'lib, oliy o'quv yurtiga kirishni rejalashtirgan eng qobiliyatli va iste'dodli bolalar uchun Germaniya ta'lim tizimi 12-13 yilga mo'ljallangan. Hozirgi kunda Germaniyada 12 milliondan ortiq o'quvchi uchun 50 mingga yaqin maktab ochiq. Maktab ta'lim tizimi uch bosqichga bo'linadi: boshlang'ich (4-sinfgacha), birinchi o'rta (4-sinfdan 10-sinfgacha) va ikkinchi o'rta (10-sinfdan 13-sinfgacha). Olti yoshga to'lgan barcha bolalar boshlang'ich maktabga (Grundschule) kiradilar. Unda ta'lim to'rt yil davom etadi, haftasiga 20-30 soatgacha yuk tushadi. Eng nufuzli maktab turi bu Gymnasium (gimnaziya) bo'lib, uning diplomi ko'plab universitet fakultetlariga imtihonsiz kirish imkonini beradi. Gimnaziyalar, odatda, gumanitar ta'limga ixtisoslashgan.

O'n uchinchi sinf o'quvchilari allaqachon abituriyentlar bo'lib, ular universitetda o'qishga bevosita tayyorgarlik ko'rishadi.

So'nggi sinfni tugatgandan keyin o'quvchilar asosiy maktab fanlari bo'yicha imtihonlarni topshirishadi (Abitur). O'n uchinchi sinfdagi tayyorgarlik sifati va gimnaziyadagi imtihonlarning murakkabligi juda yuqori.

Yuqorida keltirilgan muassasalarning asosiy xususiyatlari Gesamtschule (birlashgan maktab)da birlashtirilgan. Unda ta'lim olti yil davom etadi, ya'ni beshinchi sinfdan o'ninchi sinfgacha. Ba'zi birlashgan maktablar yuqori sinflarda (o'n birinchi sinfdan o'n uchinchi sinfgacha) ta'lim berishni taklif qiladi. Ularning tashkil etilishi gimnaziyalarning yuqori sinflariga o'xshash, lekin bu erga boshlang'ich maktabdan tavsiyanomasi bo'lmagan bolalar kiradi.

Shuningdek, barcha erlarda bu turdagi maktablar mavjud emas. Birlashgan maktabning yuqori sinflarini muvaffaqiyatli tugatgan taqdirda, o'quvchiga Hochschulreife (o'rta ma'lumot to'g'risidagi shahodatnoma) beriladi.

Bu hujjat oliy o'quv yurtiga kirish uchun etarli bo'ladi.

Yuqorida keltirilgan maktab turlaridan tashqari, Germaniya ta'lim tizimiga jismoniy yoki aqliy imkoniyatlari cheklangan o'quvchilar uchun turli daraja va profildagi maxsus maktablar kiradi, ular Sonderschule deb ataladi.

Germaniya ta'lim tizimi universitetga kirish uchun standart qoidalarni belgilaydi. Oliy o'quv yurtiga o'qishga kirish uchun Abitur diplomi mavjud bo'lishi kerak.

Bu hujjat gimnaziyada yoki birlashgan maktabda gimnaziya dasturi bo'yicha ta'lim olgandan keyin beriladi. YUNESKOning xalqaro ta'lim standartlarini klassifikatsiya qilish tizimi ISCED bu talablar o'n yillik yoki o'n bir yillik maktab ta'lim tizimi qo'llaniladigan mamlakatlar (masalan, Rossiya Federatsiyasida) universitetlarining ikkinchi kursiga mos kelishini belgilaydi.

Imtihonlarning o'rtacha bahosi oliy o'quv yurtiga o'qishga kirish imkoniyatini olishda muhim mezon hisoblanadi. Germaniya universitetlariga kirish imtihonlari o'tkazilmaydi.

Abituriyentlarni qabul qilish attestatdagi o'rtacha baholarga muvofiq amalga oshiriladi, shuningdek, ba'zi ijtimoiy omillar ham hisobga olinadi. Agar oliy o'quv yurtiga o'qishga kirish uchun da'vogarlar soni bo'sh o'rinlar sonidan ko'p bo'lsa, faqat eng yaxshilari qabul qilinadi.

Qolgan barchasi navbatga tushadi va kelasi yilda kafolatlangan o'rin olishlari mumkin.

Germaniyada dual ta'lim tizimi mavjud bo'lib, o'quvchilar o'z kasblariga tegishli bilim va ko'nikmalarni o'rganish bilan birgalikda ish joyida amaliy tajriba oladilar. Germaniyada professional ta'limga katta e'tibor beriladi, bu o'quvchilarning kelajakdagi kasblariga tayyorlanishga yordam beradi. Germaniyada ta'lim tizimida ijtimoiy mas'uliyatga katta e'tibor beriladi, bu o'quvchilarning jamiyatga foydali bo'lishga harakat qilishini rag'batlantiradi.

AQSh professional ta'lim tizimida o'quv yili ikki semestrda iborat. O'quv mashg'ulotlarining davomiyligi kuniga 5-6 soat bo'lib, tushlik tanaffusi bilan.

Tushlikdan keyingi vaqt ko'pincha sport, qiziqish klublari va boshqa jamoatchilik manfaatlariga qaratilgan ishlarga bag'ishlanadi, bular Amerika maktab ta'limining majburiy qismi hisoblanadi.

Baholar harf shaklida qo'yiladi: A, B, C, D, F Rossiyadagi besh bahodan ikki bahogacha bo'lgan baholarga teng bo'ladi.

AQSh oliy ta'lim tizimidan farqli o'laroq, u dunyoda yetakchi hisoblanadi, maktab sektori tortishuvli baholanadi.

Bir tomondan, majburiy fanlar soni kam: ular orasida matematika, ingliz tili, tabiiy fanlar, tarix, san'at, jismoniy tarbiya bor.

Ikkinchi tomondan, o'quvchilarda profil mashg'ulotlarining juda keng tanlovi bor: teatrdan ekologiyagacha.

Bu ro'yxatga xorijiy tillar ham kiradi. Ko'pgina maktablarda yuqori sinf o'quvchilariga yuqori darajadagi dasturlar (Advanced Placement) taklif etiladi: eng maqsadli va qobiliyatli o'quvchilar qo'shimcha ravishda universitet darajasida muayyan fanni o'rganishlari mumkin.

Shunday qilib, AQShdagi maktab ta'lim tizimi o'qishni istaganlar uchun yaxshi, lekin mamlakatda umumiy ma'rifat darajasini oshirishga qaratilmagan. AQShda ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va o'zlarini ifoda etishga yordam beradigan usullar qo'llaniladi. Shu bilan bir qatorda AQShda ta'lim tizimida ilmiy tadqiqotlarga, kasbiy rivojlanishga katta e'tibor beriladi. Ushbu misollardan ko'rinib turibdiki, xalqaro tajribalar professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Demak, bir qator kamchiliklarni ham bartaraf etishda xizmat qiladi.

Professional ta'lim tizimidagi muammolar: Ko'plab professional ta'lim muassasalari eskirgan o'quv dasturlari va uslublariga ega va o'qituvchilarning malakasi pastligi, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarining etishmasligi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qiladi.

Professional ta'lim muassasalari moliyaviy resurslarning etishmasligi bilan kurashmoqda, bu esa zamonaviy o'quv jihozlarini sotib olish va o'qituvchilarning malakasini oshirish imkoniyatlarini cheklaydi.

O'quvchilarning motivatsiyasi pastligi: O'quvchilarning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi pastligi, ularning kasbiy rivojlanishga bo'lgan qiziqishining etishmasligi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qiladi. Ta'lim tizimi bozor talablariga mos kelmaydi, bu esa bitiruvchilarning ishga joylashish imkoniyatlarini cheklaydi.

Ko'rsatilgan muammolar qatorida bir qator echimlarni ham sanab o'tish o'rinli deb xisoblaymiz:

O'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish: Zamonaviy texnologiyalar, innovatsion uslublar va global bozor talablarini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: O'qituvchilarning malakasini oshirish dasturlarini joriy etish, ularning zamonaviy texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini oshirish. (Imkon qadar xorij tajribalari orqali malakasini oshirish zarur)

Moliyaviy resurslarni oshirish: Ta'lim muassasalarini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash, zamonaviy o'quv jihozlarini sotib olish va o'qituvchilarning malakasini oshirish imkoniyatlarini kengaytirish.

O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish: O'quvchilarning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish uchun turli xil dasturlarni joriy etish, ularning kasbiy rivojlanishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish.

Ta'lim tizimini bozor talablariga moslashtirish: Bozor talablarini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, bitiruvchilarning ishga joylashish imkoniyatlarini oshirish. (ishlab chiqarishning real sektorlari bilan aloqalarni yo'lga qo'yish)

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish: Xalqaro ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni rivojlantirish, tajriba almashish va o'quv dasturlarini birgalikda ishlab chiqish.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: O'quv jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, online ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish.

O'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini oshirish: O'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini oshirish uchun stajirovkalar, loyihalar va boshqa amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish.

Xulosa o'rinda shuni aytib o'tish joizki, xalqaro tajribalar asosida professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashni sifat bosqichiga olib chiqish muhim vazifani talab qiladi. Muammolarni hal qilish va yuqorida keltirilgan echimlarni qo'llash orqali ta'lim tizimini takomillashtirish va kadrlar tayyorlash sifatini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son.
2. «Paqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son
3. 2024 - O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi. Materiallardan foydalanganda, www.raqobat.gov.uz
4. Bobojonova F.H. Buxoro amirligida ta'lim tizimi (XIX asr oxiri – XX asr boshlarida). Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 2011. – B.28
5. Истон, Д. Категории системного анализа политики // Антология политической мысли. — М., 1973. — Т. 2. С. 13
6. Talcott Parsons. The System of Modern Societies. Basic Ethics in Action. Foundations of modern sociology series. Prentice-Hall foundations of modern sociology series. Prentice-Hall, 1971 S 55
7. Гаджиев Х.А. Формирование политических институтов в трансформационный период: место и роль политической культуры. ПолитБук – 2016 – 2. С. 41

THE IMPORTANCE OF USING ACTIVITIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Dilnoza Murotova

doctor of philosophy in philology (PhD), at Ferghana State University

Madina Abdullayeva

Student at Ferghana State University

Abstract: Foreign language education for primary school students presents unique challenges and opportunities. Engaging young learners requires methods that differ from traditional approaches used for older students or adults. This article examines the importance of incorporating interactive activities into foreign language teaching for primary school children. It discusses how these activities enhance language retention, boost motivation, develop communication skills, and cater to different learning styles. Additionally, it addresses challenges that may arise and offers solutions to effectively manage and integrate activities in the classroom.

Keywords: foreign language teaching, primary school, interactive activities, language retention, motivation, communication skills, learning styles, classroom management, challenges, solutions

Teaching foreign languages to primary school students is a rewarding yet challenging task. Young learners are naturally curious and open to new experiences, making them ideal candidates for language acquisition. However, they also have shorter attention spans, requiring a more engaging and interactive approach than older learners [2]. Unlike adults, who may have intrinsic motivation or career-related goals for learning a language, primary students often rely on external stimulation to maintain their interest.

In this context, activities such as games, songs, storytelling, and hands-on tasks become essential components of effective teaching [1]. Activities not only make learning more enjoyable but also reinforce language skills through practice and repetition. This article explores the vital role that activities play in teaching foreign languages to young learners, emphasizing how they enhance retention, boost motivation, and foster communication skills while also catering to different learning styles.

Enhancing Language Retention Through Interactive Learning

One of the key benefits of using activities in language teaching is the way they help reinforce language concepts, aiding in retention. Young learners, particularly in primary school, are at a developmental stage where they learn best through play and hands-on experiences. Rather than sitting

through lectures or memorizing lists of vocabulary, children benefit from activities that require them to actively engage with the language [4].

For example, incorporating vocabulary-building games like memory match or “Simon Says” using new language terms encourages students to practice in an enjoyable and low-pressure environment. Research has shown that when students are actively involved in the learning process, they are more likely to retain information. Physical movement during activities can also create stronger memory connections. When students perform an action linked to a word or phrase, they are more likely to remember it.

Storytelling is another powerful tool that combines listening with visual or imaginative thinking. When students are asked to follow along with a story and act out certain parts, they are practicing comprehension skills in a natural context. These activities promote long-term retention, as they move beyond passive learning and make language an active part of the child’s environment.

Boosting Motivation and Encouraging Participation

One of the primary challenges in teaching foreign languages to young learners is keeping them motivated. Primary school students are not typically driven by the same internal motivations as adults, such as career advancement or travel. Instead, their motivation comes largely from the desire to have fun and be actively engaged in what they are doing [3]. Activities can significantly boost motivation by transforming language learning into a more playful and dynamic experience.

Activities such as language-based puzzles, quizzes, or team-based games create a healthy sense of competition and accomplishment. Group activities, in particular, can foster collaboration among students, encouraging peer support and communication in the target language. When students work in groups, they are more likely to experiment with new words or phrases because they feel supported by their peers.

Music and songs are especially effective in maintaining student engagement. Younger learners enjoy singing along to catchy tunes, which not only makes the learning process enjoyable but also reinforces vocabulary and sentence structures [2]. Through repetition in songs, students internalize language patterns without feeling like they are studying. Using a variety of games and music ensures that the classroom remains lively, helping to sustain student interest over time.

Developing Communication Skills Through Role Play and Interaction

One of the main goals of foreign language education is to develop practical communication skills. In primary school settings, activities that encourage interaction are particularly effective in helping students develop the speaking and listening skills necessary for real-life communication. Rather than relying solely on textbooks and repetitive drills, which can feel disconnected from actual conversation, interactive activities provide students with opportunities to use the language in meaningful ways [4].

Role-play activities are excellent tools for this purpose. For instance, teachers can set up simple scenarios where students take on roles as customers and shopkeepers, travelers and ticket sellers, or friends planning a party. In these activities, students practice speaking and listening while learning how to use the language in real-world contexts. Role play not only helps students gain confidence in speaking but also allows them to practice problem-solving and improvisation.

Additionally, pair and group work fosters peer-to-peer interaction, creating a supportive environment where students feel more comfortable speaking in the target language. When students collaborate in small groups, they can practice new vocabulary and grammar in a less formal, more conversational setting. This type of interaction is crucial for developing fluency, as it encourages students to think on their feet and use the language creatively.

Catering to Different Learning Styles

Each child learns differently, and activities allow teachers to address the diverse learning styles present in any primary school classroom. Visual learners benefit from activities that incorporate pictures, flashcards, or drawing. For instance, teachers can ask students to create visual dictionaries, where they draw or find images that represent new vocabulary words. Auditory learners, on the other hand, may excel in language learning through songs, chants, or listening activities.

Kinesthetic learners, who learn best through movement and hands-on activities, thrive in classrooms that offer opportunities to physically engage with the language [3]. Activities like acting out verbs, participating in scavenger hunts, or using manipulatives (such as toy objects to represent vocabulary) allow these students to learn by doing, rather than just listening or reading.

By incorporating a variety of activities that target different learning styles, teachers can ensure that all students are actively engaged and learning in a way that suits their individual needs. This differentiation is key in helping each student reach their full potential in language learning.

Challenges of Using Activities in the Classroom

While using activities in teaching foreign languages has many benefits, there are also challenges to consider. One of the main difficulties is managing time effectively.

Activities can be time-consuming, and it's essential for teachers to plan lessons carefully to ensure that they cover the necessary material without rushing through tasks. Clear objectives should be set for each activity so that students stay on track and understand what they are meant to learn [1].

Classroom management is another challenge. Interactive activities often result in increased energy and excitement, which can sometimes lead to distractions or off-task behavior. Teachers need to establish clear rules and expectations before starting activities and monitor students closely to maintain a productive learning environment [3].

Finally, adapting activities to suit all students can be difficult, especially in classrooms with mixed abilities. Teachers must be prepared to modify activities to ensure that every student is able to participate meaningfully, regardless of their language proficiency level [2].

Using activities in teaching foreign languages to primary school students is not just beneficial but essential. Activities such as games, songs, and role-plays make the learning process more interactive and enjoyable, leading to better language retention and higher motivation. Moreover, these activities help develop key communication skills and cater to different learning styles, ensuring that all students have the opportunity to engage with the language in a way that suits them best. While there are challenges in managing time and behavior, with careful planning and adaptation, activities can significantly enhance the effectiveness of foreign language instruction for young learners.

List of used literature:

1. Brewster, J., Ellis, G., & Girard, D. (2002). "The Primary English Teacher's Guide" Penguin Books.
2. Pinter, A. (2017). "Teaching Young Language Learners". Oxford University Press.
3. Wright, A., Betteridge, D., & Buckby, M. (2005). "Games for Language Learning". Cambridge University Press.
4. Cameron, L. (2001). "Teaching Languages to Young Learners". Cambridge University Press.

SIGNIFICANCE OF EDUCATION IN HUMAN'S LIFE

Dilnoza Murotova

doctor of philosophy in philology (PhD), at Ferghana State University

Gulafzo Tursunmamatova

Student at Ferghana State University

Annotation: Introduction. The article about education highlights the significance of education in the human condition. Subjective judgements highlight the value that education plays in processes that range from a person's character to how well he makes the most crucial decisions in life. Education is a tool that helps people understand their rights and responsibilities towards their family, society, and country. It also gives them knowledge, skill, technique, and information. It builds the capacity to combat injustice, violence, corruption, and a host of other negative societal aspects.

Key words: education, personal development, critical thinking, social responsibility, economic progress, self-confidence, career opportunities, lifelong learning cultural awareness, social status innovation.

It is clear that education is a fundamental part of life. It is essential for achieving success in the future and also having various opportunities. There are many benefits to being educated. For instance, it sharpens one's mind and encourages thought [1]. It helps students to plan for work or further study as they are graduating from university. Education provides people with the skills to think, act, and feel in a way that leads to success, not only improving their personal satisfaction but also their community. In addition, it cultivates an individual's character, ideas, and communication with others and prepares them for life experiences. Moreover, it enables them to have a distinguished position in their society and all other places they inhabit. I strongly believe that everyone should have access to education "from cradle to grave." Having an education has numerous advantages, such as having a good career, good standing in society, and self-confidence [4].

First, having an education gives people the opportunity to have a good career. It enables them to have a lot of chances to work in their desired workplace. The more educated a person is, the better the chances they have [7]. Furthermore, education refines one's mind, reinforces their beliefs, and strengthens their character and behaviour towards others. It provides them with knowledge in various fields in general and their chosen field in particular; especially what is required for their career. In the absence of education, it is hard to survive properly and have a satisfactory job. Education is a vital part of every individual's life, impacting our thoughts, actions, and goals.

More than just academic learning, education is a journey of understanding the world, oneself, and the possibilities around us. In today's rapidly changing world, the importance of education has grown, shaping individuals and societies in profound ways. This article explores how education plays a role in knowledge-building, personal development, economic progress, and social responsibility.

One of the primary roles of education is to open doors to knowledge. It allows people to learn about the world, understand new ideas, and engage with a wide range of topics [2]. From basic subjects like reading and math to specialized fields like science and history, education gives individuals the tools to understand their surroundings and gain new perspectives. Education is essential for developing critical thinking skills, which enable people to evaluate information, solve problems, and make informed decisions. As individuals gain more knowledge, they develop a curiosity to learn and grow. This curiosity not only benefits them personally but also fosters innovation, helping society move forward. In this way, education becomes the foundation upon which individuals can build a successful and fulfilling life.

Another crucial benefit of education is the personal growth it brings. Education helps people realize their potential, encouraging self-discovery and self-confidence [6]. Each new skill learned or concept understood builds a sense of accomplishment, boosting confidence and motivation. This process of learning, succeeding, and sometimes failing but trying again helps individuals develop resilience and a positive mindset. When people feel confident, they are more likely to face challenges head-on, adapt to change, and take risks. This can be particularly helpful in navigating life's ups and downs. Additionally, education often teaches people how to set and achieve goals, providing them with a clearer sense of purpose. This personal growth ultimately leads to a well-rounded, confident individual who can contribute positively to their family, community, and beyond.

Education is a key factor in opening up economic and career opportunities. In most cases, individuals with higher education levels have a greater chance of securing well-paying and fulfilling jobs [5]. Employers often seek candidates with skills and qualifications, which can be gained through formal education. This connection between education and job opportunities highlights the importance of investing in learning and skill development. Moreover, educated individuals tend to earn more over their lifetimes than those without education. They are also more likely to have stable careers and be able to support themselves and their families. When individuals are educated, they can contribute to economic growth by being more productive and innovative. This not only benefits them personally but also strengthens the economy as a whole, creating more opportunities for others.

Education also plays a vital role in promoting social awareness and responsibility. Through education, people learn about different cultures, histories, and social issues, which fosters empathy and understanding [3]. When individuals are aware of global challenges such as poverty, climate change, and inequality, they are more likely to engage in activities that help address these issues.

Furthermore, education teaches people about their rights and responsibilities within society. As they gain awareness, they become more active citizens, working toward positive change. Educated individuals are also more likely to participate in volunteer work and engage in activities that support their communities. In this way, education doesn't only benefit the individual it creates a ripple effect that strengthens society and promotes a sense of unity and responsibility.

Moreover, education grants people a good status in society. As educated people, they are seen as a valuable resource of knowledge for their society [6]. Having an education helps them to educate others on the values, etiquette, and ethics in their society. Therefore, people regard them in a special and respectable manner for being beneficial and resourceful. Furthermore, having an education makes them a role model in society when their community needs guidance or when they need to make a decision. Thus, it is an honour for them to serve their community and contribute to its growth.

In addition, it is widely known that having self-confidence is derived from education. It is a great benefit to have self-confidence which leads to many advantages and successes in life [1]. For instance, it helps them manage certain tasks, handle life's obstacles, and maintain positive mindsets. Moreover, having self-confidence is usually based on proper education; making way for them to be successful. Self-confidence makes them aware of how well they can carry out a task or a range of activities. In short, being educated is undoubtedly being confident and successful in life.

To sum up, education is the process of attaining knowledge and information that leads to a successful future. As discussed above, there are a lot of positive aspects of having education; such as having a good career, good standing in society, and self-confidence. Education makes people capable of facing new things and obstacles as challenges without fear. It is the main factor behind successful people and the merit of developed countries. Therefore, education is seen as a real key to any future success. The significance of education in human life cannot be overstated. It is a journey that fosters knowledge, confidence, opportunity, and social awareness. Education empowers individuals to grow, pursue their dreams, and make meaningful contributions to society. Whether through formal schooling or lifelong learning, education provides the foundation for a fulfilling and successful life. Moreover, as society continues to face complex challenges, the need for educated, responsible individuals has never been greater. Education is not just a personal asset; it is a social good that can create a brighter future for all. By investing in education, we are investing in a better world, one where everyone has the chance to reach their full potential and contribute positively to society.

List of used literature:

1. Dewey, J. (1916). "Democracy and Education". New York: Macmillan.
2. Freire, P. (1970). "Pedagogy of the Oppressed". New York: Continuum.
3. UNESCO. (2015). "Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives". Paris: UNESCO Publishing.
4. Nussbaum, M. C. (2010). "Not For Profit: Why Democracy Needs the Humanities". Princeton: Princeton University Press.
2. Sen, A. (1999). "Development as Freedom". New York: Knopf.
3. Brundiers, K., & Wiek, A. (2017). "Educating Students for a Sustainable Future: The Role of Sustainability in Higher Education." "International Journal of Sustainability in Higher Education", 18(1), 1-18.
4. OECD. (2018). "The Future of Education and Skills: Education 2030". Paris: OECD Publishing.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA RAHBAR O'RINBOSARLARINING O'RNI

Normatova Gavharxon Abdixasimovna

Toshkent viloyati Angren pedagogika kolleji yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari,

Mitalova Nargiza Salibayevna

Toshkent viloyati Angren Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi Kasbiy ta'lim bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya: Professional ta'lim tizimi yoshlarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizimda yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari o'ziga xos rol o'ynaydi. Ular nafaqat ta'lim jarayonini boshqarish, balki yoshlarning ehtiyojlarini aniqlash, ularni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishda ham muhim vazifalarni bajaradilar. Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari, o'z faoliyatlari orqali, yoshlarning ta'lim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradilar. Ushbu maqolada yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlarining vazifalari, ularning ta'lim tizimidagi o'rni va yoshlar bilan ishlashdagi ahamiyati batafsil ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, yoshlar, direktor o'rinbosarlari, jamiyat, loyiha, innovatsion yondashuvlar.

Yoshlar, jamiyatning kelajagi sifatida, o'zlarining bilim va ko'nikmalarini oshirish, shuningdek, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lishlari zarur. Bu jarayonda direktor o'rinbosarlarining roli juda muhimdir, chunki ular yoshlar bilan bevosita ishlash, ularning fikrlarini tinglash va ularni ta'lim jarayoniga jalb etish orqali ularning rivojlanishiga hissa qo'shadilar. Ular, shuningdek, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni turli tadbirlarda ishtirok etishga rag'batlantirish va ularning shaxsiy rivojlanishiga yordam berish uchun zarur bo'lgan sharoitlarni yaratadilar.

Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari, o'z faoliyatlari orqali, ta'lim muassasalarida ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish, yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish va ularning professional rivojlanishiga ko'maklashish kabi vazifalarni bajaradilar. Ular, shuningdek, ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, yangi texnologiyalarni qo'llash va yoshlarning ehtiyojlariga mos ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda faol ishtirok etadilar. Shu sababli, professional ta'limda yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlarining o'rni nafaqat ta'lim jarayonini boshqarish, balki yoshlarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga hissa qo'shish bilan ham bog'liqdir. Ularning faoliyati, nafaqat ta'lim muassasalarida, balki jamiyatda ham ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. [4]

Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va boshqarish uchun mas'uldirlar. Ular o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilarni tanlash va ularning malakasini oshirishda ishtirok etadilar. Ular yoshlar bilan bevosita ishlash, ularning ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos ta'lim va tarbiya dasturlarini taklif etish orqali yoshlarning rivojlanishiga yordam beradilar. Bu jarayonda yoshlarning fikrlarini tinglash va ularni qaror qabul qilish jarayoniga jalb etish muhimdir. [1]

Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari ijtimoiy loyihalarni amalga oshirishda faol ishtirok etadilar. Ular yoshlar uchun turli tadbirlar, seminarlar va treninglar tashkil etish orqali ularning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradilar. Ular ta'lim muassasalari, davlat organlari, nodavlat tashkilotlar va biznes sektori o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydilar. Bu hamkorlik yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi va ularning professional rivojlanishiga yordam beradi. Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari ta'lim tizimida ko'plab muhim vazifalarni bajaradilar. Ular ta'lim muassasalarining strategik rejalashtirishda ishtirok etadilar va yoshlar uchun sifatli ta'limni ta'minlashga qaratilgan tashabbuslarni amalga oshiradilar. Ularning faoliyati yoshlarning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga, shuningdek, jamiyatda ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari yoshlar bilan ishlashda muhim ahamiyatga ega. Ular yoshlarning ehtiyojlarini tushunish, ularni qo'llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini oshirishda yordam beradilar. Bu jarayonda ularning o'zaro munosabatlari,

ishonchli va ochiq muloqot o'rnatishlari juda muhimdir. Yoshlar bilan ishlashda direktor o'rinbosarlari innovatsion yondashuvlarni qo'llashlari, yangi texnologiyalarni joriy etishlari va yoshlarning fikrlarini inobatga olishlari zarur.[2]

Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari professional ta'lim tizimida muhim rol o'ynaydi. Ular ta'lim jarayonini boshqarish, yoshlar bilan ishlash, ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish va hamkorlikni rivojlantirish orqali yoshlarning rivojlanishiga hissa qo'shadilar. Ularning faoliyati nafaqat ta'lim muassasalarida, balki jamiyatda ham ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Shuning uchun, yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduqodirov, A. (2020). Yoshlar ta'limi va ijtimoiy rivojlanish. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
2. Karimov, I. (2019). Yoshlar va ta'lim: muammolar va yechimlar. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
3. Murodov, S. (2021). Professional ta'limda innovatsiyalar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
4. Tashkent, A. (2022). Yoshlar ishlari bo'yicha rahbarlik va boshqaruv. Tashkent: O'zbekiston Yoshlar ittifoqi.
5. Yusupov, R. (2023). Yoshlar va ta'lim tizimida o'zgarishlar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
6. Xudoyberdiyev, A. (2021). Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlarining roli. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.

PROFESSIONAL COMPETENCE AND PEDAGOGICAL COMPETENCE ANALYSIS OF CONCEPTS

Nosirov Bunyodjon Gofforali-ogli

Foundation doctoral student of the Institute for the development of Professional education

Annotation: professional competence is becoming the main requirement for today's professionals. Competence is the ability to perfectly cope with tasks related to the activities of specialists, and in research work, some scientists interpret professional competence and pedagogical competence as a general concept. Pedagogical competence is one of the main factors affecting the improvement of educational efficiency, and pedagogical competence also consists of specific components.

Keywords: competence, professional competence, pedagogical competence, innovative, creative, personal, methodological, universal, technological, extreme competence.

Whether efficiency or production or it is an educational process considered the main objective of the activity, it has become a requirement of the Times that the professional who carries out this activity has acquired the skills to be able to maintain this effectiveness in any conditions. "The teacher must be educated, intelligent, fair, embodied in himself all the highest qualities. In the sentence" a person who behaves inappropriately cannot give knowledge and decency to children at any time", Abdurahman Jami as if once again stressed that not only professional maturity, but also human qualities are extremely important for any professional. The sum of these professional skills and qualifications and human qualities paved the way for the introduction and widespread use of the concept of professional competence in education.

Professional competence-as the ability to successfully address issues related to professional activities based on years of acquired knowledge, skills, competencies and practical experience related to activities-was initially recognized in American publications. Russian researchers, on the other hand, say that professional competence does not imply the acquisition of special knowledge, qualifications by a specialist, but the assimilation of integrative knowledge and actions in each

independent direction. The fact that a specialist has a high professional competence is evident in the following situations:

- ✓ in complex processes, the clock;
- ✓ in the performance of ambiguous tasks;
- ✓ in the use of contradictory information, the citation states;
- ✓ in being able to have a plan of action in an unforeseen situation, the space.[1]

Different researchers have divided competencies into different groups, and today competencies can be divided into more 4 types: professional, personal, universal, special.

Personal competence:• humanitarianism;

- love children and kindness;
- fairness;
- eligibility;
- tolerance;
- responsiveness, etc.

Professional competence:

- creating conditions for education;
- educational process management;
- organization of various competitions;
- objective assessment of students;
- motivational arousal in students;
- application of Information technology;
- knowledge of pedagogy and psychology;
- continuous improvement of one's own knowledge.

Universal competence:

- adherence to professional ethics and aesthetics;
- possession of high cultural qualities;
- ownership of universal values;
- participation in the social life of the country;
- respect the culture of other nations, etc. [2]

Special competence:

- ✓ knowledge of theory and methodologies related to the science of expertise;
- ✓ knowledge of the stages of development of theories within the sphere of the sphere;
- ✓ to be able to teach students the necessary BKM in the field;
- ✓ application of the acquired knowledge in practice teaching skills, etc.

Professional competence combines with the concept of pedagogical competence in pedagogical activity, and any educator can achieve his professional or pedagogical competence at the following stages: [3]

- ✓ in-depth study of pedagogy, psychology;
- ✓ special Sciences, in-depth knowledge of the methodology of their teaching;
- ✓ interest in his profession, pedagogical and effective use of Information Communication

Technologies;

- ✓ constantly analyzing his activities, being critical of him;
- ✓ work independently on your own, regularly improve personal skills;
- ✓ self-assertiveness, a thoughtful sense of responsibility;
- ✓ to properly organize the pedagogical process, to increase the activity of the student community, to unite the community, to be able to correctly establish interpersonal relationships among students;
- ✓ the inspiration of the teacher in complex and problematic situations;
- ✓ to be able to properly ensure the re-connection between the educator and the reader;
- ✓ the productive, interactive and innovative methods and methods of education can be used by the student in the process of training.

Pedagogical or professional competence is the preparation for the organization of professional-pedagogical activity, the rational solution of professional-pedagogical tasks, the real assessment of the results of its activities, the consistent development of knowledge, skills and abilities, on the basis of this competence, along with such components as psychological, methodological, informative, creative, innovative and communicative competence, several parts related to the profession, human personality and They are as follows:

a)psychological competence-being able to create a healthy psychological environment based on the age characteristics of those educated in the pedagogical process, organize positive communication with students and other participants in the educational process, be able to timely understand and eliminate various negative psychological conflicts;

b)methodological competence-the methodically rational organization of the pedagogical process, the correct definition of forms of educational or educational activity, the ability to choose methods and tools for their intended purpose, and the ability to effectively apply methods and tools;[4]

c)informational competence – the search, collection, sorting, processing and use of necessary, important, necessary, useful information in the information environment, appropriate, effective and safe;

d)creative competence is a critical and creative approach to pedagogical activity, being able to demonstrate its own skills of creativity, find creative solutions to situations in pedagogical activity;

e)innovative competence is the promotion of new ideas for improving the pedagogical process, improving the quality of education, improving the effectiveness of the educational process and seeking to positively accept existing ideas or improve them, successfully applying them to practice;

f)communicative competence is the ability to sincerely communicate with all participants in the educational process, including the educational community, colleagues and others, to be able to listen to them, to have a positive impact on them.

The famous business coach, the founder of the University of SBA (Student of Business Administration) Vladislav Shipilov, analyzed the peculiarities corresponding to them according to the “Degrees of Professional competence development.[5]

Table 1

Degree	Rank classification
1.Unqualified degree (lowest level of Skill Development)	A person who does not have a qualification level, does not understand its significance and Essence, does not try to develop knowledge and skills
2.Developing specialist (low level of Skill Development)	A person in the process of acquiring certain skills and abilities. A person who has realized its significance and essence, is trying to develop knowledge and skills, but is not able to apply it stably in practice
3.Experienced specialist (intermediate level of Skill Development)	A professional who has sufficient knowledge and competence in his field, experience and can effectively apply this knowledge to practice
4.Advanced specialist (high level of Skill Development)	A specialist with high qualifications, experience in the correct application of his skills even in complex processes and non-standard cases
5.Skillful (professional) specialist (higher (highest) level of Skill Development)	A specialist who has achieved a high level of professional, expert (authority) in his field. A person with competencies to develop, further improve, teach others skills in a particular direction (profession, specialty)

This table was taken from the site: <http://lib.sportedu.uz/files/pedagogika>

While knowledge is sufficient in a specialist who initially entered the process of pedagogical activity, practical skills may not be sufficient, and it is he who may not even try to eliminate this problem. Problems that arise during the activity cause gradually work on oneself, as a result of which professional competence begins to find content. As a result, a specialist is formed, whose pedagogical competence is highly formed as a product of practical experiences acquired over the years.

In place of the conclusion, it can be said that in modern practice, professional competence is a set of standards established for specialists operating in a particular field to successfully operate, and it is advisable that professional or pedagogical competence of pedagogical personnel is always improved to the extent that it meets international requirements.

List of used literature:

1. N.Muslimov va boshqalar. Kasb ta'limi pedagoglarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: «Fan va texnologiyalar», 2013. –128 b.
2. R.Ahldinov, Социально-Педагогические основы управления качеством общего среднего образования. Avtoref.dis..d-ra ped.nauk. T.:2002.-44 b.
3. https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml
4. А.А.Люботинский, Характеристика методической компетентности в структуре профессиональной компетентности будущих учителей иностранного языка/ Педагогика: традиции и инновации : материалы V Междунар. науч. конф. г. Челябинск, июнь 2014 г.
5. <http://lib.sportedu.uz/files/pedagogika>

PROFESSIONAL TA'LIM DASTURLARINI UMUMLASHTIRISH VA TAKOMILLASHTIRISHNING AFZALLIKLARI

Otayarov Javohir Odiljon o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim tizimidagi ta'lim dasturlari, ya'ni o'quv meyoriy hujjatlari haqida so'z yuritilgan. Umuman olganda, professional ta'lim dasturining tuzilishi va bu dasturni tashkil qiluvchi malaka talabi, o'quv reja hamda o'quv dasturlarni afzalliklari va kamchiliklari yoritib berilgan. Undan tashqari, hozirgi professional ta'lim dasturlariga bugungi zamon talablariga mos tarzda ishlab chiqish va kelgusida yangi ixcham ko'rinishdagi ta'lim dasturlari va ushbu professional ta'lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlashning pirovard natijalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, kasbiy standart, professional ta'lim muassasalari, professional ta'lim dasturi, malaka talabi, o'quv reja, namunaviy o'quv dastur.

Bizga ma'lumki, professional ta'lim tizimining o'quv-meyoriy hujjatlari professional ta'limning tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklar klassifikatori, ta'lim sohalari bo'yicha davlat ta'lim standartlari, kasb va mutaxassisliklarning malaka talablari, namunaviy o'quv rejalari va namunaviy o'quv dasturlaridan iborat. Bu hujjatlardan malaka talablari, namunaviy o'quv rejalari va namunaviy o'quv dasturlardan professional ta'lim tizimida faoliyat olib boradigan barcha o'qituvchilar kundalik faoliyatlarida muntazam foydalanadilar. Chunki aynan shu hujjatlar asosida pedagoglar o'zlarining ishchi o'quv dasturlarini ishlab chiqdilar va shu asosida dars buradilar.

Bugungi kunda professional ta'lim dasturlarining tarkibiy qismini tashkil qiluvchi hujjatlar malaka talabi, o'quv reja va o'quv dasturlari tarqoq holatda. YA'ni alohida-alohida hujjat shaklida ishlab chiqilmoqda. Biroq professional ta'lim dasturlarining hozirgi amaldagi tartibda ishlab chiqilishi ta'lim tizimida qog'oz hajmini ortib ketishiga va o'quv meyoriy hujjatlarning tarqoqligiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, ta'lim dasturlarining tarkibi: malaka talabi, o'quv reja va o'quv dasturining yaxlit alohida shaklda ekanligi tasdiqlash jarayonida vaqtni samarasiz sarflanishiga va ish beruvchi tashkilotlarga ham noqulayliklar tug'dirmoqda. Chunki ta'lim dasturlarining bu tartibda ishlab chiqilishi o'quv meyoriy hujjatlarning bir-biriga muvofiqligini, ya'ni, integratsiyasini ta'minlashda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Umuman olganda, rivojlangan mamlakatlar tajribasi tahlilida ulardagi ta'lim dasturlarining tarkibiy qismlari tarqoq holatda kuzatilmaydi. YA'ni professional ta'lim dasturlari sodda va yaxlit bitta hujjat ko'rinishida ishlab chiqilgan. Masalan, Qozog'iston Respublikasining professional ta'lim standartlariga nazar soladigan bo'lsak, ta'lim dasturlarining yaxlitlangan strukturada tuzilganini ko'rishimiz mumkin. Ko'p yillar mobaynida bugungi kunga qadar takomillashtirib kelingan ushbu ta'lim standarti asosida ta'lim olayotgan Qozog'iston o'rta bo'g'in kadrlari nafaqat mahalliy mehnat bozorida balki, boshqa xorijiy mamlakatlarda ham nufuzli tashkilotlarda munosib ish haqiga ega bo'lib, o'z o'rinlarini topib kelmokda.

Professional ta'lim dasturlar rivojlangan mamlakatlarda sinovdan o'tgan, kasbga o'rgatish va umuman o'qitish tizimini uyg'unlashtirishda muvaffaqiyat qozongan bo'lishi lozim. Shu bois, O'zbekistonda ham milliy va tarmoq ixtisoslashuvi tizimi kasb va lavozimlar bo'yicha kasbiy standartlar hamda tabaqalashtirilgan professional ta'lim dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bu esa o'z navbatida mehnat bozori bilan ta'lim soxasi integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi. Ya'ni tabaqalashtirilgan professional ta'lim dasturlarining takomillashtirilishi professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarining nafaqat mahalliy mehnat bozorda balki, xorijda mehnat qilayotgan yurtdoshlarimizning mutaxassis sifatida mavqei, xalqaro talablarga mosligi, xorijda ham nufuzli joylarda mehnat qila olishi va munosib ish haqiga ega bo'lishini o'z ichiga qamrab olgan.

Hukumatimizning "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 2020 yil 7 avgustdagi 466-sonli qarorida ham ta'lim dasturi — professional ta'lim muassasasi bitiruvchisiga muayyan egallagan kasb yoki mutaxassislik bo'yicha kasbiy faoliyatni malakali bajarish imkonini berishga qaratilgan professional ta'lim tayyorgarligining asosiy mazmunini aniqlovchi davlat ta'lim standartlari, o'quv rejasi, o'quv fanlari (modullar) dasturlari, malaka amaliyot dasturlaridan iborat hujjatlar to'plami deb ko'rsatilgan.

Bizning amaldagi professional ta'lim dasturlari kasblar va mutaxassisliklar bo'yicha Professional ta'limni rivojlantirish institutining "Metodik ta'minlash platformasi"ga yuklanadi. O'z navbatida, professional ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilar Professional ta'limni rivojlantirish institutining "Metodik ta'minlash platformasi"dan faqatgina namunaviy o'quv reja va namunaviy o'quv dasturni yuklab oladilar va o'zlari dars berayotgan fan bo'yicha ishchi o'quv dasturlarini ishlab chiqadilar.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bir necha bor professional ta'lim muassasalariga tajriba sinov ishlarini amalga oshirish jarayonida ba'zi o'qituvchilarmizning ta'lim dasturlarining asosini tashkil qiladigan malaka talabi kabi hujjatlardan bexabar ekanligini guvohi bo'lganmiz. Albatta bu yerda o'qituvchi aybdor deb bo'lmaydi. Chunki rivojlangan mamlakatlarda ham ta'lim dasturlari yaxlit bitta hujjat ko'rinishida ekanligini bir necha bor guvohi bo'lganmiz. Bundan tashqari, professional ta'lim sohasida bir nechta loyihalarni amalga oshirishda loyiha doirasidaga dasturlarni yaxlit bitta hujjat ko'rinishida ishlab chiqilgani fikrimiz isbotidir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risidagi 2023-yil 7-dekabrda 648-son qaroriga binoan 2024/2025-o'quv yilidan boshlab texnikumlarda ta'lim jarayonini kredit-modul tizimi asosida tashkil etildi. Texnikum ta'lim dasturlari ya'ni Halqaro tasniflagichning 5-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlar biz kutganimizdek yaxlit bitta hujjat ko'rinishida ishlab chiqildi va bu o'z navbatida o'zining ijobiy natijasini ko'rsatmokka deb aytish mumkin. Chunki endilkda o'qituvchilarimiz faqatgina namunaviy o'quv reja va namunaviy o'quv dasturidan foydalibgina qolmay, malaka talablari bilan ham tanishib chiqadilar. Bu esa o'z navbatida o'qituvchining dars berayotgan fani bo'yicha yanada mas'uliyatin oshirishga xizmat qiladiyu chunki malaka talablarimizda ham har bir fan doirasida o'quvchi o'zlashtirish lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar alohida ko'rsatilgan. Undan tashqari o'qituvchi tomonidan beriladigan bilim va ko'nikmalar natijasida o'quvchida qanday (umumkasbiy va kasbiy) kompetensiyalar shakllanishini ham aynan malaka talabidan ko'rib bilib olishlari mumkin. Eng muhim tarafi shundaki, ta'lim dasturi deganda o'qituvchining qo'lida yaxlit (malaka talabi, namunaviy o'quv reja va namunaviy o'quv dasturlari umumlashgan) bitta hujjat bo'ladi. Bu esa ularni ko'p sonli hujjatlar bilan chalg'ishlarini bartaf etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6 sentabrdagi PF-5812-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 2020 yil 7 avgustdagi 466-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2023-yil 7-dekabrdagi 648-son qarori
4. http://kasipkor.kz/?page_id=407&lang=ru
5. <https://fgos.ru/search/spo/>

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINI ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA BOSHQARISH (RIVOJLANGAN DAVLATLAR MISOLIDA)

Qobiljonova Muslima Odiljon qizi,

Iqtisodiyot fakulteti, 3-kurs talabasi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

Annotatsiya: Maqolada professional ta'lim muassasalarini innovatsion menejment strategiyasi asosida boshqarish usuli hamda ta'limda innovatsion menejmentni joriy etish, menejmentning bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi haqida ma'lumotlar yoritilgan. Ta'lim va tarbiyaning xorij davlatlardagi ilg'or tajribalari qiyosiy tahlil asosida o'rganilgan. Asosan rivojlangan G'arb va Sharq mamlakatlaridagi maktabgacha ta'lim shakllari va sharoitlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: menejment, ta'lim, innovatsiya, joriy etish, tizim, pedagogik jarayon, xodim, muassasa, boshqaruv, ta'lim muassasalari, xalqaro reyting, ta'lim sifati, tizimli yondashuv, ta'lim qonunchiligi.

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini ta'minlash malakali ta'lim menejerlariga bevosita bog'liq. O'zbekistonda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning mazmun-mohiyati, birinchi navbatda, iqtisodiyotimizning barcha tarmoqlarini jadal suratlar bilan izchil rivojlantirishdan iborat. Bu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishda tarmoqlar uchun chuqur bilim va amaliy ko'nikmalarga ega salohiyatli yosh kadrlarni tayyorlash alohida o'rin egallaydi. Ushbu maqsad - inson kapitalini yuksaltirish O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining eng muhim, uzviy qismlaridan biridir. Bu yo'lda oliy ta'lim tizimini har tomonlama rivojlantirish, uni malakali va amaliy tajribaga ega bo'lgan shijoatkor mutaxassislar bilan ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Amalga oshirilayotgan tizimli chora-tadbirlar natijasida oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi, huquqiy-me'yoriy, metodik ta'minoti bosqichma-bosqich mustahkamlanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, davlat xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini amalda tatbiq etish, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish, ijtimoiy sheriklikning samarasini oshirish kabi yo'nalishlar belgilangan bo'lib, bu o'z navbatida, mazkur jarayonni tadqiq etish va tahliliy yo'nalishga ega bo'lgan pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqishda oliy ta'lim muassasalarida boshqarish strategiyasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan oliy ta'lim tashkilotlari o'rtasida sog'lom raqobat muhitini yaratish, ta'lim sifatini yanada yuqori bosqichga olib chiqish va ularni xalqaro reytinglarga kirishiga har tomonlama ko'maklashish maqsadida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan so'nggi uch yilda oliy ta'lim muassasalarining Milliy reytingi e'lon qilinib borilmoqda. Oliy ta'lim standartlarimiz ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirilmoqda. Har yili OTMning reytingi o'rganilib chiqib, OAV shaffoflik va oshkoralik bilan xalqqa taqdim etilmoqda. Bu oliygohlar

o'rtasida raqobat muhitining shakllanishiga sabab bo'ldi. Ta'lim muassasalarini innovatsion menejment strategiyasi asosida boshqarish - bu o'z qo'l ostidagi xodimlarni muvaffaqiyatlarga erishishga rahbarlik qilish ekan, u aniq maqsadga erishish bilan bevosita bog'liq. Shunday qilib, aniq maqsad va unga erishish yo'lidagi muvaffaqiyat boshqaruv natijalaridan biri hisoblanadi. Muvaffaqiyat deganda jamiyat tomonidan tan olingan eng yaxshi natijalarga erishish tushuniladi. Muvaffaqiyat quyidagi elementlarni qamrab oladi:

1. Faoliyat bilan bog'liq real maqsadni aniqlash;
2. Uni jamiyat tomonidan tan olinishi;
3. Yaxshi natijaga erishishi.

Boshqaruv jarayoni maqsadga erishish yo'lida odatda ko'pgina qiyinchiliklar, to'siqlar, muammolarga duch kelish mumkin. Bu muammolarni muvaffaqiyatli hal etgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

Innovatsion menejment strategiyasi asosida boshqaruv pog'onasiga binoan uch toifaga bo'linadi:

- ✓ Yuqori pog'ona menejerlari.
- ✓ O'rta pog'ona menejerlari.
- ✓ Quyi pog'ona menejerlari.

Pedagogik nizolarning asosida ta'lim jarayoni sub'ektlarining nuqtai nazarlari va qiziqishlarining turfa xilligi masalasi turuvchi R.Darendorfning konseptual g'oyalari; pedagogik nizoni ijtimoiy kasallik sifatida tavsiflashga doir E.Dyurkgeym, T.Parsons, N.Smelzerning tuzilmali-funksional yondashuvi. Mazkur yondashuvga ko'ra, murosaga asoslangan munosabatlarni qo'llab-quvvatlash ijtimoiy tenglikning asosi sifatida qaraladi. Mikroijtimoiy yondashuv ijtimoiy o'zaro birgalikdagi harakat va xulq-atvorni tahlil etishga asoslanadi. Uning metodologik asosi ta'lim jarayonidagi o'qituvchi va talabalarning rollarini chuqur tahlil etish imkonini beradigan motivlar va o'zaro munosabatlarning o'ziga xosliklarini ochib berishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv doirasida o'rganish obyekti sifatida nizoga asoslangan shaxslararo o'zaro harakatlar vaziyati aks etadi. Makroijtimoiy yondashuv singari oliy ta'lim ijtimoiy muhitidagi nizolarni talqin etishga asoslangan xilma-xil nazariya va konsepsiyalarni (G.Zimmel, Z.Freyd, K.Xorni, E.From) o'zida aks ettiradi.

Muammoga oid manbalardan birida ko'rsatilishicha, harqanday nizo negizida quyidagilarni o'z ichiga oladigan vaziyat yotadi:

- ✓ qandaydir holat yuzasidan tomonlarning o'zaro kelisha olmasliklari;
- ✓ tomonlarning mavjud vaziyatda kutilgan natijaga erishishga qaratilgan maqsad va vositalarning o'zaro qarama-qarshiligi;
- ✓ tomonlarning qiziqish, xohish-istak, layoqat va hokazolarning bir-biriga mos kelmasligi [1].

Ta'lim muassasalarida yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashda pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish, yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan pedagogik nizolarning oldini olish va ularni bartaraf etish muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ta'kidlash joizki, ta'lim sohasini innovatsion menejment strategiyasi asosida boshqaruvning mahalliy va xorijiy nazariyasi va metodologiyasida ushbu sohaning asosiy jihatlariga nisbatan yagona terminologik apparat shakllanmagan, bu esa oliy ta'lim muassasasini boshqarish tizimining ishlash muammolarini to'liq o'rganishni qiyinlashtiradi.

Ta'lim muassasalari sharoitida boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha:

- ✓ subyekt va obyekt o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xosligi: boshqarish obyekti va subyekt bir vaqtning o'zida;
- ✓ Otm nisbati normalangan va normalanmagan ishchi soat;
- ✓ Otm mehnat xususiyati, rag'batlantirish;
- ✓ Oliy ta'lim muassasasining ichki va tashqi muhitining dinamikasi;

Oliy ta'lim muassasasi boshqaruviga tizimli yondashuvdagi asosiy tushuncha «tizim» atamasidir. Tizimni bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan hodisa, jarayon yoki obyekt sifatida ko'rib chiqish mumkinligini ta'kidlash o'rinli ko'rinadi. Tadqiqotchilarning ishlarini tahlil

qilish kelajakdagi ishlarda hisobga olinadigan tizimlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlaydigan quyidagilarni aniqlashga imkon berdi:

- ✓ tizim o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liq qismlar to'plamidir. Tizimni tarkibiy qismlar, ularning aloqalarini o'rnatish asosida tavsiflash mumkin. Tizimning xatti-harakati uning elementlarining xatti-harakatlari va xususiyatlari bilan belgilanadi;

- ✓ tizimlar paydo bo'ladigan, ajralmas bo'lib, butun xususiyatlarining ularning tarkibiy elementlari xususiyatlarining yig'indisiga qisqartirilmashligi, shuningdek, integratsiyaning so'nggi fazilatlarining paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi;

- ✓ tizim elementlari xilma-xilligi bilan ajralib turadi, har bir element o'z funksiyalari va tuzilishiga ega bo'lsa, tizim ham bo'lishi mumkin;

- ✓ tizimlar tashqi omillar ta'siriga munosabat bildirganda sifatli aniqlik va xususiyatlarni saqlab qoladi, bu uning barqarorligini ta'minlashga imkon beradi;

- ✓ tizimni alohida ko'rib chiqishda tashqi muhit ta'siridan cheklash mumkin bo'lsa, uni izolyatsiya qilingan obyekt sifatida ham ko'rib chiqish mumkin;

- ✓ tizim ma'lum bir muhitda mavjud bo'lgan va rivojlanayotgan, atrof-muhitga ta'sir ko'rsatadigan obyektiv haqiqatning bir qismi sifatida ishlaydi.

- ✓ tizim ierarxiya bilan tavsiflanadi, chunki u tizimostining tarkibiy qismidir;

- ✓ tizimlar rivojlanish darajasida farq qiladi;

- ✓ tizimlar ichki tashkil etilgan hodisadir;

- ✓ tizimlar barqaror.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bu tizimli yondashuv oliy ta'lim muassasalarini boshqarish uchun zarur shartdir. Iqtisodiyotda tizimli yondashuv tizim tahlili metodologiyasidan foydalangan holda o'rganilayotgan obyektlarni umuman o'rganishning murakkab jarayoni sifatida qaraladi. Oliy ta'lim muassasalarini boshqarishga tizimli yondashuv barcha munosabatlar to'plamini hisobga olishga, shuningdek, har bir elementning ta'lim tizimlari tarkibiy qismlarining umumiy ishlashidagi o'rni va joyini aniqlashga, shuningdek, umuman tizimning ta'sir xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish murakkab boshqaruv vazifasidir. Oliy ta'limni modernizatsiya qilishning asosiy boshqaruv prinsipi oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etish va oliy ta'lim muassasalarining eng yuqori samaradorligiga erishish uchun asos sifatida sifat menejmenti tizimini yaratishdir. Ta'lim tizimini isloh qilish uni tarkibiy qayta qurish, ma'muriy boshqaruv usullarini mustahkamlash bilan qisqartirilmashligi kerak, bu chuqur o'zgarishlarni nazarda tutadi, uning asoslarini falsafiy aks ettirmasdan muvaffaqiyat qozonish mumkin emas. Aynan universitetlarning ta'lim faoliyati sifatini falsafiy tahlil qilish modernizatsiya jarayonlari, rivojlanish strategiyasini tanlash va innovatsion xarakterga ega bo'lishi kerak.

Ta'limni innovatsion menejment strategiyasi asosida boshqarish muammosining dolzarbligi jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, davlatning ta'lim siyosatidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liq. Ta'lim sifatini falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishning muammoli va ko'p qirrali ta'lim tizimini o'rganishni, mas'ul subyektlarni - oliy ta'limning manfaatdor tomonlarini aniq-lashni, ularning qoniqish darajasini va ushbu ta'rifga asoslanib, universitet faoliyatining strategiyasini nazarda tutadi. Sifat kabi umumiy falsafiy kategoriyalarni tahlil qilish oliy ta'lim sifatini boshqarishning samarali strategiyasini shakllantirish muammosini to'liq ochib berishga imkon beradi.

Oliy ta'lim sifatini boshqarishning ma'nosi oliy kasb-hunar ta'limi muassasalari faoliyatini jamiyatda vujudga keladigan qiymat yo'nalishlariga muvofiqlashtirishdan iborat bo'lishi kerak. Oliy ta'limda olib borilayotgan islohatlar, ta'lim tizimi oldida turgan vazifalarning ko'pligi va mavjud ta'lim tizimining yetarli darajada samaradorligi nafaqat o'qitishning yangi shakllari va usullarini, balki oliy ta'lim muassasalarida yangi ta'lim paradigmasi va yangi sifat menejmenti strategiyalarini izlashni belgilaydi.

Ta'lim tushunchalarining mavjud plyuralizmi, albatta, jamiyatimizning rivojlanish jarayonini aks ettiradi, lekin ayni paytda bir qator murakkab nazariy va amaliy kelishmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Oliy o'quv yurtlarining tabaqalanishi, ta'lim dasturlarining xilma-xilligi kasbiy

faoliyatning yangi turlarining ehtiyojlariga, jamiyatimizning ijtimoiy tuzilishining murakkabligiga va unda o'z manfaatlariga ega bo'lgan ijtimoiy guruhlarining ta'lim sifatiga o'z talablarini qo'yishiga mos keladi. Shu munosabat bilan zamonaviy oliy ta'lim sifati bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar masalasi dolzarb bo'lib qoladi, bu uning strategiyasi va taktikasini aniq jamiyatning rivojlanish istiqbollari hisobga olgan holda belgilashi kerak.

Ta'lim faoliyatining turli tomonlarini tavsiflovchi va umuman ta'limni rivojlantirish istiqbollari, ushbu sohadagi siyosat va strategiyalar to'g'risida tasavvur beradigan ilmiy g'oyalar va bilimlarni umumlashtirish, sintez qilish juda muhimdir. Ushbu sintez tafakkurning mavhumdan konkret tomonga, shu jumladan ta'lim sifatining falsafiy yo'naltirilgan nazariyasiga harakatining asosiy vazifasidir.

Ta'lim sifati falsafasi oliy ta'limni boshqarish jarayoni strategiyasida nisbatan yangi yo'nalishdir. Shuning uchun oliy ta'lim sifatini boshqarishning asosiy tamoyillarini aniqlash zarurati. Falsafiy, ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlarni aniqlashtirish yana ikkita muhim muammoni hal qilishga imkon beradi:

- ta'lim sifati konsepsiyasi muammolari va amalga tadbir etilishi
- o'quv jarayonining rejalashtirilgan sifatiga erishish bosqichlarini amalga oshirish muammolari.

Bu muammolarning fundamental yechimi ta'limning umumiy strategiyasini ishlab chiqishdir [3]. Bizning tushunchamizga ko'ra, sifatning falsafiy kategoriyasini ta'lim jarayoniga ekstrapolyatsiya qilish umumiy falsafiy g'oyalarni ma'lum bir ta'lim sohasiga rasmiy deduktiv ravishda tarqatish natijasi emas, balki turli fanlar tomonidan olingan ta'lim to'g'risidagi bilimlarning induktiv va konseptual, jamoaviy sintezi natijasidir. Shu ma'noda, ta'lim sohasi ilmiy maqomi bo'yicha ta'lim sifati falsafasi fanlararo paradigma, ya'ni nisbatan uzoq bosqichda tegishli ilmiy va amaliy vazifalarni belgilash va hal qilish modelini belgilaydigan dalillarga asoslangan va umume'tirof etilgan bilimlarning bunday tizimi ekanligi haqida bahslashish mumkin.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Respublikada ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohatlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamon talablariga javob bera oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash, Davlat talablari asosida ta'lim va uning barcha tarkibiy tuzilmalarini takomillashtirib borish oldimizda turgan dolzarb masalalardan biridir.

Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarini innovatsion menejment strategiyasi asosida boshqarish sohasida har bir rahbar xodimlar va professor-o'qituvchilar normativ-huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan o'z huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini bilishi lozim. Ayni paytda ta'lim tizimining oliy ta'lim turini amalga oshiruvchi oliy ta'lim muassasasi mamlakatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi, iqtisodiyotning real tarmoqlari uchun yuqori malakali mutaxassis-kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizning istiqboldagi taraqqiyotini hisobga olib, yuksak ma'naviy-ma'rifiy sifatlarga, mustaqil fikrlash qobiliyatiga hamda jamiyatning ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojini ta'minlashga qodir barkamol avlod, yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash borasida oliy ta'lim muassasalari zimmasiga katta mas'uliyat yuklanadi.

Ikkinchidan, mustaqillik yillarida turli shakldagi oliy ta'lim muassasalari, xususan, respublikamizning hududlarida pedagogika institutlari negizida oliy ta'lim muassasalarining tashkil etilishi hamda akademiya, oliy maktab ko'rinishidagi oliy ta'lim muassasalari vujudga kelishi ta'lim sohasidagi islohotlarni boshlab berdi.

Uchinchidan, ta'lim qonunchiligiga muvofiq oliy ta'lim muassasalarini tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish tartibini belgilash ta'lim sohasini boshqaruvchi davlat organi vakolati etib mustahkamlangan bo'lib, bugungi kunda ushbu mexanizmni ishlab chiqish hamda ta'lim qonunchiligida oliy ta'lim muassasasining huquqiy maqomini yanada kengroq yoritish zarurati paydo bo'ldi.

Shuningdek, ikki bosqichli oliy ta'lim tizimini tashkil etish va rivojlantirish maqsadida bakalavr va magistrlar uchun davlat ta'lim standartlari ishlab chiqildi va joriy etildi. Zamonaviy globallashtirish sharoitida oliy ta'lim muassasalarida ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishi yangi innovatsion sharoitlarga va iqtisodiyot talablariga muvofiqligini ta'minlashga barcha ta'lim muassasalari amalida harakat qilmoqdalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 martdagi "2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini «Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga PF-5953-son Farmoni. [https:// lex.uz](https://lex.uz).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, PQ – 2909 -sonli, 18-son, 313-modda, 2017 yil 20 aprel.

3. Hakimova M.F. Zamonaviy iqtisodchining shaxsi. - T.: Iqtisodiyot, 2019.

4. Fayzullaeva N.S. Ta'lim menejmenti. - T.: Iqtisodiyot, 2019.

5. Hakimova M., Lutfullaeva N. va boshqalar. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. - T.: Iqtisodiyot, 2019.

6. Мусаханова Г. М. "Кейс-стади" технологияси талабаларнинг мустақил таълим жараёнида ташкилотчилик қобилиятини ривожлантирувчи инновацион метод сифатида //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

7. Musakhanova G. M. Directions for Students' Independent Learning Skills Developing in the Context of Digitalization of the Economy //International Journal of Social Science Research and Review. – 2022. – Т. 5. – №. 1. – С. 64-67.

TALABALARNING MODUL KREDIT TIZIMIDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEKNOLOGIYALAR BILAN ISHLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH.

Rashidov No'monxon Nosirxon o'g'li, Ubaydullayev Saidakbar Saydaliyevich

Farg'ona davlat universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi
(faoliyat turlari bo'yicha magistranti)

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning kredit modul tizimida axborot kommunikatsion texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Kredit-modul, texnologiya, o'qitish texnologiyasi

Mamlakatimiz ta'lim tizimini xalqaro ta'lim standartlari bilan uyg'unlashtirib, oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash sifati hamda raqobatbardoshligini ta'minlash, jahon amaliyotiga asoslangan oliy ta'lim tizimining sifat darajasini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimiga pedagogik loyihalashtirish jarayonini keng tatbiq etish orqali ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali metodlarini ishlab chiqish bugungi kun oliy ta'lim tizimimizning ustuvor yo'nalishlaridan ekanligi e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar Strategiyasi"da milliy kadrlarning raqobatbardoshligi va umumjahon amaliyotiga asoslangan oliy ta'lim milliy tizimining sifati oshishiga, Bolon'ya jarayoni ishtirokchi-mamlakatlari diplomlarini o'zaro tan olishga, o'qituvchi va talabalar bilan almashuv dasturlarini amalga oshirishga ko'maklashuvchi 1999 yil 19 iyundagi Bolon'ya deklaratsiyasiga qo'shilish masalasini ko'rib chiqish belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da oliy ta'lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o'qitish usullarni

joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, korrupsiyaga qarshi kurashish, muhandislik-texnik ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish, kredit-modul tizimini joriy etish, o'quv rejalarida amaliy ko'nikmalarni oshirishga qaratilgan mutaxassislik fanlari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. Yuqorida belgilab berilgan vazifalardan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish hamda oliy ta'lim muassasalari o'rtasida talabalarining akademik mobilligini rivojlantirish maqsadida Respublika oliy ta'lim muassasalari ta'lim tizimiga kredit-modul tizimini tatbiq etilishi dastlab O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining 2018 yil 24 iyuldagi "Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 569-son qaroriga asosan Respublika oliy ta'lim muassasalaridan Toshkent axborot texnologiyalari universitetida kadrlar tayyorlash bo'yicha o'qitishning kredit tizimi joriy etildi. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2020 yil 30 iyundagi 357-son buyrug'iga muvofiq 2020/2021 o'quv yilida respublika oliy ta'lim muassasalarining 35 tasida o'quv jarayoni kredit-modul tizimida tashkil etilgan bo'lsa, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2021 yil 16 iyuldagi 311-sonli buyrug'i asosida 2021/2022 o'quv yilidan respublikadagi barcha davlat oliy ta'lim muassasalari va ularning filiallarida o'quv jarayoni kredit-modul tizimi asosida tashkil etildi.

Respublikamiz oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga kredit to'plash va ko'chirishning Yevropa tizimi (European Credit Transfer and Accumulation System ECTS) asosida ta'limning kredit-modul tizimi joriy etilgan. O'quv yili davomiyligi 36 haftagacha bo'lib, shundan 30 haftasi akademik davrga, 2 haftasi fanlarni tanlash uchun ro'yxatdan o'tishga, 4 haftasi attestatsiyalarga ajratilgan. Yurtimiz oliy ta'lim muassasalarida 1 kredit 25-30 akademik soatlik o'quv yuklamasiga teng. Ya'ni talaba muayyan fandan tegishli kreditlarni to'plashi uchun ma'lum miqdordagi o'quv yuklamasini o'zlashtirishi zarur. O'quv yuklamasi bakalavriatda 40-50% auditoriya soati, 50-60% mustaqil ish soatiga, magistraturada 30%-40% auditoriya soati, 60-70% mustaqil ish soatiga (malakaviy amaliyot va bitiruv malakaviy ishlari bundan mustasno) bo'lingan. Bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarida talaba odatda bir semestrda 30 kredit, bir o'quv yilida 60 kredit to'plashi belgilangan. Semestr davomida talaba tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan kreditlar hajmi o'quv rejasida ko'rsatilgan majburiy va tanlov fanlarini o'z ichiga oladi. Talaba o'zining shaxsiy ta'lim traektoriyasini shakllantirishda har bir semestr uchun 30 kredit hajmidagi fanlarni o'zlashtirish shart. Talaba bakalavriatda o'qish muddati kamida 3 yil bo'lganda 180 kredit, o'qish muddati kamida 4 yil bo'lganda 240 kredit to'plashi zarur. Magistraturada o'qish muddati kamida 1 yil bo'lganda 60 kredit, o'qish muddati kamida 2 yil bo'lganda 120 kredit to'plashi talab etiladi.

Respublikamiz oliy ta'lim tizimini Yevropa ta'lim maydoniga integrallashuvi munosabati bilan oliy ta'limning Davlat ta'lim standartini takomillashtirgan holda, qayta ishlab chiqilishiga zarurat paydo bo'ldi. Yevropa oliy ta'lim tashkilotlari tomonidan ochiq bozorda taqdim etilgan ta'lim dasturlaridek, Respublikamiz oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari ta'lim dasturlarida ham turli tumanlikni ta'minlash uchun, OTMLariga ta'lim dasturlarini (o'quv reja, fan dasturlari) yanada moslashuvchan, milliy va jahon miqyosidagi talablarni qondiradigan qilib tayyorlashlarida mustaqillik berish kerak edi. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, 2021 yil boshlab respublikamizning barcha oliy ta'lim muassasalariga ta'lim yo'nalishi va mutaxassisliklari ta'lim dasturlarini (o'quv reja, fan dasturlari) "Oliy ta'limning Davlat ta'lim standarti. Asosiy qoidalar" asosida, ish beruvchi tashkilot hamda korxonalar talablarini inobatga olgan holda, mustaqil ishlab chiqish va tasdiqlash vakolati berildi. Yurtimiz oliy ta'lim tashkilotlarida kredit-modul tizimini takomillashtirish bo'yicha oliy ta'limga mas'ul tashkilotlar tomonidan turli o'rganish hamda tahliliy ma'lumotlar tayyorlanib, xorij tajribasi tadqiq qilib borilmoqda. Doimiy olib boriladigan tadqiqotlarni ko'paytirish, xorijiy tajriba bilan qiyosiy tahlil qilgan holda ulardagi ilg'or yutuqlarni o'zimizga joriy qilib borish zarurati mavjud. SHuning uchun ham, bu borada amaliy ishlar olib borilishini keng qo'llab-quvvatlash kerak va bu orqali yurtimizdagi oliy ta'lim sifati oshishiga erishiladi.

Ilmiy tadqiqotlar va nashrlar tahlili shuni ko'rsatdiki, Y. Babanskiy, A. Verbiskiy, L. Derkach, V. Kazakov, O. Kirichuk, B. Korotyayev, A. Kucheryavy, S. Matushkin, A. Moroz, N. Nikandrov, P. Pidkasistiy, N. Polovnikova kabi olimlar tomonidan talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning turli jihatlarini o'rganilgan, V. Slastenin, T. Shamova va boshq. V. Aksenova, T. Gusak, V. Krilova, V. Leontiyev, G. Shchukina, V. Vergasov va boshqalar talabalarning o'quv faoliyatini rag'batlantirish masalalarini ko'rib chiqdilar. Talabalarni mustaqil o'quv faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish yo'llari M. Antonyuk, V. Buryak, N. vazheyevskaya, L. Derkach, I. Mostovaya, L. Onuchak, M. Soldatenko va boshqalar tomonidan tahlil qilingan. O'qitishni tashkil etishning modulli tizimi A. Aleksyuk, K. vazina, A. Kucheryavy, A. Gumenyuk, B. Ognevyuk, A. Furman, P. Yusevichene va boshqalar tomonidan batafsil o'rganilgan. Olimlar va amaliyotchilarning universitet talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish muammosiga katta e'tibor qaratishlariga qaramay, aks yettirish va hal qilishni talab qiladigan muhim masalalar hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Kredit tizimida o'qitish texnologiyasi – bu o'quv jarayonini tashkil etish usuli bo'lib, unda talabalar o'quv trayektoriyasining ketma-ketligini alohida rejalashtirish imkoniyatiga ega. O'qitishning kredit texnologiyasining mohiyati shundaki, o'quv ishlarining mehnat intensivligi o'qitiladigan material hajmini tavsiflovchi kreditlarda hisobga olinadi. Ta'limning kredit texnologiyasining asosiy vazifalaridan biri talabalarning mustaqil ishlari rolini oshirishdir. Oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga kredit texnologiyasini joriy etishdan maqsad: milliy ta'lim tizimining xalqaro ta'lim makoniga integrasiyalashuvi; o'quv jarayoni sub'yektlarining akademik harakatchanligini ta'minlash. TMI ta'lim sifatini oshirish va bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashning asosiy zaxiralardan biridir.

O'qitishning kredit tizimiga ko'ra, u o'rganilayotgan kursning umumiy mehnat intensivligining uchdan ikki qismini tashkil qiladi. Shu munosabat bilan ta'limning kredit tizimini joriy etish sharoitida talabalarning mustaqil ishlarini to'g'ri va samarali tashkil etish muammosi juda dolzarbdir. Shunday qilib, oliy o'quv yurtlarida kredit texnologiyasini joriy etish universitetda o'quv jarayonini tashkil etishni tubdan qayta ko'rib chiqishni, o'qitish texnologiyasidagi o'zgarishlarni va ularni uslubiy qo'llab-quvvatlashni talab qiladi, talabalarning mustaqil ishlarini (TMI) faollashtirishga e'tibor qaratishga imkon beradi. TMIning barcha doirasi talabadan har kuni mustaqil ishlashni talab qiladigan vazifalar bilan tasdiqlanishi kerak. TMI soatlariga o'quv rejasining yeng qiyin masalalari bo'yicha konsultasiyalar, uy vazifalari, hisobotlar va TMIning boshqa turdagi vazifalari kiradi. Talabaning mustaqil ishi (TMI) mazmuni, albatta, fanning ish dasturi va o'quv dasturida aks etadi. Talabalarning mustaqil ishi-bu jarayonda o'qituvchilarning bevosita ishtirokisiz talaba tomonidan yangi bilim va ko'nikmalarni faol, maqsadga muvofiq o'zlashtirish usuli. Talabaning mustaqil o'qish qobiliyatini rivojlantirish, ularning ijodiy faoliyati va tashabbusini tarbiyalash, shuningdek, umuman talabalarning mustaqil ishlarining normal ishlashini ta'minlaydigan tashkiliy chora-tadbirlar quyidagi shartlarga asoslanishi kerak: mustaqil o'qish o'zining mavzu yo'nalishiga xos bo'lishi kerak; – mustaqil o'qish samarali, uzluksiz monitoring va uning natijalarini baholash bilan birga olib borilishi kerak. Talabalarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish uchun oliy maktab o'qituvchisi bilishi kerak va uni tashkil etish tamoyillariga rioya qilish tavsiya etiladi: tizimlilik va izchillik prinsipi; faoliyat prinsipi; individual yondashuv prinsipi; mavjudlik prinsipi; ilmiy asoslangan vaqt hisoblash va uy vazifalarini bajarish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedova M.E.U.A.Tashkenbayeva., E.Suyunova Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti (Darslik) – T.: Tibbiy matbaa, 2022.
2. Axmedova M.E. (O'quv qo'llanma) – T.: Noshir, 2011.
3. Azizxo'jaeva N.N.Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.:2006.
4. Ishmuxammedov R.,Abduqodirov A., Pardaev A."Ta'limda innovatsion texnologiya (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun) amaliy tavsiyalar".Tashkent."Iste'dod" nashriyoti, 2008 y. Pedagogike.-M.,1994.
5. <http://lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

G.S.Raximova

Professional ta'limni rivojlantirish instituti "Raqamli ta'lim texnologiyalari"
boshqarmasi bosh mutaxassisi

Annotasiya: Germaniya, Finlyandiya va Singapur kabi rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimlari va ularning muvaffaqiyatli tajribalari tahlil qilinadi. Shuningdek, professional ta'lim muassasalarini modernizatsiya qilish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar taklif etiladi: ta'lim dasturlarini ish beruvchilar bilan hamkorlikda yangilash, innovatsion texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, o'qituvchilarning malakasini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish. Maqola professional ta'limning zamonaviy talablarga moslashishini ta'minlash va iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shish uchun yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, rivojlantirish strategiyasi, xalqaro tajriba, innovatsion texnologiyalar, ish beruvchilar bilan hamkorlik, o'quvchilarning faol ishtiroki, o'qituvchilarning professional malakasi, infratuzilma, ta'lim tizimini boshqarish, zamonaviy talablar, raqobatbardosh mutaxassislar va iqtisodiyotning rivojlanishi.

Texnologik taraqqiyot sharoitida professional ta'lim muassasalari o'zgaruvchan talablarga moslashishga, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga va zamonaviy talablarga javob beradigan o'quv dasturlarini yaratishga majburdir.

Bir qator rivojlangan mamlakatlar professional ta'lim muassasalarini rivojlantirish bo'yicha muvaffaqiyatli tajribalarga ega. Masalan: Germaniyada dual ta'lim tizimi ish beruvchilar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi va o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni o'rganish imkonini beradi. Finlyandiyada talabalarga o'zlarini erkin ifoda etish, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilishga o'rgatishga yo'naltirilgan ta'lim tizimi. Singapurda global raqobatbardoshlikka yo'naltirilgan, innovatsion texnologiyalar va tadqiqotlarga asoslangan ta'lim tizimi yo'lga qo'yilgan. Ushbu mamlakatlarning tajribalari quyidagi umumiy jihatlarga ega:

- Ish beruvchilar bilan hamkorlik: Ta'lim dasturlarini ish beruvchilarning talablariga moslashtirish.

- Innovatsion texnologiyalarni qo'llash: Ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, o'quvchilarni texnologik taraqqiyotga tayyorlash.

- O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash: O'quvchilarni o'rganish jarayoniga jalb qilish, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish.

- Ochiqlik va xalqaro hamkorlik: Xalqaro tajribalarni o'rganish, xorijiy o'quv muassasalariga tashrif buyurish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish.

Xalqaro tajribalar asosida professional ta'lim muassasalarini rivojlantirish strategiyasi quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga olishi kerak:

1. Ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish: Ish beruvchilarning talablarini o'rganish, ta'lim dasturlarini zamonaviy kasblarga moslashtirish, o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni o'rganish imkoniyatini beradi. Innovatsion texnologiyalarni qo'llashda o'quv materiallari va o'quv usullarini modernizatsiya qilish, o'quvchilarga onlayn o'rganish, texnologiyalarni o'quv jarayoniga faol ravishda integratsiya qilish imkoniyatini beradi. O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash o'quvchilarni o'rganish jarayoniga jalb qilish, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish, loyiha ishlari, guruh ishlari va boshqa interfaol o'quv usullarini qo'llash;

2. O'qituvchilarning professional malakasini oshirish: O'qituvchilarni innovatsion texnologiyalar, interfaol o'quv usullari va o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan metodlar bilan tanishtirish, Xalqaro tajribalarni o'rganish, o'qituvchilarni xorijiy o'quv muassasalariga tashrif buyurish, xalqaro konferensiyalarda ishtirok etish, qo'shma loyihalarda ishlashga undash, o'qituvchilarga professional rivojlanish uchun imkoniyatlar yaratib berish, o'quv dasturlarini rivojlantirishga o'z hissalarini qo'shishga rag'batlantirish;

3. Infratuzilmani rivojlantirish: O'quv muassasalarini zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, o'quvchilarga sifatli o'quv muhitini ta'minlash, onlayn o'rganish imkoniyatini berish, Kutubxonalar va axborot resurslarini rivojlantirish, o'quvchilarga zamonaviy axborot resurslariga kirish imkoniyatini berish, kutubxonalarni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, o'quv muassasalarining xalqaro hamkorligini mustahkamlash, xorijiy o'quv muassasalariga tashrif buyurish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish, xalqaro talabalar almashinuvi dasturlarini rivojlantirish;

4. Ta'lim tizimining boshqaruvini takomillashtirish: O'quv jarayonini monitoring qilish, o'quv dasturlarini samaradorligini baholash, o'quvchilarning fikrini o'rganish, o'quv muassasalari faoliyatini ommaviylashtirish, o'quv dasturlarini, o'qituvchilarni va o'quvchilarni baholash natijalarini e'lon qilish, o'quv muassasalarini zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, o'qituvchilarning professional malakasini oshirish va boshqa ehtiyojlarni qondirish uchun etarli moliyaviy resurslarni taqdim etish imkoniyatlarini beradi.

2024-yil 16-oktyabrda imzolangan "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari" to'g'risida PF-158-sonli Prezident farmoni O'zbekistonda kasbiy ta'lim sohasini tubdan isloh qilish va rivojlantirishga yo'naltirilgan muhim hujjatdir.

Farmon quyidagi muhim yo'nalishlarga e'tibor qaratadi:

- O'quv dasturlarini ish beruvchilar bilan yaqin hamkorlikda ishlab chiqish va takomillashtirish orqali o'quv muassasalari va mehnat bozorlari o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirish.

- Kasbiy ta'lim muassasalarining boshqaruv tizimini zamonaviylashtirish, ochiqlik va hisobdorlikni ta'minlash.

- Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish, o'quvchilarga xalqaro miqyosda tan olinuvchi diplomlar olish imkoniyatini yaratish.

- Mehnat bozori talablariga mos keladigan, raqobatbardosh va yuqori malakali o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlash tizimini isloh qilish.

Farmonning amalga oshirilishi O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishga, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishga va ishsizlik darajasini pasaytirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Farmonning muvaffaqiyati O'zbekistonda kasbiy ta'lim sohasini rivojlantirish uchun muhim qadam bo'ladi.

Xalqaro tajribalar asosida professional ta'lim muassasalarini rivojlantirish strategiyasi o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish, o'qituvchilarning professional malakasini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va ta'lim tizimining boshqaruvini takomillashtirishni o'z ichiga oladi. Ushbu strategiyani amalga oshirish professional ta'lim muassasalarini zamonaviy talablarga moslashtirishga, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga va iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-oktyabrdagi PF-78-sonli farmoni "Kasbiy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-oktyabrdagi PF-158-sonli farmoni "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida".

3. "The Role of Vocational Education and Training in Economic Development".

4. "Making Sense of Educational Change" - C. Day, A. Guile, K. Hargreaves ta'lim tizimlaridagi o'zgarishlar va ularni boshqarish haqida.

CHALLENGES AND SOLUTIONS IN PREPARING EDUCATION BACHELORS FOR WORKPLACE-BASED PROFESSIONAL ACTIVITIES: INSIGHTS FROM UZBEKISTAN

Saidova Mariya Aleksandrovna

PhD student of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Annotation: As Uzbekistan's education system aligns with global demands, there is a significant push to cultivate competencies in vocational students, particularly within linguistic studies. This study investigates the role of metalinguistic competence—essential for effective technical communication—in vocational training. Through mixed-methods research, it examines the effectiveness of digital and innovative pedagogies in developing metalinguistic skills among vocational students. Findings underscore the need to modernize pedagogical approaches, aligning them with global workforce standards to improve communication skills and critical thinking.

Keyword: Higher education reforms in Uzbekistan, Metalinguistic competence, Digital educational technologies, Blended learning, International experience in the educational process, Competitive student training, Professional language skills

Uzbekistan's education reform, outlined in the "Concept of Higher Education Development until 2030,"[1] seeks to prepare students for a market-oriented, globalized economy. This transformation emphasizes metalinguistic competence, particularly for students in language-focused programs, to ensure they effectively communicate specialized information in professional environments.

Metalinguistic competence enables individuals to analyze and adapt language use based on context and audience, a skill essential for vocational education, where conveying technical knowledge clearly is paramount [7]. This study investigates the impact of digital tools and international best practices on the metalinguistic competence of vocational students.

Literature Review

Theoretical frameworks by scholars such as Jakobson [15] and Mahkamova [7] highlight the significance of metalinguistic functions in effective communication. Metalinguistic competence is linked to critical thinking and adaptability, critical for navigating workplace diversity [4]. This is particularly relevant in the context of globalized labor markets, where vocational education professionals must navigate linguistic and cultural diversity in the workplace [5].

Digital tools, including blended learning platforms, further enhance this competence by fostering self-directed and reflective learning experiences [10]. The integration of e-learning platforms [11], such as flipped classrooms and blended learning approaches, offers opportunities for vocational education students to engage in more interactive and self-directed learning environments [6]. As Marginson and van der Wende [8] point out, internationalization and digitalization are essential for aligning national education systems with the needs of global economies.

Digital resources, like interactive e-learning platforms, have reshaped Uzbekistan's vocational education landscape. Initiatives such as the "E-MINBAR" platform support metalinguistic development by facilitating access to diverse language resources and enabling collaborative, contextualized learning [9].

Methodology

The study utilized a mixed-methods design, combining qualitative and quantitative methods to evaluate metalinguistic competence among 30 third-year vocational students. The research process involved an initial diagnostic phase (pre-test) and a final evaluative phase (post-test), assessing students' abilities to analyze, explain, and adjust language in varied contexts.

Research Objectives

1. Assess students' initial metalinguistic competence.
2. Integrate digital tools to enhance metalinguistic skills.
3. Evaluate the impact on students' technical language proficiency.
4. Analyze the role of international best practices in competence development.

Research Instruments

- Pre-test and Post-test: Evaluated students' competence in explaining technical terms and adapting language for diverse audiences.
- Digital Platforms: Tools such as "Google Classroom" and interactive apps enabled real-time language adaptation and feedback.
- Collaborative Exercises: Group projects and role-playing simulated workplace communication.

Results and Discussion

Quantitative Analysis:

Pre-test and post-test scores showed significant improvement in metalinguistic competence. A t-test confirmed that digital interventions significantly enhanced students' language adaptability and technical proficiency.

The level of metalinguistic competence of students in an experimental study

As can be seen from the comparative diagram, the level of metalinguistic competence in the experimental group of linguistic students became significantly higher at the end of the experiment. The high level increased from 10 to 60%, the median level was shown by 40% of students at the end of the experiment compared to the beginning - 47%, however, this result was due to the absence of students with a low level at the end of the study, while at the ascertaining stage, this figure was 27%. The substantial increase in high-level competence demonstrates the effectiveness of interactive, digital-based interventions in enhancing communication skills.

Qualitative Analysis:

Survey feedback indicated that digital tools provided valuable, context-sensitive learning experiences, enabling students to simulate real-world communication scenarios. Cross-referencing quantitative and qualitative data affirmed the positive impact of digital learning on metalinguistic awareness.

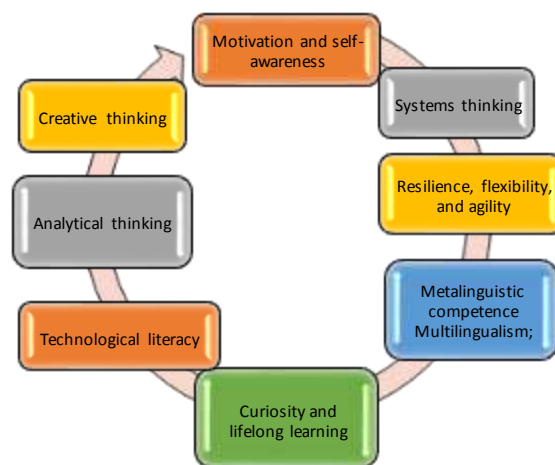
According to the research and recommendations of the World Economic Forum Jobs [14], UNESCO [12] and the World Bank [13] in the Education industry are expected to grow at around 10% during the 2023–2027 period. With many people employed in these roles, this growth could lead to 3 million additional jobs for Vocational Education Teachers and University and Higher Education Teachers over the 2023-2027 period. Furthermore, the next generation of graduates and employees should, first of all, offer competencies that correspond to their future professions (Figure 1).

Conclusions

The experimental study showed that the study of metalanguage based on the English language in the context of modernization of education deepens students' knowledge of the theory of translation into English, contributes to the formation and development of communication and speech skills, as well as the ability to use theoretical foundations in the process of constructing speech presentations.

In conclusion of the study, it is necessary to highlight that to develop the education of students of language universities, it is necessary to seek and develop increasingly effective methods of forming and developing the communicative metalinguistic competence of students, to expand the practical base for the use of metalanguage, which affects the ability to apply the acquired knowledge and skills in practice in a different language environment.

The modernization of Uzbekistan's education system is a comprehensive effort to align the country's higher education institutions with the demands of a post-industrial society [2]. By focusing on the development of communicative and metalanguage competencies, promoting digitalization, and fostering international cooperation, Uzbekistan is preparing its students to succeed in a rapidly changing global environment.

In conclusion, the ongoing modernization of Uzbekistan's education system, with its focus on digitalization, international cooperation, and practical skill development, represents a significant step toward creating a more dynamic, competitive, and inclusive higher education environment. As the country continues to implement these reforms, it is poised to become a regional leader in higher education, providing its students with the tools they need to thrive in a globalized world.

List of used literature:

1. Concept of Higher Education Development of the Republic of Uzbekistan Until 2030, Presidential Decree UP-5847 dated October 8, 2019.
2. Выступление Президента Республики Узбекистан при встрече с группой деятелей науки, с представителями государственных и общественных организаций, членами Академии наук, ректорами ведущих вузов страны. Т., 30 декабря 2016 // Электронный ресурс <https://www.gazeta.uz/ru/2016/12/31/science/>
3. Aithal, P. S. (2015). How to Increase Research Productivity in Higher Educational Institutions. International Journal of Scientific Research and Modern Education, 1(1), 447-458.
4. Bialystok, E. (2001). Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition. Cambridge University Press.
5. Cummins, J. (2000). Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Multilingual Matters.
6. Evseeva A., Solozhenko A. Use of flipped classroom technology in language learning //Procedia-Social and Behavioral Sciences. - 2015. - Т. 206. - С. 205-209.
7. Mahkamova, G.T. (2021). Theoretical Foundations of Metalinguistic Competence in Language Education. Tashkent: Nizami TSPU Publishing.
8. Marginson, S., & van der Wende, M. (2007). Globalization and Higher Education. OECD Education Working Papers, No. 8.
9. OECD. (2019). Education at a Glance 2019: OECD Indicators. OECD Publishing.
10. Redecker, C., & Punie, Y. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Publications Office of the European Union.
11. Romero, M., & Barberà, E. (2011). Online Learning in Higher Education: Metacognitive and Metalinguistic Implications. Journal of Educational Technology & Society, 14(3), 273–283.
12. UNESCO. (2020). Global education monitoring report 2020: Inclusion and education: All means all. Paris: UNESCO.
13. World Bank. (2023) Report No: PIDC33387. Transforming Public Education for Economic Growth Project. Washington, DC: World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099081723024530817/pdf/P177805058d8c2090bd0c0dc05d799bed1.pdf>
14. World Economic Forum Jobs https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf.
15. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика / Р.О. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». — 2009. — С. 197–203.

PROFESSIONAL TA'LIM O'QUVCHILARI KASBIY KOMPETENSIYALARINI WORLD SKILLS STANDARTLARI ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

Sharapov Ilxom Baxodir o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqola professional ta'lim o'quvchilarining kasbiy kompetensiyalarini xalqaro e'tirof etilgan WorldSkills standartlari asosida shakllantirish masalalariga bag'ishlangan. Iqtisodiyot va texnologiyalarning tez sur'atlarda rivojlanishi davrida professional ta'lim o'quvchilarini mehnat bozoriga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro standartlarga asoslangan yondashuvlar, xususan, WorldSkills singari tashkilotlarning standartlari orqali

o'quvchilarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish xalqaro tajribalarda muhim yutuqlarga olib kelmoqda. Ushbu maqolada kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda xalqaro standartlarning ahamiyati va WorldSkillsning ta'lim tizimidagi o'rniga urg'u beriladi.

Kalit so'zlar: WorldSkills, kasbiy kompetensiyalar, standartlar, ko'nikma, malaka, musobaqa, xalqaro ta'lim, raqamli ko'nikmalar.

Professional ta'lim sohasida xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan standartlar o'quvchilarning mehnat bozoriga tayyorligini oshirishga yordam beradi. Xususan, UNESCO-UNEVOC va CEDEFOP kabi tashkilotlar kasbiy ta'limda xalqaro yondashuvlarni joriy etish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Bu tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan standartlar o'quvchilarning zamonaviy texnologiyalar va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlaydi. WorldSkills standartlari, ta'lim jarayonida amaliy va nazariy bilimlarni muvozanatli rivojlantirishga yordam berib, o'quvchilarga yuqori sifatli kasbiy ko'nikmalarni egallash imkonini beradi. Ushbu standartlar asosida o'quvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi oshib, ular xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarga aylanishadi.⁷

WorldSkillsning kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rnini

WorldSkills standartlarini o'quv dasturlariga integratsiya qilish orqali amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv, innovatsion texnologiyalarga moslashuvchanlik va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantirish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, WorldSkills musobaqalarida qatnashish o'quvchilarning o'z malakalarini rivojlantirish va kasbiy mahoratni oshirishga turtki bo'lishi, shuningdek, xalqaro tajribalarni o'rganishga imkoniyat yaratishi tabiiy hol. WorldSkills xalqaro tashkiloti yoshlar orasida kasbiy mahorat va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan global tarmoq bo'lib, ko'p mamlakatlar uchun ta'lim tizimlarida o'z o'rniga ega bo'ldi. WorldSkills musobaqalari ishtirokchilariga xalqaro standartlarga muvofiq o'z bilim va ko'nikmalarini sinash imkoniyatini beradi, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatlari uchun poydevor yaratadi.⁸

1. Amaliy ko'nikmalarni shakllantirish: WorldSkills musobaqalari orqali o'quvchilar haqiqiy hayotga mos vazifalarni bajaradi, bu esa ularga amaliy tajribani oshirishga imkon yaratadi. Bu yondashuv o'quvchilarda nazariy va amaliy bilimlarni uzviy bog'lab o'qitishni ta'minlaydi.⁹

2. Texnologik moslashuvchanlik: Bugungi texnologik taraqqiyot sharoitida WorldSkills standartlari asosida ta'lim olgan o'quvchilar texnologiyalar bilan ishlashda yuqori darajada moslashuvchan bo'ladilar. CEDEFOPning tadqiqotlariga ko'ra, texnologiyaga asoslangan ta'lim ko'nikmalari kasbiy ta'lim o'quvchilari uchun mehnat bozorida talab darajasini oshiradi.¹⁰

3. Jamoaviy ishlash va raqobatbardoshlik ko'nikmalari: Musobaqalar davomida o'quvchilar nafaqat o'z sohasida ishlashni, balki jamoaviy ishlash va vaqtni boshqarish kabi ko'nikmalarni ham o'zlashtiradilar. Bu ularga kelajakda kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zaruriy kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatini beradi.¹¹

Raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish va innovatsiyalar

Raqamli texnologiyalar va ularning ta'lim jarayonidagi o'rniga katta e'tibor qaratilmoqda. WorldSkills va OECD kabi xalqaro tashkilotlar ta'kidlaganidek, raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish XXI asrning zaruriyati bo'lib, bu o'quvchilarga kelajakdagi ish sharoitlariga yumshoq moslashish imkonini beradi.¹²

7 UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training. World TVET Database. UNESCO-UNEVOC, 2018. Available at: <https://unevoc.unesco.org>

8 WorldSkills International. Global Impact of WorldSkills Standards on Vocational Education Systems. WorldSkills Publications, 2021. Available at: <https://www.worldskills.org>

9 International Labour Organization (ILO). Skills Development and Vocational Training in the 21st Century. ILO Publishing, 2020. Available at: <https://www.ilo.org>

10 European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Vocational Education and Training in Europe: The Future of Work and Skills. CEDEFOP Publications, 2019. Available at: <https://www.cedefop.europa.eu>

11 Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Strengthening Vocational Education: A Comparative Study. OECD Publishing, 2020. Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org>

12 World Bank. Skilling Up: Policy Directions for 21st Century Workforce Development. World Bank Publications, 2022. Available at: <https://www.worldbank.org>

1. Raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish: ta'limda raqamli vositalarni keng qo'llash o'quvchilarning o'quv jarayoniga jalb qilinishini oshiradi va bilimlarni samarali egallashga yordam beradi.¹³

2. Inson kapitalini rivojlantirish: ILOning tadqiqotlariga ko'ra, raqamli ko'nikmalar va texnologik innovatsiyalar inson kapitalini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu mehnat bozorida talablarga mos kadrlarni tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.¹⁴

Kasbiy ta'limda global hamkorlikning afzalliklari

Kasbiy ta'lim sohasida xalqaro tashkilotlar, jumladan, World Bank va European Training Foundation, turli mamlakatlar bilan hamkorlikda kasbiy ta'limni rivojlantirish dasturlarini amalga oshirmoqda. Bu esa kasbiy ta'limning sifatini oshirish va xalqaro tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi.¹⁵

Professional ta'lim o'quvchilari uchun WorldSkills standartlari asosida kompetensiyalarni shakllantirish ularga xalqaro mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish imkoniyatini beradi. Bunday ta'lim modeli o'quvchilarda raqamli ko'nikmalar, jamoaviy ishlash qobiliyati va zamonaviy texnologiyalarga moslashish imkoniyatlarini oshiradi. Xalqaro tashkilotlarning professional ta'lim tizimlariga qo'shgan hissiyasi esa bu jarayonni yanada takomillashtiradi va o'quvchilarni global miqyosda raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training. World TVET Database. UNESCO-UNEVOC, 2018. Available at: <https://unevoc.unesco.org>.

2. WorldSkills International. Global Impact of WorldSkills Standards on Vocational Education Systems. WorldSkills Publications, 2021. Available at: <https://www.worldskills.org>.

3. International Labour Organization (ILO). Skills Development and Vocational Training in the 21st Century. ILO Publishing, 2020. Available at: <https://www.ilo.org>.

4. European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Vocational Education and Training in Europe: The Future of Work and Skills. CEDEFOP Publications, 2019. Available at: <https://www.cedefop.europa.eu>.

5. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Strengthening Vocational Education: A Comparative Study. OECD Publishing, 2020. Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org>.

6. World Bank. Skilling Up: Policy Directions for 21st Century Workforce Development. World Bank Publications, 2022. Available at: <https://www.worldbank.org>.

7. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum, 2016.

8. European Training Foundation (ETF). Vocational Education and Training for the Future: New Challenges and Opportunities. ETF Publications, 2021. Available at: <https://www.etf.europa.eu>.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISHNING DOLZARBLIGI

Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda professional ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan maxsus fanlar va ularning bo'lajak mutaxassislarining kasbiy faoliyatlarida qanday muhim rol o'ynashi haqida so'z yuritiladi.

13 Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum, 2016.

14 European Training Foundation (ETF). Vocational Education and Training for the Future: New Challenges and Opportunities. ETF Publications, 2021. Available at: <https://www.etf.europa.eu>

15 Brown, P., Green, A., & Lauder, H. High Skills: Globalization, Competitiveness, and Skill Formation. Oxford University Press, 2001.

Kalit soʻzlar: Zamonaviy mutaxassis, kasbiy faoliyat, maxsus fanlar, oʻquv mashgʻulotlari, malaka, koʻnikma, malakali oʻqituvchi, ishlab chiqarish amaliyoti.

Kasb-hunar maktablarida maxsus fanlarni oʻqitish natijasida oʻquvchilarda oʻzlari tanlagan kasblari boʻyicha nazariy bilim, koʻnikma va malakalar shakllantiriladi, oʻquv va ishlab chiqarish amaliyotlari orqali esa ular asosan amaliy kasbiy koʻnikma va malakalarni egallaydilar. Bu ikkala bir-biri bilan bogʻliq jarayon mahsuli sifatida muayyan soha boʻyicha malakaga ega boʻlgan yetuk kadr tayyorlanadi.

Zamonaviy mutaxassis oʻz kasbiy faoliyati sohasidagi yangiliklarni egallab borishi, istiqboldagi taraqqiyot yoʻnalishlari hamda yuzaga keluvchi muammolarni yechish yoʻllarini koʻra bilishi lozim. Bunday talablar darajasidagi mutaxassisni tarbiyalash uchun kasb-hunar maktablarida ishlab chiqarish taʼlimini amalga oshirishning samarali shakllari, faol metodlari hamda zamonaviy vositalari majmuasini ishlab chiqish hamda ilmiy-metodik jihatdan asoslash lozim boʻladi.

Kasb-hunar maktablarida zamon talablariga mos va yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash maxsus fanlarni oʻqitish sifatiga bogʻliq boʻladi. Maxsus fanlarning asosiy vazifalaridan biri aniq bir kasb boʻyicha oʻquvchilarda shakllantirilishi kerak boʻlgan kasbiy kompetensiyalar asosini tashkil etuvchi bilim, koʻnikma va malakalarni hosil qilishdan iborat. Mazkur fanlarni oʻqitishdan asosiy maqsad boʻlajak mutaxassislarning amaliy faoliyati uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Bunda maxsus fanlar mazmuni, oʻqitish maqsadi va vazifalari, metodlari, shakllari, vositalari, oʻtkazilish joyi, jihozlanishi, ular uchun ajratilgan vaqt boʻyicha boshqa fanlardan farqli boʻladi, chunki maxsus fanlar boʻlajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, boʻlajak mutaxassislarni tayyorlashda doimo ushbu sohaga tegishli moddiy-texnik baza, oʻquv axborot taʼminoti va malakali oʻqituvchilar bilan taʼminlash kasb taʼlimda ustuvor vazifadir[1].

Kasb-hunar maktablarida malakali mutaxassis tayyorlash ishlari quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- mutaxassislik boʻyicha davlat taʼlim standartida belgilangan bilim, koʻnikma va malakalarni shakllantirishga qaratilganligi;
- taʼlim mazmunida koʻzlangan taʼlim-tarbiya maqsadi va vazifalariga mos kelishi;
- malakali mutaxassis tayyorlash jarayonining barcha tarkibiy qismlari (nazariy mashgʻulotlar, laboratoriyalar, amaliy mashgʻulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti) oʻzaro bogʻliq holda uzviy tashkillashtirilishi;
- kasbiy taʼlim berish mazmunining fan, texnika va texnologiya taraqqiyoti darajasi talablariga javob berishi.

Kasb-hunar maktablarida oʻqitish jarayoni mustaqil va oʻzaro bogʻlangan nazariy va amaliy qismlarga boʻlinadi. Amaliy mashgʻulotni yuqori metodik saviyada oʻtish uchun maxsus fanlarning nazariy qismi talab darajasida oʻqitilishi lozim. Maʼlum sohada mutaxassis tayyorlashda oʻquvchilarning ishlab chiqarish mehnatiga oid nazariy bilim, amaliy koʻnikma va malakalarini shakllantirish muhim masalalardan biridir[2].

Oʻqituvchining maxsus fanlarni oʻqitishda oʻquv muammolarni yechishga qaratilgan metodlarni qoʻllash, davra suhbat va ochiq munozaralar tashkil etish, namunali noanʼanaviy yoki munozara darsi, tarbiyaviy tadbir muhokamasini oʻtkazish, taʼlim jarayonida zamonaviy va axborot pedagogik texnologiyalardan foydalanish olish muhim oʻrin tutadi. Bunday holatlar oʻquvchilarda mustaqil oʻrganish qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga bilim, koʻnikmalar va shaxsiy fazilatlarini shakllantiradi.

Maxsus fanlarni oʻqitishda zamonaviy darslarga quyidagi didaktik talablar qoʻyiladi:

- har bir darsning taʼlim-tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifasini aniq belgilab olish;
- ijtimoiy talab va tahsil oluvchilarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda taʼlim mazmunini maqbullashtirish;
- oʻquv-bilish faoliyatini samarali pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish;
- taʼlimning turli shakl, metod va vositalarining uygʻunligini oqilona taʼminlash;
- dars tuzilmasini ijodiy yondashgan holda shakllantirish;
- tahsil oluvchilarning turli oʻquv-bilish faoliyatlarini uygʻunlashtirish;

-ta'lim jarayoni ishtirokchilari orasida tezkor-teskari aloqani ta'minlash, ta'sirchan boshqaruv mexanizmini ishlatish;

-darsni ilmiy-uslubiy asosda tashkil etish[3].

Ta'lim oluvchilarning maxsus fanlardan ma'lum bir texnikaviy va texnologik topshiriqni mustaqil ravishda bajarishlari uchun ularning darsliklar, turli texnikaviy adabiyotlar, uslubiy ko'rsatmalar, lug'atlar, chizmalar, sxemalar, mahsulotlar, xomashyo materiallari, maketlar va jihozlar, asbob va uskunalarini o'zida qamrab olgan o'quv-uslubiy majmualar bilan ta'minlanishi o'qitishni faollashtiradi va ijodiy yondashuvli ta'limni shakllantiradi.

Maxsus fanlar bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini o'quv uslubiy majmualar yordamida tashkil qilish va o'tkazish ta'lim sifatini yaxshilaydi, ta'lim oluvchilarning mashg'ulot davridagi mehnat faoliyatini tashkil qilishda, ularda ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yordam beradi.

Maxsus fanlarni o'qitish metodlari o'quvchilarda faollik va mustaqillikni shakllantirish, ularning o'zaro fikr va tajriba almashish, mustaqil holda o'zlashtirish, o'zlarining kasbiga oid turli murakkab savollar va topshiriqlarni mustaqil tarzda yangi yechimlarini topish va o'quv materialini mustaqil o'rganish, ijodiy izlanuvchanlik kabilarni rivojlantiradi. Shu jihatdan ham o'qituvchi maxsus fanlarning maqsadi, vazifasi, mazmuni, metodi, shakli va vositalarining o'zaro aloqadorligi, uzviyligi va uzluksizligini ta'minlashga o'z e'tiborini qaratishi bilan birga muammoli topshiriqlarni amalga oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda professional ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan fanlar ichida maxsus fanlar tarmog'i alohida o'ringa ega. Chunki bu fanlar o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda va kelajakda mutaxassislarning ish faoliyatlarida qo'llash uchun zarur bo'lgan bilimlarni egallashda muhim rol o'ynaydi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharifov M.K. "Professional ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitish istiqbollari". SCIENCEPROBLEMS.UZ-Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари № 6 (4) – 2024.
2. U.N.Nishonaliyev, O'.Q.Tolipov, Sh.S.Sharipov. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. O'quv qo'llanma. –Toshkent: TDPU, 2007.
3. Ismailova Zukhra Karabayevna, Maxsudov Po'lat Maxsudovich, Ergashev Oybek Karimovich. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Darslik. Toshkent 2020.

TA'LIM SIFATINI MONITORING QILISH BO'YICHA XORIJIY VA MAHALLIY TAJIRIBA

Shermatov Axror Abdihakimovich

Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini monitoring qilish bo'yicha xorijiy va mahalliy tajribalar tahlil qilingan. Ta'lim sohasini puxta egallagan zamonaviy pedagogik kadrlarni tayyorlash masalasidagi sifat monitoringini o'tkazish va baholashda rivojlangan davlatlar ya'ni Germaniya, Fransiya, Angliya, Avstraliya, AQSH tajribalari tahlil qilingan va respublikamizdagi OTM nazorati asosida o'rganib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, OTM, kadrlar, baholash indikatorlari, raqamli texnologiyalar

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27- fevraldagi «Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi PQ 4623-son Qarorida «Mamlakatimizda pedagog kadrlar tayyorlash sifatini ilg'or xalqaro standartlarasosida takomillashtirish, oliy pedagogik ta'limga raqamli texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash pirovardida pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish, yuksak madaniyatli, amaliy, kasbiy ko'nikmalarga ega, tarbiya, o'qitish metodlari va baholash mezonlarini puxta egallagan zamonaviy pedagogik kadrlarni tayyorlash» kabi ta'lim sohasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berildi. [1].

Bugungi kunda ilm-fan sohasining rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarida yangicha yondashuvni talab qilmoqda, o'z navbatida oliy ta'lim muassasalarida yuksak madaniyatli, kasbiy ko'nikmalarga ega kadrlarning rivojlanishi uchun asos bo'layapti. Oliy ta'limning sifat monitoringini olib borishda ichki sifat nazorati bilan birgalikda qo'llab-quvvatlash prinsipi asosida mas'ul vazirlik tomonidan sifat monitoringini yuritish va baholashda rivojlangan jahon tajribasi ham mavjud. Shuning uchun, chet mamlakatlar misolida oliy ta'limning markazlashgan sifat monitoringini olib borishdagi indikatorni ko'rib chiqamiz.

Germaniya Respublikasida Federal Ta'lim va tadqiqot markazi deb nomlanadigan vazirlik universitetlarda ta'lim sifatining monitoring uchun bir qator indikatorlardan foydalandi [3]:

1. Talabalarining o'qishga qabul qilish va bitiruv ko'rsatkichlarini vazirlik ta'lim dasturlar samaradorligi ularning muvaffaqiyatlarini baholashda foydalanadi.

2. OTM larning ilmiy faoliyati va innovatsiyalarga qo'shgan hissasini baholash uchun nashr sonlari, patentlarni va tadqiqot mablag'larini baholaydi.

3. Darsning sifati va talabalarining qoniqishini baholash uchun ularning fikr- mulohazalarini, o'quv resurlarning mavjudlik holatlarini belgilashda so'rovnomalar tashkillashtiradilar.

4. Bitiruvchilarning OTM ni tugatganidan so'ng, ularni ishga joylashish darajasi, bandligi, martabasining o'sishi va mehnat bozoridagi muvaffaqiyatlarini kuzatib boradi.

5. vazirlik xalqaro talabalar va professor-o'qituvchilar soni, xalqaro institutlar bilan hamkorlik tadqiqotlariga asosan ko'rsatkichlarni monitoring qiladi.

6. Akkreditatsiya va sifatni ta'minlash jarayonlari orqali milliy va xalqaro sifat standartlariga, o'quv dasturlari loyihalashga, professor-o'qituvchilarning malakasini baholaydi.

Fransiyada oliy ta'lim tizimini baholash uchun mas'ul organ-Oliy ta'lim, tadqiqot va innovatsiya vazirligi ham OTM larni baholash uchun turli indikatorlardan foydalanadi [2]:

1. Talabalarining darsning, o'qitishning sifati va universitet tomonidan talabalarining kasbiy rivojlanishida qo'llab-quvvatlashni aniqlash uchun turli so'rovnomalar o'tkaziladi.

2. Talabalarining ishga joylashuvi va mehnat bozoridagi faoliyatini aniqlash uchun monitoring olib boradi.

3. Akademik indikatorlari aniqlanadi, bunda bitiruvchi ko'rsatkichlar, aniqlanadi.

4. vazirlik tomonidan samarali o'qitish uchun asos bo'ladigan kutubxona, laboratoriya va boshqa ilmiy resurlarning faoliyati o'rganib chiqiladi.

Buyuk Britaniya universitetlaridagi ta'lim sifatini quyidagi indikatorlar orqali baholanadi [5].

1. Research Excellence Framework tomonidan talabalarining darsga faolligi, ta'limning natijalari, tadqiqotlarning sifati, natijalari va albatta tadqiqot muhiti o'rgani chiqiladi.

2. Milliy talabalar so'rovida (National Student Survey) o'qitish, baholash va qo'llab-quvvatlash xizmatlaridan qoniqish hissining mavjudligi o'rganib chiqiladi.

Berilgan indikator tomonidan bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanganlik darajasi, o'rtacha ish haqi, ularning malaka va vazifalari haqidagi fikrlar ko'rib chiqiladi.

Boshqa universitetlardan ekspertlar baholash jarayonlarini belgilash va akademik standartlarni baholash uchun jalb qilinadi.

AQSH universitetlaridagi ta'lim sifatini nazorat qilishda akkreditatsiya qiluvchi idoralarning monitoring mavjud. Ushbu agentlik tomonidan ko'rsatkichlar turli indikatorlar bo'yicha baholanadi [4].

1. Ta'lim dasturlari, professor-o'qituvchilarning malakasi, talabalar xizmatlari va resurslar kabi omillar milliy yoki mintaqaviy akkreditatsiya agentlik tomonidan baholanadi.

2. Bilimli talabalarni universitetning keyingi bosqichi o'qish jarayonini davom ettirish uchun saqlab qolish ta'lim sifatining muhim indikator hisoblanadi.

Universitetdagi ta'lim sifatining standartlashgan imtihonlar, portfolio va loyihalarning samaradorligi ta'lim natijalarini kuzatish va hisobot berishda muhim ko'rsatkichdir.

3. Professor-o'qituvchlarning malakasi, tajribasi ta'lim darajasi, kasbiy yutuqlari ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatadigan indikator hisoblanadi.

Ish beruvchilarning bitiruvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga bildirayotgan fikr-mulohazalari monitoring qilinadi.

Avstraliya universitetlaridagi ta'lim sifatini baholovchi TEQSA oliy ta'limni tartibga solish va sifatini ta'minlash agentligi hisoblanadi. Ushbu agentlik tomonidan belgilangan indikatorlar quyidagilar [6]:

4. O'qish dasturlarni ishlab chiqish, baholash usullari, talabalarni qo'llab- quvvatlash xizmatlarini baholaydi.

5. Bitiruvchilarni ishga joylashishini belgilash, ularning natijalarini monitoring qiladi.

6. Universitet tomonidan tadqiqotning natijalarini belgilashda nashrlar, iqtiboslar va tadqiqotning moliyalashtirilganligi belgilanadi.

7. Agentlik tomonidan professor-o'qituvchilarning bilim- malaka ko'nikmalari baholanadi.

8. Agentlik tomonidan universitening moliyaviy menejmenti, boshqaruvi, sifat indikatorlari baholanadi.

Talabalarining bitiruv darajasi diplom dasturini muvaffaqiyatli tamomlagan zarur resur, yo'l - yo'riq olayotgan talabalarining foiz ko'rsatkichi bilan belgilanadi.

Akademik kursdan kursga o'tish ko'rsatkichi institute talabalarining fan dasturida belgilangan bilm, ko'nikma va malakalarni egallaganliklari bilan baholanadi. Ushbu jarayon talabalar kredit yaxlitligini yo'qotmasdan akademik sodiqlikni saqlashga yordam beradi. Bunda keying o'quv yilida o'qishni davom ettiradigan talabalarining ro'yxati umumiy talabalar ro'yxatiga nisbatan olinadi.

Talabalarining akademik samaradorligi (GPA) bali-o'quv kurslarning o'zlashtirish darajasiga ko'ra belgilanadi. GPA bali talabaning umumiy akademik muvaffaqiyatini obyektiv baholovchi o'lchov hisoblanadi, u ko'pincha magistratura dasturlariga kirish yoki yetakchi tashkilotlarga ishga kirish uchun mezon hisoblanadi. GPA orqali muassasada o'qitish usulining samaradorligi baholanadi. Talabalarining qoniqish hissi so'rovlar va fikr- mulohazalar mexanizmi yordamida o'lchanadi. Buni Likert shkalasi (to'liq qo'shilaman/ qo'shilaman/ bir narsa deolmayman/ uncha qo'shilmayman/ umuman qo'shilmayman), Ordinal shkala (a'lo, yaxshi, qoniqarli, qoniqarsiz) yoki 5 balli baholash shkalasi(5,4,3,2,1) dan foydalaniladi. O'qitish sifati, resurslari, jihozlari va o'quv muhiti ularning qoniqish darajasini belgilaydi. Ushbu indikator orqali talabalarining ehtiyojlari, tashvishlarini inobatga olgan holda ongli qaror chiqarishga va ta'lim sifatini belgilashda muhim omil hisoblanadi.

Bitiruvchilarning bandlik darajasi OTM ni tugatgandan so'ng o'z mutaxassislik doirasida ishga joylashganligi oxirgi olti oylik ma'lumotlari tahlil qilinadi. Ushbu natija talabalarining mehnat bozorida qanchalik layoqatlilikini va zarur ko'nikma, bilim va malakalarga egaligi baholanadi. Mutaxassisligi bo'yicha ishga joylashgan kadrlarning miqdorini jami tugatgan miqdorga nisbati bilan belgilanadi. Ushbu kursorlikning yuqoriligi OTM ning obro'sini oshiradi.

Oliy ta'lim sifatini baholovchi yana bir indikator bu –ish beruvchilarning fikr-mulohazalari, bitiruvchilarning mehnat bozori talab va ehtiyojlariga qanchalik mos keladigan bilim, ko'nikma va malakalarga ega ekaligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalari va professor - o'qituvchilarning ilmiy salohiyati ular tomonidan e'lon qilingan ilmiy nashrlar, patent va grantlar orqali amalga oshiriladi. Oliy ta'lim sifatini baholashda tadqiqot natijalari OTM ning bilim, innovatsiya va intellektual o'sishida, ularni amaliy qo'llanilishida yordam beradi.

Talaba - o'qituvchilarning nisbatining mutanosibligi o'qituvchilarning talabalarga yetarlicha vaqt ajrata olishlari, ularning ta'lim ehtiyojlarini qondirishlari mumkin, o'qituvchilardan kutishi mumkin bo'lgan e'tibor va yordam darajasini baholash mumkin. Professor - o'qituvchilarning o'quv-uslubiy faollogi ularning o'quv yili davomida chop qilgan o'quv adabiyotlari, o'quv qo'llanma, darslik bilan belgilanadi. Bu orqali o'quv resurslarning yaratilishida o'qituvchilarning hissasini oshiradi va talabalar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi.

Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak rivojlangan mamlakatlar tajribasida qo'llanilayotgan indikatorlar mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarida yuqorida keltirib o'tilgan indekatorlarga asosan baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi «Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi PQ 4623-son Qarori

2. Bouckaert M. L'évaluation des performances des universités au regard du développement durable: une perspective internationale. Economies et finances. Université Paris Saclay (COMUE), 2016. P.495-505.
3. Cao C., Wei T., Xu S. Comprehensive evaluation of higher education systems using indicators: PCA and EWM methods // Humanities and Social Sciences Communications, Vol.10, 2023. P.1-11.
4. Ghulam M. Indicators for quality in higher education: comparison between Pakistan and Germany // Quality in Higher Education, Vol.4(3), 2017. P.14.
5. Key Performance Indicators Higher Education — Most Common KPIs in 2022. <https://www.cascade.app/blog/h...>
6. OECD (2019). "Introduction: The indicators and their framework", in Education at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. P.15.
7. Sencan H, Karabulut T. Monitoring of Educational Performance Indicators in Higher Education: A Comparison of Perceptions // Educational Sciences: Theory & Practice, Vol.15 (2), 2015. P.359-376.

XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

Sholpanova Aygerim Marxabayevna

CHDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti 2 kurs talabasi

Annotasiya: Ushbu maqola Germaniya, Janubiy Koreya va Finlyandiya kabi mamlakatlarning muvaffaqiyatli amaliyotlaridan ilhomlanib, O'zbekistondagi kasbiy ta'lim muassasalarini takomillashtirish strategiyalarini o'rganadi. U O'zbekistondagi kasb-hunar ta'limini xalqaro standartlarga moslashtirish uchun o'quv dasturlarini ishlab chiqish, sohadagi hamkorlik, o'qituvchilar malakasini oshirish va texnologiya integratsiyasiga yondashuvlarni o'rganadi. Topilmalar malakali ishchi kuchini shakllantirishda sanoat hamkorligi, innovatsion o'qitish usullari va texnologik yutuqlar muhimligini ta'kidlaydi. Maqolada xalqaro strategiyalarni qabul qilish, ularni O'zbekistonning o'ziga xos sharoitiga moslashtirish milliy iqtisodiy maqsadlarni qo'llab-quvvatlashi va ta'lim natijalarini yaxshilashi mumkinligi haqida xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, kasb-hunar ta'limi, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, xalqaro ta'lim, O'zbekiston, ishchi kuchini oshirish

Global ishchi kuchi jadal rivojlanmoqda, xodimlardan, xususan, texnik va kasbiy sohalarida yangi ko'nikma va malakalarni talab qilmoqda. O'zbekiston ta'lim islohotiga qat'iy intilishi bilan mehnat bozori ehtiyojlarini qondirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun o'zining kasbiy ta'lim sektorini qayta ko'rib chiqish muhimligini tan oldi. O'zbekiston o'zining ta'lim strategiyasiga xalqaro tajribani kiritish orqali kasbiy ta'lim dasturlari sifati va dolzarbligini oshirishni maqsad qilgan.

Ko'pgina yetakchi mamlakatlarda kasbiy ta'lim muassasalari o'quv dasturlarini sanoat ehtiyojlariga moslashtirish, malakaga asoslangan o'quv dasturlarini amalga oshirish va xususiy sektor ish beruvchilari bilan hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan strategik asoslarni ishlab chiqdi. Ushbu maqola xalqaro tajribadan olingan ilg'or tajribalarni o'rganadi, ular O'zbekistonning kasbiy ta'limni mustahkamlash, malakali ishchi kuchini yaratish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash strategiyasiga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligini o'rganadi.

Tadqiqot dizayni: Ushbu tadqiqot turli mamlakatlarning kasb-hunar ta'limidagi muvaffaqiyatli strategiyalarini tahlil qilish va ularning O'zbekistonning o'ziga xos ta'lim va iqtisodiy kontekstida qo'llanilishini baholashda sifatli yondashuvdan foydalanadi.

Ma'lumotlar to'plash: Ma'lumotlar kuchli kasbiy ta'lim tizimlari bilan mashhur mamlakatlar, jumladan Germaniya, Janubiy Koreya va Finlyandiya'dagi adabiyotlarni ko'rib chiqish, amaliy tadqiqotlar va siyosiy hujjatlardan to'plangan. O'zbekistonlik ta'lim sohasi mutaxassislari bilan

bo'lib o'tgan suhbatlarda milliy kontekstdagi mavjud muammolar va imkoniyatlar haqida ham tushunchalar berildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: To'plangan ma'lumotlar samarali kasbiy ta'lim strategiyalarining asosiy komponentlarini aniqlash uchun tahlil qilindi. Asosiy e'tibor o'quv dasturlarini ishlab chiqish, sanoat sohasida hamkorlik, o'qituvchilar malakasini oshirish va texnologiya integratsiyasiga qaratildi. Keyin ushbu komponentlar O'zbekistondagi kasbiy ta'lim muassasalarida moslashish uchun baholandi.

O'quv dasturlarini ishlab chiqish: Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy kasb-hunar o'quv dasturlari sanoatning hozirgi talablariga javob beradigan ko'nikmalarga qaratilgan. Germaniya kabi mamlakatlar talabalar vaqtini sinflar va sanoat sharoitlari o'rtasida taqsimlaydigan dual ta'lim tizimini ta'kidlaydi. Ushbu modelni O'zbekistonda qo'llash real ehtiyojlarni aks ettiruvchi o'quv dasturlarini ishlab chiqish va bitiruvchilarni ishga joylashtirishni ta'minlash uchun kasb-hunar ta'limi muassasalari va soha rahbarlari o'rtasida yaqin hamkorlikni talab qiladi.

Sanoat hamkorliklari: Samarali kasbiy ta'lim tizimlari kuchli sanoat hamkorliklari bilan ajralib turadi. Masalan, Janubiy Koreyada korporatsiyalar o'quv dasturlariga faol hissa qo'shadi va talabalarning amaliy ko'nikmalarini oshiruvchi amaliyot o'tashlarini taklif qiladi. Bunday hamkorlikni O'zbekistonda, xususan, axborot texnologiyalari va yashil energiya kabi rivojlanayotgan tarmoqlarda yo'lga qo'yish talabalarga amaliy tajriba bilan ta'minlaydi va ularning bandligini oshiradi.

Pedagoglarning malakasini oshirish va malakasini oshirish: kasbiy ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishi ham o'z kasbining mohir, ham pedagogik texnikani yaxshi biladigan yaxshi tayyorlangan pedagoglarga bog'liq. Finlyandiya uzluksiz o'qituvchilar tayyorlashga e'tibor qaratadi va kasb-hunar o'qituvchilari uchun maxsus dasturlarni taklif qiladi. O'zbekiston ham xuddi shunday tizimni joriy etish, o'qituvchilarning soha tendensiyalaridan xabardor bo'lishini va zamonaviy o'qitish usullarini o'zlashtirishini ta'minlashdan foyda ko'rishi mumkin.

Texnologiya integratsiyasi: Raqamli vositalar va onlayn platformalarni integratsiyalash kasbiy ta'limda muhim ahamiyatga ega bo'ldi, ayniqsa masofaviy ta'limga so'nggi siljish munosabati bilan. Ko'pgina xalqaro institutlar simulyatsiya va virtual laboratoriyalardan foydalanadi, bu esa talabalarga boshqariladigan muhitda amaliy tajriba o'ttirish imkonini beradi. O'zbekistondagi kasb-hunar maktablarida bunday texnologiyani moslashtirish o'quvchilarni texnologik jihatdan ilg'or mehnat bozoriga tayyorlaydi va ayniqsa, chekka hududlarda resurslardan foydalanish imkoniyatini yaxshilaydi.

Xalqaro amaliyotni O'zbekiston kontekstiga moslashtirish: Xalqaro tajribalar qimmatli tushunchalar bersa-da, bu amaliyotlarni O'zbekistonning o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga moslashtirish juda muhim. Misol uchun, Germaniyadagi kabi dual ta'lim tizimini joriy etish uchun etarli sanoat infratuzilmasi va mahalliy ish beruvchilar tomonidan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Sanoatlari tashkil etilgan shaharlardagi tajriba dasturlari hayotiy boshlanish nuqtasi bo'lishi mumkin.

Muammolarni hal qilish: O'zbekiston ushbu strategiyalarni amalga oshirishda bir qancha muammolarga duch kelmoqda, jumladan moliyalashtirishning cheklanganligi, infratuzilma cheklovlari va malakali o'qituvchilarning etishmasligi. Biroq, xalqaro hamkorlik va davlat yordami bu to'siqlarni engib o'tishga yordam berishi mumkin. Xalqaro investitsiyalarni jalb qilish va kasbiy ta'lim dasturlarini qo'llab-quvvatlash tashabbuslari zarur resurslar bilan ta'minlanishi mumkin.

Iqtisodiy o'sish uchun uzoq muddatli foyda: O'zbekiston kasbiy ta'limni modernizatsiya qilish orqali mehnat bozori talablariga javob beradigan, iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi va xorijiy sarmoyalarni jalb etadigan malakali ishchi kuchini rivojlantirishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu strategiya yoshlarning ishsizligini kamaytirishi va mamlakatning umumiy iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

O'zbekistonning kasb-hunar ta'limi strategiyasiga ilg'or xalqaro tajribalarni kiritish ishchi kuchining tayyorgarligini oshirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashning samarali yo'lini taklif etadi. O'quv dasturlarini ishlab chiqish, sohadagi hamkorlik, o'qituvchilar malakasini oshirish va texnologiya integratsiyasiga e'tibor qaratish orqali O'zbekiston ham ichki, ham jahon mehnat bozori talablariga javob beradigan kasb-hunar ta'limi tizimini yaratishi mumkin.

Ushbu yaxshilanishlar nafaqat talabalarga foyda keltiradi, balki mamlakatning iqtisodiy maqsadlarini amalga oshirishga qodir bo'lgan malakali va moslashuvchan ishchi kuchiga hissa qo'shadi. Barqaror sa'y-harakatlar va sarmoya evaziga O'zbekiston uzluksiz ta'limni qo'llab-quvvatlovchi, bandlikni ta'minlaydigan va xalqaro standartlarga mos keladigan mustahkam kasb-hunar ta'limi tizimini yaratishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Müller, W. The German Dual Education System. International Journal of Vocational Education and Training, 2015, vol. 23, no. 2, pp. 45-60.
2. Kim, H. J. Vocational Education in South Korea: Industry and Education Partnership. Asian Vocational Journal, 2019, vol. 17, no. 4, pp. 301-312.
3. Smith, J. Technology Integration in Vocational Training. Education and Digital Transformation, 2020, vol. 12, no. 1, pp. 102-115.
4. Finnish Ministry of Education. Teacher Training for Vocational Education: National Report. Helsinki, Finland, 2018.
5. O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. O'zbekistonda kasb-hunar ta'limini rivojlantirish strategiyasi. Toshkent, O'zbekiston, 2021 yil.

PROFESSIONAL TALIM MUASSASASI RAHBARINING INNOVATSION FAOLIYATI

Shoraximov Murotxon Shamaksudovich, Xudayberdiev O'ktamjon Salievich.

Professional ta'limni rivojlantirish instituti Innovatsion ta'lim texnologiyalari kafedrasida dotsenti f.m.f.n, Malaka oshirish va qayta tayyorlash jarayonini o'quv-metodik ta'minlash boshqarmasi,

Bosh mutaxassis, f.m.f.n.

Annotatsiya: Maqolada Professional ta'lim muassasasi rahbarining ta'lim muassasasida o'quv jarayoniga ta'lim innovatsiyalarni qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirishda hamda boshqarishda uning ko'plab funksional vazifalari keltiriladi

Kalit so'zlar: innovatsion jarayon, innovatsion faoliyat, rahbarlarning funksional vazifalar, ta'lim sifati, kompetensiya

Professional ta'lim muassasasi rahbarining ta'lim muassasasida innovatsiya jarayoni tashkil qilish bo'yicha rahbar hisoblanadi. U:

- Innovatsiya jarayonga faol va qat'iyatli professor o'qituvchilarni jalb qilishi;
- jamoada innovatsion va psixologik muhitni yaratishi;
- Innovatsiya jarayonida ishtirok etayotgan o'qituvchilarni imkon darajasida rag'batlantirishi lozim.

Ta'lim muassasa rahbari ta'lim muassasasida o'quv jarayoniga ta'lim innovatsiyalarni qo'llash va ta'lim sifati uchun javobgar shaxs bo'lib hisoblanadi. U ta'lim muassasasini boshqarishda o'rinbosarlari va jamoga suyanishi lozim.

Ta'lim muassasasini boshqarishda rahbarlarning ko'plab funksional vazifalari ichidan quyidagi Innovatsiya faoliyatini ajratib ko'rsatish mumkin:

- Pedagogik xodimlar tomonidan taklif qilinayotgan ilmiy-ma'rifiy g'oyalar ichidan ta'lim muassasasi rivojlanishiga mos keladigan g'oyani tanlashi;
- Berilgan innovatsion g'oyani ta'lim muassasasining ijtimoiy-pedagogik va moddiy-texnik imkoniyatlari bilan taqqoslashi;
- pedagogik jamoaning ijodiy salohiyatini, talabalarning tayyorgarlik darajasiga mosligini aniqlashi;
- Innovatsiya jarayonlarda ishtirok etadigan obyektlarni aniqlashi;
- Innovatsiya g'oyani amalga oshirish bo'yicha pedagoglar tomonidan ishlab chiqilgan loyihalarni ekspertiza qilish va uni baholashini tashkil qilishi .

Mazkur masalalarni amalga oshirish faqat yuqori darajadagi ijodkorlik, shaxsiy va kasbiy fazilatlarga ega bo'lgan professional rahbar tomonidan amalga oshirilishi mumkin

Bugungi kunda ta'lim muassasalari yangi g'oyalarni qo'llash bo'yicha mas'uliyatni o'z zimmasiga oladigan, g'oyalarga qiziqish uyg'otadigan, tavakkal qiladigan va etakchilik qila oladigan rahbarlarga juda muhtoj. Bunday rahbarlar yangi avlod rahbari hisoblanib, ular zamonaviy boshqaruv tafakkuri, boshqaruvga yangi yondashuvlari bilan ajralib turadilar.

Zamonaviy rahbarlar boshqaruv usullarini yangilashni ta'minlaydigan g'oyalarga suyanadilar.

Rahbarning Innovatsion faoliyati uning ijodiy faoliyatining shaxsiy natijasidir, bu ta'lim muassasasida ta'lim sifatini oshirishga, o'quvchilarning kompetensiyasini oshirishga olib keladi. Ta'lim muassasani boshqarishning Innovatsiya faoliyati bilan bog'liq yangilanishi ta'limni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Rahbarlarning ichki motivatsiyalari:

- pedagogik, boshqaruv innovatikasi bo'yicha tayyorgarlikni chuqurlashtirish istagi 47%
- Innovatsiya boshqaruv faoliyatiga qiziqish 23%
- pedagogik jamoaning Innovatsiya faoliyatini faollashtirish istagi 27%
- rahbarning shaxsiy rivojlanishi 31%

Rahbarlarning tashqi motivlari:

- Innovatsiya faoliyat ishtirokchilari o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish istagi 23%

• Innovatsiya asosda ta'lim sifatini oshirish zarurati 45% ta'lim muassasasining tashkiliy madaniyatini yaxshilash imkoniyati 13%

- Innovatsiya ta'lim makonida o'zaro ta'sirning Innovatsiya shakllarini kengaytirish 9%
- Innovatsiya rejimda ta'lim muassasasini rivojlantirish yo'llarini izlash 12%

YAngilangan boshqaruv funksiyalari va usullarini amalga oshirish rahbarning rolini Innovatsiya jarayonning etakchisi roliga o'zgartiradi. Ta'lim muassasasini innovatsion boshqarish texnologiyasi rahbarning innovatsion tayyorgarligi darajasiga bog'liq. Ta'limni boshqarishdagi yangiliklar quyidagi o'ziga xos tarkib bilan tavsiflanadi va uning vazifalari bilan belgilanadi:

- markazsizlashtirish asosida modernizatsiya qilish;
- boshqaruv jamoasi a'zolari, ta'lim muassasasi kengashi, o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasida funksiyalar va vakolatlarni qayta taqsimlash;
- dasturiy ta'minotni maqsadli boshqarishga o'tish;
- innovatsiya masalalari bo'yicha mahalliy hujjatlarning shaffoflashtirish;

Innovatsiya jarayonida rahbar ta'lim muassasasini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishi hamda jarayon va xodimlarni boshqarishning maqbul tuzilishi va texnologiyasini yaratish uchun javobgardir.

Innovatsion jaryoni rahbari quyidagi:

1) ta'lim muassasasining faoliyatiga profiliga mos keladigan menejment, iqtisodiyot, marketing bo'yicha bilim va ko'nikmalarning professional zaxirasini yaratish;

2) xodimlarni tashkil etish va boshqarish, ya'ni ishontirish, kerakli natijaga erishish, xushmuomalalik;

3) hal qilinayotgan muammolar nuqtai nazaridan strategik fikrlash,

4) vaziyatlarni, ijodiy fikrlashni va muammolarni ko'rishni tahlil qilish va bashorat qilish;

5) ijobiy natija va muvaffaqiyatga erishish quchun zarur qarorlarni qabul qilish va tadbirlarni o'tkazishda mustaqilligi, chidamlilik, qat'iyatlilik, tashabbuskorlik,

6) ma'muriy qobiliyatlar: rejalashtirish, qaror qabul qilish, tashkilotchining qobiliyatlarga ega bo'lishi lozim

Innovatsiya jarayoni rahbari quyidagi fazilatlarga ega bo'lishi kerak:

1) ta'lim muassasasi faoliyati bilan bog'liq vaziyat haqida aniq tasavvurga ega bo'lishi;

2) ushbu vaziyatni haqiqiy baholash uchun o'zidagi tajriba va iste'dodidan foydalana olishi;

3) jamoani bilish va birlashtira olish;

4) uzoq muddatli to'g'ri qaror qabul qila olish;

5) o'zgarishlarni o'z vaqtida tahlil qila olish;

6) boshqaruv muammolarini hal qilishda ijodiy yondashuvni topa olishi;

7) moslashuvchanlik, sezgi, tashqi muhitdagi o'zgarishlarga o'z vaqtida javob bera olishi;

8) tanqidiy vaziyatlarda ayniqsa muhim bo'lgan hamkasblar orasida obro'ga ega bo'lgan etakchi bo'llish fazilatlariga ega bo'lishi kerak.

Biroq, yangi innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga kiritishda ta'lim muassasasi rahbari ma'lum manoda qarshiliklarga va muammolarga duch keladi. Uning mavjudligi ko'pchilik pedagoglar konservatizm va inertlik bilan ajralib turishi bilan bog'liq bo'lib, bu yangilikni idrok etishni sezilarli darajada murakkablashtiradi.

Qarshilikning ichki va tashqi omillarini ajratish mumkin.

Ichki qarshilik-bu ta'lim muassasasining tashkiliy bo'linmalari, turli pedagog xodimlarning o'zlari tomonidan ushbu jarayonda ishtirok etishni istamaslik yoki to'liq rad etishi. Ushbu turdagi qarshilik ongli va ongsiz xarakterga ega va ko'plab omillarga bog'liq, masalan:

1) ta'lim muassasasi ichidagi boshqaruvning tabiati (masalan, rejalashtirish va boshqarish kabi funksiyalar);

2) axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanish darajasi;

3) xodimlarning kasbiy tayyorgarligi.

Tashqi qarshilik. Har qanday ta'lim muassasasi har doim mexnat bozorining boshqa subyektlari bilan bog'langan holda faoliyat yuritadi va tabiiyki, ular tomonidan ma'lum ta'sirga ega. Bozor va ish beruvchilar talablari jamoat tashkilotlari, raqobatchilar u yoki bu tarzda o'quv jarayoniga ta'sir qiladi. Innovatsiyalarni amalga oshirish davrida ushbu ta'sir ko'pincha bosim va qarshilikka aylanishi mumkin, chunki strategik yangiliklar mikro muhitning barcha subyektlariga ta'sir qiladi. Bunday hollarda rahbarning asosiy vazifalari mavjud qarshilikni bartaraf etish, Innovatsion jarayonni rejalashtirish va ta'lim jarayonini m ijobiy yo'nalishga yo'naltirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

5. Инновационный менеджмент: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по экон. и упр. специальностям / Л. Н. Оголева [и др.]; — Москва: ИНФРА-М, 2002. — 237 с

6. Медынский, В. Г. Инновационный менеджмент : учебник / В.Г. Медынский. — Москва: ИНФРА-М, 2017. — 295 с.

7. Д.А. Балзовский » Роль руководителя в процессе инноваций» Кубанский Государственный Университет. 27.03.2005

8. Колдомова А.С «Построение системы эффективного взаимодействия предприятий – социальных партнеров и техникума» ВЕСТНИК ПГГПУ 2014. с.156-160

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO “WORLDSKILLS” MUSOBAQALARINING O'RNI

Sultanov Nurilla Fatxullaevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti Ta'lim texnologiyalari, o'quv reja va dasturlarini ishlab chiqish bo'limi bosh mutaxassisi;

Adxamova Moxira Raxmatillaevna

Professional ta'limni rivojlantirish institutining “Worldskills”, dual ta'lim va o'quv amaliyotlarini metodik ta'minlash bo'limining bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarini rivojlantirishda xalqaro “WorldSkills” musobaqalarining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. “WorldSkills” musobaqalari dunyo miqyosida kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni baholash, hamda ularni rivojlantirish uchun platforma sifatida xizmat qiladi. Ushbu musobaqalar professional ta'limning sifati va standartlarini yuksaltirish, o'quvchilarning malakalarini xalqaro darajada oshirish va ish beruvchilar talablariga javob beruvchi mutaxassislar tayyorlashga ko'maklashadi. Ushbu tadqiqot natijalari professional ta'lim tizimini rivojlantirishda “WorldSkills” musobaqalarining strategik ahamiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: Professional taʼlim, “WorldSkills”, xalqaro musobaqalar, kasbiy standartlar, raqobatdosh mutaxassislar, ish beruvchilar talablari, texnologik rivojlanish, global mehnat bozori, kasbiy koʻnikmalar, inklyuziv taʼlim.

Hozirgi kunda milliy professional taʼlim tizimini xalqaro standartlar asosida tashkil etish, mahalliy va xalqaro mehnat bozorida talab yuqori boʻlgan kasblar boʻyicha yangi taʼlim resurslarini ishlab chiqish, yuqori kasbiy mahoratga ega mutaxassislarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, taʼlim va ishlab chiqarish oʻrtasidagi ijtimoiy aloqalarni dinamik ravishda shakllantirish asosida oʻquv va mehnat jarayonlari integratsiyasining innovatsion shakllarini joriy etish va professional taʼlim tizimini modernizatsiya qilish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda.

Jamiyatimizga bilimli, tashabbuskor, mustaqil ravishda konstruktiv qarorlar qabul qila oladigan, uzluksiz kasbiy yuksalishga intiladigan, milliy qadriyatlarga hurmat bilan yondashuvchi va davlat rivoji uchun masʼuliyatni oʻz zimmasiga olishga tayyor boʻlgan malakali mutaxassislar zarur.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda “Oʻzbekistonning yangi taraqqiyot davrida taʼlim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PF-6108-sonli qaroriga asosan 2021/2022 oʻquv yilidan boshlab “Worldskills” xalqaro standartlar asosida baholash tartibini bosqichma-bosqich joriy etish va ishchi kasblar boʻyicha “WorldSkills Uzbekistan” musobaqalarini oʻtkazish rejalashtirildi.

WorldSkills – bu yoshlar oʻrtasida turli kasbiy yoʻnalishlarda musobaqalarni tashkil qiluvchi xalqaro nodavlat tashkilotdir. Uning asosiy maqsadi – yoshlarning kasbiy koʻnikmalarini rivojlantirish, kasbga boʻlgan qiziqishni oshirish va har bir kasb boʻyicha malaka standartlarini jahon miqyosida mukammallashtirishdan iborat. WorldSkills musobaqalari yoshlar oʻrtasida kasbiy bilim va koʻnikmalarni baholash va ularni rivojlantirishga qaratilgan boʻlib dunyoning har bir davlatida kasbiy mahorat musobaqalarini tashkil etish va oʻtkazish orqali butun dunyoda ilgʻor tajriba va kasbiy standartlarni joriy etish orqali ishchi kasblari nufuzini oshirish hamda professional taʼlimni rivojlantirishdan iborat.

Oʻzbekistonda WorldSkills bilan bogʻliq islohotlarni samarali amalga oshirish maqsadida 2019 yil 28 avgust Ishchi kasblarni rivojlantirish va ommalashtirish milliy assotsiatsiyasi – WorldSkills Uzbekistan tashkil etildi. Ushbu qoʻmita kasbiy taʼlim tizimidagi islohotlarni muvofiqlashtirish, yoshlarni musobaqalarga tayyorlash va xalqaro standartlarni joriy qilish borasida faoliyat yuritib kelmoqda.

2020 yil 17 yanvar kuni WorldSkills International direktorlar kengashi Oʻzbekistonning ushbu nufuzli harakatga qoʻshilish boʻyicha arizasini tasdiqlab, mamlakatni WorldSkills Internationalʼning 83-aʼzosi sifatida qabul qildi. Bu bilan Oʻzbekiston oʻz taʼlim tizimini jahon standartlariga muvofiq ravishda rivojlantirish, xalqaro darajada tan olingan kasbiy standartlarga asoslangan zamonaviy taʼlim jarayonlarini joriy etishga intilmoqda. Bu esa mamlakatdagi kasbiy taʼlimning rivojlanishini va uning xalqaro standartlarga uygʻunlashuvini koʻrsatadi.

Joriy yilda Oʻzbekiston delegatsiyasi Shveysariyaning VET4UZ loyihasi doirasida 2024-yilning 11-12-sentabr kunlari oʻtkaziladigan “Moving TVET to the top of the global agenda” mavzusidagi WorldSkills konferensiyasida ishtirok etish uchun Fransiya Lion shahriga yoʻl oldi. Konferensiya hukumatlar, sanoat va taʼlim muassasalari vakillarini kasbiy taʼlim va oʻqitish sohasidagi muhim masalalarni muhokama qilish uchun birlashtiradi. Mavzular orasida xususiy sektorni jalb qilish, “yashil” iqtisodiyotga oʻtish, raqamlashtirish, sunʼiy intellektual texnologiyalar va kasbiy taʼlimda sifatni taʼminlash kabi yoʻnalishlar mavjud boʻlib delegatsiyaning ishtirok etishi “yashil” va inklyuziv koʻnikmalarni rivojlantirishni qoʻllab-quvvatlashga qaratildi. Shu bilan birga Oʻzbekiston ilk marta nafaqat WorldSkills musobaqalarida, balki salohiyatni oshirish, tarmoq yaratish va tajriba almashish kabi barcha konferensiya tadbirlarida ham ishtirok etdi.

Oʻzbekiston yoshlari WorldSkills xalqaro musobaqalarida muvaffaqiyatli ishtirok etayotgan oʻzbek yoshlari xizmatlar sohasida tikuvchilik, sartaroshlik, transport, qurilish va axborat texnologiyalari sohalarida malakalarini namoyon qilmoqda.

Oʻzbekiston WorldSkills musobaqalariga tayyorgarlik jarayonini kuchaytirish maqsadida, mamlakatda kasbiy taʼlim va oʻquvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan qator islohotlar

o'tkazilmoqda. Zamonaviy ta'lim muassasalari, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlangan malaka markazlar tashkil etilmoqda.

O'zbekistonning WorldSkills musobaqalarida ishtiroki yoshlarga yangi imkoniyatlar yaratib, ularning kasbiy o'sishiga va xalqaro miqyosda e'tirof etilishiga xizmat qiladi. Musobaqalar orqali o'zbek yoshlari dunyo miqyosida raqobatbardosh bo'lish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va turli mamlakatlardan tajriba olish imkoniga ega bo'lmoqda. Shuningdek, O'zbekiston WorldSkills musobaqalarida o'z o'rnini tobora mustahkamlamoqda. Mamlakatda kasbiy ta'limning rivojlanishi va yoshlarning xalqaro musobaqalarda ishtirok etishga qiziqishi, O'zbekistonni xalqaro mehnat bozorida yanada kuchli raqobatchi sifatida tanitadi. Bu yo'nalishdagi faoliyat esa milliy ta'lim va ishchi kuchining global miqyosda yuqori malakali bo'lishiga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, mehnat bozori mamlakat taraqqiyotida bevosita hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois kadrlar tayyorlash masalasiga davlat siyosati darajasida ustuvor ahamiyat berilmoqda. Bu jarayonda eng muhim talab professional ta'limining yangi tizimini yaratishdir. Shu munosabat bilan xalqaro miqyosda kadrlar tayyorlaydigan professional ta'limi muassasalarining o'quv jarayoniga "Worldskills" standartlarini joriy etish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylandi.

Mehnat bozorida ish beruvchilar tomonidan bitiruvchi mutaxassislarning kasbiy mahorati va malakasiga qo'yiladigan talablar kundan kunga ortib boryotgan bir vaqtda "Worldskills" kompetensiya standartlari mazmuni singdirilgan umumkasbiy hamda maxsus fanlar, modullar asosida tashkil etilgan ta'lim bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarlini va qobiliyatlarini shakllanishiga, rivojlanishiga asos bo'ladi, shuningdek o'quvchilarda maxsus kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar majmuini o'z ichiga olishi ko'zda tutiladi.

Xulosa qilganda "WorldSkills" musobaqalarining professional ta'lim muassasalarini rivojlantirishdagi ahamiyati kattadir. "WorldSkills" musobaqalari, dunyoning turli mamlakatlaridan kelgan mutaxassislarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini baholash hamda rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu musobaqalar, o'z navbatida, professional ta'lim tizimining sifati va standartiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, zamonaviy kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish, tajriba almashish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish imkoniyatlarini yaratadi.

"WorldSkills" musobaqalari natijasida professional ta'lim muassasalari o'rtasidagi raqobat mustahkamlanadi, bu esa o'z navbatida, o'quvchilarning malaka darajasini oshirishga va ularni global mehnat bozoriga tayyorlashga xizmat qiladi. Shuningdek, musobaqalarda ishtirok etish orqali olingan natijalar, mamlakatlarning kasbiy ta'lim sohasidagi rivojlanish strategiyasini belgilashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shu sababli, "WorldSkills" musobaqalari professional ta'lim muassasalarini rivojlantirishda yangi imkoniyatlarni ochib berib, kelajakda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-sonli qaror.

2. O'rta kasb-hunar ta'limini isloh qilish (mahalliy va xorijiy tajriba) Ta'lim haqida xabarnoma. 2017. № 11. – B. 5-26.

3. Шомин И. И. Инновационная форма проведения квалификационного экзамена с использованием стандартов WorldSkills /Профессиональное образование и рынок труда. 2018. № 1. – С 61-67.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ATROF OLAM BILAN TANISHTIRISHGA OID XORIJIY TAJRIBALAR TAXLILI

Tursunboeva Zuxra Umid qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarga rivojlangan mamlakatlarda maktabgacha ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, yangi usul va texnologiyalar, ta'lim tizimining o'ziga xosliklari, maktabgacha yoshdagi bolalarga bilim berishda bilimlar mazmunga ko'ra uslub va usullar tanlash va uni to'g'ri tashkil eta olish haqida ma'lumotlar berib boriladi. Mamlakatimizda ham jahon tajribasidan foydalangan holda maktabgacha ta'lim tizimida yangiliklar qilish uchun avvalo xorij tajribalarni o'qib o'rganish va keyinchalik moslashtirish orqali amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, tajriba, onalar maktabi, „yo'chien“ „anaokul“, „EYFS dasturi“.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z atrofidagi hodisalar bilan tanishish jarayonida buyum, narsalarning nomlarini, vazifalarini, sifat va xususiyati, qismini bildiruvchi so'zlarni bilib oladilar. Keyinchalik ular haqida o'z fikrlarini bildirganda, so'zlab berganda, tarbiyachiniig savoliga javob berganda shu so'zlardan foydalanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim yoshidan boshlab bolalarga atrof-olam haqida to'g'ri ma'lumot berish, savollariga aniq va lo'nda javob berish lozim. Maktabgacha ta'lim yoshi ya'ni 3-7 yosh bola axborotning 70% ni qabul qiladi. Shu boisdan ta'lim tizimining eng asosi bo'lmish maktabgacha ta'lim sohasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Shu sababli rivojlangan mamlakatlar maktabgacha ta'lim tizimini o'rganib, ulardan andoza olgan holda maktabgacha ta'lim tizimida yangilik va o'zgarishlar qilish mumkin. Ma'lumki, bola axborotning 70% ni 5 yoshgacha bo'lgan davrgacha oladi. Maktabgacha yosh davrida bolalarga ko'proq e'tibor qaratib, atrof-olamni o'rganishga qiziqishini kuchaytirish, o'rganish va bilim olishga bo'lgan qobiliyatlarini shakllantirishda atrof-olamni o'rni beqiyosdir.

Germaniyada maktabgacha ta'lim muassasalari davlat tizimiga kirmaydi. Bolalar bog'chasi xayriya jamg'armalari, mahalliy hokimiyat hamda cherkov vasiyligida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga korxona va tashkilotlar ham o'z bog'chasiga ega bo'lishi mumkin. Maktabgacha ta'lim tizimi 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi. Hali aqlini tanib ulgurmagan bolalarda o'z fikrini ifodalash, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish qobiliyatini shakllantirish, ularni boshlang'ich ta'limga tayyorlashda bog'chalarning o'rni katta. Shu bois ham olmonlar bog'chalarni "tafakkur ustaxonasi" deb atashadi.

Fransiya ta'lim tizimining dastlabki bosqichini maktabgacha tarbiya tashkil etadi. Bu bosqich "Onalar maktabi" deb ham yuritiladi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad bolalarning maktabdagi sharoitini uy sharoiti bilan yaqinlashtirish, ularga oiladagidek iliq munosabatni shakllantirishga ko'maklashishdan iborat. Fransiya ta'lim tizimida bolalarning go'daklik chog'idanoq maktabga o'qitish uchun tayyor holda olib kelinishi g'oyat muhim masala hisoblanadi. Maktabgacha tarbiya bosqichida tarbiyalanuvchilar quyidagicha tabaqalashtirilgan:

1. Kichik guruh (ikki yoshdan to'rt yoshgacha);
2. O'rta guruh (to'rt yoshdan besh yoshgacha);
3. Katta guruh (besh yoshdan olti yoshgacha);

Besh, olti yoshli bolalardan iborat guruh Fransiya tayyorlov guruh hisoblanadi. Bolalarni maktabga tayyorlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud.

Yaponiyada maktabgacha ta'lim bolalar bog'chasi yaponcha yo'chien deb ataladi. Bolalar bog'chalari va nogironlar uchun maxsus maktablar. Bolalar bog'chasi 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni qabul qiladi, ammo hech qanday ta'lim bermaydi. Shu sababli, bolalar bog'chalari rasmiy ta'lim tizimidan tashqarida va barcha ta'lim muassasalari kabi Madaniyat va ta'lim vazirligiga emas, balki Farovonlik va mehnat vazirligiga bo'ysunadi. Bolalar bog'chalari 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich maktabga tayyorlashni ta'minlaydi. Bolalar bog'chalarida bolalar kunning ikkinchi yarmining o'rtalarigacha, bolalar bog'chasida — ota-onalarning ish kunining xususiyatlariga qarab butun kun davomida qoladilar. Bolalar bog'chasi o'quvchilarining forma kiyishi majburiydir.

2009-yil holatiga ko'ra, mamlakatda 22 925 ta bolalar bog'chalari mavjud edi. Ularning 11 008 tasi davlat, 11 917 tasi xususiy edi. Bolalar bog'chasida 2 million 132 ming 81 kishi ish bilan

ta'minlangan, ular 2 million 40 ming 974 nafar bolaga qaragan. Bolalar bog'chasiga kirish uchun navbatda 25 384 nafar bola bor edi[5].

2005-yil holatiga ko'ra, Yaponiyada 13954 ta bolalar bog'chasi mavjud edi. Ulardan 49 tasi davlat, 5 tasi davlat, 5546 tasi prefektura yoki shahar, 8354 tasi xususiy edi. Ba'zi bolalar bog'chalari boshlang'ich maktablar yoki universitetlar bilan bog'langan.

Maktabgacha ta'lim muassasalari — 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun bolalar bog'chalari deb ataladi. Bu yerda ular o'yinlar orqali o'qish, yozish, hisoblash, rivojlanishni o'rgatishadi. Odatda bunday maktablar kichik yoshdagi o'quvchilar maktablari bilan birgalikda tashkil etiladi. O'quvchilarning yoshi 2 yosh 9 oydan 4 yoshgacha.

Boshlang'ich maktab — o'quvchilarning yoshi 4 yoshdan 11 yoshgacha. 2 bosqichda, ikkinchi va oltinchi o'qish yilida o'tkaziladi. Ikkinchi imtihon natijalari O'rta maktabga kirish uchun muhimdir.

Turkiyada – anaokul deb ataladi. Davlat ta'lim dasturiga qo'shimcha bo'lgan maktabgacha ta'lim 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan. Biroq juda yosh bolalarni ham qabul qiladigan muassasalar mavjud. Bolalar tarbiyalanishni (o'qishni) "yasli"da yoki bolalar bog'chasida boshlashi va tayyorgarlik sinfida davom ettirishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni to'liq kun yoki yarim kunga berish mumkin. Bu davlat yoki xususiy bolalar bog'chasi bo'lishi mumkin. Davlat bolalar bog'chasiga qatnashish bepul, lekin ota-onalar kanstovar, kitoblar, qo'llanmalar va boshqa zarur narsalar uchun pul berishi kerak. Xususiy bolalar bog'chasi faqat to'lov asosida qabul qiladi. Narxi oyiga o'rtacha 1000 lirani tashkil qiladi. Ota-onalar, shuningdek, kanstovar, darsliklar va boshqalar kerakli narsalar uchun qo'shimcha pul to'laydilar.

Maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarni jamoaga moslashishga, boshqa bolalar bilan munosabatda bo'lishga, ta'lim jarayoniga ko'nikishga, ularning malakasini oshirishga va ta'limning keyingi bosqichga tayyorgarlik ko'rishga yordam beradi.

Amerikada maktabgacha ta'lim. Qo'shma Shtatlardagi ta'lim tizimi biz uyda o'rganganidan sezilarli darajada farq qiladi. Amerikada uzoq tug'ruq ta'tillari yo'q, shuning uchun chaqaloqlar bolalar bog'chalariga juda erta - ba'zan olti haftadan boshlab yuboriladi. Bundan tashqari, bolalar bog'chalari va bolalar bog'chalariga bo'linish yo'q. va besh yoshdan boshlab bola maktabda (bolalar bog'chasida) maxsus guruhlariga borishi kerak. Maktabgacha ta'lim tizimi haqida hikoya qilib, ForumDaily Qo'shma Shtatlardagi ta'lim haqida bir qator materiallarni boshlaydi. Biz sizga barcha tuzoqlarni ko'rsatamiz va bolangizga qanday qilib eng yaxshi ta'lim berish bo'yicha hayotiy hiylalarni baham ko'ramiz.

Men faqat besh yulduzli reytingga ega bolalar bog'chalarini ko'rib chiqdim, Internetda reyting va uydan masofaga mos keladigan bog'lar haqidagi sharhlarni o'qidim. Agar ular yaxshi bo'lsa, men diqqatga sazovor joylarga sayohatga bordim. Shunday qilib, olti-etti bog'chaga bordim. Ulardan birida hatto ota-onalar istalgan vaqtda farzandining nima qilayotganini masofadan turib kuzatishi uchun videokameralar ham bor edi.. Bolaning kuni ikki qismga bo'linadi - o'qituvchilar bilan mashg'ulotlar, uning davomida bolalar aylanada o'tirishadi, qo'shiqlar kuylashadi, o'qishadi, harflar va raqamlarni o'rganishadi va mustaqil o'rganish uchun vaqt, bola o'z xohishiga ko'ra o'yinchoq yoki o'quv moslamasini tanlaydi. Izabella bog'da o'rganish uchun juda ko'p narsa borligini yaxshi ko'radi: o'yinchoqlar bilan bir qatorda juda ko'p o'quv materiallari mavjud va mashg'ulotlar ro'yxati hatto haqiqiy geografiyani ham o'z ichiga oladi - xaritalar va asosiy nuqtalar. Bolalar jismlarning holatini o'rgangan: suyuq, qattiq, gazsimon dars ota-onalarga eng ko'p yoqdi. Bolalar bog'chasi juda toza, bolalar o'zlari keyin tozalashadi, hamma narsani joyiga qo'yishadi. Ko'chada bolalar slaydlar va qum qutisi bo'lgan xavfsiz va qiziqarli o'yin maydonchalarini topadilar.

AQShda bolalar bog'chalari nimaAQShda siz har qanday ta'mga qarab kunlik parvarish qilishni tanlashingiz mumkin. Birinchidan, ular kattaligi jihatidan farq qiladi: kichik deb ataladigan oila, bolalar bog'chalari (ular atigi 5-6 bolaga ega bo'lishi mumkin) va an'anaviy katta bolalar bog'chalari mavjud, ularda bitta guruhda taxminan 25 kishi bor.

Kichik bolalar bog'chalari hatto xususiy uyning hududida joylashgan bo'lishi mumkin. Ularning faoliyati majburiy litsenziyalanadi.

Bunday bolalar bog'chalarining afzalliklari: bolalar soni kam, ya'ni individual yondashuv, oilaviy muhit, nisbatan arzonlik, ularning ko'pchiligi ma'lum bir diaspora uchun mo'ljallangan (masalan, rus, xitoy yoki frantsuz bolalar bog'chalari mavjud). Kamchiliklari: qoida tariqasida, o'quv dasturi katta bolalar bog'chalariga qaraganda zaifroq, bundan tashqari, bola uni biroz tor ko'rishi mumkin - joy etarli emas, bolalar kam, turli xil muloqot yo'q.

Katta bog'lar bu maqsad uchun maxsus mo'ljallangan binolarda joylashgan. Shunga ko'ra, u erda juda ko'p bolalar bor. Qoida tariqasida, bunday bolalar bog'chalarida bolalar tagliklardan qabul qilinadi - chaqaloqni olti haftadan boshlab qoldirish mumkin. Ular kun bo'yi maxsus qutilarda uxlashadi. Ota-onalar tagliklar, chaqaloq formulasi, adyol va boshqa narsalarni olib kelishlari kerak. Bolalarni qabul qilishning bunday erta yoshi Qo'shma Shtatlarda tug'ruq ta'tilining deyarli yo'qligi bilan bog'liq. Siz postsovet mamlakatlarida hamma o'rganib qolgan uch yillik bola parvarishini unutishingiz mumkin. Shtatlarda siz tug'ilgandan keyin bir yarim oydan keyin ishga borishingiz kerak va ko'plab amerikalik onalar ish foydasiga tanlov qilishadi.

Ma'lumoti bo'yicha psixolog Mariya Oksyuk hozir Kaliforniyadagi bolalar bog'chasida tarbiyachi bo'lib ishlaydi. Uning guruhida bir yarim yoshli bolalar bor. "Ularga menga emas, balki ularning onalariga kerak", - deydi Mariya. "Ona sifatida bunday bolalar uchun notanish muhitda kun bo'yi qolish qanchalik qiyinligini ko'rganimda yuragim eziladi. Psixolog sifatida shuni tushunamanki, bolani shunaqa yoshda bog'chaga bersangiz, onasiga bog'liqlik shakllanmaydi. Darhaqiqat, bola uchun asosiy kattalar o'qituvchiga aylanadi. Bu, ehtimol, mahalliy kattalarning bunday "ajralishi" siri va o'smirlarning otasining uyini tezda tark etish istagi. Misol uchun, men ikki yashar bolani ko'raman, uni onasi ertalab soat yettida olib keladi va kechqurun sakkiz yarimda olib ketadi. Kechqurun u endi shodlik bilan unga qarab yugurmaydi - aksincha, yugurib ketadi. Bu "refusenik" sindromining bir turi.

Bundan tashqari, Amerika bolalar bog'chalarida bolalar odatda to'shakda emas, balki yerga qo'yilgan maxsus matraslarda uxlashadi. Shu bilan birga, bolalar yechinmaydilar - ular turli xil favqulodda vaziyatlarga tayyor bo'lishlari va tayyorgarlik ko'rishga vaqt sarflamasliklari kerak, deb ishoniladi. Karyolalar faqat eng kichigi uchun beriladi. Biroq, kichik xususiy bolalar bog'chalarida barcha bolalar yotoqlarga joylashtirilishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim Hindistonda kichik yoshdagi bolalar onasi yoki yaqin qarindoshi qaramog'ida bo'ladi. Xuddi O'zbekistondagi yoki Yevropa davlatlari kabi u yerda "bog'cha"lar mavjud emas. Bola maktabga chiqqunga qadar onasi unga bilim beradi va uni boshlang'ich maktabga tayyorlaydi, biroq so'nggi o'n yillikda bolalarning maktabgacha bo'lgan davrda uyda qolishi muammoga aylanib bormoqda. Bu muammoga yechim sifatida maktablar qoshida qo'shimcha "tayyorlov guruhlari" tashkil etilgan. Ushbu guruhlariga bolalar qoida bo'yicha 3 yoshdan boshlab qabul qilinadi va ta'lim jarayoni o'yin shaklida o'tkaziladi. Taxminan, shu yoshdan ular ingliz va hind tillarini o'zlariga biriktirilgan muallimlar orqali o'rgana boshlaydilar. Maktabga tayyorgarlik bir yildan ikki yilgacha davom etishi mumkin.

Buyuk Britaniyada bolalar ta'lim olishni juda erta boshlaydilar. Maktabgacha ta'lim muassasalari — 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun bolalar bog'chalari deb ataladi. Bu yerda ular o'yinlar orqali o'qish, yozish, hisoblash, rivojlanishni o'rgatishadi. Odatda bunday maktablar kichik yoshdagi o'quvchilar maktablari bilan birgalikda tashkil etiladi. O'quvchilarning yoshi 2 yosh 9 oydan 4 yoshgacha. Birlashgan Qirollikdagi bolalar bog'chalarida bolalarning erta rivojlanishi va maktabgacha ta'limning "Early Years Foundation Stage" (EYFS) dasturi qo'llaniladi. Britaniyaning EYFS dasturi o'n yillarki foydalanib kelinayotgan, o'zini isbotlagan muvaffaqiyatli dasturdir. Aytgancha, ushbu dastur bolalar bog'chalarida oddiy bolalardan tortib taxt merosxo'rlariga qadar foydalaniladi. Dastur bolalarni empatiya va sezishni, his qilishni o'rgatadi. EYFS yangi tug'ilgan chaqaloqning to'liq huquqli ko'p qirrali ta'limini va rivojlanishini ta'minlaydi, shunday ekan qo'shimcha repetitorlarni izlashning hojati bo'lmaydi.

Xulosa shuki, ta'limga bunday yaxlit yondashuv tufayli britaniyalik bolalar boshqalarning fikri va shaxsiy makonini qadrlashni biladigan vazmin, xushmuomala va muvozanatli insonlar bo'lib ulg'ayishadi. Kuchli xarakter va rivojlangan iroda ularga hayotning barcha qiyinchiliklarini osongina yengib o'tishga yordam beradi.

Koreya maktabgacha ta'lim tizmidagi bolalar ta'limi va tarbiyasi turli xildagi mukammal tuzulishdagi maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladi. Janubiy Koreya maktabgacha ta'lim muassasalari 5 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktabga har tomonlama barkamol shaxs etib tarbiya berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan va bu vazifalarni bajarish Ta'lim vazirligi hamda Inson potentsiali rivojlanishi vazirligi tomonidan boshqariladi va nazorat qilinadi. Koreya davlati ta'lim tizimidagi yana bir o'ziga xosligi shundan iboratki, ularda Davlat maktabgacha ta'lim muassasasi federatsiyasi mavjud. Ushbu tashkilot 1981-yilning iyul oyida davlat maktabgacha ta'lim federatsiyasi nomi bilan tashkil etildi va 1996-yilda Koreya maktabgacha ta'lim Federatsiyasi nomiga o'zgartirildi. Bu tashkilotning asosiy qisminini hozirgi kunda xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari hisoblanib, federatsiyaning asosiy maqsadi ham milliy ko'rinishdagi ilg'or maktabgacha ta'lim muassasalarini tashkil etish va uni rag'batlantirishni ko'zda tutadi. Federatsiya o'z oldiga bolalarni tarbiyalash va ularga boshlang'ich bilimlarni berishda yangi va o'zgacha usul va usublarni izlab topishni maqsad qilib qo'ygan. Maktabgacha ta'lim federatsiyasi 1998-yil sentabr oyida imzolangan "Bolalar ta'limini rivojlantirish to'g'risida" gi qaror asosida o'z faoliyatini yuritadi.

Xulosa, rivojlangan mamlakatlarda ta'lim tizimini tubdan o'rganish va maktabgacha ta'lim sohasiga yangiliklar olib kirish, ta'lim tizimini uzviy bog'liqlikda tashkil etgan holda yangi innovatsiyalar tashkil etish. Bunda albatta, o'zbek milliy mentalitetini inobatga olgan holda xorij mamlakatlari tajribalaridan foydalanish, andoza olish va qo'llash orqali natijaga erishish bilan amalga oshiriladi. Bunda albatta, yana ham ko'p ma'lumotlarga ega bo'lish orqaligina strategik jihatdan tahlil qilamiz va belgilangan maqsadlarga erishish bo'yicha ustuvor yo'nalishlar belgilab harakat qilishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M.Umarova/Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga ma'suliyatli munosabatda shakllantirish.-T.:2008.
2. T.L.Xurvaliyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-olam bilan tanishtirish metodikasini takomillashtirish -T.:„Innovatsion rivojlantirish nashriyotmatbaa uyi”, 2020,148 bet.
3. T.L.Xurvaliyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-olam bilan tanishtirishning zamonaviy yondashuvlari –T.:„BOOK TRADE KO'”, 2023, 85 bet.
4. SH.A.Sodiqova, M.A.Rasulova / Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi.-T.:„Fan va texnologiyalar” 2013.
5. X.J.Jabbarova / Tabiat bilan tanishtirish metodikasi.-T.:2009.

Internet saytlari

www.pedagog.uz

www.edu.uz

www.arxiv.uz

www.tafakkur.uz EYFS dasturi

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПЕРЕДОВЫХ ПРАКТИК ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Цой Марина Петровна

Джизакский филиал Национального университета Узбекистана, доцент

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые направления реформирования системы образования в Узбекистане, направленные на ее модернизацию и интеграцию с мировыми образовательными стандартами. Авторы анализируют образовательные системы Финляндии, Сингапура, Канады, Нидерландов и Южной Кореи, выделяя особенности, которые могут быть полезны для Узбекистана. Внимание уделено таким аспектам, как развитие STEM-образования, обновление учебных программ, цифровизация образования и профессиональное развитие учителей. Подчеркивается важность адаптации передового международного опыта с учетом национальных особенностей, культурного контекста и

экономических потребностей страны. Также рассмотрены международные образовательные партнерства Узбекистана, в том числе сотрудничество с Казанским федеральным университетом, как важный шаг в расширении доступа к качественному образованию и подготовке кадров для современной экономики.

Ключевые слова: Узбекистан, реформа образования, Международный опыт в образовании, STEM-образование, Цифровизация в образовании, Образовательные программы, Профессиональное развитие учителей, Сотрудничество с международными университетами

Одна из приоритетных стратегических задач Нового Узбекистана - совершенствование системы образования до такого уровня, который позволил бы ускорить устойчивое развитие страны с учетом современности.[1]

В мире не существует двух одинаковых образовательных систем. В каждой стране могут различаться возраст начала обучения и его продолжительность, набор предметов и экзаменов и другие характеристики. Существует несколько государств, системы образования которых считаются одними из самых перспективных. [2]

В Финляндии система образования известна своим высоким качеством и инновационным подходом. Здесь ставится акцент на индивидуализацию обучения, равенство доступа к образованию, активное участие студентов и качественную подготовку учителей.

Образование в Сингапуре считается одним из наиболее эффективных в мире. Основано на строгих академических стандартах, акцентирует внимание на науке, технологиях и инженерии, а также развивает критическое мышление и проблемное решение.

Система образования в Канаде известна высокой академической репутацией и широким выбором программ и специализаций. Предоставляет студентам гибкость выбора своего образовательного пути, акцентирует внимание на практическом обучении и развитии навыков работы в коллективе.

В Нидерландах образование отличается своим интегративным подходом и преобладанием активного обучения. Ставит ученика в центр образовательного процесса, поощряет самостоятельность, творчество и критическое мышление.

В Южной Корее система образования знаменита своими высокими стандартами и академической строгостью. Здесь особое внимание уделяется математике, науке и технологиям, а также подготовке студентов к соревновательной среде.

Существует несколько факторов, которые объясняют, почему многие из лучших университетов находятся именно в этих странах.

1. Инвестиции в образование. Эти страны имеют богатую историю инвестиций в образование как со стороны правительств, так и частных организаций и фондов. Благодаря им университеты получают финансовую поддержку для исследований, обновления оборудования и привлечения талантливых преподавателей и студентов.

2. Академическая свобода и инновации. Университеты в США и Великобритании обычно наследуют академическую свободу, которая позволяет ученым и студентам заниматься исследованиями и инновациями без ограничений. Это способствует развитию новых идей, технологий и научных открытий.

3. Международное привлекательное место для студентов. США и Великобритания активно привлекают студентов из разных стран. Это способствует разнообразию и культурному обмену в учебных заведениях, создавая стимул для высокого уровня образования.

4. Сотрудничество с промышленностью. Многие университеты в США устанавливают тесные связи с промышленными компаниями, что способствует взаимодействию в области исследований и разработок. Это позволяет студентам и преподавателям применять свои знания в практических проектах и способствует коммерциализации научных достижений.

Интерес Узбекистана к зарубежным вузам обусловлен поиском главного ответа на вопрос: что мы можем перенять у этих стран в области образования в эпоху стремительного развития технологий. И правительство Узбекистана проявляет огромный интерес к

модернизации образовательной системы и реформам в этой области. Значительные усилия предпринимаются для улучшения качества образования, расширения доступа к нему и повышения роли инноваций и технологий в учебном процессе.

Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев не раз заявлял о необходимости реформирования системы образования и современных методов обучения. В рамках этой инициативы проводятся масштабные изменения, включающие пересмотр учебных программ, повышение квалификации педагогических кадров, внедрение современных технологий в учебный процесс и улучшение условий обучения.

Одной из основных целей реформирования данной сферы в Узбекистане является развитие критического мышления, творческого потенциала и практических навыков у студентов. Также акцент делается на преобразовании системы профессионального образования и подготовке специалистов, отвечающих потребностям современной экономики.

В рамках инициированных правительством реформ также ведется сотрудничество с международными партнерами и экспертами, чтобы получить передовые знания в области образования. Узбекистан стремится адаптировать опыт других стран под свои особенности.

Узбекистан, как и любое другое государство, может извлечь ценные уроки и передовой опыт ведущих стран в сфере образования.

1. Развитие STEM-образования. Узбекистан может взять на вооружение опыт стран, активно развивающих STEM-образование (США, Япония и Южная Корея). Они стремятся применить в образовательных процессах достижения Big Data, искусственного интеллекта, машинного обучения, подготовить как можно больше высококвалифицированных кадров для здравоохранения, банковской сферы, промышленности, сельского хозяйства. Внедрение STEM-образования поможет стимулировать научно-технический прогресс, инновации и развитие высокотехнологичных отраслей.

2. Обновление учебных программ. Важно изучить опыт стран, которые регулярно обновляют свои учебные программы, чтобы отразить в них современные требования и тенденции. Примерами таких стран могут служить Финляндия и Канада, которые активно разрабатывают гибкие учебные планы, учитывающие изменения в обществе и рынке труда.

3. Профессиональное развитие учителей. Узбекистан может обратить внимание на передовой опыт Финляндии, Сингапура и Швеции в данном направлении. Эти страны акцентируют внимание на непрерывном повышении квалификации преподавателей, предоставляют им доступ к новым методикам преподавания и поддерживают развитие их профессиональных навыков.

4. Цифровизация образования. В свете быстрого развития информационных технологий Узбекистан может взять на вооружение передовой опыт стран, успешно внедряющих цифровые технологии в образовательный процесс. Сюда относится разработка электронных учебных материалов, внедрение онлайн-курсов и обучение учителей использованию технологий в классе.

5. Развитие высшего образования. Узбекистан может изучить модели высшего образования в странах, которые достигли высокого уровня в этой области. К примеру, США известны своим многообразием учебных программ, гибкостью и разнообразием институтов.

Наша страна уже изучает и перенимает модель государственно-частного партнерства в образовании, где университеты сотрудничают с частными компаниями для разработки программ, практик и исследований.

Подход к высшему образованию в Финляндии славится своим фокусом на качестве и равенстве. Узбекистан может изучить финский опыт в области педагогической подготовки преподавателей, сделать акцент на практическом обучении и создании сотрудничества между университетами и предприятиями.

В свою очередь Германия известна своей системой высшего образования, которая сочетает академическую теорию с практическим обучением. Узбекистан может изучить модель двойного образования, где студенты сочетают учебу в вузе с практикой в компаниях.

Шведская система высшего образования выделяется акцентом на самостоятельности студентов и сильными исследовательскими программами. Узбекистану будет полезен этот опыт в создании коллаборативной среды для учащихся и привлечении иностранных студентов.

Количество высших учебных заведений в Узбекистане за семь лет выросло с 77 до 211, охват населения высшим образованием в стране увеличился с 9 до 42%, что в республике работает около 30 иностранных вузов, более половины из них - из стран СНГ.

Хотелось бы выделить совместные образовательные программы Узбекистана с Казанским (Приволжским) федеральным университетом. Являясь одним из старейших вузов России, входит в TOP-500 мирового рейтинга, так в 2023 году в предметных рейтингах QS WORLD UNIVERSITY RANKINGS занимает 322 место. Имеет в составе 16 институтов, 2 высшие школы, 3 филиала, СУНЦ, лицей, школа, детский сад, университетская клиника. Число студентов, обучающихся по основным программам 52 000, обучающихся по ДПО 26 800. Осваиваются 334 программы бакалавриата, 20 - специалитета, 259 - магистратуры, 95 – аспирантуры, 16 - подготовки ССЗ, содружество с 245 партнерскими вузами и компаниями из 58 стран. [3]

Отрадно отметить, что в 2022 году открылся филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в г.Джизаке с обучением 10 направлений бакалавриата.

Важно отметить, что Узбекистан уже перенимает и адаптирует передовой опыт других стран в своей системе высшего образования, учитывая свои уникальные потребности, культурные особенности и ресурсы. При этом наша страна имеет потенциальные возможности для коренного преобразования данной сферы.

Учитывая, что коренное улучшение системы образования является сложным процессом, требующим времени, ресурсов и усилий всех заинтересованных сторон, и несмотря на существующий потенциал, для успешной реализации реформ необходимы постоянное внимание и поддержка на различных уровнях правительства, образовательных институтов и общества в целом.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-37 от 21 февраля 2024 года "О Государственной программе по реализации Стратегии "Узбекистан - 2030" в "Год поддержки молодежи и бизнеса".

2. Джалалов М. Приоритет Нового Узбекистана: Совершенствование системы образования /<https://uzbekistan.org.ua/ru/news/6505-priority-of-new-uzbekistan-improvement-of-education-system.html>

3. <https://kpfu.ru/dzhizak>

KASBIY TA'LIMDAGI XALQARO TAJRIBALAR

(Qozog'iston respublikasi misolida)

Ubaydullayev Mirjalol Baxodir o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qozog'iston Respublikasi ta'lim tizimi xorijiy tajribalar misolida tahlil qilinadi. Qozog'istonning kasb-hunar ta'lim tizimi ko'p bosqichli bo'lib, malakali mutaxassislar tayyorlashni maqsad qilgan. Ta'lim texnika, tibbiyot, xizmat ko'rsatish va kichik biznes kabi yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligida «Mehnat bozorining kompetensiya standartlari» ishlab chiqilgan. Shuningdek, dual ta'lim tizimi, innovatsion texnologiyalar, xalqaro hamkorlik va pedagoglarning malakasini oshirish kabi masalalar muhim o'rin tutadi. Kredit-modul tizimi hamda pedagoglarning malakasini oshirishga oid dasturlar Qozog'iston ta'lim tizimining sifatini oshirish va xalqaro standartlarga erishishga qaratilgan.

Kalit soʻzlar: Qozogʻiston taʼlim tizimi, kasb-hunar taʼlimi, mehnat bozori, dual taʼlim, innovatsion texnologiyalar, xalqaro hamkorlik, pedagoglarning malakasini oshirish, kredit-modul tizimi, taʼlim islohotlari.

Biz xorij tajribasi misolida Qozogʻiston Respublikasi taʼlim tizimini oʻrganar ekanmiz avvalo ushbu davlatda taʼlim tizimining qanday tashkil qilinganligini koʻrsatib oʻtamiz. Qozogʻistonda kasb-hunar taʼlimi tizimi koʻp bosqichli va zamonaviy meʼyorlarga mos ravishda tashkil etilgan. Uning asosiy maqsadi mamlakatda malakali mutaxassislar tayyorlash, iqtisodiy rivojlanish va mehnat bozorining talablariga javob beradigan kadrlar yetishtirishdir. Oʻquvchilar texnika, texnologiya, sogʻliqni saqlash, ijtimoiy xizmatlar, va kichik biznes kabi turli yoʻnalishlarda amaliy koʻnikmalarni egallash imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, Qozogʻistonda professional taʼlimda dual taʼlim shakli keng joriy etilgan. Bu usulda oʻquvchilar nazariy bilimlarini amaliyot bilan uygʻunlashtirgan holda oʻzlashtiradilar. Dual taʼlim tizimi orqali oʻquvchilar oʻz mutaxassisligi boʻyicha stajirovka oʻtash imkoniyatiga ega boʻlib, ish beruvchilar bilan bevosita hamkorlikda ishlaydilar. Bu esa talabalarning mehnat bozoriga tez va muvaffaqiyatli moslashishlarini taʼminlaydi.

Qozogʻiston professional taʼlimi quyidagi bosqichlar va shakllarda amalga oshiriladi:

Kasb-hunar taʼlimi (Vocational Education and Training - VET)

Kasb-hunar taʼlimi Qozogʻistonda asosan oʻrta maxsus taʼlim shaklida amalga oshiriladi. Bunday taʼlim turlarini oʻquvchilar maktabni tamomlaganidan keyin tanlaydilar. Kasb-hunar taʼlimi quyidagi asosiy yoʻnalishlarda taqdim etiladi:

Texnika va texnologiya (muhandislik, qurilish, avtomobilsozlik, axborot texnologiyalari);

Sogʻliqni saqlash va tibbiyot (hamshiralik, dorixona, tibbiy diagnostika);

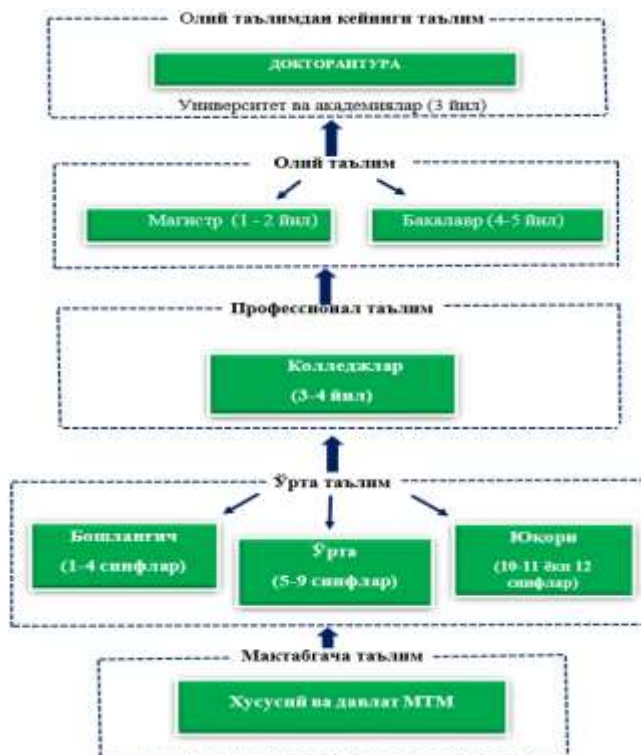
Ijtimoiy xizmatlar (taʼlim, psixologiya, ijtimoiy ishlar);

Kichik biznes va xizmat koʻrsatish (turizm, mehmond oʻstlik, moda, oshpazlik).

Kasb-hunar taʼlimi maxsus oʻquv markazlari va kollejlar orqali amalga oshiriladi. Bunday muassasalarda oʻquvchilar, asosan, amaliy koʻnikmalarni oʻrganishadi.

Mehnat bozoriga moslashish

Qozogʻistonda professional taʼlimning eng muhim yoʻnalishlaridan biri bu mehnat bozorining talablariga mos kadrlarni tayyorlashdir. Mamlakatda davlat va xususiy sektorlar hamkorligida “Mehnat bozorining kompetensiya standartlari” ishlab chiqilgan boʻlib, bu orqali professional taʼlim

tizimi yangi texnologiyalar va talablar bilan uzviy bogʻlangan. Taʼlim muassasalari amaliyot va stajirovkalarni tashkil etib, oʻquvchilarning ishga joylashish darajasini oshirishga yordam beradi.

Kadrlar malakasini oshirish

Qozog'istonning ko'plab professional ta'lim muassasalari malaka oshirish kurslari va retreninglar orqali nafaqat yangi mutaxassislarni tayyorlash, balki mehnat bozorida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning malakasini oshirishga ham katta e'tibor qaratadi. Davlat va xususiy sektorda malaka oshirish uchun ko'plab dasturlar mavjud, jumladan xalqaro sertifikatlarni olish imkoniyatlari ham mavjud.

Xalqaro hamkorlik

Qozog'iston professional ta'lim tizimi xalqaro miqyosda ham faoliyat yuritib kelmoqda. Ta'lim muassasalari ko'plab xalqaro universitetlar va tashkilotlar bilan hamkorlik o'rnatilgan, shuningdek, Erasmus+, DAAD, va boshqa xalqaro grantlar orqali o'z talabalariga chet elda ta'lim olish va malaka oshirish imkoniyatlari taqdim etadi.

Oxirgi yillarda mamlakatda professional ta'lim tizimini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Mamlakat hukumati ta'lim tizimining sifatini oshirish, mehnat bozorining talablariga mos kadrlarni tayyorlash va xalqaro standartlarga javob beradigan ta'lim dargohlarini yo'lga qo'yish maqsadida bir qator islohotlarni amalga oshirgan. Bular quyidagilar:

1. Kasb-hunar ta'limining sifatini oshirish:

Mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashish: Mamlakatda professional ta'limni davlat va xususiy sektorlardagi ish beruvchilar bilan hamkorlikda tashkil etish yo'lga qo'yilgan. Buning asosiy maqsadi – ta'lim dasturlarini mehnat bozorining talablariga moslashtirish. Bu yo'nalishda «Kasb-hunar ta'limi va mehnat bozorining talablari» bo'yicha yangi standartlar ishlab chiqilgan.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: Kasb-hunar ta'limi muassasalarida zamonaviy texnologiyalarni o'rgatish va amaliyotlar uchun innovatsion laboratoriyalar tashkil etilmoqda. Misol uchun, yangi texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli platformalarga oid ta'lim dasturlari ishlab chiqilmoqda.

2. Dual ta'lim shakli:

Qozog'istonda professional ta'lim tizimida **dual ta'lim** (nazariyani amaliyot bilan birlashtirish) shakli kengaytirilmoqda. Bu tizimda o'quvchilar o'qish vaqtida o'z mutaxassisligi bo'yicha amaliyot o'tashadi, shu bilan birga ish beruvchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri hamkorlik o'rnatiladi.

Ish beruvchilar bilan hamkorlik: Kollejlar o'z o'quvchilarini maxsus stajirovkalarga yuboradilar, ish beruvchilar esa o'quvchilarga real ish sharoitlarida bilim olish imkoniyatini yaratadi. Bu, o'z navbatida, bitiruvchilarning ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradi va ularni mehnat bozori talablariga yanada moslashtiradi.

3. Yuqori malakali kadrlar tayyorlash:

Qozog'istonda professional ta'limni rivojlantirish orqali yuqori malakali kadrlarni tayyorlashga qaratilgan bir qator tashabbuslar amalga oshirilgan:

Oliy va o'rta maxsus ta'limni integratsiyalash: Ba'zi yo'nalishlar bo'yicha o'rta maxsus ta'limdan keyin to'g'ridan-to'g'ri oliy ta'limga o'tish imkoniyatlari yaratilgan. O'quvchilar kasb-hunar kollejlarida tahsil olish davomida ba'zi kreditlarni to'plab, keyinchalik universitetga o'qishga kirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash: Mehnat bozorining doimiy o'zgarib borayotgan talablariga moslashish uchun mutaxassislarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash dasturlari ishlab chiqilgan. Bu dasturlar nafaqat yangi kasb egalarini tayyorlash, balki mavjud mutaxassislarning malakalarini oshirishga ham qaratilgan.

O'quvchilarni baholash tizimi: O'qituvchilar talabalar bilan aloqada bo'lib, ular tomonidan bajarilgan ishlar va o'qish natijalari asosida baholarni berishadi. Bunda baholash aniq va shaffof bo'lib, talabalar o'zlarining qaysi sohalarida kamchiliklar borligini aniqlay olishadi.

Qozog'istonda professional ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar, umuman olganda, ta'lim sifatini oshirishga, mehnat bozorining talablariga mos kadrlarni tayyorlashga va xalqaro standartlarga erishishga qaratilgan. Bu jarayonlar mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga va global mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Qozog‘istonda ta’limning **kredit-modul tizimi** (KMT) 2010-yillardan boshlab joriy etilgan bo‘lib, bu tizim ta’limning samaradorligini oshirish, talabalarga o‘z o‘qish jarayonlarini boshqarish imkoniyatlarini yaratish va ta’limning xalqaro standartlariga moslashishga yordam berish maqsadida joriy qilingan. Kredit-modul tizimi, asosan, oliy va o‘rta maxsus ta’limda qo‘llaniladi va bu tizim talabalarga o‘quv dasturlarini yanada moslashtirish va individual o‘qish yo‘nalishlarini tanlash imkonini beradi.

2024-yil holatiga kelib, Qozog‘istonda **ta’limning kredit-modul tizimi** (KMT) keng tarqalgan va rivojlangan ta’lim tizimlaridan biriga aylangan. Bu tizim, avvalambor, oliy ta’limda va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida o‘qish jarayonlarini takomillashtirish, ta’lim sifatini oshirish, va xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash maqsadida joriy etilgan.

Qozog‘istonda pedagoglarning malakasini oshirish jarayoni so‘nggi yillarda kengayib, zamonaviy talablar va pedagogik islohotlarga moslashish uchun turli yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda pedagoglar o‘z malakalarini oshirishda nafaqat an‘anaviy o‘qitish metodlaridan, balki innovatsion va raqamli vositalardan ham foydalanadilar. Bu jarayon nafaqat oliy ta’lim muassasalari, balki umumta’lim va maxsus ta’lim tizimlarida ham kengaytirilgan. Quyida pedagoglarning malakasini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan asosiy tashabbuslar va metodlar keltirilgan:

1. Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan malaka oshirish dasturlari:

Qozog‘istonda **pedagoglarning malakasini oshirish** uchun hukumat turli xil dasturlarni amalga oshirmoqda. O‘zbekiston ta’lim tizimi bilan taqqoslaganda, Qozog‘istonning davlat tashkilotlari o‘qituvchilarni malakasini oshirishda yirik resurslarni sarflagan.

Pedagoglarni qayta tayyorlash markazlari: Ta’lim va ilm-fan vazirligi tomonidan tashkil etilgan maxsus markazlar pedagoglar uchun **kurslar** va **treninglar** taklif etadi. Bular, odatda, xalqaro standartlar asosida ishlab chiqiladi va ta’lim jarayonida yangi metodologiyalarni o‘zlashtirishga yordam beradi.

Kasbiy malakani oshirish sertifikatlash tizimi: 2024-yildan boshlab, Qozog‘istonda o‘qituvchilarni sertifikatlash tizimi yanada samarali ishlamoqda. Bu tizim orqali o‘qituvchilar o‘z malakalarini belgilangan me‘yorlar va talablar asosida yangilashlari va tasdiqlashlari mumkin. Sertifikat olish jarayoni pedagoglarning bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashga qaratilgan.

Pedagoglar uchun malaka oshirish jarayonida **innovatsion texnologiyalar** va **raqamli ta’lim vositalari** keng qo‘llanilmoqda. Qozog‘iston hukumati va ta’lim muassasalari o‘qituvchilarni yangi texnologiyalar, interaktiv platformalar va onlayn kurslar yordamida malaka oshirish tashkil qilgan.

Qozog‘iston ta’lim tizimi pedagoglarni malakasini oshirishda xalqaro hamkorlikka katta ahamiyat beradi. Xalqaro tajriba va usullarni o‘rganish, global ta’lim tizimi bilan integratsiya qilish, pedagoglarning bilim va ko‘nikmalarini yanada rivojlantirishga qaratilgan.

Xalqaro hamkorlik dasturlari: Qozog‘istonning ba‘zi ta’lim muassasalari xalqaro ta’lim tashkilotlari va universitetlar bilan hamkorlikda pedagoglar uchun o‘quv dasturlari va malaka oshirish kurslari tashkil etilgan. Bunga misol sifatida **Erasmus+** va **UNESCO** kabi xalqaro ta’lim dasturlarini keltirish mumkin.

Stajirovkalar: Ta’lim muassasalari va o‘qituvchilar uchun **stajirovka** va **amaliyot dasturlari** ishlab chiqilgan. Pedagoglar o‘qitish metodlarini amaliyotda sinab ko‘rishlari va yangi pedagogik yondashuvlarni o‘zlashtirishlari mumkin.

Pedagogik amaliyot: Pedagoglarning o‘quvchilar bilan ishlashdagi amaliy ko‘nikmalarini oshirish uchun **kengaytirilgan amaliyotlar** tashkil etiladi.

Pedagoglarning malakasini oshirishni reglamentlovchi normativ hujjatlar: O‘qituvchilarni malakasini oshirishda maxsus qonunlar va qarorlar qabul qilinadi. Masalan, 2018-yilda «**Pedagoglarning malakasini oshirish markazlarini rivojlantirishga oid davlat dasturi**» tasdiqlangan, bu dastur doirasida pedagoglar uchun o‘qish va malaka oshirish imkoniyatlari kengaytirilgan.

Qozog‘istonda pedagoglarning malakasini oshirish jarayoni har tomonlama rivojlanib bormoqda va u **innovatsion texnologiyalar**, **xalqaro hamkorlik**, **praktik tajriba** va **raqamli ta’lim vositalarini** joriy etish orqali amalga oshirilmoqda. Pedagoglarni doimiy ravishda malaka oshirishga

undash, ta'lim sifatini oshirish, va pedagogik islohotlarni amalga oshirish Qozog'iston ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylangan.

Professional ta'limda davlat siyosatini amalga oshiruvchi tashkilot

- 1) Qozog'iston Respublikasi fan va ta'lim vazirligi
- 2) Maktabgacha va o'rta ta'lim departamenti

Professional ta'lim tizimini boshqarishda ishtirok etadigan tashkilotlar to'risida ma'lumot

- Qozog'iston Respublikasi fan va ta'lim vazirligi
- Maktabgacha va o'rta ta'lim qo'mitasi
- Fan va ta'lim sifati nazorati qo'mitasi

I. Alinsrin nomidagi Milliy ta'lim akademiyasi

Moliyalashtirish manbalari va tizimlari

Moliyalashtirish asosan davlat tomonidan amalga oshiriladi. Bazi xollarda zarur mutaxassislar bo'yicha professional ta'lim tizimiga buyurtma berilsa, moliyalashtirish buyurtma berilgan tashkilot tomonidan amalga oshiriladi

Professional ta'lim tizimi monitoringi va metodik ta'minotini amalga oshiruvchi tashkilot

- 1) Qozog'iston Respublikasi fan va ta'lim vazirligi;
- 2) Fan va ta'lim sifati nazorati qo'mitasi
- 3) Qozog'iston Respublikasi Adliya vazirligining Respublika huquqiy axborot markazi

Professional ta'limda pedagog kadrlar malakasini oshirishni amalga oshiruvchi tashkilot va moliyalashtirish manbalari

Qozog'iston Respublikasi ta'lim tizimi rahbar va ilmiy-pedagogik xodimlarining malakasini oshirish instituti

Milliy malakalar ramkasining joriy etilganligi

Milliy malaka ramkasi Qozog'iston Respublikasining 2007 yil 27 iyuldagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida belgilangan Yevropa malaka ramkasi va ta'lim darajalariga mos keladigan sakkizta malaka darajasini o'z ichiga oladi

Ta'lim sifatini nazorati va uni ta'minlash bilan shug'ullanadigan tashkilot

- 1) Fan va ta'lim sifati nazorati qo'mitasi
- 2) Qozog'iston Respublikasi fan va ta'lim vazirligi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Общий классификатор видов экономической деятельности. – ГК РК 03-2007. – Дата введения: 01.01.2009 URL: <https://statinfo.kz/oked-rk.html>
2. Классификатор занятий. Национальный Классификатор Республики Казахстан. Государственная система технического регулирования Республики Казахстан. НК РК 01-2017. – Комитет технического регулирования и метрологии Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан (Госстандарт). – Астана. – 2017. – URL: <https://www.skcu.kz/media/files/National-Classification-of-Occupations.pdf>
3. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>;
4. <https://kcppk.kz/>

O'ZBEKISTONDA MASOFAVIY TA'LIM: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR

Xakimova Farangis Abdualimovna

Guliston Davlat Pedagogika instituti informatika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda masofaviy ta'limning rivojlanishi, uning afzalliklari va muammolari ko'rib chiqilgan. Masofaviy ta'lim jahon miqyosida muhim ta'lim shakliga aylangan, shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida ham pandemiya davrida keng tarqalgan. Maqolada masofaviy ta'limning asosiy tamoyillari, rivojlanish tarixi, afzalliklari va muammolari

tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekistonda masofaviy ta'limni rivojlantirish bo'yicha istiqbollar va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, Talabalar, Aql-texnika, Onlayn ta'lim, Interaktiv platformalar, Pandemiya, Muloqot, Tadqiqot, Ommaviy ta'lim, Rivojlanish istiqbollari

Masofaviy ta'limning dolzarbligi Hozirgi globallashuv davrida ta'limning yangi shakllari, jumladan, masofaviy ta'lim, talabalarga o'z vaqti va joyidan qat'i nazar ta'lim olish imkonini beradi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham masofaviy ta'lim shakli tez rivojlanmoqda. Bu jarayon, ayniqsa, pandemiya davrida kengroq qo'llanildi va ushbu ta'lim shaklining samaradorligi masalasi kun tartibiga chiqdi. Mazkur maqola masofaviy ta'limning O'zbekistondagi rivojlanishi, uning afzalliklari, kamchiliklari va istiqbollariga bag'ishlanadi.

Masofaviy ta'lim tushunchasi va uning asosiy tamoyillari Masofaviy ta'lim – bu talabalar va o'qituvchilar o'rtasida ma'lum masofa saqlangan holda o'quv jarayonini amalga oshirishdir. U axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositalari orqali tashkil etiladi. Masofaviy ta'limning asosiy tamoyillari:

- Axborotga kirish imkoniyati: Internet orqali joylashgan bilim manbalariga kirish.
- O'quv jarayonining interfaolliigi: Video darslar, onlayn forumlar va interaktiv materiallar orqali muloqot.
- Mustaqillik: Talabalarning o'qish jarayonini o'zlashtirishda katta mustaqillikka ega bo'lishi.

O'zbekistonda masofaviy ta'limning rivojlanish tarixi. O'zbekistonda masofaviy ta'lim an'anaviy ta'lim shakllariga nisbatan nisbatan yangilik sanaladi. 2020 yilda COVID-19 pandemiyasi tufayli maktablar va universitetlar masofaviy ta'limga o'tishiga to'g'ri keldi. O'zbekiston ta'lim vazirligi tomonidan onlayn platformalar va televizion darslar orqali ta'lim berish yo'lga qo'yildi. Ayrim universitetlar o'zlarining masofaviy ta'lim platformalarini rivojlantirdilar.

Masofaviy ta'limning afzalliklari. Masofaviy ta'limning bir qator afzalliklari mavjud:

- Qulaylik va vaqtincha erkinlik: Talabalar o'zlariga qulay vaqtda o'quv materiallarini o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
- Joylashuvga bog'liq emaslik: Talabalar ta'lim olish uchun ma'lum bir makonga yoki shaharga borishlari shart emas.
- Iqtisodiy samaradorlik: Masofaviy ta'lim ba'zi hollarda kamroq xarajat talab qiladi, chunki transport yoki turar joy xarajatlari yo'q.

Masofaviy ta'limning muammolari. Masofaviy ta'limda qator qiyinchiliklar va kamchiliklar ham mavjud:

- Internet va texnikaga bo'lgan talablar: Barcha talabalarda yuqori tezlikdagi internet va zarur texnika vositalari mavjud emas.
- Muloqotning cheklanganligi: An'anaviy ta'limdagi bevosita muloqot yo'qligi.
- Motivatsiyaning pastligi: Masofaviy ta'limda talabalarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini saqlab qolish qiyin bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda masofaviy ta'limni rivojlantirish istiqbollari. O'zbekistonda masofaviy ta'limning istiqbollari yuqori. Hukumat tomonidan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Biroq, yuqorida sanab o'tilgan qiyinchiliklarni yengib o'tish uchun:

- Internet sifatini yaxshilash;
- Barcha talabalarni texnika vositalari bilan ta'minlash;
- Muloqotni ko'proq qo'llab-quvvatlaydigan interaktiv platformalar yaratish zarur.

Masofaviy ta'lim O'zbekistonda zamonaviy ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib bormoqda. Uni rivojlantirish uchun infratuzilmani yaxshilash va talabalarning o'quv jarayoniga qiziqishini oshirishga qaratilgan choralar ko'rish zarur. Masofaviy ta'lim afzalliklari katta bo'lishiga qaramay, uning samaradorligini oshirish uchun qator muammolarni hal qilish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alizoda, N. (2020). "Masofaviy ta'lim: ustunliklar va kamchiliklar". Toshkent: Toshkent davlat pedagogika universiteti.
2. Bekturodov, I. (2021). "O'zbekistonda masofaviy ta'limning rivojlanishi". Oliy ta'lim, 3(2), 45-50.
3. Xasanov, Sh. (2022). "Ta'limda axborot texnologiyalari". Toshkent: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi.
4. Tadjibaeva, F. (2021). "Pandemiya davrida ta'lim: masofaviy ta'limning ta'siri". O'zbekiston ta'limi, 5(1), 30-35.
5. Alimova, Z. (2020). "Talabalarning masofaviy ta'limga munosabati". Fan va ta'lim, 4(3), 12-17.

MILLIY VA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANIB TA'LIM SIFATINI RIVOJLANTIRISH

Xolmatova Salima Kuziboyevna

CHDPU "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida katta o'qituvchisi

Boboyeva Madina Furkat qizi, Maxamadaminova Sarvinoz Islomjon qizi, Yergasheva

Nodira Ulug'bek qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2- bosqich talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limda nazorat va boshqaruv uyg'unligini ta'minlash masalasi, ta'lim sifatini nazorat- boshqaruv tuzilmasini rivojlantirish, rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribasini, ta'lim modellarini o'rganish va u asosida milliy modelni yaratish vazifalari bayon etilgan. Shuningdek, ta'lim sifatini oshirishda samaradorlikka ega ko'plab xorijiy ta'lim modellari xususan, Fransiya va AQSH modeli taxlil qilingan

Kalit so'zlar: Ta'lim sifati, nazorat, model, samaradorlik, baxolash, omil, inspeksiya, AQSH, Fransiya.

Bugungi kunda ta'lim tizimini isloh qilish, unga yangi boshqaruv va monitoring tamoyillarini olib kirish va boshqaruv kadrlari tayyorlashda ilg'or xorijiy davlatlar tajribasini qo'llash zarurati ortib bormoqda. Samarali boshqaruv ta'lim sifatini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimida avtoritar va ma'muriy-byurokratik boshqaruv modelidan voz kechgan holda demokratik tamoyillar ustuvorlik qiladigan boshqaruv keng yoyilmoqda. Shunday ekan, jahonning rivojlangan OTMlari va ilmiy-tadqiqot markazlarida ta'lim muassasalari nazorat-boshqaruvining innovation modellarini yaratish va mavjudlarini isloh qilish zarurati doirasida bir qancha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Ta'limda nazorat va boshqaruv uyg'unligini ta'minlash sifat va samaradorlik asosi bo'lib xizmat qiladi. Ta'limda boshqaruv samaradorligi va sifat o'zgarishi to'g'ri tanlangan boshqaruv modeli va uni uzluksiz ta'lim tizimiga izchil qo'llash amaliyotidan kelib chiqadi. Zero, "islohotlarning muvaffaqiyati, mamlakatimizning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy davlatlar qatoridan munosib o'rin egallashi avvalo ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasining rivoji bilan, bu borada bizning dunyo miqyosida raqobatdosh bo'la olishimiz bilan uzviy bog'liq"[1;446] ligi ham ta'limning ijtimoiy taraqqiyotga ta'sirini ko'rsatib beradi.

Ta'lim sifatini ta'minlash masalasi dunyoning barcha mamlakatlarida ham dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Ta'lim muassasasi sifat menejmenti ta'limni tashkil qilish, ta'minlash va boshqarish jarayonini qamrab olgan kompleks tizim bo'lib, asosan o'quv jarayonini nazarda tutadi.

Tadqiqotlarga ko'ra, "ta'lim sifati muammolarini hal qilishda tizimli yo'nalishdan foydalanib, barcha omillarni birgalikda boshqarish zarur bo'ladi. Bu zanjirdan biror-bir omilning tushib qolishi ta'lim sifatini boshqarish tizimining buzilishiga olib keladi. Ta'lim sifatini tahlil qilish va olingan ma'lumotlar asosida boshqaruvni samarali yo'lga qo'yish ta'limning bir qator sifat tavsiflarini aniqlab olishni taqozo etadi"[2;19]. Shunday ekan ta'lim sifati uni tahlil qilish va monitoringini

o'tkazish va uning natijalari asosida boshqaruvni tashkil etish ish samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Zero, tizimli yondashuv va aniq tahlillar boshqaruvdagi kamchiliklarni va nazorat mexanizmlarini ishlab chiqish asoslarini ko'rsatib beradi.

O'zbekiston ta'lim tizimini nazorat qiluvchi va muvofiqlashtiruvchi organ vazirlar mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hisoblanadi. Uning faoliyati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori asosida tartibga solinadi. Shuningdek, har bir ta'lim muassasasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar hamda o'zining boshqaruv kengashi asosida nazorat qilinadi, umumiy normalar asosida boshqariladi.

Ta'lim sifatini nazorat qilish o'quvchilar bilimini davlat standartlariga moslashtirish, tayanch kompetensiyalarni shakllantirish mezonlariga va fanga oid ko'nikmalarni o'sish dinamikasini tahlil qilish, ta'lim berishdagi bo'shliqlar va hamkorlik izchil yo'lga qo'yilmagan jihatlar, ularni keltirib chiqaruvchi omillarni aniqlash hamda bartaraf etish choralaridan iboratdir. Biroq bu muammoni bartaraf etish uchun emas, vaziyatni to'g'rilash uchun sharoitdir, yo'ldir. Shuning uchun ta'lim sifatini oshirishda, uzluksiz ta'limni modernizatsiya qilishda, undagi muammolarni bartaraf etishda nazorat ishlarini olib borish bilan birga boshqaruv tamoyillarini, mezonlari va yondashuvlarni ham o'zgartirish kerak bo'ladi.

Misol uchun, xalqaro baholash dasturlarida foydalanilayotgan test, so'rovnoma yoki boshqa ko'rinishdagi sinov materiallari o'quvchilarni ko'proq erkin fikrlash, mantiqiy o'ylash va tahlil qilishga yo'naltiradi. Bizda esa testlar mazmunan o'quvchilarning xotirasini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, amaldagi o'quv dasturi va darslik materiallari doirasida tuzilmoqda. Buning asosiy sababi, bizda hali testologiya fani joriy qilinmagan, test tuzish qoidalarini o'qitish masalasi hal etilmagan. Shu bois O'zbekistonda ham ilg'or xorijiy tajribadan foydalanish, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi rivojlangan davlatlar metodologiyasini o'zlashtirish, ta'lim sifatini nazorat-boshqaruv tartibini ham erkinlashtirish, markazlashgan boshqaruvdan xalos etish, byurokratik to'siqlarni olib tashlash, sodda va xolis tizimni yaratish vazifalari ustuvorlik kasb etmoqda.

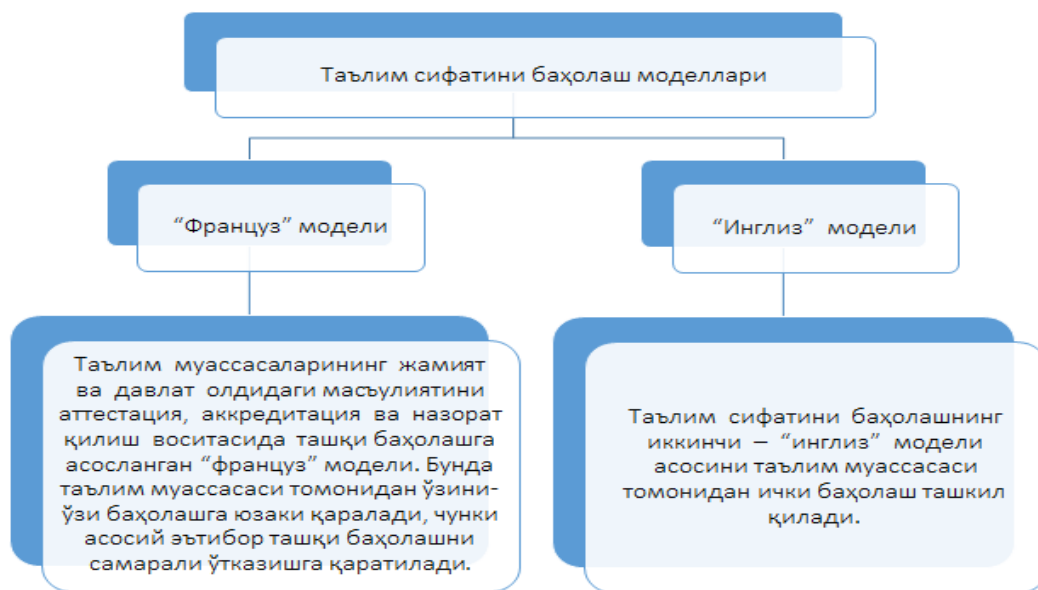
Tadqiqot metodologiyasi. Ta'lim sifatini nazorat-boshqaruv tuzilmasini rivojlantirish uchun rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribasini, ta'lim modellarini o'rganish va u asosida milliy modelni yaratish, unga jamiyatning aqliy, ma'naviy va moddiy boyligini oshirish vazifalarini yuklamoq zarur.

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirishda samaradorlikka ega ko'plab ta'lim modellari mavjud bo'lib ular doirasida boshqaruvni islox etishning asosiy tendensiyalari rivojlanmoqda. Xususan, Fransiya Milliy Assambleyasi tomonidan 2004 yilda Yevropa Ittifoqi uchun tayyorlangan ma'ruzada ta'limni boshqarishning ikkita modeli farqlanishi qayd etilgan: boshqaruvning markazlashgan modeli (Fransiya) va federal model (AQSH).

Birinchi model, oliy ta'lim muassasalari rivojlanishini muvofiqlashtiruvchi davlat boshqaruvining vakolatli organi mavjud bo'lgan mamlakatlardagi oliy ta'limni baholash tizimi. Oliy ta'limni baholashning bu tizimi hukumat tomonidan moliyalashtiriluvchi davlat organlarining ustuvorligiga asoslanadi. Bunda o'z-o'zini baholashga e'tibor pastroq bo'lib, asosiy urg'u davlat organlari yoki jamoat tashkilotlari tomonidan o'tkaziladigan samarali tashqi baholashga qaratilgan bo'ladi. Bunday baholash tizimlari ko'pincha hukumat nazorati, lisenziyalash, davlat akkreditatsiyasi, turli oliy ta'lim muassasalarini solishtirish, moliyaviy resurslarni taqsimlash va universitetlarga ta'sir o'tkazish bilan bog'liq. Oliy ta'limning davlat boshqaruvi organlari mavjud bo'lgan mamlakatlar qatoriga Yevropaning Germaniya, Fransiya, shuningdek, yevropacha oliy ta'lim an'analari qabul qilgan MDH mamlakatlari kiradi.

Ikkinchi model, oliy ta'limni davlat boshqaruvi organlari mavjud bo'lmagan mamlakatlardagi oliy ta'limni baholash tizimi. Oliy ta'limni baholashning bu tizimida universitetlar faoliyatini yaxshilashga, ichki tahlilga asoslangan oliy ta'lim muassasalarida o'z-o'zini baholash, yoki kasbiy, yoki jamoatchilik baholashi ustuvorlik qiladi. Oliy ta'lim bo'yicha o'z-o'zini muvofiqlashtirish mamlakatlari qatoriga, birinchi navbatda, Amerika Qo'shma Shtatlari, shuningdek, amerikacha oliy ta'lim an'analari qabul qilgan mamlakatlar kiradi. Ayrim mamlakatlarda oliy ta'limni baholashning yuqorida qayd qilingan usullari birgalikda qo'llaniladi (Shvesiya, Norvegiya, Finlyandiya,

Buyuk Britaniya, Chexiya, Sloveniya va boshqalar). Bunday baholash tizimi Umumjahon sifatni boshqarish (Total Quality Menegement, TQM) tamoyillari va standartlashtirish bo'yicha Xalqaro tashkilotning (International Organization for Standardization, ISO) sifat menejmenti tizimi talablariga asoslanadi

1-расм.Таълим сифатини баҳолаш моделлари

AQSHda o'z – o'zini baholash tizimi juda rivojlangan. Bunda, ta'limni davlat tashkilotlari boshqaradigan tizimdan farqli ravishda, ta'lim muassasalarining o'zi tomonidan ko'proq nazorat qilinadi.

Amerika Qo'shma Shtatlarining Kolorada shtati ta'lim tuzilmasi keng qamrovli va ta'limning barcha jihatlarini qamrab olgan. Ta'lim sifati shtatning ta'lim boshqarma kengashi nazoratida bo'ladi va boshqarma boshlig'i shtat ta'lim tizimi rahbari hisoblandi. Kolorada shtati ta'lim tizimida ta'lim sifati Sifat va samaradorlik bo'limi tomonidan umumiy nazoratga olinadi. Shuningdek, Hisobdorlik va baholash bo'limi tomonidan tizimli ta'lim sifati baholab boriladi. Bu baholashlar hisobot va monitoring sho'basi tomonidan tahlil qilib boriladi.

Eng ahamiyatli tomoni bu shtatning ta'lim tizimida “Oliy ta'lim va mehnatga tayyorlash sho'basi” faoliyat yuritadi va bu orqali quyi bosqich ta'lim sifati oliy ta'limga muvofiqlashtirib boriladi. AQSH ta'lim tizimining o'ziga xos tomoni sifatida pragmatistik faoliyatga yo'naltirishni alohida qayd etish lozim. Ya'ni bolalar maktab ta'limidanoq pragmatistik fikrlash va mehnat qilishga o'rgatilib boriladi. Shuningdek, ta'lim sifatini yaxshilash va rejalashtirish sho'basi ham ta'limga doir strategik rejalarni tuzib boradi va muttasil amaliyotga joriy etib boradi.

Taxlil va natijalar. Demak, AQSHning oliy ta'lim tizimini o'rganish ham yangilanayotgan O'zbekistonning ta'lim tizimidagi islohotlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

AQSH Ta'lim vazirligi oliy o'quv yurtlarida taqsimlanadigan yoki ishlatiladigan federal mablag'lardan foydalanishni boshqaradi va nazorat qiladi. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat[3;32].

- Talabalarga federal moliyaviy yordam ko'rsatish siyosatini joriy qilish, mablag'larni boshqarish va taqsimlash hamda ulardan foydalanishni nazorat qilish;

- Fuqarolik huquqlari to'g'risidagi qonunlar ijrosini ta'minlash. Ta'lim sifatini ta'minlash masalasiko'plab mutaxassislar qiziqishini o'ziga jalb etgan bo'lib, xalqaro amaliyotda ta'lim sifatining besh asosiy yo'nalishi alohida ajratib ko'rsatiladi:[4;30]

- ta'limning sifatini ta'minlash ta'lim muassasasining nufuzini oshirishga xizmat qiladi;

- ta'lim standartlariga muvofiqlik yo'nalishi ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan kadrlarning minimum talabalarga javob berishini ta'minlaydi;

- mijozni qanoatlantiruvchi ta'limning sifatini ta'minlash ustuvor masalalardan hisoblanadi;

- iste'molchi sifatni belgilaydi va uning har qanday talabi bo'yicha mutaxassisni tanlab oladi. Bu yo'nalish oliy ta'lim muassasalarining tijorat faoliyatini jonlantiradi;

- oliy ta'lim muassasasi jamiyatga, o'zi joylashgan mintaqaga foyda keltiradi.

- Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarini joylashtirishda iste'molchi ehtiyojlari hisobga olinishi va kadrlar tayyorlashni mehnat bozori talablariga yo'naltirish lozim.

Xulosa qilganda, rivojlangan davlatlarning ta'lim sifatini nazorat-boshqaruv tuzilmasini o'rganish mamlakatimizda ta'limiy islohotlar yo'lida sifat va samaradorlikka erishishda kuchli asos bo'lib xizmat qiladi. Rivojlangan davlatlarning ta'lim modelini o'rganish va shu asosda ta'lim sifatini ta'minlashning milliy modelini yaratish bugungi kun uchun dolzarb ta'limiy vazifalardan biridir. Bu orqali O'zbekistonda yashayotgan turli millat va elatlarning xususiyatlari va o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda ta'lim modelini ishlab chiqish, unda jamiyatning moddiy, ma'naviy va aqliy rivojlanish yo'llari aniq ko'rsatib berilgan bo'lishi lozim

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-tom. - Toshkent: O'zbekiston, 2018. – B.508.
2. Erkayeva G.P. Ta'lim sifatini oshirishda xorijiy hamkorlik // Ta'lim, fan va innovatsiya. Toshkent. 2015. №3. 27-30 b.
3. Kambarov J.X., Turdaliyeva M.M. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini nazorat qilishni takomillashtirish masalalari. Zamonaviy ta'lim jurnali. 2014. №9. –B. 19.
4. Nazarova F., Jurayev A "Ta'lim sifatini ta'minlashda halqaro tajribalar" o'quv uslubi majmua Toshkent – 2021 32-bet
5. Ryabov L.P. AQSH, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya kabi rivojlangan davlatlar oliy ta'lim tizimidagi innovasion jarayonlar va ijobiy o'zgarishlar tahlili. –M.: 2011.

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ, МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ОБУЧЕНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ В УЗБЕКИСТАНЕ

Хакимжонова Хамидахон Хакимжон кизи

Координатор проектов Филиала DVV в Узбекистане, PhD

Аннотация: в статье раскрываются важнейшие этапы реформирования системы образования Республики Узбекистан. Описываются изменения, происходящие в системе образования Узбекистана в свете последних правительственных указов и задачи, стоящие перед министерствами и ведомствами, деятельность которых связана непосредственно или частично соприкасается с системой образования Республики Узбекистан.

Ключевые слова: образование и обучение взрослых, государственная политика в образовании, система образования.

В XXI веке образование и обучение взрослых (ООВ) стали ключевым элементом глобальной политики, направленной на решение масштабных вызовов, таких как бедность, экологические проблемы, локальные конфликты, миграция и технологические изменения. Глобальные вызовы подталкивают страны к объединению усилий для создания устойчивых и инклюзивных систем ООВ, что важно для обеспечения стабильности и повышения уровня жизни. 126 стран разработали государственную политику в сфере образования взрослых, хотя содержание этой политики значительно варьируется в зависимости от региона, экономического уровня, культурных особенностей и приоритетов конкретной страны.

Международные тенденции развития обучения и образования взрослых следует рассматривать в контексте общих трендов, определяемых международными Декларациями и Конвенциями Организации Объединенных Наций, ЮНЕСКО и конференциями CONFINTEA.

Седьмая международная конференция по образованию для взрослых **CONFINTEA VII** позволила оценить проблемы и определить будущие приоритеты в области обучения и образования взрослых (ООВ) в рамках концепции обучения на протяжении всей жизни

(ОПВЖ)¹⁶. Итогом CONFINTEA VII стало принятие Марракешских рамок действий (MFA)¹⁷, которые стали руководством для разработки и реализации политики ООВ как минимум в течение следующего десятилетия, а это предполагает создание инклюзивной и доступной обучающей среды для взрослых, особенно из уязвимых слоев населения в условиях быстрого социального и экономического развития. В MFA заявлено «о необходимости усиления роли правительств в создании механизмов и правил, выделении финансовых и человеческих ресурсов для поддержки структур ООВ, а также в регулировании, содействии, стимулировании, координации и мониторинге ООВ как общественного и общего блага в рамках усиленного государственного образования».

В Конституции Республики Узбекистан, являющейся основой всей законодательной и нормативно-правовой базы страны, закреплено право каждого на получение образования. Государство обеспечивает развитие непрерывной системы образования, его различных видов и форм, государственных и негосударственных образовательных организаций. Высшим образовательным организациям предоставляется право на академическую свободу, самоуправление, свободу исследований и преподавания в соответствии с законом.

В новой редакции Закона Республики Узбекистан «Об образовании» [1], нашли свое отражение инициативы правительства, направленные на реформирование системы образования. Впервые в ст.19 «обучение и образование взрослых» признается «центральными компонентами обучения на протяжении всей жизни и включает все формы образования и обучения, направленные на обеспечение участия взрослых в жизни общества и трудовой деятельности, а также охватывает всю совокупность процессов формального¹⁸, неформального¹⁹ и информального²⁰ образования».

К сожалению, в данном Законе «Об образовании» не прописаны правовые основы для разработки и реализации государственной политики в области образования взрослых, организации институциональных рамок и структур, необходимых для развития, координации, управления качеством, контроля и необходимого финансирования образования взрослых.

В Законе «О занятости населения» [2] положительным практическим сдвигом можно считать обозначенные правила организации профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации лиц, ищущих работу и безработных, профессионального обучения на производстве, задачи Национальной системы развития профессиональных квалификаций и компетенций, функции Республиканского совета по развитию квалификаций и компетенций, а также Центров оценки квалификаций. Положительным моментом также является работа по реализации государственных программ с участием негосударственного сектора, направленная на финансирование обучения социально уязвимых слоев населения в ООВ.

Принятие перечисленных выше законов в новой редакции привело к принятию сопряженных нормативно-правовых актов, которые в некоторой мере содействовали развитию сектора ООВ и ОПВЖ. Кардинальному развитию ООВ в стране могло бы способствовать принятие отдельного законодательного документа, регулирующего этот подсектор. Таким документом мог бы стать «Закон об образовании взрослых»²¹, Концепция развития обучения и образования взрослых 2023-2030 гг.²² (Кыргызская Республика), Стратегия развития образования взрослых или дополнение новой редакции Закона об образовании расширенным отдельным разделом.

¹⁶ <https://www.uil.unesco.org/en/seventh-international-conference-adult-education>

¹⁷ <https://www.uil.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2022/06/FINAL%20MarrakechFrameworkForActionEN.pdf>

¹⁸ Формальное образование является институционализированным, целенаправленным и спланированным при участии государственных образовательных учреждений и аккредитованных негосударственных образовательных организаций.

¹⁹ Неформальное образование является институционализированным, целенаправленным и спланированным лицом или организацией, обеспечивающей предоставление образовательных услуг, является дополнением и (или) альтернативой формального образования в обучении в течение всей жизни личности.

²⁰ Информальное образование является целенаправленным, но не институционализированным, и может включать учебную деятельность в семье, на рабочем месте, по месту жительства и в повседневной жизни.

²¹ <http://suil.li/cpqzzz>

²² <https://edu.gov.kg/media/files/118d4b79-d6ea-4648-9c1c-56280444e7fd.pdf>

В Узбекистане в целях обеспечения институциональной целостности и повышения эффективности системы управления в сфере профессионального образования, внедрения международных образовательных программ, а также реформирования системы подготовки конкурентоспособных кадров среднего звена, соответствующих требованиям внутреннего и внешнего рынка труда определены основные направления совершенствования системы профессионального образования (СПО) [3].

Мы предлагаем для развития сектора ООВ выполнение следующих задач:

Усиление роли правительств в создании механизмов и правил для поддержки структур ООВ, а также в регулировании, содействии, стимулировании, координации и мониторинге ООВ в рамках усиленного государственного образования.

Усиление институционализации сектора для продвижения обучения на протяжении всей жизни для всех на всех уровнях. Признание разнообразных объектов технического и профессионального образования и обучения, высших образовательных учреждений, библиотек, музеев, учреждений искусства и культуры, спорта и отдыха, рабочих и общественных мест, семьи и других в качестве учебных пространств.

Принятие мер по сбору и анализу статистических данных, надежной, достоверной, прозрачной и доступной информации и гендерно-чувствительных систем мониторинга о состоянии сектора ООВ, о степени участия населения в программах ООВ для формирования качественной политики в этой области.

Обеспечение признания, подтверждения, сертификации и аккредитации результатов обучения, полученных в рамках системы неформального и информального ООВ (в том числе предшествующего обучения) как равноценных аналогичным результатам обучения, полученным в рамках системы формального образования (в соответствии с национальной рамкой квалификаций) в целях обеспечения равных возможностей для дальнейшего обучения и доступа на рынок труда.

Разработка и реализация мер по повышению мотивации и обеспечению всеобщего доступа к ООВ. Развитие информационно-консультационных услуг, способствующих использованию взрослыми людьми возможностей ООВ.

Развитие и использование инновационных и многоканальных форм финансирования с привлечением средств государственного бюджета, местных органов управления, частных компаний и предприятий, некоммерческих организаций, иностранных кредитов и грантов, самих слушателей, пожертвований.

Организация целенаправленной подготовки преподавателей андрагогов для обеспечения повышения потенциала педагогических кадров сектора ООВ.

Создание условий для организации и проведения научных исследований в области ООВ.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Узбекистан, «Об образовании» от 23.09.2020 г.
2. Закон «О занятости населения» Республики Узбекистан от 20.10.2020 г.
3. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы подготовки квалифицированных кадров и внедрению международных образовательных программ в профессиональном образовании» от 16.10.2024 г.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Yusupova Gulnora Quddusovna

Shayxontohur tumani kasb-hunar maktabi direktori

Xasanov Mansur Abrarovich

Shayxontohur tuman kasb hunar maktabi,

Ishlab chiqarish ta'limi bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya: Professional ta'lim tizimining huquqiy asoslari, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda dual ta'limni ishlab-chiqarish bilan uzviy bog'lash asosidagi dual ta'limning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, dual ta'lim, dual ta'limning afzalliklari, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda dual ta'limning ahamiyati.

Barchamizga ma'lumki, ta'lim jarayoniga katta e'tibor qaratgan mamlakatlar bugun rivojlangan davlatlar qatorida turibdi. Binobarin, tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, kadrlar masalasi mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy figurasi hisoblanadi. Shu bois O'zbekistonda ham bu borada bir qator islohotlar o'tkazib kelinmoqda.

Bugungi kunda uzlyuksiz ta'lim tizimining bir bo'g'ini sifatida professional ta'lim tizimida o'quvchi-yoshlarda professional ta'lim, kasbiy kompetentliklarini shakllantirish, professional ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish masalasi eng dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Turli rivojlangan davlatlar tajribalarini o'rganish, ularning ijobiy tomonlarini o'zlashtirish, milliy qadriyat va an'analarimizni hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayoniga moslashtirish, joriy etish bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilmoqda.

Prizidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 6 sentabrdagi PF-5812- sonli "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonlari, 2020 yil 7 avgustdagi 466-sonli O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida uzlyuksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus, professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlari va O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 394-son "Mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan malakali kadrlar ni kasbga tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, 2020 yil 23 sentabrda tasdiqlangan 637-son O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa meyoriy- huquqiy hujjatlar ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarish faoliyatini takomillashtirishning huquqiy asoslari hisoblanadi.

"Dual" so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, biror narsaning ikki qismga taalluqliligi, ikkita narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma'nolarni bildiradi.

Dual ta'lim - o'quvchi/talabaga ta'limni o'z yo'nalishiga mos tashkilotda mehnat qilish bilan birga olib borish imkoniyatini beruvchi tizimdir. Bunda yoshlar 2-3 kun ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni va 3-4 kun korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko'nikmalarni egallaydi hozirgi kunda bizning kasb-hunar maktabimizda ham bir qator ta'lim yo'nalishlari o'quvchilarini dual ta'lim bilan qamrab kelmoqdamiz va o'quvchi yoshlar quyidagi kasblar bo'yicha ta'lim muassasada nazariy va korxona tashkilotlarda ish jarayonini tashkil etish yo'lga qo'yilib kelinmoqda. Dual ta'lim shaklida tahsil olayotgan o'quvchi/talaba korxona va tashkilotlarda ishga qabul qilinganda ularga korxona tomonidan ustoz birlashtiriladi va oylik maoshi to'lanadi. Bugungi kunda ushbu tizim Germaniya, Avstriya, Shveysariya va Koreya Respublikasi kabi mamlakatlarda iqtisodiyotni rivojlantirishda juda katta o'ringa ega. Hozirgi kunda Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi hamkorligida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish borasida amalga oshirilayotgan "O'zbekistonda professional ta'lim tizimini isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarini qo'llab-quvvatlash" loyihasi doirasida professional ta'limda dual ta'limni tashkil etish bo'yicha xorij

tajribasini o'rganish uchun mamlakatimiz hukumati, Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi, Pedagogik innovatsiyalar instituti, kasbiy ta'limni rivojlantirish va muvofiqlashtirish hududiy boshqarmalari hamda professional ta'lim muassasalari vakillarining akademik almashinuvlari amalga oshirilmoqda.

Almashinuvlar davomida O'zbekistonning Berlindagi elchixonasi va Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) ko'magida Federal professional ta'limi instituti (BIBB), Germaniyaning professional ta'limi sohasida xalqaro hamkorlik byurosi (GOVET), Savdo-sanoat palatasi, yirik ish beruvchilar hamda yoshlarni kasbga o'qitish markazlari vakillari bilan uchrashuvlar o'tkazilgani holda kelgusidagi o'zaro hamkorlik istiqbollari belgilandi.

Dual ta'lim nafakat ma'lum bir professional vazifalarni bajarishga o'rgatadi, balki mehnat jamoasida muvaffaqiyatli moslashishni ta'minlaydi, kerakli vakolat va mas'uliyatni shakllantiradi.

Professional ta'lim tizimida dual ta'lim tizimining afzalliklari:

- ta'lim dasturlarining mazmuni va tarkibi ta'lim muassasasi va korxona o'rtasida kelishilgan bo'lib, barcha tomonlarning talablarini qondirishni nazarda tutadi;
- mutaxassislarni amaliy tayyorlash nafaqat korxonalarda, balki ta'lim tashkilotlarining ustaxonalari, laboratoriyalari va o'quv maydonchalarida ham tashkil etiladi;
- ta'lim muassasasi va korxona o'rtasida o'zaro hamkorlik rivojlanadi;
- korxonada amaliy ishlarni bajarish uchun o'quv muassasasidagi nazariy faoliyatning doimiy o'zgarishini o'rganish uchun eng yaxshi omil hisoblanadi;
- ishga joylashganda, adaptatsiya jarayonini tezlashtiradi;
- kasbni aniq tushunish va kasbiy kompetensiyani shakllantiradi.
- Professional ta'lim muassasalarining bo'lajak bitiruvchilarini o'z mutaxassisliklari bo'yicha muvaffaqiyatli ish bilan ta'minlash masalasi qiziqtiradi. Shuning uchun davlat butun iqtisodiyot uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasini samarali hal qilib kelmoqda.
- Yuqori va zamonaviy darajaga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashda dual ta'lim tizimining elementlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki aynan shunday mashg'ulotlar talabaga motivatsiya beradi, o'z bilimlarini ko'rsatish, ijodiy rivojlanish imkoniyatlarini beradi, shu bilan birga mustaqil fikrlash, o'z faoliyatini rejalashtirish, korxonadagi amaliyot davrida o'z ish o'rniga ega bo'lish, kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish va kutilgan natijalarga erishishni o'rgatadi.

Binobarin, professional ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda korxona bilan ajralmagan holatda dual ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dual ta'lim-korxona (muassasa), o'quvchi hamda davlatning manfaatlari va talablariga javob berishi juda ham muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni. 2020 yil 23 sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-sonli Farmoni 2019 yil 6 sentabr.
3. O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus, professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 466-sonli Qarori 2020 yil 7 avgust.
4. Nodirov, J.M. (2023). Professional ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda reflektiv yondashuv. Novosti obrazovaniya: issledovaniye v XXI veke, 1(11), 894-900.

KASBIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ MODELLARINI O'RGANISHNING DOLZARBLIGI (Avstraliya misolida)

A.Z. G'aniyeva

Aniq va Ijtimoiy Fanlar Universiteti Xalqaro bo'lim boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada Avstraliya davlatidagi kasbiy ta'lim modellari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish jarayonlari, davlat va xususiy sektor hamkorligi masalalari o'rganilgan. Shuningdek, professional ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda ish beruvchilar bilan hamkorlik, O'zbekistondagi professional ta'limni rivojlantirish uchun ushbu tajribalarni moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilinib, tegishli amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, mehnat bozori, ta'lim dasturlari, innovatsiyalar.

Har bir mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishi uchun kasbiy ta'lim tizimi asosiy ahamiyatga ega. Kasbiy ta'lim ishlab chiqarish jarayonini malakali kadrlar bilan ta'minlash, jahon bozorida raqobatbardosh bo'lish va mehnat unumdorligini oshirish kabi maqsadlarga yo'naltirilgan. Zamonaviy mehnat bozori shiddat bilan o'zgarib borayotgan sharoitda kasbiy ta'lim tizimini muntazam ravishda yangilash, yangi bilim va ko'nikmalarni tezkor integratsiyalashtirish talab etiladi. Ta'lim dasturlarining mehnat bozori va mamlakat iqtisodiyoti ehtiyojlariga mos kelishi bu jarayondagi eng muhim omillardan biri bo'lib, mehnat unumdorligini oshirishga bevosita ta'sir qiladi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 16 oktabrdagi "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-158-son Farmonida kasbiy ta'lim sohasida institutsional yaxlitlikni ta'minlash va boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish, xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish hamda ichki va tashqi mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh o'rta bo'g'in kadrlari tayyorlash tizimini isloh qilish maqsadida quyidagi vazifalar belgilab berildi:

- kasbiy ta'lim tashkilotlari turlarini maqbullashtirish hamda kasbiy ta'limning barcha darajalari bo'yicha kadrlar tayyorlaydigan yagona ko'p tarmoqli o'quv muassasalari tizimini joriy qilish;

- kasbiy ta'lim tashkilotlarining akademik mustaqilligini ta'minlash hamda ularning iqtisodiyot tarmoqlari talablariga mos kadrlar tayyorlash imkoniyatini kengaytirish;

- kasbiy ta'lim sohasida zamonaviy boshqaruv tizimini joriy qilish, o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash jarayonlariga manfaatdor vazirlik va idoralarni keng jalb qilish, ularning ta'lim tashkilotlari bilan hamkorligini kuchaytirish;

- kasbiy ta'lim tashkilotlari o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish, o'qitish yakuni bo'yicha beriladigan ta'lim to'g'risidagi hujjatlarning xorijiy davlatlarda tan olinishini ta'minlash;

- kasbiy ta'lim tashkilotlarida o'quv jarayonlarini bosqichma-bosqich raqamlashtirish, kasbiy ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan maxsus elektron platformani joriy qilish;

- kasbiy ta'lim tashkilotlarini zarur o'quv adabiyotlari, uslubiy qo'llanmalar va raqamli kontentlar bilan ta'minlash, ularning laboratoriya va ustaxonalarini eng zamonaviy uskunalar bilan jihozlash;

- kasbiy ta'lim tashkilotlari bitiruvchilarining ko'nikma va kompetensiyalarini baholash tizimini tubdan yangilash, ushbu jarayonda ish beruvchilar vakillari faol ishtirok etishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish.

Shu nuqtai nazardan kasbiy ta'limni rivojlantirishda, zamonaviy o'quv dasturlarini yaratishda xorijiy tajribalarni tadqiq etish muhim sanaladi. Mazkur maqolada biz Avstraliya davlatidagi tajribalarni keltirib o'tamiz. Avstraliya kasbiy ta'lim modeli global miqyosda ilg'or va samarali amaliyotlar sifatida tadqiqotchilar va mutaxassislar uchun katta qiziqish uyg'otmoqda. Avstraliyaa texnik va kasbiy ta'limning ilg'or modeli sifatida TAFE (Technical and Further Education) tizimi orqali tanilgan. Bu tizimda amaliy ko'nikmalarga alohida e'tibor qaratilib, davlat qo'llab-quvvatlashi bilan rivojlanadi. Shuningdek, Avstraliya kasbiy ta'limida innovatsiyalar va axborot texnologiyalaridan foydalanish keng tarqalgan bo'lib, bu unga dunyo miqyosidagi muvaffaqiyatli

modellardan biri sifatida e'tiborni oshirgan. Avstraliya tajribalarini o'rganish O'zbekiston kasbiy ta'lim tizimi uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ushbu tajribalar kasbiy ta'lim sifatini oshirish, mahalliy mehnat bozori ehtiyojlarini qondirish, innovatsiyalarni joriy etish kabi vazifalarni samarali hal qilish yo'llarini ko'rsatadi.

Avstraliyada kasbiy ta'lim tizimi o'zining yuqori samaradorligi va kasbiy bilimga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Bu tizimning asosiy qismi TAFE (Technical and Further Education) tizimi bo'lib, u professional ta'limning tuzilmaviy asosini tashkil qiladi (Australian Government Department of Education, 2023). TAFE ta'lim muassasalari turli sohalar va malaka yo'nalishlari bo'yicha keng ko'lamdagi kurslarni taklif etadi va davlat qo'llab-quvvatlovi bilan ishlab chiqiladi. Bu muassasalar ishlab chiqarish sohalaridagi turli talablarga muvofiq bilim va amaliy ko'nikmalarni o'rgatishga qaratilgan. Shuningdek, TAFE tizimi yoshlarning professional faoliyatiga tayyorlashga moslashgan bo'lib, ularga ishlab chiqarishdagi ilg'or amaliyotlar bilan tanishish imkonini beradi. Avstraliyada xususiy ta'lim muassasalari ham kasbiy ta'lim sohasida muhim o'rin tutadi. Bu muassasalar davlat bilan hamkorlikda faoliyat yuritadi va ta'lim sifati hamda imkoniyatlarini kengaytirishga hissa qo'shadi (National Centre for Vocational Education Research, 2023). Xususiy muassasalarda o'quv dasturlari mahalliy va xalqaro talablarga muvofiq yangilanib, yangi texnologiyalar hamda innovatsion yondashuvlarni joriy qilishda faol ishtirok etadi. Shu tariqa, xususiy ta'lim muassasalari yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Avstraliyadagi kasbiy ta'lim tizimida ulgurishga asoslangan yondoshuv muhim o'rin egallaydi. Bu yondashuv orqali talabalar o'zlariga mos keladigan vaqtda bilim olishlari mumkin, bu esa o'quv jarayonini individuallashtirishga imkon beradi. Shu bilan birga, kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun ishlash jarayonidagi haqiqiy amaliyotlardan foydalanish keng joriy qilingan. Bu tizim orqali yoshlar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy tajribani ham egallaydilar, bu esa ularning kasbiy darajadagi malakasini oshirishga yordam beradi. Avstraliyadagi kasbiy ta'lim dasturlari mahalliy va xalqaro mehnat bozorining o'zgaruvchan talablariga moslashishga yo'naltirilgan. Buning uchun hukumat va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlik kuchli rivojlantirilgan (Australian Skills Quality Authority, 2023). TAFE tizimida talabalar mehnat bozorida talab katta bo'lgan kasblarni o'rganish imkoniyatiga ega, bu esa ularning ish bilan ta'minlanish imkoniyatini oshiradi. Masalan, texnik xizmat ko'rsatish, axborot texnologiyalari, sog'liqni saqlash va turizm sohalarida kasbiy ta'lim dasturlari talab yuqori bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. Hukumat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik orqali mutaxassislik kurslari muntazam yangilanib boriladi va mehnat bozori talablariga mos ravishda rivojlantiriladi. Avstraliya hukumati ish beruvchilar bilan yaqin aloqada bo'lib, mehnat bozorida ehtiyojlar asosida ta'lim dasturlarini ishlab chiqadi va yangilaydi (Australian Government Productivity Commission, 2023). Bu yoshlarning mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi, shuningdek, mamlakatning iqtisodiy o'sishiga hissa qo'shadi. Avstraliya professional ta'limida raqamli ta'lim vositalari va innovatsion yondashuvlar keng joriy qilingan. Onlayn ta'lim, masofaviy kurslar va ochiq ta'lim resurslari orqali talabalar ta'lim olish imkoniyatiga ega. Bu usul nafaqat raqamli ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki o'quv jarayonini ham har bir talabaning ehtiyojlariga moslashtiradi (TAFE Directors Australia, 2023). Masalan, onlayn simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar yordamida talabalar real hayotdagi ish jarayoniga yaqin sharoitlarda ta'lim olishlari mumkin. Bu esa ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Avstraliya professional ta'limida onlayn platformalar va interaktiv o'quv vositalari talabalarning o'quv jarayonidagi ishtiroki va o'ziga ishonchini oshirish uchun foydalaniladi. Bunday vositalar yoshlarning texnik ko'nikmalarini yanada rivojlantirishga va ularning ish jarayonidagi samaradorligini oshirishga yordam beradi. Masalan, virtual laboratoriyalar talabalarga kasbiy faoliyatda zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni egallash imkonini beradi, bu esa ularning ishga tayyorligini yanada oshiradi. Onlayn va gibrid ta'lim formatlari kasbiy ta'limning ajralmas qismiga aylangan. Bu formatlar orqali talabalar o'zlariga qulay vaqtda va joyda ta'lim olishlari mumkin, bu esa ularning o'qish jarayonini yanada erkinlashtiradi. Shu tariqa, Avstraliyadagi kasbiy ta'lim yoshlarga zamonaviy ish o'rinlariga moslashish va mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan mutaxassislar sifatida shakllanish imkonini beradi. Avstraliyada kasbiy ta'lim tizimi o'zining samaradorligi, mehnat bozoriga moslashuvchanligi va raqamli ta'lim vositalari bilan ajralib turadi.

TAFE tizimi orqali davlat va xususiy sektor hamkorligida yoshlarga kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalar berish maqsad qilingan. Bu tizim yoshlarning mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishlarini ta'minlab, ularning kelajakdagi ish faoliyatiga mustahkam asos yaratadi. Shuningdek, raqamli ta'lim va innovatsion yondashuvlar yoshlarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki va malakasini oshirishga yordam beradi. Avstraliyaning professional ta'limi bugungi kunda zamonaviy, raqamli va bozor talablariga moslashuvchan mutaxassislar tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

Avstraliya modelining asosiy xususiyati esa xususiy sektorning moliyalashtiruvchi va yo'naltiruvchi asos sifatidagi o'rni bo'lib, bu yoshlarga mahalliy va xalqaro talablarga mos keluvchi amaliy ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Avstraliyadagi ta'lim tizimi, ayniqsa, TAFE orqali zamonaviy ishlab chiqarish va xizmat sohalariga mos keladigan o'quv dasturlarini joriy qiladi. Ikki mamlakatda ham ish beruvchilarning fikr va talablarini hisobga olish orqali ta'lim dasturlari ishlab chiqiladi, bu esa talabalarning mehnat bozoriga tayyor bo'lib chiqishini ta'minlaydi. Avstraliyada ta'lim dasturlari ishlab chiqilayotganda ish beruvchilarning fikr va talablari doimo e'tiborga olinadi. Bunday yondashuv, yoshlar mehnat bozorida foydalanadigan amaliy va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. Avstraliyada ta'lim muassasalaridagi dasturlar ko'proq xususiy sektor talablari asosida yangilanadi, bu esa har bir o'quv yo'nalishi mehnat bozori talablariga moslashganligini ta'minlaydi. Shuningdek, mamlakatda ta'lim dasturlari kasbiy amaliy mashg'ulotlar bilan boyitilgan bo'lib, bu talabalarga nazariy va amaliy bilimlar orasidagi aloqani mustahkamlash imkonini beradi. Avstraliyada ta'lim sifatini nazorat qilishda xalqaro standartlar asosida ish olib boriladi. Avstraliyaning professional ta'limida joriy etiladigan akkreditatsiya va sifat standartlari, ayniqsa, TAFE tizimi orqali amalga oshiriladi va bu tizim ta'lim dasturlari sifatini oshirish hamda ularning xalqaro miqyosdagi talablarga javob berishini ta'minlaydi.

Xorijiy modellarni o'rganish O'zbekistonda kasbiy ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Avstraliya modeliga muvofiq ravishda, xususiy sektor va davlatning hamkorlikdagi ishtirokini ta'minlash orqali kasbiy ta'lim tizimini moliyalashtirish va uning sifatini nazorat qilish mexanizmlarini rivojlantirish mumkin. Jumladan, turizm, axborot texnologiyalari, energetika, sanoat kabi sohalarda ish beruvchilar bilan hamkorlikda talab yuqori bo'lgan mutaxassisliklarni qamrab oladigan maxsus dasturlarni ishlab chiqish lozim. Bu yoshlarni zamonaviy bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlaydi hamda ish beruvchilar uchun ishonchli va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkonini beradi.

O'zbekistonda ham raqamli ta'lim vositalaridan keng foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Xususan, masofaviy ta'lim, onlayn kurslar va ochiq ta'lim resurslarini joriy qilish orqali ta'limning qamrovi va samaradorligini oshirish mumkin. Avstraliyaning TAFE tizimidagi kabi onlayn simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalarning kiritilishi talabalarga nazariy bilimlarini amalda qo'llashga yordam beradi. Shu orqali talabalar uchun innovatsion va raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini yaratish mumkin. Masofaviy va gibrid ta'lim platformalaridan foydalanish imkoniyati yoshlarga yuqori texnologiyalarni o'rganishda qo'shimcha sharoit yaratadi, shu orqali ular zamonaviy ish o'rinlari uchun tayyor bo'lishlari mumkin.

Ushbu maqola O'zbekistonda Kasbiy ta'lim tizimini rivojlantirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Avstraliya tajribalari asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar O'zbekistonda mehnat bozori ehtiyojlariga moslashgan, ishlab chiqarishga yo'naltirilgan kadrlar tayyorlash uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy ta'limni yanada samarali qilish uchun kelgusida yangi yondashuvlar, shuningdek, mahalliy mehnat bozori talablariga mos o'quv dasturlarini ishlab chiqish, raqamli ta'lim vositalarini kengroq joriy qilish kabi qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiq. Qolaversa, raqamli transformatsiya jarayonidagi yangi vositalar va innovatsion texnologiyalarni kasbiy ta'lim tizimida integratsiyalash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish ham muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 16-oktabrdagi «Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-158-sonli Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/7166588#7166720>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning tapaqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/5841063>

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 7 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini taptibga olib chiqish huquqiy hujjatlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 466-sonli qarori. <https://lex.uz/uz/pdfs/4945840>.

4. World Bank. (2023). Skills Development and Labour Market Alignment in Turkey. Retrieved from <https://www.worldbank.org/turkey-skills-development>

5. World Economic Forum. (2023). The Future of Jobs Report: Turkey. Retrieved from <https://www.weforum.org/future-jobs-turkey>

6. Australian Government Department of Education. (2023). Technical and Further Education in Australia. Retrieved from <https://www.education.gov.au/technical-and-further-education>

7. National Centre for Vocational Education Research. (2023). Role of Private Education in Vocational Training. Retrieved from <https://www.ncver.edu.au/private-education-role>

8. Australian Skills Quality Authority. (2023). Labour Market Needs and Vocational Training. Retrieved from <https://www.asqa.gov.au/labour-market-vocational-training>

9. Australian Government Productivity Commission. (2023). Collaboration between Government and Employers. Retrieved from <https://www.pc.gov.au/government-employer-collaboration>

10. TAFE Directors Australia. (2023). Digital Education and Innovative Approaches in TAFE. Retrieved from <https://www.tda.edu.au/digital-education-innovation>

TA'LIMDA KOLLABORATIV FAOLIYAT

Kadirova Gulnora Xasanovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti doktoranti

Qodirov Yahyoxon Xayot o'g'li

erkin izlanuvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimida o'quvchilarning kollaborativlik ko'nikmalarini rivojlantirishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, kollaborativ faoliyat turlari, shakllari, ustuvor yo'nalishlari, o'ziga xosliklari, ta'lim jarayoniga tadbir etish bosqichlari va kollaborativ faoliyatning samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar muhokama etilgan.

Kalit so'zlar: kollaboratsiya, formal, informal, frontal ta'lim shakli, fundamental kollaboratsiya, motivatsion hamkorlik

Hozirgi vaqtda Soft skills - yumshoq ko'nikmalar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. 2016 yilda Davosda bo'lib o'tgan Jahon iqtisodiy forumida kelajakning barcha eng muhim kasbiy ko'nikmalari uchta toifaga bo'lingan: savodxonlik, malakalar va xarakter xususiyatlari. Va asosiy vakolatlar orasida 4K ko'nikmalar - kreativlik, tanqidiy fikrlash, kollaboratsiya va kommunikativlik muhim ahamiyat kasb etishini belgilandi.

"Kollaboratsiya" - (hamkorlik) - ikki yoki undan ortiq shaxs yoki guruhning har qanday sohadagi umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikdagi faoliyat jarayoni hisoblanib, unda bilim almashish, o'qitish va kelishuvga erishish (konsensus) mavjudligi bilan ta'riflandi.

Kollaborativ faoliyat ta'limda sub'yektlarning jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari va vositalarining qo'llanilishi orqali amalga oshiriladi. Bunda ta'lim oluvchilarning hamkorlikda o'rganish, o'zaro samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash orqali jamoaviy harakatlanishi rag'batlantiriladi.

Kollaborativ o'qitishning asosiy g'oyalari Amerikalik olimlar Jorj Aronson (1978), Rodgers va Devid Djonsonlar (1987) Robert Slavin, (1990), hamda Isroillik olim Shlomo Sharan (1988)

tomonidan taklif qilingan va uslubiy jihatdan tavsiflangan. Ularning tadqiqotlari o'quv jarayonini insonparvarlashtirish g'oyalarini targ'ib qilgan.[4]

Millerning qayd etishicha, hamkorlik vaziyatida umumiy maqsad mavjud bo'lib, guruhlariga taqsimlangan o'quvchilarning hammasiga vazifalar bo'lib beriladi, raqobat vaziyatida umumiy va shaxsiy muammoli vaziyatlarni hal etishda mavjud vazifalarni o'quv faoliyati qatnashchilarining xususiyatiga qarab taqsimlash, ushbu vaziyatni yechilishini osonlashishiga olib keladi.[4]

Ta'lim oluvchilarning kollaborativ ko'nikmalarini shakllantirilishida o'quv jarayonida ularning hamkorlikdagi faoliyatini rag'batlantiruvchi o'qitish metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Ta'lim metodlari (ta'lim berish usuli) belgilangan ta'lim berish maqsadiga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tartibli tashkil etish yo'li sifatida ta'riflanib, ta'lim berish usuli ushbu ta'lim berish davridan chiqqanda ta'lim oluvchi bilish, uddalashi va qadrlashi lozim bo'lgan ko'zlanayotgan natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlarini tashkil qilishda: o'qituvchi-sinf, o'qituvchi-kichik guruh, o'qituvchi-katta guruh, o'qituvchi-ta'lim oluvchi, ta'lim oluvchi-ta'lim oluvchi (juftlikda ishlash), kichik guruh-kichik guruh, kichik guruh-sinf va boshqa tashkiliy shakllar qo'llaniladi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalaridan samarali foydalanishning o'ziga xos pedagogik, psixologik va uslubiy asoslari ishlab chiqilgan bo'lib, ular quyidagilar:

- tashkiliy-pedagogik asoslari – o'quv reja, dastur, dars mavzusi, DTS talablari va ularga muvofiq darajada o'zlashtirilishi talab qilinadigan yangi bilim hajmi asosida o'quv mashg'uloti ishtirokchilarining hamkorlikda ishlashlari uchun shart-sharoit, imkoniyatlarni belgilash va amalga oshirish

- psixologik asoslari – ta'lim oluvchilarning psixologik va yosh xususiyatlarini hisobga olish, mashg'ulotda har bir ta'lim oluvchi uchun qulay psixologik muhit yaratish, erkin muloqotni sifatli uyushtirishda dars mavzusi, mazmuni, qo'llanilayotgan tushunchalar, atamalar, ta'riflar, formulalar va boshqa shartlarning ta'lim oluvchilar uchun tushunarli bo'lishini ta'minlash;

- uslubiy asoslari – mashg'ulot uchun zarur vositalarni oldindan ishga tayyorlash, ularning talablar darajasida sifatli bo'lishini ta'minlash. Muloqot usullari hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni tashkil qilish va boshqalar.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasida ta'lim oluvchilarni hamkorlikda o'qitishni tashkil etishning bir necha metodlari mavjud:

1. Komandada o'qitish(R.Slavin).
2. Kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish(R.Slavin, 1986).
3. Hamkorlikda o'qitishning "zigzag yoki arra" metodi (E.Aronson, 1978).
4. Hamkorlikda o'qitishning "Birgalikda o'qiymiz" metodi (Minnesot universiteti professorlari R.Jonson, D.Jonson,1987).
5. Kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish metodi (Isroildagi Tel-Aviv universiteti professori Sh.Sharan1988 tomonidan ishlab chiqilgan)

Komandada o'qitish (R.Slavin)

Komandada o'qitishda o'quvchilar teng sonli ikki komandaga ajratiladi. Har

ikkala komanda bir xil topshiriqni bajaradi. Komanda a'zolari o'quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir ta'lim oluvchi mavzuda ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishiga e'tibor qaratadi. R.Slavinning ta'kidlashicha, ta'lim oluvchilarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko'rsatma berilishi yetarli emas. Ta'lim oluvchilar o'rtasida tom ma'nodagi hamkorlik, har bir ta'lim oluvchining qo'lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada ta'lim oluvchilarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir ta'lim oluvchining kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina ta'lim oluvchilar o'zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishga intiladi.[5]

Tadqiqotimiz davomida hamkorlikda o'qitish metodi sifatida R.Slavinning "Komandada o'qitish" metodi motivlari asosida "Kollaborativ faoliyat(Gollaborative activity)" metodi ishlab chiqilda va ta'lim jarayoniga tadbiiq etildi.

"Kollaborativ faoliyat" -turli xil qobiliyatlarga ega bo'lgan ta'lim oluvchilar yoki (kattalar)ning kichik jamoalari birgalikda ishlaydigan, turli xil o'quv mashg'ulotlaridan foydalanib, mavzuni tushunishlariga imkon beradigan o'qitish usullaridir.

"Kollaborativ faoliyat"da ta'lim oluvchilardan iborat katta yoki bir necha kichik jamoalar tashkil etiladi. Jamoaning har bir a'zosi berilgan bilimni egallashi orqali jamoadagi boshqa ta'lim oluvchilarni o'rganishlariga ko'maklashadi. Shu bilan hamkorlikda ta'lim olish muhiti yaratiladi.

Ushbu ta'lim metodini turli shakllarda qo'llash mavjud, biz o'qitish jarayoni uchun 3 turdagi shaklini(formal, informal, fundamental) belgilaymiz.(1-rasm).

Formal	• Qisqa muddatda bajarilish nazarda tutilgan o'quv topshiriqlari doirasida faoliyat
Noformal	• Bir necha o'quv mashg'ulotlari yoki amaliyot davri mobaynidagi faoliyat
Fundamental	• Ma'lum o'quv davridagi faoliyat(loyiha ishlari, ishchi guruhlar faoliyati)

1-rasm. Kollaborativ faoliyat shakllari.

Formal shakl(formal "collaborative activity" guruhlar) - ta'limda qisqa davr oralig'ida faoliyat olib borishi uchun shakllantirilgan kichik guruhlarining jamoaviy harakatidir. Bunday guruhlar ma'lum o'quv mashg'uloti yoki amaliyotning ma'lum muddati(bir necha daqiqadan dars mashg'uloti davrigacha) davomida ta'lim beruvchi tomonidan taklif etilgan ma'lum topshiriqlarni bajarish uchun birlashadilar.

Informal shakl(informal "collaborative activity" guruhlar) -ta'limda ma'lum davr oralig'ida faoliyat olib borishi uchun shakllantirilgan kichik guruhlar. Bunday guruhlar ta'lim beruvchilar tomonidan taqdim etilgan o'quv topshiriqlarini bir necha o'quv mashg'ulotlari yoki amaliyotning ma'lum muddati (bir necha daqiqadan ma'lum o'qish davrigacha) mobaynida bajarish uchun tashkillashtiriladi. Odatda bunday guruhlar ma'lum o'quv fani modulning yakunlanishi davrigacha faoliyat olib borishi rejalashtiriladi.

Fundamental shakl(Based "collaborative activity" guruhlar) Ushbu shaklga muvofiq keluvchi guruhlar ma'lum ta'lim nazariyalarini amaliyotda joriy etish, loyiha ishlari, mustaqil ta'limning turli shakllarini amalga oshirish maqsadida vujudga keladi. Bunday guruhlarining faoliyat davri o'quv jarayoning yakuniy qismigacha davom etishi mumkin. Kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlarini jamoaviy tarzda amalga oshirishda aynan shu shakl muvofiq variantlardan biridir. Bunada ma'lum muammo intensiv o'rganiladi, asoslanadi.

Har uch shakldagi kollaborativ ta'lim 5 asosiy bosqichni o'z tarkibiga oladi:

- Guruh jamoasini shakllantirish
- Guruh a'zolarining ijobiy o'zaro bog'liqligini targ'ib qilish
- A'zolarining individual javobgarligini ta'minlash
- Shaxslararo ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yondashuv
- Guruhni qayta ishlash

Jamoalarni shakllantirish- bunda ta'lim beruvchilarning guruhlarini shakllantirishdagi yondashuvlarida ma'lum bir guruhga birlashuvchi shaxslarning imkoniyatlarini tashkil etuvchi omillarni e'tiborga olinishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, bu jarayonda guruh a'zolarining ehtiyojlarini o'rganish va jamoani shakllantirishga tadbiiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Guruh a'zolarining ijobiy o'zaro bog'liqligini targ'ib qilish bosqichi - guruh uchun umumiy maqsadlarni belgilash, umumiy topshiriqni bajarishga yo'naltirish va bunda ularning motivatsion holatini idora etib borilishini nazarda tutadi.

Individual javobgarlikni ta'minlash bosqichi guruh a'zolari o'rtasida vazifalar taqsimlanadi. Vazifalar ta'lim beruvchi tomonidan yoki guruh a'zolarining o'zaro kelishuvi asosida amalga oshirilishi mumkin. Shaxslararo ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berish bosqichida ta'lim beruvchilar guruhlar bilan birgalikda ishlaydi, umumiy maqsadga erishish uchun guruh a'zolari faoliyatini ijtimoiy muvofiqlashtirib boradilar, vujudga kelgan yoki ehtimoli mavjud bo'lgan nizolarni konstruktiv tarzda hal qiladilar. Shuningdek bu jarayon guruh faollari va a'zolari tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin.

Guruhni qayta ishlash bosqichi. Bunda o'quv jarayoning tahlil etib borilishini aks ettirish orqali guruhning va a'zolarining samaradorligi o'rganib boriladi. Mavjud kamchiliklar aniqlansa bartaraf etiladi(guruh a'zolari vazifalarini almashtirish, qayta taqsimlash, guruhning faoliyat jarayoni yo'nalishi va tempini o'zgartirish va boshqalar) Guruh faoliyati yakunlanadi, faolit natijalari taqdim etiladi.

Kollaborativ faoliyat metodi pedagogik jarayonini takomillashtirish va uni o'quvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan. Hamkorlikda qitish - bu -tarbiya jarayonida quvchilar guruhi, yakka quvchi hamda butun sinf bilan zaro samarali hamkorlikni tashkil qilishi bilan birgalikda, quvchilarning ham zaro qllab-quvvatlovchi hamkorligini amalga hamkorlikda akademik topshiriqlar ustida, kichik guruhlarda ishlashadi va zlariga hamda z guruhlaridagi rtoqlariga birgalikda yordam berishadi. Hamkorlikdagi o'quv faoliyatining maqsadi o'zlashtiriladigan faoliyat va birgalikdagi harakatlar, munosabat va muloqotning boshqarish mexanizmini yaratishdir. Hamkorlikdagi faoliyatning mahsuli ta'lim oluvchilar ilgari surgan yangi g'oyalar va o'zlashtirilayotgan faoliyatning mohiyatiga bog'liq maqsadlar va sheriklikdagi shaxs pozitsiyasini boshqarish istaklarining yuzaga kelishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O'quv-uslubiy qo'llanma. Innovatsion ta'lim texnologiya seriyasi. - T.: "Iqtisodiyot" nashr.,2011.200b.48 b.

1. May M.A., doob l.w. Competition and Cooperation / M.A. May, L.W. Doob. New York: Social Science Research Council, 1997.

2. Rasulova Z.D. (2020). Pedagogical peculiarities of developing socio-perceptive competence in learners. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. 8:1, pp. 30-34.

3. Yusupova

4. Xasanov, S. (2024). Bo'lajak o'qituvchilarning kollaborativ yondashuv asosida pedagogik intensiyalarini rivojlantirish modeli. Farg'ona davlat universiteti, 30(4), 31. Retrieved from <https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/5154>

5. <https://cyberleninka.ru/article/n/hamkorlik-texnologiyasiga-asoslangan-ta-lim-jarayonini-tashkil-etish/viewer>

KASBIY TA'LIM TASHKILOTLARI O'QUV JARAYONIGA XALQARO TA'LIM DASTURLARINI JORIY ETISH IMKONIYATLARI

Ergashev Nodir Erniyazovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Anotatsiya: Mazkur maqolada kasbiy ta'lim tashkilotlarida xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish imkoniyatlari va ularning ahamiyati tahlil qilingan. Unda xalqaro ta'lim dasturlari orqali o'quv jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarning akademik mobillik imkoniyatlarini kengaytirish, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlash masalalari keng yoritilgan. Shuningdek, maqolada ta'lim jarayonida innovasion texnologiyalarni qo'llash va ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni kuchaytirish imkoniyatlari muhokama qilingan. Xalqaro ta'lim

dasturlarini joriy etishning o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlashga bo'lgan ta'siri va ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishdagi o'rni ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy ta'lim, xalqaro ta'lim dasturlari, dual ta'lim, innovasion texnologiyalar, infratuzilma, malaka oshirish, o'quv jarayoni, ta'limda integratsiya.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish va uni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish sohasidagi islohotlar so'nggi yillarda davlat siyosatida muhim o'rin tutadi. Jamiyatda iqtisodiy, texnologik va ijtimoiy o'zgarishlar shiddat bilan rivojlanib borayotgan sharoitda, mehnat bozoridagi talablar ham jadal o'zgarib, yangi kasb va ko'nikmalarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda. Shu munosabat bilan, kasbiy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini takomillashtirish, innovasion yondashuvlarni joriy etish va xalqaro ta'lim dasturlarini integratsiya qilish zaruriyati kun tartibidagi dolzarb masalaga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-oktyabrda PF-158-sonli "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bu yo'nalishdagi strategik qadam bo'lib, mamlakatning ta'lim tizimini xalqaro miqyosda raqobatbardosh qilishga qaratilgan. Ushbu Farmonning qabul qilinishi mamlakatdagi kasbiy ta'lim tizimidagi mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llarini aniq belgilab beradi. Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish, ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirish va innovasion texnologiyalarni tatbiq etish orqali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish maqsad qilingan. Bunda ta'lim muassasalarining akademik mobillikni ta'minlashi, o'quvchilar va pedagoglarning chet eldagi ta'lim va ish tajribalarini o'rganishlari, shuningdek, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilgan.

Bugungi kunning globallashtirish jarayonlari va axborot texnologiyalari rivoji kasbiy ta'lim tashkilotlarini ham o'zgarishga moslashishga majbur qilmoqda. Xalqaro ta'lim dasturlari bilan integratsiya qilish orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Masalan, Boloniya jarayoni va boshqa xalqaro ta'lim standartlari o'quvchilarning bilimni baholashda va akademik kreditlarni toplashda shaffoflikni ta'minlaydi. Bunday yondashuvlar ta'lim jarayonida shaffof va samarali baholash tizimini joriy qilish orqali o'quvchilarning muvaffaqiyat darajasini aniqlash va uning asosida ularning ta'limdagi individual ehtiyojlariga muvofiq yondashuvlar ishlab chiqish imkonini beradi. Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish, shuningdek, o'quvchilarning xalqaro miqyosda tan olinadigan diplom va sertifikatlariga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Bu ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirib, turli davlatlarda ishlash va o'qish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunday imkoniyatlar o'quvchilarning faoliyatini xalqaro miqyosdagi talablar va standartlarga moslashishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, kasbiy ta'lim tizimidagi xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etishdan kelib chiqadigan asosiy ustunliklardan biri – akademik mobillikdir. Xalqaro dasturlarning integratsiyasi o'quvchilarga ta'lim jarayonining bir qismini chet eldagi ta'lim muassasalarida o'tash imkonini beradi, bu esa ularning nazariy va amaliy bilimlarini kengaytirishga yordam beradi.

O'zbekistondagi kasbiy ta'lim tizimida ta'lim jarayonining amaliyot bilan bog'liqligini oshirish uchun dual ta'lim dasturlarining joriy etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Dual ta'lim tizimi o'quv jarayonini nazariy ta'lim va amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirib, o'quvchilarning ishlab chiqarishdagi voqeyi sharoitlarda ishlash tajribasini oshiradi. Bunday dasturlar orqali o'quvchilar ta'lim olish jarayonida turli korxonalar va tashkilotlarda amaliyot o'tash imkoniga ega bo'lib, ularning kasbiy ko'nikmalari mustahkamlanadi va ishga tayyor bo'ladi. Prezidentning Farmoni bu yo'nalishdagi ishlarning amalga oshirilishini qo'llab-quvvatlaydi va kasbiy ta'limning sifatini oshirishga yordam beradi. Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish jarayonida uchrashi mumkin bo'lgan muammolar ham mavjud. Bulardan biri – infratuzilma va moliyalashtirish masalasidir. Xalqaro ta'lim dasturlarini tatbiq etish uchun ta'lim muassasalarida zamonaviy o'quv va laboratoriya uskunolari, onlayn ta'lim platformalari va texnik qo'llab-quvvatlash bo'yicha yetarli sharoitlar yaratilishi kerak. Shuningdek, o'qituvchilarning malakasini oshirish, ularni yangi metod va texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlash ham muhim vazifa hisoblanadi. Farmon bu yo'nalishdagi ishlarni ham nazarda tutgan bo'lib, o'qituvchilarning malaka oshirish kurslarini tashkil qilish va xorijiy tajriba almashuvini amalga oshirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni belgilaydi.

Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish jarayonidagi yana bir muhim omil – o'quv jarayonida innovasion texnologiyalarni qo'llashdir. Zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqib, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini yanada samarali o'zlashtirish imkonini beradi. Onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar va interaktiv o'quv mashg'ulotlari orqali o'quv jarayonini boyitish va uni jonliroq qilish mumkin. Prezidentning Farmonida ta'lim muassasalarida innovasion texnologiyalarni keng qo'llash va elektron ta'lim platformalarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar ham ko'zda tutilgan. Shuningdek, xalqaro ta'lim dasturlari o'quvchilarning umumiy bilim saviyasini oshirishga qaratilgan bo'lib, ularni global miqyosdagi zamonaviy bilimlarga ega mutaxassislar qilib yetishtirishni maqsad qiladi. Har bir o'quvchi o'z sohasida xalqaro talab va standartlarga mos bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Bu jarayonda o'quvchilarning nazariy bilimlari amaliyot bilan uyg'unlashtirilib, ularning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish kasbiy ta'limning raqobatbardoshligini va uning mehnat bozori talablariga moslashuvchanligini oshirishga yordam beradi. Bunday dasturlar nafaqat o'quvchilarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, balki ularning amaliy ko'nikmalarini ham rivojlantirishga qaratilgan. O'quv jarayoniga xalqaro ta'lim dasturlarini kiritish orqali o'quvchilar zamonaviy va innovasion bilimlarga ega bo'lishadi, shuningdek, chet eldagi ta'lim va ish tajribalarini o'rganish imkoniga ega bo'ladilar.

Xalqaro ta'lim dasturlarining turlari va ularning o'ziga xosliklari:

1. Boloniya jarayoniga mos dasturlar: Yevropa mamlakatlarida keng qo'llaniladigan Boloniya jarayoniga mos ta'lim dasturlari, kasbiy ta'lim tizimini kredit-modulli tizimga muvofiqlashtirishni o'z ichiga oladi. Bu dasturlar orqali o'quvchilar xalqaro tan olingan diplom va sertifikatlariga ega bo'lib, o'qish yoki ishlashni boshqa davlatlarda davom ettirishlari mumkin.

2. Dual ta'lim dasturlari: Dual ta'lim tizimi ta'lim jarayonini nazariya va amaliyot bilan birlashtirishga qaratilgan. Bu dastur o'quvchilarga ta'lim jarayoni davomida ishlab chiqarish korxonalari va tashkilotlarda amaliy tajriba orttirish imkonini beradi. Dual ta'lim tizimi mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan, real ish sharoitlariga moslashgan kadrlar tayyorlashni ta'minlaydi.

3. Innovasion va texnologiyaga yo'naltirilgan dasturlar: Ilg'or texnologiyalar va raqamli ko'nikmalarga asoslangan dasturlar ham kasbiy ta'limning muhim qismidir. Ushbu dasturlar talabalarning raqamli savodxonligini oshirish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va ularni amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish imkoniyatlari va qiyinchiliklari. Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish jarayonida qator imkoniyatlar va muammolar yuzaga kelishi mumkin:

1. Imkoniyatlar:

Akademik mobillik: Xalqaro ta'lim dasturlari o'quvchilar va o'qituvchilarning xorijiy ta'lim muassasalarida o'qish va ishlash imkoniyatlarini oshiradi. Bu esa ta'lim jarayonidagi turli yondashuvlarni o'rganish va ularni o'zlashtirishga yordam beradi.

Ta'lim sifati va xalqaro tan olinishi: Xalqaro standartlarga mos ta'lim dasturlari o'quv jarayoni sifatini oshiradi va uning natijasida olingan diplomlar xalqaro darajada tan olinishi mumkin.

Ishlab chiqarish bilan hamkorlik: Dual ta'lim dasturlari va ularning amaliyot bilan bog'liqligi ish beruvchilarning o'quv jarayonida ishtirokini oshiradi va o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi.

2. Qiyinchiliklar:

Infratuzilma va moliyalashtirish: Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish ko'p hollarda infratuzilma va moliyaviy qo'llab-quvvatlashga bog'liq bo'ladi. Bunda ta'lim muassasalarining zaruriy texnik bazaga ega bo'lishi va xalqaro hamkorlik uchun sarmoya jalb qilish masalalari dolzarbdir.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: Xalqaro ta'lim dasturlarini samarali joriy qilish uchun o'qituvchilarning malaka oshirishlari va yangi metodlar bilan ishlashga tayyor bo'lishlari muhim.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda kasbiy ta'lim tashkilotlariga xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish ta'lim jarayonining sifatini oshirish va uni xalqaro miqyosda tan olishga yo'naltirilgan muhim qadamdir. Xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilishda infratuzilmani yangilash,

o'qituvchilarning malakasini oshirish va ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. Shu bilan birga, o'quv jarayonida amaliy tajribalar va innovasion texnologiyalarning keng joriy etilishi o'quvchilarni zamonaviy mehnat bozori talablariga mos keladigan mutaxassislarga aylantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-oktyabrdagi "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmoni <https://lex.uz/docs/7166588>.
2. Ashurova S.Yu. Kompetentli-modulli yondashuv asosida o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish" mavzusidagi pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2023. – 70 b.
3. Джураев Р.Х. Проблемы подготовки мобильных и конкурентоспособных кадров// «Таълим ва инновацион тадқиқотлар» Халқаро илмий-методик журнал – Бухоро, 2021. – 5 сон.
4. Musayeva N. N. Uzluksiz kasb-hunar ta'lim tizimida o'qitish uzviyligini ta'minlash texnologiyasi. Doktorlik (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2019. - 73 b.
5. Qo'ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: p.f.d. (DSc) dis... materiallari - Toshkent: TDPU, 2019. – 161 b.
6. G'afforov F.X. Professional ta'lim tizimida nazariya va amaliyot interratsiyasini ta'minlash metodikasi. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2022. – 78 bet.

PROFESSIONAL TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH MUHITIDA O'QUVCHILARNING AXBOROT XAVFSIZLIGI BO'YICHA KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH ZARURUYATI

Abdunazarov Baxodir Abduazizovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Anotatsiya: Mazkur maqolada professional ta'limni raqamlashtirish jarayonida o'quvchilarning axborot xavfsizligi bo'yicha kompetensiyalarini rivojlantirish zaruriyati tahlil qilingan. Raqamli muhitda ta'lim jarayoni kengayishi bilan bog'liq kiber xavflar va ularning o'quvchilarga ta'siri yoritilgan. Axborot xavfsizligi bo'yicha kompetensiyalar o'quvchilarni kiber tahdidlardan himoya qilish, shaxsiy ma'lumotlarni saqlash va axborot xavfsizligi bo'yicha xalqaro standartlarga muvofiq ta'lim olishlarini ta'minlash uchun muhimdir. Maqolada axborot xavfsizligini o'quv jarayoniga joriy qilishning asosiy yondashuvlari va usullari, shuningdek, amaliyotdagi muhim aspektlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, raqamlashtirish, axborot xavfsizligi, kiber tahdidlar, kompetensiyalar, interaktiv ta'lim, onlayn platforma, ta'limda xavfsizlik.

Zamonaviy dunyoda raqamlashtirish jarayoni jamiyatning turli sohalarida, jumladan, ta'limda ham shiddat bilan rivojlanmoqda. Professional ta'lim sohasida bu jarayonlar ta'lim sifatini yaxshilash, ma'lumotlarning oson va tezkor tarqalishini ta'minlash, masofaviy va onlayni ta'lim turlarini joriy qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Ammo raqamlashtirishning tez sur'atda kengayishi bilan bog'liq ravishda axborot xavfsizligi muammolari ham keng ko'lamda tarqalmoqda. Axborot xavfsizligi muammolari o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlari, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan elektron resurslar va platformalarning himoyasi bilan bog'liq ko'plab masalalarni qamrab oladi. Shu sababli, raqamli muhitda o'quvchilarning axborot xavfsizligi bo'yicha kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi [1].

Axborot xavfsizligi va uning ta'lim jarayonidagi ahamiyatiga e'tibor qaratib, axborot xavfsizligi kompetensiyalari ta'limning sifati va samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bu kompetensiyalar o'quvchilarni nafaqat shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishga o'rgatadi, balki ularni

kiber tahdidlardan himoyalaniş va ularga qarshi choralar ko'rishga ham tayyorlaydi. Raqamlashtirish muhitida bilimlarning turli manbalar orqali tarqalishi va ularning hammasi xavfsiz emasligi axborot xavfsizligi sohasidagi bilimlar va ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi [2].

Bugungi kunda ta'lim jarayonida onlayn va masofaviy o'qitishning keng yoyilishining o'zi axborot xavfsizligining muhimligini yanada oshirmoqda. Professional ta'lim muassasalarida turli elektron platformalar va ta'lim vositalaridan foydalanish, o'quvchilarning turli dastur va ilova orqali ta'lim olishi kiber xavflarga nisbatan mustahkam himoya mexanizmlarini yaratish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, o'quvchilarning kiber himoya bo'yicha bilimlari kam bo'lsa, ular kiber tahdidlarga oson tushib qolishlari mumkin. Bu holat ularning shaxsiy ma'lumotlari o'g'irlanishi, ta'lim jarayonidagi ma'lumotlarning buzilishi va qimmatli ta'lim manbalariga zarar yetkazilishiga sabab bo'ladi [2].

Axborot xavfsizligi kompetensiyalarini rivojlantirish talabalarning kiber xavflarga munosabatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Axborot xavfsizligi faqatgina texnik himoya vositalari bilan cheklanib qolmaydi. Unda o'quvchilarning internetda xavfsizlik qoidalariga rioya qilishlari, shaxsiy va ta'lim resurslari bilan ishlashda o'ylab harakat qilishlari ham katta o'rin tutadi. Shuning uchun ham axborot xavfsizligi kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlari, kurslar va treninglar professional ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lishi lozim.

Axborot xavfsizligi sohasidagi asosiy tushunchalar va ko'nikmalarni rivojlantirish bilan bog'liq ravishda yangi texnologiyalardan foydalanish va interaktiv ta'lim metodlari muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, elektron ta'lim platformalarida axborot xavfsizligi bo'yicha interaktiv o'quv materiallar, simulyasiyalar va amaliyotlar talabalarga turli kiber tahdidlarga qanday javob berishni o'rgatishda samaralidir. Bunda o'quvchilar ma'lum bir vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligini, axborotni himoyalashning qanday usullari borligini bilib oladilar. O'quv jarayonida axborot xavfsizligiga oid bilimlarni nazariy jihatdan o'rganish bilan bir qatorda, ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish ham zarur. Praktik mashg'ulotlar, simulyasiyalar, kiber xavflarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko'rish bo'yicha mashqlar o'quvchilarning bilimini mustahkamlaydi va ularning axborot xavfsizligiga nisbatan mas'uliyatli munosabatini shakllantiradi. Masalan, o'quvchilar uchun kiber himoya treninglarini tashkil etish, ularni kiber hujumlardan himoya qilish bo'yicha mutaxassislar bilan birgalikda treninglar va vebinarlarda ishtirok etish axborot xavfsizligi sohasidagi ko'nikmalarni mustahkamlashga yordam beradi.

Bundan tashqari, professional ta'lim muassasalari axborot xavfsizligi kompetensiyalarini rivojlantirishni ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida ta'minlash uchun yangi yondashuvlarni joriy etishlari lozim. Bunda axborot xavfsizligi bilan bog'liq xalqaro standartlar va qoidalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish katta ahamiyatga ega. Masalan, ISO/IEC 27001 axborot xavfsizligi boshqaruvi standarti kabi xalqaro qoidalarni o'rganish va ularga amal qilish o'quvchilarni nafaqat mahalliy, balki xalqaro darajada ham tan olinadigan mutaxassislarga aylantiradi. Raqamlashtirishning professional ta'limga ta'siri. Raqamlashtirish jarayonlari tufayli ta'lim tizimida innovation yondashuvlar joriy etilib, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi aloqalar yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Masofaviy ta'lim, onlayn kurslar, elektron kitoblar va boshqa raqamli ta'lim vositalari o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Bunday sharoitda axborot xavfsizligini ta'minlash va o'quvchilarni ushbu yo'nalishda bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlash muhim vazifa hisoblanadi. Zero, raqamli muhitda ishlash jarayonidagi zaifliklar kiber tahdidlar va axborot himoyasi masalalarini yoritishni talab qiladi [3].

Axborot xavfsizligi kompetensiyalarining ahamiyati. Axborot xavfsizligi kompetensiyalari raqamli zamondagi ta'lim jarayonining muhim qismidir. Ular o'quvchilarga axborot xavfsizligi konsepsiyalarini tushunish, kiber tahdidlarni oldindan ko'ra bilish, ularga qarshi choralar ko'rish va o'z ma'lumotlarini himoya qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Hozirgi vaqtda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'pincha onlayn havflarni, shu jumladan fishing, zararli dasturiy ta'minotlar, shaxsiy ma'lumotlarning o'g'irlanishi va ma'lumotlar tarqatilishiga olib kelishi mumkin.

Axborot xavfsizligi kompetensiyalarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari:

1. Ta'limda axborot xavfsizligi tushunchalarini joriy etish: Professional ta'limda axborot xavfsizligi tushunchalarini keng qamrovli o'rgatish zarur. Bunda kiber xavfsizlikning asosiy qoidalari, kiber hujumlarning turlari va ularga qarshi kurashish usullari, ma'lumotlarni shifrlash texnologiyalari va internetda xavfsizlik qoidalari kabi mavzularga alohida e'tibor qaratish lozim.

2. Praktik mashg'ulotlarni tashkil qilish: Axborot xavfsizligi bo'yicha bilimlar nazariy ko'rinishda qolib ketmasligi uchun amaliy mashg'ulotlar o'tkazish juda muhim. Oqibatlarini tushunish uchun o'quvchilarga simulyasiyalar yordamida kiber hujumlarga duch kelgan vaziyatlarni ishlab chiqish imkoniyati yaratilishi kerak. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarga turli tahdidlarga javob berish ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

3. Axborot xavfsizligi sohasidagi xalqaro standartlar va qoidalar: Umumiy qabul qilingan standartlar, jumladan, ISO/IEC 27001 kabi axborot xavfsizligi boshqaruvi standartlari o'quv jarayonida alohida o'rganilishi kerak. Bu o'quvchilarni xalqaro darajada tan olingan xavfsizlik standartlari bilan tanishtirish va ularning qoidalarini qo'llashga tayyorlash imkonini beradi.

Kiber xavfsizlik sohasida ta'limning istiqbolli yondashuvlari. Axborot xavfsizligi bo'yicha kompetensiyalar rivojlantirish jarayonida zamonaviy texnologiyalar va interaktiv yondashuvlar qo'llanilishi kerak. Bunda quyidagi asosiy yondashuvlar samarali hisoblanadi:

1. Interaktiv o'quv platformalari: O'quv jarayonini boyitish uchun zamonaviy onlayn platformalardan foydalanish kerak. Ushbu platformalar o'quvchilarga turli interaktiv kurslarni o'tash, ma'lumotlarni tasdiqlash va o'z bilimlarini onlayn testlar yordamida sinab ko'rish imkonini beradi.

2. Simulyasiyalar va keys-stadi yondashuvlari: Oqibatli qarorlar qabul qilish va turli kiber tahdidlarga javob berish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun simulyasiyalar va keys-stadi usullari samarali bo'ladi. Buning natijasida o'quvchilar virtual muhitda kiber xavflarni real vaziyatlarda ko'ra olishadi va ularga mos ravishda javob bera oladilar.

3. Gibrid ta'lim metodlari: Masofaviy va an'anaviy ta'limni birlashtirgan gibrid ta'lim metodlari axborot xavfsizligi bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qulaydir. Ushbu yondashuv o'quvchilarga raqamli ta'lim vositalari orqali yangi bilimlarni egallash va ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi.

Axborot xavfsizligiga e'tiborning afzalliklari. Ta'lim jarayonida axborot xavfsizligiga alohida e'tibor qaratilganida o'quvchilar kiber muhitda xavfsizlik qoidalariga rioya qilishni o'rganadilar. Bu ularning kasbiy faoliyatida ham, shaxsiy hayotida ham axborot xavfsizligini ta'minlash qobiliyatini oshiradi. Axborot xavfsizligi bo'yicha bilimlar o'quvchilarga nafaqat onlayn xavflarni oldindan ko'ra bilishni, balki ulardan himoyalaniшни ham o'rgatadi, bu esa kiber himoyachilar, axborot xavfsizligi mutaxassislari va IT sohasi xodimlari kabi sohalar uchun muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, axborot xavfsizligi kompetensiyalarini rivojlantirish professional ta'limda o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirishga, ularning kiber xavflarga tayyorgarlik darajasini ko'tarishga va zamonaviy raqamli muhitdagi xavfsiz faoliyatni ta'minlashga qaratilgan muhim jarayondir. Raqamlashtirish jarayonida axborot xavfsizligi bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish har bir o'quvchi uchun, ayniqsa, professional ta'lim sohasida, muhimdir. Shuning uchun ta'lim jarayoniga axborot xavfsizligi masalalarini samarali joriy etish nafaqat o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishda, balki ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham samaradorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-oktyabrdagi "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmoni <https://lex.uz/docs/7166588>.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PF-6079-sonli Farmoni <https://lex.uz/docs/-5030957>.

3. Pozilova Sh.X. Raqamli jamiyat muhitida professional ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy kreativligini rivojlantirishning didaktik asoslari va metodikasi. // Monografiya. – T.: O‘zbekiston, 2023. 254 b.

4. Rashidov X.F., To‘raqulov O.X. Bo‘lajak kichik mutaxassislar tayyorlashning axborotli ta’lim muhitini yaratish // Ta’lim tizimida axborot va pedagogik texnologiyalar: natijalar, izlanishlar va muammolar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Navoiy 2008. – B. 15-17.

5. Rashidov X.F., To‘raqulov O.X. Bo‘lajak kichik mutaxassislar tayyorlashning axborotli ta’lim muhitini yaratish // Ta’lim tizimida axborot va pedagogik texnologiyalar: natijalar, izlanishlar va muammolar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Navoiy 2008. – B. 15-17.

6. Qo‘ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: p.f.d. (DSc) dis... materiallari - Toshkent: TDPU, 2019. – 161 b.

2-SHO'BA: PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

KASBIY TA'LIMDA KREDIT-MODULLI O'QITISH TIZIMINI JORIY ETISH ZARURIYATI VA ISTIQBOLLARI

Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti direktori, i.f.d., professor

Otabayev Iskandar Abdug'aniyevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti doktoranti

Anotatsiya: Mazkur maqolada kasbiy ta'limda kredit-modulli tizimni joriy etish istiqbollari kengroq yoritilgan. Kredit-modulli tizim ta'lim jarayonini sifatli va samarali tashkil etish, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash va ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan. Maqolada tizimning ta'lim sifatini oshirish, akademik mobillikni ta'minlash, innovasion yondashuvlarni joriy etish, hamkorlikni kuchaytirish, o'quv jarayonida shaffoflikni ta'minlash kabi jihatlari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, mazkur tizimning mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlashdagi ahamiyati ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Kasbiy ta'lim, kredit-modulli tizim, ta'lim sifatini oshirish, akademik mobillik, innovasion texnologiyalar, modulli ta'lim, kompetensiyani rivojlantirish.

Hozirgi zamonaviy jamiyatda mehnat bozorining talablari shiddat bilan o'zgarmoqda. Bu esa kasbiy ta'limning sifatini va samaradorligini oshirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Har bir mutaxassis o'z sohasida yuqori darajadagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Shu nuqtai nazardan, kredit-modulli o'qitish tizimini joriy etish zaruriyati va uning istiqbollari muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, xalqaro miqyosda ta'lim jarayonining sifatini oshirish uchun Yevropaning ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) kredit-modulli tizimi keng qo'llaniladi. Uning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarga mustaqil o'qish imkoniyati berish va akademik mobillikni ta'minlashdir [5].

O'zbekistonda ham mazkur tizimni joriy etish orqali kasbiy ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, o'quvchilarning shaxsiy ta'lim trayektoriyasini shakllantirish, ta'lim sifatini oshirish hamda o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlash maqsad qilingan. Shundan kelib chiqqan hoda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 7-dekabrda 648-son "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi [1].

Bu qaror asosida, texnikumlarda o'quv jarayoni kredit-modulli tizim asosida tashkil etiladi va bu jarayon o'quvchilarning ko'nikmalarini zamonaviy ishlab chiqarish talablariga moslashtirishga yordam beradi. Kredit-modulli tizim o'quvchida modullar orqali aniqlashtirilgan fanlarni o'zlashtirishga va o'quv jarayonida faol ishtirok etishga imkon beradi. Bunda ta'lim dasturlari va o'quv rejalari o'quvchilarning akademik mobilligi, ya'ni o'zlashtirilgan kreditlarni ko'chirish va tan olish imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi [1].

Qaror asosida belgilanganidek, o'quvchilar shaxsiy ta'lim trayektoriyasini shakllantirish orqali mustaqil o'quv rejalarni tuzish, tanlov fanlari bo'yicha ta'lim olish va ularni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayonda ustozlarning malakasi va o'quv jarayonining sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning malaka va bilimlarini oshirish maqsadida innovasion yondashuvlar, interaktiv ta'lim metodlaridan foydalanish, elektron ta'lim tizimlarini joriy qilish kabi chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Bularning barchasi kelajakda kadrlar tayyorlashda mehnat bozorining talablariga muvofiq yuqori malakadagi mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Kasbiy ta'lim jarayonida kredit-modulli o'qitish tizimini joriy etish zaruriyati ta'limning samaradorligini oshirish va uni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish yo'lidagi muhim qadam

hisoblanadi. Bu tizimning joriy etilishi bir qator ijtimoiy, iqtisodiy va pedagogik sabablar tufayli dolzarbdir. Ushbu sabablarni ko'rib chiqaylik.

1. Ta'lim sifatini oshirish va moslashuvchanlik.

Bugungi kunda mehnat bozori mutaxassislardan ko'nikma va bilimlarini muntazam yangilashni talab qiladi. Shu sababli, kasbiy ta'lim tizimi o'quvchilarni shiddat bilan o'zgarayotgan ishlab chiqarish sharoitiga moslashish qobiliyati bilan ta'minlashi lozim. Kredit-modulli o'qitish tizimi o'quv jarayonida moslashuvchanlik va shaxsiylashtirish imkonini beradi. Bu tizim o'quvchilarga o'zlariga mos keladigan yo'nalishlarni tanlash, o'quv jarayonini mustaqil rejalashtirish hamda kreditlarni to'plash orqali bilimlarini aniqlash imkonini beradi. Kredit-modulli tizimning joriy etilishi orqali o'quv jarayoni tarkibiy modullarga bo'linadi. Har bir modulning muvaffaqiyatli yakunlanishi natijasida o'quvchi belgilangan kreditlarni to'playdi. Bu jarayonda o'quvchilar o'quv-metodik jihatdan qo'llab-quvvatlanadi, ya'ni ta'lim jarayonidagi har bir qadam ularning muvaffaqiyatini ta'minlashga yo'naltirilgan. Bu tizim ta'lim jarayonining shaffofligini ta'minlab, o'quvchilarning o'zlariga nisbatan yuqori talabchanlik va mas'uliyat hissini shakllantiradi [2].

2. Akademik mobillik va integratsiya imkoniyatlari.

Kasbiy ta'limda kredit-modulli tizimni joriy etish akademik mobillikni ta'minlash uchun muhimdir. Bu o'quvchilarning bir ta'lim muassasasidan ikkinchisiga o'tishini osonlashtiradi va ularning ta'lim jarayonidagi yutuqlarini xalqaro miqyosda tan olinishini ta'minlaydi. O'zbekistonda ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonida kredit-modulli tizim muhim o'rin tutadi. Bu tizim orqali o'quvchilar nafaqat mamlakat ichida, balki xorijdagi ta'lim muassasalarida ham o'qish va o'z bilimlarini boyitish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Akademik mobillik o'quvchilarning turli o'quv va ishlab chiqarish sharoitlarida bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga imkon yaratadi. Bu, o'z navbatida, mutaxassislar tayyorlashdagi raqobatbardoshlikni oshirishga, turli ilmiy va ta'lim sohalarida tajriba almashishga yordam beradi. Ushbu mobillik jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun kreditlarni tan olish va ko'chirish mexanizmi yo'lga qo'yilishi zarur, bu esa ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlik va o'zaro muvofiqlikni kuchaytiradi.

3. O'quv jarayonidagi samaradorlik va motivatsiya.

Kredit-modulli tizim o'quv jarayonidagi samaradorlikni oshirishda muhim omil bo'lib, o'quvchilarning bilimlarni chuqur va tizimli o'zlashtirishini rag'batlantiradi. Bu tizim o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, chunki har bir modul o'quvchining shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Bu jarayonda o'quvchilarga mustaqil qaror qabul qilish, bilimlarini mustahkamlash va yangi ko'nikmalarni o'zlashtirish imkoniyati beriladi. Shu bilan birga, modullarning muvaffaqiyatli yakunlanishi uchun mas'uliyatni o'z zimmalariga olish ulardagi mas'uliyat va motivatsiyani oshiradi.

4. Ta'lim jarayonining shaxsiylashtirilishi.

Kredit-modulli tizimning yana bir muhim jihati ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyatidir. Bu tizimda har bir o'quvchi o'zining shaxsiy ta'lim trayektoriyasini tuzishi va mustaqil fanlarni tanlashi mumkin. Bu esa o'quvchilarga o'z qiziqishlariga mos keladigan fan va yo'nalishlarda bilim olish imkonini yaratadi. Ta'lim jarayonidagi bunday shaxsiylashtirish o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini oshirishga yordam beradi, chunki ular o'quv dasturini o'ziga mos ravishda tanlaydi va ularni chuqur o'rganadi.

5. Mehnat bozoriga muvofiq kadrlar tayyorlash.

Mehnat bozori o'zgaruvchan va shiddatli rivojlanib borayotgan sharoitda mutaxassislardan zamonaviy bilim va ko'nikmalar talab etiladi. Kasbiy ta'limda kredit-modulli tizimni joriy etish orqali ta'lim muassasalari ishlab chiqarish ehtiyojlariga tez va samarali javob beruvchi mutaxassislarni tayyorlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Modulli o'qitish tizimida o'quv jarayoni ishlab chiqarish talablari va zamonaviy kasbiy standartlarga mos ravishda tashkil etiladi, bu esa o'quvchilarning kelajakdagi mehnat faoliyatiga tayyorgarlik darajasini yuqori bosqichga olib chiqadi. Bunda, o'quv jarayonida amaliyotga asoslangan modullarning kiritilishi o'quvchilarni real ishlab chiqarish sharoitlarida bilim va ko'nikmalarini qo'llashga o'rgatadi. Shu tariqa, ular tayyorgarlik jarayonida amaliy tajriba orttirib, ish beruvchilar tomonidan talab qilinadigan kompetensiyalarga ega bo'ladilar.

6. O'quv jarayonining shaffofligi va baholash tizimi.

Kredit-modulli tizim ta'lim jarayonida shaffof baholash mexanizmini joriy etish orqali o'quvchilarning bilimini adolatli va haqqoniy baholashni ta'minlaydi. Bu tizimda har bir modul bo'yicha baholash natijalari va to'plangan kreditlar elektron tizimlar orqali yozib boriladi, bu esa o'quvchilarga o'z bilim darajasini mustaqil ravishda baholash imkonini yaratadi. Mazkur mexanizm nafaqat o'quvchilarning bilimini baholashda shaffoflikni ta'minlaydi, balki ustozlar va ta'lim muassasalari o'rtasida mas'uliyatli munosabatlarni shakllantiradi [4].

Kasbiy ta'limda kredit-modulli tizimni joriy etishning kelajakdagi istiqbollari ta'lim sohasidagi innovatsiyalar bilan bog'liq. Bu tizimning joriy etilishi ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirish, mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda katta imkoniyatlar yaratadi. Kredit-modulli tizimning kelajakdagi istiqbollari ta'lim tizimini rivojlantirish va uning samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

1. Ta'limda sifat va samaradorlikni oshirish.

Kredit-modulli o'qitish tizimi, eng avvalo, ta'lim jarayonini sifat jihatdan yuqori bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Har bir modulning aniq maqsadlari va natijalari belgilangan bo'lib, ularning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi o'quvchilarning kasbiy bilimlari va ko'nikmalarini chuqurlashtiradi. Modulli tizim o'quvchilarga yangi bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtirish, mustaqil o'quv jarayonini tashkil etish imkonini beradi. Bu o'quv jarayonini yaxshilashda, pedagogik va metodik yondashuvlarning samaradorligini oshirishda katta rol o'ynaydi.

2. Akademik mobillikning rivojlanishi.

Kredit-modulli tizimning yana bir muhim istiqboli akademik mobillik imkoniyatlarining kengayishi hisoblanadi. Mazkur tizim orqali o'quvchilar nafaqat o'z mamlakatlarida, balki xorijda ham ta'lim olish imkoniga ega bo'ladilar. Kreditlarning tan olinishi tufayli o'quvchilarning boshqa ta'lim muassasalarida o'qish jarayoni davomida to'plagan bilimlari ham yo'qolmaydi, balki ularning umumiy ta'lim jarayoniga integratsiya qilinadi. Bu esa xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga, turli davlatlar o'rtasida ta'lim almashinuvini yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

3. O'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash.

Kredit-modulli tizimning istiqbolli jihatlaridan biri o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashdir. Mazkur tizim o'quvchilarga o'zlarining qiziqish va ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim trayektoriyasini tanlash imkonini beradi. O'quvchilar o'zlariga ma'qul bo'lgan fanlar va yo'nalishlarni tanlab, ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Bu jarayon o'quvchilarning o'quv jarayonidagi faolligini oshiradi va ularning bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu ularning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Mehnat bozori talablariga muvofiq kadrlar tayyorlash.

Bugungi kun mehnat bozorida kadrlarga bo'lgan talablar tez-tez o'zgarib turibdi. Kredit-modulli tizim orqali kasbiy ta'lim jarayoni ishlab chiqarish va zamonaviy texnologiyalar talablariga moslashtiriladi. Tizimdagi modullar ishlab chiqarishda qo'llaniladigan zamonaviy texnologiyalar va usullarga asoslangan bo'lib, bu o'quvchilarning mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan ko'nikmalarni egallashini ta'minlaydi. Shu sababli, bu tizim mehnat bozorida raqobatbardosh va malakasi yuqori kadrlar tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

5. Innovatsiya va yangi pedagogik yondashuvlar.

Kredit-modulli tizimning joriy etilishi ta'lim jarayonida innovasion yondashuvlar va texnologiyalarning joriy etilishini rag'batlantiradi. Bu, ayniqsa, elektron ta'lim platformalari, masofaviy ta'lim va gibridd o'qitish kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishini kuchaytiradi. Masalan, onlayn modullar va videoma'ruzalar orqali o'quv jarayonini boyitish, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonini yanada interaktiv va qo'shimcha resurslarga boy qiladi, bu esa o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshiradi.

6. Ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik.

Kredit-modulli tizimning joriy etilishi ta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlikni kuchaytiradi. Bu, ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlardagi kasbiy ta'lim muassasalari uchun muhimdir,

chunki ular xorijiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik orqali o'zlarining malaka va bilimlarini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon turli davlatlar o'rtasida bilim va tajriba almashinuvini rag'batlantiradi, xalqaro ta'lim dasturlarida ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

7. Ta'lim jarayonida ko'nikmalar va kompetensiyalarni rivojlantirish.

Kasbiy ta'limda kredit-modulli tizimni joriy etish o'quv jarayonida o'quvchilarning asosiy kompetensiyalari va ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Modullarning har biri o'quvchilarga ma'lum bir kasbiy ko'nikma va malaka berishga qaratilgan bo'lib, ularning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi. Bunday yondashuv o'quvchilarga kasbiy faoliyatda zarur bo'lgan muloqot, masala hal qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini ham yaratadi. Natijada, o'quvchilar nafaqat nazariy bilimga, balki amaliy ko'nikmalarga ham ega bo'lishadi [3].

8. Ta'limda sifat va baholash tizimi shaffofligi.

Kredit-modulli tizim ta'lim jarayonida shaffof baholash tizimini joriy etishga yordam beradi. Bu tizimda o'quvchilarning bilimlari va ko'nikmalari maxsus baholash standartlari orqali baholanadi. Bu standartlar orqali har bir moduldagi muvaffaqiyatli o'zlashtirish va kreditlarning to'planishi kuzatib boriladi. Bunday shaffof baholash tizimi o'quvchilarga o'zlarining bilim darajasini to'g'ri va aniq baholash imkonini beradi, shuningdek, ularni o'quv jarayonida faol ishtirok etishga rag'batlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy ta'limda kredit-modulli tizimni joriy etish ta'lim jarayonini sifat jihatdan yuqori bosqichga olib chiqadi. Bu tizim o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash, mehnat bozoriga mos va yuqori malakadagi kadrlar tayyorlash, ta'lim jarayonida innovasion texnologiyalarni qo'llash va ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu tizim o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini, mustaqilligini va mas'uliyatini oshiradi. Kredit-modulli tizimning muvaffaqiyatli joriy etilishi mamlakatdagi ta'limning umumiy darajasini yuqori bosqichga ko'taradi va uni xalqaro standartlarga muvofiqlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 07.12.2023 y. 648-son "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.
2. Usmonov B.Sh., Xabibullayev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. - Toshkent, TKTI, 2020. - 120 bet.
3. Urazgaliyeva R.I. «Kreditno-modulnaya sistema organizatsii obucheniya kak faktor formirovaniya umeniy samoobrazovatelnoy deyatelnosti studenta». Avtoref. Diss.k.p.n., - Orenburg. - 2010.
4. O'rinov V. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalarida ECTS kredit-modul tizimi: asosiy tushunchalar va qoidalar. Qo'llanma. El-yurt umidi jamg'armasi va Respublika Oliy Ta'lim Kengashi bilan hamkorlikda. 2020 y. -64 b.
5. European Commission ECTS Guide of 2015. Available at https://ec.europa.eu/education/ects/users-guide/docs/ects-users-guide_en.pdf.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РЕЗИЛЬЕНТНОСТИ НАСТАВНИКОВ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Уматалиева Камила Тахировна

д.ф.п.н.(PhD) доцент, Институт развития профессионального образования

Алишеров Камронбек Бахромович

Студент 1-курса факультета "Международное Право"

Университета Мировой Экономики и Дипломатии

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические условия формирования педагогической резильентности в подготовке наставников дуального обучения.

Ключевые слова: профессиональное образование, педагогическая резильентность, педагог

Вектор возможностей достижения данных задач сегодня достаточно широк. Это могут быть научные достижения, методология, методика и содержание образования. В основе нашего понимания лежит осознание того, что обществу, как никогда, нужны мобильные, предприимчивые, сильные духом, нравственно устойчивые специалисты, способные конструктивно, динамично, с развитым чувством ответственности вести развитие общества вперёд, решая самые серьёзные государственные задачи.

В последние годы термин «резильентность» стал предметом исследований, проводимых учеными различных научных дисциплин. Впервые в научно-психологический тезаурус в 60-е годы XX столетия понятие «резильентность» ввёл учёный Б. Г. Ананьев. Учёный рассматривал резильентность как жизнестойкость, с точки зрения системного подхода как собирательное качество человека, заключающееся в его способности эффективно функционировать. Жизнестойкость зависит от высокого уровня жизнедеятельности человека и от активных продуктивных фаз его жизни [1].

Данная концепция изучалась в течение длительного времени, в основном, на теории. Отечественные и зарубежные учёные различают такие подходы к определению резильентности как:

- когнитивный бихевиоризм, сопротивление основано на эффективных поведенческих стратегиях преодоления различных типов трудностей;
- конструктивизм отводит ведущую роль активной жизненной позиции личности;
- экологический реализм, который в первую очередь учитывает социальные факторы для преодоления трудностей;
- кросс-культурный подход, основанный на исследованиях того, как люди реагируют на все виды рисков в зависимости от расы, пола, возраста, места жительства и т.д.

Российский учёный Д. А. Леонтьев переводит термин «резильентность», предложенный С. Мадди, не как устойчивость, а как жизнестойкость, тем самым придав ему новые оттенки значения: многогранность, многофакторность, многофункциональность. Это способность к саморегуляции в стрессовых ситуациях, адаптации к сложным жизненным обстоятельствам, это воздействие на развитие жизнестойкости человека как внутренних, психологических, так и внешних – социальных, экономических, педагогических и других факторов [2].

Рассматривая педагогические условия формирования резильентности необходимо определить компоненты, такие как когнитивный компонент как усвоение знаний, которые способствуют формированию резильентности на уровне практико-ориентированного компонента и помогают проявить ее сформированность на уровне личностно-рефлексивного компонента

Учитывая развитие точек зрения на содержание образования, последовательность и качество академических результатов этих исследований имеют основополагающее значение. В традиционной педагогике были сформулированы дидактические принципы, учитывающие главную задачу образовательного учреждения – обеспечить учащихся знаниями, умениями и навыками.

Резильентность педагогов-наставников в рамках дуального обучения конгруэнтно таким понятиям как неуязвимость, жизнестойкость, твёрдость, способность преодолевать сложности в образовательном процессе. Перечисленные синонимы больше имеют отношение к чертам характера, в то время как резильентность педагога-наставника можно определить как динамический процесс, адаптивный ответ на сложную ситуацию, способность достигать успеха в трудных условиях, вопреки обстоятельствам. Резильентный педагога-наставника может быстро ориентироваться в ситуациях, справляться с трудностями и в дальнейшем уверенно осуществлять профессиональную деятельность.

Педагог-наставник обладающий педагогической резильентностью, реагирует на кризисные ситуации вдумчиво и контролирует свои эмоции и действия, он организует процесс профессионального общения адекватно принятым в обществе нормам. Наставники обладающие педагогической резильентностью могут управлять своей эмоциональной сферой,

воспринимая даже высокие нагрузки не как стресс, а как задачу, которую необходимо решить. Умение анализа педагогических ситуаций позволяет идентифицировать и анализировать причины негативных событий, переживаний и кризисов. Это умение помогает педагогу находить альтернативное решение проблемы, выходить из кризиса без потерь и прогнозировать возможные будущие кризисные ситуации.[4]

Список использованной литературы:

6. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания. (серия: мастера психологии). изд. 3-е. / Б. Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2016. – 288 с.

7. Леонтьев, Д. А. Многоуровневая модель взаимодействия с неблагополучными обстоятельствами: от защиты к применению / Д. А. Леонтьев // Психология стресса: материалы III Международной научно-практической конференции. – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2013. – С. 258–261.

8. Пивоварова, А. В. Технологии формирования резильентности в современной сельской школе / А. В. Пивоварова, Е. Е. Сартакова // Научно-педагогическое обозрение. – 2020. – №6(34). – С.31–40.

9. Махотин Д.А. Метод анализа конкретных ситуаций (кейсов) как педагогическая технология // Вестник РМАТ. 2014. № 1. С. 94-98.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI SAMARALI TA'MINLASHDA DUAL TA'LIM PORTALINING O'RNI

G'affarov Feruz Xasanovich

Toshkent shahridagi Puchon universiteti o'quv ishlari
bo'yicha prorektori, pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent.

Fan ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasida dual ta'limning ahamiyati katta. Dual ta'lim, ya'ni "har ikki tomonlama ta'lim" (nazariya va amaliy ta'limning birlashgan shakli), o'quvchilarga nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni bir vaqtning o'zida olish imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarni ishlab chiqarish sohasiga yaqinlashtiradi va ularni kelajakdagi muvaffaqiyatli yetuk mutaxassislariga aylantiradi.

Dual ta'lim portali shunday tizim bo'lib, u orqali ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida aloqa o'rnatish, hamkorlik qilish va o'quvchilarning ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya qilinishini ta'minlashi mumkin. Bunday portal o'quvchilarning nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini birlashtirishga yordam beradi.

Dual ta'lim tizimi an'anaviy tarzda ta'lim muassasalaridagi nazariy tayyorgarlik va ish joyida yoki real hayot sharoitida amaliy mashg'ulotlarni birlashtiradi. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim portali ushbu ikki komponentni birlashtirishda asosiy rol o'ynashi mumkin.

Ta'limga qo'llanilganda, dual portali o'quvchilarga ta'lim muassasalari va ish beruvchilar bilan o'zaro hamkorlik orqali nazariy bilim va amaliy tajriba o'ttirish imkonini beruvchi onlayn kurslar va dasturlarni birlashtirgan platformani anglatishi mumkin.

Dual ta'lim portali — bu ta'limning an'anaviy va onlayn formalarini birlashtirgan zamonaviy ta'lim tizimi. Bu turdagi ta'lim platformalarida fizik va virtual ta'limni integratsiyalashtirishga imkon beradi. Dual ta'lim portalining bir nechta afzalliklari:

1.Fleksibillik va qulaylik: Ustozlar va talabalar uchun o'qish vaqtini va joyni erkin tanlash imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, ishlab chiqarishda ishlaydigan yoki uzoq masofadan o'qishni istaganlar uchun qulaydir.

2.Ta'limni individuallashtirish: Onlayn platforma talabalarga o'z sur'atlarida o'qish imkonini beradi, shu bilan birga, aniqlab olingan yo'nalishlar bo'yicha yordam olishlari mumkin.

3. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish: Dual ta'limda nazariy bilimlar bilan birga, ishlab chiqarish va amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantirish imkoniyati bor. Bunda talabalar maxsus kurslar va treninglar olib, ish joylarida amaliy tajriba orqali ko'nikmalarni o'zlashtiradi.

4. Texnologiyalarni qo'llash: Onlayn portallar zamonaviy pedagogik texnologiyalar, multimedia va interaktiv vositalarni ishlatishga imkon beradi, bu esa o'qish jarayonini qiziqarli va samarali qilib tartibga solishga yordam beradi.

5. Ko'plab resurslarga kirish: Platformalar talabalarga turli manbalar, kitoblar, videolar, forumlar va boshqa o'quv materiallariga oson kirish imkoniyatini beradi.

6. Xalqaro aloqalar: Dual ta'lim platformalari orqali turli mamlakatlardan va jamoalardan talabalar va muallimlar bilan aloqa o'rnatish, tajriba almashish imkoni mavjud.

7. Uzoq muddatli samaradorlik: Ta'limning bu turi talabalarga mo'ljallangan ishlab chiqarishda va bozordagi talablarga moslashish imkoniyati beradi, bu ularni kelajakda yaxshi mutaxassis bo'lishga yo'naltiradi.

Bu esa: Dual ta'lim portali haqiqatan ham ta'limga yangi imkoniyatlar va samaradorlik olib keladi, shu bilan birga o'quvchilar va ustozlar uchun qulayliklar yaratiladi.

Bu portalarning asosiy vazifalari:

1. Maxsus karrikulular va mashg'ulotlar: Dual ta'limga moslashtirilgan kurslar va modullar, ishlab chiqarish sohasining talablariga javob beradigan ta'lim dasturlari.

2. Amaliyotga asoslangan o'quv rejalar: Talabalarga ishlab chiqarish korxonalarida stajirovka, amaliyot va ishlashi uchun shart-sharoitlar taqdim etish.

3. Ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlik: Portal orqali ishlab chiqarish korxonalari talabalarga real ishlab chiqarish muhitini taqdim etadi va ularni amaliyotga jalb qiladi.

4. Ta'limning real vaqtda baholanishi: Talabalarning amaliy ko'nikmalarini ishlab chiqarish muhitida baholash va rivojlantirish.

5. Professional ta'lim va ish tajribasi: Talabalarning professional darajada ishlash qobiliyatlarini shakllantirish va ishlab chiqarish sohasidagi talablarga moslashish.

Dual ta'lim portali yordamida fan ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi mustahkam aloqa o'rnatilib, talabalarning mehnat bozoriga kirishish imkoniyatlari oshadi.

DUAL TA'LIM ZAMONAVIY SHAROITDA KASBIY TA'LIM MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYASI

Avliyakov Abdurashit Karimovich

Pedagogika fanlar nomzodi, Professional ta'limni rivojlantirish instituti,
Ta'limda boshqaruv kafedrası professori

Annotatsiya: Maqolada dual ta'lim tushunchasi, dual ta'limning kasbiy ta'lim tashkilotlari va korxonalar o'rtasidagi o'zni, dual ta'lim texnologiyasi deyilishining mazmuni, dual ta'lim va an'anaviy ta'lim o'rtasidagi farqlar ko'rib chiqiladi, dual ta'limni tashkil etish tarafdorlari - korxonalar, xodimlar, davlat, shuningdek, ta'lim muassasalari, dual ta'limni rivojlantirishdan manfaatdor ijtimoiy sheriklar bilan yaqin hamkorlik manfaatlariga javob berishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Amaliyot, amaliy bilim, ko'nikma, malaka, kompetentsiya, nazariya, dual ta'lim, kasbiy ta'lim, dual ta'lim texnologiyasi, pedagogik texnologiya, texnologiya.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 16 oktyabrida "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-158-son Farmoni qabul qilindi.

Farmonda respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari va xo'jalik birlashmalari zimmasiga texnikumlarni rivojlantirish uchun zarur moliyaviy resurslarni yo'naltirish, xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish, o'quvchilar uchun amaliyot bazalarini tashkil etish, dual ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash, rahbar va pedagog kadrlarni moddiy rag'batlantirish hamda ularning stajirovkasini tashkil etish vazifalari yuklanadi.

Kadrlar tayyorlash shakli sifatida dunyo miqyosida e'tirof etilgan kasbiy ta'limning dual ta'lim shakli turli darajadagi kasbiy ta'lim o'quvchilarining kasbni o'zlashtirishlari uchun real ishlab chiqarish sharoitlarini maksimal darajada jalb etishga asoslangan. Dual ta'lim, ayniqsa, ishchi va o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlashga yo'naltirilgan kasbiy ta'lim tizimida keng joriy etilmoqda. Respublikamizning bir qancha hududlarida dual ta'lim asosida ishchilar tayyorlash loyihasi yo'lga qo'yildi.

"Dual ta'lim" tushunchasi bilan bir qatorda "dual ta'lim modeli", "dual ta'lim texnologiyasi" tushunchalari ikkilik, bitta yaxlitlik kabi qo'llaniladi, ular kasbiy tayyorgarlik tizimiga ishora qiladi va aslida ikkilik so'zining ma'nosi bilan belgilanadi.

Agar dual ta'lim kasbiy ta'lim tashkilotida o'qitishning ishlab chiqarish faoliyati davrlari bilan kombinatsiyasini ta'minlaydigan kadrlar tayyorlash shakli sifatida aniqlansa, u holda dual ta'lim modeli ularni amalga oshirish usullari, tashkiliy shakllari, vositalar tizimi, shuningdek ta'lim muassasasi va korxonalarining o'zaro ta'siriga asoslangan kasbiy ta'lim sharoitida pedagogik texnologiyaning texnikasidek namoyon bo'ladi. O'qitish texnologiyasini tizimli toifa deb hisoblasak, unda tuzilma quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi: o'qitishning maqsadi va mazmuni, pedagogik o'zaro aloqada hamkorlik vositalari, shuningdek o'quv jarayonini tashkil etish va natijalar, ushbu jarayon ishtirokchilarining faoliyati hisoblanadi. Pedagogik texnologiya asosida, ma'lum ijtimoiy to'plamga ega bo'lgan psixologik va pedagogik munosabatlarning majmui, o'qitish shakllari, usullari va uslublari ta'lim vositalarini belgilaydi.

Texnologiya – bu jarayonni boshqarish, o'rganish maqsadlariga qanday erishish mumkin degan savolga javob beradi.

Bo'lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatining asosini shakllangan kompetensiyalar tashkil etadi. Kompetensiyalar ko'p o'lchovli va ko'p qirrali xususiyatlardir, ularning baholanishini to'liq standartlashtirish mumkin emas. Ularni o'lchash qiyin. Kasbiy kompetentlikning ajralmas belgisi mavjud bilimlarni amaliy faoliyat maqsadlari, shartlari va usullari bilan o'zaro bog'lash, ularning amaliy faoliyatida turli ilmiy usullarni qo'llash, va binobarin, qobiliyat va ijodiy salohiyatni rivojlantirish kasbiy kompetensiyaning ajralmas komponenti hisoblanadi.

Shunday qilib, dual ta'lim texnologiyasi korxonada nazariy va ishlab chiqarish ta'limi sharoitida o'quvchini kasbiy tayyorlashning oldindan rejalashtirilgan jarayonini amaliyotda izchil amalga oshirishga qaratilgan.

Professional ta'limi bo'yicha amaldagi davlat ta'lim standartlari malakali mutaxassisni shakllantirishga mazmunli yo'naltirilgan nazariy va amaliy mashg'ulotlar shakllarini tartibga soladi. Dual o'qitish texnologiyasi kasbiy kompetensiyani shakllantirish modeli asosida ifodalanishi mumkin. Dual ta'lim texnologiyasi kasbiy ta'limning belgilangan maqsadlari, maqsadlarga mos keladigan o'quv jarayonini qurish tamoyillari - mazmun, ijtimoiy sheriklik va o'zaro ta'sir o'rtasidagi munosabatlarga asoslangan kasbiy kompetensiyani shakllantirish modeli yangi ijtimoiy sharoitlarga oson moslasha oladigan va mehnat bozorida raqobatbardosh bo'la oladigan bitiruvchilarni tayyorlashni ta'minlovchi «kasbiy ta'lim tashkiloti – korxona» tizimidagi nazariy va ishlab chiqarish ta'limining barcha fanlari bilan ifodalanishi mumkin. Kasbiy kompetensiya texnologik tayyorgarlikdan tashqari, kasbiy qobiliyatlardan yuqori bo'lgan boshqa bir qator tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Bular bitiruvchining mas'uliyati, mustaqilligi, qaror qabul qilish qobiliyati va malakasi, o'rganishga bo'lgan qobiliyati, fikrlash moslashuvchanligini rivojlantirish kabi shaxsiy fazilatlaridir.

O'quvchining faol pozitsiyasi markazi bilan kasbiy tayyorgarlik bosqichlar axborot, rejalashtirish, qaror qabul qilish, amalga oshirish, nazorat qilish, baholash sikli shaklida kasbiy faoliyatning rivojlanishi bilan belgilanadi. Ammo ushbu bosqichlar darajasida o'quv ishlab chiqarish holati sezilarli darajada cheklangan va haqiqiy ishlab chiqarishdan farq qiladi, ya'ni o'qitish nazariyasi va amaliyoti ishlab chiqarishdagi uzilish-tanaffus bilan amalga oshiriladi.

Bu bitiruvchilarning ishda «o'qishlarini tugatishiga» olib keladi: yangi kelganlarga ustozlar tayinlanadi, lavozimlarga tayinlanadi va ular uchun o'qitish va moslashish dasturlari maxsus ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. Ta'lim muassasasida nazariy mashg'ulotlar va korxonada amaliy mashg'ulotlarni birlashtirgan kasbiy ta'lim ta'lim jarayonida dual ta'lim texnologiyasi ta'lim sifatini o'zgartiradi, uni ishlab chiqarish ehtiyojlariga yaqinlashtiradi.

Dual o'qitish tizimining asosiy prinsipi kadrlar tayyorlash sifati uchun ta'lim muassasasi va korxonalarining teng ishtiroki va javobgarligidadir. Korxonaning manfaati, avvalo, o'zi uchun kadrlar tayyorlash, ishchilarni qidirish va tanlash, ularni qayta tayyorlash va moslashtirish uchun sarflanadigan xarajatlarni kamaytirish qobiliyatidan iborat. Ta'lim oluvchilar nafaqat haqiqiy mehnat sharoitlari bilan bevosita tanishadilar va kasbiy faoliyat asoslarini o'zlashtiradilar, balki o'qishni tugatgandan so'ng o'z egallagan mutaxassisliklari bo'yicha muvaffaqiyatli ishga joylashish imkoniyatiga ham ega bo'ladilar.

Kasbiy ta'limning dual tizimini joriy etishning asosiy shartlari quyidagilar hisoblanadi:

- bazaviy korxonalarning mavjudligi;
- ta'lim muassasasi va korxona o'rtasidagi o'zaro hamkorlik dasturini ishlab chiqish;
- korxonada o'quvchilar joylarini, o'quv maydonchalarini yaratish yoki ajratish;
- korxonada maxsus fanlar o'qituvchilari uchun malaka oshirishni joriy etish.

Dual o'qitish texnologiyasining afzalliklarini ta'kidlab o'tamiz (an'anaviy ta'lim shakliga muvofiq):

Dual o'qitish texnologiyasi mutaxassislarni tayyorlash jarayonida o'qitishning an'anaviy shakllari va usullarining asosiy kamchiliklarini yo'q qilishga imkon beradi - nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovut nazariy komponent darajasini saqlab, o'quv jarayonining amaliy yo'nalishini kuchaytirishga imkon beradi;

- texnologiya korxonada asosiy mehnat funksiyalarini bajarishga tayyor mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha belgilangan vazifalarni bajarishga imkon beradi;

- dual o'qitish tizimi modelida mutaxassis shaxsiga ta'sir o'tkazish, xodimning zaruriy fazilatlarini shakllantirish mumkin;

- dual ta'lim tizimi texnologiya sifatida kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilimlarni olish motivatsiyasi va ehtiyojlarini oshiradi, chunki olingan bilimlarning sifati ish joyida rasmiy vazifalarni sifatli bajarishga imkon beradi;

- texnologiya sifatida o'qitishning dual tizimi korxona va tashkilot rahbarining "o'z" xodimlarini o'qitish va o'qitishga bo'lgan qiziqishini oshiradi;

- dual ta'lim texnologiyasi nafaqat bitiruvchining kasbiy yo'nalishdagi harakatchanligini oshirishga, balki uni zamonaviy mehnat bozorida raqobatdosh qilishga imkon beradi;

- dual o'qitish tizimi texnologiya sifatida "kasbiy ta'lim muassasa – korxona" da o'quv jarayonini tashkil etishga imkon beradi, mashg'ulotlar jarayonida bunday o'zaro hamkorlik bilan ishlash, kelajakdagi mutaxassisa taqdim etiladigan ishlab chiqarish talablari hisobga olinadi.

Dual ta'lim tizimi texnologiya sifatida ta'lim muassasasining ish beruvchi bilan o'zaro ta'siri natijasidir va Yevropa ta'lim tizimining tajribasi shuni ko'rsatadiki, kelajakdagi kasbiy faoliyatda va muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuvda ishonch hosil qiladi.

Ta'lim oluvchi o'qitishning dastlabki bosqichlaridan boshlab, ishlab chiqarish jarayoniga qo'shiladi, chunki korxona xodimi o'ziga yuklatilgan funksiyalar bo'yicha vazifalarni bajaradi, resurslarni tasarruf etadi, javobgarlikni o'z zimmasiga oladi, zarur kasbiy ko'nikma va malakalarni egallaydi va ba'zi hollarda shartnoma bo'yicha ish haqi olishi mumkin.

Dual ta'lim tizimini texnologiya sifatida joriy qilishda, ta'lim dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishda ish beruvchining bo'lajak xodimning ma'lum bir malakasi va kompetensiyasiga bo'lgan talablari va ehtiyojlarini hisobga olishi zarur, ammo bitiruvchining nazariy tayyorgarlikka zarar yetkazmasligi muhimdir,

Amaliy mashg'ulotlar korxonada bevosita pedagogik tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassislar va korxonada malaka oshirish kurslarini tugatgan ta'lim muassasasi o'qituvchilari ishtirokida amalga oshiriladi.

Kasbiy ta'lim uchun dual ta'lim texnologiyasi quyidagi pozitsiyalarga asoslanadi:

- mutaxassislikka tegishli sikl fanlari bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish;

- texnikumning auditoriyalarida ma'ruzalar, seminarlar, amaliyotlar o'quvchilarga nafaqat o'quv jarayonini barcha ko'rinishlarida kuzatish, balki unda ishtirok etish kasbiy amaliy tajriba orttirish imkoniyatini beradi;

- maxsus fanlarni nazariy o'rganish ishlab chiqarishda ishlab chiqarish amaliyoti bilan to'ldiriladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dual ta'lim tizimi ta'lim muassasasini tugatgandan so'ng, nafaqat ma'lum bir soha bo'yicha mutaxassis diplomiga ega bo'lgan, balki har qanday kasbiy muam-molarni mustaqil ravishda hal qila oladigan kadrlarni tayyorlashga imkon beradi. Iqtisodiyotda ro'y berayotgan tarkibiy o'zgarishlarning intensiv jarayonlari mamlakatdagi hozirgi tarixiy, iqtisodiy va siyosiy vaziyatdan kelib chiqib, bu jarayonlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishi lozim bo'lgan yangi formatdagi mutaxassislarga bo'lgan eng yuqori talabga olib keldi. Ta'kidlash joizki, yangi o'qitish tizimi sheriklik, ta'lim tashkilotlari, ish beruvchilar va ta'lim organlarining yaqinlashuvi tufayli amalga oshirila boshlandi.

Shunday qilib, dual ta'lim tizimi - bu mutaxassislarni tayyorlash uchun o'quv va ishlab chiqarish sohalari o'rtasida muvofiqlashtirilgan o'zaro aloqani nazarda tutadigan maqsadli kasbiy ta'limni tashkil etishning innovatsion turidir. Dual o'qitish g'oyasi o'zining haqiqiy amaliy konturlarini kasb etadi. Ta'limning biznes, mehnat bozori subyektlari bilan o'zaro aloqasi jamiyat tomonidan talab qilinadigan zamonaviy modelning tarkibiy qismlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 16 oktyabirida "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-158-son Farmoni.

2. Avliyakov A.K. Professional ta'lim tizimida dual o'qitish. "Fan va texnika- tipografiya nashriyoti" - T.: 2024y.136 bet.

3. С.Северов В. Г. Тенденции и проблемы развития профессиональной подготовки практикоориентированных кадров для сферы малого бизнеса. Профессиональное образование. Столица. – 2010. – № 6. – С. 47-54.

СОЗДАНИЕ ОПТИМАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ ДЛЯ ПОДГОТОВКИ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ НА КАЧЕСТВЕННОМ УРОВНЕ

Бичурина Светлана Усмановна

к.п.н., доцент Казанского федерального университета,

Кадырова Рано Мамаджановна,

к.п.н., профессор ТГПУ, Васильева Евгения Вениаминовна, магистрант ТГПУ

Аннотация: В статье раскрыта роль и значимость научного руководителя в организации и проведении научно-исследовательской работы магистрантов и руководства ею научным руководителем. Уделено внимание значимости своевременной и грамотной подготовки магистрантов к публичной защите диссертации.

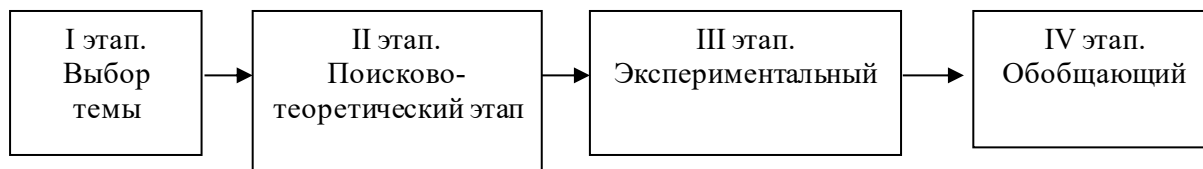
Ключевые слова: научно-исследовательская работа, магистерская диссертация, научный руководитель, понятийный аппарат: актуальность темы исследования, противоречие, цель задачи, объект, предмет, гипотеза, методы исследования, этапы исследования (теоретический, экспериментальный, обобщающий), научно-теоретическая, практическая значимость исследования.

Научный руководитель является ключевой фигурой в организации и проведении научно-исследовательской работы со студентами магистратуры. Научный руководитель – визитная карточка и магистранта, и диссертации. Умелый выбор научного руководителя – залог успеха. Слово «выбор» предполагает наличие вариантов выбора. Не всегда есть варианты. Не всегда выбирают магистранты, часто их назначает заведующий кафедрой.

Для инициативных магистрантов, обретающих научного руководителя в период, когда идея диссертации уже выношена, осознанна, главный критерий выбора руководителя – его покладистость, т.е. человечность, гуманность и совместимость с магистрантом.

Сотрудничество магистранта и научного руководителя неравноправное, отношение между ними не скреплены официальным договором взаимодействующих сторон, в котором зафиксированы взаимные обязательства и права. Вместе с тем, деятельность научного руководителя имеет своё содержание, последовательность и трудности, требует специального времени и кропотливого труда. На научное руководство магистерскими диссертациями предусматривается на 2 года 100 часов.

Этапы научной деятельности магистранта и руководство ею

I этап. Выбор. При выборе темы диссертации рекомендуется соблюдать следующие рекомендации: тема должна отражать продвижение вперёд в сравнении с опубликованными результатами научных исследований по данной проблематике; формулировка темы призвана отражать её содержательность, тому, кто прочёл название темы, должно быть ясно, что ей присущи содержательное начало, наполненность, наличие проблемности и направленности, целевой ориентации; в краткой формулировке темы необходимо достичь максимально высокого уровня предметности и конкретности, очевидной, несмотря на немногословность названия; названию темы следует придать «модность», современность.

II этап. Поисково-теоретический. Деятельность научного руководителя заключается в следующем: выясняется понимание магистрантом темы диссертации и что ему предстоит исследовать; определяется порядок взаимодействия магистранта с научным руководителем в процессе работы над диссертацией; оказывается помощь магистранту: составление плана-графика подготовки и защиты магистерской диссертации; составление плана-проспекта и индивидуального плана магистерской диссертации; написание научного обоснования темы магистерской диссертации; определение и формирование научного аппарата магистерской диссертации: актуальность исследуемой проблемы, объекта, предмета, цели, основных задач, научной новизны и практической значимости.

III этап. Экспериментальный. Научный руководитель: осуществляет контроль за ходом и качеством, выполняемой магистрантом научной работы; оказывает помощь в работе, проверяет результаты по главам, параграфам, даёт рекомендации по доработке, устранению недостатков, при необходимости оказывает помощь в выполнении тех или иных заданий; в организации выступления магистранта по материалам его исследования на заседаниях научного семинара кафедры, конференциях; в написании статьи по освещению результатов исследования; информирует заведующего кафедрой о выполнении магистрантом графика подготовки магистерской диссертации.

IV этап. Обобщающий. Научный руководитель осуществляет контроль за: правильностью обобщения результатов исследования (количественный и качественный анализ), выводов, систематизацию результатов НИР и внедрение их в практику образовательных учреждений; разработкой научно-методических рекомендаций для практических работников (студентов, учителей, преподавателей).

Особое внимание следует уделить подготовке магистрантов к защите магистерской диссертации. Для этого следует подготовить документы: заключение научного руководителя о завершении диссертации и её рекомендации к защите; отзывы двух рецензентов (внутреннего и внешнего); справка о внедрении результатов научно-исследовательской работы; выписка из протокола заседания кафедры о рекомендации магистерской диссертации к защите; доклад магистранта на заседании государственной экзаменационной комиссии.

На основании изложенного выше следует отметить, что качество подготовки магистерской диссертации зависит от научного руководителя. От его деятельности зависит и

выход магистранта на качественно новый уровень систематизации результата своего обучения, подготовки и защиты магистерской диссертации.

Список использованной литературы:

1. Губайдулин А.А. Формирование исследовательской компетентности студентов в условиях проектного обучения: Автореф. ... канд. пед. наук. – Казань, 2011. – 19 с.
2. Лаптев В.В. Научный подход к построению программ исследования качества образования: Сборник научных трудов. – СПб.: РГПУ, 2001.
3. Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению: Учебное пособие. – М.: Ось-89, 2006. – 480 с.
4. Мареев В.И. Исследовательская деятельность в педагогическом вузе: теория и практика. – Ростов-на-Дону, 1999
5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технологии конструирования // Народное образование. – М., 2003. – № 5. – С. 55-61.

ДУАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ДИАГНОСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ТЕХНИКОВ-МЕХАНИКОВ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

Жданович Елена Петровна

Преподаватель автомеханических предметов, Учреждение образования «Борисовский государственный технический колледж», аспирант

Аннотация: в статье представлена характеристика системы критериев оценки уровня и качества сформированности диагностической компетентности будущих специалистов автомобильного транспорта.

Ключевые слова: диагностическая компетентность специалистов автомобильного транспорта, критерии оценки качества сформированности диагностической компетентности.

Сегодня профессия техника-механика автомобильного транспорта особенно востребована из-за активного развития транспортного парка страны. Основная задача этих специалистов заключается в обеспечении эффективного функционирования и безопасной эксплуатации транспортных средств [1].

Основным видом деятельности этих специалистов является обеспечение эффективного функционирования и безопасного эксплуатации транспортных средств. Специалисты по обслуживанию транспортных средств в соответствии с требованиями производства, с образовательным стандартом [2] на их подготовку осваивают комплекс профессиональных компетенций, в числе которых диагностическая [1]. Качественная диагностика помогает своевременно выявить и устранить неисправности, что снижает стоимость ремонта и повышает безопасность эксплуатации. Формирование диагностической компетентности происходит на основе анализа типичных видов и причин отклонений от нормативного состояния транспортных средств. Диагностика требует интегративного подхода, сочетая умения анализировать чертежи, разбирать и собирать технические объекты, использовать измерительные инструменты. Это также подразумевает принятие решений в новых ситуациях, учитывая постоянное обновление и модификацию автомобильного парка.

Диагностическая компетентность играет ключевую роль в принятии решений о возможности эксплуатации или ремонта транспортного средства. В нашем исследовании мы определили её как «способность, готовность организовать и осуществить комплекс мероприятий, процедур с использованием классических и современных диагностических технологий для реализации действий, направленных на выявление степени соответствия техническим требованиям объекта диагностирования, выявления степени отклонения от нормы, установления причин отклонения» [1].

Диагностическая компетенция точно представлена в разных учебных предметах, но формируется на алгоритмическом уровне, на основе изучения типичных видов и причин отклонения от нормативного состояния конкретных видов транспортных средств [3]. Формирование диагностической компетенции происходит в рамках научно-образовательного процесса. Учебные программы среднего специального образования включают в себя как теоретические, так и практические занятия, что позволяет обучающимся применять полученные знания на практике. Важную роль играют лабораторные работы, практикумы и модули, предусмотренные данной образовательной программой. Это обеспечивает всестороннее развитие навыков и умений, необходимых для выполнения диагностической работы на высоком уровне.

Особое значение в профессиональном образовании приобретает дуальное обучение сочетающее теоретическое обучение в образовательных учреждениях с практическим обучением на предприятиях и в организациях заказчика кадров. Дуальная система позволяет учащимся непосредственно знакомиться с реальными производственными процессами, что способствует более глубокому освоению профессиональных компетенций, включая диагностическую. Она также помогает формировать устойчивую связь между теоретическими знаниями и их практическим применением, что является ключевым фактором в подготовке квалифицированных специалистов.

В содержании образовательной программы подготовки техников-механиков отмечается необходимость формирования умений по определению технического состояния транспортных устройств. Однако, пока не сформулированы те необходимые компетенции, которые необходимо освоить для формирования способности выполнять диагностику современных транспортных средств в полном объеме, то есть организовать, проконтролировать и осуществлять процессы технической диагностики в системе эксплуатации транспорта. Эти компетенции, отражающие умения осуществлять диагностику транспортных средств, формируются в процессе практической профессиональной подготовки техников-механиков автомобильного транспорта [1].

Для оценки уровня диагностической компетенции нами была разработана система критериев и показателей, соответствующих требованиям образовательного процесса и производства. Опытно-экспериментальная работа позволила уточнить уровни диагностической компетенции, необходимые для оценки качества подготовки специалистов. Использовались методы ранжирования типичных затруднений, анкетирования педагогов, опросов и интервью специалистов, а также задания на проверку профессиональных умений и знаний.

Нами установлено что формирование диагностической компетентности происходит на разных этапах профессиональной подготовки. Особое внимание уделяется практическим занятиям и учебной практике. Однако, важно обеспечить переход от алгоритмического уровня диагностики к эвристическому, чтобы специалисты могли принимать решения в условиях постоянно обновляющегося автомобильного парка.

Основными критериями в соответствии с видами технического знания являются следующие: организационный, технический, технологический [4]. При этом мы учитываем, что массив избранных показателей по конкретному критерию обладает кумулятивным эффектом. То есть, каждая последующая группа показателей включает наличие предыдущих, что указывает на переход к последующему уровню освоения компетенций.

Таким образом, мы установили возможные уровни сформированности диагностической компетентности техников-механиков и разработали критерии для её оценки. Это позволит обеспечить развитие компетентности как в процессе подготовки, так и в будущей профессиональной деятельности.

Список использованной литературы:

1. Жданович, Е.П. Критерии качества сформированности диагностической компетентности у будущих техников-механиков автомобильного транспорта // II Международной

научно-методической конференции «Обеспечение качества образования: состояние, проблемы и перспективы» (г. Минск, Республика Беларусь, 2024 г.).

2. Образовательный стандарт Республики Беларусь. Среднее специальное образование. Специальность 5-04-0715-03 Техническое обслуживание и ремонт транспортных средств. Квалификация: техник-механик. [Электронный ресурс] 8.08.2022, Утвержден Постановлением Министерства образования Республики Беларусь 8 августа 2022 г. №238. Режим доступа: https://ripo.by/umosso/bank_SSO_011-2022/table_6/bank.html.

3. Жданович, Е.П., Молчан, Л.Л. Диагностическая компетентность специалиста как педагогическая проблема / Е.П. Жданович, Л.Л. Молчан - Сборник «Актуальные вопросы профессионального образования. Материалы V международной научно-практической конференции (Республика Беларусь, г. Минск, 25–26 мая 2023 г.). Научное электронное издание. Минск, 2023. – 439 с., с. 111 - 115.

4. Иванов, Б.В. Становление и развитие технических наук / Б.И. Иванов, В.В. Чешев ; Академия наук СССР, Институт истории естествознания и техники. - Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1977. – 261.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ БИОХИМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СРЕДНЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Косьянова Светлана Александровна

Преподаватель, председатель цикловой комиссии специальности «Биохимическое производство» Новосибирского химико-технологического колледжа им. Д.И. Менделеева

Аннотация: В современном мире биохимическое образование играет ключевую роль в развитии науки и технологий, особенно в области биотехнологий, медицины и экологии. В Новосибирской области одним из ведущих учебных заведений, предоставляющих качественное биохимическое образование, является ГБПОУ НСО «Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева». Статья посвящена анализу и исследованию развития биохимического образования на базе данного учебного заведения. Авторы статьи рассматривают основные направления деятельности, а также современные подходы к обучению в области биохимии. Особое внимание уделяется инновационным методам преподавания, использованию современных технологий и оборудования, а также взаимосвязи с предприятиями реального сектора экономики.

Ключевые слова: СПО, биохимическое образование, организация обучения, воспитательная работа, профессиональная ориентация.

Государственное бюджетное профессиональное образовательное учреждение Новосибирской области «Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева» специализируется на подготовке специалистов для химической и биофармацевтической отраслей и является единственным колледжем в Новосибирской области, реализующим специальность 19.02.01 «Биохимическое производство», с квалификацией техник-технолог.

Специалисты востребованы на химическом и биофармацевтическом производствах в качестве лаборантов микробиологических и физико-химических методов анализа, аппаратчиков, операторов технологических процессов, контролеров и т.д.

В колледже реализуется практико-ориентированное обучение с выстраиванием эффективной траектории взаимодействия с предприятиями реального сектора экономики.

Подготовка специалистов биохимического профиля ведется для наукоемких, инновационных предприятий химического и биофармацевтического профиля.

Колледж является участником инновационного территориального кластера Новосибирской области в сфере биофармацевтических технологий «Биофарм».

На базе колледжа, созданы мастерские, оснащенные современной материально-технической базой, признанные в 2023 году мастерскими, созданными в рамках федерального проекта «Молодые профессионалы (Повышение конкурентоспособности профессионального

образования)» национального проекта «Образование» государственной программы Российской Федерации «Развитие образования» (утверждены 13.11.2023 г. зам. Министра просвещения Российской Федерации Д.Е. Грибовым).

Также в колледже функционируют уникальные специализированные учебно-производственные лаборатории и учебно-производственный комплекс «Испытательный центр по оценке качества продукции и услуг», который является действующей производственной площадкой по микробиологии и биотехнологии, обеспечивающей обучение и прохождение учебной и производственной практик.

Колледж ежегодно является:

- площадкой отборочного (межрегионального) этапа Чемпионата по профессиональному мастерству «Профессионалы» на территории Новосибирской области по компетенции Геномная инженерия с 2023 года;

- площадкой регионального этапа Чемпионата по профессиональному мастерству «Профессионалы» и Чемпионата высоких технологий в Новосибирской области по компетенции Геномная инженерия;

- площадкой центра проведения демонстрационного экзамена по специальности 19.02.01 «Биохимическое производство»;

- площадкой профессиональных проб в рамках проекта по ранней профессиональной ориентации учащихся 8-11 классов общеобразовательных организаций «Билет в будущее» по программе: Бережливое производство, Лабораторный химический анализ, Геномная инженерия.

Студенты-биохимики вовлекаются не только в основной образовательный процесс, но и в дополнительную работу, помогающую им глубже прогрузиться в профессию.

С 2022 года на базе колледжа реализуется проект «Изучение микробиомов и молекулярные основы резистентности микроорганизмов» в рамках гражданской науки.

Интеграция проекта в образовательную деятельность колледжа позволяет эффективно решать задачи по дополнительному профессиональному образованию и усиливает в этой части образовательные программы СПО.

Преподаватели и студенты непрерывно повышают свою квалификацию. Так, в 2022 году в рамках реализации летней школы «Химия жизни: от биомолекул до организма человека» студенты Новосибирского химико-технологического колледжа им. Д.И. Менделеева и школьники из Биотехнологического лицея №21 наукограда Кольцово прошли обучение в Санкт-Петербурге на базе Первого Санкт-Петербургского государственного медицинского университета имени академика И. П. Павлова.

По итогам обучения подписано Соглашение о сотрудничестве в рамках образовательной, исследовательской и профориентационной деятельности между колледжем, Биотехнологическим лицеем и гимназией Санкт-Петербурга.

В 2023 году состоялась межрегиональная профориентационная встреча «Карьерные возможности и компетенции будущего». Команда Новосибирского химико-технологического колледжа им. Д. И. Менделеева в составе заместителя директора по учебно-производственной работе и студентов специальности «Биохимическое производство» приняла участие в Межрегиональной профориентационной встрече со студентами «Открытый диалог «Карьерные возможности и компетенции будущего» в Кургане в рамках празднования 65-летия ПАО «Синтез» при поддержке Благотворительного фонда «Система» в партнёрстве с фармацевтической компанией «Биннофарм Групп».

Колледж является базовой организацией ФУМО в системе СПО по УГПС 18.00.00 «Химические технологии». В 2023 году преподавателями колледжа, входящих в состав ФУМО, разработан новый ФГОС СПО по специальности 18.02.15 «Биохимическое производство» (приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 27.11.2023 №891 "Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта среднего профессионального образования по специальности 18.02.15 Биохимическое производство" (Зарегистрирован 29.12.2023 № 76770)).

В колледже применяется комплекс различных методов совместной деятельности педагогов и студентов, направленных на развитие творческих способностей.

Студенты-биохимики регулярно участвуют в творческих мероприятиях в колледже и за его пределами, к которым можно отнести:

- квест-шоу «Занимательная профориентация» для учащихся общеобразовательных учреждений Новосибирска;
- научное шоу с демонстрацией занимательных опытов;
- «Живое пламя»;
- «Молекулярная кухня»;
- выращивание кристаллов, и многие другие проекты.

Творческий потенциал студентов биохимиков реализуется через молодежный клуб РГО «Титаниум».

Ежегодно команда клуба совершает походы различных категорий сложности по всей России и на выбранных маршрутах проводит анализы воды. В июле 2023 года команда клуба совершила восхождение на перевалы: Кара-Тюрек высотой 3060 метров и Ороктойский высотой 1645 метров. В результате экспедиций выявлено антропогенное воздействие на поверхностные воды Алтая.

В колледже реализуется система специализированной подготовки (предпрофильного и профильного обучения) учащихся старших классов общеобразовательных организаций в рамках реализации государственной программы Новосибирской области «Региональная программа развития среднего профессионального образования Новосибирской области», мероприятия «Профессиональная ориентация и социальная адаптация молодежи, в том числе учащихся общеобразовательных организаций Новосибирской области, на рынке труда Новосибирской области» (постановление Правительства НСО от 06.09.2013 №380-п).

Ежегодно преподаватели и студенты специальности «Биохимическое производство» являются участниками форума юных исследователей «OpenBio» – специализированная коммуникационная площадка для обмена опытом и результатами исследовательской деятельности школьников. На базе Биотехнологического лицея №21 в наукограде Кольцово студентами специальности «Биохимическое производство», под руководством преподавателей колледжа, проводятся биотехнологические практикумы, связанные с процессами выделения ДНК разными методами. Специалисты биохимического профиля являются востребованными на предприятиях не только г. Новосибирска и Новосибирской области, но и по России в целом, что подтверждается географией трудоустройства выпускников колледжа.

Список использованной литературы:

1. Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева. Подготовка специалистов для биохимического производства. Новосибирск, 2023.

2. Участие в инновационном территориальном кластере «Биофарм». Современные подходы к профессиональному обучению. Федеральный проект «Молодые профессионалы», 2023.

3. Лаборатории и испытательный центр колледжа. Учебно-производственный комплекс для подготовки специалистов // Программа национального проекта «Образование», Москва, 2023.

4. Чемпионат профессионального мастерства «Профессионалы». Геномная инженерия и профессиональные пробы. Новосибирск, 2023.

5. Проект «Изучение микробиомов и резистентность микроорганизмов». Взаимодействие науки и образования. Новосибирский химико-технологический колледж, 2022.

6. Межрегиональная встреча «Карьерные возможности и компетенции будущего». ПАО «Синтез» и БФ «Система» в партнёрстве с «Биннофарм Групп». Курган, 2023.

7. ФУМО по УГПС 18.00.00 «Химические технологии». Новый ФГОС СПО по специальности 18.02.15. Министерство просвещения РФ, 2023.

8. Молодежный клуб РГО «Титаниум». Экспедиция и анализ поверхностных вод Алтая. Новосибирский химико-технологический колледж, 2023.
9. Региональная программа развития среднего профессионального образования. Постановление Правительства НСО №380-п от 06.09.2013.
10. Форум юных исследователей «OpenBio». Коммуникационная площадка для обмена опытом. Новосибирская область, 2023.
11. Практикумы в Биотехнологическом лицее №21. Методы выделения ДНК. Новосибирская область, Кольцово, 2023.

ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО ТЕХНИКА-ТЕХНОЛОГА В ОБЛАСТИ ПЕРЕРАБОТКИ ПОЛИМЕРОВ

Червякова Татьяна Николаевна

зам. директора по УМР, преподаватель высшей квалификационной категории
государственного бюджетного профессионального образовательного учреждения
«Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева»

Аннотация: В статье рассматривается подготовка техников-технологов в области переработки полимеров на примере образовательной программы по специальности Технология производства и переработки пластических масс и эластомеров.

Ключевые слова: подготовка, образовательная программа, техник-технолог, переработка полимеров, компетенции

Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева имеет интересную историю (95 лет существования), крепкие традиции и богатый опыт в подготовке специалистов в разных отраслях. Образовательные программы, реализуемые колледжем, ориентированы на подготовку специалистов по востребованным направлениям. Квалифицированные кадры, прочные контакты с ведущими компаниями России являются главной основой карьерного роста наших выпускников. Многие годы (с 1966г.) колледж готовит специалистов по направлению 18.02.07 Технология производства и переработки пластических масс и эластомеров с квалификацией «техник-технолог».

Техник-технолог по переработке пластмасс – это специалист, занимающийся проектированием и улучшением технологических процессов по переработке пластмасс. Такие процессы включают в себя все этапы – от получения сырья до изготовления конечного продукта. Основная задача техника-технолога по переработке пластмасс заключается в разработке оптимальных процессов, обеспечивающих высокую производительность, качество и экономическую эффективность производства пластиковых изделий. Для этого необходимо проводить исследования, анализировать данные, адаптировать и оптимизировать существующие технологии.

Для успешного выполнения задач техник-технолог должен иметь глубокие знания в области физики, химии, материаловедения, инженерии и технических наук. Также необходимо обладать навыками работы с компьютерными программами, способностью анализировать данные и находить новые пути оптимизации производственных процессов. Техник-технолог по переработке пластмасс применяет свои знания и навыки в различных отраслях промышленности, включая автомобильную, электронную, медицинскую и даже пищевую. Они работают на предприятиях, занимающихся производством пластиковых изделий, а также в исследовательских и разработочных центрах.

В настоящее время происходит трансформация компетенций, которыми должен обладать техник-технолог с профессиональным образованием. Промышленные предприятия переработки полимеров оснащены компьютеризированными производственными линиями, технологические задачи решаются с помощью систем автоматизированного проектирования (САПР). Современные системы позволяют получать информацию по

состоянию производственного процесса в любой точке технологической цепочки и оперативно реагировать на возможные проблемы.

Все эти обстоятельства требуют от профессионального образования учитывать потребности предприятий в выпускниках, владеющих не только профессиональными компетенциями, но и умеющими работать в современных компьютерных программах моделирования и проектирования процессов получения и переработки пластмасс, так называемых системах CAD/CAM, с IT-технологиями, а также обладать компетенциями в сфере бизнес-планирования, предпринимательства, менеджмента. Сегодня выпускник данного направления должен владеть компетенциями в области компьютерного моделирования технологических процессов в технологии и переработке полимеров, компьютерного проектирования технологических линий и участков производств, работать на стыке химической технологии, компьютерного инжиниринга и программирования. Для успешной реализации задач, которые ставят перед техником-технологом современные предприятия, наряду с базовыми знаниями и умениями, необходимо обладать такими профессиональными компетенциями как: проектирование, изготовление и обработка оснастки; осуществление настройки и эксплуатации технологического оборудования и оснастки; вести технологический процесс в соответствии с требованиями нормативно-технической документации, требованиями охраны труда, промышленной и экологической безопасности; планировать и организовывать работу в соответствии со стандартами предприятия, международными стандартами и другими требованиями, оценивать экономическую эффективность работы.

Для реализации данных требований в образовательную программу колледжа по направлению 18.02.07 Технология производства и переработки пластических масс и эластомеров введены специальные курсы: основы бережливого производства, инженерный дизайн и прототипирование, основы изготовления оснастки, основы компьютерного проектирования, композиционные материалы, аддитивные технологии, основы проектирования предприятий отрасли, контроль качества сырья, процессов и готовых изделий из полимерных материалов, психологические механизмы профессионально-личностного развития. Введенные курсы позволяют подготовить выпускников, соответствующих требованиям работодателей в области переработки полимеров, познакомить студентов с современными методами и оборудованием для проведения испытаний технологических и функциональных свойств полимерных материалов и изделий из них. Анализ сырья, материалов на соответствие стандартов и техническим условиям, используемым в производстве полимерных материалов, является важным условием качества готовой продукции. Современная продукция должна соответствовать всем требованиям международной сертификации качества, поэтому очень важно знать классификацию показателей качества полимерной продукции, алгоритм создания системы менеджмента качества.

Образовательная программа предусматривает модернизацию содержания базовых дисциплин в соответствии с требованиями современных тенденций, что дает значимый эффект для формирования профессиональных компетенции. Наличие современного оборудования является основным фактором, влияющим на результаты профессиональной подготовки. В колледже создана экспериментально-технологическая площадка по переработке пластических масс и эластомеров, обеспечивающая обучение, прохождение практик и стажировок; разработку, согласование, утверждение и корректировку образовательных программ под потребности предприятий полимерной отрасли; разработку и реализацию программ повышения квалификации. В процессе обучения используются современные производственные линии, лабораторное оборудование, макеты для анализа свойств пластических масс. Экспериментально-технологическая площадка помимо современного лабораторного оборудования оснащена современным производственным оборудованием в области переработки пластмасс: комплекс для производства изделий из пластмасс методом экструзии, плоскощелевая экструзионная линия для изготовления

двухслойной упаковочной стрейч-пленки. В результате этого процесс обучения приближен к условиям производства, реализуется принцип наглядности. Организована площадка для сдачи демонстрационного экзамена базового уровня и профильного уровня по компетенции «Инженерный дизайн».

Важнейшим аспектом подготовки студентов являются практики. Учебный план включает учебную, производственную, преддипломную практики, которые призваны выработать у студентов профессиональные компетенции и надпрофессиональные навыки (Soft Skill). В рамках учебной практики запланированы практикумы: «Практикум по специальной технологии», «Практикум по испытанию технологических свойств пластмасс», «Правила эксплуатации оборудования» которые закрепляют полученные теоретические знания практическими и лабораторными занятиями, на производственной практике студенты смогут, участвуя в реальных работах, работая на рабочем месте на технологических производственных линиях закрепить полученные в колледже знания в области проектирования химико-технологических производств с использованием IT-технологий. А на преддипломной практике студенты приобретают богатый опыт и важные компетенции для дальнейшей работы на современных предприятиях в области переработки полимерных материалов. Колледжем заключены договора о сотрудничестве в области профессиональной подготовки кадров и реализации образовательных программ с АО «Новосибирский завод искусственного волокна»; АО «Эффект»; ООО «ЕвропакТрейд»; ООО «Завод пластмассовых изделий «ЮНИС»; ООО «Сиб-Пресс»; ООО «Геопласт»; ООО «ПТК Новопак»; ООО «Технология»; ООО «Нео-Пак»; ООО «Рим-Пласт; АО «НЗИВ», ООО "БФК - экструзия", ООО "Завод пищевого полистирола" и др. Во время производственной и преддипломной практики большинство обучающихся выпускных групп официально трудоустроены на предприятиях, где и остаются работать после окончания. Среди выпускников колледжа крупные руководители, инженеры, технологи предприятий не только в Новосибирской области, но и по всей России.

Заключительным этапом образовательного процесса является государственная итоговая аттестация, заключающаяся в выполнение дипломного проекта и сдачи демонстрационного экзамена. Тематика дипломных проектов разнообразная, актуальная, дипломные проекты выполняются на профильных предприятиях. Демонстрационный экзамен – относительно новая форма проверки знаний обучающихся по программам среднего профессионального образования, которая предусматривает моделирование реальных производственных задач и оценку навыков и умений студентов независимыми экспертами. В рамках демонстрационного экзамена студенты решают практические задачи в условиях, максимально приближенных к реальным производственным.

Таким образом, реализация образовательной программы по направлению 18.02.07 Технология производства и переработки пластических масс и эластомеров позволяет обеспечить предприятия по переработке полимеров выпускниками с широким диапазоном профессиональных компетенций, компетенций в области IT-технологий, социальных коммуникаций, а будущим специалистам сформирует основу для профессионального роста и создаст предпосылки для проявления себя в роли лидеров на современных промышленных производствах.

Список использованной литературы:

1. Ланцев, В. И. (2019). «Технология полимеров и композитов». Москва: Академия.
2. Никитин, А. Н. (2020). «Технологические процессы переработки пластмасс: учебное пособие». Санкт-Петербург: Политехника.
3. Рогов, В. А. (2018). «Основы проектирования и эксплуатации оборудования для переработки пластмасс». Москва: Машиностроение.
4. Золотухин, М. Ф., & Калинин, И. А. (2017). «Современные технологии переработки полимерных материалов: учебник для вузов». Екатеринбург: Уральский федеральный университет.

5. Воробьёв, С. Н. (2021). “Аддитивные технологии и 3D-печать в производстве полимерных изделий”. Новосибирск: Наука.

6. Греков, Н. Г., & Румянцев, В. В. (2022). “Управление качеством в производстве полимерных изделий: учебное пособие”. Казань: Казанский национальный исследовательский технический университет.

РОЛЬ ДУАЛЬНОЙ ФОРМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Стыбаева Айгуль Шилдебайкызы

к.п.н., доцент, заведующая РГП «Детский сад №1 «Қарлығаш» Медицинского центра
Управления делами Президента Республики Казахстан

Темиров Куаныш Умирзакович

к.п.н., старший преподаватель ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Казахстан,

Набатова Нуржан Айтуовна

методист РГП «Детский сад №1 «Қарлығаш» Медицинского центра
Управления делами Президента Республики Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается опыт работы кафедры педагогики Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева по подготовке будущих воспитателей по дуальной технологии обучения.

Ключевые слова: дуальное обучение, подготовка будущих воспитателей, практика, дошкольные учреждения.

Дуальное образование один из самых эффективных форм подготовки специалистов, когда теоретические знания студенты получают в стенах университета, а практические непосредственно на будущем рабочем месте. Это уменьшает разрыв между теорией и практикой, удовлетворяет потребность рынка в конкурентоспособных специалистах. Она предполагает интеграцию образовательной и производственной сфер в подготовке специалистов определенного профиля, т.е. дуальная форма обучения способствует развитию социального партнерства и механизмов взаимодействия высших учебных заведений и работодателей.

Исследованию технологии дуального обучения уделяют пристальное внимание как учёные, так и специалисты-практики. В современных публикациях эта технология рассматривается как успешно адаптированный к условиям рыночной экономики образовательный феномен. Однако, в большинстве исследований преимущественно освещается зарубежный опыт дуального обучения или отечественная практика подготовки специалистов технической направленности [1]. Для профессионального образования педагогов подобный опыт является актуальным и представляет значительный интерес, о чём свидетельствуют выходящие в свет публикации, а также нормативно-правовые акты Республики Казахстан. Так, Постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2014 года № 1093 была утверждена Дорожная карта дуальной системы образования [2]. С целью решения поставленной задачи, дуальное обучение было внедрено в более чем 100 организациях технического и профессионального образования Казахстана. В настоящее время ведется разработка, апробация и корректировка профстандартов по многим направлениям подготовки специалистов, в том числе и педагогов.

Для повышения качества подготовки специалистов по образовательной программе (ОП) 6В01201 - «Дошкольное обучение и воспитание» кафедрой педагогики Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева были определены следующие задачи: составить перечень базовых предприятий, готовых стать партнерами по внедрению дуальной модели образования, выработать требования к предприятиям, имеющим возможность внедрения дуальной системы обучения; разработать совместно с работодателями рекомендации для учебных заведений по внедрению дуальной формы обучения, методические

материалы; обеспечить создание или выделение в дошкольных учреждениях студенческих мест, учебных мастерских для обучения по дуальной системе; заключить договора с детскими дошкольными учреждениями о совместной работе над формированием интегрированных программ подготовки, отвечающих республиканским и европейским стандартам; ввести обязательное (один раз в год) повышение квалификации преподавателей специальных дисциплин и методистов дуального обучения; подготовить студентов к особенностям и методике преподавания дуального образования.

Из числа баз практик детские сады ГKKП «Ясли-сад №7 «Аққу» акимата города Астаны, ГKKП «Ясли-сад №95 «Алматы» акимата города Астаны и три детских сада «Қарлығаш» при Медицинском центре Управления делами Президента Республики Казахстан были определены как более соответствующие требованиям по материально-технической базе и организации учебно-воспитательной, методической работ. Со всеми указанными дошкольными учреждениями были заключены договора о совместной деятельности, и они получили статус филиала кафедры по реализации дуальной технологии обучения. Материально-техническая база филиалов кафедр производит положительное впечатление. Здания – типовые, санитарно-гигиенические условия соответствуют требованиям. В садах созданы необходимые условия для организации работ по всем направлениям. Например, имеются: оборудованные групповые и спальные комнаты; музыкальные, спортивные, хореографические залы; плавательные бассейны; психологический, логопедический кабинеты; книжные уголки и мобильные библиотеки; кабинеты изобразительной деятельности, робототехники, медиатворчества; психологические зоны для релаксации; участки с зелеными насаждениями и малыми архитектурными сооружениями; уголки живой природы, зимний сад, огороды для формирования бытовых умений и навыков.

Программы дуального обучения включают в себя: практические занятия; ознакомительно-учебную, производственную (педагогическую), преддипломную практики; внеаудиторную работу (семинары-практикумы, круглые столы, экскурсии, конференции, тренинги и т.д.). Практические занятия по профильным предметам проводятся на базе филиалов кафедры в соответствии с академическим календарем и учебным планом. В ходе занятий, студенты под руководством преподавателя-практика знакомятся с учебно-воспитательным процессом детского сада, проводят занятия, организованную игровую деятельность с детьми разных возрастных категорий. При этом, в соответствии с современными трендами дошкольного образования, основной акцент делается на интеграцию различных видов детской деятельности: например, в ходе развития речи детей должны присутствовать элементы билингвизма, знакомство с окружающим миром и т.д. Студенты должны уметь использовать различные методы обучения: наглядный (демонстрация игрушек, показ картин, иллюстраций, слайдов, видеороликов), игровой (дидактические, подвижные, театрализованные игры и т.д.), словесный (тематическая беседа, блиц-опрос, рассказ, художественное слово), практический (элементарные опыты, выполнение проектов, работа с тетрадью и т.д.). Педагог-практик также обучает их умениям проведения физкультминуток, динамических пауз; пальчиковой, артикуляционной гимнастики; нейрогимнастики; приемам повышения их познавательной активности, рефлексии и закрепления полученных знаний у детей. По итогам проведенных занятий проводится анализ достижений студентов, который дает хороший стимул к совершенствованию собственных умений и навыков, тем самым, способствует повышению уровня профессиональной подготовки будущих специалистов. В этом заключается основная цель внедрения дуального образования.

Одной из приоритетных форм дуального обучения при подготовке будущих воспитателей является педагогическая практика. К основным видам практики студентов, как указывалось ранее, относятся: учебная, производственная, преддипломная. Содержание практики складывается из следующих компонентов: 1 год обучения - ознакомление с содержанием деятельности детского сада, изучение содержательных, организационных, правовых и экономических основ деятельности дошкольных учреждений, практика осуществляется концентрированно и носит ознакомительный характер; 2 год обучения -

закрепление, расширение, углубление и систематизация знаний, полученных в условиях аудиторного и лабораторно-практического цикла; 3 год обучения - активное участие студентов в планировании учебно-воспитательной деятельности с различными группами детей, практиканты имеют возможность участвовать в анализе деятельности детского сада, вносить предложения по использованию элементов инновационного обучения; на 4 году обучения реализуется преддипломная практика, которая завершает профессиональную подготовку бакалавров, она является комплексной и предполагает выход на самостоятельную деятельность в сфере дошкольного образования.

Помимо практических занятий и педагогической практики студенты принимают активное участие в плановых мероприятиях филиалов кафедры. Это могут быть городские семинары-практикумы; консультации и круглые столы, организованные как для педагогов, так и родителей детей; совместные научно-практические конференции; детские утренники, посвященные праздничным датам и детские праздники; экскурсии для детей и их проектная деятельность. Все вышеперечисленное является неотъемлемым компонентом жизни дошкольного учреждения, поэтому участие студентов в подобных мероприятиях повышает их уровень профессиональной подготовки. По запросу кафедры, для студентов организуются мастер-классы по использованию инновационных технологий обучения дошкольников; психологические тренинги по адаптации к педагогической среде и выработке профессиональной линии поведения.

Осваивая основную учебную программу с использованием дуального обучения, студент постепенно проходит процесс профессиональной адаптации, входит в трудовой режим с минимальным эмоционально-психологическим дискомфортом. Во время практики происходит взаимодействие с коллективом в рамках профессионального пространства, где формируются социальная компетентность, ответственность за общий результат. Дуальная технология усиливает практическую направленность подготовки специалистов путем интеграции в учебный процесс большого объема педагогической практики, что значительно повышает профессиональную мобильность выпускников.

Таким образом, дуальное образование способствует развитию социального партнерства и механизмов взаимодействия ВУЗа и работодателя, трудоустройству выпускников, осуществлению профессиональной ориентации студентов, удовлетворению потребностей общества и рынка труда в качественном образовании.

Список использованной литературы:

1. Хазанов И.Я. Дуальное обучение в профессиональном педагогическом образовании: опыт реализации и перспективы // Психолого-педагогический журнал «Гаудеамус». 2024. Т. 23. № 1. С. 44-56.
2. Об утверждении Дорожной карты дуальной системы образования, предусматривающей создание учебных центров повышения квалификации и переквалификации при производственных предприятиях и их участие в подготовке ВУЗами и колледжами специалистов. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2014 года № 1093.

TALIM JARAYONIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB TALABALARNING TAFFAKURINI SHAKLANTIRISH

Abduraimova Charos Farxod qizi

Toshkent kimyo xalqaro universiteti magistrati

Annotatsiya: muammoli o'qitish texnologiyasining mazmunini, uni amalga oshiruvchi omillari tashkil etadi. Bu omillar - muammoli vaziyat, muammoli ta'limning pedagogik shart-sharoitlari, muammoli ta'limni amalga oshiruvchi metodlar va muammoli ta'limning o'quv motivlari tashkil etadi.

Kalit soʻzlari: muammoli oʻqitish, Dars, Didaktika, pedagogik-psixologiya, intellektual mashqlar, kreativ fikirlash, metodlar.

Boshlangʻich taʼlim oʻqtuvchilarini tayyorlash jarayonida Muammoli talim texnologiyalarida keng turda foydalanib talabalarning taffakurini shakllantirish ularning bilish qobiliyatini yanada oshirish maqsadida mavzuvga oid muammoli vaziyat yaratish asnosida mavzuni yanada kengroq yoritish ularga tushunarli boʻlishi uchun talabalar oʻrtasidagi raqobatni toʻgʻri tashkil qilish lozim.

Dars jarayonida mavzuvga doir muammo oʻrtaga tashlanadi va har bir talabaning fikri eshtiladi. Talabalar oʻrtasida kreativ fikirlash qobiliyatini oshirib borishning eng samarali usuli muammoli talimdir chunki bir talab aytgan yechim ikkinchi talabaning fikrini oʻzgartirgan holda mavzuvga kengroq kirishni taminlashi mumkin. Muammoli oʻqitish texnologiyalari oʻquvchidagi ana shu fikrlash qobiliyati va bilish ehtiyojini jadallashtiradigan taʼlimiy vosita boʻlib hisoblanadi. Bu vositani taʼlim muassasalarida amalga oshirish uchun muammoli oʻqitishning mazmunini va uni tashkil etuvchilarini pedagogik omillarni asoslash kerak.

Ilmiy - didaktik manbalarda taʼkidlanishicha, muammoli oʻqitish texnologiyasining mazmunini, uni amalga oshiruvchi omillari tashkil etadi. Bu omillar - muammoli vaziyat, muammoli taʼlimning pedagogik shart- sharoitlari, muammoli taʼlimni amalga oshiruvchi metodlar va muammoli taʼlimning oʻquv motivlari tashkil etadi.

Muammoli taʼlimning asosiy omillaridan biri muammoli vaziyatdir. Didaktika va pedagogik-psixologiya fanlarida muammoli vaziyat bilim oluvchilarning aqliy faoliyatlarining dastlabki bosqichi, bilish aktivligining manbai va yoʻnaltiruvchi kuchi sifatida tavsiflanadi. Zero, muammoli vaziyat deganda, oʻqtuvchining bilim oluvchilar oldida muammoli vaziyatni keltirib, oʻquv muammosini yechishga yoʻnaltirilgan hamda bilim oluvchilarning faol mustaqil ish olib borishi, aqliy fikrlashlarini yoʻlga qoʻyish natijasida bilim, koʻnikma, malakalarni ijodiy oʻzlashtirish va fikrlash faoliyatini jadal rivojlantirishga imkon yaratadigan taʼlim jarayonining bir koʻrinishi deb tushuniladi. Muammoli vaziyat maqsadga muvofiq muayyan didaktik vositalar orqali tashkil qilinadigan, belgilar, tadqiqot metodlari, izlanishning natijalari va shart- sharoitlari yordamida faolashtiruvchi harakatlarni roʻyobga keltiradigan pedagogik hodisadir. U bilim oluvchilarning muammoni hal etish, murakkab va qiyin savollarga javob izlash jarayonida alohida obyekt, hodisa, qonunlar va taʼriflarni tahlil qilish koʻnikmalarni va bilimlarni faollashtirishga asoslangan faol bilish yoʻnalishini tashkil etishni talab qiluvchi holatdir.

Muammoli vaziyat muayyan didaktik vositalar yordamida maqsadga muvofiq tashkil etiladigan oʻziga xos oʻqitish sharoitida yuzaga keluvchi hamda oʻrganiluvchi mavzular mazmunlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqishni talab etadi. Oʻqitishda muammoli vaziyat shunchaki “fikir yoʻlidagi kutilmagan toʻsiq” bilan bogʻlangan aqliy mashaqqat holati emas, balki bilim olishni maxsus taqozo qilgan aqliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval oʻzlashtirilgan bilimlar va yangi oʻzlashtirilishi lozim boʻlgan maʼlumotlarni oʻrganishni hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bogʻliq boʻlmasligi, yaʼni yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bogʻlanmasa, oʻquvchilarning oʻqish jarayonidagi aqliy izlanishlari muammoli boʻlmaydi va bu usul samarasiz boʻladi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash operatsiyalaridan farq qilib, unda bilim oluvchi izlanish talab qilgan tushuncha yoki taʼrifni bilib olishiga yoʻnaltirilgan yashirin aloqa yotadi.

Shunday qilib, birinchidan, talabalar oladigan topshiriq va uning mustaqil oʻzlashtirish jarayonlari oʻquv muammosi boʻla olmaydi, ikkinchidan, biror topshiriqning yechilish usullarini va uni izlash vositalarini bilmasligi ham oʻquv muammosi boʻla olmaydi.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- yangi bilimlarni shakllantirishga olib keladigan maʼlumlikning boʻlishi;
- bilim oluvchi nomaʼlumni topish yoʻlida aqliy faoliyatini amalga oshirishi uchun zarur boʻlgan muayyan bilim zahirasi boʻlishi;

Oʻquv muammosi muammoli savollar bilan izchil rivojlantirilib boriladi va bunda har bir topshiriq uni hal qilinishida bir xususiyat boʻlib xizmat qiladi.

Muammoli vaziyatning tarkibiy qismlari, ma'lum va no'malumning o'zaro munosabati, xarakteri, bilimga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqaradi va faol bilishga bo'lgan izlanishga undaydi. Ta'kidlash joizki, muammoli vaziyatning zaruriy sharti bilim oluvchilarda uning natijasini izlash jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabatni vujudga keltirishdir.

Bilim oluvchilarning muammoli o'qitishdagi ijodiy va tadqiqotchilik faoliyati muammoli vaziyat yaratilganda bilim oluvchilar mashg'ulotda muammoni ifodalab berishini nazarda tutadi, ya'ni bilishdagi qiyinchiliklarning paydo bo'lishi mohiyatini so'z bilan ifodalab beradi, so'ngra muammoning yechilish usullarini qidiradi va bunda turli taxminlarni olg'a suradi, bilim oluvchilar haqiqiy deb topgan taxminlardan birini faraz sifatida asos qilib oladi va uni isbotlaydi, izlanish muammo yoki topshiriq bajarilgandan so'ng tugallanadi. Shaxs bilish faoliyatining izlanish davrini quyidagicha ifodalash mumkin: muammoli vaziyat - o'quv muammosi - o'quv muammosini yechish uchun izlanish - muammoning yechilishi. Bunda turli o'quv fanlari bo'yicha bilim oluvchilar mashg'ulot jarayonida muammoli vaziyatni yaratib, ularni yechish usullarini nazarda tutishlari lozim. Bunda muammoli vaziyat yaratish usuli quyidagilardan iborat bo'ladi:

Muammoli o'qitish mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazishning muhim tomoni shundaki, bunda o'qituvchi uning ham ta'limiy, ham tarbiyaviy funksiyasini yaxshi anglab olgan bo'lishi talab qilinadi. O'qituvchi hech qachon bilim oluvchilarga tayyor haqiqatni (echimini) berishi kerak emas, balki, ularga bilimlarni izlanish orqali olishga turtki berishi, mashg'ulotlarda va hayot faoliyatlarida zarur bo'lgan axborot, voqea va hodisalarni ongida qayta ishlashlariga yordam berishi lozim bo'ladi. Muammoli o'qitish bilimlarni ongli va mustahkam o'zlashtirish, atrof- muhitga o'zining faol munosabatini belgilab olishda, bilim oluvchilarning bilish faoliyatini jonlantirishda katta imkoniyatlar yaratib beradi. Muammoli o'qitishda o'qituvchi o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etadi, shundagina o'quvchilar fanlarni tahlil qilish asosida mustaqil ravishda intellektual mashqlarni hal qilish, xulosa chiqarish va umumlashtirish, qonuniyatlarni shakllantirish, qo'lga kiritilgan bilimlarni yangi vaziyatga tatbiq etishga intiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nurullayev U. A. O'qitishning muammoli shakli va uning o'quv joriy etishning nazariy-metodik jihatlari //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №.
2. Ibragimovna U. T. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy fikrlash jarayonlarini o'stirishda interfaol metodlardan foydalanish //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2024. – T. 40. – №. 3. – С. 197-200.
3. Абдуллаева Л. У. Maktabga tayyorgarlik guruhi bolalarining o'quv faoliyatida o'zini nazorat qilishni rivojlantirishning asosiy yondashishlari //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 23. – №. 2. – С. 183-188.
4. Kodirova, M. "maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda giperaktivlikning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sir darajasi va ota-onalarning ahamiyati." Science and innovation 1.B8 (2022): 978-982.
5. Kodirova, M. "the level of influence of hyperactivity on the educational process in preschool children and the importance of parents." Science and Innovation 1.8 (2022): 978-982.

TA'LIM VA ISHLAB CHIQARISH HAMKORLIGI DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI SIFATIDA

Abduraxmonova N.K

Professional ta'limni rivojlantirish instituti, "Professional ta'limni innovatsion rivojlantirish boshqarmasi" bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif professional ta'limda dual ta'limni tashkil etishning ahamiyati, dual ta'limni tashkil etish jarayonida ish beruvchi va kasbiy ta'lim hamkorligi, aniqlangan muammolar, o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda dual ta'lim o'rnini haqida so'z yuritadi.

Kalit soʻzlar: Kasbiy taʼlim, dual taʼlim, ish beruvchi, integratsiya, nazariy va amaliy mashgʻulotlar, ishlab chiqarishdagi amaliyot, kasbiy kompetensiya.

Yangi Oʻzbekistonda taʼlim sohasida katta oʻzgarishlar amalga oshirilmoqda. Iqtisodiyotda bozor munosabatlarining jadal rivojlanishi, raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalarini jamiyatga taʼsiri kuchaya borishi, ishlab chiqarish texnologiyalari yangi imkoniyatlarining vujudga kelishi, insonlar ehtiyojining oʻsib borishi boʻlajak mutaxassislariga yangi talablarni qoʻymoqda.

Oʻz ishiga kreativ yondasha oladigan hamda zamonaviy texnika va texnologiyalarni oʻzlashtirgan, mehnat faoliyatining nafaqat ijtimoiy mazmunini, balki uning amaliy ahamiyatini ham tushunadigan va qadrlaydigan, mehnat funksiyalari nafaqat bajara oladigan, balki yangiliklar kirita oladigan, yangi ish va xizmat turlarini taklif eta oladigan, ish oʻrni yarata oladigan kasb egalarini tayyorlash kasbiy taʼlim oldida turgan eng dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Kasbiy taʼlimning bugungi kunda mavjud boʻlgan real imkoniyatlari bilan biz oʻquvchilarning amaliy koʻnikmalar va kompetensiyalarni oʻzlashtirish darajasi yetarli emasligi, nazariya va amaliyotni integratsiyasi mavjud emasligi, real voqelikdan ajralganligiga duch kelamiz. Shu munosabat bilan kasbiy taʼlim muassasalarining boʻlajak mutaxassislari bozor muhitining salbiy hodisalariga qarshi tura olmaydi. Dunyoda kasbiy taʼlim rivojlanishning hozirgi tub burilish bosqichida mehnat bozori talablari asosida oʻrta boʻgʻin mutaxassislari tayyorlash, ularni kasbiy rivojlanishini taʼminlash, taʼlimning yangi, dunyo miqyosida muvaffaqiyatga erishgan shakllaridan foydalanib sifatli kadrlar tayyorlash, kasbiy taʼlim tizimini isloh qilish, yanada takomillashtirish vazifasini hal qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Oʻrta boʻgʻin kadrlari ishlab chiqarish, sanoat va xizmat koʻrsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga boʻlgan ehtiyoj juda yuqoriligi qolmoqda.

Yuqorida keltirib oʻtilgan muammolarni hal etishda dual taʼlim, yaʼni taʼlim va ishlab chiqarishning hamkorlikdagi taʼlimi maqbul yechim hisoblanadi.

Dual taʼlim-bu boʻlajak mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy va ijtimoiy moslashuvi uchun taʼlim tashkiloti va ish beruvchilarning oʻzaro hamkorligi samarasidir. Oʻquvchi oʻquv jarayonining dastlabki bosqichlarida tahsil oluvchi korxona xodimi sifatida ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilinadi. Dual taʼlim jarayoni taʼlim muassasasi tomonidan tashkilot bilan kelishgan holda amalga oshirilishi kerak. Oʻquvchilarning taʼlim jarayonining nazariy va amaliy qismidagi ishtiroki bevosita hamkorlarning birgalikdagi faoliyati bilan bogʻliq. Ayniqsa bugungi kunda hamma ish beruvchilar ham bunday hamkorlikni xohlashmaydi. Buning quyidagi asosiy sabablarini keltirishimiz mumkin:

- Ish beruvchilar dual taʼlim shaklini tashkil etish boʻyicha qonuniy masʼul qilinmaganligi (savdo sanoat palatasi, kasaba uyushmalarini dual taʼlim bilan aloqasi mavjud emas);

- Ish beruvchilar voyaga yetmaganlarni ishga olishni xohlamasligi (ularga kasbiy kompetensiyaga ega, voyaga yetgan tayyor ishchi kerak);

- Ish beruvchi talablari va professional taʼlim dasturlaridagi nomuvofiqlik;

- Ish beruvchilar taʼlim uchun ortiqcha xarajatni xohlamasliklari;

- Ish beruvchilar oʻquvchilarni arzon ishchi kuchi sifatida koʻrishi.

Kasbiy taʼlimda dual taʼlimni rivojlantirish uchun, yuqorida tahlilda koʻrsatib oʻtganimizdek, yuzaga kelayotgan muammolarga ham yechim topish talab etiladi. Ish beruvchi tashkilotlar xarajatlardan koʻra dual taʼlimdan keladigan manfaatlarni nazarda tutishlari kerak boʻladi, yaʼni:

- Korxona oʻzining malakali mutaxassisi tajribasidan foydalanib, talablariga toʻliq javob beradigan malakali mutaxassisga ega boʻladi;

- Xizmatlar va mahsulotlarning unumdorligi va sifatini oshiradi;

- Taʼlimga kiritilgan kapital natijasida oʻquv davri davomida daromadga erishadi;

- Xodimlarni oʻqitish va adaptatsiya (moslashish) jarayoni xarajatlarini tejaydi;

- Oʻz mehnat sharoitlariga mos malakali ishchi tayyorlaydi.

Dual taʼlimni joriy etish orqali mehnat bozoriga yangi texnologiyalardan foydalana oladigan malakali yosh kadrlarni tayyorlashga hamda taʼlim va ishlab chiqarish, korxona va taʼlim muassasasi hamkorligi asosida oʻquvchilarni kasbga tayyorlashga erishiladi.

Bundan tashqari bu tizim kasbiy ta'limni ishlab chiqarish sohasi bilan o'zaro uzviy aloqasini ta'minlaydi. Natijada amaliy tajriba va nazariy mashg'ulotlarning birlashuvi asosida korxonalarning malakali ishchilarga bo'lgan ehtiyoji va mehnat bozori talablari qondiriladi.

Yuqorida qayd etilgan natijalarga erishish uchun dual ta'lim bo'yicha:

- Barcha mavjud bo'lgan dasturlar va loyihalarni ko'rib chiqish, amaliy faoliyatdagi samaradorligini baholash;

- Kasbiy ta'lim bilan ish beruvchilar orasida hamkorlik tizimini yaratish;

- Shogirdlik dasturlari bo'yicha innovatsion ta'lim texnologiyalari va dasturlarni ishlab chiqish;

- Korxonadan biriktirilgan ustozlarning pedagogik komponentligini va aksincha maxsus fan o'qituvchilarini kasbiy kompetensiyalarini oshirishga mo'ljallangan yangi dasturlar asosida o'qitish;

- Yoshlarni dual ta'lim olishga qiziqtirish, kelajakdagi karyerasini o'qish davomida amalga oshirish, ham o'qib ham pul topish imkoniyatlarini targ'ib qilish kabi tadbirlarni amalga oshirish zarur hisoblanadi.

Shunday qilib, dual ta'lim o'quvchilarini amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish samaradorligining qo'shimcha mezonlari quyidagilar hisoblanadi:

- a) o'z shaxsning boshqa qirralarini rivojlantirish istagining namoyon bo'lishi;

- b) real ish sharoitlarida talab etiladigan mehnat funksiyalarini o'zlashtirishga intiluvchanlik, tirishqoqlik, eng foydali ko'nikmalarni tatbiq etish qobiliyati;

- v) ishlab chiqarish tuzilmalarida muvoffaqiyatga erishishga psixologik tayyorlik.

Dual ta'lim O'zbekistonda yaqin davrlardan boshlab kirib kelgan bo'lsada, u dunyoda yoshlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda, mehnat bozoriga kasbiy kompetensiyaga ega kadrlar tayyorlashning zamonaviy shakllaridan biri hisoblanadi. Aynan kasbiy ta'lim tizimidagi ana shunday yangicha yondashuv kelajakdagi yuqori malakali mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2021 yil 29 martdagi "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi, VMQ-163-sonli qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 1 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasi va Germaniya Federativ Respublikasi o'rtasidagi ko'p qirrali hamkorlikni yanada kengaytirish chora - tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4145-son qaroriga qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi 2019 yil 10 iyundagi PQ-4356-son qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2023 yil 7 dekabrda "Professional ta'lim muassasalariga yil davomida o'quvchilarni dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi VMQ-647-sonli qarori.

4. Avliyaqulov A.K., Xodjayev N.S., "Professional ta'lim tizimida dual ta'limning modeli" Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish instituti, 2020 yil, 48-52 b.

5. Сидакова Л.В. Сущность и основные признаки дуальной модели обучения // Образование и воспитание. 2016. №2. С. 62-64.

6. Отабаев И.А. Методы и формы производственного обучения. // Ж.: Найка, техника и образование. – Москва, 2016. №10(28). С.84-85.

7. Sirojiddinova N.R. Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish. // Diss.....p.f.f.d. (PhD). – Toshkent, 2023

BO'LAJAK MUHANDISLARDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Barotov Fayzullo Shukurovich

Farg'ona davlat universiteti 13.00.06 – Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
2-bosqich doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi jarayonida raqamli texnologiyalarning muhandislik sohasidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar yordamida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, talabalar amaliy ko'nikmalarini shakllantirish va ishlab chiqarish bilan uzviy bog'liqlikni ta'minlash yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xorijiy tajriba misolida raqamli simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va interaktiv texnologiyalarni qo'llash orqali bo'lajak muhandislarning malakasini oshirish imkoniyatlari o'rganiladi. Maqolada fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasida raqamli vositalarning roli, ularning afzalliklari va kelajakdagi istiqbollari haqida tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, raqamli texnologiyalar, muhandislik ta'limi, virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar, dual ta'lim, amaliy ko'nikmalar.

Bugungi kunda muhandislik ta'limi sohasida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu integratsiya jarayonida raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Raqamli texnologiyalar orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va ishlab chiqarish muammolarini hal qilish uchun muhandislar tayyorlash jarayonini takomillashtirish mumkin. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning bo'lajak muhandislarni tayyorlashdagi roli, ularning amaliy jihatlari va kelgusidagi istiqbollari tahlil qilinadi.

Fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya muhandislarni amaliy faoliyatga yaqinlashtirishga, ta'lim jarayonini amaliy muammolar bilan bog'lashga qaratilgan. Ushbu integratsiya orqali talabalarning nazariy bilimlari amaliy tajriba bilan boyitiladi, ular ishlab chiqarish muhitiga moslashadi va mehnat bozoridagi ehtiyojlarni qondirish uchun zarur ko'nikmalarni rivojlantiradi [1][2]. Bunday integratsiya jarayonida, xususan, raqamli texnologiyalar asosiy vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar va raqamli o'quv platformalari talabalar uchun innovatsion imkoniyatlar yaratadi va ishlab chiqarish jarayonlarini ta'lim muassasalariga olib kiradi [3].

Raqamli texnologiyalar muhandislik ta'limida keng ko'lamda qo'llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonida nazariy bilimlarni amaliy tajribaga aylantirish, texnik muammolarni hal qilish va talabalarni ishlab chiqarish muhitiga yaqinlashtirishda katta yordam beradi. Xususan, virtual laboratoriyalar talabalarga haqiqiy ishlab chiqarish muhitida ishlash imkoniyatini beradi va xavfsizlik muammolarini kamaytiradi [4].

Bundan tashqari, raqamli simulyatsiyalar yordamida talabalar ishlab chiqarish jarayonlarini o'rganish, texnologik usullarni sinab ko'rish va muhandislik faoliyatida uchraydigan vaziyatlarni hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, dasturiy modellar yordamida talaba texnologik jarayonlarni sinab ko'rib, xatolarni aniqlash va ularni to'g'irlash yo'llarini o'rganishi mumkin [5].

Raqamli simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar zamonaviy muhandislik ta'limida muhim rol o'ynaydi. Virtual laboratoriyalar talabalar uchun real muhitni yaratish bilan birga xavfsizlik va texnologik vositalar yetishmovchiligini yengib o'tishga yordam beradi. Sh.Y. Shamatovanning tadqiqotlariga ko'ra, virtual laboratoriyalar talabalarning amaliy ko'nikmalarini oshirishda yuqori samaradorlikka ega bo'lib, ularga ishlab chiqarish jarayonlarini mustaqil ravishda boshqarishni o'rgatadi [6].

Raqamli simulyatsiyalar esa talabalarga muayyan texnologik jarayonlarni sinab ko'rish va turli sharoitlarda ishlab chiqarish usullarini qo'llash imkonini beradi. Simulyatsiyalar yordamida talabalar texnologik jarayonlarni optimallashtirish va ularning samaradorligini oshirish yo'llarini o'rganadilar [5].

Xorijiy mamlakatlarda, xususan Germaniya va Shveytsariya kabi davlatlarda, raqamli texnologiyalar fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasining muhim qismi hisoblanadi. Bu davlatlarda dual ta'lim tizimi orqali talabalar o'quv jarayonini amaliy tajriba bilan bog'lash

imkoniyatiga ega bo'lishadi. Virtual laboratoriyalar va raqamli o'quv platformalari talabalar uchun nazariy bilimlarni ishlab chiqarish ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirish imkoniyatini yaratadi [7].

Kelgusida muhandislik ta'limida raqamli texnologiyalarning yanada rivojlanishi kutilmoqda. Yangi raqamli vositalar va platformalarhamda dasturiy taminotlar ishlab chiqilishi orqali ta'lim jarayoni yanada samaraliroq va innovatsion bo'lishi mumkin. Shuningdek, dual ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar yordamida amaliy va nazariy bilimlarni birlashtirish imkoniyatlari kengayadi [8].

Bo'lajak muhandislarni tayyorlashda fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasida raqamli texnologiyalar juda muhim rol o'ynaydi. Ushbu texnologiyalar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan boyitib, ularni ishlab chiqarishga tayyorlashga xizmat qiladi. Virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar va boshqa raqamli vositalar o'quv jarayonini samarali va xavfsiz amalga oshirish imkonini beradi. Kelgusida raqamli texnologiyalar yanada kengayib, muhandislik ta'limida yangi imkoniyatlarni yaratishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bugakova, N.Y. (2020). Kasbiy tayyorgarlikda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish metodlari. Oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash va talabalar kasbiy malakasini oshirish yondashuvlari haqida ma'lumot beradi.

2. Romiszowski, A.J. (1981). Designing Instructional Systems: Decision Making in Course Planning and Curriculum Design. Kogan Page. Ushbu asar fan va ta'lim integratsiyasi orqali o'quv materialini ishlab chiqarish bilan bog'lashning pedagogik aspektlarini tahlil qiladi.

3. Dewey, J. (1938). Experience and Education. Kappa Delta Pi. Deweyning tajribaga asoslangan ta'lim yondashuvi bo'lajak muhandislarni amaliy tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

4. Shveytsariya va Germaniyadagi dual ta'lim tizimi haqidagi ma'lumotlar: Bartz-Beielstein, T. (2016). Innovations in Digital Learning: Integrating Theory and Practice.

ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ В ВЫСШЕЙ ОБРАЗОВАНИЕ

Джалалов Жамолiddин Музафарович

ТАТУ, старший преподаватель кафедры «Менеджмент и маркетинг»

Аннотация: В статье рассмотрены содержание, сущность и базовые принципы формирования инновационной среды. Выявлены ключевые проблемы формирования инновационной среды в Вузах. Сформулированы навыки «инновационного человека». Определены основные цели, задачи инновационного образования и их решения.

Ключевые слова: инновационная среда, высшее образование, принципы формирования инновационной среды, «инновационный человек», творческая эволюция.

В современном мире все более значимым становится феномен инноваций, который, по сути, включает в себе бесконечную способность человека к производству нового, а это означает, что творческий потенциал человека становится решающим фактором развития. «Мы все видим, какие сложные задачи ставит перед нами сегодняшнее стремительно меняющееся время. Для того чтобы решить их и достичь поставленных целей, достойно конкурировать на мировой арене, нам нужно, образно говоря, вооружить наш народ, прежде всего молодежь, передовыми достижениями в области науки, духовности и развития» – отметил Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев [1].

Основной задачей высшего образования является подготовка компетентных специалистов, способных использовать свои знания в изменяющихся современных условиях. От уровня экономического образования человека во многом зависит успех в решении проблем экономической стабильности общества и адаптации молодых специалистов. Особенностью социальных, политических, институциональных и экономических преобразований является то, что они тесно связаны с развитием инновационной деятельности. При этом роль образования для существующих социально-экономических систем вносит свой вклад в общее

восприятие происходящих в стране преобразований. Особую роль в этом процессе играет формирование и развитие среды, стимулирующей становление творческой личности и способствующей развитию ее творческого потенциала. Сегодня, помимо вышеперечисленных возможностей для реализации творческого потенциала, производства новых знаний и коммерциализации результатов исследований, среда, включающая их, называется инновационной. Создание такой среды - сложный и длительный процесс, в котором участвуют государство, предприятия и общество. На данном этапе социально-экономического развития особо подчеркивается роль высших учебных заведений как ключевых компонентов инновационной среды. В дополнение к традиционным функциям (преподавание и научные исследования) на университеты возлагается новая функция - активное участие в социально-экономических и общественно-политических процессах. Университеты должны реагировать на социально-экономические потребности региона и страны в целом. [2].

Инновационное образование сегодня - это результат образовательных и воспитательных процессов, которые стимулируют и проектируют новые виды деятельности для отдельных людей и общества в целом. Задача высших учебных заведений - сформулировать философию развития «инновационных людей», которые берут на себя ответственность за собственную деятельность и осознают различные влияния, которые они оказывают на социальную среду через коммуникацию. Содержание инновационного образования включает в себя обучение навыкам самостоятельной работы, исследовательской деятельности, мотивацию к саморазвитию, самореализации и самосовершенствованию. [3, с. 112].

Развитие инноваций - это фактор экономического роста, основанный на использовании знаний и технологий, важнейших из современных ресурсов. Кроме того, доходы от инновационной деятельности могут быть использованы для финансирования научно-технического развития, что неизбежно ведет к дальнейшему развитию инновационной сферы. В результате будущим экономистам необходимо сформировать инновационное мышление на основе системного подхода, что позволит им самостоятельно обновлять свои знания, повышать потенциал профессионального развития, критически анализировать и находить творческие и научно обоснованные пути решения поставленных задач. Из всего многообразия вопросов, связанных с повышением готовности выпускников экономических специальностей к профессиональной деятельности, вопрос развития современного инновационного мышления представляется наиболее актуальным. Креативность - самый сложный мыслительный навык, но и самый необходимый. Желаемая цель образования - вооружить студентов креативностью и инновационностью. Однако темпы технологических инноваций и постоянное расширение знаний в специализированных областях не оставляют студентам времени на формальное изучение инноваций. [4, с. 25].

Развитие инновационного мышления у будущих экономистов - это процесс формирования способностей, позволяющих им эффективно проявлять себя в различных сферах деятельности (научной, познавательной, коммерческой, общественно-политической и т.д.), вырабатывать стили поведения, специфические экономические взгляды и интересы, обеспечивая тем самым положительную эффективность труда системы. В образовательных методиках для развития инновационного мышления наиболее эффективными методами развития являются деловые игры, проектная деятельность, тесты и эссе. Экономическое мышление является одним из основных компонентов общей культуры человека и категорией смежных наук, таких как философия, экономика, педагогика и психология. Исходя из этого, подход к его развитию должен быть интегративным, а выбор методов и приемов - междисциплинарным. Применение современных методов развития экономического мышления способствует формированию особенностей мышления учащихся и дает эффект развития важнейших личностных характеристик в контексте воспитания экономической культуры, общего и профессионального становления. Образовательная технология - это четко структурированный и систематизированный процесс, который моделирует, прежде всего, экономическое мышление. Современное образование делает акцент на приобретении знаний

и аналитических навыков, фактически подавляя творчество и инновации. Кроме того, быстрое развитие научных знаний и новых технологий усиливает давление в сторону расширения содержания учебных программ, часто в ущерб творчеству, критическому мышлению и инновациям. Технологическое содержание должно быть основано на знаниях, которые учащиеся приобретают не путем «заучивания», а путем «самостоятельного обучения», что значительно расширяет их мыслительные функции. Проектирование, основанное на методе Сократа, - это диалектический метод исследования, при котором отдельные утверждения подвергаются перекрестному анализу с целью выявления противоречий и внутренних несоответствий. Многие утверждают, что сократовские вопросы являются центральным элементом критического мышления. Сократовские вопросы ставят под сомнение точность и полноту мысли и углубляют понимание человека. Кроме того, такой подход помогает укрепить навыки формирования логических аргументов и способность эффективно вести рациональные устные дебаты. Ожидается, что на протяжении всего курса студенты будут использовать этот подход в общении с другими учителями и лидерами в области технологий. [5, с. 221]. В отличие от большинства традиционных систем, этот метод построен как диалог между студентом и преподавателем. Каждая встреча включает в себя диалог о прочитанном курсе и конкретных навыках, которые осваивает каждый студент. Таким образом, создание инновационной среды в вузе должно происходить в следующих органических взаимосвязях:

1. Поиск и внедрение принципиально новых и более эффективных форм обучения. Это, прежде всего, методологизация образовательного процесса, внедрение в практику системных принципов, развитие интегрированных и междисциплинарных курсов и исследований. Необходимо развивать специальные компетенции студентов: 1. способность и готовность к постоянному совершенствованию, переобучению и самообучению, профессиональной мобильности, стремление к новому; 2. способность к критическому мышлению; 3. способность и готовность к разумному риску, креативность и предприимчивость, умение работать самостоятельно и готовность к работе в команде в высоко конкурентной среде; 4. широкое владение новейшими коммуникационными инструментами эффективного участия в процессах глобализации, включая способность к свободному бытовому, деловому и профессиональному общению.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О награждении группы особо отличившихся работников сферы образования и воспитания в связи с Днем учителей и наставников». <https://edu.uz/ru/news/view/4557>
2. Барри Л. Шуп. «Развитие навыков критического мышления, творчества и инноваций у студентов бакалавриата», учеб. SPIE 9289, 12-я Конференция по образованию и обучению, 928904 (17 июля 2014 года); doi: 10.1117 / 12.2068495;
3. Образовательная программа как инструмент системы управления качеством профессионального образования: монография / М.С. Логачёв, Г.В. Ткачева, Ю.Н. Самарин. – М.: ИНФРА-М, 2019. – 166 с. – (Научная мысль). – www.dx.doi.org/10.12737/monography_5c6525de7369f9.42539896. - Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/1012285>
4. Образовательные ресурсы в сети Интернет / Полонский В.М. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 64 с.: 60x90 1/16 ISBN 978-5-16-105482-6 (online) - Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/754401>
5. Технологии кадрового менеджмента: учебник / О.Л. Чуланова. – М.: ИНФРА-М, 2019. – 492 с. – (Высшее образование: Бакалавриат). www.dx.doi.org/10.12737/textbook_5b55748fa71948.37733214. - Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/965100>

ИНТЕГРАЦИЯ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ: ВНЕДРЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Есбергенов Дарьябай Муратбаевич, Наурзалиева Эльмира Махамбетяровна
Старший преподаватель Нукусского филиала Ташкентского университета информационных технологий имени аль-Хорезми

Аннотация: Интеграция науки, образования и производства в профессиональном образовании имеет решающее значение для удовлетворения меняющихся потребностей промышленности и общества. Эта интеграция способствует более тесной связи между учебными заведениями и производственными объектами, позволяя студентам приобретать практические навыки наряду с теоретическими знаниями. Развитие дуального образования, модели, которая сочетает обучение в классе с практическим опытом на рабочем месте, доказало свою эффективность в подготовке студентов к профессиональной карьере. В этой статье рассматривается значение интеграции науки, образования и производства, с упором на преимущества, проблемы и будущие направления дуального образования в содействии более адаптивной и квалифицированной рабочей силе.

Ключевые слова: наука, образования, дуальное образование, искусственный интеллект

Быстрый технологический прогресс в современном мире создал растущую потребность в квалифицированной рабочей силе, которая может адаптироваться к динамичной промышленной среде. В результате система профессионального образования должна развиваться, чтобы преодолеть разрыв между академическим обучением и потребностями промышленности. Интеграция науки, образования и производства предлагает эффективное решение этой проблемы, где студенты получают как теоретические, так и практические знания [1-3].

Двойное образование, система, широко принятая в таких странах, как Германия и Швейцария, обеспечивает основу для этой интеграции. Предлагая сочетание формального образования и обучения на рабочем месте, дуальное образование позволяет студентам развивать навыки, необходимые для преуспевания в профессиональной среде [3,4]. В этой статье рассматривается, как интеграция науки, образования и производства, обеспечиваемая дуальным образованием, повышает качество профессиональной подготовки и способствует экономическому росту.

Наука играет основополагающую роль в профессиональном образовании, предоставляя теоретические и методологические знания, необходимые для понимания и применения технологических инноваций. Такие дисциплины, как инженерия, материаловедение и информатика, необходимы для таких профессиональных областей, как производство, здравоохранение и ИТ [4-6].

Однако одних только научных знаний недостаточно для удовлетворения потребностей современных отраслей. Работодатели все чаще ищут работников, обладающих как техническими знаниями, так и практическим опытом. Это подчеркивает необходимость в системе образования, которая бесшовно интегрирует научную теорию с производственными процессами.

Образование — это средство, с помощью которого научные знания передаются и применяются в реальных условиях. Традиционные образовательные модели, которые делают упор на теоретическое обучение, часто не справляются с подготовкой студентов к трудностям, с которыми им придется столкнуться в профессиональной среде. Интеграция образования с производством устраняет этот пробел, предоставляя студентам возможности применять полученные в классе знания в реальных жизненных ситуациях.

Учебные заведения должны тесно сотрудничать с отраслями промышленности, чтобы гарантировать соответствие учебных программ текущим технологическим достижениям и требованиям к навыкам. Такое сотрудничество способствует созданию более гибкой системы

образования, которая снабжает студентов компетенциями, необходимыми для успеха в выбранных ими профессиях [2-5].

Производственная среда служит практическими лабораториями, где студенты могут применять теоретические знания и развивать основные навыки. Участвуя в реальных производственных процессах, студенты получают непосредственный опыт работы с современными технологиями, производственными методами и решением проблем в реальных условиях.

Интеграция производства с образованием не только улучшает приобретение навыков, но и дает представление об отраслевых стандартах и передовых практиках. Такое соответствие между образованием и производством имеет решающее значение для обеспечения готовности студентов к работе в отрасли к моменту окончания учебы.

Дуальное образование — это образовательная модель, которая сочетает обучение в классе с практическим опытом работы в соответствующей отрасли. Обычно оно характеризуется партнерством между образовательными учреждениями и работодателями отрасли, где студенты разделяют свое время между академическим обучением и практической работой. Эта модель позволяет студентам получать как академические документы, так и профессиональные сертификаты, получая при этом бесценный отраслевой опыт.

Система дуального образования разработана для удовлетворения конкретных потребностей в навыках в отраслях промышленности, предлагая целевое обучение, которое соответствует реальным требованиям работы. Студенты получают более целостный опыт обучения, в то время как работодатели получают доступ к потоку квалифицированных работников, которые готовы внести свой вклад сразу после завершения обучения.

Модель дуального образования предлагает несколько ключевых преимуществ для студентов, работодателей и общества:

- Для студентов: дуальное образование обеспечивает сбалансированный подход к обучению, позволяя студентам приобретать как теоретические знания, так и практические навыки. Сочетание обучения в классе и обучения на рабочем месте помогает студентам лучше понять, как академические концепции применяются к проблемам отрасли. Более того, студенты, которые заканчивают программы дуального образования, часто имеют лучшие перспективы трудоустройства, поскольку они более подготовлены к удовлетворению потребностей отрасли.

- Для работодателей: дуальное образование позволяет работодателям напрямую влиять на обучение потенциальных сотрудников, гарантируя, что навыки, приобретаемые студентами, соответствуют потребностям отрасли. Работодатели также получают выгоду от снижения затрат на подбор персонала, поскольку они могут выявлять и обучать таланты на ранних этапах, что приводит к плавному переходу от образования к полной занятости.

- Для общества: дуальное образование способствует повышению квалификации рабочей силы, что в свою очередь ведет к большему экономическому росту. Оно способствует развитию специализированных навыков, которые имеют решающее значение для технологического прогресса и инноваций, помогая отраслям оставаться конкурентоспособными в глобальной экономике.

Несмотря на многочисленные преимущества, дуальное образование сталкивается с рядом проблем:

- Координация между заинтересованными сторонами: успешная реализация дуального образования требует тесного сотрудничества между образовательными учреждениями, отраслями промышленности и государственными органами. Разработка учебных программ, соответствующих как академическим, так и отраслевым стандартам, может быть сложным и трудоемким процессом.

- Распределение ресурсов: программы дуального образования могут быть ресурсоемкими, требуя инвестиций как со стороны образовательных учреждений, так и со стороны работодателей. Малым и средним предприятиям (МСП) может быть сложно выделять ресурсы на программы обучения, что ограничивает их возможности участия.

- Нормативно-правовая база: системы дуального образования часто требуют поддерживающей нормативно-правовой базы, которая способствует сотрудничеству между образовательными учреждениями и отраслями промышленности. Политики должны разрабатывать правила, которые способствуют партнерству, обеспечивают стандарты качества и стимулируют участие промышленности.

Система дуального образования Германии является одной из наиболее устоявшихся и успешных моделей. В этой системе студенты проводят примерно половину своего времени в профессиональном училище, а другую половину — на работе в компании. Такая структура обеспечивает бесшовную интеграцию образования и производства, гарантируя, что студенты будут хорошо подготовлены к работе после окончания учебы.

Успех немецкой модели объясняется тесным сотрудничеством между правительством, образовательными учреждениями и заинтересованными сторонами в отрасли. Немецкая система обеспечивает четкий путь для студентов к переходу от образования к трудоустройству, при этом многие компании предлагают постоянные должности ученикам после окончания обучения.

Швейцария также использует модель двойного образования с сильным акцентом на ученичество. Швейцарские студенты часто могут начать профессиональное обучение уже в возрасте 15 лет, что позволяет им получить значительный опыт работы, прежде чем выйти на рынок труда. Швейцарская система характеризуется гибкостью, позволяя студентам переключаться между академическими и профессиональными направлениями в зависимости от их интересов и карьерных целей.

Интеграция науки, образования и производства посредством дуального образования, вероятно, станет еще более важной по мере развития отраслей. Новые области, такие как искусственный интеллект, автоматизация и возобновляемые источники энергии, требуют рабочей силы, которая не только хорошо осведомлена, но и легко адаптируется. Будущее дуального образования, вероятно, будет включать интеграцию передовых цифровых технологий, позволяющих проводить виртуальные симуляции и дистанционное обучение наряду с традиционным практическим опытом.

Более того, расширение дуального образования на большее количество отраслей и профессий будет иметь важное значение для удовлетворения потребностей быстро меняющейся глобальной экономики. Политики, педагоги и лидеры отрасли должны работать вместе, чтобы разрабатывать инновационные решения, которые решают проблемы масштабирования систем дуального образования и обеспечения их устойчивости.

Интеграция науки, образования и производства посредством дуального образования обеспечивает мощную основу для развития квалифицированной и адаптивной рабочей силы. Объединяя теоретическое обучение с практическим опытом, дуальное образование готовит студентов к решению задач современных отраслей, одновременно устраняя пробелы в навыках, которые препятствуют экономическому росту. Поскольку спрос на специализированные навыки продолжает расти, дуальное образование будет играть все более важную роль в формировании будущего профессиональной подготовки и экономического развития.

Список использованной литературы:

1. Deissinger, T., & Braun, H. (2018). *Dual Education in Germany: Past, Present, and Future*. Springer.
2. Холмирзаев С. и др. Роль интеграции науки, образования и производства в подготовке кадров для строительных образовательных направлений // *Journal of new century innovations*. – 2022. – Т. 19. – №. 6. – С. 49-57.
3. Yu P. A. Germany's dual education system: The assessment by its subjects // *Образование и наука*. – 2019. – Т. 21. – №. 5. – С. 130-156.
4. Powell, L., & Solga, H. (2016). *Apprenticeship in Global Perspective: Promises and Pitfalls of Dual Education*. Oxford University Press.

5. Gonon, P. (2019). The Swiss Vocational Education and Training System: Success Factors and Challenges. *European Journal of Education*, 54(1), 65-78.
6. Reeve, E., & Basquez, M. (2020). *Dual Education and Workforce Development in the Digital Age*. Elsevier.

DUAL TA'LIMNI AMALIYOTDA QO'LLASH AFZALLIKLARI

G'afforov Feruz Hasanovich

p.f.d., (DSc) dotsent, Toshkent shahri Puchon universiteti o'quv ishlari bo'yicha prorektor

Ne'matova Zarina Furqat qizi

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yil PF5847 sonli farmonida: "O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish"ning ustuvor vazifalari belgilangan. Maqolada dual ta'lim tizimini joriy etishning muammolari va istiqbollari, shuningdek, bu tizimni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar haqida muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, amaliyot, qo'llash, tizim, modernizatsiya, dualizm dual ta'lim tizimi, amaliy ko'nikma, nazariy ta'lim.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq Vazirlar Mahkamasining "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi qaroriga asoslanib yoshlarning kasb va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi hamda Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining 2021-2022-o'quv yilidan boshlab professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish to'g'risidagi taklifiga rozilik berilgan. Shu bois kasb-hunar ta'limi tizimi bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar va mehnat bozori talablariga javob beruvchi malakali kadrlarni tayyorlash uchun muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan, dual ta'lim tizimini joriy etish kasb-hunar maktablarida ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish imkoniyatini beradi. Mamlakatimiz rahbarining ta'lim tizimini davlat xususiy sheriklik asosida rivojlantirish g'oyasi zahirida ana shu maqsad yotibdi. Ta'limdagi hamkorlik tamoyili mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida birinchilardan bo'lib Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti tomonidan amaliyotga tatbiq etildi. Bu borada yaqin hamkor sifatida "Mutaxassislarni maqsadli tayyorlash, o'quv-ilmiy va marketing sohalari bo'yicha o'zaro hamkorlik" to'g'risidagi shartnomalar shakllantirilib, shu asosida nazariya egallangani bilimlarni amaliyotda qo'llashda xizmat qiladi. Shu tariqa tomonlarning sheriklik asosidagi hamkorligiga mustahkam zamin yaratiladi.

Dual ta'lim tizimi nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni integratsiya qilishga asoslangan. Ushbu tizim nemis ta'lim tizimidan kelib chiqqan bo'lib, u o'zining yuqori samaradorligi bilan tanilgan. Dual ta'lim modeli o'quvchilarning ta'lim jarayonida faolligini oshiradi, ularga olingan bilimlarni amalda qo'llash imkoniyatini beradi va shu orqali malakalarni mustahkamlaydi.

Dualizm haqida to'xtaladigan bo'lsak, dualizm (lot. dualis - ikki yoqlama) - bir-biri bilan birlashtirib bo'lmaydigan holatlar, tamoyillar, fikrlash tarzi, dunyoqarash, intilish va gnoseologik tamoyillar yonma-yon mavjudligini targ'ib qiluvchi ta'limot. Dualizm plyuralizm ko'rinishlaridan biri. Dualizm terminini nemis faylasufi X.Volf (1679-1754) kiritgan. Dualizm quyidagi juft tushunchalarni ifodalaydi: g'oyalar dunyosi va voqeiy dunyo. Dualizm falsafiy, diniy, antropologik, etik shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Qadimgi davrda diniy-etik dualizm Avestoda uchraydi. Dualizm falsafada ikki mustaqil narsa - ruh va materiya mavjud deb bilishida ko'rinadi. Bu ayniqsa R.Dekart va I.Kant qarashlarida ko'zga yaqqol tashlanib turadi.

Dual ta'lim tizimi o'qitishning samarali faoliyat davrlari bilan uyg'unligini ta'minlaydi. Bir tomondan, bo'lajak mutaxassis ta'lim tashkilotida ta'lim oladi (u nazariy bilimlarni beradi), boshqa tomondan, u to'g'ridan-to'g'ri kompaniyada ishlaganda zarur kompetentsiyalarni o'zlashtiradi.

Germaniya dual ta'limni tashkil etish bo'yicha umume'tirof etilgan yetakchi hisoblanadi, bunda kasb-hunar ta'limi tizimi rivojlangan murabbiylik instituti, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim va kadrlar tayyorlashda biznesning faol ishtiroki bilan ajralib turadi. Bu mamlakat tajribasi butun Yevropa Ittifoqi uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Ilm jarayonida amaliy faoliyatni aniqlashning prinsipi bilimlarning asosiy maqsadiga asoslanadi. Dual ta'lim jarayoni bilim olish kuchi bo'lgan amaliy faoliyat bilan bilimlarining xolisligini oqlaydi, haqiqatini tekshirish vositasi hisoblanadi. Bu nazariya bilan amaliyot o'rtasidagi dialektik munosabatlarda o'z aksini topadi.

Dual ta'lim tizimining afzalliklari:

1. Amaliy qism nafaqat ta'lim tashkilotlari saytlarida, balki kompaniyalarda amalga oshiriladi;
2. Ish dasturlarining mazmuni ta'lim tashkiloti va ish beruvchilar o'rtasida kelishib olinadi;
3. Ta'lim tashkiloti va kompaniya o'rtasida yaqin munosabatlar paydo bo'lishi va rivojlanishi mumkin;
4. Ish topishda olingan bilimlarni darhol qo'llash mumkin; Ta'lim tashkilotida va korxonada o'qitishning doimiy ravishda almashinishi talabalarning yaxshi motivatsiyasiga yordam beradi;
5. Kasb-hunarining aniq va aniq tavsiflarini, shuningdek, o'qitishning yagona darajasini kafolatlaydi.

Dual ta'lim tizimini muvaffaqiyatli joriy etish uchun bir qator bosqichlar va chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim:

1. **Hamkorlik o'rnatish:** Kasb-hunar maktablari ishlab chiqarish korxonalari, tashkilotlar va firmalar bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatishlari lozim. Bu hamkorlik o'quvchilarga amaliyot o'tash joylarini taqdim etishda muhim rol o'ynaydi.

2. **O'quv rejasini ishlab chiqish:** O'quv rejalari va dasturlari dual ta'lim tizimiga moslashtirilishi kerak. Bu jarayonda amaliyot va nazariy darslar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

3. **Murabbiylar tayyorlash:** Dual ta'limda o'quvchilarga ishlab chiqarish jarayonida rahbarlik qiluvchi murabbiylar ham muhim rol o'ynaydi. Ular o'z sohalarida yuqori malakaga ega bo'lishlari va o'quvchilarga ko'maklashish uchun tayyor bo'lishlari kerak.

4. **Amaliyot nazorati:** O'quvchilarning amaliyoti muntazam ravishda nazorat qilinishi va baholanishi kerak. Bu ularning rivojlanishini kuzatib borish va kerak bo'lganda yo'nalish berish uchun muhimdir.

Dual ta'lim ma'lum bir korxona ehtiyojlariga muvofiq ma'lum bir darajadagi mutaxassislarni tayyorlashda o'quv va ishlab chiqarish sohalarining kelishilgan o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishning innovatsion shakli tushuniladi. Bunda o'quv muassasasi va ishlab chiqarish korxonalari maqsadlarining umumiyligi ijtimoiy tarkibiy xususiyatlarga ega bo'lgan muayyan malakalarning vakolatli mutaxassislarni tayyorlash jarayoni integratsiyasi hisoblanadi. Ushbu integratsiya asoslari ikki tomonlama tayyorgarlik sharoitida amalga oshirilayotgan maqsadlar, qadriyatlar mazmuni, tadbirlar hamjamiyatini aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jonmatova O. Yusuf Xos Hojibning ta'lim – tarbiya to'g'risida. T.O'qituvchi, 1980. 14-bet
2. "Dual System of Vocational Education and Training: Comparative Perspectives" - Alan Brown & Peter N. O'Connor (2014)
3. "The Dual System of Vocational Education and Training: A Model of Success?" – Eberhard Witte (2015)
4. Mullaboyeva N. Kasbiy pedagogika. Namangan, 2019, 364 bet.
5. Донцова Людмила Васильевна, доктор экономических наук, профессор кафедры финансового контроля, анализа и аудита Российского экономического университета им. Журнал "Учет и контроль" №11- (2017)

O'ZGARUVCHAN MEHNAT BOZORI SHAROITIDA O'QUVCHILARDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI.

Gafurova Zebo Orifjonovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola mehnat bozori sharoitida o'quvchilarga qo'yiladigan talablarni xisobga olgan xolda talabalarning tayanch kompetensiyalarni shakllantirish muammolariga bag'ishlangan. Shu bilan birga, kasbiy vakolatlarni shakllantirish samaradorligini oshirishning ba'zi jixatlari ko'rib chiqiladi, ish beruvchi bilan o'zaro munosabatlarga misol keltiriladi.

Kalit so'zlar: tayanch kompetensiyalar, muammolar, oliy ta'lim, ish beruvchi, mehnat bozori.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotning axborot modeliga o'tishi munosabati bilan o'z kasbiy faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llay oladigan mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj keskin oshdi. Bu oliy ta'lim oldiga talabalarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishning zamonaviy yondashuv va usullaridan foydalanish zarurati bilan bog'liq yangi talablarni qo'yadi. Va birinchi navbatda, bu maxsus fanlarni o'rganish jarayonida axborot texnologiyalaridan kengroq va samaraliroq foydalanishdir.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 6 sentyabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi farmoni qabul qilinib, davlatimiz rahbari tomonidan kasb-hunar ta'limi tizimining shaklan va mazmunan mutlaqo yangi tarmog'ini yaratish vazifasi qo'yilganligi ham mavzuning g'oyat dolzarbligini belgilaydi. Bu esa birinchi navbatda, taraqqiy etgan davlatlarning ilg'or tajribalari asosida o'rta bo'g'in kadrlarida kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish omillari, uning integrallashgan metodik ta'minoti, umumkasbiy, kognitiv va ijtimoiy kompetensiyalar tarkibiga aniqlik kiritish zaruratini tug'dirgan. E'tirof etish kerakki, ta'lim bo'yicha Xalqaro komissiya tomonidan XXI asr – fan texnika taraqqiyoti davrida ta'lim oldiga to'rtta ustivor maqsad qo'yildi: yashashni, anglashni, bajarishni o'rganish hamda birgalikda yashash, anglash va bajarishni o'rganish²³.

Shaxsning integrativ faoliyati maxsuli sifatida ijtimoiy kompetentlilik o'zining muayyan mazmuni va tarkibiy tuzilishiga ega. Biz quyida ijtimoiy kompetentlilikning tarkibiy qismlari ustida to'xtalishga harakat qilamiz.

Ijtimoiy kompetentlilik quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Motivli-emosional komponent. Bunda o'quvchilarda atrofda qilargalarga nisbatan qadriyatli munosabatda bo'lish tajribasi hosil qilinadi: rahmdillik, e'tiborlilik, g'amxo'rlik, o'zaro yordam va mehribonlik sifatlari shakllantiriladi.

- Kognitiv komponent doirasida o'quvchilarda atrofda qilargalarni bilishga yo'naltirilgan faoliyatni shakllantirish nazarda tutilib, bunda har bir shaxsning o'ziga xosligi, qiziqishlari, ehtiyojlari, kayfiyatidagi o'zgarishlarni sezish, hissiy holatini bilish tajribasi hosil qilinadi.

- Xulq-atvorga asoslangan komponent doirasida o'quvchilarda o'zaro muvofiq keladigan vaziyatlarni tanlash, o'zaro muloqotga kirishish, xulqatvorning axloqiy jihatdan ahamiyatli bo'lgan ko'rinishlarini egallash layoqatlari shakllantiriladi.

Shuni yodda tutish kerakki, bitiruvchining ta'lim jarayonida egallagan kompetensiyalari bilan ish beruvchiga zarur bo'lgan kompetensiyalar o'rtasida farq bor. Bitiruvchining kompetensiyalari an'anaviy ravishda professional ta'lim kadrlarini tayyorlash asosini tashkil etuvchi intizomiy bilim va ko'nikmalar doirasidan chiqib ketishi kerak. Zamonaviy yosh mutaxassis samarali qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish kabi vakolatlarga ega bo'lishi kerak; masalalar va muammolarni hal qilishda vakolatli ustuvorlik; samarali jamoaviy ish; tashkilot va korporativ madaniyat ichida sodir bo'layotgan jarayonlarni tushunish; faollik; o'z-o'zini nazorat qilish va yetakchilik; o'z-o'zini o'rganish qobiliyati.

²³ Образование: сокрытое сокровище доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. Автор: Jacques Delors. Совместное авторство: International Commission on Education for the Twenty-first Century.

Ishga qabul qilishda ko'pchilik ish beruvchilar kadrlarning tanqidiy fikrlash, samarali muloqot va jamoada ishlash, g'oyalarni yaratish kabi turli xil jixatlariga e'tibor qaratgan holda baholaydilar. Shuningdek, bitiruvchilar uchun og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalari, samarali jamoada ishlash, tashkiliy ongillik, analitik fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalari, tashabbuskorlik va motivatsiya, natijalarga e'tibor qaratish, faoliyatni rejalashtirish va tashkil etish, moslashuvchanlik va yangi sharoitlarga moslashish kabilar asosiy kompetensiyalardir.

Qayd etish joizki, ishga qabul qilingan bitiruvchilarning aksariyati yozma muloqot, yetakchilik, korporativ tetik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalari, o'z-o'zini tashkil yetish kabi kompetensiyalarda eng katta nuqsonga ega.

Kasbiy ta'limni rivojlantirishning yetakchi yo'nalishlaridan biri oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining raqobatbardoshligini shakllantirish hisoblanadi. Shu munosabat bilan raqobatbardoshlik, kompetensiya va malakalarning shakllanish darajasi sifatida kelajak bitiruvchilari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Insonning kelajakdagi mutaxassis sifatida kasbiy rivojlanishi jarayonining boshlang'ich nuqtasi oliy kasbiy ta'limning davlat ta'lim standartlari, unda mutaxassislar tayyorlashning ustuvor maqsadi "bilim" pozitsiyasidan "kompetentlik" pozitsiyasiga o'tkaziladi.

Bularning barchasini axborotni qayta ishlashga tizimli yondashuvsiz, xususan, ma'lumotlarni rasmiylashtirish imkoniyatisiz amalga oshirish mumkin emas. E'tibor bering, bu fikrlashning algoritmik uslubi talabalarning ma'lumotlar tahlilini umumlashtirish va ularni rasmiylashtirish qobiliyatini tavsiflaydi. Shubhasiz, algoritmik qobiliyatlari rivojlangan o'quvchilarning mavhum fikrlash darajasi yuqori va mantiqiy fikrlashda yaxshi ko'nikmalar mavjud.

Shunday qilib, innovatsiyalarga asoslangan zamonaviy jamiyat professional ta'limi muassasalaridan muloqot va hamkorlik qilishga qodir, axborotni texnologik jihatdan qabul qilish va qayta ishlash, qarorlar qabul qilish va nostandart vaziyatlarda tezkor harakat qilish qobiliyatiga ega bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlashni talab qiladi. Shu sababli, ta'lim jarayonida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish muammosi ta'limni isloh qilish sharoitida dolzarb bo'lib, uni hal qilish ta'lim jarayonini takomillashtirish orqali mumkin bo'ladi. Oliy ta'limning hozirgi rivojlanish bosqichining muhim muammosi - bilimlarni o'zlashtirish jarayonini boshqarishdir. Ko'rinishidan, tashqi dunyoning yangi imkoniyatlari, talablari va dinamikasini hisobga olgan holda ta'limda reinjining va boshqaruvning yangi shakllarini shakllantirish yo'nalishida bilimlarni o'zlashtirish jarayonlarining samaradorligini oshirishning kuchli zaxiralari mavjud.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, agar professional ta'lim muassasasi va potensial ish beruvchilar o'rtasida aloqa shakllansa, mehnat bozori talablari sharoitida talabalarning kasbiy kompetensiyasini samarali shakllantirish mumkin. Buning uchun zarur bo'lgan moddiy-texnika bazasi ta'minlangan; ta'lim standarti va kasbiy standartlarning barcha talablariga javob beradi; o'quv jarayonida fanlararo aloqalar yo'lga qo'yilgan; oliy o'quv yurtlari o'qituvchilarining malaka oshirish jarayonida zamonaviy yondashuvlarni qo'llashga tayyorligi shakllantirilgan; talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun talab qilinadigan ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lishlariga yordam beruvchi kasbiy ahamiyatga ega vazifalarni modellashtirish va ulardan foydalanish imkoni mavjud.

Tayanch kompetensiyalar yordamida o'quvchilarda shakllantiriladigan ijtimoiy kompetentlilik mazmun jihatidan muntazam takomillashadi. Tayanch kompetensiyalarni mazmun jihatidan boyitish asosida ijtimoiy kompetentlilikning tarkibi ham takomillashadi. Izlanishlarimiz shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda ijtimoiy kompetentlilikni shakllantirishning pedagogik xususiyatlari va shart-sharoitlarini tadqiq qilish o'z yechimini kutayotgan muammolardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Калинина Н.В. Развитие социальной компетентности школьников в образовательной среде: психолого-педагогическое сопровождение / Н.В. Калинина. – Ульяновск: УИПК ПРО, 2014. – 228 с
2. Первутинский В.Г. Развитие социальной компетентности студента в условиях профессиональной подготовки / В.Г. Первутинский. - СанктПетербург, 2002. – 320 с. 58.

3. Sharifzoda S. The use of an integrative approach in the formation of basic competencies in students as a socio-didactic necessity // Journal of critical reviews ISSN- 2394-5125 vol 7, issue 12, 2020 3115.

4. Egambergan Khudoynazarov, Jumanazar Yarmetov //Application of problembased teaching methods in the development of mathematical thinking skills of students. Psychology and education (2021) 58(1): p. 4537-4541

5. Вербицкий, А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции [Текст] / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. — М. : Логос, 2009. — 336 с

6. Ершова О.В., Муллина Э.Р. Компетентностный подход как условие повышения качества подготовки студентов // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология, 2015. — № 1. — С. 134-137.

**PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH YO'LLARI, YECHIMLARI VA DUAL TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISH MASALALARI**
(Jizzax viloyati misolida)

Gapparova Musavvarabegim Bektosh qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali 1-bosqich talabasi

Gapparov Bexzod Nematillaevich

Jizzax politexnika instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jizzax viloyatida professional ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash yo'llari va duall ta'limni rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Integratsiya, ta'lim jarayonini sifatli rivojlantirish va yoshlarni ish bilan ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada amaliy mashg'ulotlar, ta'lim dasturlarini yangilash va ish beruvchilar bilan hamkorlik kabi chora-tadbirlar tavsiya etiladi. Duall ta'lim modeli o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash imkoniyatini yaratadi va viloyatning iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, duall ta'lim, Jizzax viloyati, amaliy mashg'ulotlar.

Jizzax viloyati O'zbekistonning markaziy qismida joylashgan bo'lib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishda professional ta'lim muassasalarining roli katta. Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi ta'lim jarayonini sifatli ravishda takomillashtirish va yoshlarni ish bilan ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada Jizzax viloyatida professional ta'lim tizimida integratsiyaning yo'llari, muammolari va duall ta'limni rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi.

1. Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi.

Integratsiya, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi. Bu jarayon o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini yaratadi. Integratsiyaning asosiy yo'nalishlari quyidagilardir:

Dasturlarni yangilash: Ta'lim dasturlarini ishlab chiqarish ehtiyojlariga mos ravishda yangilash. Bu, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini oshiradi.

Amaliy mashg'ulotlar: Ishlab chiqarish korxonalarini bilan hamkorlik o'rnatish va o'quvchilarning amaliyotlarini tashkil etish. O'quvchilar real ish muhitida tajriba orttirishi mumkin.

2. Duall ta'limni rivojlantirish.

Duall ta'lim modeli, ta'lim jarayonini ishlab chiqarish bilan birlashtirib, o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash imkoniyatini beradi. Jizzax viloyatida duall ta'limni rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

Ish beruvchilar bilan hamkorlik: Maktablar va korxonalar o'rtasida mustahkam hamkorlik o'rnatish. Ish beruvchilar o'quvchilarga stajirovka o'tash va amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etish imkoniyatlarini taqdim etishi kerak.

O'qituvchilarni malakasini oshirish: O'qituvchilarning amaliy bilimlarini oshirish va zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlari bilan tanishtirish.

Ta'lim dasturlarini integratsiyalash: O'quv dasturlarida fanlar o'rtasida integratsiyani ta'minlash, masalan, texnologiya va iqtisod fanlarini birlashtirish.

3. Kutilayotgan natijalar.

Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi va dual ta'limning rivojlantirilishi Jizzax viloyatida quyidagi natijalarga olib kelishi mumkin:

- O'quvchilarning kasbiy tayyorgarligi oshadi.
- Ish bilan ta'minlash darajasi yuqori bo'ladi.
- Mahalliy iqtisodiyot rivojlanadi.
- O'quvchilar va ish beruvchilar o'rtasida samarali muloqot o'rnatiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, hozirgi kunda yuqorida ko'rsatib o'tilgan masala yuzasidan Jizzax viloyatida professional ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash va dual ta'limni rivojlantirish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va yoshlarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon, o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan birlashtirish orqali ta'lim sifatini yaxshilaydi. Integratsiyani kuchaytirish va dual ta'limni rivojlantirish orqali Jizzax viloyatining professional ta'lim tizimini yanada samarali qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xamidov S. Fan-ta'lim integratsiyasi: nazariya va amaliyot. Tashkent: "O'zbekiston iqtisodi" nashriyoti, 2019 yil. 200 bet.

2. Islomov A. Professional ta'lim: nazariy va amaliy jihatlar. Tashkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2020 yil. 220 bet.

3. Rahmonov B. Dual ta'lim va zamonaviy yondashuvlar. Jizzax: "Jizzax nashri", 2021 yil. 150 bet.

4. O'tkirjonov M. Innovatsion ta'lim: global va mahalliy tajribalar. Tashkent: "Yoshlar" nashriyoti, 2022 yil. 250 bet.

5. Mirzayev U. Jizzax viloyatida professional ta'limni rivojlantirish yo'llari. Jizzax: "Zamonaviy ta'lim" nashriyoti, 2023 yil. 180 bet.

TEKSTIL MAHSULOTLARIDA QUYOSH ENERGIYASINI YIG'ISHNING TAHLILI

Hamzayev Akbarxon Ilash o'g'li

Jizzax politexnika institute Radioelektronika kafedrası, katta o'qituvchisi

Muxtorov Sardor

Jizzax politexnika instituti 431-22 RQvAT guruhi talabasi

Annotatsiya: Kiyinish, mobil va elektron to'qimachilik sensori qurilmalarida foydalanishning ko'payishi ushbu qurilmalarni tez-tez zaryadlovchi yoki katta hajmli energiya saqlash qurilmalariga ehtiyoj sezmasdan uzluksiz ishlashini ta'minlash istagiga olib keldi. Bunga erishish uchun ko'pchilik energiya yig'ish imkoniyatlarini kiyimga integratsiya qilishni taklif qildi: quyosh energiyasini yig'ish quyosh energiyasining ko'pligi va fotovoltaiik texnologiyaning yetukligi tufayli kiyim uchun eng ko'p o'rganilgan sohalaridan biri bo'ldi. Ushbu sharh quyosh energiyasini o'zlashtirishi mumkin bo'lgan elektron to'qimachilik mahsulotlarining keng qamrovli, dolzarb va mavjud umumiy ko'rinishini taqdim etadi. Ko'rib chiqishda to'qimachilik asosidagi energiya yig'ish moslamalarining taqiladigan ilovalar uchun ishlatilishiga e'tibor qaratilgan. Quyosh energiyasini to'qimachilik bilan birlashtirish uchun ko'plab texnikalar qo'llanilgan bo'lsada, to'qimachilik xususiyatlariga ega qurilmalarga olib kelgan bir nechta misollar mavjud.

Kalit so'zlar: elektron tekstil; elektron to'qimachilik; aqlli to'qimachilik; yig'ish quvvati; fotovoltaiik to'qimachilik; quyosh energiyasi; quyosh batareyasi; yupqa plyonka.

Elektron to'qimachilik (E-to'qimachilik) ko'plab boshqa kiyiladigan va mobil qurilmalarga nisbatan aniq afzalliklarga ega, chunki ular teriga yaqin kiyish qulay. Ideal holda, elektron to'qimachilik an'anaviy to'qimachilikning barcha xususiyatlariga ega bo'ladi, shu jumladan issiqlik va namlik o'tkazuvchanligi, kesish va nafas olish qobiliyati. Bundan tashqari, elektron to'qimachilik qayta-qayta mexanik deformatsiyaga bardosh berishi va yuvilganda bardoshli bo'lishi kerak. Garchi bu xususiyatlar barcha elektron to'qimachilik mahsulotlariga xos bo'lmasa-da, so'nggi ishlanmalar to'qimachilikning yuqori ko'rsatkichlariga ega qurilmalarga olib keldi [1-5].

Ushbu loyiha sharhi quyosh elektron matolari va ularning kiyimda foydalanishga yaroqliligiga qaratilgan. Xulosa qilib aytganda, to'qimachilikning asosiy xususiyatlari (egiluvchanlik, cho'zish, burish, kesish, tashqi ko'rinish, yumshoqlik, nafas olish, namlik o'tkazish xususiyatlari, issiqlik o'tkazuvchanligi) va to'qimachilikning chidamliligi (qayta-qayta egilish davrlari, takroriy cho'zish davrlari, takroriy burish davrlari, chidamlilik yuvilishi, suvga mosligi, terga chidamliligi, ishqalanishga chidamliligi) diqqat markazida bo'ldi." Quvvat zichligi ham muhokama qilinadi, chunki bu ma'lum bir dastur uchun fotovoltaik to'qimachilikning hayotiyiligini tushunish uchun muhim va fotovoltaik qurilmalarining uzoq muddatli barqarorligi ham bo'ladi. Ba'zi dizaynlarning cheklangan xizmat muddatini hisobga olgan holda xabar qilingan. Sharh birinchi navbatda akademik adabiyotlarni ko'rib chiqdi, boshqa manbalar faqat o'quvchiga soha haqida to'liq tushuncha berish uchun kiritilgan.

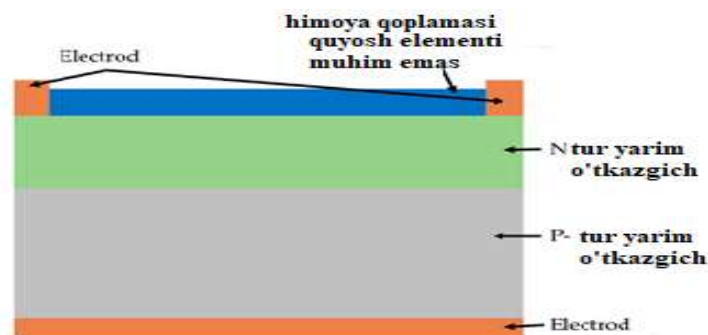
Batareya texnologiyasi - bu taqiladigan qurilmalarga quvvat etkazib berishning yaxshi ishlab chiqilgan va eng keng tarqalgan usuli. Savdoda mavjud bo'lgan kiyinadigan tizimlarning ko'pchiligi standart tangali batareyalar, sumkali hujayralar, silindrsimon hujayralar yoki prizmatik ishqoriy, NiMH, litiy-ion yoki litiy-ion polimer (LiPo) batareyalar [8] bilan quvvatlanadi. Elektron to'qimachilik uchun bu batareyalar odatda yig'ilgandan so'ng kiyimning eng yuzasiga biriktiriladi yoki olinadigan modulga o'rnatiladi, bu esa tizimni katta hajmli va foydalanish uchun noqulay qiladi [9]. Superkondensatorlar to'qimachilik sanoatida energiyani saqlash uchun ham o'rganilmoqda, biroq ularning nisbatan past energiya zichligi (batareyalar bilan solishtirganda) va yuqori o'z-o'zidan zaryadsizlanishi ularning ikkilamchi energiya saqlash dasturlari yoki quvvat elektroniği qoidalarida foydalanish uchun foydaliligini cheklaydi [9].

Quyosh energiyasini yarimo'tkazgichli materiallarni quyosh nuriga ta'sir qilish orqali ishlatish mumkin, bu esa elektron oqimini hosil qilish uchun erkin elektronlarni chiqarishi mumkin. Bu effekt effektini birinchi marta 1839 yilda frantsuz fizigi A. E. Bekkerel payqagan va fotoelektr effekti deb ta'riflagan [11]. Oddiy quyosh elementi 1-rasmda ko'rsatilganidek, ikkita yarimo'tkazgichli materialdan (P tipidagi va N tipidagi) va ikkita elektroddan (ko'pincha elektrod va qarshi elektrod deb ataladi) iborat.

1-rasm. Quyosh elementi.

f-to'yinish koeffitsienti quyidagi ifoda orqali aniqlanadi:

$$f = \frac{V_{MP} * I_{MP}}{V_{oc} * I_{sc}} \quad (1)$$

bu erda V_{MP} va I_{MP} maksimal quvvat ishlab chiqarilgan nuqtada (P_{MAX}) maksimal ishlab chiqarilgan kuchlanish va maksimal ishlab chiqarilgan tok (mos ravishda).

Moslashuvchan fotovoltaik plyonkalar va qoplamalar.

Organik fotovoltaiklarni, gibrid fotovoltaik xujayralarni (GFX) tekis to'qimachilikka bosib chiqarish, laminatlash yoki qoplash fotovoltaik qoplamalar asosidagi to'qimachilik uchun keng tadqiq qilingan (masalan, GFX asosidagi to'qimachilik plyonkalari 2-rasmda ko'rsatilgan).

Li va boshqa moddalar bilan ishlov berilgan FVQ. (a) FVQ to'qimachilik mahsulotining sxematik tasviri. (b) kiyimga birlashtirilgan to'qimachilik FVQ fotosuratlar.

2006 yilda Krebs va boshqalar to'qimachilik matolari bilan foydalanish uchun birinchi bosilgan quyosh batareyalaridan biri haqida xabar berishdi. Bu yerda organik fotovoltaik qurilmalar shaffof bo'lmagan polietilen tereftalat (PET) yoki polietilen (PE) lentalarida ishlab chiqarilgan, bu yerda ikkita mato integratsiya strategiyasi o'rganilgan. Birinchi usulda, organik FVQ materiallari bilan qoplangan PET lentalar tegishli shaffof to'qimachilik matosiga laminatsiyadan oldin ko'rildi, bu biroz siqilishga olib keldi. Ikkinchi usulda, polietilen lentalar fotovoltaik qoplamalarni qo'llashdan oldin mato ustiga laminatlangan va elektrodlar, yanada moslashuvchan qurilma yaratish. Ushbu to'qimachilik bilan qoplangan PVX materiallarining o'ziga xos og'irligi $1,4 \times 10^{-3}\%$ va to'ldirish omili 25% edi. O'pkaga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qilishdan keyin ikki soat ichida (bir quyosh intensivligi) bu ko'rsatkichning sezilarli darajada pasayishi kuzatilmadi, bu asosan quyosh nuri ta'sirida fotovoltaik materialning bu beqarorligi bilan bog'liq edi. Shunga o'xshash ish Bedeloglu va boshqalar tomonidan taqdim etilgan. 2009 yilda polimer fotovoltaik qoplamalar olti xil substratda ishlatilgan. ITO/shisha b uchun maksimal PCE $\sim 0,37\%$ ga erishildi. Bedeloglu va boshqalar ham 0,33% dona sotgan. uning orqasida to'qimachilikka laminatlangan egiluvchan nano-kumush qoplangan polipropilen (PP) lenta mavjud. Moslashuvchan fotovoltaik plyonkalarni taqiladigan ilovalar uchun ko'proq moslashtirish uchun 2011 yilda Lipomi va boshqalar. oldindan siqilgan polidimetil qoplamadan tayyorlangan cho'ziladigan polimer quyosh batareyasi qoplamasini ishlab chiqdi.

Adabiyotda tekis to'qimachilik FVQ qurilmalarini ishlab chiqarish uchun tolalar, iplar, simlar yoki lentalar ko'rinishidagi bir o'lchovli (1D) FVQ qurilmalarini ishlab chiqish imkoniyatlari o'rganilgan. 1D FVQ qurilmalarini yaratish uchun ikkita asosiy yo'nalish o'rganildi. Dastlab, metall simlar, uglerod asosidagi tolalar yoki o'tkazuvchan polimer filamentlari qurilmaning yadrosi sifatida ishlatilgan, boshqa qatlamlar esa FVQ tolalarini yaratish uchun qurilgan. Adabiyotda taqdim etilgan boshqa usulda 1D FVQ qurilmalari qurilgan asosiy material sifatida an'anaviy polimer to'qimachilik tolalari ishlatilgan. Oxirgi yondashuv natijasida hosil bo'lgan planar strukturaning to'qimachilik xususiyatlarini saqlab qolish uchun ko'proq ma'qul bo'ladi, birinchisi esa oddiy ishlab chiqarish jarayoni va qurilmaning yaxshi ishlashi imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Paul Acarnley. Stepping Motors – a guide to theory and practice. IEE Control Engineering Series 63, 4th edition, 2002.
2. Умирзаков, Б. Е., Раббимов, Э. А., & Хамзаев, А. И. (2023). Определение кинетических характеристик термодесорбции и гетерогенной реакции диссоциации молекул морфина на поверхности окисленного вольфрама. Экономика и социум, (5-1 (108)), 748-758.

3. Умаров, Б. К. У., & Хамзаев, А. И. У. (2022). Кинетика магнетосопротивления кремния с магнитными анокластерами. *Universum: технические науки*, (11-3 (104)), 21-23.
4. Mustofoqulov, J. A., Hamzaev, A. I., & Suyarova, M. X. (2021). Rlc zanjirining matematik modeli va uni "multisim" da hisoblasH. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1615-1621.
5. Пардабаев, А., Азимов, К., Хамзаев, А., & Акабоев, И. (2021). Различия между плоским и вакуумным коллекторами. *В актуальные вопросы современной науки и образования* (pp. 87-90).

TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHDA O'QITUVCHI PEDAGOGLARNING O'RNI

Kadirov Xayot Sharipovich

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti o'quv ishlari
bo'yicha prorektor, p.f.d., professor.

Yusupova Adolat Primqulovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasining professional ta'limi tizimini rivojlantirish uchun dolzarb bo'lgan professor-pedagoglar sifati, ta'lim muassasasi boshqaruvi sifati va ta'lim muhiti sifati talablarni qamrab, o'quv va ishlab chiqarish tizimini birlashtirishga imkon beradi, bu esa mehnat bozorida xalq xo'jaligining o'rta bo'g'iniga talab qilinadigan raqobatbardosh yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash muhim natijaga olib boradi.

Kalit so'zlar: Interaktiv ta'lim, ta'lim sifati, ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilar, kompetensiya, komponent, ixtiyoriy ta'lim, pedagogik mahorati, muloqotchanlik, pedagogning ta'lim muhiti.

Ta'lim jarayonida ta'lim sifati oshirish muammosi murakkab va ko'p qirrali vazifa bo'lib, uni to'liq nazariy tushunishni talab qiladi. Bu masala bo'yicha ko'plab nashrlar va rasmiy ta'riflar mavjud bo'lishiga qaramay, manfaatdortomonlarning turli guruhlar tomonidan bu atamani sub'ektiv talqin qilish sifatga erishish yo'llari bo'yicha jiddiy bahs-munozaralarni keltirib chiqaradi.

Ta'lim sifati masalalari bo'yicha adabiyotlarni tahliliga asoslanib, ko'pchilik tadqiqotlarda ushbu mavzu Bolon jarayoni va sifat kafolati bo'yicha Evropa standartlarini ta'minlash nuqtai nazaridan ko'rib chiqilayotganini qayd etish mumkin. So'nggi paytlarda ta'lim dasturlarini mustaqil baholash va xalqaro hamda jamoat-kasbiy akkreditatsiya jarayonlari masalalari alohida dolzarb ahamiyatga ega bo'ldi. Shuningdek, bir qator nashrlar turli monitoring texnologiyalari va ta'lim sifati ichki baho berish, hamda ta'lim muassasalarida sifat menejmenti tizimlarini joriy etish masalalariga bag'ishlangan.

Shunday bo'lsa-da, fikrimizcha, ushbu tadqiqotlarda ta'lim sifati masalasining pedagogik omillari nisbatan kam o'rganilgan. Bu holat ma'lum darajada ta'lim sifatga iqtisodiyot sohalarining tadqiqot ob'ekti sifatida qaralishi bilan belgilanib, ularda ta'lim sifati bevosita ta'lim muassasalarini boshqarish sohasidagi islohotlar bilan bog'lanadi. Ushbu tadqiqotlarda ta'lim sifati ta'lim muassasasining xalqaro standartlarga mos kelishi va xalqaro darajada tan olinishi va reytinglardagi mavqeiga muvofiqligi bilan asoslanadi.

Shuningdek, pedagogika sohasida ta'lim sifati ta'minlash masalalariga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar xulosalari ta'lim sifati ta'lim jarayonining bevosita ishtirokchilari — ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilarga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Pedagogik nuqtai nazardan ta'lim sifati asosan o'quv-tarbiyaviy jarayonni amalga oshirish, ta'lim texnologiyalari, o'quv qurollari va o'quv-metodik materiallarni tanlash, pedagogning kasbiy malakasi, auditoriyada ishchi muhit yaratish va ta'lim oluvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish qobiliyati bilan bog'liq. Agar ta'lim beruvchilarning ta'lim sifati ta'minlash jarayonlariga "tashqaridan yuklatilgan", munosabati haqida gapiradigan bo'lsak, ko'pincha bu kabi yangiliklar ta'lim beruvchilar uchun aniq bo'lmagan ijobiy natijalarga olib keladigan "qo'shimcha mehnat talab qiluvchi yuk" sifatida qabul qilinadi.

Ta'lim sifati masalalarini o'rganishga qaratilgan tadqiqot ishlarida sifat ko'p komponentli tushuncha sifatida talqin qilinadi. Deyarli barcha tadqiqotchilar ta'lim sifati ko'p o'lchovli tushuncha ekanini tan olishadi, u ta'lim muassasasining barcha faoliyat tomonlarini o'z ichiga oladi va ta'lim jarayonining barcha sub'ektlari o'rtasida yaqin hamkorlikni ta'minlashni nazarda tutadi. Masalan, V.A. Sadovnichiy ta'lim sifatini ta'lim muassasasi faoliyatining murakkab xususiyati sifatida talqin qilishni taklif qiladi, [1] u ta'lim muassasasining jamoatchilik tomonidan tan olingan o'quv va ilmiy ishlar darajasi, ta'lim beruvchilarning kompetentligi, zamonaviy moddiy-texnik bazasi va bitiruvchilarning mehnat bozoridagi talabgorligiga asoslanadi.

V.I. Andreev ta'lim sifatining bir qancha komponentlarini ajratib ko'rsatadi, jumladan ta'lim maqsadlari sifati, mazmun, boshqaruv, ta'lim oluvchilarning rivojlanish darajasi, pedagogning shaxsiy va kasbiy sifatlari, o'qitish usullari va texnologiyalari, moddiy-iqtisodiy ta'minoti, ta'lim natijalari darajasini ko'rsatib o'tadi [2].

Agar yuqoridagi tadqiqotchilar tomonidan taklif qilingan sifat komponentlari ro'yxatlarini umumlashtirishga harakat qilinsa, to'rtta asosiy sifatli ta'lim komponentlarini ajratib ko'rsatish mumkin: ta'lim oluvchilar sifati, professor-pedagoglar sifati, ta'lim muassasasi boshqaruvi sifati va ta'lim muhiti sifati.

O'z navbatida, ta'lim oluvchilar sifati o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- Ta'lim faoliyatiga munosabat va ichki motivasiyani o'z ichiga olgan boshlang'ich savodxonlik va rivojlanish darajasi;

- Ta'lim natijalari darajasi, jumladan, bilim va tarbiya ko'rsatkichlari, shuningdek, qadriyat yo'nalishlari, axloqiy, fuqarolik, intellektual va ishbilarmonlik fazilatlarini, kommunikativ va tashkilotchilik qobiliyatlari;

- Mehnat bozorida talabgorlik, ishga joylashish, tanlangan kasbda muvaffaqiyatli bo'lish;

- Ijtimoiy va ijodiy faollik, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qo'shilish;

- O'zini-o'zi aniqlash, o'zini-o'zi kongnitiv potensialini oshirish, o'zini-o'zi rivojlantirish, o'zini-o'zi ijodiy qobiliyatlarini kengaytirish va uzluksiz o'zini takomillashtirish qobiliyati.

Professor-pedagoglar sifati quyidagi parametrlar bilan aniqlanadi:

- Psixologik-pedagogik tayyorgarlik, fan sohasidagi professionallik;

- Shaxsiy va kasbiy sifatlari darajasi (umumiy madaniyat, pedagogik mahorat, stressga barqarorlik, halollik, kreativlik, ekologik mas'uliyat);

- Ta'lim dasturlari, baholash fondi, o'rganilayotgan bilimlarni rejalashtirish va ishlab chiqish;

- Ta'lim va tarbiyada qo'llanilayotgan metod va texnologiyalar, jumladan, innovasion va ta'lim oluvchilar faolligiga yo'naltirilgan texnologiyalar;

- Ta'lim natijalarini baholash uchun monitoring texnologiyalarini qo'llash, ta'lim oluvchilar bilan munosabatda qaytar aloqaning ustuvorligiga erishish;

- Ilmiy-tadqiqot faoliyati, ta'lim va kasbiy muhitga qo'shilish;

- Tarbiya ishi;

- O'z-o'zini o'qitish va rivojlantirish, kasbiy o'sishga intilish;

- Moslashuvchanlik, dinamiklik, adaptivlik.

Ta'lim muassasasining boshqaruvi bo'yicha ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi kriteriyalar quyidagicha:

- Ta'lim, tarbiya va rivojlanish maqsadlarini belgilash;

- Ta'lim dasturlarining mazmuni;

- Rahbariyatning innovasion va tadqiqot faoliyati;

- Tashqi muhit, jumladan ish beruvchilar va xorijiy hamkorlar bilan munosabatlar;

- Ta'lim natijalari va pedagoglar faoliyatini baholash uchun monitoring texnologiyalarini qo'llash;

- Professor-pedagoglar tarkibining malakasini oshirish tizimi;

- Professor-pedagoglar tarkibini rag'batlantirish tizimi;

- Ta'lim muassasasidagi korporativ madaniyat, jamoadagi psixologik muhit va boshqalar.

Ta'lim muhitining sifat ko'rsatkichlariga ta'sir doirasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ta'lim jarayonining moddiy-texnik ta'minoti;
- Ta'lim jarayonining o'quv-metodik jihatdan ta'minlanishi;
- Ta'lim jarayonini tashkil etish, qulay dars jadvali;
- Dam olish sharoitlari, o'quvdan tashqari faoliyatni tashkil etish va boshqalar.

Barcha ta'lim jarayoni sub'ektlari o'zaro bog'liq va doimiy hamkorlik munosabatida ekanligi e'tiborga olinsa, ta'lim sifati- yuqorida keltirilgan har qanday komponentni yaxshilash ta'lim tizimining barcha boshqa elementlariga ijobiy ta'sir qiladi va aksincha, ulardan birining sifati pasaysa, yakuniy natija sifati ham salbiy tomonga o'zgaradi. Har qanday mukammal kurs dasturi bo'lishidan qat'iy nazar, ta'lim beruvchilar qanchalik iste'dodli bo'lmasin, o'qitish uchun tegishli sharoitlar yaratilmasa, ta'lim sifati ijobiy ko'rsatkichni qayd eta olmaydi.

Pedagogik soha tadqiqotchilari yuqorida keltirilgan ta'lim sifatini ta'minlovchi omillarning asosiy ta'sir etuvchilari etib ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilarini belgilaydilar.

Tadqiq etilayotgan muammo doirasida ta'lim sifatiga oid ikki asosiy komponent — ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilar haqida batafsil to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Albatta, ta'lim sifatiga o'quvchi asosiy boshlang'ich (yoki majburiy) ta'limda qanday bilim olgani, qanday oilada tarbiyalangani va qanday jamiyatda o'sgani katta ta'sir ko'rsatadi, biroq, bizning fikrimizcha, uning muvaffaqiyatli o'qishiga eng muhim rol uning ta'limning ixtiyoriy bosqichiga (professional ta'lim, oliy ta'lim va hokazo) qanday motivasiya va rejalar bilan yo'nalganligi o'ynaydi.

Ayrim shaxslar uchun ixtiyoriy ta'lim — kelajakdagi kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni olish, boshqalar uchun esa qo'shimcha maqomga ega bo'lishdir, ular ta'limni muvaffaqiyatli istiqbollari bilan bog'laydilar. Shaxsning ta'limga bo'lgan chuqur ichki ehtiyoji ta'lim sifati uchun zarur shart ekanligi, ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatini faollashtirmasdan, ularda o'rganilayotgan fanga barqaror qiziqishni shakllantirmasdan va rivojlantirmasdan ta'lim sifati masalasini hal etishda muvaffaqiyatga erishib bo'lmaydi. Bunda ta'lim oluvchi shaxs intellektual mehnatga odatlanishi, ta'limda faol qatnashishni o'rganishi kerak.

Aniqki, ta'lim muassasasining ilmiy-ta'lim faoliyati sifati birinchi navbatda professor-pedagoglar tarkibi malakali bo'lishiga bog'liq. Ta'lim oluvchilarning fikrlarini tahlil qilish, pedagog uchun muhim bo'lgan sifatlar: pedagogning analitik bilimlari, pedagogik mahorati va xulq-atvori jihatlari (o'zini o'zi boshqara olishi, nizolarni hal qilish qobiliyati)ni o'z ichiga olishi haqida xulosa berishga sabab bo'ldi.

Ta'lim oluvchilar nuqtai nazarida pedagogning ham kasbiy, ham shaxsiy sifatlari, masalan, "muloqotchanlik, auditoriya bilan to'g'ri va ijobiy aloqa o'rnatish, materialni aniq va ravshan tushuntirish, aniq diksiya va savodli nutq" muhim ahamiyatga ega. Ta'lim oluvchilar tasavvuridagi yaxshi pedagog "auditoriyaning faollashtira oladi", o'zini "intelligent" va "baholarda ob'ektiv" sifatida ko'rsata oladi, "ta'lim oluvchi muvaffaqiyatiga qiziqadi", "fan bo'yicha malakali" va albatta "hazil hissiga ega".

Pedagoglar nuqtai nazaridan, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ta'lim sifati tushunchasidagi asosiy ziddiyatlar, odatda, turli ta'lim texnologiyalarini qo'llash samaradorligi to'g'risidagi turli qarashlar bilan bog'liq. Turli pedagoglar turli o'qitish usullari va uslublaridan foydalanadi, bu esa ta'lim jarayoni va uning natijalari sifatiga turlicha qarashlarni keltirib chiqaradi. Masalan, masofaviy ta'lim tarafdorlari ta'lim sifatiga o'quv jarayoniga axborot texnologiyalari, onlayn ta'lim va innovasion pedagogik amaliyotlar, jumladan, aralash o'qitish, "teskar sinf", mobil va interaktiv ta'lim va boshqalarni kompleks joriy qilish orqali erishish mumkin, deb hisoblashadi.

Klassik yondashuv an'analarini saqlash tarafdorlari esa ta'limda insonning oliy qadriyati - har tomonlama rivojlangan va mukammal shaxsni tarbiyalash maqsadida tarbiya komponentini kuchaytirish kerakligini qo'llab-quvvatlashadi. Ular yuqori malakali mutaxassis, kerakli axborotni tez topish uchun kompyuter texnikasidan foydalana olishdan ko'ra, turdosh fanlarda umumiy ilmiy xususiyatga ega bo'lgan keng nazariy bilimlarga ko'proq ega bo'lishi kerak, deb hisoblashadi.

Bizning fikrimizcha, zamonaviy sharoitda barcha holatlarga mos keladigan yagona to'g'ri o'qitish usuli yoki uslubi bo'lishi mumkin emas va eng samarali natijalarga innovasion ta'lim texnologiyalaridan oqilona foydalanib, an'anaviy o'qitish usullari bilan birgalikda, talabalarning

kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, ularning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish va ma'naviy madaniyatni tarbiyalashga, pragmatik vositaviy qadriyatlarga emas, qaratilgan holda erishish mumkin. Raqamli texnologiyalar aniq vazifalarni bajarish uchun vosita ekanini unutmaslik kerak, biroq eng asosiysi - ta'lim muhitida inson va uning intellektual salohiyatidir, ya'ni o'z kursining mazmuni va uning doimiy yangilanishini ta'minlaydigan pedagogdir.

Fransuz pedagoglarining, jumladan, D. Juliyaning yondashuviga ko'ra, ta'lim sifati innovasion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga bog'liq emas, balki didaktik usullarni aniq o'quv holatiga doimiy moslashtirishda namoyon bo'ladi. Buning uchun eng muhim omil - pedagogning ta'lim muhiti sharoitlaridagi o'zgarishlarni hisobga olib, ta'lim va tarbiya maqsadlariga erishish uchun o'quvchilar kontingentini hisobga olgan holda, to'g'ri vositalarni tanlash qobiliyatidir. D.Juliya pedagogning moslashuvchanligini muhim kategoriya sifatida belgilaydi. Unga ko'ra pedagog ta'lim jarayonidagi o'zgarishlarni kuzatib, o'z faoliyatini o'z tasarrufidagi resurslar, o'z oldiga qo'yan maqsadlar va unga qo'yilgan vazifalar, eng muhimi, ta'lim oluvchilardagi mavjud bilimlar darajasi, umumiy rivojlanish va shaxsiy xususiyatlar darajasiga qarab o'zgartira olishi lozim. Bu yondashuvga asoslanib, ta'lim sifati uchun pedagogning yondashuvi va dinamikligi, yoki psixologik til bilan aytganda, uning fleksibilligi birinchi darajali ahamiyatga ega deya olamiz [3]. Ma'lumki, fan bo'yicha kompetensiya va ta'lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanish darajasini doimiy diagnostika qilish, ta'lim dasturlari va qo'llanilayotgan vositalar mazmunini moslashtirish va yangilash pedagogik mobillikning asosini tashkil etuvchi komponentlar sifatida namoyon bo'ladi.

L.Endrissi o'z tadqiqotlarida ta'kidlashicha, XX asr oxirida yuz bergan ta'limning ommalashuvi va diversifikatsiyasi tufayli pedagogik yondashuvni faqat moslashtirish emas, balki butunlay o'zgartirish lozim [4]. Ta'lim oluvchilar sonining tez sur'atlarda o'sishi natijalaridan biri ular kontingentining diversifikatsiyasi bo'lib, u o'qish imkoniyatiga ega bo'lmagan insonlar uchun ta'limni ochib berdi. Demak, an'anaviy ravishda elita universitetlari va muayyan darajadagi talabalar bilan ishlashga odatlangan pedagoglar ommaviy ta'limga qayta yo'naltirilishi va turli darajadagi tayyorgarlikka ega ta'lim oluvchilar oqimiga javob berishlari kerak edi.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu muammo bizning mamlakatimiz uchun ham dolzarb. Hozirgi kunda tadqiqot ishimiz ob'ekti etib belgilangan professional ta'lim muassasalarida turli darajadagi bilim, ko'nikma va malakaga ega o'quvchilarni uchratish mumkin. Bunday ta'lim oluvchilarning kongnitiv geterogenligiga nisbatan optimal yondashuv ta'lim sifatni ta'minlashda muhim pedagogik muammoga aylanmoqda. Bunday sharoitda pedagog har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishi va ta'limda differensial yondashuvdan foydalanishi kerak, bu esa turli darajadagi qo'shimcha topshiriqlarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan ta'lim sifatiga erishish o'quv-tarbiya jarayonining barcha komponentlarini doimiy ravishda takomillashtirish jarayoni bo'lib, maqsad o'quvchilarning rivojlanish ehtimollari doirasida prognoz qilingan natijalarga erishish va zarur bo'lsa, ularning individual xususiyatlari hamda boshqa tashqi sharoitlarni hisobga olgan holda tuzatishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Садовничий В.А., Кружалин В.И., Артюшина И.А. Артюшина И.А. Как посчитать качество образования// Ректор вуза. 2008. № 8. С. 14–18.

2. Андреев В.И. Глобализационные вызовы качеству жизни, качеству образования и саморазвитию человека XXI века // Образование и саморазвитие. 2010. № 1 (17). С. 3–12.

3. Joulia D. À la recherche de la qualité dans l'en seignement/apprentissage des langues étrangères // Cahiers de l'APLIUT. 2003. Vol. XXII. No. 1. P. 23–39.

4. Endrizzi L. La qualité de l'enseignement: un engagement des établissements, avec les étudiants? // Dossier de veille de l'IFÉ. 2014. № 93, Juin. 44 p.

PROFESSIONAL TA'LIM JARAYONIDA MASHINASOZLIK FANLARINI MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH IMKONIYATLARI

Karimov Boxodir Yusufjonovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada multimedia texnologiyasidan foydalangan holda mashinasozlik fanlarini o'qitishda, ta'limning umumiy usullari va shakllariga muvofiq talabalarda ishlab chiqarish va mashinasozlik to'g'risida yaxlit tasavvurni uyg'otish bo'yich tushunchalar berilgan.

Kalit so'zlar: Multimedia, 3D texnologiya, Interfaol doskalar, Ovoz berish tizimi

Zamonaviy dunyoda tezkor ilmiy-texnik taraqqiyot va global raqobat muhiti professional ta'lim tizimi oldiga yangi talablar qo'ymoqda. Bugungi kunda mashinasozlik fanlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Mashinasozlik fanlarini o'qitishda an'anaviy usullardan tashqari, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Multimediali ta'lim texnologiyalari mashinasozlik fanlarini o'qitish jarayonini samaraliroq, qiziqarliroq va zamonaviyroq qilishga yordam beradi.

Professional ta'lim muassasalarida mashinasozlik fanlarini multimediali ta'lim texnologiyalari asosida o'qitishning dolzarbligi quyidagi omillar bilan izohlanadi:

- * Ta'lim sifatini oshirish: Multimediali ta'lim texnologiyalari o'quv jarayonini dinamik va interaktiv qilishga yordam beradi, bu esa ta'lim sifatini oshirishga olib keladi.

- * O'qitish va o'rganish jarayonini qiziqarliroq qilish: Multimediali ta'lim texnologiyalari o'quv jarayonini bolalar uchun qiziqarliroq va jalb qiluvchi qilishga yordam beradi, bu esa o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

- * Ta'lim jarayonini individuallashtirish: Multimediali ta'lim texnologiyalari har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini individuallashtirishga imkon beradi.

- * Ta'lim jarayonini samaraliroq qilish: Multimediali ta'lim texnologiyalari o'quv jarayonini samaraliroq qilishga yordam beradi, bu esa o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi.

- * Zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallash: Multimediali ta'lim texnologiyalari orqali o'quvchilar zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallab, raqobatbardosh mutaxassis bo'lishga tayyorlanadilar.

- * Ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish: Multimediali ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Multimedia texnologiyasidan foydalangan holda mashinasozlik fanlarini o'qitishda, ta'limning umumiy usullari va shakllariga muvofiq ishlab chiqilgan mahsus multimedia dasturini avvalo yaratish kerak. Multimediyali texnologiyalar yordamida "Mashinasozlik texnologiyasi" fanini o'zlashtirish talabalarda ishlab chiqarish va mashinasozlik to'g'risida yaxlit tasavvurni uyg'otishga, tizimli ravishda fikr yuritishga qodir mutaxassislarni shakllantirishga, muhandislik ishlab chiqarishining holatini kompleks tarzda baholashga, uning tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liqlikda ishlash xususiyatlarini va muhandislik ishlab chiqarishining dizayn va texnologik tayyorgarligiga ta'sirini tushunishga imkon beradi.

Multimediyali o'quv qo'llanmalarining imkoniyatlari juda keng bo'lib, bu maruza va amaliyot jarayonlarining taqdimoti, kompyuter orqali texnik jarayonlarni modellashtirish, muallifning audio sharhi, audio va videokliplar, gipermatn, havolalar, shu jumladan giperlinklarning mavjudligi, murakkab hisob-kitoblarni tezkor bajarish, ma'lumotni raqamli va animatsion formatda taqdim etish kabilarni o'z ichiga oladi. Bularning barchasi talabalarda fanga qiziqishni uyg'otadi va nafaqat "Mashinasozlik" fanlarini chuqur o'zlashtirish, balki o'quv jarayoniga qo'shimcha ravishda multimedia texnologiyalaridan foydalanishga imkon beradi. Multimedia texnologiyalari orqali fanni o'rganayotganda talabalar multimedia texnologiyalarini o'zlashtiradilar, bu ularga o'quv faoliyati turlarini sezilarli darajada kengaytirishga imkon beradi.

Barchamizga malumki, zamonaviy ta'lim tizimida darslarni o'quv jarayonida olib borishda faol va interfaol usullardan keng foydalanilmoqda. Shu munosabat bilan bugun ta'limning barcha

sohalarida multimedia texnologiyalarining faol joriy etilishini kuzatishimiz mumkin. Shunday qilib, multimedia yordamida o'quv jarayonini tashkillashtirish oliy ta'limda mashinasozlik fanlarini o'qitish tizimida amalga oshirilsa maqsadga muvofiq. Ushbu jarayon pedagogik nazariya va amaliyotda ma'lum o'zgarishlarni nazarda tutadi.

Hozirgi kunda multimedia texnologiyalari o'quv jarayonidagi yangi axborot texnologiyalarining jadal rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Multimedia texnologiyalarini fanga joriy etishning ham o'ziga hos xususiyatlari va vazifalari mavjud. Birinchi vazifasi–multimedia texnologiyalaridan foydalanib, o'qitishning alohida yangi, auditoriyaga moslashuvchan, muhandislik bilimlarini elektron-raqamli fonda aks ettirib beruvchi modelini yaratish. Ikkinchi vazifasi esa–insonning yozuvda ifodalab bo'lmaydigan aqliy salohiyat va bilimlarini matnli tavsiflashdir. Tadqiqotchi G.V. Knyazevaning fikricha, o'quv jarayonini tashkil etishda multimedia texnologiyalaridan (ma'lumotlardan samarali foydalanish, audio va vizual materiallarning kombinatsiyasi va boshqalar) foydalanishning birqancha afzalliklari mavjudligi shubhasizdir. Bunday texnologiyalardan foydalanib, darslarni tashkil qilish o'quv ma'lumotlarini sezilarli darajada faollashtiradi, talabalarning idrok etish va o'rganishlarini osonroq qiladi.

Yana bir boshqatadqiqotchining fikricha, ta'limda multimedia texnologiyalaridan foydalanish qiziqarli, innovatsion bo'lib, o'quv jarayonini sezilarli darajada boyitadi, materialni vizual holatda ko'rinishini osonlashtiradi, ma'lumotni idrok etishning turli kanallaridan foydalanadi, ma'lumotni samarali va qiziqarli qiladi.

Bugungi kunda olimlar va dasturchilar tomonidan yangi axborot ta'lim muhiti yaratilmoqdaki, bunda ta'lim mazmuniga, ta'lim usullari va texnologiyalarigayangicha yondashuvlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etib kelmoqda. Multimedia texnologiyalari Informatika fanining eng istiqbolli sohalaridan biri hisoblanadi. Bu texnologiyalar ovoz, video, animatsiya, va boshqa vizual effektlar simulyatsiyasini o'zida mujassamlashtirgan, shu jumladan interfaol interfeys va boshqa boshqaruv mexanizmlari bilan birga keladigan rasmlar, matnlar va ma'lumotlar to'plamlarini" o'z ichiga olgan mahsulotni yaratishga qaratilgan. Ushbu ta'rif 1988 yilda yangi texnologiyalarni joriy etish va ishlatish muammolari bilan shug'ullanadigan eng yirik Evropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan. Zamonaviy ta'lim tizimi bugungi global dunyoda axborot texnologiyalari va kompyuter telekommunikatsiyalaridan tobora ko'proq foydalanmoqda, bunga bir qator omillar, hususan, oliy ta'lim muassasalarini kuchli kompyuter texnologiyalari bilan jihozlanganligi va xalqaro Internet hamjamiyatining rivojlanishi yordam bermoqda. Oliy ta'limda mashinasozlik fanarini o'qitishda, hususan laboratoriya hamda ma'ruza mashg'ulotlarini amalga oshirishda kompyuterlardan foydalanish sohasi juda katta ahamiyat kasb etadi. Animatsion va raqamli texnologiyalar, multimedia texnologiyalarini o'quv jarayoniga olib kirish va tadbiq qilishning quyidagi ustuvor aspektlarini alohida takidlash mumkin:

- psixologik-pedagogik aspektlar,
- o'quv- kompyuter texnikasini stimallashtirish;
- Internetning ta'limda tutgan o'rni.

Multimedia texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchiga ko'rgazmali materialni erkin namoyish qilishni ancha samarali boshqarish, talabalarga mustaqil ish va amaliy topshiriqlarni bajartirishda "Umbrella" usulida yani guruh- guruh bo'lib ishlashni tashkil qilish va odatiy ritualni buzmasdan o'qitishning innovatsion ishlanmalarini yaratishga imkon beradi. Auditoriyada multimedia dasturlaridan foydalanib dars mashg'ulotlarini tashkil qilish kompyuterga katta talablar qo'yadi: hususan xotira hajmi, kolonkalar, DVD-ROM ning yuqori tezligi va boshqalar kabi. Multimedia texnologiyalari yordamida darslarni tashkil qilishda shunchaki dars jarayonida auditoriyaga ma'lumotni taqdim etibgina qolmay, balki parallel ravishda bir vaqtning o'zida shaxs bir nechta hislar bilan jarayonni idrok etadi. Bunda talaba ko'rish va eshitish orqali mavzuni aniq tushunadi va animatsion harakatlardagi ishtiroki bilan o'quv materialini o'zlashtirish ulushi ancha oshishi mumkin.

Bizning fikrimizcha o'qitishning bu usulinining bir qancha ijobiy taraflari mavjud bo'lib, bunda talaba;

- O'rganilayotgan materialni yaxshiroq va chuqurroq tushunadi

- Talabalarda mashinasozlik bilim sohasi bilan yaqindan bog'lanish motivatsiyasi paydo bo'ladi.
- O'quv vaqtini sezilarli darajada qisqartirish tufayli vaqtni tejaladi
- O'qitilgan mavzu uzoq vaqt davomida talaba xotirasida qoladi va qisqa takrorlashdan keyin talabaning bu bilimlarni amaliyotga tadbiq etish imkoniyatlari ortadi.

Yuqoridagilardan shu narsa ayon bo'ladiki, aloqa manbalarini rivojlantirishning hozirgi darajasi ta'lim faoliyati sohasida yangi imkoniyat eshiklarini ochadi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, kompyuterlashtirilgan olamning kundalik hayotimizga tezlik bilan kirib kelishi, internetning paydo bo'lishi- bularning barchasi milliy ta'lim kabi an'anaviy konservativ sohaga ham ta'sir ko'rsatdi.

Bizning fikrimizcha, multimedia texnologiyalari va mahsulotlari ikki sohani ya'ni: muayyan bir fan sohasini va kompyuter texnologiyalarini birlashtirgan variantidir. Multimedia texnologiyalari bilan darsga yondashuv, bu yangi yo'nalish, yangichasoha, yangichayondashuvnamunasidir.

Foydalanilgan adabiyatlar ro'yxati:

1. Перспективные мультимедийные технологии в образовании Четверова Е. А., Лапшова А. А., Салмин А. А.
2. Karimov, B. Y., Muxsiddinov, J. R., & Ergashev, I. X. (2022). Prospects for studying 3d modelling programs in mechanical engineering. Asia pacific journal of marketing & management review ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(06), 64-67.
3. Sharipovich, K. S., Yusufjonovich, K. B., & Yakubjanovich, H. U. (2021). Innovative Technologies In The Formation Of Professional Skills And Abilities Of Students Of Technical Universities. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 27(1), 142-144.
4. Karimov, B. Y., & Asqarova, F. X. (2023). Optimization of the technological process of preparation of long shafts. international journal of social science & interdisciplinary research ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 12(05), 41-42.

DUAL TA'LIM – BO'LAJAK DIZAYNERLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYANI TA'MINLOVCHI TA'LIM SIFATIDA

Karimova Nozima Nurmuhamadovna

Pedagogika fanlari doktori (DSc), Professional ta'limni rivojlantirish instituti dotsenti

Omonova Sarvinoz Halim qizi

Professional ta'limni rivojlantirish instituti 2-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya: maqolada O'zbekistonda to'qimachilik sohasida dual ta'lim shaklini yo'lga qo'yishning qonuniy va tashkiliy asoslari o'rganilib, dual ta'lim kvaziprofessional muhitning bir ko'rinishi sifatida yoritilgan. Bundan tashqari loyihaga asoslangan ta'lim bo'lajak dizaynerlarni kelajakda kasbiy faoliyatga tayyorlashda eng ma'qul metodika sifatida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, loyihaga asoslangan ta'lim, dizayn, kvaziprofessional muhit, kvaziprofessional faoliyat, dizaynda loyihalash.

Respublikamizda 2023/2024- o'quv yilidan boshlab oliy ta'lim tizimida dual ta'lim tashkil etildi. Bunga asos sifatida "Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida"gi VQL-4044/22-3 sonli O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi qarori xizmat qiladi. Qaror loyihasi doirasida Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. Nizomda dual ta'limning maqsad va vazifalari, dual ta'limni tashkil etish va uning bosqichlari, dual ta'limda o'quv jarayoni va malaka amaliyotini olib borish tartibi, dual ta'lim ishtirokchilarining vazifalari, huquq va majburiyatlari belgilab berilgan [1].

Nizomda dual ta'limga "ta'limning nazariy qismi oliy ta'lim muassasada, amaliy qismi esa ish joyida o'tkaziladigan shakli" deb ta'rif berilgan. Yurtimizda birinchilardan bo'lib to'qimachilik sohasida dual ta'lim shakli yo'lga qo'yildi. Bunga misol tariqasida Toshkent to'qimachilik va yengil

sanoat instituti, Namangan to'qimachilik sanoati institutini ko'rsatishimiz mumkin. Talabalar 3 kun nazariy bilimlarini oliy o'quv yurtida, amaliy bilimlarni esa 3 kun ishlab chiqarish korxonasida egallamoqdalar. Bunday hamkorlik yurtimizda fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlashda ulkan hissa qo'shadi.

Dual ta'lim tizimining muhim xususiyati ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasidagi faol hamkorlikdir. Dual ta'lim shaklining asosiy maqsadi bo'lajak mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy va ijtimoiy moslashuvi hisoblanadi. A.A.Frolova korxonalar talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida, ularga bilim va ko'nikmalarni amaliy qo'llash imkoniyatlarini taqdim etishda asosiy rol o'ynaydi deb ta'kidlaydi [2]. Dual ta'lim kvaziprofessional muhitning bir ko'rinishi hisoblanadi. Kvaziprofessional muhit o'quv va kasbiy muhit o'rtasidagi tushuncha bo'lib, unga ko'ra talaba faoliyati shakliga ko'ra o'quv, mazmuniga ko'ra esa kasbiy bo'ladi [3].

Ta'lim muassasida kvaziprofessional muhitni yaratish uchun an'anaviy ta'lim texnologiyalaridan emas balki loyihaga asoslangan ta'lim texnologiyalari va kelajakda kasbiy faoliyatda uchraydigan real muammolardan foydalangan holda yaratilgan o'qitish metodlaridan foydalangan ma'qul.

Loyihaga asoslangan ta'lim (LAT) (Project-based learning), muammoni hal qilish uchun amaliy yechimlarni loyihalash, ishlab chiqish va qurishni o'z ichiga oladi. LATning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u talabalarning kichik jamoalarda qiyin yoki nostandart muammolarni hal qilish uchun ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Odatda, LAT quyidagi faza yoki bosqichlardan tashkil topgan:

1. Muammoni aniqlash;
2. Muammoning yechimi va potensial yechim yo'lini kelishish yoki ishlab chiqish (ya'ni, yechimga qanday erishish mumkin);
3. Yechimning prototipini loyihalash va ishlab chiqish;
4. Ekspertlar, instruktorlar va/yoki tengdoshlarning fikr-mulohazalari asosida yechimni takomillashtirish.

O'qituvchining maqsadlariga qarab, loyihaning hajmi va ko'lamini xilma-xil bo'lishi mumkin. Talabalar yuqorida keltirilgan to'rt bosqichni bir necha hafta davomida, yoki hattoki bitta dars jarayonida bir necha marta bajarishlari mumkin.

Ijodkorlik va hamkorlikka e'tibor berilganligi sababli, agar talabalar fanlararo ishlash, muloqot va mahsulotni tezroq amalga oshirish uchun texnologiyalardan foydalanish yoki tashqi tashkilotlar, korxonalar tomonidan taklif qilingan real muammolariga yechim yaratish imkoniyatlariga ega bo'lishsa LATning samaradorligi yanada oshadi. Talabalar LAT texnikasidan foyda olishlari uchun loyihalar juda murakkab bo'lishi shart emas. Ko'pincha, oddiy va tezkor loyihalar ham o'quvchilarga mazmunli aloqalarni o'rnatish va amaliyotni rivojlantirish uchun yetarli imkoniyatlarni taqdim etadi.

Loyihaga asoslangan ta'limni joriy etish

LAT (loyihaga asoslangan ta'lim) pedagogik yondashuv sifatida bir nechta asosiy jarayonlarni o'z ichiga oladi [4]. Quyida har bir bosqichni alohida ko'rib chiqamiz:

1. Muammoni aniqlash

LATda loyiha o'quvchilar muammo haqida savollar berishidan boshlanishi kerak. Ular yechmoqchi bo'lgan muammo qanday xususiyatlarga ega? Nima uchun bu muammo mavjudligini taxmin qilishlari mumkin? Bunday savollarni berish o'quvchilarga muammoni to'g'ri kontekstda tushunishga yordam beradi. Agar o'quvchilar real hayotdagi muammo ustida ishlayotgan bo'lsalar, yechimdan yakuniy foydalanuvchi qanday foyda ko'rishini ko'rib chiqish muhimdir.

2. G'oyalar yaratish

Keyinchalik, o'quvchilarga muammoni hal qilish uchun g'oyalar o'ylab topish va muhokama qilish imkoniyati berilishi kerak. Bu yerda asosiy maqsad yaxshi g'oyalar yaratish emas, balki ko'p g'oyalar ishlab chiqishdir. Shunday qilib, fikr almashish (brainstorming) o'quvchilarni nodatiy g'oyalarni o'ylashga undashi kerak, lekin diqqatni muammo yechimiga qaratish zarur. Fikr almashish sessiyalarini samarali qilish uchun qoida o'rnatish mumkin: har kim g'oya aytish imkoniga ega

bo'lishi, boshqalarning g'oyalarini baholash to'xtatilishi va boshqalarning fikrlarini rivojlantirishga imkon berilishi lozim.

3. Yechimlarni prototiplash

LAT jarayonining keyingi bosqichi odatda yechimni loyihalash va prototiplash bo'ladi. Prototip turli shakllarga ega bo'lishi mumkin: model, syujet taxtasi, rolli o'yin yoki oddiygina mavjud materiallardan (masalan, quvurchalar, muzqaymoq tayoqchalari va rezinalar) yasalgan predmet. Prototipning maqsadi fikr almashish bosqichida ishlab chiqilgan g'oyalarni kengaytirish va yechimning ko'rinishi va his qilinishi qanday bo'lishini tezda ko'rsatishdir. Prototiplar ko'pincha o'quvchilarning taxminlarini ochib beradi, shuningdek, yakuniy foydalanuvchiga duch kelishi mumkin bo'lgan kutilmagan qiyinchiliklarni aniqlaydi. Oddiy prototiplar yaratish talabalarga dizaynlarini tez va oson takrorlash, fikrlarni o'zlashtirish hamda yechimlarini doimiy ravishda takomillashtirish imkonini beradi.

4. Sinovdan o'tkazish

Keyinchalik o'quvchilar prototiplarini sinovdan o'tkazish uchun keyingi dizayn bosqichiga ko'tarishlari mumkin. Ideal holda, sinov "jonli" muhitda amalga oshiriladi. Sinov talabalarga ularning mahsulotlari yoki xizmatlari haqiqiy sharoitda qanday ishlashini tushunishga yordam beradi. Sinov natijalari o'quvchilarga ularning yechimlari haqida muhim mulohazalar beradi va ko'rib chiqish uchun yangi savollar tug'diradi. Yechim rejalashtirilgandek ishladimi? Agar yo'q bo'lsa, nima o'zgartirilishi kerak? Shunday qilib, sinov o'quvchilarni tanqidiy fikrlash va tahlil jarayonlariga jalb qiladi.

Dizayn (kostyum) yo'nalishi talabalarida loyihaga asoslangan ta'lim asosan Dizaynda loyihalash fani doirasida amalga oshiriladi. Bir dizayn loyiha bir semestr uchun topshiriq sifatida beriladi (masalan, ayollar ustki kiyimi), biroq loyihalar individual tarzda amalga oshiriladi. Bu esa o'z o'rnida loyihaga asoslangan ta'limning barcha shartlarini bajarmaydi. Olib borilayotgan tadqiqot davomida loyihalarni kichik guruh bo'lib bajarish bo'yicha turli metodlar ishlab chiqilmoqda va oliy ta'lim muassalarida tajriba-sinovdan o'tkaziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida"gi VQL-4044/22-3 sonli O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi qarori
2. A.A.Frolova. "Dual ta'limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarning roli", "Ta'limdagi innovatsiyalar" jurnali, 2018 y. 76-85-b.
3. S.H.Omonova. Talabalarining kvaziprofessional faoliyatini modellashtirishda turli yondashuvlar // Professional ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish muammo va yechimlari mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari – Tashkent, 2024-yil 10-iyun. — 3-5 bet.
4. https://www.bu.edu/ctl/ctl_resource/project-based-learning-teaching-guide/

XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA OLIYGOHLAR TA'LIM TIZIMIDA MALAKALI MUXANDISLAR TAYYORLASHDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLOVCHI DUAL TA'LIMNI TASHKIL ETISH

Kodirov Ismoil Norkobilovich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti professori,

Annotatsiya: Maqolada xalqaro tajribalar asosida oliygohlar ta'lim tizimida zamonaviy ta'limda muhandis kadrlarni tayyorlashda "korxona – kafedra" darajasida dual ta'limni tashkil etish masalalari muhokama qilinadi. Dual ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishning tamoyillarini aniqlashtirish, dual ta'lim tizimi, unda ishtirok etuvchi barcha tomonlar – ishlab chiqarish korxona(tashkilotlar), talabalar, davlat va ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'milashda dual ta'limning o'rni haqida fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: “korxona – kafedra” darajasi, muqobil energetika yoʻnalishi, dual taʼlim tizimi, muhandis-texnik kadrlar, samarali va moslashuvchan mexanizm, oʻquv dasturlari, ishlab chiqarish korxonalari.

Oʻzbekiston Respublikasida dual taʼlimni qoʻllanilishini yanada rivojlantirish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi “Professional taʼlim tizimida dual taʼlimni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-son qarori bilan professional taʼlim tizimida dual taʼlimni tashkil etish tartibi toʻgʻrisida Nizom tasdiqlangan. Bundan tashqari, Respublikada qayta tiklanuvchi energiya manbailari yoʻnalishida malakali muhandis kadrlar tayyorlash borasida milliy reja, maxsus dastur ishlab chiqish, mazkur soha uchun oliy va oʻrta-maxsus oʻquv yurtlarida dual taʼlim tizimini qoʻllagan holda zamonaviy oʻqitishda dual taʼlimdan foydalanib malakali muhandislar tayyorlash dolzarb masala hisoblanadi [1,4]. Shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Prezident 20.06.2024 yilda “Muhandislik sohalaridagi kadrlar tayyorlash va oliy taʼlim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish yuzasidan ustuvor vazifalar” masalalariga bagʻishlangan videoselektor yigʻilishida muhandislik sohalaridagi kadrlar tayyorlash va oliy taʼlim faoliyatini yanada takomillashtirish borasida qilinadigan ishlarning eng muhimlari biri esa bu - barcha muhandislik oliygohlarining hamkor korxonalarda kafedralarni ochilishi va ularda dual taʼlim yoʻlga qoʻyilishi hisoblanadi.

Dualni taʼlimni amalga oshirishda yuzaga keladigan muammolar koʻrib chiqildi va shu narsa ayon boʻldiki, dual taʼlimning shakli har doim va har yerda ham joriy etishga mos kelavermasligi hamda ishlamasligi qayd etilgan [2-3]. Biroq, bugungi kunga qadar, dual taʼlimning usullari va uni tashkil etishning metodologik asoslari va uslubiy tamoyillari kam oʻrganilgan va bu boradagi ilmiy-tadqiqotlar yetarlicha olib borilmagan. Ishlab chiqarish korxonalarining malakali kadrlarga boʻlgan ehtiyojlari va hajmini qondirish uchun oliy oʻquv yurtlari bitiruvchilarining bilim va malakalarini oshirish uchun taʼlim tizimini yanada rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Rivojlangan va ilgʻor mamlakatlar tajribasini tahlil qilish natijalari (masalan Germaniya, Fransiya, Xitoy, Yaponiya, Xindiston, Buyuk Britaniya, Braziliya, Rossiya, Malayziya kabilarni), shuni koʻrsatadiki, taʼlim jarayoni va amaliyotning integratsiyasi korxonalarining turli xil sohalarida malakali mutaxassislarning yuqori sifat darajasida tayyorlanishi uchun asos boʻlib xizmat qiladi. Dual taʼlimni “kasbiy tayyorgarlik faoliyatda talabalarni kasbiy yoʻnalishlaridagi individual bilim va koʻnikmalarining shakllanishini taʼminlovchi pedagogik faoliyat deb tassavvur qilish mumkin” [3]. Bunday holda, asosiy rolni bevosita amaliyot oʻynaydi. L.V. Sidakova dual taʼlim tizimi “taʼlim muassasasining oʻqish faoliyatini ishlab chiqarish korxonalari faoliyati bilan kombinatsiyasini nazarda tutuvchi taʼlim tizim” ekanligini eʼtirof etadi [2].

Dual taʼlim – taʼlim muassasasida nazariy tayyorgarlik (oʻquv vaqtining 30%-40 foizi) va ishlab chiqarish korxonasida amaliy mashgʻulotlar (oʻquv vaqtining 60-70 foizi)ni birlashtirgan kadrlar tayyorlash shaklidir. Dual taʼlim tizimining asosiy tamoyili - kadrlar tayyorlash sifati uchun taʼlim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarining teng javobgariligidadir [4]. Dual taʼlim tizimi unda ishtirok etuvchi barcha tomonlar – ishlab chiqarish korxona va tashkilotlari, talabalar, davlat manfaatlariga javob beradi. Dual taʼlimda universitet va korxona talaba uchun maxsus oʻquv dasturini ishlab chiqadi, bu mutaxassislik boʻyicha ish dasturi bilan organik ravishda birlashtiriladi.

Bugungi kunda Mamlakatimizda xalqaro tajribalar asosida professional taʼlim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashni sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va yechimlari borasida qizgʻin ishlar olib borilmoqda va muhandislik sohalarida kadrlar tayyorlashda taʼlim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini taʼmilashga dual taʼlimning oʻrni muhim ahamiyat kasb etmoqda, shuningdek, Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti (QarMII) “Muqobil energiya manbalari” kafedrasini bilan Qashqadaryo viloyati “Issiqlik elektr stansiyalari” AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasi oʻrtasida “korxona – kafedra” darajasida dual taʼlimni tashkil etishni yoʻlga qoʻyish rejasi ustida ish olib borilmoqda. Dual taʼlim tizimi - bu ish beruvchi korxonalar va Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti taʼlim muassasasining oʻzaro hamkorligiga asoslangan tarmoq shakli, yaʼni Qashqadaryo viloyati “Issiqlik elektr stansiyalari” AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasining muvofiqlashtirilgan oʻzaro hamkorligiga asoslangan tarmoq shakli ekanligi nazarda tutiladi. Dual taʼlim nazariy va amaliy mashgʻulotlarning kombinatsiyasini oʻz

ichiga oladi, bunda talaba oliy ta'lim muassasi hisoblangan QarMII "Muqobil energiya manbalari" kafedrasida kasbiy faoliyat asoslarini (nazariy qism) o'zlashtirishi kerak va mashg'ulotning amaliy qismini esa bevosita ish joyi hisoblanadigan Qashqadaryo viloyati "Issiqlik elektr stansiyalari" AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasida amalga oshiradi. Hozirgi vaqtda QarMII 60711000 - Muqobil energiya manbalari (Quyosh va shamol energetikasi) mutaxassisligi bo'yicha talabalar uchun dual ta'lim elementlarini joriy etish maqsadida ishlar olib borilmoqda.

Maqsad: Bitiruvchilarning zamonaviy iqtisodiyotda talab etilayotgan malaka sifatiga ega raqobatbardoshligini oshirish uchun hamda bitiruvchilar soni bo'yicha ish beruvchilarning ehtiyojlariga javob beradigan malakali kadrlar tayyorlash tizimini yaratish. Vazifalar quyidagilardan iborat: 1) ish beruvchilar tomonidan kutilayotgan malaka darajasi yuqori bo'lgan bitiruvchilarni tayyorlash; 2) mintaqaning investitsion jozibadorligini oshirish; 3) oliy ta'lim muassasalari ta'limi tizimiga investitsiyalarni jalb etish.

Ishtirokchilar: Qashqadaryo viloyati "Issiqlik elektr stansiyalari" AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasida, institut talabalari, professor- o'qituvchilar. **Hujjatlar:** O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida" gi 163-son qarori bilan professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida Nizom.

Qashqadaryo viloyati "Issiqlik elektr stansiyalari" AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasi bilan QarMII "Muqobil energiya manbalari" kafedrasida dual ta'lim tizimini joriy qilishni yo'lga qo'yish rejasi bo'yicha tayyorgarlikni amalga oshirish ikki bosqichdan iborat bo'ladi: Birinchi bosqich - QarMII "Muqobil energiya manbalari" kafedrasida dual ta'limga tayyorgarlikning dual ta'lim tizimi bo'yicha quyidagi meyoriy, o'quv va uslubiy hujjatlar ishlab chiqiladi: Ikkinchi bosqich - a). QarMII va Qashqadaryo viloyati "Issiqlik elektr stansiyalari" AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasi bilan talabalarga dual ta'lim berish to'g'risidagi shartnomalar tuziladi; b). ta'lim muassasasida dual ta'limning ayrim turlarini o'tkazish qo'shimcha ravishda belgilandi; v). 60711000 - Muqobil energiya manbalari (Quyosh va shamol energetikasi) mutaxassisligi bo'yicha dual ta'lim dasturlari ishlab chiqiladi, dasturlarni Qashqadaryo viloyati "Issiqlik elektr stansiyalari" AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasi bilan muvofiqlashtirilgan holda tayyorlanadi; g). mutaxassislik bo'yicha Qashqadaryo viloyati "Issiqlik elektr stansiyalari" AJ Muborak issiqlik elektr markazi korxonasi bilan kelishilgan holda o'quv rejasi ishlab chiqiladi; dual ta'lim rejalari va jadvallari tayanch ta'lim muassasasi bilan kelishiladi; dual ta'limni joriy etish doirasida ta'lim jarayonini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar rejasi tuziladi; "Ishlab chiqarish korxonalarida dual ta'limni tashkil etish va o'tkazish to'g'risida" gi Nizom tayyorlanadi va tasdiqlanadi; dual ta'lim bo'yicha shartnomalari ishlab chiqiladi va talabalar bilan shartnomalar tuzishga tayyorgarlik ko'riladi. Ikkinchi bosqich - dual ta'lim dasturlarini amalga oshirish bosqichida tasdiqlangan jadvallar asosida 3- 4 kurs talabalarini dual o'qitish amalga oshirilib, amaliy mashg'ulotlarga to'g'ridan-to'g'ri va ish beruvchi korxona yoki tashkilotlarda turli xilda amaliyot o'tash yo'li bilan amalga oshiriladi.

Shunday qilib, dual ta'lim tizimiga o'tish jarayoni bo'yicha quyidagi xulosalar chiqarish mumkin: oliy ta'lim muassasalari ta'limning davlat ta'lim standarti talablarini amalga oshirishni ta'minlaydigan nazariy tayyorgarlik darajasini saqlab qolgan holda, o'quv jarayonining amaliy tarkibiy qismini sezilarli darajada mustahkamlaydi; ishlab chiqarish korxonalari faoliyatga to'liq tayyor bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash muammosini hal qilishga yordam beradi. Bitiruvchi talabalarining kasbiy harakatchanligi va mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi; oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari faoliyatlari o'rtasidagi munosabatlar mustahkamlanadi. Dual ta'lim tizimi tufayli ishlab chiqarishning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun haqiqiy o'qitish samaradorligiga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida" gi 163-son qarori.

2. Sidakova L.V. Sushnost i osnovniye priznaki dualnoy modeli obucheniya. Obrazovaniye i vospitaniye. 2016; 2: 62 – 64.
3. Rastegayeva D.A., Filimonyuk L.A. osnovi realizatsii sistemi dualnogo obucheniya v professionalnoy podgotovke studentov organizatsiy visshego obrazovaniya. Mir nauki, kulturi, obrazovaniya. 2017; 6 (67): 110 – 112.
4. Kodirov I.N. Dual ta'limni "korxona-kafedra" darajasida tashkil etish orqali oliy ta'limda muhandis energetiklarni tayyorlash. *Замонавий таълим / Современное образование*. http://ps://doi.org/10.34920/so_vol_2024_issu_e_6_2. 2024, 6 (139).9-16 б.

YOSH MUTAXASSISLARNI TA'LIMI TIZIMIDA KASBIY VA UMUMIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Mahmudov.Y.E

Qarshi Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Oromova.Sh.S

Qarshi Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalariga bag'ishlangan. Ta'limning asosiy maqsadi — raqobatbardosh, ijodkor, sog'lom va vatanparvar yoshlarni yetishtirishdan iborat. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv orqali kasbiy ta'lim tizimida mutaxassislarni tayyorlash muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Shuningdek, maqolada "kompetentsiya" tushunchasi, uning didaktik ahamiyati va talabalarning tajriba orqali kompetensiyon tajribasini shakllantirishga e'tibor qaratilgan. Kompetensiyon vaziyatlar va ulardan foydalanish yo'llari ham muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: kompetentsiya, kasbiy ta'lim, ijodkorlik, kompetensiyon yondashuv, ta'lim vazifalari, didaktik tadqiqotlar, kompetensiyon vaziyatlar, kasbiy tajriba, raqobatbardoshlik, metodologik yondashuv.

Bugungi kunda zamonaviy O'zbekistonda faoliyatning barcha sohalarida: ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy sohalarida sezilarli o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ta'limning asosiy maqsadi - raqobatbardosh, jismonan sog'lom va vatanparvar fuqaro fazilatlariga ega bo'lgan ijodkorlik va ijtimoiy faollikka qodir bo'lgan kasbiy va ijtimoiy barkamol shaxsni shakllantirish. Kasbiy ta'lim tizimi kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. Kasb-hunar ta'limining standarti tarkibidagi vazifaning uslubiy yechimlaridan biri sifatida turli darajadagi va mutaxassisliklar bitiruvchilarini muvaffaqiyatli tayyorlashni ta'minlaydigan umumiy vakolatlar aniqlandi. [1]

So'nggi paytlarda "kompetentsiya", "kompetentsiya" tushunchalari maktab, universitet, aspirantura ta'limiga bag'ishlangan pedagogik nashrlar sahifalarida tobora ko'proq paydo bo'lmoqda [2]. Lotin tilidan tarjima qilingan – raqobat-bu odam bilimdon, bilim va tajribaga ega bo'lgan bir qator masalalarni anglatadi. Muayyan sohada vakolatli shaxs tegishli bilim va qobiliyatlarga ega bo'lib, unga ushbu sohani oqilona baholash va unda samarali harakat qilish imkonini beradi. "Kompetentsiya" tushunchasi didaktik tadqiqotlar mualliflariga o'quv jarayoni hodisalarining pedagogik ma'nosini ifoda etish, ularning xarakterli xususiyatlarini yaxlit qatorga birlashtirish va ularning tushunchalarini turli didaktik pozitsiyalar bilan bog'lash imkonini beradi, masalan, biz nashr etgan bir qator asarlarda [3]. Shuni ham ta'kidlash kerakki, "kompetentsiya" tushunchasi didaktikada mutlaqo yangi tushuncha emas. Masalan, lingvodidaktik kompetensiyalar uzoq vaqtdan beri tillarni o'qitish metodikasi mutaxassislari tomonidan ko'rib chiqilgan va qo'llanilgan.

Nazariy va axborot komponenti deganda voqelikning ma'lum bir sohasi (kompetentsiya bilimlari) bilan bog'liq bilimlar tizimini va faoliyat va amaliy tarkibiy qism-(tarkibiy) ko'nikmalar tizimini tushunib, biz birinchi ikkitasini bog'laydigan eksperimental tarkibiy qismga alohida e'tibor qaratamiz. Kompetensiyaning bir qismi bo'lgan javob nima? Uning asosiy xususiyatlari qanday? Didaktika va psixologiyada bu atama noaniq bo'lib, tor va keng ma'noda qo'llaniladi. Tor ma'noda-tajriba-bu o'quv bilish usuli (kuzatish, tajriba). Keng ma'noda, tajriba odatda biron bir faoliyat

turining natijasi bilan bog'liq bo'lib, keyin ular o'quvchining hissiy va qiymat faoliyati tajribasi, ijodiy tajribasi, tajribasi haqida gapirishadi [6.7], Shuningdek, talabaning ichki dunyosini tashkil qilish bo'yicha tajribasi ajralib turadi: ma'nolar, taassurotlar, qilingan yoki boshdan olingan xulosalar, so'ngra ular shaxsiy, vitagen tajribasi haqida gapirishadi [8,9,10], va ushbu turdagi eksperimental faoliyatning har biri tegishli model bilan ifodalanishi mumkin. Kompetentsiyaning tarkibiy qismi sifatida eksperimental faoliyatni kompetentsiya tajribasi deb ataymiz. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, talabani izlash, qoida tariqasida, uni qoniqtirmaydigan va stereotipik, qat'iy rejalashtirilgan faoliyat doirasida o'zgartirilishi mumkin bo'lmagan sharoitlarda paydo bo'ladi. Situatsion shartli qidiruv sun'iy ravishda maxsus tanlangan yoki qurilgan situatsion vazifalar yoki vazifalar (makro va mikro vaziyatlar) yordamida tashkil etiladi, ularning mazmuni turli sohalaridagi inson tabiiy hayotiga imkon qadar yaqin. Kompetentsion vazifa-vaziyatning har bir turi, o'z navbatida, o'qitishning rejalashtirilgan maqsadiga muvofiq ishlab chiqilgan hayotiy vazifaning modelidir:

1) ilmiy yoki kontseptual kompetentsiya holati, uni hal qilishda talabalar bajarilgan yoki ishlab chiqilgan faoliyatning nazariy asoslarini tushunishni maqsadli ravishda shakllantiradilar;

2) instrumental kompetentsiya holatlari (ularning maqsadi talabalar o'rtasida asosiy ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirishdir);

3) integral kompetentsiya holatlari (ularning maqsadi talabaning nazariya va amaliyotni birlashtirish qobiliyatini shakllantirishdir);

4) kontekstual kompetentsiya holatlari (maqsad – amaliyot amalga oshiriladigan ijtimoiy, ekologik va madaniy muhitni tushunishni shakllantirish);

5) muayyan muammolarni hal qilishda muhim bo'lgan o'zgarishlarni taqdim etish, ularga tayyor bo'lish qobiliyatini shakllantiradigan moslashuvchan kompetentsiya holatlari;

6) yozma va og'zaki aloqa vositalaridan samarali foydalanish qobiliyatini shakllantiradigan aqliy aloqa holatlari. Keling, talabalarning kompetentsion tajribasini shakllantirishni maqsadli tashkil etishda (o'quv jarayonida) ishlatilishi mumkin bo'lgan vaziyatli vazifalarning umumiy to'plamini ajratamiz.

Kompetentsion vazifa-vaziyatning har bir turi, o'z navbatida, o'qitishning rejalashtirilgan maqsadiga muvofiq ishlab chiqilgan hayotiy vazifaning modelidir:

1) ilmiy yoki kontseptual kompetentsiya holati, uni hal qilishda talabalar bajarilgan yoki ishlab chiqilgan faoliyatning nazariy asoslarini tushunishni maqsadli ravishda shakllantiradilar;

2) instrumental kompetentsiya holatlari (ularning maqsadi talabalar o'rtasida asosiy ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirishdir);

3) integral kompetentsiya holatlari (ularning maqsadi talabaning nazariya va amaliyotni birlashtirish qobiliyatini shakllantirishdir);

4) kontekstual kompetentsiya holatlari (maqsad – amaliyot amalga oshiriladigan ijtimoiy, ekologik va madaniy muhitni tushunishni shakllantirish);

5) muayyan muammolarni hal qilishda muhim bo'lgan o'zgarishlarni taqdim etish, ularga tayyor bo'lish qobiliyatini shakllantiradigan moslashuvchan kompetentsiya holatlari;

6) yozma va og'zaki aloqa vositalaridan samarali foydalanish qobiliyatini shakllantiradigan aqliy aloqa holatlari. Kompetentsiya tajribasi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu shundan iboratki, kompetentsiya tajribasini o'zlashtirishda har doim talabaning amaliy yoki kognitiv yoki boshqa har qanday faoliyatining erishilgan natijasi istalgan bilan taqqoslanadi, u tomonidan ishlab chiqilgan yoki prognoz qilingan. Prognozlash-bu mumkin bo'lgan natijani yoki faoliyatning mumkin bo'lgan borishini kutish va hatto uning imidjini vizual ravishda namoyish etish. Kompetentsiya shakllanishining ko'rsatkichi loyihalashtirilgan va real faoliyat natijalari o'rtasidagi nol farqdir. Bu erda aniq bajariladigan faoliyat turi muhim emas, faqat kerakli maqsad va haqiqatda erishilgan farq muhimdir. Istalgan va erishilgan narsalarni taqqoslash jarayonida talabaning qarashlari o'zgaradi. Faoliyat mavzusida (qadriyatlar o'zgaradi) yoki yangi bilimlar paydo bo'ladi va faoliyatning yangi usullari o'zlashtiriladi (jarayon "kenglikda" davom etadi) yoki avvalgi tajribada shakllangan narsalar aniqlanadi (jarayon "chuqur"). Amalga oshirilayotgan o'zgarishlarga tanqidiy munosabat shakllanadi-qarama-qarshiliklar, o'xshashliklar, nomuvofiqliklar, noaniqliklar, boshqa usullar, sodda tuzilmalar va boshqalarni izlash. Ushbu jarayonning natijalari talabaning orttirilgan kompetentsiya

tajribasining mazmunini tashkil etadi. Shunday qilib, kompetentsiya modelidagi tajriba komponenti talabani tashqi dunyoni va o'zini o'zgartirish jarayonida uning faoliyati natijalariga bog'liq bo'lgan obyektiv tarkibga ega. Eksperimental faoliyatning shakllanishi sxema bo'yicha amalga oshiriladi. Bu bilim, ko'nikma va ko'nikmalar (ya'ni, axborot va faoliyat komponentlari) emas, balki umumiy kompetentsiya modelining asosiy tarkibiy qismi sifatida tushuniladigan eksperimental faoliyatdir. Shunday qilib, har xil vaziyatli muammolarni hal qilish tajribasi kompetentsiyaning Markaziy tarkibiy qismi bo'lib xizmat qiladi. Kompetentsiya tajribasi doirasi va uning davomiyligi, agar talabani ongli o'sishi, o'z bilimlarining progressiv o'zgarishi yoki u tajribaga ega bo'lgan faoliyat usullari (ko'nikmalari va ko'nikmalari) ta'minlanmasa, kerakli darajadagi kompetentsiyani shakllantirishni kafolatlamaydi. Aynan shu o'zgarishlar talabani o'z faoliyatini qayta tiklashga, ya'ni tajriba orttirishga majbur qiladi. Ushbu o'zgarishlar ushbu qayta qurishni tezlashtirishi yoki sekinlashtirishi mumkin. Ularning yo'qligida kompetentsiya tajribasi olinmasligi muhimdir. Agar talaba o'zining eksperimental faoliyatidan hech narsa olmasa, hatto bir necha bor takrorlansa ham, u avvalgi tajribasini boyitmaydi. Analitik va qiyosiy faoliyat o'quvchiga voqelikning o'ziga xos sohalarini segmentlarga ajratish va o'rganishga yordam beradi, unda u vakolatli bo'ladi. Talabani har qanday faoliyatni bir necha bor bajarish (masalan, bajarilgan mashqlarning ko'pligi, hal qilingan mavzu vazifalari va boshqalar) emas, balki qiyosiy tahlil qilish, uni amalga oshirishning rejalashtirilgan jarayoni va haqiqiy jarayoni bilan taqqoslash, tegishli refleksiv xulosalarni olish vakolatli qiladi. Kompetentsiya tajribasi, o'z mohiyatiga ko'ra, erishilgan faoliyat natijalariga ko'ra noaniq va noaniq bo'lishi mumkin, chunki bu faoliyat evristik va ijodiy bo'lib, ehtimoliy usul va usullarga asoslanadi. Shu munosabat bilan, kompetentsiyani o'lchash uchun ko'p o'lchovli shkalaning maxsus usullarini ishlab chiqish talab etiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, kompetentsiya tajribasini olishning tuzilishi va mexanizmi talabani bilim faoliyatidagi tajriba tuzilishi va mexanizmidan farq qiladi. U boshqa yo'naltirilgan asosga ega, unda bilim boshqa funktsiyalarni bajaradi.

Agar kognitiv jarayonda nazariy bilimlar assimilyatsiya obyekti, so'ngra kognitiv faoliyat mahsuloti sifatida harakat qilsa, u holda kompetentsiya tajribasida ular faoliyatni loyihalash bilan bog'liq yangi funktsiyalarni bajaradilar:

- 1) yakuniy mahsulot tasvirini yaratish;
- 2) o'zgartirilishi va tahlil qilinishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni ajratib ko'rsatish.

Faoliyat komponenti dizayn faoliyatida yangi funktsiyalarga ega bo'ladi. Vaziyat muammosini hal qilish texnologiyasi - bosqichlar, operatsiyalar aniqlanadi. Mumkin bo'lgan harakat usullarini loyihalash, aniqlash, qoida tariqasida, ehtimollik xususiyatiga ega, chunki u ma'lum bir natijaga erishish uchun juda aniq, noaniq retseptlar (algoritmalar) bilan ajralib turadigan evristik texnika va usullarga asoslangan. Evristik usullar va usullar aqliy harakatlar tizimidan foydalangan holda faoliyat natijasini loyihalashga imkon beradi: ilgari qo'llanilgan qoidalar va usullarni baholash; boshqalar buni qanday amalga oshirayotganini kuzatish; vaziyatni hal qilishning yangi usullarini topish. Eksperimental faoliyatning evristik tabiati uning mazmuni bilan emas, balki ushbu faoliyatni amalga oshiruvchi uchun ushbu tarkibning yangilik darajasi bilan belgilanadi [11]. Ta'lim mazmunini umumiy meta-mavzuga (barcha fanlar uchun), fanlararo (fanlar tsikli yoki ta'lim sohaları uchun) va mavzuga (har bir o'quv materialı uchun) ajratishga muvofiq, biz quyidagi vakolatlarni ko'rib chiqamiz:

- 1) ta'limning meta-fan mazmuniga tegishli bo'lgan asosiy (asosiy) vakolatlar;
- 2) ta'limning meta-fan mazmuniga tegishli bo'lgan umumiy o'quv fanlari va ta'lim sohalarining ma'lum bir tsikliga;
- 3) muayyan o'quv fanlarini o'rganishda shakllanadigan fan kompetentsiyalari. Boshqa kontekstual tushunchalar ("kompetentsiya mazmuni", "standartlashtirilgan kompetentsiya o'lchagichlari", "kasbiy kompetentsiya" va boshqalar), shuningdek, kompetentsiya "tushunchasi, maqsadlari, mazmuni, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari bilan turli xil tizimli aloqalar va munosabatlarni namoyish etish uchun qo'shimcha imkoniyatlarni o'z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, biz kompetentsiyani o'qitish uchun tegishli bo'lgan ba'zi nazariy muammolarni ko'rsatamiz:

- 1) talabada malakani shakllantirish darajasini mezon bilan ta'minlash va baholash muammosi;
 - 2) metasubject, predmet, fanlararo kompetentsiyalarni shakllantirish uchun vaziyatli vazifalar tizimining o'zgaruvchan mazmunini ishlab chiqish muammosi, ularning ertangi kunning prognoz qilingan amaliyotiga asoslangan holda talabalar hayotida Real foydalanishga qaratilgan;
 - 3) talabaning mustaqil individual faoliyati sohasida kompetentsiyani rivojlantirish muammosi;
 - 4) kompetentsiyani o'qitishga integral va o'zgaruvchan yondashuvlarni kuchaytirish muammosi;
 - 5) uzluksiz ta'lim tizimida, shu jumladan masofadan turib kompetentsiyani shakllantirish muammosi;
 - 6) didaktik va uslubiy xarakterdagi tadqiqotlar va boshqalar.
- 4.11.02 maktabgacha ta'lim tashkilotining o'qituvchisi Kasb-hunar ta'limi muassasalaridagi o'quv jarayoni o'quv jarayoniga mos keladi, shuning uchun ed-ucational faoliyati yoki-ganized, maqsadli pedagogik jarayon sifatida belgilanishi mumkin talabalarning o'z kasbiga bo'lgan kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish, ularning kasbiy madaniyatini shakllantirish, kasbiy sonallikka aylanish. [12,13].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Umatalieva K. T. kattalar ta'limida innovatsion ta'lim texnologiyalari. Qo'llanma-T.: 2018.–98 p.
2. Umumiy ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish strategiyasi: umumiy ta'limni yangilash uchun hujjatlarni ishlab chiqish uchun materiallar. - M.: "kitob dunyosi" MCHJ, 2001 yil.
3. Xutorskaya A. V. shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasining tarkibiy qismi sifatida asosiy vakolatlar yangilanayotgan maktabdagi o'quvchi: sat. ilmiy. tr. Y. I. Dik, A. V. Xutorskiy tahririda. M.: iosio Rao, 2002 yil. 488 s.
4. Anderson J. Kognitiv psixologiya. - Sankt-Peterburg: Piter, 2002 Yil. 496 s
5. Xutorskaya A. V. shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasining tarkibiy qismi sifatida asosiy vakolatlar // yangilanayotgan maktabdagi o'quvchi: sat. ilmiy. tr. / tahririda yu. I.
6. Gumanitar fanlarni o'rganishda talabalarning bilim mustaqilligini shakllantirishning didaktik asoslari:M., 1971 yil.
7. Lednev V. S. ta'lim mazmuni: mohiyati, tuzilishi, istiqbollari. M.: Oliy maktab, 1992. 224 s.
8. Kelli A. J. Shaxsiyat nazariyasi. Sib. nutq, 2000 yil. 249 s.
9. Zelentsova A. V. ta'lim mazmuni tarkibidagi shaxsiy tajriba (nazariy jihat): Volgograd, 1996 yil.
10. Belkin A. S. golografik proeksion usul bilan Vitagen o'qitish nazariyasi va amaliyoti // maktab texnologiyalari, 1997. - №4. 3-12 betlar.
11. Xutorskaya A. V. evristik ta'lim. Nazariya, metodologiya, amaliyot. - M. xalqaro pedagogika akademiyasi. – 1988. 266 s.
12. Batirov Z. L., Mahmudov Y. E. Mutaxassis kadrlarni kasbiy malakalarini shakllantirishda hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashda psixologik yondashuv / Ta'lim tizimida psixologik xizmatning zamonaviy tendensiyalari: nazariya va amaliyot. Termiz 26-27 aprel 2024 y.
13. Y.E.Mahmudov. Umumiy psixologiya / O'quv qo'llanma. Toshkent, Voris nashriyoti, 2024.

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARGA MIQDOR VA SANOQNI O'RGATISH YO'LLARI

Matmurodov Akbarjon Komiljon o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni o'qitish o'ziga xos xususiyatga ega. Maktabgacha tarbiya yoshida echilishi kerak bo'lgan vazifalar hal qilinmasa, maktabgacha o'qitish muvaffaqiyatli bo'lmaydi.

Kalit so‘z: son va sanoq, tarbiyachi, bolalar, maktabgacha tarbiya, o‘yin, huddi shunday, bitta va ko‘p.

Miqdor va sanoq. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni o‘qitish o‘ziga xos xususiyatga ega. Maktabgacha tarbiya yoshida echilishi kerak bo‘lgan vazifalar hal qilinmasa, maktabgacha o‘qitish muvaffaqiyatli bo‘lmaydi. Bu vazifalardan biri konkret bilimlar va tafakkur usullaridan abstrakt bilim va usullarga o‘tishdan iborat. Bu xil o‘tish saviyasi, ayniqsa, matematika o‘qitish uchun zarurdir. Bunday savyaning bo‘lmasligi yoki etarli bo‘lmaligi ikki tomonlama qiyinchilikka olib keladi. Bir tomondan, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar ko‘pincha maktabga mavhum matematik usullarni egallagan holda keladilar, ularni bartaraf qilish juda qiyin bo‘ladi. Ikkinchi tomondan, bolalar maktabda abstrakt bilimlarni egallar ekanlar, ko‘pincha ularni formal, asl mazmunini tushunib etmagan holda o‘zlashtiradilar. Shuning uchun ham konkret shart – sharoitlarda matematik usullarni egallagan holda keladilar, ularni bartaraf qilish juda qiyin bo‘ladi. Ikkinchi tomondan, bolalar maktabda abstrakt bilimlarni egallar ekanlar, ko‘pincha ularni formal, asl mazmunini tushunib etmagan holda o‘zlashtiradilar. Shuning uchun ham konkret shart – sharoitlarda matematik bilimlarni qo‘llanish imkoniyati juda cheklangan bo‘ladi. Shu sababli maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni o‘qitishning muhim vazifasi matematik abstraktlashlar bilan konkret borliq orasidagi bog‘lanishni ta‘minlaydigan bilim va harakatlarning oraliq saviyasini shakllantirishdan iborat bo‘lishi kerak. Tekshirishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, maktabgacha yoshdagi bolalarga matematika o‘qitishda o‘tish saviyasi mazmuni quyidagilardan iborat: Endi har xil guruhlarda “Miqdor va sanoq” bo‘limi ustida ishlash uslubiyati haqida fikr yuritamiz. Kichik guruh. Maktabgacha yoshdagi kichik guruh bolalarini sanoqqa o‘rgatishdagi bosh vazifalardan biri bir to‘plam elementlarini ikkinchi to‘plam elementlari bilan taqqoslash, solishtirish yo‘li orqali bolalarni to‘plamlarni taqqoslashga o‘rgatishdan iborat. Bu dastlabki bosqich kelgusida sanoq faoliyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bola miqdoriy taqqoslash usullarini egallaydi. Bola sanashni bilmaydi, shu sababli u oldin taqqoslanayotgan to‘plamlarning qaysinisi ko‘p qaysinisi kam ekanini, yoki ular teng quvvatli ekanini aniqlashni o‘rganadi.

Bolalarda kelgusida matematik tasavvurlarni rivojlantirish ko‘p jihatdan sanoqqa o‘rgatishning boshlang‘ich davriga bog‘liq. Ikkinchi kichik guruhda tarbiyachi bolalarda to‘plam alohida bir jinsli elementlar (buyumlar) majmui haqidagi tasavvurni rivojlantirishi kerak. O‘qitishni buyumlarining sifat, xossalarni ajratishga oid mashqlardan boshlash kerak. Masalan, bir qancha o‘yinchoqlar ichidan xuddi tarbiyachi qo‘lidagidek o‘yinchoqni topish taklif qilinadi. “Xuddi shunday o‘yinchoqni topish taklif qilinadi. “Xuddi shunday kubchani (bayroqchani, sharni) ber”. Shundan keyin har kubchani (bayroqchani, sharni) ber”. Shunday keyin har xil rangli (o‘lchamli, shakldagi) 2 -3 ta buyum orasidan xuddi shu rangdagi (o‘lchamli, shakldagi) buyumni tanlash topshirig‘i beriladi. Navbatdagi bosqich berilgan belgi – alomatlari bo‘yicha buyumlarni tanlash va guruhlariga ajratishga, oid mashqlardan iborat bo‘lishi kerak. Masalan: “Qizil rangli hamma kubchalarni mana bu qutiga sol, bu qutiga esa hamma kichik matryoshkalar yig‘, mana bunisiga esa hamma katta matryoshkalar yig‘”. Bunday mashqlar natijasida bolalar har xil buyumlarning umumiy belgilari bo‘yicha bir guruhga birlashtirish mumkin ekanini tushuna boshlaydilar:

“Bular qo‘g‘irchoqlar”, “Bular koptoklar”, “Bular bayroqchalar” kabi. Tarbiyachi bolalarni guruhdagi buyumlarning birov qismi uchungina umumiy bo‘lgan belgilarni ko‘ra olishga o‘rgatadi. Masalan, bayroqchalar ko‘pligini, ammo ularning ba‘zilari sariq, bu‘zilari esa ko‘k ekanini ko‘rsatadi. (Sariq bayroqchalar ko‘p, ko‘k bayroqchalar ham ko‘p). Miqdor haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda bir jinsli (bir xil) buyumlardan guruhlar tuzish va guruhni alohida buyumlarga ajratishga doir har xil o‘yin – mashqlar ma‘lum o‘rinni olishi kerak. Odatda bu o‘yin – mashqlar ma‘lum o‘rinini olish kerak. Odatda bu o‘yin mashqlar darsda ma‘lum izchillikda o‘tkaziladi. Birinchi mashg‘ulotda bir xil o‘lcham va rangli mutlaq aynan o‘yinchoqlarning – sabzilar, archalar, jo‘ja qancha bo‘lsa, o‘yinchoqlar ham shuncha bo‘lishi kerak. Tarbiyachi dastlab bolalarga bittadan o‘yinchoq ulashadi, o‘z harakatlarini ushbu so‘zlar bilan tushuntiradi: “Men archalar juda ko‘p. Men bolalarning hammasiga bittadan archa berib chiqaman. Menda bitta ham ham archa qolmaydi...” shunday keyin bolalarga murojaat qiladi “Har biringizda nechtdan archa bor?” Shundan keyin tarbiyachi hamma o‘yinchoqni yig‘ib oladi, bunda u bitta ham yo‘q (bolada) juda ko‘p (tarbiyachida)

soʻzlariga urugʻ beradi. Mashqni boshqa oʻyinchoqlar bilan yana bir marta takrorlash mumkin. Har gal tarbiyachi koʻp, bitta, bittadan, bitta ham yoʻq, hech narsa yoʻq soʻzlarini ishlatadi; “Qancha?”, “Qanchadan?” – savollarini qoʻyadi. Kichkintoylar buyumlarni va ular qanchadanligini (koʻp, bitta) aytadilar.

Mashgʻulotning borishida bolalar toʻplam alohida yuumlarga ajralishiga va alohida buyumlardan tuzilishi mumkinligiga ishonch hosil qiladilar. Ikkinchi mashgʻulot ham shunga oʻxshash oʻtkaziladi. Dastlab oldingi mashgʻulotda foydalanilgan oʻyinchoq turlarining biri bilan ish tashkil qilinadi, keyin esa oʻyinchoq yoki buyumlarning yangi xili olinadi, ular bir xil boʻlishi shart emas: ular turlicha oʻlchamli va har xil rangli boʻlishi mumkin. Oʻyinchoqlar guruhlariga ajratiladi, masalan, bir savatga sariq koptoklar, ikkinchi savatga qizil koptoklar yigʻiladi; katta baliqchalar katta idishga, kichik baliqchalar kichik idishga solinadi.

Mashgʻulotning borishida tarbiyachi umumlashtiradi. Masalan: “Savatda (yoki toʻr xaltada) koptoklar koʻp”, ammo “katta toʻr xaltada katta koptoklar koʻp, kichik toʻr xalaja kichik koptoklar koʻp” yoki “Ariqda koʻp baliq suzib yuribdi”, yoki “Qizil yoki sariq qayiqchalar koʻp”. Bu xil mashqlarni kamida toʻrt marta oʻtkazishdan iborat ekanini bilib olganlaridan keyin; ular bir xil buyumlar guruhlarini mustaqil ajratishni, tevarak – atrofdan alohida (bitta) buyumlarni va buyumlar majmuini (koʻp) mustaqil topishi oʻrganadilar. Xonada qanday buyumlar koʻp, qaysi buyumlar bittaligini ayta olish uchun kichkintoylar murakkab fazoviy –miqdoriy tahlilni amalga oshiradilar, yaʼni qandaydir bir buyumni ajratadilar. Soʻngra unga diqqat bilan qarab qanday buyumlar bor –yoʻqligini qarab, bir xil buyumlarni yagona toʻplamga xayolan birlashtirishlari kerak. A.M.Leushina bolalarda buyumlarning miqdoriy tomonlarini abstraktlashtirish va bir xil buyumlarni yagona toʻlamga hayolan birlashtirish malakasini sekin –asta rivojlantirish imkonini beradigan mashqlar tizimini ishlab chiqdi. Kichkintoylarning “Bitta” va “koʻp” tushunchalarini mustahkamlash uchun koʻrsatilgan miqdordagi buyumlarni har xil rangli ikkita qatorga joylashtirishni taklif qilish mumkin. Tarbiyachi quyidagicha topshiriq beradi: “Chapdagi koʻk qatorga bitta joʻja, oʻngdagi yashil qatorga koʻp joʻja qoʻying”. Qatorlarning oʻmini almashtirib yoki har qaysi qatorga joylashtirish kerak boʻlgan buyumlar soni haqidagi koʻrsatmani oʻzgartirib, tarbiyachi bolalarni buyumlar miqdorini oldin qatorlar rangi bilan, keyin esa ularning fazoviy joylashuvlari bilan bogʻlashni oʻrgatadi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni oʻqitishda matematik bilimlar tarkibini tekshirish tenglik –tengsizlik, qism – butun munosabatlari, bilvosita tenglashtirish sanoq va arifmetik amallarni toʻliq va ongli oʻzlashtirish uchun asos boʻladigan sodda masalalar va munosabatlarning oʻzidan iborat ekanini koʻrsatdi. Bu munosabat va masalalarni (ularning eng sodda shakllarini bolalar 3 yoshdan boshlab tushuna boshlaydilar. Ular bunday mashgʻulotlarga katta qiziqish bilan yondashadilar, xuddi shu erning oʻzida oʻzlashtirganlari (tenglik, qism – butun va h.k. munosabatlari)ni oʻyinlarga koʻchiradilar, turmushda seminar ishlar qilishda foydalanadilar, bir – birlariga (katta va tayyorlov guruhi bolalari) shunga oʻxshash masalalarni taklif qiladilar. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning matematik tasavvurlarini oʻrganish, tekshirish asosida elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish dasturi tuzildi. Bu dastur quyidagi besh boʻlimdan iborat: “Miqdor va sanoq”, “Kattalik”, “Geometrik figuralar”, “Fazoda moʻljol olish”, “Vaqtga nisbatan moʻljol olish”.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Bikbayeva N.U. Ibragimova Z.I. Kosimova X.I. «maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish» t. «oʻqituvchi» 1995y.
2. Jumaev M.E. “Bolalarda boshlangich matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi” t., «ilm ziyo» 2013y.
3. Ibragimovna U. T. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy fikrlash jarayonlarini oʻstirishda interfaol metodlardan foydalanish //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2024. – т. 40. – №. 3. – с. 197-200.
4. Абдуллаева Л. У. Maktabga tayyorgarlik guruhi bolalarining oʻquv faoliyatida oʻzini nazorat qilishni rivojlantirishning asosiy yondashishlari //journal of new century innovations. – 2023. – т. 23. – №. 2. – с. 183-188.

5. Kodirova, M. "Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda giperaktivlikning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sir darajasi va ota-onalarning ahamiyati." *science and innovation* 1.b8 (2022): 978-982.
6. Kodirova, M. "the level of influence of hyperactivity on the educational process in preschool children and the importance of parents." *science and innovation* 1.8 (2022): 978-982.
7. Матмуратов А. К. Место и роль физической культуры в общей системе воспитания детей дошкольного возраста // *экономика*. – №. 9. – с. 528-531.
8. Shukurovna B. L. Improve the training future pre-school teachers // *academic research in educational sciences*. – 2020. – №. 4. – с. 863-870.
9. Sadullayevna A. M. Cooperation of family and preschool education organization in the socialization of children // *open access repository*. – 2023. – т. 9. – №. 6. – с. 167-170.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Muhiddinova Difuza Sherdor qiz

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi"
kafedrası stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada professional ta'lim tizimida dual ta'limni rivojlantirishdagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etishning bir nechta usullari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, nazorat va monitoring, innovatsion texnologiyalar, elektron o'quv adabiyotlar, kasbiy malaka

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalda joriy etish, o'quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, moddiy-texnik bazani mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish, ularni o'quv-uslubiy, didaktik materiallar bilan ta'minlash hamda pedagog xodimlarning malakasini oshirish bo'yicha muhim maqsad va vazifalar amalga oshirilmoqda.

Professional ta'lim — bu shaxsning kasbiy malakasini oshirish, yangi ko'nikmalarni o'zlashtirish va ish faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan bilimlarni berishga qaratilgan ta'lim jarayonidir. Bugungi kunda professional ta'limning ahamiyati ortib bormoqda, chunki zamonaviy ish bozorida raqobatbardosh bo'lish uchun doimiy ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini yangilab turish zarur.

Professional ta'lim - kelajakda muvaffaqiyatga erishishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. U nafaqat kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishga, balki shaxsiy o'sish va o'z-o'zini rivojlantirishga ham yordam beradi. Zamonaviy ta'lim tizimlari talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratishi va ularni ish bozoriga tayyorlashda muhim rol o'ynashi zarur. Ta'lim jarayonini zamonaviy talablarga mos ravishda yangilab borish, kelajakdagi muvaffaqiyatni ta'minlaydi.

Professional ta'lim muassasalariga qo'yiladigan yagona talab sifatli va bilimli kadrlarni yetishtirib berish bo'lib, bu holatda o'quvchilarni sifatli o'quv adabiyotlari bilan ta'minlab borish oldimizdagi asosiy muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi. Professional ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini yuqori saviyada tashkil qilish uchun davlat ta'lim standarti hamda xalqaro ta'lim standartlariga javob beradigan yangi shakldagi zamonaviy o'quv adabiyotlari yaratish va o'quvchilarga yetkazib berish masalasi dolzarb hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim muassasalarida foydalanish uchun tavsiya etilgan o'quv hamda elektron o'quv adabiyotlarning tahlili o'z yechimini kutayotgan masalalardan biriga aylanmoqda. Sababi yangi o'quv tizimini shakllantirishda o'quvchilarni eng so'nggi ma'lumotlar bilan tanishtirib borish talab etiladi. Bundan tashqari iqtisodiyot tarmoqlaridagi o'zgarishlar va texnologik yangilanishlar hamda mehnat bozorida bitiruvchiga qo'yilayotgan talablarning o'zgarib borishi natijasida o'quv adabiyotlarni doimiy yangilab borish taqozo etilmoqda.

Professional ta'limda dual ta'limni rivojlantirish, nafaqat talabalar uchun, balki ish beruvchilar uchun ham foydali. Bu yondashuv yoshlarning malakasini oshiradi va ularni ishga joylashishga tayyorlaydi. O'zbekistonda dual ta'limni kengaytirish uchun davlat, ta'lim muassasalari va ish

beruvchilar o'rtasida samarali hamkorlik o'rnatish zarur. Dual ta'lim — bu professional ta'lim tizimida nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni birlashtiruvchi yondashuvdir. Bu tizimda talabalar, o'qish jarayonida, bir vaqtning o'zida ish joyida tajriba orttiradilar. O'zbekistonda dual ta'limni rivojlantirish, yoshlarning ishga joylashishi va malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Dual ta'limning afzalliklari

1. Ishga joylashish imkoniyatlari: talabalar amaliy tajriba orttirganligi sababli, ish beruvchilar tomonidan talab qilinadigan ko'nikmalarga ega bo'lishadi.

2. Nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar uyg'unligi : ta'lim jarayonida nazariy bilimlar amaliyot bilan mustahkamlanadi, bu esa o'quvchilarning o'zlarini ish jarayonida yanada ishonchli his qilishlariga yordam beradi.

3. Ish beruvchilarning ishtiroki: ish beruvchilar ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlari, talabalar uchun amaliy mashg'ulotlar tashkil etishlari mumkin.

Dual ta'lim tizimi, ko'plab afzalliklariga qaramay, ayrim kamchiliklarga ham ega. Ushbu kamchiliklar ta'lim jarayonini samarali amalga oshirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Quyida dual ta'limning asosiy kamchiliklari va ularni bartaraf etish yo'llari keltirilgan.

Nazoratning etishmasligi - dual ta'lim jarayonida nazorat va monitoringning yetarli darajada o'rnatilmasligi, talabalar va ish beruvchilar o'rtasidagi aloqalarni zaiflashtirishi mumkin.

Ish beruvchilarning tayyorgarligi - barcha ish beruvchilar talabalar uchun amaliyot o'tash jarayonida yetarli bilim va ko'nikmalarga ega emas. Bu, talabalar uchun zaruriy malakalarni olishda to'siqlar yaratishi mumkin.

Ta'lim muassasalarining moslashuvchanligi - ta'lim muassasalari tez o'zgaruvchan ish bozoriga moslashish uchun yetarlicha moslashuvchan emas. Bu, o'quv dasturlarining yangilanmasligiga olib kelishi mumkin.

Talabalar va ish beruvchilar o'rtasidagi aloqalar - ba'zi talabalar ish beruvchilar bilan aloqani o'rnatishda qiynalishi mumkin. Bu esa, ularga amaliy tajriba orttirishda muammolar keltirib chiqaradi.

Kamchiliklarni bartaraf etish yo'llari

1. Nazorat va monitoringni kuchaytirish-dual ta'lim jarayonida nazorat va monitoringni mustahkamlash. Ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasida o'zaro aloqa va baholash mexanizmlarini joriy etish.

2. Ish beruvchilarni tayyorlash - ish beruvchilar uchun maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish, ularga talabalarni tayyorlash jarayonida yordam berish. Bu, ish beruvchilarning malakasini oshirishga yordam beradi.

3. Ta'lim dasturlarini yangilash - ta'lim dasturlarini doimiy ravishda yangilab borish va ish bozorining talablariga moslashtirish. Bu, talabalar uchun zarur ko'nikmalarni taqdim etishga yordam beradi.

4. Talabalar va ish beruvchilar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash- talabalarga ish joylariga muvaffaqiyatli joylashish uchun ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam berish. Masalan, muloqot va intervyu ko'nikmalarini o'rgatish.

5. Innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish - ta'lim jarayonlariga innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni qo'shish. Bu, talabalar uchun amaliy tajribani yanada qiziqarli va samarali qilishi mumkin.

Dual ta'lim tizimi, o'zining kamchiliklariga qaramay, malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun ta'lim muassasalari, ish beruvchilar va davlat o'rtasida samarali hamkorlik o'rnatish zarur. Bu yondashuv, talabalarni ish bozoriga tayyorlashni yanada samarali qiladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, professional ta'lim muassasalarini yangi avlod darsliklari bilan ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Professional ta'lim tizimi uchun yangi adabiyotlarni yaratilishida uning zamonaviyligi, eski adabiyotlardan farqlanishi, xorijiy adabiyotlarga mosligi, zamonaviy texnologiyalar asosida yangilab borilishiga hamda o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish imkoniyati yuqorilgiga alohida e'tibor berilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Olimov Q.T., Mirzaxmedov.B.M. Kasb-hunar ta'limi tizimida maxsus fanlardan o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish muommolari. // Uzluksiz ta'lim.-2004.-№5.-B. 22
2. D. Tojiboeva, A. Yo'ldoshev. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Darslik. T.: "Aloqachi", 2009. 568 bet.
3. B. Haydarov, Dexkanova va boshqalar.Ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent. Osiyo taraqqiyot banki. 2002. - 156 b
4. O. Abduquddusov, X.Rashidov. Kasb-hunar pedagogikasi. – T.: 2010.

DUAL TA'LIM TUSHUNCHASI VA UNING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Muminova Nargiza Sabitdjanovna

MTTDMQTMOI "Maktabgacha va musiqiy ta'lim" kafedrası mudiri.

Abdulazizova Madina Abduqaxxor qizi

Yunusobod tumani jismoniy tarbiya yo'riqchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada dual ta'lim nima, uning ta'lim sohasidagi o'rni, xorijiy tajribalar ta'lim tashkilotlarida dual ta'limning dolzarbligi tahlil qilingan va keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Dual, ta'lim, texnologiya, no'anaviy, tizim, tamoil, uzviylik, xalqaro, tajriba, jarayon.

Dual ta'lim – bu mutaxassislarni o'quvchilarning ta'lim infratuzilmasini va o'quv jarayonida ish beruvchiga jalb qilgan holda, o'zaro ta'lim doirasidagi mutaxassislarning tayyorlash uchun asosdir. Kasbiy munosabatlar tajribasi sifatida ikki tomonlama ta'limni tushunish, ishlash bo'yicha ishlab chiqarish ko'nikmalarini o'tkazish, mavzu bo'yicha o'zaro munosabatlarning umumiy tamoyillari bilan uzviy bog'liq hisoblanadi.

Dual ta'lim jarayonida talaba olgan nazariy bilimlarini bir vaqtning o'zida korxona yoki tashkilotda amalda qo'llab, mutaxassislik bo'yicha ko'nikma va malakalarini mustahkamlaydi. Bunda talabalarda haqiqiy, ma'lum bir ishlab chiqarish jarayonini tushunishga qaratilgan nazariy bilim va tushunchalarni tarqalish qobiliyatini rivojlantiradi. Ilm jarayonida amaliy faoliyatni aniqlashning prinsipi bilimlarning asosiy maqsadiga asoslanadi.

Dual ta'lim ma'lum bir korxona ehtiyojlariga muvofiq ma'lum bir darajadagi mutaxassislarni tayyorlashda o'quv va ishlab chiqarish sohalarining kelishilgan o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishning innovatsion shakli tushuniladi.

Yurtimizda ta'lim sohasiga "dual ta'lim" tushunchasining kirib kelishi omillari quydagilar:

Hammamizga ma'lum, iqtisodiyotni rivojlanishida o'rta bo'g'in kadrlarining o'rni alohida hisoblanadi. Ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo'lgan ehtiyoj juda yuqori ko'rsatkichlarni tashkil etadi.

An'anaviy ta'lim shaklida o'quvchi/talaba oliy yoki professional ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni ko'proq egallab, amaliyot qismini juda oz soatlarda korxona va tashkilotlarda o'taydi.

Shuning uchun, rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimi o'rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o'qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta'lim shakli O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritildi.

"Dual" so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, biror narsaning ikki qismga taalluqliligi, ikkita narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma'nolarni bildiradi.

Dual ta'lim – o'quvchi/talabaga ta'limni o'z yo'nalishiga mos tashkilotda mehnat qilish bilan birga olib borish imkoniyatini beruvchi tizimdir.

Bunda yoshlar 2-3 kun ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni va 3-4 kun korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko'nikmalarni egallaydi.

Dual ta'lim shaklida tahsil olayotgan o'quvchi/talaba korxona va tashkilotlarda ishga qabul qilinganda ularga korxona tomonidan ustoz birlashtiriladi va oylik maoshi to'lanadi. Bugungi kunda ushbu tizim Germaniya, Avstriya, Shveysariya va Koreya Respublikasi kabi mamlakatlarda iqtisodiyotni rivojlantirishda juda katta o'ranga ega.

Respublikamizda dual ta'lim me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solingan. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 15-moddasiga muvofiq, "Dual ta'lim" ta'lim olish shakllaridan biri sifatida kiritildi. Qonunga dual ta'lim bo'yicha alohida modda (17-modda) ham kiritilib, dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ko'rsatib o'tildi[1].

Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi qarori bilan Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. bugungi kunda dual ta'limni yanada rivojlantirish bo'yicha xorij tajribasini o'rgangan holda, qonunchilik hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish bo'yicha tegishli ishlar olib borilmoqda[2].

Dual ta'lim tizimni joriy etishdan ko'zlangan maqsad – iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko'nikmalarga ega o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iborat.

Aytib o'tganimdek, yoshlar ta'lim olish bilan birga haqiqiy ish joyida o'z kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Dual ta'lim shakli professional ta'lim tizimida yo'lga qo'yildi. 2021-2022 o'quv yilidan boshlab, maktabgacha ta'lim, temir yo'l va qurilish kabi sohalarda o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash maqsadida professional ta'lim muassasalariga dual ta'lim shakli bo'yicha 3 mingdan ortiq yoshlar o'qishga qabul qilindi. 2022-2023 o'quv yilida professional ta'lim muassasalariga 4,5 mingdan ortiq yoshlar dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilindi hamda yuqorida aytib o'tilgan sohalarga qo'shimcha ravishda axborot texnologiyalari, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish kabi sohalarda ham dual ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

Bugungi kunda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidan kelib chiqib, 7,5 mingdan ortiq yoshlar respublikamizdagi professional ta'lim muassasalarida dual ta'lim shaklida ta'lim olib, 1,5 mingga yaqin korxona va tashkilotlarda ish faoliyatini olib bormoqda. Oliy ta'lim tizimida esa faqat Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat institutida dual ta'lim asosida o'qitish yo'lga qo'yilgan (3- va 4-bosqich talabalari uchun). Kelgusi o'quv yilidan boshlab, bosqichma-bosqich boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham dual ta'lim shakli asosida kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish rejalashtirilgan. [1]

Joriy yilning iyun oyida davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida professional ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish va Germaniya tajribasi asosida dual ta'limni amaliyotga samarali joriy etish bo'yicha bir qator vazifalar belgilab berilgan edi. Biz bilamizki, Germaniya o'zining ta'lim tizimiga dual ta'limni bir necha yillar oldin joriy qilgan. Germaniyada dual ta'lim rivojlanishining asosiy omili qonunchilikda dual ta'lim ishtirokchilarining (korxona, o'quvchi, ta'lim muassasasi) vazifalari va majburiyatlari aniq belgilab qo'yilgan. Bugungi kunda Germaniyada 1,4 million yoshlar dual ta'lim shaklida ta'lim olishadi. Germaniyada har yili 500 ming o'quvchi dual ta'limda ishtirok etish uchun korxonalar bilan shartnoma imzolashga erishadi va 74 foiz yoshlar o'qishni yakunlagandan so'ng ish beruvchi bilan mehnat shartnomasi imzolashga erishadi.

Korxona tomonidan o'quvchi(lar)ga malakali va maxsus sinovdan o'tgan hamda sertifikatga ega bo'lgan ustoz biriktiriladi. Dual ta'limni tashkil etish va ish beruvchilarni jalb qilish Savdo sanoat palatasi va tarmoq savdo palatalari faoliyatining asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Hattoki yoshlarni kasbga yo'naltirish va kasblar to'g'risida tushunchaga ega bo'lishi uchun 7-sinf dan boshlab o'quvchilar korxonalarda yiliga 2-4 haftalik tanishuv (stajirovka) o'tashadi. Yoshlar o'zlari borgan korxona va tashkilotlar faoliyati bilan tanishib, kasblar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lgandan so'ng, o'zi qiziqish bildirgan kasb bo'yicha korxona va tashkilotlar bilan shartnoma imzolaydi va dual ta'limda tahsil olish uchun ta'lim muassasasiga ushbu imzolangan shartnoma bilan hujjatlarini topshiradi.

Germaniyada dual ta'limda ishtirok etayotgan o'quvchilarga ish beruvchi tomonidan oyiga o'rtacha 930-1200 yevro oylik ish haqi to'lanadi. [4]

Yuqorida ta'kidlab o'tganimdek, dual ta'lim mamlakatimiz ta'lim tizimida yangi bo'lib, ushbu tizimni rivojlantirish bo'yicha bir qancha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Dual ta'limni rivojlantirish bo'yicha xorijiy mutaxassislar jalb qilinmoqda, mahalliy mutaxassislar

Germaniya, Avstriya, Koreya va boshqa davlatlarga tajriba o'rganish maqsadida yuborilmoqda va dual ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ustida ishlanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, dual ta'lim talabalarni bilim, ko'nikma va malakalarini oshirib, ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish korxonalarining hamkorligini mustahkamshga xizmat qiladi.[2]

Shuningdek, xususiy sektorni dual ta'limga jalb qilish bo'yicha ham tegishli ishlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni
2. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi qarori bilan Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom
3. A.Djalilov Training Based On Innovative Technologies And Educational Programs In The Development Of Students'competence//Uzbek Scholar Journal Volume-25, February, 2024 www.uzbekscholar.com
4. Jalilov Anvar Abdulloyevich, Rustamov Anvar Normamatovich Matematika fanini o'qitishda kasbiy mazmunli masalalarning sifatli ta'limdagi ahamiyati // "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida madaniy muhitni yaratishning pedagogik texnologiyalari: muammo va yechimlar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani, may 15-16, 2023

O'ZBEKISTON PROFESSIONAL TALIM TIZIMIDA DUAL TA'LIM: TAJRIBA, NATIJA HAMDA ISTIQBOLLI REJALAR

Muzaffarov Musaxon Najmiddinovich.

Professional ta'limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi

Annatsiya: Maqolada dual ta'lim tizimini joriy etishning tamoyillari, asosiy maqsadlari, shuningdek dual ta'limni tashkil etishning vazifalari va mavjud muommolar, bugungi kunda amalga oshirilayotgan ishlar yoritib berilgan .

Kalit so'zlar: Dual ta'lim, professional ta'lim, investitsion ehtiyoj, kompetensiya.

Mamlakatimizda barcha sohalarida olib borilayotgan islohatlar natijasida professional ta'lim tizimida ham o'zgarishlar ruy berib, sohaga rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimini integratsiyalash jarayonlari amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadal rivojlanishi natijasida mamlakat iqtisodiyotining o'sish tezligi kuzatilmoqda. Inson potensialini shakllantirish mamlakatning jahon arenasidagi raqobatbardoshlik darajasini va uning innovatsion taraqqiyoti hamda kelajagini belgilab beruvchi asosiy omillardan biridir.

Professional ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarni qo'llab-quvvatlash, turli yoshdagi ta'lim oluvchilarda mehnat bozoriga yo'naltirilgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirish orqali ularni iqtisodiyot tarmoqlarida munosib ish o'rinlarini topish imkoniyatlarini kengaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Davlatimiz rahbarining 2019 yil 1 fevralda "O'zbekiston Respublikasi va Germaniya Federativ Respublikasi o'rtasida ko'p qirrali hamkorlikni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi va o'sha yili iyunda ushbu hujjatga qo'shimchalar ham kiritilib, yanada takomillashtirildi. Ya'ni O'zbekiston Respublikasi professional ta'limda Germaniya tajribasiga asoslangan o'qitishning dual tizimini tashkil etish alohida belgilab qo'yildi.

Shuningdek o'qitishning dual tizimi dunyodagi professional va texnik kadrlar tayyorlashning eng samarali shakllaridan biri ekanligini inobatga olib Respublikamiz ta'lim tizimiga joriy etish maqsadida Hukumatimiz tomonidan qonun, farmon va qarorlar qabul qilingan bo'lib dual ta'lim tizimini joriy etishning asosiy tamoyillari hisoblanadi.

O'tkazilgan qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim sohasidagi rivojlanishlar talab darajasida bo'lsada, ish beruvchilar tomonidan kollej va texnikumlar bitiruvchilari o'z kasblari bo'yicha talab darajasidagi amaliy malaka va kasbiy mahoratga ega emasliklari hamda korxona va

tashkilotlar mutaxassislarining barchasi ham xalqaro bozor iqtisodiyotida raqobatbardosh emasligi ta’kidlab kelinmoqda.

Shu bois amaliyotga yo’naltirilgan kasbiy tayyorgarlik kadrlar tayyorlash tizimini yangilashning asosiy resursiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi shartlariga mos mexanizmlarga talab mavjud. Dual ta’lim tizimi ana shunday samarali mexanizmlardan biri sifatida qaralmoqda. Bundan tashqari, yillar davomidagi mutaxassislarni tayyorlashda to’plangan katta tajriba dual tizimda o’qitishning asosiy tamoyillari bilan juda ko’p umumiylikka ega.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 26 dekabrda Yashlar forumida so’zlagan nutqi davomida yoshlarga yo’llagan murojaatida shunday dedi: “Hunarli kishi xor bo’lmas”, deydi xalqimiz. Ammo keyingi paytlarda farzandlarimizning usta hunarmandlar qo’lida kasb-hunar o’rganishiga yetarli e’tibor bermay qo’ydik. Vaholanki, ustoz ko’rgan o’g’il-qizlarimiz ustoziga munosib bo’lishga intiladi, hayotda ularning ko’magi bilan o’z o’rnini topadi. Shu bois, hududlarda “ustoz-shogird” an’anasini yanada kuchaytirsak, o’ylaymanki, nur ustiga a’lo nur bo’ladi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining ushbu murojaatlaridan ko’rinib turibdiki professional ta’lim tizimini yangi islohotlar bo’yicha tubdan takomillashtirish hamda modernizatsiya qilish vaqtida Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 mayda qabul qilingan “Mehnat bozorida talab yuqori bo’lgan malakali kadrlarni kasbga tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida” 394-son Qarorida “Xalqaro standartlar va ilg’or xorijiy tajriba hisobga olingan holda, Kasbiy bilim va ko’nikmalarni rivojlantirish milliy tizimini yanada takomillashtirishga doir takliflar ishlab chiqish” vazifalari, shuningdek, Vazirlar Mahkamasining Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida 29.03.2021 yildagi 163-son Qarori asosida Dual ta’limni amalga oshirish bo’yicha muvofiqlashtiruvchi hujjatlarni ishlab chiqilishi va amaliyotda qo’llash vazifalari belgilab berildi.

“Dual ta’lim – kasb-hunar ta’limining bir shakli bo’lib, unda o’qitishning amaliy qismi ish joyida, nazariy qismi esa ta’lim tashkiloti negizida amalga oshiriladi. Dual ta’lim tizimi malakali kadrlarga ehtiyoj bo’lgan korxona, tashkilotlar va iqtisodiyotni rivojlantirish va turmush darajasini oshirishdan manfaatdor bo’lgan hududiy hokimiyat organlari tomonidan ma’lum bir ish uchun ta’lim dasturlarini xamkorlikda amlaga oshirishni nazarda tutadi.

O’zbekistonda professional ta’lim tizimida dual ta’lim shaklini joriy etish masalasi bosqichma-bosqich ijobiy hal qilinmoqda, chunki buning uchun asoslar, resurslar mavjud va eng muhimi, bunga juda katta ehtiyoj mavjud.

Professional ta’lim tizimiga dual ta’lim tizimini joriy etish asoslari va resurslari quyidagilardan iborat:

- Qoraqalpog’iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari, Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi, manfaatdor vazirliklar va idoralar, Professional ta’lim muassasalari, ish beruvchi korxona va tashkilotlar;

- ish beruvchilarning tarmoq birlashmalari, Savdo-sanoat palatasini rivojlantirish, ularning malakali ishchilar va o’rta bo’g’in mutaxassislarini tayyorlash dasturlari bo’yicha o’quv jarayonini takomillashtirish va optimallashtirishdan manfaatdorligini oshirish;

- ta’lim standartlari va dasturlarini amalga oshiradigan tashkilotlarning, shu jumladan professional ta’lim muassasalari infratuzilmasini rivojlantirish.

Dual ta’lim tizimi mutaxassis kadrlarni tayyorlash masalalari bo’yicha ishlab chiqarish va ta’lim sohalari o’rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etishga imkon beradi, chunki:

- ta’lim dasturlarini amalga oshirish real ishlab chiqarish shart-sharoitlarida, ya’ni ta’lim berish professional ta’lim muassasasi va korxona tashkilotlarning hamkorlik shartnomalari asosida ish joyida ishlab chiqarishda jihozlar, asbob-uskunalar, shuningdek texnologiyalaridan foydalanishni nazarda tutadi;

- o’quv jarayoniga real korxona va tashkilotning yuqori malakali kadrlari jalb etilishini talab qiladi.

Bundan tashqari, o’quv jarayonini tashkil etishda bevosita ishtirok etuvchi korxonalar ongli ravishda o’qitish bilan bog’liq bo’lgan harajatlarni amalga oshirish masalalarini hal etishlari ko’zda

tutiladi. Shu bilan birga, korxonalar nafaqat kadrlar tayyorlash natijalari, balki kadrlar tayyorlash mazmuni, uni tashkil etishda ham ishtirok etadi, ta'lim dasturlarini amalga oshirishda hamkor korxonalarga aylanadilar.

Dual ta'lim tizimi bo'lajak mutaxassis va davlat manfaatlarini uyg'unlashtirish mumkin bo'lgan usullaridan biridir.

O'zbekistonda dual ta'limni joriy etishning asosiy maqsadlari:

- Ish beruvchilarning talablariga eng yaxshi javob beradigan kadrlar tayyorlash;
- o'quvchilar uchun talab qilinadigan mutaxassslik va ishga joylashish imkoniyatiga ega bo'lish;
- yuqori malakali kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratish;
- o'quvchilar ya'ni bo'lajak yosh mutaxassislarning kasbiy kompetesiyalarini zamon talablari darajasida rivojlantirish;
- professional ta'limda sifat o'zgarishiga olib keladigan turli tizimlarning (fan va ta'lim, fan va ishlab chiqarish) o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'sirini mustahkamlashdir.

O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish, yirik va kichik beznis subyektlarida aholi, ayniqsa yoshlar va xotin-qizlarning bandligini ta'minlash hamda mehnat faoliyati bilan ta'limni uyg'unlashgan holda tashkil etish orqali malakali kadrlar tayyorlash - Dual ta'limning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Tajriba va natija

Dual ta'lim shaklida o'qitish dastlab tajriba sinov tariqasida 2021-2022 o'quv yilida Respublikamizdagi professional ta'lim muassasalaridan 57 ta pedagogika yunalishidagi kollejlarda 3 ta kasb ya'ni "Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi", "Maktabgacha ta'lim yordamchi tarbiyachisi", "Musika nazariyasi" kasblari bo'yicha 2114 nafar o'quvchi, kimyo sanoati sohasida 2 ta kasb "Noorganik moddalar kimyoviy texnologiyasi", "Injiner texnolog" kasblari bo'yicha 34 nafar o'quvchilar ta'lim olishgan bo'lsa bu ko'rsatkich 2023-2024 o'quv yilida dual ta'lim shakli bo'yicha 86 ta kasb va mutaxasssliklar bo'yicha 245 ta professional ta'lim muassasalari 5 881 ta korxona va tashkilotlar bilan hamkorlikda faoliyat yuritib va ularda 16 064 nafar o'quvchilar tahsil olishmoqda ularga korxona va tashkilotlar tomonidan 5 214 nafar "ustoz"lar biriktirilgan.

Olib borilgan tajriba natijasida Dual ta'limning afzalliklari quyidagi xolatlarda namoyon bo'ldi.

O'quvchi o'qish jarayonida korxonada amaliy kunikmalarga va jamoada muayyan nufuzga ega bo'lishi. Korxona tomonidan beriladigan ish haqi tufayli o'quvchi mukammal bilim olishi va kasb o'rganishi. O'quvchi ishlab chiqarishda o'zini qanday namoyish eta olganiga qarab, u bitirgandan keyin xuddi shu korxonaga uni ishga taklif qilishlari va u boshqa ish qidirishga vaqt sarflamasligi. Shu bilan birgalikda yangi lavozim majburiyatlarini egallashga harakat qilmaydi, yangi jamoalarga ko'nikishi ham shart bo'lmaydi. Kupincha korxonada o'qish vaqtida yuqori bilim va qobiliyat namoyish eta olgan bitiruvchilarni muvaffaqiyatli istiqbol kutadi.

Ish beruvchi korxonaning talablariga muvofiq keluvchi malakali mutaxassislarni qo'lga kiritishi. Provard natijada u yaqin kelajakda ta'lim oluvchiga sarf etgan o'z kapitalidan qisqa muddatli istiqbolda ko'proq samarani qo'lga kiritishi. Korxona xodimlarini tanlash va qayta o'qitish bilan bog'liq xarajatlarni iqtisod qilib qolishi.

Davlat professional ta'lim tizimida dual ta'limning ijobiy ta'siri vositasida iqtisodiyot va jamiyat uchun siyosiy afzalliklarga ega bo'lishi. Kadrlar tayyorlashning bo'nday shakli biznes ishtiroki bilan faoliyat ko'rsatuvchi mutaxassislarga bo'lgan talabni qondiradi (ishlab chiqarish ta'limi vositasida).

Pilot ta'lim muassasalari tajriba sinovdan muvaffaqiyatli o'tganligi va dual ta'lim shakliga talabning oshganligini inobatga olib 2024 - 2025 - o'quv yilida dual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish maqsadida Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024 - yil 12-martdagi "Professional ta'lim tizimidagi kasb va mutaxasssliklarni ta'lim dasturlarini takomillashtirish to'g'risida"gi 64-sonli buyrug'i asosida Dual ta'lim dasturlarini takomillashtirish va yangilarni ishlab chiqish uchun 183 nafar professional ta'lim muassasalari rahbar-pedagog xodimlari va ish beruvchi hamkor tashkilot vakillaridan iborat ishchi guruh shakllantirildi.

2024 - 2025 - o'quv yilida jami professional ta'lim muassasalari tomonidan 151ta kasb va mutaxassisliklar bo'yicha dual ta'lim shakli joriy etilishi bo'yicha qabul rejasi tasdiqlangan. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Professional ta'limni rivojlantirish instituti mutaxassislari, ishchi guruh a'zolari va ish beruvchi bilan hamkorlikda 131ta ta kasb va mutaxassisliklar bo'yicha dual ta'lim dasturlari va o'quv rejalar ishlab chiqilib belgilangan tartibda rasmiylashtirildi. Shundan boshlang'ich professional ta'lim 39 ta, o'rta professional ta'lim 40 ta va o'rta maxsus professional ta'lim uchun 52 ta kasb va mutaxassisliklar uchun ishlab chiqildi.

Istiqbolli rejalar.

Dual ta'lim hozirgi vaqtda maktabgacha ta'lim, muhandislik, iqtisodiyot va ijtimoiy ta'minot, temir yul sohalari bo'yicha, shuningdek, mashinasozlik, muhandislik, qishloq xo'jaligi, qurilish, ko'chmas mulk sanoati, turizm menejmenti va ijtimoiy menejmentni kabi sohalarni ham qamrab oldi.

Endi, orttirilgan tajriba asosida respublikamizning barcha shahar va tumanlarida "Yoshlar kichik sanoat zonalarida" tashkil etiladi. Ushbu sanoat zonalarida yoshlar loyihalarini amalga oshirishga ko'maklashish uchun zarur bo'ladigan barcha infratuzilma obyektlari joylashtiriladi".

Muammolar yechimi va kutiladigan natija.

Professional ta'limda dual ta'lim shaklini amalda qo'llash orqali qator ijobiy natijalarga erishish mumkin. Birinchidan, haqiqiy ishlab chiqarishga yo'naltirilgan professional ta'lim yuzaga keladi, kadrlarga bo'lgan ehtiyojni bashorat qilish tizimi yaratiladi. Ta'limni korxonalaridan moliyalashtirish darajasi oshiriladi, individual ta'lim dasturlarining o'zgaruvchanligiga asos solinadi.

Shugina emas, bitiruvchilar va o'qituvchilar tarkibini tayyorlash sifatini mustaqil baholash tizimini joriy etish imkoniyati ham yaratilib, yuqori malakali mutaxassislarni sifatli tayyorlashga erishiladi.

Professional ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasida sifat jihatidan yangi hamkorlik aloqalari o'rnatilishi yuzaga keladi. O'qitish imkon qadar ishlab chiqarish ehtiyojlariga yaqinlashadi. Bitiruvchilarning bandligi kafolatlanib, ta'lim sifatini oshirishga erishiladi va ta'lim muassasasi reytingi oshadi.

Umuman, o'qitishning yangi tizimi hayotga samarali joriy etilishi kasbiy ta'limni yangi bosqichga olib chiqish, sohadagi islohotlarni jadallashtirish va yoshlarda kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5812-son farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2020-yil 7-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi VM-466-son qaror.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2022 yil fevraldagi "Osiyo taraqqiyot banki mablag'larini jalb qilish orqali "Zamonaviy iqtisodiyot uchun ko'nikmalarni rivojlantirish" loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 51-son qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari" haqida 29.03.2021 yildagi 163-son Qarori

THE ROLE OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE DUAL EDUCATION SYSTEM

Ne'matova Zarina Furqat qizi

Doctoral student of the Institute for the Development of Professional Education

Abstract: This article describes the system of dual education, its essence, the experience of foreign countries in this regard, their role and importance, the use of best practices in the development of dual education in our country.

Keywords: dual education system, foreign experience, vocational training program, manufacturing enterprises, theoretical training, internship in a manufacturing enterprise, cooperation.

The experience of foreign countries gives an idea of the effectiveness of dual education. First of all, we are talking about Germany, where the idea of such an education system emerged. Secondary education is believed to have been a common education model in medieval Germany. Then the artisans were trained in special craft workshops. In the nineteenth century, children were educated in production and at the same time in Sunday school [1].

Today, more than 50% of educational institutions and centers in Germany operate under a dual education system. Training in such programs is conducted in 340 specialties and profiles. Every year, more than 54% of professionals working in German enterprises are graduates of such colleges.

What is the peculiarity of this form of study in Germany [2]:

1. Colleges train professionals through communication with production. Curricula are designed so that the student takes theoretical classes 1-2 days a week, and 3-4 days work in the company.

2. The student receives salary and social benefits from the firm or factory.

3. Upon completion of the training, the graduate will take one type of state exam. Entrepreneurs participating in such a program benefit greatly from it, despite the fact that they spend a large amount of money. The money spent on training a specialist will be repaid a hundred times in 9 months, the maximum - in 2-3 years. Today, there is a growing need for skilled workers in Germany, so a dual education program for immigrants is relevant. Works on the principle of 3 + 2. An immigrant who is a student gets the right to study in the country for 3 years and then stay legally for the next 2 years, earning money from the money spent on studying in the company. The student program also operates in the United States. It covers young people under 18 years of age. Training is mainly in technical areas. In the UK, nearly one million people go to dual education every year [3].

States are trying to encourage employers to participate in the dual education system. For example, there are tax breaks in Canada, and in France, entrepreneurs/investors are compensated. Dual education is a promising training program for professionals. College graduates who take such a program will have a career that is not difficult for them to find a job. Such workers are the driving force of the country's economy [4]. They acquire knowledge that meets modern requirements, form skills and competencies. Therefore, they easily cope with production tasks.

In a broad sense, dual education is an infrastructural regional model that ensures the interaction of systems: forecasting staffing needs, professional self-determination, vocational education, assessment of professional qualifications, training and retraining of teaching staff, including production teachers. The relations of the parties are regulated by a flexible consensus, a system of collegial management. Each system affects the development of the other, and one cannot exist without the other [5].

It is very important to follow the sequence of algorithm steps: from determining the results of mastering the curriculum to the assessment process and assessment tools, and only then to shaping the actual content and structure of the program. Understanding the goals (results) and how to test them will allow you to create the program in the most optimal way. However, the structure of the program (professional modules, the structure of academic disciplines) and the formation of its content is carried out according to the principle of "opposite side": first the types of work (practices) included in the modules are determined, then the CIS on modules composition and composition, then the composition and composition are determined. the content of the sciences. The content of the professional module should provide the principle of synchronization of theory and practice, and the content of academic disciplines should be "supported", the modules should be prepared for development. In the process of shaping the content of professional modules and science programs, there is a redistribution of teaching materials: the modules include all the special, professionally important things, general professional issues are included in the structure of sciences. The whole content of the program should be aimed at achieving educational goals - the acquisition of professional and general competencies that determine the qualifications of graduates [6].

Adherence to the algorithm allows the joint working group to discuss the conditions of program implementation in the development of the curriculum, the division of responsibilities for the implementation of individual elements of the program, which leads to the appropriate structure of the curriculum and training schedule. Achieving the skills required of the employer by the graduates is a priority in building a basic vocational education program using elements of secondary education.

The purpose of the sectoral cooperation of the parties is to provide pedagogical staff (including employees of the enterprise), equipment for practical training, what should be the infrastructure, the training schedule, taking into account the specifics of production, determines what the curriculum and the content of its constituent sciences and professional modules should be.

Theoretical and practical tasks for attestation in the professional module, assessment of learning outcomes are developed by a working group consisting of experts from the professional education organization and the organization of employers.

The practical part of the exam can be conducted as part of the industrial practice. At the same time, the expert must assess the student's performance of a particular task by drawing up an appropriate protocol to be included in the student's portfolio. The examination commission consists of representatives of the vocational education organization (responsible for conducting the certification) and representatives of the employers' organization. It is advisable to present the "independence effect" - the commission should include masters of industrial education of the college and teachers in the workplace who did not teach these students.

References

1. Achtenhagen, F. (1997). Berufliche Ausbildung. In F. E. Weinert (Ed.), *nzyklopädie der Psychologie, Themenbereich D Praxisgebiete, Serie I Pädagogische Psychologie (Psychologie des Unterrichts und der Schule, Vol. 3, pp. 603–657)*. Göttingen/Bern/Toronto/Seattle: Hogrefe.
2. Achtenhagen, F., Nijhof, W., & Raffé, D. (1995). Feasibility study: Research scope for vocational education in the framework of COST social sciences. COST Technical Committee, Social Sciences (Vol. 3). Brussels/Luxembourg: European Commission, & Directorate-General Science, Research and Development.
3. Adler, T., Dybowski, G., & Schmidt, H. (1993). Kann sich das duale System behaupten? – Argumente für eine zukunftsorientierte Berufsausbildung. *Berufsbildung in Wissenschaft und Praxis*, 22(1), 3–10.
4. Mirzaahmadovna, M. S. (2021). Didactic System of Vocational Guidance of Students on the Basis of Dual Education. *European Journal of Life Safety and Stability*, 11, 5-8.
5. Usubovich O. O., Ne'matillaevna Z. D. METHODOLOGY OF USING CONNECTING ELEMENTS OF SCIENCE IN THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF THE SCIENCE OF HYDROELECTRIC POWER STATIONS //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 3. – С. 654-661.
6. Зокирова Д. Н. INTEGRATION OF PROFESSIONAL AND EDUCATIONAL DISCIPLINES INTO TRAINING OF SELF-LEARNING MOTIVATED STUDENTS //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 6. – С. 24-28.

MAXSUS PEDAGOGIKA YO‘NALISHI TALABALARINING PEDAGOGIK DIZAYN KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Normurodov Mirkomol Nurmurod o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti,

Abdulloyev Javohir Abdukamol o‘g‘li

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti.

Annotatsiya: Murakkab o‘quv dasturlarni yaratishda an’anaviy usullardan foydalanish vaqt va resurslarni behuda sarflanishiga olib keladi. Pedagogik dizayn tushunchasi fan bo‘yicha o‘quv materiallarini loyihalash, yaratish va baholash bosqichida qo‘llaniladi. U samarali mehnat haqidagi

bilimlardan tizimli foydalanish, “ochiq arxitektura” bilan ta’lim jarayonini qurish va haqiqiy o’quv muhitini yaratishga asoslanadi. Maxsus pedagogikaning asosiy maqsadi bolalarga bilim berish, korreksion tarbiyaviy ishlarni amalaga oshirish, mehnat faoliyatiga, ijtimoiy xayotga tayyorlashdan iborat.

Kalit soʻzlar: Dizayn, tavsiflash, vosita, modellashtirish, tajriba.

Bugungi kunda ta’limda innovasion faoliyat xususiyatini o’rganish, ta’lim sohasidagi innovasion faoliyatning mohiyatini tushunish, innovasion ta’lim texnologiyalarini keng egallash bo’lajak o’qituvchini zamonaviy pedagog, yetuk mutaxassis bo’lib yetishishida katta ahamiyatga ega.

Pedagogik dizayn zamonaviy ta’lim tizimida nisbatan yangi tushunchadir. Sifatli bilimlarni rivojlantirishga bo’lgan ehtiyoj doimiy ravishda o’sib bormoqda, an’anaviy vositalar nisbatan oddiy, “chiziqli” o’qitish usullariga mos keladi.

Murakkab o’quv dasturlarni yaratishda an’anaviy usullardan foydalanish vaqt va resurslarni behuda sarflanishiga olib keladi. Pedagogik dizayn tushunchasi fan bo’yicha o’quv materiallarini loyihalash, yaratish va baholash bosqichida qo’llaniladi. U samarali mehnat haqidagi bilimlardan tizimli foydalanish, “ochiq arxitektura” bilan ta’lim jarayonini qurish va haqiqiy o’quv muhitini yaratishga asoslanadi.

Oliy ta’lim muassasalari ta’lim jarayonida innovasion yondashuvni qo’llash muammolari bo’yicha Sh.E.Qurbonov, A.R.Xodjaboyev, Q.T.Olimov va boshqalar izlanishlar olib borishgan [7, 6, 4].

Maxsus pedagogika sohasida yurtimiz olimlaridan P.Po’latova, M.Yu.Ayupova va boshqalar ilmiy izlanishlar olib borganlar [5, 1].

Maxsus pedagogikaning asosiy vazifalaridan biri bolalarning umumiy rivojlanishini faollashtirishdan, rivojlanishning umumiy ta’lim darajasini oshirish uchun maxsus shart-sharoitlar yaratishdan iboratdir. Maxsus pedagogika nuqsonli bolalar ta’limi, tarbiyasi va ular taraqqiyotidagi ruxiy, jismoniy nuqsonlarni korrektsiyalovchi fan sifatida yuzaga kelgan. Maxsus pedagogika inson xaqidagi fanlar bilan, ayniqsa, umumiy pedagogika, umumiy psixologiya, maxsus psixologiya, anatomiya, fiziologiya fanlari bilan uzviy bog’liq bo’lib, uning qonuniyatlariga tayanadi.

Maxsus pedagogikaning asosiy maqsadi bolalarga bilim berish, korreksion tarbiyaviy ishlarni amalaga oshirish, mehnat faoliyatiga, ijtimoiy xayotga tayyorlashdan iborat. Yuqoridagi maqsad va vazifalarni amalga oshirishda maxsus pedagogika o’zining bir nechta tarmoqlariga tayanadi, ular quyidagi tarmoqlarga bo’linadi.

Oligofrenopedagogika - aqli zaif bolalarga maxsus ta’lim tarbiya bilan shug’ullanuvchi fan;

Tiflopedagogika - ko’r va ko’zi ojiz bolalarga maxsus ta’lim tarbiya bilan shug’ullanuvchi fan;

Surdopedagogika - kar va eshitishda nuqsoni bor bolalarga maxsus ta’lim tarbiya bilan shug’ullanuvchi fan;

Logopediya - nutqida nuqsoni bor bolalarga maxsus ta’lim tarbiya bilan shug’ullanuvchi fan.

Maxsus pedagogika yo’nalishi talabalarining pedagogik dizayn ko’nikmalarini rivojlantirish texnologiyasi nisbatan sodda. Talabalarining ehtiyojlarini tushunish va o’quv maqsadlarini aniqlash, so’ngra bilim va ma’lumotlarni imkon qadartez, aniq va samarali tarzda uzatish kerak. Ammo buning uchun barcha shartlarni tushunish va mahsulotning yakuniy xususiyatlarini aniq belgilash kerak. Bu, o’z navbatida, tizimli va yaxshi tuzilgan rejalashtirishni talab qiladi. Shu bilan birga, pedagogik dizaynning vazifalari keng va juda qiyin, ularga:

- maqsadli auditoriya ehtiyojlarini, uning kompetensiyalarini va kutilayotgan ta’lim natijalarini tahlil qilish;

- o’quv materialining maqsad va vazifalarini aniqlash;

- maqsadlarga muvofiq materiallarni tahlil qilish va tuzish;

- tarbiyaviy ish vositalari va usullarini tanlash;

- kursning elementlari, uslubi va vizual dizaynini yaratish;

- testlar va topshiriqlarni, nazorat vositalarini ishlab chiqish va ma’lumot to’plash;

- tegishli vositalardan foydalangan holda kurs yaratish yoki muayyan elementlarni ishlab chiqish uchun jamoa a’zolariga topshiriqlar berish;

- materiallarning natijalari va samaradorligini baholash usullarini ishlab chiqish;

- ta'lim mazmunini yanada takomillashtirish bo'yicha yechimlarni ishlab chiqish va boshqalar.

Bunday aniq ketma-ketlik ish tugallanganda o'quv materialining sifat jihatidan o'sishini ta'minlaydi va uni taqdim etish shakllarini keskinlashtiradi.

Maxsus pedagogika yo'nalishi talabalarining pedagogik dizayn ko'nikmalarini rivojlantirish asoslari amerikalik psixolog, pedagogik dizayn asoschilaridan biri Robert Mills Gagnening tamoyiliga asoslanadi, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, ularni bilim olishga undash, mavzu va metodlarga qiziqish uyg'otish;

- treningning maqsad va vazifalarini tushuntirish;

- yangi material taqdimoti. Jarayonning eng qiyin qismidir, chunki har qanday yangi materialni idrok etishda tanlanganlik inson psixikasiga xosdir. Bu shuni anglatadiki, talabaning e'tibori muhim nuqtalarga qaratiladi va unga loyihaning asosiy g'oyasini eng qulay shaklda yetkazadigan ba'zi elementlarni oldindan ta'minlash kerak bo'ladi.

- treningni qo'llab-quvvatlash. Aslida, bu talabalarga yo'l-yo'riq ko'rsatish va olingan materialni uzoq muddatli xotirada saqlashga munosabatni semantik shakllantirishdir.

- amaliyot. Yangi bilimlarni real sharoitda sinab ko'rish yoki shunchaki bilim nazariyasi va qo'llanilishini aniq va juda samarali bog'laydigan tegishli tajriba bilan tasdiqlash.

- fikr-mulohaza. Tanlangan o'qitish usulini va uning samaradorligini operativ tahlilsiz baholash mumkin emas. Shuning uchun, hatto kursni ishlab chiqish bosqichida ham, eng moslashuvchan qayta aloqa tizimini yaratish kerak (maqsadli auditoriya va uning imkoniyatlarini tahlil qilish natijalari bu yerda foydali bo'ladi).

- o'quv kursining muvaffaqiyatini baholash va samaradorligini umumiy baholash.

Pedagogik dizayn jarayoni ko'p jihatdan dasturlash, logistika, dizayn va amaliy psixologiya kabi fanlarga o'xshaydi. Bu bir necha bosqichlarga birlashtirilgan va ularni hal qilishning aniq vazifalari va usullariga ega bo'lgan aniq belgilangan tartiblar ketma-ketligidan iborat.

Faoliyatning birinchi darajasida dizayn muammosi bo'yicha ma'lumotlar o'zlashtiriladi va faktlar darajasida takrorlanadi. Maxsus pedagogika yo'nalishi talabalarining dizayn va funksional faoliyatining maqsadlari metodik ishlarning mazmuni, modellari va texnologiyasini loyihalash nazariyasi va amaliyotini o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi. Bu bosqichda talabalarining dizayn ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida analitik va aks ettiruvchi faoliyati empirik tavsiflash, individual vositalar va modellashtirish usullarini sanab o'tish darajasida amalga oshiriladi. Talabalar o'zlarining yoki boshqalarning loyiha faoliyati tajribasini nazariy tushunish va ijodiy qayta ishlashsiz takrorlaydilar. Faoliyatning ikkinchi darajasi o'zining funksional majburiyatlariga muvofiq talabalarining dizayn faoliyatidagi maqsadlari, motivlari va nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini o'zlashtirish zarurligini anglash bilan tavsiflanadi. Uchinchi daraja maxsus pedagogika yo'nalishi talabalarining o'quv va boshqaruv faoliyatida yuzaga keladigan muammolarni qo'yish va ijodiy hal qilish, ta'lim muassasasida uslubiy ish mazmuni va texnologiyasining algoritmik-model tasvirlarini loyihalash qobiliyati bilan tavsiflanadi.

Bilimlarni ifodalashning algoritm-model tasvirlari (AMT) ko'p qirrali va nazariy ravshanligi bilan ajralib turadigan didaktik vositalarning yangi avlodi hisoblanadi. Ular kognitiv faoliyatning tashqi va ichki rejalarini muvofiqlashtirish, insonning birinchi va ikkinchi signal tizimlarini, miyaning o'ng va chap yarim sharlarini muvofiqlashtirish tufayli talaba faoliyatini osonlashtiradi. AMTlar bir vaqtning o'zida butun mavzuni va uning har bir elementini alohida ko'rish imkonini beradi, ular ikkita hodisa, faktlarning qiyosiy tavsifini osongina ko'rsatishi, ular orasidagi o'xshashlik va farqlarni topishi, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatishi, asosiy muammoni aniqlashi va uning yechimini topishi mumkin [3].

Maxsus pedagogika yo'nalishi talabalarining dizayn ko'nikmalarni shakllantirish dinamikasini baholash uchun tizimlilik (tahlil, tavsif, loyihalash), ma'lumotni qayta ishlab chiqarish hajmi (to'liq, empirik, parchalanish), kuchlilik (bilim, ko'nikma, xabardorlik, ijodiy-kognitiv komponent, mualliflik uslubi) kabi mezonlar talab etiladi.

Kasbiy pedagogik tayyorgarlik jarayonida talabalarining dizayn ko'nikmalarini shakllantirish aqliy va amaliy harakatlar majmuini zaruriy sifat belgisiga – loyihalash ko'nikmalarga aylantirishni nazarda tutadi.

Talabalarining dizayn ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlariga o'quv jarayonini shaxsiy-faoliyat va dizayn-texnologik yondashuvlar asosida harakatlar (bilim va ko'nikmalar) indikativ asoslaridan foydalangan holda tashkil etish, talabalarining tayyorgarlik va o'quv-ma'muriy faoliyati uchun didaktik jihozlar, maktabgacha ta'lim muassasalarida uslubiy ish mazmuni va texnologiyasi modellarini yaratish uchun talabalarni mustaqil ijodiy va kognitiv faoliyatga maqsadli jalb qilishning kompleks elementlarini loyihalash kiradi.

Maxsus pedagogika yo'nalishi talabalarining pedagogik dizayn ko'nikmalarini rivojlantirish ko'nikmalarni rivojlantirish, shuningdek, o'quvchilarni o'z-o'zini o'rganish, o'z-o'zini rivojlantirish, tadqiqot va ijodiy faoliyatga undash imkonini beradi. Loyiha faoliyati jarayonida talaba o'z faoliyatini o'qituvchi bilan birgalikda tashkil etadigan, kasbiy yo'naltirilgan vaziyatni mustaqil tahlil qila oladigan, olingan ma'lumotlarni umumlashtiradigan, oqilona qarorlar foydasiga tanlov qiladigan faol ishtirokchiga aylanadi va ularning yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlarini oldindan aytib bera oladi.

I.V. Koryakina dizayn faoliyatini talabalarining kelajakdagi kasbiy faoliyatiga moslashtirish vositasi deb hisoblaydi va talabalarining loyiha faoliyati jarayonida hal qilinadigan muammolarni tanlash va mazmuni faol xarakterga ega, kasbiy yo'nalish bilan qisman qidiruv ishlarida loyihaning amaliy ishtirokini ta'minlaydi va talabalarining dastlabki kasbiy tajribani egallashiga hissa qo'shadi, deb hisoblaydi [3].

Ta'kidlash joizki, zamonaviy pedagogik ta'lim tizimida eng ko'p qo'llaniladigan faoliyat turlaridan biri dizayn ko'nikmalariga asoslangan bo'lib, u muayyan qobiliyatlarni, bilimlarni, ko'nikmalarni, kasbiy malakalarni va boshqalarni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Oliy pedagogik ta'lim bo'lajak o'qituvchining umumiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradigan texnologiyalarni faol ravishda sinovdan o'tkazmoqda. Bo'lajak o'qituvchini tayyorlash nafaqat mavzu bo'yicha, balki olingan bilimlarning kasbiy ko'nikma va tajribaga integratsiyalashuvini ta'minlash orqali kompetensiyalarni shakllantiradigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Ushbu texnologiyadan foydalanganda talabalarining ijtimoiy tajribasini shakllantirish jarayoni yanada samarali va samarali bo'ladi. Maxsus pedagogika yo'nalishi talabalarining pedagogik dizayn ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyasi didaktik mohiyatiga ko'ra, bo'lajak mutaxassis o'zgaruvchan kasbiy sharoitlarga moslasha oladigan, turli yo'nalishlarda harakat qila oladigan real hayot sharoitida samarali harakat qilish, turli jamoalarda ishlash imkonini beradigan qobiliyatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Аюпова М.Ю. Логопедия –Т.: “Файласуфлар миллий жамияти” 2011 й. 2-нашр. 560 б.
2. Богданова Н. И. Экспериментальный дидактический комплекс старшего воспитателя ДООУ: Учеб. пособие для студентов / Н. И. Богданова. Уфа: Восточный университет, 2005. 40 с.
3. Корякина, Ирина Викторовна. Проектная деятельность как средство формирования профессиональной компетентности студента среднего профессионального образования в условиях новой образовательной среды : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Корякина Ирина Викторовна; [Место защиты: Моск. пед. гос. ун-т].- Хабаровск, 2013.- 165 с.
4. Олимов Қ.Т. Махсус фанлардан ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратишнинг назарий-усlubий асослари: Дис. ... пед.фан.докт. – Т.: 2005. – 286 б.
5. Пўлатова П. ва бошқалар. Махсус педагогика. -Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2014 й.
6. Ходжабоев А.Р. Научно педагогические основы учебно-методического комплекса подготовки учителя труда. Дис. док. пед. наук. –Т.: 1992. - 406 с.

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ МЕДИЦИНСКИХ СЕСТЕР В УЗБЕКИСТАНЕ В СОВРЕМЕННОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Насырова Рано Рахимовна

Академия медсестёр

Аннотация: Цель исследования: Определить особенности и перспективы системы подготовки медицинских сестер в Узбекистане в условиях модернизации профессионального образования, проанализировать соответствие образовательных программ международным стандартам, а также выявить основные барьеры и возможности для дальнейшего совершенствования системы.

Материалы и методы: Исследование выполнено с применением комплексного подхода, включающего документальный анализ нормативных актов, образовательных программ и учебно-методических материалов, а также анкетирование и экспертные интервью с преподавателями, студентами и администраторами медицинских учебных заведений. Всего в исследовании приняли участие 150 респондентов, включая 70 преподавателей, 50 студентов и 30 администраторов. Сбор и обработка данных осуществлялись с применением методов количественного анализа для анкет и контент-анализа для экспертных интервью.

Результаты: Оценка восприятия образовательных программ показала, что 78% студентов и 85% преподавателей оценивают актуальность учебных программ на высоком уровне (более 7 баллов по 10-балльной шкале). В то же время, только 48% студентов и 55% преподавателей считают доступ к современным ресурсам удовлетворительным. Анализ практической подготовки выявил, что, хотя такие направления, как неонатология и анестезиология, получают достаточное время (200-250 часов), управленческое направление и гериатрия остаются недостаточно проработанными, с практическим компонентом всего 30-35% от общего времени. Основные барьеры включают нехватку современных образовательных ресурсов (65% респондентов), ограниченные возможности международного обмена (55%) и недостаток квалифицированного преподавательского состава (60%).

Заключение: Рекомендуются проведение дальнейших реформ, направленных на модернизацию учебных программ с акцентом на развитие практических навыков и внедрение инновационных методик симуляционного обучения. Повышение квалификации преподавателей и расширение международных партнерств представляются необходимыми для совершенствования образовательной системы и подготовки медицинских сестер, способных отвечать вызовам современной медицины.

Ключевые слова: медицинское образование, подготовка медсестер, Узбекистан, международные стандарты, практическое обучение, междисциплинарный подход, модернизация образовательных программ, международное сотрудничество

Введение

Медицинское образование, в том числе подготовка медсестер, играет критически важную роль в обеспечении устойчивости и качества национальных систем здравоохранения, особенно в условиях глобальных вызовов, таких как пандемия COVID-19, старение населения и увеличение числа хронических заболеваний [1, 2]. В последние годы в Узбекистане наблюдается значительный рост интереса к улучшению качества сестринского образования, что связано с необходимостью укрепления кадрового потенциала здравоохранения и адаптации системы обучения к международным стандартам [3, 4]. Начало активных реформ в области сестринского дела положено в 1999 году, когда, в рамках указа Президента Республики Узбекистан [5], были введены новые образовательные стандарты для медицинских специалистов.

На сегодняшний день подготовка медсестер в Узбекистане направлена на обеспечение высокого уровня компетенций, необходимых для работы в современной медицинской среде. Система высшего медсестринского образования была дополнительно укреплена созданием Академии медицинских сестер на базе Чиланзарского техникума общественного здоровья имени Абу Али ибн Сино. [6]. Академия разрабатывает инновационные программы, включающие гуманитарные, доклинические и клинические модули, из которых 50% времени будет уделяться практическому обучению, что соответствует рекомендациям Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) и международным стандартам [7, 8].

Международные связи и сотрудничество с такими организациями, как ВОЗ и UNICEF, будут способствовать непрерывному обновлению учебных программ и помогать внедрению в образовательный процесс новейшие методы и стандарты, принятые в передовых системах здравоохранения [9]. Это взаимодействие не только будет содействовать улучшению подготовки узбекских медсестер, но и поддерживать их интеграцию в международное сообщество медицинских специалистов [10].

Таким образом, исследование особенностей подготовки медицинских сестер в Узбекистане имеет важное значение как для оценки текущих достижений, так и для определения путей дальнейшего совершенствования образовательных процессов. Данное исследование направлено на анализ новых подходов, образовательных программ и перспектив, которые закладывают основу для устойчивого развития сестринского дела в Узбекистане.

Материалы и методы

Для выполнения данного исследования был использован комплексный подход, включающий анализ нормативных документов, образовательных программ и учебно-методических материалов, связанных с подготовкой медицинских сестер в Узбекистане. Исследование было направлено на выявление современных тенденций в сестринском образовании, а также на оценку его соответствия международным стандартам и требованиям.

Дизайн исследования. Исследование представляет собой описательно-аналитическое исследование, основанное на методах документального анализа, анкетирования и экспертного опроса. Документальный анализ включал изучение нормативных актов, таких как Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-197 от 20 июня 2023 года и Указ № УП-2107 от 10 ноября 1998 года, которые служат правовой основой для реформирования системы медсестринского образования в стране. Анализ также подверглись учебные программы и методические рекомендации, разработанные с учетом рекомендаций Министерства здравоохранения Узбекистана и Министерства высшего образования, науки и инноваций.

Участники исследования. В исследовании приняли участие преподаватели и административные сотрудники медицинских учебных заведений Узбекистана. Всего было привлечено 150 респондентов, среди которых 70 преподавателей, 50 студентов и 30 администраторов. Критерии включения участников включали опыт работы в сфере медсестринского образования от 3 лет и выше, а также знание современных образовательных стандартов.

Методы сбора данных

- **Документальный анализ** проводился с целью изучения и систематизации нормативных актов, программ обучения и планов реформирования, имеющих отношение к подготовке медицинских сестер с высшим образованием. Были исследованы официальные документы Министерства здравоохранения Узбекистана, программные документы Академии медицинских сестер и нормативные документы, касающиеся международных стандартов в сестринском образовании.

- **Анкетирование** проводилось среди студентов и преподавателей медицинских вузов с целью оценки их восприятия и удовлетворенности текущими образовательными программами. В анкеты включались вопросы о содержании курсов, времени, отведенном на практические занятия, и наличии междисциплинарного подхода в обучении. Анкета была

разработана на основе методов анкетирования, рекомендованных ВОЗ для оценки образовательных программ в здравоохранении.

- **Экспертное интервью** с преподавателями и администраторами проводилось для глубокой оценки уровня подготовки медицинских сестер, а также для выявления барьеров, которые мешают соответствовать международным стандартам. Эксперты делились опытом относительно современных методик и перспектив, которые используются в образовательном процессе.

Методы анализа данных. Сбор и обработка данных проводились с использованием методов количественного и качественного анализа. Полученные количественные данные анкетирования были обработаны с использованием статистических методов для определения уровней удовлетворенности и восприятия образовательных программ. Качественные данные, полученные в ходе экспертных интервью, были проанализированы методом контент-анализа с целью выявления ключевых тем и барьеров в развитии медсестринского образования.

Этические аспекты. В ходе исследования соблюдались все принципы этики, включая конфиденциальность и добровольное участие. Перед началом анкетирования и интервью респонденты были информированы о целях исследования, и с каждого участника было получено письменное согласие.

Примененный комплексный методологический подход позволил исследовать особенности подготовки медицинских сестер в Узбекистане, выявить сильные и слабые стороны текущей системы образования и определить направления для ее дальнейшего совершенствования. Использование разнообразных методов сбора и анализа данных обеспечило надежность и достоверность результатов, что закладывает основу для разработки рекомендаций по улучшению сестринского образования в соответствии с международными стандартами.

Результаты

На основе проведенного исследования были получены данные, которые позволяют оценить эффективность и качество текущей системы подготовки медицинских сестер в Узбекистане. Результаты разделены на несколько категорий, включающих восприятие образовательных программ студентами и преподавателями, оценку практических компонентов обучения, а также выявленные барьеры в достижении международных стандартов. В таблицах 1, 2 и 3 приведены обобщенные результаты анализа данных анкетирования и интервью.

Таблица 1

Оценка восприятия образовательных программ студентами и преподавателями

Категория	Средняя оценка (0-10)	% студентов, оценивших выше 7	% преподавателей, оценивших выше 7
Актуальность учебной программы	8.3	78%	85%
Качество преподавания	7.5	70%	80%
Время, отведенное на практику	6.8	60%	62%
Доступность современных ресурсов	5.2	48%	55%
Междисциплинарный подход	6.9	65%	68%

Описание к таблице 1: Из таблицы 1 видно, что наивысшие оценки среди студентов и преподавателей получила актуальность учебной программы (8.3), что указывает на ее соответствие современным требованиям здравоохранения. Тем не менее, относительно невысокие оценки получили компоненты, связанные с доступом к современным ресурсам и

временем, отведенным на практические занятия, что указывает на ограниченные возможности для отработки навыков в условиях, приближенных к реальным.

Таблица 2

Время, выделенное на практическое обучение по основным направлениям

Направление	Общее количество часов	% времени, отведенного на практику	Оценка качества практики (0-10)
Анестезиология и реаниматология	250	40%	7.0
Хирургия	300	45%	7.3
Неонатология и педиатрия	200	50%	7.6
Управление сестринским делом	150	30%	6.8
Гериатрия и геронтология	180	35%	6.5
Медицинская радиология	220	50%	7.1

Описание к таблице 2: В таблице 2 приведена информация по количеству часов, отведенных на практические занятия по различным специальностям. Выявлено, что специальности с высоким уровнем ответственности, такие как неонатология и анестезиология, получают больше практического времени. При этом средний уровень качества практических занятий оценивался в пределах 6.5–7.6, что отражает удовлетворенность студентов практическим обучением. Однако управленческое направление требует более интенсивного практического компонента для лучшего усвоения материала.

Таблица 3

Основные барьеры в достижении международных стандартов в подготовке медицинских сестер

Барьер	% респондентов, отметивших барьер	Основные замечания
Нехватка современных образовательных ресурсов	65%	Отсутствие современного оборудования и материалов для симуляционного обучения
Ограниченные возможности международного обмена	55%	Недостаточное количество программ обмена и тренингов за границей
Недостаток квалифицированного преподавательского состава	60%	Преподаватели требуют повышения квалификации и доступа к новым методикам
Отсутствие стандартизации практических курсов	50%	Недостаточное количество клинических баз для отработки практических навыков

Описание к таблице 3: В таблице 3 представлены основные барьеры, препятствующие достижению международных стандартов в сестринском образовании. Наибольшее количество респондентов (65%) указали на нехватку современных образовательных ресурсов, таких как симуляционные манекены и оборудование, необходимые для качественного практического обучения. Значительное внимание также было уделено необходимости повышения квалификации преподавателей и расширения программ международного обмена.

Обсуждение

Результаты настоящего исследования показали, что система подготовки медицинских сестер в Узбекистане в значительной мере соответствует современным потребностям здравоохранения страны, однако требует улучшений, чтобы соответствовать международным стандартам и практикам [1, 2]. Как указывается в работах ВОЗ, для повышения качества медсестринского образования необходимо обеспечить высокий уровень практических навыков и доступ к современным образовательным ресурсам, включая симуляционные технологии, которые позволяют будущим медсестрам отработать необходимые компетенции до выхода в клиническую практику [8, 11]. Однако в нашем исследовании 65% респондентов отметили нехватку таких ресурсов, что подтверждает актуальность улучшения материально-технической базы (см. таблицу 3).

На международном уровне сестринское образование ориентировано на интеграцию междисциплинарных подходов и подготовку специалистов, способных выполнять широкий круг задач в различных областях медицины, от анестезиологии до педиатрии и управления сестринским делом [12]. Страны, такие как США и Великобритания, уже давно внедрили программы, которые включают 50% практики и обеспечивают глубокую подготовку в выбранной специализации, что положительно сказывается на профессиональных навыках выпускников [13, 14]. Несмотря на внедрение кредитно-модульной системы в Узбекистане, количество практических часов в ряде направлений остается недостаточным, особенно в сфере управления и гериатрии (см. таблицу 2), что ограничивает возможности медсестер в освоении управленческих и специализированных компетенций [15].

Другим важным аспектом является необходимость международного сотрудничества, которое способствует обмену опытом и улучшению образовательных стандартов. В ряде исследований подчеркивается значимость участия преподавателей и студентов в международных тренингах и программах обмена [16, 17]. Например, в Южной Корее и Австралии программы обмена активно поддерживаются государством, что способствует адаптации учебных планов к мировым требованиям [18, 19]. Наше исследование выявило, что 55% респондентов считают ограниченные возможности международного обмена барьером для профессионального развития (см. таблицу 3). Это указывает на необходимость более активного взаимодействия с международными организациями, такими как ВОЗ и ЮНИСЕФ, с которыми уже налажено сотрудничество, однако требуется его расширение [20].

Проблема квалификации преподавательского состава также остается значимой. В странах Европы и Северной Америки широко практикуется привлечение к преподаванию специалистов, прошедших международную стажировку и сертификацию [21]. В Узбекистане, несмотря на наличие высококвалифицированных преподавателей, 60% респондентов отмечают потребность в повышении их квалификации, что может быть достигнуто путем расширения образовательных программ и создания новых возможностей для профессионального роста [22].

Заключение

В результате исследования были выявлены основные сильные и слабые стороны системы подготовки медицинских сестер в Узбекистане. Наиболее значимые выводы включают:

1. Высокая актуальность учебных программ: Программы подготовки медсестер в значительной мере соответствуют современным требованиям, а также отражают потребности национального здравоохранения. Это подтверждается высокой оценкой со стороны студентов и преподавателей (см. таблицу 1). Тем не менее, для достижения международных стандартов необходимо улучшение практического компонента.

2. Необходимость расширения практического обучения: Специализированные дисциплины, такие как анестезиология и неонатология, получают достаточное время для практики. Однако направления, связанные с управлением сестринским делом и гериатрией, требуют более глубокого практического подхода. Увеличение времени на практическое

обучение и внедрение симуляционных технологий могут способствовать решению этой задачи (см. таблицу 2).

3. Международное сотрудничество и обмен опытом: Ограниченные возможности международного обмена препятствуют достижению высокого уровня подготовки. Расширение сотрудничества с международными организациями и участие в международных программах обмена являются необходимыми шагами для улучшения подготовки медсестер (см. таблицу 3).

4. Квалификация преподавателей: Недостаток квалифицированного преподавательского состава остается серьезной проблемой. Повышение квалификации преподавателей, их участие в международных стажировках и доступ к новым методикам обучения должны быть приоритетными направлениями развития.

На основании результатов данного исследования рекомендуется обратить внимание на модернизацию учебных программ, увеличение финансирования для улучшения материально-технической базы, а также на расширение международных связей. Эти меры помогут укрепить позиции Узбекистана на мировом рынке медицинского образования и обеспечить подготовку квалифицированных медсестер, способных эффективно работать в условиях современного здравоохранения.

Список использованной литературы

1. Frenk J., Chen L., Bhutta Z.A., et al. Health professionals for a new century: transforming education to strengthen health systems in an interdependent world. *Lancet*, 2010;376(9756):1923-1958.
2. World Health Organization. Global strategy on human resources for health: Workforce 2030. WHO, 2016.
3. Smith, P., Allan, H., & Henry, R. Education of nurses in Central Asia: a review. *Nurse Education Today*, 2017;57:7-12.
4. Кабулова С.Р. Особенности развития сестринского дела в Узбекистане: исторический и современный аспекты. *Ташкентский медицинский журнал*, 2021;45(4):23-29.
5. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-2107 от 10 ноября 1998 г. «О Государственной программе реформирования системы здравоохранения».
6. Постановление Президента Республики Узбекистан от 20 июня 2023 г. № ПП-197 «О мерах по усовершенствованию медсестринского образования».
7. World Health Organization. Nursing and midwifery workforce development in the WHO European region. WHO, 2020.
8. Buchan J., Wismar M., Glinos I.A., Bremner J. Health professional mobility in a changing Europe. World Health Organization, 2014.
9. United Nations Children's Fund (UNICEF). Building stronger health systems: UNICEF's engagement in Central Asia. UNICEF, 2022.
10. Мамедова А.Ю., Каримова И.С. Международное сотрудничество в сфере сестринского образования. *Журнал сестринского дела в Центральной Азии*, 2020;12(3):45-52.
11. Jeffries, P. R., Rodgers, B., & Adamson, K. (2015). NLN Jeffries Simulation Theory: Brief Narrative Description. *Nursing Education Perspectives*, 36(5), 292-293. doi:10.5480/15-1805
12. Nelson S., Purkis M. Nursing education and international trends: addressing competency through practice. *Journal of Nursing Research*, 2021;45(5):400-412.
13. Kang, S., & Kim, J. (2020). Advances in nursing education in South Korea: a systematic review. *Korean Journal of Medical Education*, 32(3), 230-239. doi:10.3946/kjme.2020.168
14. Lusk JM, Fater K. Interprofessional education in the healthcare system: A scoping review. *Nurse Education Today*, 2019;80:70-75.
15. Titzer, J. L., Swenty, C. F., & Hoehn, W. G. (2012). An innovative interprofessional simulation strategy to improve quality and patient safety: Preparing students for practice. *Journal of Nursing Education and Practice*, 3(4), 1-9. doi:10.5430/jnep.v3n4p1

16. United Nations Children's Fund (UNICEF). (2019). UNICEF's engagement in health system strengthening. Retrieved from <https://www.unicef.org/media/61111/file/HSS-UNICEF-ENG.pdf>
17. Cameron, M. P., & Richardson, L. E. (2018). International student exchange in nursing education: A systematic review. *Nurse Education in Practice*, 32, 45-52. doi:10.1016/j.nepr.2018.05.001
18. Kang, H. J., & Park, M. Y. (2019). Effectiveness of government-supported nursing exchange programs: Evidence from South Korea. *Journal of Nursing Scholarship*, 51(4), 392-399. doi:10.1111/jnu.12411
19. Australian Nursing and Midwifery Accreditation Council. (2019). Standards for Nursing and Midwifery Education Programs. Retrieved from <https://www.anmac.org.au/standards-and-review/standards-nursing-and-midwifery>
20. Munoz, S. A., Curtis, K., & Isaksen, L. (2015). International collaboration in nursing education: Challenges and opportunities. *Nurse Education Today*, 35(7), 711-716. doi:10.1016/j.nedt.2015.02.017
21. Richardson, A., & Leadbetter, C. (2020). Advancing nursing education in the UK: New directions and challenges. *Journal of Health Education Research*, 35(2), 110-118. doi:10.1093/her/cyaa002
22. International Council of Nurses. (2017). Guidelines on Advanced Practice Nursing. Geneva: ICN. Retrieved from https://www.icn.ch/system/files/documents/2018-09/ICN_APN%20Report_EN_WEB.pdf

MTTlarda MARKAZLAR FAOLIYATINI INTEGRATSION TASHKIL ETISHDA TARBIYACHINING O'RNI

O'razaliyeva Sojida Tojiboy qizi

ChDPU Maktabgacha ta'lim pedagogikasi kafedrası o'qituvchisi

Xojimatova Nilufar Zokirovna, Normirzayeva Malika Davron qizi, Akramova Ziyoda

Ulug'bek qizi

ChDPU Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi rivojlantiruvchi markazlar faoliyatini tashkil etishda tarbiyachining roli haqida fikr yuritilgan. Integratsiyalashgan faoliyatlarni tashkil etishda tarbiyachining pedagogik mahorati va kasbiy kompetentligining zarurati haqida.

Kalit so'zlar: Markaz, faoliyat, integratsiya, pedagogik mahorat, kasbiy kompetentlik, ijodiy qobiliyat

Kun sayin yangicha tus olayotgan ilg'or jamiyatimizda puxta o'ylangan fikr, ilmiy asoslangan g'oyalar, shaxsning ma'naviy va kasbiy qobiliyati, bilimi malakasi kasbga layoqati va xatti-harakatlarini to'g'ri yo'naltirish, aqliy va intellektual salohiyatini oshirish uchun zamin yaratish, yurt ravnaqi uchun fuqorolarning kompetensiyalaridan to'g'ri va oqilona foydalanish, hayotiy istiqbollarni belgilab olish hamda ro'yobga chiqarish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy ta'lim-tarbiyani tashkil etishga qo'yiladiga muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak va samarali natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt mobaynida muayyan nazariy-ilmiy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan kompetensiyalarni baholash pedagogdan yuksak mahorat va ta'lim muhitiga yangicha yondashuvni talab etadi.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlari – bolaning rivojlanishi uchun eng ahamiyatli hamda kattalar va tengdoshlar bilan keng nazariy-amaliy o'zaro muomala tajribasini oladigan makondir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bola o'z ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq holda individual rivojlanishi uchun tashkiliy-pedagogik sharoitlar yaratilgan. Pedagog

o'zining kasbiy va shaxsiy fazilatlari orqali bolalarda rahbarlik, boshqaruvchanlik, bolalar va pedagoglar faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi lozim.

Tarbiyachi o'quv materialini bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ularga munosib tarzda yetkazadilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagogik jamoasining o'zni shundan iboratki, ular har bir bolaning qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojini inobatga olgan holda mos keladigan maqsadlar qo'yishlari, bolalardagi tabiiy qiziqishlarni qo'llab-quvvatlashlari, ularda borliqni birgalikda o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishlari kerak.²⁴

Rivojlantiruvchi markazlarda tarbiyachining integratsiyalashgan faoliyatlarni olib borishi uning pedagogik mahoratiga bog'liq jarayon hisoblanadi. Markazlarda rivojlantiruvchi faoliyatlarni tashkil etishda tarbiyachidan kasbiy layoqat va bilim talab etiladi. Faoliyatlarni tashkil etishda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olishi, ularning shaxsiy qobiliyatlarini ham e'tiborga olishi lozim. Markazlardagi bolalarning ta'limiy faoliyati asosan o'yin shaklida olib boriladi. Har bir bolalar uchun tanlagan o'yin va usullar bolaga qiziqarli bo'lishi va qisqa muddatli bo'lishi lozim. Chunki bola diqqatini uzoq vaqt mobaynida bir narsa yoki faoliyatga qaratib tura olmaydi.

Til va nutq markazi: Bu markazda asosan bolaning nutqi va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Bola bilan bu markazda asosan she'r yodlash, kitob mutoala qilish, didaktik o'yinlar o'ynash, suhbat, alifbo bilan tanishtirish hamda nutq o'stirish mashg'ulotlarini tashkil etish mumkin. Bu markazda ham tarbiyachi mahoratini namoyon eta olishi lozim. Chunki shunchaki she'r yodlash bola uchun qiziqarli emas balki uni harakatli tarzda yodlatish qiziqarli bo'ladi.

Masalan:

Bog'imizda olmalar

Qip qizarib pishibdi,

Silkitibdi shamollar

Yerga tap-tap tushibdi.

Ushbu she'rni turli harakatlar yordamida yodlatish bolada nutqni o'stiradi, lug'atiga yangi so'z qo'shiladi, jismoniy faolligi oshadi.

San'at markazi: Ushbu markazda bolalar tasviriy faoliyat, applikatsiya, loy ishi kabi ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishadi. Bu markazda bolaning ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi, mayda matorikaga urg'u berilgan ishlar vositasida sensor rivojlantirish mumkin. Bundan tashqari bolalarni yaratuvchanlikka o'rgatish mumkin.

Masalan:

Tashlandiq materiallar yoki tabiat elementlari orqali turli xildagi kompazitsiyalarni yartish mumkin. Urug'lardan rasmlar, yong'oqlardan hayvonlar va hasharotlar, barglardan gerbariylar va boshqa faoliyatlar.

Fan va tabiat markazi: Bu markazda bolalarda tabiatga oid bilimlarini oshirish, tabiatni asrab avaylash haqidagi tasavvurlarini uyg'otish va tabiatga oid amaliy tajribalarni amalga oshirishi mumkin.

Masalan: Suv, qum, tosh bilan bog'liq tajribalar orqali suv, qum, toshning xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'lishi mumkin. Bundan tashqari boshqa tajribalarda ham bolalarda kimyo faniga bo'lgan qiziqishini oshirish mumkin.

Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazi: Mazkur markazda bolalarning matematik bilimlari va mantiqiy tafakkurining rivojlanishiga urg'u beradi hamda yasashga loyihalashtirish oid bilimlarini shakllantirish asos bo'ladi. Bundan tashqari mayda motorika orqali bolalarning sersor rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish markazi: Markaz bolaga nima beradi? Eng avvalo bolaning nutqi va kommunikativ qobiliyatlari rivojlanadi, kattalar bilan muloqot qilishni va fikr almashishni o'rganadi, qarindosh- urug'chilikni tushunadi. Mehmundo'stlik va mehmonga borganda

²⁴ M.G'aniyeva. X.Mudaliyeva. Qo'qon universiteti xabarnomasi. <https://doi.org/10.54613/ku.v11i11.958>

o'zini tutish odobini o'rganadi, kattalar mehnati bilan tanishadi, kasblarga qiziqish uyg'onadi. Ma'lum bir kasbni tanlashning ilk bosqichlari boshlanadi. Bolaning fikrlashi va tasavvuri kengayadi.

Xulosa qilib aytganda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan rivojlanish markazlaridagi ijodiy jarayonlar bolalarning doimiy ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirishga, mustahkamlashga hamda takomillashtirib borishga yordam beradi. Bolalarni o'z bilimini mustaqil ravishda to'ldirib borish, kechayotgan yangilanish jarayonlariga munosib moslashib borishga o'rgatish, integrativ jarayonlarni tashkil etish rivojlanish markazlarining asosiy maqsadidir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan rivojlanish markaz faoliyatlarida bolalarga quyidagilar o'rgatiladi:

- muammolarni mustaqil eta olish;
- ijodiy, tafakkur va yaratuvchanlik imkoniyatlarini namoyon etish;
- odamlar, jamiyat, mamlakat, atrof-olam to'g'risida g'amxo'rlik qilishni.

Oqilona tashkil etilgan sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhit bolalarda izlanishga, tashabbus ko'rsatishga va ijodkorlik qobiliyatlarini namoyon etishga rag'bat uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Зимняя, И.А. Ключевые компетентности как результативно целевая основа компетентностного подхода в образовании.: авторская версия И.Зимняя. - М.: Издательство: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов 2004. - 37 с

2. <https://www.psychologies.ru/articles/emocionalnaya-kompetentnost-kak-ponyat-i-prinyat-emocii-okruzhayushikh/>

3. N.Djamilova - Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida tashabbuskorlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari.: Avtoref. dis.ped.DSc. – T.,2019 й. – 13-14.

4. Sh. Sodiqova Maktabgacha pedagogika. Tafakkur bo'stoni Toshkent-2013.

OLIY TA'LIMDA TALABALARNI TAQDIMOT MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Otaxanova Shoxista Shuxratjon qizi

Namangan davlat universiteti, "Fakultetlararo chet tillar kafedrası" o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim talabalarining taqdimot mahoratini rivojlantirish usullari haqida so'z boradi. Ta'lim jarayonida taqdimot tayyorlash, namoyish etish orqali bilim, kon'ikma va malakalarni shakllantirish jarayoni samaradorligini bir muncha oshirishga erishish mumkin. Buning uchun talabalarda taqdimot tayyorlash, namoyish etish, nutq elementlaridan samarali foydalanish ko'nikmalari shakllangan bo'lishi maqsadga muvofiq.

Kalit so'zlar: Taqdimot mahorati, Notiqlik, Nutq, tana tili(mimika, pantomimika).

Bugungi kun jamiyat a'zolarining o'zaro munosabati, bir-biri bilan o'zaro axborot, bilim, tajriba almashishi muloqot jarayonida amalga oshadi. Zamon, makon va vaqtning shiddat bilan o'zgarishi insonlar tabiatini ham o'zgartirib kelmoqda.

Zamon bilan hamnafas bo'lish zamon talabiga aylanib ulgurgan. Kelajagimiz bo'lmish yoshlarni davlatimiz rahbari har tomonlama qo'llab-quvvatlashi, ular uchun yetarli shart - sharoitlar yaratib berishi tahsinga loyiq. Ularning oldiga qo'yilgan talab o'qish, o'rganish va izlanishdir. Kitob o'qish, mutolaa qilish kishini bilim saviyasini charxlaydi. Uni jamiyatda o'z o'rini topishiga ko'maklashadi. Kitob ko'p o'qigan odam zo'r zukko notiq bo'la oladi hamda o'zining taqdim qilish maxoratini yuksak darajada namoyon eta oladi. Insonning taqdimot mahorati yuksak darajadagi notiqlik sanati orqali shakllanadi. Notiqlik - so'z san'ati, so'z san'ati bo'lganda ham ohangdan libos kiyib talaffuz bilan jilolangan so'z san'atidir. U voqea- hodisa haqida aniq-ravshan va jonli ma'lumot berish orqali tinglovchi ongiga ta'sir etishi, ularni kuldirishi, yig'latishi va xayolot olamini zabt etishi mumkin.

Taqdimot mahoratining maqsad va vazifalaridan asosiylari ham ana shunday no'noq notiqlar kamchiliklarini aniqlash va mohir notiqlar yutuqlarini kuzatish va yo'l-yo'riq ko'rsatishdan iborat.

Taqdimot mahorati notiqlik mahorati, o'zin tutish mahorati, kiyinish madaniyati, nutq so'zlashda mimikalar foydalanish mahorati vositasida kishilarga muayyan g'oya va maqsadlarni yetkazishni, ularni ma'lum maqsadga safarbar qilishni ko'zda tutadi. Haqiqiy professional doimo rivojlanishda bo'ladi va o'zining butun mehnat faoliyati davomida tadqiqotchi bo'lib hisoblanadi. Ayniqsa, bo'lajak mutaxassislar professionallikning shakllanishida mustaqil ta'lim va metodik faoliyat katta ta'sir ko'rsatadi. Mutaxassislar professionalligining asosiy mezonlari ham hammaga ma'lum. Bular: metodikani yaxshi bilish va uni takomillashtirib borish; samarali o'zaro hamkorlikni tashkil etish uchun inson psixologiyasini yaxshi bilish; o'zi o'qiydigan predmetni yaxshi bilish va uning ustida doimiy izlanish, o'z-o'zini takomillashtirib borishi hisoblanadi.

Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida talabalarga taqdimot maxoratini ya'ni omma oldida o'zini taqdim etish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha kamdan kam holatlarni kuzatishimiz mumkin. Bu ko'nikmalar talabalarga jamoa oldida o'zini qanday tutish, qanday nutq so'zlash, qanday libos kiyish, gavdani qanday tutish, qanday ohangda gapirish, qanday mimikalar ishlatish kabi mahoratlarini shakllantirish uchun muhim hisoblanadi.

Lukas (2001), Muir (1996) va Pittenger (2004) tadqiqotchi olimlar taqdimot ko'nikmalarini oshirishning asosiy usuli bu taqdimotni videotasvirga olish va o'qituvchi va talaba tomonidan taqdimotni tanqid qilishdir. Taqdimot mahoratini rivojlantirishning yana bir usuli – talabalar tik turgan xolda ijodiy fikrlash orqali nutq so'zlashlari kerak. Ushbu usul o'quvchilarga muvozanat va ishonchni rivojlantirishga yordam beradi.

Gustafson, Johnson va Hovey (1993) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda talabalar, bitiruvchilar va ish beruvchilar o'rtasida so'rov o'tkazildi va samarali taqdimot mahorati

1) o'qishni tugatgandan so'ng ishga joylashishda

2) korporativ zinapoyada ko'tarilish uchun juda muhim degan xulosaga keldi.

Dorn (1999) va Muir (1996) ushbu ko'nikmalarni qanday qilib eng yaxshi o'rgatish kerakligini aniqlash qiyin, ammo o'quvchilarning yakuniy muvaffaqiyati uchun taqdimot mahorati juda muhim degan xulosaga kelishdi.

A.S. Makarenko shunday degan edi – “men bir so'zni 15-20 xil ohang bilan va yuz, tovush, gavdamni 20 xil holatda tushira olganimdan so'nggina o'zimni haqiqiy kadr deb hisobladim.” [1]

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinib turibdiki talabalarda taqdimot mahoratini rivojlantirish kelajada kasbiy faoliyatida hamda insonlar bilan muloqot jarayonlarida ham muhim ahamiyat kasb etuvchi ko'nikmalaridan hisoblanadi. Tahlillarimiz natijasida biz taqdimot mahoratini rivojlantiruvchi usullar haqida to'xtalib o'tamiz

1. **Amaliyot qilish** - Albatta, har bir talaba taqdimotini bir necha marta mashq qilishni xohlaydi. Kun bo'yi band bo'lganlar uchun mashq qilish uchun vaqt ajratish qiyin bo'lishi mumkin, ammo agar inson qiziqarli taqdimot qilishni istasa, bu juda muhimdir. Nutqingizni yozib qayta qayta mashq qilish yoki script yozib olib takrorlash ham taqdimot mahoratini rivojlantirishda yaxshi samara beradi.

2. **Asab quvvatini g'ayratga aylantirish** - Bu g'alati tuyulishi mumkin, taqdimotdan oldin biror bir kayfiyatni ko'taradigan hip-hop musiqisini qo'yib eshitish. Nima uchun? Bu insonga kuch bag'ishlaydi va qo'rquvni diqqatli ishtiyoqqa aylantirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, g'ayratli nutq so'zlashuvchan nutqdan ustun bo'lishi mumkin, iloji boricha g'ayratli ekanligiga ishonch hosil qilish darkor. Inson o'zining tanasini o'rganishi lozim.

3. **Boshqa taqdimotlarda ishtirok etish** - Boshqa ma'ruzachilarning oldingi nutqlarini tinglashga harakat qilish zarur. Bu tinglovchilarni his qilish imkoniyatini beradi. Omma kayfiyati qanday? Odamlar kulishni xohlayaptimi yoki ular biroz qattiqroqmi? Taqdimotlar ko'proq strategikmi yoki taktikmi? Boshqa ma'ruzachi aytgan so'zlarni keyinchalik o'z taqdimotingizda qo'llashingiz mumkin bo'ladi.

4. **Taqdimot qilishdan ertaroq yetib kelish** - Nutq boshlashdan oldin tayyorgarlik ko'rish uchun ancha vaqt ajratish zarur. Qo'shimcha vaqt kechikmasligingizni ta'minlaydi va taqdimot maydoniga moslashish uchun yetarli vaqt beradi.

5. **Atrofga moslashish** – Taqdimotchi atrof-muhitga qanchalik moslashsa, o'zini shunchalik qulay his qiladi. Ba'zilarini taqdimot o'tkazadigan xonada o'tkazishga harakat qilish lozim. Iloji

bo'lsa, mikrofon va yorug'lik bilan mashq qilish, o'rindiqni tushunishga va joy tomonidan ehtimoliy chalg'ituvchi har qanday narsalardan xabardor bo'lishga harakat qilish (masalan, tashqarida shovqinli yo'l va h.).

6. **Suhbatlashish va savol berish** - Taqdimotdan oldin odamlar bilan suhbatlashish taqdimotchini ko'proq yoqimli va qulay ko'rinishga keltiradi. Tadbir ishtirokchilariga savollar berish va ularning javoblarini olish muhim. Ular hatto nutqni shakllantirishda ilhom berishlari mumkin.

7. **Ijobiy tasavvur qilish** - ko'plab tadqiqotlarda ijobiy tasavvur qilishning samaradorligi isbotlagan. Agar inson biron bir vaziyatning ijobiy oqibatini tasavvur qilsa, u tasavvur qilgan tarzda amalga oshishi ehtimoli ko'proq.

8. **Ko'z bilan aloqa va tabassum qilish:** Kimdir bilan bir necha soniya bo'lsa ham muloqot qilish uchun ko'zlardan foydalanish sizning izdoshlaringizga ularni baham ko'rish uchun butun qalbingizni bag'ishlayotganingizni his qilishingiz mumkin va tomoshabinlar buni ko'proq qadrlashadi. Bundan tashqari, tabassum tinglovchilarni hayratda qoldiradigan kuchli quroldir.

9. **Tana tilidan foydalanish:** Taqdimotda qo'llarni aloqa vositasi sifatida ishlatish kerak. Biroq, ular tomoshabinlarga noqulaylik tug'dirish uchun qo'l va oyoqlarni juda ko'p silkitadigan vaziyatdan qochib, to'g'ri vaqtda qo'llanilishi kerak.

10. **Gapirayotganda his-tuyg'ularni yaratish:** Nutq uchun yuz ifodalarini moslashtirish uni yanada jonli qiladi va tinglovchilarni yanada empatik qiladi. Ma'lumotni etkazishda fonetika va ritmga e'tibor berish ommaviy nutqni yanada jozibador qiladi.

Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi usullardan foydalanish talabalarning taqdimot mahorati haqida uzoqroq o'ylash, uni asta-sekin tuzatish va to'ldirish imkonini beradi, natijada oddiy taqdimotga qaraganda ancha murakkab sintaktik konstruksiyalarning rivojlanishi va qo'llanilishiga yordam beradi. Talabalarning taqdimot qilish mahorati nutq, o'zini nazorat qilish, tana tilida so'zlashish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishi qay darajada mukammalligi bildiradi. Yuksak taqdimot mahorati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mehr-muhabatini namoyon qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Антон Макаренко. Педагогическая поэма. – М.: Педагогика, 1981
2. Брофи Дж., Гуд. Т. Отношение учителя к ученику. – М., 1974.
3. Omonov N.T., Xo,jaev T.X. va boshq. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Iqtisod-moliya. 2009.
4. Formanovskaya, N.I. Nutq odob va aloqa madaniyati / N.I. Formanovskaya. - M.: Oliy maktab, 1989. -- 159 p.
5. Abduvahob Mavdaliyev O'ZME Birinchi jild . Toshkent . 2000-yil

ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA KADRLARNI MALAKASINI OSHIRISH VA MAXSUS KASBIY TAYYORGARLIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Otayev O'tkirbek Matyoqubovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

Annotasiya: Mazkur maqolada ichki ishlar organlarida kadrlarni malakasini oshirish va maxsus kasbiy tayyorgarlikning o'ziga xos xususiyatlarining ahamiyati haqida ilmiy asoslangan ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ichki ishlar organlari, malaka oshirish instituti, maxsus kasbiy tayyorgarlik, o'quv mashg'ulotlari, O'quv-metodik ishlar, oraliq va yakuniy nazorat, stajirovka.

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish Instituti va uning filiallarida ichki ishlar organlarining uzluksiz o'quv-karera jarayoni tizimi, davlat ta'lim talablari, malaka talablari, o'quv reja va dasturlar talablari, shuningdek, Institutning Ustavi va yo'riqnomalar asosida amalga oshiriladi. Institutda ta'lim olish kunduzgi (xizmat faoliyatidan ajralgan), masofaviy va mobil

sayyor (xizmat faoliyatidan ajralmagan, qisman ajralgan) shaklida hamda qonun xujjatlarida nazarda tutilgan boshqa shakllarda amalga oshiriladi.

O'quv ishlari - Davlat ta'lim talablari, o'quv dasturlariga muvofiq, professor-o'qituvchilar tomonidan o'quv mashg'ulotlari, ish o'rganish amaliyoti (stajirovka), tinglovchilarning mustaqil tayorgarligi shaklida tashkil etiladigan hamda ta'lim va tarbiyaning birligini, nazariya va amaliyotning uyg'unligini ta'minlaydigan faoliyat tushuniladi.

O'quv mashg'ulotlarining asosiy turlari quyidagilar hisoblanadi: jumladan, ma'ruza, seminar, amaliy, fakultativ, sayyor amaliy mashg'ulot, maslahat va hokazo. O'quv mashg'ulotlarni samarali tashkil etish uchun kafedra (sikl)lar tomonidan tegishli o'quv-metodik materiallar bilan ta'minlanadi. O'quv-metodik ishlar o'quv jarayonining uzviy qismi va professor-o'qituvchilar tarkibi faoliyatining asosi bo'lib, o'quv jarayonini sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O'quv-metodik ishlar tinglovchilarga ta'lim berishning ijobiy tajribasini tarqatish, o'quv jarayoniga interfaol usullar va interaktiv ta'lim vositalarini joriy qilishdan iborat.

O'quv-metodik ishlarining asosiy mazmunini quyidagilar tashkil etadi:

o'quv jarayonini boshqarish va tashkil etishni takomillashtirish, rahbariyat, professor-o'qituvchilar mehnatini tashkil etish, pedagogik mahoratini oshirish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqish va o'tkazish;

o'quv kurslarni o'qitishning mantiqiy tuzilmasi, barcha turdagi o'quv mashg'ulotlarni o'tkazishda innovasion pedagogik texnologiyalarini o'rganish va o'quv jarayonida qo'llash;

o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish va metodik ta'minlash uchun barcha turdagi o'quv-metodik materiallarni ishlab chiqish;

xorijiy, respublikadagi yetakchi oliy ta'lim muassasalari o'quv-metodik ishlarining ilg'or tajribasini o'rganish, umumlashtirish va o'quv jarayoniga tatbiq etish.

O'quv-metodik ishning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

- o'quv-metodik masalalar bo'yicha kafedra, sikl yig'ilishlari. Konferensiya, davra suhbatlari, seminarlar;

- Institut Ilmiy kengashi yig'ilishlarida o'quv, o'quv-metodik masalalarining muhokamasi;
- master-klass (namunaviy darslar), ochiq va sinov mashg'ulotlari;
- pedagogik nazorat va o'quv mashg'ulotlarga o'zaro qatnashish;
- pedagogik mahorat maktabining samarali faoliyat ko'rsatishi;
- mustaqil izlanuvchilarning ilmiy ijodiy kuni va hokazo.

O'zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 15 apreldagi PQ-5076-son "Ichki ishlar organlari uchun professional kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti kasbiy tayyorgarlik fakultetiga o'qishga qabul qilish tartibini belgilaydi. Fakultetga O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bo'lgan, O'zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonuni talablariga javob beradigan, yoshi o'n sakkizdan kichik va o'ttizdan katta bo'lmagan oliy ma'lumotga ega, harbiy xizmatni o'tagan (erkaklar uchun), sog'lig'ining holatiga ko'ra va jismoniy tayyorgarligi bo'yicha ichki ishlar organlarida xizmat qilishga yaroqli deb topilgan, dastlabki va maxsus-professional tanlovdan muvaffaqiyatli o'tgan shaxslar hamda ichki ishlar organlarining xodimlari va harbiy xizmatchilari qabul qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish institutining kasbiy tayyorgarlik fakultetida ichki ishlar organlarining serjant tarkibidagi lavozimlariga nomzodlarni maxsus kasbiy tayyorlash amalga oshiriladi. Serjantlar tarkibini maxsus kasbiy tayyorlash jarayoni ularning boshlang'ich tayyorgarlikdan o'tishini ham qamrab oladi. Maxsus kasbiy tayyorgarlik o'quv kurslari Institutning kafedra, sikllari hamda sohaviy xizmatlar bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan va Ilmiy kengashda ma'qullanib, Ichki ishlar vazirligi rahbariyati tomonidan tasdiqlangan o'quv dasturlari asosida tashkil etiladi. Maxsus kasbiy tayyorgarlik o'quv kurslari o'quv dasturlariga o'zgartirish kiritish, professor-o'qituvchilarning mutaxassisligini inobatga olgan holda blok (modul)lar bo'yicha o'quv yuklamasini taqsimoti va o'quv mashg'ulotlar jadvalini ishlab chiqish, o'quv jurnallarini yuritish va ularni saqlash tartibi IIVning yo'riqnomasida ko'rsatilgan talablar bo'yicha

amalga oshiriladi. Maxsus kasbiy tayyorgarlik o'quv dasturida belgilangan blok-modullar bo'yicha tinglovchilarning o'tilgan mavzularni o'zlashtirganlik darajasini aniqlash maqsadida test, og'zaki, yozma, amaliy bajarish, jismoniy va jangovar tayyorgarlik bo'yicha normativlarni topshirish shaklida oraliq nazorati o'tkaziladi, natijalar oraliq nazorati qaydnomasida ko'rsatiladi.

Oraliq nazorati olingandan so'ng bir kun ichida qaydnoma o'quv-uslubiy bo'limga topshiriladi. Oraliq nazorati natijalari ikki kun ichida o'quv-uslubiy bo'limi tomonidan umumlashtirilib Institut boshlig'i va uning birinchi o'rinbosariga axborot beradi. Oraliq nazorat turini o'tkazish va mazkur nazorat turi bo'yicha tinglovchining bilimini baholash o'quv guruhlarida mashg'ulotlarni olib borgan professor-o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi. O'quv-uslubiy bo'limi tomonidan tinglovchining bilimini baholashda obyektivlikni ta'minlash maqsadida, oraliq nazoratni o'tkazish va baholashga boshqa professor-o'qituvchilar ham jalb etiladi. Oraliq (yakuniy) nazorati o'tkazilishidan kamida ikki kun oldin professor-o'qituvchilar tomonidan o'tilgan mavzular bo'yicha maslahat (konsultasiya)lar o'tkaziladi. Oraliq nazoratini uzrli sabablarsiz topshirmagan yoki qoniqarsiz baho olgan tinglovchi yakuniy nazoratga kiritilmaydi. Oraliq nazoratdan qoniqarsiz baho olgan tinglovchilar bilan qo'shimcha mashg'ulot va maslahatlar tashkil etiladi. Qo'shimcha mashg'ulot va maslahatlar mustaqil tayyorgarlik soatlarida o'quv guruhlarida dars olib borgan professor-o'qituvchilar tomonidan o'tkaziladi. Oraliq nazoratni qayta topshirish bir xaftadan so'ng Institut boshlig'ining birinchi o'rinbosarining ruxsati bilan o'tkaziladi.

Maxsus kasbiy tayyorgarlik o'quv dasturida belgilangan blok-modullar bo'yicha tinglovchilarning nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarini o'zlashtirish darajasini aniqlash maqsadida test, og'zaki, yozma, amaliy bajarish, jismoniy va jangovar tayyorgarlik bo'yicha normativlarni topshirish shaklida yakuniy nazorat xam o'tkaziladi. Natijalar umumlashtirilgan yakuniy nazorat qaydnomasida ko'rsatiladi. Yakuniy nazorat turini o'tkazish va mazkur nazorat turi bo'yicha tinglovchilarning bilimini baholash o'quv mashg'ulotlarini olib bormagan, shu yo'nalishda faoliyat olib borgan professor-o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi. Tinglovchi yakuniy nazorat turidan qoniqarsiz baho olganda Institut boshlig'i tomonidan bir marotaba qayta topshirishiga ruxsat beriladi. Qayta topshirish O'quv-uslubiy bo'limi, professor-o'qituvchilar va tegishli mutaxassislardan iborat komissiya tomonidan qabul qilinadi. Yakuniy nazoratlarni muvaffaqiyatli topshirgan tinglovchilarga ish o'rganish amaliyoti (stajirovka) o'tashi belgilanadi.

Ish o'rganish amaliyoti (stajirovka) – tinglovchilarning nazariy bilimlarni mustahkamlash, amaliy ko'nikma hosil qilish, jamoaga va xizmat vazifalariga tezda kirishib ketish, muammoli va ziddiyatli vaziyatlarda mustaqil ravishda tezkor qaror qilish ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida amaliyot organlarida o'tkaziladi. Ish o'rganish amaliyoti (stajirovka)ni o'tash joyi, muddati va tartibi Institut rahbariyatining taklifi asosida, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining ko'rsatma, farmoyish yoki buyrug'i bilan tashkil etiladi. Ish o'rganish amaliyoti (stajirovka) metodik ta'minoti uchun Institutning Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli professor-o'qituvchilari mas'ul etib belgilanadi.

Maxsus kasbiy tayyorgarlik o'quv kurslari yakunida o'quv dasturlarini to'liq tugatgan hamda tegishli sinovlardan muvaffaqiyatli o'tgan tinglovchilar ta'lim mutaxassisligi bo'yicha sohaviy va yuridik tayyorgarlik modullaridan yakuniy davlat attestasiyasiga qo'yiladi. Yakuniy davlat attestasiyasi sinovi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining ko'rsatma yoki farmoyishi asosida, Institut boshlig'i tomonidan tasdiqlangan Yakuniy davlat attestasiyasi sinovi jadvalda ko'rsatilgan muddatlarda, uning buyrug'i bilan tashkil etiladigan yakuniy davlat attestasiya komissiyalari tomonidan amalga oshiriladi. Yakuniy davlat attestasiyasi sinovi boshlanishidan oldin yakuniy davlat attestasiya komissiyasi raisi shaxsan yakuniy davlat attestasiyasi komissiyalarining tayyorgarlik darajasi, komissiya a'zolarining vazifalari, bitiruvchilarga qo'yilayotgan talablar, tartib-intizom to'g'risida yig'ilish o'tkazadi. Yakuniy davlat attestasiyasi sinovi yozma, test, og'zaki usulda yoki bitiruv malakaviy ishi himoyasi shaklida tashkil etiladi va ushbu tartib Institut Ilmiy Kengashi qarori bilan belgilanadi hamda yakuniy davlat attestasiyasi boshlanishidan bir oy oldin tinglovchilar e'tiboriga yetkaziladi. Yakuniy davlat attestasiyasi sinovi natijalari yakuniy davlat attestasiyasi komissiyasining majlis bayoni rasmiylashtirilgandan so'ng shu kunning o'zida e'lon qilinadi.

Uzrli sabab bilan yakuniy davlat attestasiyasi sinoviga kelmagan tinglovchilar Institut

boshlig'ining ruxsati bilan yakuniy davlat attestasiya komissiyasining ishi yakunlanishiga qadar boshqa guruhlar bilan yakuniy davlat attestasiyasi sinoviga kiritilishi mumkin. Yakuniy davlat attestasiyasi sinovida olgan bahosiga e'tiroz bildirgan tinglovchilarning bildirgilarini ko'rib chiqish uchun Institut boshlig'ining buyrug'i bilan apellyasiya komissiyasi tuziladi. Apellyasiya komissiyasi tarkibiga o'tkazilgan yakuniy davlat attestasiya komissiyasi ishida ishtirok etgan shaxslarning kiritilishi taqiqlanadi. Apellyasiya komissiyasi o'z xulosasini tinglovchiga bir kun muddat ichida ma'lum qilishi lozim.

Yakuniy davlat attestasiyasi sinovini muvaffaqiyatli topshirgan tinglovchiga "kichik serjant" maxsus unvoni hamda belgilangan namunadagi diplom beriladi. Maxsus kasbiy tayyorgarlik o'quv kursidan chetlashtirilgan tinglovchilar o'qishga kirishdan oldin ichki ishlar organlarining xodimlari va harbiy xizmatchilari sirasidan bo'lganlar o'z xizmat o'tash joyiga qaytarib yuboriladi. Fuqarolar orasidan qabul qilingan tinglovchilarning Maxsus kasbiy tayyorlash kursi davomida o'qishdan chetlashtirish tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ta'lim muassasalari kursant va tinglovchilarining o'qishini ko'chirish, qayta tiklash va o'qishdan chetlashtirish tartibi to'g'risidagi nizomiga muvofiq amalga oshiriladi.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlashimiz mumkinki, ichki ishlar organlari uchun yetuk kasbiy tayyorgarlikka, zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan, yuqori malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlashda, xodimlarining uzluksiz ta'lim tizimida samarali maxsus tayyorgarlikdan, shuningdek intellektual va professional salohiyatini oshirish uchun doimiy ravishda malaka oshirish kurslarini o'tkazib borishi hamda o'quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy innovasion pedagogik texnologiyalarni, o'qitish va tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish orqali erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 01.05.2023 yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son qonuni. 2020-yil 23-sentyabr. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son;
3. O'zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi O'RQ-407-son qonuni. 2016-yil 16-sentyabr. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 38-son;
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 15-apreldagi PQ-5076-son "Ichki ishlar organlari uchun professional kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori,
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018-yil 9-avgustdagi 19-2018-son "Oliy ta'lim muassasalarida tinglovchilarning bilimni nazorat qilish va baholash tizimi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi buyrug'i.

KREDIT-MODULLI O'QITISHDA O'QUVCHILAR MUSTAQILLIGI VA TA'LIMGA YONDASHUVLAR

Otabayev Iskandar Abdug'aniyevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti doktoranti

Anotatsiya: Mazkur maqolada kredit-modulli o'qitish tizimining mohiyati va uning o'quvchilar mustaqilligiga ta'siri hamda ta'lim jarayonidagi yangi yondashuvlar bilan bog'liq jihatlar tahlil qilingan. Tizimning ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish, o'quvchilarning mustaqil o'qish va o'quv jarayonida faol ishtirok etishini rag'batlantirishdagi roli keng yoritilgan. Shuningdek, maqolada KMTning mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar tayyorlash, akademik mobillikni ta'minlash, interaktiv texnologiyalardan foydalanish va ta'lim jarayonidagi shaffoflikni ta'minlashdagi ahamiyati ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Kredit-modulli o'qitish, o'quvchilar mustaqilligi, shaxsiylashtirilgan ta'lim, akademik mobillik, interaktiv texnologiyalar, mustaqil o'qish, mehnat bozori.

Bugungi kun ta'lim tizimi globallashtirish, texnologiyalar rivoji va mehnat bozorining shiddat bilan o'zgarishi kabi omillar tufayli keng qamrovli o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ta'lim

sohasida innovatsiyalarning joriy etilishi va yangi pedagogik yondashuvlarni qo'llash ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, kredit-modulli o'qitish tizimi (KMT) ta'lim jarayonini samarali va natijador qilishda muhim qadam hisoblanadi. Bu tizim o'zining tuzilishi va pedagogik prinsiplari bilan o'quvchilarning mustaqil bilim olishga bo'lgan qarashlarini o'zgartirib, ularni shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga yordam beradi [1].

Kredit-modulli o'qitish tizimi, avvalo, ta'lim jarayonini modullarga bo'lib tashkil qilishni nazarda tutadi. Bu yondashuv ta'lim jarayonini bir tekisda boshqarish, o'zlashtirilgan fanlar va bilimlarni aniq baholash, shuningdek, har bir fanga ajratilgan kreditlarni hisobga olish imkonini beradi. Ushbu tizimda o'quv jarayoni modullar asosida bo'lib o'tishi tufayli, har bir o'quvchi belgilangan kreditlarni toplash orqali o'z ta'limini kuzatib boradi va nazorat qiladi. Bu o'quvchilarga o'z bilimlarini mustaqil baholash va olingan natijalarga asosan kelajakdagi rejalarini belgilash imkoniyatini beradi. O'quv jarayonida KMT joriy etilishining muhim jihatlardan biri – o'quvchilarning mustaqillik va faol ishtirokini rag'batlantirishdir. An'anaviy ta'limda o'quvchilar ko'pincha o'qituvchiga bog'liq holda o'qishni amalga oshiradi. KMT esa ularga mustaqil o'quv jarayonini tashkil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va o'z bilimlarini mustaqil nazorat qilish imkoniyatini beradi. Bu jarayon o'quvchilarni faol, mas'uliyatli va o'z bilimi uchun javobgarlikni his qiluvchi shaxslarga aylantiradi [3].

KMTda o'quv jarayonining shaffofligi va natijadorligi ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Kreditlar tizimi har bir modulning o'quvchilar uchun ahamiyatini aniq belgilab, ularning ta'lim jarayonidagi natijalarini aniq baholash imkonini beradi. Bunda har bir modul belgilangan natijalar asosida tuziladi va baholanadi, bu esa o'quv jarayonida adolatlilik va shaffoflikni ta'minlaydi. Natijada o'quvchilar ta'lim jarayonidagi yutuqlarini aniq ko'rib, o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini baholay oladilar.

Kredit-modulli o'qitish tizimi o'zining yana bir muhim xususiyati bilan ajralib turadi – u ta'lim jarayonini shaxsiylashtirishga katta ahamiyat beradi. Bu tizim o'quvchilarga ta'lim rejalarini individual ravishda tuzish, o'qish jarayonida o'zlariga mos fanlarni tanlash va ularni o'rganish imkonini yaratadi. Bu jarayon o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari va maqsadlariga muvofiqlashgan ta'lim trayektoriyasini shakllantirishga yordam beradi. Bunday shaxsiylashtirilgan yondashuvlar o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi motivatsiyasini oshiradi va ularni uzluksiz rivojlanishga undaydi [2].

Bugungi kunda mehnat bozori mutaxassislardan keng qamrovli va zamonaviy bilimlar talab qilmoqda. Shu bois, ta'lim jarayoni ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashishi lozim. KMT ishlab chiqarishning real talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlash imkonini beradi, chunki o'quv jarayonida o'quvchilar zamonaviy ishlab chiqarishda qo'llaniladigan texnologiyalar va usullarni o'zlashtiradilar. Bu jarayonda o'quvchilar modullar orqali nazariy bilimlarini mustahkamlab, amaliyotda ularni qo'llashni o'rganadilar. Shu tariqa, ular mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar bo'lish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni egallaydilar. KMTning yana bir istiqbolli jihati akademik mobillikni ta'minlashdir. Mazkur tizim orqali o'quvchilar ta'lim muassasalari o'rtasida kreditlarni ko'chirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu akademik mobillikni rag'batlantiradi va o'quvchilarning turli maktablar va universitetlarda ta'lim olishini osonlashtiradi. Xalqaro standartlarga muvofiq bo'lgan tizim orqali o'quvchilar boshqa davlatlardagi ta'lim muassasalarida o'z bilim va ko'nikmalarini boyitish imkoniyatiga erishadilar, bu esa ularning xalqaro darajada tan olinishiga yordam beradi [5].

Ushbu tizimning muhim afzalliklaridan biri ta'lim jarayonining interaktivlik va innovasion texnologiyalardan foydalanish bilan boyitishidir. Elektron ta'lim platformalari, onlayn kurslar va interaktiv mashg'ulotlar KMTning asosiy qismini tashkil etadi. Bu usullar o'quvchilarga mustaqil ravishda o'qish jarayonini tashkil qilish, resurslardan foydalanish va ma'lumotlarni o'zlashtirishni tezlashtirish imkonini beradi. Ushbu zamonaviy vositalar o'quv jarayonini yanada jonli va interaktiv qiladi, bu esa o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Kredit-modulli o'qitish tizimi pedagoglar va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni ham yangi bosqichga olib chiqadi. Ustozlar o'quv jarayonida maslahatchi va yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadilar, bu esa o'quvchilarning mustaqil o'quv jarayonida yuzaga keladigan muammolarni yechishga yordam beradi. Mentorlik va

maslahat berish tizimi o'quvchilarni qo'llab-quvvatlab, ularni o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlaydi. Kredit-modulli o'qitish tizimi o'quvchilarning mustaqil o'qish va bilim olishga bo'lgan yondashuvini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Mustaqillik nafaqat shaxsiy bilimlarni o'zlashtirish, balki shaxsiy salohiyatni rivojlantirish va ishlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. KMT o'quvchilarga o'quv jarayonida faol ishtirok etishga, o'z bilimlarini nazorat qilishga va o'qish natijalarini baholashga imkon beradi. Buning natijasida o'quvchilar o'z mas'uliyatini anglaydi, o'z maqsadlari va rejalarini belgilaydi [4].

KMTda o'quvchilarning mustaqilligi va ta'lim jarayoniga munosabati bir necha muhim yondashuvlar bilan qo'llab-quvvatlanadi:

1. Shaxsiylashtirilgan ta'lim rejasi: O'quvchilarga o'zlari uchun individual ta'lim trayektoriyasini tuzish imkoniyati beriladi. Bu o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari, qobiliyatlari va maqsadlariga muvofiq ta'lim olishlarini ta'minlaydi.

2. Maqsadli o'quv va mustaqil faoliyat: Modulli tizimda o'quvchilar ma'lum bir modulni mustaqil o'qib o'rganishi kerak bo'ladi. Modullarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun ular o'quv rejasiga mos ravishda mustaqil mashg'ulotlar, amaliyotlar va tahlillar o'tkazadilar.

3. Akademik maslahat va mentorlik: KMTda ustozlar va maslahatchilarning roli o'quvchilarning mustaqil o'qish jarayonidagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashga yo'naltirilgan. Maslahatchilar o'quvchilarga yo'nalish berish, mustaqil o'quv jarayonida yuzaga kelgan muammolarni hal qilishda yordam beradi.

4. Interaktiv resurslardan foydalanish: Kredit-modulli o'qitish tizimida interaktiv elektron resurslardan foydalanish muhim o'rin tutadi. Ushbu resurslar o'quvchilarga mustaqil o'qishni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan onlayn kurslar, videoma'ruzalar, testlar va laboratoriya simulyasiyalarini o'z ichiga oladi.

KMTdagi ta'lim jarayonida yangi pedagogik yondashuvlardan foydalanish o'quv jarayonini samarali tashkil qilishda muhimdir:

1. Faol ta'lim metodlari: O'quv jarayonida interaktiv usullardan foydalanish o'quvchilarning bilimni chuqurroq o'zlashtirishini ta'minlaydi. Mustaqil mashg'ulotlar, guruhli loyihalar va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

2. Muammoli o'qitish: Muammoli o'qitish metodi o'quvchilarni muammolarni mustaqil ravishda tahlil qilish, yechim topish va bu yechimlarni amalga oshirishga undaydi. Bu metod o'quvchilarda kritik fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

3. Loyihaviy va tadqiqotga asoslangan ta'lim: Modulli tizimda o'quvchilar loyihalar va tadqiqot ishlari ustida ishlash orqali amaliy tajribaga ega bo'ladilar. Bu jarayonda ular o'z bilimlarini aniq vaziyatlarda qo'llashni o'rganadilar.

4. Texnologik yondashuvlar: Elektron ta'lim resurslaridan foydalanish va masofaviy ta'lim metodlari mustaqil o'qish jarayonida muhimdir. Onlayn platformalar va maxsus dasturiy ta'minotlar o'quvchilarning bilimlarini interaktiv tarzda oshirishga xizmat qiladi.

KMTda o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ta'lim jarayonidagi natijalarini baholash muhim ahamiyatga ega. Modullardan to'plangan kreditlar o'quvchilarga o'z bilim darajasini kuzatish va baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, kredit-modulli tizimda baholashning shaffofligi va aniqligi ta'lim jarayonida yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi. Kredit-modulli o'qitish tizimi o'quvchilarning mustaqil o'qishini rivojlantirish, ularni yangi ta'lim yondashuvlariga yo'naltirish va shaxsiy rivojlanishini ta'minlash uchun samarali yondashuvdir. Bu tizim ta'lim jarayonini faol, shaxsiylashtirilgan va interaktiv qiladi, o'quvchilarning bilimlarini chuqurroq o'zlashtirish va ishlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi. KMTning muvaffaqiyatli joriy etilishi ta'limning sifati va samaradorligini oshirishda, o'quvchilarni raqobatbardosh va mustaqil fikrlashga o'rgatishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 07.12.2023 y. 648-son "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.

2. Kilichev, I. 2023. Kreditno-modulnaya sistema i prinsipy yeye vnedreniya v praktiku. Obshchestvo i innovatsii. 4, 2 (apr. 2023), 218–226. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss2-pp218-226>.
3. Usmonov B.Sh., Xabibullayev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. - Toshkent, TKTI, 2020. - 120 bet.
4. Urazgaliyeva R.I. «Kreditno-modulnaya sistema organizatsii obucheniya kak faktor formirovaniya umeniy samoobrazovatelnoy deyatel'nosti studenta». Avtoref. Diss.k.p.n., - Orenburg. - 2010.
5. O'rinov V. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalarida ECTS kredit-modul tizimi: asosiy tushunchalar va qoidalar. Qo'llanma. El-yurt umidi jamg'armasi va Respublika Oliy Ta'lim Kengashi bilan hamkorlikda. 2020 y. -64 b.
6. European Commission ECTS Guide of 2015. Available at https://ec.europa.eu/education/bects/users-guide/docs/ects-users-guide_en.pdf.
7. https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/ects-users-guide_en.pdf.
8. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>.

PROFESSIONAL TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANILADIGAN SMART- TEKNOLOGIYALARI VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Pirmatov Barkamoljon G'ayratjonovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim vositalaridan biri bo'lgan smart-teknologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari va ularning ta'lim jarayonida keng qo'llanilayotgan turlari bayon etilgan. Shuningdek, o'quv jarayonida virtual voqelik muhitini yaratib beruvchi VR/AR texnologiyalaridan foydalanishning asosiy afzalliklari keltirilgan.

Kalit so'zlar: smart-teknologiyalar, multimedia texnologiyalari, interaktiv doska, masofaviy texnologiyalar, bulutli dasturiy ta'minot, VR/AR texnologiyasi, SMART Notebook.

Jamiyatning raqamli iqtisodiyotga o'tishdagi global jarayonlari ta'lim sohasida ham raqamli transformatsiya jarayonini boshlab berdi. Hozirgi vaqtda ta'limning raqamli axborot texnologiyalari bilan bog'liq yangi ta'lim muhiti shakllantirildi.

Pyedagogika fanida ta'limning dolzarb muammolarini hal etishda axborot-ta'lim muhiti imkoniyatlarini amalga oshirishning mohiyati va mexanizmlarini ochib berish nuqtai nazaridan salmoqli salohiyat to'plangan. Biroq, ma'lumki, axborot va kompyuter texnologiyalari juda jadal rivojlanmoqda, shuning uchun bir avlod davomida ba'zan bir nechta yangi texnologiya va vositalar paydo bo'ldi. So'nggi yillarda paydo bo'lgan ana shunday eng yangi texnologiyalardan biri ta'lim tizimida keng tarqalayotgan smart-teknologiyalardir.

“Smart-teknologiya” atamasi nisbatan yaqinda mashhur bo'ldi, ammo bu atamaning o'zi so'nggi 40 yil davomida ilmiy hamjamiyatda ma'lum. Dastlab, aerokosmik tadqiqotlar sohasida paydo bo'lgan atama fanning boshqa sohalari tomonidan o'zlashtirilgan. Diskurs tahlili shuni ko'rsatadiki, struktura, texnologiya va materiallar kabi kategoriyalarga nisbatan “smart” tushunchasi ancha mustahkam o'rnatilgan [1, 42-b.].

1991 yilda kanadalik olim va ixtirochi Devid Martin dunyodagi birinchi SMART Board interaktiv doskasini ixtiro qildi (ingl - Smart doska). Ikki yil o'tgach, u SMART Notebook raqamli ta'lim kontentini yaratish dasturiy ta'minotini ishlab chiqdi. Ushbu ixtiro “smart-teknologiyalar” paydo bo'lishining boshlanishi bo'ldi. Ushbu vositalar kompyuter texnologiyalari bilan faol integratsiyalashgan bo'lib, sinfdagi barcha o'quvchilarni bir vaqtning o'zida mashg'ulot o'quv materialini yangicha ko'rinishda taqdim etadi. O'qituvchilar ushbu vositaning imkoniyatlarini ijobiy baholadilar va qaysi fan bo'lishidan qat'i nazar, undan darsda foydalanishni boshladilar. Interfaol

doska o'qituvchiga kompyuter va o'quv faoliyatini tashkil etishning an'anaviy usullarini uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Multimedia texnologiyalari - bu kompyuterga kerakli ma'lumotlarni ekranda aks ettirish, matn, grafika, animatsiya, raqamlashtirilgan harakatsiz tasvirlar, videomaterial, ovozli fayllar kabi ma'lumotlar turlarini qayta ishlash, saqlash va uzatish imkonini beradigan texnologiyalar yig'indisidir. Multimedia texnologiyalari tarkibiga shaxsiy kompyuter, proyektor va ekran kiradi.

Multimedia texnologiyalarining yuqoridagi xossalari smart-texnologiyalar bilan bir qarashda asboblarga to'plami (kompyuter, ekran va proyektor) va sinfdagi barcha o'quvchilarga ma'lumotni ko'rsatish kabi o'xshashlik mavjud. Farqi esa smart-texnologiyalarga tegishli asosiy jihat - bu interaktivlikdir: interaktiv doskaning kompyuter sichqonchasidan foydalanmasdan, ekran bilan ishlashdan farqli o'laroq, interfaol doska ekranida balki barmoq yoki ko'rsatkich (stilus) bilan ishlash orqali o'quv jarayoni ishtirokchilarining tegishlariga javob berishning texnik imkoniyatidir. Shuningdek, bu xususiyat o'qituvchi va talabaga bir vaqtning o'zida interfaol doska ekranida ishlash imkonini beradi, bu esa ekran va kompyuter sichqonchasi holatida imkonsizdir.

Masofaviy ta'lim texnologiyalari zamonaviy axborot va telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish asosida masofaviy o'quv jarayonini olib borishni ta'minlaydigan o'qitish metodlari va vositalari, ta'lim tartib-qoidalarini boshqarishni o'z ichiga oladi. Masofaviy ta'limning vazifasi talaba bilan doimiy bevosita aloqada bo'lmasdan o'qitishdir. Masofaviy texnologiyalar o'quv materiallarini yetkazib berish uchun dasturiy-texnik va tarmoq vositalarining mavjudligi bilan tavsiflanadi, jumladan: shaxsiy kompyuter, dasturiy ta'minot, elektron pochta va internet saytlari.

2013-yilda masofaviy texnologiyalar ro'yxati ta'lim tizimida o'z o'rnini topgan bulutli smart-texnologiyalar bilan to'ldirildi, bu esa o'qituvchilar va o'quvchilarning darsdan tashqari imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Internet tarmog'ining jadal rivojlanishi bilan ushbu texnologiyalar bugungi kunda o'quv jarayoni uchun dolzarbdir. Ushbu birinchi platforma yechimlaridan biri 2013-yilda ishga paydo bo'lgan SMART amp dasturiy ta'minoti bo'lib, keyinchalik u 2017-yilda SMART Learning Suite Online dasturiy ta'minotiga aylantirildi va 2020-yilda ko'proq funktsionallik bilan SMART Lumio bulutli dasturiy ta'minotiga yangilandi. Ushbu masofaviy texnologiyaning asosi SMART Notebook dasturining funktsionalligi va vositalari bilan ishlashidir, lekin bulut formatida. Bu tanish manba bilan ishlashda o'qituvchilarning faoliyatini sezilarli darajada osonlashtirdi va sinf xonasining chegaralarini kengaytirdi. Talabalar uy vazifalarini o'zlari uchun qulay vaqtda ta'lim tashkilotidan tashqaridagi istalgan qurilmadan bajarishlari mumkin. Sinf darslariga kela olmaydiganlar uchun ular o'qituvchi bilan sinfdan bo'lganlar bilan bir vaqtda vazifalarni bajarish imkoniyatiga ega. Pedagogik hamjamiyatning 2020-yilda (pandemiya davrida) masofaviy ta'lim rejimiga o'tishi davrida talabalar bilan o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishda smart-texnologiyalarga talab katta va ular qulay bo'lib chiqdi.

Hozirda smart-texnologiyalar qo'llanilishi bo'yicha ikkita yetakchi videokonferensiya platformalariga muvaffaqiyatli integratsiya qilingan: Microsoft Teams va Google Classroom (Google meet). Ushbu integratsiya ularning funksional imkoniyatlarini yanada kengaytirish va o'qituvchilarga ularga ma'lum bo'lgan texnologiyalar bilan ishlash imkoniyatini beradi.

Hozirgi vaqtda o'quv jarayonida virtual voqelik texnologiyalari faol qo'llanila boshlandi. Masalan, VR texnologiyasidan foydalangan holda maktabda o'quvchilarga sinf xonasidan chiqmasdan molekula va atomlarni yig'ish, biologiya va geografiyani o'rganish, uzoq o'tmishga sayohat qilish yoki koinotga uchish imkoniyati beriladi. Ta'limda VR/AR texnologiyalaridan foydalanishning asosiy afzalliklari ob'yektlarning yorqin ko'rinishi, texnologiyalardan foydalanish xavfsizligi va o'quvchilarni o'quv jarayoniga jalb qilish deb hisoblanishi mumkin [2, 14-b.].

2012-yilda Londonda bo'lib o'tgan ta'lim ko'rgazmasida 3D -ob'yektlarning smart-texnologiyalarga integratsiyalashuvi namoyish etildi, ya'ni o'z darslarida smart-texnologiyalardan foydalanayotgan o'qituvchilar turli o'quv fanlari bo'yicha o'quvchilarga 3D formatida mavzularni ko'rgazmali tarzda taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Endilikda o'qituvchi SMART Notebook dasturida ana shunday ob'yektlar to'plamiga ega va kerakli belgilarni qilib, interfaol doskada turli tomondan aylantirib 3D obektlarni ko'rsatish imkoniyatiga ega.

2014 yilda smart-texnologiyalar Q-kodlari bo'lgan kub yordamida 3D predmetlar bilan ishlash imkoniyati ega hujjat-kameradan foydalanish bilan kengaytirildi. Shunday qilib, vizualizatsiya ham interfaol doskadan uzoqda, ham uning ustida ishlash imkoniyati bilan amalga oshirildi. 3D ob'ektlar sonining ko'payishi 2015 yilda SMART Notebook dasturiy ta'minotiga o'rnatilgan Trimble 3D Warehouse internet-resursi, shuningdek, SMART Exchange bepul ta'lim kontenti kutubxonasi paydo bo'lishi bilan imkonli bo'ldi.

Shunday qilib, smart-texnologiyalarning o'ziga xosligi shundaki, barcha o'quv qo'llanmalari texnik jihatdan yagona ta'lim axborot platformasiga asoslangan va ulardan foydalanish o'qituvchiga quyidagi maqsadlarga qaratilgan mualliflik raqamli ta'lim resursini ishlab chiqish imkonini beradi: ta'lim sifatini boshqarish maqsadida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali o'quv jarayonining innovasion modelini yaratish; smart-texnologiyalardan foydalanish jarayonida universal ta'lim faoliyatini shakllantirish uchun sharoit yaratish; turli axborot manbalari bilan o'quv va kognitiv faoliyatning turli usullarini o'zlashtirish; o'quv jarayonini optimallashtirish, axborot muhitini kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dneprovskaya N. V., Yankovskaya Ye. A., Shevsova I. V. Ponyatiynyye osnovy konsepsii smart-obrazovaniya // Otkrytoye obrazovaniye, 2015. - №6 - S. 4351.
2. Ivanko A. F. Dopolnennaya i virtualnaya realnost v obrazovanii// Young Scientist, 2018. - №37 - S.11-16.
3. Klemeshova N. V. Multimedia kak didakticheskoye sredstvo vysshey shkoly: Dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01/ Klemeshova Natalya Valentinovna. -Kaliningrad, 1999. -210 s.
4. Рамыренко О. I. Информационные технологии в образовании // учебно-методическое пособие, 2013. - 228s.
5. Justin Smith. Devices and Desires. Teach ICT. Technology to transform and learning. - London, 2003. - p.32-33.
6. Training and Continuing Professional Development Module. SMART Technologies, 2014. -p.60.

DUAL TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK AMALIYOTLARNI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Raximova Farog'atxon Ikramovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Anotatsiya: Mazkur maqolada dual ta'lim sharoitida pedagogik amaliyotlarni tashkil etish va o'tkazishning o'ziga xos xususiyatlari keng yoritilgan. Dual ta'lim tizimi nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning kasbiy ko'nikma va bilimlarini mustahkamlashga qaratilganligi ta'kidlangan. Maqolada pedagogik amaliyotlarni tashkil etish jarayonida ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlik, o'quvchilarning amaliyotdagi ishtiroki va o'qituvchilarning malakasini oshirish kabi jihatlar muhokama qilingan. Shuningdek, dual ta'lim jarayonidagi infratuzilmani rivojlantirish va pedagogik amaliyotlarni samarali tashkil qilish uchun tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Dual ta'lim, pedagogik amaliyot, nazariy va amaliy bilim, kasbiy ko'nikmalar, ishlab chiqarish hamkorligi, o'quv jarayoni, infratuzilma, o'qituvchilar tayyorgarligi.

Dual ta'lim tizimi ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi yaqin hamkorlikni kuchaytirish maqsadida ishlab chiqilgan innovasion yondashuv bo'lib, u o'quv jarayonida nazariy ta'lim bilan amaliy faoliyatni birlashtirishga yo'naltirilgan. Bugungi kun mehnat bozori shiddat bilan o'zgarib borayotgan sharoitda, kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan, amaliyotga yo'naltirilgan mutaxassislariga bo'lgan talab oshib bormoqda. Shu munosabat bilan, kasbiy ta'lim muassasalarida dual ta'limni joriy etish, o'quv jarayonini qayta tashkil etish va o'quvchilarning ishlab chiqarish jarayonlariga tayyorgarligini oshirish zarurati tug'iladi. O'zbekistonda ham kasbiy ta'lim tizimini

modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish jarayonida dual ta'lim konsepsiyasiga katta ahamiyat qaratilmoqda.

Dual ta'lim tizimini joriy etish orqali kasbiy ta'lim muassasalari o'quv jarayonida nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirish, o'quvchilarni real ish sharoitlariga tayyorlash va ularning kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va ishlab chiqarishning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajribaga ko'ra, dual ta'lim tizimi ko'plab Yevropa mamlakatlarida muvaffaqiyatli qo'llanilib, o'quvchilarning ishlashga tayyor bo'lgan professionallar sifatida rivojlanishiga yordam beradi. O'zbekistonda ham bu amaliyotni joriy etish, o'quv jarayonini zamonaviylashtirish va kadrlar tayyorlash sifatini yaxshilash uchun zarurdir.

O'quvchilarning nazariy ta'limda olgan bilimlarini ishlab chiqarishdagi amaliy mashg'ulotlar bilan birlashtirish, ularning ishlab chiqarish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash, dual ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biridir. Shuningdek, dual ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'quv muassasasidagi nazariy darslari ishlab chiqarish korxonalaridagi amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirilishi, o'quv jarayonini yanada samarali qiladi. Dual ta'lim o'quvchilarga ish joyidagi voqeiy ish sharoitlari bilan tanishish, kasbiy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi, bu esa ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi. Dual ta'limning amaliyotga yo'naltirilgan xususiyati, o'quvchilarni ishlab chiqarish jarayonida faol ishtirok etishga majbur qiladi va ularning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan mustahkamlashga yordam beradi. Bu jarayon o'quvchilarni ish joyidagi mutaxassislar bilan yaqindan hamkorlik qilishga, ish beruvchining talablarini tushunishga va ish sharoitlariga tez moslashishga tayyorlaydi. Shu bilan birga, dual ta'limning samarali tashkil etilishi uchun ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida yaqin hamkorlik o'rnatilishi zarur. Bu hamkorlik, o'quvchilarga ishlab chiqarishda amaliy tajriba orttirishlari uchun qulay sharoit yaratadi.

Dual ta'lim jarayonida pedagogik amaliyotlarni tashkil qilish va o'tkazish, o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalarga aylantirish jarayonida muhim qadamdir. Pedagogik amaliyotlar o'quvchilarga kasbiy bilimlarni real ish sharoitida qo'llashni o'rgatish, amaliy mashg'ulotlar va ishlab chiqarish jarayonlarini o'rganish imkoniyatini beradi. Shuningdek, pedagogik amaliyotlar o'quvchilarning kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning nazariy va amaliy bilimlari o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi. Bu jarayonda o'quvchilarning nazariy bilimlari ish joyidagi turli vazifalar va tajribalar orqali amaliy ko'nikmalarga aylanadi. O'zbekistonda dual ta'limni joriy qilish jarayonida qator omillar e'tiborga olinishi lozim. Bu jarayonning samaradorligi ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlik darajasiga bog'liq. Amaliyotlarni tashkil etish jarayonida, o'quvchilarni ishlab chiqarish jarayonida qatnashishiga imkoniyat yaratish, ularni nazorat qilish va o'quv jarayonini muvofiqlashtirish muhim ahamiyatga ega. Bunda pedagogik xodimlarning va ishlab chiqarish korxonalaridagi ustozlarning malakasini oshirish, ularni dual ta'lim usullari bilan tanishtirish ham muhim hisoblanadi. Zero, o'quvchilarning amaliyotdagi muvaffaqiyati ularning yetakchi va yordamchi ustozlar bilan qay darajada hamkorlik qilishiga bog'liqdir.

Bundan tashqari, dual ta'limning samarali tashkil etilishi uchun ta'lim muassasalari infratuzilmasini rivojlantirish, amaliy mashg'ulotlar uchun zamonaviy uskunalar va texnologiyalarni yaratish talab etiladi. Shuningdek, o'quvchilarni malaka oshirish kurslariga yuborish va ularni zamonaviy pedagogik metodlar bilan ta'minlash, dual ta'limning samaradorligini oshirishda muhim omildir. Amaliyotni samarali tashkil qilish uchun, ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi yaqin hamkorlikni ta'minlash, o'quvchilarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun aniq va samarali strategiyalarni ishlab chiqish lozim. Dual ta'lim sharoitida pedagogik amaliyotlarni tashkil etishda qator o'ziga xos xususiyatlar mavjud:

1. Nazariy va amaliy tayyorgarlik uyg'unligi: Pedagogik amaliyotlarni o'tkazishda nazariy darslar va ishlab chiqarishdagi amaliy mashg'ulotlar birlashtiriladi. Bu o'quvchilarning o'quv jarayoni davomida olgan bilimlarini ishlab chiqarishda qo'llashlariga yordam beradi va ularning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

2. O'quvchilarning amaliyotdagi faol ishtiroki: Dual ta'lim sharoitida o'quvchilar real ish sharoitida ishtirok etish orqali o'zlarining nazariy bilimlarini amaliyotda sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayonda o'quvchilar ish joyidagi mutaxassislar yordamida turli vazifalarni bajarishadi va ish jarayoniga moslashish ko'nikmalarini shakllantiradilar.

3. Ustozlar va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlik: Dual ta'lim tizimida o'qituvchilar va ish beruvchilar o'rtasida yaqin hamkorlik bo'lishi muhim. Amaliyotlar davomida o'qituvchilarning vazifasi o'quvchilarni nazariy jihatdan tayyorlash va amaliy mashg'ulotlar vaqtida ularni nazorat qilishdir, ish beruvchilar esa ish joyidagi vazifalarni bajarishni kuzatish va o'quvchilarga yo'nalish berish bilan shug'ullanadilar.

Dual ta'limda pedagogik amaliyotlarni tashkil etish jarayonida uchrashi mumkin bo'lgan muammolar quyidagilardan iborat:

1. Infratuzilma yetishmovchiligi: Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlik uchun zarur infratuzilmaning yetishmovchiligi amaliyotlar sifatini pasaytiradi. Bu muammoni hal qilish uchun ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish va yangi infratuzilma loyihalarini amalga oshirish zarur.

2. O'qituvchilarning malakasi: Amaliyotlarni o'tkazishda o'qituvchilarning nazariy bilimlarini amaliy mashg'ulotlar bilan bog'lash qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun o'qituvchilarni doimiy ravishda malaka oshirish kurslariga yuborish va ularni dual ta'limning zamonaviy usullari bilan tanishtirish lozim.

3. Ish beruvchilarning talablariga moslashish: Dual ta'limda ish beruvchilar va ta'lim muassasalari o'rtasida talablar va maqsadlarni muvofiqlashtirish muhim. Bunda o'quv dasturlarini ishlab chiqarish talablari va standartlariga muvofiq ravishda yangilash va takomillashtirish kerak bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, dual ta'lim sharoitida pedagogik amaliyotlarni samarali tashkil etish o'quvchilarni nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan mustahkamlashga yordam beradi. Bu jarayon o'quvchilarning kasbiy ko'nikmalarini oshirish, ularning ishlab chiqarish sharoitiga tayyorgarligini yaxshilash va ish beruvchilar uchun tayyor kadrlar tayyorlashni yengillashtiradi. Dual ta'lim tizimini samarali tashkil qilish uchun infratuzilmani yaxshilash, o'qituvchilarning malakasini oshirish va ta'lim muassasalari hamda ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori 2021 yil 29 martdagi 163-son "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi qarori. <https://lex.uz/ru/docs/5346217>.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023 yil 7 dekabrda 647-son "Professional ta'lim muassasalariga yil davomida o'quvchilarni dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/uz/docs/6688964>.

3. Choriyev R.K. Kasb ta'limi mutaxassislarini dual tizimi asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish. (Texnika oliy ta'lim muassasalarida "Kasb ta'limi" yo'nalishi misolida): Ped. fan. doktopi (DSc) ... dic. – Toshkent: TIQXMMI, 2020. – 245 b.

4. Шумакова О.В., Мозжерина Т.Г., Комарова С.Ю., Гаврилова Н.В. Опыт дуального образования как возможность повышения эффективности профессиональной подготовки обучающихся // Электронный научно-методический журнал Омского ГАУ. - 2016. - №4 (7) октябрь - декабрь. - URL: <http://e-journal.omgau.ru/index.php/2016-god/7/32-statya-2016-4/485-00230>. - ISSN 2413-4066.

O‘ZBEKISTONDA PROFESSIONAL TA’LIM TIZIMIDA DUAL TA’LIMNI TASHKIL ETILISH BOSQICHLARI

Rizayeva Munojot Muminovna

Toshkent transport texnikumi, “Masofaviy, dual, kechki ta’lim” bo‘lim boshlig‘i,

Gulamova Madina Djavdatovna

Mustaqil tadqiqotchi, Toshkent transport texnikumi,
“Harakatlanish tarkibidan foydalanish” kafedra mudiri

Annotatsiya: Professional ta’lim tizimning huquqiy asoslari, ta’lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda dual ta’lim, Germaniya tajribasi asosidagi dual ta’limning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Professional ta’lim, dual ta’lim, dual ta’limning afzalliklari, konsepsiya.

O‘zbekistonda professional ta’lim rivojlanishining hozirgi bosqichining eng muhim sifat xususiyati integratsiya jarayonlari bo‘lib, ular bir tomondan ta’lim tizimining o‘zida mazmunli va tarkibiy o‘zgarishlarni, ikkinchi tomondan, professional ta’lim va ishlab chiqarish sohasi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayonlarini aks ettiradi.

Dual ta’limni tashkil etish uchun hokimliklar va manfaatdor vazirliklar tomonidan o‘rta bo‘g‘in kadrlariga bo‘lgan ehtiyoj aniqlanadi va taklif tayyorlanadi.

Hozirgi kunda Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) hamda O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi hamkorligida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish borasida amalga oshirilayotgan “O‘zbekistonda professional ta’lim tizimini isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash” loyihasi doirasida professional ta’limda dual ta’limni tashkil etish bo‘yicha xorij tajribasini o‘rganish uchun mamlakatimiz hukumati, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Pedagogik innovatsiyalar instituti, kasbiy ta’limni rivojlantirish va muvofiqlashtirish hududiy boshqarmalari hamda professional ta’lim muassasalari vakillarining akademik almashinuvlari amalga oshirilmoqda.

O‘zbekistonda 2021-yildan boshlab “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish to‘g‘risidagi nizom”ga1 muvofiq dual professional ta’limi (dual PT) joriy etilgan. Nizomda dual dasturiy ta’minot - bu talabalarga zarur bilim, ko‘nikma va ko‘nikmalarni berishga qaratilgan dasturiy ta’minot sifatida tavsiflanadi, ularning bir qismi ta’lim tashkiloti negizida, boshqa qismi esa - talabaning korxonadagi ish joyida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, ikkita ta’lim obyektida dual ta’limni joriy etish bo‘yicha vazifa va mas’uliyat tegishli Nizom bilan tartibga solinadi[1,2].

O‘zbekistonda professional ta’lim tizimini isloh qilish sharoitida milliy bozorning o‘ziga xosligi bilan bog‘liq shaxsiy ustuvorlikni topish muhim ahamiyatga ega. Shu bois mamlakatimiz ta’lim sohasining milliy va xalqaro mehnat bozorlarida raqobatbardoshligini oshirish masalalari O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilga qadar kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyasiga kiritildi.

Konsepsiyada milliy ta’lim tizimiga yangi talablar qo‘yildi:

- ta’lim sifatini oshirish, aholini ta’lim xizmatlari bilan qamrab olishni kengaytirish sohasida jahon standartlarini joriy etish orqali ta’lim tizimini rivojlantirishning yangi modeliga o‘tish;

- jamiyatda axborot texnologiyalarining roli kengayib borishini hisobga olgan holda bilim, ko‘nikma va malakalarning rolini oshirish; inklyuziv sifatli ta’limni ta’minlash, umrbod ta’lim imkoniyatlarini rag‘batlantirish;

- o‘rta maxsus va oliy professional ta’lim sohasida ijtimoiy buyurtma asosida malakali kadrlar tayyorlash uchun shart-sharoitlar yaratishda ish beruvchilarning ishtiroki amaliyotini kengaytirish va boshqa jihatlar[3].

Professional ta’lim tizimida mutaxassislar tayyorlashning dual tizimi rasmiy tan olingan kasbiy ta’lim doirasida ikki mustaqil sohaning tashkiliy-huquqiy jihatdan o‘zaro ta’siriga asoslanadi. “Rasman tan olingan” tushunchasi professional ta’lim to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq professional ta’lim amalga oshiriladi. Bu tizim ikki xil ta’lim va ishlab chiqarish muhitini o‘z ichiga oladi: “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ korxonasi va Toshkent transport texnikumi professional ta’lim muassasasi o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirish bo‘yicha umumiy maqsad yo‘lida hamkorlikda faoliyat olib boradi. Shu bilan birga, korxona ham, professional ta’lim muassasasi ham

nafaqat kadrlar tayyorlash natijalari, balki kadrlar tayyorlash mazmuni va uni tashkil etishdan ham manfaatdordir"[4,5].

Texnikumda o'qish muddati texnikum mutaxassislari va Professional ta'limini rivojlantirish instituti mutaxassislari tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim standartlari, malaka talablari, o'quv rejalari va fan dasturlari asosida tuziladi.

Texnikum o'quvchilari uchun dual PT ta'minot dasturlarining minimal muddati 1 yil. Texnikumda o'qish muddati mutaxassisliklarning murakkablik darajasi va o'quv rejasida ushbu malakalarni olish uchun ajratilgan soatlar soni bilan belgilanadi.

Bugungi kunga qadar texnikum dual ta'limni joriy etish davrida bir qancha malakali kadrlarni tayyorlab berdi va ularning barchasi temir yo'lning turli tarmoqlarida ish faoliyatini yuritayotgan xodimlardir.

Dual ta'lim ish beruvchilar va ta'lim muassasalaridan teng sa'y-harakatlarni talab qilishiga qaramay, ish beruvchilar vakillari dual ta'limni boshqarish jarayonida kam ishtirok etadilar, bu quyidagilarga olib kelishi mumkin:

- boshqaruvning ayrim muhim masalalari e'tibordan chetda qolmoqda, chunki ish beruvchilar boshqaruvda teng huquqqa ega emaslar;
- ish beruvchilar va ta'lim muassasalari o'rtasida zaif munosabatlar mavjud; ish beruvchilarning dual ta'limga past motivatsiyasi va qiziqishi;
- Kompaniyalar tizimli asosda standartlarni ishlab chiqish, amaliy kasbiy tayyorgarlik va mustaqil sertifikatlash jarayonlarida ishtirok etmaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dual ta'lim-korxona (muassasa), talaba hamda davlatning manfaatlari va talablariga javob berishi juda ham muhim.

Professional ta'lim muassasalarining bo'lajak bitiruvchilarini o'z mutaxassisliklari bo'yicha muvaffaqiyatli ish bilan ta'minlash masalasi qiziqtiradi. Shuning uchun davlat butun iqtisodiyot uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasini samarali hal qilib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni. 2020 yil 23 sentyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-sonli Farmoni 2019 yil 6 sentyabr.
3. <https://yuz.uz/uz/news/ilm-fanni-2030-yilgacha-rivojlantirish-kontseptsiyasini-tasdiqlash-tog'risida>.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus, professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 466-sonli Qarori 2020 yil 7 avgust.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 29.03.2021 yildagi 163-son

OPPORTUNITIES IN IMPLEMENTATION OF DUAL EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Saidjonova Parvina Shukhratovna

independent researcher, Bukhara Institute of Engineering and Technology

Annotatsiya. In this article, the existing problems, opportunities in cooperation with economically developed enterprises to train graduates of educational institutions at the level of qualified specialists, the criteria for choosing these enterprises, the experience of educational institutions using dual education are thoroughly studied and highlighted.

Key words: dual education, enterprise, educational institution, enterprise activity, specialist, practice, selection criteria, experience, dual education programs, professional skills, opportunities.

In accordance with Article 15 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Education”, “Dual education” was introduced as one of the forms of education. A separate article on dual education (Article 17) was also included in the law, and it was indicated that the procedure for organizing dual education is determined by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

According to the decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on March 29, 2021, practical work is being carried out on the regulation on the procedure for organizing dual education in the higher education system along with the professional education system. Today, having studied the foreign experience on the further development of dual education in higher education institutions, appropriate work is being carried out on amendments and additions to the legislative documents [1, B.302]

The goal is to train middle-level personnel with qualified and modern professional skills in all sectors of the economy, and to create ample opportunities to support young people's interest in acquiring professions and specialties.

As I said, young people develop their professional skills in the real workplace along with their education [2, B. 304].

Today, many educational institutions are ready to introduce dual education. However, the implementation process is complicated by the selection of enterprises that are ready to cooperate with the educational institution.

Innovative and economically developed enterprises and companies are the best partners for higher education institutions to prepare graduates as qualified specialists. For educational institutions, the fact that not all such enterprises are ready to take students under their wings is a particular problem.

Higher education institutions follow the following criteria when discussing and selecting companies and organizations to implement educational programs based on dual education [5, B.272].

- branch or field in which the organization operates (it should correspond to the educational direction of the higher education institution);
- readiness of the organization to conclude an agreement on cooperation with higher education institutions and students within the framework of the implementation of the dual education program;
- the existence of methodological support for the organization of dual education, including the perfect development of dual education programs;
- use of innovative technologies in cooperation activities;
- existence of conditions for introduction of dual education;
- presence of qualified specialists who are ready to become mentors for students in the enterprise during the dual education process;
- willingness of the organization or enterprise to pay the student's salary for dual education.

Serious problems may arise in the organization of dual education. For example, a potential employer does not see students as their future employees. According to the employer, the level of education is much lower than the level required in the organization. In most cases, this is true: the knowledge and skills a student has acquired in higher education institutions do not match or partially match the processes required at work. In this regard, it is necessary to review and update the training programs.

In addition, it should be taken into account that the negative attitude towards participation in the dual system is formed due to the need for financial support and support for dual education [7, B. 260].

Also, there is an additional factor - enterprises need to obtain a license to carry out educational activities, and the employing organization or enterprise must fulfill a number of licensing conditions.

Another problem is that the student does not see himself in the profession, because he did not choose the specialty very consciously. As a result, there are natural obstacles in the development of qualified specialists.

This problem can be solved with the help of career guidance classes in high school. Thus, in career orientation classes, a child and a future student can understand what interests him and what awaits him in a potential job.

If we look at the experience of higher education institutions using dual education [8, B. 129]: Karaganda State Technical University has created an innovative and educational consortium uniting higher education institutions and 55 large industrial enterprises. The basis of the practical activity in the enterprise is the educational process distributed on the basis of a clear schedule, in which students receive theoretical knowledge with the help of independent web resources and online education, and in enterprises, they acquire practical skills at the workplace.

In the process of admission of students at Tomsk Polytechnic University, according to the requirements of the largest Russian and foreign companies, applicants are selected on a competitive basis.

Within the framework of education under the dual model of the Innovative Eurasian University, undergraduate students receive theoretical knowledge at a higher educational institution for 3 years, and then develop practical skills at enterprises.

The experience of the above higher education institutions shows that dual education can be implemented in different ways in higher education institutions.

So, as I mentioned, dual education is showing its positive practice in the professional education system of our country, and several works on the development of the dual education system in the higher education system are gradually being implemented. stage is being implemented. In fact, the Law "On Education" stipulates that higher educational institutions can establish departments that conduct practical training for students on the basis of commercial enterprises. The main thing is that the organization should be suitable for the educational direction of the student in higher education institutions, it should have qualified specialists who are ready to teach the student their experience, necessary conditions and opportunities.

Literature

1. Saidjonova, P. S. (2024). Selection and implementation of pedagogical technology. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(4 SPECIAL), 300-303.
2. Siddikova, S.G., & Yuldashev, Sh.S. (2014). Creating and using electronic tutorials. In *innovatsii, kachestvo i service v tehnike i technologyax* (pp. 303-304).
3. Siddikova, S. G. (2015). Avtomatizatsiya sistem zashchity informatsii s ispolzovaniem metodov optimizatsii. In *Modern instrumental systems, information technologies and innovations* (pp. 73-77).
4. Tukhtaeva, Z. Sh. (2012). Methodology of subject preemstvennosti and professional education.
5. Saidjonova, P.S. (2024). Content and purpose of pedagogical activity in higher education system. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(4 SPECIAL), 270-274.
6. Tukhtaeva, Z. Sh. (2016). The methodology of ensuring interdisciplinary coherence in vocational education.
7. Sh, T. Z., & Kh, S. K. (2020). Innovative forms of education in Uzbekistan. *International journal of innovations in engineering research and technology. IJIERT*, 7(4), 258-261.
8. Tokhtayeva, Z., & Rahmatova, B. (2023). Pedagogical technologies in design. *Tsentrarnoaziaty journal of education and innovation*, 2(10 Part 2), 128-131.
9. Khairullo, D., Olim, A., & Bekzod, I. (2023). Application of machine learning technologies in coassisted extraction process. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(9), 470-476.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Sharopova Matluba Isroilovna

Buxoro shahar kasb-hunar maktabi Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Alimova Difuza Obidovna

Davlat va huquq fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Professional ta'lim sohasida ta'limning xalqaro standart tasniflagichi va O'zbekiston milliy malaka tizimi talablariga mos ravishda ta'limning dual shaklini rivojlantirish bo'yicha aniq taklif va xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, kasbiy malaka, dual ta'lim tizimi, ijtimoiy hamkorlik, texnologik jarayon, ishlab chiqarish, ishlab chiqarish moslashuvchanligi.

Bilinga eltuvchi yagona yo'l bu- faoliyatdir

Bernad Shou

Professional ta'lim tizimidagi ta'lim va tarbiya bir maqsadni, ya'ni barkamol inson shaxsini tarbiyalashni nazarda tutadi. Kasb-hunar ta'limida o'quvchilar shaxsini shakllantirish, aqliy va jismoniy kamol toptirishda aqliy va jismoniy tarbiya katta ahamiyat kasb etadi. Aqliy tarbiyani yo'lga qo'yish chog'ida - o'quvchilarni ilm-fan, texnika va texnologiya borasida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar, yangilik va kashfiyotlardan boxabar etish, ularga KHM (Texnikum)larda o'qitiladigan barcha fanlar asoslari xususidagi bilimlarni berish tarzida tafakkurni shakllantirish, dunyoqarashini rivojlantirish, o'z kasbining yetuk mutaxassisi bo'lib faoliyat yuritishlarini amalga oshirishni ko'zda tutadi. Kasb-hunar ta'limini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash jahonda sodir bo'layotgan o'zgarishlarning ijobiy tomonlarini hisobga olib hayotga tadbqiq qilish bizning oldimizdagi eng muhim masaladir. Bu borada hamkorlikning o'rni borligini unutmasligimiz kerak. Kadrlar tayyorlashda eng avvalo, so'nggi paytlarda bizning hayotimizga kirib kelayotgan mehnat bozori talablari tushunchasini hisobga olish muhim o'ringa ega. Mehnat bozori xalq xo'jaligining turli sohalari uchun malakali kadrlarni talab qiladi. Unda oddiy mutaxassisdan, to yirik tashkilotchi rahbarlargacha barchasi uchun talab o'zi egallab turgan lavozimiga mos malakaga ega bo'lishi hisoblanadi. Kasbiy malakaga ega bo'lish esa Respublikamizda Professional ta'lim tizimidagi kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim va malaka oshirish orqali amalga oshiriladi. Mamlakatimiz mustaqilligi fuqarolarimizga o'zining malakasini oshirishga, faqatgina, respublikamiz hududida emas, balki jahonning barcha joylaridagi ta'lim muassasalarida xalqaro hamkorlik orqali erishish imkoniyatini yaratib berdi. Fan ilmiy tadqiqotlar asosida g'oyalarni jamlaydi, texnika uni yangi mashina va texnologiyada moddiylashtiradi, kasbiy ta'lim asosida ta'lim berish orqali mutaxassislar bilan ta'minlanadigan ishlab chiqarish yo'lga qo'yiladi, mehnat bozorini malakali mutaxassislar bilan to'ldirishga erishiladi. **Yurtimizda ta'lim sohasiga "dual ta'lim" tushunchasining kirib kelishi** hammamizga ma'lum, iqtisodiyotni rivojlanishida o'rta bo'g'in kadrlarining o'rni alohida hisoblanadi. Ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko'rsatish sohaslarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo'lgan ehtiyoj juda yuqori ko'rsatkichlarni tashkil etadi.

An'anaviy ta'lim shaklida talaba (o'quvchi) oliy yoki professional ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni ko'proq egallab, amaliyot qismini juda oz soatlarda korxona va tashkilotlarda o'taydi. Shuning uchun, rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimi o'rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o'qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta'lim shakli O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritildi. "Dual" so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, biror narsaning ikki qismga taalluqliligi, ikkita narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma'nolarni bildiradi. Dual ta'lim – o'quvchi/talabaga ta'limni o'z yo'nalishiga mos tashkilotda mehnat qilish bilan birga olib borish imkoniyatini beruvchi tizimdir. Bunda yoshlar 2-3 kun ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni va 3-4 kun korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko'nikmalarni egallaydi. Dual ta'lim shaklida tahsil olayotgan o'quvchi/talaba korxona va tashkilotlarda ishga qabul qilinganda ularga korxona tomonidan ustoz birlashtiriladi va oylik maoshi to'lanadi.

Bugungi kunda ushbu tizim Germaniya, Avstriya, Shveysariya va Koreya Respublikasi kabi mamlakatlarda iqtisodiyotni rivojlantirishda juda katta o'ringa ega.

Ushbu tizim mamlakatimizda me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 15-moddasiga muvofiq, "Dual ta'lim" ta'lim olish shakllaridan biri sifatida kiritildi. Qonunga dual ta'lim bo'yicha alohida modda (17-modda) ham kiritilib, dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ko'rsatib o'tildi. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi qarori bilan Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. Bugungi kunda dual ta'limni yanada rivojlantirish bo'yicha xorij tajribasini o'rgangan holda, qonunchilik hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish bo'yicha tegishli ishlar olib borilmoqda. Hozirgi paytda yoshlar orasida ofis (idora) xodimi ixtisosligi bo'yicha o'qitiladigan kasb-hunar maktablarida o'qish ishtiyoqi kuchli bo'lib, ularda tanlov asosida amalga oshiriladi. Ayni paytda, metallarga ishlov berish, mebel jihozlarini yasaydigan usta, zargarlik, qurilish, AITE sohasi va mehmonxona, restoran xizmati sohalari bo'yicha o'qish uchun talab juda katta. Shuni qayd qilish lozimki, barcha kasb-hunarli yoshlar davr talabiga ko'ra o'z bilim malakalarini doimiy oshirib borishlari zarur. Germaniya Respublikasida aksariyat yoshlar deyarli tengqurlarning to'rtidan uch qismi ishlab chiqarish kasb-hunar ta'limini o'taydilar. Ular o'zlari tanlagan kasb-hunarlarini korxona sharoitiga maksimal yaqinlashtirilgan sharoitda "dual tizim" asosida egallaydilar: - oqitish jarayoni bevosita amaliyot bilan birgalikda olib boriladi. Unda ta'limning, taxminan, 40%ga yaqin nazariy bilim berilsa, 60% dan ortig'i bevosita ishlab chiqarish korxonalari yoki qishloq xo'jalik bilan bog'liq sohalarda olib boriladi;

- o'qish jarayonini tashkii qilishda tahsil oluvchilarning kasbiy malaka olishga bo'lgan talab va ehtiyojlari jadal sur'atda amalga oshiriladi;

- o'qish bevosita ishlab chiqarish bilan birgalikda amalga oshirilganligi sababli moliyalashtirish mexanizmi yengillashadi;

Dual ta'lim tizimining quyidagi qator ustunliklari mavjud:

- o'qish jarayoniga korxonalar jalb qilinganligidan ijtimoiy hamkorlik yo'lga qo'yilganligi sababli kuchli siyosiy aloqadorlik usulini paydo bo'lishiga olib keladi;

- xalq xo'jaligining davlat tuzilmasi, shuningdek, nodavlat xususiy tadbirkorlik nuqtai nazaridan ham foydali moliyaviy usul hisoblanadi;

- xalq xo'jaligining rivojlanishida zarur bo'lgan o'rta pog'onada malakali kadrlarning bandlik darajasi yuqori bo'ladi.

Dual tizimda kasb-hunar ta'limini amalga oshirishda birinchi navbatda o'quv muassasasi korxona va tashkilotlar bilan bir paytning o'zida shartnoma tuzadi. Shartnomaga asosan, o'quvchi bevosita reja asosida haftada 3-4 kun korxonada real ishlab chiqarish sharoitida amaliyotni o'taydi. Ikkinchi tomondan maktabda ayni shu tanlagan kasbga doir fanlar bilan bir qatorda majburiy fanlarni o'quv dasturlar asosida bilim yurtida o'qib nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'ladilar. Ishlab chiqarish bilan o'quv yurtlarining hamkorligi bo'lajak kichik mutaxassisni ish joyi bilan ta'minlashga imkoniyat yaratadi. Odatda, kasb-hunarning turiga, murakkabligiga bog'liq holda o'qish muddati 2-3 yilni tashkil qiladi. O'qish tamom bo'lgandan keyin o'quvchi bitiruv imtihoni topshiradi. Bitiruv imtihonida maktab o'qituvchilari bilan birgalikda korxona vakillari ishtirok etadilar.

Bu esa bitiruvchining bilim, ko'nikma va malakalari haqida korxona vakiliga aniq xulosa qilish imkoninini beradi. Ayni paytda bitiruvchining imtihoni yaxshi baholanishi unga korxonada o'z o'rnini topishga omil bo'ladi. Malakali mutaxassis bo'lish uchun institutni tamom qilish shart emas. Bu yo'lda maktabni tamomlagach, kasbga tayyorlovchi o'qish kurslarini dual tizimda kasbiy o'qitishni, so'ngra texnikumni tamomlab o'z maqsadiga erishishi mumkin. Maktabni biror sabab bilan tamomlay olmasa ham kasbga tayyorlovchi o'qish kurslari dual tizimda kasbiy o'qitish bosqichlari orqali malakali mutaxassis bo'la oladi. Yoshlar, agar, maktabni tugatgach, o'qishni davom ettirmasa, malaka talab qilmaydigan ishga joylasha olishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalardan shunday xulosaga kelish mumkinki agar har bir fuqaro uzluksiz ravishda o'z malakasini oshirishga intilsa, malakali mutaxassis bo'la oladi, aks holda uning turmush tarzi ham past bo'ladi. Shu o'rinda bizning mamlakatimizda ta'lim islohotida

ko'rsatilgan uzluksiz ta'limda qo'yilgan asosiy maqsad yoshlarimizga o'rta umumiy ta'lim undan keyin Professional ta'limni tamomlashi majburiy ekanligini alohida ta'kidlash zarur. Har bir shaxs o'qish davomida ma'lum ixtisoslikka, ya'ni kasb-hunar sohibi bo'lishi, albatta, mehnat bozoridagi raqobat asosida o'z o'rnini topishi, bu esa, ayni paytda uning ijtimoiy himoyalash omili bo'ladi.

Professional ta'limda o'qish davomida kasbiy malakalarga ega bo'lish, ta'lim muassasalarining kichik korxonalar, hissadorlik jamiyatlari, korxona va fabrikalar, fermer xo'jaliklari bilan hamkorlikda bo'lishi bizning ta'lim islohotlarimizda ham xalqaro tajribalar natijalari chuqur o'rganilganligini ko'rsatadi. Bizga ma'lumki, kasb-hunar maktabi keyingi yildan texnikum deb atalib kelinadigan ta'lim dargohining bitiruvchilari ichki va tashqi mehnat bozorida o'z o'rnini topishi, uning bilim, ko'nikma va malakalari ish beruvchilar talabini qondirishda dual o'quv tizimini ta'lim jarayonida joriy qilish imkoniyatlari mavjud. Bundan keyin yangi turdagi texnikum deb yuritiladigan ta'lim muassasalarida barcha soha yo'nalishlari tajriba sinov tariqasida dual tizimni o'quv jarayoniga qo'llana borilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Talabalarning korxonada ishlab chiqarish ta'limini olishlaridan asosiy maqsad - ularning kasbiy ko'nikma va mahoratlarini oshirish, kasbiy bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, ilg'or ishlab chiqarish tajribasi bilan tanishtirish, ishlab chiqarish amaliyotiga tayyorlash va shular asosida professional ta'lim tizimidagi texnikumni tugatgandan so'ng ishlab chiqarishda mustaqil faoliyat ko'rsatishga o'rgatishdan iboratdir. Bu jarayon talabalarni korxona ustaxonalarida o'qitish malakasi kichik mutaxassislarni tayyorlashdagi hal qiluvchi davr hisoblanadi.

Bu yerda talabalar ishlab chiqarish holati, yangi jihozlar va texnologik moslamalar, zamonaviy texnologik jarayonlar bilan tanishadilar. Korxonada ishlab chiqarish ta'limi talabalarning kompleks ishlarini bajarishda muhim ko'nikmalarni mustahkamlashlari va takomillashtirishlariga, texnologik jarayonlarni rejalashtirish mahoratiga ega bo'lishlariga, turli mahsulotlarning assortimentlari bilan keng tanishib chiqishlariga yo'naltirilgan.

Korxonalarda o'qitish vaqtida o'quvchilarda ishga bo'lgan talablarni to'g'ri tushunish, uning xususiyatlari va bajarilish shartlarini hisobga olish, o'z mehnatini tashkil qilish va rejalashtira bilish, kamchiliklarning oldini olish, texnologik jarayonlarni, hamda mehnat unumdorligini oshirish uchun o'z bilimlaridan to'la foydalana bilishda o'z aksini topuvchi kasbga oid mustaqil tajriba to'liq tarkib topadi.

Kasbga oid mustaqillik yosh avlodda tarbiyalanishi kerak bo'lgan mehnat natijalariga yuksak ma'naviy javobgarlikni his qilish, kasb sharafiga his etish bilan birikib ketadi. O'quvchilar yuqori malakali ishchilar va ishlab chiqarish ilg'orlari bilan har kuni muomalada bo'lar ekanlar, ularning tajribalarini o'zlashtiradilar, korxonaning ijtimoiy va ishlab chiqarish hayoti bilan tanishadilar, ishlab chiqarish jamoasining ishlab chiqarish rejasi va korxonaning iqtisodiy ko'rsatkichlarini bajarishdagi faoliyatida faol ishtirok etadilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki ushbu tizimni joriy etishdan ko'zlangan maqsad iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko'nikmalarga ega o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iborat. Yuqorida ta'kidlanganidek, yoshlar ta'lim olish bilan birga haqiqiy ish joyida o'z kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Ko'rsatgichlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak dual ta'lim shakli professional ta'lim tizimida yo'lga qo'yildi. 2021-2022 o'quv yilidan boshlab, maktabgacha ta'lim, temir yo'l va qurilish kabi sohalarda o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash maqsadida professional ta'lim muassasalariga dual ta'lim shakli bo'yicha 3 mingdan ortiq yoshlar o'qishga qabul qilindi. 2022-2023 o'quv yilida professional ta'lim muassasalariga 4,5 mingdan ortiq yoshlar dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilindi hamda yuqorida aytilgan sohalarga qo'shimcha ravishda axborot texnologiyalari, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish kabi sohalarda ham dual ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Kelgusi o'quv yilidan boshlab, bosqichma-bosqich boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham dual ta'lim shakli asosida kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish rejalashtirilgan.

Ushbu tizim Germaniya tajribasi asosida amaliyotga joriy etilyapti. Joriy yilda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida professional ta'lim

tizimini tubdan takomillashtirish va Germaniya tajribasi asosida dual ta'limni amaliyotga samarali joriy etish bo'yicha bir qator vazifalar belgilab berilgan. Biz bilamizki, Germaniya o'zining ta'lim tizimiga dual ta'limni bir necha yillar oldin joriy qilgan. Germaniyada dual ta'lim rivojlanishining asosiy omili qonunchilikda dual ta'lim ishtirokchilarining (korxona, o'quvchi, ta'lim muassasasi) vazifalari va majburiyatlari aniq belgilab qo'yilgan.

Bugungi kunda Germaniyada 1,4 million yoshlar dual ta'lim shaklida ta'lim olishadi. Germaniyada har yili 500 ming o'quvchi dual ta'limda ishtirok etish uchun korxonalar bilan shartnoma imzolashga erishadi va 74 foiz yoshlar o'qishni yakunlagandan so'ng ish beruvchi bilan mehnat shartnomasi imzolashga erishadi. Korxona tomonidan o'quvchi(lar)ga malakali va maxsus sinovdan o'tgan hamda sertifikatga ega bo'lgan ustoz birlashtiriladi. Dual ta'limni tashkil etish va ish beruvchilarni jalb qilish savdo sanoat palatasi va tarmoq savdo palatalari faoliyatining asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Hattoki yoshlarni kasbga yo'naltirish va kasblar to'g'risida tushunchaga ega bo'lishi uchun 7-sinf dan boshlab o'quvchilar korxonalarda yiliga 2-4 haftalik tanishuv (stajirovka) o'tashadi.

Yoshlar o'zlari borgan korxona va tashkilotlar faoliyati bilan tanishib, kasblar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lgandan so'ng, o'zi qiziqish bildirgan kasb bo'yicha korxona va tashkilotlar bilan shartnoma imzolaydi va dual ta'limda tahsil olish uchun ta'lim muassasasiga ushbu imzolangan shartnoma bilan hujjatlarini topshiradi. Germaniyada dual ta'limda ishtirok etayotgan o'quvchilarga ish beruvchi tomonidan oyiga o'rtacha 930-1200 yevro oylik ish haqi to'lanadi.

Dual ta'limni rivojlantirish bo'yicha xorijiy mutaxassislar jalb qilinmoqda, mahalliy mutaxassislar Germaniya, Avstriya, Koreya va boshqa davlatlarga tajriba o'rganish maqsadida yuborilmoqda va dual ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ustida ishlanmoqda. Shuningdek, xususiy sektorni dual ta'limga jalb qilish bo'yicha ham tegishli ishlar olib borilmoqda.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimdek, dual ta'lim mamlakatimiz ta'lim tizimida yangi bo'lib, ushbu tizimni rivojlantirish bo'yicha bir qancha ishlar O'zbekiston Respublikasida bosqichma-bosqich amalga oshirib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A. A. Jalilov, Sh. T. Qodirova. Zamonaviy bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash holati va muammolar tahlili. Uzbek Scholar Journal: Vol. 25 (2024)
2. A.I. Avazboyev, Y.U. Ismadiyarov Kasbiy pedagogika. Toshkent 2018
3. Sh.S. Shoyimova, Sh.R. Mirzayeva, U.D. Qarshoboyeva. Kasbiy ta'lim metodikasi. Toshkent «Turon - Iqbol» 2020

KASB STANDARTLARI ASOSIDA DUAL TA'LIM DASTURLARINI ISHLAB CHIQISH JARAYONINING UMUMIY MASALALARI

Shasalimov Jamolxan Shasidikovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti dotsenti

Annotatsiya: Maqolada professional ta'limning zamonaviy me'yoriy - huquqiy bazasiga muvofiq kasb standartlar talablarini hisobga olgan holda professional ta'lim dasturlarini ishlab chiqishning asosiy masalalari qamrab olingan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, kasb standarti, malakaviy talablar, o'quv reja, ta'lim dasturi.

So'nggi yillarda respublikamizda ta'lim tizimini isloh qilish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda iqtisodiyotning yangi bosqichga ko'tarilishi ta'lim sohasidagi munoasbatlarni ham zamon talablariga mos ravishda tartibga solish ehtiyojini keltirib chiqardi. Natijada 2020 yilda yangi tahrirdagi Ta'lim to'g'risida Qonun qabul qilindi. Yangi tahrirdagi Qonunda professional ta'limning ham halqaro tajribalar, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga zamin yaratuvchi normalar bayon qilingan. Hususan, xorijiy davlatlarda keng joriy qilingan Davlat ta'lim standartlari kasbiy standartlar asosida ishlab chiqilishi tartibi belgilandi. Bu

tartibning amaliyotga joriy etilishi professional ta'lim tizimida malakali kadrlar tayorlash jarayoniga ko'plab ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llashga yo'l ochadi.

Ta'lim standartlarini kasbiy standartlar asosida shakllantirish professional ta'lim dasturlari, o'quv rejalarini ishlab chiqishga yangicha yondashuvlarni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan mazkur professional standartlar asosida asosiy kasbiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish metodologiyasi predmeti dolzarb hisoblanadi. Professional ta'lim dasturlarini kasb standartlari talablarini hisobga olgan holda ishlab chiqish ba'zi fundamental jihatlarni hisobga olishni nazarda tutadi.

1. Ta'lim dasturini ishlab chiqishda ish beruvchilarning ishtirok etishi. Shuni tushunish muhimki, Milliy reestrda kiritilgan kasb standarti umumtarmoq talablarini o'z ichiga oladi, ular muayyan korxonaning ishlab chiqarish xususiyatlariga va mintaqaviy mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda, muayyan ish beruvchi tashkilot tomonidan aniqlashtirilishi va tarqatilishi mumkin. Shuning uchun, ta'lim dasturini ishlab chiqishda faqat tasdiqlangan kasb standarti matnidan foydalanish yetarli emas, mehnat bozorining va ta'lim muassasasi bevosita o'zaro aloqada bo'lgan ish beruvchining talablarini o'rganish kerak. Kasb standartlari talablarini hisobga olgan holda ta'lim dasturini ishlab chiqish, ishlanmaning barcha natijalarini muvofiqlashtirishni ta'minlash uchun ishchi guruhni yaratishni nazarda tutadi, bu guruh ish beruvchilar vakillarini (Tarmoq kengashlari vakillari) o'z ichiga oladi.

2. Kasb standarti va ta'lim dasturini uyg'unlashtirish. Milliy malaka tizimida kasb standartlarining muhim vazifasi ta'lim tizimi va mehnat bozori talablari o'rtasidagi bog'lanishni amalga oshirishdir. Ta'lim dasturini shakllantirish va yangilash aynan tasdiqlangan kasb standartlari asosida amalga oshiriladi, bu esa kasb standartlarida qayd etilgan ish beruvchilarning talablarini hisobga olgan holda ta'lim dasturini loyihalash imkonini beradi.

Kasb standartiga asoslangan ta'lim dasturini ishlab chiqish ta'lim dasturida kasb standartni aks ettirishni o'z ichiga oladi. Yuqori sifatli kasb standarti sifatli ta'lim dasturini ishlab chiqish uchun zaruriy shartdir. Ideal holdagi kasb standartida mutaxassisning faoliyati va buning uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar ta'lim dasturi ishlab chiquvchilari ulardan sezilarli o'zgarishsiz foydalanishlari mumkin bo'lgan tarzda tasvirlangan. Ta'lim dasturi kasb standartga asoslanganligi sababli, ta'lim dasturi kasb standartga zid bo'lgan ma'lumotlarni o'z ichiga olmaydi. Shu bilan birga, ta'lim dasturi kasb standartining barcha ma'lumotlarini o'z ichiga olmaydi va bunday bo'lishi shart emas.

Shuningdek, ta'lim dasturini ishlab chiqish uchun, odatda, kasb standartga kiritilmagan ma'lumotlar kerak (masalan o'rganishga pedagogik yondashuv haqida ma'lumot).

3. Ta'lim dasturining sifat mezonlari. Yuqori sifatli ta'lim dasturi barcha kerakli ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ta'lim dasturi uchun asosiy sifat mezonlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ta'lim dasturi ta'lim muassasasining rivojlanish rejasi va ta'lim dasturining ajralmas qismi sifatida;

- ta'lim dasturining o'qituvchilar, ishlab chiqarish ta'limi ustalari, ta'lim oluvchilar, ota - onalar, ish beruvchilar va hamkorlikdagi boshqa hamkorlar uchun shaffof bo'lishi;

- ta'lim dasturini ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda yaxlit kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirish;

- ta'lim dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishda fanlararo yondashuv; o'quv maqsadlarini va modullarini (asosiy mazmun mavzularini) belgilash, shuningdek, o'qitish shakllari va usullarining o'qitish maqsadlariga va ta'lim oluvchilarning ehtiyojlariga muvofiqligi;

- ta'lim dasturini amalga oshirish uchun zarur resurslarni taqdim etish;

- ta'lim dasturini amalga oshirish uchun javobgarlikni belgilash.

Ta'lim dasturining sifat mezonlari ro'yxati dasturning bayon etilishi yuzasidan quyidagi majburiy talablarni ham o'z ichiga oladi:

- takrorlash bo'lmasligi;

- uzun ro'yxatlar bo'lmasligi;

- qisqa, tushunarli jumladan foydalanish;

- «bir xatboshi – bir fikr» tamoyiliga amal qilish;

- axborotning izchilligi;
- qabul qilingan rasmiy atamalardan foydalanish.

4. Ta'lim dasturini o'quv jarayoniga joriy etish. Ta'lim dasturi tegishli professional ta'lim bosqichlarining maqsad va vazifalari asosida ishlab chiqiladi.

Ta'lim dasturi mazmuni, uni ishlab chiqish va professional ta'limning tegishli ta'lim muassasalarida joriy etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Umumta'lim fanlarining o'quv dasturlari shaxsni har tomonlama rivojlantirishga, ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma, malakalari, dunyoqarashini shakllantirishga va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Kasbiy fanlarining o'quv rejalari ta'lim oluvchilarning tegishli kasb va mutaxassisliklarni o'zlashtirishga qaratiladi.

Ishlab chiqilgan malakaviy talablar, o'quv rejalari va dasturlari O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan tasdiqlanganidan keyin o'quv jarayoniga joriy etiladi.

O'quv jarayoniga ta'lim dasturini joriy etish professional ta'limi muassasalari tomonidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasida professional ta'limi sohasida o'quv rejalarning ikkita asosiy turini: tayanch o'quv rejasi va namunaviy o'quv rejasini farqlash odat tusiga kirgan.

Ma'lumki, mehnat bozori talab va taklifni yaqinlashtirishning asosiy omillaridan biri – zamonaviy mehnat bozori talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlashga va qayta tayyorlashga majmuyi yondashuv hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, professional ta'limi muassasalarining eng muhim vazifalari sifatida quyidagilarni ta'kidlash mumkin: o'qitish va malakani baholash jarayonini mutlaqo yangi shakl va uslublar asosida tashkil etish; yangi ta'lim dasturlari va o'quv rejalarni kasb standartlari va kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida, hamda Milliy malakalar ramkasi (MMR), Tarmoq malakalar ramkasi va Mashg'ulotlarning (MXST) va Ta'limning xalqaro standart tasniflagichlariga (TXST) muvofiq ishlab chiqish va amalga oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Professional ta'limi muassasalarida dual ta'lim o'quv jarayonining o'quv rejalarni va jadvallarni ishlab chiqish bo'yicha uslubiy tavsiyalar. https://edu.profedu.uz/media/files/2._PTMDa-dual-uquv-reja-uquv-dasturi.pdf

2. Kasb standartlari asosida dual ta'lim bo'yicha ta'lim standartlarini ishlab chiqish bo'yicha Qo'llanma. https://profstandart.mehnat.uz/storage/national_system_qualification/1654673994.pdf (GIZ/ICON O'zbekiston, 2022 yil)

3. Ta'lim dasturi va o'quv rejasi -1 <https://usperm.ru/clarify/obrazovatel'naya-programmahttps://usperm.ru/clarify/obrazovatel'naya-programma-i-uchebnyy-plan-o-chem-oni-mogut-rasskazati-uchebnyy-plan-o-chem-oni-mogut-rasskazat> ; https://studme.org/46442/pedagogika/uchebnyy_plan .

4. DACUM - Kattalar uchun ta'lim markaziga. Qadamlar qo'yib borish. Uslubiy qo'llanma <https://www.dvv-international-central-asia.org/fileadmin/files/central> https://www.dvv-international-central-asia.org/fileadmin/files/central-asia/documents/Publications_and_other_media/Publications/VET_publication-final_ru.pdf (O'zbekiston, 2013 yil).

5. Professional ta'limida DACUM - Uslubiy qo'llanma - https://www.dvv-international-central-asia.org/fileadmin/files/central-asia/documents/Publications_and_other_media/Publications/dacum-ru.pdf https://www.dvv-international-central-asia.org/fileadmin/files/central-asia/documents/Publications_and_other_media/Publications/dacum-ru.pdf (O'zbekiston, 2008 yil).

6. Germaniya professional ta'limining dual tizimida umumqamrovli o'quv rejalarini ishlab chiqish bo'yicha uslubiy qo'llanma (nemis tilida): Handreichung für die Erarbeitung von Rahmenlehrplänen der Kultusministerkonferenz für den berufsbezogenen Unterricht in der Berufsschule und ihre Abstimmung mit Ausbildungsordnungen des Bundes für anerkannte Ausbildungsberufe, Sekretariat der Kultusministerkonferenz, Berlin, 17.06.2021.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Sholpanova Aygerim Marxabayevna

CHDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti 2 kurs talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada o'zbekistonning kasbiy ta'lim tizimida fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi ko'rib chiqilib, dual ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. U ilg'or xalqaro tajribalar va O'zbekistonning joriy tashabbuslaridan foydalangan holda institutlar va tarmoqlar o'rtasidagi cheklangan hamkorlik va o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish zarurati kabi integratsiyadagi to'siqlarni muhokama qiladi. Maqolaning xulosasiga ko'ra, yaxshi tuzilgan fan-ta'lim-ishlab chiqarish modeli talabalarni sanoatga tegishli ko'nikmalar bilan qurollantirish va milliy iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir.

Kalit so'zlar: Kasb-hunar ta'limi, dual ta'lim, O'zbekiston, fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, sanoat hamkorligi, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilar malakasini oshirish, kadrlar malakasini oshirish

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida professional ta'lim tizimlari tez o'zgaruvchan sanoat talablariga moslashishi kerak. Ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarishni uyg'unlashtirgan yaxshi integratsiyalashgan yondashuv talabalarni mehnatda zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarga tayyorlash uchun zarur bo'ldi. Sinfda o'rganishni amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirgan dual ta'lim nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishda samarali ekanligini isbotladi, yuqori malakali ishchi kuchini yaratish orqali ham talabalar, ham sanoat uchun foyda keltirdi. O'zbekiston ta'lim tizimini isloh qilishga intilishi bilan fan, ta'lim va ishlab chiqarishni kasb-hunar ta'limi sektorida integratsiyalashuviga ustuvor ahamiyat berdi.

Germaniya va Janubiy Koreya kabi muvaffaqiyatli kasbiy ta'lim tizimiga ega bo'lgan ko'plab mamlakatlarda dual ta'lim modellari talabalarga sanoat hamkorligi orqali amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Ushbu model ta'lim natijalarini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirishga yordam beradi va talabalarni professional sharoitlarda darhol qo'llaniladigan vakolatlar bilan jihozlaydi. Ushbu maqola O'zbekistonda fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi modelini rivojlantirish muammolari va potentsial strategiyalarini o'rganib, dual ta'limning kasbiy ta'limni modernizatsiya qilish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash yo'li sifatidagi rolini yoritadi.

O'quv loyihasi: Bu tadqiqot kuchli dual ta'lim tizimlari bilan mashhur mamlakatlardan ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarishni integratsiyalash bo'yicha ilg'or tajribalarni tahlil qilish uchun sifatli yondashuvdan foydalanadi. Shuningdek, shu kabi strategiyalarni amalga oshirishda O'zbekiston oldida turgan muammolar ham baholanadi.

Ma'lumotlar to'plash: Ma'lumotlar Germaniya, Finlyandiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning amaliy tadqiqotlarini, shuningdek, O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining dasturiy hujjatlarini adabiyotlarni ko'rib chiqish orqali to'plangan. Shuningdek, O'zbekistondagi pedagoglar, soha mutaxassisleri va siyosatchilar bilan dolzarb muammolar haqida tushunchaga ega bo'lish uchun suhbatlar o'tkazildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: Ma'lumotlar fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi va dual ta'limni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy elementlarni aniqlash uchun tahlil qilindi. Tahlil o'quv dasturlarini ishlab chiqish, sohadagi hamkorlik, infratuzilma talablari va o'qituvchilar malakasini oshirishga qaratildi.

O'quv dasturlarini modernizatsiya qilish: Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'quv dasturlarini isloh qilish samarali integratsiya uchun muhim ahamiyatga ega. Germaniya kabi davlatlar moslashuvchan va sanoat standartlariga mos keladigan modulli va malakaga asoslangan o'quv dasturlarini ishlab chiqdilar. O'zbekistonda bunday o'quv dasturlarini moslashtirish o'quvchilarning tegishli ko'nikma va bilimlarni egallashini ta'minlab, ularning mehnatga tayyorlanishini ta'minlaydi. Ilmiy tamoyillarni amaliy qo'llashga yo'naltirilgan o'quv dasturini yangilash integratsiya yo'lidagi asosiy qadamdir.

Sanoat hamkorligi: Samarali dual ta'lim asosan ta'lim muassasalari va ishlab chiqarishlar o'rtasidagi hamkorlikka tayanadi. Masalan, Janubiy Koreya modeli stajirovka va amaliy treninglar o'tkazuvchi korxonalar bilan yaqin hamkorlikni o'z ichiga oladi. O'zbekiston uchun sanoat tarmoqlari, jumladan, ishlab chiqarish, axborot texnologiyalari va qishloq xo'jaligi sohalari bilan hamkorlikni mustahkamlash kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bunday hamkorlik talabalarga haqiqiy tajriba bilan ta'minlaydi, bandlikni oshiradi va sanoatni ta'lim tizimiga hissa qo'shishga undaydi.

O'qituvchilarni tayyorlash va rivojlantirish: Ikki tomonlama ta'limning mustahkam modeli texnik jihatdan malakali va amaliy o'qitish usullarini qo'llay oladigan o'qituvchilarga bog'liq. Finlyandiyada kasb-hunar o'qituvchilari uchun uzluksiz malaka oshirish dasturlari ularning sanoat tendentsiyalari va o'qitish usullari bo'yicha yangilanishini ta'minlaydi. O'zbekiston uchun o'qituvchilarni tayyorlash va sertifikatlashtirish dasturlariga sarmoya kiritish o'qituvchilarni nazariy va amaliy o'rganishni osonlashtiradigan bilimlar bilan ta'minlaydi.

Texnologik integratsiya: Raqamli vositalar va simulyatsiyalarni kasbiy ta'limga integratsiyalash turli xalqaro kontekstlarda, ayniqsa, shaxsiy amaliyotlar cheklangan bo'lsa, samarali ekanligini isbotladi. Rivojlangan mamlakatlardagi ko'plab kasb-hunar muassasalari texnik ko'nikmalarni o'rgatish uchun virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalardan foydalanadilar. O'zbekiston ham xuddi shunday texnologiyalarni qo'llashdan foyda ko'rishi mumkin, bu esa o'quvchilarga hatto qishloq joylarida ham, resurslari kam ta'minlangan maktablarda ham yuqori sifatli ta'lim olish imkonini beradi.

Xalqaro ilg'or tajribalarni O'zbekiston kontekstiga moslashtirish: Dual ta'lim modelini qabul qilish muhim salohiyatga ega bo'lsada, u O'zbekistonning o'ziga xos ehtiyojlari va muammolariga moslashtirilishi kerak. Misol uchun, Germaniyaning dual ta'lim tizimiga o'xshash modelni amalga oshirish ta'lim muassasalari va sanoat tarmoqlari o'rtasida tuzilgan hamkorlikni talab qiladi. Biroq, O'zbekistonda sanoat infratuzilmasi darajasi shahar va qishloq o'rtasida katta farq qiladi. Shu sababli, asosiy shahar markazlari va sektorlarida pilot dasturlardan boshlash foydali yondashuv bo'lishi mumkin, keyinchalik model pishib qolganda boshqa mintaqalarga ham kengaytirilishi mumkin.

Integratsiya yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish: O'zbekiston ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasiga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan mablag'larning cheklanganligi, infratuzilmaning yo'qligi va malakali o'qituvchilarning yetishmasligi kabi muayyan muammolarga duch kelmoqda. Xalqaro donorlar, tashkilotlar va sanoat korxonalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish infratuzilmani rivojlantirish uchun zarur bo'lgan resurslarni ta'minlashga yordam beradi. Masalan, texnologiya kompaniyalari bilan hamkorlik raqamli integratsiyani qo'llab-quvvatlashi va xalqaro ta'lim tashkilotlari tomonidan moliyalashtiriladigan o'quv dasturlari malakali o'qituvchilar yetishmasligini bartaraf etishi mumkin.

Potentsial iqtisodiy ta'sir: ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarishning dual ta'lim orqali integratsiyalashuvi O'zbekistonda iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar uyg'unligi orqali tayyorlangan malakali ishchi kuchi yanada moslashuvchan va sanoat talablarini qondirishga qodir. Bundan tashqari, yaxshi yo'lga qo'yilgan dual ta'lim tizimi malakali ishchi kuchi bilan ta'minlash orqali O'zbekistonni xorijiy investitsiyalar uchun jozibador davlatga aylantiradi.

O'zbekistonning kasbiy ta'lim tizimida fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi dual ta'lim modelini ishlab chiqish bilan bir qatorda talabalarni sohaga oid ko'nikmalar bilan qurollantirish va milliy iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajribalardan kelib chiqqan holda, ushbu maqola ushbu maqsadlarga erishishda o'quv dasturlarini

modernizatsiya qilish, sohadagi hamkorlik, o'qituvchilar malakasini oshirish va texnologiya integratsiyasi muhimligini ta'kidlaydi.

Ayniqsa, moliyalashtirish va hamkorlikni yo'lga qo'yishda qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, ilg'or xalqaro tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtiruvchi strategik yondashuv sezilarli yaxshilanishlarga olib kelishi mumkin. Muhim tarmoqlarda pilot dasturlarni amalga oshirish, kadrlar tayyorlash va infratuzilmaga sarmoya kiritish orqali O'zbekiston zamonaviy, samarali kasbiy ta'lim tizimini yaratishi mumkin. Bu yondashuv pirovardida rivojlanayotgan jahon iqtisodiyoti talablariga javob berishga tayyor malakali va moslashuvchan ishchi kuchini ishlab chiqarish orqali barqaror iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Müller, W. "The Dual System of Vocational Education in Germany." International Journal of Vocational Education and Training, 2017, vol. 25, no. 2, pp. 45-60.
2. Smith, J. "Technological Integration in Vocational Training." Education and Digital Transformation, 2020, vol. 15, no. 1, pp. 102-120.
3. Kim, H. J. "Vocational Education and Industry Partnership in South Korea." Asian Vocational Journal, 2019, vol. 18, no. 3, pp. 210-223.
4. O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. O'zbekistonda kasb-hunar ta'limini rivojlantirish milliy strategiyasi, Toshkent, 2021-yil.
5. Finnish Ministry of Education and Culture. "Teacher Training for Vocational Education: National Report." Helsinki, 2018.

GERMANIYA DUAL TA'LIM TIZIMI BILAN YAQINDAN TANISHISH VA O'ZBEKISTONDA DUAL TA'LIMNING BUGUNGI HOLATI.

Suyarov Ashirbek Mustafayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Menejment" kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Germaniya Federativ Respublikasi ta'lim tizimida dual ta'limning joriy qilinishi, uning mamalakat rivojidagi hissassi xamda O'zbekiston Respublikasida dual ta'limning bugungi xolati tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, dual ta'lim, "Ta'lim to'g'risidagi" qonun, kasb-hunar muassasalari, korxona, amaliyot, ta'lim sohasidagi siyosat, Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati, xususiy sektor.

Germaniyada mavjud bo'lgan asosiy qonun har bir fuqaroga o'z shaxsini erkin kamol toptirish, qobiliyatlari va qiziqishiga qarab maktab, o'quv yurti va kasb tanlash huquqini beradi. Ta'lim sohasidagi siyosatning maqsadi shundan iboratki, u har bir insonni optimal darajada qo'llab-quvvatlash, uning manfaatlariga javob beradigan malakaviy tayyorgarlikdan o'tish imkoniyatini yaratadi. Har bir fuqaro hayoti davomida umumiy, kasbiy va siyosiy ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Ta'lim sohasidagi siyosatning asosiy yo'nalishlaridan biri yosh avlodni demokratik mamlakatda mas'uliyat hissiga ega mustaqil fuqarolar etib tarbiyalashdir. Germaniya sanoatlashtirilgan, xom-ashyo jihatdan zaif mamlakat sifatida yaxshi tayyorlangan mutaxassislarsiz rivojlana olmasligini bilgan. Buning uchun Germaniya ta'lim sohasiga katta mablag'lar ajratgan. Masalan, 1995-yilda mamlakat miqyosida o'quvchi yoshlar va talabalarni moddiy qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari hisobga olingan holda maktab va oliy o'quv yurtlari uchun 158,2 mlrd marka miqdorida mablag' ajratildi.

"Huquqiy asoslar. Asosiy qonunning 7-moddasiga muvofiq butun maktab ta'limi tizimi davlat nazorati ostidadir. Federativ qurilishga muvofiq ta'lim sohasidagi vakolatlar federatsiya va yerlar o'rtasida bo'linadi. Jumladan, Germaniyadagi mavjud 16 ta yerlarning hammasida ham o'zlarining ta'lim to'g'risidagi qonunlari mavjud. Ta'lim sohasidagi qonunchilik va boshqaruv, asosan, yerlarning vakolatiga kiradi. Bu, avvalombor, o'rta va oliy ta'lim tizimi, qatlami o'qitish tizimi va ta'lim darajasini oshirish tizimiga tegishlidir." [1]

Germaniyada uchinchi bosqich o'rta ma'lumotiga ega bo'lganlar soni tobora ortib bormoqda: maktablarning ko'pchilik bitiruvchilari oliy o'quv yurtlarida ta'lim olishga qaror qilmoqdalar.

Maktabni oliy o'quv yurtiga kirish huquqisiz tamomlagan yoshlar, odatda, kasb-hunar ta'limi tizimiga kirib boradi. Lekin oliy o'quv yurtiga kirish huquqiga ega bo'lganlarning ko'pchiligi ham kasb-hunar ta'limini tanlaydi. Ko'pchilik yoshlar o'qishni "dual tizim" doirasida o'taydi, ya'ni korxonada amaliy tayyorgarlik bilan kasb-hunar maktabidagi nazariy o'qishni birlashtiradilar. Shunday qilib, xususiy sektor va davlat kelishilgan holda kasb-hunar ta'limi tizimidagi ahvolga javobgardirlar. Germaniya "dual ta'lim" tizimini yaqindan o'rganish uchun O'zbekiston rasmiy delegatsiyasi xam 2023 yili ushbu mamalakatga tashrif buyurdi. "2023-yilning 17—24-iyun kunlari O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi vakillarining Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) bilan amalga oshirilayotgan "Markaziy Osiyoda iqtisodiy o'sish sektorlari uchun professional ta'lim" (RECA5) loyihasi doirasida dual ta'lim asosida kadrlar tayyorlash jarayoni bilan tanishish uchun Germaniyaga o'quv-amaliy tashrifi tashkil etildi. Asosiy maqsad – ta'lim tizimini isloh qilishni qo'llab-quvvatlash doirasida olingan bilimlarni amalda qo'llash maqsadida ishtirokchilarni Germaniyadagi dual ta'lim tizimi bilan yaqindan tanishtirishdan iborat. Safarining birinchi kuni Vazirlik vakillarini Reynland-Pfals federal yerining Bosh vaziri Malu Dreyer xonim qabul qildi. Shundan so'ng, Ta'limni nazorat va xizmat ko'rsatish boshqarmasiga (Trier) tashrif uyushtirildi, unda ishtirokchilarga kasb-hunar ta'limi muassasalarida sifatni ta'minlash, ishlab chiqarishda sifat nazoratini amalga oshirish tajribasi o'rganildi. Kasb-hunar ta'limi muassasalarida kadrlar tayyorlash jarayoni, uzluksiz ta'lim, o'ziga xos xususiyatlari, dual ta'limni tashkil holati, bitiruvchilarni yakuniy baholash tizimi bilan tanishish uchun Koblenz shahri Hunarmandchilik palatasiga tashrif amalga oshirildi. Germaniyada amaliy dual ta'lim nafaqat kasb-hunar ta'limi, balki xususiy sektor faol ishtirokida oliy ta'lim bosqichida ham amalga oshiriladi. Shu bilan birga, o'quv safari davomida oliy va professional ta'lim tizimida dual ta'limda o'qitish jarayoni bilan yaqindan tanishish uchun Koblenz shahridagi Yuliusa Vegelera nomidagi kasb-hunar maktabi va Koblenz amaliy fanlar universiteti uchrashuvlar tashkil qilindi. Tashrif davomida ish beruvchi korxonalar hamda Germaniyaning dual kasbiy ta'lim tizimida muhim rol o'ynaydigan organ – Kasbiy ta'lim Federal instituti (BiBB) faoliyati bilan yaqindan tanishish va ularning tajribalarini o'rganish rejalashtirilgan." [2]

O'zbekiston Respublikasida xam dual ta'lim tizimi qonunlarda o'z ifodasini topgan jumladan: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonunning 17-moddasi dual ta'lim to'g'risidadir:

"Dual ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi.

Dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi." [3]

O'zbekiston ta'lim tizimida dual ta'limning bugungi xolatini dunyo xamjamiyati xam e'tirof etmoqda, jumladan Misrning "Sada al-Balad" axborot agentligi O'zbekistondagi dual ta'lim shakliga bag'ishlangan maqolasini e'lon qildi.

Maqolada qayd etilishicha, dual ta'lim – ta'lim yo'lidagi sifatli islohot hisoblanadi. O'zbekistonda bu borada qonunchilikni mustahkamlash bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2020 yil 23 sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda dual ta'lim tizimi o'z ifodasini topgan. Bu orqali O'zbekiston mehnat bozoridagi real ehtiyojlar, korxona va tashkilotlar, iqtisodiyot tarmoqlaridagi aniq ish o'rinlari bo'yicha mehnat faoliyati bilan ta'limni uyg'unlashgan holda tashkil etish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning yangi mexanizmlari joriy qilina boshlandi. "O'zbekistonda dual ta'lim shaklini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida joriy yil yakuniga qadar dual ta'lim shaklida qamrov 50 ming nafarga yetkaziladi. Bundan tashqari, Germaniya, Shveytsariya va Britaniya tajribasi asosida kasb standartlari ishlab chiqiladi", [4] – deya ta'kidlagan axborot agentligida.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash joizki dual ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda keng joriy qilinmoqda va mamlakatlar rivojiga o'zining munosib o'rnini qo'shmoqda. O'zbekistonda xam dual ta'lim keng joriy qilinmoqda va buni jahonhamjamiyati xam e'tirof etmoqda. Dual ta'lim mamlakatimiz taraqqiyotida muxim rol o'ynaydi deb ishonch bildiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. J.A.Hamidov, D.O.Ximmataliyev, I.B.Asqarov, Sh.N.Muslimov. Jahon ta'lim tizimi (O'quv qo'llanma). -T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot – matbaa uyi», 2021.160 bet
2. <https://edu.profedu.uz/news/80>
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. Lex.uz <https://kun.uz/03210730?q=%2Fuz%2F03210730>

DUAL TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA TA'LIM HAMDA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH AHAMIYATI

Sirojiddinova Nodira Rivojiddinovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti, "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" kafedrasini mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif professional ta'limda dual ta'limni tashkil etishning huquqiy asoslari, dual ta'lim shaklini tashkil etishning mohiyati, ahamiyati, dual ta'limni tashkil etish jarayonida maxsus fanlar va kvalifikatsion amaliyot integratsiyasini ta'minlashning ahamiyati, aniqlangan muammolar, xorijiy mamlakatlarda nazariya va amaliyotni integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan metodikalar, dual ta'lim shaklini tashkil etishda Germaniya tajribasi, o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda dual ta'lim o'rni haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, dual ta'lim, Davlat, ish beruvchi, ish beruvchilar uyushmalari, Savdo sanoat palatalari, ijtimoiy sheriklar, ustoz, shogird, integratsiya, maxsus fanlar, kvalifikatsion amaliyot, kasbiy kompetensiya.

Bugungi kunda ijodiy fikrlaydigan, yuksak shaxsiy fazilatlarga ega, egallayotgan kasbi bo'yicha kasbiy kompetensiyaga ega bo'lgan, o'zgaruvchan mehnat bozorida o'z ish o'rnini mustaqil ravishda topa oladigan, raqobatbardosh, egallagan kasbi bo'yicha yangiliklar kiritib oladigan, yangi ish va xizmat turlarini taklif eta oladigan, ish o'rni yarata oladigan kasb egalarini tayyorlash kasbiy ta'lim oldida turgan eng dolzarb muammolardan hisoblanadi. Tarixiy rivojlanishning hozirgi tub burilish bosqichida mehnat bozori talablari asosida o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlash, ularni kasbiy rivojlanishini ta'minlash, ta'limning yangi, dunyo miqyosida muvaffaqiyatga erishgan shakllaridan foydalanib sifatli kadrlar tayyorlash, kasbiy ta'lim tizimini isloh qilish, yanada takomillashtirish vazifasini hal qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Zero o'rta bo'g'in kadrlari mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda alohida o'rin tutadi, ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo'lgan ehtiyoj juda yuqori ko'rsatkichlarni tashkil etadi.

Integratsion jarayonlarning tez sur'atlarda o'sib borishi, mehnat bozori hamda ish beruvchilarning tez o'zgaruvchan talablariga mos ko'nikma va kompetensiyalarga ega raqobatbardosh o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlashni, professional ta'lim sohasida xalqaro andozalarga mos tizimni talab qilmoqda. Shuning uchun, rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimi o'rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o'qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta'lim shakli O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritildi.

Integratsiya (lotincha integratio — tiklash, to'ldirish, integer — butun so'zidan) — bu suveren davlatlar o'rtasida tovarlar, xizmatlar, moliya, investitsiya, ishchi kuchi erkin harakatlanadigan iqtisodiy kenglikni tashkil qilish maqsadida birlashish jarayoni. 1) sistema yoki organizmning ayrim qismlari va funksiyalarining o'zaro bog'liqlik holatini hamda shunday holatga olib boruvchi jarayonni ifodalaydigan tushuncha; 2) fanlarning yaqinlashishi va o'zaro aloqa jarayoni; differentsiatsiya bilan birga kechadi; 3) 2 va undan ortiq davlatlarning iqtisodiyotini o'zaro muvofiqlashtirish va birlashtirish²⁵.

Integratsiya - o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarining, tizimning barcha elementlarining o'zaro bog'liqligini va ular o'rtasidagi aloqani ta'minlaydigan jarayon hisoblanadi. Integratsiyani

²⁵ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Integratsiya>

ta'minlash orqali aniq maqsad qo'yish, kimni o'qitish, qanday o'qitish (o'qitish mazmuni), qanday shaklda o'qitish (an'anaviy, dual) va qanday texnologiyalar asosida o'qitish kabi masalalar hal etilishi, integratsiya jarayonlari orqali tizimning alohida elementlarini yoki butun tizimni sifat jihatidan o'zgartirish nazarda tutiladi. Bu jarayon kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish zarurati va kasbiy ta'limning vazifalarini hisobga olgan holda mavjud mutaxassislar tayyorlash tizimi o'rtasidagi qaramaqarshiliklarni hal qilish usullaridan biri bo'lishi kerak.

Integratsiya va integratsion jarayonlar mazmunidan kelib chiqib ishlab chiqarish va ta'limni bir-biri bilan bog'laydigan, bir-birini to'ldiruvchi, bir maqsad yo'lida harakatlanuvchi tizim sifatida dual ta'lim shaklini joriy etish va uni rivojlantirish eng optimal yechim desak bo'ladi.

Bu borada mamlakatimizda ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida" 2021-yil 29-martdagi 163-son qarori, 2023-yil 7-dekabrda "Professional ta'lim muassasalariga yil davomida o'quvchilarni dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" gi 647-sonli qarorlari asosida dual ta'lim tashkil etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tasarrufidagi professional ta'lim muassasalarida 2021-22 o'quv yilidan boshlab ilk bor professional ta'lim tizimi (kollej va texnikumilari)da dual ta'limni tashkil etildi. 2022-23 o'quv yilida boshlab kasb-hunar maktablarida ham joriy etildi.

Biroq ushbu ta'lim shaklini tashkil etish va samaradorlikka erishish uchun hal qilinishi lozim bo'lgan muammolalar yuzaga chiqmoqda.

Dual ta'lim jarayoni ta'lim muassasasi tomonidan tashkilot bilan kelishgan holda tasdiqlanadigan o'quv rejasi va o'quv jarayoni grafigi asosida tashkil etiladi. O'quvchilarning ta'lim jarayonining nazariy, o'quv va amaliy qismidagi ishtiroki kasbiy ta'lim muassasasida guruh jurnallarida, ishlab chiqarish bilan bog'liq amaliy qismidagi ishtiroki tashkilotdagi o'quvchilar kundaligida qayd etib boriladi.

Dual ta'lim-bu bo'lajak mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy va ijtimoiy moslashuvi uchun ta'lim tashkiloti va ish beruvchilarning o'zaro hamkorligi samarasidir. O'quvchi o'quv jarayonining dastlabki bosqichlarida tahsil oluvchi korxona xodimi sifatida ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilinadi.

Dual ta'lim ish beruvchilar, xodimlar (dual ta'lim talabgorlari) hamda kasbiy ta'lim va tayyorgarligi sohasida yuqori darajada tashkillashtirilgan va innovatsion usullarda turli xil jamoaviy manfaatlarni taqdim qilishi kerak. Kasbiy ta'lim korxonaning ehtiyojlari bilan muvofiq bo'lishi kerak. Demak ishlab chiqarish va kasbiy ta'lim integratsiyasi ta'minlanishi kerak. Shundagina biz mehnat bozoriga raqobatbardosh va kasbiy kompetensiyarga ega kadrlarni taqdim eta olamiz.

Kasbiy ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash uchun quyidagi vazifalarni hal qilish talab etiladi.

Ish beruvchilar:

1. Ishlab chiqarish korxonalari ish beruvchilar va xodimlar kasbiy ta'limi, unga tayyorgarlik bilan shug'ullanishlari uchun asos va maydon yaratib berishlari (ish o'rinlari va ustozlar);

2. Kasbiy ta'lim bilan hankorlikda o'quv-metodik hujjatlarni ishlab chiqishlari va shu dastur asosida korxonada o'qitishni tashkil etishlari;

3. O'quvchilarni tashkilotda ishlab chiqarish bilan bog'liq amaliy qismi davrida aniq ish joyi va zarur jihozlar bilan ta'minlashlari.

Kasbiy ta'lim:

1. Tegishli vazirliklar va idoralar bilan kelishgan holda tasdiqlangan ta'lim dasturlari asosida dual ta'lim bo'yicha o'quv-metodik hujjatlarni ishlab chiqishlari va tasdiqlashlari (ish beruvchilar talablari asosida);

2. Ta'lim muassasalari kasbiy nazaryani (maxsus fanlarni) va amaliyotni ish beruvchilar ehtiyojlariga muvofiq ravishda amalga oshirishlari (tasdiqlangan namunaviy ta'lim dasturlariga ish beruvchi talablari asosida o'zgartirish kiritish);

3. Ta'lim muassasasi tashkilot bilan kelishgan holda o'quv rejasi va o'quv jarayoni grafigini tasdiqlashlari kerak bo'ladi.

Ishlab chiqarish va kasbiy ta'lim integratsiyasidan quyidagi natijalarga erishish mumkin:

Ish beruvchilar:

1. Bo'lajak malakali ishchilarga investitsiya qilishadi va o'ziga sodiq bo'lgan xodimlarga ega bo'ladi;

2. Korxona uchun zarur vazifa va majburiyatlarni bajarishga qodir bo'gan xodimlarga ega bo'ladi;

3. Ta'lim dasturlarini ishlab chiqishdagi ishtiroki tufayli korxonadagi mavjud texnika texnologiya asosida o'qitishga erishadi hamda malakali ishchilarga ega bo'ladi;

4. O'qitish davrining o'zida o'quvchilarning innovatsiyaviy g'oyalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kasbiy ta'lim:

1. Bitiruvchilarning salmoqli qismi uchun ish o'rinlari bilan bog'liq muammolar bartaraf etiladi;

2. Ishlab chiqarish korxonalari texnologiyalaridan foydalanib, real ishlab chiqarish jarayonida o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlaydi;

3. Mehnat bozori talablariga javob bera oladigan, egallayotgan kasbiga mos kompetensiyalarga ega bo'lgan kadrlar tayyorlaydi.

Dual ta'lim O'zbekistonda yaqin davrlardan boshlab kirib kelgan bo'lsada, u kasbiy ta'limda mehnat bozoriga kasbiy kompetensiyaga ega kadrlar tayyorlashning zamonaviy shakllaridan biri hisoblanadi. Dual ta'limning o'ziga xos xususiyati amaliy tajriba va nazariy mashg'ulotlarning birlashuvidir. Aynan kasbiy ta'lim tizimidagi ana shunday yangicha yondashuv kelajakdagi yuqori malakali mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2021 yil 29 martdagi "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi, VMQ-163-sonli qarori.

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2023 yil 7 dekabrda "Professional ta'lim muassasalariga yil davomida o'quvchilarni dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi VMQ-647-sonli qarori.

6. Avliyaqulov A.K., Xodjayev N.S., "Professional ta'lim tizimida dual ta'limning modeli" Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish instituti, 2020 yil, 48-52 b.

7. Сидакова Л.В. Сущность и основные признаки дуальной модели обучения // Образование и воспитание. 2016. №2. С. 62-64.

4. Goncharova "Rossiyada dual ta'limni rivojlantirish muammolari va istiqbollari", Rossiyada va chet elda kasb-hunar ta'limi jurnali 2017 yil No 4, 192-198-b

8. Smirnova, "Dual ta'lim tizimida talabalar motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash", "Zamonaviy fan" jurnali, 2019 yil No 12, 36-42-b.

AMALIY-KASBIY TA'LIMDA O'QITUVCHILARNING DUAL TIZIMDA ISHLASH XUSUSIYATLARI

Siddiqova Sadoqat G'afforovna

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent,

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Annotatsiya: Ushbu maqola dual ta'lim tizimining mohiyatini, uning ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash orqali o'quvchilarni nazariy bilimlar bilan birga amaliy

ko'nikmalar bilan ham ta'minlashga qaratilganligini tahlil qiladi. Dual ta'lim tizimi yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlash va ularning kasbiy malakasini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'qituvchilarning malakasi va me'yoriy-huquqiy bazaning takomillashuvi tizimning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida asosiy omil hisoblanadi. Maqolada dual ta'limning huquqiy va metodologik jihatlarini, amaliyotda o'qituvchilar va ishlab chiqarish sektori mutaxassislari o'rtasida o'zaro hamkorlikni kuchaytirish orqali samaradorligini oshirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, amaliy ko'nikmalar, me'yoriy-huquqiy baza, ta'lim tizimi, kasbiy malaka, ishlab chiqarish sektori, o'qituvchilar malakasi, hamkorlik.

Dual ta'lim tizimi, ta'lim va ishlab chiqarishning uzviy bog'liqligini ta'minlash orqali o'qituvchilarni nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlashni maqsad qiladi. Bu tizim yoshlarni bozorga tayyorlashda, ularning kasbiy malakasini oshirishda katta ahamiyatga ega. Dual ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun professor-o'qituvchilarning malakasi, me'yoriy-huquqiy baza, hamda ta'lim jarayoniga dual ta'lim elementlarini joriy etish masalalari alohida ahamiyatga ega. Maqolada dual ta'lim tizimini o'qituvchilar tomonidan amalga oshirish uchun zarur bo'lgan huquqiy va metodologik me'yorlar, ularni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari haqida fikr yuritiladi.

Dual ta'limning asosiy elementlaridan biri – amaliyotning yuqori darajada tashkil etilishi. O'qituvchilar ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda o'qituvchilarni amaliyotga tayyorlashda qatnashadilar. O'qituvchilar va ishlab chiqarish sektorining mutaxassislari o'rtasida o'zaro aloqalarni o'rnatish va hamkorlikni kuchaytirish dual ta'lim tizimini joriy etishda muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchilar uchun huquqiy me'yorlar va normativ hujjatlar ta'lim jarayonida ish beruvchilar bilan hamkorlikni va ishlab chiqarish tashkilotlaridagi amaliyotlarni samarali tashkil etishni ta'minlash kerak. O'qituvchilar va ishlab chiqarish sektori o'rtasida o'zaro kelishuvlar, shartnomalar va ta'lim jarayonlarini reglamentlovchi hujjatlar ishlab chiqilishi zarur [1, B. 18].

Dual ta'lim tizimining mohiyati va ahamiyati quyidagilarda aks etadi. Dual ta'lim – bu o'qituvchilarni ta'limning ikki qismida, ya'ni, o'quv muassasasi (nazariy ta'lim) va ishlab chiqarish (amaliyot)da o'rgatish tizimidir. Bu modelda talaba o'rganadigan sohani ishlab chiqarish jarayonlarida to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etib, o'z bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Dual ta'lim tizimi, ayniqsa, kasb-hunar ta'limi va texnik mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim olishda samarali bo'lishi mumkin. Bunda o'qituvchilar nafaqat nazariy bilimlarni berishda, balki talabalar bilan ishlab chiqarish jarayonlarida bevosita ishlash orqali amaliy tajriba orttirishlari kerak.

Dual ta'limni samarali amalga oshirish uchun mustahkam me'yoriy-huquqiy baza talab etiladi. Bu baza o'qituvchilar, ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish sektori o'rtasida hamkorlikni tartibga solish va muvofiqlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Dual ta'lim tizimining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun yangi o'quv dasturlari, materiallar va metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi kerak. Bu o'qituvchilarni o'rgatish uchun o'qituvchilarni ta'limning yangi shakllari bilan tanishtirishga imkon beradi. Dual ta'lim professor-o'qituvchilardan me'yoriy-huquqiy baza va dual ta'lim elementlarini joriy etish imkoniyatlari, ta'lim dasturini ishlab chiqish tamoyillari (o'quv rejasi, o'quv fanlari dasturlari, dastur natijalarini baholash usullari) haqida bilimga ega bo'lishini talab qiladi. Dual ta'limga mos o'quv dasturlarini ishlab chiqishda ta'lim dasturlari va o'quv materiallarini takomillashtirish, ishlab chiqarish sektori ehtiyojlariga mos ravishda yangilanishi lozim. O'qituvchilar bunday dasturlarni yaratish va o'quv jarayonida qo'llashga tayyor bo'lishlari kerak. [2, B. 46].

Shuningdek, dual ta'limning bir qismi sifatida o'qituvchilar quyidagilarga ega bo'lishlari kerak:

- ✓ ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishning barcha bosqichlarida manfaatdor tomonlar bilan o'zaro hamkorlik qilish;
- ✓ ta'lim dasturlarini amalga oshirishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan hujjatlarni ishlab chiqish va yuritish;
- ✓ ta'lim dasturlarini o'zlashtirish natijalarini monitoring qilish va baholash ko'rsatkichlarini aniqlash.

Dual ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun professor-o'qituvchilarning malakasi va metodikasi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilarni amaliyotga tayyorlash, yangi pedagogik

texnologiyalar va uslublarni o'rgatish, ishlab chiqarish sektorining talablarini tushunish – bu o'qituvchilar uchun zarur ko'nikmalardir.

✓ pedagogik va amaliy tayyorgarlik: o'qituvchilar dual ta'limning metodikasi, shuningdek, ishlab chiqarish sohasidagi o'zgarishlar bilan tanish bo'lishlari kerak. Ular o'qituvchilarni faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlashlari zarur.

✓ o'qituvchilarning ish beruvchilar bilan hamkorligi: o'qituvchilar ishlab chiqarish sektoridagi mutaxassislar bilan yaqindan ishlashlari, amaliy mashg'ulotlar o'tkazishlari va ishlab chiqarish muhitini o'quv jarayoniga integratsiya qilishlari zarur. Bunda ishlab chiqarish sektoridagi o'qituvchilarning o'quv dasturlariga qo'shgan hissasi ham muhim.

Reflektor texnologiyalarni oliy ta'lim muassasalarining pedagogik jarayonida qo'llash dual ta'lim talabalarining o'quv va kasbiy faoliyatidan xabardorligini oshirishga qaratilgan. Bunga reflektorlik-faollik yondashuvi tekisligida joylashgan yangi o'qitish usullarini faol joriy etish orqali erishiladi.

Talabalarining ishlab chiqarish amaliyotida mulohaza yuritish katta ahamiyatga ega, chunki bu ularning tanlagan kasbidagi dastlabki qadamlarini aks ettiruvchi tushunish bo'lib, kelajakdagi mutaxassisni o'z kasbini yanada ongli va faol boshqarishga qaratilgan [3, B. 75].

Refleksiya og'zaki yoki yozma insho yoki mini insho shaklida bo'lishi mumkin. Oliy ta'lim muassasalarida aks ettirish talabalar guruhida tashkil etilishi yoki har bir talaba tomonidan individual ravishda amalga oshirilishi mumkin.

Fikrlashning ahamiyati to'g'ridan-to'g'ri talabaning o'quv ishinining ahamiyatini, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarining sabablarini qanchalik chuqur anglashiga bog'liq. Mulohaza munozaralar, aqliy hujum va davra suhbatlari formatida, talabalar o'z faoliyati natijalarini baholash va ularni hamkasblari natijalari bilan solishtirish imkoniga ega bo'lganda eng samarali tarzda amalga oshiriladi [5, B. 90].

Umuman olganda, oliy ta'lim muassasalarida dual ta'lim Rossiyada rivojlanishning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi. Ammo shuni tushunish kerakki, afzalliklarga qo'shimcha ravishda, kamchiliklar ham mavjud: moliyalashtirishning etarli emasligi va ish beruvchi tomonidan yangi talabalarni qabul qilishga qiziqishning yo'qligi [6, B. 304].

Talabalarining o'ziga kelsak: maktabdan keyin ular har doim ham kelajakdagi kasblarini tasavvur qilmaydilar, ular tanlangan kasb o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishiga shubha qiladilar. Agar kishi dual modelga ko'ra o'zi uchun noto'g'ri ish va kompaniya tanlasa, u o'ziga qo'ygan mablag'larini qaytarib olishga majbur bo'ladi. Keyinchalik, bu mutaxassis uchun og'ir bo'lishi mumkin [7, B. 272].

Bunday sharoitda o'qituvchilar chinakam foydali va zarur bilim olishlari uchun ta'lim tizimini isloh qilish maqsadga muvofiq ko'rinadi.

Ma'lumki, ta'lim tizimini isloh qilish jarayoni ancha vaqt talab qilishi mumkin va muammoni hal qilish uchun ko'plab resurslar kerak bo'ladi. Ammo natijada hamma foyda ko'radi - talabalar, oliy ta'lim muassasalari va ish beruvchilar. Xulosa o'rinda aytish mumkinki, dual ta'lim tizimini o'qituvchilar tomonidan samarali amalga oshirish uchun me'yoriy-huquqiy bazaning takomillashuvi, yangi o'quv dasturlari va amaliyotga tayyorlash metodikasining rivojlanishi muhimdir. O'qituvchilar dual ta'limni o'z faoliyatiga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun ishlab chiqarish sektori bilan yaqindan hamkorlik qilishlari, o'quv dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etishlari zarur. Shu bilan birga, huquqiy me'yorlar va normativ hujjatlar tizimining to'liq shakllanishi, ularning ta'lim jarayoniga qo'llanishi dual ta'limning muvaffaqiyatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

10. Iskandarov, M. (2020). «O'quv dasturlarining metodik asoslari». Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.

11. Xolmatov, U. (2019). «Dual ta'lim tizimi: Muammolar va yechimlar». O'zbekiston ta'lim tizimi: nazariy va amaliy masalalar, 1-son, 45-48-bet.

12. Сиддикова, С. Г. (2015). АВТОМАТИЗАЦИЯ СИСТЕМ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОВ ОПТИМИЗАЦИИ. In Современные инструментальные системы, информационные технологии и инновации (pp. 73-77).

13. Sharipov, M., & Qodirov, A. (2019). «Me'yoriy-huquqiy asoslar: O'zbekistonning ta'lim tizimi». Toshkent: Yuridik nashr.

14. Shayxov, A. (2018). «Kasb-hunar ta'limi va ishlab chiqarish sektori o'rtasidagi hamkorlik: Tajriba va yondashuvlar». Innovatsion pedagogika, 2-son, 89-94-bet.

15. Сиддикова, С. Г., & Юлдашев, Ш. С. (2014). Создание и использование электронных учебников. In ИННОВАЦИИ, КАЧЕСТВО И СЕРВИС В ТЕХНИКЕ И ТЕХНОЛОГИЯХ (pp. 303-304).

16. Saidjonova, P. S. (2024). OLIY TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING MAZMUNI VA MAQSADI. Educational Research in Universal Sciences, 3(4 SPECIAL), 270-274.

PROFESSIONAL TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR

Toshmirzayeva Muhayyo Maxkambayevna

Namangan davlat universiteti 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada professional ta'lim tizimi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ekanligi o'quvchilarni mehnat bozoriga tayyorlash va tizimdagi mavjud muammo va ularning yechimlari haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, dual ta'lm, infratuzilma, hamkorlik, ish beruvchi, model, kasb-hunar, tahlil, mehnat bozori.

Zamonaviy jamiyatda texnologiyalar tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Professional ta'lim yangi texnologiyalarni o'zlashtirishga, mavjud kasb ko'nikmalarini yangilashga va o'zgarishlarga moslashishga yordam beradi. Professional ta'lim shaxsiy sifatlarni, liderlik ko'nikmalarini va ish faoliyatini yanada takomillashtirishga yordam beradi. Bu, nafaqat kasbiy muvoffaqiyatga, balki shaxsiy hayotdagi muvaffaqiyatga ham ta'sir qiladi. Umuman olganda, professional ta'lim, shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyot uchun zarur bo'lgan asoslardan biridir. U ta'lim tizimining muhim qismi bo'lib, jamiyatning turli sohalarida rivojlanishni ta'minlaydi. Keling endi ushbu tizimdagi yechimini topish kerak bo'lgan bir nechta muammolarni keltirib o'tsak: darsliklar va o'quv materiallari, infratuzilma, ta'lim sifatining farqi, o'qituvchilar malakasi, yangiliklardan habardor bo'lmaslik, o'qitish usullari, innovatsion yondashuvlar, amaliyot va tajriba, ish bilan ta'minlash, xalqaro hamkorlik, motivatsiya, tahlil va monitoring, moliya bilan bog'liq muammolar.

Bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun turli chora-tadbirlar, jumladan, ta'lim siyosatini yangilash, o'qituvchilarni malakasini oshirish, infratuzilmani yaxshilash, xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish, xalqaro va mahalliy tajribalarni tahlil qilish orqali tizim uchun samarali modelni tanlab olish va ta'lim tizimida yangilanishlar va islohotlar zarurdir. Nafaqat yurtimizda balki jahon mehnat bozorida hamkichik mutaxassislargabo'lgan talab yuqori hisoblanadi. Germaniyaning professional ta'lim tizimi jahonda eng muvaffaqiyatli tizimlardan biri sifatida tanilgan. Ularning tajribalari asosida professional ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun quyidagi asosiy tamoyillarni inobatga olish mumkin:

1. Dual ta'lim modeli. Germaniyada professional ta'lim, ish joyida amaliyot va nazariy ta'limni birlashtirgan dual tizimga asoslangan. O'zbekistonda ham shunga o'xshash tizimni joriy etish, o'quvchilarni ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etish va ish beruvchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish foydali bo'lishi mumkin.

2. Ish beruvchilar bilan hamkorlik. Professional ta'lim muassasalari ish beruvchilar bilan yaqin hamkorlikda ishlashi zarur. Bu o'z ichiga malakali mutaxassislarni tayyorlashda ehtiyojlarini aniqlash, ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va o'quv jarayonini tashkil etishni o'z ichiga oladi.

3. O'qituvchilarni tayyorlash. O'qituvchilar professional malakaga ega bo'lishlari va doimiy ravishda o'z bilimlarini yangilab turishlari kerak. Germaniyada o'qituvchilar iste'dodli mutaxassislar orasidan tanlanadi va ularning malakasini oshirishga katta e'tibor qaratiladi.

4. Talabalarni qo'llab-quvvatlash. O'quvchilarni qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish, ularga motivatsiya berish, psixologik yordam ko'rsatish va individual yondashuvni amalga oshirish muhimdir.

5. Innovatsion metodlar va texnologiyalar. Zamonaviy pedagogik metodlar va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning qiziqishini ta'minlash va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish mumkin.

6. Karyera yo'l xaritalari. Talabalarga professional yo'nalishlar va faoliyatlari haqida batafsil ma'lumot berish, karyera rejalashtirishda yordam ko'rsatish va o'qishdan keyin ishga joylashishda ko'maklashish zarur.

Dual ta'lim tizimini joriy etish va rivojlantirish O'zbekiston uchun kelajakda barqaror rivojlanish yo'lida muhim qadam hisoblanadi. Albatta O'zbekistonda ham dual ta'lim tizimi mavjud bo'lib juda muhim va zaruriy xususiyatlarga ega. Bu tizimning foydaliligini isbotlash uchun quyidagi asoslarni keltirish mumkin: Dual ta'lim tizimi talabalarni amaliy tajribaga ega qilish imkonini beradi, ularni mehnat bozorida talab qilinadigan ko'nikma va bilimlar bilan ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan birgalikda o'rganiladi, bu esa talabalarni yanada tayyorlaydi va ularning kasbiy malakalarini oshiradi. Dual ta'lim yordamida yoshlar uchun ish o'rinlari yaratish statistikasi oshadi. Amaliy tajribaga ega bo'lgan talabalar ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradi. Talabalar ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilinishi, iqtisodiyotga qo'shiladigan mehnat resurslarini samarali taqsimlashga yordam beradi, bu o'z navbatida iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir qiladi. Dual ta'lim tizimi kasb-hunar ta'limining sifatini oshiradi, bu esa O'zbekistonning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Malakali kadrlarni tayyorlash orqali mamlakatning global raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlari ko'payadi. Amaliy ta'lim jarayonida talabalar yangi g'oyalar va innovatsiyalarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'lishi orqali esa mamlakatning innovatsion salohiyatini oshiradi. Shu o'rinda professional ta'lim bitiruvchilarini ish bilan ta'minlash masalasi ham ko'ndalang turuvchi sabablardan biridir. Ushbu muammoni hal qilish uchun quyidagi yondashuvlar va strategiyalarni ko'rib chiqish mumkin:

1. Ish beruvchilar bilan hamkorlik. Ta'lim muassasalari va ishberuvchilar o'rtasida yaqin hamkorlik o'rnatish, dasturlarni ishberuvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda shakllantirish lozim.

2. Stajirovkalar va amaliyotlar. Talabalarni ta'lim davomida amaliyot va stajirovka dasturlariga jalb etish, ularning ish tajribasini oshirish va ish bozoriga kirish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Karyera markazlari. Ta'lim muassasalarida karyera markazlarini tashkil etish, talabalarni ish bilan ta'minlash va faoliyat yo'nalishlarini tanlashda yordam berish imkoniyatini yaratadi.

4. Kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish. Bitiruvchilarga kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish kurslarini taklif qilish, ular uchun yangi imkoniyatlar yaratadi va ish bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradi. 5. Tarmoq va aloqa o'rnatish. Bitiruvchilarni professional va ish beruvchilar bilan tarmoq o'rnatishga rag'batlantirish, jumladan seminarlar, konferensiyalar va boshqa tadbirlarda ishtirok etishga undash. 6. Ishga joylashish bo'yicha maslahatlar. Bitiruvchilarga ishga joylashish jarayonida maslahatlar berish, rezyume tayyorlash, intervyu o'tkazish va boshqa muhim ko'nikmalarni o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish. 7. Yangi kasblar va yo'nalishlarga e'tibor berish. O'zgarayotgan ish bozoriga mos keladigan yangi kasblar va yo'nalishlarni o'z ichiga olgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.

Ushbu yondashuvlar orqali professional ta'lim bitiruvchilarini ish bilan ta'minlash masalasini samarali ravishda hal qilish mumkin. Xulosa o'rinda shuni aytib o'tish kerakki professional ta'lim tizimida o'qituvchilar uchun doimiy malaka oshirish kurslari va seminarlar tashkil etish zarur, Mentorlik tizimini yo'lga qo'yish ya'ni, tajribali o'qituvchilarni yangi o'qituvchilarga mentor sifatida tayinlash. O'qituvchilar uchun onlayn kurslar va resurslar taqdim etish, bu esa ularga istagan paytida ta'lim olish imkonini beradi, amaliyot va tajriba almashinuvini yo'lga qo'yish. Professional ta'lim orqali yoshlar va mehnatga qodir bo'lgan shaxslarni iqtisodiy faoliyatga jalb qilish, ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi va ishsizlik darajasini pasaytiradi. Ta'lim tizimida tadbirkorlikka oid dasturlarni joriy etish, talabalarni o'z bizneslarini ochishga va menejment ko'nikmalarini rivojlantirishga undaydi. Sanoat va biznes ehtiyojlariga javob beruvchi ta'lim dasturlarini ishlab

chiqish, kadrlarning talab va takliflarga mos kelishini ta'minlaydi, bu esa samaradorlikni oshiradi. Global ta'lim tizimlari bilan aloqalar o'rnatish, chet eldan tajriba va bilimlarni olib kelish orqali, mahalliy professional ta'lim sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini beradi. Ushbu yechimlar orqali professional ta'lim tizimida o'qituvchilarning malakasi oshishi va ta'lim sifatining yaxshilanishi mumkin. O'zbekiston iqtisodiyotini diversifikatsiyalash, barqaror rivojlantirish va xalqaro raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6-sentyabrda "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Farmoni. Ma'rifat gazetasi 18.09.2019y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6-sentyabrda "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6-sentyabrdagi PF-5812-son Farmoni.
3. Professional ta'lim tizimi va xalqaro andozalar. Yangi O'zbekiston <https://yuz.uz/news>
4. Xodjabayev A.R, Xuanov I. Kasbiy ta'lim metodologiyasi.-T.:Fan va texnologiya, 2007.

ОРГАНИЗАЦИЯ ДУАЛЬНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ НЕМЕЦКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Туракулова Феруза Аминовна

Старший преподаватель Коканского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы организации профессионального дуального образования на основе немецких образовательных технологий.

Ключевые слова: Германия, дуальное образование, образовательные технологии, профессиональные

В нашей стране, исходя из потребностей работодателей, ведется эффективная работа по процессам подготовки кадров среднего звена. В частности, в профессиональных образовательных учреждениях для подготовки кадров среднего звена, обладающих квалифицированными и современными профессиональными навыками во всех сферах экономики, с учетом заинтересованности молодежи в приобретении профессий и специальностей, развитии своих профессиональных навыков. была создана система образования в форме дуального образования. В то же время, в результате дальнейшего увеличения потребности в кадрах среднего звена на рабочих местах, организованных на основе программ социально-экономического развития регионов, проводится подготовка в форме дуального образования в течение года по профессиональным специальностям. В образовательных учреждениях на основании заказов организаций возникает необходимость создания школы. [1]

Обеспечение реализации решения Президента Республики Узбекистан от 3 июля 2023 года № PQ-200 «О мерах по эффективной организации государственного управления в сфере высшего образования, науки и инноваций в рамках административных реформ», труда Решение Кабмина принято также в целях дальнейшего совершенствования системы подготовки конкурентоспособных для рынка кадров среднего звена и внедрения новых механизмов приема студентов в форме дуального образования. Согласно решению Министерству высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан поручено усовершенствовать соответствующие образовательные программы для профессий и специальностей, где внедрено дуальное образование, а также разработать методические материалы на основе немецкого опыта.

Сегодня дуальное образование в профессиональных учреждениях, являющееся одним из наиболее эффективных способов удовлетворения потребностей работодателей, сочетающим учебный процесс с непосредственной практикой, особенно при подготовке

кадров к требованиям рынка труда, получает преимущество перед другими видами образования. Во многих странах мира используется опыт модели «дуального образования» Германии.

Согласно модели «дуального образования», введенной в Германии, студент перед началом обучения подписывает договор с работодателем. Согласно договору студент будет учиться в образовательном учреждении 2 дня в неделю и работать на предприятии 3 дня в неделю. Ему будут платить за отработанное время. После завершения обучения студент может продолжить работу на том же предприятии, если не желает, непосредственно на другом предприятии.

В Германии, как одной из стран, где дуальное образование широко распространено, с 2021 года реализуется проект «Поддержка процесса реформирования и модернизации системы профессионального образования в Узбекистане» Немецкого агентства международного сотрудничества (GIZ). Механизм профессионального образования реализуется в профессиональных колледжах, входящих в ассоциацию. В частности, теоретическими аспектами являются Учебный центр ТПО в Вердау, Профессиональное училище Сусаны Эгер в Лейпциге, Лейпцигская торгово-промышленная палата, Центр двойного образования и профессионального развития ZAW Leipzig GmbH, а также дуальная система в Саксонском экономическом учебном центре. изучается.

Компания «ZKS Zwickauer Kammgarn Spinnerei GmbH» производит для мирового рынка высококачественную и инновационную специальную пряжу «E. Richard Thieme GmbH» процессы производства ремней безопасности, защитных костюмов, чехлов на сиденья, специальной одежды для пожарных и спасательных служб, а также практические аспекты системы дуального обучения на обеих компаниях и Porsche Leipzig GmbH, а также разрешено внедрение прикладных методов в практику нашей системы среднего образования.

Говоря о новых стандартах обучения в системе профессионального образования, внедряемых сегодня в нашей стране, заслуживает внимания Маттиас КЛИНГЕРБЕРГ, руководитель проекта GIZ в Узбекистане:

- Система дуального образования Германии, также известная как дуальная система профессионального образования, уникальна и отличается по приоритетам от систем образования других стран. Вот некоторые ключевые различия: Дуальная система является центральным элементом немецкого профессионального образования, так называемой «дуальной», поскольку обучение происходит в двух местах – на предприятии и в профессиональном училище.

Продолжительность обучения составляет два-три с половиной года. Итоговый экзамен, проводимый подопечными, завершает обучение, и студенты получают сертификат об успешном окончании. Сочетание практики и теории, составляющее основу дуальной системы профессионального образования в Германии, достигло больших успехов и получило международное признание.

Один из главных факторов успеха:

- сотрудничество образовательных учреждений и предприятий. Ведь тесное сотрудничество между профессиональными училищами и частными компаниями играет важную роль в двусторонней системе.

Сегодня два учреждения в Узбекистане консультируют своих национальных партнеров по вопросам внедрения стандартов технического и профессионального образования и обучения немецкоязычных стран:

По данным Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ), GIZ реализует два проекта: «Поддержка процесса реформирования и модернизации системы профессионального образования в Узбекистане (TechVET)» (срок реализации проекта до сентября 2025 года) и «Профессиональное образование для отраслей экономического роста в Центральной Азии (PECA V)» (срок реализации проекта до мая 2024 года).

Поэтому использование системы дуального образования является одной из наиболее эффективных форм профессиональной подготовки. Необходимо освоить лишь часть теории специалистов, а практику организовать на предприятии, где работает специалист.

В заключение хотелось бы привести следующие мысли А. Дистервега: «Научите ученика трудиться, научите его не только любить труд, находиться в гармонии с ним так, чтобы труд впитался в его тело, научите его ему, что его неспособность научиться чему-либо своими силами считается немыслимым; он должен мыслить самостоятельно, искать, проявлять себя, развивать свои непробуждённые способности и сделать себя устойчивым человеком».

Список использованной литературы:

1. Постановление Кабинета Министров №647 от 7 декабря 2023 года
2. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 29 марта 2021 года VMQ-163 «О мерах по организации дуального образования в системе профессионального образования».
3. <http://edu.glavsprav.ru/spb/vpo/journal/861/>

PROFESSIONAL TA'LIMDA INNOVASION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH MUAMMOSI

Usmanov Asqar Abdullayevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda pedagogik innovatsiyalar o'rni va ahamiyati bayon etilgan.

Kalit so'zlar: innovasion texnologiyalar, pedagogik texnologiyalar, professional ta'lim, pedagogik yangiliklar, innovasion jarayon.

So'nggi paytlarda pedagogik innovatikada innovasion jarayonlarning turlari ko'rib chiqila boshladi. Innovasion jarayonlarning hayot aylanishini, innovatsiyalar tasnifini, innovasion pedagogika g'oyalari manbalarini o'rganishga muhim o'rin beriladi, innovatsiyalarni me'yoriy-huquqiy jihatdan ta'minlashning ahamiyati yangilanadi.

Innovatsiyalarni yaratish va joriy etish muammosi pedagogikamizda o'rganilmagan yoki oz darajada o'rganilgan masalalarni tadqiq etishni talab qiladi: innovatsiyalar tarqalishining atrof-muhit xususiyatlariga bog'liqligini, o'qituvchilarining innovatsiyalarni idrok etish qonuniyatlarini, innovasion tayyorgarlik texnologiyasini, psixologik to'siqlarni olib tashlash va boshqalarni o'rganishni taqozo etadi.

Innovasion texnologiyalarni joriy etish muammosining yana bir jihati yangiliklarni yangi sharoitlarga moslashtirishdan iboratdir. Bu otm o'qituvchisi faoliyatida ko'pincha pedagogik texnologiyalarni, tarbiya va ta'lim mazmunini boshqa tarmoqlardan yoki o'tmishda ishlab chiqilgan tushunchalarni ko'chirish zarurati bilan bog'liq. Ko'pincha o'qituvchi mexanik ko'chirishni amalga oshiradi, bu esa ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini, uning tarixi va an'alarini e'tiborsiz qoldirish nuqtai nazaridan yangilik ma'nosini yo'qotishiga olib keladi.

Professional ta'lim rivojlanishida yangiliklar o'z rolini yo'qotayotgani aniq bo'lgan davrda yangiliklarni o'zgartirish muammosi alohida dolzarblik kasb etadi. Keyin uni o'zgartirish, rivojlantirishning yangi variantlarini ko'zda tutish zarurati tug'iladi, bu esa, o'z navbatida, pedagogik jamoaning ijodiy tafakkurini shakllantirish bilan bog'liq.

Shubhasiz, innovasion harakat o'zining bir xilligini yo'qotmoqda, shu munosabat bilan uning mohiyatini tushunish muammosi paydo bo'ladi. Innovatsiyalikni takrorlash va bu takrorlashni ta'minlaydigan shart-sharoitlarni shakllantirish asosiy muammo bo'lmasa ham, markaziy muammo bo'lib hisoblanadi. Aynan shu muammoning yechimi professional ta'limni qayta qurish, o'ziga xos faoliyat va tafakkur uslubiga ega bo'lgan ijodkor shaxs sifatida yangilik yaratuvchi o'qituvchini "tarbiyalash" uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Innovasion amaliyotning pedagogik yangiliklar

tabiati, murakkab fanlararo va ko'p bosqichli: falsafiy, mantiqiy va uslubiy, tarixiy, fundamental nazariy, tajribaviy, empirik, amaliy tadqiqotlarni, shuningdek, kuzatuvlar va tekshiruvlarning katta majmuasini talab qiladi.

Innovation texnologiyalarni qo'llash o'quvchi shaxsini o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishda mashhur tamg'alarni, stereotiplarni rad etish bilan bog'liq bo'lib, amaldagi me'yorlardan doirasidan tashqariga chiqadi, o'qituvchi faoliyatining shaxsiy-ijodiy, individual yo'nalishi uchun yangi me'yorlarni yaratadi. Unda innovator o'zini ijtimoiy innovatsiyalar tashuvchisi sifatida yanada chuqurroq tadbiq etadi.

Innovation texnologiyalardan foydalanishni ta'minlash bir qator masalalarni o'rganishni, shu jumladan uni amalga oshirishga qodir bo'lgan o'qituvchining shaxsining yangi ijtimoiy turida innovation faoliyatni kengaytirish ehtiyojini belgilovchi ijtimoiy-madaniy, axloqiy va ma'naviy omillarni aniqlashni; shu munosabat bilan pedagogik kasbiy mahoratni rivojlantirish xususiyatlarini va uning innovation salohiyatini ommaviy amaliyotda oshirish imkoniyatlarini aniqlash, innovation texnologiyalarni ommaviy amaliyotga o'tkazish bo'yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Innovation texnologiyalarni joriy etish muammolarining yechimlarini izlash ta'lim sohasidagi innovation jarayonlar oqimining mohiyati, tuzilishi, tasnifi va xususiyatlarini o'rganishning mavjud natijalarini tahlil qilish bilan bog'liq.

Olimlar innovation texnologiyalarni o'rganishning uch bosqichini aniqlaydilar. Birinchi bosqich ularning muvaffaqiyatiga hissa qo'shadigan yoki to'sqinlik qiladigan omillarni o'rganish va ulkan empirik materialni, texnologiyalarning turli tasniflarini tahlil qilish bilan bog'liq.

Ikkinchi bosqich innovation jarayonning o'zini, shu jumladan yangiliklarni bir madaniy muhitdan ikkinchisiga o'tkazish mexanizmlarini o'rganish hisoblanadi.

Uchinchi bosqichda tadqiqotchilarning e'tibori har xil turdagi innovation vaziyatlarni tahlil qilishga qaratiladi.

Bu barcha bosqichlarda innovation texnologiyalarni tadqiq qilishda bir qator ilmiy fanlarning nazariy ishlanmalaridan foydalaniladi.

Dastlab, innovation texnologiyalarni joriy etish predmeti ilmiy-texnikaviy yangiliklarni yaratish va tarqatishning iqtisodiy va ijtimoiy qonuniyatlari edi.

Innovation jarayonlar nafaqat psixologiyaning ichki, predmetli mantig'ini, balki uning atrof-muhit bilan o'zaro munosabati mantig'ini ham ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan, innovation texnologiya uning atrof-muhitga ta'sirini va ikkinchisining innovatsiyaning o'ziga teskari ta'sirini ifodalovchi parametrlarning dinamik muanosibligi bilan tavsiflanadi. Vaqt o'tishi bilan bu xususiyatlarning dinamikasi innovation texnologiyaning hayotiy aylanishini tashkil qiladi. To'liq hayot sikli besh bosqichni o'z ichiga oladi: boshlang'ich, tez o'sish, yetuklik, to'yinganlik, tugatish inqirozi.

Shunday qilib, innovation texnologiya ichki mantiqni (innovation jarayonni) ham, uning atrof-muhit bilan o'zaro munosabati (hayot sikli) davridagi tabiiy rivojlanishni ham tavsiflovchi dinamik tizimdir. Innovatsiya jarayonining strukturasi yangiliklar bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tishi bilan o'zgaradi.

O'z navbatida, innovation texnologiyaning yakuniy natijalari innovation texnologiyaning dinamik xususiyatlariga - texnologiyaning tugallanganligi va samaradorligiga yoki uning salohiyatini ro'yobga chiqarish darajasiga, innovation jarayonning barcha bosqichlari qanchalik muvaffaqiyatli davom etayotganiga bog'liq. Oddiydan kengaytirilgan takrorlashga o'tish kritik momentdir - amalda bu o'tish ko'p hollarda amalga oshirilmaydi, bu esa tegishli innovation texnologiyaning tugallangan emasligiga va ko'plab innovation muammolarining mavjudligiga olib keladi. Innovation texnologiyalarning tugallanganligidan uning samaradorligi, ya'ni texnologiyaning amalga oshirilgan salohiyatining innovation jarayonni amalga oshiradigan muayyan tizimning turli parametrlariga ta'sirini ajratib ko'rsatish kerak. Biroq, ularning munosabatlari ham aniq.

Darhaqiqat, innovation texnologiyalar tizimlidir: ular ko'plab tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi, biroq ularning oddiy yig'indisi strukturaviy aloqalar va umuman innovation jarayonlarni tavsiflovchi qonuniyatlarsiz yetarli emas.

Innovasion texnologiyalarni yaxlit tushunish ularning rivojlanishidagi yetakchi tendensiyalar va qarama-qarshiliklarni ochib berishni talab qiladi. Pedagogik texnologiyalarni yaratish, o'zlashtirish va qo'llashni o'zida mujassamlashtirgan innovasion jarayonlar, o'zlarining birligidan kelib chiqib, butun ta'lim tizimini yangilash jarayonini sezilarli darajada tezlashtirish yo'llari hisoblanadi. Va shuning uchun innovasion jarayonlarning uchta bo'g'inini o'rganish va amalga oshirish ta'lim tizimiga uning turli darajalarida tobora ko'proq kiritilayotgani bejiz emas.

Innovasion texnologiyalarni idrok etish jarayoni - bu qaror qabul qilishning murakkab ko'p bosqichli fikrlash jarayoni bo'lib, u kishining yangilik bilan birinchi tanishuvidan boshlab uni yakuniy idrok etishgacha davom etadi. Ushbu jarayon davomida qabul qilingan qarorning ma'nosi va oqibatlari baholanadi. Bu jarayonni quyidagi asosiy bosqichlarga ajratish mumkin: 1) muammo bilan tanishish; 2) uning tahlili; 3) uni hal qilishning mavjud usullarini tahlil qilish; 4) yo'lni tanlash; 5) qarorni tanlash oqibatlarini qabul qilish.

Innovatsiyani idrok etish jarayonining "chiqishi"da to'rtta variant bo'lishi mumkin: a) innovasion texnologiyani idrok etish va undan keyingi foydalanish; b) texnologiyani butunlay rad etish; c) texnologiyani keyinchalik rad etish bilan idrok etish; d) texnologiyani keyinchalik idrok etish bilan rad etish. Ushbu variantlardan, idrok etish jarayoniga qo'shimcha ravishda, eng qiziqarlisi innovatsiyalardan foydalanishni to'xtatishdir.

Shunday qilib, har qanday yangilikni amalga oshirish muvaffaqiyati innovasion xulq-atvor bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u sub'yektning sodir bo'layotgan o'zgarishlarga shaxsiy munosabati namoyon bo'ladigan harakatdir.

Innovasion texnologiyalarning o'z tashuvchilari bor. Innovatikaning asosiy tushunchalarining ta'rifi yangilikni amalga oshiruvchi odamlarni tavsiflamasdan to'liq bo'lishi mumkin emas. Gap professional ta'limning pedagogik voqeligiga konstruktiv yangilik olib kiruvchi yangilik yaratuvchi o'qituvchilar haqida bormoqda. Ijodkorlik, o'qituvchining individualligi pedagogik tajribani avtomatik ravishda va o'zgarishsiz ko'paytirishga imkon bermaydi. Innovasion texnologiyani joriy etish va tarqatish bosqichida sub'yektiv omil ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yangilik yaratuvchi o'qituvchilar bu bosqichda ma'lum bir yangilikning tashuvchisi va ayni paytda uni amalga oshirish jarayonida yaratuvchisi yoki o'zgartiruvchisi sifatida harakat qiladi.

Innovasion texnologiyalarning barcha jarayonlarini quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin:

I - g'oyalarni izlash bosqichi;

II - innovasion texnologiyani shakllantirish bosqichi;

III - innovasion texnologiyani joriy etish bosqichi;

IV - yangilikni mustahkamlash bosqichi.

Yangi g'oyalarni izlash bosqichi axborot innovasion fonini shakllantirish, professional ta'lim muassasalari muammolari va ularning ehtiyojlarini dolzarblashtirish, maqsadlarni ifodalash bo'yicha dastlabki ishlarni, yangiliklar g'oyalarini va professional ta'lim kelajagi obrazini yaratishni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Angelovski, K. Uchitelya i innovasii : Kn. dlya uchitelya / K. Ange-lovski; per. s maked. - M.: Prosveshcheniye , 1991, 156 s.
2. Innovasion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 150 b.
3. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiya asoslari: Qo'llanma.– T.: O'qituvchi, 2004. – 104 b.
4. Karpova, Yu. A. Innovasii, intellekt, obrazovaniye / Yu.A. Karpova. M.: Izd-vo Vseros. in-ta prom. sobstvennosti i innovatiki. -1998.-80 s.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari – T.: 2006. – 260 b.

ДУАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ.

К.Т. Уматалиева

Докторант Института развития профессионального образования

Аннотация: В данной статье раскрыты вопросы влияния дуальной формы обучения в системе профессионального образования как фактор позволяющий социализироваться будущим специалистам, также сориентироваться в деятельности на производстве.

Ключевые слова: профессиональное образование, дуальная форма обучения, учащиеся, социализация.

На сегодняшний день в республике практико-ориентированная подготовка специалистов системы профессионального образования направленная на формирование общих и профессиональных компетенций учащихся является основой в развитии подготовки кадров. Именно внедрение и развитие дуальной формы обучения позволяет достигнуть данных задач. Согласно Международной стандартной квалификации ЮНЕСКО дуальная система образования – это организованный учебный процесс реализации образовательных программ, сочетающих обучение на производстве и обучение с неполной нагрузкой в традиционной или университетской системе. Такого рода форма подготовки специалистов предполагает заинтересованное участие в образовательной деятельности как учреждения образования, так и работодателя, а также самого будущего специалиста.

По оценке Международного института мониторинга качества рабочей силы (Швейцария), одним из лидеров по уровню квалификации кадров является Германия, а ее система дуального образования во многом является образцом для всего Европейского союза [1]. Для обучения по дуальной системе учащемуся профессионально образовательного учреждения необходимо заключить договор с предприятием. Как правило, о наборе учащихся предприятия объявляют заранее, за год вперед. Организация дуальной системы обучения характеризуется четким распределением обязанностей. Главная роль в ней принадлежит предприятиям, которые не только заключают договор с каждым учащимся, но и выделяют средства на подготовку наставников и мастеров профессионального обучения, обеспечивающих образовательный процесс на предприятии. При этом работодатели могут оперативно вмешиваться в процесс обучения, корректируя его содержание, процедуры, технологии и т. д. Отдельные аспекты дуального образования регулируются такими законодательными актами, как Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан за №647 от 7 декабря 2023 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые решения правительства республики Узбекистан в связи с введением системы приема студентов в профессиональные образовательные учреждения в форме дуального образования в течение года» [2]. Практический опыт реализации дуальной системы образования в Германии показывает, что подготовка специалистов того или иного профиля базируется на запросах и требованиях рынка труда, что позволяет обеспечить молодежи профессиональную мобильность и конкурентоспособность [3].

В то же время для отечественного профессионального образования пример Германии не нов: дуальное обучение уходит корнями в фабрично-заводское ученичество (ФЗУ) и ремесленные училища. Школы ФЗУ успешно решали задачу профессиональной подготовки рабочих. Можно вспомнить 50–60-е гг. прошлого столетия, когда на промышленных предприятиях создавались учебные цеха, в которых работали учащиеся общеобразовательных школ в условиях, абсолютно приближенных к производственным. Также необходимо отметить что отношение к рабочим профессиям постепенно меняется. Сегодня работодатели заявляют, что на 30 процентов "мозгов" им нужно 70 процентов рабочих рук. Поэтому инженер среднего специального звена давно стоит дороже, чем его коллега с высшим образованием. Сегодня так же, как и десять лет назад, застройщикам требуются монтажники, проектировщики, крановщики, сварщики и т.д. В условиях индустриально-инновационного развития Узбекистана нужны не просто рабочие руки, а компетентные специалисты, которых

готовит система профессионального образования. Модель дуального образования стала результатом заинтересованности системы образования в реальной социализации подрастающей молодежи, чаще всего входящей во взрослую жизнь без всякого адаптационного периода.

Таким образом, система образования, раздвигая свои рамки, решает функцию социализации молодежи с поддержкой социальных партнеров. В безусловном выигрыше остается и государство, которое эффективно решает задачу подготовки квалифицированных кадров для всех сфер экономики. В заключение отметим, что внедрение дуального обучения в организацию современного профобразования перспективно, в том числе и для специальностей сферы строительства, так как преимущество дуальных образовательных программ очевидно.

Список использованной литературы:

1. Edner, F. Die Berufsausbildung im Dualen System / F. Edner. – München: GRIN Verlag GmbH, 2004. – 16 S.
2. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан за №647 от 7 декабря 2023 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые решения правительства республики Узбекистан в связи с введением системы приема студентов в профессиональные образовательные учреждения в форме дуального образования в течение года»
3. Терещенкова, Е. В. Дуальная система образования как основа подготовки специалистов / Е. В. Терещенкова // Концепт. 2014. № 04 (апрель). С. 41–45. URL: <http://e-koncept.ru/2014/14087.htm>

PEDAGOGIK TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH VA O‘TKAZISH METODIKASI

Xasanov Mansur Abrarovich

Shayxontohur tuman kasb hunar maktabi, Ishlab chiqarish ta’limi bo’yicha direktor o’rinbosari

Ashurov Azizbek Ergash o’g’li

Shayxontohur tuman kasb hunar maktabi, Yetakchi o’qituvchisi

Annotatsiya: Umuman pedagogik tajriba-sinov natijalari o’quvchilar kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonini metodik ta’minotini ishlab chiqishga yondashuvning to’g’ri ekanligini keltirilgan.

Kalit so’zlar: metodik, texnologik xarita, mahsus-kasbiy kompetentlik, pedagogik jamoa, empirik tajriba, metodik va didaktik.

Professional ta’lim muassasalari o’quvchilarini kasbiy kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyasini loyihalash metodikasi bo’yicha pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirish va baholash uchun quyidagi vazifalarni hal qilishimiz kerak edi: o’quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlarni sinab ko’rish, "Texnologik xarita" ni amalga oshirish, ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish va professional ta’lim transfarmatsiyasi sharoitida bitiruvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning strategiyasini loyihalash metodikasini rivojlantirish istiqbollarini asoslab berish.

Tajriba-sinov ishlari murakkab xarakterga ega bo’lib, boshqaruv (kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni boshqarish), metodik (mahsus-kasbiy kompetentlikni takomillashtirishning tamoyillari, mazmuni, metodi, shakllari va vositalarini aniqlash) va pedagogik (o’quvchilarda zarur bilim, malaka, ko’nikma ega bo’lishi) jihatlarni o’z ichiga oladi. Tajriba-sinov ishlari tabiiy xarakterga ega bo’lib, o’quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyalarini loyihalash ta’lim muassasalari negizida amalga oshirildi.

Tadqiqot ishi doirasida tashkil etilgan tajriba-sinov ishlarining maqsadi professional ta’lim muassasasida o’quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyasini loyihalashning modelini amalga oshirishda ta’lim muhitining va pedagogik shart-sharoitlarning yetarliligi, tashkiliy va

metodik ta'minlanganligi hamda integrativ yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligi darajasini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarining maqsadiga ko'ra bir qator quyidagi vazifalar belgilab olindi va amalga oshirildi:

- professional ta'lim muassasasi o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyalarini loyixalashtirishdagi ichki meyoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish, ichki o'qitishning mavjud holati, tashkiliy va metodik ta'minlanganlik holatini tahlil qilish;

- o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyalarini loyixalashtirish metodikasini takomillashtirishning tashkiliy-tuzilmaviy modelini ishlab chiqish va jarayonni tashkil etish hamda metodik va didaktik ta'minotini ishlab chiqish;

- o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash strategisini loyihalashda talim texnologiyalaridan samarali foydalanish va natijalarga erishish.

Tajriba-sinov ishlari natijalarining ishonchliligi va kafolatlanganligi muhim ko'rsatkichdir. Tajriba-sinovlarni amalga oshirish natijasida har xil kutilmagan xulosa va natijalar olinishi mumkinligi nazarda tutilishi lozim. Buning sababi shundaki, tajriba-sinovlar yakuni hamma vaqt ham kafolatli natijalarni beravermaydi. Tajriba-sinovlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan uni o'tkazuvchining o'quv va malakasi, metodik mahorati, bilim va tajribasi, respondentlarning soni va ularning bu tadbirlarga munosabatlariga bog'liq.

Tajriba-sinovlarga kirishishdan oldin shu sohaga doir eng maqsadga muvofiq ish metodini belgilab olish muhimdir. Bu metodlar, asosan, yuqorida aytilgan nazariy hamda empirik tajribalarga asoslangan ikki asosiy guruhga bo'linadi. Tajriba-sinovga mavzu qilib olingan muammoga bog'liq barcha meyoriy va metodik hujjatlar, tavsiyalar, yo'riqnomalarni o'rganib chiqish zarur hisoblanadi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil qilish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. pedagogik texnologiyaning tajriba-sinov dasturini tayyorlash;
2. dasturni amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
3. tajriba-sinov ishlarining moddiy bazasini yaratish;
4. boshqaruv vazifalarini taqsimlash;
5. Kadrlarni bu jarayonga maxsus tayyorlashni tashkil qilish;
6. Tajriba-sinov ishlarini amalga oshirish;
7. Tajriba-sinovda ishtirok etgan pedagoglarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish;

Tajriba-sinov dasturini tayyorlashda quyidagilar nazarda tutiladi:

1. Taklif qilinayotgan pedagogik texnologiyaning dolzarbligini asoslash va uning asosiy mazmunini bayoni.

2. Tajriba-sinov obyektini aniqlash:

pedagogik jamoa, talabalar, tarbiyaviy ish tizimlari va boshqalar.

3. Tajriba-sinov predmeti.

4. Tajriba-sinov maqsadini talqin etish:

yangi metodika, yangicha tabaqalashtirish, yangi dastur yoki o'quv rejasi, ma'lum texnologiyaning yangicha varianti, yangi metodik ishlanma va hokazo.

5. Tajriba-sinov vazifalarini umumiy hamda xususiy maqsadlar bo'yicha aniq belgilash.

6. Tajriba-sinovning aniq metodikalari va metodlarini tanlab olish.

7. Tajriba-sinov muddatini belgilash.

8. Tajriba-sinov bosqichlarini belgilash.

9. Talab qilinadigan vaqt miqdorini belgilash.

10. Tajriba-sinovning aniq bazasini aniqlash.

11. Tajriba-sinovdan kutilgan natijalarni baholash mezonlarini tanlab olish.

12. Kutilayotgan natijalarni belgilash.

13. Tajriba-sinov dasturini ekspertiza qilish tartibini belgilash.

14. Tajriba-sinov jarayoni natijalarini kuzatib borish, nazorat qilish qoidalarini belgilash.

15. Tajriba-sinov natijalarini rasmiylashtirish tartibini belgilash va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Чумичова Р.М, Редько Л.Л. Теоретические подходы и проектирование образования в современных условиях. Ставрополь, 1996.
2. Шадриков В.Д. Профессиональные способности. – М.: Университетская книга, 2010. – 320 С.
3. Шаповалов В.И. Конкурентоспособность личности в парадигме инновационного педагогического менеджмента – М.: Форма, 2003. – 160 с.
4. Шарипов Ш.С. Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти: П.ф.д. дисс. автор. - Т.: 2012. - 46 б.
5. Швалева А.В. Развитие профессиональной направленности личности студентов технических специальностей: автореф. дис. ... канд. пед. Наук Оренбург. гос. ун-т. – Оренбург, 2007. – 21 с.
6. Широкобоков С.Н. Оценка качества подготовки конкурентоспособного специалиста в вузе. URL: <http://integr.narod.ru/konfD012/k502.htm>. (дата обращения 10.03.2015)

KASBIY TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH MASALALARI.

Xatamov Umid Ismatovich

Buxoro soliq texnikumi yetakchi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda kasbiy ta'lim tizimining zamon talablariga mos ravishda rivojlanishi va raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlar tayyorlashdagi ahamiyati ko'rib chiqilgan. Ta'lim tizimining doimiy yangilanishi, iqtisodiyotdagi yangi texnologiyalar va talablar bilan hamohang bo'lishi zarurligi ta'kidlangan. Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi va dual ta'lim modelining qo'llanilishi, talabalarni nazariy bilimlarni amaliyotda sinab ko'rish imkonini berishi, ta'lim sifatini oshirishi va ish beruvchilar talablariga mos kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, raqobatbardosh kadrlar, ta'lim tizimi, amaliy tajriba, xalqaro ta'lim dasturlari, fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, dual ta'lim, innovatsion yondashuvlar, raqamlashtirish, ta'lim va ishlab chiqarish hamkorligi.

Kasbiy ta'lim tizimining zamon talablariga javob beradigan darajada rivojlanishi va raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash imkoniyatiga ega bo'lishi juda muhimdir. Bu nafaqat iqtisodiyotning rivojlanishi, balki xalqaro miqyosda ham raqobatbardosh bo'lish uchun zarurdir. Ta'lim tizimi doimiy ravishda yangilanib, iqtisodiyotdagi yangi texnologiyalar va talablar bilan hamohang bo'lishi, o'qitish usullari esa amaliyot bilan uyg'unlashishi kerak.

O'zbekistonda ta'lim tizimini, xususan kasbiy ta'limni rivojlantirish va yaxshilash maqsadida bir qator qonun hujjatlari va chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan kasbiy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etishga qaratilgan PF-158-sonli Farmoni bunga yaqqol misoldir. Farmon bilan ta'lim tizimida xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish, ta'lim muassasalarining akademik mustaqilligini oshirish va ish beruvchilarni ta'lim jarayoniga jalb etish belgilangan. Ham ichki, ham xalqaro mehnat bozori talablariga javob beradigan o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlaydigan yagona texnikumlar tarmog'ini yaratish rejalashtirilgan. Ta'lim jarayonini bosqichma-bosqich raqamlashtirish va ta'lim sifatini oshirish uchun maxsus elektron platformani joriy etilyapti. Bitiruvchilarning diplomlari xalqaro miqyosda tan olinishini ta'minlashi lozim bo'lgan xorijiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qilish yo'lga qo'yilyapti. Ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi bog'liqlik muhimligi ta'kidlanib, ta'lim muassasalari kadrlar bo'yicha buyurtmachi bo'la oladigan va o'qitishning amaliy bazalarini yaratishga yordam beradigan korxonalar bilan hamkorlik qiladi. Dual ta'limni joriy etish, malaka oshirish uchun qisqa muddatli kurslar tashkil etish belgilanyapti.

Bugungi kunda ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyaning ahamiyati yanada oshmoqda. Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi deganda ta'lim tizimi, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi yaqin hamkorlik tushuniladi. Bu jarayon talabalar uchun nazariy bilimlarni amaliyotda sinab ko'rish imkonini beradi va ularni ish bozoriga tayyorlaydi.

Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, kasbiy ta'lim tizimining samaradorligini oshirish va ish beruvchilar talablariga mos kadrlar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon, o'z navbatida, dual ta'lim modelini rivojlantirishga yordam beradi.

Dual ta'lim, ta'lim jarayonida nazariy bilimlar bilan amaliy ko'nikmalarni birlashtirishni ta'minlaydi. Bu model, talabalarga o'quv jarayonida ishlab chiqarish muhitida faol ishtirok etish imkonini berib, ularning ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradi. Shu bilan birga, dual ta'lim tizimi orqali olingan bilim va ko'nikmalar, bozor talablariga mos ravishda yangilanadi.

Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi va dual ta'lim kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirishda bir qator muhim afzalliklarni taqdim etadi. Masalan:

- ishga joylashish imkoniyatlarini oshirish borasida: integratsiya orqali talabalar nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Ushbu tajriba, ularni ishga joylashishda raqobatbardosh qiladi, chunki ish beruvchilar nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarga ega kadrlarni afzal ko'rishadi.

- Ta'lim sifatini oshirish borasida: fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya ta'lim jarayonini samarali va sifatli qiladi. O'qituvchilar va ishlab chiqarish mutaxassislari o'rtasida yaqin hamkorlik, ta'lim dasturlarini yangilash va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash imkonini beradi.

- Ish beruvchilar talablariga mos kadrlar tayyorlash borasida: integratsiya orqali ishlab chiqarish sohasining kadrlarga bo'lgan real ehtiyojlari va talablariga mos ravishda ta'lim dasturlari ishlab chiqiladi. Bu esa bitiruvchilarni ish beruvchilar talablariga javob bera oladigan malakali mutaxassislar sifatida tayyorlashga yordam beradi.

- Innovatsion yondashuvlar borasida: Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi innovatsion yondashuvlarni qo'llashga imkon beradi. Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish sektori o'rtasidagi hamkorlik, yangi texnologiyalar va usullarni joriy etishda muhim rol o'ynaydi.

- Tajribali mutaxassislarni tayyorlash borasida: Talabalar, ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etish orqali, amaliy tajribaga ega bo'ladilar. Bu ularga real ish muhitida ishlash ko'nikmalarini o'zlashtirishga yordam beradi.

- Xalqaro darajada malakali kadrlar tayyorlash borasida: Xalqaro ish beruvchilar talablariga mos keladigan malaka va kompetensiyalarni belgilash va ta'minlash, turli mamlakatlardagi ta'lim muassasalari, kompaniyalari va tashkilotlari bilan hamkorlik o'rnatish, talabalar va o'qituvchilarni almashish dasturlarini amalga oshirish orqali global mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash imkoniyati paydo bo'ladi.

- Ta'lim jarayonining raqamlashtirilishi borasida: Integratsiya jarayonida raqamli platformalar va yangi texnologiyalarni qo'llash, ta'lim jarayonini yanada samarali va qulay qiladi. Bunday platformalar orqali talabalar va o'qituvchilar o'rtasida qulay muloqot va ma'lumot almashinuvi amalga oshiriladi.

Fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi kasbiy ta'lim tizimining samaradorligini oshirish va kadr tayyorlash sifatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu integratsiyaning afzalliklari, nafaqat talabalar, balki ish beruvchilar va jamiyat uchun ham foydali natijalar keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-158-sonli Farmoni (2024).

2. "O'zbekiston kasb-hunar ta'lim tizimida islohot va modernizatsiya jarayonini qo'llab-quvvatlash". GIZ Project Office, "O'zbekiston kasb-hunar ta'limi tizimida islohot va modernizatsiya jarayonini qo'llab-quvvatlash" loyihasi. ([xmbf18tumxri5n7lsitgczzrxbwdnywi.pdf](#)) (2023)

3. Meliboyev A.R., Masharipov F.O'. "Mehnat bozori ehtiyojlari asosida yoshlarni zamonaviy va sifatli kasb-hunarga o'qitish." "Ijtimoiy boshqaruv" jurnali. 2003y.

4. Djamolov O.I. "Ta'lim sifati va jozibadorligini boshqarishda ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish". "Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches" March 13, 2024

5. Yo'ldoshev A.A. "Fan-ta'lim-ishlab chiqarishda integratsiyon yondashuv." Academic Research in Educational Sciences December, 2022.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI MA'NAVIY-MA'RIFIY FAOLIYATGA INTEGRATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA TAYYORLASH

Xolikov Eldor Muxamadalievich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti, Malaka oshirish va qayta tayyorlash fakulteti bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Ta'lim falsafasi asosida natajaga erishishda yana bir usuli insonparvarlikdir. Ta'limdagi insonparvarlik insonlar dunyoqarashida, ularning munosabatlari va o'zaro aloqalarida insonparvarlik g'oyasi va qadriyatlarni yaqqol gavdalantirish imkoniyatlarini beradi. Ta'limni insonparvarlashtirish deganda insoniylik tuyg'ulari bilan uning mazmunini yanada boyitish tushuniladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, madaniyat, ta'lim falsafasi, globallashtirish, innovatsion yondashuv, axborotlashtirish, leksik kompetensiya.

Jahon miqyosida pedagog kadrlarning "Hayot davomida ta'lim olish" tamoyili asosida kasbiy o'z-o'zini takomillashtirish, innovatsion yondashuvlar asosida ularning uzluksiz malakasini oshirish, kasbiy malakalarni rivojlantirishda chet tillarini egallashning innovatsion modellari amaliyotga tadbiiq etilmoqda. Pedagog kadrlarning xorijiy tillarni egallashida leksik kompetensiyasini takomillashtirish, chet tilida ravon so'zlashish, o'z fikrini erkin bayon qila olish, ijodiy fikrlash layoqatini, xorijiy adabiyotlarni asli bilan tanishib o'z ustida mustaqil ishlash, soha professor-o'qituvchilarning rekruting talablariga axborotlashtirish va kommunikatsiya sharoitida intensiv faoliyat yurituvchi, yuqori kompetensiyaga ega bo'lishini ta'minlash bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Dunyo miqyosida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablardan biri XXI-asr pedagogikasini innovatsion texnologiyalar hamda raqamli ta'lim texnologiyalari asosida takomillashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Chuqur kasbiy bilim, undan unimli foydalanish ko'nikmalari, shaxsiy tashabbuskorlik, ijodkorlik mustaqillik har doim pedagogik faoliyatda alohida ahamiyat kasb etsada, zamonaviy pedagog uzluksiz ta'lim olish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyatlariga ega bo'lishi shart.

Talabalarni ma'naviy ma'rifiy faoliyatga tayyorlash va ta'lim sifat samaradorligiga erishishning yana bir usuli – bu ta'limni ijtimoiylashuvidir. Ta'limni ijtimoiylashuvi – bo'lajak o'qituvchilarni o'zini – o'zi bilishni va shu faoliyatning shakli hamda jarayonini anglashni bildiradi. U faoliyat usullarini anglash va samarali izlash, o'ziga hamda yon atrofdagilarga samimiy munosabatda bo'lish imkoniyatini paydo qiladi. Ushbu usul bo'lajak o'qituvchiga o'z qobiliyati hamda ichki imkoniyatini ochishga imkon beradi [1].

Ta'lim falsafasi asosida natajaga erishishda yana bir usuli insonparvarlikdir. Ta'limdagi insonparvarlik insonlar dunyoqarashida, ularning munosabatlari va o'zaro aloqalarida insonparvarlik g'oyasi va qadriyatlarni yaqqol gavdalantirish imkoniyatlarini beradi. Ta'limni insonparvarlashtirish deganda insoniylik tuyg'ulari bilan uning mazmunini yanada boyitish tushuniladi. Insonparvarlikning ma'no mohiyati – insonni ulug'lash uning obro' e'tiborini, erkinligini ximoya qilishdan iborat [2].

Ta'lim sifatiga erishishning eng muhim usullaridan yana biri bu ta'lim tajribasidan foydalanish, amaliy-tajriba darslarini ko'proq tashkil etish, ya'ni ta'limning milliy madaniy, tarixiy qadriyatlariga asoslanishdan iborat. Bugungi kunda ta'limni yangilashning zamonaviy talabi – bu innovatsion ta'lim texnologiyalari, ya'ni o'quv jarayoniga axborot texnologiyalarini tadbiiq etish, interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanishdan iborat. Buning barchasi o'quv jarayonini samarali tashkil etish jarayonida bo'lajak o'qituvchilar ongiga ajdodlarimizning ibratli xayoti, vatanimiz

ozodligi va mustaqilligi yo‘lidagi jasoratlari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar misolida, zamonaviy bilimlarni egallash orqali bo‘lajak o‘qituvchilar qalbi va ongiga “Vatan menga nima berdi deb emas, men vatanga nima berdim”, “Vatan muqaddasdir”- degan qarashlarini, “Shu Vatan meniki bo‘lsa, uni faravonligi, yorug kelajagi uchun avvalo o‘zim xissamni qo‘shishim kerak” – degan falsafiy qarashlarni singdirish lozim [3].

Maskur vazifalarni amalga oshirishda ta‘sirchan ma‘naviy-ma‘rifiy usullar, ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanish, har bir talabaning o‘qishida, ishida, shaxsiy va ijtimoiy xayotda barcha tegdoshlariga namuna bo‘lishga erishish yo‘lida ko‘plab amaliy ishlarni tashkil etish zarur. Bo‘lajak o‘qituvchilarni buyuk allomalarimiz tomonidan yaratilgan boy ilmiy merosimizni, madaniyatimizni, hozirgi zamon taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan ilm – fan hamda texnika taraqqiyotini chuqur o‘rganib, ularni uyg‘unlashtirgan holda bo‘lajak o‘qituvchilar dunyoqarashini shakllantirishga yo‘naltiriladi [4].

Bo‘lajak o‘qituvchilarni islom dini bilim va ma‘lumotlariga ega bo‘lishiga muhit yaratish, ulardan har biri mehnat bozorida o‘z o‘rnini topishi kerak bo‘lgan zarur tushunchalarga – barcha boshqa diniy konfessiyalarga diniy bag‘rikenglikka, samimiy qarash, hayotda ayirmachilikka, dunyoviy va diniy qarash hamda aqidalarni bir biriga qarama qarshi qo‘yishga yo‘l qo‘ymaslik ruhida tarbiyalashga, tinch xayotimizga rahna solishga xarakat qilayotgan shaxslarga murosasiz qarshi xarakatlar qilish, yangi O‘zbekistonimizning ichki ishlariga tashqi rivojlangan davlatlarni aralashmaliga qarshi vatanparvarlik g‘oya va fikrlarni rivojlantirish, bo‘lajak o‘qituvchilarni sog‘lom turmish tarzini shakllantirishga tayyorlash, yoshlarni har qanday yovuz kuchlardan asrashda faollik ko‘rsatishga harakat qilish talab etiladi[5].

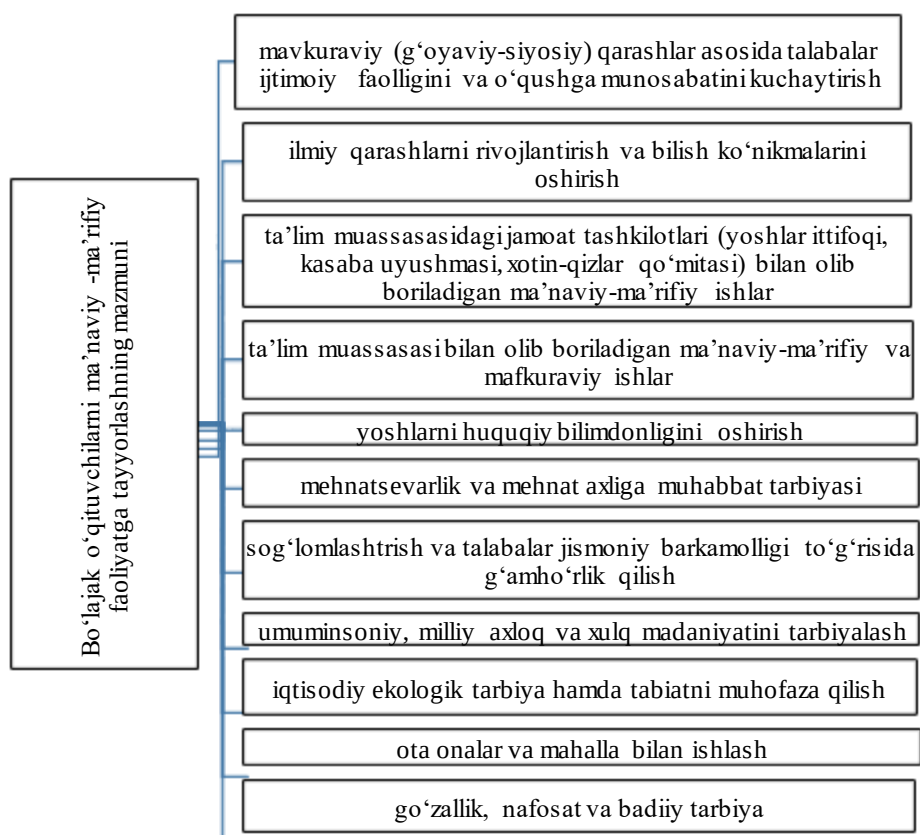
Bo‘lajak o‘qituvchilar orasidan kasbiy kompotentligi yuqori bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakaga ega bo‘lganlarni aniqlab olish va rag‘batlantirish, ularni qobiliyat hamda iste‘dodlarini yuzaga chiqarishga erishish, Yurt boyliklarini avaylab-asrash, atrof-muhitni muhofaza qilishga va ularni yanada boyitishga yo‘naltiruvchi, boyliklarimizni haqorat qiluvchilarga qarshi kurashish maqsadida ekologik tarbiyani yaxshi yo‘lga qo‘yishga ham tayyorlash zarur.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni ma‘naviy ma‘rifiy faoliyatga tayyorlashning muhim talablari, ayniqsa “Ma‘naviyat asoslari”, “Falsafa” va “Pedagogika” turkim fanlarini integrativ o‘zlashtirish asosida amalga oshirishini o‘quv rejalarimizga singdirish lozim. Chunki “Ma‘naviyat asoslarini” va “Falsafani” o‘rganish asosida talabalar bo‘lajak o‘qituvchi sifatida o‘quvchilarning ma‘naviy ma‘rifiy tarbiyalashning nazariy asoslari bilan tanishsalar, Falsafa fanini esa – barcha fanlar rivojlanishiga asos bo‘ladigan va ulardan oziqalanadigan, ayni paytda ularning rivojlanish yo‘llarini belgilab beradigan umuminsoniy va universal fan sifatida qaraladi. U qadim zamonlardayoq barcha fanlarni otasi deb ta‘riflanadi. “Pedagogika” turkim fanlarini o‘qitish orqali uning innovatsion metodlarini o‘rganadilar.

Integrativ yondashuvlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni ma‘naviy -ma‘rifiy faoliyatga tayyorlashda “Ma‘naviyat va uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o‘rni” milliy ma‘naviy tiklanish konsepsiyasi, uning milliy mustaqillikni mustahkamlash va milliy taraqqiyotdagi ahamiyatini o‘rganish dolzarb hisoblanadi. Ma‘naviy-ma‘rifiy faoliyatga tayyorlashning mazmunida Vatanparvarlik, insonparvarlik o‘z millatiga sadoqat tuyg‘ulari alohida ahamiyat kasb etadi, ya‘ni bo‘lajak o‘qituvchi ma‘naviyati mezonlari, imon, diyonat, adolat, mehr-shafqat, e‘tiqod, poklik, halollik va vafodorlik – bo‘lajak o‘qituvchilar ma‘naviy fazilatlarini, milliy o‘zligini anglash, uni mustahkamlash va millatlararo totuvlikni ta‘minlash – bo‘lajak o‘qituvchilarni ma‘naviyati belgilari hisoblanadi. Huquqiy savodhonlik, qonunga itoatkorlik, davlat tizimiga hurmat, fuqarolik burchiga sadoqat – shaxs ma‘naviy barkamolligi mezonlari. Bo‘lajak o‘qituvchilar ma‘naviyatini rivojlantirish omillari va vositalari haqida fikr yuritiladi. Ushbu tadqiqot yo‘nalishining ilmiy-nazariy, tarixiy-falsafiy asoslarini qadimgi davr faylasuflari asarlari, xalq og‘zaki ijodiyotining ajoyib durdonalari, Sharq va G‘arbning o‘rta asrlarda ijod qilgan buyuk allomalarining fikrlari ularning falsafiy dunyoqarashlari, yangi va eng yangi davrda yaratilgan ilm-fanning noyob durdonalari, nazariy-metodologik ahamiyatga molik asarlarda yoritilgan ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar va tarbiyaga oid fikrlar tashkil etadi.

Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlash ishlari va uni tashkil etish metodikasi yo'nalishining predmeti – mustaqillik yillarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarning yuksak darajaga ko'tarilishi, ma'naviy tarbiyaning yoshlarga ta'siri, yoshlarning jamiyat hayotidagi roli uzlyuksiz ta'limni insonparvarlashtirishda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ahamiyati, ma'naviyat, ma'rifat, mafkura tushunchalarining o'zaro bog'liqligi, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish metodikasi va yangi texnologiyalardan foydalanish jarayonini o'rganishdan iboratdir. Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlanishi esa yuqorida keltirganlarimizga qo'shimcha sifatida insonning ma'noli xayoti, adolatli ish yuritishi, ilim olish yo'lidagi matonati va tabiatiga hurmat ko'rsatish, tafakkur qilish, ijtimoiy hamda madaniy qadriyatlarini tushunish va o'zida yaxshi erkinlikni o'rganishni talab qiladi. Bu faoliyat, insoniy jamiyatda, ijtimoiy hayotda yaxshi o'zaro munosabatlarni rivojlantirish, madaniyatni saqlab qolish, boshqa insonlarga izzat-ikrom ko'rsatish, o'z fikr-mulohazalari va g'oyalarini boshqalarga o'rgatishni o'z ichiga oladi. Bulardan tashqari shaxsiy rivojlanish va ma'naviy-ma'rifat faoliyati o'zaro bog'liqlik va bir-birini qo'llab-quvvatlaydigan jarayonlardir. Shaxsiy rivojlanish insonning o'zini tuzatishini, rivojlanishini anglatadi, ma'naviy-ma'rifat faoliyati esa insonning o'zini bilishini, dunyoqarashini rivojlantirishni talab qiladi.

Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni sifatli tashkil etishda ma'naviyatning qay darajada ekanini muayyan shaxsning o'zigagina emas, balki o'zi yashayotgan jamiyat milliy yuksalishida hal qiluvchi ta'sir ko'rsatar ekan, uni tashkil etishda beparvolikka yo'l qo'yib bo'lmaydi. Insonda Alloh tomonidan berilgan sifatlar bilan, tarbiya asosida vujudga keladigan ma'naviy fazilatlar bo'ladiki, jamiyatning hamma ijtimoiy tizimlarida mazkur fazilatlar imkon qadar ezgu va mustahkam shakllanmog'i lozim. Mashhur donishmandimiz Abu Nasr Farobiy "Har bir inson tabiatan shunday yaratilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, yolg'iz o'zi bunday narsalarni qo'lga kiritmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi", deb yozadi.

1-rasm. Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy - ma'rifiy faoliyatga tayyorlashning mazmun yo'nalishlari.

Bino-barin, jamiyat insonga inson sifatida shakllanishi uchungina emas, hatto oddiygina turmush kechirishi uchun ham kerak. Jamiyatning inson shaxsi, taqdiri, yashash tarziga ta'siri, avvalo, uning axloqiy asoslari va huquqiy normalari bilan belgilanadi. Ma'naviyat o'zini tanishdir. Odam o'zligini tanisa, yaratganni shunchalik asosda taniydi. Milliy ma'naviyat ham umumbashariy g'oyalardan oziq olib, madaniy tamaddunning asosiy qismi hisoblanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlash jarayonida talabalar ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ularning voqea-hodisalar, insonlar hamda o'z hulqiga nisbatan his-tuyg'ularini uyg'otishga motivatsiya hosil qiluvchi tarbiyaviy ishlar interaktiv yondashuvlar asosida tashkil etilgandagina samarali kechadi. Bunda xulq-atvorni shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlar muhim sanaladi. Shunga ko'ra, ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga undovchi va rag'bat uyg'otuvchi faoliyat munosabatlar tizimi muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Fuqarolik jamiyati institutlari salohiyatini mustahkamlash, jamiyatning huquqiy madaniyati va ijtimoiy faolligini oshirishga oid O'zbekiston tajribasi. O'quv qo'llanmasi. - T.: 2016.
2. Abu Nasr Farobiy. Risolalar. Toshkent, Fan, 1975, 134-bet.
3. Kaxarova M. Taqdirimsan Vatan. Toshkent, Mumtoz so'z, 2019. –B. 12.
4. Yuldosheva M. Axborotlashgan jamiyatda ma'naviy xavfsizlik masalalari. –Toshkent, Ma'naviyat, 2019. –18 b.
5. Muhammadjonov O. Muhiddinova F. O'zbekistonda yoshlar huquqi: qonun va imtiyozlar. –Toshkent, Ma'naviyat, 2019. – 38 b.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KASBIY TA'LIM TIZIMIDA DUAL O'QITISH

Xolmatova Maxfuza Komilovna, Xolboyeva Feruza Rustambekovna

Zomin ko'p tarmoqli texnikumi

Sherqulova Nargiza Rustambekovna

GulDu t.f.f.d, dotsent

Hamidova Iroda olimjon qizi

Guldu talaba

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasi kasb-hunar ta'limi tizimidagi dual ta'lim xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Dual ta'lim asosida nazariyaning amaliyot bilan o'zaro bog'lig'i tamoyili ham mavjud. Korxonalar ta'lim muassasalariga aniq sondagi mutaxassislarni tayyorlash uchun buyurtma beradi, ish beruvchilar esa o'quv dasturini tuzishda ishtirok etadi.

Kalit so'zlar: printsip, nazariya, kadrlar tayyorlash, modernizatsiya, o'quv dasturi, mehnat bozori.

Kadrlar siyosati har bir mamlakatni davlat boshqaruvining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotni tarkibiy qayta tashkil etish, tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishni kengaytirish, ularning ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini ta'minlash dasturlarining samaradorligi kadrlarni kasb-hunar tayyorlash. [1]. Ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar bozori va turli mamlakatlar jamiyatining malakali va kasb-hunar kadrlarini tayyorlashga bo'lgan ehtiyojlari mehnat bozori va ta'lim xizmatlari bozori Jahon amaliyoti mehnat bozori va ta'lim xizmatlari o'zaro hamkorlik qilishning turli modellarini ishlab chiqdi. Kasb-hunar ta'limini modernizatsiya qilish mutaxassislar tayyorlash tizimiga an'anaviy yondashuvlarni tubdan o'zgartirish zarurligini belgilaydi.

Bugungi kunda kadrlarni kasb-hunar tayyorlash samaradorligini oshirish yo'llaridan biri dual ta'lim hisoblanadi Germaniyaning kasb-hunar ta'limi tizimidagi dual ta'lim dunyoning ko'plab mamlakatlari uchun namunaddir va o'ziga xos milliy ta'lim tizimidir. Bu mamlakatda kasb-hunar ta'limi davlat faoliyatining strategik yo'nalishidir, shuningdek, dual ta'limni rivojlantirishning asosiy omili – qonun hujjatlarida dual ta'lim ishtirokchilarining funktsiyalari va vazifalari aniq belgilanishidir,, Masalan: korxona, talaba, ta'lim muassasasi .

Dual ta'lim – ta'lim muassasasi tayyorlashning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ish o'rinida o'tkaziladigan ta'lim turidir [2]. Dual ta'lim asosida nazariyaning amaliyot bilan o'zaro bog'lig'i tamoyili ham mavjud. Korxonalar ta'lim muassasalariga aniq sondagi mutaxassislarni tayyorlash uchun buyurtma beradi, ish beruvchilar esa o'quv dasturini tuzishda ishtirok etadi. Talabalar ta'lim muassasasidan ajralmasdan korxonada amaliyotdan o'tamoqda [5].

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida dual ta'limni yanada rivojlantirish uchun xorijiy tajribani o'rganish orqali milliy qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish bo'yicha tegishli ishlar amalga oshir Respublikada dual ta'lim tizimi "Ta'lim to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 15-moddasiga muvofiq o'qishning shakllaridan biri sifatida joriy etildi 22. Jumladan, qonunga dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi nazarda tutilgan dual ta'limga doir alohida modda (17-modda) kiritildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi qarori bilan kasb-hunar ta'limi tizimida dual o'qitishni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi 23 Ushbu hujjat asosida bugungi kunda bunday ta'lim tajribasi joylarda qo'llanilmoqda. O'zbekistonda 2020 yildan boshlab O'zbekiston Respublikasining O'zbekiston Respublikasining yangilangan (o'rta kasb-hunar ta'limi) Endi maktab bitiruvchilari: boshlang'ich kasb-hunar; o'rta kasb-hunar; o'rta maxsus kasb-hunar. Ta'lim kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlarda o'tadi [4]. 2021-2022 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasi kasb-hunar ta'limi tizimida dual ta'lim joriy etildi. Dual ta'limni tashkil etish uchun hokimliklar va manfaatdor vazirliklar tomonidan o'rta bo'g'indagi kadrlarga ehtiyoj aniqlanmoqda va taklif tayyorlanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, ilm-fan va innovatsiyalar vazirligi 1 iyulgacha dual tizim bo'yicha kadrlar tayyorlash amalga oshiriladigan ta'lim muassasalarini belgilaydi [3] Kasb-hunar ta'limi muassasasida o'qitish va tayyorlash dual kasb-hunar ta'limining o'quv dasturi asosida amalga oshiriladi. Mazkur ta'lim ta'lim muassasasidan ish beruvchilarning talablari va hududiy aloqaligiga qarab, ish o'rni bilan, mavsumiy yoki bloklar bo'yicha bir necha haftadan o'tadi Nazariy va amaliy kasb-hunar ta'limi mazmuni o'qitish dasturida belgilanadi. Kasb-hunar maktablaridagi o'quv yuklari umumiy ta'lim, kasb-hunar fani va amaliy mashg'ulotlar bloklariga bo'linadi. Kollejlarda o'quv yuki kasb-hunar fanlari va amaliy mashg'ulotlar bloklariga bo'lingan.. Qo'shimcha predmetlar o'quv dasturiga vazirlik, agentlik va ish beruvchilarning so'rovi bo'yicha yoki ta'lim oluvchilarning so'rovi bo'yicha kiritilishi mumkin. Texnikumlarda o'quv yuksalishi gumanitar va tabiiy fanlar, maxsus fanlar va amaliy mashg'ulotlar bloklariga ajratilgan. Kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlari kasb-hunar ta'limi muassasasidagi laboratoriyalar, ustaxanalar yoki kichik seriya ishlab chiqarish tsexlari asosiy amaliy tayyorlash va o'qitishni ta'minlaydi, ta'lim oluvchilarning o'z mutaxassisligi bo'yicha asarlari bo'yicha asini ta'lab olaydi. Har bir o'quv yili oxirida ta'lim oluvchilar oralik attestatsiyadan o'tkaziladi, uning yakunlari bo'yicha ularga aniq mutaxassislik bo'yicha kasb-hunar malakasining erishilgan darajasi (razryad, toifa), shuningdek, ta'lim muassasasida o'qishdan sak diplom beriladi. Mustaqil sertifikatsiya ta'lim muassasasi va iqtisodiyot vakillari bilan hamkorlikda tayyorlanadi va o'tkaziladi. (masalan, uyushmalar/palatalar).

Dual ta'lim dasturi maqsadlari va metodologiyasi bilan tanishish uchun o'qituvchilar va ishlab chiqarish ustalari dual ta'lim bo'yicha o'qituvchilar uchun qisqa muddatli o'quv modulida muntazam ishtirok etadi Shu tariqa, dual ta'lim o'quv jarayonining amaliy tarkibini sezilarli darajada mustahkamlash, shu bilan birga nazariy tayyorgarlik darajasini s Shuningdek, o'quvchilarga qo'shimcha malaka olish, nazariy ko'nikmalarni amaliyotda ishlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Василец В. В. Dualnoe obuchenie//<https://mcoip.ru/blog/2023/03/13/dualnoe-obuchenie/>
2. Листвин А. А. Дуальное обучение в России: от концепции к практике // Образование и наука. 2016. № 3 (132) – с.44-56
3. Yangi o'quv yilidan boshlab O'zbekiston o'quvchilari dual ta'limga o'tadi// [#!](https://kun.uz/ru/00162890)
4. O'zbekistonda o'rta kasb-hunar ta'limi// <https://postupi.uz/news/abiturientu/srednee-professionalnoe-obrazovanie-v-uzbekistane>

5. Flek M. B., Ugnich E. A. Ta'lim muassasasining dual modeli doirasida korxona bilan oliy ta'lim muassasasi shakllarini rivojlantirish :Ilm-fan va ta'lim istiqbollari. 2022. № 4 (58). 671-691.

В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВАЖНОСТЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

Холматова Салима Кузибоевна

Старший преподаватель кафедры «Методики дошкольного образования» ЧДПУ

Янгибоева Динора Ойбек кизи, Шодиева Нафосат Абдувахобовна,

Салойдинова Ханифа Эргаш кизи, Кахрамонова Нилуфар Бахтиёр кизи, Нормаматова

Мухлиса Фарходовна

Студенты: ЧДПУ, факультета дошкольного образования, 3-курс

Аннотация: В данной статье анализируется роль самостоятельной работы студентов в учебном процессе. Поскольку, самостоятельности образуют потребностно-мотивационная сфера, умственные, физические и нравственно-волевые усилия студентов

Ключевые слова: самостоятельная работа, учебный процесс, образование, развитие, формирование, педагогика.

Проблема познавательной самостоятельности уходит своими корнями в античность. Чешский педагог, автор классно-урочной системы обучения Ян Амос Коменский отмечал, что «природное начало в человеке обладает самостоятельной и самодвижущей силой». Однако в массовой школе вплоть до середины XX века преобладало объяснительно-иллюстративное обучение. Начиная с 50-х годов, вновь возрастает интерес к вопросам развития самостоятельности студентов. На рубеже XXI века интерес к данному вопросу опять возрос, так как значительно изменились условия жизни, произошла информационная революция, и во всем мире идет переход к непрерывному образованию. Направление «обучения на всю жизнь» меняется на «обучение через всю жизнь», закрытая учебная архитектура постепенно уступает место открытой, что невозможно без формирования навыков самостоятельной работы у студентов на высоком уровне. Информационные технологии предоставляют возможность дать большую самостоятельность, как в успешном освоении учебной программы, так и в углубленном изучении отдельных предметов, реализуя внутренние творческие запросы учащихся.

Философия образования вновь поднимает проблему значимости для общества формирования самостоятельной личности. Обоснована концепция личностно ориентированной педагогической деятельности на основе изучения глубинных процессов, лежащих в основе саморазвития и самоопределения человека [1].

По мнению В.И. Андреева, приоритетом современного образования является обучение, ориентированное на саморазвитие личности [2]. Эта новая педагогическая парадигма строится на следующих базовых постулатах:

- осознании самооценности каждой личности, ее уникальности;
- неисчерпаемости возможностей развития каждой личности, в том числе ее творческого саморазвития;
- приоритете внутренней свободы - свободы для творческого саморазвития в отличие от свободы внешней;

понимании природы творческого саморазвития как интегральной характеристики «самости», системообразующими компонентами которой являются самопознание, творческое самоопределение, самоуправление, творческая самореализация личности и самосовершенствование.

Он же отмечает, что «только такое образование можно считать образованием гарантированного качества, которое переходит в самообразование. При этом обучение переходит в самообучение, воспитание - в самовоспитание, а личность из состояния развития - в состояние творческого саморазвития» [2].

В зарубежных исследованиях не принимается трактовка самостоятельности, если обучающемуся дается возможность учиться, используя в режиме самостоятельного доступа подготовленную преподавателем или экспертом информацию, так как обучающемуся в этом случае якобы отводится роль «пассивного наблюдателя», у него создается впечатление, что самостоятельное изучение возможно только при наличии материала, подготовленного экспертом. Учащийся должен иметь возможность самостоятельно выбирать учебные материалы, опираясь не только на те, которые посоветовал преподаватель. Данный подход подразумевает свободу выбора и использование аутентичных материалов [3].

Внешними признаками самостоятельности студентов являются планирование ими своей деятельности, выполнение задания без непосредственного участия педагога, систематический контроль за ходом и результатом выполняемой работы, ее последующее корректирование и совершенствование, то есть самостоятельное осуществление деятельности.

Внутреннюю сторону самостоятельности образуют потребностно-мотивационная сфера, умственные, физические и нравственно-волевые усилия учеников, направленные на достижение цели без посторонней помощи [4].

Основным принципом теории поэтапного формирования умственных действий является то, что получить существенно новые элементы психической практической деятельности сразу в форме внутреннего, психического человек не может. Н.Ф. Талызина делает следующий вывод: знания, накопленные человечеством, представленные системой научных понятий, законов, невозможно усвоить лишь с помощью собственной деятельности, эффективность передачи опыта зависит от характера действий учащихся и от качества управления со стороны обучающего [5].

Основная задача высшего образования заключается в формировании творческой личности специалиста, способного к саморазвитию, самообразованию, инновационной деятельности. Решение этой задачи вряд ли возможно только путем передачи знаний в готовом виде от преподавателя к студенту. Необходимо перевести студента из пассивного потребителя знаний в активного их творца, умеющего сформулировать проблему, проанализировать пути ее решения, найти оптимальный результат и доказать его правильность. Происходящая реформа высшего образования связана с переходом от парадигмы обучения к парадигме образования. В этом плане следует признать, что самостоятельная работа студентов является не просто важной формой образовательного процесса, должна стать его основой.

Это предполагает ориентацию на активные методы овладения знаниями, развитие творческих способностей студентов, переход от поточного к индивидуальному обучению с учетом потребностей и возможностей личности. Речь идет не просто об увеличении числа часов на самостоятельную работу. Усиление роли самостоятельной работы студентов означает принципиальный пересмотр организации учебно-воспитательного процесса в вузе, который должен строиться так, чтобы развивать умение учиться, формировать у студента способности к саморазвитию, творческому применению полученных знаний, способам адаптации к профессиональной деятельности в современном мире [6].

Целью самостоятельной работы студентов является организация систематического изучения дисциплин в течение семестра, закрепление и углубление полученных знаний и навыков, подготовка к предстоящим занятиям, а также формирование культуры умственного труда и самостоятельности в поиске и приобретении новых знаний.

Задачи самостоятельной работы можно определить следующие:

- ✓ качественное усвоение учебного материала;
- ✓ выработка умений и навыков учебной деятельности;
- ✓ формирование познавательных способностей студентов и интереса к изучаемому материалу;
- ✓ формирование готовности к самообразованию;
- ✓ формирование самостоятельности как качества личности.

В первую очередь необходимо дать определение самостоятельной работы студентов. В общем случае это любая деятельность, связанная с воспитанием мышления будущего

профессионала. Любой вид занятий, создающий условия для зарождения самостоятельной мысли, познавательной активности студента связан с самостоятельной работой. Таким образом под самостоятельной работой следует понимать совокупность всей самостоятельной деятельности студентов как в учебной аудитории, так и вне ее, в контакте с преподавателями в его отсутствии.

Результаты учебной деятельности напрямую зависят от уровня самостоятельной работы студента, который определяется личной подготовленностью к этому труду, желанием заниматься самостоятельно и возможностями реализации этого желания.

А. Беляева предлагает своеобразную формулу самостоятельной работы студентов: информация – знание – информация, суть которой заключается в создании новой информации из уже имеющейся, что формирует у учащихся готовность и потребность к управлению своей познавательной деятельностью. Более высокой формой проявления самостоятельности следует считать самообразование или самообразовательную деятельность, под которой понимают цель и результаты деятельности, а под самостоятельной работой – средство достижения данного результата. Самообразование студента – это добровольная деятельность, нацеленная на получение знаний в процессе самостоятельной работы без помощи преподавателя, которая невозможна, если у студентов не сформированы первоначальный опыт познавательной деятельности, потребность к ней и эмоционально-волевые качества. Таким образом, самостоятельная работа является необходимым этапом, формирующим умения самообразования и, как следствие, развитие самостоятельности. Поскольку, выполнение студентами самостоятельных работ способствует более глубокому усвоению теоретического материала, полученного ими на практических занятиях, а следовательно повышает уровень подготовки студентов по различным дисциплинам

Список использованной литературы:

1. Алексеев Н.А. Педагогические основы проектирования личностно ориентированного обучения. - Дис... д-ра пед. наук. - Тюмень, 1997. - 310 с.
2. Андреев В. И. Педагогика творчества саморазвития. – М., 2003.
3. Педагогические технологии / под общей редакцией В.С. Кукушкина.- М.: ИКЦ “МарТ”: - Ростов н/Д: изд. центр “МарТ”, 2006. – 336с.
4. Семушина Л.Г., Ярошенко Н.Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях: учебное пособие для преп. учреждений сред. проф. образования. –М.: Мастерство, 2001. – 272с.
5. Семенова С. Л., Печеркина А. А. Общая психология: Конспект лекций. Екатеринбург: Издательство Педагогического университета, 2003. 165с.
6. Ильясов И.И. Структура процесса учения. Издательство московского университета, 2006.

PROFESIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM – ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASHDA DUAL TALIMDA O'QITISH KO'LAMINI RIVOJLANTIRISH.

Yakubova Shoiri Alijonovna

Namangan viloyati Pop tumani 3-son kasb-hunar maktabi Katta ustasi.

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda dual ta'lim tizimida chet el tajribalari va profesional ta'lim standartlari o'rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o'qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta'lim shaklini rivojlantirish va o'quv jarayonini ilg'or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish hamda, ta'lim jarayonini bozor iqtisodiyoti talablarini inobatga olgan holda tashkil etish, unga tegishli

o'qitish texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim ma'zmunini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: O'quv jarayoni, dual ta'lim, tamoyillar, modellar, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, integrasiya, o'qitish natijalari, xususiyatlar, korxona.

Professional ta'lim muassasalarida jahon andozalariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash ko'p jihatdan professional ta'limida zamonaviy ta'lim tendensiyalarini joriy etilishiga bog'liqdir. O'z navbatida bu o'quv jarayonini ilg'or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish orqali amalga oshirili-shini taqozo qiladi. Bu esa ta'lim jarayonini bozor iqtisodiyoti talablarini inobatga olgan holda tashkil etish, unga tegishli o'qitish texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim ma'zmunini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan metodik ta'minotni takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Mutlaqo professional ta'limning asosiy missiyalarini amalga oshirish professional ta'lim tizimiga dual ta'limni joriy etish hamda mutaxassislarni tayyorlashda zamonaviy o'qitish texnologiyalari bilan uzviylikda kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish, va uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish, hamda uni yangi sifat bosqichiga olib chiqish, texnologiyalari va metodikalarini yaratish talabini qo'yadi.

❖ Dual ta'lim aslida qanday tizim?

❖ Respublikamiz ta'lim tizimida dual ta'limni qo'llashdan ko'zlangan maqsad nima?

❖ U qanday natija beradi?

❖ Profesional ta'lim tizimida "dual ta'lim" tushunchasining kirib kelishiga nima sabab bo'ldi?

Bugungi kunda iqtisodiyotni rivojlanishida o'rta bo'g'in kadrlarining o'rni alohida hisoblanadi. Ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo'lgan ehtiyoj juda yuqori ko'rsatkichlarni tashkil etadi.

An'anaviy ta'lim shaklida ta'lim olayotgan o'quvchilar oliy yoki professional ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni ko'proq egallab, amaliyot qismini juda oz soatlarda korxona va tashkilotlarda o'taydi. Chet el tajribalari va profesional standartlarini va ta'lim tizimi o'rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o'qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta'lim shakli O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritildi. "Dual" so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, biror narsaning ikki qismga ta'alluqliligi, ikkita narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma'nolarni bildiradi.

Dual ta'lim – o'quvchiga ta'limni o'z yo'nalishiga mos korxona tashkilotda o'tash va ishlash bilan birga tajribaga ega bo'lish imkoniyatini beruvchi tizimdir.

Bunda o'quvchilar ta'lim muassasasi va korxona tashkilotlar bilan birga tuzilgan jaryon grafigi asosida haftaning 2 yoki 3 kun ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni va 2 yoki 3 kun korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko'nikmalarni egallaydi. Dual ta'lim shaklida tahsil olayotgan o'quvchilar korxona va tashkilotlarda ishga qabul qilinganda ularga korxona tomonidan ustoz biriktiriladi va oylik maoshi to'lanadi. Bugungi kunda ushbu tizim Germaniya, Avstriya, Shveysariya va Koreya Respublikasi kabi mamlakatlarda iqtisodiyotni rivojlantirishda juda katta o'ringa ega. Ushbu tizimni joriy etishdan ko'zlangan maqsad iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko'nikmalarga ega o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iborat.

🇺🇦 2021-2022 o'quv yilidan boshlab, maktabgacha ta'lim, temir yo'l va qurilish kabi sohalarida o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash maqsadida professional ta'lim muassasalariga dual ta'lim shakli bo'yicha 3 mingdan ortiq yoshlar o'qishga qabul qilindi.

🇺🇦 2022-2023 o'quv yilida professional ta'lim muassasalariga 4,5 mingdan ortiq yoshlar dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilindi hamda yuqorida aytib o'tilgan sohalariga qo'shimcha ravishda axborot texnologiyalari, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish kabi sohalarida ham dual ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

Bugungi kunda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidan kelib chiqib, 7,5 mingdan ortiq yoshlar Respublikamizdagi professional ta'lim muassasalarida dual ta'lim shaklida ta'lim olib, 1,5 mingga yaqin korxona va tashkilotlarda ish faoliyatini olib bormoqda.

Oliy ta'lim tizimida esa faqat Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat institutida dual ta'lim asosida o'qitish yo'lga qo'yilgan (3- va 4-bosqich talabalari uchun). Kelgusi o'quv yilidan boshlab, bosqichma-bosqich boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham dual ta'lim shakli asosida kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish rejalashtirilgan. Ushbu tizim Germaniya tajribasi asosida amaliyotga joriy etilyapti. Joriy yilning iyun oyida davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida professional ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish va Germaniya tajribasi asosida dual ta'limni amaliyotga samarali joriy etish bo'yicha bir qator vazifalar belgilab berilgan edi. Germaniya o'zining ta'lim tizimiga dual ta'limni bir necha yillar oldin joriy qilgan. Germaniyada dual ta'lim rivojlanishining asosiy omili qonunchilikda dual ta'lim ishtirokchilarining (korxona, o'quvchi, ta'lim muassasasi) vazifalari va majburiyatlari aniq belgilab qo'yilgan.

Dual ta'lim mamlakatimiz ta'lim tizimida yangi bo'lib, yuqorida aytib o'tilganiday ushbu tizimni rivojlantirish bo'yicha bir qancha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Dual ta'limni rivojlantirish bo'yicha xorijiy mutaxassislar jalb qilinmoqda, mahalliy mutaxassislar Germaniya, Avstriya, Koreya va boshqa davlatlarga tajriba o'rganish maqsadida yuborilmoqda va dual ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ustida ishlanmoqda. Shuningdek, xususiy sektorni dual ta'limga jalb qilish bo'yicha ham tegishli ishlar olib borilmoqda. Bugungi kunda dual ta'lim O'quv dasturlarini tuzish va takomillashtirish borasida Professional ta'limni rivojlantirish Instituti tomonidan juda ko'p ishlar olib borilmoqda. Joriy yilda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining Professional ta'limni rivojlantirish Institutida "O'rta maxsus professional ta'lim dasturlarini" ishlab chiqish bo'yicha shakllantirilgan ishchi guruh a'zolari uchun 2024-yil 5-6-aprel kunlari "Boshlang'ich, o'rta professional ta'lim dasturlari va dual ta'lim dasturlari"ni takomillashtirish va ishlab chiqish bo'yicha ishchi guruh a'zolari uchun onlayn(zoom) shaklda seminar tashkil etildi. Seminarda professional ta'lim muassasasi va tashkilotda ta'lim oluvchining muayyan kasb yoki mutaxassislik bo'yicha kasbiy faoliyatini va mehnat vazifalarini bajarishiga qaratilgan davlat ta'lim standarti, o'quv rejasi, o'quv dastur (modul)lari, o'quv va ishlab chiqarish amaliyoti dasturlaridanni yaratish hamda takomillashtirish bo'icha muayyan ishlar olib borildi; Bundan tashqari Dual ta'limni joriy etish bo'yicha tashkilot va professional ta'lim muassasasi o'rtasida, o'quvchi va tashkilot o'rtasida rasmiylashtiriladigan shartnomalarning namunasi vazirlik tomonidan O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi bilan kelishgan holda tasdiqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. T.V.Goncharova "Dual ta'lim: tamoyillar, modellar, amalga oshirish tajribasi", "Ta'lim vafan xabarnomasi" jurnali, 2017 y 34-42 bet.
2. A.A.Frolova "Dual ta'limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarining roli", "Ta'limdagi innovatsiyalar" jurnali, 2018 y. 76-85-bet.
3. Yusupova A.P. "dual ta'lim tizimida psixologik-pedagogik muammolarini hal qilish yo'llari". "Namangan Davlat Universiteti ilmiy axborotnomasi" jurnal, 2023-y 853-bet

KASBIY TA'LIM MUASSASALARINING ISH BERUVCHI KORXONALAR BILAN O'ZARO HAMKORLIGI JIHATLARI

Yusupov Farxod Adamboyevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti Boshqarma boshlig'i

Annotatsiya: Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi, kasbiy ta'lim muassasalari va potensial ish beruvchi korxona va tashkilotlar orasida faol xamkorlik tamoyillari, sifatli kadrlar tayyorlashda o'zaro integratsiyaning o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, ta'lim dasturlari, integratsiya, amaliy o'qitish, sifat, ish beruvchi, korxonalar, mehnat bozori,

Bexato, [05.11.2024 0:51]

O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy voqelik kasbiy ta'lim tizimidan yuqori malakali, raqobatbardosh, kompetentli, o'zgarishlarga moslashuvchan, zamonaviy texnika va yuqori

texnologiyalarni o'zlashtira oladigan, ma'lumoti va malaka darajasini doimiy ravishda oshirib boradigan sifat jihatidan yangi turdagi mutaxassislarni talab qiladi. Bunda kasbiy ta'lim muassasalarining ishlab chiqarish bilan integratsiyasi alohida o'rin tutadi [1]. Hozirgi vaqtda ta'lim muassasasi va potensial ish beruvchining faol xamkorligi darajasiga kasbiy ta'lim sifatining ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaraladi va samarali o'zaro integratsiyaning rivojlanishi, shubhasiz, mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirishga yordam beradi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalari va ish beruvchilar orasidagi integratsiya quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha hamkorlik bilan ta'riflanadi.

1. Ta'lim jarayonini rejalashtirish va amalga oshirish.
2. O'quv va moddiy bazani takomillashtirish.
3. Mutaxassislarni tayyorlash sifatini monitoring qilish va baholash.
4. Inson resurslarini rivojlantirish.
5. Mehnat bozorini o'rganish natijalarini hisobga olgan holda hamkorlikni rivojlantirish.
6. Xalqaro tajriba.

O'zaro xamkorlikning asosiy yo'nalishlari quyidagi tamoyillar bilan ta'riflanadi.

Ish beruvchining ta'lim jarayonini rejalashtirish va amalga oshirishda ishtiroki quyidagilardan iborat:

- korxona va sohani rivojlanishining istiqbolli yo'nalishlarini hisobga olgan holda o'qitish dasturlarini ishlab chiqish va shakllantirishda ishtirok etish;
- mutaxassis va ishchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish ko'лами va tuzilishini aniqlash;
- chuqur amaliy tayyorgarlikka ega va qo'shimcha ishchi kasblarni egallagan mutaxassislarni tayyorlash;

Amaliy o'qitishini tashkil etishda ish beruvchining ishtiroki quyidagilardan iborat:

- amaliyot o'tash bo'yicha shartnomalar tuzish va buyruqlar qabul qilish;
- korxona bazalarida ishlab chiqarish amaliyotlarini tashkil etish;
- bazaviy korxonalarda ishlab chiqarish ta'limi ustalari va o'qituvchilarning stajirovkasini tashkil etish;
- mahorat darslarini o'tkazish;

Yaqin hamkorlik va korxonalarning yordamisiz o'quv xonalari va laboratoriyalarni jihozlash, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga imkon beradigan o'quv ustaxonasini yaratish imkoniyati yuqori emas. Shu munosabat bilan tomonlar birgalikda:

- mutaxassislarni oldindan tayyorlash darajasini ta'minlovchi moddiy-texnik bazasini modernizatsiya qilish uchun ekspert baholashni o'tkazish;
- ta'lim muassasasi ta'lim jarayonini moddiy-texnik ta'minlash - jihozlar, asbob-uskunalar, materiallar va dasturiy mahsulotlarni yetkazib berish;
- kasbiy modullar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar, o'quv va ishlab chiqarish amaliyotlarini o'tkazish uchun korxonalarning moddiy-texnik bazasini taqdim etish, ta'lim oluvchilarga zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalarini amaliy egallashda yordam berish kabi masalalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Mutaxassislarni tayyorlash sifatini monitoring qilish va baholashda

- ta'lim dasturlari, o'quv-uslubiy majmualar, malaka imtihonlari-ning baholash vositalari va boshqa hujjatlarni ekspertizadan o'tkazish;
- yozma imtihon ishlari va nazorat-o'lchov materiallari mavzularini ish beruvchining vakillari bilan muvofiqlashtirish;
- yakuniy davlat attestatsiyasi va malaka imtihonlarida ish beruvchining vakilining rais sifatida ishtirok etishi;
- ish beruvchilardan bitiruvchilarning kasbiy kompetensiyalari shakllanganligi darajasi to'g'risida fikr-mulohazalarini olish va tahlil qilib borish o'z navbatida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kadrlar resurslarini rivojlantirish maqsadida

- ta'lim muassasalari o'qituvchi va ishlab chiqarish ta'limi ustalarining ilg'or texnologiyalar va yo'nalishlar bo'yicha korxonalarda malakasini oshirish;

- ish beruvchilarning so'rovlariga muvofiq diplom ishlari mavzularini tayyorlash, korxonalar xodimlarini yakuniy malakaviy ishlar bo'yicha rahbar, taqrizchi va maslahatchi sifatida jalb qilish;

- korxona va tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini nafaqat imtihonlarga, balki mashg'ulotlarga ham jalb qilish;

- korxona va hamkor tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini uslubiy va o'quv qo'llanmalarini ishlab chiqish, didaktik va uslubiy materiallarni ekspert baholash ishlariga keng jalb etish;

- ish beruvchi vakillarining nafaqat olingan kompetensiyalarni baholashda, balki ularni shakllantirish bosqichida ham ishtirok etishi;

- kasbiy mahorat musobaqalarini (tanlovlarini) o'tkazishda ish beruvchi vakillarining ishtiroki;

- bitiruvchilarni ishga joylashtirishga ko'maklashish vazifalarni to'liqonli bajarish muhim ahamiyatga ega.

Mehnat bozorini o'rganish natijalari va ish beruvchilarning fikrini hisobga olgan holda

- kasbiy ta'lim dasturlariga tuzatmalar kiritish va imkon qadar ish beruvchilarning fikrlarini hisobga olishga imkoniyat beradigan fanlarni joriy yetish (qo'shimcha kompetensiyalarni shakllantirishga imkon beradigan maxsus kurslar, fakultativlar);

- mehnat bozorida ularga bo'lgan talabni hisobga olgan holda kasblar va mutaxassisliklar ro'yxatini shakllantirish;

- muayyan mutaxassislarni tayyorlash uchun haqqoniy talabni shakllantirish (ish beruvchidan ta'lim muassasiga buyurtma);

- bitiruvchilarni ish bilan ta'minlashga ish beruvchilarni jalb qilish va mehnat bozorida axborot muhitini rivojlantirish bo'yicha hamkorlikni rivojlantirish bitiruvchilar bandligini ta'minlashning xal qiluvchi tamoyillaridan hisoblanadi.

Kasbiy ta'limi sohasidagi xalqaro hamkorlikning asosiy maqsadi o'zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirish, kasbiy ta'lim tizimini mustahkamlash va yuqori malakali kadrlarni tayyorlashdan iborat.

Yaqin va uzoq xorijdagi kasbiy ta'limi muassasalari bilan hamkorlik asosida mavjud yuqori sifatli o'quv materiallari va resurslaridan foydalanishga ko'maklashish xalqaro hamkorlikning strategik vazifasi bo'lib, uni amalga oshirish uchun quyidagi yo'nalishdagi ishlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq [2]

- xorijiy ta'lim muassasalari bilan bevosita aloqalar o'rnatish;

- jahon ta'lim makoniga qo'shilish maqsadida xalqaro tashkilotlar va fondlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish va rivojlantirish;

- xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalarda ishtirok etish, ularni tashkil etish va o'tkazish;

- xalqaro tajribadan ijodiy foydalanish asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish va mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish.

Kasbiy ta'lim tizimining faoliyati va uning korxonalar bilan o'zaro integratsiya natijalari tahlilida kasbiy ta'limning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi ayrim omillarni bartaraf etish dolzarb masala hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari malakali ishchilar va mutaxassislarni kasbiy tayyorlash sifati masalalarining dolzarbligini keskin oshirmoqda. Zamonaviy kasbiy ta'limni ta'lim va sanoat texnologiyalarining innovasion integratsiyalashuviz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Kasbiy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning eng muhim tamoyillaridan biri bu ta'lim oluvchilarni o'qitish va tarbiyalashni korxonalarda o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlar, o'quv va ishlab chiqarish amaliyoti doirasida kasbiy shakllanishlarining tabiiy kombinatsiyasi hisoblanadi.

Ta'lim va ishlab chiqarishning o'zaro integratsiyasi doirasida amaliy o'qitishni korxonalarda tashkil etish ish o'rinlari va lavozimlarning izchil o'zgarishini, korxonaning turli bo'linmalarida

ishlash imkoniyatini ta'minlaydi hamda yuqori malakali mutaxassisning fazilatlarini to'plamini maqsadli ravishda shakllantirish imkonini yaratadi. Amaliy tayyorgarlik sifatini oshirish, yosh mutaxassisning ijtimoiy va kasbiy moslashuvi davrini sezilarli darajada qisqartirish, ta'lim oluvchilarning ayrim toifalari uchun istisno qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 16 oktyabrdagi "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-158-son farmoni.

2. Романченко М.К., Корилов В.А. «Опыт организации международного сотрудничества в сфере профессионального образования», <https://research-journal.org/archive/8-50-2016-august/>.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Yusupova Gulnora Quddusovna

Shayxontohur tumani kasb-hunar maktabi direktori

Annotatsiya: Professional ta'lim tizimining huquqiy asoslari, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda dual ta'limni ishlab-chiqarish bilan uzviy bog'lash asosidagi dual ta'limning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, dual ta'lim, dual ta'limning afzalliklari, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda dual ta'limning ahamiyati.

Barchamizga ma'lumki, ta'lim jarayoniga katta e'tibor qaratgan mamlakatlar bugun rivojlangan davlatlar qatorida turibdi. Binobarin, tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, kadrlar masalasi mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy figurasi hisoblanadi. Shu bois O'zbekistonda ham bu borada bir qator islohotlar o'tkazib kelinmoqda.

Bugungi kunda uzlyuksiz ta'lim tizimining bir bo'g'ini sifatida professional ta'lim tizimida o'quvchi-yoshlarda professional ta'lim, kasbiy kompetentliklarini shakllantirish, professional ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish masalasi eng dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Turli rivojlangan davlatlar tajribalarini o'rganish, ularning ijobiy tomonlarini o'zlashtirish, milliy qadriyat va an'analarimizni hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayoniga moslashtirish, joriy etish bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilmoqda.

Prizidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 6 sentyabrdagi PF-5812- sonli "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonlari, 2020 yil 7 avgustdagi 466-sonli O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida uzlyuksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus, professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 394-son "Mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan malakali kadrlar ni kasbga tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, 2020 yil 23 sentyabrda tasdiqlangan 637-son O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarish faoliyatini takomillashtirishning huquqiy asoslari hisoblanadi [1;2;3].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29.03 dagi 163-sonli "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida" qarorida professional ta'limda dual ta'limni joriy etilishi va o'quvchi-yoshlarni ta'lim olishida nazariy va amliy bilimlarni uyg'unlashtirilishi belgilangan.

"Dual" so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, biror narsaning ikki qismga taalluqliligi, ikkita narsani

ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma'nolarni bildiradi.

Dual ta'lim - o'quvchi/talabaga ta'limni o'z yo'nalishiga mos tashkilotda mehnat qilish bilan birga olib borish imkoniyatini beruvchi tizimdir.

Bunda yoshlar 2-3 kun ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni va 3-4 kun korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko'nikmalarni egallaydi hozirgi kunda bizning kasb-hunar maktabimizda ham bir qator ta'lim yo'nalishlari o'quvchilarini dual ta'lim bilan qamrab kelmoqdamiz va o'quvchi yoshlar quyidagi kasblar bo'yicha ta'lim muaasasada nazariy va korxona tashkilotlarda ish jarayonini tashkil etish yo'lga qo'yilib kelinmoqda.

Dual ta'lim shaklida tahsil olayotgan o'quvchi/talaba korxona va tashkilotlarda ishga qabul qilinganda ularga korxona tomonidan ustoz biriktiriladi va oylik maoshi to'lanadi.

Bugungi kunda ushbu tizim Germaniya, Avstriya, Shveysariya va Koreya Respublikasi kabi mamlakatlarda iqtisodiyotni rivojlantirishda juda katta o'ringa ega.

Hozirgi kunda Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi hamkorligida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish borasida amalga oshirilayotgan "O'zbekistonda professional ta'lim tizimini isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarini qo'llab-quvvatlash" loyihasi doirasida professional ta'limda dual ta'limni tashkil etish bo'yicha xorij tajribasini o'rganish uchun mamlakatimiz hukumati, Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi, Pedagogik innovatsiyalar instituti, kasbiy ta'limni rivojlantirish va muvofiqlashtirish hududiy boshqarmalari hamda professional ta'lim muassasalari vakillarining akademik almashinuvlari amalga oshirilmoqda.

Hususan, Shayxontohur tuman kasb-hunar maktabida 2023-2024 o'quv yilidan boshlab "Tikuvchilik", "Tikuvchilikda andoza tayyorlash", "Elektr-asboblarini sozlovchi usta" va "To'qimachilik sanoat korxonalari qurilmalari montajchisi" yo'nalishlari dual ta'lim tizimi asosida o'quvchilarni qabul qilish jarayonlari amalga oshirildi. Dual ta'limi tizimida o'quvchilarning ta'lim sifatini yanada oshirish maqsadida o'quv va amaliyot xonalari yangi jixozlari bilan jixozlandi. Xamda o'quvchilarni nazariy bilimlarini yanada mustaxkamlash maqsadida "NUR TEX", "REAL-TEX", "SINTEZ GROOP", "ZOJE" korxonalarida ishlab chiqarish va diplomoldi amaliyotlarini o'tash uchun shartnomalar imzolandi.

Almashinuvlar davomida O'zbekistonning Berlindagi elchixonasi va Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) ko'magida Federal professional ta'limi instituti (BIBB), Germaniyaning professional ta'limi sohasida xalqaro hamkorlik byurosi (GOVET), Savdo-sanoat palatasi, yirik ish beruvchilar hamda yoshlarni kasbga o'qitish markazlari vakillari bilan uchrashuvlar o'tkazilgani holda kelgusidagi o'zaro hamkorlik istiqbollari belgilandi. Masalan:

-2025 yil aprel oyiga Shayxontoxur tuman kasb-hunar maktabi maxsus fan o'qituvchilari, ishlab chiqarish ta'lim ustalari va dual ta'lim yo'nalishida taxsil olayotgan o'quvchilar bilan Germaniya davlati Berlin shahriga tajriba almashish maksadida tashrif rejalashtirildi;

-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 394-son "Mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan malakali kadrlar ni kasbga tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida belgilangan vazifalarini bajarish maksadida, 2024 yilda Belarus Respublikasi Minsk shahriga kasb-hunar maktabi rahbar va rahbar o'rinbosarlari tajriba almashish maqsadida tashrifi amalga oshirildi.Hamkorlik aloqalarini o'rnatish maqsadida Mogilyov davlat iqtisodiyot kasb-hunar va texnologiya kolleji bilan shartnoma tuzildi.Belorusiya davlati ta'lim dasturlari asosida 2024-2025 o'quv yilidan boshlab "Avtomobillarni ta'mirlash va ularga xizmat ko'rsatish" yo'nalishiga 58 nafar o'quvchilar qabul qilindi. Shu bilan birga mazkur ta'lim dasturini respublika ta'lim muassasalariga ommalashtirish maqsadida, Shayxontoxur tuman kasb-hunar maktabi qoshida "Kompetensiyalar markazi" tashkil etilishi belgilandi.

Dual ta'lim nafakat ma'lum bir professional vazifalarni bajarishga o'rgatadi, balki mehnat jamoasida muvaffaqiyatli moslashishni ta'minlaydi, kerakli vakolat va mas'uliyatni shakllantiradi [4].

Professional ta'lim tizimida dual ta'lim tizimining afzalliklari:

- ta'lim dasturlarining mazmuni va tarkibi ta'lim muassasasi va korxona o'rtasida kelishilgan bo'lib, barcha tomonlarning talablarini qondirishni nazarda tutadi;

- mutaxassislarni amaliy tayyorlash nafaqat korxonalarda, balki ta'lim tashkilotlarining ustaxonalari, laboratoriyalari va o'quv maydonchalarida ham tashkil etiladi;
 - ta'lim muassasasi va korxona o'rtasida o'zaro hamkorlik rivojlanadi;
 - korxonada amaliy ishlarni bajarish uchun o'quv muassasasidagi nazariy faoliyatning doimiy o'zgarishini o'rganish uchun eng yaxshi omil hisoblanadi;
 - ishga joylashganda, adaptatsiya jarayonini tezlashtiradi;
 - kasbni aniq tushunish va kasbiy kompetensiyani shakllantiradi.
 - Professional ta'lim muassasalarining bo'lajak bitiruvchilarini o'z mutaxassisliklari bo'yicha muvaffaqiyatli ish bilan ta'minlash masalasi qiziqtiradi. Shuning uchun davlat butun iqtisodiyot uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasini samarali hal qilib kelmoqda.
 - Yuqori va zamonaviy darajaga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashda dual ta'lim tizimining elementlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki aynan shunday mashg'ulotlar talabaga motivatsiya beradi, o'z bilimlarini ko'rsatish, ijodiy rivojlanish imkoniyatlarini beradi, shu bilan birga mustaqil fikrlash, o'z faoliyatini rejalashtirish, korxonadagi amaliyot davrida o'z ish o'rniga ega bo'lish, kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish va kutilgan natijalarga erishishni o'rgatadi.
 - Binobarin, professional ta'lim tizimida ta'lim - tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda korxona bilan ajralmagan holatda dual ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi.
- Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dual ta'lim-korxona (muassasa), o'quvchi hamda davlatning manfaatlari va talablariga javob berishi juda ham muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxari:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni. 2020 yil 23 sentyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-sonli Farmoni 2019 yil 6 sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida uzlyuksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus, professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 466-sonli Qarori 2020 yil 7 avgust.
4. Nodirov, J. M. (2023). PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISHDA REFLEKSIV YONDASHUV. Novosti obrazovaniya: issledovaniye v XXI veke, 1(11), 894-900.

**3-SHO'BA: PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA RAHBAR VA PEDAGOG
KADRLARNING MALAKASINI OSHIRISH VA KASBIY RIVOJLANISH SOHASIDA
MUAMMO VA YECHIMLAR**

**KASBIY TA'LIM TASHKILOTLARIDA ISHLAB CHIQUARISH TA'LIMI USTALARINING
O'RNI VA MAVQEI**

Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti direktori, i.f.d., professor

Uralov Sirojiddin Axmadaliyevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasbiy ta'lim muassasalarida ishlab chiqarish ta'limi ustalarining egallagan o'rni, mavqe va vazifalari qanday bo'lishi lozimligi to'g'risida so'z yuritilib, ularga 5-darajali ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi sifatida qo'yiladigan talab va kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar. Kasbiy ta'lim tashkilotlari, ishlab chiqarish ta'limi ustalari, ta'lim dasturlari, amaliyot, stajirovka.

Mamlakatimizda kasbiy ta'lim sohasida institutsional yaxlitlikni ta'minlash va boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish, xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish hamda ichki va tashqi mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh o'rta bo'g'in kadrlari tayyorlash tizimini isloh qilish maqsadida kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari O'zbekiston Respubikasi Prezidentining "Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro talim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2024-yil 16-oktabrdagi PF-158-son Farmoni bilan belgilab qo'yildi. Farmonda, pedagog kadrlar, shuningdek ishlab chiqarish ta'limi ustalari faoliyatiga doir bir qator quyidagi

pedagog va ishlab chiqarish ta'limi ustalarini moddiy rag'batlantirish (bunda, budjetdan tashqari ishlab topilgan mablag'lari hisobidan pedagog va ishlab chiqarish ta'limi ustalari oylik maoshiga 200 foizgacha miqdorda xar oylik ustamalar belgilash);

pedagog kadrlarning stajirovkasini tashkil etish vazifalari keltirilgan.

Pedagog va ishlab chiqarish ta'limi ustalari endilikda kasbiy ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritar ekan, bevosita texnikumlar faoliyatini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan quyidagi vazifalarni amalga oshirilishida ishtirok etishadi:

1. Kadrlar tayyorlashni milliy malaka tizimi talablariga mos ravishda tashkil etish;
2. O'quv jarayoniga xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish;
3. Kasbiy ta'limning barcha darajalari bo'yicha kadrlar tayyorlaydigan yagona ko'p tarmoqli o'quv muassasalari tizimini joriy qilish;
4. Zarur metodik va pedagogik ta'minot, o'quv va laboratoriya xonalari, ustaxona jihozlari, amaliyot bazalari hamda ish beruvchilarning buyurtmalari mavjud bo'lgan taqdirda, oldin o'qitish yo'lga qo'yilmagan ta'lim darajalari bo'yicha kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish;
5. O'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash jarayonlariga manfaatdor vazirlik va idoralarni keng jalb qilish, ularning ta'lim tashkilotlari bilan hamkorligini kuchaytirish;
6. Kasbiy ta'lim dasturlarining bitiruvchilariga o'zlashtirgan modullari, to'plagan kreditlari va oliy ta'lim tashkiloti tomonidan belgilangan ballar o'rtacha qiymatidan (GPA) kelib chiqib, bakalavriatning tegishli bosqichidan o'qishni davom ettirishga ruxsat etish;
7. Malaka va kompetensiyalar bo'yicha qisqa muddatli kurslar tashkil qilish;
8. O'quvchilar uchun amaliyot bazalarini tashkil etish;
9. Dual ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash;
10. Rahbar va pedagog kadrlarni moddiy rag'batlantirish hamda ularning stajirovkasini tashkil qilish;
11. Ta'lim dasturlari doirasida ishlab chiqilgan ishchi o'quv rejasi va dasturlarini qayta ko'rib chiqishga, shu jumladan, buyurtmachilarning takliflariga muvofiq fanlarni bir-biriga integratsiya

qilishga hamda ajratilgan soatlar doirasida mutaxassislik va umumkasbiy fan (modul)larning soatlarini 30 foizgacha o'zgartirish;

Endilikda kasbiy ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladigan tadbirlarning xususiyatidan kelib chiqib, ishlab chiqarish ta'limi ustalarining mavqei va vazifalari xam biroz yuqoriroq o'rinda tus oladi.

Ishlab chiqarish ta'limi ustalari fan dasturlarini yaxshi tushunishi, ularga xorijiy tajribalar asosida o'zgartirish kirita olishi, o'quv ustaxonalarini jihozlanishini bilishi, o'quvchilarning o'rtacha o'zlashtirish qiymatini bilishi, ko'rgazmali imtihonlar tashkil qilishi kabi ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

“Ishlab chiqarish ta'limi” mutaxassisligi kasb standartida, ishlab chiqarish ta'limi ustasiga faoliyatni amalga oshirishga ruxsat berish uchun maxsus talab sifatida “... o'rgatiladigan kasb bo'yicha ishlab chiqarish ta'limi ustasining malaka darajasi bitiruvchilarni kasbiy ta'lim daturlarida ko'zda tutilgan malaka darajasidan yuqori bo'lishi va kamida 3 yillik kasbi bo'yicha amaliy ish tajribasiga ega bo'lishi shart” ekanligi belgilab o'tilgan[4]. Professional ta'lim muassasalarida, xususan kasb-hunar maktablarida ushbu lavozimda kamida o'rta maxsus, kasbiy ma'lumotli yoki o'rta maxsus professional ta'lim muassasalarini tugatgan muaxassislar faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida” 2020-yil 23-sentyardagi 637-son Qonunining 47-moddasida, ishlab chiqarish ta'limi ustalari qayta tayyorlash kurslaridan o'tmasdan pedagogik faoliyat bilan shug'ullanishi belgilab qo'yildi[1]. Jumladan, professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarga ishlab chiqarish sohasida ta'lim beruvchi va sohaga oid kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan ishlab chiqarish ta'limi ustalari vazifasiga zarurat bo'lganda, ishlab chiqarish sohasida kasbiy ma'lumotiga oid amaliy tajribaga ega bo'lgan, lekin, oliy ma'lumotga ega bo'lmagan mutaxassislar bilan ta'minlash mumkinligi qayd etilgan[3].

Professional ta'lim muassasalari kasbiy ta'lim tashkilotlariga aylantirilayotganligi bois, texnikumlar faoliyatini yo'lga qo'yishda birmuncha savollar yuzaga keladi. Masalan xozirda faoliyat yuritayogan yoki 5-malaka darajasiga ega ishlab chiqarish talimi ustalari texnikumlarda faoliyat yuritishi mumkinmi. Kasb standarti bo'yicha – “bu imkonsiz”, buning uchun kamida oliy ma'lumot yoki 6-malaka darajasi zarur. Bunga quyidagicha yechim berish mumkin. Masalan, “Avtomobillarni ta'mirlash” yoki “Payvandlash” kasb va mutaxassisliklarini tayyorlashda 1 yoki 2 bosqichlarda “Chilangarlik ishlari” o'quv amaliyoti mashg'ulotlari o'tkaziladi. Ushbu o'quv amaliyotini tashkil qilish va o'tkazish bo'yicha bilim va malakalar birorta muhandislik yoki texnik oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilmaydi. Bundan kelib chiqadiki, bu yoki bunga o'xshash xolatlarda oliy ma'lumotli mutaxassis mavjud bo'lmaganda, 1 yoki 2 bosqich guruxlari uchun o'rta masus, kasbiy ma'lumotli va kasbiy sohasi bo'yicha kamida 3 yillik amaliy ish tajribasiga ega mutaxassislarni jalb qilish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida” 2020-yil 23-sentyardagi 637-son Qonuni.

2. O'zbekiston Respubikasi Prezidentining “Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro talim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida” 2024 yil 16 oktabrdagi PF-158-son Farmoni;

3. Uralov S.A. Ishlab chiqarish ta'limi ustalarining kasbiy – pedagogik kompetentligini rivojlantirish. O'quv qo'llanma. “LESSON PRESS” MChJ nashriyoti. Toshkent – 2023.

4. “Ishlab chiqarish ta'limi” mutaxassisligi kasb standarti.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМНИНГ РАҚАМЛИ МАЛАКА ОШИРИШ МУҲИТИДА ТИНГЛОВЧИЛАРНИ МУСТАҚИЛ ЎҚУВ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРГАРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Рўзиев Дилшод Убайдуллаевич

Профессионал таълимни ривожлантириш институти
директор ўринбосари

Аннотация: Тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантириш орқали биз унинг мақсад ва вазифаларни аниқлаш учун ҳаракатларини амалга оширишини тушунамиз; индивидуал таълим йўлини танлаш ва сошлаш; ўқув топшириқларини бажариш; ўз-ўзини назорат қилиш ва билим, кўникма ва амалий тажрибани ўз-ўзини баҳолаш.

Калит сўзлар: профессионал таълим, метод, технология, фаолият, таълим ва тарбия, малака ошириш.

Ўқув фаолиятини амалга ошириш жараёнида тингловчи касбий муаммоларни ечишнинг умумлаштирилган усуллари ўзлаштиради. У назарий фикрлашни ривожлантиради, назарий тажрибани қайта кўриб чиқиш ва уни касбий фаолиятда (кўчма машғулотлар доирасида) қўллашнинг ноёб тажрибасини шакллантиради.

Кўчма машғулотлар жараёнида асосий аҳамиятга эга бўлган ўқув фаолиятини амалга ошириб, тингловчилар касбий фаолият кўникмаларини эгаллайди. Шу билан бирга, у назарий тафаккурнинг мазмунли рефлексия, таҳлил қилиш, режалаштириш, мавҳумлаштириш, умумлаштириш каби компонентларини ривожлантиради [2].

Шундай қилиб, малака ошириш тингловчиларининг мустақил ўқув фаолияти деганда биз профессор-ўқитувчи томонидан ташкил этилган, тингловчиларнинг таълим мазмунини ўзлаштиришга қаратилган ва натижани босқичма-босқич ва якуний назорат қилишни таъминлайдиган тингловчилар билан ўзаро рақамли технологиялар воситасида алоқа жараёни ва натижасини тушунамиз.

Дидактика асарларни таҳлил қилиш (Зимняя И.А., Пидкасист П.И. ва бошқалар) тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятининг қуйидаги компонентларини аниқлаш имконини беради:

- мотивацион (ўз-ўзини тарбиялаш ва фаолиятдан хабардор бўлишга ёрдам берадиган янги билимларга бўлган эҳтиёж);
- мазмунли (ўқув вазифасини белгилаш, мақсадни аниқлаш);
- жараёний (натижага эришишга олиб келадиган ҳаракатларни танлаш, белгилаш, қўллаш);
- назорат (ўзини ўзи бошқариш);
- баҳоловчи (ўз-ўзини баҳолаш).

Диссертация тадқиқотида Н.Е.Турбина тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш тамойилларини шакллантиради:

- рефлексивлик;
- интеллектуал қобилиятларни ҳисобга олиш;
- ривожлантирувчи ва ижодий фаолият;
- фаолиятнинг индивидуаллиги;
- фаолиятни алгоритмлаш;
- фаолиятнинг касбий йўналганлиги;
- ташқи ва ички назоратнинг комбинацияси.

Юқоридаги тамойилларнинг аксарияти профессионал таълимни ривожлантиришнинг замонавий шароитида малака ошириш тингловчиларининг мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш хусусиятларини тавсифлайди.

Тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришга малака оширишни тартибга солувчи меъёрий ҳужжатлар талаблари таъсир кўрсатади. Шундай қилиб, Давлат талабларига кўра, ўқув материални мустақил ўрганиш учун соатлар нисбатини кўпайтириш таъминланади. Малака ошириш Давлат талабларига мувофиқ тингловчиларнинг

мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантириш учун қуйидаги талаблар белгиланади:

- малака ошириш ўқув материални мустақил ўрганиш учун тингловчи меҳнати харажатларининг улуши бутун малака ошириш давридаги умумий меҳнат харажатларининг камида 50 фоизини ташкил қилиши керак;

- малака ошириш институтидаги малака ошириш жараёни тингловчининг қизиқишлари, билим ва кўникмаларини ҳисобга олган ҳолда индивидуал ўқув траекториясини қуришни ўз ичига олиши керак;

- тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантириш жараёнида интерфаол рақамли технологиялардан фаол фойдаланиш керак.

Педагогика фани профессор-ўқитувчилар томонидан тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришнинг қуйидаги аспектларини ҳам кўриб чиқади:

- малака ошириш курсларининг ўзига хос хусусиятлари;

- тингловчилар фаолиятининг мақсадлари ва натижаларининг ўзига хослиги;

- тингловчилар ўқув ва касбий фаолиятга тизимли равишда жалб қилиш зарурати.

Шундай қилиб, биз тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантириш жараёнида асосий компонентларини ажратиб кўрсатамиз: мотивацион, мазмунли, жараёний, назорат ва баҳолаш.

Тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришнинг мотивацион компоненти мотивларни шакллантиришга қаратилган бўлиб, унинг асосида мақсадли иерархия ўрнатилади ва ҳаракатнинг асосий мақсади аниқланади, шунингдек, мақсад ўртасидаги боғлиқлик. Шаклланаётган ҳаракат ва мотив ўрнатилади.

Тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришнинг мазмун компоненти индивидуал таълим йўлини танлаш, малака ошириш мақсадини белгилаш, унга эришиш йўли ва усулларини, ҳаракатлар алгоритмини белгилашни ўз ичига олади.

Тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришнинг жараёний компоненти натижаларга эришишга олиб келадиган ҳаракатларни танлаш, белгилаш ва қўллашни ўз ичига олади. Тингловчи ўқув, услубий ва ўқув ресурсларини излаш, назарий материални ўрганиш, амалий вазифаларни бажариш, қўшимча ўрганишни талаб қиладиган масалаларни аниқлаш учун умумий ва индивидуал ҳаракат усулларини амалга оширади. Шунингдек, тингловчи профессор-ўқитувчи билан рақамли малака ошириш муҳитида ахборот алоқасининг шакллари ва усулларини танлайди ва фойдаланади.

Тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришнинг назорат компоненти тингловчиларнинг ўзини ўзи назорат қилишни ўз ичига олади, бу мақсадни белгилаш ҳаракатларини амалга ошириш, малака ошириш вазифаларини режалаштириш ва бажариш бўйича билим ва кўникмаларни ўзлаштиришда муҳим аҳамиятга эга. Профессор-ўқитувчи томонидан ташқи назорат ва тингловчининг ички назорати (ўзини ўзи назорат қилиш) комбинацияси малака ошириш жараёнида фикр-мулоҳазаларни таъминлайди [1]. Тингловчиларнинг ўз-ўзини назорат қилиш муҳим ўқув қобилияти бўлиб, унинг ўзига хос хусусияти хатолар, ноаниқликларни мустақил равишда топиш ва топилган камчиликларни бартараф этиш усулларини пайқашдир.

Тингловчиларнинг ўзини ўзи назорат қилиш малака оширишнинг барча босқичларида амалга оширилади. Тингловчилар қўйилган мақсад, мўлжалланган режа ва ўрганилган модел асосида ўз ҳаракатларини, бу ҳаракатларнинг натижаларини кузатиб боради ва уларни онгли равишда тартибга солади. Шу билан бирга, ўз-ўзини назорат қилиш жараёнида тингловчи ишни бажариш жараёнининг мақсадга мувофиқлиги ва самарадорлигини, малака ошириш мақсадига эришиш учун мўлжалланган режани баҳолайди ва танланган индивидуал малака ошириш йўлига тузатишлар киритади.

Тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришнинг баҳолаш компоненти уларнинг ушбу фаолиятни амалга оширишга ўргатиш жараёнида муҳим аҳамиятга эга. Ушбу компонент профессор-ўқитувчи ташқи баҳосини ҳам, тингловчининг муваффақиятини ўз-ўзини баҳолашини ҳам ҳисобга олади. Тингловчининг ўзини ўзи

кадрлаши унинг таълим натижаларини баҳолашига асосланади. Баҳолаш фаолияти профессор-ўқитувчи ёки тингловчининг билим ва кўникмалар сифатининг малака ошириш курслари ишчи дастурларида белгиланган талабларга мувофиқлиги тўғрисида маълумот олишга бўлган эҳтиёждан келиб чиқади.

Шундай қилиб, профессионал таълимда малака оширишни рақамлаштиришнинг замонавий шароитида, малака оширишга қўйиладиган замонавий норматив талабларни амалга ошириш шароитида тингловчиларнинг мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантириш имконини берадиган рақамли технологиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Булгачева Р.М. Психологическая поддержка развития социально-экономической компетентности будущих педагогов: дис... канд. пед. наук / Р.М. Булгачева.- Карачаевск, 2007. С. 87.
2. Джўраев Р.Х. Таълимда интерфаол технологиялар. – Тошкент, 2010. – Б. 87.
3. Жуклинец И.И. Формирование экономической компетентности руководителей образовательных учреждений в системе повышения квалификации//материалы межрег. науч.-практ. конф., СПб., 19 апр. 2012 г С. 186-188.
4. Илхомов Б.И. Машгулотлар жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш // Услубий тавсиянома + CD-диск ЎМКХТТКМОУҚТИ. Тошкент, 2015 йил 126
5. Каримова Н.Н. Бўлажак касб-таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш // Дисс.....п.ф.б.ф.д. (PhD), -Тошкент, 2018 -13 б.

KASBIY TA'LIMDA KREDIT-MODUL TIZIMNI JORIY ETISHNING MAQSADLARI VA AHAMIYATI

Urazova Marina Batirovna

Pedagogika fanlari doktori, professor.

Adxamova Moxira Raxmatillaevna

Professional ta'limni rivojlantirish

instituti mustaqil tadqiqodchi

Annotasiya Mazkur maqolada kasbiy ta'limda kredit-modul tizimini joriy etishning maqsad va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu tizimning ta'lim sifati oshishi va kasbiy ta'lim sohasida xalqaro standartlarga mos keladigan kadrlar tayyorlash imkoniyatlarini yaratishdagi samaradorligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Kasbiy ta'lim, kredit-modul tizimi, ta'lim sifati, Xalqaro standartlar, kompetensiya.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim sohasini rivojlantirish va uni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish maqsadida bir qator islohatlar amalga oshirilmoqda. Respublikadagi kasbiy ta'lim oldida turgan eng muhim va hal etilishi zarur bo'lgan muammolardan biri — o'quv jarayonini yangi pedagogik texnologiyalar va usullar orqali modernizatsiya qilish hamda ta'lim sohasida jiddiy o'zgarishlar kiritishdir. Buning uchun o'quv jarayonini tashkil etishda kredit-modul tizimni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Kredit-modul tizimini joriy etish asosida o'quv jarayonini tashkil etish malakali va kasbiy kompetensiyalarga ega mutaxassislarni samarali shakllantirish imkonini beradi.

Ta'kidlash joizki, kredit tushunchasi asosan iqtisodiy termin sifatida qo'llanilgan bo'lib, Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida 824-son Qarori"ga muvofiq 2020/2021 o'quv yilidan boshlab Respublika oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish tartibi joriy etildi. Professional ta'lim muassasalarida ushbu tushuncha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023 yil 7 dekabrda "Professional

ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 648-sonli qarori asosida qabul qilingan bo'lib, ushbu qoidalar O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2023 yil 20 dekabrda 536-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 16 oktabrda "Kasbiy ta'limda malakali kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarni joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" №158-son Farmonida belgilangan talablardan kelib chiqqan holda, kasbiy ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonini takomillashtirish, zamonaviy o'quv dasturlarini yaratish va xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash maqsadida keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilishi rejalashtirildi.

O'zbekiston ta'lim tizimida Bolonya jarayoni va ECTS tajribalari asosida bir qator o'zgarishlar kiritilmoqda. Masalan, professional ta'lim muassasalarida turli yo'nalishlarda Kredit-modul tizimi pilot loyihalar orqali joriy qilinyapti. Bu loyihalarda kredit-modul tizimining ijobiy va salbiy jihatlari o'rganilmoqda.

Kredit-modul tizimi dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlarida muvaffaqiyatli tatbiq etilgan bo'lib, har bir mamlakatda uni joriy etish o'ziga xos yondashuvni talab qiladi. Buning sababi, tizimning tarkibiy elementlari va amalga oshirish jarayoni har bir davlatning milliy xususiyatlari, ta'lim tizimi va mavjud resurslariga bog'liq bo'ladi.

O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va uni xalqaro standartlarga moslashtirish maqsadida kredit-modul ta'lim tizimini bosqichma-bosqich joriy muxim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda Yevropa va boshqa rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalanish bilan birga, milliy ta'lim tizimining o'z xususiyatlari ham inobatga olinmoqda. Qo'yida kasbiy ta'limda kredit-modul tizimni joriy etishning maqsadlarini ko'rib chiqiladi.

1. Milliy ta'lim standartlariga muvofiqlashtirish: O'zbekistonda kredit-modul tizimini joriy qilish jarayonida milliy ta'lim standartlari e'tiborga olinadi. Har bir fan uchun belgilangan kredit qiymati, o'quv natijalari va baholash jarayoni ta'lim standartlar asosida ishlab chiqiladi. Shuningdek, kasbiy ta'lim muassasalaridagi pedagogik yondashuvlar, o'qituvchilarning malakalari va texnik bazaga ham e'tiborga olinadi.

2. O'qituvchilarni tayyorlash va malakalarini oshirish: Kredit-modul tizimini muvaffaqiyatli joriy qilish uchun o'qituvchilarning malakalari va pedagogik ko'nikmalari muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda kasbiy ta'lim muassasalari o'qituvchilarga kredit-modul tizimi asosida o'qitish usullari bo'yicha treninglar va seminarlar tashkil qilinmoqda. Bu o'qituvchilarga yangi tizimga moslashish va zamonaviy yondashuvlardan foydalanish imkoniyatini beradi.

3. Akademik mobillik imkoniyatlari: Kredit-modul tizimi kasbiy ta'limda akademik mobillikni oshirishga ham xizmat qiladi. Bu tizim o'quvchilarning xorijiy ta'lim muassasalarida o'qishlari va ularning bilimlarini xalqaro standartlarga mos ravishda baholanishini ta'minlaydi. Shuningdek, ECTS kabi xalqaro tizimlar bilan muvofiqlashtirilgan kredit tizimi o'quvchilarning o'qishni boshqa mamlakatlarda yoki respublikadagi turli kasbiy ta'lim muassasalarida davom ettirishlarini yengillashtiradi.

4. Texnik baza va elektron ta'lim platformalari: Kredit-modul tizimni joriy qilish jarayonida texnik baza va elektron ta'lim vositalari muhim o'rin tutadi. O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalarida elektron ta'lim platformalari va onlayn baholash tizimlarini joriy qilmoqda. Ushbu jarayonlarni kasbiy ta'lim muassasalariga tatbiq qilish bosqichma bosqich amalga oshirish rejalashtirilgan. Bu o'quvchilarga o'quv jarayonidagi topshiriqlar va imtihonlar uchun qulay muhit yaratadi, shuningdek, ularning o'qish natijalarini obyektiv baholashga yordam beradi.

Kasbiy ta'limda kredit-modul tizimi asosida o'qitishning yana bir maqsadi va muhim vazifasi — o'quvchilarda texnologik madaniyatni tarbiyalash, shuningdek texnologik bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdir. Bu esa ularga hayot davomida egallangan kompetensiyalarni maqsadli ravishda qo'llash imkonini berish bilan birga, ularning kasbiy o'sishiga va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, bu kompetensiyalar o'quvchilarda shaxsiy va ijtimoiy faollikni oshirishga, mustaqil qaror qabul qilish imkonini yaratadi.

Kasbiy ta'limda kredit-modul tizimni joriy qilishning ahamiyati va afzalliklari bo'yicha bir qator jihatlarida ko'rib chiqamiz. Ta'lim sifatini oshirish kredit-modul tizimi ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu tizimda har bir fan yoki modulning aniq maqsadlari, mundarijasi va talablari belgilanadi. O'quvchilar o'zlashtirishi kerak bo'lgan bilimlar aniq ko'rsatilgani sababli, ularning o'zlashtirish darajasini aniq baholash imkoniyati paydo bo'ladi.

Akademik mobillikni ta'minlash kredit-modul tizimi xalqaro ta'lim tizimlariga integratsiyalashish va o'quvchilarning o'qishni boshqa davlatlarda yoki mamlakat ichidagi boshqa ta'lim muassasalarida davom ettirishlariga keng imkoniyat yaratadi.

Ixtisoslashgan ta'lim dasturlari o'quvchilarga o'zlariga mos ta'lim dasturini shakllantirish imkoniyatini beradi. O'quvchilar kasbiy yo'nalishlari va qiziqishlariga ko'ra fanlarni tanlashlari va o'qishni moslashtirishlari mumkin. Bu esa o'qishga bo'lgan qiziqishni oshiradi va o'quvchilarni bilimni yanada chuqurroq o'zlashtirishga undaydi. Mustahkamlashtirilgan baholash tizimida kredit-modul tizimida har bir fanning o'quv natijalari aniq qilib belgilangan bo'lib, baholash jarayonida ushbu natijalarga asoslanadi. Bu tizimda faqat yakuniy imtihon emas, balki davomiy baholash ham o'rin tutadi. Ya'ni, o'quvchilarning semestr davomidagi faoliyatlari, mashg'ulotlardagi ishtiroklari va topshiriqlari bo'yicha ham baholanadi. Bunday yondashuv bilimni to'liqroq va xolis baholashga yordam beradi. O'qituvchilarning roli va vazifalaridagi o'zgarishlar o'qituvchilarning ta'lim jarayonidagi rolga ham ta'sir qiladi. Endi o'qituvchilar o'quvchilarga tayyor bilimni yetkazib berishdan ko'ra, ularga muammolarni hal qilish, tahlil qilish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan fanlarni tashkil qilishda faol ishtirok etadilar. Bu o'quvchilarning amaliyotga yo'naltirilgan va innovatsion bilimlarni egallashlariga ko'mak beradi.

O'quv jarayoni samaradorligini oshirish kredit-modul tizimi o'quvchilarni faol va mustaqil o'qishga undaydi. Ushbu tizimda o'quvchilar o'zlari tanlagan yo'nalish bo'yicha bilim olishga ko'proq mas'uliyat bilan yondoshadilar, bu esa bilim sifatini oshirishga olib keladi. Bu tizimni samarali joriy qilish natijasida o'quvchilarning akademik mobilligi va mutaxassislikka bo'lgan qiziqishlarini oshirish mumkin.

Axborot texnologiyalari va elektron ta'lim vositalaridan foydalanish kredit-modul tizimi o'quvchilarning axborot texnologiyalari va elektron ta'lim vositalaridan foydalanishlarini ham kuchaytiradi. Masalan, onlayn baholash tizimi yoki elektron ta'lim platformalari orqali fanlarning baholash jarayonini samarali tashkil qilish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va o'quv jarayonini zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etish imkoniyatini beradi.

Kredit-modul tizimi ta'lim jarayonini yanada erkinlashtiradi, o'quvchilarga shaxsiy ta'lim rejalarini tuzish imkoniyatini beradi va baholash jarayonini adolatli tashkil qilishga yordam beradi. Bu tizimning joriy qilinishi nafaqat o'quvchilar va o'qituvchilarga, balki ta'lim muassasasining umumiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro tajribaga asoslangan holda, O'zbekiston kasbiy ta'lim tizimida kredit-modul tizimining joriy qilinishi ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu tizim o'quvchilarning shaxsiy ta'lim rejasini tuzish, mobillik imkoniyatlarini oshirish va ta'lim muassasalaridagi texnik bazani modernizatsiya qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, milliy ta'lim tizimidagi o'ziga xos jihatlar inobatga olinishi, o'qituvchilarning malakalari oshirilishi va texnik qo'llab-quvvatlash vositalari joriy qilinishi bu tizimning muvaffaqiyatli amalga oshirishiga yordam beradi. Kasbiy ta'lim tizimida kredit-modul tizimining joriy qilinishi nafaqat ta'lim muassasalari va o'quvchilarga, balki mamlakatning umumiy ta'lim tizimiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 824-son Qarori

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023 yil 7 dekabrda "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 648-sonli qarori

3. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2023 yil 20 dekabrda 536-sonli buyrug'i

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 16 oktabrdagi “Kasbiy ta’limda malakali kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta’lim dasturlarni joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” №158-son Farmoni

5. Kozlov A. P. (2024). Kredit-modulli ta’lim tizimlarida xalqaro eng yaxshi tajribalar: standartlar va kompetensiyalarni rivojlantirish roli. Yevropa ta’lim tadqiqotlari jurnali, 19(1), 88-100.

6. Ergasheva Z. (2021). Kasbiy ta’limda ining xalqaro tajribalari. Ta’lim fanlari jurnali, 14(2), 75-89

PROFESSIONAL TA’LIMDA MASOFAVIY TA’LIMDAN FOYDALANISH TAMOIYILLARI (Malaka oshirish misolida)

Ro‘ziyev Dilshod Ubaydullayevich

Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktor o‘rinbosari, dotsent

Nosirov Bunyodjon G‘offorali-o‘g‘li

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ta’lim turli shakllarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lsada undan ko‘zlangan yagona maqsad aholining umumiy savodxonlik darajasini oshirish, zaruriy nazariy, amaliy, kasbiy bilim, ko‘nikmalar bilan ta’minlashdan iborat. Qaysi ta’lim shakli bo‘lishidan qat’iy nazar har qanday ta’lim bosqichi va shakli ma’lum tamoyillarga mos kelishi normativ-huquqiy hujjatlar asosida mustahkamlab qo‘yilgan. Shundan kelib chiqib masofaviy ta’lim ham belgilangan ta’lim tamoyillariga asoslanib tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Kalit so‘zlar: tamoyil, izchillik, identifikatsiya, globallashuv, integratsiya, interfaollik, komponent, didaktika, metodika, multimedia.

Ta’lim jarayoni uzluksiz va izchil davom etuvchi, mamlakat taraqqiyotini ta’minlovchi asosiy omillardan biri bo‘lib, u aholi ehtiyojidan, xalqaro talablardan kelib chiqqan holda turli shakllarda taqdim etilishi mumkin. Ammo ta’limning har qanday shakli O‘zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yil qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”²⁶ qonunida belgilangan tamoyillarga muvofiq amalga oshirilishi zarur. Ushbu qonunning 4-moddasida ta’lim tizimiga oid 16 ta asosiy tamoyillar sanab o‘tilgan.[1] Bu tamoyillar umumiy xususiyatga ega bo‘lib, ayrimlari esa ta’lim bosqich va shakllariga qarab ular turli darajada tegishli bo‘lishi mumkin. Shuni inobatga olgan holda hamda bajarilgan tadqiqot ishlari tahlili, masofaviy ta’limga qo‘yiladigan talablar, undan foydalanish darajasi, boshqa ta’lim shakllaridan farqlari asosida masofaviy ta’lim shakli uchun quyidagi ta’lim tamoyillarini muhim deb hisobladik.(1-rasm)

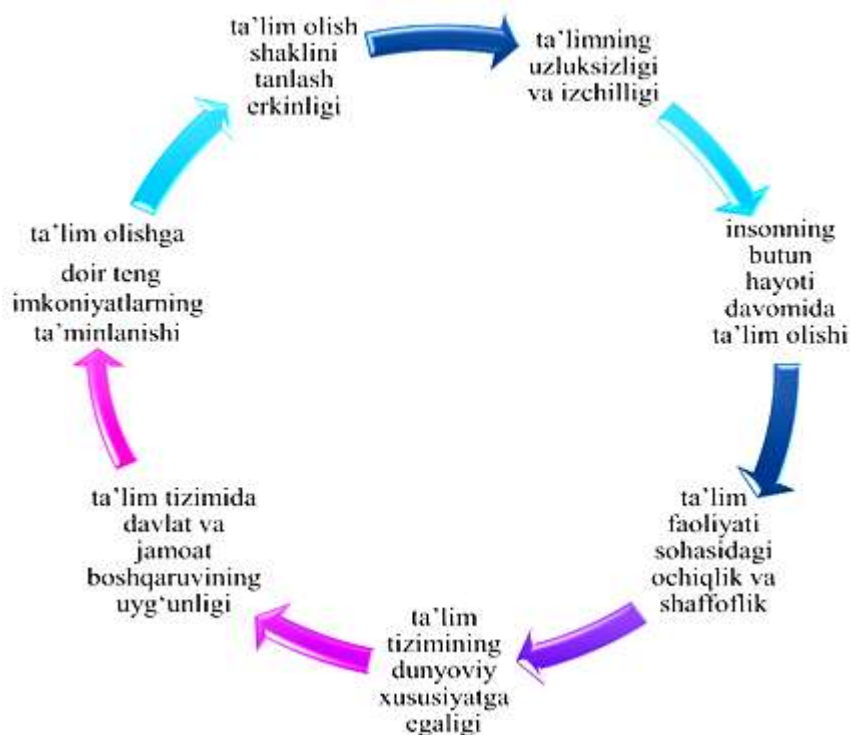
Ushbu ta’lim tamoyillar masofaviy ta’lim tamoyillari bilan umumiylikka ega bo‘lib, biz ularni quyidagicha tahlil qilishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Ta’lim olish shaklini erkin tanlash – mamlakatimizda 11-yillik majburiy ta’lim shakli yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsada, hodimlar uchun malaka oshirish yoki kasbiy rivojlanish, qayta tayyorlash, sirtqi, masofaviy ta’lim shakllari ham majburiy, ham ixtiyoriy xususiyatga ega. Lekin ta’lim turidan kelib chiqib ta’limni shaklini har bir shaxsga erkin tanlash imkoniyatini berish zarur. Masofaviy ta’lim esa so‘nggi yillarda aholi ehtiyoji uchun eng samarali va talabgor ta’lim shakli bo‘lib kelmoqda.

Ta’limning uzluksizligi va izchilligi – bu ta’limni har qanday bosqichi singari masofaviy ta’limda ham ta’lim mazmuni o‘zaro bog‘langan, bir-birini to‘ldiruvchi bo‘lishi bilan birga, izchil davom ettirish xususiyatlarini ham o‘zida jamlashi maqsadga muvofiq.[2]

Insonning butun hayoti davomida ta’lim olishi – masofaviy ta’lim aynan shu ta’lim tamoyili ijrosini ta’minlashda alohida xususiyatga ega bo‘lib, jismoniy holati, yosh xususiyatlaridan qat’iy nazar aholi ehtiyojidan kelib chiqib har qanday holatda ham ta’lim olish imkoni berishda katta ahamiyatga ega.

²⁶ O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son

1-rasm.

Ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik – masofaviy ta'lim har qanday ta'lim mazmuniga oid adabiyotlar, har qanday turdagi ma'lumotlar ochiqligini, shu bilan birga foydalanuvchilar uchun, ularni baholash tizimi uchun ham shaffoflikni ta'minlashda katta qulayliklar yarata oladi.

Ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga ega ekanligi – xalqaro globallashuv sharoitida ta'lim jarayoni va ta'lim mazmunining xalqaro talablarga javob berishi yoki xorijiy ta'lim muassasalari bilan integratsiyasi masofaviy ta'limni keng qo'llash imkonini beradi. Chunki aynan xorijiy mamlakatlarda masofadan malaka oshirish kurslari yildan-yilga ommalashib bormoqda.

Ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi – an'anaviy ta'lim ham bu tamoyil asosida faoliyat yuritsada, masofaviy ta'limda shaffoflikni ta'minlangani, foydalanish qulayligi yoki boshqa omillar natijasida masofaviy ta'lim foydalanuvchilari nazoratida davlat va jamoat hamkorligi uchun ham qulay sharoitlar mavjud.

Ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi – masofaviy ta'lim inklyuziv ta'limni yo'lga qo'yishda katta ahamiyatga ega bo'lgan ta'lim shakli bo'lib, xorijiy mamlakatlarda ham imkoniyati cheklangan aholi qatlamini o'qitish, kasbiy bilimlarga o'rgatishda masofaviy ta'lim keng joriy etilmqoda. Shuningdek chekka hududlarda yashovchi aholiga ham online platformalar orqali bimalol ta'lim olishga imkoniyat yaratib beradi.

Ushbu tamoyillar normativ-huquqiy hujjatlarda keltirilgan tamoyillar bo'lib, masofaviy ta'lim samaradorligini oshirish maqsadidan kelib chiqib ba'zi tamoyillar belgilangan. Amalga oshirilgan tadqiqot ishlarida ham masofaviy ta'lim xususiyatlaridan kelib chiqib bir nechta tamoyillar ajratilgan bo'lib, ularni umumlashtirgan holda biz quyidagi 4 ta tamoyilni alohida ajratib oldik.[3]

1.Kurs modullarini to'g'ri taqsimlash – masofaviy ta'limda ta'lim mazmuni modullarga bo'lingan holda taqdim etilib, foydalanuvchi ehtiyojidan kelib chiqqan holda modullarni tanlash, foydalanish imkoniyatini yaratish va oxirida umumiy baholashni amalga oshirish masofaviy ta'limning asosiy tamoyili sifatida belgilash maqsadga muvofiq.

2.O'quv materiallarining interaktivligi – xalqaro talablardan kelib chiqib, doimiy yangilanib borayotgan ma'lumotlar bazasidan foydalanish, modullarni o'zaro integratsiya asosida tashkil etish hamda berilayotgan ma'lumotlarni muntazam yangilanib borishini ta'minlash masofaviy ta'limni yana bir tamoyili hisoblanadi.

3.Multimedia asosida taqdim etish – foydalanuvchilarni ta'limga to'la jalb etish, sifat samaradorligini oshirish, shu bilan birga masofaviy ta'lim jozibadorligini oshirishda ma'lumotlarni taqdimotlar, videoroliklar orqali namoyish etish masofaviy ta'limni ham belgisi ham tamoyili bo'lib xizmat qiladi.[4]

4.Shaxsiy xususiyatlarga moslashuvchanlik – bu shunday tamoyilki faqatgina masofaviy ta'limgagina xos deyish mumkin, chunki foydalanuvchining harakter sifatleri, kayfiyati, sog'ligi va turli vaziyatlariga muvofiq o'qish imkoniyati faqatgina masofaviy ta'limdagina mavjud. Chunki masofaviy ta'lim har qanday xususiyat va vaziyatlarga moslasha oladigan ta'lim shaklidir.[5]

Masofaviy ta'lim takomillashib borishi unga qo'yilgan talablar, vazifa va tamoyillarda ham bir qancha o'zgarishlar bo'lishiga sabab bo'lib, doimiy yangilanib borishni, ta'limning har qanday integratsiyasiga moslasha olishni talab qiladi. Ta'lim shaklidan qat'iy nazar sifat samaradorligi ta'lim tizimimiz oldidagi asosiy vazifa bo'lib, doimo o'z dolzarbligini yo'qotmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi O'RQ-637-son qonuni, 23.09.2020 yil.

2.Nosirov.B.G', "Masofaviy ta'lim sharoitida pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini takomillashtirishning o'rni va ahamiyati". "Pedagogika" ilmiy nazariy metodologik jurnal / 2023-yil 4-son; 85-88 betlar.

3.Nosirov.B.G', "Masofaviy ta'lim sharoitida pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini takomillashtirish tuzilmasi" – "Innovations in technology and science education" jurnali 2-son, 2023-yil. 146-152-betlar.

4. Parpiev.A., Maraximov.A., Hamdamov.R., Begimkulov.U., Bekmuradov.M., Tayloqov.N., Elektron universitet. Masofaviy ta'lim texnologiyalari O'zMU davlat ilmiy nashriyoti. -T.: 2008, 196 b.

5.Atabaeva.K.R. Ta'lim tizimida masofaviy o'qitishning afzalliklari /K.R.Atabaeva. — Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. 2017. №24.1 (158.1). 5-7. URL: <https://moluch.ru>.

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR "FORMING READINESS FOR INNOVATIVE ACTIVITY" AND "DEVELOPING PSYCHOLOGICAL COMPETENCIES FOR THE COMPETITIVENESS OF AN INDIVIDUAL" IN THE CONTEXT OF TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONNEL, USING DIAGNOSTIC, CORRECTIVE, DIGITAL AND STEM METHODS

Chudakova Vira Petrovna

PhD in Psychology, Academician of the «Academy of Sciences Turon»;
Senior Researcher: «Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine», «Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine», Founder of the «Academy of Competitive Innovative Leader "PROFI» (Kiev, Ukraine).

Abstract: The article presents international experience in the implementation of innovative technologies: "formation of readiness for innovative activity" and "development of psychological competencies of individual competitiveness" in the context of training and professional development of personnel. The structure, content of technology and models of their implementation, using diagnostic, correctional, digital and STEM methods are disclosed.

Key words: technology, models, psychological readiness for innovative activity, psychological competencies of individual competitiveness, examination, correction, training-coaching.

The transition of education to an innovative path of development is a modern trend in the development of the education system. This is due to the need for fundamental changes aimed at improving the quality and competitiveness of education, solving strategic problems facing education in new, rapidly changing conditions; integrating it into the global educational space.

The need to study various aspects of innovation activity and prepare competitive professionals for it is becoming more urgent. The priority problems for research are: - "the formation of psychological readiness of teachers for innovation activity" (Chudakova V., 2008-2016) [1; 3; 6; 7; 8], and "the formation of psychological competencies of a competitive individual in the context of innovative activity of organizations" (Chudakova V., 2016-2024) [1; 2, 4; 5; 7; 8]. Their results are reflected in this publication.

We have found that psychological readiness for innovative activity of an individual is one of the main resources for the formation of psychological competencies of individual competitiveness [1-8]. In order to solve the above problems, we have developed and implemented two original technologies and models of their implementation: The first one is "Technology No. 1" [1; 3; 6] "Psychological and organizational formation of psychological readiness of educational organization personnel for innovative activity" (Chudakova V., 2008-2016). The second one is "Technology No. 2" [1; 2, 4; 5] "Technology of formation of psychological competencies of individual competitiveness in the context of innovative activity" (Chudakova V., 2016-2023). Each of the models "technology No. 1" and "technology No. 2" contains the main blocks: informational and semantic, diagnostic, analytical and interpretative and prognostic, and correctional and developmental. Let us present the general design, features and implementation prospects of two proprietary technologies (hereinafter referred to as "technology No. 1" and "technology No. 2")

I. Let's imagine the first "Technology No. 1" - "Psychological and organizational technology for the formation of psychological readiness of educational organization personnel for innovative activities" (hereinafter "Technology No. 1") (V. Chudakova, 2008-2026) [1; 3; 6], it was developed and implemented into the practice of the international educational space, in the context of training and professional development (Ukraine, Uzbekistan). It is an effective methodological and practical tool. The structural components of "technology No. 1" are two mutually related and mutually complementary models that correspond to external and internal conditions implementation of innovative activities. The structure and content of "Technology No. 1" and its implementation models are presented in Table 1.

Table 1

The structure and content of "Technology No. 1" and models of its implementation.

Models for implementing "Technology No. 1"	Components of the implementation of the models of "Technology No. 1"
1. Model of examination and correction of the organizational and innovative environment of educational organizations (external conditions)	1.1. Model of examination of the organizational and innovative environment of educational organizations"
	"1.2. Correctional model for creating a favorable organizational and innovative environment for educational organizations
2. Models of examination and correction of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activities (internal conditions)	2.1. Model of examination of internal psychological readiness of personnel of organizations for innovative activities
	"2.2. Corrective multi-level model of reflexive-innovative training, coaching (hereinafter RIT)

Let us present the first component of "Technology 1" – "1. Model of examination and correction of the organizational and innovative environment of educational organizations (external conditions), which in turn consists of two models presented in Table 2. Let us consider the results of their implementation.

Table 2

Components and results of the first component of "Technology 1".

Results of the implementation of "1. Model of examination and correction of the organizational and innovative environment of educational organizations (external conditions)
"1.1. Model of examination of the organizational and innovative environment of educational organizations" [1; 3; 6]. The results of the examination made it possible to : – determine the level of development of the team, find out to what extent it differs from the "ideal", where exactly the reserves for achieving the best results are; – identify the socio-psychological characteristics of the team that determine the effectiveness of its activities, and find out how they are formed; determine the quality of the implementation of the management function and find out to what extent their implementation needs to be improved; – identify the factors (strengths and weaknesses) that determine the effectiveness of the team's activities, and which ones suspend or even block it, – understand due to what an unfavorable environment is created to the greatest extent, which of the motivational conditions need to be changed, first of all; – identify contradictions in the expert assessment of the state of the organizational and innovative environment, representatives of the administration and personnel of the educational organization.
"1.2. Correctional model for creating a favorable organizational and innovative environment for educational organizations" [1; 3; 6] The results of the implementation are the opportunity to: - develop constructive proposals to overcome the identified problems; - conduct an examination of alternative proposals for constructive measures to eliminate the identified deficiencies; - determine priority tasks for eliminating deficiencies and creating a favorable organizational and innovative environment for the formation of an individual's psychological readiness for innovative activity.

Let us present the second component of "technology #1": "2. Model of examination and correction of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activity (internal conditions)", which consists of two models of examination and correction of internal conditions: "2.1. Model of examination of internal psychological readiness of personnel of organizations for innovative activity" ; "2.2. Corrective multi-level model of reflexive-innovative training, coaching. Let us consider the components and results of each of them (presented in Table 3).

Table 3

Components and results of the first component of "Technology 1".

Results of the implementation of "2. Model of examination and correction of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activities"
"2.1. Model for assessing the internal psychological readiness of organizational personnel for innovative activities" [1; 3; 6]. The results of implementation into the practice of work of organizations allowed to evaluate 1) the target indicator "innovation", which allows us to determine and evaluate the state of the level of innovation (positive, zero, negative) and the trend of "innovation" (theoretical-intellectual and emotional-practical). All other integral characteristics were studied as 2) prognostic indicators: – satisfaction with professional activity (satisfaction with the profession, attitude towards the activity at present and in the future, satisfaction of vital needs in the process of professional activity); – awareness of oneself as a professional (locus of control, self-assessment of professionally important qualities); – motivational characteristics (motivational profile, motivational tendency of the individual, motivational direction); self-actualization, attitude to self-improvement); - individual psychological characteristics and emotional-volitional control (activity threshold, volitional self-control, factors of individual psychological characteristics of the personality) (Chudakova V.,

2016).

Results of the empirical study and mathematical-statistical processing of the examination data provided the opportunity to: – determine the characteristics of the personnel of educational organizations with “positive innovation” and “negative innovation”, and also identify their differences; – determine the system of key factors and the structure of their relationships, personal determinants and conditions that help/hinder innovative activity; – find out the dynamics of the formation of psychological readiness for innovative activity at different stages of the experimental study.

"2.2. Correctional multi-level model of reflexive-innovative training, coaching (hereinafter RIT), for its implementation we have developed the RIT program, it provides the opportunity for participants: - to discover new opportunities for successful innovative solutions to many problems of professional activity, effective formation of personality with the use of its personal efforts and reserves; - to ensure that a person searches for mobilizing factors in himself to get out of difficulties, extreme and problematic situations [1; 3; 6].

Reflexive-innovative training is a practice of psychological interaction, which is based on interactive methods of group work and coaching (this is a combination of active methods of training and consulting, which activates the potential of a person). This is manifested in the increase of the performance of an individual and teams by revealing hidden potential and overcoming limiting stereotypes of thinking. In general - is a system of specially organized developmental interactions between its participants and their mutual enrichment. RIT classes are effective with all categories of personnel, managers, psychologists, and personnel specialists. The RIT course consists of ten modules (levels), with each subsequent module being a logical continuation and completion of the previous one, and is implemented into the practice of organizations.

RIT provides the opportunity for participants to: discover new opportunities for successful innovative solutions to many professional tasks, effective personality development with the use of personal efforts and reserves; ensure that a person searches for mobilizing factors within themselves to overcome difficulties, extreme and problematic situations.

II. Let's introduce "Technology No. 2" - "Technology of formation of psychological competencies of individual competitiveness in the conditions of innovative activity of the organization" (V. Chudakova, 2016-2024) [1; 2, 4; 5], it consists of two interconnected and complementary models. Competing "Technologies No. 2": "1. Diagnostic model of examination of the competencies of individual competitiveness"; "2. Correctional -developmental model of reflexive-innovative training, coaching". The structure and content of "Technology No. 2" and models of its implementation, methods, goals and results of their implementation are presented in Table 4.

Table 4

The structure and content of “Technology No. 2” and models of its implementation.

"Technology No. 2"	Components of the "Technology No. 2" models
"Technology of formation of psychological competencies of individual competitiveness in the conditions of innovative activity of the organization"	"1. Diagnostic model of examination of the competences of individual competitiveness"
	"2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching."

Relevance of "Technology 2" is confirmed by the fact that one of the priority trends in the development of education is the creation of conditions for the formation of a competitive personality. Let us present the structure and content of "Technology No. 2" and models of its implementation, their evaluation components and indicators, goals and results of their implementation (Table 5).

The structure and content of “Technology No. 2” and models of its implementation, their evaluation components and indicators, goals and results of their implementation.

No.	Methods, goals and results of the implementation of the models of "Technology No. 2"
1. Diagnostic model of examination of the competencies of individual competitiveness	“1. Diagnostic model of examination of the competencies of individual competitiveness [1; 2, 4; 5] : Research methods : for its implementation, we have selected, experimentally tested, reliable and valid integrative psychodiagnostic methods of examination (questionnaires, tests); experiment; methods of mathematical statistics (correlation, factor analysis) using modern data processing programs. Evaluation components and indicators, results of the implementation of "1. Model": Based on the results of implementing the technology model, we have determined the state of formation of the competencies of individual competitiveness , in particular: - innovativeness; personal qualities; - praxeological competencies (psychological and professional), - cognitive; - communicative; - reflectivity and self-awareness of oneself as a professional; - motivational; - self-actualization; - competencies of psychological resilience, stress resistance and the ability to quickly adapt; emotional-volitional self-regulation; - conflict resolution; - goal setting, psychotechnologies for setting and achieving goals. Mathematical and statistical processing of empirical data of the experimental results during the ascertaining and control-analytical stages was carried out. In the process of its implementation, modern digital and STEM methods were used, mathematical and statistical analysis (factor and correlation analysis) was carried out, we obtained the following results: mechanisms and latent (hidden) structure of factors of priority competencies, which are necessary for the formation of competencies of individual competitiveness in the context of innovative activities of organizations, were identified.
2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching	“2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching” [1; 2, 4; 5] : Results, goals of the implementation programs: for the purpose of its implementation, we have developed two original programs of special psychological training: general and individual. 1). Individual RIT program “Modern psychotechnologies for developing the competencies of a competitive individual in the rapidly changing conditions of innovative activity.” The goal of the “individual” program : mastering certain socio-psychological knowledge, abilities, skills, competencies necessary in the field of communication, activity, personal development and correction, for the formation of individual competitiveness competencies in the context of the organization’s innovative activities. Its implementation allows us to solve the following tasks: – develop communicative competence; – develop reflexive skills, the ability to analyze the situation, behavior and state in this situation, both of group members and of the individual; – master the skills of adequately perceiving oneself and others, which contributes to the development and adjustment of norms of personal behavior and interpersonal interaction; – develop emotional stability in difficult life situations and the ability to quickly adapt; – master methods of getting rid of anxiety, phobias, fears and other psychological traumas, and traumatic memories; – master methods of overcoming professional stress and burnout syndrome; – overcoming pessimism and depression; – master the technology of resolving interpersonal contradictions and disagreements, overcoming conflict situations; – develop the ability to resist manipulative influences; - develop the ability to flexibly respond to a situation, quickly adapt to different conditions and different groups, reach a new level of managing your states; - master the technology of creating adequate self-esteem and self-confidence; - clarify and develop the value-motivational sphere of the individual, master the technology of creating positive motivation; - develop goal-setting competence. 2) General program: "Training of expert trainers and scientific and methodological support for "Technologies for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activities of an organization." The goal of the general program : - mastering psychological and pedagogical knowledge, skills, and abilities in conducting an examination (diagnostics, assessment, forecasting) and the use of correctional and developmental interactive methods for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activities. Prospects and possibilities of implementation: Its implementation allows to introduce into educational practice "Technology-2". Its implementation allows to introduce into educational practice "Technology", not only by the author, but also by trained specialists expert trainers independently into the educational process.

The above-described "Technologies No. 1" and "Technologies No. 2" have undergone experimental testing, testing and implementation in the international educational and scientific space

in Ukraine (2016-2024) and Uzbekistan (2018-2023): One of the striking examples can be presented as effective international experience, within the framework of advanced training courses (international internship) on the topic "Technologies and interactive tools for "forming psychological readiness for innovative activity" and "developing psychological competencies of individual competitiveness" (V. Chudakova - author, leader, trainer, coach), from 12.03 to 30.06.2023 for scientific and pedagogical personnel of 15 universities of the Republic of Uzbekistan. Let us present the route of the international experience of V. P. Chudakova along the route Tashkent → Shakhrisabz → Karshi → Nukus → Chirchik → Tashkent → Bukhara → Urgench → Tashkent. Also, during the academic mobility and the International Summer School of Vera Chudakova - "Uzbekistan-Ukraine 2023" for doctoral students based on the Tashkent State Pedagogical University named after Nizami.

To summarize, we note that the implementation of the author's "Psychological and organizational technology for the formation of personnel readiness for innovative activities in organizations" (author V. Chudakova, 2008-2016) [1; 3; 6] and "Psychological and organizational technology for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activities of an organization" (author V. Chudakova) [1; 2, 4; 5], opens up prospects for further improvement of the training / retraining / advanced training system; The implementation of "Technologies" is carried out by us in educational and scientific organizations of Ukraine 2016-2024, and is also implemented within the framework of international projects of the commonwealth of educational programs of Vera Chudakova in the Republic of Uzbekistan (2018-2024).

Literature:

1. Чудакова В. П., Баратов Ш. Р., Чупров Л. Ф., Шаріпов Ш. С. Психологічне забезпечення освітнього процесу: психологічна служба в школі – створення, сучасний стан та перспективи // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щоквартальний науково-методичний журнал – Київ: ІОД, – 2019. – № 2 (73). – С. 39–46 DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2\(73\)-39-46](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2(73)-39-46) URL: <http://otr.iiod.gov.ua/images/pdf/2019/2/8.pdf>
2. Чудакова В. П. Реалізація компетентісно орієнтованого навчання: Навчальна програма. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. 25 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/21-29-CHudakova.pdf>
3. Чудакова В. П. Інтегративний інструментарій «гуманітарної експертизи і корекції» реалізації «технології формування психологічної готовності до інноваційної діяльності» – основи розвитку компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах цифрової і STEM освіти. Humanistic expertise as a strategy for the development of the culture of the future Text: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltia Publishing, 2022. 348 p. P. 271-330. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/276> DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-15>
4. Chudakova V. (Vira Chudakova). (2020) RESOURCES DEVELOPMENT OF THE COMPETENCES OF PERSONALITY COMPETITIVENESS IN TERMS OF INNOVATIVE ACTIVITIES. Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy: collective monograph / Editors Lyubomira Popova, Mariana Petrova. Veliko Tarnovo, Bulgaria: Publishing House ACCESS PRESS, 2020. 532 p. P. 473-485. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/8664/1/monograph-professional-competencies.pdf>
5. Chudakova V. P., Maksimenko S. D., Abdullayeva B. S., Bafaev M. M., Kariyev A.D., Temirov K. U. Psychological measurements of the integrative indicator «innovativeness» - expertise tools of «psychological readiness for innovative activity» and «competence of competitiveness of the individual» using digital and STEM and methods: Ukrainian, Uzbek, Kazakhstani experience. Актуальні проблеми психології навчання в сучасній соціокультурній ситуації: збірник тез наукових доповідей круглого столу, присвяченого творчій спадщині І. О. Синиці (м. Київ, 2 листопада 2022 року) / за ред. С.Д.Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 186с. С158-166. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732732>
6. Gafurdjan Israilovich Mukhamedov, Jabbor Eshbekovich Usarov, Dustnazar Omonovich

Khimmataliev, Chudakova Vera Petrovna, Temirov Kuanysh Umirzakovich, Gayupova Saodat Khamidovna6. (2023) General Classifications of Pedagogy and Psychology // TELEMATIQUE. Vol. 22 No. 01 (2023) C.341-347. Español (España) (Language-English) URL: <https://www.provinciajournal.com/index.php/telematique/article/view/1134> (Web of Science Group).

7. Chudakova V. (2017) Scientific and methodological support for the formation of psychological readiness for innovative activity as a means of developing a person's competitiveness. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. 23 (5), 8–25 (Canada). URL: <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/232/223>

8. Usarov J. E., Khimmataliev D. O., Kuvatova N. B., Atakhujaeva Sh.A., Chudakova V. P., Akbarova N. N. Pedagogical competence. Study guide. Yoshkar-Ola, Mari El, M.: Pero, 2022. 184 b. DOI: <https://doi.org/10.15350/9785002044672>

ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГОВ УЧРЕЖДЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С УЧАЩИМИСЯ ЦИФРОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Горбатюк Валентина Александровна

Старший преподаватель Республиканского института профессионального образования
(Республика Беларусь)

Аннотация: В статье представлены возможности повышения квалификации педагогов учреждений профессионального образования по вопросам педагогического взаимодействия с учащимися на основе учета социально-личностных особенностей цифрового поколения.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие; повышение квалификации; социально-личностные особенности; цифровое поколение.

Для современного общества характерна глобальная цифровизация и развитие IT-средств практически всех сфер жизнедеятельности человека, которые выступают все более значимым фактором в воспитании и обучении учащихся учреждений профессионального образования.

Подрастающее поколение, являясь практически ежедневным пользователем сети Интернет, наиболее часто использует цифровую среду для получения информации различного характера, развлечений, коммуникаций, досуга, совершения покупок. Ежегодно растет число молодых людей, использующих возможности интернет-пространства для образования. Однако цифровая грамотность девушек и юношей преимущественно ограничена навыками просмотра, скачивания, передачи, редактирования различных файлов с использованием мобильных устройств. Постоянная включенность в открытую цифровую среду влияет на мышление, восприятие информации, развитие памяти и внимания, что в совокупности генерируется в социально-личностные особенности учащихся цифрового поколения, которые следует учитывать при проектировании образовательного процесса для качественного обучения и воспитания.

Актуальность учета социально-личностных особенностей учащихся цифрового поколения в образовательном процессе учреждения профессионального образования соотносится с требованиями:

Концепции цифровой трансформации процессов в системе образования Республики Беларусь на 2019–2025 гг., в которой обозначена необходимость совершенствования образовательных процессов «на основе развивающихся цифровых технологий в целях формирования информационного общества и конкурентоспособного человеческого потенциала» [1];

Профессионального стандарта к трудовым функциям педагогов: обеспечение воспитательной составляющей учебных занятий, практики и внеучебной деятельности;

оказание педагогической поддержки учащимся в профессионально-личностном развитии в процессе образовательной деятельности; совершенствование образовательного процесса в соответствии с образовательными потребностями учащихся [2].

В целях профессионального развития педагогов в учебные программы повышения квалификации включаются темы, направленные на мотивацию педагогов к осознанному изучению и выстраиванию педагогического взаимодействия с учетом социально-личностных особенностей учащихся цифрового поколения.

Тема «Социально-личностные особенности цифрового поколения»: изучение основных положений теории поколений, адаптированной к постсоветскому социуму (А. Антипов, Ю.А. Левада, В.В. Гаврилюк, Н.А. Трикоз, Е. Шамис и др.); социально-личностной характеристики и особенностей цифрового поколения на основе анализа социологических исследований.

Тема «Приемы и техники педагогического взаимодействия с цифровым поколением»: обучение слушателей приемам и техникам педагогического взаимодействия на основе учета социально-личностных особенностей цифрового поколения в области коммуникации, обучения, профессионального становления, воспитания, жизнеустройства и др.

Тема «Развитие критического мышления цифрового поколения»: изучение теоретико-методологических основ формирования критического мышления у учащихся; обучение стратегиям и приемам формирования критического мышления и соблюдения информационной гигиены в интернет-пространстве и общественных отношениях.

Изучение указанных тем позволяет приобрести, углубить и обновить профессиональные знания и умения педагогов учреждений профессионального образования в сфере осуществления эффективного педагогического взаимодействия при построении образовательного процесса с учетом социально-личностных особенностей учащихся цифрового поколения.

Список использованной литературы:

1. Концепция цифровой трансформации процессов в системе образования Республики Беларусь на 2019-2025 годы [Электронный ресурс] // Официальный сайт Государственного учреждения образования «Минский городской институт образования». Режим доступа: https://drive.google.com/file/d/1T0v7iQqQ9ZoxO2IIwR_OlhqZ3rjKVqY-/view?usp=sharing . – Дата доступа: 28.10.2024.

2. Профессиональный стандарт [Электронный ресурс] // НСК цифровая платформа. Национальная система квалификаций Республики Беларусь. Режим доступа: <https://xn--j1afm.xn-90ais/documents/profstandarts/?null=10>. – Дата доступа : 30.10.2024.

ОРГАНИЗАЦИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЕ «ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ» В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Юдина Лилия Валерьевна

ГБПОУ НСО «Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева»,
преподаватель

Аннотация: В статье рассматриваются основные аспекты организации обучения иностранному языку в профессиональной образовательной организации (ПОО). Особое внимание уделено специфике преподавания иностранного языка в рамках профессиональной подготовки. Анализируются барьеры и предлагаются стратегии, направленные на развитие коммуникативной компетенции обучающихся, что способствует их успешной профессиональной деятельности в условиях глобализации и международного сотрудничества.

Ключевые слова: иностранный язык в профессиональной деятельности (ESP), профессиональное обучение, ПОО, разрабатывать, реализовывать

В условиях глобализации и растущей международной интеграции знание иностранного языка на базовом уровне уже не покрывает потребности профессиональной области и на помощь приходит «Английский для специальных целей» (ESP — English for Specific Purposes). В этом контексте, обучение иностранному языку в профессиональных образовательных организациях (ПОО) требует адаптированных программ, которые способствуют развитию коммуникативных и профессиональных навыков, необходимых для успешного взаимодействия в межкультурной среде.

В отличие от общеобразовательных учреждений, обучение иностранному языку в ПОО имеет ключевое отличие — обучающиеся нуждаются в навыках общения на иностранном языке в качестве инструмента в своей работе, так уже являются экспертами в своей области или находятся в процессе получения профессии.

Несмотря на то, что дисциплина «Иностранный язык в профессиональной деятельности» важна для обучающихся, существует ряд проблем. Во-первых, при обучении материалам ESP преподаватели сталкиваются с отсутствием базовых знаний специфической предметной области. Таким образом, преподаватель находится в критической ситуации, поскольку его студенты лучше осведомлены о содержании дисциплины. Во-вторых, низкий уровень владения базовым английским языком и слабые коммуникативные навыки обучающихся вызывают неудовлетворённость у всех участников учебного процесса.[1].

Преподавателям ESP следует тесно сотрудничать со специалистами на местах, так как они не могут полагаться на личный опыт при оценке материалов и постановке целей и задач курса. Важно, чтобы преподаватель понимал, что ESP — это английский язык для специальности, а не специальность на английском языке и что он является специалистом в преподавании английского языка, а не в некой специализированной области. Преподаватель ESP выступает проводником информации об английском языке, стилях, дискурсе и терминологии, но не является источником специальных знаний. По мнению Д. Эванса и Сент-Джона, преподаватель в конечном итоге осуществляет пять разных ролей: преподавателя, соавтора, разработчика курса и поставщика материалов, исследователя и оценщика [2]. Эта многогранность объясняется тем, что преподаватель ESP при разработке курса и его наполнении вынужден узнавать и постигать много нового материала, в противном случае, если преподаватель осуществляет лишь отдельную роль, то процесс обучения становится контрпродуктивным.

В настоящее время в Российской Федерации нет отдельного направления по подготовке преподавателей ESP в педагогических университетах, однако в связи с возросшим спросом появился отдельный предмет подготовки преподавателей английского для особых целей в рамках магистерских программ обучения, а также в условиях системы дополнительного профессионального образования [3].

К тому же, издательский рынок в России не способен удовлетворить потребности студентов в изучении английского языка для специальных целей. Содержание существующих учебных пособий часто неактуально. Приходится заменять упражнения для повышения мотивации студентов, подбирать наглядные материалы, близкие данному поколению (подкасты, видеоролики, иллюстрации и т. д.). Разработка заданий для курса ложится на плечи преподавателей. Большое влияние на отбор учебно-методического материала оказывает цель занятия. К примеру, цель занятия — совершенствование коммуникативных навыков. Следовательно, необходимо подобрать упражнения, моделирующие практику общения: деловые игры, тематические диалоги, составление инструкций/отчётов, подготовка презентаций и участие в дискуссии [4].

В ГБПОУ НСО «Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева» разработан и успешно реализуется курс «English for Biochemical Engineers», который изучается в рамках дисциплины ОГСЭ.03 Иностранный язык в профессиональной деятельности и знакомит будущих техников-технологов с аутентичным профессионально-ориентированным дискурсом и глоссарием. Курс интегрирован в процесс обучения

специальным химическим дисциплинам и включает в себя изучение следующих тематических блоков:

- 1 Становление биохимии (со времён донаучной биохимии до наших дней);
- 2 Ученые-химики/микробиологи и их открытия (в том числе Нобелевские лауреаты по химии и микробиологии);
- 3 Микроорганизмы (теории их возникновения, классификация, их роль для биосферы);
- 4 Химическая/микробиологическая лаборатория (посуда, оборудование, правила поведения в лаборатории);
- 5 ДНК (структура, способы выделения, генная инженерия и клонирование);
- 6 Биохимические технологии (при производстве продуктов питания, топлива, сельскохозяйственных продуктов и лекарств) и др.

При разработке курса использовались материалы аутентичных учебных пособий издательств Oxford University Press (English for Careers) и Express Publishing (Career Paths), материалы научных журналов с индексом в зарубежных базах данных, а также материалы, полученные преподавателями колледжа во время зарубежных стажировок.

Особую ценность данного курса представляют практико-ориентированные задания. В частности, при изучении тематического блока «Ученые-химики/микробиологи и их открытия» студентам предлагается заполнить таблицу, в которую необходимо внести информацию, в том числе об исследователях из новосибирского Академгородка и Центра вирусологии «Вектор». В рамках темы «Химическая/микробиологическая лаборатория» обучающиеся разрабатывают инструкцию по поведению в микробиологической лаборатории колледжа, основываясь на личном опыте, полученном во время прохождения учебной практики по дисциплине «Техника лабораторных работ».

К сожалению, неоднородность базовой языковой подготовки студентов, высокая наполняемость групп и недостаточная мотивация студентов позволяет говорить только об отдельных элементах ESP при реализации дисциплины ОГСЭ. 03. А именно – знакомство с научным стилем речи, формирование начальных умений академической письменной речи и навыков презентации на иностранном языке. Стоит отметить, что в 2024 году Новосибирский химико-технологический колледж стал участником Федерального проекта «Профессионалитет» и именно здесь мы видим перспективу для реализации полноценных курсов ESP по всем направлениям подготовки, с учётом современных требований к выпускникам ПОО и с использованием актуальных образовательных технологий.

Список использованной литературы

1. Федорова М. Л. – О некоторых особенностях подхода к преподаванию дисциплины «английский язык для специальных целей» <https://moluch.ru/archive/310/70041/>
2. Laurence Anthony – English for Specific Purposes: What does it mean? Why is it different? <http://www.laurenceanthony.net/abstracts/ESParticle.html>
3. Иноземцева К.М., Бондалётова Е.Н., Борисова Т.Д. Эволюция ESP как методологии преподавания иностранного языка для профессиональных целей в лингвистических вузах России <https://human.snauka.ru/2016/02/13994>
4. Гвоздева, Е. Е. Практико-ориентированные подходы к обучению. Технология исследовательского обучения в учреждениях профессионального образования. <https://moluch.ru/archive/65/10923/>

TA'LIM TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARINING KASBIY TRAEKTORYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdurasulova Dilnoza Abdug'ani qizi

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti magistri.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim transformatsiya sharoitida bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy traektoryasini takomillashtirishda shaxsning intellekti, mahorati, kreativ qobiliyatlarini shakllantirish muammosi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim transformatsiya, mehnat bozori, innovatsion faoliyati, kasbiy traektoryasini, pedagogik faoliyati, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'lim jarayonini, ta'lim resurslari.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar negizida ta'lim tizimida o'qitish metodikasini o'zgartirishga qaratilgan hamda o'qituvchilarning kasbiy malakalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvlar yaqqol kuzatilmoqda. Islohotlarning amalga oshishi axborotlarning tez eskirayotgan jadal oqimi sharoitida shaxsning intellekti, dunyoqarashi, saviyasi, madaniy darajasi, mahorati, kreativ qobiliyatlariga nisbatan talablarning ortib borayotganligi hamda ularning negizida davlat va jamiyat oldiga har bir pedagogda kasbiy rivojlanishga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish muammosini yanada dolzarblashtirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmonida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, mehnat bozori talablariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish, innovatsion ilm-fan yutuqlarini amaliyotga tatbiq etishning samarali mexanizmlarini yaratish orqali mamlakatda ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirildi. Mamlakatimizda mehnat bozori mutanosibligini va infratuzilmasi rivojlanishini ta'minlashda, oliy ta'lim bitiruvchilari uchun sharoitlar yaratish maqsadida iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga zamonaviy innovatsion texnologiyalar jadallik bilan kirib keldi.

Ta'lim transformatsiya sharoitida bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy traektoryasini takomillashtirishda bilan an'anaviy faoliyati umumiylik va farqli jihatlariga ega. Umumiylik haqida fikr yuritilganda quyidagi holatga alohida e'tibor qaratish lozim. Har ikki yo'nalishdagi faoliyat ham bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoryasini takomillashtirishda tomonidan o'rganiladi, tahlil qilinadi va amaliyotga tatbiq etiladi. Innovatsion faoliyatning asosiy ko'rsatkichi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida kafolatlangan natijani qo'lga kiritishda ifodalanadi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoryasini takomillashtirishda an'anaviy pedagogik faoliyati esa o'quvchilarga bilimlarni singdirish va ularning o'zlashtirgan natijalarini aniqlashni o'z ichiga oladi. Bu natijalar o'quvchilarning mustaqillik darajalari bilan emas, balki bilimdonlik darajasini muayyan miqdoriy ko'rsatkichlarda ifodalash bilan belgilanadi. Biroq shuni alohida ta'kidlash kerakki, o'qituvchining an'anaviy pedagogik faoliyati bilan innovatsion faoliyati o'zaro mutanosiblikda rivojlanib takomillashib borishi lozim. Innovatsion faoliyatni an'anaviy pedagogik faoliyati uning innovatsion faoliyatiga asos bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchining innovatsion faoliyati quyidagi ko'rinishlarga ega bo'lishi mumkin:

- Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoryasini takomillashtirishda uning pedagogik mahorati;

- Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoryasini takomillashtirishda uning pedagogik ijodkorligi;

- Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoryasini takomillashtirishda uning innovatsion usullarni o'zlashtirishi va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida qo'llash tajribasi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoryasini takomillashtirishda pedagogik mahorati - uning pedagogika ilmi va o'z fanini o'qitish metodikasida mavjud bo'lgan, ilmiy jihatdan asoslangan usullar, metodlar, texnologiyalarni o'z amaliy faoliyatida qo'llash mahoratidir. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoryasini takomillashtirishda pedagogik mahorati uzluksiz malaka oshirish jarayonida(onlayn yoki oflayn) yangiliklarni o'zlashtirishi va o'z faoliyatida qo'llashi natijasida boyib boradi. Muayyan kasbiy pedagogik faoliyat mahoratini egallagan o'qituvchilar uchun quyidagilar xosdir:

- o'quv materiallarini ta'lim mazmuni va sinfdagi o'quvchilarning o'zlashtirish darajalarini hisobga olgan holda tanlay olish tajribasiga egaligi;
- o'quvchilarning mustaqil faoliyatlarini boshqarish va munosib rag'batlantirish ko'nikmasining mavjudligi;
- o'quvchilarning bilish faoliyatlarini samarali tashkil etish, baholash va teskari aloqani yo'lga qo'ya olishi;
- zamonaviy ta'lim jarayonini mustaqil tashkil eta olishi;
- o'zining uslubi va faoliyat yo'nalishiga ega bo'lishi;
- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jaryonini muvaffaqiyatli tashkil etishi va kafolatlangan natija olish imkoniyatiga egaligi;
- o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatlarini samarali tashkil eta olishi;
- ta'lim jarayonini axborot ta'lim resurslari vositasida tashkil eta olish tajribasini o'zlashtirganligi kabilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni // O'RQ-637-son 23.09.2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF–60-son Farmoni.
3. Хуторской.А.В. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования / А.В.Хуторской // Народное образование. – 2002. – № 2. – С. 54-68
4. Шипнягова.Э.Я. Формирование готовности будущих педагогов к интеграции медиаобразования в образовательный процесс школы. Дис. ... канд. пед. наук. Оренбург., 2003.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ РУКОВОДИТЕЛЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ

Н.Акбарова

Директор Бешарыкского техникума общественного
здоровья имени Абу Али ибн Сино

Аннотация: Социально-экономические преобразования последних десятилетий оказывают большое влияние на функционирование образовательной среды, формируя конкретный социальный заказ. Проблема определения набора профессиональных компетенций современного руководителя образовательной организации, соответствующих современным требованиям, оказывается в центре внимания автора статьи.

Ключевые слова: Образовательное пространство, профессиональная компетентность, профессиональный стандарт, руководитель образовательной организации.

Очевидно, что в социально-экономической сфере, к которой принадлежит и образовательная среда, компетентность используется при характеристике профессиональной деятельности. Однако до сих пор существует многообразие дефиниций, позволяющих различным исследователям предлагать собственные трактовки. Приведем лишь некоторые из них. Профессиональная компетентность – характеристика, которая отображает деловые и личностные качества специалиста, отображает уровень знаний, умений, опыта, достаточных для того, чтобы достичь цели в определенном виде профессиональной деятельности, а также моральную позицию специалист.

Профессиональная компетентность – это главный компонент подсистем профессионализма личности и деятельности, сфера профессионального ведения, круг решаемых вопросов, постоянно расширяющаяся система знаний, позволяющие выполнять профессиональную деятельность с высокой продуктивностью.

Представленные определения демонстрируют значимость не столько знаниевой, сколько конструктивной составляющей профессиональной компетентности руководителя. Недаром в современном социуме ключевыми оказываются бизнес-качества личности, среди

которых наиболее востребованными являются творческое (креативное) мышление, мобильность в принятии решений, стратегическое прогнозирование и нацеленность на конечный результат, инициативность и при этом высочайшая стрессоустойчивость. Очевидно, что приоритетными в подобных условиях становятся навыки эффективной самоорганизации и организации деятельности педагогического коллектива с использованием различных способов мотивации; психологические навыки межличностного общения, нацеленные на разрешение и предупреждение возможных конфликтов, сохранение корпоративного единства и культуры; навыки аналитико-прогностического характера, предполагающие вдумчивую работу по продумыванию шагов от поэтапного планирования к всеобъемлющей рефлексии.

Соответственно, модернизационные изменения в социально-экономическом пространстве страны расширяют рамку требований к системе базовых профессиональных умений руководителя образовательной организации. К традиционным структурным составляющим: интеллектуальной компетентности, инструментальной компетентности – добавляется комплекс социально-психологических навыков, формирующих индивидуально-личностную компетентность руководителя. Таким образом, профессиональную компетентность в сфере образования можно рассматривать как качество действий руководителя, обеспечивающих своевременное и оптимальное решение управленческих проблем и типичных профессиональных задач; видение проблем и их преодоление; нахождение нестандартных решений задач; гибкость и готовность принимать происходящие изменения, умение их инициировать и управлять ими; владение современными технологиями управления качеством образования, коллективом; владение проектными технологиями; умение видеть, развивать возможности и ресурсы работников. Именно данные составляющие соотносимы с перечнем обобщенных трудовых функций, входящих в Профессиональный стандарт руководителя в сфере образования.

Дискуссия по поводу необходимости выделения коммуникативной компетентности как самостоятельной единицы, обладающей определенным набором качественных характеристик, не утихает до сих пор. В большинстве научно-методических исследований коммуникативная компетентность рассматривается как составляющая профессиональной компетентности. Однако, учитывая полиструктурность и многоаспектность данного феномена, можно говорить о том, что коммуникативная грамотность, коммуникативная мобильность руководителя становятся маркером конкурентоспособности образовательной организации в системе современных рыночных отношений. Соответственно, изучение коммуникативной компетентности оказывается актуальным как в теоретическом, так и в практическом аспектах.

Бесспорно и то, что обсуждение реальных изменений в определении статуса профессии руководителя образовательной организации сегодня свидетельствует о приоритетной значимости коммуникативной компетентности при характеристике профессиональной деятельности. Именно коммуникативный навык позволяет личности углублять сумму профессиональных знаний, совершенствовать профессиональные умения, рефлексировать, способствовать саморазвитию и развитию внутренней и внешней среды образовательной организации.

Таким образом, мы обозначили ключевые компетентности, которыми должен обладать современный руководитель системы образования. В условиях интенсивных социальных перемен потребность в высококвалифицированных руководителях, обладающих соответствующими современным требованиям профессиональными навыками, явно возрастает. Соответственно, увеличивается и набор компетентностей, необходимых для эффективного и качественно управления, что связано и с изменениями социально-экономического характера развития страны, и с решением федеральных властей узаконить перечень обобщенных трудовых функций, и с определенным социальным заказом всех субъектов образовательной деятельности.

Библиографический список

- 1.Хуторской.А.В. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования / А.В.Хуторской // Народное образование. – 2002. – № 2. – С. 54-68
- 2.Шипнягова.Э.Я. Формирование готовности будущих педагогов к интеграции медиаобразования в образовательный процесс школы. Дис. ... канд. пед. наук. Оренбург., 2003.

BUGUNGIKUNDA BO‘LAJAK PROFESSIONAL TA’LIM O‘QITUVCHILARINING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURIYATI

Axadova Gulnoza Said qizi

Jizzax politexnika instituti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak professional ta’lim o‘qituvchilarining axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning qanchalik ahamiyatli ekanligi haqida fikr-mulohaza yuritilgan. Axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish usullari, nazariy va uslubiy jihatlari, axborotlarni saralash va ulardan axloqiy me’yorlarga amal qilgan holda to‘g‘ri foydalanishning muhimligi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: axborot muhiti, axborotlashtirish, kompetentlik, axborot bilan ishlash kompetensiyasi, axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi darajalari, konstruktivizm, ochiq ta’lim resurslari(OER), mualliflik huquqi, plagiat.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar muvaffaqiyati jamiyatda axborot bilan ta’minlanishga munosabatni tubdan o‘zgartirish zaruratini keltirib chiqarganligi sababli, hozirgi kunda zamonaviy komputer va telekommunikatsiya tizimlari hamda texnologiyalarini barcha sohalarida qo‘llash va yanada rivojlantirishga g‘oyat muhim e’tibor qaratilmoqda. Axborotlashtirish ta’sirida insonlar hayoti va kasbiy faoliyatining barcha jabhalarida: iqtisodiyot, fan, ta’lim, transport, texnika, maishiy sohada tub o‘zgarishlar ro‘y bermiqda. Bu o‘zgarishlar shu qadar keng ko‘lamliki, ularning jamiyat hayotiga ta’siri shunchalik kattaki, nazariy jihatdan yangi axborot muhiti – avtomatlashtirilgan infosfera bugungi kunda eng dolzarb mavzulardan biri bo‘lib qolmoqda [1]. Respublikamizda mustaqillik yillarida axborot bilan ishlash tizimida muhim ishlar amalga oshirildi. Ya’ni bu borada olib borilgan samarali izlanishlar axborot kommunikatsiya sohasida muvaffaqiyatlar mezoniga aylandi. Bu esa ta’lim tizimida axborot tizimi bilan ishlashga imkoniyatlar eshigini yanada kengroq ochib bera oldi. Ta’limni modernizatsiyalash jarayoni ta’limga kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish va oily o‘quv muassasalarida kasbiy tayyorgarlikni yanada takomillashtirish yo‘llarini tadbqiq etishni taqazo etmoqda. Axborot bilan ishlash tizimi shiddat bilan shakllanib ketayotgan bir paytda bo‘lajak professional ta’lim o‘qituvchilarini ham bunga mutonosib jalb qilish zarur. Axborotlashgan jamiyatning asosiy talabi eng avvalo, axborot tayyorlash, unga ishlov berish, saqlash va jamiyat a’zolariga yetkazish bilan bog‘liq bo‘ladigan ishlarga sharoit yaratish hisoblanadi. Bu borada jamiyatning faol tashkil etuvchilaridan biri shubhasiz talabalaridir. Shunday ekan, talabalarning axborot bilan ishlash tizimini to‘g‘ri tashkil etish o‘rinli hisoblanadi. “Axborot tizimlari”ni qo‘llash natijasida nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikma va mahoratlar shakllantiriladi.

Zamonaviy jamiyatda ta’limni axborotlashtirish alohida ahamiyatga ega. Ta’lim tizimining rivojlanishi pedagogik jarayonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) faol foydalanish bilan tavsiflanadi. So‘nggi yillarda AKT asosida yaratilgan ilmiy-ishlab chiqarish va ta’lim texnologiyalari doimiy ravishda rivojlanmoqda. Axborot jamiyatiga o‘tish sharoitida bo‘lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablar ortib bormoqda, chunki ularning kasbiy faoliyati sohasida ishlash uchun zarur bo‘lgan axborot-kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishni ta’minlash uchun ijtimoiy faollikni hisobga olish zarur[2]. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda talabalarda axborot kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda quyidagilarni inobatga olish kerak:

• Kompetentlik ko‘pincha shaxsning ajralmas qismi sifatida tushuniladi, uning umumiy qobiliyati va faoliyatiga tayyorligida namoyon bo‘ladi, o‘quv jarayonida olingan bilim va tajribaga asoslanadi va mustaqil va mustaqillikka yo‘naltirilgan. Tadbirlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish.

• kompetentlik – bu tayyorgarlik va malakaga qaraganda kengroq tushuncha;

• kompetensiya - mazmuni kelajakdagi kasbiy faoliyatni tavsiflovchi funksional vazifa va majburiyatlar kontekstida ko‘rib chiqiladi;

• kompetensiya tuzilmasi shaxsiy munosabatlarning xilma-xilligi (aqliy va amaliy ko‘nikma, ko‘nikma, bilim, sezgi, motivatsiya, orientatsiya qadriyatlari, etnik tamoyillar, xulq-atvor komponenti, munosabat va boshqalar) bilan ajralib turadi;

• kompetensiyalarni egallash va rivojlantirish hayot davomida sodir bo‘ladi;

• faol tomon talaba, ya‘ni, “talabaga yo‘naltirilgan ta‘lim”;

• kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishga yordam beradigan muayyan vaziyatda bajariladigan real faoliyatda kompetensiyaning mavjudligi aniqlanadi[3].

Oxirgi o‘n yillikda oliy ta‘lim muassasalarida ta‘limni axborotlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) rivojlantirish, axborot-kommunikatsiya kompetensiyalari masalalari ilmiy-amaliy anjumanlarda faol muhokama qilinib, dissertatsiyalarda ko‘rib chiqilmoqda. M.V. Bovina, M.N.Siraeva ta‘kidlashicha, axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi o‘quv jarayonining mahsuli natijasida sifat jihatidan yangi bilimlar to‘plamini (axborotni qidirish, to‘plash, saqlash, tizimlashtirish, taqdim etish usullarini qayta ishlash va bilimga aylantirishning zamonaviy turlari bo‘yicha bilimlar) jamlaydi. Axborot va kommunikatsiyaning integratsiyasi, aloqa jarayonining elementlari, aloqa kanallari va samarali o‘zaro ta‘sirni tashkil etish va amalga oshirish usullari to‘g‘risidagi bilimlar, ko‘nikmalar (tegishli, zarur va yetarli ma‘lumotlarni topish qobiliyatida ifodalangan axborot oqimlarida harakat qilish qobiliyati); uni kodlash, dekodlash va sharhlash qobiliyatidir. O‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarni darsda ma‘lumotlarda to‘g‘ri foydalanish uchun model bo‘yicha va yangi, nostandart vaziyatda faoliyatda qo‘llash uchun talabalarda axborot-kommunikatsiya kompetensiyalari rivojlangan bo‘lishi zarur[4].

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi - mediamanbalardan zarur ma‘lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta‘minlashni, media madaniyatga ega bo‘lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. An‘anaga ko‘ra, axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarni uchta darajasi mavjud:

Tayanch daraja - bu darajada kompyuter savodxonligi bilan tanishish uchun zarur bo‘lgan asosiy bilim, ko‘nikma va malakalar to‘planadi; bu darajadagi AKTdan foydalanish minimal (axborotni elektron shaklda yaratish, tahrirlash, saqlash, nusxalash va uzatishning umumiy usullarini bilish, taqdimot texnologiyalari yordamida ma‘lumotlarni taqdim etish, internetda ma‘lumot izlash ko‘nikmalarini egallash va boshqalar), muammoning tabiatiga eng mos keladigan va uni eng maqbul usullar bilan hal qilish yo‘llarini ishlab chiqishga imkon beradigan tarmoq o‘zaro ta‘siri usulini tanlash (yoki ularning kombinatsiyasi).

Texnologik daraja - bu darajada AKT amaliy faoliyatni amalga oshirishda vositaga aylanadi (internet resurslar salohiyatini, ularning interaktivligi va maqsadli fan sohasi nuqtai nazaridan informativlik darajasini baholash; dasturiy vositalar va resurslarni tahlil qilish) global kompyuter tarmog‘ining asosiy texnologik, iqtisodiy va texnik talablarini hisobga olgan holda; dasturiy ta‘minot, texnologiya va axborotni ta‘minlashning global Internet tarmog‘ida taqdim etish sifati, vositalari va shakllarini baholash va boshqalar.

Amaliy (professional) daraja – bu darajada axborot faoliyatini amalga oshirishning yangi vositalarini yaratish haqida gapirish maqsadga muvofiqdir[5].

Zamonaviy jamiyatda axborot kompetensiyasining ahamiyatini ortiqcha baholash shart emas. Turli raqamli platformalar orqali mavjud bo‘lgan keng ma‘lumotlar dengizida harakat qilish qobiliyati akademik muvaffaqiyat, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, axborot kompetensiyasi shaxslarga demokratik jamiyatda faol va xabardor ishtirokchi bo‘lish imkoniyatini beradi. Axborot bilan ishlashda mustahkam poydevor bo‘lmasa, bo‘ljak professional ta‘lim o‘qituvchilari ishonchli manbalarni aniqlash, ma‘lumotni tanqidiy tahlil qilish va o‘z xulosalarini samarali etkazishda qiynalishi mumkin.

Bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarining axborot kompetensiyasining rivojlanishini tushunish uchun turli nazariy asoslarni ko'rib chiqish kerak.

Konstruktivizm, masalan, o'quvchilar atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlari orqali bilimlarni faol ravishda qurishlarini ta'kidlaydi. Axborot kompetensiyasi kontekstida konstruktivistik yondashuvlar o'quvchilarning faolligini, muammolarni hal qilish va hamkorlikda o'rganishni ta'kidlaydi.

Ijtimoiy-madaniy nazariya bilim va malakalarni egallashda ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy vositalarning rolini ta'kidlaydi. Bu asos bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarining axborot kompetensiyasini rivojlantirishda ijtimoiy va madaniy kontekstlarning muhimligini ta'kidlaydi.

Axborotni qayta ishlash modeli odamlarning axborotni qanday qabul qilishi, qayta ishlashi, saqlashi va olishi haqida tushuncha beradi[6]. Ushbu model ma'lumotlar bilan ishlashda diqqat, idrok, xotira va muammolarni hal qilish kabi kognitiv jarayonlarni ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va axborot savodxonligi ko'nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli savodxonlik bo'yicha o'qitish bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarining raqamli platformalarda harakat qilish, onlayn manbalarni baholash va raqamli vositalardan samarali foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish axborot kompetensiyasining yana bir muhim jihati hisoblanadi, chunki u bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilariga axborotni tahlil qilish, baholash va sintez qilish imkonini beradi. Bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarining axborot kompetensiyasini rivojlantirish nazariy istiqbollarni amaliy strategiyalar bilan birlashtirgan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Birinchidan, axborot savodxonligini ta'lim o'quv dasturiga kiritish juda muhimdir. Bunga axborot savodxonligi maqsadlari va fanlar va sinflar bo'yicha o'quv natijalarini kiritish orqali erishish mumkin. Fan o'qituvchilari va kutubxonachilar o'rtasidagi hamkorlik axborot savodxonligi bo'yicha o'qitishning uzluksiz integratsiyalashuvini ta'minlashi mumkin. Ikkinchidan, faol o'rganish va tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradigan o'qitish uslublari muhim ahamiyatga ega. So'rovga asoslangan ta'lim, muammoli masalalarni yechish faoliyati va amaliy tadqiqotlar bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilariga ma'lumotni mazmunli kontekstda o'rganish va tahlil qilish imkoniyatini beradi.

So'nggi yillarda tadqiqotchilar va o'qituvchilar talabalarning axborot bilan ishlash malakasini oshirish uchun innovatsion yondashuvlar va amaliyotlarni faol ravishda o'rganmoqdalar. Axborot savodxonligi ko'nikmalarini o'quv dasturlari bo'ylab integratsiyalashgani diqqatga sazovordir. Axborot savodxonligini mustaqil fan sifatida ko'rib chiqish o'rniga, o'qituvchilar uni talabalarning o'rganish tajribasiga ko'proq mos va qo'llanilishi uchun turli fanlarga kiritmoqdalar.

Ochiq ta'lim resurslarining (OER) paydo bo'lishi ma'lumotlarga kirish va almashish imkoniyatlarini kengaytirdi. OER bepul mavjud o'quv materiallarini, jumladan, darsliklar, maqolalar va multimedia resurslarini taklif etadi. O'rgatuvchi resurslarni o'qitishga integratsiyalash bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilariga turli xil va dolzarb manbalar bilan ta'minlash orqali ularning axborot malakasini oshirishi mumkin. Axborot etikasiga e'tiborning ortib borishi talabalarning axborot kompetensiyasining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Mualliflik huquqi, plagiat va ma'lumotlardan mas'uliyatli foydalanish kabi axloqiy me'yorlar endi axborot savodxonligi bo'yicha ko'rsatmalarning ajralmas qismidir. Bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilari o'zlarining axborot bilan bog'liq harakatlarining axloqiy oqibatlarini tushunishlari va mas'uliyatli xatti-harakatlarni rivojlantirishlari kerak.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bu raqamli asrda muvaffaqiyat qozonish uchun o'quvchilarni axborot savodxonligi va raqamli savodxonlik ko'nikmalari bilan qurollantirish zarurdir. Maqolada ta'lim muassasalari, o'quvchilar va o'qituvchilar ushbu ko'nikmalarni o'quv dasturlari va o'qitish amaliyotiga samarali integratsiya qilish uchun hamkorlik qilishlarini taklif qilinadi. Bundan tashqari, bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarining axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda doimiy izlanishlar va innovatsiyalar zarurligini ta'kidlaydi. Uning samarador omillari talabalarning shaxsiy qobiliyatida kuzatish mumkinligi ta'kidlandi. Talabalarda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini to'g'ri tashkil qilinishi uning takomillashishi va samaradorlikka erishishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (1997 yil 29 avgustda qabul qilingan / Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -T.: O'zbekiston, 1997.
- 2.Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. -T.: Ta'lim markazi, 1999.
- 3.Xoshimova Sh.S. Kamolova M.A. Eshpo'latova S.B "Talabalarda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish usullari", "Экономика и социум" №12(103)-2 2022 200-203.
- 4.Egamberdiyeva N. M. Madaniy-insonparvarlik yondashuvi asosida bo'lajak o'qituvchilarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish. - T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2009. - 135 b.
- 5.Talabalarda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish usullari shakirov doniyorbek tursinaliyevich, eurasian journal of technology and innovation Innovative Academy Research Support Center Open access journal www.in-academy.uz Volume 1, Issue 3, March 2023 ISSN 2181-2020, 5-11.
- 6.Abdullayev Elmurod Zaylobiddinovich o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va uslubiy asoslari, Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar (2023 йил № 9), <http://interscience.uz> 77-80.

TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL TA'LIM METODLARINI O'RNINI

Djanaliyeva Gulbaxram Abdurashitovna

TMS instituti katta o'qituvchisi

Sobirov Aziz

TMS instituti 3 kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada "Ta'lim samaradorligini oshirishda interfaol metodlarni o'rni" deb nomlangan bo'lib hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonida qo'llaniladigan interfaol metodlarning ahamiyati va "6-6-6" metodining batafsil mazmuni va amalga oshirish bosqichlari batafsil yoritilib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, yondashuv, interfaol, metod, an'anaviy, "6x6x6" metod, muammo, yechim.

Ta'lim samaradorligini oshirishda o'ziga xos zamonaviy yondashuvlaridan biri bu innovatsion yondashuv bo'lib, bunda o'qitish jarayonlarini tashkil etishda shakl, metod va vositalarning o'zaro uyg'unligini hisobga olgan holda tanlash asosida o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini rivojlantirish sanaladi.

Innovatsion yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etishda uning asosiy komponenti interfaol ta'lim metodlari hisoblanadi. Interfaol metodlar deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida subyekt-subyekt munosabatini tashkil etuvchi metodlar tushuniladi.

Inson voqelik to'g'risidagi dastlabki ma'lumotlarni ko'rish, eshitish, hid bilish, tahm bilish, tuyish kabi sezgilar orqali qabul qiladi. Sezgilar orqali qabul qilingan mahlumotlar miyada muayyan xususiyatlariga ko'ra yaxlit holga, mahlum bir tizimga olib kelinishi, ya'ni ma'lumotlar idrok qilinishi lozim bo'ladi. Axborotlarning uzviyligi va davomiyligini tahminlashga xizmat qiluvchi bu jarayon ularni xotirada saqlash va zarur holatlarda qayta esga tushirishdan iborat bo'ladi. Ma'lumotlarni qabul qilishda qanchalik ko'p sezgi organlari qatnashsa, uni idrok etish, o'zlashtirish va xotirada saqlash shunchalik oson kechadi. Ikkinchi tomondan, har bir kishida qaysidir sezgi organlari ko'proq, qaysilaridir kamroq rivojlangan bo'ladi.

Idrok qilish paytida qancha ko'p sensorik (sezgi) kanallardan foydalanilsa, esda olib qolingan bilimlarning miqdori va sifati shunchalik yuqori bo'ladi.

Psixologik olimlarning ta'kidlashicha, agar bilimlar faqat ma'ruzalar orqali (passiv tinglash yo'lida) berilgan bo'lsa, unda 3 kundan so'ng ularning faqat 25%ni eslash mumkin xolos. Agar u ma'ruzalar o'qish (tinglash), namoyish va ko'rgazmali qilish (ko'rish, ushlab ko'rish va shu kabilar)

orqali berilsa va shu to'g'risida bahslashilsa, unda 3 kundan so'ng 50% ni esga tushirish mumkin. Agarda bilimlar berishda ma'ruzadan, ko'rgazmalilikdan va amaliy topshiriqlarni bajarishdan foydalanilsa (tinglash, ko'rish va amalda bajarish), 3 kundan so'ng 75% ni eslash mumkin. Agar bilimlarni idrok qilishda bir necha sensorik kanallar birgalikda ishga solingan bo'lsa, ma'lumotlarning qisqa xotiradan uzoq xotiraga o'tish jarayoni tezlashadi, bu esa bilishning asosi bo'lib hisoblanadi. Yuqoridagi tasvirdan quyidagi qoida kelib chiqadi:

O'quv vaziyatini tayyorlashda interfaol metodlar va audio-vizual vositalarni samarali ishlatish lozim. Bunda birdaniga ko'pgina sensorik kanallar jalb etiladi. O'quv materiali to'g'risida bahslashishga doim imkon bering. O'quv suhbatlar, guruhli bahs-munozaralar o'tkazish va amaliy topshiriqlarni bajarish tavsiya etiladi, chunki bu metodlar ta'lim oluvchilarni faollikka jalb qiladi. Demak, dars jarayonida an'anaviy metodlar qo'llanilganda, ta'lim oluvchilarning axborotni eslab qolish ko'rsatkichining eng yuqori darajasi 30% ni tashkil etar ekan. Interfaol metodlar qo'llanilganda esa, ta'lim oluvchilarning axborotlarni o'zlashtirish darajasi yanada ko'tarila boradi. Shuning uchun, an'anaviy metodlar bilan birgalikda interfaol metodlarni birgalikda bir-birini to'ldirgan va uyg'unlashgan holda olib borish maqsadga muvofiqdir.

Interfaol ta'lim asosini interfaol metodlar tashkil etadi. "Ta'lim jarayonida talabalar hamda o'qituvchi o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish, faollikni oshirish ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni samarali o'zlashtirish, ularda shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladigan metodlar interfaol metodlar sanaladi".

Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida talabalarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashga o'ndovchi turli hil interfaol metodlardan ya'ni bumerang, aqliy xujum, yelpig'ich, klaster, rezyume, nima uchun, damino, bahs munozara va boshqa ko'plab interfaol metodlar qo'llanib kelinmoqda. Shulardan qo'yida biz metodga batafsil to'xtalib o'tamiz.

"6x6x6" Metodi - Ushbu metod yordamida bir vaqtning o'zida 36 nafar talabani muayyan faoliyatga jalb etish orqali ma'lum topshiriq yoki masalani hal etish, shuningdek guruhlarining har bir a'zosi imkoniyatlarini aniqlash, ularning qarashlarini bilib olish mumkin. "6x6x6" metodi asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotda har birida 6 nafardan ishtirokchi bo'lgan 6ta guruh o'qituvchi tomonidan o'rta tashlangan muammo (masala)ni muhokama qiladi. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach o'qituvchi 6 ta guruhni qayta tuzadi. Qaytadan shakllangan guruhlarining har birida avvalgi 6 ta guruhdan bittadan vakil bo'ladi. Yangi shakllangan guruh a'zolari o'z jamoadoshlariga avvalgi guruhi tomonidan muammo (masala) yechimi sifatida taqdim etilgan xulosani bayon etib beradilar va mazkur yechimlarni birgalikda muhokama qiladilar.

"6x6x6" metodining afzallik jihatlari quyidagilardir:

guruhlarining har bir a'zosini faol bo'lishga undaydi;

ular tomonidan shaxsiy qarashlarning ifoda etilishini ta'minlaydi;

guruhning boshqa a'zolarining fikrlarini tinglay olish ko'nikmalarini hosil qiladi;

ilgari surilayotgan bir necha fikrni umumlashtira olish, shuningdek, o'z fikrni himoya qilishga o'rgatadi.

"6x6x6" metodidan ta'lim jarayonida foydalanish o'qituvchidan faollik, pedagogik mahorat, shuningdek, guruhlarini maqsadga muvofiq shakllantira olish layoqatiga ega bo'lishini talab etadi. Guruhlarining to'g'ri shakllantirilmasligi topshiriq yoki vazifalarning to'g'ri hal etilmasligiga sabab bo'lishi mumkin. "6x6x6" metodi yordamida mashg'ulotlar quyidagi tartibda tashkil etiladi:

1.O'qituvchi mashg'ulot boshlanishidan oldin 6ta stol atrofiga 6tadan stol qo'yib chiqadi.

2.Talabalar o'qituvchi tomonidan 6ta guruhga bo'linadilar.

Talabalarni guruhga bo'lishda o'qituvchi quyidagicha yo'l tutishi mumkin; 6ta stolning har biriga muayyan obyekt surati chizilgan lavhani qo'yib chiqadi. Mashg'ulot talabalariga turli obyektlar surati tasvirlangan (jami 36 ta) varaqchalardan birini olish taklif etiladi. Har bir o'quvchi o'zi tanlagan varaqchada ta'svirlangan surat bilan nomlanuvchi stol atrofiga qo'yilgan stuldan joy egallaydi.

3.Talabalar joylashib olganlaridan so'ng o'qituvchi mashg'ulot mavzusini e'lon qiladi hamda guruhlariga muayyan topshiriqlarni beradi. Ma'lum vaqt belgilanib, munozara jarayoni tashkil etiladi.

4.O'qituvchi guruhlarining faoliyatini kuzatib boradi, kerakli o'rinlarda guruh a'zolariga maslahatlar beradi, yo'l - yo'riqlar ko'rsatadi hamda guruhlar tomonidan berilgan topshiriqlarning to'g'ri hal etilganligiga ishonch hosil qilgandan so'ng guruhlardan munozaralarni yakunlashlarini so'raydi.

5.Munozara uchun belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach, o'qituvchi guruhlarini qaytadan shakllantiradi. Yangidan shakllangan har bir guruhda avvalgi 6 ta guruhning har biridan bir nafar vakil bo'lishga alohida etibor qaratiladi. Talabalar o'z o'rinlarini almashtirib olganlaridan so'ng belgilangan vaqt ichida guruh a'zolari avvalgi guruhlariga topshirilgan vazifa va uning yechimi xususida guruhdoshlariga so'zlab beradilar. Shu tartibda yangidan shakllangan guruh avvalgi guruhlar tomonidan qabul qilingan xulosalar (topshiriq echimlari)ni muhokama qiladilar va yakuniy xulosaga keladilar.

Shunday qilib, interfaol ta'lim metodlari ta'lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o'qituvchi, talaba, talabalar guruhi, shuningdek, jamoa o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirish, g'oyaviy va ruhiy birlikka erishish, yagona maqsad sari intilish, har bir ta'lim oluvchi (o'quvchi, talaba)ning ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, shaxs sifatida namoyon bo'lishi uchun zarur shart-sharoit hamda muhitni yaratishda katta imkon

Foydalangan adabiyotlar

1. D. Ro'ziyeva, M.Usmanbayeva, Z.Haliqova "Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi". Metodik qo'llanma. Toshkent-2013

2.R.Ishmuhammedov va boshq "Ta'lim va tarbiya jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar" O'quv qo'llanma – T. 2017.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA KADRLARNING KASBIY RIVOJLANISHIDA MEDIATA'LIMNING AHMIYATI

Eshonqulov Almurod Axmad o'g'li

Jizzax politexnika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Hozirgi kunda professional ta'lim tizimi kadrlarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashda mediata'limning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Mediata'lim zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi, ayniqsa professional ta'limda. o'qituvchilarga va talabalarga axborot texnologiyalari va multimedia vositalaridan foydalanishni o'rgatish orqali, mediata'lim ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qiladi.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, mediata'lim, dars, kasb, o'qiyuvchi, texnologiya, kadrlar, rivojlanish.

Mediata'lim — bu axborot texnologiyalari va multimedia vositalaridan foydalanib, o'quv jarayonini yanada samarali qilishga qaratilgan ta'lim usulidir. Kadrlarning kasbiy rivojlanishida mediata'limning roli muhimdir, chunki u o'qituvchilarga yangi bilimlar olish, ko'nikmalarini oshirish va pedagogik jarayonni zamonaviylashtirish imkonini beradi.

Mediata'limning asosiy elementlari;

1. Interaktiv o'qitish materiallari - Video darslar, simulyatsiyalar, interaktiv prezentatsiyalar va testlar o'quvchilarning diqqatini jalb etadi.

2. Onlayn ta'lim platformalari - Moodle, Google Classroom kabi platformalar orqali o'qituvchilar darslarni boshqarish, talabalarga materiallarni taqdim etish va natijalarni baholash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

3. Virtual va aralash ta'lim – O'qitish jarayonida an'anaviy va onlayn o'qitishni birlashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirish.

Mediata'limning ahamiyati shundan iboratki;

1.Innovatsion usullarni joriy etish - Mediata'lim, zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. O'qituvchilar va talabalarga interaktiv materiallar, video darslar va onlayn resurslardan foydalanish imkoniyati beriladi, bu esa o'quvchilarni yanada faol ishtirok etishga undaydi.

2.Qaror qabul qilish va muammoni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish - Mediata'lim jarayonida talabalarga real hayotdagi muammolarni hal qilish, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini o'rgatish mumkin. Bu ko'nikmalar kasbiy faoliyatda muhim ahamiyatga ega.

3.O'quv jarayonini individualizatsiyalash - mediata'lim, talabalarning ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashtirilgan ta'limni taqdim etadi. Har bir kadr o'z sur'atida o'rganishi va o'ziga kerakli materialni tanlashi mumkin.

4.Axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish - mediata'lim kadrlarni zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishga o'rgatadi. Bu esa ularning kasbiy faoliyatida raqobatbardoshligini oshiradi.

5.O'zaro hamkorlik va tajriba almashish - mediata'lim platformalari orqali o'qituvchilar va talabalarning o'zaro hamkorligi kuchayadi. O'zaro tajriba almashish, yangi g'oyalar va usullarni joriy etishga yordam beradi.

Professional ta'lim tizimida kadrlarning kasbiy rivojlanishida mediata'limning ahamiyati katta. U o'qituvchilarga zamonaviy pedagogik usullarni qo'llash, talabalarni faol ishtirok etishga undash, individual ta'limni taqdim etish va o'zaro hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Mediata'limni samarali tatbiq etish orqali ta'lim sifatini oshirish va kadrlarning malakasini yuksaltirish mumkin. Shu sababli, mediata'limni professional ta'lim tizimining asosiy komponentlaridan biri sifatida ko'rish zarur.

Mediata'limning asosiy konsepsiyasi;

Mediata'limning asosiy maqsadi talabalarga axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni o'rgatishdir. Bu jarayon;

1. O'quv materiallarining diversifikatsiyasi - Mediata'lim turli xil o'quv resurslarini, jumladan, video, audio va interaktiv dasturlarni o'z ichiga oladi.

2. Talabalarni faol ishtirok etishga undash - Mediata'lim texnologiyalari talabalarni faollikka, o'z fikrlarini bildirishga va muammolarni hal qilishga undaydi.

3. Axborot oqimini boshqarish - Mediata'lim orqali talaba yoshlar zamonaviy axborot oqimida o'zlarini yo'naltirish va kerakli ma'lumotlarni topish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

4. Resurslardan Foydalanish: Turli resurslarga oson kirish imkoniyatini yaratadi, bu esa bilim bazasini kengaytiradi.

Mediata'limning professional ta'limdagi roli;

1. Malaka Oshirish – O'qituvchilar va talabalar mediata'lim orqali o'z bilimlarini yangilash va kasbiy ko'nikmalarini oshirish imkoniyatiga ega.

2. Tayyorlov jarayonini yangilash – Mediata'lim innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali ta'lim jarayonini yangilaydi va yanada samarali qiladi.

3. Resurslardan foydalanish – Mediata'lim yordamida talabalar turli resurslarga oson kirish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa ularning bilim bazasini kengaytiradi.

Mediata'lim professional ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi. U ta'lim jarayonini interaktiv, samarali va qiziqarli qiladi. Mediata'limning afzalliklari, va innovatsion yondashuvlar kadrlarning kasbiy rivojlanishiga va ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi. Shu sababli, mediata'limni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida ko'rish zarur. U nafaqat ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi, balki kadrlarning kasbiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Yo'ldoshev J.G, Usmonov, S.A, Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish.-T. Fan va texnologiya. 2008. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va 15-son ilmiy tadqiqotlar jurnali 20.01.2023

2.Qayumova N.A O'qitishning axborot-ta'lim tizimi sharoiti va unda axborot kamunikatsiya texnologiyalari soxasi o'qituvchilarini tayorlash. Monografiya-T: "Fan va texnologiya", 2015.

3.Hamidov J.A., To'raqulov O.X. "Ilg'or pedagogic texnologiyalaridan dars jarayonida". Uslubiy tavsiyanoma Jizzax-2009. 149 bet.

PROFESSIONAL TA'LIMDA XORIJIY TAJRIBALAR (KANADA DAVLATI MISOLIDA)

Jalilova Hulkar To'rayevna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Kanada davlat aholisining ta'limga ehtiyoji, shuningdek davlat va nodavlat kollejlari ro'yxati, kollejlarning afzalliklari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Davlatda eng nufuzga ega CEGEP kollej tizimlari (College of General and Professional Teaching), Kanada jamoat kollejlari assotsiatsiyasi, Karera kollejlarning o'rni, til bo'yicha sertifikatlar ro'yxati, ingliz va frantsuz tillarining ta'limda ahamiyati, Kanada davlati oliy o'qituvchilar ta'lim tizimi haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'limni boshqarish, korxona, jamoat kollejlari, muassasa, amaliyotlar, co-operation dasturlari, ta'limni boshqarish, intellektual, kasbiy -pedagogik, malaka.

Hozirgi vaqtda zamonaviy ta'lim o'qitishning turli shakllari, usullari va vositalarini tanlash, zamonaviy davr uchun eng muhim yo'nalishlarni belgilash kabi muammolarni talab qilmoqda. Har qanday davlat farovonligining asosiy ko'rsatkichi ta'lim tizimining sifatli olib borilishi, talabalarni bilim olishga intilishiga qaratilgan bo'lishi darkor. Bu albatta o'z-o'zidan xorijiy davlatlar bilan ta'lim sohasida tajriba almashish, o'z sohasini mukammal egallagan mutaxassislar yetishib chiqishini, zamon talablariga javob beradigan yetuk kadrlar jamiyatga kerakligini anglatadi.

Yurtimizda bu borada turli xil islohotlar olib borilmoqda, jumladan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 17.01.2022 yili 25-sonli "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risida" gi qarori imzolandi. Ushbu qarorning mohiyati mutaxassislarni kasbiy mahoratini ilg'or pedagogik texnologiyalardan va xorijiy tajribalardan foydalangan holda uzluksiz oshirib borishida davlat ta'lim talablari va sohaga oid qonunchilik bilan muntazam tanishib borishdan iborat.[1]

Bizga ma'limki, dunyoning nufuzli va bilim darajasi yuqori bo'lgan davlatlardan biri Kanada davlati hisoblanadi. Kanada davlati aholisining ta'lim ehtiyojlariga boshqa ko'plab mamlakatlarga qaraganda ko'proq mablag' sarflaydi, bu sohaga yalpi ichki mahsulotning 7% dan ortig'i byudjetdan ajratiladi, diplomlari esa butun dunyo bo'yicha tan olinadigan darajada nufuzga ega. Ushbu davlatda oliy ma'lumotli mutaxassislar ko'pchilikni tashkil qiladi - mamlakat aholisining yarmidan ko'pi 15 yildan keyin o'qishni davom ettirmoqda. Kanadada umumiy ta'lim tizimi mavjud emas - 10 ta viloyat va 2 ta hududiy ta'lim tizimiga ega. Shunii ta'kidlash joizki, hozirda Kanadada 180 ga yaqin davlat va nodavlat kollejlari mavjud bo'lib, ularda 300 mingdan ortiq talaba tahsil oladi. ACCC Kanada jamoat kollejlari assotsiatsiyasi ta'lim sifati uchun javobgardir. Kanadadagi kollejlari uch qismga bo'lingan:

- Jamoat kollejlari
- Texnik institutlar
- CEGEP kollej tizimlari (College of General and Professional Teaching) [2]

Jamoa kollejlari talabalarga kollejga kirishda yordam berish uchun mo'ljallangan akademik dasturlariga ega. Kollej bitiruvchilari zudlik bilan hamkor universitetning ikkinchi kursiga o'qishga kirishlari mumkin bo'ladi. Qoida tariqasida, bunday kollejlarda ingliz tilini chet tili sifatida o'qitish bo'limlari mavjuddir.

Texnikumlarda talabalar qisqa muddatda (2 yil) kasb-hunar egallashlari mumkin, shuning uchun ularni kasb-hunar maktablari bilan taqqoslash mumkin. Ushbu turdagi kollejlarda amaliyotga katta e'tibor beriladi, ya'ni ko'pchilik mashg'ulotlar sinflarda emas, balki laboratoriya va ustaxonalarda o'tkaziladi. Bunday kollejlarni tugatgandan so'ng, talabalar o'z mutaxassisligi va o'qish dasturiga qarab sertifikat yoki diplom olishga muvaffaqa bo'lishadi.

CEGEP kollejlari frantsuz tilida so'zlashuvchi Kvebek provinsiyasida eng keng tarqalgan. Bular frantsuzcha ta'lim muassasalari - texnik mutaxassisliklar bo'yicha kadrlar tayyorlaydigan umumiy va kasb-hunar ta'limi kollejlari hisoblanadi. Ular maktabni tugatgandan so'ng ushbu kollejlarga o'qishga kirishadi va universitetlarga kirishga tayyorgarlik ko'rishadi yoki mustaqil texnik mutaxassislikni olishadi. Kvebekda bolalar maktabda 11 yil o'qiganligi sababli (boshqa viloyatlarda

- 12-13), universitetga kirishdan oldin ular yana ikki yil CEGEP kollejining tayyorgarlik bo'limida o'qishlari kerak bo'ladi.

Kanadada kasbiy ta'limni taklif qiluvchi Karyera kollejlari juda mashhur hisoblanadi. Ularga ishlab chiqarishdan olib kelingan, haqiqiy ishini puxta biladigan va shu soha mutaxassislari ta'lim beradilar. Karyera kollejlari o'qish narxi universitetda o'qish narxi bilan taqqoslanadi. Kanada kollejlari turli xil ta'lim dasturlariga ega, masalan: Sertifikat kurslari (0,5-1-1,5 yil), uni tugatgandan so'ng talaba satarosh, o't o'chiruvchi, kotib yordamchisi va boshqalar sertifikatini oladi. Diplom dasturlari (2-3 yil) talabalarga murakkabroq kasblar bo'yicha diplom olish imkonini beradi: buxgalter, marketolog, dasturchi va boshqalar.[3]

Yana bir asosiy talab - bu ingliz yoki frantsuz tillarini mukammal bilish.. Kanada universitetlari uchun ingliz tili bo'yicha asosiy o'tish balli 85 TOEFL, 6,0 IELTS. [4] Top universitetlarda talablar yuqoriroq - TOEFL 100 dan, IELTS 6,5 dan yuqori bo'lishi kerak. Kanada universitetlarining kuchli tomonlaridan biri shuki, fan va amaliyot o'rtasidagi chambarchas bog'liqlik mavjud. Talabalar korxona va muassasalarda tanlagan profili bo'yicha pullik amaliyot o'tashadi. Universitetlar turli xil ilmiy tadqiqotlar olib borish imkonini beradigan noyob laboratoriya uskunalarini bilan jihozlangan. Kanadadagi universitetlarda yarim milliondan ortiq kishi kunduzgi bo'limda tahsil oladi.

Kompaniyalar o'z mutaxassisliklari bo'yicha talabalar / aspirantlarni ishga oladilar. Talabalar rezyume va muqobil xatlar yozadilar, ularni qiziqtirgan kompaniyalarga ko'rib chiqish uchun topshiradilar, ularning ro'yxati lavozimlarni ko'rsatgan holda universitet tomonidan e'lon qilinadi. Universitetning muvofiqlashtiruvchi bo'limi har bir talaba va har bir manfaatdor kompaniyaga imkon qadar yordam berishga harakat qiladi. Kanadadagi oliy pedagogik ta'limga kelsak, talabalarning kasbiy pedagogik tayyorgarligi ko'p bosqichli tizim bo'lib, quyidagi bloklarni o'z ichiga oladi:

- umumiy kasbiy tayyorgarlik;
- psixologik-pedagogik tayyorgarlik;
- mavzuni tayyorlash; pedagogik amaliyot

Kanadada o'qituvchilar malakasini oshirish alohida ahamiyatga ega. Kanadalik tadqiqotchi Maykl Fullan: "Bizning jamiyatimizni doimiy ravishda o'z ustida ishlaydigan va uzluksiz ilm o'rganadigan o'qituvchilarsiz tasavvur qilish mumkin emas" deya ta'kidlagan. Shu bois, har bir o'qituvchi ish boshlashdan oldin o'ziga xos kasbiy qobiliyat imtihonidan o'tishi kerak. Umumiy kasbiy ta'lim o'qituvchilarni tayyorlash dasturining alohida qismi bo'lib, u talabalar va o'qituvchilarning intellektual rivojlanishida ustuvor rol o'ynaydi.

Talabalarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligi universitet tizimining eng muhim tarkibiy qismi bo'lajak o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari tizimining umumiy rivojlanish darajasini ta'minlovchi umumiy pedagogik tayyorgarlikdir. Kanada oliy o'qituvchilar ta'limi tizimi, iqtisodiy va pedagogik jihatlarida moslashuvchan va samaralidir.. Kanada o'qituvchilarini tayyorlash tizimining o'ziga xos xususiyati - uning nazariy yoki amaliy mashg'ulotlarning bir tomonlamaligini istisno qilgan holda, shaxsning ta'lim ehtiyojlarini tezda qondirishga qaratilganligidir. Sertifikatlar viloyat hokimiyatining ta'lim va rivojlanish bo'yicha direktorlari tomonidan beriladi. Ontarioda hukumat 1996 yilda o'qituvchilar sertifikatlarini berish mas'uliyatini Teachers collegega topshirdi. Kollej hozirda o'qituvchilarni attestatsiyadan o'tkazish va baholash huquqiga ega.[5]. Pedagogika fakultetlariga abituriyentlarni qabul qilish jarayoni to'rtta shartga asoslanadi: akademik tayyorgarlik; o'qitish bilan bog'liq tajriba; o'qituvchilik kasbini tanlash tajribasi va sabablarini aks ettiruvchi talabnoma beruvchining hujjatlari; alohida holatlarga ham e'tibor qaratiladi. Ariza beruvchilar o'qituvchilik kasbiga sadoqatini, shuningdek, bolalar bilan muloqot qilish va ishlash qobiliyatini namoyish etishlari kerak [6]. Kanadada o'qituvchilar uyushmalari faol ishlaydi. Ushbu tashkilotlarning maqsadi - o'qituvchilarning mehnat sharoitlarini yaxshilashga ko'maklashish; shaxsiy kasbiy rivojlanish uchun munosib sharoitlarni ta'minlash; jamoatchilikning o'qituvchilik kasbiga qiziqishini oshirish; pedagogik malaka darajasini oshirishga qaratilgan tadbirlar tashkil etish va o'tkazish. Uyushmalar ta'lim standartlarini ishlab chiqish va sertifikatlar berishda ham ishtirok etib, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy mehnatga tayyorlash sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash muhimki, Kanadada kasbiy pedagogik ta'limni isloh qilish jarayoni

ko'pchilik xorijiy mamlakatlarga xos bo'lgan bir qator tendentsiyalar bilan tavsiflanadi: o'qituvchilar malakasini oshirish ustidan davlat nazoratini kuchaytirish; oliy ta'lim sohasida pedagog kadrlar tayyorlash tizimini tashkil etish; samarali faoliyat ko'rsatayotgan kasb tanlash tizimini yaratish orqali pedagogik mutaxassisliklarga abituriyentlarni tanlashga e'tiborni kuchaytirish; bo'lajak bo'lajak o'qituvchilarning umumiy ta'lim va uslubiy malakasini kengaytirishga e'tibor qaratish; o'qituvchi talabalarining psixologik-pedagogik tayyorgarligini kuchaytirish; ta'lim jarayonini takomillashtirish maqsadida maktablarga katta operativ vakolatlarni o'tkazish; kasbiy mahoratini yanada oshirish. Kanadada jamiyat va davlat tuzilmalarining ta'lim va ta'limning ahamiyatini g'oyat obro'li deb hisoblangan o'qituvchilar ta'limiga katta e'tibor qaratishdan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 17.01.2022 yili 25-sonli qarori
- 2.<https://scienceforum-ru.translate.google.com/2019/article/2018016821>система среднего и высшего образование в канаде, Полюшин Д.А. Актуальные проблемы образования в России и за рубежом: психолого-педагогический и исторический аспекты система среднего и высшего образование в канадеиату, факультет «Самолетостроительный»
- 3.<https://www.newcanadian.ru/education><https://www.albioncom.ru/countries/canada/vysshee-obrazovanie>
- 4.albioncom.ru/countries/canada/vysshee-obrazovanie
- 5.Schweitzer T.T. The state education in Canada. Montreal; Quebec,1995;Highereducation in Canada: different systems, different perspectives / Ed. G. A. Jones. N.Y.,1997.- 366 P.
- 6.Karpinskaya L.A. Evolution of the system of training of pedagogical personnel in Canada // USA. Canada: Economy. Politics. Culture. - 2005. N2. - P.81-92. 3. Crocker, B., Dibbon, D. Teacher education in Canada. A Baseline Study. Society for the Advancement of Excellence in Education. 2008

PROFESSIONAL TA'LIMDA MALAKA OSHIRISH KURSLARINI KASBGA YO'NALTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI

(Yaponiya davlati misolida)

Mirjanova Nargiza Norkulovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotasiya. Ushbu maqolada rivojlangan mamlakatlaridan biri Yaponiya davlatining professional ta'lim tizimini tashkil etish bosqichlari, kasbiy faoliyatga tayyorlash mazmuni, shuningdek professional ta'limda malaka oshirish mexanizmi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Professional ta'lim, Yaponiya, kasb, muassasa, korxona, kompaniya, malaka.

Rivojlangan mamlakatlardan biri Yaponiya davlatida Frantsiya va Amerika Qo'shma Shtatlariga qaraganda professional ta'limga katta e'tibor qaratiladi. Yaponiya davlati professional ta'lim tizimini rivojlantirish tarixiga nazar tashlasak, mamlakatda maktab bitiruvchilari maktabdagi kasb-hunar ta'limini kompaniyada qo'shimcha kasbga o'qitish bilan to'ldiriladi. Ikkinchi jahon urushidan oldingi va keying davrlarda maktab tizimi tarkibiy jihatdan farq qilgan, bu professional ta'lim bilan bog'liq noyob yapon sharoitini yaratish xususiyatini belgilaydi.

1983 yilda "Meydzi" davrining o'rtalarida, o'quchilar "dzinze segakko" nomli boshlang'ich maktabni tugatgandan so'ng davlat tomonidan qabul qilingan boshlang'ich professional ta'lim muassasalari sifatida 1893 yildan boshlab, qishloq xo'jaligi, texnik sanoat va savdo uchun "nemis tipidagi qo'shimcha kasb-hunar maktablari" ni va qo'shimcha kechki maktab sifatida xizmat qiladigan fransuz tipidagi "shogird" maktablarini tashkil etdi. 1894 yilda "Taisho" davrida Yaponiyada har bir mintaqada to'liq kunlik Sekko Gako maktablari (hunarmandchilik maktablari) tashkil etildi.

XXI asrning boshlarida Yaponiya xizmat ko'rsatish iqtisodiyotiga aylandi. 2000 yilda ishchi kuchining 34 foizi sanoatda, 60 foizi xizmat ko'rsatish sohasida va 6 foizi qishloq xo'jaligida ishlagan.

Yaponiyada professional ta'limi va rivojlanish (maktab va kompaniya o'rtasida vazifalarni taqsimlash) bo'yicha maktablar va kompaniyalar o'rtasida bog'liqligi yo'q, bu esa o'quvchilarni amaliy tajribaga ega bo'lmagan holda ishga qabul qilishga olib keladi.

Yaponiya ta'lim tizimida o'quv jarayonida kengaytirilgan ya'ni ko'proq o'quvchilarni dunyoqarashini kengaytirish tomoniga e'tibor qaratiladi. Kasbiy ko'nikmalarni o'rgatish esa korxonalarining vazifasi sifatida qaraladi.

Yaponiya ta'lim tizimining ikkinchi xususiyati uning yuqori darajadagi "inklyuzivligi" dir. Yaponiya ta'limiga jalb qilish bo'yicha dunyoda birinchi o'rinda turadi. Shu sababli ishchi kuchining 90% dan ortig'i 14 yillik ta'lim olgan. Faqat taxminan Yaponiyalik maktab o'quvchilarining 4 foizi 15 yoshida ishga kirishadi. 95% dan ortig'i 18 yoshga to'lgunga qadar maktabda qoladi, taxminan 33% ishlay boshlaydi.

Malakalar tashqi mehnat bozorida ishga joylashish imkoniyatlarini tasdiqlash vositasidan ko'ra ko'proq xodimning malaka darajasini oshirish va u ishlayotgan korxonada malaka oshirishga yordam berish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Yirik yapon kompaniyalari uchun ishga joylashishning asosiy strategiyasi yuqori malakali yoki tajribasiz maktab bitiruvchilarini (quyi darajadagi lavozimlar uchun) va kollej bitiruvchilarini (xizmat qilish yoki professional lavozimlar uchun) ishga olinadi. Ushbu bitiruvchilar umumiy bilimlari uchun ishga olinadi va keyin kompaniyada ishlash uchun ichki treningdan (bir necha oy davom etadi) o'tadi. Keyinchalik, ular har birida bir necha yil davom etadigan lavozimlarda ma'lum bir martabaga rivojlanish dasturiga rioya qilishadi.

Boshqaruvchilar (menejerlar) ham, texniklar ham korxonada o'qitiladi. Yirik kompaniyalarda jamoat kollejlari ekvivalenti va menejment hamda texnik tayyorgarlik instituti mavjud. Trening kompaniyaning har bir xodimiga tegishli bo'ladi. Lavozimga ko'tarilishda ish stajining ustuvorligi yosh hamkasblarni o'qitadigan xodimlarning o'z bilimlarini baham ko'rishdan bosh tortishining oldini oladi.

Hozirgi vaqtda, Yaponiyada Ta'lim vazirligi va Xalqaro savdo va sanoat vazirligi, (MITI) kabi vazirliklar malakalarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish hamda xodimlarni sertifikatlashda ishtirok etmoqda. Shu bilan birga ish beruvchilar bilan intensiv hamkorlik olib borishda Mehnat vazirligi eng muhim rol o'ynaydi.

1993 yildan boshlab, mamlakatda xodimlar malakalarini sinovdan o'tkazish tizimi joriy qilgan, bu tizimda 4 turdagi darajaga qarab test sinovlari o'tkaziladi va ish joyiga ega bo'lganlar va ular ishlaydigan kompaniyalarning ishlash darajasini oshirish uchun mo'ljallangan. Eng muhimi, xodimlarga raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatini berish, xodimlarning o'z ishidan qoniqish va g'urur hissini olish maqsadida malaka sinovlarida qatnashadilar. Yaqin vaqtgacha raqobatbardoshlikni oshirish umrbod bandlikni ta'minlashda muhim emas edi. Biroq bugungi kunga barcha ish o'rinlarning 11% vaqtinchalik deb hisoblanadi.

Xodimlarning malaka sinovlarini topshirishining asosiy sababi, ish beruvchining xoxishiga qarab belgilanadi. Ushbu malaka, ko'nikmalar biznes uchun shakllantirilgan va ish beruvchilarning mijozlarga g'amxo'rlik qilish nuqtai nazaridan yondashilgan, bu esa xodimlarning shaxsiy rivojlanishiga ta'sir bermaydi.

Malakaviy testdan o'tish uchun nomzod odatda 2-sinf testlari uchun besh yillik va 1-sinf testlari uchun 14 yillik tajribaga ega bo'lishi kerak. Jismoniy shaxslar uchun qo'shimcha sertifikatlar faqat bir necha yil (3 yildan 5 yilgacha) amal qiladi. Shundan so'ng yangi malaka testi topshiriladi. Malaka testi sertifikat olish uchun topshirilishi kerak bo'lgan amaliy va nazariy qismlardan iborat.

Hozirgi vaqtda kompaniyalar yangi xodimlarni ishga qabul qilishda dastlabki baholash markazlaridan foydalanmoqdalar, shu bilan birga ishdan tashqari o'qitish uchun ko'proq mablag' ajratish, xodimlarni turli dasturlar yordamida o'qitish yoki mutaxassislarni ichki mashg'ulotlarga taklif qilish kabi xodimlarni malakasini oshirish ishlari olib boriladi. Bundan tashqari, yuqori malakali ishchilarni ishdan bo'shatmasdan norasmiy xususiy universitetlarida (Sony, Toyota) hamda rasmiy o'qitish ya'ni kompaniyalar tashqaridan taklif qilingan professor-o'qituvchilar va mutaxassislar tomonidan olib boriladigan keng ko'lamlı kurslarni taklif qilmoqdalar.

Xulosa qilsak, Yaponiya professional ta'lim tizimining kuchli tomonlari uning inklyuzivligi va yuqori darajada ta'lim standartlarining joriy qilinishi. Shuningdek mamlakat uchun asosiy muammolardan biri bu ta'lim tizimining kuchli tomonlarini saqlab qolish va ko'proq moslashuvchanlik hamda differensiasiya talablariga javob berishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. TERADA Moriki, Japanese System of Vocational Education and Training in Historical Comparison: Focusing on the Role of Schools and Companies in the Formation of Vocational Competencies, Japan Labor Issues, vol.8, no.48, Summer 2024, pp.19-34.
2. Simone J. van Zolingen, Developments in Education and Training in Japan, Radboud University Nijmegen, The Netherlands, pp.277-283.

PROFESSIONAL TA'LIM O'QITUVCHILARINING MALAKA OSHIRISH TIZIMI

(Angliya misolida)

Mirsaidov Ibrohimbek Tolib o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Bugungi kunda, Buyuk Britaniya o'qitishning yuqori standartlarini qo'llab-quvvatlashga intilib, professional ta'lim o'qituvchilari uchun malaka oshirish tizimiga (CPD, Continuous Professional Development) alohida e'tibor qaratmoqda. Bu tizim o'qitish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlarni rivojlantirishga qaratilgan, ayniqsa, o'qitish texnologiyalari va usullarining zamonaviy o'zgarishlari sharoitida. Maqolamizda Buyuk Britaniya professional ta'lim malaka oshirish tizimining asosiy jihatlari, jumladan, o'qitish muddatlari, davomiyligi, ommabopligi, shuningdek, moliyalashtirish manbalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: O'qituvchilarni kasbiy rivojlantirish, Milliy kasbiy malakalar (NPQs), Amaliy mashg'ulot, Stajirovkalar va sanoat bilan hamkorlik, Ta'lim standartlari, Uzluksiz kasbiy rivojlanish.

Angliyada professional ta'lim o'qituvchilari uchun CPD dasturlari davlat va xususiy ta'lim muassasalari, shuningdek, mustaqil agentliklar va o'qituvchilar uyushmalari tomonidan tashkil etiladi va tartibga solinadi. Dasturlarning asosiy maqsadi o'qituvchilarning kompetentligini qo'llab-quvvatlash va ularning pedagogik va kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

O'qitish kurslari, seminarlar, vebinarlar va amaliy treninglarni taklif qiluvchi kollejar, kasb-hunar uyushmalari va boshqa tashkilotlar negizida o'tkaziladi. Muhim element dasturlarning moslashuvchanligi bo'lib, u o'qituvchilarga o'z kasbiy darajasi va ixtisosligi uchun eng mos keladigan kurslarni tanlashga imkon beradi.

Malaka oshirish kurslarining davomiyligi ularning mazmuni va murakkabligiga qarab o'zgarishi mumkin. Ko'pgina hollarda, Angliyada professional ta'lim o'qituvchilari uchun dasturlar yiliga 20 dan 40 soatgacha, ammo 100 soatgacha davom etishi mumkin bo'lgan yanada intensiv kurslar ham mavjud. Dastur uzluksiz ta'lim uchun ham, qisqa muddatli intensiv kurslar uchun ham, masalan, dam olish kunlari yoki yozgi ta'til uchun ham mo'ljallangan bo'lishi mumkin. Yillik ta'limga qo'yiladigan minimal talab odatda o'qituvchilar uchun 30 soatni tashkil etadi, ammo yuqori malaka darajalari ko'proq o'quv soatlarini talab qilganligi uchun 100 soatgacha davom etishi mumkin.

Angliyada kasb ta'limi o'qituvchilari malakasini oshirishni moliyalashtirish davlat tomonidan ham, xususiy tashkilotlar va o'qituvchilarning o'zlari tomonidan ham amalga oshiriladi. Kurslarning bir qismi, ayniqsa, bilimlarni yangilash va joriy malakalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilganlari ko'pincha davlat tomonidan moliyalashtiriladi va bepul taqdim etiladi. Shunga qaramay, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga qaratilgan ixtisoslashtirilgan va chuqurlashtirilgan malaka oshirish dasturlari pullik hisoblanadi.

Shuningdek, o'z xodimlarini o'qitishni moliyalashtirishi mumkin bo'lgan ish beruvchilarni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, o'z a'zolari uchun chegirmalar yoki grantlar taqdim etadigan professional uyushmalar tomonidan taklif qilinadigan bir qator dasturlar mavjud.

Angliyada malaka oshirish kurslarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash doirasida "ETF" (Education and Training Foundation) kabi tashabbuslar va Ta'lim vazirligi tomonidan moliyalashtiriladigan dasturlar ajratiladi. Davlat dasturlari, qoida tariqasida, pedagogik texnologiyalar, inklyuziv ta'lim va raqamli ko'nikmalar kabi o'qituvchilar malakasini yangilash va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tayanch kurslarni o'z ichiga oladi. Davlat dasturlaridan tashqari, o'qituvchilar mustaqil tashkilotlar va uyushmalar tomonidan taklif etiladigan kasbiy rivojlanish dasturlarini mustaqil ravishda tanlashlari mumkin. Mustaqil kurslar qo'shimcha sertifikatlar olish va davlat tashabbuslariga kirmaydigan tayyorgarlikdan o'tish imkonini beradi, bu, ayniqsa, muayyan sohada o'z bilimlarini chuqurlashtirishga intilayotgan o'qituvchilar uchun foydalidir.

Angliyada o'qituvchilar malakasini oshirish tizimida (CPD) kasbiy va pedagogik ko'nikmalarni takomillashtirishga qaratilgan keng ko'lamli modullar va fanlar kiritilgan. CPD dasturlari barcha o'qituvchilar uchun umumiy kurslarni ham, aniq fan sohalari va zamonaviy o'qitish usullarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus modullarni ham o'z ichiga oladi.

Pedagogik strategiya va o'qitish metodikasi – Ushbu modul o'qitish va o'qitishning zamonaviy usullarini, shu jumladan o'qitishga tabaqalashtirilgan yondashuv, individuallashtirish va turli xil o'quvchilar bilan ishlashni o'z ichiga oladi. Bu yerda o'qituvchilar ta'limga yondashuvlarni moslashtirish va talabalarning o'zlashtirishini oshirish uchun yangi strategiyalarni qo'llashni o'rganadilar.

Raqamli ko'nikmalar va ta'lim texnologiyalari – Dastur interfaol platformalar, raqamli vositalar, masofaviy ta'lim texnologiyalari va onlayn baholashdan foydalanishni o'rgatishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar ta'limni boshqarish tizimlari (LMS), videokonferensaloqa dasturlari va raqamli test texnologiyalari kabi vositalarni o'zlashtiradilar, bu ayniqsa ta'limni raqamlashtirishning o'sib borayotgan sharoitida muhimdir.

Inklyuziv ta'lim va alohida ta'lim ehtiyojlari bilan ishlash – Ushbu modul o'qituvchilarga turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashga yordam beradi. O'qitish inklyuziya usullarini, nogironligi bo'lgan talabalarni qo'llab-quvvatlashni, shuningdek, qulay ta'lim muhitini yaratishni o'z ichiga oladi.

Sinfni boshqarish va psixologik muhitni qo'llab-quvvatlash – Modul sinfda xulq-atvorni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda o'quvchilar uchun qulay va xavfsiz muhitni yaratishga qaratilgan. O'qituvchilar nizolarni oldini olish, stressni boshqarish va talabalarning hissiy holatini qo'llab-quvvatlash usullarini o'rganadilar.

Baholash va fikr-mulohazalar – Ushbu kursda baholash usullari va yondashuvlari, shakllantiruvchi va yakuniy baholash, shuningdek, o'quvchilarning motivatsiyasi va o'z-o'zini rivojlantirishga yordam beradigan konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish usullari ko'rib chiqiladi.

Liderlik sifatlarini rivojlantirish – Kurs ta'lim muassasalarida rahbarlik lavozimlarini egallashga intilayotgan o'qituvchilarga mo'ljallangan. Yetakchilik modullari resurslarni boshqarish, strategik rejalashtirish va qaror qabul qilish, shuningdek, rahbarlik va murabbiylik uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Chuqurlashtirilgan fan modullari – O'qituvchilar, shuningdek, matematika, tabiiy fanlar, gumanitar fanlar, IT va boshqa fanlar bo'yicha modullar kabi o'z fan sohalari bo'yicha ixtisoslashtirilgan kurslardan o'tishlari mumkin.

Bunday modullar ekspertiza darajasini oshirish va aniq fanlarni o'qitishning eng yangi usullarini o'zlashtirishga qaratilgan.

Farovonlikni qo'llab-quvvatlash va yonishning oldini olish – O'qituvchilar ishidagi yuqori yuklama va stressni hisobga olgan holda, ko'plab CPD dasturlari o'qituvchilar farovonligini oshirishga qaratilgan modullarni o'z ichiga oladi. Bular kasbiy charchoqni oldini olish, stressni boshqarish, ish va shaxsiy hayotni muvozanatlash bo'yicha kurslardir.

Maxsus va innovatsion modular – So'nggi yillarda Angliyada sun'iy intellekt, mashinali o'qitish va o'quv jarayonini yaxshilash uchun ma'lumotlardan foydalanishni qamrab oluvchi modullar faol joriy etilmoqda. Ba'zi dasturlar ta'limni individuallashtirish uchun sun'iy intellektdan foydalanish uchun o'quv rejalarini moslashtirish va mashinali o'qitish algoritmlarini o'z ichiga oladi.

Angliyada professional ta'lim o'qituvchilarining malakasini oshirish uchun belgilangan oraliq mavjud emas, chunki CPD tizimi har yili bilimlarni yangilashni talab qiladi. Shunga qaramay, yanada chuqurlashtirilgan kurslar, shu jumladan yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish yoki ilg'or darajalar uchun ixtisoslashtirilgan dasturlar har 3-5 yilda bir marta o'tkazilishi mumkin. Bu o'qituvchilarga ta'lim standartlari va texnologiyalardagi o'zgarishlarga moslashib, ko'nikmalarning dolzarbligini saqlab qolish imkonini beradi.

Angliyada professional ta'lim o'qituvchilari uchun malaka oshirish dasturlarining davomiyligi kurs turi va tayyorgarlik darajasiga bog'liq, ammo bunday dasturlar o'rtacha 3 oydan 12 oygacha davom etadi. Asosiy CPD modullari ko'pincha o'quv yili davomida oylik yoki choraklik sessiyalar bilan taqsimlanadi, bu esa o'qituvchilarga o'qish va ishni moslashuvchan tarzda birlashtirishga imkon beradi.

Liderlik dasturlari yoki chuqurlashtirilgan fan kurslari kabi yanada intensiv yoki ixtisoslashgan kurslar uchun taxminan 6-12 oy kerak bo'lishi mumkin.

Angliyada professional ta'lim o'qituvchilari uchun malaka oshirish dasturlari ham onlayn, ham oflayn shaklda mavjud. Ushbu moslashuvchanlik o'qituvchilarga o'zlari uchun eng qulay bo'lgan ta'lim usulini tanlashga imkon beradi.

Onlayn format: Vebinarlar, video ma'ruzalar, interfaol modullar va o'qitishni boshqarish platformalarini (LMS) o'z ichiga oladi. Onlayn ta'lim qulayligi va istalgan joydan o'qish imkoniyati tufayli ko'proq qo'llaniladi. Onlayn format o'qituvchilarga virtual seminarlarda ham ishtirok etish va topshiriqlarni qulay vaqtda bajarish imkonini beradi.

Oflayn format: Ta'lim muassasalari va ta'lim markazlari bazasida an'anaviy mashg'ulotlar, seminarlar va treninglarni o'z ichiga oladi. Oflayn format ko'pincha rolli o'yinlar va guruh muhokamalari kabi bevosita o'zaro ta'sirni talab qiladigan amaliy mashg'ulotlar va treninglar uchun ishlatiladi.

Aralash format (Blended Learning): Ko'pgina dasturlar nazariy materiallarni raqamli shaklda taqdim etish va amaliy mashg'ulotlarni oflayn tarzda tashkil etish orqali onlayn va oflayn komponentlarni birlashtiradi.

Angliyada professional ta'lim o'qituvchilari malakasini oshirish tizimini bir nechta tashkilotlar va davlat muassasalari qo'llab-quvvatlaydi:

Education and Training Foundation (ETF) professional ta'lim va tarbiya sohasida o'qituvchi va murabbiylarni rivojlantirish va malakasini oshirish uchun mas'ul bo'lgan asosiy tashkilotdir. ETF o'qituvchilar uchun turli xil kasbiy rivojlanish dasturlari, resurslari va kurslari orqali o'qituvchilarni malakasini oshiradi.

Department for Education (DfE) - Buyuk Britaniya ta'lim vazirligi professional ta'limning umumiy siyosati va moliyalashtirish, shu jumladan malaka oshirish dasturlari uchun javobgardir.

Institute for Apprenticeships and Technical Education (IfATE) - bu institut o'qituvchilarni tayyorlash jihatlarini ham o'z ichiga olgan kasbiy malaka standartlari va o'quv dasturlarini ishlab chiqish va boshqarish uchun mas'uldir.

Local Education Authorities (LEAs) - mahalliy ta'lim organlari o'z okruglari darajasida o'qituvchilar malakasini oshirish uchun o'z dasturlari va resurslarini taklif qilishlari mumkin.

Higher Education Institutions (HEIs) - universitetlar va kollejlarda ham professional ta'lim o'qituvchilari uchun malaka oshirish dasturlari va magistrlik kurslarini taklif qiladi.

Xulosa o'rinda, Angliyada professional ta'limda o'qituvchilarning malakasini oshirish o'ta muhim jarayon bo'lib, u ta'lim standartlarining mehnat bozorining zamonaviy talablariga muvofiqligini ta'minlaydi. Tizim o'qituvchilarga o'z ko'nikma va bilimlarini rivojlantirishga imkon beradigan Milliy kasbiy malakalar (NPQs) va ixtisoslashtirilgan stajirovkalar kabi turli xil dastur va kurslarni o'z ichiga oladi.

"Education and Training Foundation" va professional assotsiatsiyalar kabi tashkilotlar o'qituvchilar uchun resurslar va qo'llab-quvvatlashda asosiy rol o'ynaydi, ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Sanoat bilan bunday o'zaro ta'sir va dolzarb ta'lim dasturlaridan foydalanish o'qitishning yuqori sifatini ta'minlashga va o'qituvchilarni turli sohalarda muvaffaqiyatli karyeraga tayyorlashga yordam beradi.

Shunday qilib, o'qituvchilar malakasini oshirish Angliyada professional ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, bu o'z navbatida zamonaviy iqtisodiyotning chaqiriqlariga tayyor malakali mutaxassislarni shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Education and Training Foundation (ETF). (2024). Professional Development for Teachers and Trainers. Retrieved from [ETF Website] (<https://www.etfoundation.co.uk/>)
2. Department for Education (DfE). (2024). Initial Teacher Training Statistics: Trainee Number Census. Retrieved from [GOV.UK] (<https://www.gov.uk/government/statistics/initial-teacher-training-trainee-number-census>)
3. The Chartered Institute of Professional Development (CIPD) . (2024). Learning and Development Annual Survey Report. Retrieved from [CIPD Website] (<https://www.cipd.co.uk/>)
4. National Education Union (NEU). (2023). Teacher Workload and Wellbeing. Retrieved from [NEU Website] (<https://neu.org.uk/>)
5. UCL Institute of Education. (2024). Initial Teacher Education: The Role of Practical Experience. Retrieved from [UCL IOE] (<https://www.ucl.ac.uk/ioe>)
6. Ofsted. (2023). The Importance of Practical Experience in Teacher Training. Retrieved from [Ofsted Reports] (<https://www.ofsted.gov.uk/>)
7. T-Level Overview. (2023). What is T-Level? Retrieved from [GOV.UK] (<https://www.gov.uk/government/collections/t-levels>)
8. The Royal Institute of British Architects (RIBA). (2024). Continuing Professional Development (CPD) for Architects. Retrieved from [RIBA Website] (<https://www.architecture.com/>)

TA'LIM MUASSASALARI BOSHQARUVINI TAKOMILLASHTIRISH VA RAHBAR KADRLAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA UNING YECHIMLARI

Murtozayeva Maxfuza Murtozayevna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti professori v.b.,
pedagogika fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya: Maqolada boshqaruvi sohasidagi islohotlar, yangi boshqaruv tuzilmalarini yaratish, zamonaviy texnologiyalarni boshqaruv jarayoniga joriy etish va rahbar kadrlar faoliyatning samaradorligini oshirishga oid fikrlar yoritilgan. Shuningdek, boshqaruvni samarali tashkil etish, yetakchilar, sog'lom fikrlovchi, izlanuvchan, tadbirkor va ishbilarmon, ya'ni rahbar kadrlarning o'mi ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshqaruv, islohotlar, tuzilmalar, yaratish, zamonaviy texnologiyalar, rahbar, yetakchilar, tadbirkor.

Mamlakatimizda rahbar kadrlarga qo'yilgan zamonaviy talablar, rahbarlik maqomi, burchi va vazifalari, ish faoliyatidagi muammolar, kadrlar salohiyati, mas'uliyati va mahoratiga oid konseptual fikrlarni tizimli o'rganish istiqbolli yosh kadrlar uchun fundamental manba bo'lib xizmat qilishini alohida ta'kidlash joiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta'kid-laganidek, "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak", shuningdek, "Haqiqiy rahbar, haqiqiy yetakchi odamlarning bardoshini sinash uchun emas, balki ularga munosib shart-sharoit yaratib berish, og'irini yengil qilish uchun rahbar etib tayinlanadi. Barcha bo'g'indagi rahbarlar o'zining odob-axloqi va madaniyati bilan hammaga o'rnak va namuna bo'lishi zarur" [1].

Bugungi kunda davlat hokimiyati va boshqaruvi sohasidagi islohotlar faqatgina yangi boshqaruv tuzilmalarini yaratishga, zamonaviy texnologiyalarni boshqaruv jarayoniga joriy etishga qaratilishi bilan birga rahbar kadrlar faoliyat samaradorligini oshirishga ham yo'naltirilgan. Zero, boshqaruvni samarali tashkil etishda yetakchilar, ya'ni rahbar kadrlarning o'mi va roli beqiyosdir. Rahbardan talab qilinayotgan yana bir xislat uning o'z atrofida sog'lom fikrlovchi, izlanuvchan,

tadbirkor va ishbilarmon kishilarni jalb etishda ko‘rinadi. Bunday rahbar yangilikka intiluvchi, kuchli yetakchidir. Tashabbuskorona ish qaynab turgan joyda esa muhit ham sog‘lom, odamlarning kayfiyati ham yaxshi bo‘ladi.

“Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak” tamoyili barcha bo‘g‘indagi rahbarlar faoliyatida asosiy qoidaga aylanishi lozim” [2]. Rahbar kadrlar faoliyati samarali bo‘lishi uchun, avvalo, ularni tanlash prinsiplarini yangilash va qonuniy asoslarini takomillashtirish o‘ziga xos ahamiyatga ega. Shu ma’noda rahbar kadrlarni tayyorlash jarayonida ular ongiga:

- xalq oldida, yurt oldida hisobdor, javobgar ekanligi hissini singdirish;
- muvaffaqiyatga erishishga olib keladigan bilimlar bilan qurollantirish;
- zamonaviy rahbar kadrlarga qo‘yiladigan talablar va mas’uliyat mezonlaridan xabardor qilish;
- adolatlilik, odillik singari zarur sifatlarni aks etish;
- aholiga davlat xizmatlari ko‘rsatishning samarali usullarini bilishi muhim.

Boshqaruv kadrlariga qo‘yiladigan talablar, ya’ni mas’uliyat, kompetentlik va ishonchdir. Rahbarlarga qo‘yilgan yana bir talab ularning qobiliyatli, insofli va diyonatli bo‘lishi lozimligi bilan izohlanadi. Ya’ni “Rahbarlik qobiliyati bo‘lgan, kerak bo‘lsa, qattiqqo‘llik xususiyatlariga ega, insofli, diyonatli odamlarnigina rahbarlik to‘nini kiyishga ma’naviy haqqi bor” [3]. Rahbar eng avvalo, boshqarishni bilishi kerak, odamlarni o‘z ortidan ergashtira oladigan, turli ishlarga chiroyli tarzda safarbar eta oladigan salohiyatga ega bo‘lishi zarur.

Jahonda ta’lim tizimi rivojlanishining hozirgi bosqichida AQSh, Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy Xalq Respublikasi, Yevropaning iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarida ta’limning tashkiliy va boshqaruv tuzilmalari, uning maqsadli rivojlanish yo‘nalishlari va mazmuniga muhim ahamiyat berib kelinmoqda. Ayniqsa, zamonaviy iqtisodiyotda har qanday mamlakat umumiy boyligining 16,0 foizi moddiy kapital, 20,0 foizi tabiiy boyliklar, 64,0 foizi inson kapitaliga to‘g‘ri kelishi dunyo mamlakatlarini ta’lim tizimini rivojlantirish va boshqarish bilan bog‘liq jarayonlarda zamonaviy menejment hamda uning tamoyillariga amal qilish masalalariga katta e’tibor qaratishga majbur etmoqda. Yaponiya va Germaniya kabi davlatlarda milliy boyligining 80,0 foizini inson kapitali tashkil etadi [4]. Boshqarish nazariyasi rivojlanishining har bir bosqichida inson kapitali, shaxsning kamol topishi, demokratik tamoyillar asosida yosh avlodni tarbiyalashga har doim olimlar, amaliyotchilar va davlat organlari tomonidan alohida e’tibor qaratib kelinmoqda.

Xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning ko‘plab mamlakatlari tomonidan 2030 yilgacha belgilangan yangi ta’lim konsepsiyasida «ta’lim tizimini boshqarishni, ta’lim sifatini uni baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish» dolzarb vazifa etib belgilandi. Bu esa o‘z navbatida jahon mamlakatlari uchun ta’lim tizimi tashkiliy va boshqaruv tuzilmasini yanada takomillashtirish, samarali ta’lim siyosati hamda boshqaruv mexanizmlarini ta’lim sohasiga joriy etish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekistonda ta’lim tizimini rivojlantirish sharoitida uzluksiz ta’lim tizimini barpo etish, mazmunini tubdan yangilash va ta’lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish masalalariga keyingi yillarda ijobiy yondashilmoqda. Uzluksiz ta’limning muhim poydevori bo‘lgan xalq ta’limi tizimiga budjetning taxminan chorak qismi ajratilishiga qaramay respublika miqyosidagi umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining davlat ta’lim standartlari bo‘yicha bilim darajasi 63,4 foizni tashkil etishi bu borada jiddiy islohotlarni boshlash zarurligini anglatadi.

O‘quv-tarbiya jarayoniga boshqaruvning yangi mexanizmlarini va sifat standartlarini joriy etish, jamiyatda o‘qituvchi kasbining nufuzini oshirish, umumta’lim muassasalarining moddiy-texnik holatini yaxshilash orqali xalq ta’limi tizimini yanada takomillashtirish maqsadida asosiy yo‘nalishlari belgilandi va isloh qilindi. Shuningdek, 2019-yil 1-martdan boshlab davlat umumta’lim muassasalariga bolalarni Davlat xizmatlari markazlari yoki O‘zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali qabul qilish tartibi bosqichma-bosqich joriy etilish tartib o‘rnatildi. Umumta’lim muassasasi kuzatuv kengashining asosiy vazifalari ishlab chiqildi. Vazirlik, O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hamda Xususiy lashtirilgan korxonalarga ko‘maklashish

va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasining 2018 yil 1 oktyabrdan boshlab bir qator tartiblarni joriy etish to'g'risidagi taklifi qabul qilindi.

Rahbarlikning eng asosiy sharti – rahbar aytayotgan so'zi yoki qilayotgan ishini ming chig'iriqdan o'tkazishi, chuqur mulohaza qilib ko'rishi, shundan so'nggina aytishi yo bajarishi lozim. Qonunlarga avvalo, o'zi amal qilishi, barchaga ibrat bo'lishi zarur. Rahbar jamiyatlardagi me'yorlarga amal qilishi, zimmasidagi burch va vazifani qonun doirasida, adolat tamoyillariga rioya qilgan holda bajarishi kerak. Uning ma'naviyati masalasi g'oyat nozik va o'ta muhim hisoblanadi. Chunki, u el-yurt ko'z o'ngida davlatning nomidan ish ko'radigan shaxs. Rahbar bag'rikeng, yuksak ma'naviyatli, odamlar bilan muomala-munosabati chiroyli bo'lmas ekan, hech qachon jamoada ham, el-yurt orasida ham hurmat-e'tibor topa olmaydi.

Bugun iqtisodiyotimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yuksaltirishda rahbarlar oldiga ulkan vazifalar qo'yilmoqda. Ayni jarayonda ularning adolat prinsiplariga amal qilishi, yuksak ma'naviyat egasi bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, boshqaruv kadrlari qonun va adolat ustuvorligiga so'zsiz rioya qilishi, mas'uliyatni chuqur his etishi, shaxsiy javobgarlikni oshirishi, tegishli bilim, tajriba va yuqori malakaga ega bo'lishi, ishiga sadoqatli bo'lishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasi. 2017 yil 14 yanvar. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017. – 104 b.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. 2017-yil 8-dekabr. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.

3.Karimov. I.A. Yangicha fikrlash va ishlash – davr talabi. Asarlar, 5-jild. – Toshkent: O'zbekiston, 1997, - 169 b.

4.Ta'lim bo'yicha Butunjahon forumi. Yakuniy hisobot. – Dakar, Senegal, 2000-yil 26-28 aprel.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI KADRLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Durdona Mustafoyeva

TIQXMMI Milliy tadqiqot universiteti dotsenti

Eshqulova Sevinch

TIQXMMI Milliy tadqiqot universiteti talabasi

Annotatsiya. Mamlakatimizda ta'lim sifatini oshirish, kadrlar tayyorlash tizimining fan va texnologiyalar taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari bilan integratsiyalashuvini ta'minlash jarayonlarida pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa professional ta'lim muassasasi kadrlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zaruriy mexanizmlar va yondashuvlar muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Maqolada mualliflar yondashuvlar, tamoyillar, muammo va yechimlar taxlilini keltiradilar.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, professional ta'lim, ko'nikma, mahorat, metodologiya, integratsiya, texnologiya.

Jahonda qabul qilingan zamonaviy ta'lim konsepsiyasida ta'lim tizimini boshqarish, ta'lim sifatini baholash, boshqarish jarayoni va vositalari hamda texnologiyalarini takomillashtirish dolzarb vazifa etib belgilangan. Raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda ularning boshqaruv kompetentligini izchil rivojlantirish orqali ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotga erishish maqsadi ko'zlangan.

Mamlakatimizda pedagog kadrlarning kasbiy bilimlari, ko'nikmalari va mahoratlarini uzluksiz yangilab borish mexanizmlarini joriy etish, raxbar va pedagog kadrlarning ilmiy pedagogik salohiyatidan kelib chiqib ularning kasbiy ehtiyojlarini qanoatlantirish, ta'lim, fan va ishlab chiqarish

integratsiyasini ta'minlash orqali rahbar va pedagog kadrlarning tayyorgarligi sifatiga qo'yiladigan malakaviy talablarni takomillashtirish vazifalari belgilangan. Bunda pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini rivojlantirishda kasbiy bilimlar, ko'nikma va malakalarini muntazam ravishda yangilab borish, pedagogik mexanizmlarini hamda kasbiy ta'lim sifatini oshirish borasidagi izlanishlar asosida takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Professional ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, kasbiy kompetentlikni rivojlantirish metodologiyasi, pedagogik-psixologik jihatlari, pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlar respublikamiz olimlaridan: X.F.Rashidov, Sh.E.Qurbonov, N.A.Muslimov, B.S.Nuridinov, N.Azizxodjaeva, U.Begimqulov, R.Djo'raev, F.Zakirova, D.Sayfurov, A.Musurmanova, N.Muslimov, Q.Olimov, M.Urazova, Z.K.Ismailova, D.D.Sharipova, S.Ashurova, G.Yeldasheva va boshqalarning ilmiy-tadqiqot ishlari hamda ilmiy izlanishlarida uchratish mumkin.

Pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lsada, maxsus fan o'qituvchisining kasbiy kompetentligi tuzilmasini ishlab chiqish, professional ta'lim muassasalari o'qituvchilarining pedagogik-psixologik, tashkiliy-kommunikativ, emotsional-irodaviy faoliyatlarini rivojlantirish masalalari hozirgi kunda to'liq tadqiq etilmagan [1].

Shuningdek, maxsus fan o'qituvchilarining kasbiy kompetentlikni rivojlantirish mazmunini o'rganganimizda quyidagi yondashuvlar mavjudligi aniqladik: kasbiy kompetentlik mazmunini o'quv rejasidagi fan bloklari doirasida o'zlashtiriladigan va faoliyatning asosiy yo'nalishlari mazmunini ifodalovchi tayanch, umumkasbiy, maxsus-predmetli kompetensiyalar tarzida alohida ajratish; funksional yondashuvli faoliyat sohasi doirasidagi kasbiy vazifalarni ifodalangan kompetensiyalarni loyihalashtirish; mutaxassisning aniq mehnat sharoitlariga tezkor va nizolarsiz moslashishiga xizmat qiluvchi kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan individual-psixologik yondashuv. Ushbu yondashuvlar va ularning mezonlari, darajalari ko'pgina tadqiqot ishlari yoritilgan, lekin aynan umumkasbiy va ixtisoslik fanlari o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini yoritishda nomutanosibliklar mavjudligi aniqlandi.

Ilmiy-pedagogik tahlillar asosida tadqiqotchilar tomonidan oliy ta'lim tizimi pedagog kadrlar kasbiy kompetentligi quyidagi yo'nalishlar bo'yicha sinflanadi, quyidagi jadvalda keltirilgan (1-jadval).

1-jadval

Kasbiy kompetentlik tipologiyasi

Kompetentlik turi	Mazmuni
Kasbiy faoliyatdagi kompetentlik	Kasbiy faoliyat sohasining talablaridan kelib chiquvchi maxsus kompetentlik (o'z ishini yaxshi bilish); texnologik kompetentlik; subyektiv kompetentlik; professiologik kompetentlik (kasblar olami haqida ma'lumotga ega bo'lish); huquqiy kompetentlik; iqtisodiy kompetentlik va boshqalar.
Kasbiy muloqotdagi kompetentlik	Boshqaruv va pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish bilan bog'liq kommunikativ va muloqotchanlik kompetentligi (hamkorlik qila olish qobiliyati); ijtimoiy-perseptiv kompetentlik (boshqa kishilarni idrok qilishga qobiliyat); differensial-psixologik kompetentlik; diagnostik kompetentlik (boshqalarni o'rganish qobiliyati); axloqiy kompetentlik; empativ kompetentlik; madaniyatlararo, ijtimoiy-madaniy, gender kompetentlik (boshqa madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglik); nizoli vaziyatlardagi kompetentlik va boshqalar
Profil (maxsus) kompetentlik	Faoliyat yo'nalishi, ixtisoslik va ixtisoslik nuqtai-nazaridan amaliy faoliyatni tashkil etishning psixologik kompetentlik (boshqa kishilarni o'rgana olish ko'nikmasi); individual, autopsixologik kompetentlik (o'zini o'rganish ko'nikmasi); madaniy kompetentlik (jamiyatda qabul qilingan madaniy normalarni qabul qilish va o'zi uchun etalon sifatida o'zlashtirish); refleksiv kompetentlik va boshqalar).

Pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish esa individual ehtiyojlar va malaka talablari asosida kasbiy mahorat darajasi va sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar, sohaga oid yangi bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni o'zlashtirish asosidagi integratsiyalashgan jarayon sifatida qaraldi [2].

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda kasbiy xususiyatlar bilan bir qatorda o'quv jarayoning didaktik ta'minoti, o'quv jarayonini amalga oshirishda individual yondashuvlarni tanlash ham muhim ahamiyatga ega.

Ixtisoslik fani o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish tuzilmasini ishlab chiqishda quyidagilardan foydalanildi [3].

➤ DTS malaka talablari bo'yicha malaka mehnat faoliyatidagi konkret majburiyatlarni bajara olish uchun tayyor bo'lishi, zaruriy kompetensiyalarni o'zlashtirishi;

➤ kompetensiya mehnat faoliyatida zarur bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalarni konkret vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati;

➤ kompetensiyalar nazariy hamda amaliy faollikni integratsiyalash asosida kasbiy faoliyatni amalga oshirishi. Bir yoki bir nechta pedagogik faoliyatning qismlari bilan bog'liq bo'lishi lozim [5,6].

Shaxsning doimiy rivojlanib borishi, global o'zgarishlarga o'z qarashlari bilan ta'sir qilishi, mehnat faoliyatining rivojlanib borishi, shaxsga yo'naltirilgan faoliyatning natijasi deb qarash mumkin.

Tadqiqotchi N.Karimova kadrlar menejmenti yo'nalishidagi ilmiy izlanishlarida ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida mutaxassislarning zamonaviy kasbiy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan mexanzmlarni takomillashtirish xususida to'xtalib o'tib, bu borada ta'lim sohalariga ixtisoslashtirilgan kompetensiyalar tizimini shakllantirish; kasbiy muloqot tizimini (seminarlar, mahorat darslari, konferensiyalar va boshq.) rivojlantirish; malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirishning innovatsion shakllari, yondashuvlari kasbiy kompetentlikni rivojlantirishdagi muhim omillar ekanligini ta'kidlaydi [4].

Ixtisoslik fani o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini interfaol o'qitish texnologiyalari asosida rivojlantirish, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning metodik ta'minoti orqali ularda darsni to'g'ri tuzish, uning tarkibiy qismlarini to'g'ri tanlash bo'yicha metodik ta'minot, ixtisoslik fan o'qituvchilarga xos shaxsiy, kasbiy xususiyatlar, ixtisoslik fan o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanib ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarni tashkil qilish maqsadga muvofiq deb xisoblaymiz.

Bunda o'qituvchilarga ko'rsatmalar, o'zini o'zi baholash, tahlil qilish, refleksiya, kasbiy va ijtimoiy o'sish, kasbiy mahoratini takomillashtirish usullari, kommunikativ ko'nikmalarni tashxislash asosida ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mazmuni va ustuvor yo'nalishlarini belgilab berish muxim vazifa xisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirsolieva M.T., Ermatov A. Ta'lim sifatini ta'minlash jarayoniga ilg'or xorijiy tajribalarni tatbiq etish/ Pirovard maqsad aholi farovonligi va yurt taraqqiyotidir. Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari. – Andijon, 2020. -64-66 b.

2. Zakirova F.M., Pozilova Sh.X. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik modulidan ma'ruza matnlari // Uslubiy qo'llanma. – T.: TATU. 2019. - 72 b.

3. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013

4. Karimova N.N. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish. P.f.f.d. (PhD) diss. avtoref. – T.: 2018. – 48 b.

5. Mustafoeva D.A., Z.K.Ismailova, "Malaka oshirish tizimida maxsus fan o'qituvchilarining pedagogik kompetentligi" (innovatsion faoliyatini rivojlantirish bo'yicha). Uslubiy qo'llanma. – Toshkent, TIQXMMI, 2020

6. Choriyev R.K., Mustafoeva D.A. Ta'lim va tarbiya sifatini oshirishda shaxs kompetensiyalariga zamonaviy yondashuvlar // Pedagogy of cooperation in improving the quality of education: international experience and modern approaches // International scientific-practical conference. Toshkent. - 2023. B. 596-600

PROFESSIONAL TA'LIM PEDAGOGLARI MALAKA OSHIRISH TIZIMINI XORIJIY TAJIRIBA ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH (Hindiston davlati misolida)

Nosirov Bunyodjon G'offorali-o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Professional ta'lim muassasalarida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, globallashtirish davrida yoshlarni ta'limga qamrab olish va ish bilan ta'minlash masalasi bugungi kunda har doimgidan dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bunda esa ta'lim jarayonini amalga oshiruvchi pedagoglar malakasiga qo'yiladigan talablar, ularning o'z ustida ishlashi, kasbiy rivojlanishi ta'lim samaradorligini oshirishda asosiy omil vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: malaka oshirish, kasbiy ta'lim, kasb standarti, yuqori maktab, klassifikatsiya, masofaviy ta'lim, xususiy sektor, tizimli yondashuv.

Ilmiy, texnikaviy, g'oyaviy va madaniy o'zgaruvchan dunyoda mamlakat taraqqiyoti yoshlar qo'lida ekanligini chuqur anglagan holda talabalarni shunday qobiliyat va ko'nikmalar bilan qurollantirish kerakki, ular har qanday vaziyatga yaxshi moslasha olishi va yuksalishi, yetakchilikni qo'lga olgan holda xalq taraqqiyoti yo'lida xizmat qilishi kerak. Ushbu so'zlar Hindiston ta'lim tizimi taraqqiyotining poydevori, bosh g'oyasi bo'lib, barcha ta'lim saytlarida buni uchratish mumkin. Millatning barqaror o'sishi, jahon hamjamiyatida tutgan o'rni bevosita uning yosh avlodga taqdim etayotgan ta'lim sifati bilan bevosita bog'liqdir. Millat yoshlari qanchalik bilimli, mohir va professional bo'lsa, millat shunchalik rivojlangan bo'ladi.

Kasbiy ta'limda qo'llanilayotgan bilim, ko'nikma, munosabat va xulq-atvorni oshiradigan har qanday dasturlardan ko'zlangan maqsad professional hayotga yaxshi moslashish va unda o'z o'rnini topishdir (P.D.Sarkisov 2009). So'nggi paytlarda yangi global imkoniyatlar va iqtisodiy o'zgarishlar har bir millatning kasbiy ta'lim uchun sarmoya kiritish zarurligini ko'rsatmoqda. Xitoy kabi dunyoning jadal rivojlanayotgan mamlakati oldida o'z o'rnini egallash, jahon bozoriga tovar, homiyo bilan birga malakali kadrlar yetkazib berish Hindiston professional ta'lim tizimida so'nggi yigirma yillikda asosiy vazifa bo'lib kelmoqda. Hindistonda professional ta'limning maqsadi o'quvchilarni bilimlarni tushunish, faoliyatda qo'llash, so'zlash va amal qilish, muayyan intizomga rioya etish, texnika va milliy qadriyatlar tamoyillariga amal qilish ruhida tarbiyalashdir.[1]

Bunday ta'lim tizimini shakllantirishda pedagoglarning ahamiyati nihoyatda katta bo'lib, zamonaviy texnologiyalarga asoslangan o'qitishdan foydalangan holda innovatsion kurslarni joriy etish orqali zaruriy salohiyatga ega o'qituvchilarni tayyorlashga harakat qilinmoqda. Hindiston professional kengashi (UGC 2018) tomonidan o'qituvchi tayyorlash, qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish tizimini tartibga solish, jamiyatda targ'ib qilish va kasbiy ta'lim pedagoglari uchun turli grantlar berishni o'zida ifodalovchi 15 ga yaqin normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, Inson resurslarini rivojlantirish vazirligi (MHRD) talabalarga turli xil professional kurslarni taklif qiladigan va tayyorlaydigan 91 ta milliy ahamiyatga ega ta'lim muassasalarini tan oladi va ularni pedagoglar bilan ta'minlash choralari ko'radi.[2] 2019-yil yanvar oyida Hindistonda 900 dan ortiq universitet va 40 000 kollej ro'yxatga olingan. Ushbu universitet va kollejlarda mamlakatda yuqori malakali shaxslarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va boshqa professional institutlar uchun yuqori darajadagi standartlarni ishlab chiqadi.

O'qituvchilik kasbi Hindistondagi eng obro'li kasblardan biri hisoblanib, bu bilim almashish va talabalarni yaqinlashib kelayotgan muammolarga duch kelishga tayyorlash va ularni muvaffaqiyatli hal qilishni o'z ichiga oladi. O'qitish eng jozibali kasblardan biri deb atalib, Hindistonda pedagog maqomiga ega bo'lish o'ziga xos malaka va mehnat talab etadi. Avvalo talabalarga ta'lim berishga intilayotgan nomzodlar bir nechta kurslardan, shu jumladan o'qituvchilarni tayyorlash kurslaridan o'tishlari kerak. Chunki o'qituvchining roli jamiyatda shifokorlar, muhandislar va boshqa shu kabi mutaxassislarni tayyorlashga, ularda qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Agar kimdirda ta'lim olish va berishga yetarlicha ishtiyoqli bo'lmasa, unda samarali o'qituvchi bo'lish uchun barcha imkoniyatlar yo'q. O'qituvchi nafaqat o'quvchilarning akademik rivojlanishi, balki o'quvchilarning axloqiy va hissiy rivojlanishi muhimligini ham tushunishi kerak.

Shunday qilib Hindistonda o'qituvchi bo'lishni rejalashtirmoqchi bo'lsangiz, bugungi kunda keng tarqalgan o'qituvchilarni tayyorlash kurslariga yozilishingiz, ishtirok etib mukammal o'zlashtirishingiz kerak. O'qituvchilarni o'qitish – o'qituvchilarni o'qituvchi sifatida ishga qabul qilingandan so'ng sinflarda, maktablarda va keng jamoatchilikda bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, munosabat, xatti-harakatlar va ko'nikmalar bilan jihozlash uchun mo'ljallangan siyosat, tartib va qoidalarni anglatadi.[3]

Hindiston hukumatida o'qituvchilar ta'limini tashkil etish, tartibga solish va takomillashtirib borish uchun qonuniy organ - Milliy Kengash tashkil etilgan. Ushbu organ pedagoglar malakasini oshirish kurslari davomiyligini 2014 yilgacha bo'lgan davrda 1 yil etib belgilagan bo'lsa, 2014-yildan boshlab ushbu organ malaka oshirish kurslari muddatini 2 yil yilgacha etib belgiladi. 2020 yildan boshlab yangi ta'lim siyosati amaliyotda qo'llanila boshlandi va muqobil, mustaqil, an'anaviy yoki masofaviy malaka oshirishdan qat'iy nazar malaka oshirish muddatida 1 yil qilib belgilandi. Hozirgi kunda NUEPA (Ta'limni rejalashtirish va boshqarish milliy universiteti) va NCTE (O'qituvchilar ta'limi bo'yicha milliy kengash) ta'lim tizimini boshqarish va o'qituvchilarni akkreditatsiya qilish uchun javobgardir.

Mamlakatda dastlabki sirtqi ta'lim shaklini amalga oshirib kelgan – “Indian Institute of Professional Studies”²⁷ masofaviy ta'lim universiteti(ICE) nomi bilan tanilgan Madras masofaviy ta'lim universiteti 1981 yilda tashkil etilgan bo'lib, pedagoglar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etishda yetakchi ta'lim muassasasi hisoblanadi. Universitet masofaviy ta'lim shaklida 72 ta kursni taklif etib, ushbu 72 kursdan 19 tasi diplom va 17 tasi sertifikat taqdim etadi. Ushbu kurslar menejment, huquq, buxgalteriya hisobi, moliya va boshqa turli xil oqimlarda taqdim etiladi. Madras universiteti tomonidan masofaviy malaka oshirish kurslaridan o'tgan pedagoglarga A+ darajasida akkreditatsiyadan o'tganlik to'g'risida sertifikat yoki diplom taqdim etadi.[4]

Bundan tashqari Chhapk va Chennai universitetlari tomonidan ham masofaviy ta'lim kurslari tashkil etilgan bo'lib, u pedagoglarga BSC va MBA kurslarini taklif etadi. Taqdim etilgan kurslar Milliy kengash tomonidan tasdiqlanib, unda sirtqi ta'lim shaklida o'qituvchilar yoki ish faoliyati bilan shug'ullanayotgan mutaxassislar ham ishtirok etishi mumkin. Hindiston milliy kengashi ta'lim tizimiga oid 2030-yilgacha mo'ljallangan dasturni e'lon qilib, unda o'qituvchilarni malaka oshirish va qayta tayyorlash dasturlarini 2030-yilgacha to'liq masofaviy shaklda taqdim etilishi rejalashtirilganini ma'lum qildi.

Hindiston pedagoglar malakasini oshirish tizimi tajribasi asosida mamlakatimizda ham masofaviy malaka oshirish tizimini keng ko'lamli yo'lga qo'yish, xususiy oliy ta'lim muassasalariga masofaviy kurslarni yo'lga qo'yishga ruxsat berish va davlat komissiyasi tomonidan kurslar samaradorligi nazoratini muntazam yo'lga qo'yish professional ta'lim tizimidagi asosiy masalalardan biri bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Little, Angela W.; Lewin, Keith M. (11 July 2011). „The policies, politics and progress of access to basic education“. *Journal of Education Policy*. 26-jild, № 4. 477–482-bet. doi:10.1080/02680939.2011.555004. ISSN 0268-0939.

2.Joshi, Ankur; Gupta, Rajen K. (2017). „Elementary education in Bharat (that is India): insights from a postcolonial ethnographic study of a Gurukul“. *International Journal of Indian Culture and Business*

3.B.P. Khandelwal. “Examinations and test systems at school level in India”. UNESCO 100–114

4.Kingdon, G. G. (1 June 2007). „The progress of school education in India“. *Oxford Review of Economic Policy* (inglizcha). 23-jild, № 2. 168–195-bet. doi:10.1093/oxrep/grm015. ISSN 0266-903.

²⁷ <https://www.shiksha.com/teaching-education/colleges/certificate-courses-india-2>

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH(Fransiya davlati misolida)

Olimov Qahramon Tanzilovich

Toshkent shahridagi Belarus-O'zbekiston qo'shma tarmoqlararo amaliy texnik
kvalifikatsiyalar instituti o'quv ishlari bo'yicha prorektori

Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Fransiya'dagi professional ta'lim tizimining turlari va o'qitishning qanday tashkil etilganligi bayon etilgan. Shuningdek, ishchilar uchun malaka oshirish kurslari qanday turlari borligi va ularni tartibga soladigan tashkilotlar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy ta'lim, shogirdlik o'quv markazi, texnologik ta'lim, CPF, "France compétences" tashkiloti, professional sertifikatlar, kompetensiyalar bloklari.

Fransiya'da Boshlang'ich ta'lim va o'qitish umumiy, texnologik va kasbiy dasturlarni, shu jumladan shogirdlarni o'z ichiga oladi. U butun umr bo'yi ta'lim tizimining bir qismi bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. maktabgacha ta'lim (ISCED 0 darajasi);
2. 6-11 yoshdagi bolalar uchun boshlang'ich ta'lim (ISCED 1-bosqich);
3. 12-15 yoshdagi o'quvchilar uchun to'liq o'rta ta'lim (ISCED 2 darajasi);
4. 16-18 yoshdagi o'quvchilar uchun to'liq o'rta ta'lim (ISCED 3 darajasi);
5. oliy (ISCED 5-darajasi) va oliy ta'lim (ISCED 6-8 darajalari).

To'liq o'rta ta'lim (kollej)ning oxirgi yilida o'quvchilar to'liq o'rta ta'lim to'g'risidagi guvohnomani olish uchun imtihon topshiradilar; ammo, bu keyingi o'qishga yozilish uchun shart emas. 2019-yildan boshlab, o'rta maktabning so'nggi yilidagi qiziqqan o'quvchilar bir nechta kasblarni kashf qilish uchun kasbga yo'naltirish sxemasini tanlashlari va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi bo'yicha o'qishni davom ettirish yoki shogirdlik o'quv markazida kasbiy malaka olishga tayyorgarlik ko'rishga qaror qilishlari mumkin.

Kasbiy malakalarning milliy reestri milliy boshlang'ich va uzluksiz o'qitish tizimining asosidir. Unda Davlat va ijtimoiy sheriklar tomonidan tan olingan barcha sertifikatlar ro'yxati keltirilgan va ish faoliyati yoki kasb bilan shug'ullanish qobiliyatini tasdiqlaydi. Kasbiy va kasbga yo'naltirilgan malakalar boshlang'ich ta'limda, shogirdlikda taqdim etiladi va uzluksiz kasb-hunar ta'limi bo'yicha turli xil o'quv shakllari orqali tayyorlanishi mumkin.

Dastlabki ta'lim va mashg'ulotlarda o'quvchilarni sertifikat olish uchun imtihonga tayyorlaydi. Kasb-hunar va kasbga yo'naltirilgan dasturlar yuqori o'rta maktablarda va oliy o'quv yurtlarida, kompaniyalarda majburiy o'qitish muddatlari bilan ta'minlanadi. Ishga asoslangan ta'lim nazariy kasb-hunar fanlari va amaliy mashg'ulotlarni (kurslar, ustaxonalaridagi amaliy ishlar, ichki va tashqi makon), amaliy loyiha topshirig'i va kompaniyalarda amaliyot o'tashni o'z ichiga oladi. Amaliy mashg'ulotlarning ulushi dasturning turi va ta'lim darajasiga qarab o'zgaradi. Texnologik va kasbiy malakalar (EQF darajalari 3 dan 7 gacha) boshlang'ich ta'limda hamda shogirdlik dasturlarida tayyorlanishi mumkin, o'qishni davom ettirishda yoki norasmiy ta'limni tasdiqlash orqali ham malaka sertifikati olish mumkin[1].

Kasbga yo'naltirilgan, 3 yillik maktabga asoslangan texnologik ta'lim turli sohalarda va faoliyat sohaslarida tashkil etilgan umumiy ta'lim (10-sinf) va ixtisoslashtirilgan texnologik fanlarni (11 va 12-sinflar) birlashtiradi. Imtihondan so'ng o'quvchilar EQF 4 darajasida yuqori o'rta texnologik bakalavrni tugatadilar. Texnologik bakalavr egalari odatda professional bakalavr dasturlariga yoki bakalavriat oliy texnik mutaxassisliklarida o'qishni davom ettirishadi.

Uzluksiz kasb-hunar ta'limi allaqachon mehnat hayoti bilan shug'ullanadigan kattalar va yoshlar uchun mo'ljallangan; boshlang'ich ta'lim bilan birgalikda u umumiy hayot davomida ta'lim tizimining bir qismidir. O'qishni davom ettirishdan maqsad odamlarni iqtisodiyotning qisqa va uzoq muddatli ehtiyojlariga mos keladigan ish va ko'nikmalarga olib keladigan malakaga ega bo'lishlarini qo'llab - quvvatlashdir. 2018-yilgi qonun uzluksiz kasb-hunar ta'limi va shogirdlikni boshqarish va

moliyalashtirishni isloh qildi va davlat tomonidan moliyalashtiriladigan o'quv tadbirlariga kirishni osonlashtirdi, shaxsiy o'quv hisobi sxemasi va shogirdliklarni Markaziy o'ringa qo'ydi.

2018-yilgi qonun malaka oshirishning huquqiy ta'rifini, kasb sinovlari, masofaviy o'qitish va ish joyida o'qitishni o'z ichiga olgan holda kengaytirdi. Malaka oshirishning to'rtta asosiy turi qonun hujjatlarida tan olingan:

-davlat va xususiy ta'lim tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan malaka oshirish o'quv dasturlari;

-shogirdlik ta'lim dasturlari;

- ko'nikmalar auditi;

- norasmiy ta'limni tasdiqlash bo'yicha milliy tizim.

Malaka oshirish asosan ish beruvchilarning hisobidan moliyalashtiriladi va kurslar asosan homiyar uchun bepul yoki CPF (Fransiya shaxsiy ta'lim byudjeti) dan olingan o'quv kreditlari yordamida qoplanadi.

Uzluksiz kasb-hunar ta'limi bo'yicha olingan kvalifikatsiya boshlang'ich ta'limda olingan (bir xil) bilan bir xil qiymatga ega. Jismoniy shaxslar, shuningdek, mehnat vazirligi tomonidan berilgan davlat tomonidan berilgan kasbiy kvalifikatsiyalarni va tarmoqlar tomonidan yaratilgan kasbiy kvalifikatsiyalarni olishlari mumkin.

Mehnat vazirligi tomonidan berilgan professional sertifikatlar egasi ishni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikma, qobiliyat va bilimlarni o'zlashtirganligini tasdiqlaydi. Ular ish bilan ta'minlash va ishchilarning malakasini oshirishni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus kasbiy ko'nikmalarni egallashni tasdiqlaydi. Ularni shogirdlikning bir qismi sifatida malaka oshirishlari mumkin. Kattalar uchun kasb-hunar ta'limi milliy assotsiatsiyasi (AFPA) yoki mahalliy xalq ta'limi muassasalari konsortiumi (Greta) kabi yarim jamoat va jamoat ta'lim tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan, asosan, ish izlovchilar va ish bilan band bo'lganlarga mo'ljallangan turli xil o'quv sxemalari mavjud. Professional sertifikat beriladigan malakalar ko'pgina sohalarni (qurilish, odamlarga xizmat ko'rsatish, transport, umumiy ovqatlanish, savdo, sanoat) qamrab oladi va kompetensiyalar bloklaridan tuzilgan[2].

Kasbiy malaka sertifikatlari - bu ish bilan bog'liq vakolatlarni o'zlashtirganligini tasdiqlovchi, professional filiallar tomonidan yaratilgan va tan olingan sektorga xos yoki sanoat darajasidagi malakalar. Kasblararo CQP (professional sifat sertifikatlari)lar transversal yoki tegishli ish faoliyati uchun ikki yoki undan ortiq filiallar uchun ishlab chiqilishi mumkin. Kuboklarni turli xil o'quvchilar guruhlar (ishsizlar, ishchilar, yakka tartibdagi ish bilan bandlar, aniq guruhlar) uchun mo'ljallangan, asosan ish izlovchilar va ish bilan band bo'lganlarga mo'ljallangan turli xil dasturlar orqali olish mumkin. 2018-yilgacha CQP(professional sifat sertifikatlari)lar malaka darajasiga birlashtirilmagan, ammo faoliyat sohalari bo'yicha kasb-hunar va kasbiy malakalarning milliy reestrda alohida tasniflangan. Fransiya kasb-hunar ta'limi davlat, mintaqalar va ishbiarmonlar o'rtasida o'zaro bog'liqlikni o'z ichiga oladi. Boshlang'ich kasb-hunar ta'limi va doimiy kasbiy ta'limni turli vazirliklar boshqaradi, ular milliy darajadagi malaka va sertifikatlarni ishlab chiqadilar. Kasb-hunar ta'limi o'qituvchilari va trenyerlari uchun malaka talablari va ta'lim tadbirlarining ko'lami va maqsadli o'quvchilar guruhiga qarab turli moliyalashtirish manbalari va sxemalari mavjud.

Davlat miqyosida boshlang'ich kasb-hunar ta'limi asosan Milliy ta'lim, yoshlar va sport vazirligi (yuqori o'rta kasb-hunar ta'limi) va Oliy ta'lim, tadqiqot va innovatsiyalar vazirligi (o'rta kasb-hunar ta'limi) tomonidan tartibga solinadi; boshqa vazirliklar o'z vakolatlari doirasida kasb-hunar ta'limi malakalari va dasturlari uchun javobgardirlar (ijtimoiy ishlar, qishloq xo'jaligi, madaniyat, mudofaa, moliya va sog'liqni saqlash vazirliklari). Vazirliklar kasb-hunar ta'limi malakalari bo'yicha standartlarni biznes vakillari bilan maslahatlashib ishlab chiqadilar, imtihon tartibini belgilaydilar, kasb-hunar ta'limi malakalari va diplomlarini beradilar. Shuningdek, ular o'z muassasalarida kasb-hunar ta'limi bo'yicha maktab dasturlarini amalga oshiradilar; kasb-hunar ta'limi o'qituvchilarini yo'llaydilar, o'qitadilar va ularga haq to'laydilar; shuningdek, o'qitish sifati, natijalar va ishlatiladigan resurslarni nazorat qiladilar.

Hududlar o'z hududlarida kasbiy ta'limni rejalashtirish va muvofiqlashtirish uchun javobgardirlar, ammo o'quv kurslari uchun ta'lim berish bundan mustasno. Ular o'z siyosatini

mahalliy iqtisodiy va ijtimoiy ustuvorliklarga muvofiq, davlat va ijtimoiy sheriklar bilan maslahatlashib belgilaydilar. 2019-yildan boshlab ular kasb-hunar maktablari va oliy ta'lim muassasalariga o'z hududlarida o'rganish, o'qitish va martaba imkoniyatlari to'g'risida ma'lumot va ko'rsatmalar beradi.

Ijtimoiy sheriklar kasbiy ta'limni amalga oshirishga muntazam ravishda jalb etiladi. Ular mehnat bozori ehtiyojlariga mos keladigan malakalarni ishlab chiqishga hissa qo'shadilar; imtihon kengashlarida ishtirok etishadi; kompaniyada o'qitishni taklif qilishadi; va IVET ta'minotiga (texnologik va kasb-hunar ta'limi dasturlari) moliyaviy hissa qo'shadi. Kollektiv muzokaralar bo'yicha milliy komissiya (Commission nationale de la négociation collective, de l'emploi et de la formation professionnelle, CNNCEFP) ish bilan ta'minlash siyosati, yo'l-yo'riq, IVET va CVET siyosati va davlat tomonidan tashkil etilgan tanlovlar orqali moliyalashtiriladigan ta'lim chora-tadbirlari bo'yicha qonun loyihalari (qonunlar, farmonlar, farmoyishlar) bo'yicha fikr beradi.

IVET davlat va xususiy ta'lim muassasalarida o'rta ta'limdan oliy ta'limgacha bo'lgan davrda o'tkaziladi. Milliy ta'lim, yoshlar va sport vazirligi o'rta darajadagi kasb-hunar ta'limiga mas'ul; Oliy ta'lim, tadqiqot va innovatsiyalar vazirligi uchinchi darajadagi kasb-hunar ta'limiga mas'ul. Qishloq xo'jaligi ta'limi Qishloq xo'jaligi vazirligining mas'uliyatidir va u davlat ta'lim muassasalarida yoki qishloq xo'jaligi ta'limi bo'yicha o'quv markazlarida (maison familiales rurales) 8-sinf dan (o'rta maktabning uchinchi yili) va oliy ta'lim muassasalarida o'quvchilar uchun ochiq hisoblanadi[3].

2020- yilda 1362 (800 ta davlat va 562 ta xususiy) kasb-hunar o'rta maktablari kasb-hunar ta'limi dasturlari mavjud edi (DEPP, 2020, p.24). O'qituvchilar yuqori o'rta maktab o'qituvchisi (umumiy yo'nalish), texnologik yo'nalish o'qituvchisi va VET o'qituvchisi sifatida ixtisoslashgan. Ko'p maqsadli o'rta maktablar (lycée polyvalents) kasb-hunar ta'limi bo'linmasi bilan umumiy va texnologik dasturlarni taklif etadi. Kasb-hunar ta'limi o'qitish markazlarida ham o'tkaziladi.

Kasb-hunar ta'limida malaka oshirishning maqsadi shaxsiy karyera va ishga kirish imkoniyatini yaxshilashdir. Turli xil ta'lim maqsadlariga ega bo'lgan umr bo'yi ta'lim dasturlarini taklif qiladigan ko'plab davlat va xususiy muassasalar mavjud. Davomli kasb-hunar ta'limi va o'quv yurtlarini boshqarish va moliyalashtirish "France compétences" tashkiloti tomonidan muvofiqlashtiriladi. Amaldagi moliyalashtirish mexanizmlari va moliyalashtirish organlari maqsadli guruhga (ishchilar, ish qidiruvchilar, yoshlar, o'zini o'zi band qilganlar, davlat xizmatchilari) qarab farq qiladi. Ta'lim beruvchilar, shu jumladan o'quv-mashg'ulot markazlari 2022-yilga qadar, agar ular davlat va o'zaro jamg'armalar tomonidan moliyalashtiriladigan ta'limni taklif qilsalar, sifat sertifikatiga ega bo'lishlari kerak.

Fransiyadagi ta'lim bozori erkin: har qanday jismoniy yoki yuridik shaxs malaka oshirish ta'limini taqdim etishi mumkin. Ish beruvchilar mehnat vazirligining vakolatli bo'limlari tomonidan rasmiy ravishda onlayn ro'yxatga olinishi mumkin; 48 000 dan ortiq davlat va xususiy ta'lim beruvchilar mavjud. 80% malaka oshirish ta'limini xususiy ta'lim tashkilotlari taklif qiladi; qolgan qismi davlat va yarim davlat ta'lim muassasalari tomonidan taqdim etiladi. Korxonalar o'z xodimlariga malaka oshirish ta'limini ichki yoki tashqi provayderlarning xizmatlaridan foydalangan holda tashkil qilishlari mumkin, agar ular. 2019-yildan boshlab, har qanday xususiy tashkilot o'zining malaka oshirish o'quv markazini tashkil etishi mumkin[4].

Xulosa qilib aytganda, Fransiyada kasbiy ta'limda malaka oshirish davlatning tegishli vazirliklari qoshidagi ro'yxatdan o'tgan tashkilotlar, xususan davlat va xususiy ta'lim tashkilotlari tomonidan tashkil etiladi. Shuningdek, korxonalar o'zining xodimlari uchun malakali mutaxassislar jalb qilgan holda turli xildagi malaka oshirish kurslarini tashkil qilishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vocational education and training in France: short description. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Cedefop (2022).
2. Nicola Brandt. Vocational training and adult learning for better skills in France
3. <https://www.euroguidance-france.org/coming-venir-france/coming-to-france/studying-and-training-in-france/>
4. National Education and Vocational Education in France. Ministère éducation nationale.

SHVETSIYADA PROFESSIONAL TA'LIM PEDAGOG KADRLARI MALAKASINI OSHIRISH TIZIMI TAHLILI

Omonova Sarvinoz Halim qizi

Profesional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada Shvetsiya ta'lim tizimi haqida so'z yuritilib, undagi kasb-hunar ta'lim turlari, malaka oshirish shakllari haqida ma'lumot berilgan. Shvetsiyada shogirdlik ta'limi asosan davlat ta'lim va o'quv tizimidan tashqarida tashkil etiladi. o'rta maktabdan so'ng, asosan qurilish kabi ayrim sohalarda shogirdlik ta'limi yo'lga qo'yiladi.

Kalit so'zlar: VET, Shvetsiya kasb-hunar ta'limi, shogirdlik ta'limi, kasbiy malaka oshirish va ta'limni davom ettirish (CVET), yuqori kasb-hunar ta'limi va malaka oshirish (AVE).

Shvetsiyaning kasb-hunar ta'limi (VET) majburiy ta'limdan keyin boshlanadi va o'rta maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim darajalaridagi dasturlarni o'z ichiga oladi. Shvetsiyada kasb-hunar ta'limi (VET)ning asosiy qismi o'rta maktab darajasida taqdim etiladi, bu yerda o'quvchilar odatda 16-19 yosh oralig'ida bo'ladi. Deyarli barcha majburiy maktab o'quvchilari Shvetsiyada to'g'ridan-to'g'ri o'rta maktabga o'tadilar.

O'rta maktab ta'limi Shvetsiyada 17 ta milliy uch yillik dasturlarga bo'lingan bo'lib, ulardan 14 tasi kasb-hunarga yo'naltirilgan. Ko'plab davlatlardan farqli o'laroq, Shvetsiya o'rta maktab ta'limida kasb-hunarga yo'naltirilgan dasturlar bilan bir qatorda oliy ta'limga tayyorlovchi dasturlarni ham birlashtiradi. Shunday qilib, kasb-hunar ta'limi (VET) dasturlari talabalarga kasbiy malakalarni hamda umumiy bilimlarni berib, ularni oliy ta'limga tayyorlaydi. Shvetsiyada o'rta maktab o'quvchilarining taxminan 50 foizi kasb-hunarga yo'naltirilgan dasturda o'qiydi [1].

Shvetsiyada shogirdlik ta'limi asosan davlat ta'lim va o'quv tizimidan tashqarida tashkil etiladi. o'rta maktabdan so'ng, asosan qurilish kabi ayrim sohalarda shogirdlik ta'limi yo'lga qo'yiladi. Biroq, o'rta maktabda ba'zi o'quvchilar individual dasturlar doirasida shogirdlik variantini tanlashlari mumkin.

Shvetsiyada kattalar uchun bir nechta CVET shakllari mavjud bo'lib, ular quyidagilarni qamrab oladi:

- Yuqori kasb-hunar ta'limi (Kvalificerad yrkesutbildning)
- Qo'shimcha ta'lim (Kompletterande utbildningar)
- O'rta maxsus ta'lim (Påbyggnadsutbildning), mahalliy kattalar ta'limi dasturlari orqali moliyalashtiriladi

- Xalq o'rta maktablari orqali kasb-hunar ta'limi (VET dasturlari).

Kasbiy malaka oshirish va ta'limni davom ettirish (CVET)

Shvetsiyada kattalar uchun bir nechta CVET shakllari mavjud bo'lib, ular quyidagilarni qamrab oladi:

- Yuqori kasb-hunar ta'limi (Kvalificerad yrkesutbildning)
- Qo'shimcha ta'lim (Kompletterande utbildningar)
- O'rta maxsus ta'lim (Påbyggnadsutbildning), mahalliy kattalar ta'limi dasturlari orqali moliyalashtiriladi

- Xalq o'rta maktablari orqali kasb-hunar ta'limi (VET dasturlari).

Yuqori kasb-hunar ta'limi (www.ky.se) Shvetsiyadagi eng yirik sof kasb-hunarga yo'naltirilgan o'rta maxsus ta'lim shaklidir va 2005 yilda taxminan 27,000 nafar talabani qamrab olgan. AVE dasturi ilk bor 1996 yilda sinov tariqasida joriy etilgan bo'lib, turli sohalarda maxsus bilim va ko'nikmalarga bo'lgan mehnat bozori talablarini qondirish uchun mo'ljallangan. Yuqori kasb-hunar ta'limi dasturlari ish beruvchilar bilan maslahatlashgan holda mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda ishlab chiqiladi.

Yuqori kasb-hunar ta'limi dasturlari bir yildan uch yilgacha davom etishi mumkin, ammo ko'pchilik dasturlar ikki yilni qamrab oladi. AVE ta'limining kamida uchdan bir qismi ish joyida amalga oshiriladi. Shvetsiya Yuqori Kasb-Hunar Ta'limi Agentligi ushbu ta'lim shaklini milliy darajada boshqaradi, arizalarni ko'rib chiqadi va ta'lim provayderlarini moliyalashtiradi.

Qo'shimcha ta'lim dasturlari davlat ta'lim tizimidan tashqarida taqdim etilib, 200 soatdan 2-

3 yilgacha davom etadi. Ushbu dasturlarning ayrimlari davlat tomonidan moliyalashtiriladi, boshqalarida esa ishtirokchilar o'quv grantlari uchun murojaat qilishlari mumkin. Uchinchi toifadagi dasturlar davlat tomonidan tasdiqlangan, lekin moliyalashtirish yoki moliyaviy yordam ko'rsatilmaydi. Hozirgi vaqtda taxminan 150 xil ta'lim provayderlari tasviriy san'at, musiqa, dizayn, hunarmandchilik va uchuvchilik kabi sohalarida kurslar taklif qilmoqda. Qo'shimcha ta'lim dasturlari keyingi o'qishlar uchun rasmiy huquq bermasa-da, yuqoridagi sohalaridan bir yoki bir nechtasida ko'nikmalar talab qilinadigan oliy ta'lim kurslariga tayyorlovchi kasbiy ta'lim sifatida qaralishi mumkin.

O'rta maxsus ta'lim dasturlari kasbda qo'shimcha malaka oshirish imkoniyatini taqdim etadi. Aksariyat o'rta maxsus ta'lim dasturlari 1,5 yil davom etadi va mahalliy kattalar ta'limi doirasida moliyalashtiriladi. Bu dasturlarning maqsadi kasbdagi yangi bosqichga yoki o'quvchi uchun yangi kasbga yo'l ochishdir.

Shvetsiyada 148 ta xalq o'rta maktabi mavjud bo'lib, ular mustaqil kattalar ta'limi kollejlari hisoblanadi. Har bir maktab mustaqil ravishda qaysi kurslarni o'tkazish va qanday o'qitish metodlarini qo'llashni o'zi belgilaydi. Dasturlarning davomiyligi turlicha bo'lishi mumkin, lekin bir yillik kurslar keng tarqalgan va ko'pincha maxsus hunarmandchilik, dam olish faoliyati rahbarligi, imo-ishora tilini tarjima qilish kabi kasb-hunar yo'nalishlariga ega bo'ladi. Xalq o'rta maktablari haqida ko'proq ma'lumotni www.folkhogskola.nu saytidan topishingiz mumkin [2].

Shvetsiyada kasbiy ta'lim pedagoglarini malaka oshirish tizimi yaxshi rivojlangan va turli darajalarda tashkil etilgan. Kasbiy ta'lim o'qituvchilarining malakasini oshirish ularning kasbiy mahoratini, sohadagi yangiliklarni va zamonaviy o'qitish usullarini o'zlashtirishni ta'minlashga qaratilgan.

Malaka oshirish bir necha asosiy shakllarda amalga oshiriladi:

1.Davlat tomonidan tashkil etilgan dasturlar: Shvetsiya hukumati kasbiy talim o'qituvchilarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun turli dasturlarni moliyalashtiradi. Bu dasturlar ko'pincha ta'lim dasturlarini yangilash, yangi texnologiyalarni o'rgatish yoki pedagogik mahoratni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

2.Universitet va kollej kurslari: Shvetsiyada ko'plab universitet va kollejlarda kasbiy ta'lim pedagoglari uchun maxsus malaka oshirish kurslarini taklif etadi. Bu kurslar o'qituvchilarga sohadagi ilg'or pedagogik uslublarni o'rgatish va ularga yangi bilimlar bilan boyish imkoniyatini beradi.

3.Ish joyidagi o'qitish: Ko'plab maktablar va kasbiy ta'lim markazlari o'z o'qituvchilari uchun ichki malaka oshirish dasturlarini tashkil etadi. Ushbu dasturlar o'qituvchilarga o'z hamkasblari bilan tajriba almashish, yangi materiallar va uslublarni sinab ko'rish imkoniyatini beradi.

4.Professional assotsiatsiyalar va tashkilotlar: Shvetsiyada kasbiy ta'lim o'qituvchilariga yordam beruvchi bir qator professional tashkilotlar mavjud. Ushbu tashkilotlar tomonidan seminarlar, konferensiyalar va treninglar o'tkazilib, o'qituvchilarni doimiy ravishda malaka oshirish va professional rivojlanishga undaydi.

5.Xalqaro hamkorlik: Shvetsiya ko'plab xalqaro ta'lim dasturlari va tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi. Shvetsiyadagi o'qituvchilar xorijiy mamlakatlardagi ilg'or tajribalar bilan tanishish va kasbiy ta'lim sohasidagi eng yaxshi amaliyotlarni o'rganish uchun xalqaro konferensiyalar va almashinuv dasturlarida ishtirok etishlari mumkin.

Umuman olganda, Shvetsiyada kasbiy ta'lim pedagoglari uchun malaka oshirish tizimi turli bosqichlarni qamrab oladi va o'qituvchilarga doimiy ravishda o'z bilimlarini yangilab borish imkoniyatini ta'minlaydi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarga sifatli va zamonaviy ta'lim olish imkonini beradi.

Shvetsiyada o'qituvchilarning malakasini oshirish markaz aralashuviz amalga oshiriladi: bu sohada davlatning yagona vazifalari ham, davlat nazorati tizimi ham mavjud emas (u bozor asosida, ushbu xizmatga bo'lgan talabga muvofiq amalga oshiriladi).

Shvetsiyada kasbiy ta'lim pedagoglari uchun malaka oshirish kurslari taklif etadigan asosiy platformalardan ba'zilari quyidagicha:

1.Folk High Schools (Xalq Oliy Maktablari): Shvetsiyada xalq oliy maktablari pedagoglar uchun ham maxsus kurslar taklif qiladi.

- Sayt: www.folkhogskola.nu
 - 2.Universitetlar va Kollejlar: Koplab universitetlar kasbiy ta'lim pedagoglari uchun malaka oshirish kurslari taklif etadi. Masalan:
 - Uppsala Universiteti: www.uu.se
 - Lund Universiteti: www.lu.se
 - Stockholm Universiteti: www.su.se
 - 3.Vocational Education and Training Authority (Skolverket): Skolverket o'qituvchilarning malaka oshirishi uchun turli kurslar va resurslarni taklif etadi.
 - Sayt: www.skolverket.se
 - 4.Universitetlararo ta'lim va tadqiqot instituti (IFAU): Shvetsiyadagi kasbiy ta'lim va pedagogika bo'yicha tadqiqotlar.
 - Sayt: www.ifau.se
- Ushbu saytlardan kerakli kurslar va malaka oshirish imkoniyatlari haqida batafsil ma'lumot olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Cedefop (2019). VET in Austria. In: Cedefop (2019). Spotlight on VET – 2018 compilation: vocational education and training systems in Europe. Luxembourg: Publications Office, pp. 8-9. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/009>
- 2.www.skolverket.se

O'ZBEK ADABIYOTI TA'LIMIDA TALABALARNING O'QUV-BILISH MOTIVATSIYASINI FAOLLASHTIRISH METODLARI VA USULLARI

Ortiqova Dildora Begmirzayevna

Toshkent shahrida joylashgan ADJU universiteti tyutori

Annotatsiya. Motivatsiya muvaffaqiyatli o'rganishning yetakchi omillaridan biri hisoblanadi. Uning xususiyatlari va samaradorligi talaba o'tadigan o'quv jarayonining turli bosqichlarida farq qiladi. Maqolada o'zbek adabiyoti ta'limida talabalarning o'quv-bilish motivatsiyasini faollashtirishda interfaol o'yinlardan foydalanish metodlari va usullari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. O'yin, mashg'ulot, imkoniyat, moyillik, qobiliyat, munosabat, ko'nikma, baho.

Talabaning eng yuqori ta'lim motivatsiyasi - bu fanga qiziqishdir. Mahalliy psixologlarning ta'kidlashicha, bolaning intellektual faoliyati umuman qiziqish bilan yo'naltirilgan va ta'kidlangan - bu diqqatni yo'naltirishga ta'sir qiladi.

Talabalarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasi ular darsda qolishi bilan kamayadi. O'qituvchi fanga qiziqish va ijobiy motivatsiya yaratish uchun nima qilishi kerak? O'qituvchining eng muhim vazifasi ularni turli xil faoliyat turlarini o'zlashtirishga o'rgatish, ularga bo'lgan qiziqishini so'ndirmaslikdir.

N.Norqulova [8] o'z tadqiqotida talabalar shaxsan muhim ma'no shakllantiruvchi motivni shakllantirishi mumkinligi va bu jarayon uning xususiyatlarini shakllantirishning ma'lum bir ketma-ketligida amalga oshirilishi ta'kidlangan. Muallif ta'kidlaganidek, dastlab o'quv-kognitiv motiv harakat qila boshlaydi, keyin u hukmronlik qiladi va mustaqillikka erishadi va shundan keyingina u amalga oshiriladi, ya'ni birinchi shart- bu o'quv faoliyatining o'zi tashkil etilishi bo'ladi.

Motivatsiya faoliyat natijasiga emas, balki usullarga qaratilgan bo'lsa, samaraliroq ta'sir o'tkazadi. Olimlar motivatsiya muvaffaqiyatli o'rganishning yetakchi omillaridan biri ekanligini isbotladilar. Ammo uning xususiyatlari va samaradorligi talaba o'tadigan o'quv jarayonining turli bosqichlarida farq qiladi. Birinchi kursdan oxirgi kursgacha ta'lim va kasbiy faoliyatning o'zi va uning motivatsiyasi o'zgaradi. Ularning umuman yangi vaziyatga va xususan ta'lim faoliyatiga moslashish jarayoni birinchi kurs talabalari uchun o'ziga xos hisoblanadi. Shuning uchun, mualliflarning fikriga ko'ra, motivatsiyani to'g'ri tushunish talabalar va o'qituvchilarning samarali ishlashi uchun zaruriy shart hisoblanib, ular ta'limning innovatsion usullari va yondashuvlaridan

foydalangan holda o'z intizomiga kognitiv qiziqishni faollashtiradi, maqsadli rivojlantiradi va chuqurlashtiradi.

Ijodiy rivojlangan, faol shaxsni shakllantirishda badiiy adabiyot alohida o'rin tutadi. Ammo adabiyot bolaning shakllanishiga, agar u bilan "muloqot qilsa", o'qisagina ta'sir qilishi mumkin. Aks holda uning ta'lim maydoni va madaniyati barbod bo'ladi. Bilim berish, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish o'z-o'zidan maqsad bo'lmaydi. Bolalarda bilimga qiziqish uyg'otish, kitob o'qishga undash muhimroqdir. Bu turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin.

Ta'lim motivatsiyasi pasayishini o'rganib, psixologlar quyidagi sabablarni aniqlaydilar:

- o'quv materiali mazmunini noto'g'ri tanlash;
- o'qituvchining zamonaviy o'qitish usullari va ularning optimal kombinatsiyasi bo'yicha bilimlari past;

- talabalar bilan munosabatlarni o'rnatish va talabalarining bir-biri bilan o'zaro munosabatlarini tashkil eta olmaslik;

- talabalar o'rtasida bilimlarni mustaqil o'zlashtirish texnikasi ishlab chiqilmaganligi;

- o'quv fanlari va hayot o'rtasidagi aloqani tushunmaslik;

Shuning uchun o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri talabalarda doimiy, tizimli tarbiyaviy ishlarga undaydigan ijobiy motivatsiyani rivojlantirish vazifasiga aylanadi. V.A.Suxomlinskiy shunday deb yozgan edi: "Shuni unutmangki, sizning pedagogik mahoratingiz barpo etiladigan tuproq bolaning o'zida, uning bilimga va sizga, o'qituvchiga bo'lgan munosabatida. Bu o'rganish istagi, ilhom, qiyinchiliklarni yengishga tayyorlik. Bu tuproqni ehtiyotkorlik bilan boyiting, usiz maktab bo'lmaydi".

Bunda quyidagilardan foydalanish yordam beradi:

- sinfda ishlashning turli shakllari va usullari;
- ta'limga tabaqalashtirilgan va individual yondashuvlar;
- muloqot ko'nikmalarini, tengdoshlari bilan hamkorlikda va mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish texnikasi.

O'zbek adabiyoti ta'limida talabalarning o'quv-bilish motivatsiyasini faollashtirish metodikasida quyidagi metod va usullardan foydalaniladi:

1. AKTdan ta'lim motivatsiyasini oshirish vositasi sifatida foydalanish.

Zamonaviy talabalar mobil telefonlar, kompyuterlar, smartfonlar, Ipod va boshqalardan ishonchli foydalanishadi. Darslar uchun tayyorlagan surat va sxemalar esa ularni qiziqtirmaydi. Natijada, amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'qishga bo'lgan motivatsiya zaif, talabalarning darsdagi kognitiv faolligi, mustaqil fikrlash va ishlashga, oddiygina o'qishga intilish pasayadi. Bu yerdan zamonaviy talabalarning ko'z o'ngida bilimga chanqoqlik uchqunini yoqish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik g'oyasi kelib chiqadi.

AKTdan foydalangan holda yozuvchining tarjimai holini o'rganish darslariga to'xtalib o'tamiz. Yozuvchining tarjimai holini o'rganish darslarini AKTdan foydalangan holda o'tkazish eng keng tarqalgan darslardir, chunki ular Internetda "Buyuk Ensiklopediya" diskida joylashgan illyustrativ materiallardan (fotosuratlar, reproduksiyalar, rasmlar) keng foydalanish imkonini beradi.

Darsning maqsadi - yozuvchining tarjimai holi bo'yicha taqdimot - yozuvchining jonli, ba'zan ziddiyatli obrazini yaratishga hissa qo'shishdir.

O'tkazish shakllari: o'qituvchi ma'ruzasi, talabalar ma'ruzalari, seminar, slayd-shou.

Dars oxirida materialni, suhbatni va yozma ishlarni o'zlashtirish sifatini tekshiradigan yakuniy testni o'tkazish mumkin. Darsda o'rganilgan materialni tanlash va slaydlarni shakllantirish tematik asosda va hayot bosqichlariga ko'ra sodir bo'lishi mumkin.

Ushbu turdagi dars taqdimotini yaratishda slaydlarni matn bilan ortiqcha to'ldirishga yo'l qo'ymaslik kerak, chunki bu materialni idrok etishni qiyinlashtiradi. Slayd-shou o'qituvchi yoki talabaning hikoyasi bilan birga o'tkaziladi.

Tarqatma materiallar asarlar matnlari, yozuvchining shaxsiyati haqidagi zamondoshlarining bayonotlari bo'lishi mumkin. Tabiiyki, har bir darsda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish haqiqatga to'g'ri kelmaydi va bu shart emas. Ammo darslarda AKTdan mohirona foydalanish nafaqat ularning samaradorligini oshiradi, balki, birinchi navbatda, talabalarning bilim ehtiyojlarini

oshirishga yordam beradi. Har bir o'qituvchi o'z darslarini shunday rejalashtirishga qodirki, kompyuter yordamidan foydalanish talabalar uchun eng samarali, mos va qiziqarli bo'ladi.

2. Adabiyot darslari uchun o'yinlar

O'yin talabalar uchun qiziqarli va jozibali mashg'ulot ekanligi ma'lum. O'yin ularning individual xususiyatlarini, intellektual imkoniyatlarini, moyilliklarini va qobiliyatlarini to'liq ochib beradi. O'yin faoliyatida tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va ta'limiy funksiyalar o'zaro chambarchas bog'liqlikda ishlaydi. O'yinlar talabalarning boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish ko'nikmalarini, o'z nuqtai nazarini aniq shakllantirish va asoslash, muhokama qilish va murosa variantlarini topish qobiliyatini rivojlantiradi. Demak, bunday darslarda talabalar mustaqil hayotga tayyorlanadi.

Adabiyot darslarida quyidagi interfaol o'yinlardan foydalanish mumkin:

“Taklifning davomi”

Shoirning tarjimai holini o'qib bo'lgach, o'qituvchi talabalarni quyidagi jumlaning davom ettirishga taklif qiladi:

Men Alisher Navoiy haqida bilaman, u...

Meni eng hayratga solgan narsa Alisher Navoiy edi...

Men Alisher Navoiyning tarjimai holidagi muhim sanani ... deb hisoblayman.

Alisher Navoiy hayotidagi baxtli davr, nazarimda...

Taklifni davom ettirishni istagan har bir kishi qo'lini ko'taradi. Eng yuqori baho gaplarni oxirgi marta tugatgan, ya'ni to'liq ma'lumotga ega bo'lgan talabaga qo'yiladi.

“Auksion”

Dastlabki tayyorgarlik: talabalarga shoirning tarjimai holi bilan batafsil tanishish, qo'shimcha adabiyotlardan foydalanish, kim oshdi savdosi uchastkalari bo'yicha qiziqarli xabarlar tayyorlash vazifasi beriladi. Masalan, Erkin Vohidovning tarjimai holini o'rganayotganda quyidagi “lotlar” taklif qilinadi:

Erkin Vohidovning bolalik yillari;

Erkin Vohidovning “Nido” dostoni;

Ijodiy faoliyatning boshlanishi;

Mamlakat islohotidagi faoliyati;

Erkin Vohidovning eng yaxshi asarlari;

Erkin Vohidovning dunyoqarashi;

Hayotning so'nggi yillari.

Eng yuqori ball to'liq va qiziqarli xabarlarni tayyorlagan va bir nechta lotlarni “sotib olgan” talabalarga beriladi.

“Siz menga berasiz - men sizga beraman”

Guruhlarda ishlash. Guruhlarga matn ishlab chiqish va mazmuni asosida savollar tayyorlash topshiriladi. Talabalar savollar bilan almashadilar, to'liq javoblar oladilar va qarama-qarshi guruh a'zolariga o'z baholarini qo'yadilar.

“Adabiy qahramonga maktub”

Talabalar adabiy qahramonga “maktub” yozishlari kerak, unda ular uni qo'llab-quvvatlashlari yoki aksincha, uni qoralashlari, maslahat bilan yordam berishlari va uning harakatlariga o'z munosabatlarini bildirishlari kerak.

Masalan: O'tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romanini o'rganayotganda, talabalar O'tkir Hoshimovga qo'llab-quvvatlash xatlarini yozadilar.

“Qahramonlarga yordam bering”

O'qituvchi talabalarni syujetga aralashishga va qiyin vaziyatlarda qahramonlarga yordam berishga, ular uchun harakat rejasini ishlab chiqishga taklif qiladi.

Masalan, Mirmuhsinning “Me'mor” romanini o'rganayotganda o'qituvchi talabalarga savol beradi: “Sizningcha, bo'ronning dahshatli holatida ham o'z kasbiga muhabbatini saqlab qolish kerakmi?”

“Zanjir”

Talabalar navbatma-navbat adabiy xarakterni tavsiflaydilar. Hamma bir gap aytadi.

“Jamoaviy hikoya”

O‘qituvchi talabalarni birgalikda berilgan mavzu bo‘yicha hikoya tuzishga taklif qiladi. Har bir kishi oldingi gap bilan bog‘lab, bitta gapni aytadi.

“Sirli chamadon” (“Yo‘qolgan va topilgan”)

O‘qituvchi undagi narsalar qaysi adabiy qahramonga tegishli ekanligini taxmin qilishni so‘raydi.

“Sirli qahramon”

Yakuniy darslarda foydalanish mumkin. O‘qituvchi talabalarni shaxsiy xususiyatlari bilan adabiy qahramonni tan olishga taklif qiladi.

“Sevishganlarning qalbini bog‘lash”

Talabalar yurak shaklidagi kartochkalarni olishadi, ularda qahramonlarning ismlari yozilgan. Vazifa - asarlar syujetiga ko‘ra bir-birini sevadigan qahramonlarni birlashtirish.

“Qahramonlarni ishlariga qarab taqsimlash”

Talabalar ushbu mavzu bo‘yicha turli xil asarlardan qahramonlar ismlari yozilgan kartalarni olishadi. Vazifa - qahramonlarni asarlar bo‘yicha birlashtirish.

“Hikoyaning davomi”

O‘qituvchi talabalarni o‘zlarining hikoyalari davomini yaratishga, asosiy va ikkinchi darajali qahramonlarning kelajakdagi taqdiri qanday sodir bo‘lganligi haqida tasavvurga ega bo‘lishga taklif qiladi.

“Kitobni o‘rganish”

O‘qituvchi kitobning yaratilish tarixi, muallif haqidagi qiziqarli ma’lumotlar va boshqa tafsilotlar haqida gapiradi, talabalardan uning nomini taxmin qilishni so‘raydi.

“Adabiyot qahramonlari uchrashuvi”

Talabalar o‘zlarining sevimli adabiy qahramonlarini nomlashadi, ularning uchrashuvini, nima haqida gaplashishlarini, bir-birlariga qanday maslahat berishlarini tasavvur qilishadi. Ular uchrashganda nima haqida gaplashardi?

“Sayohat xaritasi”

Talabalar kontur xaritalarda adabiy qahramonlarning sayohat yo‘llarini chizadilar.

“Changaldagi barg”

O‘qituvchi muallif yoki adabiy qahramonning maktubini o‘qiydi, unda xatolar yoki yetishmayotgan so‘zlardan bir nechitasi bor bo‘ladi, talabalar xatolarni tuzatishlari yoki yetishmayotgan so‘zlarni kiritishlari kerak.

“Ishning ramzi”

Rangli qalam yoki markerlardan foydalanib, quyidagi vazifalarni bajarish: asarning ramzi bo‘lgan, adabiy qahramonning ramzi bo‘lgan obyektini chizish.

“Ertak qahramonidan maktub”

Kimdir bolaga yozadi, lekin kattalar uni o‘qiy olmaydi: xat aniq sehlrangan ... Xuddi shu narsani kvest shaklida qilish mumkin: talaba yashirin sovrinni topishga imkon beruvchi ko‘rsatmalar oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Muxina S.A., Solovyova A.A., Netraditsionniye pedagogicheskiye texnologii v obuchenii. – Rostov-na-Donu, 2004.

2.Norkulova N.T. Yoshlar ma’naviyatida affiliatsiya motivatsiyasi psixologiyasi. – T.: «Fan va Texnologiya», 2015. 107 b. 9.

3.Selevko G.K. Pedagogicheskiye texnologii na osnove informatsionno-kommunikatsionnix sredstv. - M., 2005.

4.Shodmonova M.B. Ona tili va adabiyot o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish texnologiyalari [Matn] : monografiya / M.B. Shodmonova. - Toshkent: Nodirabegim, 2021. – 144 b

OLIY TA'LIM MUASSASALARI BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY TAYYORGARLIGINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI VA SHART-SHAROITLARI.

Rasulov Akbarjon Nomozovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Menejment” kafedrası mudiri p.f.b.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Maqolada Oliy ta'lim muassasalari bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish imkoniyatlari va shart-sharoitlari yuzasidan metodik tavsiyalar haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, ta'lim-tarbiya, innovatsiya, konstruktorlik-texnologik kompetentlik, kreativ, didaktika, metod, axborot kommunikatsiya texnologiya, ishlab chiqarish, kognitiv, affektiv, psixomotor, taksonomiya, texnologiya, individyal, ijodkorlik, motiv, texnologik jarayon.

Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim-tarbiya sohasidagi strategik vazifalarning asosiy yo'nalishi mustaqil fikr yurita oladigan, davlat va shaxs manfaatlari uchun zarur bo'ladigan rivojlanish istiqbollarini aniq belgilaydigan mutaxassislarni tayyorlash dolzarb masaladir. Shu sababli pedagog kadrlar tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv uning innovatsion pedagogik asoslarini ishlab chiqish, zaruratini yuzaga keltirdi. Oliy ta'lim muassasalarida kasbiy kompetentlikka ega mutaxassislar tayyorlash sifati ko'p jihatdan umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini samarali o'qitish bilan belgilanadi. Mutaxassislik fanlarini o'rganishda ko'proq amaliy ta'limga e'tibor kuchaytirilib, ishlab chiqarishning aniq sohalari bo'yicha, ularda aniq mutaxassislik xususiyatlarini aks ettiruvchi bevosita chuqur, puxta bilimlar beruvchi, tegishli ko'nikma va malakalar hosil qiluvchi jarayonlarni qamrab oladi.

Umumkasbiy va mutaxassislik fanlaridan o'qitish uslublarini tanlash va o'quv maqsadlarini belgilash ham birmuncha murakkab jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy mahorat talab etiladi. Konstruktorlik-texnologik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni umumkasbiy va mutaxassislik fanlari bo'yicha kompleks tarzda egallangan bilimlar asosida amalga oshiriladi.

Bo'lajak o'qituvchilar tomonidan o'zlashtirilayotgan barcha umumkasbiy va mutaxassislik fanlari o'zida asosan ma'lumot beruvchi, o'rgatuvchilik funksiyasi bilan chegaralanib qolmasdan, talabalarni mustaqil kreativ fikrini rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi funksiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishi zarur. Bu borada o'qituvchi oldida quyidagi vazifalarni maqsadga muvofiq ravishda hal qilib olish turadi:

- o'quv rejasidagi har bir fanlar bloklarida ta'lim mazmuni (o'quv dasturi, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, metodik ko'rsatmalar)ni aniqlab olish;

- ta'lim tarbiyaning shakllari, metodlari va ularga innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari mavjudligini baholay olish;

- ta'lim jarayoniga axborot kommunikatsiya texnologiya imkoniyatlaridan samarali foydalana olish;

- o'quv jarayoniga motiv komponentini ro'yobga chiqarish maqsadida fanning mazmuniga o'quv loyihalarini kiritish;

- kasbiy pedagogik kompetentligini rivojlanib borishini aniqlashga yo'naltirilgan kompyuter dasturlarini ishlab chiqish;

- talabaning o'zlashtirish darajasi va monitoringini olib borish hamda bilim, ko'nikma, malakalari va shaxsiy sifatlarini xolisona baholash uchun mezonlar ishlab chiqish.

Bu jarayonda zamonaviy bo'lajak o'qituvchi o'zining bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonini sifatli tashkil etishda samarali qo'llay olishi, kasbiy kompetentlikning shakllanganligi bilan belgilanadi.

Kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish maqsadida ta'lim jarayonida mashg'ulotlarni o'tkazishning faol va interfaol shakllari (rolli o'yinlar, aniq kasbiy vaziyatlarni tahlil etish, psixologik va boshqa treninglar, guruhiy munozaralar)dan ta'lim oluvchilarda o'zini o'zi rivojlantirish

kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan amaliy ishlar bilan birgalikda foydalanish maqsadga muvofiq.

Shunday qilib bo'lajak o'qituvchilarda o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantirishda eng maqbul natijalarga erishish o'quv jarayonining amaliy yo'nalganligi tamoyillarini amalga oshirish orqali ta'minlanadi. Bu gnoseologik, amaliyotga yo'nalganlik, aksiologik, innovatsion, axborot-kommunikativ komponentlar birligini ta'minlash orqali o'qituvchiga talabalarning o'quv-kasbiy faoliyatini loyihalashni amalga oshirishga imkon beruvchi o'quv-tarbiya ishlarining kasbiy yo'nalganligini ta'minlashni nazarda tutadi. Ushbu pedagogik shart-sharoitlar ishlab chiqarish jarayonlariga taqlid etiluvchi va o'quv jarayoniga moslashtirilgan ish bilarmonlik o'yinlari orqali joriy etildi. Ta'limning maqsadga muvofiq ravishda moslashtirilgan mazmuni va shakllari o'qitish vositalarini tanlashni belgilab beradi, ular esa, o'z navbatida, texnologiyalar tizimini samarali qo'llash uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydi.

Demak, oliy ta'lim muassasasida kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim shunday tashkil etilishi kerakki, talaba auditoriyadagi ta'lim vaqtida ham, auditoriyadan tashqaridagi vaqtlarda ham ijodiy ish bilan mashg'ul bo'lishi va quyidagilarni bajara olishi lozim:

- muammoli vaziyatlarning yechimini topa bilish;
- o'z fikrini himoya qila olish va nostandart hayotiy va o'quv vazifalarni hal etishda o'zining nuqtai nazariga ega bo'lish;
- o'qish-o'rganish va amaliy faoliyatda o'zini namoyon qilishning noan'anaviy usullarini doimiy ravishda egallab borish va h.

Ta'limiy uchlik – «maqsad - jarayon - natija»ning o'rta bo'g'iniga hozir e'tibor kuchaygan bo'lsa-da, bir qator pedagog olimlar ushbu zanjirning boshidagi va oxiridagi halqalarini chuqur o'rganmoqdalar. Masalan, bu sohada Chikago universiteti professori Benjamin Blum tomonidan bilim olish sohasidagi o'quv maqsadlari taksonomiyasining yaratilishi diqqatga sazovordir.

«Taksonomiya» atamasi yunoncha taxis (tartib bo'yicha joylashuv) va nomos (qonun) so'zlaridan iborat bo'lib, obektlarni o'zaro aloqadorlik asosida tasniflash va tizimlashtirish ma'nosini anglatadi.

Blum taksonomiyasi o'quv faoliyatining turli sohalarini qamrab oladi: kognitiv (bilish), affektiv (hissiy - qadriyatli), psixomotor (harakat).

1. Kognitiv soha. Bu sohada olingan bilimlarni kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda texnologik jihatdan qayta takrorlash, ularni egallangan kompetensiyalar bilan uyg'unlashtirish natijasida yangi kasbiy-pedagogik ijodkorlik va texnik-texnologik mashq bajarish qonun-qoidalarini o'rganish zaruratiga tegishli o'quv maqsadlari kiritiladi.

2. Affektiv soha. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida kasbiy qiziqish va moyilliklarni shakllantirish, ichki hamda tashqi psixologik ta'sirlar natijasida texnologik munosabatni o'rnatish, uni mustaqil faoliyat davomida tushunib yetish orqali kasbiy faoliyat amaliyotiga tatbiq qilish maqsadlari kiritiladi.

3. Psixomotorli soha. Bunga pedagogik ijodkorlikni rivojlantirish jarayonidagi psixologik faoliyat, texnik va texnologik jarayonlarda jismoniy faoliyat natijasida asab muskullarini markazlashtirish kompetensiyalarini shakllantirish bilan bog'liq maqsadlar kiritiladi.

Blum taksonomiyasi asosida kasbiy-pedagogik ijodkorlikni rivojlantirish maqsadi, mazmuni, shakllarini hamkorlikda va individual tarzda tashkil etish mexanizmlari ishlab chiqildi va amaliyotga tatbiq etildi.

a) hamkorlikda kasbiy-pedagogik ijodkorlik faoliyatini tashkil etuvchilar:

- hamkorlikdagi pedagogik ijodkorlik faoliyati: kasbiy-pedagogik ijodkorlik faoliyatining bu turi bevosita o'qituvchi va talabaning o'zaro hamkorligida tashkil etiladi, o'qituvchi talabalarga mustaqil ijodiy ishlarni bajarish uchun amaliy yordam beradi, ma'lum yo'l-yo'riqlar, ko'rsatmalar, maslahatlar berib boradi, talabalar ular asosida mustaqil faoliyat yuritadilar;

- o'qituvchi: o'z kasbiy, metodik va pedagogik faoliyati davomida talabalar mustaqil ijodiy o'zlashtirishlari uchun qo'shimcha o'quv materiallari va ular mazmuniga doir mustaqil ish va topshiriqlar tayyorlaydi hamda talabalarga ularni bajarishlari uchun tegishli ko'rsatmalar beradi;

- talaba: o'qituvchining ko'rsatmalari asosida mustaqil ijodiy faoliyat bilan shug'ullanadi. O'qituvchidan maslahat olgan holda amaliy ishlarni bajarish metodlari, vositalari va shakllarini tanlaydi, amaliy ishlar hamda ijodiy topshiriqlarni bajaradi;

- metodlar, shakllar, vositalar: o'qituvchi tomonidan tavsiya qilingan mustaqil ishlash metodlari, vositalari va shakllarini qo'llash asosida talabalar texnologik jarayonlar va texnik obektlarga oid topshiriqlarni mustaqil tanlaydilar hamda ijodiy bajaradilar;

- o'qituvchi nazorati: o'qituvchi talaba bajargan texnologik amallarni tahlil qiladi. Talaba kasbiy ijodkorlik faoliyatini yuritish ishlarini bajarish jarayonida yo'l qo'yilgan xatolarni aniqlaydi, amaliy faoliyat usullarini ko'rsatib beradi.

- tuzatish kiritish: o'qituvchi aniqlagan xatoliklar bartaraf etiladi hamda amaliy ishlarni bajarishning eng maqbul usullari ko'rsatiladi;

- natija: bitiruvchilar yo'riqnomalar asosida mustaqil ish bajara oladigan, ijodiy tafakkurga ega, texnologik jarayon va texnik obektlarni tanlab, samarali faoliyat olib boradigan kompetentli mutaxassis bo'ladi.

b) individual tarzda kasbiy-pedagogik ijodkorlik faoliyatini yurita olish kompetensiyasining tashkil etuvchilari:

- individuallik: talaba egallagan bilim, ko'nikma va malakalaridan pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishda foydalanib, individual ta'lim oladi;

- talaba: egallagan kompetensiyasi asosida mustaqil ijodiy faoliyat bilan shug'ullanadi. O'z amaliy faoliyatiga mos holda pedagogik faoliyat yurita olish shakl, metod, vositalarini o'zi tanlaydi;

- motivlar: talaba o'z xohish-istagi, ma'naviy ehtiyoji va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ijodiy faoliyat yurita oladi.

Texnologik jarayon va texnik obektlarni o'z qobiliyatiga tayangan holda tanlaydi va ular bilan bog'liq masalalarga yechim topadi:

- o'z-o'zini nazorat qilish: talaba texnologik jarayonga oid o'zi bajargan kasbiy-pedagogik ijodkorlik faoliyatini yurita olishga tanqidiy qaraydi va xatolardan xulosalar chiqaradi. Mustaqil faoliyat samaradorligini oshirish uchun maqbul usullar qo'llaydi;

- kreativlik (ijodkorlik): talaba o'z xulosalari asosida pedagogik ijodkorlik faoliyati yurita olish usuliga muhim o'zgartirishlar kiritadi;

- natija: talaba o'zining intellektual qobiliyatiga hamda metodik kompetentligiga mos holda ijodkorlik xususiyatlari asosida mustaqil faoliyat yurita oladigan, ijodiy tafakkurga ega, texnologik jarayon va texnik obektlarni mustaqil tanlay oladigan va mustaqil ijodiy faoliyat olib boradigan yetuk kompetentli mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib, shuni ta'kidlash lozimki: Oliy ta'lim muassasalari bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish imkoniyatlari va shart-sharoitlarini samarali amalga oshirish orqali maqsadlarga erishishiga ham imkoniyat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Ўзбекистоннинг Янги тараққиёт даврида таълим - тарбия ва илм - фан соҳаларини ривожлантириш чора - тадбирлари туғрисида”ги ПФ-6108 - сонли Фармони.

2. Мухамедов Ғ.И. Педагогик таълим инновацион кластери: эҳтиёж, зарурат, натижа // “Халқ сўзи” 15 февраль 2019 йил. <http://xs.uz/uzkr/post>.

3. Hakimova M.F., Musaxanova G.M. Kasbiy pedagogika. -T.: IQTISODIYOT, 2019.

4. Qo'ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: Dis. ... ped. fan. dok. – Toshkent: 2019. – 214 b.

5. Mipsoliyeva M.T. Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Pedagogika fanlari doktopi (DSc) dissertatsiyasi avtoprefepati. Toshkent – 2019.

PEDAGOGIK TA'LIMDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY – PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH MUHIM JARAYON SIFATIDA

Raximov Zokir Toshtemirovich

Renessans ta'lim universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

Annotatsiya. Makolada bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini shakllantirishga qo'yiladigan malakaviy talablar, ularning ta'lim samaradorligini va pedagogik mahoratini oshirishga yordam berishi, mazkur talablarning ta'lim jarayonida ijobiy natijalarga erishish uchun muhimdirekanligi e'tirof etiladi.

Kalit so'zlar: talaba, ta'lim, kasb, bilim, jarayon, samaradorlik, muvaffaqiyat, rivojlanish.

Bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida ularni kelgusidagi faoliya jarayonining maqsad va vazifalari, xususiyatlari, sharoitlari, mutaxassisliklari bilan tanishtirish, turli xil kasblar to'g'risida ma'lumotlar, axborotlar berish, to'g'ri kasb tanlash va egallashlariga sharoit yaratish kabi turli xil tadbirlar majmuasini tushunamiz. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarining mehnat jarayonining xususiyatlari, rivojlanishi to'g'risidagi bilimlari, umumiy mehnat va kasbiy, ish-harakatlarining dastlabki amaliy ko'nikma va malakalarini egallab borishlari ham ana shunday tayyorgarlikning qismlaridan hisoblanadi [1].

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-pedagogik tayyorlash jarayonida qo'yiladigan malakaviy talablar muhim ahamiyatga ega. Ushbu talablar o'qituvchilarning samarali faoliyat yuritishlari, talabalarga ta'lim berishlari va umumiy pedagogik mahoratini rivojlantirishga yordam beradi.

Malakaviy talablar:

1. **Kasbiy bilimlar:**

O'z fanidan mukammal bilimlarga ega bo'lish.

Pedagogika va psixologiya sohasidagi bilimlar.

2. **Metodik qobiliyatlar:**

Talabalarining o'qish usullariga mos metodlarni tanlash va qo'llash.

Innovatsion ta'lim metodlarini faol tatbiq etish.

3. **Kommunikatsiya ko'nikmalari:**

Talabalar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o'rnatish.

Talabalarining hissiyotlari va ehtiyojlarini tinglash va tushunish.

4. **Refleksiya va o'zini tahlil qilish:**

O'z faoliyatini tahlil qilish va samaradorligini baholash qobiliyati.

Hatolardan o'rganish va rivojlanishga intilganlik.

5. **Emotsional intellekt:**

Emotsional holatlarni boshqarish va stressga qarshi turish qobiliyati.

Talabalarining emotsional ehtiyojlarini inobatga olish.

6. **Ijodiy fikrlash:**

Ijodiy yechimlar ishlab chiqish va muammolarni hal qilish.

O'z metodologiyasini yangilash va takomillashtirish.

7. **Pedagogik etika:**

Pedagogik axloq va etika prinsiplariga rioya qilish.

Oliy darajadagi professional munosabatlarni saqlash.

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-pedagogik tayyorlash jarayonida qo'yiladigan malakaviy talablar, ularning ta'lim samaradorligini va pedagogik mahoratini oshirishga yordam beradi. Bu talablar o'z navbatida, ta'lim jarayonida ijobiy natijalarga erishish uchun muhimdir.

Bo'lajak o'qituvchilar kasbiy-pedagogik faoliyatga bosqichma-bosqich moslashib borish mazmuni quyidagi mezonlar orqali ifodalanadi [3]:

1. Yangi vaziyatda tez yo'nalish olish, duch kelgan muammoni baholash hamda uni hal qilishga qaratilgan yechimlarni ishlab chiqish;

2. O'quvchi shaxsini psixologik-pedagogik jihatdan obyektiv baholash, ularga qiziqishlari, kasbiy moyilliklari hamda axloqiy shakllanganlik darajasiga ko'ra individual yondashish;

3. Pedagogik jamoa bilan hamkorlik qilish, o'zaro tajriba almashish, pedagogik muloqotga kirishish.

Shunday qilib, faoliyat japyonlapi pivojlanishining qonuniyatlapl va pivojlanishini bilish, shaxsni shakllantipishga yaxlit yondashish asosida ulapning o'zapu munosabatlapl mexanizmini hisobga olish bo'lajak o'qituvchilap kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashuvi shakllanishining shapti hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya ishlarining mohiyati va har tomonlama xususiyatidan kelib chiqib, uning o'zaro aloqadorlikda tadqiq etish uchun bu ishga turli soha mutaxassislarini ekspert sifatida jalb etgan holda kasbiy moslashuv uchun tizimli yondashuvlardan foydalanildi [5].

Talabalar bilimlarining sifati amaliy mazmundagi masalalar yechimini mustaqil holda topishlarida o'rganilayotgan obyekt (fan, hodisa, shart-sharoit va jarayon)larni to'g'ri baholashlari, yangi materiallarni mustaqil ravishda o'rganishlari hamda ulardan ijodiy foydalana olishlari kabilar orqali aniqlanadi. Talabalarda shakllangan kasbiy moslashuvga oid bilimlarning sifat ko'rsatkichlarini baholashda to'liq o'zlashtirish va o'zlashtirishning tizimliliqi metodlaridan foydalaniladi [6].

O'zlashtirishning birinchi darajasida – talaba o'rgangan obyektu xotirlay oladi yoki u haqidagi bilimlarni qayta tasvirlay oladi.

O'zlashtirishning ikkinchi darajasi – talaba o'zlashtirgan bilimlarini oldindan ma'lum bo'lgan sharoitlarda amaliy masalalar yechimini topishda qo'llay oladi.

O'zlashtirishning uchinchi darajasida – talaba o'zlashtirgan bilimlarini oldindan noma'lum yoki o'zgargan vaziyatlarda ham qo'llay oladi.

O'zlashtirishning to'rtinchi darajasida - talaba bilimlaridan o'z kasbida ijodiy foydalanadi [2].

Kasbiy moslashuv jarayonini talqin qilishda bir nechta tushunchalarning talabalar tomonidan o'zlashtirilishi va amaliy tatbiq etilish natijasini alohida kuzatildi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini shakllantirishning psixologik xususiyatlari ularning faoliyatining samaradorligi, ijobiy muhit yaratish va o'quvchilar bilan konstruktiv aloqa o'rnatishda muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, psixologik tayyorgarlikni hisobga olish, pedagogik jarayonning barcha bosqichlarida alohida e'tibor talab etadi [4].

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-pedagogik tayyorlash jarayonida qo'yiladigan malakaviy talablar, ularning ta'lim samaradorligini va pedagogik mahoratini oshirishga yordam beradi. Bu talablar o'z navbatida, ta'lim jarayonida ijobiy natijalarga erishish uchun muhimdir.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy bilimlari ta'lim jarayonidagi samaradorlik va talabalarning muvaffaqiyatini ta'minlashda muhimdir. Ushbu bilimlarning o'zlashtirilishi, o'qituvchilarni nafaqat pedagogik, balki kasbiy rivojlanishida ham katta ahamiyatga ega. Kasbiy bilimlar, talabalarni samarali ta'lim berish uchun moslashtirish va umumiy ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бехтер А.Ю., Монахова С.Л. Профессиональное саморазвитие студентов как условие формирования компетентного специалиста Научный альманах. 2016. № 3-2 (17). С. 59-62.

2. Борулава, М. Н. Теория сетевого образования / М. Н. Борулава, Г. А. Борулава // Профессиональное образование. – 2012. – № 6. – С. 16–21.

3. Елисеева М.В. Педагогические условия повышения субъектно-профессионального потенциала будущих учителей в образовательном процессе вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.В. Елисеева. – Воронеж, 2016. – 24 с.

4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Э.Ф.Зеер. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательский центр «Академия», 2013. — 416 с.

5. Inoyatov U.I. va boshqalar. Pedagogika (nopedgogik oliy ta'lim muassasalari uchun). T.: TDPU.2013. 15,25 b.t.

6. Muslimov.N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. - T.: «Fan va texnologiya», 2013, 60-bet.

PEDAGOGLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA YANGICHA YONDASHUVLAR

Rihsiboyeva Mahina Tohir qizi
Vestminster universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada XX asr va XXI asrda ta'lim traektoriyasini o'zgarish dinamikasi masalalari yoritib berilgan. Shuningdek, pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirishda ehtiyojga asoslangan ta'limni tashkil etish, pedagogning uzluksiz kasbiy malakalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim trayektoriyasi, pedagogika, androgogika, evtogogika, muqobil malaka oshirish, uzluksiz ta'lim.

Globalashuv sari borayotgan hozirgi dunyoda davlatning xalqaro raqobat jarayoni shartlariga tez moslashuvi uning muvaffaqiyatli va barqaror rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Davlatning bugungi va istiqboldagi barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlovchi omillar ta'lim sohasining rivojlanishiga ham bevosita bog'liq.

Hozirda ta'lim tizimida butun umr davomida uzluksiz ta'lim olish hayotiy zaruratga aylandi va malaka oshirish tizimi ta'lim uzluksizligini ta'minlashning muhim aspekti sifatida professional ta'limning ajralmas qismi bo'lib qolmoqda. Uzluksiz malaka oshirish tizimi - boshqaruv va pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini zamonaviy talablar bilan uyg'unlashtirish, muntazam ravishda rivojlantirib borish imkoniyatini beruvchi ko'p bosqichli tizim xisoblanadi. Pedagog kadrlar malakasini oshirishning yangi tashkiliy-didaktik shakllari borgan sari mustaqil ta'lim faoliyatining turli shakllariga yo'naltiriladi. Buning ustiga axborot-kommunikatsion texnologiyalarning rivojlanishi uzluksiz pedagogik ta'limning ta'bir joiz bo'lsa, bilvosita shakllarining keng tanlovini taklif etadi.

Pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimi tashkiliy tuzilmasining tizimlashtiruvchi komponenti bo'lib, o'z ichiga ikki asosiy: to'g'ri (ta'lim dasturlari bo'yicha o'qitish) va bilvosita (mustaqil) shakllarini olgan qayta tayyorlash va malaka oshirishning tashkiliy shakllari bloki xizmat qiladi.

XXI asrda kattalar ta'limida uzluksiz ta'lim quyidagi ijtimoiy talablarga javob berishi lozim bo'lib:

- an'anaviy ta'lim tizimining eng yaxshi an'analari bilan yangi ta'limni tashkil etishning jahon tajribasi va ilmiy texnologiyalarini birlashtirish;
- egiluvchanlik va bashorat qilinuvchanlik;
- darajalar, turlar, fan mazmuni, insonlar va davlatning ta'limga bo'lgan ehtiyojlari, aralash tarmoqlar integratsiyasi;
- zamonaviy asosiy kompetentlik va ko'nikmalarning rivojlanishi;
- innovatsionlik.

Bugungi kunda dunyo mamlakatlarida ta'lim sohasida olib borilayotgan ijtimoiy jarayonlarning tahlilidan kelib chiqqan holda XXI asr ta'limining quyidagi paradigmlarini sanab o'tish mumkin:

– “Hayot davomida ta'lim olish”, shaxsiy imkoniyatlarni muttasil rivojlantirish, uzluksiz va hayot davomida ta'lim olish tamoyilining implementatsiyasi (joriy qilinishi); – insonparvarlashuv, antropotsentrizm (inson manfaatlariga yo'naltirilganlik), inson shaxsiga hurmat, shaxs kamoloti, umumjahon ahamiyatga molik muammolarga e'tibor, mutaxassislarning o'z professional faoliyati uchun axloqiy javobgarlik tuyg'usini kuchaytirish masalalari;

– ijodiy potensialni rivojlantirish, kreativ (ijodkor), nostandart fikrlaydigan, fan, texnika va iqtisodda yangi usul va yo'llarni topa oladigan, tashabbus ko'rsatadigan izlanuvchan kadrlarni tayyorlash masalalari;

– demokratlashuv, demokratik jamiyatda yashash ko‘nikmalari, siyosiy-huquqiy bilimlar asosida faol fuqarolik pozitsiyasi, dunyoviy ong, inson huquqlariga hurmat tuyg‘ularini shakllantirish masalalari;

– fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi, zamonaviy ta’lim jarayoni, o‘quv dasturlarining mazmunini davlatning innovatsion o‘zgarishlariga, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlariga monandligini ta’minlash masalalari;

– shaxsning bilim, ko‘nikma va malakalarini shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatida amaliy qo‘llay olish imkoniyatini oshirish, jamiyatda o‘z o‘rnini egallashi, muammolarning echimini topa olishi, raqobatbardosh bo‘lishi uchun ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari.

Ushbu maqsadlardan kelib chiqib, bugungi kun ta’limi bir maqsadga – insonlarning ma’naviy axloqiy va professional qiyofasi tez sur’atlarda o‘zgarib borayotgan dunyoning konseptual talablariga mos bo‘lishiga yo‘naltirilmoqda.

Axborotlashgan jamiyatda, raqamlashtirilgan ta’lim sharoitida uzluksiz ta’lim olish imkoniyatini rivojlangan davlatlar amaliyotida o‘zini oqlagan qo‘shimcha ta’lim yoki to‘ldiruvchi ta’lim orqali ta’minlash mumkin. Qo‘shimcha yoki to‘ldiruvchi ta’limning har bir yangi bosqichida umumjamiyat ahamiyatidagi maqsadga – har qanday yoshda hayotdagi muvaffaqiyati uchun har bir insondagi qobiliyat va iqtidorni rivojlantirishga sezilarli darajada tezroq erishilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сорокина.Т.М.”Развитие профессиональной компетенции будущего учителя средствами интегрированного учебного содержания / Т.М. Сорокина // Начальная школа. – 2004. – №2. – С. 110-114.

2. Коджасрирова Г.М. Педагогика.Текст: учебник для студ. высш. учеб.заведений / Г.М. Коджапирова. – М.: 2004. – 528 с.

3. Змеёв С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. М.: 2007. – 272 с.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY TRAYEKTORYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA XALQARO TA’LIM DASTURLARINING AHAMIYATI

Ro‘ziyev Farhod Jo‘rayevich

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti
”Pedagogika va psixologiya” kafedrası dotsenti.

Abdurasulova Dilnoza Abdug‘ani qizi

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti magistri.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim transformatsiya sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy traektoryasini takomillashtirishda xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati va ularni amaliyotga joriy etish muammosi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim transformatsiya, myehnat bozori, xalqaro baholash dasturlari, innovatsion faoliyati, kasbiy traektoryasini, pedagogik faoliyati, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, ta’lim jarayonini, ta’lim resurslari

Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish yo‘lida xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Bu borada O‘zbekiston Respublikasida qo‘yilayotgan amaliy qadamlarga ta’lim tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to‘g‘risida hukumat qarorining qabul qilinishi ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IYEA) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo‘lga qo‘yilishini misol sifatida keltirish mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasida xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish to‘g‘risida”gi 997-sonli qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etildi:

1) Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) - boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash;

2) Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) - 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash;

3) The Programme for International Student Assessment (PISA) - 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi.

Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

-xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish;

-ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

-ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish;

-ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish;

-ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

-umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

-O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;

-xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohada ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

-o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash.

O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi. Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki ota-onalardan so'rovnoma o'tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, jumladan, maktab resurslari, o'quvchilarning ta'lim olishga oid qarashlari, o'qitish usullari hamda uy sharoitida o'quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo'llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi. Xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati shundan iboratki, so'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarida malakali kadrlar va yetuk mutaxassislar bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi.

Yuqoridagi talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalarini rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi.

Ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlari :

- Milliy ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim mazmunini, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda mutaxassislar tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratishda qo'llaniladi.

- Tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o'rni to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

- Xalqaro tadqiqotlar ta'lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o'tkazishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi:

- Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi.

- O'zbekistonda turli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarimizda monitoring tadqiqotlarini o'tkazish madaniyati rivojlanadi, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi.

- Milliy ta'lim sifatini baholashdagi nazorat materiallarini xalqaro tadqiqotlarda qo'llaniladigan nazorat materiallari sifati darajasida ishlab chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni // O'RQ-637-son 23.09.2020.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish to'g'risida"gi 997-sonli qarori.

3. Xutorskoy A.V. Klyuchevye kompetensii kak komponent lichnostno oriyentirovannoy paradigmy obrazovaniya / A.V. Xutorskoy // Narodnoye obrazovaniye. – 2002. – № 2. – S. 54-68

4. <http://www.pedagog.uz/>

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF ENGLISH TEACHER

Sattorova Fazilat Ermamatovna PhD teacher,

Doctorate of Tashkent State University named after Nizami

Abstract: In the modern world, there are dynamic constant changes in the field of education, to which the teacher must adapt. Professional development of a teacher is a continuous process that is important for gaining personal and professional experience. This article analyzes the role and methods of professional development of the English teacher in modern realities for the successful education. It is discussed the effective methods for successful development of an English teacher.

Key words: conditions for professional development, CEFR, professionalism, competency

The modern world is quite changeable and dynamic. Until recently, the education received by a person allowed him to feel comfortable in the surrounding world for a relatively long time, but at the moment the situation has changed dramatically. The world is developing so unpredictably that the knowledge that a person receives today may no longer be in demand tomorrow, i.e. the knowledge received by a person instantly becomes obsolete. It is quite difficult to work in such conditions and the way out of this situation is to constantly engage in self-education, i.e. the principle of "education throughout life" should become the main thing in the professional activity of any modern teacher. Along with knowledge, educational technologies themselves are changing. Therefore, a modern teacher must always be aware of all new and interesting methods in the field of teaching and be able to use them correctly in their work. It follows that a teacher must always strive for self-improvement. However, any innovations will not give positive results if the teacher, on whom progress largely depends, does not have the necessary set of competencies and professionalism. Many believe that these concepts are identical, but this is not so.

Let's start by looking at the concept of "professionalism". Professionalism is a special ability of people to systematically, effectively and reliably perform complex activities in a wide variety of conditions. The concept of "professionalism" reflects the degree of a person's mastery of the psychological structure of professional activity that corresponds to the standards and objective requirements that exist in society [2]. We see that "competence" is only included in the concept of "professionalism" as a basic element. In terms of scope, the concept of "professionalism" is broader, as it includes a special worldview and a special system of attitudes towards oneself, one's work, other people, etc. It is also a special type of motivation. In a word, competence is one of the main, but not the only component of professionalism.

A professionally competent teacher carries out his/her activities at a sufficiently high level and demonstrates positive results. The basis of his/her activities is primarily formed by pedagogical competencies: subject, methodological, psychological and pedagogical, differential and psychological. The quality of modern education depends on the professional training of modern teachers. The requirements imposed today by society and future employers on a modern graduate are very high. The main characteristics that a graduate of a modern school must meet are spelled out in the new federal educational standard. Let us give some of them as an example.

Competence, in turn, is the presence of knowledge and experience necessary for effective activity in a given subject area. Competence is the quality of a person who has knowledge in a particular area and whose opinion is authoritative [3].

Today's graduate is a creative and critically thinking person, aware of the value of education and science, work and creativity for a person and society;

- prepared for a conscious choice of profession, understanding the importance of professional activity for a person and society;
- consciously following and promoting the rules of a healthy, safe and environmentally friendly lifestyle;
- motivated for creativity and innovation;
- mastering the basics of scientific methods of understanding the world around us;
- respecting the opinions of other people, able to conduct a constructive dialogue, achieve mutual understanding and successfully interact;
- ready for cooperation, capable of carrying out educational and research, project and informational and educational activities;
- motivated for education and self-education throughout their lives [4].

In modern society, it is impossible to imagine a highly qualified specialist without knowledge of foreign languages. In any field, it is necessary to improve your knowledge not only by studying domestic literature, but also foreign literature. Moreover, international meetings among specialists in various fields of activity are held in English. First of all, it is worth saying that the most important point for the development of professional growth of an English teacher is constant work with the language. The teacher must maintain his knowledge at the proper level. According to the Common European Framework of Reference (CEFR), which was developed at the end of the 20th century, foreign language proficiency is divided into 6 levels. In 2001, the Council of Europe decided to use the CEFR to assess language competence in any language that is studied as a foreign language. According to the CEFR system, students' knowledge of a foreign language is divided into 3 groups, each of which is in turn divided into 2 groups. This is what the levels of English proficiency look like on the CEFR scale:

A — Basic User:

A1 — Survival Level — Beginner and Elementary, A2 — Waystage — Pre-Intermediate,

B — Independent User: B1 — Threshold — Intermediate, B2 — Vantage — Upper-Intermediate

C — Proficient User: C1 — Effective Operational Proficiency — Advanced, C2 — Mastery — Proficiency [5].

A teacher in a comprehensive school must maintain their knowledge at the B2-C1 level, which requires a lot of effort and preparation. To do this, it is necessary to systematically attend advanced training courses and various language courses. Moreover, it would be preferable to organize trips abroad with students to practice the language and study the culture of the country whose language the students are learning.

Speaking about young specialists, it is necessary to immediately provide for the assistance of mentor teachers at the stages of developing educational lessons, assistance in building correct relationships with students, etc. The methodological system of the educational institution and the municipality provides for various events that allow foreign language teachers to present their developments and attend educational lessons, gaining the necessary experience. In addition, teachers

actively participate in various thematic pedagogical councils, conferences, master classes, advanced training courses that stimulate the growth of the teacher in the profession.

Participation in professional competitions, such as "Teacher of the Year" or "Pedagogical Debut" or in programs for the exchange of experience between schools and cities also contributes to improving the level of methodological training of a foreign language teacher. Material incentives for the professional success of teaching staff also play a major role. One of the main mechanisms for improving the professional competence of a teacher is his/her self-education. Today, a wide variety of forms of organizing teacher self-education are used: professional retraining, continuous professional development, work on an individual educational trajectory, and many courses from regional institutes for the development of education. If a teacher is constantly searching for new knowledge and is engaged in self-development, the results will definitely have a positive impact on the educational process. Moreover, this will also lead to the personal development of the teacher. He/she writes down a list of results that must be achieved within a certain period of time. This will increase the level of interest of the teacher in his/her professional activity, which will lead not only to personal and professional development, but will also help to improve the level of education.

Self-education is improving the quality of teaching a subject, readiness for pedagogical creativity, professional and career growth, creating an image of a teacher-mentor, the teacher's compliance with the requirements of society and the state.

In conclusion, I would like to say that the development of professional pedagogical competencies is a fundamental condition that directly affects the quality of the educational process. A modern teacher is a professional whose skill is determined by the level of his professionalism and self-development. A modern teacher always develops and strives for success and leads his students to success.

Literature

1. Дружилов.С.А. Обобщенный (интегральный) подход к обеспечению становления профессионализма человека//Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2012. – № 1 (21).
2. Компетентность. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс].
3. Комарова Е. В. Трудности употребления иноязычной лексики в процессе обучения иностранному языку // Современные научные исследования и инновации. 2015. № 2 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2015/02/47166>
4. Федеральные государственные образовательные стандарты // ФГОС среднего общего образования [Электронный ресурс].
5. Council of Europe (2020a). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>

FINLYANDIYA PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA O'QITUVCHILAR MALAKASINI OSHIRISH

Sharapov Ilxom Baxodir o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Finlyandiyada professional ta'lim o'qituvchilari malakasini oshirish tizimining strategiyalari, siyosati va o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi, bu esa Finlyandiyaning malakali, moslashuvchan va istiqbolli o'qituvchilar tarkibini qanday qo'llab-quvvatlashini tushunishga imkon beradi. Finlyandiyada professional ta'lim o'qituvchilarining malakasini oshirish jarayoni, qonunchilik, standartlar, malaka oshirish shakllari va tashkilotlar to'g'risida batafsil ma'lumot beriladi.

Kalit soʻzlar: Fin taʼlim tizimi, professional taʼlim, malaka oshirish, kasbiy rivojlanish, pedagog, bilim, koʻnikma, malaka, kompetensiya, Erasmus+, taʼlimda muammolar, baholash tizimi.

Soʻnggi yillarda Finlyandiya oʻzining innovatsion taʼlim tizimi, ayniqsa, professional taʼlim va maktab taʼlimi sohasida xalqaro eʼtirofga sazovor boʻldi. Bu muvaffaqiyatda kasb taʼlimi oʻqituvchilarining sifati markaziy oʻrinni egallaydi, ular ishga kirayotgan oʻquvchilarning koʻnikma va kompetensiyalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Global iqtisodiyot talablari oʻzgarar ekan, pedagoglarning malakasi ham, kasbiy rivojlanishi ham oʻzgarishi kerak. Bizning maqolada Finlyandiyadagi professional taʼlim oʻqituvchilari malakasining hozirgi holati koʻrib chiqiladi, muammolar va imkoniyatlar aniqlanadi, shuningdek, oʻquvchilar hamda ish beruvchilarning ehtiyojlarini qondirishda davom etishi uchun vaziyatni yaxshilash boʻyicha strategiyalar taklif etiladi.

Finlyandiyada kasb-hunar taʼlimi oʻqituvchilari, qoida tariqasida, oʻz fan sohasidagi chuqur bilimlarga ega boʻlib, ular koʻpincha ushbu sohada amaliy ish tajribasi bilan toʻldiriladi. Fin taʼlim tizimi professional taʼlim oʻqituvchilaridan pedagogik tayyorgarlikni oʻz ichiga olgan magistr darajasiga ega boʻlishni talab qiladi. Bu talab oʻqituvchilarning nafaqat oʻz kasbiy sohasini tushunishini, balki samarali taʼlim olish uchun zarur pedagogik koʻnikmalarga ega boʻlishini ham kafolatlaydi. Biroq, professional taʼlim sohasi texnologik taraqqiyot va mehnat bozori ehtiyojlaridagi oʻzgarishlar taʼsirida tez oʻzgarib bormoqda. Natijada professional taʼlim oʻqituvchilarining dolzarbligi va samaradorligini taʼminlash uchun ularni qayta baholash va malakasini oshirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Finlyandiyada oʻqituvchilar malakalarining ishonchli tizimiga qaramay, professional taʼlim samaradorligi bir qator muammolar bilan cheklanmoqda.

Muhim muammolardan biri oʻqituvchilarning bilim va koʻnikmalarini doimiy ravishda yangilab borishni talab qiladigan texnologik oʻzgarishlarning jadal surʼatidir. Koʻpgina professional taʼlim oʻqituvchilari kasbiy rivojlanish uchun tizimli imkoniyatlar yoʻqligi sababli soʻnggi sanoat tendensiyalari va texnologik yutuqlardan xabardor boʻlishlari qiyin. Bundan tashqari, professional taʼlim oʻqituvchilarining - ham pedagoglar, ham amaliyotchilarning ikki tomonlama roli - nazariy bilimlar va ularni amalda qoʻllash oʻrtasidagi tafovutga olib kelishi mumkin.

Yana bir muammo malakali professional taʼlim oʻqituvchilarini tanlash va saqlab qolishdir. Malakali oʻqituvchilarga boʻlgan talab koʻpincha taklifdan oshib ketadi, ayniqsa, axborot texnologiyalari va ilgʻor ishlab chiqarish kabi ixtisoslashgan sohalarda. Bunday tanqislik sohada yetarli ish tajribasiga ega boʻlmagan oʻqituvchilarning tajribali oʻqituvchilarga tayanishiga olib kelishi mumkin, bu esa oxir-oqibat oʻquvchilar oladigan taʼlim sifatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Takomillashtirish imkoniyatlari - Ushbu muammolarni hal qilish uchun Finlyandiya professional taʼlim oʻqituvchilarining malakasini oshirishga qaratilgan bir nechta strategiyalarni amalga oshirish mumkin. Avvalo, kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Bu tarmoq standartlari va texnologik taraqqiyotga mos keladigan uzluksiz taʼlim dasturlarini yaratishni oʻz ichiga olishi mumkin.^[28]

Bunday dasturlarda oʻqituvchilarga amaliy tajribaga ega boʻlish va zamonaviy ish usullarini tushunish imkonini beradigan amaliy taʼlim va soha boʻyicha hamkorlar bilan hamkorlikka ustuvorlik berilishi kerak. Bundan tashqari, taʼlim muassasalari va sanoat korxonolari oʻrtasidagi hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish murabbiylik dasturlarini amalga oshirishga yordam berishi mumkin, ular doirasida tajribali mutaxassislar hali yetarli tajribaga ega boʻlmagan oʻqituvchilarga murabbiylik qiladilar. Bunday hamkorlik nafaqat oʻqituvchilarning soha ehtiyojlarini tushunishini yaxshilaydi, balki oʻquv dasturlarini ishlab chiqishda foydalaniladigan qayta aloqa tizimini yaratadi, ularning dolzarbligi va mehnat bozori talablariga javob berishini taʼminlaydi.

Bundan tashqari, professional taʼlim sohasida oʻqituvchilik lavozimlarini ragʻbatlantirishga sarmoya kiritish malakali oʻqituvchilarni jalb qilish va saqlab qolishga yordam berishi mumkin. Bu raqobatbardosh ish haqi, martaba oʻsishi imkoniyatlari va professional taʼlim oʻqituvchilarining taʼlim tizimiga qoʻshgan noyob hissasini tan olishni oʻz ichiga olishi mumkin. Bu esa Finlyandiya

²⁸ Ministry of Education and Culture, Finland. (2020). Education Policy in Finland – From Comprehensive to Lifelong Learning. Ministry of Education and Culture. Available at: <https://minedu.fi/en/frontpage>

professional ta'lim tizimi jozibadorlik maqomini oshirib, malakali pedagoglarning yanada mustahkam jamoasini yaratishi mumkin bo'ladi. Professional ta'lim o'qituvchilarining malakasini oshirish tez o'zgaruvchan iqtisodiy vaziyat sharoitida professional ta'limning sifati va dolzarbligini saqlab qolish uchun zarurdir. Kasbiy rivojlanish, o'qituvchilarni yollash va ushlab turish muammolarini hal qilish orqali Finlyandiya o'zining professional ta'lim tizimi samaradorligini oshirishi mumkin.

Sanoat bilan strategik sheriklik, uzluksiz ta'lim imkoniyatlari va pedagoglar uchun rag'batlar tufayli Finlyandiya XXI asrda ishchi kuchi talabga aylanayotgan sharoitda professional ta'lim o'qituvchilarini yaxshi tayyorlashni ta'minlashi mumkin. Mamlakat ta'lim sohasida, innovatsiyalar sohasida yetakchilik qilishda davom etar ekan, professional ta'lim o'qituvchilari malakasi ustuvorligi uning muvaffaqiyatini qo'llab-quvvatlash va malakali, moslasha oladigan ishchi kuchini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Global iqtisodiyot talablari o'zgarar ekan, pedagoglarning malakasi ham, kasbiy rivojlanishi ham o'zgarishi kerak. Shu tariqa Finlyandiyadagi professional ta'lim o'qituvchilari malakasining hozirgi holati ko'rib chiqiladi, muammolar va imkoniyatlar aniqlanadi, shuningdek, professional ta'lim ham o'qituvchilar, ham ish beruvchilarning ehtiyojlarini qondirishda davom etishi uchun vaziyatni yaxshilash bo'yicha strategiyalar taklif etiladi.

1. Professional ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashga fincha yondashuv

O'qituvchilar maxsus ta'lim bilan bir qatorda qat'iy tayyorgarlikdan o'tadi, shu jumladan universitet pedagogik malakasini oladi. Qoida tariqasida, gap professional pedagogik ta'limning 60 kreditlik kursini o'tash haqida ketmoqda, unda pedagogik ko'nikmalarga, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'limga va o'qitishning adaptiv usullariga alohida e'tibor qaratilgan.^[29]

2. Butun hayot davomida ta'lim olish tamoyil sifatida

Fin ta'lim tizimining asosida o'quvchilarga ham, o'qituvchilarga ham taalluqli bo'lgan uzluksiz ta'lim konsepsiyasi yotadi. Tizim professional ta'lim o'qituvchilarini butun faoliyati davomida doimiy kasbiy rivojlanishga imkoniyat yaratadi. Bu sanoatning jadal rivojlanishi va o'qituvchilar uchun texnologik yutuqlar, ta'lim uslublari va soha standartlaridan xabardor bo'lish zarurati bilan bog'liq. Buning uchun Finlyandiya o'qituvchilarga o'z ko'nikmalarini uzoq vaqt davomida rivojlantirish imkonini beruvchi turli o'quv dasturlari, seminarlar va resurslarni taklif etadi.^[30]

3. Professional ta'lim muassasalari va sanoat o'rtasidagi hamkorlik

Professional ta'lim muassasalari va sanoat o'rtasidagi hamkorlik o'qituvchilar malakasini oshirishga fin yondashuvining tamal toshi hisoblanadi. Kasb-hunar ta'limi muassasalari ta'limni mehnat bozorining joriy talablariga muvofiqligini ta'minlash uchun sanoat sheriklari bilan yaqindan hamkorlik qiladi.

O'qituvchilar ko'pincha korxonalarda o'quv dasturlarida ishtirok etadilar, bu ularga eng yangi sanoat usullari va uskunalari bilan ishlash bo'yicha amaliy tajribaga ega bo'lish imkonini beradi. Bunday hamkorlik modeli nafaqat o'qituvchilarga dolzarb ma'lumotlarni olish imkonini beradi, balki o'quvchilarga amaliyot o'tash va ishga joylashishda yordam beradigan sanoat vakillari bilan aloqalar tarmog'ini yaratishga yordam beradi.^[31]

4. Kasbiy rivojlanish dasturlarining roli va malaka oshirish tizimi

Finlyandiyada professional ta'lim o'qituvchilarining malakasini oshirish jarayoni qonunchilik asosida tartibga solinadi. Finlyandiyada professional ta'lim o'qituvchilarining malakasini oshirish jarayoni qonunlar, standartlar va malaka oshirish shakllari bilan tartibga solingan. Bu jarayon o'qituvchilarga zamonaviy ta'lim talablariga moslashishga va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning malakasini oshirishda turli tashkilotlar va resurslar muhim rol o'ynaydi.

²⁹ Ministry of Education and Culture, Finland. (2020). Education Policy in Finland – From Comprehensive to Lifelong Learning. Ministry of Education and Culture. Available at: <https://minedu.fi/en/frontpage>

³⁰ Sahlberg, P. (2015). Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? Teachers College Press

³¹ OECD. (2018). Education at a Glance 2018: OECD Indicators. OECD Publishing. Available at: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Finnish National Agency for Education (EDUFI). (2022). Vocational Education and Training in Finland. Finnish National Agency for Education. Available at: <https://www.oph.fi/en>
2. Ministry of Education and Culture, Finland. (2020). Education Policy in Finland – From Comprehensive to Lifelong Learning. Ministry of Education and Culture. Available at: <https://minedu.fi/en/frontpage>
3. Nylund, M., & Gudmundson, B. (2017). "Teacher training and the governance of teachers in Finland." European Journal of Teacher Education, 40(1), 30-45. <https://doi.org/10.1080/02619768.2016.1256055>
4. Sahlberg, P. (2015). Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? Teachers College Press.
5. Finnish National Agency for Education. "Continuous Learning for Teachers: Professional Development in Finland." EDUFI Publications, 2021.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASASINI ZAMONAVIY TAMOYILLAR ASOSIDA BOSHQARISH OMILLARI

Xakimova Iroda Xayrullayyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"Menejment" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: maqolada ta'lim muassasasini zamonaviy boshqarishga qo'yilgan talablar, ta'lim muassasasi rahbarining vazifalari, boshqaruv yo'nalishidagi shakl va vositalar xususida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim muassasasi, tamoyillar, boshqarish omillari, ta'limning yangi modeli, kreativ pedagogik munosabatlar, rahbar kompetetligi, boshqaruv kompetentligi.

Ta'lim-tarbiya sohasida zamonaviy samaradorlikka erishish - ta'lim muassasasini zamonaviy boshqarishning innovatsion tamoyillari bilan belgilanadi. Respublikamizda amal qilayotgan ta'limning yangi modeli – ta'lim-tarbiya jarayonini tubdan yangilash bilan bir qatorda, ta'lim muassasasi rahbarlari o'rtasida raqobat muhitini vujudga keltiradi. Bu esa o'quv muassasalarini rivojlantirishning asosiy omilidir. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 17-moddasi dual ta'lim to'g'risida: "Dual ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi. Dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi." [1]. Bugungi kunda ta'lim tashkilotlar oldiga qo'yilayotgan dolzarb vazifalardan biri – o'quvchi yoshlarga sifatli, sermazmun va malakali ta'lim berishni tashkil etishdan iboratdir. professional ta'lim muassasalarida Ta'lim sifatini yaxshilash, uni boshqarishning davr talablari asosida tashkil etish mexanizmlarini yaratish hamda ilmiy jihatdan asoslash pedagogika fanining muhim masalalaridan biridir. Ushbu masalani har tomonlama o'rganish va ta'lim muassasasini ilmiy metodik boshqarish modelini tashkil etish hamda amaliyotga tatbiq etish nihoyatda zarur. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29 mart 2021 yildagi 163-son "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari" haqidagi qarorida xam "Kollej va texnikumlarga o'quvchilar dual ta'lim shakli bo'yicha o'qishga Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmalarining takliflari asosida o'quv yili davomida qabul qilinadi." [2]. Uning asosida ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va uni innovatsion boshqarish masalasiga tamomila yangicha yondashgan holda faoliyat ko'rsatish yotadi.

Maktab rahbarlarining vazifalari, huquq va burchlari, mas'uliyatlari ilmiy asosda belgilab berilishi va to'la bajarilishi natijasida umumiy o'rta ta'lim muassasalari ilmiy-metodik asosda boshqariladi. Bu borada rahbarlarning e'tiborini o'quv jarayonini innovatsion boshqarishni rivojlantirish, takomillashtirish va ularni nazorat qilish bilan bog'liq bo'lgan vazifalarni oldingi o'rinlarga qo'yishni talab etiladi. Masalan:

- o'rta saviyali o'quvchiga nisbatan mo'ljall olishdan voz kechish;
- har bir o'quvchi shaxsining eng yaxshi sifatlarini aniqlash va uni rivojlantirish, ularning qiziqishlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari, tanlagan yo'nalishlari, shaxsiy sifatleri, aqliy intellektual xususiyatlarini aniqlash;
- har bir o'quvchining ehtiyoji, qiziqishi, iqtidori va imkoniyatiga yarasha o'quv topshiriqlarini tayyorlash;

• ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi shaxsining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish lozim.

Ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini ilmiy-metodik asosda tashkil etishning muhim jihati sifatida fan o'qituvchilarining bilim, malaka, kasb mahorati doirasida zamon talablariga muvofiq faoliyat ko'rsatishlarini ta'minlovchi uzluksiz metodik xizmatni vujudga keltirish zarur. O'qitish metodlarining har biri o'zining umumdidaktik mohiyatiga ko'ra, ta'lim jarayonining subyektlari o'qituvchi va o'quvchining hamkorligidagi harakat modeli hisoblanadi.

Ta'lim muassasasi rahbarining boshqaruv kompetentligi:

- rahbarning real holatlarda vujudga keladigan tipik kasbiy muammolarni hal etishi;
- kasbiy-boshqaruv faoliyatining ustunligi va obyektiv tarzda masalalarni zudlik bilan hal etishi;

• yuksak salohiyati, rahbar sifatida namunaligi, shaxsiy faoliyati, tajribasi;

• yuqori darajadagi kasbiy intellekti orqali maqsadga erishish darajasidir.

Innovatsion ta'limda klaster texnologiyalaridan foydalanish yaxshi samara berayotganligi e'tirof etilmoqda.

“Pedagogik ta'lim klasteri “ta'lim – ilm-fan – ta'lim vositalari – texnologiya – boshqaruv – biznes” innovatsion zanjirini hosil qiladi, uni ilmiy nuqtai nazardan tadqiq qilish bugungi pedagogikamizning oldidagi muhim vazifalardan bo'lib turibdi. Ta'lim majmuasini tashkil qiluvchi bo'g'inlar o'rtasida mavjud tabiiy aloqani manfaatdorlik va samaradorlik nuqtai nazaridan, ma'lum hududning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ta'minlash tobora zaruratga aylanib bormoqda” [3].

“Pedagogik ta'lim klasteri – muayyan jug'rofiy hududning raqobatbardosh pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish maqsadida bir-biri bilan uzviy aloqadagi teng huquqli alohida subyektlarning, texnologiya va inson resurslarining integratsiyalashuvini kuchaytiruvchi mexanizm” [4].

Ushbu ta'rifga hamohang ravishda kafedramiz olimlari tadqiqotimiz mavzusi maqsadi yuzasidan biz ham quyidagicha tarif berishga harakat qildik. “Ta'lim majmuasining asosiy mahsuloti raqobatbardosh kadrlar va ta'lim xizmatlari hisoblanadi. Ta'lim klasterining pirovard maqsadi ta'lim va ilmiy jarayonlarni takomillashtirishga karatilgan bo'ladi. Bu esa tizimda boshqaruv, tuzilma va sifat bilan bog'liq jiddiy o'zgarishlar bilan birga, mutaxassislar tayyorlash tizimida ayrim tashkiliy va tarkibiy o'zgarishlarni ham talab qiladi.” [5]

Bunday bog'liqlik ta'lim muassasalarida o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini tashkil etishga alohida ahamiyat qaratish va unda o'quv faoliyati jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish zaruratini belgilaydi.

Demak, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirishni tashkil etish va boshqarishga tizimli yondashuv texnologiyasini tatbiq etmasdan o'quv faoliyati jarayonlari sifat va samaradorligini ta'minlashni tasavvur qilib bo'lmaydi. O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlariga tizimli yondashuvning joriy etilishi mazkur jarayonlarda o'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlariga tizimli yondashuvni tatbiq etish asosida ularning o'quv faoliyati samaradorligini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etuvchi jarayonlar (o'rganilayotgan obyektning aniqligi, mazmun-mohiyati va ahamiyatini belgilangan maqsadga mos kelishini ta'minlash, izchil va uzviy yangilab borish, o'quvchilarning moyilligini aniqlash, refleksiv faoliyat ko'rsatishga ularda ehtiyojlar shakllantirish va motivlashtirish, yangi ta'limiy dasturlar va ta'lim texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etish, o'quv-metodik materiallar bilan ta'minlash, o'quvchilarning o'zaro do'stona munosabatlarga asoslangan ijodiy-tahliliy hamkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quvchilarning bilimi, dunyoqarashi va o'zaro munosabatlarini nazorat qilish, refleksiv faoliyat jarayonlarini

vaziyatlarga ko'ra muvofiqlashtirish) ning majmui yaxlit tizim sifatida inobatga olinishi maqsadga muvofiq. O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etuvchi jarayonlarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi, ya'ni tizimga xos xususiyatlarga ega ekanligi o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini bir butun, ya'ni yaxlit holda tasavvur qilish talab etiladi. O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari murakkab pedagogik tizim sifatida alohida xususiyatlarga ega bo'lgan bir necha komponentlar majmuidan iborat bo'ladi. Shunday ekan, o'quvchilarning o'quv faoliyati jarayonlari samaradorligini o'rganishda o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari o'rtasidagi aloqalar hamda o'zaro bog'liqlik xususiyatlari aniqlanadi, chunki har bir komponent yaxlit tizimning o'zgarishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. Lex.uz
- 2.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 29.03.2021 yildagi 163-son. Lex.uz
- 3.Yo'ldoshev J.G., Ucmunov C.A. Ta'lim menejmenti. – Toshkent, 2006.
- 4.Muxamedov G.I., Xo'jamqulov U.N., Toshtemirova C.A. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri / monografiya -T.: Univertitet, 2020. 280 b.;
- 5.Musurmonov R. Klaster texnologiyalari asosida o'quv-tarbiya faoliyatini takomillashtirish / monografiya, T. "ZEBO PRINT" 2023.188 b.

INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK MUTAXASSISLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Oyistaxon Yuldashevna Xoligova

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Har qanday jamiyatdagi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishga qarab qadriyatlar o'zgaradi. Fan inson faoliyatining o'ziga xos shakli sifatida yangi bilimlarni olishni ta'minlaydi, uning natijalarini tekshiradi, tizimlashtiradi va tarqatadi. Jamiyatdagi qadriyatlarning o'zgarishi asta-sekin turli fanlarda: falsafa, sotsiologiya, psixologiya va boshqalarda, shu jumladan pedagogikada aks etadi. Aksiologik yondashuv ta'limning gumanistik konsepsiyasiga asoslangan, chunki u maqsadlar, mazmun va texnologiyani uning shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan qiymat natijalariga yo'naltiradi.

Kalit so'zlar: aksiologik yondashuv, uzluksiz ta'lim, potensial Daraja, klassifikatsiya, motiv va stimuly, ruhiy stress.

Zamonaviy sharoitda uzluksiz ta'limga o'tish ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bu mamlakatning ijtimoiy rivojlanishining bir qator dolzarb ehtiyojlari bilan bog'liq. B.S.Gershunskiy ta'kidlaganidek, "uzluksiz ta'limning yagona tizimini rivojlantirish istiqbollari aniqlash murakkab, fanlararo muammo bo'lib, uni faqat yaxlit nazariy konsepsiya asosida hal qilish mumkin, unda jamiyatning ta'lim tizimlariga bo'lgan dolzarb va istiqbolli talablarini belgilaydigan tashqi, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, shuningdek, insonning ta'lim zinatpoyasi zinatpoyalari bo'ylab harakatlanish jarayonini tavsiflovchi ichki, psixologik va pedagogik omillar, bunday harakatning motivlari va stimullari aks ettirilishi kerak.

Tibbiyot kadrlarini kasbiy tayyorlash tizimi ilmiy adabiyotlarda aniqlangan pedagogik tizimlarning xususiyatlari natijasida pedagogik tizimlar tipologiyasiga tegishli. YA'ni:

- kasbiy faoliyatni nazariy tushunish va qurish uchun asos bo'lib xizmat qiladi;
- muayyan kasbiy ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassisning shakllanishiga maqsadli pedagogik ta'sir yaratish uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liq vositalar, usullar va protseduralarning ma'lum bir to'plamini o'z ichiga oladi;
- pedagogik faoliyatning qiymat-semantik, meyoriy, texnologik va protsessual-samarali funksiyalarining bajarilishini ta'minlaydi;

- mutaxassisni rivojlantirish maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Har qanday jamiyatdagi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishga qarab qadriyatlar o'zgaradi. Fan inson faoliyatining o'ziga xos shakli sifatida yangi bilimlarni olishni ta'minlaydi, uning natijalarini tekshiradi, tizimlashtiradi va tarqatadi. Jamiyatdagi qadriyatlarning o'zgarishi asta-sekin turli fanlarda: falsafa, sotsiologiya, psixologiya va boshqalarda, shu jumladan pedagogikada aks etadi.

Aksiologik yondashuv ta'limning gumanistik konsepsiyasiga asoslangan, chunki u maqsadlar, mazmun va texnologiyani uning shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan qiymat natijalariga yo'naltiradi.

Salomatlik, albatta, insoniyatning shubhasiz qadriyatlaridan biridir. An'anaviy, tarixiy tushunchada inson salomatligi - bu butun tanasining normal faoliyati bilan tavsiflanadigan va shaxsning jismoniy va ruhiy farovonligini aks ettiradigan tananing holati. Vaqt o'tishi bilan tibbiy bilimlarning to'planishi va tibbiy nazariyaning rivojlanishi tabiiy ravishda kasalliklarni nafaqat davolash, balki asosiy narsa oldini olish kerakligini tushunishga olib keldi.

O'rta tibbiy xodimlarni uzluksiz kasbiy tayyorlashda aksiologik yondashuv quyidagilarni anglatadi: tibbiy faoliyat subyekti — xodimning qadr-qimmatini tan olish;

hamshiraning kasbiy faoliyati obyekti sifatida inson va umuman jamiyat salomatligining qiymati;

hamshiraning kasbiy faoliyatining o'zi va uning natijalari qadriyatlari.

Kompetentsiyaviy yondashuvi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv zarurati "deyarli barcha kasblardagi tub o'zgarishlar; yangi kasblarning paydo bo'lishi, ish hayoti davomida gorizontalar harakatchanlikning ortib borayotgan roli; oliy ta'limning professionallashuvi; kasblar va mutaxassislarning globallashtirish; shaxsiy rivojlanish vazifalarini murakkablashtirish; turmush tarzining o'zgarishi: global, jamiyat, tashkiliy, individual".

Faoliyat yondashuvi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning samaradorligi, deyarli barcha tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, uning faoliyat xususiyatiga ega ekanligi bilan belgilanadi. Kompetensiya, ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, nafaqat kasbiy faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini, balki unga amaliy tayyorgarlikni ham o'z ichiga oladi.

Faoliyat yondashuvi juda keng tarqalgan va o'rganilgan psixologik va pedagogik ishlardan biri bu faoliyat yondashuvi. Faoliyat prinsipi tushuntirish prinsipi sifatida falsafa, sotsiologiya, pedagogika, tibbiyot, psixologiya va boshqa fanlardagi tadqiqotlarning uslubiy asosini tashkil etadi. Barcha faoliyat turlari amaliyotga kirish imkoniyatiga ega, uning imkoniyatlarini boyitadi. Insonning tashqi dunyoga o'zgaruvchan ta'siri insonning faoliyat subyekti sifatida rivojlanishi bilan bog'liq.

Faoliyatga asoslangan yondashuv mutaxassislarning uzluksiz kasbiy tayyorgarligini quyidagi jihatlarida ko'rib chiqishga imkon beradi: faoliyat toifasi holat va jarayon sifatida; shaxs toifasi, uning munosabatlari va munosabatlari; mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi toifasi mutaxassisning bilimlari, ko'nikmalari va uning kasbiy fazilatlarini to'plami sifatida.

Integrativ yondashuv. Hozirgi bosqichda ta'limni rivojlantirishning hal qiluvchi omillaridan biri bugungi kunda dunyoda ro'y berayotgan integratsiya va globallashtirish jarayonlaridir. Va bu jarayonlar noaniqlik, qarama — qarshilik bilan ajralib tursa-da, ko'pincha tadqiqotchilar-faylasuflar, iqtisodchilar, sotsiologlar, psixologlar va boshqalarning qarama-qarshi baholarini olishadi, integratsiya tendensiyalari hayotning turli sohalarini, shu jumladan ta'lim sohasini qamrab olgan holda tobora kengayib bormoqda.

Integrativ yondashuv pedagogik nazariya va amaliyotni rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin, bu uning tarkibiy qismlarining o'zgarishini va yangi shakllanishlarning paydo bo'lishini, butunlikni shakllantirish jarayoni va natijasini ta'minlaydi.

Mutaxassislarning uzluksiz kasbiy tayyorgarligiga nisbatan integral yondashuv, birinchi navbatda, yuqorida ta'kidlangan uslubiy yondashuvlarni (tizimli, aksiologik, kompetensiya va faoliyat) o'rganishga, birlashtirishga imkon beradi; tizimga kiritilgan o'zaro ta'sir qiluvchi elementlarning sifat va miqdoriy o'zgarishlarini hisobga olishga imkon beradi; yaxlit tibbiy va psixologik shakllanish jarayonining yo'nalishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxmudov M.X. Ta'limni didaktik loyihalashning nazariy asoslari: Ped. fan. nom. dis. – T.: 2004. – 269 b.
2. Mirzaabdullayev J.B. Xushnayevo O.A. Zamonaviy mutaxassisni tayyorlashga komponentli yondashuv // “O'rta maxsus va oliy ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini takomillashtirish” mavzusida ilmiy-amaliy anjuman. – T.: 2015.
3. Talizina, N.F. Pedagogicheskaya psixologiya: ucheb. posobiye dlya stud. sred. ped. ucheb. Zavedeniya. / – 9-ye izd., stereotip. – Moskva: Izdatelskiy sentr «Akademiya», 2013. – 288 b.

POLSHANING PROFESSIONAL TA'LIMI VA MALAKA OSHIRISH TIZIM TAHLILI

Xolxodjayeva Dilfuza Shoakrom qizi

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola Polsha Respublikasining professional ta'lim tizimi haqida batafsil ma'lumot beradi. Mazkur tizim mehnat bozoridagi talab va o'zgaruvchanlikka moslashgan bo'lib, mamlakatda texnik va kasbiy malakali ishchi kuchini tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Maqolada professional ta'limning asosiy bosqichlari, o'quv dasturlari, davlat va xususiy sektor hamkorligi, hamda raqamlashtirish va innovatsiyalarning o'rni haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, Polshada kasb-hunar ta'limida qo'llaniladigan dual ta'lim tizimi, sertifikatlash jarayoni va xalqaro hamkorlikning ahamiyati tushuntirilgan.

Kalit so'zlar: Polsha, professional ta'lim, kasbiy malaka, mehnat bozori, dual ta'lim tizimi, sertifikatlash, kasb-hunar ta'limi, davlat-xususiy hamkorlik, raqamlashtirish, innovatsiyalar, malaka oshirish, iqtisodiy rivojlanish, xalqaro hamkorlik.

Polshaning professional ta'limi (kasbiy o'qitish) sohasida juda ko'p qirrali va rivojlanayotgan tizim mavjud. Ushbu tizim Polshaning mehnat bozoriga va xalqaro standartlarga mos keluvchi, kasbiy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

1. Professional ta'lim tuzilishi va darajalari. O'rta kasbiy ta'lim: Polshada o'rta kasbiy ta'lim boshlang'ich, o'rta va oliy bosqichlarga bo'linadi. Maktabdan keyingi kasbiy ta'lim texnikum va kasbiy o'quv markazlari orqali amalga oshiriladi. Texnikumlar va kasbiy litseylar: O'rta maktabni tamomlagan o'quvchilar texnikum yoki kasbiy litseylarda maxsus tayyorgarlik ko'rishlari mumkin. Texnikumlar, odatda, 4 yil davom etadi va ular ham umumiy, ham maxsus fanlarni o'z ichiga oladi. Oliy kasbiy ta'lim: Oliy o'quv yurtlarida an'anaviy universitet va texnik universitetlar mavjud. Texnik universitetlar texnologik va injenerlik yo'nalishlariga ko'proq e'tibor qaratadi va mehnat bozoridagi talabga mos kadrlarni tayyorlaydi.

2. Ta'lim standartlari va talablar. Polshada kasbiy ta'lim davlat tomonidan qat'iy nazorat qilinadi va milliy mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashtiriladi. Mazkur sohada ishlab chiqilgan standartlar o'quv rejalari va dasturlarni mehnat bozori ehtiyojlari bilan muvofiqlashtiradi. Polshaning kasbiy ta'lim tizimida xalqaro tan olingan sertifikat va diplom olish imkoniyati mavjud. Bu esa Polshada o'qigan talabalarga Yevropa bo'ylab ishlash imkoniyatini beradi.

3. Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim. Polshada kasbiy ta'limda amaliyot o'tkazishga katta e'tibor qaratiladi. O'quvchilarga amaliy tajriba olish uchun kompaniyalar bilan hamkorlik o'rnatiladi va ularning aksariyati o'qish davrida yoki o'qishdan so'ng ish bilan ta'minlanadi. Dual ta'lim tizimi ham keng joriy etilgan bo'lib, bunda talabalar amaliyot va nazariy bilimlarni bir vaqtning o'zida o'rganadilar. Bu ta'lim usuli Germaniyada mashhur bo'lib, Polsha uni o'z tizimiga ham muvaffaqiyatli joriy qilgan.

4. Yevropa Ittifoqi bilan integratsiya. Polsha Yevropa Ittifoqi tarkibida bo'lganligi sababli, kasbiy ta'lim tizimi ham Yevropa standartlariga moslashtirilgan. Shu sababli, Polshada olingan kasbiy diplomlar va sertifikatlar Yevropa bo'ylab tan olinadi. Yevropa kredit transfer tizimi (ECTS) ham joriy etilgan bo'lib, bu talabalarga boshqa Yevropa mamlakatlarida o'qishni davom ettirish va o'qish dasturlarini tan olishda yordam beradi.

5. Kasbiy o'qitishda raqamlashtirish va innovatsiya. Polshada kasbiy ta'limda raqamli texnologiyalarga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Talabalarga zamonaviy kompyuter dasturlari, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli loyihalash bilan ishlash imkoniyati beriladi. Texnologik o'zgarishlarga moslashish uchun kasbiy ta'lim dasturlari muntazam ravishda yangilanadi va yangi o'quv dasturlari qo'shib boradi.

6. Malaka oshirish va doimiy ta'lim. Kadrlar malakasini oshirish uchun turli o'quv kurslari, seminarlari va qisqa muddatli dasturlar mavjud. Bu o'quv dasturlari o'qituvchilar va mutaxassislariga o'z sohalaridagi bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda yangilab turishga yordam beradi. Kasbiy ta'lim sohasidagi innovatsiyalar va yangi ko'nikmalarni shakllantirish uchun Polsha doimiy ta'lim tamoyillariga amal qiladi.

Polshada ko'pgina davlat professional ta'lim muassasalari o'quvchilarga bepul ta'lim olish imkoniyatini beradi, ayniqsa o'rta kasbiy ta'limda (texnikumlar va kasbiy litseylarda) bu qoida amal qiladi. O'rta kasbiy ta'lim: Polshada texnikum va kasbiy litseylarda o'qish davlat tomonidan moliyalashtiriladi, shuning uchun Polsha fuqarolari va Yevropa Ittifoqi (YEI) fuqarolari uchun bepul. Ammo ba'zi materiallar yoki maxsus jihozlar uchun qo'shimcha xarajatlar talab qilinishi mumkin.

Oliy kasbiy ta'lim: Davlat universitetlari va texnik universitetlarida ko'plab texnik va kasbiy yo'nalishlar uchun o'qish bepul, ammo bu asosan Polsha va YEI fuqarolari uchun amal qiladi. Yevropadan tashqaridagi talabalar uchun kontrakt asosida to'lov kiritilishi kerak va bu to'lovlar har yilgi dasturga va o'quv yo'nalishiga qarab o'zgaradi.

Polshada malaka oshirish tizimi mehnat bozorining o'zgaruvchan talablariga javob berish, kadrlarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, hamda doimiy kasbiy rivojlanishni ta'minlash maqsadida keng qamrovli shaklda ishlab chiqilgan. Mazkur tizim kasbiy bilim va tajribalarni yangilash, yangi sohalarga moslashish imkoniyatini beruvchi turli kurslar, dasturlar va sertifikatlar orqali amalga oshiriladi. Quyida Polshaning malaka oshirish tizimi haqida batafsil ma'lumot berilgan: Polshada malaka oshirish tizimi asosiy uchta qatlamga ega:

O'quv markazlari va professional institutlar: Malaka oshirish dasturlarini o'quv markazlari, davlat va xususiy professional institutlar tashkil etadi. Bu markazlar ishchi kuchiga ehtiyoj bo'lgan sohalar bo'yicha keng qamrovli o'quv dasturlarini taqdim etadi.

Ish joyidagi malaka oshirish: Polsha kompaniyalari va tashkilotlari o'z xodimlarining malakasini oshirishni qo'llab-quvvatlaydi. Xodimlar ko'pincha yangi texnologiyalar yoki jarayonlarga moslashish uchun ichki o'quv dasturlarida qatnashadi.

Onlayn va oflayn kurslar: Ko'plab o'quv markazlari zamonaviy texnologiyalarni qo'llash imkonini beruvchi onlayn va oflayn kurslar taklif qiladi. Bu kurslar ishga moslashish uchun keng qamrovli va moslashuvchan ta'lim imkoniyatlarini beradi.

Malaka oshirishning turli dasturlari. Polshada malaka oshirish dasturlari ishchi kuchining o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun turli shakllarda tashkil etiladi: Qisqa muddatli kurslar va seminarlar: Bu dasturlar bir necha kun yoki haftaga mo'ljallangan bo'lib, muayyan ko'nikma yoki mavzuni tez o'rganish uchun mo'ljallangan. O'rta muddatli dasturlar: Bir necha oydan 1 yilgacha davom etuvchi bu dasturlar professional bilimni yanada kengaytirish yoki muayyan sohada chuqurroq bilim olishni ko'zda tutadi. Uzoq muddatli va sertifikat dasturlari: Texnologik va kasbiy sohalarda chuqurroq o'qitish va maxsus sertifikat olish imkonini beruvchi 1 yilgacha bo'lgan dasturlar. Ular o'quvchilarga xalqaro sertifikat olish imkoniyatini ham beradi.

Davlat tomonidan subsidiyalar: Polsha hukumati ba'zi sohalar uchun malaka oshirish dasturlariga subsidiyalar ajratadi, bu ayniqsa mehnat bozorida yetishmayotgan kadrlar uchun taalluqli.

Ish beruvchilar moliyaviy ko'magi: Ko'plab ish beruvchilar o'z xodimlarini malaka oshirish kurslari bilan ta'minlash uchun mablag' ajratadi. Bu kurslar xodimlarning kasbiy rivojlanishi va kompaniyaning umumiy maqsadlariga mos keladigan yo'nalishlarda amalga oshiriladi.

Grantlar va stipendiyalar: Yevropa Ittifoqining "Erasmus+" dasturi va boshqa xalqaro grantlar orqali Polsha fuqarolariga va chet ellik mutaxassislariga malaka oshirish uchun mablag' olish imkoniyati mavjud.

Doimiy kasbiy rivojlanish (Continuous Professional Development – CPD) Polshada CPD dasturlari mutaxassislarining bilim va ko'nikmalarini doimiy yangilab borishini ta'minlashga yo'naltirilgan. Ko'pgina professional assotsiatsiyalar o'z a'zolaridan ma'lum miqdordagi CPD kreditlarini yig'ishni talab qiladi, bu esa mutaxassislarining doimiy ravishda rivojlanib borishini ta'minlaydi.

CPD faoliyatlari: Ular o'z ichiga konferensiyalar, seminarlar, qisqa kurslar, va sertifikatlashtirilgan o'quv dasturlarini oladi. Har bir CPD faoliyati uchun kreditlar beriladi va bu kreditlar mutaxassisning sertifikatlarini yangilash yoki karerada ko'tarilish uchun zarur.

Polsha malaka oshirish tizimida dual ta'lim keng qo'llaniladi, bunda nazariy ta'lim va amaliyot bir vaqtning o'zida olib boriladi. Bu tizimda talabalar: Ish joyida amaliyot o'tkazish orqali real tajriba orttiradi.

Dual ta'lim dasturlari odatda texnik va sanoat sohalarida qo'llaniladi. Ish beruvchilar o'z xodimlarini dual tizim orqali o'qitish uchun ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qiladi, bu esa bitiruvchilarni yuqori darajada malakali qilib yetishtiradi.

Innovatsiyalar va raqamli malaka oshirish. Polshada raqamlashtirishning kuchayishi bilan malaka oshirish tizimi texnologik rivojlanishga moslashmoqda. Kompyuter dasturlari, raqamli loyihalash va boshqa texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini oshirishga yo'naltirilgan kurslar ko'paymoqda. Raqamli ta'lim platformalari yordamida onlayn kurslar va masofaviy o'qitish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu ayniqsa band mutaxassislar uchun qulay, chunki ular ish vaqtiga moslab o'z bilimlarini oshirishlari mumkin.

Malaka oshirish dasturlari yakunida qatnashuvchilar sertifikatlar va diplomlar oladi. Ushbu sertifikatlar ko'pincha Yevropa Ittifoqi standartlariga moslashtirilgan, bu esa Polshada olgan sertifikatlarning xalqaro miqyosda tan olinishini ta'minlaydi. Texnik va kasbiy sohalarida xalqaro tan olingan sertifikatlar olish imkoniyati mavjud, bu esa o'quvchilarga Yevropa bo'ylab kasbiy imkoniyatlarini kengaytiradi.

Umuman olganda, Polshaning malaka oshirish tizimi o'z ichiga keng qamrovli ta'lim dasturlarini oladi va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Malaka oshirish kurslari va dasturlari nafaqat Polsha, balki Yevropaning boshqa mamlakatlari uchun ham mos keluvchi standartlarda ishlab chiqilgan bo'lib, o'z bilim va ko'nikmalarini oshirishni xohlovchilarga keng imkoniyatlar yaratadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). (2020). Vocational education and training in Poland. CEDEFOP country reports series. <https://www.cedefop.europa.eu>
2. Górnjak, J., & Jelonek, M. (2019). Vocational education and labour market outcomes in Poland. Warsaw: Polish Ministry of National Education.
3. Kurek, S. & Rachwał, T. (2018). Contemporary issues in Polish vocational education and training: Challenges and opportunities. *Journal of Vocational Education and Training*, 70(3), 367-385. doi: 10.1080/13636820.2018.1449369.
4. Ministry of National Education of Poland. (2021). Report on the status of vocational education in Poland. Warsaw: Ministry of National Education.
5. Mazurkiewicz, G. (2021). The role of dual education in Polish vocational training system. *Polish Educational Review*, 45(2), 112-130.
6. Wrobel, M. (2020). Digital transformation in vocational education in Poland: Opportunities and obstacles. *Digital Education Review*, 37, 74-89.
7. European Union. (2022). Skills forecast: Trends in Polish labour market and vocational education. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu>
8. Rutkowski, J. (2020). Poland's vocational education: An analysis of effectiveness and reforms. *World Bank Working Papers*, Washington, D.C.: World Bank Group.

DEVELOPING LINGUISTIC-CULTURAL COMPETENCIES IN VOCATIONAL EDUCATION STUDENTS

Xolxodjayeva Difuza Shoakrom qizi

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotation. Developing linguistic-cultural competencies in vocational education institutions helps students not only understand foreign languages linguistically but also grasp them culturally. This process aims to prepare students to apply foreign languages practically, respect foreign cultures, and foster effective communication skills.

Key words: linguistic-cultural competency, Michael Byram, V.G. Kostomarov, linguistic knowledge.

The importance of linguistic and cultural competence lies in providing learners of foreign languages not only with linguistic knowledge but also with a deeper understanding of the culture, values, and communication styles of native speakers of that language. This competence teaches students to communicate effectively in multicultural societies and to establish empathetic and respectful interactions with representatives of diverse cultures. To cultivate this competency, implementing curricula that integrate both linguistic and cultural elements, conducting interactive lessons, and providing students with additional resources on cultural topics in foreign languages are considered effective approaches.

Definition of linguistic-cultural competency. Linguistic-cultural competency is the ability of students to communicate effectively in linguistic and cultural contexts by learning both the language and culture simultaneously. This competency includes not only grammatical and lexical knowledge but also insights into the culture, values, and social norms of the language speakers. Through this competency, students develop empathy, respect, and communication skills when interacting with individuals from various cultures.

Key researchers in linguistic-cultural competency studies:

1. Michael Byram - A prominent researcher who has significantly contributed to the theory of linguistic-cultural competency, Byram proposes a comprehensive approach that includes cultural aspects within language learning.

2. A.V. Vereshchagin and V.G. Kostomarov - These scholars have made significant contributions to the fields of linguoculturology and linguistic-cultural competency, focusing on studying the integration of language and culture.

3. I.L. Pluzhnik - Conducted research on linguistic-cultural competency and the acquisition of culture in foreign language learning.

4. Edward Sapir and Benjamin Whorf - Known for theories on the interaction between language and culture. Whorf's "linguistic relativity" theory is a critical theoretical foundation in linguistic-cultural competency.

The work of these scholars is invaluable for integrating linguistic-cultural competencies into foreign language teaching methodology. This competency enables students to gain a deeper understanding of the cultural aspects associated with the language they are learning.

The interrelation between linguistic-cultural competency and foreign language learning. Linguistic-cultural competency and foreign language learning are closely linked, as language acquisition encompasses not only linguistic knowledge but also an understanding of the culture, customs, values, and communication styles of the language's speakers. Developing linguistic-cultural competency allows students to achieve a deeper understanding of the language and to adapt effectively in communication.

Key reasons for the interrelation:

1. Connection between language and culture: Every language reflects unique aspects of its culture. When learning a foreign language, students gain knowledge of the linguistic forms as well as the lifestyle and worldview of its speakers. For instance, idioms, metaphors, and terms often express the cultural values of a nation.

2. Communication and intercultural competence: In mastering a foreign language, linguistic-cultural competency is essential for effective communication. With this knowledge, students adapt better in interactions, understanding non-verbal cues and enhancing their social adaptability with speakers from different cultures.

3. Increased interest in foreign language learning: Materials that include cultural content enhance students' interest in the language. This approach encourages students to understand the language both grammatically and in its practical, cultural dimensions, thus boosting educational effectiveness.

4. Ability to apply language in context: Linguistic-cultural competency enables students to use the language in real contexts related to the culture of its speakers. This ensures that they can communicate effectively in professional or international contexts.

In conclusion, incorporating linguistic-cultural competency in foreign language education encourages students to consider both the linguistic and cultural aspects of a foreign language, preparing them for global engagement and effective interaction within diverse cultural environments.

References:

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.

2. Risager, K. (2007). Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm. Multilingual Matters.

3. Vereshchagin, E. M., & Kostomarov, V. G. (1990). Language and Culture: The Sociolinguistic Competence. Moscow State University.

4.D.Sh.Xolxodjayeva "Xorijiy til (ingliz tili)ni kasbga yo'naltirib o'qitishda zamonaviy metodlardan foydalanishning ahamiyati"- "Ilm-fan ta'limda innovatsion yondashuvlar, muommolar, taklif va yechimlar" 30/09/2023

5.D.Sh.Xolxodjayeva "Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarga ingliz tilini kasbga yo'naltirib o'qitish bo'yicha yondashuvlar"- "Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi" 06/05/2024.

PROFESIONAL TA'LIM TIZIMINI RAHBAR VA PEDAGOG KADRLAR SALOHIYATINI YANADA OSHIRISH ORQALI PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINI ZAMONAVIY QIYOFASINI (IMIDJINI) YARATISH

Yakubova Shoiri Alijonovna

Namangan viloyati Pop tumani 3-son kasb-hunar maktabi Katta ustasi.

Annotatsiya. Maqolada kelajakda professional ta'lim muassasalarini zamonaviy qiyofasini yaratish orqali rahbar va pedagog kadrlar salohiyatini oshirish masalalari bo'yicha yutuqlarni ommalashtirishga doir aniq takliflar berilgan. Maqolani yoritishda O'zbekiston Respublikasi pukumati qarorlari, farmonlari, loyixalari, fond materiallari, adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy va ommaviy adabiyotlardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion kutubxona, bahs-munozara maydonchasi

Respublikamiz professional ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar o'sib kelayotgan yosh avlodda intellektual qobiliyatlar va kasbiy bilimlarni rivojlantirishni ko'zda tutadi. Bu esa o'z navbatida kasb-hunar maktablarida mutaxassislik fanlaridan o'quv amaliyotlari, ishlab-chiqarish amaliyotlari hamda diplom oldi amaliyotlarini ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari asosida tashkil etishni, shu orqali o'quvchilarda kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishni taqozo etadi. Professional ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'quv jarayonini asosini o'quvchilarga amaliy bilimlarni berish, ularda hayotiy hamda kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida egallangan bilimlarni qo'llay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni tashkil etadi. Ishlab chiqarish amaliyoti esa o'quvchining olgan nazariy va amaliy ko'nikmalarini amaliyotda qo'llay olishi bilan bog'liq jarayonlarni o'z ichiga oladi. Barcha turdagi amaliyotlarni zarurati shundaki avvalo o'quvchi olgan bilimni qo'llay olish darajasi

muximliligidadir. Ushbu pedagogik faoliyat ma'zmoni professional ta'lim tizimlarida amalga oshirilayotgan o'quv amaliyotlarining asosiy maqsadini ifodalashga xizmat qiladi.

Professional ta'lim muassasalarini zamonaviy qiyofasini yaratish orqali rahbar va pedagog kadrlar salohiyatini oshirish bo'yicha kelgusi rejalarni yoritib berish.

Maqsadan kelib chiqib vazifalarini belgilaymiz;

- o'quvchilarning ma'naviy va aqliy bilimlari shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash;

- muammolarni aniqlash va yechimlariga takliflar berish;

Bugungi kun talablari barcha turdagi ta'lim jarayonini oshirish masalasiga yangicha yondashishni, bajarilgan ishlar bilan cheklanmasdan, uni muntazam ravishda takomillashtirish, yangi uslub va shakllarini ishlab chiqish, amaliyotga joriy etish kabi muhim vazifalarni qo'yimoqda. Professional ta'lim tizimida ta'limni samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan ishlarning bosh maqsadi, ularda o'quvchilarga mustaqil bilimlarni yetkazib berish, ularda mustaqil ongni shakllantirish, yuqori ko'rsatkichlarga erishish omillarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadning ijobiy yechimini ta'minlash bugungi kun talabi va ijtimoiy munosabatlar ma'zmunining chuqurlashuvi natijasida yuzaga kelayotgan hayotiy zarurat tufayli, ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga nisbatan yangicha yondashuvni shakllantirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu munosabat bilan rivojlanib borayotgan taraqqiyot davrida ishchi kasblarni puxta egallashga qaratilgan turli ta'lim tuzilmalari faoliyat olib bormoqda. Mehnat bozoridagi ehtiyojlar, jumladan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun raqobatbardosh kadrlarni professional ta'lim bosqichlarini joriy qilish orqali tayyorlash hamda turli yoshdagi shaxslarning «Hayot davomida ta'lim olish» prinsipi asosida ta'lim olishga bo'lgan talablarini qondirish professional ta'limning maqsadi hisoblanadi.

Maqola orqali olingan xulosalarni amaliyotda qo'llanilishi professional ta'lim muassasalari faoliyatini amalga oshirish texnologiyasini takomillashtirish, bu jarayonni monitoring qilinish tizimini, professional ta'lim muassasalarida tadbirkorlikni shakllantirishni samaradorligini baholash, nazorat tizimini qo'llagan holda boshqarish mexanizmlarni takomillashtirish va rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim berish bilan birgalikda tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish bo'yicha zarur ishlarni berish va ularni kelgusida o'z biznesini tashkil yetish yuzasidan metodik qo'llab-quvvatlash tadbirlarini amalga oshirish ham belgilangan.

Maqolani dolzarbligi shundaki rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ko'rish mumkinki, avvalo mehnat bozorini malakali kadrlar bilan ta'minlashga katta ahamiyat berilgan. Bu jarayonda asosiy talab professional ta'lim tizimiga qo'yiladi. Mehnat bozorini yetuk kadrlar bilan ta'minlashda esa ta'lim muassasi zamonaviy qiyofada bo'lishi bilan ahamiyati oshib boradi.

Egallayotgan mutaxassisligidan qat'i nazar bugungi kunda har bir yosh avlodning kommunikativlik, axborotlar bilan ishlash, shaxs sifatida o'zini o'zi rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umumiy, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish, liderlik, qat'iylilik, kreativ fikrlashi zamonaviy o'qitish sharoitida katta ahamiyat kasb etadi.

Bunda quyidagi tamoyillarga e'tibor qaratish zarur:

- Ta'limda ilmiylik tamoyili
- Ta'limda tizimlilik va izchillik tamoyili
- Ta'limda onglilik va faollik tamoyili
- Ta'limda bilimlarni puxta va mustaxkam o'zlashtirish tamoyili

Ta'lim jarayoniga qo'yilgan didaktik talablar quyidagilardan iborat:

1. Har bir dars ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak.
2. Har bir dars mustaxkam g'oyaviy-siyosiy yo'nalishga ega bo'lmog'i kerak.
3. Xar bir dars xayot va amaliyot bilan bog'langan bo'lishi kerak.
4. Darsga ajratilgan xar bir daqiqadan samarali foydalanish kerak.
5. Har bir dars xilma-xil usul, uslub va vositalardan foydalangan xolda olib borilishi kerak.
6. Darsda o'quv materialining mazmuniga oid ko'rgazmali qurollar, texnika vositalari va kompyuterlardan foydalanish imkoniyatini yaratmoq zarur.

7. Dars mashg'ulotini butun sinf bilan yoppasiga olib borish bilan har qaysi o'quvchining individual xususiyatlari, ularning mustaqilligini oshirishni xisobga olish.

8. Har bir darsda mavzuning xarakteridan kelib chiqib xalqimizning boy pedagogik me'rosiga murojaat qilish undan foydalanish imkoniyatini izlamoq kerak.

Bugungi kunda yaratuvchilik, bunyodkorlik xissi bilan yashayotgan avlodni tarbiyalash, ularda kasb – hunar ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim jarayoni oldida turgan eng ustuvor vazifalardan biridir. O'quvchilarga sog'lom muhit, qulay shart-sharoitlar yaratib berish orqali ta'lim jarayonini tashkil etish, muammoni hal etishning samarali yechimlaridan biridir. Bunda o'quvchilar ta'lim muassasasida zamonaviy yangi texnika va ilg'or texnologiya vositalaridan foydalangan holda va albatta, interfaol usullar orqali o'quv jarayonini tashkil etish ko'zda tutilmoqda.

Ta'kidlash joizki, o'quv jarayonida yuksak samaradorlikka erishish ko'p jihatdan ta'lim muassasasida yaratilgan moddiy texnika bazasini mavjud mutaxassislik yo'nalishlariga qay darajada mosligi, to'laqonligi, ta'lim beruvchilarning kompetentligi va yon-atrofdagi ishlab chiqarish korxonalari, ish

beruvchilar bilan amaliy hamkorlikning qay darajada tashkil etilganligi bilan bevosita bog'liq.

Bugungi kunda professional ta'lim jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayyorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rini egallashi, salohiyati va dunyoqarashi shakllanishi lozim. O'quvchilarning ta'lim olishi va kasbiy mahoratini oshirishga kompetensiyaviy yondoshuv-bugun ta'lim jarayonining yuqori sifat va samaradorlikka erishishida muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Professional ta'lim tizimida amaliy ishlar quyidagi loyihalar tartibda amalga oshiriladi.

Ta'lim muassasasida,

- ✚ ta'lim muassasasi xodimlari va o'quvchilarni kutib olish va kirib-chiqishni nazorat qilish maqsadida zamonaviy (no'p) binosi tashkil etiladi;

- ✚ kirish va chiqish joylarida yuzdan tanib olish (feyskontrol) tizimi orqali onlayn davomat yuritish tizimi joriy qilinadi;

- ✚ ma'naviyat burchagi tashkil etiladi;

- ✚ Burchak milliy ruhda bezatiladi, burchakda o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, sport musobaqalari, tadbirlari onlayn ma'lumotlari ko'chma stendi joylashtiriladi, o'quvchilar sog'lom ma'naviy muhitda tarbiyalanishiga sharoit yaratiladi;

- ✚ innovatsion kutubxona burchagi tashkil etiladi.

Burchakda zamonaviy adabiyotlar, qr kodli innovatsion elektron kutubxona stendi, innovatsion kitob javoni, o'quvchilar kitob o'qishi uchun zamonaviy yumshoq o'rindiqalar joylashtiriladi.

- ❖ o'quv jarayonini onlayn boshqarish platformasini yaratish

- ❖ monitoring xonasini tashkil etish

- ❖ innovatsion axborot - kutubxona markazini yaratish

- ❖ innovatsion axborot - kutubxona markazini yaratish

- ❖ ta'lim muassasasi hovlisida zamonaviy bahs-munozara maydonchasini tashkil etish

- ❖ informatika va axborot texnologiyalari fani bo'yicha "aqli auditoriya" innovatsiya xonasini tashkil etish

- ❖ ta'lim muassasasida ishsiz yoshlar, xotin-qizlar va migrantlarni kasb hunarga o'qitish bo'yicha qisqa muddatli o'quv kurslarida o'qitilishi

Professional ta'lim tizimida 2024-2030 yillarida tashkil etiladigan mahsulot ishlab chiqarish va pullik ta'lim xizmatlari to'g'risida ma'lumot:

- ❖ aholiga "B" yoki "BC" toifali haydovchilik guvohnomasini

- beruvchi o'quv kursini tashkil qilish;

- ❖ asalarichilik klasterini tashkil etish;

- ❖ intensiv usulda baliq boqishni tashkil etish;

- ❖ tikuvchilik sohasi bo'yicha ishlab chiqarishni tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda bugungi kun talablari ta'lim sifatini oshirish masalasiga yangicha yondashishni, bajarilgan ishlar bilan cheklanmasdan, uni muntazam ravishda takomillashtirish, yangi uslub va shakllarini ishlab chiqish, amaliyotga joriy etish kabi muhim vazifalarni qo'yimoqda.

Shularni inobatga olgan holda, ta'lim muassasasi rahbar va pedagog kadrlar salohiyatini yanada oshirish uchun rejada ko'rsatilgan ishlar bir debocha bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 2019 yil 6 sentabrdagi PF-5812-son Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 07.08.2020 yildagi 466-son
3. Yangi professional ta'lim — yangi missiya Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri o'rinbosari Murodullo Xolmuxamedov
4. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5 sentabr, oktabr, 2020 yil

4-SHO'BA: O'QUVCHILARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH ORQALI QAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI

DAVLAT VA XUSUSIY SEKTOR HAMKORLIGIDA YOSHLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

p.f.d., professor. Ashurova Sanobar Yuldashevna
Professional ta'limni rivojlantirish instituti bo'lim boshligi,
p.f.f.d., (PhD). Sirojiddinova Nodira

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat va xususiy sektor hamkorligi orqali yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Yoshlarning iqtisodiy mustaqilligi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda davlat tomonidan imtiyozli kreditlar berish, moliyaviy yordam va tadbirkorlikka oid o'quv dasturlarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususiy sektor esa yoshlarga mentorlik dasturlari, amaliy maslahat va sarmoya yordamini taqdim etish orqali yoshlarning tadbirkorlik sohasida muvaffaqiyatli bo'lishini qo'llab-quvvatlaydi. Davlat va xususiy sektor hamkorligi orqali tashkil etilgan tadbirkorlik klasterlari va biznes-inkubatorlar yoshlarga biznes faoliyatini yo'lga qo'yish va moliyaviy mustaqillikka erishish imkoniyatini yaratadi.

Kalit so'zlar: yoshlar tadbirkorligi, davlat va xususiy sektor hamkorligi, imtiyozli kreditlar, tadbirkorlik klasterlari, moliyaviy mustaqillik, mentorlik dasturlari

Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish har bir davlat uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy iqtisodiy tizimda yoshlar iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlik manbai sifatida qaraladi. Yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashda davlat va xususiy sektor hamkorligi muhim rol o'ynaydi. Bu hamkorlik yoshlar uchun zarur resurslar, biznes bilimlari va iqtisodiy imkoniyatlarni yaratadi. O'zbekistonda yoshlar tadbirkorligini rag'batlantirish borasida bir qator qonunchilik hujjatlari va dasturlar qabul qilingan. Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, yoshlarning ijtimoiy va iqtisodiy faolligini oshirish mamlakat kelajagini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, balki yangi ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonda yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish borasida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 16 oktabrdagi 834-sonli qaroriga muvofiq, yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish uchun yoshlar tadbirkorlik klasterlari tashkil qilindi. Bu klasterlar yoshlarga ishlab chiqarish maydonlari, texnik va moliyaviy yordam, tadbirkorlik bo'yicha maslahatlar va o'quv kurslari orqali o'z bizneslarini boshlashda katta imkoniyatlar taqdim etadi. Ushbu maqolada davlat va xususiy sektor hamkorligida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Davlat yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishda turli yo'llar bilan yoshlarga yordam beradi. Davlat tomonidan yoshlarga qonuniy tartibda imtiyozli kreditlar ajratish, grantlar berish, biznes boshqaruvi bo'yicha ta'lim tashkil etish, maslahat xizmatlari ko'rsatish va maxsus tadbirkorlik klasterlari yaratish kabi choralar ko'riladi. Masalan, "Yoshlar kelajagimiz" va "Har bir oila – tadbirkor" dasturlari davlat tomonidan tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bu dasturlar orqali yoshlarga ajratiladigan subsidiyalari va maxsus moliyaviy yordamlar ularning tadbirkorlik faoliyatini boshlashlari va o'z bizneslarini rivojlantirishlari uchun asos yaratadi. Shuningdek, davlat yoshlarni tadbirkorlik va moliyaviy savodxonlikka tayyorlash, biznesga oid ko'nikmalarni rivojlantirish va moliyaviy ta'lim berishda yordam ko'rsatadi. Xususiy sektor ham yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash jarayonida muhim o'rin tutadi. Yirik biznes va xususiy korxonalar yoshlarga mentorlik qilish, ularga investitsiya kiritish va biznes yo'nalishlarida maslahat berish orqali ularning muvaffaqiyatli tadbirkorlar sifatida shakllanishiga ko'maklashadilar. Bunday dasturlar yoshlar tadbirkorligi uchun zarur bo'lgan texnik va amaliyotga asoslangan bilimlarni beradi, bu esa ularning biznesda o'zini ko'rsatish imkonini kengaytiradi. Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligi orqali tashkil etilgan tadbirkorlik klasterlari va biznes-inkubatorlar muhim vosita hisoblanadi. Bu klasterlar

yoshlarga ishlab chiqarish maydonlari, uskuna va boshqa texnik resurslar, maslahat va o'quv kurslarini bepul yoki imtiyozli shartlarda taqdim etadi.

Yoshlar tadbirkorligiga doir asosiy muammolardan biri — moliyaviy resurslarning yetishmasligi. Bundan tashqari, yoshlarda tadbirkorlik sohasida yetarlicha tajriba va bilim yo'qligi ularning ish boshlashida qiyinchiliklarga olib keladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun davlat va xususiy sektor birgalikda yoshlar uchun amaliyotga asoslangan o'quv dasturlari va moliyaviy ko'makni ta'minlashi zarur. Bunda davlat yordamida yoshlarga imtiyozli kreditlar va subsidiyalar ajratish hamda xususiy sektor tomonidan yoshlar uchun mentorlik va texnik yordam ko'rsatish kabi tadbirlar tashkil qilinishi zarur. Moliyaviy va axborot resurslarini taqdim etish orqali yoshlarga qo'llab-quvvatlovchi biznes muhiti yaratiladi.

Maqolada tahlil qilingan chora-tadbirlar va mexanizmlar yoshlarni tadbirkorlikka yo'naltirishda va ularni qo'llab-quvvatlashda davlat va xususiy sektorning o'zaro hamkorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Davlat va xususiy sektor hamkorligidagi yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash borasidagi sa'y-harakatlar yoshlar uchun moliyaviy mustaqillik va innovatsion imkoniyatlarni yaratadi. Davlat va xususiy sektorning yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashdagi hamkorligi – bu nafaqat yoshlarning moliyaviy mustaqilligiga erishishlari, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligi va rivojlanishi uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Har ikki tomonning birgalikdagi harakatlari yoshlarga zarur resurslar va imkoniyatlarni taqdim etib, ularning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda yordam beradi. Davlat va xususiy sektor yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashda quyidagi asosiy imkoniyatlarni taqdim etadi:

Tadbirkorlikni boshlash va yuritishda ma'muriy yordam. Davlat organlari va xususiy sektor yoshlarni tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilishda ma'muriy ko'mak berishadi. Davlat organlari yoshlarga ruhsatnomalar olish, litsenziyalash jarayonlarini soddalashtirish va boshqa byurokratik to'siqlarni kamaytirishda yordam ko'rsatsa, xususiy sektor ularga amaliy maslahatlar beradi. Bunday hamkorlik yoshlar uchun tadbirkorlik jarayonini yengillashtiradi va ularga tezroq muvaffaqiyatli biznes yuritish imkoniyatini beradi.

Imtiyozli kreditlar va moliyaviy qo'llab-quvvatlash. Davlat yoshlarning moliyaviy mustaqillikka erishishlari uchun imtiyozli kreditlar ajratib, moliyaviy yordam beradi. Xususiy sektor esa yosh tadbirkorlarga sarmoya kiritish, grantlar berish va ularning startaplariga qo'llab-quvvatlovchi moliyaviy resurslarni taqdim etish orqali yordam beradi. Bunday moliyaviy yordam yoshlarga o'z biznes g'oyalarini amaliyotga tatbiq etish, yangi loyihalarni moliyalashtirish va tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish imkoniyatini beradi.

Ta'lim va tadbirkorlik asoslari bo'yicha o'qitish. Davlat va xususiy sektorning hamkorligi orqali yoshlar uchun tadbirkorlik bo'yicha o'quv kurslari va treninglar tashkil qilinadi. Davlat ta'lim muassasalari va xususiy korxonalar hamkorligida yoshlarni tadbirkorlik va biznes boshqaruvi, moliyaviy rejalashtirish, marketing va faoliyat yuritishning turli jihatlariga o'rgatish maqsadida o'quv kurslari tashkil qilinadi. Bu yoshlarga zarur biznes ko'nikmalarini taqdim etish va amaliyotda qo'llash uchun tayyorlaydi.

Biznes-inkubatorlar va yoshlar uchun tadbirkorlik klasterlari tashkil etish. Yoshlar uchun tadbirkorlik klasterlari va biznes-inkubatorlarni tashkil qilish davlat va xususiy sektor hamkorligining samarali vositasi hisoblanadi. Bunday inkubatorlar yoshlarga ishlab chiqarish maydonlari, texnik resurslar va maslahat yordamini taqdim etadi. Masalan, davlat yordamida tashkil etilgan yoshlar klasterlari yoshlarga imtiyozli sharoitlarda ishlab chiqarish imkoniyatini taqdim etsa, xususiy sektor ularning amaliyotda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishiga yordam beradi.

Mentorlik dasturlari va xususiy sektor yordami. Xususiy sektorning yirik korxonalari yosh tadbirkorlarga mentorlik dasturlari orqali yordam beradi. Bu dasturlarda yosh tadbirkorlarga tajribali biznes rahbarlari maslahat berishadi, ularga biznes reja tuzish, moliyaviy tahlil va bozor tahlili kabi jarayonlarda qo'llab-quvvatlovchi maslahatlar beradi. Davlat tomonidan tashkil etilgan ta'lim va mentorlik dasturlari yoshlarning biznes bilimlari va amaliy ko'nikmalarini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Dasturlar va loyihalarni rivojlantirish. Davlat va xususiy sektor hamkorligida yoshlarni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus dasturlar va loyihalar yaratiladi. Masalan, "Yoshlar kelajagimiz"

va "Har bir oila – tadbirkor" dasturlari orqali yoshlar uchun moliyaviy yordam, grantlar va imtiyozli kreditlar ajratiladi. Xususiy sektor esa o'z resurslari va tajribasini yoshlarga yetkazish orqali bu dasturlarning amalga oshirishini qo'llab-quvvatlaydi. Bunday dasturlar yoshlar tadbirkorligini rag'batlantirishga katta hissa qo'shadi va ularning biznes g'oyalarini rivojlantirish imkoniyatini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda davlat va xususiy sektorning birgalikdagi harakatlari yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishda muhim omil bo'lib, bu hamkorlik yoshlarga moliyaviy mustaqillikka erishishlari uchun zarur sharoitlarni yaratadi. Davlatning qo'llab-quvvatlovchi dasturlari va xususiy sektorning amaliy yordami yoshlarga o'z biznes g'oyalarini amalga oshirish, ishlab chiqarish hajmini oshirish va barqaror biznes faoliyatini yo'lga qo'yish imkoniyatini beradi. Bu bilan yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatning iqtisodiy barqarorligi va umumiy rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 16 oktabrdagi "Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi 834-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyuldagi "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-5106-sonli Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash bo'yicha uslubiy qo'llanma. Toshkent: «Adolat» milliy huquqiy axborot markazi, 2024 yil – 20 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash bo'yicha uslubiy qo'llanma. Toshkent: «Adolat» milliy huquqiy axborot markazi, 2024 yil – 20 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 20 apreldagi "Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va bandligiga ko'maklashish, ularni ijtimoiy himoya qilish hamda bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-6208-sonli Farmoni.
6. Raxmatullayeva D.R. O'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga tayyorgarlik darajasini aniqlash metodikasini joriy etish va pedagogik samaradorligini baholash uslubiyati / Fan, ta'lim va innovatsiya jurnali. –T.:2020, -№2. –B. 17
7. Pardayev M.Q., Mamasoatov T.X., Murotqobilov A.A., Rahimov H.A. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik: rivojlanish muammolari va yechimlari. Monografiya. – T.:Navro'z, 2013. 172 - B.
8. Urmonov J. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatini solik mexanizmi vositasida tartibga solishni takomillashtirish masalalari. iqt.fan.dok. diss. avtoreferati. –T.: BMA. 2018. – 70 b.,

АКТИВИЗАЦИЯ ВНУТРЕННЕГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ ДЛЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ СПО

Гребенщикова Ирина Дмитриевна,

преподаватель высшей квалификационной категории Государственного бюджетного профессионального образовательного учреждения Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И.Менделеева

Аннотация: В статье на примере Государственного бюджетного профессионального образовательного учреждения Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И.Менделеева рассматривается активизация внутреннего потенциала учащихся для предпринимательской деятельности с использованием учебных дисциплин, самостоятельной работы учащихся и участия в онлайн и очных мероприятиях и активностях

Ключевые слова: бедность, имитационное обучение, предпринимательские способности, проблема бедности, проектная деятельность, рефлексия, самоанализ, самоорганизация, эвристические методы

Согласно большой Российской энциклопедии – «Бедность, состояние человека, социальной группы, страны, характеризующееся отсутствием или недостатком ресурсов, необходимых для поддержания минимального уровня здоровья и работоспособности (абсолютная Б.), а также невозможностью следовать распространённым в конкретной стране стандартам жизни (относительная Б.)».[1]

Бедность - глобальная проблема всего человечества, она существует во всех странах мирового сообщества независимо от уровня развития государства, становится источником национальных и межнациональных конфликтов, роста преступности, терроризма. [2]

Каждое государство стремится решить проблему бедности населения. Меры государства по преодолению бедности направлены на финансовую поддержку малоимущих слоев населения и на сокращение численности населения, оказавшихся за чертой бедности. [3] И, одним из способов сокращения численности бедных в Российской Федерации (РФ) является развитие предпринимательства, в том числе индивидуального предпринимательства и самозанятости, активация предпринимательских способностей.

Для активации предпринимательской способности необходимы знания и самоорганизация субъекта предпринимательства – умения совершать последовательные, логически связанные и целенаправленные действия, то есть функция субъекта предпринимательства напрямую связана с самоорганизацией.

К основным исходным положениям самоорганизации относятся:

- генерирование идеи;
- планирование, то есть трансформация идеи в товар (работу, услугу);
- принятие предпринимательского решения о реализации предпринимательского проекта;
- создание предприятия как имущественного комплекса в рамках организационно-правовой формы и определение статуса своего участия в реализации предпринимательского проекта;
- инвестирование (финансовое обеспечение предпринимательского проекта);
- управление предприятием;
- оценка эффективности предпринимательской деятельности.[4]

Если говорить про среднее профессиональное образование, то в числе обязательных требований при реализации образовательных программ среднего профессионального образования (СПО) каждый выпускник, освоивший образовательную программу должен уметь планировать и реализовывать собственное профессиональное и личностное развитие, предпринимательскую деятельность в профессиональной сфере, использовать знания по правовой и финансовой грамотности в различных жизненных ситуациях. [5]

Рассмотрим, как происходит формирование таких компетенций у учащихся в Новосибирском химико-технологическом колледже им Д.И. Менделеева.

В обязательном порядке, в образовательных программах есть темы, которые направлены на развитие вышеперечисленных компетенций у учащихся, независимо от их специальности.

Процесс активации внутреннего потенциала учащихся для предпринимательской деятельности начинается для всех специальностей на первом курсе в рамках обязательной дисциплины «Проектная деятельность». Данная дисциплина с использованием метода проектов нацелена на формирование умений по планированию собственной деятельности в соответствии с целями проектного задания, умении работать с информацией, осуществление оценки созданного проекта самооценки своих действий.

Далее, на втором курсе, при освоении таких дисциплин как «Экономика», «Основы экономики», учащиеся знакомятся с теоретическими аспектами предпринимательской деятельности, её принципами и признаками, а также формируют для себя портрет предпринимателя. Здесь в качестве активных методов обучения используется имитационное обучение (проектирование портрета предпринимателя через визуализацию, а также коллективное мышление для определения личностных качеств предпринимателя).

Также для формирования положительного имиджа предпринимателя в рамках

самостоятельной работы учащиеся готовят презентации и доклады о наиболее успешных предпринимателях своего региона, видах деятельности, которыми могут заниматься предприниматели.

При изучении дисциплин «Организация предпринимательской деятельности», «Менеджмент и маркетинг» для активации внутреннего потенциала для предпринимательской деятельности и их самоорганизации используются эвристические методы обучения. Для учащихся эвристическое обучение соотносимо с саморазвитием и непрерывным открытием новых знаний и умений, добытых лично в рамках заданных условий. [6]

Учащиеся изучают способы генерирования бизнес-идей, генерируют свою бизнес-идею, описывают бизнес-процессы, превращающие бизнес-идею в товар (работу услугу), занимаются бизнес-планированием.

На третьем курсе, в зависимости от направления подготовки, учащиеся приступают к изучению профессиональных модулей (ПМ) «Организация производственной деятельности», «Планирование и организация работы коллектива подразделения», «Организация лабораторно-производственной деятельности», которые нацелены на получение умения владеть методами самоанализа, коррекции, планирования, проектирования деятельности, то есть служат также одними из методов активации внутреннего побуждения учащихся к предпринимательской деятельности.

В процессе освоения ПМ учащиеся разрабатывают бизнес-планы создания предприятий, связанных с направлением их подготовки. В процессе работы над бизнес-планом используются навыки использования ИТ – технологий, поиска информации, работы с большим объёмом данных, анализа и синтеза, принятия управленческих решений (выбор системы налогообложения, способов инвестирования проекта, формирование штатного расписания, технологии организации работ и пр.).

На завершающем этапе обучения каждый выпускник колледжа в экономической части своей дипломной работы разрабатывает отдельные разделы бизнес-плана по созданию предприятия или по продвижению на рынке создаваемого продукта и презентует их государственной аттестационной комиссии.

В процессе всего обучения и изучения вышеназванных дисциплин также формируются рефлексивные умения, а именно:

- умение осмысливать задачу, для решения которой недостаточно знаний;
- умение отвечать на вопрос: чему нужно научиться для решения поставленной задачи?

Кроме обязательного освоения программных дисциплин колледж активно участвует в различных онлайн- мероприятиях и акциях, направленных на повышение уровня предпринимательских знаний (онлайн уроки по финансовой грамотности, финансовые диктанты, финансовые квизы, «Международное предпринимательское тестирование», «Территория успеха»). участвует в конкурсе эссе «Наследие предпринимателей Новосибирской области», который организует «Опора России», а также в региональном чемпионате «Профессионалы».

Таким образом, освоение учебных дисциплин, самостоятельной работы, участие в различных очных и онлайн мероприятиях и активностях способствует формированию у учащихся систематизированного представления об основах предпринимательской деятельности, развитию личностных факторов, таких как инициативность, способность рисковать, принимать самостоятельные управленческие и организационные решения, и, в целом, активизирует их внутренний потенциал для предпринимательской деятельности. Однако, наличие внутреннего побуждения к предпринимательской деятельности является не единственным фактором, который позволяет стать индивидуальным предпринимателем или самозанятым. Необходимо непрерывное образование, доступ к источникам финансирования, наличие инфраструктуры поддержки предпринимательской деятельности, благоприятной внешней среды.

Рисунок 1 – Элементы активации внутреннего потенциала учащихся для предпринимательской деятельности

Список использованной литературы:

1. БЕДНОСТЬ Большая российская энциклопедия - электронная версия. Заглавие с экрана // Режим доступа: <https://old.bigenc.ru/sociology/text/1858567>
2. Печеная Л.Т., Толкачева С.В., Домарев И.Е. Научная статья «Проблема бедности в России и в мире: способы оценки, пути снижения». Заглавие с экрана.// Режим доступа: <http://www.publishing-vak.ru/file/archive-economy-2017-6/9-pechenaya-tolkacheva-domarev.pdf>
3. Бедность и государственные методы борьбы с ней. Заглавие с экрана // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/bednost-i-gosudarstvennye-metody-borby-s-ney-1/viewer>
4. Предпринимательство как особая форма экономической активности - Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности. Электронный ресурс. // Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m6/4_3.htm
5. Консультант Плюс. ФГОС СПО по специальности 38.02.00 // Режим доступа: <https://www.consultant.ru/>
6. Что нужно знать об эвристическом методе обучения и почему это важно? * Советы экспертов ОЦ "DissHelp". Электронный ресурс. Заглавие с экрана // Режим доступа: <https://disshelp.ru/blog/chto-nuzhno-znat-ob-evristicheskom-metode-obucheniya-i-pochemu-eto-vazhno/>

SOLIQ VA BOSHQA MAJBURIY TO'LOVLARINING MAMLAKAT BYUDJETIDAGI AHAMIYATI

Baytanov O'ralboy Miraqul o'g'li

Jizzax politexnika instituti v.b. dotsenti

Baxtiyorova Sarvinoz Kamoliddin qizi

Jizzax politexnika instituti, Kibersport fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada soliq va boshqa majburiy to'lovlarning mamlakatimiz budjetidagi salmog'i yoritilgan. Budjet barqarorligini ta'minlashda soliqlarning iqtisodiy mohiyati nazariy jihatdan o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Soliq va boshqa to'lovlar, davlat budjeti, bojxona to'lovlari, budjet daromadlari.

Ma'lumki, soliqlar bevosita davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liqdir, ya'ni davlat o'zining vakolatiga kiruvchi vazifalarni bajarish uchun moliyaviy manba sifatida soliqlardan foydalanadi. Soliqlarning amal qilishi bu obyektivlikdir, chunki jamiyatni tashkil etuvchi individlarning hammasi ham real sektorda faoliyat ko'rsatmaydi. Jamiyatda boshqalar tomonidan rad etilgan yoki shug'ullanish iqtisodiy samarasiz bo'lgan sohalar ham mavjudki, bular soliqlarni obyektiv amal qilishini talab etadi [1]. Aniqroq qilib aytganda jamiyatni norentabel (mudofaa, meditsina, fan, ma'orif, madaniyat va boshq.) va rentabel sohaga ajralishi hamda norentabel sohani moliyalashtirishni tabiiy zarurligi soliqlarni obyektiv amal qilishini zarur qilib qo'yadi, vaholangki, norentabel sohaning ijtimoiy xizmatlari, asosan davlat tomonidan amalga oshiriladiki, ularni moliyalashtirish usuli sifatida yuzaga chiquvchi soliqlar ham shu tufayli bevosita davlatga tegishli bo'ladi. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati davlat bilan huquqiy va jismoniy shaxslar o'rtasida vujudga keluvchi obyektiv majburiy to'lovlarga asoslangan moliyaviy munosabatlar orqali xarakterlanadi. Bu moliyaviy munosabatlar maxsus ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, milliy daromadning bir qismi bo'lgan pul mablag'larini davlat ixtiyoriga safarbar qilishga xizmat qiladi [2].

Soliqlar va bojxona to'lovlarining iqtisodiy mohiyati davlat bilan yuridik va jismoniy shaxslar o'rtasida vujudga keluvchi obyektiv majburiy to'lovlarga asoslangan moliyaviy munosabatlar orqali xarakterlanadi. Bu moliyaviy munosabatlar maxsus ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, milliy daromadning bir qismi bo'lgan pul mablag'larini davlat ixtiyoriga safarbar qilishga xizmat qiladi.

Soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar hisobiga davlat moliyaviy resurslari tashkil topadi. Davlat faoliyatining barcha yo'nalishlarini mablag' bilan ta'minlashning asosiy manbalaridan biri va davlat ustuvorligini amalga oshirishning iqtisodiy vositasi soliq va bojxona to'lovlaridir. Soliq va bojxona tizimini tartibga solish va mukammallashtirish samarali davlat iqtisodiy siyosatini olib borishga, xususan, moliyaviy tizimni rivojlantirishga yordam beradi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan soliqlar va bojxona to'lovlari orqali tartibga solish, davlat byudjetini shakllantirish, soliq solish vositasida jamiyatdagi u yoki bu jarayonlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi usuli hisoblanadi. Shunday qilib, davlatning mavjudligi soliqlar bilan uzviy bog'liq, chunki soliqdan tushadigan tushumlar davlat iqtisodiy mustaqilligining bosh manbaidir.

Soliq tushunchasi - iqtisodiy munosabatlarda asosiy o'rinni egallaydi. Uning xarakterli tomoni shundaki - u tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan yuridik va jismoniy shaxslardan ularga mulkchilik, xo'jalik yuritish yoki tezkor boshqaruv huquqida tegishli bo'lgan pul mablag'larini davlat va munitsipal tuzilmalarni moliyaviy ta'minlash maqsadida begonalashtirish shaklida undiriladigan majburiy, yakka tartibdagi qaytarib berilmaydigan to'lovlarni aks ettiradi [3], ya'ni soliq - davlat tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolardan majburiy qonuniy tartibda belgilangan stavkalar bo'yicha, soliq to'lovchining bundan biron bir muayyan manfaat ko'rishi bilan bevosita bog'lanmagan tarzda undiriladigan pul yig'imi.

Hozirgi vaqtda soliqlar vositasida davlat daromadlarining asosiy qismi shakllantiriladi. Bozor munosabatlarining shakllanishi davrida soliqlar korxonalarning iqtisodiy faoliyatini tartibga solishning bilvosita quroli hisoblanadi. Tovarlarni bojxona chegarasi orqali olib o'tishda va boshqa hollarda bojxona to'lovlari to'lanadi. Bojxona kodeksiga asosan O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi bojxona to'lovlari turlari amal qiladi:

- bojxona boji;
- qo'shilgan qiymat solig'i;
- aksiz solig'i;
- bojxona yig'implari

Qonun hujjatlarida boshqa bojxona to'lovlari ham belgilanishi mumkin. Bojxona bojlarining va soliqlarning stavkalari har yili moliya yili uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori asosida belgilanadi.

Boj tarifi bojxona chegarasi orqali olib o'tiladigan O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyatining tovar nomenklaturasiga muvofiq tizimlashtirilgan tovarlarga nisbatan qo'llaniladigan bojxona bojlari stavkalarining jamlanmasidir.

Bojxona to'lovlarini to'lovchilar quyidagilardan iborat:

- deklarant;
- bojxona brokeri, agar deklarant bilan tuzilgan shartnomada bu nazarda tutilgan bo'lsa;
- bojxona omborining, erkin omborining, boj olinmaydigan savdo do'konining egasi, tashuvchi, ular tomonidan bojxona rejimlarining qo'llanilish talablari va shartlariga amal qilinmaganda;

•xalqaro pochta va kur'erlik jo'natmalarining pochta aloqasi operatorlari va provayderlari, basharti bojxona nazorati ostida bo'lgan xalqaro pochta va kur'erlik jo'natmalari yo'qolsa yoki bojxona nazoratisiz berilsa.

Bojxona kodeksiga muvofiq har qanday manfaatdor shaxs to'lovchi uchun bojxona to'lovlarini to'lashga haqli.

Tarif preferensiyalari bojxona bojlari to'lashdan ozod etish, bojxona bojlari stavkalarini kamaytirish yoki muayyan davlatlarda ishlab chiqarilgan tovarlarni bojxona hududiga preferensial olib kirish yoki ushbu hududdan preferentsial olib chiqishda kvotalar belgilash tarzida beriladi.

Davlat byudjeti davlatning yirik markazlashgan pul fondi bo'lib, davlatning funksiyalarini bajarishga asoslangan iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Byudjet so'zi g'azna ma'nosini bildirar ekan, uning mohiyati ham davlatning qo'lida markazlashtirilgan pul jamg'armalarining tashkil etilishi va davlatning siyosatini amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar yuzasidan pul munosabatlarini bildiradi. Davlat byudjeti moliya tizimi hamda davlat moliya bo'g'inining asosiy qismidir.

O'zbekiston Respublikasining Budget Kodeksiga asosan davlat budjetiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Davlat budjeti - davlat pul mablag'larining (shu jumladan davlat maqsadli jamg'armalari mablag'larining) markazlashtirilgan jamg'armasi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Mahalliy byudjetlar-hududiy moliyaning asosiy tashkil etuvchisi hisoblanadi. Mahalliy byudjetlarning daromadlari, asosan, mahalliy soliqlar va yig'implar, soliqsiz daromadlar, yuqori turuvchi byudjet tashkilotidan olinadigan ajratmalardan tashkil topadi [4].

Davlat byudjetining harakat qilish mexanizmi ikki ko'rsatkichda bo'ladi:

1. Davlat budjetining daromadlari.
2. Davlat budjetining harajatlari.

Daromadlar – bu davlatning subyekti sifatida faoliyat ko'rsatishi uchun moliyaviy baza hisoblanadi. Davlat byudjeti har yili ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning shartli ravishda quyidagicha guruhlash mumkin:

- Soliqlar va soliqlarga tenglashtiriluvchi majburiy to'lovlar;
- Davlat mulkini xususiylashtirishdan keladigan daromadlar;
- Davlat zayomlari;
- Qog'oz pullar emissiyasi va boshqalar.

Davlat daromadlari tizimida markaziy moliyaviy manba bo'lib soliq va bojxona to'lovlari hisoblanadi. Soliqlar va bojxona to'lovlari asosan fiskal, iqtisodiy, ijtimoiy ahamiyatga ega. Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirish soliqlarning fiskal funksiyasini kasb etsa, ayrim tarmoqlar rivojlanishini rag'batlantirish maqsadida turli xil imtiyozlar beriladi va kam daromadli aholining

solliqlardan ozod etish, ularni davlat tonmonidan moliyalashtirish hisobiga ijtimoiy vazifalar hal etiladi [5].

Hozirgi sharoitda davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning samarali manbai bo'lib soliqlar va ularga tenglashtirilgan majburiy to'lovlar hisoblanadi. Yuqorida respublikamizda davlat byudjeti ikki pog'onadan iborat ekanligiga to'xtalgan edik. Ularning har biriga muayyan daromad manbalari biriktirilgan. Jumladan, respublika budjeti daromadlari umumdavlat soliqlari, yig'imlari, bojlari, majburiy to'lovlar va boshqa to'lovlar hisobiga shakllantirilsa, mahalliy budjetlar daromadlari mahalliy soliqlar, yig'imlar va boshqa majburiy to'lovlar hisobiga shakllantiriladi.

1997 yil 24 aprelda O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi qabul qilindi va 1998 yil 1-yanvardan kuchga kirdi. Ushbu kodeks soliqlar va yig'imlarni yagona hujjatga to'pladi, umumdavlat hamda mahalliy soliqlar va yig'imlarning aniq turlarini belgiladi. Shuningdek, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishning huquqiy asoslarida muhim ahamiyatga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasining Byudjet Kodeksini keltirib o'tishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Vahobov A.V, Jo'raev A.S. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. T.: Sharq, 2009. 68- bet.
- 2.E.Gadoev Foyda solig'i – Toshkent “Norma” nashriyoti 2011 y. 228 bet
- 3.E.Gadoev Bilvosita soliqlar – Toshkent “Norma” nashriyoti 2010 yil. 160bet
- 4.Malikov T. S “Soliqlar va soliqqa tortishning dolzarb masalalari” Akademiya T.,2002 – Toshkent. 68-89 betlar.
- 5.O'rmonov.J. Xorijiy mamlakatlar soliq tizimi. –T.: Dizain print. 2007.–202b.

PROFESSIONAL TA'LIMDA BLENDER GRAFIK DASTURIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI

Buriboyev Rustam

Toshkent davlat pedagogika universiteti doktoranti

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimining barcha sohalarini kompyuter texnologiya kirib kelmoqda. O'quv muassasalari ham moddiy texnik bazasini yuqori kompyuter tizimi bilan boyitilmoqda. Ta'lim muassalarining hamma bosqichida grafik fanlarini o'qitishda grafik dasturlardan (Blender, Autocad, 3d Max, Photoshop, CorelDraw) foydalanish zamon talabiga aylanib bormoqda. Ayniqsa professional ta'limda grafik dasturlarni o'rganish zamonaviy kasblarni egallashdagi muhim omil hisoblanmoqda.

Kalit so'zlar: Blender, Autocad, 3d Max, Photoshop, CorelDraw, 3d modellash

Respublikamizda so'nggi yillarda professional ta'lim tizimida tegishli sohalariga yuksak malakali kadrlarni tayyorlash, ilg'or xorijiy davlatlarning tajribalari, innovatsion texnologiyalarga tayanish, ishlab chiqarishga innovatsion ishlanma va texnologiyalarni keng joriy etishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. «Jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish» ustuvor vazifalar etib belgilangan. Bu esa bo'lajak professional ta'limda ishlayotgan o'qituvchisining kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ayni vaqtda ta'lim tizimiga shiddat bilan raqamli texnologiyalari kirib kelmoqda. Buning oqibatida o'quv dasturlarini, o'quv rejalarini va dars ishlanmalarini zamon talabi bilan yaratish kun tartibida turibdi. Professional ta'limda o'quv dasturlarida kompyuter grafikasi fanini 3d grafika va 3d modellash fanini integratsiya qilish lozim. 3d grafika va 3d modellash fanida Blender dasturi o'qitilsa, zamonaviy kasblar:

- 3d model yaratuvchi
- video mantaj
- grafik dizayner

- animatsiya qiluvchi (visual effektlar)

Chunki biz tarbiyalayotgan bo'lajak kadrlar zamon talabiga mos professional kasb egasi bo'lishi kerak. Biz "Blender" grafik dasturlarni ta'lim tizimida qo'llashning imkoniyatlarini ko'lamini va uning afzalliklarini ushbu maqolada asosli dalillar yordamida ko'rib chiqamiz.

Blender grafik dasturi dunyodagi ochiq manbali 3d yaratadigan yuqori reytingli dasturdir. Ochiq manbali tushunchasi bu dastur orqali har qanday jarayon foydalanishingiz mumkin. U kompyuter grafikasi bo'yicha 3d rassom, muhandis mutloqo bepul ya'ni siz bu dasturni tijoriy va ta'lim tizimida ham bemalol va arxitektorlarning to'liq ijodiy ishlarini qamrab oladi, oddiy 3d modellarni yaratishdan tortib ularni animatsiya qilishgacha yoki qisqa metrajli filmlar ishlab chiqarishdagacha. Ijodiy sohada blenderdan bazi taniqli 3d model yaratuvchilar foydalanib ular yaratgan modellar sanoat miqyosida foydalanilmoqda. Demak bu grafik dasturni professional ta'limda qo'llash bo'lajak zamonaviy kasblarni egalashdagi muhim qadam. Talabalar ishga joylashish imkoniyatini oshirish uchun dunyodagi eng ko'p foydalanigan grafik dasturini o'rganish kerak emasmi? Bugungi ijodiy sohada ish beruvchilar albatta 3d model yaratuvchilarni badiiy mahorati va muomoni hal qilish darajasiga qarab yollaydi. Lekin Blender grafik dasturi boshqa 3d grafik dasturlarda yaratilgan namunalarni talabalar foydalanishi mumkin.

Professional ta'lim tizimida "Blender" grafik dasturini qo'llash qay darajada ustunlik beradi va qaysi rivojlangan davlatlarda qo'llaniladi? degan savol hammamizni tug'iladi. AQSH da nafaqat professional ta'limda balki maktablarda ham 3d modellashda blenderdan foydalaniladi. Vashingtondagi West south tech maqtabida o'quvchilar 3d modellarni blender grafik dasturida yaratadi. 3-rasm. Vashingtondagi West sound tech maktabidagi o'quvchilar ishlari

Blender grafik dasturini o'qituvchi va o'quvchilar foydalaning afzalliklari:

Bepul: Blender hech qanday to'lovlarisiz yuklash va ishlatish mumkin. Eng qiziqali tomoni: Asosiysi blender dasturi qiziqarli va uni o'quvchi, talabalar sevib foydalanadi. Boshqa fanlar bilan integratsiyasi: talabalar ilmiy loyihalari, fizikaviy amaliyot, kimyoviy elementlar, amaliy matematika, odamning 3d organlari biologiya faniga va boshqa visual effektlarni yaratish Kognitiv afzalligi: o'quvchi va talabalar 3d modelni yaratishni o'rgatish ularning fazoviy tasavvurini oshiradi.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida o'qitish usullarining boy xazinasini to'plangan. Biz ta'limning rivojlanishida pedagogik texnologiyalar va kompyuter dasturlardan to'g'ri foydalana olsak, ko'zlagan natijaga ishonch va qisqa yo'l bilan erisha olamiz. Ta'lim texnologiyalari sohasidagi izlanishlarning to'xtovsiz rivojlanib borishi va yangi imkoniyatlarning yuzaga kelishi, ta'lim vazifalarining muvaffaqiyatli amalga oshirish o'qitish usullarini mutassil yangilab turishi, xalq pedagogikasi, ayniqsa milliy sharq xalqlari pedagogikasidan ijodiy foydalanishni talab qilmoqda. Lekin shuni ham aytib o'tish kerakki oldinroq aytib o'tganimizdek, zamon o'zgarishi, ta'limning rivojlanishiga qarab yangidan yangi texnologiyalar yaratiladi. Yaratilayotgan zamonaviy texnologiyalardan ko'proq foydalanish yaxshi, lekin eski texnologiyalarni yoddan chiqarmasligimiz kerak, ya'ni ular (eski texnologiyalar)ni yaxshi, sifatli, o'tkir metodlarini dars jarayonida qo'llab turishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Toshtemirov D.E, Niyazov M.B., Yuldashev U.A., Irsaliyev F.S., Resource support of distance course information educational environment // Journal of Critical Reviews ISSN- Vol7 Issual., 2020 pp,399-400

2.Yuldashev U.A., Xudayberdiyev M.Z., (2021) O'quv jarayonining sifatini oshirish zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish. // Akademik research I educasional science.2(3,) 1262-1268.

3.Rixsiboyev T. Kompyuter grafikasi.-T.:2006, 168 b.

4.Рузиев Э.И. Научно–методические основы подготовки учителей графики в высших учебных заведениях: Автореф. дисс. док. ...пед. наук.–Т.,2005.–44с

5.Пузанкова А. Б. Формирование профессиональных инженерно- графических компетенций студентов в процессе их обучения компьютерной графике (на примере специальностей машиностроительного профиля). Дисс. пед. наук. 13.00.08. – Самара. 2012. – 190с.

6. Джанабаев Ж.Ж. Совершенствование содержания инженерно- графической подготовки специалистов в условиях развития информационных технологий. Автореф. ... дисс. док. пед. наук. – Караганда, 2004. – 40с.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA MEDIATA'LIMNI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI.

Eshonqulov Almurod Axmad o'g'li
Jizzax politexnika instituti (tayanch doktoranti)

Annotatsiya: Ta'lim tizimini rivojlantirishda mediata'limni joriy qilish bugungi kunda juda muhim masalalardan biri hisoblanadi. Mediata'lim (media literacy) deganda, talabalar va o'quvchilarga ommaviy axborot vositalari bilan ishlash, ularni tahlil qilish, axborotni to'g'ri qabul qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini o'rgatishga qaratilgan ta'lim tizimi tushuniladi. Mediata'lim nafaqat raqamli texnologiyalar va axborot oqimi tez sur'atlarda o'sib borayotgan davrda dolzarb, balki demokratik jamiyat va global ma'lumotlar jamiyatida muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: Raqamli, mediata'lim, axborot texnologiyalari, talabalar, o'qituvchilar, ta'lim tizimi, raqamli vositalar, materiallar.

Bugungi raqamli jamiyatda mediata'limni rivojlantirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mediata'lim — bu raqamli va ommaviy axborot vositalari orqali ta'lim olish, ulardan oqilona foydalanish, ma'lumotni tahlil qilish, baholash, ishlab chiqarish hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutuvchi ta'lim turi. O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida media savodxonlik muhim o'ringa ega bo'lib, yosh avlodni axborot texnologiyalari bilan ishlashga moslashtirish asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi.

Raqamli axborot texnologiyalari tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda har bir inson media vositalari bilan to'g'ri muloqot qilish, ularni oqilona foydalanish, axborotni tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va ma'lumotni yaratish ko'nikmalarini egallashi zarur. Ushbu jarayonlar, ayniqsa, ta'lim tizimida keng joriy qilinishi va uning rivojlanishi o'quvchilarning zamonaviy jamiyatga moslashishi uchun muhim omil hisoblanadi.

Mediata'limning ta'lim tizimidagi roli shundaki, mediata'lim nafaqat raqamli vositalardan foydalanishni o'rgatadi, balki tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Bu ta'lim jarayonini an'anaviy ta'limdan tubdan farqlashga yordam beradi. Talabalar va o'quvchilar nafaqat passiv ma'lumot qabul qiluvchilar sifatida, balki axborotni mustaqil ravishda yaratish, tahlil qilish va unga ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zbekiston ta'lim tizimida media ta'limning joriy qilinishi kelajakda yoshlar orasida ma'lumot olish, tahlil qilish va uni to'g'ri qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Bu jarayonni amalga oshirish uchun yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish, pedagoglar malakasini oshirish va raqamli vositalardan foydalanishni ta'limga singdirish lozim. Mediata'limning joriy qilinishi orqali raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy qilish jarayonida media ta'limning ahamiyati katta. Bugungi kunda onlayn platformalar, raqamli vositalar va mobil ilovalar ta'lim jarayonini o'zgartirib, talabalarga o'quv materiallarini istalgan vaqtda va joyda olish imkoniyatini yaratadi. Mediata'lim talabalar va o'quvchilarga bu imkoniyatlardan samarali foydalanishni o'rgatadi.

Dunyoda ko'plab davlatlar mediata'limning joriy qilinishi bo'yicha qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Ko'plab davlatlar, jumladan Kanada, Finlyandiya, Shvetsiya va Niderlandiya kabi mamlakatlar media savodxonlikni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida ko'rib, raqamli dunyoda tanqidiy fikrlash va media resurslarni tahlil qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Ushbu tendensiyalar O'zbekistonda ham bu yo'nalishda qadamlar tashlanayotgan bo'lib, raqamli ta'lim platformalari va media orqali o'qitish usullari kengayib bormoqda.

O'qituvchilar va ta'lim tizimi uchun yangi imkoniyatlar biri bu albatta media- ta'limning joriy qilinishi o'qituvchilar uchun ham katta imkoniyatlar yaratadi. Bu ularga o'quv jarayonida yangi yondashuvlarni qo'llash, raqamli resurslar va platformalardan foydalanish orqali darslarni qiziqarli

va samarali qilish imkonini beradi. O'qituvchilarni raqamli texnologiyalar va media vositalari bilan ishlashga o'rgatish ularning o'quvchilarga samarali ta'lim berish qobiliyatini oshiradi. Shu bois o'qituvchilarni malakasini oshirish va ularni zamonaviy media texnologiyalari bilan ishlashga tayyorlash muhim. Shuningdek, ta'lim tizimida o'quvchilarning axborot texnologiyalari va media vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini baholashga imkon beradigan yangi mezonlar joriy qilinishi lozim. Bu talabalarning texnologiyalar bilan qanchalik samarali ishlashini o'lchash va ularni yanada rivojlantirishga imkon beradi.

Mediata'limni o'quv jarayoniga samarali joriy qilish uchun quyidagi strategik yo'nalishlar muhim bular:

-Media vositalardan foydalanish o'rgatish: Talabalarga media vositalarni yaratish, tahrir qilish va ulardan samarali foydalanish ko'nikmalarini o'rgatish zarur. Bu talabalarni faqat axborot qabul qiluvchilardan ijodkor axborot yaratishga o'tish imkonini beradi.

-Axborot oqimini to'g'ri boshqarish: Talabalarni axborot manbalarini tanlash, tahlil qilish va axborotning ishonchliligini baholashga o'rgatish zarur. Bu ularni soxta yangiliklardan himoya qiladi va axborotni tanqidiy qabul qilishni shakllantiradi.

-O'quv materiallarini raqamlashtirish: An'anaviy o'quv materiallarini raqamlashtirish, interaktiv darsliklar va videodarslar yaratish ta'lim jarayonini boyitadi va o'quvchilarni qiziqtiradi. Bu ular uchun nafaqat axborotlarni izlash, balki uni tahlil qilish va yaratish imkonini beradi. Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasi yuqori bo'lgan shaxslar raqobatbardosh bo'lishadi.

-Ommaviy axborot vositalarini tushunish va undan foydalanish madaniyatini shakllantirish: Ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini kiritish va ularni media vositalar orqali amalga oshirish o'quvchilarni motivatsiyasini oshiradi va ularga ijodkorlik bilan yondashishga imkon beradi. Axborotning global o'sishi bilan bog'liq bo'lgan muammolar, jumladan soxta yangiliklar, dezinformatsiya, media orqali manipulyatsiya qilish va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'siri, o'quvchilar va yoshlarning axborot olish jarayoniga e'tibor qaratishni talab etadi. Mediata'lim orqali yoshlarni axborot oqimida yo'qolib qolmaslik, mustaqil fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat va global ma'lumotlar jamiyatida faol va ongli ishtirok etishga o'rgatish mumkin. Media ta'lim yordamida yoshlar ijtimoiy tarmoqlar, televideniye, internet va boshqa axborot vositalaridan oqilona foydalanishni o'rganadilar. Bu, bir tomondan, axborotning to'g'ri talqini va uning noto'g'ri ishlatilishini oldini oladi, ikkinchi tomondan esa axborot xavfsizligi bilan bog'liq xatarlarni kamaytiradi.

Ta'lim tizimida bugungi kunda ta'lim jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarni kiritish, o'quvchilar va talabalar orasida axborotga nisbatan tanqidiy munosabatni shakllantirish va media vositalardan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish alohida e'tiborga molikdir. Shuning uchun xam maktab va oliy ta'lim muassasalarida yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy kompyuter uskunalari bilan ta'minlash kerak. Ta'lim tizimini rivojlantirishda media ta'limni joriy qilish bir qator afzalliklar bilan birga ba'zi kamchiliklar mavjud. Kamchiliklari misol uchun hamma joyda ham yetarlicha texnologik infratuzilma rivojlanmagan.

-Oliy va umumta'lim muassasalarining ba'zilarida internet tezligi yoki zamonaviy texnologik vositalar yetishmasligi mumkin.

-Media orqali ortiqcha axborot oqimi ko'pincha o'quvchilarni chalg'itishi, noxolis yoki noto'g'ri ma'lumotlarga ishonishlariga olib kelishi mumkin.

-Media ta'limni samarali o'rgatish uchun maxsus tayyorgarlikdan o'tgan o'qituvchilar kerak. Lekin ba'zi joylarda bunday malakali pedagoglar yetarli darajada emas.

-O'quvchilar texnologiyalardan foydalanishda ular bilan haddan tashqari bog'lanib qolishi, bu esa salbiy psixologik va ijtimoiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Shuning uchun albatta media ta'limni joriy qilish ta'lim tizimida zamonaviy talab va sharoitlarga moslashuvni ta'minlaydi, ammo bu jarayon texnologik va pedagogik qiyinchiliklar bilan birga keladi. Shu sababli, ta'lim tizimida bu yo'nalishni joriy qilishda resurslar, malaka va infratuzilmani to'g'ri tashkil etish juda muhimdir.

Xulosa:Ta'lim tizimini rivojlantirishda media ta'limni joriy qilish bugungi kunda katta istiqbollarga ega. Axborot texnologiyalari rivojlanib borayotgan sharoitda, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot xavfsizligini ta'minlash va global axborot manbalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Media ta'lim orqali o'quvchilar nafaqat turli axborot vositalari bilan ishlashni, balki texnologiyadan foydalangan holda ijodkorlik va kommunikatsiya ko'nikmalarini ham rivojlantirishadi.

Biroq, bu jarayonda texnologik infratuzilma va malakali kadrlar yetishmovchiligi, shuningdek, o'quvchilarni axborot haddidan ortiq yuklanishi va noto'g'ri ma'lumotlardan himoya qilish kabi muammolar mavjud. Shunga qaramay, zamonaviy ta'lim tizimi media savodxonlikni o'z ichiga olishi orqali kelajakda jamiyat uchun yanada ma'lumotli, axborotga nisbatan tanqidiy yondashadigan va ijodiy fikrlaydigan avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev J.G, Usmonov, S.A, Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish.-T. Fan va texnologiya. 2008. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va 15-son ilmiy tadqiqotlar jurnali 20.01.2023

2. Qayumova N.A O'qitishning axborot-ta'lim tizimi sharoiti va unda axborot kamunikatsiya texnologiyalari soxasi o'qituvchilarini tayorlash. Monografiya-T: "Fan va texnologiya", 2015.

3. Hamidov J.A., To'raqulov O.X. "Ilg'or pedagogic texnologiyalaridan dars jarayonida". Uslubiy tavsiyanoma Jizzax-2009.

1. Eshonqulov A.A., (2024). Mediata'limning bo'lajak muhandislarni kasbga tayyorlashdagi maqsadi. "Экономика и социум" №1(116) 2024

O'QUVCHILARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH

Hasanova Dilafro'z Bo'ronovna

Buxoro davlat pedagogika instituti,

“Matematika va informatika” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kambag'allikni kamaytirish va iqtisodiy rivojlanish uchun tadbirkorlik ta'limining ahamiyati muhokama qilinadi. Yoshlarni biznes faoliyatiga tayyorlash, iqtisodiy bilimlar va shaxsiy qobiliyatlarni rivojlantirishda tadbirkorlik ta'limi ta'siri, yangi ish o'rinlarini yaratish, iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash va innovatsiyalarni rag'batlantirish, shuningdek, tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda biznes inkubatorlari, mentorlik dasturlari va tadbirkorlik loyihalarini qo'llab-quvvatlash kabi amaliy yondashuvlarga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: kambag'allik, tadbirkorlik ta'limi, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy tenglik, ish o'rinlari, innovatsiyalar, iqtisodiy mustaqillik, mentorlik dasturlari, biznes inkubatorlari.

Kambag'allik — bu iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlik uchun jiddiy muammo. Kambag'allik ko'pincha daromadning pastligi, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan to'laqonli foydalana olmaslik, mehnat bozorida ishtirok etish imkoniyatlarining cheklanganligi yoki umuman yo'qligi bilan xarakterlanadi. O'sib kelayotgan avlodni, yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali ushbu muammoni hal qilish imkoniyatlari mavjud. Tadbirkorlik ta'limi nafaqat iqtisodiy bilimlarni, balki shaxsiy qobiliyatlarni ham rivojlantirishga yordam beradi. O'z bizneslarini yo'lga qo'yish orqali o'quvchilar yangi ish o'rinlarini, o'zlari va oilalari uchun asosiy yoki qo'shimcha daromad manbalarini yaratishga qodir bo'ladilar. Bu esa o'z navbatida iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi va kambag'allikni qisqartirishga yordam beradi, ijtimoiy tenglikni oshiradi.

Tadbirkorlik ta'limi kambag'allikni kamaytirishda muhim o'rin egallaydi. Quyidagi misollar orqali buni ko'rsatish mumkin:

Malaka va bilim: Tadbirkorlik ta'limi o'quvchiga o'z bizneslarini yuritish uchun boshqaruv, moliya, marketing va strategik rejalashtirish kabi sohalardan zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni taqdim etadi.

Ish o'rinlari yaratish: Tadbirkorlikni rivojlantirish orqali jamiyatda iqtisodiy faoliyatni oshirishga va kambag'allik darajasini pasaytirishga xizmat qiladigan yangi ish o'rinlari yaratilishi mumkin.

Iqtisodiy mustaqillik: Tadbirkorlik ta'limi aholini iqtisodiy mustaqil qilishda yordam beradi. O'z biznesini boshlagan insonlar, ish bilan ta'minlanishdan tashqari, o'z daromadlarini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Innovatsiyalar va kreativlik: Tadbirkorlik ta'limi innovatsion fikrlashni rag'batlantiradi. Yangi g'oyalar va mahsulotlar yaratish orqali iqtisodiy o'sishni kuchaytiradi va bozorni diversifikatsiya qiladi.

Ijtimoiy mas'uliyat: Tadbirkorlar ko'pincha jamiyat oldida o'z mas'uliyatini sezib, ijtimoiy ahamiyatga mollik tashabbuslarni amalga oshirishga harakat qiladilar. Bu, kambag'allikni kamaytirishga yordam beruvchi loyihalar va dasturlarni yaratishga olib keladi.

Hamkorlik: Tadbirkorlik ta'limi odamlarni hamkorlikka o'rgatadi. Bu esa resurslarni samarali taqsimlash va birgalikda ish olib borish imkoniyatlarini yaratadi.

O'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Tadbirkorlik ta'limi orqali o'quvchilar quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishadi:

- Ijodkorlik va innovatsiya: Tadbirkorlik ta'limi o'quvchilarga ijodiy fikrlash va yangi g'oyalarni rivojlantirishga yordam beradi, bu esa yangi biznes imkoniyatlarini yaratadi.

- Muammolarni hal qilish: O'quvchilar muammolarni aniqlash va ularga yechimlar topish qobiliyatini o'rganadilar. Bu, ularni kelajakda qiyinchiliklarga duch kelganda yanada tayyor qiladi.

- Tavakkalni boshqarish: Tadbirkorlik faoliyati tavakkalchilik bilan bog'liq. O'quvchilar tavakkallarni baholash va boshqarish ko'nikmalarini o'zlashtiradilar, bu esa ularni yanada mustaqil va mas'uliyatli qiladi.

- O'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash borasida quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor berish lozim:

- Biznes inkubatorlari: Yosh tadbirkorlar dasturi — O'zbekistonda yosh tadbirkorlar uchun mo'ljallangan inkubatorlar mavjud. Bu dasturlar o'quvchilarga biznes g'oyalarini amalga oshirishda yordam beradigan resurslar, treninglar va mentorlik xizmatlarini taqdim etadi. Masalan, Toshkentdagi "Inha University in Tashkent" universiteti o'z talabalariga tadbirkorlik g'oyalarini rivojlantirish uchun inkubator yaratgan.

- Mentorlik dasturlari: Tajribali tadbirkorlar bilan mentorlik aloqalari o'rnatish orqali o'quvchilar real hayotiy tajribalarni o'rganish, biznesni qanday yuritish, moliyaviy rejalashtirish va marketing strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar olishadi. Bu tajriba ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga katta hissa qo'shadi.

- Tadbirkorlik loyihalarini qo'llab-quvvatlash loyihalari: O'quvchilar turli tadbirkorlik loyihalari tanlovlari va dasturlarda ishtirok etib o'z g'oyalarini qisqa muddatlarda rivojlantirish va ularni taqdim etish (startup) bosqichiga olib chiqish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Misol: Startup Weekend. Bunday tanlovlar o'quvchilarga tajriba orttirishga, jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga va potentsial investorlardan fikr olish imkoniyatini beradi.

- Tadbirkorlik ta'limi dasturlari: Ayrim mamlakatlarning maktab va universitetlarida tadbirkorlik ta'limi kurslari mavjud. Masalan, AQShdagi Babson College tadbirkorlik ta'limiga qaratilgan qator kurslar taklif etadi, bu o'quvchilarga biznes rejalarini tuzish va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi.

- Ijtimoiy tarmoq loyihalari: aholining barcha qatlamlarini kengroq qamrab olish yordamida ularga tadbirkorlik asoslarini o'rgatish, biznes rejalarini tuzish va o'z g'oyalarini amalga oshirishda yordam beradi. Misol: Youth Business International. Bu tashkilot yoshlarni tadbirkorlikka tayyorlash uchun global platforma imkoniyatlarini taqdim etadi.

O'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali kambag'allikni qisqartirish masalasi zamon talabidan kelib chiqadi. Ushbu misollar o'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan amaliy yondashuvlarni ko'rsatadi. Tadbirkorlik

ta'limi va amaliy loyihalar orqali o'quvchilar nafaqat o'z hayotlarini yaxshilaydi, balki o'z jamiyatlarida ham ijobiy o'zgarishlar amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha hokim yordamchilari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-31-sonli Qarori (03.12.2021).

2.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 460-sonli Qarori (30.07.2020).

3.Toxirov R. "Kichik biznes va tadbirkorlikning mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri hamda ularning imkoniyatlari". Vol. 1 No. 6 (2022): Yosh tadqiqotchi jurnali.

4.To'ychiyeva O. "Zamonaviy biznes - ta'limni rivojlantirish masalalari". Iqtisodiyot va Ta'lim, (3), 202–205.

5.Abduraxmanova N., Sirojiddinova N "O'zbekistonda yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishda amalga oshirilayotgan islohotlar samarasi" (<https://review.uz/uz/post/ozbekistonda-yoshlar-tadbirkorligini-qollab-quvvatlash-va-rivojlantirishda-amalga-oshirilayotgan-islohotlar-samarasi>) 6.01.2021y.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA O'QITISH YO'LLARI VA IJTIMOY TA'SIRI

Ibodullayev Shixnazar Kuromboy o'g'li

Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Moliya organlari hamda budjet tashkilotlarining moliya-hisob bo'linmalari xodimlarini tayyorlash va qayta tayyorlash o'quv markazi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqola professional ta'lim muassasalarida tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashning ahamiyati, uning yo'llari va kambag'allikni kamaytirishdagi ijtimoiy ta'sirini ochib berishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik ta'limi, kambag'allik darajasi, moliyaviy savodxonlik, trening, master-klass, shaxsiy moliya, yoshlar notijorat tashkilotlari, innovatsiya, grandlar.

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlik faoliyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish va ularni bozor iqtisodiyotining faol ishtirokchilariga aylantirish jarayonida ta'lim muassasalarining o'rni katta ahamiyat kasb etadi. Professional ta'lim muassasalari o'z navbatida, o'quvchilarni nafaqat kasbiy bilim va malakalar bilan ta'minlashi, balki ularni tadbirkorlikka oid innovatsion fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va bozor sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish qobiliyatlarini ham rivojlantirishi lozim. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoniga ko'ra: "2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasida Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (keyingi o'rinlarda - Xalqaro tasniflagich) darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etilsin" deb belgilab qo'yilgan va unga ko'ra alohida tadbirkorlikka ixtisoslashgan ta'lim muassasalarini tashkil etish nazarda tutilgan.[1] Bu mamlakatimizda professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarini tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash uchun muhim hisoblanadi.

Mamlakatimizda kambag'allikni qisqartirish va yoshlarni iqtisodiy jihatdan mustaqil shaxslar sifatida tarbiyalash global muammolar orasida dolzarb masala sifatida ko'rilmog'da. Bu xususida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi va ushbu farmonida Respublikamizda barqaror va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlari ta'minlanganligi, kambag'allik darajasini 2019-yildagi 23 foizdan 2023-yilda 11 foizga qisqartirishga imkon yaratdi. 2025-yil yakuni bilan kambag'allikni 6 foizgacha qisqartirish maqsad qilindi.

Shuningdek, hududlarda aholi turmush shart-sharoitini yaxshilash, tadbirkorlikni rivojlantirish, kambag'allikni qisqartirish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlarining natijadorligiga erishishda yangicha yondashuv va to'plangan milliy tajribani qo'llash chora-tadbirlarini yanada yuqori bosqichga olib chiqish maqsadida: "aholining yuqori daromadli barqaror ish bilan bandligini ta'minlash, yoshlarning innovatsion va raqamli texnologiyalarga asoslangan ta'lim olishi va kasb-hunar o'rganishi, barcha qatlamlarning tibbiy va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishi uchun shart-sharoit yaratish hamda mahallalar infratuzilmasini rivojlantirish yo'nalishlarida kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish hisobiga 2024-yilning qolgan davrida 500 ming, 2025-yilda 1 million nafar aholini kambag'allikdan chiqarish davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining hamda barcha darajadagi davlat organlari va tashkilotlarining birinchi darajali vazifasi" etib belgilandi.[2]

Kambag'allikni kamaytirish yo'llaridan biri – yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashdir. O'quvchilarni yoshligidan moliyaviy savodxonlikka, ijodiy fikrlashga va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirish ularga kelajakda o'z imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi. Tadbirkorlik faqatgina moliyaviy barqarorlikni emas, balki kambag'allik ildizlaridan qutulish uchun zarur bo'lgan yangi ish o'rinlarini yaratish, jamiyatda innovatsion g'oyalarni ilgari surish va ijtimoiy-iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishni ham o'rgatadi. Qolaversa, jamiyatning tezkor rivojlanishi, raqobatning ortishi va iqtisodiyotning globallasuvi o'quvchilarni kelajakda muvaffaqiyatli shaxslar bo'lib yetishishlari uchun zamonaviy kompetensiyalarni egallashlarini talab etmoqda. Shular qatorida tadbirkorlik faoliyatiga tayyorgarlik alohida o'rin tutadi. Tadbirkorlik ko'nikmalari yoshlarda tashabbuskorlik, mustaqil fikrlash, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kabi muhim jihatlarni rivojlantiradi. Tadbirkorlik ta'limi faqatgina iqtisodiy bilimlar bilan cheklanib qolmaydi, balki u o'quvchilarni har tomonlama rivojlantiradigan jarayondir. Tadbirkorlik ko'nikmalariga ega bo'lish o'quvchilarning hayotga moslashuvchanligini oshiradi, muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi hamda kreativ fikrlashni rag'batlantiradi.

Yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish va ularni hayotda tezroq o'z o'rini topishga ko'maklashish bo'yicha AQSH tajribasi alohida yondashuvni talab qiladi va bu bo'yicha 1919-yil AQSHning Massachusetts shtati Boston shahrida "JA (Junior Achievement) Worldwide" yoshlar notijorat tashkiloti tashkil qilingan. Tashkilotning asosiy maqsadi: yoshlarni global iqtisodiyotda muvaffaqiyatga erishishga ilhomlantirish va ularni ishga joylashishga hamda tadbirkorlikka tayyorlash hisoblanadi. 1975-yilda Junior Achievement o'zining birinchi maktab ichidagi Project Business dasturini taqdim etdi, u ko'ngillilarga mahalliy maktab o'quvchilarini biznes va shaxsiy moliya asoslarini o'rgatishga yordam beradi. Bugungi kunda Junior Achievement 101 ta davlatga o'z xizmatlarini yuritadi va ko'plab maktab o'quvchilari hamda yoshlarni tadbirkorlikga tayyorlaydi. Quyida ushbu notijorat tashkilotining professional ta'lim muassasalari uchun taklif qilishimiz mumkin bo'lgan bir qancha ta'lim dasturlarini taqdim etamiz:

1. Muammolarni ijodiy hal qilish (JA Creative Problem Solving) – bu qayta ko'rib chiqilgan modulli o'quv tajribasi bo'lib, u talabalarga har qanday tashkilotga qiymat qo'shadigan yangi tadbirkorlar va innovatorlarning muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan fikrlash tarzi va ko'nikmalarni o'rgatadi. Ushbu dasturda talabalar mijozlarga yo'naltirilgan g'oyalarni aqliy hujum qilish uchun tadbirkorlar (va ichki tadbirkorlar) tomonidan qo'llaniladigan dizayn fikrlash usulini, ya'ni muammolarni hal qilishning innovatsion jarayonini o'rganadilar va amalda qo'llaydilar.

2. Tadbirkor sifatida o'ylang (JA Think Like an Entrepreneur) – bunda talabalar imkoniyatlarni aniqlash, innovatsiyalarni joriy etish, qadriyatlarni yaratish va muammolarni hal qilish imkonini beradigan fikrlash tarzini rivojlantiradi.

3. Ishga tushirish dasturi (JA Launch lesson)– bu jamiyat tadbirkorlari tomonidan o'tkaziladigan kirish nuqtasi dasturidir. O'quvchilar biznesni boshlash va tadbirkorlik yo'li haqida bevosita tajribaga ega bo'lgan insonlardan bilim oladilar. Ya'ni bu dasturda muvaffaqiyatga erishgan tadbirkorlar bilan ko'proq amaliy darslar tashkil qilishga e'tibor beriladi.

4. Shaxsiy moliya (JA Personal Finance) – o'quvchilarga bugungi moliyaviy qarorlar va kelajakdagi moliyaviy erkinlik o'rtasidagi aloqadorlikni his qilish imkoniyatini beradi. Moliyaviy salomatlik va farovonlikka erishish uchun ular pul boshqarish usullarini o'rganadilar. Bu usullarga ish haqi topish, bandlik va daromad olish, budjet tuzish, jamg'arma qilish, kredit va qarzlarni olish,

iste'molchi huquqlarini himoya qilish, oqilona xarid qilish, xatarlarni boshqarish, sarmoya kiritish, kredit kartalaridan foydalanish, qarzlarni nazorat qilish va sof kapital to'plash kabi mavzular kiradi.

Bu takliflar orqali tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarning kelajakda yetuk mutaxassislar bo'lib shakllanishlariga va ish topishlarida imkoniyatlarini oshiradi. Qolaversa, davlatning iqtisodiy rivojlanishi va aholi bandligini oshirishga hissa qo'shadi. Shuningdek, tadbirkorlik ko'nikmalariga ega bo'lgan yoshlar atrofidagi muammolarni hal qilishda faollashadi, innovatsion g'oyalarni amalga oshirishga intiladi va bu orqali jamiyatda ijtimoiy o'zgarishlarga sabab bo'lishlari mumkin. O'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali kambag'allikni kamaytirish nafaqat individual daromadlarni oshirish, balki jamiyatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Bu jarayon jamiyatda yangi ish o'rinlari yaratilishiga, iqtisodiyotning turli sohalarida innovatsiyalar kirib kelishiga va umuman mamlakatda farovonlik darajasining oshishiga olib keladi. Fikrimizcha, o'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali kambag'allikni qisqartirish masalalarini targ'ib qilish jarayoni keng ko'lamli sa'y-harakatlarni talab etadi. Ushbu targ'ibot nafaqat professional ta'lim muassasalarida tadbirkorlik darslarini yo'lga qo'yish orqali, balki ommaviy axborot vositalari, seminar va treninglar, amaliy uchrashuvlar, notijorat tashkilotlarining ishtiroki bilan amalga oshirilishi kerak. Bundan tashqari, professional ta'lim muassasalarida tadbirkorlik ta'limi va loyiha asosidagi mashg'ulotlarni kuchaytirish orqali talabalarga mustahkam bilim va amaliy ko'nikmalar berish mumkin. Davlat va xususiy sektor tomonidan moliyaviy yordam va grant dasturlarini tashkil etish yoshlar tashabbuskorligini yanada rag'batlantirib, ularning amaliyotda muvaffaqiyatli tadbirkor bo'lish imkoniyatlarini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 06.09.2019 yildagi PF-5812-sonli Farmoni.

2."Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 23.09.2024 yildagi PF-143-son.

3.Genri, Koletta, Frensis Xill va Kler Leytch. "Tadbirkorlik ta'limi va o'rgatish: tadbirkorlikka o'rgatish mumkinmi? I qism". Education+ Training (2005)

4.<https://jausa.ja.org>

5.<https://www.young-enterprise.org.uk>

6.<https://en.wikipedia.org>

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA YOSHLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH: SAMARALI STRATEGIK YONDASHUVLAR

p.f.f.d., (PhD) Ilxomov Baxodir Ilxom o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi
huzuridagi moliya organlari hamda budget tashkilotlarining
moliya-hisob bo'linmalari xodimlarini tayyorlash va qayta tayyorlash
O'quv markazi, «Davlat moliyasi» kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishda professional ta'lim tizimining ahamiyati va uni takomillashtirish yo'llari tahlil qilingan. Tadbirkorlik fanlarini ta'lim dasturlariga joriy etish, davlat va xususiy sektor hamkorligini mustahkamlash hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish kabi strategik yondashuvlar taklif etilgan. Jahon tajribasi asosida yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashning samarali usullari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar tadbirkorligi, professional ta'lim, strategik yondashuvlar, davlat-hususiy hamkorlik, raqamli texnologiyalar, jahon tajribasi.

Bugungi global iqtisodiy va ijtimoiy sharoitda yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish va ulardagi innovatsion salohiyatni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlar tadbirkorligini

rivojlantirish nafaqat iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi, balki ishsizlik darajasini pasaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda ham katta rol o'ynaydi. Shu bois, tadbirkorlik qobiliyatlarini yoshlar orasida shakllantirish uchun ularni to'g'ri yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi ta'lim tizimini shakllantirish dolzarb masaladir. Professional ta'lim tizimi bu borada muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi, chunki u yoshlarga ishlab chiqarish va biznes jarayonlaridagi ko'nikmalarni amaliy tarzda o'rganish imkonini beradi. Yoshlarning tadbirkorlikka qiziqishini oshirish va ulardagi qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi dolzarb bo'lib, ko'plab davlatlar professional ta'lim tizimida tadbirkorlik yo'nalishlarini joriy etishga e'tibor qaratadi. Bunda yoshlar tadbirkorligining rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri sifatida ta'limning zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etilishi ko'rsatiladi. Tadqiqot muammosi yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga qiziqtirish va bu yo'nalishda zarur bilimlar hamda amaliy ko'nikmalarni berish masalalarida mavjud bo'lgan muammolarni hal qilishga qaratilgan.

Professional ta'lim tizimi yoshlarga yuqori malakali mutaxassis bo'lish bilan birga, tadbirkorlik salohiyatini rivojlantirishga ham zamin yaratadi. Bunda ta'lim jarayonlari shunday tashkil etilgan bo'lishi lozimki, yoshlar o'z ixtisosligi bo'yicha nafaqat nazariy bilimlarga ega bo'lishlari, balki ularni amaliy tadbirkorlik sharoitida qo'llay olishlari kerak. Masalan, mahalliy va xorijiy amaliyotlarda professional ta'lim tizimi yoshlarda ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish, marketing, moliya va boshqa zarur sohalaridagi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus kurslarni o'z ichiga oladi. Yoshlarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish nafaqat amaliy faoliyatda, balki ularning innovatsion fikrlash salohiyatini oshirishda ham muhim ahamiyatga ega. Innovatsion fikrlash yoshlarning kelajakda o'z bizneslarini yaratishda samarali yo'llarni topa olishiga yordam beradi. Bunda ta'lim jarayoniga loyihalashtirish, muammolarni yechish usullari, kreativ yondashuv kabi faoliyatlarni qo'shish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, maxsus tadbirkorlik kurslari va amaliy mashg'ulotlar ham yoshlarning tadbirkorlik qobiliyatini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Boshqa davlatlarda yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish maqsadida professional ta'lim tizimida turli yondashuvlar qo'llanilmoqda. Masalan, AQSH, Germaniya, Singapur kabi mamlakatlarda ta'lim tizimiga tadbirkorlik bo'yicha alohida yo'nalishlar va kurslar kiritilgan. Germaniyada "dual ta'lim" tizimi qo'llanilib, u yoshlarga amaliy va nazariy ta'limni birlashtirish imkonini beradi. Singapurda esa yoshlar tadbirkorligiga yo'naltirilgan innovatsion markazlar tashkil etilgan bo'lib, bu markazlar yoshlarga o'z startaplarini amalga oshirishda keng yordam ko'rsatadi. Bunday tajribalar yoshlarni tadbirkorlikka tayyorlashda samarali usullardan foydalanish imkonini beradi.

Yoshlar tadbirkorligiga yordam berish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish ko'plab mamlakatlarda yetarlicha rivojlanmagan. Masalan, yosh tadbirkorlar uchun moliyaviy mablag'larning cheklanganligi, biznesni boshlash uchun zarur bo'lgan tarmoqlar va qo'llab-quvvatlovchi infratuzilmalarning mavjud emasligi katta to'siqlardan biri hisoblanadi. Bunda asosan yoshlar uchun moliya va biznesdagi professional aloqalarni yo'qotish ham muhim omil bo'lib, bu holat ko'p yosh tadbirkorlarning biznesini rivojlantirishga ta'sir qiladi. Bunday vaziyatlarda, milliy hukumatlar yosh tadbirkorlikni rivojlantirish uchun moliyaviy manbalarni ko'paytirish, infratuzilmani yaxshilash va dastaklar yaratish muhimligini ta'kidlamoqdalar (UNDESA, 2024). Ko'p mamlakatlarda yoshlar tadbirkorligi uchun mavjud qonunchilik va iqtisodiy siyosat yetarli darajada moslashmagan, bu esa tadbirkorlik muhitini qiyinlashtiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh tadbirkorlar uchun joriy qilingan qonun va qoidalar to'siqlar sifatida xizmat qilishi mumkin, bu esa ularning o'z bizneslarini rasmiylashtirish va bozorga kirishlarini qiyinlashtiradi (Blackburn & Gamble, 2024). Qonunchilikning yetarli darajada qo'llab-quvvatlamasligi va ishonchli sarmoya yoki qarz olish imkoniyatlarining cheklanganligi ko'p yosh tadbirkorlarning qo'shimcha muammolarga duch kelishlariga sabab bo'ladi (Liverpool Management School, 2024). Yoshlar orasida tadbirkorlikka qiziqish past bo'lib, bunga ko'pincha bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi, aholining tadbirkorlikka nisbatan ijtimoiy munosabati va qo'rquv hissi sabab bo'ladi.

Xususan, jamiyatda yosh tadbirkorlarga ishonchsizlik va uning natijasida kelib chiqadigan qo'llab-quvvatlash yetishmasligi yoshlar o'rtasida tadbirkorlikka nisbatan salbiy munosabatni shakllantiradi. Bundan tashqari, yoshlarning ko'p qismi o'z bizneslarini boshlash uchun zarur bo'lgan

amaliy ko'nikmalarga ega emaslar va bu ularning tadbirkorlik sohasidagi amaliy natijalarini kamaytiradi (Liverpool Management School, 2024). Shu bois, ko'plab ekspertlar va tadqiqotchilar yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash uchun yoshlar uchun maxsus biznes treninglar, innovatsion dasturlar va boshqa ta'lim dastaklarini joriy etishni tavsiya qiladilar (World Youth Report, 2024). Bunday yondashuvlar yoshlarda tadbirkorlikka bo'lgan qiziqishni kuchaytirishga va ularni biznesga yaqinlashtirishga yordam beradi.

Yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashda professional ta'lim muassasalarida tadbirkorlik fani va uning asosiy tamoyillarini o'qitish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim dasturlariga tadbirkorlik nazariyasi, boshqaruv, moliyalashtirish, bozor tadqiqotlari kabi fanlarning qo'shilishi yoshlarning biznesga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Tadbirkorlik fanlarini joriy etish va muntazam takomillashtirish yoshlarni ish jarayonlariga tayyorlash, mustaqil fikrlay olish va innovatsion yondashuvni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Yoshlar tadbirkorligi samarali rivojlanishi uchun davlat va xususiy sektor o'rtasida yaqin hamkorlik muhim. Davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlik mexanizmlari yoshlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha turli dasturlarni ishlab chiqish, tadbirkorlik loyihalarini moliyalashtirish va amaliy yordam ko'rsatish kabi imkoniyatlarni oshiradi. Masalan, davlat yoshlar uchun biznes grantlari yoki kredit dasturlarini taqdim etsa, xususiy sektor ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun stajirovka va treninglar tashkil qiladi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar tadbirkorlik sohasida katta imkoniyatlar yaratmoqda. Yoshlar uchun maxsus yaratilgan raqamli platformalar, masalan, onlayn kurslar va tadbirkorlikka oid ma'lumot portallari yoshlarni tadbirkorlik ko'nikmalari bilan tanishtirishda va ularni biznesga tayyorlashda qo'l keladi. Shuningdek, elektron savdo, internet marketing va axborot texnologiyalarini tadbirkorlik jarayoniga joriy etish orqali yosh tadbirkorlar o'z mahsulot va xizmatlarini keng miqyosda rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Yoshlarni tadbirkorlik muhitiga yaqinlashtirishning yana bir samarali usuli bu amaliy mashg'ulotlar va biznes treninglarning o'quv jarayoniga qo'shilishi hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida amaliy tadbirkorlik jarayonlari, simulyatsiya loyihalari va biznes inkubatorlar yoshlarga tadbirkorlik faoliyatining real vaziyatlarini o'rganish imkonini beradi. Bunday mashg'ulotlar yoshlarning biznes boshqaruvi va muammolarni yechishdagi qobiliyatini oshiradi hamda ularga ishonch bag'ishlaydi.

Professional ta'lim tizimida tadbirkorlikni rivojlantirish uchun ta'lim dasturlarini muntazam ravishda takomillashtirish, yangi kurslar va amaliy mashg'ulotlarni qo'shish zarur. Shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish orqali yoshlarga biznes jarayonlarida zarur bilim va ko'nikmalarni berishda yangi imkoniyatlar yaratish mumkin.

Kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar uchun yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishga yo'naltirilgan yanada mufassal tadqiqotlar o'tkazish va davlat siyosatlarini, ta'lim va iqtisodiyot sohalarida yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash uchun yangicha modellarni ishlab chiqish taklif etiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida yangi tadbirkorlik yondashuvlarini o'rganish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Xudayberdiyev Z. Tadbirkorlik sohasi uchun kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish. Iqt. fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – T.: O'zR FA Iqtisodiyot instituti, 2002. –B. 332.

2.Xudayberdiyev Z., K.Xomitov va b.q. Tadbirkorlik va ishga joylashtirish texnologiyasi. Uquv qo'llanma. - T.: «ILMZIYO» 2016.

3.Raxmatullayeva.D.R. Bo'lajak mutaxassislarni tadbirkorlik faoliyatiga yo'naltirib o'qitish texnologiyasi/Zamonaviy ta'lim jurnali.-T.:2017.-№1.-70-75.

4.Raxmatullayeva D.R. Yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash pedagogik muammo sifatida. Uzluksiz ta'lim jurnali. –T.: 2022. –B. 57-64.

5.Blackburn, R. & Gamble, J. (2024). Youth Entrepreneurship: Contemporary Challenges and Ways Forward. Brett Centre for Entrepreneurship, University of Liverpool Management School, University of Liverpool. <https://yepa-hub.org/reports/youth-entrepreneurship-policy-contemporary-challenges-and-ways-forward>.

6.Division for Inclusive Social Development (DISD). (2024). Unlocking Entrepreneurship Opportunities for Youth Could Lower Unemployment and Bring Social Benefits. United Nations. <https://social.desa.un.org>. UNDESA. (2024).

7.<https://www.liverpool.ac.uk/media/livacuk/schoolofmanagement/research/brettcentreforentrepreneurship/Young,people,and,Entrepreneurship-Challenges,Policy,Suggestions,Infographic.pdf>.

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA MAHALLIY BOSHQARUV ORGANLARI FAOLIYATIDA AVTOTRANSPORT XIZMATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Kurbanova Maftuna Lazizovna

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, “Menejment va marketing” kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada tadbirkorlik faoliyatida xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish, servislashtirish va zamonaviy iqtisodiyotni shakllantirishning hozirgi holatini hisobga olgan holda, xizmat ko‘rsatish sohasini davlat tomonidan tartibga solish tamoyillarini takomillashtirish ko‘rib chiqildi. Har bir sanab o‘tilgan tendentsiyalar ta‘sirida yuzaga keladigan tub o‘zgarishlar aniqlandi va xizmat ko‘rsatish sohasining hozirgi holatining xususiyatlari tahlil qilindi. Maqolada avtotransport xizmatini rivojlantirishning yuqori sur‘atlarini belgilovchi omillar aniqlangan va ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Transport tizimi, davlat boshqaruvi, davlat tomonidan tartibga solish, transport soxasini byudjet tomonidan moliyalashtirish, transportni strategik rivojlantirishni rejalashtirish tamoyillari, xalqaro transport yo‘laklari, ijtimoiy norma va standartlar, transportni qayta tartibga solish.

Jahon mamlakatlari orasida iqtisodiy globallashuv sharoitida davlat boshqaruvi hamda mahalliy davlat hokimiyat organlariga avtotransport xizmatini ko‘rsatish bilan bog‘liq elita xizmati transport xizmatining elita segmenti ostida rivojlanmoqda. Birgina 2023 yilda AQShning “Ship A Car” MChJ tomonidan davlat boshqaruvi hamda xalqaro mutasaddi tashkilotlarga 2,37 mlrd. AQSh dollari qiymatida xizmat ko‘rsatish orqali daromad olishga muvaffaq bo‘ldi. Jumladan, 2022-yilda hashamatli Mercedes Benz, Toyota hamda BMW, Lexus rusumli avtomobillarning evaziga yashil iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan elektromobillar xaridi birgina Sirdaryo viloyatida 3,4 mlrd.so‘mga amalga oshirilgan. Bu korxona avtomobil vositalaridan tashqari, xususiy tayyoralar, vertolyotlar, suv kemalari hamda yaxtalarni ijaraga berish bilan birga, ularni manzilli kuzatib borish orqali xizmat qilganliklari natijasidir.³²Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining sifatli avtomobillar bilan ta‘minlanishi uchun Respublika miqiyosida 14 mlrd.so‘mlik avtotransport vositalari xarid qilingan.³³ Davlat boshqaruvi hamda mahalliy davlat hokimiyat organlarini transport vositalari bilan ta‘minlash orqali uning samarali foydalanilishi uchun xizmat ko‘rsatish va uning amaliyoti bilan bog‘liq jihatlari o‘z yechimini topishga muhtojligiga ko‘ra mazkur dissertatsiya mavzusining dolzarbligi hamda zaruratini asoslaydi.[1]

Davlat hokimiyat organlariga ko‘rsatiladigan eng muhim xizmatlardan biri sifatida avtotransport vositalarida xizmat ko‘rsatish deb e‘tirof etish mumkin. Bugungi kunda har bir boshqaruv va mahalliy hokimiyat organi hodimini xalq bilan uyg‘unlikda ishlashi ta‘minlanmasa, aholining turmush tarzi hamda iqtisodiy samardorligi oshmaydi. Shunga ko‘ra, ular bilan doimiy uzviy aloqada bo‘lish va qo‘llab-quvvatlash maqsadida avtotransport vositasidan foydalangan holda, hududiy aholi punktlarining istiqomat qilish sharoitini tahlil qilish hamda nazorat qilishda operativ olib borilishini ta‘minlash uchun xizmat mashinalaridan keng foydalaniladi. Bunda esa, xizmat mashinalariga bo‘lgan ehtiyoj oshadi va buning natijasida iqtisodiy samaradorlikka erishiladi.[2]

Xorij tajribasiga nazar tashlasak, mazkur mavzuga yaqin mutasaddi raxbarlar tomonidan transport xizmatlarini qo‘llab-quvvatlash, yuqori tabaqali raxbarlarga transport xizmatini ko‘rsatish,

³² <https://www.shipacarinc.com/>

³³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi hamda kun.uz rasmiy veb sayti ma’lumotlari

jamoat transportlari xizmatini takomillashtirish singari jihatlarni D.Rahm, B.Fields, J.L.Farmer, M.L.Zwald, A.A. Eyler, K.V. Goins, M.Fellessen, M.Friman, H.Zhang, Y.Bi, F.Kang, Z.Wang, K.Bickerstaff, R.Tolley, G.Walker tadqiqot ishlarida yoritganlar. X.X.Xikmatov, B.S.Ziyadullayev, I.N.Sharipova, O.B.Tursunov, A.Yo'ldiyev, J.G'ofurov, G.Z.Manapova, M.D.Abdumannapova kabi mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy izlanishlarida transport vositalarini tartibga solishni boshqarish, xalqaro koridorlarni munosib boshqarish, transport sohasida kadrlar kasbiy kompetensiyasini oshirish, transport xizmatlarining shakllanishi va unga ta'sir etuvchi omillarni kategorial hamda klasterizatsion nuqtayi nazardan ilmiy yondoshuvlar hamda ilmiy nazariy mulohazalar keltirilgan.

Toshkent shahar hokimligi qoshidagi "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUKning mahalliy davlat hokimiyat organlariga xizmat ko'rsatishini ta'minlashda tashkiliy hamda iqtisodiy jihatdan rivojlantirish borish muhim sanalib, bu mamlakatimizdagi avtotransport vositalarini yashil iqtisodiy tizimni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirish hamda ekologik himoyalash faoliyatini taraqqiy ettirish bilan izohlanadi. Shuningdek, yil sayin hashamatli avtomobillarining orasida elektromashinalarning o'rnini oshib borayotganligini inobatga olgan holda, Toshkent shahar hokimligi qoshidagi "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUKning xizmat ko'rsatish infratuzilmasini qayta tizimlashtirishni talab etadi. Buning uchun Toshkent shahar hokimligi qoshidagi "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUKning tashkiliy-iqtisodiy holatini baholash yuzasidan uning xarajatlari, asosiy vositalari va uning tarkibi, shuningdek moliyalashtirish manbalarini tahlil qilish orqali infratuzilmani qayta tizimlashtirish istiqbollari uchun aniqroq bo'ladi.

Toshkent shahar hokimligi qoshidagi "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUK tasarrufidagi avtotransportlarning 13 tasi Toshkent shahar hokimligi boshqaruvchilariga muntazam xizmat qilsa, 2 ta yengil avtomobillar zaxiraviy resurs sifatida manzilli yo'naltiriladi. 2019-yilda jami 12 taga ega bo'lgan hokimlikning 2023-yilga kelib avtomobillari soni 15 taga yetdi. Sarflangan yoqilg'ining umumiy hajmi 2019-yilda 7,56 ming litrni tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilga kelib bu ko'rsatkich 500 litrni kamroq tashkil etgan. Covid-19ning yumshatilgan sharoitida yoqilg'i quyish darajasi keskin o'sib, salkam 9 mingga yetdi, 2022-yilda esa yoqilg'idan foydalanish darajasini 8,6 foizga oshirishga muvaffaq bo'ldi va bu holat 2023-yilda ham takroran kuzatildi. Bosib o'tilgan masofa yuzasidan tadqiq etganda hech qaysi yilda belgilangan chegaraviy masofadan oshmagan bo'lib, asosiy o'sish ko'rsatkichi Covid-19 sharoitiga to'g'ri keladi.³⁴

Toshkent shahar hokimligi qoshidagi "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUKning xarajatlari va uning tarkibini tahlil qilishda dastavval asosiy vositalar hamda ularning amortizatsiyasi holatini baholash, shu bilan bir qatorda undagi o'zgarishlarni tashkiliy-iqtisodiy jihatdan o'rini hamda salmog'ini belgilashga xizmat qiladi. 2019-yilda asosiy vositalar 102 mln.so'mni tashkil etgan bo'lib, 2020-yilga kelib unga qilingan xarajatlarning qiymati 25,4 mln.so'mga ko'proqdir. Bu ko'rsatkich 2023-yilga qadar o'sib borganligini kuzatish mumkin, xususan, 2021-yilda 2020-yilga qaraganda 1,6 foiz, 2022-yilda 2021-yilga qaraganda 1,35 foiz, shuningdek, 2023-yilda-2022-yilga qaraganda 1,22 foiz ko'proq xarajat asosiy vositalarga ajratilgan.

"Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUK qo'shimcha qiymatga ega bo'lishni ham strategik faoliyati uchun inobatga olib, uni investitsiya faoliyatiga yo'naltirgan. Jumladan, 2020-yilda 2,3 mlrd.so'm mablag'ni investitsiya qilgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 2,9 mlrd.so'm mablag'ga yetgan. 2022-2023 yillarda investitsiya hajmi 2 mlrd.so'm mablag'dan tushmagan holda maqsadli yo'naltirilgan. Bu "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUK ning xizmat diversifikatsiyasini amalga oshirish, shuningdek tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish uchun keng imkoniyatlar ochib berishga xizmat qilishi jihatdan korxonaning o'zi-o'ziga investitsiya qilayotgandek natijaviylikni namoyon etadi.³⁵

Davlat boshqaruvi va mahalliy hokimiyat organlariga avtoxizmat ko'rsatishda sifat ko'rsatkichiga e'tibor qaratgan holda olib borishni tizimlashtirish yuqoridagi jadvalda farqi bilan keltirilgan bo'lib, unga ko'ra avtoservisning sifatiga ko'proq e'tibor berishga qaratilishi lozimligiga

³⁴ "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUK ma'lumotlari

³⁵ "Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish" DUK ma'lumotlari

urg'u berilgan. Davlat boshqaruvi va mahalliy hokimiyat organlariga transport xizmatini ko'rsatishda mexanizatsiyalashgan dasturlarga almashtirib borilishi xarajatlarni kamaytirib, daromadni oshirishga hamda ishlab chiqarish siklini oshirishga katta xissa qo'shishi bilan bog'liq tendentsiya AQSh iqtisodchisi Abatron Logbooksning fikriga ko'ra avtoservis mahsulotlariga bo'lgan talabni yanada oshirdi.[3]

Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, «Avtotransport vositalariga xizmat ko'rsatish» DUKning nazorat funksiyasi qanchalik kuchaytirishga hamda takomillashtirishga qaratilgan bo'lmasin, iqtisodiy ma'lumotlar elektron tarzda birlashtirilmagan hamda raqamlashtirilmagan. Shu bois, mazkur muammoni bartarat etish maqsadida ichki auditorlikka yo'naltirilgan raqamli texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu hisobotlarni tayyorlash hamda iqtisodiy ma'lumotlarni qiyoslash orqali amalga oshiriladi. Avtotransport xizmat ko'rsatish sohasida innovatsion faoliyat xizmatlarni prognoz qiladigan natija bilan bog'lanishi kerak, bu esa tashkilotning ichki va tashqi muhitida o'zgarishlarga olib keladi. Xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishi undagi yangi raqobat muhiti, tovarlar va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlar hamda sohadagi innovatsion faoliyatni samarali ishlab chiqish bilan bog'liq bo'ladi, chunki aynan shu narsa jadal rivojlanayotgan xizmatlar bozorida kompaniyalarning strategik barqarorligini ta'minlaydi. Shubhasiz aytish mumkinki, bugungi kunda xizmat ko'rsatish sohasi tobora iqtisodiy o'sishning "lokomotivi"ga aylanib bormoqda hamda ish bilan bandlikning sezilarli o'sishini ta'minlamoqda.[4]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бёрьессон М., Робертс К. Влияние служебных автомобилей на владение автомобилем // Транспортные исследования, часть А: Политика и практика. – 2023. – Т. – С. 176.
2. Jaramillo M., Llamuca S. A proposed model for electricity demand forecasting in Ecuador considering Akaike criterion //Communication, Smart Technologies and Innovation for Society: Proceedings of CITIS 2021. – Singapore: Springer Singapore, 2021. – С. 345-355.
3. Abatron Logbooks.Vehicle Maintenance Log Book: Car Repair Journal/Automotive Service Record Book/Oil Change Logbook/Auto Expense Diary/Engine Autolog/Automobile, Truck or Motorcycle Owner Gift Notebook. EARTES, 110 p
4. M.L.Kurbanova "Mechanisms for the development of the transport service sector of state and local authorities" International scientific journal "Interpretation and researches" Volume 2, issue 9 (31), 2024, (Research Bib Impact Factor: 8.2, ISSN 2181-4163). - P. 26-34

PROFESSIONAL TA'LIMDA TADBIRKORLIKKA TAYYORLASH ORQALI O'QUVCHILARNING MOLIYAVIY MUSTAQILLIKKA ERISHISH IMKONIYATLARINI OSHIRISH

Mirzaxidova Shoira Gulyamovna

Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi
O'quv markazi "Davlat moliyasi" kafedrası mudiri

Annotatsiya Ushbu maqolada professional ta'limda tadbirkorlikka tayyorlash orqali o'quvchilarning moliyaviy mustaqillikka erishish imkoniyatlarini oshirish masalasi tahlil qilingan. Yoshlarni tadbirkorlikka yo'naltirish va ularda moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish, ularning shaxsiy mablag'larini boshqarish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Tadbirkorlikka yo'naltirilgan ta'lim yoshlarga kapitalni boshqarish, budjetni rejalashtirish va moliyaviy xavflarni baholash kabi ko'nikmalarni shakllantirishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik, professional ta'lim, moliyaviy savodxonlik, moliyaviy mustaqillik, yoshlar klasterlari, tadbirkorlik ta'limi

Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda yoshlarning moliyaviy mustaqillikka erishishi nafaqat ularning shaxsiy mustaqillikka intilishi, balki zamonaviy jamiyatda ijtimoiy va iqtisodiy muvaffaqiyatga erishishi uchun muhim shartga aylanmoqda. Bugungi kunda yoshlar uchun moliyaviy

mustaqillikka erishish ularning shaxsiy qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, kasbiy rejalarini amalga oshirishda yordam beradi va moliyaviy xavf-xatarlarga bardoshlilik darajasini oshiradi. Bu jarayonda moliyaviy savodxonlik muhim omil bo'lib, u shaxsning moliyaviy qarorlarni ongli ravishda qabul qilish, daromadlarini rejalashtirish, sarmoya kiritish va sarflarni boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Yoshlarni moliyaviy savodxonlikka o'rgatish davlat iqtisodiyotining barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan aholi guruhlari moliyaviy inqirozlar davrida o'z moliyaviy ahvolini barqaror ushlab qobiliyatiga ega bo'ladi, bu esa aholining moliyaviy xatarlarga chidamliligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, o'z moliyaviy rejalarini ongli ravishda boshqaruvchi yoshlar nafaqat o'z kelajagi, balki mamlakat iqtisodiyoti uchun ham barqaror manbalarni yaratadi, bu esa uzoq muddatda iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi. Ayniqsa, yoshlar uchun moliyaviy mustaqillikka erishishda tadbirkorlik faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi global iqtisodiy sharoitlarda tadbirkorlik yoshlar uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochadi, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantiradi va ishlab chiqarish jarayoniga o'z hissalarini qo'shish imkonini beradi. Yoshlar, o'z bizneslarini boshqarish orqali, nafaqat o'z mablag'larini mustaqil ravishda boshqarishni o'rganadilar, balki shaxsiy budjetlari uchun katta mas'uliyatni his qilishadi. Bu jarayonda professional ta'lim muassasalarida yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash ularning moliyaviy mustaqillikka erishish yo'lidagi muhim qadamlaridan biridir.

Moliyaviy savodxonlik bu yoshlarga o'z mablag'larini samarali boshqarish, xarajat va daromadni rejalashtirish, jamg'armalarni tashkil qilish hamda moliyaviy xavf-xatarlarni baholash uchun muhim bo'lgan bilimlar majmuasidir. Moliyaviy savodxonlik asoslari bilan tanish bo'lgan yoshlar, o'z mablag'larini to'g'ri sarflash orqali moliyaviy mustaqillikka erishish imkoniga ega bo'ladi. Bunday bilimlar tadbirkorlik asoslariga kirishishda, jumladan, kapitalni to'g'ri yo'naltirish va sarmoyani jamg'arish uchun ustuvor ahamiyatga ega.

Professional ta'lim jarayonida moliyaviy savodxonlikning tarkibiy qismlarini o'quvchilarga yetkazish, ularni biznesga moslashtirish va kelajakdagi moliyaviy qarorlarni qabul qilish uchun tayyorgarlikni kuchaytirishda muhim o'rin tutadi. Moliyaviy savodxonlik va tadbirkorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik moliyaviy tahlil qilish, sarmoyalarni baholash, va iqtisodiy rejalashtirish kabi bilimlarni o'z ichiga oladi. Yoshlar o'z bizneslarini tashkil qilar ekan, bozor konyunkturasini tahlil qilish, moliyaviy tahlillar o'tkazish, aktivlar va passivlarni boshqarish kabi moliyaviy savodxonlik ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, biznesga kirishishda kapital jamg'arish, daromadlar va xarajatlarni rejalashtirish, soliqqa tortish, kredit va qarzlarni boshqarish masalalari ham muhim o'rin tutadi.

Yosh tadbirkorlarning moliyaviy mustaqillikka erishishi uchun professional ta'lim muassasalari quyidagi asosiy moliyaviy savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratishi zarur:

- Shaxsiy va biznes budjeti boshqaruvi: shaxsiy va ishbilarmonlik budjetini rejalashtirish, daromad va xarajatlar balansini ushlab turish.
- Sarmoyalar va aktivlar boshqaruvi: kapitalni jamg'arish va uni biznes rivojlanishiga sarflash, resurslarni maqsadli sarflash.
- Moliyaviy tahlil va hisob-kitoblar: yoshlar, o'z tadbirkorlik faoliyatida moliyaviy hisob-kitoblar orqali xarajatlarni tahlil qilish, biznesning daromadlilikini aniqlash va rentabellikni baholashga o'rgatiladi.
- Riskni boshqarish: moliyaviy xavf-xatarlarni baholash, yechim topish hamda sug'urta vositalaridan foydalanish orqali yo'qotishlarni kamaytirish.

Tadbirkorlikka yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini yanada samarali qilish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Davlat tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali o'quvchilarga grantlar, kreditlar va boshqa moliyaviy yordamlarni taqdim etishi mumkin. Shunga o'xshash, xususiy sektordagi kompaniyalar bilan hamkorlikda tashkil etilgan stajirovkalar, o'quv kurslari yoshlarning ishbilarmonlik va moliyaviy savodxonlikni oshirishdagi samaradorligini oshiradi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 16-oktyabrdagi 834-sonli "Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etishga doir tashkiliy chora-tadbirlar

to'g'risida"gi qarori yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning moliyaviy mustaqillikka erishishini rag'batlantirish va mamlakatda barqaror tadbirkorlik muhitini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Qaror yoshlar tadbirkorligi rivojini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, uning asosiy maqsadi – yoshlarni tadbirkorlik sohasida bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlash, ularga ishlab chiqarish maydonlari, moliyaviy resurslar va texnik yordam ko'rsatish orqali ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirishdir.

Mazkur qaror asosida yoshlar tadbirkorlik klasterlari tashkil etilgan bo'lib, bu klasterlar yoshlar uchun ishlab chiqarish va biznes faoliyatini boshlash uchun maxsus hududlar hisoblanadi. Yoshlar tadbirkorlik klasterlari doirasida yosh tadbirkorlarga:

- Ishlab chiqarish maydonlari bepul taqdim etiladi;
- Biznes-reja tuzish, marketing tadqiqotlari, ruxsatnoma va hujjatlarni tayyorlashda amaliy yordam ko'rsatiladi;
- Biznesni yuritish bo'yicha maslahat va amaliy kurslar tashkil qilinadi.

Qarordagi asosiy yo'nalishlardan biri yoshlarning moliyaviy savodxonligini oshirishdir. Moliyaviy savodxonlik yoshlarga o'z mablag'larini samarali boshqarish, shaxsiy va biznes budjetini to'g'ri rejalashtirish hamda iqtisodiy tahlillarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Yoshlar moliyaviy savodxonlik asoslarini o'zlashtirib, foyda va zararlarini aniq baholash, budjetni optimallashtirish va sarmoya kiritish bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, klasterlar doirasida o'quv dasturlari orqali yoshlarga moliyaviy tahlil, ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish va moliyaviy rejalashtirish bo'yicha amaliyotlar ham o'tkaziladi. Moliyaviy savodxonlikni oshirish maqsadida tashkil etilgan bu dasturlar yoshlarni o'z mablag'larini samarali boshqarish va kapitalni to'g'ri yo'naltirish qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, tadbirkorlikda moliyaviy rejalashtirish va hisob-kitoblarni to'g'ri yuritish yoshlarga katta imkoniyatlar yaratadi, chunki bu ularning biznes faoliyati samaradorligini oshirishga va to'g'ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Mazkur qaror asosida tashkil etilgan klasterlar esa yoshlar uchun ana shu amaliyotlarni qo'llab-quvvatlovchi bir maydon vazifasini o'taydi.

Professional ta'limda tadbirkorlik va moliyaviy savodxonlikka asoslangan ta'limni yo'lga qo'yish yoshlarning moliyaviy mustaqillikka erishishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantiradi. Bunday yondashuv yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlaydi, ularda moliyaviy rejalashtirish va budjet boshqaruvi malakasini rivojlantiradi. Shu bilan birga, professional ta'lim muassasalarida yoshlarga tadbirkorlik va moliyaviy savodxonlikni o'rgatish, davlat va xususiy sektor hamkorligidagi dasturlar bilan birgalikda ularning kelajakdagi muvaffaqiyatiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 16-oktyabrdagi "Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi 834-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-5106-sonli Farmoni.
3. Smith, A., & Johnson, R. (2019). Financial Literacy and Entrepreneurship Education in Developing Countries. *International Journal of Economics and Finance*, 11(5), 45-60.
4. World Bank. (2018). *Enhancing Financial Literacy for Youth Empowerment*. Washington, DC: World Bank Publications.
5. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. (2022). *O'zbekistonda yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish bo'yicha davlat dasturlari*. Toshkent: Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi nashri.

MENEJMENT TUSHUNCHASI VA UNING PREDMETI

Narbayeva Dilnoza Darvishaliyevna

Jizzax politexnika instituti o'qituvchisi

Abdunayimov Azim Farxod o'g'li

Jizzax politexnika instituti Kimyo texnologiya fakulteti 637-21guruh

Annotatsiya: Ushbu maqolada menejment so'zining umumiy ta'rifi, menejment sohasi, predmeti va vazifalari to'g'risida keng ko'lamli tushunchalar yoritib o'tiladi. Qolaversa, ushbu maqolada bozor tamoyillaridan biri sifatida menejment sohasi jarayonlari va xususiyatlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: menejment, menejment fani, menejment predmeti, bozor iqtisodiyoti.

Bozor iqtisodiyotida turli mulkchilikka asoslangan minglab korxonalar faoliyat yuritishini tasavvurga sig'dirish qiyin emas. Korxonalar faoliyatini u yoki bu darajadagi boshqaruvini tashkil etish, shu korxona rahbarining boshqaruv qobiliyatiga bog'liq. Uning qobiliyati esa menejment sohasidagi bilimlarni qanchalik darajada egallanganligi bilan o'lchanadi. Shu nuqtai nazardan menejment so'zi bizning hayotimizda bozor iqtisodiyoti bilan bog'liq kirib kelgan so'zlar qatoridan joy oldi.

Menejment (inglizcha management) - u yoki bu faoliyat turini tashkil etish va rahbarlik qilish, iqtisodiy, moliya va boshqa inson hayotidagi ishbilarmonlik sohasini tashkil qilish va boshqarishni bildiradi. Bozor iqtisodi va ishlab chiqarish iqtisodining erkin bo'g'ini uchun zarur bo'lgan boshqaruv turidir. Menejment dastavval iqtisodiy nazariya fani bilan yaqindan bog'liq. U iqtisodiy qonunlarni bilib olishga va ularga mos ravishda boshqarish jarayonida iqtisodiy usullarni qo'llashga, har bir xodimga va jamoaga ta'sir ko'rsatishga asoslanadi. Bir qancha iqtisodiy fanlar: makroiqtisodiyot, mikroiqtisodiyot, statistika, mehnat iqtisodiyoti kabilar ham Menejment fani bilan chambarchas bog'liqdir.

Inglizcha "menejment" so'zi, boshqaruv degan ma'noni anglatga-da, dastlab asov otlarni tushovlash ma'nosini bildirgan. Keyinchalik bu atama ikki gildirakli aravaga nisbatan qo'llanila boshlangan. Bugungi kunda esa gap odamlarni, jamoalarini boshqarish xususida boryapti. Bu o'rinda odamlar mehnati, xohish irodasidan foydalanib mo'ljaldagi maqsadlarga erishish tushuniladi.

Shunday qilib, "menejment" atamasi quyidagi ma'nolarni anglatadi:

1. Boshqaruv;
2. Inson organidagi bilimlar sohasi;
3. Boshqaruvni amalga oshirganlarning ijtimoiy qatlami.

Ayrim tadqiqotlar menejment kishilardan nafli samaralar olish san'ati, deb hisoblaydilar. Mukammal menejmentning xos belgilari: faoliyatga, izlanishga tarafdorlik; oddiy tuzilma va kamsonli xodimlar; iste'molchiga yaqinlik; unumdorlikni ta'minlashda insonning hal qiluvchi o'rni; tadbirkorlikni rag'batlantiruvchi mustaqil idora qilish huquqi; asosiy faoliyat turiga birlamchi e'tibor; hammadan ko'ra yaxshiroq tanish bo'lgan sohaga kirishish; erkinlik va kuchli nazoratni birgalikda qo'llash.

Firmalarning menejment tizimi umumiy menejment, funksional menejment, moliyaviy menejment, marketing ishi, xodimlar ishini boshqarish, ishlab chiqarish menejmenti, ilmiy-texnika ishlarini boshqarish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Menejment nazariyasi va amaliyoti evolyusiyasi turli xil qarashlarda o'z ifodasini topdi. Masalan, XX asrning 50—60-yillarida asosiy e'tibor boshqarishning tashkiliy tuzilishiga qaratilgan bo'lsa, 60—70-yillarda strategik rejalashtirishdan strategik boshqarishga o'tish davri bo'ldi.

XX asrning o'rtalariga kelib menejment O'zbekistonda tez sur'atlar bilan rivojlandi. 1966-yilda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Kibernetika institutining tashkil qilinishi, akademik V. K. Qobulov boshchiligidagi olib borilgan nazariy, uslubiy, amaliy ilmiy tadqiqot ishlari respublikada M. fanining rivojlanishiga asos bo'ldi. Menejment sohasida birinchi tadqiqotlar sinfiy maktablar tomonidan amalga oshirilgan. Birinchi menejerlarni asosan ishlab chiqarish (texnik yondashuv) masalalari tashvishga solgan. Ular o'z faoliyatlarini ishchilarni moslash masalalariga qaratganlar. Bu maqsadlar uchun ish joyi dizayni ishlab chiqilgan. Turli operatsiyalarga ish vaqti

o'rganilgan va hokazo. O'sha davrning ko'pchilik tadqiqotchilari menejment bu san'at deb tasavvur qilgan. Menejmentni bunday tushunishning sababi hamma xodimlar ham o'z o'lchovlari bo'yicha rahbarlik lavozimiga to'g'ri kelmasligidir.

XX asr oxiri XXI asr boshlarida menejment O'zbekistonda maxsus fan sifatida oliy o'quv yurtlarida o'qitila boshladi, menejmentga doir tadqiqotlar yo'lga qo'yildi, darsliklar yozildi.

Menejment so'zi juda keng darajadagi ma'nolarni anglatuvchi so'z hisoblanib, ma'nolari bir-biridan farq qiluvchi jihatlariga anchagina. Va bularning hammasi umumiy tushunchaga birlashtirilgan bo'lsak, menejment – dunyoni boshqarish.

Menejment barcha turdagi resurslarni (ya'ni tabiiy, mehnat, moliyaviy va hokazo) samarali birlashtirib, foyda olishni bilish, uni ko'paytirish bilan bog'liq soha bo'lganligi tufayli uchta jihat bo'yicha to'g'ri tanlovni va ishchan qaror qabul qilinishini talab etadi.

Xarajat – bu mahsulot ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, tovarni sotish va xodimlarga to'lash uchun sarflanadigan mablag'lardir. Uning tarkibiga:

- mahsulot (yoki xizmat) tannarxi,
- ma'muriy xarajalar,
- ijara va foiz to'lovlari,
- ish haqi,
- soliqlar kiradi.

Naf – bu mahsulot yoki xizmatlarning iste'molchilarga qanchalik darajada ijobiy natija keltirishidir. Haridorni harid qilish aniqligi tovarning naflilik darajasining qanchalik yuqoriligidan kelib chiqadi.

Baho – bu tovar va xizmatlarning pulda ifodalangan qiymatidir. Baho ikkita asosiy vazifani bajaradi:

- resurslar iste'molini cheklash imkonini beradi;
- ishlab chiqarish uchun turtki bo'lib xizmat qiladi.

Kundalik hayotimizda menejment va menejer so'zlari juda ko'p qo'llaniladi. Dastlab menejment fan sifatida AQShda paydo bo'ladi. Menejment — bu boshqaruv, ya'ni resurslarni, odamlarni boshqarish, samarali faoliyat olib borish va foyda olishni bilish, uni ko'paytirish jarayonidir. Bu o'ziga xos yuksak san'at va mahoratni talab qiluvchi tanlov, shu tanlov asosida qaror qabul qilish va uning bajarilishini nazorat qilishdir.

Menejment fani bu — boshqaruvchiga tanlovni to'g'ri amalga oshirishni va oqil qarorni qabul qilishni o'rgatuvchi fandir. Uning asosiy maqsadi bozor munosabatlari sharoitida barcha bo'g'inlarda samarali ishlay oladigan yuqori malakali boshqaruvchilarni tayyorlashdan iborat. Shundan kelib chiqib, menejment quyidagilarni o'rganadi:

- ✓ Boshqarish nazariyasi va amaliyoti;
- ✓ Boshqarish prinsipi va usullari;
- ✓ Boshqarish madaniyati;
- ✓ Boshqarishda kirishuvchanlik va qaror qabul qilishi;
- ✓ Ishlab chiqarishni boshqarish;
- ✓ Samaradorlikni boshqarish;
- ✓ O'z-o'zini boshqarish;
- ✓ Hududiy boshqarish va hokazolar.

Fanning predmeti boshqaruv jarayonidagi kishilarning munosabatlarini, boshqaruv qonunlari, tashkiliy tarkibi, texnika texnologiyasini o'rganishdan iborat.

Har bir ishchining ijodiy faolligi, sodiqligi va malakasini oshirish tufayli kadrlar salohiyatidan samarali foydalanish, ishlab chiqarishni boshqarish va texnika-texnologiya bazasini rivojlantirish orqali ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish yo'li bilan firma faoliyatida daromad olish yoki foyda ko'rishni ta'minlash menejment fanining tub maqsadini bildiradi. Shuningdek, firmani muvaffaqiyatli boshqarish, biznesda ichki va tashqi muhit ta'siriga xos rahbarlikni olib borish, tashkilotdagi kelishmovchilik masalalarini hal etish ham menejment fanining ana shunday maqsadlaridandir.

Ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish, tartibga solish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish va

belgilangan maqsadlarning qanchalik darajada muvaffaqiyatga erishganligini bozor muhitining o'zi baholaydi. Ishlab chiqarish masshtabining kengayishi, ta'minotda resurslar hajmining ortib borishi bilan boshqaruv vazifalari ham murakkablashib boradi. O'zbekiston iqtisodiyotida menejment sohasining o'rni dolzarb. Shunigdek menejment fanni, vazifalari va predmetlarini chuqur o'rganish kelajakda yuksak darajadagi muvaffaqiyatga erishishni kafolatlaydi. Shunday ekan, bu sohaning mazmun-mohiyatini anglab yetish va chuqur qiziqish va harakatlar asosida yetuk mutaxassis bo'lib yetishish bugun kun uchun asosiy rol sifatida ta'riflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mustafakulov Sh., Raximberdiyev O., Egamberdiyeva M. Sh. "Iqtisodiy atamalarning izohli lug'ati". Darslik. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2019.
2. www.library.ziyounet.uz
3. Zaynutdinov Sh. N., Shermuxamedov A. T., Murakayev I. "Menejment". Darslik. T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005.

O'QUVCHILARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TA'SIR QILISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI.

Nurmatova Gulsanam Xabiybiddin qizi

Baliqchi tumani Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi
Yoshlar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqola o'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga jalb etilishi orqali kambag'allikni qisqartirish masalalarini o'rganadi. Kambag'allik global muammo sifatida iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik jihatdan jiddiy oqibatlariga olib keladi. O'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni amaliy tajribalar bilan ta'minlash va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishlariga yordam berish orqali kambag'allikni qisqartirishda muhim imkoniyatlar mavjud.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik, kambag'allik, muammo, iqtisodiy rivojlanish, mustaqil fikrlash, ijtimoiy-iqtisodiy holat, strategiyalar, ijtimoiy xizmatlar.

Kambag'allik - bu global miqyosda dolzarb muammo bo'lib, u nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan ham jiddiy oqibatlariga olib keladi. Kambag'allik darajasi yuqori bo'lgan jamiyatlarda ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar kabi asosiy sohalarida muammolar yuzaga keladi. Ushbu muammoni hal qilish uchun turli strategiyalar ishlab chiqilgan, ulardan biri o'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga jalb etilishi hisoblanadi. O'quvchilarni tadbirkorlikka yo'naltirish, ularning iqtisodiy bilimlarini oshirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish mumkin. Tadbirkorlik faoliyati nafaqat yangi ish o'rinlarini yaratadi, balki iqtisodiy o'sishni ham ta'minlaydi. O'quvchilar o'z g'oyalarini amalga oshirish orqali nafaqat shaxsiy rivojlanishlariga, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilashga ham hissa qo'shadilar. Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir qilish orqali kambag'allikni qisqartirish masalalari dolzarb ahamiyatga ega. O'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni amaliy tajribalar bilan ta'minlash va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishlariga yordam berish orqali kambag'allikni qisqartirishda qanday imkoniyatlar mavjudligi tahlil qilinadi. Tadbirkorlik — bu yangi g'oyalarni amalga oshirish, mahsulot yoki xizmatlarni yaratish va ularni bozorga chiqarish jarayonidir. Tadbirkorlik faoliyati nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki yangi ish o'rinlarini yaratadi va ijtimoiy muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarni tadbirkorlikka jalb etish, ularning iqtisodiy bilimlarini oshirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish mumkin. O'quvchilarga tadbirkorlik asoslarini o'rgatish uchun maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqilishi zarur. Bu dasturlar o'quvchilarga biznesreja tuzish, moliyaviy boshqaruv, marketing va boshqa muhim ko'nikmalarni o'rgatishi kerak.[4]

O'quvchilarga tadbirkorlik faoliyatini amalda sinab ko'rish imkoniyatini berish muhimdir. Bu uchun maktablarda tadbirkorlik klublari yoki loyihalar tashkil etilishi mumkin. O'quvchilar o'z g'oyalarini amalga oshirish orqali amaliy tajriba orttiradilar. Tadbirkorlik faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun tajribali tadbirkorlardan mentorlik qilishni tashkil etish zarur. Mentorlar o'quvchilarga

o'z g'oyalarini rivojlantirishda yordam berishi va ularga yo'l-yo'riq ko'rsatishi mumkin. O'quvchilarni ijtimoiy tadbirkorlikka jalb etish orqali kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan loyihalar ishlab chiqilishi mumkin. Ijtimoiy tadbirkorlik, ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan tadbirkorlik faoliyatidir va bu o'quvchilarga ijtimoiy mas'uliyatni his qilish imkonini beradi. O'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga jalb etilishi kambag'allikni qisqartirishda bir necha jihatdan muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar o'z tadbirkorlik g'oyalarini amalga oshirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratishi mumkin, bu esa iqtisodiy o'sishga olib keladi. Tadbirkorlik faoliyati o'quvchilarga iqtisodiy mustaqillikni ta'minlaydi, bu esa ularning o'z hayotlarini yaxshilashga yordam beradi. Tadbirkorlik orqali o'quvchilar ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirishlari mumkin, bu esa kambag'allikni qisqartirishga yordam beradi.[2]

Kambag'allikni qisqartirish va o'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga ta'sirini o'rganish uchun statistik tahlil muhim ahamiyatga ega. Ushbu tahlil orqali tadbirkorlik ta'limining samaradorligini baholash, o'quvchilarning iqtisodiy faoliyatga jalb etilishi va kambag'allik darajasidagi o'zgarishlarni kuzatish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda mamlakatda kambag'allik darajasi 24% atrofida bo'lgan. Bu ko'rsatkich, ayniqsa, qishloq joylarida yuqori bo'lib, aholining 30% dan ortig'i kambag'al hisoblanadi. Kambag'allik darajasini kamaytirish uchun tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish zarurati oshmoqda. O'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar va kurslar soni 2020 yildan 2023 yilgacha 40% ga oshdi. O'zbekistonning turli ta'lim muassasalarida tadbirkorlik ta'limi bo'yicha o'quv dasturlari joriy etilgan. 2023 yilga kelib, 15 000 dan ortiq o'quvchi tadbirkorlik kurslarida ishtirok etgan. O'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga jalb etilishi natijasida yangi ish o'rinlari yaratish ko'rsatkichlari ham o'smoqda. 2022 yilda o'quvchilar tomonidan tashkil etilgan kichik bizneslar soni 5 000 dan oshgan bo'lsa, 2023 yilda bu raqam 7 500 ga yetdi. Bu, o'quvchilarning iqtisodiy faoliyatga jalb etilishi natijasida yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Tadbirkorlik faoliyatini boshlagan o'quvchilarning 60% dan ortig'i o'z biznesini boshlash orqali o'z oilalarining iqtisodiy holatini yaxshilashga muvaffaq bo'lgan.[1]

Shuningdek, tadbirkorlik ta'limi olgan o'quvchilarning 70% dan ortig'i o'zlarini iqtisodiy jihatdan mustaqil his qilishlarini bildirgan. Statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga qiziqtirish kambag'allikni qisqartirishda muhim rol o'ynaydi. Tadbirkorlik ta'limining rivojlanishi va o'quvchilarning iqtisodiy faoliyatga jalb etilishi orqali yangi ish o'rinlari yaratilmoqda va kambag'allik darajasi pasaymoqda. Bu jarayonni yanada rivojlantirish uchun ta'lim tizimida tadbirkorlik ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish zarur. O'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga jalb etilishi kambag'allikni qisqartirishda muhim vosita hisoblanadi. Ta'lim dasturlari, amaliy tajribalar, mentorlik va ijtimoiy tadbirkorlik orqali o'quvchilarga tadbirkorlik ko'nikmalarini o'rgatish, ularning iqtisodiy bilimlarini oshirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Bu jarayonlar nafaqat o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kambag'allikni qisqartirish uchun tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish — bu kelajak avlodining farovonligini ta'minlash yo'lidagi muhim qadamdir.[3]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, M. (2021). "O'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish: nazariy va amaliy jihatlar". O'zbekiston Ta'limi jurnali, 3(2), 45-52.

2. Эрназарова Н.Н. Оилавий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш орқали камбағалликни кискартириш/Z"Иqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2021 yil. 253-258 бетлар.

3. О.Х.Махмудов. Оилаларда камбағалликни кискартириш омиллари. "Иqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2021 yil, 267-276 бетлар.

4. Ismoilov, A. (2022). "Kichik biznes va tadbirkorlik: O'quvchilarning iqtisodiy faoliyatga jalb etilishi". O'zbekiston iqtisodiyoti va tadbirkorlik jurnali, 4(1), 12-20.

5. Shodmonov, R. (2023). "Tadbirkorlik ta'limining kambag'allikni qisqartirishdagi roli". Oliy ta'lim muassasalari ilmiy tadqiqotlari, 5(3), 78-85.

O'QUVCHILARNI TADBIRKORLIKKA TAYYORLASHDA MAKTAB VA TA'LIM MUASSASALARINING O'RNI

Omonov Sardor Raxmonkul o'g'li
Jizzax politexnika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarni tadbirkorlikka tayyorlashda maktab va ta'lim muassasalarining o'rni tahlil qilinadi. Bugungi kunda iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun tadbirkorlik ko'nikmalari yosh avlodga o'rgatilishi zarur. Maktab va ta'lim muassasalari, o'z navbatida, o'quvchilarga tadbirkorlik g'oyalari, innovatsion fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, biznesni boshlash, boshqarish, Maktablar va ta'lim muassasalari, rag'batlantirish, ijodkorlik, innovatsiyalar, moliyaviy savodxonlik.

Tadbirkorlik, biznesni boshlash va boshqarish jarayoni iqtisodiy o'sish va innovatsiyalarning muhim omili sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Rivojlanayotgan tadbirkorlik ekotizimini rivojlantirish uchun talabalarni tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar bilan jihozlash juda muhimdir. Maktablar va ta'lim muassasalari ushbu tadbirkorlik ruhini tarbiyalash va o'quvchilarni biznes olamining qiyinchiliklari va imkoniyatlariga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadbirkorlik tafakkurini tarbiyalash maktablarning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda tadbirkorlik ongini tarbiyalashdan iborat. Bu o'sish tafakkurini rivojlantirish, tavakkal qilishni rag'batlantirish va ijodkorlik va innovatsiyalarni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Talabalarga o'z qiziqishlarini o'rganish, turli g'oyalar bilan tajriba o'tkazish va muvaffaqiyatsizliklardan saboq olish imkoniyatini berish orqali maktablar ularga tadbirkor sifatida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan qat'iyatlilik va qat'iyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Muhim ko'nikmalarni rivojlantirish maktablar, shuningdek, o'quvchilarni tadbirkorlik muvaffaqiyati uchun muhim bo'lgan muhim ko'nikmalar bilan jihozlashi mumkin. Bu ko'nikmalarga quyidagilar kiradi:

Muammolarni hal qilish: muammolarni aniqlash va hal qilish qobiliyati tadbirkorlik uchun asosiy hisoblanadi. Maktablar loyihaga asoslangan ta'lim, tanqidiy fikrlash mashqlari va haqiqiy muammolarni simulyatsiya qilish orqali muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin.

Muloqot: Samarali aloqa munosabatlarni o'rnatish, tarmoq yaratish va g'oyalarni ilgari surish uchun zarurdir. Maktablarda notiqlik, bahs-munozara va yozma topshiriqlar orqali o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini oshirish mumkin.

Moliyaviy savodxonlik: Moliyaviy tushunchalarni tushunish biznesni boshqarish uchun juda muhimdir. Maktablar buxgalteriya hisobining asosiy tamoyillari, byudjetlashtirish va investitsiya strategiyalarini o'rgatish orqali o'quvchilarni moliyaviy savodxonlik bilan tanishtirishlari mumkin.

Yetakchilik: Tadbirkorlar ko'pincha jamoalarni boshqarishi va boshqalarni ilhomlantirishi kerak. Maktablar talabalar hukumati lavozimlari, darsdan tashqari tadbirlar va xizmat ko'rsatish loyihalari orqali etakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin.

Texnologik malaka: Bugungi raqamli asrda texnologik ko'nikmalar tadbirkorlik uchun zarurdir. Maktablar texnologiyani o'quv rejasiga integratsiyalash va kodlash, raqamli marketing va ma'lumotlarni tahlil qilish kurslarini taklif qilish orqali talabalarni texnologik savodxonlik bilan jihozlashlari mumkin.

Talabalarni tadbirkorlikka yanada tayyorlash uchun maktablar turli xil tajriba o'rganish imkoniyatlarini taklif qilishi mumkin. Bularga quyidagilar kiradi:

Biznes-reja tanlovlari: Ushbu tanlovlar talabalarga biznes rejalarini ishlab chiqish va taqdim etish, rejalashtirish, taklif qilish va taqdimot ko'nikmalarini oshirish imkoniyatini beradi.

Tadbirkorlik klublari: Bu klublar talabalarga tajribali tadbirkorlar bilan aloqa o'rnatish, hamkorlik qilish va o'rganish uchun platforma taklif qiladi.

Mentorlik dasturlari: Talabalarni muvaffaqiyatli tadbirkorlar bilan bog'lash qimmatli yo'l-yo'riq va yordam berishi mumkin.

Inkubatsiya dasturlari: Ushbu dasturlar talabalarga o'z bizneslarini boshlash va rivojlantirish uchun zarur bo'lgan resurslar va infratuzilmani taklif qiladi.

Muvaffaqiyatli dasturlarga misollar

Ko'plab maktab va ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha innovatsion dasturlar amalga oshirildi. Masalan:

Global tadbirkorlik haftaligi: Ushbu har yili 170 dan ortiq mamlakatlarda nishonlanadi va odamlarni tadbirkor bo'lishga ilhomlantirish, o'rgatish va kuchaytirishga qaratilgan.

Yosh tadbirkorlik dasturi: Ushbu dastur talabalarga o'z bizneslarini boshlash va yuritish, yo'lda qimmatli tadbirkorlik ko'nikmalarini o'rganish imkoniyatini beradi.

Stenford Technology Ventures dasturi: Stenford universitetidagi ushbu dastur talabalarga tadbirkorlik bo'yicha keng qamrovli ta'lim, jumladan kurs ishlari, murabbiylik va moliyalashtirishga kirishni taklif qiladi.

Tadbirkorlik bo'yicha ta'limni o'quv dasturiga kiritish va o'quvchilarga tegishli tajribalarni taqdim etish orqali maktablar tadbirkorlarning keyingi avlodini tarbiyalashda muhim rol o'ynashi mumkin. Innovatsiyalar, ijodkorlik va tavakkalchilik madaniyatini tarbiyalash orqali maktablar o'quvchilarga tadbirkorlik orzularini ro'yobga chiqarishga imkon berishi va o'z jamiyatlarining iqtisodiy o'sishi va rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Tadbirkorlik ta'limi bo'yicha tadqiqotlar: Tadbirkorlik bo'yicha ta'lim dasturlari samaradorligiga oid tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bu dasturlar talabalarining tadbirkorlik niyatlari, bilim va ko'nikmalariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Tadbirkorlik ekotizimlari: Tadbirkorlik ta'limining muvaffaqiyati ko'pincha kengroq tadbirkorlik ekotizimiga bog'liq bo'lib, u moliyalashtirish, murabbiylik va bozor imkoniyatlari kabi omillarni o'z ichiga oladi.

Siyosat natijalari: Hukumatlar va siyosatchilar innovatsiyalar va tadbirkorlikni rag'batlantiradigan moliyalashtirish, resurslar va siyosat asoslarini taqdim etish orqali tadbirkorlik ta'limini qo'llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mustofoqulov.J.A., Bobonov.D.T., (2021). "MAPLE"da so'nuvchi elektromagnit tebranishlarning matematik Tahlili. Academic research in educational sciences, 2(10), 374-379.

2. Мулданов, Ф. Р., Умаров, Б. К. У., & Бобонов, Д. Т. (2022). Разработка критерий, алгоритма и его программного Обеспечения для системы идентификации лица Человека. Universum: технические науки, (11-3 (104)), 13-16.

3. Muldanov F. R., Omonov S. Vidioimage improve the quality of the stages of the person in the face area //Экономика и социум. – 2023. – №. 11 (114)-2. – С. 264-268.

4. Омонов.С.Р., Ирисбоев ..М. Автоматизированные системы для испытаний на эмс на основе программной платформы r&s elektra //Экономика и социум. – 2023. – №. 5-1 (108). – С. 670-677.

O'ZBEKISTON SHAROITIDA MILLIY IQTSODIYOTNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Otamuratov Rustam Uskanovich

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya. Butun dunyoda iqtisodiyotni rivojlanishi yoki barqaror iqtisodiyot tamoyillari tadqiq etib kelinmoqda. Jamiyatning rivojlanishi doirasida butun dunyoda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi jadal suratlar bilan kechmoqda. Ushbu ishimizda biz, dunyo hamjamiyatida rivojlanib kelayotgan va shaklanib borayotgan raqamli iqtisodiyotning nazariy - ilmiy tomonidan tadqiq etilgan ishlarning nazariy tomondan yoritilgan.

Kalit so'z: tadbirkorlik, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy rivojlanish, qishloq, mahsulot, STEAM fanlar, coworking, work study.

Har qanday qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini topishingiz mumkin. Hammasi to'g'ri yondashuvga bog'liq. Muammoni oqilona hal qilish uchun, avvalo, uning mavjudligini tan olish kerak. Qashshoqlik muammosi shunchalik dolzarbki, u boshqa ko'plab muammolarning kelib chiqishini aytishga imkon beradi. Qashshoqlik demografiya, bandlik va ishsizlik masalalari bilan bevosita bog'liq [4]. Kambag'allik aholi salomatligiga, fuqarolarning ma'lumoti va madaniyati darajasiga, ularning tarbiyasi, ijtimoiylashuvi va ma'naviyatiga eng to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi, bu ilm-fan rivojini to'xtatuvchi omillardan biridir; Qashshoqlik insoniy munosabatlarning noinsoniylashuviga, jinoyatchilik va terrorizmning kuchayishiga yordam beradi, hayot darajasi va sifatining pasayishiga olib keladi. Bu, ayniqsa, siyosiy munosabatlarga, barcha darajadagi davlat siyosatini amalga oshirishga ta'sir qiladi va O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining shakllanishiga aniq to'sqinlik qiladi.

Qashshoqlik va boylik muammosi Gretsiya, Xitoy, Hindiston va boshqa mamlakatlar faylasuflari va iqtisodchilari tomonidan o'rganilgan. Miqdoriy o'lchovning boshlanishini V.Petti qo'ydi, u hodisalarni tavsiflash bilan cheklanib qolmaslikni, balki "hodisalar chuqurligiga kirib borish va ularni tushuntirishni" taklif qildi. Mehnat unumdorligi va ish haqi (daromad) o'sishining zaruriy sharti mehnat taqsimotida ko'rgan A.Smitning xizmatlari kattadir. Jamiyatdagi texnologik taraqqiyot va uning boylar va kambag'allarga tabaqalanishi bilan bog'liq inqirozli hodisalar ko'plab boshqa tadqiqotchilarning e'tiborini tortdi [3].

Bir necha o'n yillar davomida mamlakatning iqtisodiy tangligi o'tish davri qiyinchiliklari bilan bog'liq edi. Biz baxtga moddiy farovonlik bilan emas, balki ma'naviy yetuklik orqali erishiladi, natijada davlat ham, jamiyat ham muammolar girdobiga tushib qoldi, degan ishonchga shu qadar mahkam yopishib oldik. Nihoyat, ular haqiqatni angladilar, asosiy yashash sharoitlarisiz inson nafaqat baxtga, balki xotirjamlikka ham erisha olmaydi.

Qashshoqlik holatini baholash quyidagi ba'zi tamoyillarga asoslanadi:

- qashshoqlikning asosiy xususiyatlari;
- qashshoqlikning ijtimoiy sabablari;
- kambag'allikni o'lchash ko'rsatkichlari va usullari;
- qashshoqlikdan qutulishning asosiy usullari;
- qashshoqlikni bartaraf etish nuqtai nazaridan mintaqaviy ijtimoiy siyosat tahlili;
- qashshoqlikka qarshi kurash jarayonida ishlab chiqarish va taqsimlash sohasidagi munosabatlarning roli;
- kambag'allikni kamaytirishda tadbirkorlikning ijtimoiy zaxiralari;
- qishloq joylarda ijtimoiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish va kiritish;
- aholi bilan ijtimoiy ishlarni takomillashtirish bo'yicha aniq dasturlar ishlab chiqish;
- ijtimoiy ish mutaxassislarini tayyorlashni takomillashtirish bo'yicha takliflar;
- qarovsiz bolalar va o'smirlar, deviant xulq-atvori bo'lgan yoshlar bilan oilalarda ijtimoiy ishning o'ziga xos xususiyatlari;
- qashshoqlik muammolarini hal etishda monitoring, ijtimoiy, maqsadli dasturiy yondashuvlar zarurligi [3].

Ushbu tamoyillarning barchasi qashshoqlikdan qutulish uchun asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Zeroki, mamlakatimiz rahbari Sh.Mirziyoyevning 2024 – yil 23-sentabrdagi "Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida"gi PF-143-sonli Farmoni [1] va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 2024 – yil 4-oktabrdagi "Kambag'allikni qisqartirish va bandlik sohasida davlat siyosatini takomillashtirish va samaradorlikni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-347-sonli qarori ham kambag'allikni qisqartirish uchun muhim qadamlardan biridir. Ushbu qaror va farmonlarning ijrosi doirasida "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturi ijrosini tashkil qilishning yaxlit tizimini joriy etishni nazarda tutgan holda:

a) mehnat bozorini, band va ishsiz aholini tarkibiy tahlil qilish, ishsizlarni manzilli aniqlash va ularning hisobini yuritish — mehnat bozorini tahlil qilish va ishsizlarning hisobini manzilli (nomma-

nom) yuritish, iqtisodiyotning rivojlanib kelayotgan tarmoq va sohalarida mehnat resurslariga bo'lgan talabni prognoz qilish, mehnat bozoridagi tarkibiy muammolarni aniqlash va nomutanosibliklarning oldini olish, Xalqaro mehnat tashkiloti bilan faol hamkorlikda ishlash;

b) aholi bandligini ta'minlash dasturlarini shakllantirish, bo'sh ish o'rinlari hisobini yuritish, ishsizlarni ishga joylashtirish — har yil uchun hududlar, tarmoq va sohalar kesimida aholi bandligini ta'minlash dasturini ishlab chiqish va uning amalga oshirilishini muvofiqlashtirish, mavjud bo'sh ish o'rinlari hisobini yuritish va monitoring qilish, ishsiz fuqarolarni ishga joylashtirishni tashkil etish va ish beruvchilar bilan bog'lash;

c) kambag'allikni qisqartirish - kambag'allik dinamikasi va tarkibini tahlil qilish, oilalarni kambag'allikdan chiqarish individual rejalarining ishlab chiqilishini tashkil etish va ijrosini muvofiqlashtirish, aholini kambag'allikdan chiqarish bo'yicha amalga oshirilgan ishlarni joylarga chiqqan holda o'rganish hamda natijasi bo'yicha "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturini amalga oshirish bo'yicha respublika komissiyasiga (keyingi o'rinlarda - Respublika komissiyasi) har oyda ma'lumot kiritib borish;

d) hokim yordamchilari faoliyatini muvofiqlashtirish - mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha tuman (shahar) hokimining yordamchisi (keyingi o'rinlarda — hokim yordamchisi) faoliyatini uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, istiqbolli loyihalar bilan ishlash ko'nikmasi va malakasini oshirib borishni doimiy tahlil qilish, eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlarini ishlab chiqish va baholash, faoliyatida aniqlangan tizimli muammolarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

e) kasbiy standartlarni ishlab chiqish, kasb-hunar va xorijiy tillarga o'qitish, malakani baholash — xalqaro ekspertlarni jalb qilgan holda xorijda tan olinadigan kasbiy standartlarni ishlab chiqish, talab yuqori bo'lgan kasb va xorijiy tillarga o'qitish bo'yicha davlat buyurtmasini shakllantirish, standartlar asosida malakani baholash xizmatlari bozorini tartibga solish, sohaga xususiy sektorni keng jalb qilish;

f) munosib mehnat sharoitlarini yaratish, mehnat me'yorlariga rioya etilishini o'rganish, mehnat huquqini ta'minlash hamda mehnatni muhofaza qilish — munosib mehnat tamoyillari va xalqaro standartlarni joriy etish, mehnat munosabatlarini tartibga solishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, mehnat huquqlarini himoya qilish, shuningdek, mehnat xavfsizligi va gigiyenasi hamda munosib mehnat sharoitlarini ta'minlash [2], [5],[6].

Ushbu yuqoridagi masalalarni hal etishni eng avvalo yoshlik davridan ya'ni o'quvchilik yoshidan o'rgatish esa kambag'allikni qisqartirishning eng pastki quyi bo'g'inidan boshlash maqsadga muvofiq. O'quvchilik davridan boshlab ularga tadbirkorlik qilishni, mahsulot ishlab chiqarishni yoki mahsulotni tayyorlash texnologiyalarini o'qitish ularning tafakkurida yangi g'oyalarini yuzaga chiqaradi. Maktablarda o'quvchilarga texnologiya, biologiya, fizika va boshqa aniq, tabiiy fanlarni o'qitilishida ham mahsulot yaratish uni bozor talabiga asosan normaga solish.

O'qitish tizimlarining ayrimlari kasbga o'qitish tizimlari, kasbiy ko'nikmalar markazlari, "bandlik klasteri"ni, kasbiy ko'nikmalarni shakllantirib boruvchi "work-study" tajribasini ham o'quvchilarda shakllantirish va rivojlantirish asnosida ularning tadbirkorlik tafakkurini uzviy tarzda yuksaltirish mumkin. Bir qishloq bir mahsulot tamoyili ham o'quvchi yoshlarning tadbirkorligini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero har bir mahallada yoki qishloqda ma'lum bir mahsulot boshqa mahsulotlarga qaraganda ko'p ishla chiqariladi. Buning oqibatida o'quvchilarning tadbirkorlik haqidagi bilimlari oshib boradi. Bu esa o'z-o'zidan aholi orasida kambag'allikni kamayishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida"gi PF-143-sonli Farmoni.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 - yil 4 - oktabrdagi "Kambag'allikni qisqartirish va bandlik sohasida davlat siyosatini takomillashtirish va samaradorlikni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-347-sonli qarori.

3.I.P.Tisimbalov., diss., Qashshoqlik zamonaviy rus jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi muammosi sifatida: sotsiologik tahlili., M 2007., 5, 7 b.

4.M.Kalonov., Qashshoqlikni kamaytirish: imkoniyatlar, harakatlar va natijalar. nima uchun xitoy tajribasi foydali. 2021.

5. <https://gov.uz/oz/bv>

6. www.lex.uz

KASBIY TA'LIMNI AKSIOLOGIZATSIYALASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Rashidova Nargiza Rashid qizi

Qurolli Kuchlari Akademiyasi dotsenti

Global taraqqiyot va iqtisodiy o'sish jarayonlarida inson kapitalining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda jamiyatga munosib hissa qo'sha oladigan, yuksak malakali, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega, mas'uliyatli va insonparvarlik qadriyatlarini e'zozlaydigan mutaxassislar talab katta. Kasbiy ta'lim esa shu mutaxassislarni tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy jamiyatning talablari kasbiy ta'lim tizimini yangicha yondashuvlarni qo'llashga, xususan, aksiologizatsiya jarayonlarini kuchaytirishga chorlamoqda. Kasbiy ta'limning asosiy vazifasi faqatgina kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmasligi kerak. Kasbga bo'lgan munosabat, uning ijtimoiy ahamiyatini anglab yetish, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirish - bular ham kasbiy ta'lim tizimida muhim o'rin tutishi kerak. Shunday ekan, kasbiy ta'limni aksiologizatsiyalash - bu kasabga bo'lgan munosabatning ahamiyatini anglab yetish, uning ma'naviy-axloqiy asoslarini shakllantirish, mas'uliyatni tarbiyalash va insonparvarlik qadriyatlarni ustuvor qilishga yo'naltirilgan muhim jarayondir[3].

Kasbiy Ta'limni aksiologizatsiyalashning o'ziga xos xususiyatlari:

1. Kasbiy faoliyatning ma'naviy-axloqiy asoslarini hisobga olish[5]:

➤ Har bir kasbning jamiyatdagi o'rni, uning ahamiyati, ijtimoiy mas'uliyati va etika meyorlari to'g'risida chuqur tushuncha beruvchi ma'ruzalar, muhokamalar va treninglar o'tkazish.

➤ Kasbiy faoliyatda halollik, mehnatsevarlik, odamlarga hurmat, jamiyat manfaatlarini ustun qo'yish va o'z hissasini qo'shish kabi insoniy qadriyatlarni ta'kidlash.

2. Kasbiy ta'limning insonparvarlik asoslarini kuchaytirish:

➤ Kasb egalarining insoniy xususiyatlarini rivojlantirish uchun ijtimoiy mas'uliyat, empatiya, tolerantlik, hamkorlik va munosabatlarni qurishga yo'naltirilgan dasturlar qo'llash.

➤ Ta'lim jarayonida ijtimoiy masalalar, jamiyatdagi muammolar, inson huquqlari va ekologiya kabi mavzularni muhokama qilish orqali o'quvchilarning jamiyatga bo'lgan mas'uliyatini oshirish.

3. Kasbiy ko'nikmalar bilan bir qatorda shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga e'tibor qaratish:

➤ Kasbiy faoliyat davomida paydo bo'ladigan axloqiy dilemmalarni tahlil qilish, axloqiy tanlov qilish va mas'uliyatni o'z ustiga olish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan treninglar va seminarlar o'tkazish[5].

➤ Kasb egalarining shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish, o'zlarini anglash, ijodiy fikrlash, maqsadga intilish va o'z qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatini berish.

4. Ta'lim jarayonida ijodiy yondashuvlarni qo'llash:

➤ Kasbiy faoliyat bilan bog'liq muammolarni yechishda ijodiy fikrlash, mustaqil tadqiqot o'tkazish, yangi g'oyalarni tug'dirish va o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar va loyihalar o'tkazish.

➤ O'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini hisobga olib, ularga o'z qobiliyatlarini namoyon etish uchun sharoit yaratish[6].

5. Kasbiy ta'limni amaliy hayot bilan bog'lash:

O'quv jarayoniga real hayot vaziyatlarini kiritish, ish joylarida amaliyot o'tkazish, kasb egalari bilan muloqot qilish, shu orqali o'quvchilarning kasb haqidagi tasavvurlarini kengaytirish.

Ijtimoiy masalalarni hal qilishda kasbiy ko'nikmalarni qo'llashga yo'naltirilgan loyihalar va dasturlar o'tkazish, bu orqali o'quvchilarning o'z kasblarining jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini anglashlariga yordam berish.

Kasbiy ta'limni aksiologizatsiyalash, ijtimoiy mas'uliyat, insonparvarlik, etika, ijodiylik va amaliy bilimlarni birlashtirgan yangi pedagogik yondashuvlarni qo'llashga imkon beradi. Bu orqali faqatgina kasb ko'nikmalariga ega emas, balki yuksak ma'naviy qadriyatlarga ega, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladigan shaxslarni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan darslik "Pedagogika" - Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020 yil
2. T.A. Qodirov, G'.A. Toshpo'latov. "Kasbiy ta'lim: zamonaviy yondashuvlar" - Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2015 yil
3. R.SH. Hamidov. "Kasbiy ta'limda etika va mas'uliyat" - Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2017 yil
4. N.A. Ahmedova. "Aksiologik ta'lim: mazmun va texnologiyalar" - Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2019 yil
5. Kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirish: ilmiy-pedagogik yondashuvlar - O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining Pedagogika" jurnali №2., 2021 yil
6. Jahon bankining hisoboti. World Bank "Inson kapitali va uning rivojlanishi", 2022 yil

YOSHLARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH MASALALARI

Raxmatullayeva Durдона Ravshanovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti "Ta'limda boshqaruv"
kafedra professori (v.v.b.), p.f.d. (DSc)

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarni tadbirkorlik faoliyatida jalb etishda yaratilgan imkoniyatlar va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishning o'ziga hos jihatlari yoritib berilgan. Yoshlar tadbirkorligida biroz murakkablik tomoni borki, bu sohada yoshlar siyosati masalalari bilan shug'ullanuvchi hokimiyat organlari tomonidan alohida e'tibor talab etiladi.

Tayanch so'zlar: tadbirkorlik, tadbirkorlik faoliyati, yoshlar, tadbirkorlik ko'nikmasi, imkoniyat, bilim.

Mamlakatimizda ta'lim sohasiga qaratilayotgan yuksak e'tibor yoshlarimizning har tomonlama bilimli bo'lib kamol topishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda yoshlarimizning puxta bilim olishlari, ma'lum bir sohani to'la egallashlari hamda jamiyatda o'z munosib o'rinlariga ega bo'lishlari uchun barcha zarur shart-sharoitlar yaratilgan.

Bugungi kunda yoshlarning ishchanlik faolligini va tadbirkorlik tashabbuslarini rag'batlantirishga, o'z o'zini bandligini ta'minlashga, ijtimoiy zaif qatlamlar bandligini ta'minlashga, aholi bandligini ta'minlash bo'yicha davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyati, sifati va tezkorligini oshirishga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan va qabul qilinmoqda. "Tadbirkorlik faoliyati va o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorda, 1 iyuldan boshlab o'zini o'zi band qilgan shaxslarni ro'yxatga olish xabar berish tartibida o'zini o'zi band qilgan sifatida ro'yxatdan o'tganlikni tasdiqlovchi matritsali shtrix kod (QR-kod) bergan holda maxsus mobil ilova yoxud soliq to'lovchining shaxsiy kabineti orqali amalga oshiriladi hamda vaqtinchalik mehnat guvohnomalarini berish tartibi bekor qilindi. Shu bilan birga, o'zini o'zi band qilgan shaxslar 2022 yil uchun ijtimoiy soliqni o'zini o'zi band qilgan shaxs sifatida haqiqatda ishlagan vaqtidan qat'i nazar, bazaviy hisoblash miqdorining kamida 50 foizi hajmida to'laydi hamda ushbu summa to'liqligicha budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga yo'naltiriladi va undan kelib chiqqan holda yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun o'rnatilgan tartibda pensiya hisoblash uchun daromad hajmi aniqlanadi [2].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasida kambag'allikni qisqartirish, buning uchun esa aholini, ayniqsa, yoshlarni tadbirkorlikka jalb etish eng ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilab berildi. Mamlakatimizda bugungi kun yoshlariga alohida e'tibor berilib, ularga bir qator imtiyozlar berilmoqdaki, ularning bilim olishlari va tadbirkorlik faoliyatlarini boshlash va olib borish uchun qulayliklar, kerakli shart-sharoitlar yaratilmoqda. Jumladan, "Yoshlar kichik sanoat zonalarini"ni tashkil etilishi, "Loyihalar fabrika"lari, "Yoshlar murojaati" elektron platformasi, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish borasida imtiyozli kreditlar berish, yoshlarning ilg'or g'oyalari asosida loyihaviy taklif va biznes rejalarini tayyorlab berish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish shular jumlasiga kiradi. Halqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash zarur, chunki yoshlar jamiyatning dinamik qismi bo'lgani uchun tadbirkorlikda kerakli salohiyatni tashkil qiladilar. Yoshlar tadbirkorligida biroz murakkablik tomoni borki, bu sohada yoshlar siyosati masalalari bilan shug'ullanuvchi hokimiyat organlari tomonidan alohida e'tibor talab etiladi. Yoshlar-bu mustaqil hayot ostonasidagi shaxs bo'lib, u o'z xususiy ishini tashkil etish orqali o'ziga ishonch yo'lini ochishi mumkin. "Kambag'al va ishsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini oshirish va kasb-hunarga o'qitishga qaratilgan hamda aholi bandligini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorga ko'ra, mamlakatimizda mehnat bozorining samarali mexanizmlarini joriy qilish, aholining ishchanlik faolligini oshirish, kambag'al va ishsiz fuqarolarni zamonaviy kasb-hunar va tadbirkorlik ko'nikmalariga o'qitish, shu asosda ularni doimiy daromad keltiradigan mehnat va tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish orqali bandligini ta'minlash belgilab berildi[2].

Shuning uchun mamlakatimiz aholisini tadbirkorlikka o'rgatish, kasbiy malakasini oshirish orqali kambag'allikni kamaytirish eng asosiy masala xisoblanadi. Chunki, kambag'allik darajasidan o'rta sinf darajasiga oshirish uchun kambag'al va ishsiz shaxslarni zamonaviy kasb-hunar va tadbirkorlik ko'nikmalariga o'qitish, shu asosda ular uchun doimiy daromad keltiradigan mehnat va tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish o'ta muhimdir. 2024 yil 21 fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezident farmoni bilan "O'zbekiston – 2030" yil strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi qabul qilinib, dasturda yoshlar muammolarini hal qilish va salohiyatini yuzaga chiqarish, ularni talab yuqori bo'lgan kasb-hunarga o'qitish orqali bandligini ta'minlash bo'yicha ko'plab vazifalar belgilab berildi.

Bunda, avvalo, yoshlarning biznes bilan shug'ullanishiga qo'shimcha imkoniyatlar yaratilishi, oilaviy tadbirkorlik dasturi doirasida ajratilayotgan kreditlarning kamida 40 foizi shunga yo'naltirilishi, "Yosh tadbirkor" tanlovlari o'tkazilishi, g'olib bo'lgan biznes loyiha va g'oya egalari xorijiy davlatlarga malaka oshirishga yuborilishi ta'kidlab o'tildi. Yoshlarni biznes faoliyatiga tayyorlash bu iqtisodiy ko'nikmaning asosiy komponentlaridan biridir. Ana shu sababli yoshlarni biznes faoliyatiga tayyorlash, ularda ishbilarmonlik sifatlarini shakllantirishga ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy asosi sifatida qarash lozim.

Demak, o'quvchilarning bo'lajak tadbirkor sifatida oyoqqa turib olishi uchun tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish va zaruriy shaxsiy sifatlariga hamda tadbirkorlik faoliyatining asosini tashkil etadigan ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, moliyaviy va marketing faoliyatini boshqarish bo'yicha bilimlarga ham ega bo'lishi zarurdir. O'quvchilarning tadbirkorligini rivojlantirishda ularda tadbirkorlik bilim, ko'nikma va malakalarini yetishmasligi muammosiga duch kelinmoqda. Tadbirkorlik ko'nikma va malakasini rivojlantirish provardda o'quvchilarda tadbirkorlik faoliyatini qanday tashkil etish, undagi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni yecha olishiga imkon yaratadi deb o'ylaymiz. O'quvchilarning tadbirkorlik bilimining ahamiyati va o'рни quyidagi jihatlar bilan ajratib ko'rsatish mumkin: tadbirkorlik ta'limi barcha o'quv muassasalarida yetakchi vazifaga aylanishi; bozor munosabatlariga o'tish sharoitida faoliyatning aniq turlariga amaliy tayyorgarlik maqsadlarida tadbirkorlik asoslarini o'qitish; aholining barcha qatlamlarini tadbirkorlik savodxonligi bo'yicha o'qitish. Demak, o'quvchilarni mana shunday tarzda har tomonlama tayyorlash yoshlarga o'z kuchiga ishonch hosil bo'lishiga imkon beradi hamda ularning raqobatbardoshligini oshiradi, shuningdek, ishga joylashishda, kelgusida kasbiy faoliyatda va shaxsiy turmushda, ijtimoiy va shaxsiy hayotda mustahkam oyoqqa tura olish imkoniyatlariga ega bo'ladilar, kelajakda bo'lajak

mutaxassisning mustaqil ravishda o'zini-o'zi namoyon qilish va uzluksiz ta'lim olishi uchun imkoniyatlarni ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020 yil 8 iyundagi "Tadbirkorlik faoliyati va o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 11 avgustda "Kambag'al va ihsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini oshirish va kasb-hunarga o'qitishga qaratilgan hamda aholi bandligini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.

3. D.Raxmatullayeva Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarida tadbirkorlik kompetensiyalarini takomillashtirish metodikasi. Monografiya. –T.: «LESSON PRESS» nashriyoti, 2023. – 118 bet.

4. D.Raxmatullayeva Xotin-qizlarni moliyaviy savodxonligini oshirish orqali tadbirkorlikka yo'naltirish . XXI asr ilm-fani va ta'lim sohasida ayollar: yutuqlar va muammolar ilmiy amaliy konferensiya. Andijon mashinasozlik instituti. –Andijon: 15.03.2023, 499-501 b.

5. D.Raxmatullayeva Yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash pedagogik muammo sifatida / Uzluksiz ta'lim jurnali. –T.: 2022. –B. 57-64.

BO'LAJAK IQTISODCHILARGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR

Rixsiboyeva Mahina Tohir qizi

Vestminster universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyot yo'nalishlari talabalarida raqamli kompetensiyalar hamda axborot madaniyati bo'yicha bilimlarni egallashning dolzarbligi, iqtisodchi mutaxassis faoliyatida axborot xavfsizligini ta'minlashning asosiy yo'nalishlari yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: internet, axborot, axborot madaniyati, axborot maydoni, axborot oqimi, globallashtirish, iqtisodiyot.

Jahon miqiyosida global axborotlashtirish iqtisodiy, siyosiy, sanoat va boshqa sohalarni qamrab olmoqda, natijada axborot xavfsizligi umumiy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida siyosatning muhim bo'g'iniga aylanadi. Axborotlashtirish sohasidagi munosabatlarning kengayishi bilan bir qatorda, ushbu sohadagi huquq buzarlarning oldini olishga qaratilgan yangi ijtimoiy munosabatlar - axborot xavfsizligini ta'minlash dolzarb masalalardan biriga aylandi. Bunda, ta'lim tizimida kadrlarini tayyorlash amaliyotiga axborot xavfsizligini ta'minlashga o'rgatish texnologiyalarini joriy etilishi muhim sanaladi. Ta'lim jarayonini takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqish va uni amalga oshirishga doir qator tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Xitoy, Yaponiya, Finlyandiya kabi rivojlangan mamlakatlar ta'lim standartlarida iqtisodiy soha bo'yicha bo'lajak mutaxassisda axborot madaniyati, axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalari hamda moliyaviy resurslarni mustaqil boshqara olish, tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'ya olish, kichik biznesni amalga oshirish ko'nikmalarini o'z ichiga olgan iqtisodiy bilimlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Dunyoda ta'lim va iqtisodiyotning integrasiyalashuvi va globallashtirish sharoitida ta'lim muassasalari o'quvchilarida axborot madaniyati va iqtisodiy bilimlarni shakllantirishning variativ shakllarini ishlab chiqish, iqtisodiy bilimlarni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish, pedagogik innovatsiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy ta'limni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda iqtisodiyot yo'nalishlarida o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyoplashni raqamli iqtisodiyot talablarini, jamiyatdagi, iqtisodiyotdagi, ilm-fan va ta'lim mazmunidagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda amalga oshirish zarur. Shu munosabat bilan iqtisodiy bilimlarni va axborot madaniyatini shakllantirish zamonaviy mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim hisoblanadi.

Bugungi kundagi ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o'quvchilarni iqtisodiy bilimdonligini rivojlantirish, ijodiy-kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalar, iqtisodiyotning innovasion rivojlanishi muhim resurslari hisoblangan axborotlar va bilimlarni shakllantirishga oid muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir.

Hozirda ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyoplashni takomillashtirishni talab qiladi, ya'ni, ularda kasbiy malaka, o'zgaruvchan sharoitga tez moslashish qobiliyati, iqtisodiy kompetentlik, o'zining iqtisodiy bilimlarini doimiy ravishda mustaqil to'ldirib borish va ulardan ijodiy foydalanish ko'nikmalari hamda axborot madaniyati shakllangan bo'lishi lozim. Professional ta'lim muassasalarining bitiruvchilari keng doiradagi iqtisodiy masalalarni tahlil qilishni bilishi, tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'ya olishi, jamiyat rivojlanishining konservativ va pozitiv tamoyillariga baho bepishi, ushbu tub o'zgarishlarda o'z nuqtai nazarini bildirishi, amaliy kasbiy faoliyat yuritishga tayyop bo'lishi va muayyan dunyoni anglash ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur.

Iqtisodiy ta'lim iqtisodiy tarbiyaning ahamiyatini yanada oshirib, uning samarali tadbirkorlik, resurslardan tejimli foydalanish, bank krediti bilan ishlash, yashirin iqtisodiyotdan saqlanish va soliq to'lovlarini o'z vaqtida amalga oshirish, uy xo'jaligini yuritishda hisob-kitob, yangiliklarga intilish va jamiyat iqtisodiy faoliyatidagi ishtirokida namoyon bo'ladi.

Iqtisodiy bilimlarga egalik o'quvchilar tomonidan iqtisodiy ishlab chiqarish jamiyat hayotining asosiy yo'nalishlaridan biri ekanligini chuqur anglanishiga imkon berish bilan birga ularda mavjud moddiy va ma'naviy ashyolar, tabiiy boyliklardan tejib-tergab foydalanish, ularni ko'paytirish to'g'risida g'amxo'rlik qilish, jamiyat iqtisodiyotini rivojlantirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish hamda oila xo'jaligini oqilona yuritish borasidagi dastlabki ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlariga imkon beradi. Iqtisodiy bilimlar yordamida iqtisodiy nazariyaning jami mohiyati, moddiy boyliklar, uni ishlab chiqarish, almashish, taqsimot va iste'mol qilish, aniq hayotda jamiyatning rivojlanishiga ta'siri tushuniladi. Shaxsiy qobiliyat iqtisodiy faoliyatni bajarishda iqtisodiy kompetensiyaga tayanadi.

Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi haqida gapirar ekanmiz, bo'lajak raqobatbardosh mutaxassislarni axborot madaniyatiga alohida urg'u berishimiz lozim. Biz maqolada axborot madaniyatining muhim komponenti bo'lgan axborot xavfsizligi tushunchasiga e'tiborimizni qaratdik. Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetentligi darajasi iqtisodiy bilimlar(kasbiy muhim axborotlarni saqlash, saralash, axborot xavfsizligini ta'minlash, korxonaning axborot aktivlari, tijorat, bank yoki davlat sirini saqlash) hamda AKT(axborot kommunikatsiya texnologiyalari)larini qay darajada o'zlashtirganligi bilan baholanadi.

Xozirgi kunda axborotlashgan jamiyatda bo'lajak mutaxassislarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini shakllantirish mutaxassislarni tayyorlashni takomillashtirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Samarov R. Axborot-psixologik xavfsizlik. // J. "Muhofaza +", 2009, № 09 (59).
- 2.Раждабов Ў.Д. Иқтисодий таълимнинг иқтисодий тафаккурга таъсири. Замонавий таълим / современное образование 2017, №11.
- 3.Семенов В.А. Информационная безопасность: учеб. пособие /В.А.Семенов. - М. : МГИУ, 2005. -215 с.
- 4.Samarov R., Sattarov Y. Axborot madaniyati va uni shakllantirishning nazariy-amaliy ahamiyati. Zamonaviy ta'lim / 2014, 1. – B. 13-17.
- 5.Поляков В.П. Дидактический комплекс «Информационная безопасность» для подготовки студентов экономических специальностей /В.П. Поляков. - Н. Новгород : ННГАСУ, 2006. - 142 с.

MULTIMEDIALI ELEKTRON O'QITISH VOSITALARI ORQALI TA'LIM MUHITINING RIVOJLANISHI

Urinboyev Rustam Risqulovich

Jizzax davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

Tursunov Muzaffar Ilxomovich

Jizzax politexnika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ta'limda fan va ishlab chiqarish bilan integrasiyasining asosli mexanizmlarini ishlab chiqish, uni amaliyotga joriy etish. Mustaqil masofaviy ta'lim tizimi bilan bilim olishni individuallashtirish texnologiyasini ishlab chiqish va axborot texnologiyalari asosida elektron ta'limdan foydalangan holda talabalar o'qishini jadallashtirish. O'quv jarayonini elektron ta'lim asosida tashkil etish, shu jumladan, o'quv materiallarini bayon etishni takomillashtirish tamoyillariga ma'lum o'zgartirishlar kiritish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: axborot-kommunikasiya texnologiyalari, elektron ta'lim, elektron ta'lim resurslar, multimedia, multimedial o'qitish.

Multimedia (multi - ko'p, media - muhit) - bu kompyuter texnologiyalarining soxasi bo'lib, turli axborot saqlovchi vositalaridagi turli fizik ko'rinishda ifodalangan axborotlarga ishlov beradi.

Multimedia - bu zamonaviy texnik va dasturiy vositalardan foydalanib, interfaol dasturiy ta'minot ostida boshqariladigan video va audio effektlarning o'zaro bog'liqligi bo'lib, matn, tovush, grafika, foto, videoni birlashtiradi. Bunda ma'lumot turli axborot tashuvchilarida mavjud bo'lishi mumkin (magnit va optik disklar, audio va video tasmlar). Multimedaning apparat dasturiy vositalari foydalanuvchi o'z ish faoliyatida axborotning matn va grafik shakldan tashqari yana foydali audio va video fayllar shakllaridan foydalanish, hamda o'zlarining animatsiyali rolik va filmlarini yaratishlari mumkin. Multimedia tushunchasi 1988 yilda Yangi texnologiyalarni amaliyotda tadbiq etish va ulardan foydalanish muammolari bilan shug'ullanadigan yirik Yevropa Komissiyasi tomonidan shakllantirilgan. 1945 yilda amerikalik olim Vanniver Bush «MEMEX» nomli xotirani tashkil qilish kontsepsiyasini taklif qilgan, bu esa multimedia texnologiyalarini rivojlanishining g'oyaviy sababi bo'ldi. Bu g'oyaga ko'ra, axborot qidirish jarayoni formal belgilar, yahni nomerlar, indekslar yoki alfavit tartibi bo'yicha emas, balki axborotning mazmuniga qarab amalga oshiriladi. Bu g'oyalar keyinchalik kompyuterda amalga oshirilganda gipermatn tizimlari, yahni matnli ma'lumotlar kombinatsiyalari bilan ishlash tizimini paydo bo'lishiga olib keldi. Keyinchalik esa gipermedia tizimlarining (grafika, tovush, video va animatsiya bilan birgalikda ishlash tizimlari) rivojlanishiga sababchi bo'ldi³⁶. Gipermatn va gipermedia tizimlarining birgalikdagi rivojlanishi multimedia yo'nalishining kelib chiqishiga olib keldi. Shunday qilib multimedia o'z ichiga gipermatn va gipermedia tizimlarini qamrab oladigan fan. 1980 - yillar oxirida multimedia texnologiyalariga qiziqish mashhur amerikalik kompyuter mutaxassisi biznesmen Bill Geytsning nomi bilan bog'liq («National Art Gallery. London») nomli dasturiy mahsulotni yaratgan. Bu multimedia dasturida muzeyning ma'lumot omborlaridan foydalanilgan. Bunda turli muhitlardan - tasvir, tovush, animatsiya, gipermatn tizimi namoyon qilingan.

Aralash ta'lim narxining pastligi, moslashuvchanligi, bepulligi, bundan tashqari ta'lim jarayonida murakkab texnologiyalarni qo'llash afzalligi ushbu alternativa uchun sabab bo'ladi. Bu tendensiyaga bo'lgan qiziqish ta'lim jarayonida talabalarga ta'sir etadi va ta'lim sifatini oshiradi. Ko'pgina tadqiqotlar onlayn ta'lim talabalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishga sabab bo'lishini ko'rsatgan, ya'ni talabalarning mustaqil ta'lim olishiga, individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda o'quv jarayoniga moslashtirish qobiliyatini shakllantirishga asos bo'ladi. Elektron ta'limda rivojlanishini talabalarning raqamli dunyoda o'zini erkin tutishi, ya'ni kerakli ma'lumotlarni yuklab olishi, tahlil qilishi, onlayn kontentlardan erkin foydalana olish qobiliyatida ko'rishimiz mumkin. Vaqt o'tgan sayin ushbu tendensiyaga texnologiyalarni qo'llash asosida an'anaviy ta'limning hohlagan turi, metodi, ta'lim berish usulini kiritishimiz mumkin.

Multimedia vositalari asosida talabalarni o'qitish quyidagi afzalliklarga ega.

a) Berilayotgan materiallarni chuqurroq, va mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati bor;

b)Ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;
v)Ta'lim olish vaqtining qisqarish natijasida, vaqtni te'jash imkoniyatiga erishish;
g)Olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq muddat saqlanib, kerak bo'lganda amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishiladi.

Shuni aytib o'tish kerakki, kadrlarni qayta tayyorlash yo'lida jaxon valyuta fondi, umumjaxon banki, yevropa ittifoqi komissiyasi kabi nufuzli tashkilotlar katta tajribaga ega. Avvalombor, o'quv jarayonida zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish taxsinga sazovordir. O'z o'rnida, multimedia vositalaridan keng foydalanish yo'lida ayrim obyektiv muammolar ham mavjud. Bulardan eng asosiysi - o'quvchilar uchun kerak bo'lgan o'quv materiallarini, qonunlarni va boshqa ko'rsatmalarni qo'llanma qilib kompyuter dasturlarini ishlab chiqarishdir. Ishlab chiqilgan kompyuter dasturlarida multimedia elementlarini qo'llash esa, kompakt diskarni (lazer diskari) qo'llashni talab qiladi. Xozirgi kunda bunday ko'rinishdagi kompakt diskarni respublikamizda ishlab chiqarish imkoniyati yo'qdir. Bular ma'lum bir miqdordagi mablag'ni oldindan jalb etishni talab qiladi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga axborot-kommunikasiya texnologiyalari (AKT) shiddat bilan kirib kelishi bilan birga, u ta'limning samaradorligini oshirishda eng qulay omillardan biri bo'lib qolmoqda. Shuning uchun ham ilg'or mamlakatlar ta'lim tizimida kompyuter texnikasidan, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanishga qaratilgan izlanishlar to'xtovsiz kechmoqda. Umuman olganda, hozirgi kunda jamiyatni standart sanoatlashgan iqtisodiyotdan yangi iqtisodiyotga o'tishi kuzatilmoqda. Yangi iqtisodiyot mijozlari – foydalanuvchilar iqtisodiyoti hisoblanadi, shuning uchun jahon axborot va telekommunikatsiya sanoatini rivojlantirishini asosiy omili keng ko'lamda yangi avlod xizmatlarini taqdim etish bo'lib kelmoqda. Ta'limda fan va ishlab chiqarish bilan integrasiyasining asosli mexanizmlarini ishlab chiqish, uni amaliyotga joriy etish, o'qishni, mustaqil masofaviy ta'lim tizimi bilim olishni individuallashtirish, texnologiyasini ishlab chiqish va o'zlashtirish, yangi pedagogik hamda axborot texnologiyalari asosida ETdan foydalangan holda talabalar o'qishini jadallashtirish ana shunday dolzarb vazifalar sirasiga kiradi. Bunda har bir ta'lim muassasida individual va maslahat mashg'ulotlar asosida pedagoglarni mustaqil va kompyuter ta'limi tizimini tashkil etish kerak. Ta'lim sohasida axborot resurslarini tashkil etish va ta'limda foydalanishga mamlakatimizda alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim tizimiga ETni joriy etish, birinchi navbatda, jamiyatning intellektual salohiyatiga, jumladan, ta'lim sohasining axborotlashuviga, axborot ta'lim resurslarini ishlab chiqishiga bog'liq.

Zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan o'quvchilarga ta'lim berish va qayta tayyorlash jarayonida keng foydalanish, kelajakda yetuk va yuqori malakali mutaxassislarni kamol toptiradi. Distant uslubi asosida o'quvchilarni o'qitish xozirgi kunning eng rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchilar ma'lum bir masofada joylashgan holda ta'lim berish tizimidir. O'qituvchi va o'quvchining ma'lum bir ma'sofada joylashganligi, o'qituvchini dars jarayonida kompyuterlar, sputnik aloqasi, kabel televideniyesi kabi vositalar asosida o'quv ishlarini tashkil qilishini talab qiladi. Zamonaviy kompyuter texnologiyalarining tez rivojlanib borishi, ayniqsa, axborotlarni o'zlashtirish kanallarini rivojlanishi telekommunikatsiya sohasiga o'ziga xos tarixiy o'zgarishlar kiritmoqda. Mamlakatimizdagi barcha o'quv yurtlarini va biznes bilan shug'ullanayotgan kompaniyalarni distant uslubi asosida birlashtirilsa, o'qitish jarayonini va tijorat ishlarini yanada yuqori pog'onaga olib chiqadi deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Information and communication technologies in education: UNESCO Institute for information technologies in education – M. : IITO YUNESKO, 2013.
- 2.Novak, P. The Growing Digital Divide: Implications for an Open Research Agenda. Understanding the Digital Economy: Data, Tools and Research. Ed. B. Kahin and E. Brynjolfsson. Cambridge, MA: The MIT Press., 2000.
- 3.Measuring the Information Society (MIS). Executive Summary. ITU edition, 2015.
- 4.Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. -T.: Fan, 2007.

IQTISODIYOTNI LIBERALLASHTIRISH BARQAROR O‘SISH OMILI

Ravshan Xidoyatov

JizPI “Iqtisodiyot va menejment” kafedrası dotsenti, i.f.n.
Ziyovuddin Xidoyatov JizPI “Energetika va radioelektronika”
fakulteti 402-21 EE guruxi talabasi.

Annotatsiya: Iqtisodiyotni liberalashtirish bu bozor bilan bog‘liq islohotlarni yanada chuqurlashtirish, bozor infratuzilmasini yaratish, barqaror va o‘zaro mutanosib mustahkam iqtisodiyotning muhim sharti bo‘lgan erkin iqtisodiyot tarmoqlarini tezroq joriy etishdir. Iqtisodiyot sohasini yanada liberalashtirish, birinchi navbatda, davlatning boshqaruv rolini chegaralash, xo‘jalik yurituvchi subyektlarning iqtisodiy erkinliklarini hamda iqtisodiyotning barcha sohalarida xususiy mulk miqyoslarini kengaytirish, mulkdorlarning mavqei va huquqlarini mustahkamlashga, ya‘ni fuqarolik jamiyati asoslarini yaratishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiyotni liberalashtirish, erkinlashtirish, hususiyashtirish, iqtisodiyotda davlat ulushini kamaytirish, yashirin iqtisodiyot, iqtisodiyotni modernizatsiyalash, valyutani erkinlashtirish, raqobatbardoshlikni oshirish, monopoliyaga qarshi kurashish, davlat aktivlari.

Mamlakatimizda demokratik o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish konsepsiyasi hayotga izchil joriy etilayotir. Bu jamiyatimizni liberallashtirish va erkinlashtirish yo‘lining, fuqarolik jamiyati asoslarini shakllashtirishning yaxlit dasturi hisoblanadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston” gazetasi bosh muharririning savollariga bergan javoblarida ta’kidlanganidek, “Yangi O‘zbekiston – bu, avvalo, yangicha iqtisodiy munosabatlar, yangicha iqtisodiy dunyoqarash demakdir. Shu bois mamlakatimiz iqtisodiyot tizimi to‘liq qayta qurilmoqda, qanchalik og‘ir bo‘lmasin, bozor mexanizmlarini amalda joriy etishni boshladik. Ustuvor vazifalarimizdan biri bo‘lgan iqtisodiy taraqqiyot sohasida o‘shish nuqtalarini aniqlash va ularga alohida ahamiyat qaratish, shu tariqa Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish muhim rol o‘ynaydi”[1].

Iqtisodiyotni liberalashtirish deganda bozor bilan bog‘liq islohotlarni yanada chuqurlashtirish, kuchli bozor infratuzilmasini yaratish, barqaror va o‘zaro mutanosib mustahkam iqtisodiyotning muhim sharti bo‘lgan erkin iqtisodiyot tarmoqlarini tezroq joriy etish tushiniladi.

Iqtisodiyot sohasini yanada liberalashtirish, birinchi navbatda, davlatning boshqaruv rolini chegaralash, xo‘jalik yurituvchi subyektlarning iqtisodiy erkinliklarini hamda iqtisodiyotning barcha sohalarida xususiy mulk miqyoslarini kengaytirish, mulkdorlarning mavqei va huquqlarini mustahkamlashga, ya‘ni fuqarolik jamiyati asoslarini yaratishga qaratilgan.

Bunda quyidagi misolni o‘rinli deb hisoblaymiz. Norvegiya biznes maktabi tadqiqotchilari olib borgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, mamlakatda faoliyat ko‘rsatayotgan firmalar tahliliga muvofiq g‘aroyib xulosaga kelishgan: davlat firmalariga ko‘ra, xususiy firmalar mehnat unumdorligi darajasi, barcha mezonlar bo‘yicha samaraliroq ekanligi o‘z tasdig‘ini topgan. Davlat korxonalarining samarasizligi muammosi umumiy dunyo trendi hisoblanadi. Shuning uchun davlat kompaniyalari faoliyatini cheklash lozimligi ko‘plab olimlar tomonidan uqtiriladi.

Aynan bunday masalaning qo‘yilishi, birinchidan, milliy iqtisodiyotda zamonaviy ko‘rinishdagi bozor iqtisodiyotini barpo etish, asta-sekinlik bilan iqtisodiyot tarmoqlari korxonalarining xususiy sherikchilik asosida faoliyatini yo‘lga qo‘yish va iqtisodiyotda davlat ulushini qisqartirishdan iboratdir. Ikkinchidan, iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan davlat korxonalarini xususiyashtirish bosqichlarini amalga oshirish va shu orqali mulklarni haqiqiy egalarga topshirish hamda ularning taraqqiyoti uchun munosib shart-sharoit yaratib berishdan iborat.

“Biz iqtisodiyotimizni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishda alohida ahamiyatga ega bo‘lgan xususiyashtirish jarayonida faqat davlat korxonalarini sotish emas, balki ularning raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy sohadagi milliy manfaatlarimizni mustohkamlashga xizmat qiladigan mutlaqo yangi yondoshuvlarni qo‘llashga ustuvor ahamiyat berilmoqdamiz”[2].

Barcha mamlakatlarda xususiy sektorni keng rivojlantirish maqsadida davlatning ishtirokini kamaytirishga harakat qilinadi.

Davlatning iqtisodiyotdagi oʻmini kamaytirish qator ijobiy natijalarga olib keladi:

1. davlat mulkini xususiylashtirishni yanada kengaytirish va uning tartib-taomillarini soddalashtirish, xoʻjalik yurituvchi subyektlarning ustav jamgʻarmalarida davlat ishtirokini kamaytirish, davlat mulki xususiylashtirilgan obyektlar bazasida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

2. investitsiya muhitini takomillashtirish, mamlakat iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy, eng avvalo, toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish;

3. mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini tartibga solishda davlat ishtirokini kamaytirish, davlat boshqaruvi tizimini markazlashtirishdan chiqarish va liberallashtirish, davlat-xususiy sherikchilikni kengaytirish, nodavlat jamoat tashkilotlari va joylardagi oʻzini oʻzi boshqarish organlarining rolini oshirish mamlakatimiz iqtisodiyoti barqarorligi va aholi turmush farovonligini oshirishni taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiyotni liberalashtirish oʻzida quyidagilarni qamrab oladi:

a) islohotlarni yanada chuqurlashtirish, kuchli infratuzilma yaratish va erkin iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirish;

b) xususiy sektor pozitsiyasini mustahkamlash, kichik va xususiy biznes hamda tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, yaʼni mulkdorlar sinfini shkallantirish;

v) tashqi iqtisodiy faoliyat va valyuta bozorini yanada erkinlashtirish, milliy valyutaning joriy operatsiyalar boʻyicha erkin almashinuvini taʼminlash, uni har tomonlama mustahkamlash.

Iqtisodiyotni liberalashtirish, monopoliyaga qarshi boshqaruvning obyektiv zarurligini izohlashda milliy iqtisodiyot yangi modelini shakllantirishga yoʻnaltirilgan Harakatlar strategiyasining mohiyat va mazmuni yangi qadam boʻldi. Chunonchi, uning uchinchi bosqichi boʻlgan 2019 yilda bajariladigan ishlarning xususiyatlari 2018 yil 28 dekabrda taqdim etilgan Murojaatnomaning 1 maqsad vazifalarida oʻz aksini topdi. Masalan, eʼtiborni Murojaatnomadagi quyidagi fikrlarga qarataylik:“. Barchamizga ayonki, islohot - bu yangilanish, oʻzgarish degani. Islohotlar ijobiy natija berishi uchun, avvalo, rahbarlarimiz va odamlarimiz oʻzgarishi kerak. Inson oʻzgarsa, jamiyat oʻzgaradi. Bu maqsadga erishish uchun birinchi navbatda, barcha darajadagi rahbarlar va xalq deputatlari, barcha yetakchilar oʻz faoliyatini tanqidiy tahlil, qatʼiy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik asosida tashkil etishlarini bugun hayotning oʻzi talab etmoqda. Zamonaviy, oqilona boshqaruv mexanizmini joriy etish – oldimizga qoʻygan vazifalarni bajarishning asosiy shartidir”.

Monopoliyaga qarshi kurashish faoliyatini yangi yuqori bosqichga olib chiqishda Murojaatnomada bayon etilgan quyidagi masalalarning amalga oshirilishini ham inobatga olish talab etiladi:

birinchidan, iqtisodiyotda davlat rolini kamaytirish, xususiy sektorni jadal rivojlantirish orqali yangi ish oʻrinlarini koʻpaytirish;

ikkinchidan, iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, mehnat unumdorligini oshirish orqali yuqori iqtisodiy oʻsishni taʼminlash;

uchinchidan, “yashirin” iqtisodiyotga qarshi kurashish, uning hajmini keskin kamaytirish.

Oʻzbekistonda fuqarolik jamiyati, davlat va bozor oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlar, bir necha bosqichlar va shakllarga ega. Mana shu oʻzaro taʼsir va munosabatlarda fuqarolik jamiyati talablariga moslashib borayotgan bozor munosabatlari oʻzini oʻzi rivojlantirish salohiyatiga ega boʻlayapti. Demak, oʻzini oʻzi boshqarish tamoyillarining davlat boshqaruvi bilan toʻliq vobasta etilishi istiqboldagi strategik maqsadlarga erishishimizning asosiy mezonini hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Yangi Oʻzbekiston” gazetasi bosh muharririning savollariga javoblari. “Yangi Oʻzbekiston” gazetasi. 2021 yil 17 avgust. № 165.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947–sonli Farmoni. // “Xalq so‘zi”, 8 fevral 2017 yil.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqobat muhitini yanada rivojlantirish va iqtisodiyotdagi davlat ishtirokini kamaytirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020 yil 6 iyuldagi PF-6019-sonli farmoni.

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. “Xalq so‘zi” 2022 yil 30 dekabr.

BITIRUVCHI TALABALARNI ISH BILAN TA‘MINLASHDA, ULARGA MOTIVATSIYA BERISH VA KO‘NIKMA HOSIL QILISH MEXANIZMLARI

Xolboeva Feruza Rustambekovna

Toshkent farmatsevtika Instituti qoshidagi

Zomin ko‘p tarmoqli Texnikumi maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya:Maqolada texnikum bitiruvchi talabalarining ish bilan ta‘minlanishi, xususan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi, unda mehnat munosabatlarini yo‘lga qo‘yish tadqiq etilgan. Yoshlar tadbirkorligini yo‘lga qo‘yish, ularning kasbiy ko‘nikmalarini yo‘lga qo‘yishning o‘ziga xos xususiyatlari tadqiq qilingan. Jizzax viloyatida kichik biznes korxonalarida band bo‘lganlar ko‘rsatkichlari tadqiq qilinib, uni rivojlantirish yo‘nalishlari keltirilgan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi borasidagi sotsiologik so‘rovnoma natijalari keltirilgan, mazkur sohani rivojlantirish orqali yoshlarning ish bilan bandligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, yoshlar tadbirkorligi, tadbirkorlik layoqati, ish bilan bandlik, yangi ish o‘rinlari, kasbiy ko‘nikmalar, mehnat munosabatlar.

Jahonda iqtisodiyoti bir maromda rivojlanib kelayotgan davlatlarida aholining kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda ish bilan bandligi sezilarli ravishda oshib bormoqda. Jumladan, Yaponiyada iqtisodiy faol aholining 70,0 foizi, Xitoyda 80,0 foizi, AQSHda esa 50,0 foizi aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda band bo‘lib, AQSHda yalpi ichki mahsulot (YAIM)ning qariyb 52,0 foizi, Yaponiyada 67,0 foizi, AQSHda faoliyat yuritayotgan korxonalarning 97,6 foizi, Yaponiyada 99,2 foizi, Germaniyada 99,3 foizi aynan mazkur subyektlar ulushiga to‘g‘ri kelmoqda [1,15].

O‘zbekiston Respublikasida ham jadal olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar natijasida mehnatga layoqatli aholi orasida samarali ish bilan bandlikni ta‘minlashga yo‘naltirilgan mutlaqo yangi tizim shakllandi. Jumladan, “2022 - 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilab berilgan “mahallalarda yangi institut sifatida joriy qilingan tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta‘minlash va kambag‘allikni qisqartirish, mahalla hududida davlat-xususiy sheriklik asosida sport va madaniy inshootlar, ijodiy klublar, bandlikka ko‘maklashish va o‘qitish markazlari, tadbirkorlik obyektlari kabi infratuzilmani yaratish bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirish, tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta‘minlash va kambag‘allikni qisqartirish masalalari bo‘yicha tuman (shahar) hokimining yordamchisi institutining samarali faoliyatini yo‘lga qo‘yish, yoshlarni ishga joylashtirish va ularning bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish” kabi vazifalarning ijrosi o‘z natijasini bermoqda [2,4].

Kichik biznesga bozor iqtisodiyotining asosi, iqtisodiy o‘sish sur‘atlarini, yalpi milliy mahsulot tarkibi va sifatini, aholining ish bilan bandligi va daromadi darajasini belgilaydigan asosiy iqtisodiy vosita hisoblanadi. SHu o‘rinda mazkur tushunchaning nazariy va amaliy jihatlariga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq. Mahalliy olimlardan Q. Muftaydinov tomonidan tadbirkorlik tushunchasiga nisbatan berilgan ta‘rifga ko‘ra, “Tadbirkorlik iqtisodiy faoliyatni harakatlantiruvchi kuchi sifatida iqtisodiy maxovik bo‘lib, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyatini va iste‘mol talablarini e‘tiborga olgan holda kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning uzluksizligini ta‘minlaydi” [3,18].

Akademik Q.X.Abduraxmonovning fikricha esa “Kichik biznes – bozor iqtisodiyotining asosi, iqtisodiy o‘rinish sur‘atlarini yalpi milliy mahsulot tarkibi va sifatini, aholining ish bilan bandligi va daromadi darajasini belgilaydigan etakchi sektor hisoblanadi. SHuning uchun butun dunyoda kichik biznesni har taraflama keng rivojlantirishga birinchi darajali e‘tibor qaratiladi” [4, 568].

Fikrimizcha, yoshlar uchun tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanishlari va yangi ish o‘rinlarini tashkil etishda quyidagi samarali mexanizmlarni amaliyotga tatbiq etish lozim:

- tadbirkorlik subyektlarida yoshlar uchun yangi ish o‘rinlari tashkil etishni ko‘paytirish uchun kafolatlangan mahalliy va xorijiy investitsiyalarni yo‘naltirishi va imtiyozli kreditlarni taqdim etish;
- yoshlar uchun qishloq xo‘jaligining shaxsiy tomorqa dehqon, fermer va boshqa sohalaridagi tadbirkorlik subyektlarida yangi tashkil etiladigan ish o‘rinlariga moliyaviy, moddiy, agrotexnologik, agrokimyoviy, agroservis va eksport xizmatlari ko‘rsatishlarni sifati va miqdorini oshirish;
- kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik faoliyatlari bo‘yicha yoshlar uchun yangi ish joylari tashkil etishni davlat tomonidan tashkiliy-iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash, xususan, mahalliy ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish va sotishni tashkil etishga ko‘maklashuvchi infratuzilmani samarali rivojlantirish.

Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda aholi ish bilan bandligini taminlashning juda qulay va ishonchli manbai bo‘lib hisoblanadi. Tadbirkor o‘z mablag‘larini ishlab chiqarish sohasiga yo‘naltirib, daromadlarini oshirish bilan birga, ish doirasini ham kengaytirib, yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Bugungi kunda mazkur faoliyat turi milliy iqtisodiyotning etakchi sektoriga aylanib bormoqda va uning hissasiga yalpi ichki mahsulotning yarmidan ko‘pi, ish bilan bandlarning 80,0 % ga yaqini yoki 10,0 mln.dan ortiq kishini ish bilan ta‘minlashiga to‘g‘ri keladi. Bu ko‘rsatkichning viloyatlar kesimida tahlil qilish kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda ish bilan bandlarning salmog‘i barqaror sur‘atlar bilan o‘sib borayotganligini ko‘rsatmoqda.

Shu maqsadda tadqiqot obyekti hisoblangan Jizzax viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini rivojlantirish har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, ularning faoliyati uchun qulay muhit yaratish borasida amalga oshirilayotgan tadbirlarni tahlil qilish maqsadga muvofiq. Viloyatning asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari yillik o‘rinish sur‘atini tahlil qiladigan bo‘lsak, respublika hududlariga nisbatan o‘rtacha ko‘rsatkich darajasida o‘rinish sur‘atlari kuzatilayotganligini ko‘rishimiz mumkin. Viloyatda 2010 yildan buyon yalpi hududiy mahsulot 1,7 barobar o‘sib, keyingi besh yilda sanoat mahsulotlari hajmi 1,9 marta ko‘payib, yalpi hududiy mahsulotda uning ulushi 18,3 % dan 21,8 % ga etgani amaliy ishlar natijasi deb hisoblash mumkin. Shuningdek, kichik biznes rivoji uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari samarali ishlayotganligi sababli aholining ishbilarmonlik qobiliyati kengayishi, tadbirkorlik tashabbuslari ham ortib bormoqda. Kichik biznes rivoji uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari samarali ishlayotganligi sababli aholining ishbilarmonlik qobiliyati kengayishi, tadbirkorlik tashabbuslari ortishi kuzatilmoqda, natijada, ish bilan band aholining aksariyat qismi aynan kichik biznes sohasida mehnat qilmoqda.

Tadbirkorlik layoqati iqtisodiy faoliyatni tashkil qilish xo‘jalik faoliyatiga resurslarni jalb qilish, ishlab chiqarish omillarini samarali uyg‘unlashtirish hamda marketing va menejment sohalarida amalga oshiriladigan o‘ziga xos noyob qobiliyat, talant, to‘plangan tajriba va ko‘nikmalardir”, mazkur ko‘nikmani hosil qilish mexanizmlarining iqtisodiy vositalariga alohida e‘tibor qaratish lozim.

Jizzax viloyatining tanlangan hududlarida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatida moliyaviy qo‘llab-quvvatlash holatlarini o‘rganish maqsadida sotsiologik so‘rovnoma o‘tkazildi. Vaqtinchalik ishga joylashmagan yoshlarning “Yosh kadr sifatida ish qidirishda kimlarga murojaat etasiz?, degan savolga - 13,8 %i ota-onasiga, 29,3 %i davlat bandlik xizmatiga, 10,4 %i nodavlat bandlik xizmatiga, 9,7 %i gazeta e‘lonlariga, 15,7 %i internet veb-saytlariga, 9,7 %i bevosita korxonalarining o‘ziga, 8,9 %i tanishlariga murojaat qilganliklarini bildirganlar (1-jadval).

Yosh tadbirkorlarni banklardan kredit olishida mavjud qiyinchiliklar tavsifi (barcha respondentlarga nisb.% da)

Kredit olishdagi holatlar	Barcha tumanlar bo'yicha	Shu jumladan quyidagi tumanlarda:							
		Jizzax shahri	G'alla orol	Forish	Zafarobod	SH.Rasihidov	Mirza cho'l	Zarb-dor	Paxtakor
Bank muassasalari tomonidan imtiyozli kreditlar berish uchun me'yoridan ortiq hujjatlar talab etiladi	32,5	38,5	41,5	24,5	37,0	27,0	26,0	26,5	39,0
Yosh tadbirkorlar uchun bank muassasalari tomonidan kredit berishda shaffoflik ta'minlanmagan	34,5	36,5	39,0	26,0	39,0	36,5	37,5	24,5	37,0
Yosh tadbirkorlar uchun bank muassasalari tomonidan yuqori kredit foizi o'rnatilgan	17,8	12,0	11,0	28,8	17,5	23,0	23,0	15,5	12,0
Yosh tadbirkorlar uchun bank muassasasi tomonidan imtiyozli kredit foizini to'lash muddati qisqa belgilangan	11,7	11,5	6,5	20,7	6,5	13,5	13,5	10,5	10,5
Boshqa qiyinchiliklar	3,5	1,5	2,0	0,0	0,0	0,0	0,0	23,0	1,5
Jami	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

So'rovnomada ishtirok etgan respondentlarning 61,8 %i yosh kadr sifatida ishga joylashish masalasida mahalliy bandlikka ko'maklashuvchi markazga murojaat etganlar. Ular tomonidan quyidagi asosiy xizmatlar ko'rsatilganligini bildiradilar: yangi ish joyi taklif etildi (33,2%), ishsizlar ro'yxatiga kiritildi (21,9%), ishsizlik nafaqasini belgiladi (12,4%), ijtimoiy ish bilan ta'minladi (12,5%), malakamni oshirishga yordam berdi (10,2%), yangi kasb o'rganishga yordam berdi (8,3%) va boshqa xizmatlar ko'rsatildi (1,4%).

Bugungi kunda mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyatining tashkil qilinishida yoshlarning kasbiy layoqatlarini shakllantirish, tadbirkorlikning motivatsiya va ko'nikmalarini rivojlantirish uchun mehnat faoliyatini yo'lga qo'yishda quyidagi mexanizmlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

- tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish, belgilangan tartibda tashkil etish va tugatishning me'yoriy-huquqiy negizini yanada takomillashtirish;

- yoshlarning tadbirkorlik faoliyati bilan erkin shug'ullanishlari, undan manfaatdorligining kafolatlari va shart-sharoitlarini tizimlashtirish;

- moliya-kredit tizimini takomillashtirish va korxonalarning xom-ashyo, axborot va innovatsion texnologiyalardan erkin va to'siqlarsiz foydalanish imkoniyatini kengaytirish;

- kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda motivatsiya, ko'nikma hosil qilish mexanizmlarini joriy etishning o'ziga xos xususiyatlari asosida yoshlar uchun yangi ish o'rinlarini yaratishda kichik biznes subyektlari, oilaviy tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashning istiqbolli yo'nalishlarini takomillashtirish;

- mahallalarda "drayver" loyihalarni amalga oshirishda tadbirkorlarga ko'maklashish va shu orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning zamonaviy shakllarini takomillashtirish;

- yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash va tadbirkorlik layoqatlarini ko'nikmalarini oshirish, zamonaviy tajribalarni boyitib borishning tajribasini ommalashtirish va boshqalar.

Foydalangan adabiyotlar:

1.<http://www.msppbank.ru>; <http://www.giac.ru>; <http://www.m-economy.ru>.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60 sonli farmoni. www.Lex.uz. -4 b.

3.Muftaydinov.Q. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari. Toshkent. 2004.-18 b.

4.Abduraxmonov.Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. Darslik. —Toshkent. O'zR FA "Fan" nashriyoti. 2019. - 568 b.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI

Xurramov Keldiyor Muradullayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"Maktab menejmenti" kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari bo'yicha taklif va tavsiyaalar berilgan. Ishlab chiqarishda monopollashtirish darajasining yuqoriligi kichik biznesni rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillardan hisoblanib – u narxlarning o'sib borishi, shartnoma munosabatlarini bajarishda loqaydlik qilish, ishlab chiqarishni takomillashtirish uchun rag'batlarning yo'qligi, mahsulot sifatini oshirish va xarajatlarni kamaytirish ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Tayanch so'z va iboralar: tadbirkor, tadbirkorlik, tadbirkorlik faoliyati, tavakkalchilik, tadbirkorlik asoslari, xususiy tadbirkorlik, kichik biznes.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda rivojlangan mamlakatlarda qo'llaniladigan kichik biznesni rivojlantirishni tartibga solish shakllaridan nusxa olishga katta qiziqishlar uchrab turadi. Biroq, tahlillarning ko'rsatishicha, mamlakatimiz hududlarida qo'llaniladigan, bunday mexanik ravishda amalga oshiriladigan xorijiy tajribalar, ko'rincha bu sohani rivojlantirishga yordam bermasdan, balki uning haqiqiy xususiyatlarining deformatsiyalanishiga va tadbirkorlikning ilg'or shakllarining zaiflashuviga olib kelmoqda. O'zbekistonda mavjud bo'lgan shart – sharoitlarning o'ziga xosligi, ishlab chiqarish tuzilmasining joriy ahvoli, ularni o'zgartirishga yetarli darajada katta xarajatlarni talab qiladi.[1]

Ishlab chiqarishda monopollashtirish darajasining yuqoriligi kichik biznesni rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillardan hisoblanib – u narxlarning o'sib borishi, shartnoma munosabatlarini bajarishda loqaydlik qilish, ishlab chiqarishni takomillashtirish uchun rag'batlarning yo'qligi, mahsulot sifatini oshirish va xarajatlarni kamaytirish ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ishlab chiqarishdagi raqobatbardoshlikning pastligi aksariyat sohalarda texnologik bazaning ortda qolganligi, quvvat va resurslar sig'imining yo'qoriligi, mahsulot sifatining pastligi va xarajatlarning ko'pligi sababli sodir bo'lmoqda. Ayni paytda mamlakat iqtisodiyotida ishlab chiqarishning o'sishi ta'minlanayotgan bo'lishiga qaramasdan buni talab darajasida deyish qiyin. Yangi iqtisodiy munosabatlar uchun huquqiy asosni shakllantirish va ular ijrosini ta'minlash masalasi to'liq amalga oshirilgan emas. Normal bozor muhitining shakllanishi uchun iqtisodiy islohotlar jarayonida yetarlicha nazorat tizimi shakllantirilmagan. Salbiy hodisalar va vaziyatlarni bartaraf yetish mexanizmi hali yaratilmagan.[2]

Kichik biznes passiv sharoitlarda, yetarlicha davlat ko'magisiz ishlab chiqarishning kuchli rag'batlantiruvchi omiliga aylana olmaydi, boshqa rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida egallagan o'miga chiqa olmaydi. G'arbning yo'qori rivojlangan mamlakatlarida kichik biznes uchun issiqxona sharoitlarini yaratish tajribasi doim ham sodir bo'lavermasligi kutilmagan imkoniyatlarni ko'rsatib berdi. Mamlakatimizdagi yirik va kichik samarasiz davlat korxonalarining uzoq vaqtdan beri davom etayotgan qo'llab – quvvatlashning natijalari bo'lsa mutlaqo aksi bo'ldi. Ushbu holatda korxonaning hajmi mohiyatni o'zgartirmaydi. Bunday sharoitda davlat tomonidan qo'llab – quvvatlashning asosiy tamoyili kichik biznesni ma'muriy va boshqaruv jihatidan nazorat qilishni bosqichma –bosqich qisqartirish va bozor iqtisodiyotini yaxshi shakllantirish uchun iqtisodiy va huquqiy sharoitlarni yaratish kerak bo'ladi.

Davlatning kichik biznesni qo'llab – quvvatlashi soha, geografik, milliy, tarixiy ustunliklari va odatlarini, shuningdek xalqaro tajribani hisobga olgan holda kichik biznesning rivojlanish va raqobatbardoshligi uchun zarur iqtisodiy va huquqiy shart-sharoitlarni shakllantirish orqali namoyon bo'lishi kerak.

Kichik biznesni davlat tomonidan qo'llab – quvvatlashning asosiy vazifasi shundan iboratki, kichik va yirik korxonalar o'rtasidagi iqtisodiy imkoniyatlar yuzasidan bo'shliqni kamaytirish, kichik korxonalarning haqqoniy huquqlarini ta'minlash, O'zbekistonda bozor tizimini boshqarishni shakllantirish jarayoni tarkibida kichik va yirik biznesning optimal nisbatini ta'minlashdan iborat. Bu, birinchi navbatda, bozorning raqobat kurashida huquqiy jihatdan teng sharoitni yaratish, uning turi va shakli tanlovini mustaqil amalga oshirish va tadbirkorlikni namoyon qilish usullarida erkin harakatlanish, biznesni amalga oshirish uchun teng imkoniyatlarni yaratish, huquq va javobgarliklarni belgilab qo'yish masalasida namoyon bo'ladi. Bu esa o'z navbatida, kichik biznesning muvaffaqiyatli rivojlanishi faqatgina qulay ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, siyosiy va boshqa sharoitlar mavjud bo'lgandagina ta'minlanishi mumkinligini anglatadi.[3]

Ushbu jarayonda hamma narsa muhim ahamiyat kasb etadi, siyosiy barqarorlikdan tortib hokimiyatning vakillik va ijro etuvchi organlarigacha, tadbirkorlarning xususiy faoliyatini jinoiy elementlar himoyasidan keng ma'noda fuqarolik huquqlarini ta'minlashgacha. Bunday sharoitlarning yo'qligi kichik biznesni qo'llab – quvvatlash tizimi faoliyatini samaradorligiga putur yetkazadi.

Bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri - bu iqtisodiy o'sishga yerishish, aholi uchun yuqori darajadagi turmush tarzini ta'minlaydigan samarali iqtisodiyotni yaratish va global iqtisodiy hamjamiyatda faol ishtirok yetishini ta'minlashdir. Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarni modernizatsiyalash va yangilash, tarkibiy o'zgarishlar va diversifikatsiya jarayonlarini samarali amalga oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishtirokini yanada faollashtirish uchun qo'yidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim hisoblanadi:

-kichik biznesning texnologik, tashkiliy, funksional va tarmoq jihatidan tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish. Xususan, zamonaviy texnika va texnologiyalardan foydalanib, zamonaviy talabga javob beruvchi tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi, innovatsion loyiha va ishlanmalarni amalga oshiruvchi kichik korxona va mikrofirmalarni ustuvor darajada rivojlantirish zarur;

- kichik korxonalarning «hayotiy sikli»da ko‘lam jihatidan rivojlanish yo‘nalishini kuchaytirish. YA’ni, ularning sekin-asta yirik korxonalarga o‘tib o‘tishini rag‘batlantiruvchi iqtisodiy mexanizmi ishlab chiqish va yo‘lga qo‘yish muhim hisoblanadi;

- yirik korxonalarning kichik biznes bilan kooperatsiya aloqalarini yanada mustahkamlash va boshqalar.[4]

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan kelib chiqqan holda ta’kidlash mumkinki, mamlakatimizda iqtisodiyotni tubdan isloh yetish, bozor munosabatlari asoslarini shakllantirish va kengaytirish, tarkibiy o‘zgartirishlar orqali zamonaviy tarmoq va sohalarni yaratish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash orqali barqaror iqtisodiy o‘rni ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini tashkil qilish, bandlik muammosini hal yetish, aholining daromadlari va farovonligini oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning imkoniyatlaridan keng foydalanib kelinmoqda. Ushbu jarayonlarning muvaffaqiyati va yuqori samarali bo‘lishida Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan islohotlar strategiyasining aniq va izchil amalga oshirilganligi mustahkam asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Qisqa va o‘rta muddatli istiqbolda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning asosiy yo‘nalishlari qo‘yidagilar bo‘lishi maqsadga muvofiqdir:

1.Kichik biznes subyektlarini tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarga talabni qo‘llab-quvvatlash va yangi bozorlarni o‘zlashtirish. Kichik biznes subyektlari ishlab chiqargan mahsulotlarini sotish imkoniyatlarni izlab torishda ko‘p hollarda muammoga duch kelishadi.

Ularning mahsulotlariga talabni rag‘batlantirish uchun quyidagi vazifalar hal yetilishi zarur:

- kichik korxonalarni ta’minotchilar zanjiriga kirishini rag‘batlantirish;
- kichik korxonalarning davlat xaridlari tizimidan foydalanish samaradorligini oshirish;
- mahsulotlarni o‘tkazish va logistika infratuzilmasini yaratish;
- kichik korxonalarning yeksorot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.

2. Kichik biznesni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash samaradorligini oshirish. Raqobatni rivojlantirish uchun davlat mulki obyektlarini xususiylashtirish tartibini takomillashtirish, ularni sotish mexanizmlari va tartibotlari samaradorligini oshirish, shuningdek tabiiy monopoliya subyektlari faoliyati shaffofligini oshirishga yo‘naltirilgan amaliy chora tadbirlar:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida davlat institutini tashkil qilish.
- kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha dasturi samaradorligini oshirish.
- kichik biznes subyektlariga nisbatan nazorat-kuzatuv faoliyati sifatini oshirish.
- kichik biznes subyektlariga nisbatan monoroliyaga qarshi meyorlarni asossiz qo‘llash amaliyotini tugatish.

-tadbirkorlik faoliyatini olib borish uchun mulkiy asoslarni yanada mustahkamlash.

- kichik biznes subyektlarining axborot olish imkoniyatlarini kengaytirish.

- muhandislik-texnik ta’minot tarmoqlariga ulanish sohasida ma’muriy to‘siqlarni bartaraf etish.

3.Kichik biznes subyektlariga nisbatan soliq siyosatini takomillashtirishning qo‘shimcha yo‘nalishlarini aniqlash.

4.Kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmi samaradorligini oshirish.

5.Kadrlar bilan ta’minlash va mehnat munosabatlarini tartibga solish tizimini takomillashtirish zarur.[6]

Adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasining «Tadbirkorlar faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi qonuni //O‘zbekiston Respublikasi banklari tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qullab-kuvvatlash bo‘yicha konunchilik hujjatlari to‘plami. - T.:«O‘zbekiston», 2002. 46-72-betlar.

2.O‘zbekiston Respublikasi «Xususiy korxonalar to‘g‘risida»gi qonuni - T.: «Adolat», 2005. 107-114-b.

3.O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining akademigi S. Rulomov umumiy tahriri ostida. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik: tashkil etish, rejalashtirish, boshqarish. T., “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2005 y., 444 b.

4.M.S.Qosimova, Sh.J. Ergashxodjayeva, A.N. Samadov, I.B.Sharipov. Kichik biznes va tadbirkorlik. O'quv qo'llanma. – T.: 2010, – 256 bet.

5.Xurramov K. M. 10-11-sinf o'quvchilariga tadbirkorlik asoslarini o'qitish modelini yaratishning nazariy asoslanishi. "Inson farovonligini o'rganishda fanlararo yondashuv" xalqaro ilmiy konferensiya materiallari 9-11 oktabr 2023 yil. Chirchiq sh. 370-374 betlar.

6.Xurramov K. M. Tadbirkorlikni milliy iqtisodiyotdagi o'rni, mohiyati va mezonlari. «Mug'allim ham yzliksiz bilimlendirio'» Ilmiy-metodikaliq jurnal. 2023 yil № 2 145-150 betlar.

O'QUVCHILARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI

Yakubova Shoiri Alijonovna

Namangan viloyati Pop tumani 3-son kasb-hunar maktabi Katta ustasi.

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali qambag'allikni qisqartirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni rivojlantirish, aholi bandligi va daromadlarini oshirishda tadbirkorlik faoliyatini o'sishi bilan mamlakat iqtisodiyotini tayanch tarmoqlarini rivojlantirish vazifasini bevosita hal qilishga erishladi va tadbirkorlik aholi bandligini ta'minlaydigan va uning asosiy daromad manbai bo'lgan muhim bo'g'inga aylanadi.

Kalit so'zlar: sektor, kasbiy ta'lim, ko'nikma, kasbiy faoliyat,

Bugungi kun istiqbolida kasb-hunar maktablarida tahsil olayotgan o'quvchi-larga tadbirkorlik bilan shug'ullanishda dastlabki bilim va kunikmalarni o'rganishda ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish ishlari olib borish, xozirgi kundagi amalga oshirilayotgan professional ta'lim tizimidagi isloxlarni amalga oshirish. Yangi o'quv metodlarni amalga tadbiq qilishda professional tizimning xozirgi davirdagi ishlar nigizida yoshlarni kasb-hunar maktablarigi jalb qilish, xududagi ish o'rinlarini yaratilishi va kadrlarga bulgan ixtiyojni qondirish. Yoshlarni malakali kadrlar bulib yetishishlarida kasb-hunar maktablarining o'rni axamyatga molikdur.

Xozirgi kunda kasb-hunar maktabidagi o'quvchilarning qiziqishlari va tadbirkorlik bilan shug'ullanishda o'z fikirlari bilan tanishib xududning kelib chiqish strukturasi o'rgangan xolada xar bir o'quvchi bilan induvidal shug'ullanish peda-gog kadrlar zimmasidagi muxum masala bulmog'i za'rur. Har bir o'quvchiga tadbir-korlik faoliyati bilan shug'ullanishda dasdlabki qadam tashlashda yordam kursatish biznes rejani tuzish, banklardan imtiyozili va uzoq muddatli kreditlar olishda ko'maklashish, tartibga solingan meyoriy xujjatlar bilan tanishtirish lozimdur. Faoliyat-ni olib borishda xududning ichki imkoniyalardan foydalangan xolda nimalarga e'tibor berish kerakligini o'rgatish lozimdir.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning yoshlarga qarata "Men har gal yoshlarimiz bilan uchrashganimda sizlarning g'ayrat-shijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringiz jonajon Vatanimiz va xalqimizga sidqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasi sifatida qadrlayman", — deganlar.

"Hunarli kishi xor bo'lmas", deydi xalqimiz. Ammo keyingi paytda farzandlarimiz-ning mohir hunarmandlar qo'lida kasb-hunar o'rganishiga yetarli e'tibor berilma-yapti. Vaholanki, ustoz ko'rgan o'g'il-qizlarimiz ustoziga munosib bo'lishga intiladi, ularning ko'magi bilan hayotda o'z o'rnini topadi. Shu bois, hududlarda "ustoz-shogird" an'anasini kuchaytirsak, o'ylaymanki, nur ustiga nur bo'ladi. Bu ishga jalb etiladigan hunarmand ustalarni Bandlikka ko'maklashish jamg'armasidan moddiy rag'batlantirish tizimi joriy etiladi", — deya ta'kidladi Shavkat Mirziyoyev.

Ayniqsa aholining kam ta'minlangan, lekin iqtisodiy faol qatlamini bu sohaga keng jalb etish, ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, ayniqsa, oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali yoshlar va ayollar, umuman mehnat bilan band bo'lmagan aholi qatlami o'z ishini yo'lga qo'yishi uchun qulay shart-sharoit yaratilgan. Oilaviy tadbirkorlik sohasida, ayniqsa, qishloq joylarda barqaror yangi ish joylarini tashkil etish hisobiga, hozirgi vaqtda norasmiy sektorda mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan ishchi kuchlarini shu jumladan mehnat shartnoma-sini rasmiylashtirmasdan

tadbirkorlarga yordam berayotgan oila a'zolarini rasmiy bandlik sohasiga bosqichma-bosqich jalb etilishini ta'minlaydi.

Oilaviy tadbirkorlik – kichik tadbirkorlikni tashkil etishning shakllaridan biri bo'lib, unda bir oila a'zolari va ularning qarindoshlari o'zlariga tegishli bo'lgan korxonaning mulkdori va ishchisi hisoblanadi. Shuningdek, oilaviy tadbirkorlik oila a'zolari tomonidan tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olish maqsadida amalga oshiriladi va o'z ishtirokchilarining ixtiyoriyligiga asoslana-di. Oilaviy tadbirkorlik yuridik shaxs tashkil etgan yoki tashkil etmagan holda amal-ga oshirilib yuridik shaxs tashkil etgan holda amalga oshiriladigan oilaviy tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakli oilaviy korxona xisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlikni yuritishning bugungi xolati, mam-lakat iqtisodiy ko'rsatkichlarida kichik va xususiy tadbirkorlikni yuqoriligini ko'rsatadi. Oilaviy tadbirkorlik mamlakat hayotida ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Mazkur xolat, mamlakatda bu soxaga katta e'tibor qaratilayotganligi bilan birga faoliyatning bunday shakli o'zbek xalqi uchun an'ana-viyligidan dalolat beradi.

Qolaversa, o'zbek xalqi oiladagi ma'naviy va moddiy manfaatdorlik uyg'un-ligi, oila a'zolarining birday ma'sulligi, oilada turli kasb va hunarlarning avlod-dan avlodga o'tishi kabi azaliy urf odatlarga ega. Bu xolat oiladagi ijtimoiy munosabat-larning yanada yaxshilanishiga olib kelishi natijasida jamiyat taraqqiyotining barqa-rorligini hamda iqtisodiy rivojlanish asosini ta'minlashga xizmat qiladi. Bugungi kundda putr yetgan yuqoridagi o'zbek oilasiga mansub an'analar va fazilatlarni ya'ni, milliy hunarmandchilik, savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi azaliy urf odatlar va meroslarni saqlab qolishda oilaviy tadbirkorlikni hissasi katta hisoblanadi. Aytish joizki, oilaviy tadbirkorlik uchun qulay muhit yaratishdan kam ta'minlangan oilalar, vaqtincha ishsiz kishilar, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam vakillari bevosita manfaatdor bo'ladi. Yangi ish o'rinlari yaratilishi va aholi uchun barqaror daromad manbalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020 yildagi 29 dekabr kuni parlamentga murojaat bilan chiqish qilib, o'z nutqida yoshlarni qo'llab-quvvatlash dolzarb ekanligi to'g'risida alohida to'xtalib o'tdi va 2021 yilni "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholining sog'lig'ini mustahkamlash yili" murojati.

2.O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 17 noyabrdagi "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5242-son, lex.uz.

NOGIRONLIGI BO'LGAN O'QUVCHI YOSHLARNI IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLAR UCHUN IXTISOSLASHTIRILGAN KASB-HUNAR MAKTABLARIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH

Chorshanbiyev Avaz Eshkuvatovich

Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan

1-son kasb-hunar maktabi ijtimoiy moslashuv fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Nogironligi bo'lgan o'quvchilar tadbirkorlik sohasiga qiziqtirish va ularni bilim olishida tadbirkorlikka to'liq ta'rif berilgan. Imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktablarida tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash imkoniyatlari ochib berilgan. Iqtisodiy tomondan rivojlangan evropa mamalakatlaridan biri bo'lgan Germaniyada tadbirkorlikka o'qitish texnologiyalari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Nogironligi bo'lgan shaxslar individual rehabilitatsiya, nogironligi bo'lgan shaxslarni kasbiy yo'naltirish tibbiy, psixologik va ijtimoiy jihatlar, emotsional-ixtiyoriy, intellektual-mnestik xususiyatlarning psixomotorizmining rivojlanish darajasi, tadbirkorlik ta'limi.

Tadbirkorlik (tadbirkorlik faoliyati) - bu mulkka egalik qilish, tovarlarni sotish, ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatishdan muntazam ravishda foyda olishga qaratilgan o'z tavakkalchiligi ostida

amalga oshiriladigan faoliyat. Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish odatda davlat ro'yxatidan o'tishni talab qiladi, ammo mezonlar va shartlar mamlakatdan mamlakatga sezilarli darajada farq qilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, tadbirkorlik yuridik shaxs tomonidan yoki to'g'ridan-to'g'ri jismoniy shaxs (yakka tartibdagi tadbirkor) tomonidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgandan keyin amalga oshirilishi mumkin. Tizimli ravishda foyda olishga olib kelmaydigan tovarlarni sotish, ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatishning alohida holatlari tadbirkorlik faoliyati deb hisoblanmaydi. Tadbirkorlik faoliyati samaradorligini nafaqat foyda darajasi, balki korxona qiymatining o'zgarishi (korxonaning bozor qiymati, yaxshi niyat) bilan ham baholash mumkin. Ba'zan ijtimoiy tadbirkorlik alohida toifa sifatida tasniflanadi. Tadbirkorlik uchun tadbirkorning o'zidan ham, tashqaridan ham mulk, nomoddiy aktivlar, mehnat resurslaridan foydalaniladi. Sarflangan pul qoplanishiga, ishlab chiqarilgan mahsulot foyda bilan sotilishiga kafolat yo'q. Bu mulkning to'liq yoki bir qismini yo'qotish xavfi bilan bog'liq. Tadbirkor ko'pincha innovator, yangi g'oyalar, texnologiyalar, tovarlar, xizmatlar manbai sifatida talqin qilinadi. Tadbirkorlik faoliyati ko'pincha kichik biznes bilan bog'liq bo'lib, bu erda egasi ko'pincha menejer ham bo'ladi. Yirik kompaniyada boshqaruv funktsiyalari ko'pincha yollangan menejerlar tomonidan amalga oshiriladi va mulkdorlar umumiy yig'ilishlarda ovoz berish orqali boshqaruvda ishtirok etadilar. Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun individual reabilitatsiya dasturlariga muvofiq ish sharoitlarini yaratish bilan birga nogironligi bo'lgan shaxslarni kasbiy yo'naltirish tibbiy, psixologik va ijtimoiy jihatlarni hisobga olgan holda kompleks yondashuvni ta'minlaydi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning tadbirkorlik faoliyati uchun sharoit yaratishda ularning yangi kasblari bo'yicha kasb-hunar maktablarida o'qishni tashkil qilish orqali maqsadli amallarga erishish mumkin bo'ladi. Nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirish uchun nogironligi bo'lgan shaxslarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ixtisoslashtirilgan texnik jihozlar bilan maxsus ish joylarini yaratish kerak. Nogironligi bo'lgan shaxslar odamlarni qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlaridan biri nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish sohasidagi davlat siyosatining ajralmas qismi bo'lgan kasbiy reabilitatsiya hisoblanadi.

Mamlakatda nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish, hayot sifatini yaxshilash tizimini takomillashtirish, ularga ta'lim olish va ishga joylashishda har tomonlama ko'maklashib borilmoqda. Davlat tomonidan xalqimizga xos bo'lgan mehr-shafqat hamda ezgulik tuyg'ularini hisobga olgan holda nogironligi bo'lgan shaxslarning muhim ehtiyoj va talablariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirgi zamonaviy ta'lim sohasida nogironligi bo'lgan shaxslarni tadbirkorlik sohasiga jalb qilish ularga barcha kerakli sharoitlarni yaratish hamda davlatimiz tomonidan taqdim etilayotgan barcha imtiyozlardan to'liq foydalanishni o'rgatish lozimligini ko'rsatayapti.

Bugungi kunda tadbirkorlik ta'limini rivojlantirish va joriy etishning asosiy ulushi ta'lim tizimiga to'g'ri keladi. Lekin asta-sekin ta'limning oldingi bosqichlariga alohida e'tibor berila boshlandi. "Tadbirkorlik" tushunchasi tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirishda tobora markaziy o'rin egallaydi. Tijorat va notijorat tashkilotlari ichki va tashqi omillar ta'sirida barqarorlik yo'qligi muammosiga tobora ko'proq duch kelayotganligi sababli, shu munosabat bilan bandlikning yangi shakllari va ishchilarning yangi sharoitlarga moslashish qobiliyati dolzarb bo'lib qolmoqda. Insonning o'zgaruvchan, murakkab sharoitlarga javob berish va moslashish qobiliyati endi hamma tomonidan tan olinadi.

Bu yerda eng qiyin vazifa - tadbirkorlik ta'limiga e'tibor qaratish, tor biznes yo'nalishini tadbirkorning shaxsiy turini keng kontekstda rivojlantirish maqsadi bilan almashtirish va tegishli "samarali" tadbirkorlik darajasiga erishishga yordam beradigan turli tashkilotlarni shakllantirishdir. Ushbu kengaytirilgan modelni inobatga olgan holda, "Umrbod ta'lim uchun asosiy ko'nikmalar" bo'yicha Yevropa Ittifoqi siyosati tashabbusi ilgari surildi, unga ko'ra tadbirkorlik "hayotiy ko'nikma" hisoblanadi va quyidagicha ta'riflanadi: Insonning g'oyalarni harakatga aylantirish qobiliyati. Bu ijodkorlik, innovatsiyalar, tavakkalchilik va loyihalarni rejalashtirish va boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu qobiliyat shaxsga ham maishiy, ham ijtimoiy sohalarida yordam beradi, unga ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini baholash va undan foydalanish imkonini beradi va tadbirkorga ijtimoiy yoki tijorat faoliyatini boshlash uchun zarur bo'lgan ko'proq maxsus ko'nikma

va bilimlarni olish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Garchi bu ta'rifda o'ziga xoslik bo'lmasa-da, tadbirkorlik kompetensiyasi birgalikda tadbirkorlik xarakteri va shaxsiyatining asosini tashkil etuvchi ko'nikma va xatti-harakatlar majmuasini (masalan, muammolarni hal qilish, rejalashtirish, jamoada ishlash, ijodkorlik va tavakkalchilik) o'z ichiga olishini aniq ko'rsatadi. Natijalarni baholashni o'z ichiga olgan tizimli va tuzilgan o'quv jarayoni kontekstida ushbu umumiy ko'nikmalar va xatti-harakatlar qanday rivojlanishini aniqlash kerak. Tabiiyki, tadbirkorlikka ta'lim tizimi kontekstida tadbirkorlikning bu kengaytirilgan ta'rifi 21-asrni xarakterlovchi murakkab o'zaro bog'liqlik va beqarorlik sharoitida shaxsni hayotga samarali tayyorlay oladigan munosabat va xulq-atvorni shakllantirishda kasb-hunar maktablari va boshqa ta'lim muassasalarining ishtirokini nazarda tutadi. Davr talabi ya'ni nogironligi bo'lgan o'quvchi yoshlarni tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishlari uchun Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son kasb-hunar maktabida tikuvchilik yo'nalishida o'qiyotgan o'quvchi yoshlarni amilyot o'quv xonalarida tikuvchilik tadbirkorligi bilan shug'ullanishlari uchun kasb-hunar maktabi rahbariyati bilan birgalikda hamda o'quvchi yoshlarning bo'sh vaqtlarini samarali o'tkazish maqsadida tikuvchilik tadbirkorligi yo'lga quyilgan bo'lib, bunda nogironligi bo'lgan o'quvchi yoshlar tikuvchilik bilan shug'ullanib qo'shimcha daromad olmoqda. Nogironligi bo'lgan o'quvchi yoshlar nazariy bilimlarini boyitish maqsadida Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son kasb-hunar maktabida o'quvchilarni tadbirkorlikka tayyorlashda "Biznes asoslari" o'quv dasturi Germaniya o'quv texnologiyasi asosida ishlab chiqilgan va o'quv modullari ketma-ketligi bir-biri bilan bog'langan. Shuningdek, o'quv dastur "Jamg'arma o'yini", "Mikro biznes o'yini"ni va "Biznesni rejalashtirish va kredit olish bo'yicha suhbatga tayyorgarlik ko'rish" mavzulari bilan to'ldirilgan.

Biznes simulyatsiya o'yinlari orqali nogironligi bo'lgan o'quvchi yoshlarning fikr va tajriba almashish asosida faol o'rganish metodlari bilan tanishtiriladi. Dars jarayonlarida o'rganish uchun qulay bo'lgan kichik guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar va darsda o'quvchilar bilan muhokama qilish orqali faollashtirish mashqlarini qo'llash tavsiya etiladi. Dars jarayonida nogironligi bo'lgan o'quvchilarning faolligini oshirish uchun foydalanish mumkin bo'lgan mavzuga oid qo'shimcha savollar bilan boyitilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston hukumati (2020y). O'zbekiston Respublikasining "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi qonuni.

2.O'zbekiston hukumati (2021b). O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 5-apreldagi Kam ta'minlangan va ishsiz fuqarolarni kasb-hunarga o'qitish tizimini takomillashtirish va mehnat organlari faoliyati samaradorligini oshirishga doir chora-tadbirlar to'g'risidagi qarori. No.183.

3.Beznes asoslari fani o'qitish materiallari.

МЕҲНАТ БОЗОРИНИНГ ЎЗГАРИШЛАРИ ШАРОИТИДА ТЕХНИКУМ ТАЛАБАЛАРИНИНГ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ўзбекистоннинг таълим тизими ва меҳнат бозори йил сайин дунёнинг глобаллашуви ва технологик ўзгаришларига жавобан тез суръатларда ривожланиб бормоқда. Тўртинчи саноат инқилобининг жадаллашуви, саноат тармоқларига кириб келаётган инвестициялар ва янги технологияларнинг кириб келиши, меҳнат бозорида билим, компетенция ва малака даражасига бўлган талабларни оширмоқда. Шу боис, касбий таълим жараёнларини модернизация қилиш, таълим натижаларини калибрлашда инновацион ёндашувларни жорий қилиш долзарблиги ошмоқда.

Малака рамкалари — бу ишчиларнинг билим ва кўникмаларини аниқ белгилаш ва стандартлаштиришга йўналтирилган тизим бўлиб, унинг амалиётга тадбиқ этилиши фаолиятнинг турли соҳаларида юқори малакали кадрлар ишлаб чиқаришга, таълим ва меҳнат бозори ўртасидаги боғлиқликни мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Малака рамкаларидаги юқори босқич даражаларида назарий билимлар актуаллиги урғуланаётган бўлса ўрта босқич малака даражаларида кўникмалар муҳим аҳамият касб этмоқда. Ўзбекистон Президентининг 2024 йил 16 октябрь “Касбий таълимда кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш ва халқаро таълим дастурларини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”³⁷ги Фармонида “Касбий таълим соҳасида институционал яхлитликни таъминлаш ва бошқарув тизими самарадорлигини ошириш, халқаро таълим дастурларини жорий этиш ҳамда ички ва ташқи меҳнат бозори талабларига мос рақобатбардош ўрта бўғин кадрлари тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш мақсадида: ... касбий таълим ташкилотлари битирувчиларининг кўникма ва компетенцияларини баҳолаш тизимини тубдан янгилаш, ушбу жараёнда иш берувчилар вакиллари фаол иштирок этиши учун қулай шарт-шароитлар яратиш” асосий вазифалардан бири сифатида белгиланди.

Ҳозирги кунда меҳнат бозоридаги ўзгаришлар тез суръатлар билан кечмоқда. Янги технологиялар, шу жумладан, рақамлаштириш, сунъий интеллект, робототехника ва автоматизация жараёнлари иш фаолиятини тушуниш ва бажаришда янги талаблар келтирмоқда. Бундан ташқари, ўзгариб бораётган иқтисодий шарт-шароитлар, иш берувчиларнинг ишчи кучи учун талаблари ва ишчиларнинг малака даражасини баҳолаш учун янги мезонлар ишлаб чиқиляётгани аниқ. Шу билан бирга, ишчилар учун нафақат махсус касбий билим ва кўникмалар, балки уларнинг иш муҳитига мослашиш қобилияти, ижодкорлиги, ишончлилиги ва ҳамкорлик қилиш қобилиятига ҳам талаблар катта.

Профессионал соҳада инсоннинг муваффақияти 75% юмшоқ ва 25% қаттиқ кўникмаларга боғлиқ. Шунинг учун ишга олиш жараёнидаги суҳбатларда муайян фаолиятга хос бўлган кўникмалар билан деярли ҳеч қандай алоқаси бўлмаган саволлар берилади. Сўнгги тадқиқотларга кўра, иш берувчиларнинг 93% “юмшоқ кўникмалар”га эҳтиёж ортиб бораётганлигини таъкидлашган. Буни иқтисодиётдаги ўзгаришлар ва ахборот технологияларининг ривожланиши билан изоҳлаш мумкин.

1. Касбий кўникмаларнинг мазмун-моҳияти

399

Касбий кўникмалар ҳар қандай касбий малаканинг ўзагидир, иш берувчилар томонидан анъанавий равишда таълим натижаларини, малака сертификатини тан олинишида айнан кўникмалар муҳим роль ўйнаши бежиз эмас.

Аммо замонавий дунё касбий кўникмаларни янги шароитларга қўяди. Бир томондан, технологик тараққиётдаги, бандлик тузилмаларидаги ва меҳнат мазмунидаги ўзгаришлар, иккинчи томондан, олий таълимнинг оммавийлашуви, бир марта олинган билим ва касбий кўникмаларнинг тезда эскириб кетишига олиб келди ва дипломлар меҳнат бозорида ўзининг таълим сифатини таъминловчи функциясини йўқота бошлайди³⁸. Шу сабабли, бугунги кунда узлуксиз таълим касбий кўникмаларни мунтазам янгилаш орқали меҳнат унумдорлигини сақлаш ва оширишнинг асосий омилига айланмоқда³⁹.

Кўникмалар алоҳида педагогик категория сифатида қаралиб, касбий таълим жараёнларида кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантиришда қўлланиладиган метод ва методикаларни такомиллаштириш ва касбий кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган адекват таълим (педагогик) технологияларни танлаш ва таълим даражаларига ўқувчи талабаларининг бошланғич кўникмаларига таяниб кейинги босқичга мослаштириш методологиясини ишлаб чиқишни тақозо қилади.

Техник кўникмаларни тавсифлаш бўйича техникум битирувчилари таълим натижалари сифатида касбий кўникмалар (Hard skills), яъни маҳсулот ишлаб чиқариш ёки етиштириш технологик жараёнларини тушуниш, янги ғояларни ўйлаб топиш, лойиҳалаш ва бунёд этиш кўникмаларини қамраб олади.

2. “Қаттиқ” кўникмалар (Hard skills) ва уларнинг аҳамияти

“Қаттиқ” кўникмалар – бу мутахассиснинг касбий ва техник билимларини англатади. Бу кўникмалар, одатда, техник таълим муассасаларида, шу жумладан техникумларда, мукамал шаклда ўргатилади. “Қаттиқ” кўникмаларга, масалан, мутахассиснинг ўз соҳасидаги аниқ билимлари, компьютер дастурларини ишлатиш, техник жараёнларни ташкил этиш, янги технологияларни ўзлаштириш каби кўникмалар қиради.

Техникум битирувчилари учун “қаттиқ” кўникмалар муҳим аҳамиятга эга, чунки улар меҳнат бозоридаги муаммоларни ҳал қилиш ва аниқ вазифаларни бажаришда асосий рол ўйнайди. Масалан, инженер, дастурчи, муҳандис, механик ва бошқа касбларда фаолият юритиш учун мутахассиснинг техник билимлари ва амалиётдаги кўникмаларининг юксак даражада бўлиши талаб этилади. Бу кўникмалар меҳнат бозорида тез ва самарали ишлаш имконини беради, шунингдек, ишнинг сифатини оширишга ёрдам беради.

3. “Юмшоқ” кўникмалар (Soft skills) ва уларнинг аҳамияти

“Юмшоқ” кўникмалар, ўз навбатида, шахснинг ижтимоий ва психологик қобилиятлари, ишчиларнинг одамлар билан ўзаро муносабатда бўлиш, жамоада ишлаш, муаммоларни ҳал қилиш, ижодкорлик, лидерлик ва алоқаларни йўлга қўйиш қобилиятларини ўз ичига олади. Бу кўникмалар одатда техник таълим тизимида тўғридан-тўғри ўргатилмайди, аммо уларнинг аҳамияти меҳнат бозорида кечаётган ўзгаришлар шарт-шароитида ҳар доим ошиб боради.

Жамият учун, юқори илғор “қаттиқ” ва “юмшоқ” кўникмаларга эга мутахассислар инновацияларга ва иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишга ҳисса қўшади. Бу, ўз навбатида, мамлакатнинг иқтисодий ўсишини тезлаштиради ва инвестиция жозибадорлигини оширади. Шунингдек, ижтимоий барқарорликка ҳам эътибор қаратиш муҳимдир. Яхши таълим олиш ва муносиб иш топиш имконияти ижтимоий кескинликни камайтиради ва жамиятда барқарорликни таъминлашга ёрдам беради.

³⁸ Браун, Филипп и Соуто-Отеро, Мануэль. Конец общества дипломов? Анализ взаимосвязи образования и рынка труда с использованием больших данных. Журнал образовательной политики 35 (1), стр. 95-118 Браун, Питер и Мария Соуто-Отеро. «Девальвация диплома: все тонкости».

https://www.researchgate.net/publication/318018819_Diploma_Devaluation_The_Ins_and_Outs

³⁹ Прогноз развития навыков ОЭСР 2023: Процветание в цифровом мире. https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-outlook-2023_27452f29-en

Қаттиқ ва юмшоқ кўникмаларнинг интеграцияси таълим тизимининг самарадорлигини оширишга ва жамиятнинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланишини қўллаб-қувватлашга катта ҳисса қўшади.

Юмшоқ кўникмалар ишда ҳам, ҳаётда ҳам муҳимдир. Ушбу кўникмаларнинг асосий қисми мақсадларига эришиш учун ишлатилади. Ва одам қанчалик баланд кўтарилса, карьера зинапояси, кўпроқ ижтимоий кўникмалар ҳаётда энг катта рол ўйнайди ва касбий маҳорат иккинчи даражали режага ўтказилади, шунинг учун, 70% нинг тренинглар ва турли курслар юмшоқ кўникмаларни ўргатишга қаратилган. Ҳозирги меҳнат бозорида рақобатбардош бўлиш учун техникум битирувчиларининг "қаттиқ" ва "юмшоқ" кўникмаларининг мувозанатли ривожланиши муҳим аҳамиятга эга. "Қаттиқ" кўникмалар меҳнат бозорининг аниқ талабларига жавоб беришда асосий ўрин тутишига қарамасдан, "юмшоқ" кўникмаларнинг аҳамияти ҳам ортиб бормоқда. Ишчиларнинг ижтимоий кўникмаларини ривожлантириш, давомий таълим ва технологик ўзгаришларга мослашиш каби омиллар уларнинг муваффақиятли касбий ривожланишида муҳим роль ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Президентининг 2024 йил 16 октябрь "Касбий таълимда кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш ва халқаро таълим дастурларини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида" ги 158-сон Фармони.

2. Brown, Philip, and Manuel Souto-Otero. 2020. "The End of the Diploma Society? An Analysis of the Relationship Between Education and the Labor Market Using Big Data." *Journal of Educational Policy* 35 (1): 95–118

3. Brown, P., & Souto-Otero, M. (2017). Diploma devaluation: The ins and outs. https://www.researchgate.net/publication/318018819_Diploma_Devaluation_The_Ins_and_Outs

4. Ивонина А.И., Чуланова О.Л., Давлетшина Ю.М. Современные направления теоретических и методических разработок в области управления: роль soft-skills и hard skills в профессиональном и карьерном развитии сотрудников // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 9, №1 (2017)

5. Холмухамедов М.М., Рузиев Ф.Ж. Кичик мутахассисларнинг касбий кўникма ва малакаларини баҳолаш тамойиллари. Замонавий таълим / Современное образование (2016) 3-сон. <https://cyberleninka.ru/article/n/kichik-mutahassislarning-kasbiy-k-nikma-va-malakalarini-ba-olash-tamoyillari>

UMUMKASBIY FANLARI BO'YICHA ELEKTRON DARSLIK LARGA QO'YILADIGAN METODIK TALABLAR

Hamidov Jalil Abdurasulovich

JizPI, "Professionl ta'lim" kafedrası professori, p.f.d.

Zamonaviy axborot texnologiyalarning o'quv jarayoniga faol joriy etilish munosabati bilan bugungi kunda ta'lim va o'qitish jarayonlariga boshqacha yondashuv hamda e'tibor bilan qarala boshlandi va bu jarayon elektron o'quv adabiyotlari tobora uyg'unlashib bormoqda.

elektron o'quv adabiyotlar o'quvchi- talabalarda mustaqil ta'lim olish, ijodiy fikrlash hamda ko'nikma va malakalarni shakllantirish orqali ularning o'quv materiallarini chuqur va har tomonlama o'zlashtirishiga imkon beradi. Shu bois, ham hozirgi kunda o'quv adabiyotlarining elektron versiyalarini yaratishga katta e'tibor berilmoqda. Buning asosiy sababi sifatida quyidagilarni e'tirof etish mumkin: 1) elektron versiyada axborotlar multimediya va animatsiya vositalari yordamida to'laqonli yoritiladi; 2) o'zlashtirilgan bilimlarni interaktiv usulda nazorat qilish imkoni mavjud.

Microsoft firmasi tashhisiga ko'ra 2012 yilga kelib dunyo miqiyosida chop etiladigan adabiyotlarning taxminan yarmidan ko'prog'i elektron ko'rinishda bo'lar ekan. Shu sababli elektron darsliklar yaratish bugungi kunning dolzarb masalaga aylanmoqda. Chunki, elektron darsliklar o'quv

jarayoni sifatini oshirish, o'qituvchining mehnatini osonlashtirish, o'quvchi-talabalarning bilim, darajasini oshirish, o'quv jarayonida kompyuter texnikasidan samarali foydalanish uchun keng yo'l ochib bermoqda.

Elektron darslik ham oddiy darslik singari muayyan yo'nalishdagi bilimlar berishdan tashqari, o'quvchi - talabalarda olam, tabiat va jamiyatni idrok etish uchun tabiiy va ijtimoiy fanlarga oid tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda u fan asoslarining hayot va kundalik turmush bilan o'zaro bog'lanishini amalga oshirish, hozirgi davrdagi tabiat va jamiyatning bosh muammolarini tushunishda o'quvchi - talabalarga ko'maklashadi.

Elektron darsliklar majmuaviy maqsadiga ko'ra o'rgatuvchi dasturiy tizimga mansub bo'lib, hozirga qadar "elektron darslik" tushunchasining aniq ta'rifi yo'q. Bizning nuqtai nazarimizcha "elektron darslik" tushunchasiga ta'rif berish uchun uning o'qitish jarayonini tashkil etish va amalga oshirishda bajaradigan barcha asosiy funksiyalarini oydinlashtirib olish lozim.

Ma'lumki, didaktik sikl - bu o'qitish jarayonining barcha sifatiy tavsifnomasini (xarakteristikalari) ni o'zida saqlash, ta'lim mazmuni lavhasini maksimal darajada to'la o'zlashtirishni tashkil etish vazifasini bajaruvchi tuzilmaviy birlik bo'lib, beshta bo'g'indan tashkil topgan.

Uning birinchisi bo'g'ini masalasi qo'yilishini amalga oshiradi, ikkinchisi esa o'quv materiali mazmunini taqdim etishni ta'minlaydi, uchinchi esa dastlabki o'zlashtirilgan bilimlarni qo'llashni tashkil etadi, to'rtinchisi bu o'quvchi faoliyatini nazorat qilish va beshinchisi keyingi o'quv faoliyatga tayyorlashni ta'minlaydi. Axborotlarni qog'ozli tashuvchilarga murojoat qilmasdan yagona kompyuterli dastur vositasida didaktik siklining hamma bo'g'inlarini amalga oshirish o'quv jarayonini tashkil etishni soddalashtiradi, o'quvchini o'rgatish uchun ketadigan vaqtni tejaydi va bitta mashg'ulot doirasida didaktik sikl yaxlitligini ta'minlaydi.

Ana shularni e'tiborga olgan holda elektron darslikni quyidagicha ta'riflash mumkin. Elektron darslik - bu o'qitish jarayoni didaktik siklining to'laligi va uzluksizligini, nazariy materiallarni taqdim etuvchi mashq qiluvchi o'quv faoliyat va bilimlarni o'zlashtirish darajasini hamda axborot - qidiruv faoliyatni, kompyuterli vizuallashtirish orqali matematik va imitatsion modellashtirish hamda interaktiv teskari aloqa sharoitida servisli funksiyalarni bajarishni majmuaviy mazmundagi o'rgatuvchi dasturlar tizimi.

Ammo, barcha funksiyalarni bitta o'rgatuvchi dastur doirasida amalga oshirish ancha murakkab. Buning uchun esa elektron darsliklarga qo'yilgan psixolo-pedagogik talablarni ishlab chiqish zarur. Pedagogik talablar o'qitishning umumiy talablarini o'z ichiga olsa, metodik talablar esa u yoki bu aniq fan yoki fanlar guruhini o'qitish bilan bog'liq. Ma'lumki, oliy o'quv yurtlari kasbiy ta'lim yo'nalishlarida "chizma geometriya va muhandislik grafikasi", "gidrovlika va gidrovlik uzatmalar", "issiqlik texnikasi", "materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi", "materiallar qarshiligi", "mashina va mexanizmlar nazariyasi", "mashina detallari", "issiqlik texnikasi" kabi umumkasbiy fanlar o'qitiladi. Ularni o'qitish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ulardan eng asosiysi shundan iboratki, ularni o'qitish jarayonida, o'quv materiallarini talabalarga tushunarli va qulay tarzda uzatish juda murakkab. Chunki, talabalar amaliyotda shu vaqtga qadar duch kelmagan o'z tarkibi va ishlash usuliga ko'ra turli xil real texnik qurilma va tizimlarni o'rganadi. Bundan tashqari ular asosan quyi kurslarda (2-3 kurslarda) o'rganiladi, real texnik obyektlar bilan tanishuv esa maxsus fanlar doirasida asosan yuqori kurslarda (3-4 kurslarda) amalga oshiriladi. Umumkasbiy fanlarni o'rganishning bunday ketma-ketligi ularni o'qitish uchun qiyinchilik yaratsada, yakuniy natijaga ko'ra turli xil texnik obyektlar haqida umumlashgan chuqur nazariy bilimlarni shakllantirishga imkon beradi.

Umumkasbiy fanlarni o'qitishning unchalik muhim bo'lmagan boshqa bir xususiyati bu ular uchun iyerarxikligi va abstraktligi hamda mantiqiy o'zaro bog'likligining yuqori darajadali bilan farq qiluvchi ilmiy tushunchalar tizimini shakllantirish zaruriyligidir.

Umumkasbiy fanlar bo'yicha yaratiladigan elektron darsliklarga qo'yiladigan metodik talabalarni shakllantirishda ularni o'qitish jarayoni xususiyatlarini tahlil etish lozim.

Umumkasbiy fanlarni o'qitish jarayonida talabalar ideallashtirilgan texnik obyektlar bilan tanishadi. Bunday obyektlar ideallashtirilgan fizik obyektlarning qandaydir jamlamasi shaklida taqdim etilgan bo'lish mumkin. Ideallashtirilgan fizik obyekt ideallashtirilgan texnik obyektning

oddiy tuzilmaviy birligi hisoblanadi va u texnik masalalarni yechish uchun unchalik ko'p bo'lmagan sonidagi umumiy fizik qonunlardan ko'p sonidagi ularning ekvivalentiga o'tishga imkoniyat yaratadi. Aynan bu o'tish - almashtirish bunday masalalarning katta qismini tashkil etadi. Shuning uchun fizika sohasidan texnika sohasiga umumiy ratsional o'tishni maxsus tashkil etish lozim. Bu texnik bilimlarni fundamentalashtirishning real yo'li hisoblanadi.

Ammo, fizika, kimyo va boshqa fan sohaslarida texnika sohasiga bunday o'tish- almashtirish jarayoni unchalik sodda emas. Chunki, ideallashtirilgan texnik obyekt bu turli xil ideallashtirilgan fizik obyektlarning mexanik konglametri bo'lmagan balki, bu turli fan ko'rish burchagidan qaraladigan o'zaro bir-biri bilan bog'langan va o'zaro bir-biriga ta'sir qiluvchi uning komponentalari (tarkibiy qismi) ni tashkil etuvchi majmuaviy va yaxlit tizim. Bunday o'tishni ta'minlovchi usullardan biri energo-axborotli metod hisoblanadi va u yagona matematik apparat asosida fizika-texnik effektlar ko'pxilligini hisobga olishga imkon beradi. Fiziko-texnik effekt texnik masalalarni yechish uchun turli fizik turli xil tabiatning nisbatan unchalik ko'p bo'lmagan umumiy fizik hodisa va jarayonlaridan ularning kollosoil sonidagi ekvivalentlarga o'tish imkonini beradi hamda fizika-texnik effekt pasporti asosida ko'p xilli texnik yechimlarni sintezlash jarayonini avtomatlashtirish imkonini beradi.

Texnik obyektlar bilan ishlash jarayonida talabalarda takomillashuvchi fikrlash jarayonlari va texnik tushunchalarga tayanish ham boshqa obyektlarga nisbatan ba'zi bir o'ziga xos farqli xususiyatlarga ega, hisoblanadi. Bu masalalar t.v. kudryatsev ishlarida tadqiq etilgan bo'lib, u texnik fikrlash muammosini inson intellektual faoliyatining maxsus ko'rinishidagi muammo sifatida qaragan va texnik tushunchalar muhim tuzilishga ega deb hisoblagan. U texnik fikrlashning nazariy va amaliy komponentlari yaxlitligi va o'zaro bog'liqligini ishonchli tarzda ko'rsatgan. Ma'lumki, psixologiyada fikrlash, umumiylikdan bilishga qarab yo'naltirilgan nazariy hamda xususiy holatlarga umumiylik qonuniyatlarini qo'llashni talab etuvchi amaliy fikrlashga bo'linadi. Ammo, fikriy va amaliy harakatlarning o'zaro aloqadorligi va o'zaro bir-biriga o'tishdan iborat fikriy faoliyatning nazariy va amaliy komponentlari o'rtasidagi zaruriy o'zaro hatti-harakatlar o'qitish jarayonida bosqichma-bosqich shakllanadi.

Boshqa tomondan esa, texnik fikrlash tushunchasi-obrazli hisoblanadi. Ko'pgina texnik masalalarni hal etishda tushunchali va obrazli komponentlar uzviy ravishda bog'langan va fikriy faoliyatning umumiy jarayonida teng huquqli hisoblanadi. Ko'pgina texnik va ishlab-chiqarish-texnik masalalarni yechish obrazlarning murakkab tizimi vujudga kelishi va unga tayanish bilan hamohang va ular dinamik holatda bo'ladi. U yoki bu ko'rinishdagi topshiriqlarni bajarish jarayonida tezkor obraz deb ataluvchi oraliq obrazlarning butun tizimi vujudga kelishi mumkin. Obrazning psixologik xarakteristikasi qanchalik murakkab bo'lmasin, ularni operatsiya qilish (operirovaniye) texnik fikrlashning maxsus belgisi bo'la olmaydi. Faqat uning tushunchalar bilan uzviy o'zaro aloqadorligi texnik masalalarni muvaffaqiyatli yechishni ta'minlash mumkin. Bunday vaqtda uning integralli jamoaviy komponenti sifatida texnik fikrlashning tushunchali-obrazli xarakteristikasi (tavsifi) haqida gapirish mumkin.

Obraz ham tushuncha kabi jamoaviy komponentaning teng huquqli a'zosi hisoblanadi. Bunda bir vaqtda ko'rgazmali-obrazli va abstrakli-tushunchali shaklda taqdim etiluvchi texnik material xususiyatining, texnik fikrlash xarakterining faqat bir tomonigina namoyon bo'ladi.

Texnik fikrlash o'z tuzilmasiga ko'ra quyidagi komponentalar (tarkibiy qismlar) dan tashkil topgan: a) nazariy (tushunchali); b) obrazli (ko'rgazmali); v) amaliy (harakatli);

Bu komponentlar nafaqat o'zaro bir-biri bilan bog'langan, balki o'zaro bir-biri ta'sirlashadi. Har bir komponenta uchlikning teng huquqli a'zosi rolini bajaradi. Bunda tahlil qilish, sintezlash, umumlashtirish, abstraksiyalash kabi mantiqiy operatsiyalar (amallar) boshqa ko'rinishdagi fikriy faoliyatdagi kabi o'z kuchini saqlaydi.

Ko'pgina ishlab-chiqarish-texnik masalalarni cheklangan vaqt oralig'ida yechishni o'z xarakteri bo'yicha texnik fikrlash tezkor holda amalga oshirishga imkon beradi.

Demak, texnik fikrlash tuzilishiga ko'ra tushunchali-obrazli-amaliy, xarakteri bo'yicha tezkor.

Real texnik tizim va qurilmalar ko'pxilligi va ularning ishlash rejimining murakkabligi, esa umumkasbiy fanlar bo'yicha yaratiladigan elektron darsliklarda taqdim etiladigan o'quv materiallari fikrlashning tushunchali, obrazli va harakatli komponentalari o'zaro aloqadorligi va o'zaro hatti-harakatiga tayangan holda qurilish lozimligini ko'rsatadi va unga nisbatan qo'yiladigan birinchi metodik talab hisoblanadi. Ma'lumki tizimli yondashuv metodizimda (juda yuqori tartibli tizim) tahlil etilayotgan tizim o'rmini, o'rganilayotgan tizim komponentalarining optimal majmuasi va xususiyatlarini aniqlashni va bu komponentalar o'rtasida bog'liqlikni o'rnatishni taqazo etadi.

Umumkasbiy fanlari oliy o'quv yurtlari o'quv fanlarining umumiy tizimida fizika-matematika va maxsus texnika fanlari o'rtasida oraliq o'rmini egallaydi. U yoki bu o'quv fani mazmuni uning ilmiy tushunchalar tizimida o'z aks topgan. Shuning uchun ham umumkasbiy fanlar ilmiy tushunchalari tizimning boshqa fanlar ilmiy tushunchalari tizimidan farqli xususiyatlarini aniqlash lozim bo'ladi. Buning uchun esa v.p. bspalko tomonidan predmetni bayon etish ilmiyligini baholash uchun taklif etilgan, abstraksiya (mavhumlik) darajasi (stupeni) tushunchasidan foydalanib umumkasbiy fanlarga oid hodisalarni ifodalashda ixtiyoriy fan rivoji darajasiga moslashuvchi abstraksiyaning quyidagi to'rtta darajasidan foydalanamiz:

1) a-daraja (fenomenologik) tabiiy tildan foydalanib dalillar va hodisalarni tashqi, ifodali bayon etish;

2) b-daraja (analitik-sintetik, aytib beruvchi) – bu obyektlarning tabiati va xususiyatini hamda hodisalar qonuniyatlarini elementar shaklda izohlash, tushuntirish;

3) v-daraja (bashorat qiluvchi) – berilgan sohadagi hodisalarni ularning miqdoriy nazariyasini yaratish, asosiy jarayonlarni modelashtirish, qonun va xususiyatlarni analitik tasvirlash yo'li bilan tushuntirish, izohlash;

4) s-daraja (aksiomatik) – bu fanlararo bog'lanish asosida eng yuqori darajadagi umumlashtirishdan foydalanib hodisalarni chuqur tushuntirish, izohlash.

Hodisalarni umumkasbiy fanlar tilida ifodalash abstraksiyaning bashorat qiluvchi darajasi ga mos keladi. Chunki, o'rganilayotgan obyekt ishlash qonuniyatlari ilmiy tushunchalar, belgilar va turli xil belgilashlardan foydalanib analitik ifodalanadi va chekli sondagi munosabatlar bilan xarakterlanadi. Umumkasbiy fanlari ilmiy tushunchalari tizimining boshqa fanlar ilmiy tushunchalar tizimidan farqli xususiyati shundan iboratki, u sharxsiz tuzilmaga ega bo'lib, undagi har bir navbatdagi yuqorida turuvchi bo'g'in unchalik, katta bo'lmasada bari bir abstraksiyaning yangi bo'g'ini hisoblanadi. Bu yerda gap shu haqdaki, har bir yangi juda yuqori bo'g'inga o'tish yangi abstraksiyani talab etadi. Shu bois hodisalarni umumkasbiy fanlar tilida ifodalash uchun yangi ya'ni abstraksiyaning fan ichki darajasi tushunchasini kiritish zaruriyat paydo bo'ladi. Xuddi shuningdek, umumkasbiy fanlar ilmiy tushunchalar tizimidan boshqa fanlar ilmiy tushunchalari tizimidan o'zining mantiqiy bog'liqligi yuqori darajadali bilan farq qiladi. Bunda o'zaro aloqadorlik bir xil abstraksiya darajasidagi, xuddi shuningdek turli xil abstraksiya darajasidagi tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlik sifatida namoyon bo'ladi.

Demak, umumkasbiy fanlar bo'yicha yaratiladigan elektron darsliklarda ilmiy tushunchalar tizimi har bir bo'g'ini abstraksiyaning fan ichki bo'g'iniga mos keluvchi iyerarxik tuzilma ko'rinishida aks etishi, hamda ularning bir bo'g'inda va bo'g'inlararo mantiqiy o'zaro aloqadorligi hisobga olinishi ta'minlanishi lozim. Bu umumtexnika fanlari bo'yicha yaratiladigan elektron darsliklarga qo'yiladigan ikkinchi metodik talab hisoblanadi.

Umumkasbiy fanlarni bo'yicha o'qitish jarayonida ularning yuqorida qayd etilgan maxsus ilmiy tushunchalar tizimi talabalar tomonidan o'zlashtirilishi ta'minlashi lozim.

Ilmiy tushunchalarni dastlabki tushunish holatini amaliyotga qo'llash darajasiga yetkazish uchun muayyan topshiriqlar bajarish bo'yicha faoliyatni tashkil etish kerak. Chunki, agar mazmun lavhasi yuqori bo'g'inli abstraksiyali nazariy materialni o'z ichiga olsa, aniq holatlarda qo'llash imkoniyatlarini tahlil qilmasdan turib ularni o'zlashtirish mumkin emas.

Bu qayd etilganlardan elektron darsliklar tarkibiga o'quvchilarning turli xil mashq qiluvchi faoliyatini ta'minlovchi umumkasbiy fanlari bo'yicha topshiriqlarni kiritish maqsadga muvofiqligi va zarurligi kelib chiqadi va "bu topshiriqlarni o'zlashtirishning qanday darajasini ta'minlash kerak" - degan savol tug'iladi.

Ma'lumki, V.P.Bespalko o'quvchi - talabalar tomonidan bilimlarni o'zlashtirishning quyidagi darajalarini ko'rsatgan: 1) 1-daraja–bilim-tanishuv, ya'ni o'quv materiallarini qayta qabul qilishda obyektlar, xususiyatlar, jarayonlarni anglash (uznovaniye); 2) 2-daraja – bilim-nusxa- bu mustaqil reproduktiv (mahsulsiz) harakatlarni, tipoviy yechimlarni bajarishni, algoritmik faoliyat imkoniyatlarini ta'minlaydi; 3) 3-daraja – faoliyatning evristik darajasini ta'minlaydigan bilimlar; 4) 4-daraja –bilim-transfarmatsiya. Bu ijodiy masalalarni yechishda maxsuldor harakatlar imkoniyatini ta'minlaydi.

Umumkasbiy fanlar uchun o'zlashtirish darajasi 2-darajadan (algoritmik faoliyat) kam bo'lmasligi kerak. Ammo, o'zlashtirishning 4- darajasini ta'minlovchi topshiriqlar yaratish ommaviy ta'lim sharoitida amaliy jihatdan juda qiyin. Shuning uchun umumkasbiy fanlari bo'yicha bilimlarni o'zlashtirishning 3-darajasi bilan chegaralanish yetarli hisoblanadi. Bundan tashqari bilimlarni mustahkam o'zlashtirishda talabalar bilimini tizimli tekshirish va baholash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida qayd etilganlar ko'rinib turibdiki, umumkasbiy fanlar bo'yicha yaratiladigan elektron darsliklar talabalarga algoritmik va evristik faoliyatni amalga oshirish uchun yetarli bo'lgan o'zlashtirish darajasida ular bilimining fan ichki abstraksiya darajasini bosqichma-bosqich oshirish maqsadida turli xil nazorat qilinuvchi mashq qiluvchi harakatlar imkoniyatlarini taqdim etish lozim. Bu umumtexnika fanlari bo'yicha elektron darsliklar yaratishga qo'yiladigan uchinchi metodik talab hisoblanadi.

PROFESSIONAL TA'LIMDA PARADIGMAL YONDASHUV

Karimova Nozima Nurmuxamadovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti "Personalni boshqarish"
kafedrası professori, pedagogika fanlari doktori

Annotatsiya. Maqolada XX asr va XXI asrda ta'lim traektoriyasini o'zgarish dinamikasi hamda ta'limning zamonaviy paradigmaları tarkibi, mazmun mohiyati yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: ta'lim traektoriyasi, pedagogika, andragogika, paradigma, kompetensiya, uzluksiz ta'lim.

XX-asr oxiri va XXI-asr boshlaridagi ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarini keng joriy etilishi va ta'limni raqamlashishi, kattalar ta'limida ta'lim olishda masofaning ahamiyatini yo'qolib borishi pedagogikada va andragogikada ta'lim maqsadlari, mazmuni va texnologiyalarini yangilashga, takomillashtirishga talab va ehtiyojni ortib borishini ko'rsatdi. Bilim tarkibidagi o'zgarishlar dinamikasi, bilimlarni doimiy yangilanib turadigan sifati va bilimlarning ijtimoiy rivojlanishga bevosita ta'siri, mavjud o'quv dasturlarini jamiyat va shaxsning ehtiyojlariga ko'ra takomillashtirishni taqazo etadi. Yangi ta'lim paradigmalarini amalga oshirish "hayot davomida ta'lim olish" konsepsiyasini ishlab chiqish, "uzluksiz ta'lim olish" imkoniyatlarini yaratishga imkon berdi (ochiq ta'lim platformalarini yaratilishi, onlayn ta'limni vujudga kelishi).

Fan-texnika yutuqlari sharoitida XXI-asr pedagogikasi tez o'zgaruvchan xisoblanadi. Shuning uchun insonni ijtimoiy rollardagi o'zgarishlarga javob berishga tayyorlash samaradorligini oshirish yo'llarini qayta ko'rib chiqish dolzarbdır, bu shubhasiz uzluksiz ta'lim, ta'lim tizimining "hayot davomida ta'lim olish" faoliyat ko'rsatishi zarurligini ko'rsatadi.

XXI-asr pedagogikasining yangi vazifasi hayotni o'rganishga o'rgatishdir. Bu pedagogik tizimlar faoliyatidagi ijtimoiy o'zgarishlar holatini faol rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biridir.

XXI-asr pedagogikasida jamiyatning innovatsion tayyorgarlikka bo'lgan talablari ustun bo'lgan kasbiy tayyorgarlik sifatini ta'minlovchi asosiy vazifalar:

1. Motivlar va dispozitsiyalar asosida kasbiy faoliyatni ongli tahlil qilish. Motivatsion imtiyozlarning kamida uchta tarkibiy qismini tahlil qilish muhimdir:

kasbiy tayyorgarlik (bilim, ko'nikma, ko'nikma, ish tajribasi) amalda qo'llaydigan mutaxassis;

mutaxassisning kasbiy tayyorgarligiga innovatsion texnologiyalarni tadbiq etishni ta'minlovchi o'qituvchi;

ushbu innovatsion pedagogik jarayonda kasb egallaydigan ta'lim oluvchi.

2. Voqelikni muammolari va konfliktlari – o'qituvchining bevosita o'qituvchi yoki ta'lim oluvchi tomonidan idrok yetilmaydigan yechimlarni talab qiladigan undagi to'qnashuvlar va nomuvofiqliklar va muammolar haqidagi asosli tasavvurlari. Bu esa muammoli taqdim etilgan o'quv mazmuni bilan o'quv predmetining faol o'zaro aloqasi usullaridan foydalanish imkonini beradi. O'qituvchi ko'p tomonlama maqsadlar, qiziqishlar, pozitsiyalar, fikrlar yoki qarashlar to'qnashuvi texnikasi yordamida ishlashi mumkin. Natijada, talaba ilmiy bilishning obyektiv ziddiyatlari va ularni hal qilish yo'llari bilan tanishadi, fikrlashga o'rganadi, bilimlarni ijodiy o'zlashtiradi.

3. Standartlarga munosabat ijtimoiy-kasbiy talablarining asosi sifatida. Nizom va standartlar asosiy tuzilishini ta'minlash kasbiy tayyorgarlikni ta'minlash. Ularni amalga oshirish, shakl, metod, vosita, texnologiyalarni tanlash o'qituvchi va o'quvchining ijodiy faoliyati uchun katta maydon beradi.

4. Pedagogik jarayonni o'quv predmetlarining o'zaro aks ettirilishini hisobga olgan holda tashkil etish lozim. Professional ta'limda muayyan hodisalar, xabarlar yoki harakatlarning shaxsiy ahamiyatini, ularning qiziqishlari, ehtiyojlari va hayotiy mazmuniga bog'liqligini hisobga olish muhimdir.

5. Atrof-muhitga ochiqlik va kasbiy yangiliklar. Ushbu funksiyalar o'qituvchiga ham, ta'lim oluvchiga ham birgalikda mavjud bulishi kerak. Agar u yoki bu tomon bu funktsiyani hisobga olmasa va undan foydalanmasa, unda innovatsiyalarni ta'lim jarayonida va ayniqsa, professional ta'limda qo'llash qiyin va muammoli bo'lib qoladi.

6. Normativ vazifa chegarasidan tashqariga chiqadigan dunyoga ijodiy transformatsion munosabat. O'qitish tizimi kasbiy faoliyatning predmeti va ijtimoiy mazmunini dinamik modellashtirishga qaratilishi lozim. Bu ta'lim oluvchining o'quv faoliyatini mutaxassisning kasbiy faoliyatiga aylanishini ta'minlaydi.

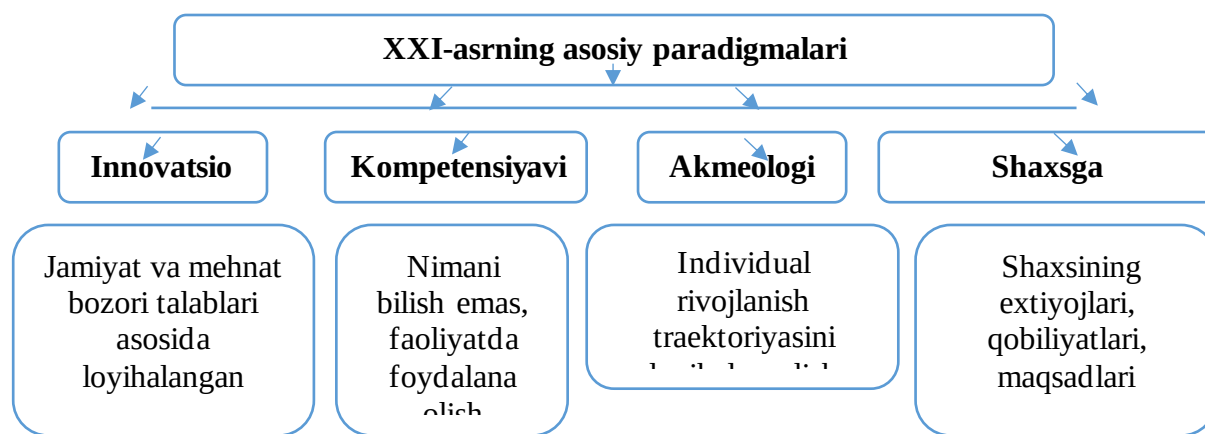
7. O'z-o'zini anglashga, o'z maqsadlarini kasbiy faoliyatda mujassamlashtirishga intilish. O'qituvchi va ta'lim oluvchi o'quv faoliyatining birlashgan subyekti sifatida harakat qilgandagina funktsiyani amalga oshirish mumkin. O'qituvchining professionalligi, uning turmush tarzi, niyatlari yangiliklarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun yaxshi asos bo'lib xizmat qilishi va u tomonidan ishlab chiqilgan, tanlangan, amalga oshirilgan yangiliklar ta'lim oluvchining professionalligini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Ta'lim oluvchi, o'z navbatida, o'zining barcha harakatlari va niyatlarini tanlagan kasbiy muhitida o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini amalga oshirishga yo'naltiradi.

Ta'lim paradigmasi model sifatida boshqariladigan va nafaqat tadqiqotni emas, balki ta'limni rivojlantirishning ushbu bosqichida amaliy muammolarni hal qilish uchun foydalaniladigan modelni aniqlaydigan nazariy va uslubiy shartlarning majmui bo'lgani uchun XXI-asrda paradigma almashinuvi masalalarini ko'rib chiqishda paradigmial yondashuvdan foydalanish muhimdir.

XXI-asrda paradigma almashinuvi masalalarini ko'rib chiqishda asosan shaxsga yo'naltirilgan, akmeologik, innovatsion, kompetensiyaviy, qadriyatli paradigmalarni keltirishimiz joiz (1-rasm).

Akmeologiyada odam kasbiy faoliyat va o'z hayotini o'zi belgilash, o'z-o'zini rivojlantirish va ijodkorlik qobiliyati, inson hayot faoliyatida subyekt sifatida qarab chiqiladi. O'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini boshqarish asosida insonning yangi muvaffaqiyatlarga erishish ehtiyoji, takomillashish, faol hayot tarafdori bo'lish, ezgu fikrlash o'z imkoniyatlariga ishonish, hayot mazmunini tushunish yotadi. Shaxsning rivojlanishi uning ona bag'ri, maktabgacha bolalik davri, boshlang'ich sinf, o'smirlik va o'spirinlik davridagi shart-sharoitlar bilan uzviy bog'liq. Ushbu davrlarda uning salomatligi qanday bo'lishi, nimalar u uchun qadrlil bo'lishi, uning xususiy baholashi, insonlarga va mehnatga munosabati, hatti-harakatlari va boshqalar uning kelajakda qanday sifatda kasb egasi bo'lishini aniqlab boradi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslangan uzluksiz ta'lim konsepsiyasi tegishli ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish, shuningdek, innovatsion ta'lim paradigmalarining asosiy xususiyatlarini o'zgartirish bilan chambarchas bog'liq.

1-rasm. XXI-asrning pedagogik paradigmaları

Kompetentlik paradigmasi mutaxassislarning tarqoq bilimlari va ko'nikmalarini emas, balki ularning mujassamlashgan majmuasini, ya'ni ma'lum bir predmetga tegishli bo'lgan sohada kasbiy vazifalarini samarali ravishda xal qila olishini nazarda tutadi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, jamiyatdagi o'zgarishlar ta'lim nazariyasi va amaliyotidagi o'zgarishlarga olib keladi, lekin paradigmalar rivojlanishidagi uzluksizlik an'analar izsiz yo'qolmasligini ko'rsatadi, ta'limni rivojlantirish va pedagogikaning yangi ilmiy asoslarini joriy etish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

4. Abdurahmonov Q.X. Inson taraqqiyoti. Darslik. –T.: «Fan va texnologiya», 2013 yil.-476 b.
5. Змеёв С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. М.: ПЕРСЭ; 2007. – 272 с.
6. Андреева А.С. Формирование системы профессионального воспитания обучающихся в условиях непрерывного образования// Устойчивое развитие науки и образования. 2016. № 3. С.34-38.
7. Саргсян А. С. Непрерывное образование и образование взрослых: действие и методика. – Ереван: ОВОПВЖ, 2009. – 98 с.
8. Современные проблемы непрерывного педагогического образования: коллективная монография / под ред. И.Р. Лазаренко, А.А. Веряева. – Барнаул: АлтГПУ, 2018. – 346 с.

THE GIANT AND THE DWARF: A SCAFFOLDING APPROACH TO TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS

Diah Gusrayani

Dr. Associate Professor Universitas Pendidikan Indonesia Kampus Sumedang

The title of this article isn't a fairy tale. It's not a lesson on antonyms. Adults, in the eyes of children, are like giants, towering over them and obscuring their view of the world. Ideally, children should engage in all activities, including learning, out of intrinsic motivation and curiosity, not coercion or fear. Despite their imitative nature, children can be effectively guided towards understanding.

Teachers, whose primary role is to facilitate learning, must understand the importance of comprehending their students' characteristics to make informed decisions about what to teach and how to teach it. Understanding children's unique needs, differences, and developmental stages is crucial for both teachers and parents.

Child and Adult Learners: A Comparative Perspective

Individuals of different ages have distinct needs, abilities, and cognitive levels. This is a critical consideration in education and teaching. Teachers must tailor their approach to the specific

developmental stage of their students. It is equally important for educators to understand their students as individuals: their learning styles, socioeconomic backgrounds, motivations, and other factors.

Child Learners: A Unique Perspective

Child learners possess unique characteristics that significantly influence their learning process, especially language acquisition. Children, particularly those aged 5-10, have distinct learning styles compared to adolescents and adults (Ribot and Burridge, 2018). Key differences include (Papandreou & Yiallourous, 2018):

1. **Rapid Comprehension:** Children can quickly grasp the meaning of language, even if they don't understand every word. For instance, they can respond to greetings like "How are you?" with "I'm fine, thank you, and you?" without fully understanding the individual words.

2. **Indirect Learning:** Children learn indirectly, drawing information from various sources and contexts. When introduced to new vocabulary, they connect it to their existing knowledge and experiences.

3. **Multisensory Learning:** Children learn through a combination of visual, auditory, and kinesthetic experiences. Their understanding is enhanced by what they see, hear, touch, and interact with.

4. **Intrinsic Motivation:** Children are naturally curious and enthusiastic about learning. They are eager to explore language and apply it in meaningful contexts.

5. **Attention Span:** Children have limited attention spans and can easily become bored or distracted.

6. **Social Learning:** Children learn through social interaction and benefit from opportunities to engage with peers and teachers.

Adult Learners: A Different Perspective

Adult learners exhibit distinct characteristics, including:

1. **Abstract Thinking:** Adults can engage in complex thought processes and abstract reasoning.

2. **Life Experience:** Adults bring a wealth of life experiences to the learning process.

3. **Self-Directed Learning:** Adults often have specific learning goals and may prefer self-paced learning.

4. **Discipline:** Adults tend to be more disciplined and motivated than younger learners.

5. **Clear Goals:** Adults typically have a clear understanding of their learning objectives.

Pedagogical Implications for Young Learners

Teaching young learners requires a fundamentally different approach than teaching older students or adults (Kovalainen & Kumpulainen, 2005). Elementary school students have unique biological, cognitive, affective, personality, and social characteristics. They thrive on activity, play, and music.

Teaching English to young learners presents specific challenges due to linguistic differences, spelling variations, and pronunciation nuances. To address these challenges, it's essential to consider the following:

1. **Concrete Learning:** Given that young children are concrete thinkers, abstract concepts and rules should be introduced gradually and supported with concrete examples and visual aids.

2. **Active Learning:** Engaging learners in hands-on activities, games, and role-plays can enhance their motivation and retention.

3. **Sensory Stimulation:** Incorporating a variety of sensory experiences, such as songs, rhymes, and physical activities, can make learning more enjoyable and effective.

4. **Positive Reinforcement:** Encouragement and positive feedback are crucial for building learners' confidence and motivation.

5. **Culturally Responsive Pedagogy:** Teachers should be mindful of learners' cultural backgrounds and incorporate culturally relevant materials and activities.

By understanding the unique characteristics of child learners and employing effective pedagogical strategies, teachers can create engaging and meaningful language learning experiences that foster a lifelong love of learning (Leite, et al., 2022).

Scaffolding is a teaching technique that involves providing temporary support to learners as they acquire new skills or knowledge. This support is gradually withdrawn as learners become more proficient. In the context of language learning, scaffolding can be particularly effective in helping young learners develop their language skills (Muhonen, et.al, 2016)

Key Scaffolding Techniques for Young Learners (Mc. Closkey and Lou, 2022):

1. Modeling:

- **Demonstrating:** Teachers model correct language use through speech, writing, and gestures.

- **Think-Aloud:** Teachers verbalize their thought processes to make their thinking visible to learners.

2. Providing Support:

- **Simplifying Language:** Teachers use simpler vocabulary and sentence structures.

- **Chunking:** Breaking down complex tasks into smaller, more manageable steps.

- **Providing Visual Cues:** Using pictures, diagrams, or real objects to aid comprehension.

3. Encouraging Interaction:

- **Pair Work and Group Work:** Collaborative activities allow learners to practice language skills with peers.

- **Questioning:** Teachers ask open-ended questions to stimulate thinking and discussion.

- **Feedback:** Teachers provide specific, constructive feedback to help learners improve.

4. Independent Practice:

- **Gradual Release of Responsibility:** As learners become more confident, they are encouraged to work independently.

The Giant and the Dwarf: A Practical Application

The metaphor of the "giant" and the "dwarf" highlights the role of the teacher as a supportive guide. The teacher, like a giant, can provide the necessary scaffolding to help learners, like dwarves, grow and develop their language skills.

By understanding the unique characteristics of child learners and employing effective scaffolding techniques, teachers can create engaging and effective language learning experiences.

References:

Bradway, Lauren and Hill, Barbara. (1993). *How to Maximize Your Child Ability*. Oxford University Press

Gusrayani, Diah. (2006). *Teaching Grammar Contextually*. Unpublished paper.

Gusrayani, Diah (2009). Theme-Rheme and Transitivity Analysis in Children's Song and Story. *Jurnal Sastra Inggris, Sastra dan Linguistik, Program Studi Sastra Inggris Fakultas Sastra Universitas Kristen Maranatha, Bandung*, Volume 8, Nomor 1, Februari 2008. ISSN : 1411-9315

Harmer, Jeremy. (2002). *The Practice of English Language Teaching*. England: Pearson Education Ltd.

Harmer, Jeremy. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. England: Pearson Education Ltd

Krashen, S., Long, M., & Scarcella, R. (1979). Age, rate, and eventual attainment in second language acquisition. *TESOL Quarterly*, 13, 573-582.

Kovalainen, M., & Kumpulainen, K. (2005). The discursive practice of participation in an elementary classroom community. *Instructional Science*, 33(open in a new window)(3(open in a new window)), 213–250. <https://doi.org/10.1007/s11251-005-2810-1>

Leite, L. O., Go, W., & Havu-Nuutinen, S. (2022). Exploring the learning process of experienced teachers focused on building positive interactions with pupils. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66(open in a new window)(1(open in a new window)), 28–42. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1833237>

McCloskey, Mary Lou. (2002). Seven Instructional Principles for Teaching Young Learners of English. TESOL Symposium, San Diego. Available at http://home.comcastnet/~educatlanta/Handouts05/McCloskey_TESOL_Symposium02.pdf accessed on August 22nd, 2009

Mc Glothlin, J. Doug. (1997). A Child's First Steps in Language Learning. The Internet TESL Journal, Vol. III, No. 10, October 1997 available at <http://iteslj.org/articles/McGlothlin-ChildLearn.html>, accessed October 14th, 2009

Muhonen, H., Rasku-Puttonen, H., Pakarinen, E., Poikkeus, A.-M., & Lerkkanen, M.-K. (2016). Scaffolding through dialogic teaching in early school classrooms. Teaching and Teacher Education, 55(open in a new window)(April(open in a new window)), 143–154. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.01.007>

Papandreou, M., & Yiallourous, S. (2018). Highlighting the features of whole-class interactions in a participatory early childhood environment. Early Child Development and Care, 190(open in a new window)(4(open in a new window)), 461–477. <https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1479402>

Ribot, K. M., Hoff, E., & Burrige, A. (2018). Language Use contributes to expressive language growth: Evidence from bilingual children. Child Development, 89(open in a new window)(3(open in a new window)), 929–940. <https://doi.org/10.1111/cdev.12770>

ВНЕДРЕНИЕ ПРОФИЛИЗАЦИИ В ПЕРЕПОДГОТОВКУ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ»

Горбатюк Валентина Александровна

Старший преподаватель Республиканского института профессионального образования
(Республика Беларусь)

Аннотация: В статье раскрыты инновационные подходы в переподготовке по специальности «Профессиональное обучение» с присвоением квалификации «Преподаватель. Мастер производственного обучения» путем реализации учебного плана, включающего учебные дисциплины и модули профилизации на выбор слушателей.

Ключевые слова: воспитание в цифровой среде; образовательный стандарт; переподготовка; профилизация.

В 2022-2023 годах в Республике Беларусь в учреждениях, реализующих программы дополнительного образования взрослых, осуществлялась деятельность по обновлению образовательных стандартов для повышения качества переподготовки с учетом требований реальных секторов экономики.

На основе анализ современных требований и перспектив к содержанию деятельности педагогов учреждений профессионального образования была обозначена актуальность переподготовки специалиста, способного осуществлять функции преподавателя и мастера производственного обучения, а также владеть иным компетенциями для обеспечения качества образовательного процесса. Данная идея воплощена в образовательном стандарте переподготовки по специальности 9-09-0114-14 «Профессиональное обучение» с присвоением квалификации «Преподаватель. Мастер производственного обучения» [1]. На основе анализа современных тенденций деятельности педагога в учреждениях профессионального образования и перспектив ее развития были определены следующие профилизации: «Медиаобразование в цифровой среде», «Образовательные технологии», «Воспитательная работа», «Инклюзивное образование» [2].

Аналогов данной специальности переподготовки в Республике Беларусь нет. Специальность имеет сбалансированный набор учебных дисциплин, что позволяют сформировать у слушателей компетенции, направленные на реализацию трудовых функций и задач с учетом специфики педагогической деятельности.

Учебный план переподготовки включает обязательные для изучения учебные дисциплины и модули «Государственного компонента», при реализации которого формируются базовые профессиональные компетенции, реализация «Компонента учреждения

образования» направлена на формирование обязательных специализированных компетенций и компетенций избранного направления профилизации.

Наибольший интерес у слушателей проявляется к изучению профилизации «Медиаобразование в цифровой среде», в частности, учебной дисциплине «Воспитание обучающихся в условиях цифровой среды», которая является логическим продолжением учебной дисциплины «Методика воспитательной работы». Это обусловлено следующим: традиционно преподаватели назначаются кураторами учебных групп, которые совместно с мастерами производственного обучения проводят основную воспитательную работу в учебной группе; воспитание осуществляется в информационно-цифровой воспитательной среде учреждения образования; эффективность воспитательного воздействия на учащихся зависит от знания педагогами социально-личностных особенностей цифрового поколения; современная система воспитательной работы, как способа развития личности обучающегося, должна выстраиваться с учетом цифровизации общества в целом.

По итогам изучения учебной дисциплины «Воспитание обучающихся в условиях цифровой среды» слушатели: имеют представление о теоретико-методологических основах и особенностях воспитания учащихся в условиях цифровой среды, механизмах влияния сетевых сообществ на личность и способах формирования ответственного и безопасного поведения обучающихся в интернет-пространстве и медиасреде; осваивают умения по использованию информационно-цифрового пространства учреждения образования в воспитании обучающихся, применению цифровых ресурсов в воспитательной работе, приемах и методах педагогического взаимодействия с учащимися и др.

Переподготовка по специальности «Профессиональное обучение» с присвоением квалификации «Преподаватель. Мастер производственного обучения» способствует профессиональному развитию личности будущих педагогов, удовлетворению их познавательных потребностей и формированию компетенций, необходимых для осуществления педагогической деятельности в учреждениях профессионального образования.

Список использованной литературы:

1. Образовательный стандарт переподготовки руководящих работников и специалистов, имеющих высшее образование, по специальности 9-09-0114-14 «Профессиональное обучение» [Электронный ресурс] // Республиканский институт высшей школы. – Режим доступа : <https://nihe.by/index.php/ru/obrazovatelnye-standarty-okrb-011-2022/4201-9-09-0114-14-professionalnoe-obuchenie>. - Дата доступа: 30.10.2024.

2. Бобрович, Т.А. Интегрированность, вариативность – перспективы переподготовки педагогов по специальности «Профессиональное обучение» / Т.А. Бобрович, В.А. Горбатюк, В.В. Демидко [Электронный ресурс] // Мастерство online – 2023. – 3(36). Режим доступа: <http://ripo.unibel.by/index.php?id=7036>. – Дата доступа: 30.10.2024.

STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL TRAINING INSTITUTIONS BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE

Kurt Gerard

CIM expert for dual vocational training and international cooperation
at the Institute for the Development of Vocational Training

Vocational education and training is a key to personal development as well as to participation and shaping the world of work and society in a socially, economically and ecologically responsible manner. It significantly promotes employability and competitiveness.

Uzbekistan is faced with the task of preparing its vocational schools for the implementation of their educational and training mandate. This requires continuous adaptation and further development of educational processes. With the decision to modernize the education system and introduce dual vocational training, Uzbekistan has taken an important step. The introduction of dual

vocational training is a far-reaching strategy and at the same time represents a challenge that is central to the modernization of the Uzbek education system.

Dual vocational training enjoys a high international reputation. The continuing high demand for well-trained specialists is proof of the quality of vocational education and training, for example in Germany. German vocational training is highly regarded internationally and is often seen as a model for other countries. Uzbekistan can benefit from several proven experiences of German vocational training. At the same time, it is crucial for Uzbekistan to design its own path in order to develop an effective VET system tailored to the specific needs of the country. A national strategy that combines the integration of international best practices with the consideration of national and local needs will enable a unique and effective VET system. The focus is on Uzbekistan's specific challenges and potential, which need to be addressed as part of a national strategy.

Structural change in the employment system, changes in the workplace, the digitalization and globalization of work processes as well as demographic developments place high demands on the initial and further training of skilled workers. The success of dual vocational training therefore depends on the cooperation of all relevant stakeholders: politicians, the relevant ministries for employment and education, educational institutions, employers' associations, chambers of industry and commerce, chambers of commerce and all employers. Their close cooperation and coordination is the key to success.

I. The development of vocational education and training in Uzbekistan offers great potential and can be decisively advanced through the integration of international experience. The following section presents some targeted strategies that can contribute to the modernization and successful implementation of dual vocational training.

1st **Needs-oriented curriculum development:**

Conducting market analysis to identify industry requirements. Following models such as the German dual system, which works closely with companies to design practical curricula.

2 **Strengthen cooperation with industry:**

Building partnerships with local and international companies. Initiatives such as internships and apprenticeships can help to make education more practical.

3 **Modularization and flexibility:**

Developing flexible and modular educational programs that allow for individual learning paths. Models such as those from Finland, where learners can choose from different modules, could be adapted.

4 **Digital transformation:**

Integration of modern technologies into teaching. Online courses and hybrid models, similar to Estonia, could increase the reach and accessibility of education.

5 **Professionalization of teachers:**

Invest in further training for teachers to teach modern teaching methods and technologies. Successful programs, such as in Canada, rely on continuous teacher training.

6 **International exchange programs:**

Promote exchange and scholarship programs for students and teachers to gain international experience. Cooperation with educational institutions in Europe or Asia could be helpful here.

7 **Quality assurance and evaluation:**

Implementation of mechanisms for regular review and evaluation of training programs and teacher training. One example from Germany is lesson observation.

8 **Promoting research and innovation:**

Initiate research projects that develop innovative approaches in vocational education. Cooperation with international universities could bring in new perspectives and technologies. By adapting these strategies to the local context in Uzbekistan, vocational education and training can be sustainably improved and adapted to the needs of the labor market.

II. In the area of vocational education and training in Uzbekistan, several key fields of action need to be considered in order to ensure successful further development. These include in particular:

1. ****Adaptation to the labor market and integration of companies****:
 - Training must be geared to the actual needs of the labor market, practical and needs-based, especially in sectors such as agriculture, textiles, IT, construction, engineering and services.
2. ****Dual education approach****:
 - Implementing a dual system that combines theoretical training in educational institutions with practical experience in companies could increase the employability of graduates.
3. ****Modernization of curricula****:
 - Updating curricula to integrate modern technologies and competencies such as digital skills and soft skills is essential. Language courses should be an integral part of the curricula.
4. ****Teacher training****:
 - Investment in teacher training is necessary to ensure they can deliver up-to-date methods and content.
5. ****Accessibility and equal opportunities****:
 - Improving access to vocational training, especially in rural areas and promoting programs for disadvantaged groups.
6. ****International cooperation****:
 - Establish partnerships with international educational institutions to promote exchange and implement best practices and resources
7. ****Career guidance and counseling****:
 - Early career guidance and counseling in schools can help students make informed decisions about their education and career paths more competently.
8. ****Use of modern technologies****:
 - Integrating e-learning and digital resources to make education more flexible and accessible.
9. ****Sustainability and environmentally friendly practices****:
 - Incorporating sustainability issues into education to prepare future professionals for the challenges of the modern world.
10. ****Government support and funding****:
 - Ensure a stable policy framework and adequate financial resources to support reforms in the education sector.

These aspects are crucial for strengthening vocational education and training in Uzbekistan and optimally preparing future skilled workers for the challenges of the labor market.

With its diverse and differentiated offerings, vocational education and training creates the conditions for individual learning and qualification paths. In addition to vocational qualifications at various qualification levels geared to the needs of the labor market, the vocational education and training system also offers all school-leaving qualifications awarded at general schools. Catching up on school-leaving qualifications or acquiring higher qualifications via vocationally oriented courses not only contributes to equal opportunities, but also makes an effective contribution to mobilizing educational and talent reserves.

Orientation towards real work and business processes is the central starting point for the design of vocational training processes. This is also taken into account in the respective curricula. The introduction of the learning field concept in vocational schools sets a standard for the activity- and competence-oriented design of learning at vocational schools - also and especially in view of the permanent pressure to adapt as a result of the development and innovation dynamics of the world of work.

With this overall framework, the development of innovations, integration into Uzbekistan's original vocational training system and **ensuring** the quality of vocational schools should be successful within the introduction of dual vocational training. The central goal of learning at vocational schools is the acquisition of comprehensive skills - and thus also a view of future professional, social and private life situations.

Qualitative pedagogical and professional development of teaching staff at vocational schools and training companies is of crucial importance in order to meet the requirements of dual vocational training and to train highly qualified specialists. These skilled workers form the foundation for

Uzbekistan's economic and social future. Dual vocational training will sustainably strengthen Uzbekistan's competitiveness in international comparison and raise awareness of the importance of vocational training among young people, parents and in schools.

National small and medium-sized enterprises also benefit considerably from strong vocational training, especially dual training. On the one hand, these companies gain access to well-trained skilled workers who have already received practical and needs-based qualifications during their training. Secondly, dual training reduces the costs of recruitment and further training for national small and medium-sized enterprises, as they can invest in training themselves and adapt junior staff directly to their needs. This improves their competitive position and enables them to operate more successfully on international markets.

National and local international companies and businesses bear a decisive responsibility. Their commitment as training companies is a significant contribution to the successful implementation of dual vocational training. This not only ensures the success of the education reform, but also promotes the long-term growth of the Uzbek economy and the development of future generations.

ВНЕДРЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В УЧРЕЖДЕНИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Санько Анна Алексеевна

Преподаватель Белорусского технологического университета

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые аспекты профессионально-личностного развития студентов в процессе изучения иностранного языка в контексте формирования универсальных компетенций, необходимых для успешной профессиональной деятельности. Уделяется внимание значению интеграции культурологического и социального материала в учебный процесс, что способствует расширению межкультурных перспектив студентов. Обсуждается необходимость создания управляемой образовательной среды, в которой взаимодействие учебных и воспитательных стратегий будет способствовать активному обучению и воспитанию. В статье также указывается важность внедрения информационных технологий как средства профессионально-личностного развития будущих выпускников. Акцентируется внимание на важности профессионально-ориентированного и развивающего образовательного контекстов, направленных на формирование ключевых компетенций, необходимых для успешной профессиональной адаптации и самостоятельного принятия решений.

Ключевые слова: иностранный язык, профессионально-личностное развитие, учреждение высшего образования, информационные технологии, образовательная среда.

Качество системы образования является одним из основных факторов, определяющих уровень подготовки специалистов. Качественное профессионально-личностное образование обеспечивает актуальные знания, навыки и компетенции необходимые для работы в любой сфере. Ресурсным воспитывающим потенциалом обладает содержание обучения по иностранным языкам. Знание иностранного языка – залог успешной будущей карьеры специалистов во многих областях науки и техники. Реальный информационный мир немыслим без специалистов, владеющих иностранными языками, способных быстро извлекать информацию из иностранных источников, излагать ее на родном языке и использовать ее в научной работе. Знание иностранных языков нужно для того, чтобы получать необходимую информацию в определенной области и уметь использовать ее при коммуникации на профессиональном уровне. Поэтому подготовка высококвалифицированных специалистов, стремящихся к постоянному профессиональному росту, владеющих умением вести коммуникацию на иностранном языке, и умением использования информационных технологий является первостепенной задачей высших учебных заведений.

Изучение иностранного языка в учреждениях высшего образования рассматривается как «неотъемлемый компонент профессиональной подготовки современного специалиста любого профиля». Рассматривая современные программы языкового образования в технологическом вузе, стоит отметить, что процесс подготовки специалистов позволяет легко адаптироваться к изменяющимся условиям профессиональной деятельности, т. е. данный процесс нацелен на профессионально-ориентированное обучение иностранного языка [5].

В настоящий момент самый востребованный специалист в любой сфере – это человек, обладающий определённым универсальным набором личностных и профессиональных качеств, аналитическим и критическим мышлением, умением вести коммуникацию на иностранном языке, умением использовать информационные технологии, находящимися в постоянном развитии, поэтому перманентное профессионально-личностное развитие становится целью профессиональной подготовки выпускников.

Развитие таких универсальных умений и навыков обеспечиваются за счет включения в содержание курса по иностранному языку не только текстов, связанных с будущей профессиональной деятельностью, но и культурологически значимого и социально значимого материала, ориентированного на расширение культурных и межкультурных горизонтов студентов.

Создание оптимальных условий для личностного и профессионального развития в период учебы в учреждении высшего образования можно рассматривать как построение управляемой образовательной среды, то есть проектирование данной среды, которая рассматривается как сложный объект системной природы, направленный на достижение комплексного эффекта обучения, активизацию обучения, достижение комплексной цели обучения и воспитания [1, с. 4]. Процессы взаимодействия учебных и воспитательных стратегий, ориентированных на комплексное влияние всех компонентов образовательной среды в плане формирования различных личностно значимых и профессионально значимых компетенций, требует принципиально нового осмысления, новых идей, новых методов.

Одним из таких методов является внедрение информационных технологий в образовательный процесс и, в связи с этим, происходит изменение роли преподавателя в новых условиях; в реализации идеи совершенствования видов самостоятельной деятельности студентов; повышение их роли как активных субъектов образовательного процесса. Поскольку преподаватель, как пишут исследователи, перестал выполнять функцию доминирующего носителя, трансформатора и контролера знаний, возникает новая ответственность преподавателя как менеджера (организатора) образовательной среды. При включении в данную образовательную среду нового дидактического ресурса – компьютерного – преподаватель становится организатором медийного пространства, формируя его таким образом, чтобы оно способствовало «совместному познанию новых технологий, структурированию и адекватной интерпретации полученных знаний» [2, с. 33].

Вариативность организационных форм является важным мотивирующим фактором, способствующим повышению уровня мотивации студентов к обучению в целом и к иностранному языку, в частности. Вариативность организационных форм проявляется также в развитии формата внеаудиторной работы студента, которое предполагает не только самостоятельную подготовку к занятиям, но активное участие студентов в различных формах досуговой и внеучебной деятельности, таких как участие в конкурсах, конкурсах творческих работ, встречах с носителями языка, участие в конференциях и т.п.

Содержательная вариативность определяется наличием внедрения в образовательный процесс учебно-образовательных контекстных задач, характеризующихся проблемностью, новизной, межпредметностью, потенциальной креативностью, что, в конечном итоге, определяет воспитательный и развивающий потенциал образовательной среды на содержательном уровне. Данные задачи содержат личностно и социально значимые темы, представленные в разножанровом формате.

Таким образом, предлагаемая технология включает организационные и содержательные аспекты, отражающие следующие концептуальные ориентиры: включенность студента в профессионально-ориентированный образовательный контекст; его включенность в развивающий образовательный контекст; ориентация на рефлексивно-оценочную деятельность субъектов образовательного процесса.

Профессионально-ориентированный образовательный контекст предполагает развитие и совершенствование компетенций, необходимых для специалиста любого профиля. Помимо ключевых компетенций, ориентированных на умение эффективно осуществлять коммуникацию (в том числе, иноязычную), адаптироваться к условиям окружающей среды, к условиям коммуникативного контекста (в том числе, иноязычного коммуникативного контекста), профессионально-ориентированный образовательный контекст актуализирует способность принимать сложные самостоятельные решения в профессиональной деятельности, используя, в том числе, информационные и коммуникационные технологии. Данные компетенции формируют профессиональную компетентность, определяемую как интегральную характеристику личности, позволяющую выпускнику учреждения высшего образования решать профессиональные проблемы и типичные задачи, возникающие в реальных ситуациях профессиональной деятельности с использованием знаний профессионального и жизненного опыта, ценностей и наклонностей [3].

В рамках предмета «Иностранный язык» коммуникативная среда должна быть ориентирована на возможность использования информационных технологий, формирующих общую информационно-коммуникативную культуру выпускника вуза. Формирование данной культуры должно происходить за счет включения в информационный пласт обучающей среды знаниевой компоненты о поисковых системах, референтных для обработки релевантных информационных потоков; о компьютерных словарях; о способах работы в Power Point; о возможности обработки видеотрейлеров для обсуждения на учебном занятии; о потенциале компьютерного взаимодействия с педагогом и сверстниками. Данное знание актуализируется в контексте заданий, связанных с презентацией лингвистической информации, индивидуальных и групповых проектов, творческих заданий, критических эссе, комментариев, взаимодействия с помощью онлайн платформ в рамках подготовки группового проекта.

Актуализация потенциала обучаемых и их личностного развития происходит в рамках специально моделируемой образовательной среды, поэтому важна включенность каждого участника образовательного процесса в структурирование данной среды.

В качестве условий активной включенности студента в контекст образовательной среды можно рассматривать следующие аспекты:

- направленность в область личных интересов учащихся. Данная направленность может быть связана с будущей профессиональной деятельностью, с социально одобряемой деятельностью, с развитием личностных качеств, с внешней мотивацией и др. целями.
- использование организационных форм и видов деятельности, отвечающих познавательным потребностям обучаемых, потребностям самоактуализации.
- использование инновационных средств и способов организации образовательной деятельности, учитывающих потенциал ИТ-технологий.

Включенность в профессионально-ориентированный образовательный контекст неразрывно связан с развивающим образовательным контекстом, поскольку содержательное наполнение и разнообразие видов деятельности ориентированы на развитие таких личностных качеств студента как инициативность, ответственность, умение работать в команде, проявлять лидерские качества, определять этапы подготовки проекта при реализации проектной деятельности, реализовывать свой творческий потенциал. Результатом актуализации творческого потенциала обучаемого может быть «способность проблематизировать идеи и порождать новые; системное и критическое мышление; понимание социального взаимодействия» [4, 6]; способность включиться в диалог и конструктивно на основе нового знания отстоять свою точку зрения.

Таким образом, целевые установки на формирование профессионально и личностно развитой личности выпускника вуза должны определять инновационный характер содержательного и процессуально-деятельностного компонентов образовательной формирующей среды современного вуза.

Список использованной литературы:

1. Акопова М.А., Алмазова Н.И., Жук Л.Г., Савушкина Т.А. Гуманитарная составляющая образовательной среды в техническом вузе. – Изд-во Политехнического Университета, 2011. – 138с.
2. Алмазова Н.И. Поликодовая дидактика: антропоцентризм vs «технологизированность» в обучающих стратегиях.// Поликодовая коммуникация: лингвокультурные и дидактические аспекты. – Сборник научных статей. – СПб.: Изд-во Политехнического университета, 2011. – С. 26-37.
3. Компетентностный подход в педагогическом образовании / Под ред. В.А.Козырева, Н.Ф.Родионовой, А.П.Тряпициной. – СПб. – 2006.
4. Карпов А.О. Коммодификация образования //Педагогика. – 2012, – №2. – С.3-12
5. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – 238 с.
6. Попов Л.В., Розов Н.Х. Воспитательная деятельность в вузе: проблемы возрождения // Педагогика. – 2011. – №7. – С.3-11.

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМУ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Азимова Машхурахон Ходжиевна

Заведующая кафедрой государственного образовательного учреждения «Ходжандский
государственный университет имени академика Бабажана Гафурова»,
кандидат педагогических наук, доцент

Аннотация. В статье рассмотрен процесс развития коммуникативной толерантности у студентов на основе международного опыта.

Ключевые слова: совершенствование, толерантность, педагогика, преподаватель, студент, обучение, воспитание, развитие.

Успешное внедрение инновационных и цифровых технологий в систему высшего образования требует подготовки преподавателей и студентов, а также создания необходимой инфраструктуры [1]. В процессе расширения масштабов межкультурного взаимодействия особую важность приобретают факторы коммуникабельности и толерантности. Толерантность стимулирует коммуникацию личности и расширяет возможности для достижения согласия в обществе. В связи с этим на первый план в образовательном процессе высшего образовательного учреждения выдвигается потребность развития культуры толерантных отношений, способствующих формированию у студентов духовных, культурных, нравственных ценностей в их национальном и общечеловеческом понимании.

По мнению Р.Х.Муртазаевой, проблема толерантности стала одной из наиболее актуальных и широко востребованных во всём мире. Понятие «толерантность» трактуется широко, но не получило научного обоснования по всем уровням и формам проявления в обществе.

М.Хажиева понимает толерантность как уважительное отношение к чужому мнению, готовность к пониманию и сотрудничеству в решении вопросов межличностного и межнационального взаимодействия, как сосуществование и взаимодействие в определённых процессах.

В связи с совершенствованием системы высшего профессионального образования в рамках международных интеграционных тенденций в настоящее время актуализировалась

проблема коммуникативной толерантности. Вот почему обладание навыками коммуникативной толерантности в процессе общения становится необходимым умением каждой личности. Формирование умений, навыков толерантного поведения, ценностных ориентаций, установок на толерантность представляет собой совершенствование коммуникативной толерантности как свойства личности.

Сегодня в педагогической практике накоплен достаточный опыт по формированию знаний, умений и навыков компетентного общения. По мнению учёных, эта работа должна проходить через теоретическую подготовку и обучение коммуникативному поведению в различных сферах педагогической деятельности.

Анализ феномена коммуникативной толерантности с позиции взаимной детерминации в общении позволяет сделать вывод о его значимости в реализации академической мобильности как механизма образовательной интеграции. Процесс совершенствования коммуникативной толерантности студентов мы рассматриваем как его составную часть. Принимая во внимание уровень социальной зрелости студентов, под процессом совершенствования коммуникативной толерантности понимается специально организованное взаимодействие субъектов образовательного процесса, специфика которого заключается в доминанте на становление и развитие устойчивого терпимого отношения к окружающим личностям. Главной характеристикой совершенствования коммуникативной толерантности студентов является взаимодействие субъектов образовательного процесса и совокупность способов их эффективного взаимодействия.

Результативность используемых в педагогическом процессе способов взаимодействия зависит от многих факторов: индивидуальных особенностей студентов, владения преподавателем техникой толерантной коммуникации, эмоционального состояния участников педагогического процесса, ситуативности. В основу такого взаимодействия должны быть положены субъектно-субъектные отношения, поскольку они способны обеспечить взаимную дополняемость и взаимообогащение деятельности преподавателя и студентов. Коммуникативная толерантность, готовность и способность к взаимодействию, вербальному и невербальному с другими личностями, есть важнейшее качество, необходимое студенту во всех ситуациях жизни. Исходя из этого, задача преподавателя заключается в оказании помощи студенту в овладении различными методами познания жизненной реальности, умению правильно настроить себя и действовать адекватно ситуации.

Внедрение инновационных и цифровых технологий в систему высшего образования способствует совершенствованию коммуникативной толерантности у студентов с применением ключевых перспектив и направлений: 1) Использование онлайн-платформ и массовых открытых онлайн-курсов, которые позволяют студентам взаимодействовать с различными культурами, обсуждение в онлайн-форумах поможет развивать навыки аргументации и понимания альтернативных точек зрения. 2) Использование технологий виртуальной и дополненной реальности для создания симуляций различных культурных контекстов позволит студентам погрузиться в новую среду и развить эмпатию. Такие технологии делают процесс обучения более увлекательным и эффективным. 3) Игровые элементы в образовательных процессах могут стимулировать активное участие студентов и побуждать их работать в команде, развивая навыки коммуникации и сотрудничества, что является ключевым аспектом толерантности. 4) Совместные проекты, в которых студенты из разных стран или культур работают над общими задачами [2], помогают развивать понимание и уважение к различиям. Инновационные технологии, такие как облачные сервисы и инструменты для совместной работы, могут облегчить этот процесс. 5) Внедрение технологий, поддерживающих развитие критического мышления, поможет студентам анализировать и осмысливать различные точки зрения, что способствует формированию толерантного мышления. 6) Использование цифровых платформ для организации программ обмена и международных стажировок позволит студентам получить опыт межкультурной коммуникации и учиться уважать различные культурные особенности. 7) Инновационные технологии могут использоваться для сбора обратной связи и самооценки студентов.

Платформы для оценки и рефлексии помогут осознать собственные предвзятости и работать над их преодолением.

Внедрение инновационных технологий в высшее образование открывает новые горизонты для развития коммуникативной толерантности у студентов. Эти технологии не только делают обучение более интерактивным и доступным, но и помогают формировать уважительное отношение к различиям, что является ключевым аспектом современного общества. Внедрение инновационных и цифровых технологий в процесс обучения открывает новые горизонты для образовательного процесса.

Вот несколько ключевых аспектов: доступ к информации: студенты могут легко находить и использовать различные источники информации, что способствует более глубокому пониманию тем; интерактивные платформы: использование онлайн-курсов, вебинаров и интерактивных приложений позволит сделать обучение более увлекательным и разнообразным; персонализированное обучение: цифровые технологии позволяют адаптировать учебные материалы под индивидуальные потребности и темпы учащихся; сотрудничество и коммуникация: платформы для совместной работы помогут студентам и преподавателям обмениваться идеями и работать над проектами в реальном времени; аналитика и оценка: системы управления обучением могут отслеживать прогресс студентов и предоставлять данные для анализа их успехов, что позволит своевременно корректировать подходы; геймификация: игровые элементы в обучении повысят мотивацию и вовлеченность студентов; мобильные технологии: учебные материалы станут доступными в любом месте и в любое время, что очень удобно для студентов.

Таким образом, виртуальная реальность откроет новые горизонты в обучении, позволит студентам не просто изучать культуры, но и переживать их через интерактивные симуляции. Это не только делает обучение более увлекательным, но и помогает развивать эмпатию, так как студенты могут видеть мир глазами представителей других культур. Такой подход способствует глубокому пониманию культурных различий и общечеловеческих ценностей, что, особенно, важно в современном глобализированном обществе. Поиски педагогов, занимающихся проблемами в образовании, привели к пониманию эффективности и необходимости применения в процессе педагогической деятельности преподавателя опыта использования инновационных и цифровых технологий, теоретически и практически охватывающих основные аспекты творческого процесса студента и преподавателя, а также их продуктивного взаимодействия.

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы» от 28 января 2022 года.
2. Медетова Р.М. Формирование толерантности у школьников на основе использования национальных традиций: Дис. ... д-ра пед. наук. – Т., 2020.

РАЗВИТИЕ СУБЪЕКТНОСТИ В СРЕДНЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ С ОПОРОЙ НА КОУЧИНГ И РЕФЛЕКСИЮ

Сартакова Елена Владимировна

Директор ГБПОУ НСО «Новосибирский химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева»

Аннотация: Полисубъектная среда образования предполагает развитие интегративных педагогических и психологических методов в среднем профессиональном образовании. В данной статье как метод представлен коучинг и лежащая в его основе рефлексия в определенной классификации, которые обеспечивают по мнению автора развитие образовательной среды, основанной на деятельности как учебной, социальной, так и профессиональной. Это формирует субъектность обучающегося и становится основой его профессионального мастерства и саморазвития.

Ключевые слова: педагогика и психология профессионального образования, формирование субъектности, коучинг в среднем профессиональном образовании, типология рефлексии

Современные педагогика и психология образования (Вачков И.В., Абрамова В.В., Панов В.И. и др.) признает обучающегося субъектом, а не объектом образовательного процесса и образовательной среды. Это означает, что он способен нести свою часть ответственности за успешность учебной, профессиональной, социально-коммуникативной деятельности (в том числе за собственное развитие в качестве субъекта деятельности) уже в процессе обучения в профессиональной образовательной организации. Готовность нести ответственность, по нашему мнению, опирается на автономную мотивацию учебной (и другой) деятельности и внутренний локус контроля обучающегося. Для развития субъектности обучающихся в Новосибирском химико-технологическом колледже мы формируем интегративную образовательную среду, в том числе путем внедрения программ сопровождения личностного и профессионального развития в основную профессиональную образовательную программу, которые основаны на коучинговых технологиях и философии коучинга.

Коучинговое сопровождение в данном случае выступает технологией интеграции внутриличностных процессов и профессиональных умений в процессе профессионального становления личности, что обеспечивает видение учащимся траектории собственного личностного и профессионального развития, а также жизненного пути в целом.

Рефлексия, по нашему мнению, является прикладной задачей психодидактики среднего профессионального образования и коучингового сопровождения, в частности. Технологии рефлексии способствуют развитию как профессионала в системе среднего профессионального образования, так и личности, а также вносит вклад в обретение обучающимися субъектности и агентности (определяемой нами как деятельная субъектность).

По мнению В.К. Васильева «рефлексия — это социокультурно обусловленная, инструментальная интеллектуальная процедура (процесс, набор осознанных и контролируемых умственных действий), направленная (и осмысленная) на самопознание. Рефлексия также — мысленный диалог с другим, в котором воспроизводится логика и содержание мышления партнера. Рефлексией является и мысленное прослеживание, и контроль над реализацией знаний и качеств субъекта в его практической деятельности (рефлексивный контроль над опредмечиванием и технологизированием собственных знаний и качеств)» [1].

С.Ю. Степанов и И.Н. Семенов классифицируют рефлексию как педагогическую практику [2, С.37-38] и приводят собственную типологию рефлексии: интеллектуальная рефлексия, функция которой состоит в переосмыслении и преобразовании исходной образно-концептуальной модели объекта в более адекватную на основе новой информации о нем; личностная рефлексия, функция которой состоит в самоопределении оператора и в обосновании им собственного личностного права на отклонение от заданной инструкции и на компенсацию ее недостаточности новой самоинструкцией с учетом особенностей нештатной ситуации; коммуникативной рефлексии; функция которой состоит в смене представлений о другом субъекте на более адекватные для данной ситуации; кооперативной рефлексии, функция которой состоит в переосмыслении и реорганизации коллективной деятельности.

Проведенное различие четырех типов рефлексии С.Ю. Степанов и И.Н. Семенов конкретизируют применительно к педагогической практике. «Так, если учащийся индивидуально решает задачу, например, при подготовке домашних заданий, то для осуществления успешного мыслительного; процесса может быть достаточно интеллектуальной рефлексии. Когда же задача решается в присутствии референтного лица (т.е. преподавателя или более успевающего ученика при выполнении контрольной работы), но без реального общения и взаимодействия с ним в виде помощи в поиске решения, то в мыслительный процесс помимо интеллектуальной рефлексии вовлекается еще и личностная рефлексия. Если же поиск решения осуществляется в процессе непосредственного общения с другими учениками (например, при групповой дискуссии на факультативных занятиях), то включается также и

коммуникативная рефлексия. Когда этот процесс организуется учителем (в ситуациях проблемного или игрового обучения), то помимо интеллектуального, личностного, коммуникативного типов рефлексии осуществляется также и кооперативная рефлексия” [2, С.39]. Авторы полагают, что выделение типов рефлексии в описанных выше ситуациях позволяет определить уровни сложности педагогической деятельности в зависимости от тех рефлексивных процессов, которые осуществляются учащимися. “Так, очевидно, что в первом случае деятельность педагога характеризуется минимальным уровнем сложности, поскольку ему приходится учитывать специфику лишь одного типа рефлексивных процессов, а в последнем, наоборот, — максимальным. Таким образом, для развития у учащихся творческого мышления и культуры умственного труда во всех этих ситуациях необходимо разрабатывать психолого-педагогические средства как для направленной активизации какого-либо одного из этих типов рефлексии, так и для культивирования всех их одновременно с тем, чтобы оптимизировать их взаимодействие” [2, С.39].

Думается, что информацией о типах рефлексии — интеллектуальной, личностной, коммуникативной, кооперативной — должны владеть как педагоги, так и коучи (коучи-педагоги), а также сами учащиеся. При этом не обязательно иметь представление о коучинговых умениях или владеть коучинговым методом, чтобы информация о типах рефлексии, как и осуществление учета и оптимизации рефлексии, были полезны. Педагогу приведенная выше информация облегчит как учебно-методическую работу, так и аудиторную работу: составляя и оптимизируя программы курсов, преподаватель может опираться на представления о рефлексии, необходимой учащемуся для домашней или аудиторной самостоятельной работы (где, согласно С.Ю. Степанову и И.Н. Семенову, оказывает влияние не только самостоятельность выполнения заданий, но и присутствие либо отсутствие референтного лица); как в процессе осуществления подготовки к лекционным и семинарским занятиям, так и в процессе их проведения преподавателю необходимо учитывать вовлечение коммуникативной и кооперативной рефлексии. Для коуча, работающего в персональном формате, будет полезно различать личностную рефлексия, актуализирующуюся в процессе взаимодействия “коуч-коучи”, и интеллектуальную рефлексия, которая преобладает в процессе самокоучинга. Коуч или коуч-педагог, работающий в групповом формате, должен понимать, что его участие в групповом процессе приводит к дополнению коммуникативной рефлексии кооперативной. Таким образом, учет, проектирование и реализация рефлексии — задача не только педагога, но и коуча. Принимая во внимание то, что самокоучинг, в нашем опыте, является закономерным этапом коучингового процесса, мы, применяя коучинг в системе образования, должны давать информацию о рефлексии и ее типах самим обучающимся. Это поможет им, на наш взгляд, не только более эффективно рефлексировать в процессе коучинга и самокоучинга, но и более эффективно выполнять свою часть раппорта.

Систематизируя собственный опыт применения коучинга в образовательном процессе и пространстве, подчеркнем, что в образовательных организациях формат коучинговых процессов преимущественно групповой, поэтому, внедряя коучинг в образование, необходимо держать в фокусе внимания следующее: представление о типах рефлексии, которые актуализируются в групповой работе, а также о способности коуча (как и любого другого референтного лица) оказывать влияние на характер рефлексии участников группы и другие аспекты группового взаимодействия; представление об общности задач и индивидуальности целей и результатов коучи (учащихся) в процессе коучинга и обучения (задачи общие для всей группы, цели — индивидуальны для каждого); понимание того, что основная задача группового коучингового процесса должна быть актуальна для всех участников группы; важность применения инструментов, способствующих “индивидуализации” групповых коучинговых процессов (рабочие тетради, дневники самонаблюдения и др.); необходимость “индивидуализации” групповой работы, признание того, что самокоучинг и саморефлексия — закономерное развитие коучингового процесса, которому значительно способствуют инструменты индивидуальной рефлексии и самонаблюдения (тетради, дневники, трекеры и т.д.).

Подводя итог, сделаем такие выводы:

Формирование субъектности как студентов, так и преподавателей является современным трендом интегративного развития системы среднего профессионального образования.

Современная образовательная среда требует особых квалификационных характеристик от специалистов, ее формирующих и сопровождающих, как и допускает интеграцию методов и направлений педагогики, психологии и других наук, которые помогают решать сформулированные задачи (как групповые, так и индивидуальные), как в групповых форматах работы, так и в индивидуальных.

Рефлексия как феномен, метод и технология является важнейшим навыком в современном мире как для саморазвития (самоанализа, саморегуляции, самоосмысления) человека, так и практика сопровождения с позиции обучения и наставничества (психолого - педагогическая практика).

В образовательном процессе рефлексия является как психодидактической основой, так и основополагающим навыком педагога (наставника, коуча).

Развитие профессионального мастерства сопровождается и более того, – во многом, происходит посредством развития личностных качеств человека.

Интеграция педагогики и психологии является основой саморазвития человека; на такую интеграцию настроена методология профобразования (модульный подход, коучинг, деятельностный подход, помогающие практики в образовательном процессе, психологическое и коучинговое сопровождение процессов образования и обучения).

Литература:

1. Васильев В.К. Рефлексия как прикладная проблема психологии // Культурно-историческая психология — 2016. Том 12. №3 https://psyjournals.ru/journals/chp/archive/2016_n3/vasilev, дата обращения 21.10.2024

2. Степанов С.Ю., Семенов И.Н. Психология рефлексии: проблемы и исследования // Вопросы психологии. – 1985. – №2. – С.31-40, цитата со С.37-38

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА «КОНТЕКСТНО-ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ СЦЕНАРИЙ (КЦОС)» С ПРИМЕНЕНИЕМ КОНТЕКСТНО-ЦИФРОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕЙ МЕДИЦИНСКОЙ СЕСТРЫ

Уразова М.Б. д.пед.н, проф.,

преподаватель русского языка и литературы и университете ТГПУ им. Низами

Азизова Асаль Руслановна

Базовый докторант института развития профессионального образования

Аннотация. Современные образовательные подходы в медицинском образовании все больше внимания уделяют практике и собственным навыкам, необходимым будущим специалистам. Одним из первых методов, помогающих адаптировать студентов к профессиональной деятельности, является Контекстно-цифровая образовательная программа (КЦОС). Этот метод обучения направлен на имитацию профессиональной ситуации, где учебный процесс максимально приближен к условиям реальной работы. Использование КЦОС с применением контекстно-цифровых технологий способствует развитию валеологической компетентности — способности к сохранению здоровья и предотвращению заболеваний. В данном случае изменение формы роли КЦОС в сторону валеологической компетентности будущего медсестера и уточнение его применения в образовательном процессе.

Ключевые слова: контекстно-цифровое образование, профессиональное образование, метод, медицина.

Валеологическая компетентность представляет собой совокупность знаний, умений и навыков, направленных на сохранение и стабильность здоровья. Для медсестер это означает

не только наличие профессиональных навыков в оказании медицинской помощи, но и готовность к консультированию и просвещению пациентов по вопросам ведения здорового образа жизни, профилактики и управления собственным статусом. Валеологическая компетентность становится особенно актуальной в современных условиях, когда общество сталкивается с ростом хронических заболеваний, требующих системной профилактической работы. Развитие валеологической компетентности позволит будущим медсестрам формировать у пациентов здоровый образ жизни и поддерживать мотивацию качества жизни [1].

Сущность метода КЦОС и его значение в образовательном процессе. Метод Контекстно-цифрового образовательного сценария (КЦОС) представляет собой педагогический подход, основанный на моделировании профессиональных ситуаций, характерных для конкретной сферы деятельности. Этот метод позволяет реализовать обучение в цифровой среде, максимально приближенной к представлению профессиональной практики, что делает его эффективным в образовательной подготовке будущего медсестера.

Контекстуализация, которая предполагает обучение в формате, ориентированном на практическое применение знаний и умений в условиях максимального приближения к реальной медицинской практике.

Цифровизация и интерактивность, обеспечение возможности взаимодействия с виртуальными пациентами, использование цифровых симуляций и открытых материалов, что способствует развитию профессионального мышления и навыков [2].

Обратную связь и самооценку, что позволяет студентам анализировать свои действия, получать информацию об ошибках и корректировать свои действия, совершенствуя навыки.

Контекстно-цифровые технологии, такие как виртуальные симуляции, интерактивные тренажеры, цифровые электронные ключи, делают возможным индивидуализированное обучение. Применение КЦОС дает студентам возможность видеть результаты своих действий в смоделированной, улучшая таким образом их критическое мышление и рефлексию.

Роль метода КЦОС в развитии валеологической компетентности медсестер. Применение метода КЦОС с контекстно-цифровыми технологиями создает возможность для формирования валеологической компетентности студентов. За счет учета контекстных событий в учебном процессе будущие медсестры осваивают практические навыки профилактики заболеваний и консультирования пациентов по вопросам здорового образа жизни [5].

Типичные сценарии КЦОС для формирования валеологической компетентности могут включать: Консультирование пациентов по вопросам здорового образа жизни. Использование электронных симуляторов позволяет студентам моделировать консультативные встречи с пациентами, разрабатывать стратегии ведения здорового образа жизни, обучать основам питания, физической активности и эмоционального поведения [3].

Обучение самоконтролю состояния здоровья. В виртуальных симуляциях студенты могут развивать навыки здравоохранения пациентов, а также обучать пациентов методам самоконтроля и самооценки состояния.

Применение профилактических методов в работе с пациентами, что позволяет студентам на практике оценивать риски для здоровья пациентов и предлагать способы их минимизации.

Метод КЦОС, основанный на контекстно-цифровых технологиях, обладает рядом преимуществ, которые делают его эффективным для формирования валеологической компетентности:

Приближенность к альтернативе. Студенты получают возможность применять знания и навыки в условиях, имитирующих реальную профессиональную деятельность, что позволяет им адаптироваться к будущей работе [4].

Развитие навыков критического мышления и самостоятельного принятия решений. Столкновение с виртуальными пациентами и диагностическими ситуациями требует от студентов анализа, оценки и самостоятельного определения решений, которые выведут их на профессиональное расстояние.

Мотивация и понятность. Интерактивные цифровые технологии делают процесс обучения интересным и мотивирующим, что положительно влияет на результаты образовательного процесса[6].

Эффективность обучения. Метод КЦОС обеспечивает высокую результативность обучения за счет применения индивидуализированного подключения и возможности многократного повторения задач и заданий. Внедрение КЦОС в учебный процесс требует значительных ресурсов, таких как доступ к цифровому оборудованию и учебно-педагогическому составу, что может стать проблемой для некоторых образовательных учреждений. Помимо этого, педагогам необходимо обучаться разработке навыков и реализации контекстно-цифровых мероприятий для эффективного использования метода в учебной практике.

Метод КЦОС, основанный на контекстно-цифровых технологиях, является инновационным и перспективным подходом к формированию валеологической компетентности будущего медсестера. Он позволяет адаптировать учебный процесс к условиям представленной профессиональной деятельности, что способствует развитию у студентов критического мышления, навыков профилактической работы и профессионального общения с пациентами. Внедрение метода КЦОС требует высоких затрат и уровня цифровизации, однако его применение требует подготовки качества медицинских специалистов.

Список использованных источников:

7. Дмитриева, О.И. Тьюторское сопровождение эколого-валеологического образования школьников тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.02, -2013, Самара
8. Нургаянова Н. Х. Формирование вокально-исполнительской культуры будущего учителя музыки на основе татарских певческих традиций 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования // – 2012. – Казань
9. Щелчкова Н.Н. Формирование и развитие эколого-валеологических знаний, умений и навыков у учащихся при изучении курса биологии в общеобразовательной школе. – 13.00.02 - теория и методика обучения и воспитания (биология; уровень общего образования), Екатеринбург 2005.
10. Татьяна Олеговна Пучковская. ПРАКТИКА ОБРАЗОВАНИЯ 2022 г Повышение квалификации педагогов в условиях цифровой трансформации педагогов.
11. Т. Н. Ле-ван, Н. В. Третьякова, В. А. Федоров Основы реализации валеологического компонента педагогической деятельности [Электронный ресурс]: учебное пособие /. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2017. 339 с. Режим доступа: <http://elar.rsvpu.ru/handle/123456789/23134>. ISBN 978-5-8050-0614-3]
12. Лисицина Ю.П., Арнольдов А.А. Теоретические и методические основы формирования валеологической компетентности у медицинских специалистов. — М., 2018.

INNOVATION TEXNOLOGIYALAR: TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING KELAJAKDAGI YO'NALISHLARI

Ximmataliyev Do'stnazar Omonovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

G'opporova Odinaxon Xursanali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni joriy qilishning ahamiyati va istiqbollari yoritilgan. Bugungi kunda texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada shaxsiylashtirilgan, qiziqarli va interaktiv holga keltirishga imkon bermoqda. Masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, virtual va qo'shimcha reallik kabi texnologiyalar yordamida o'quvchilar uchun yanada qulay va moslashtirilgan o'qitish imkoniyatlari yaratilmoqda. Tezis innovatsion texnologiyalarning ta'limga ijobiy ta'sirini tahlil qiladi va kelajakdagi ta'lim tizimining yanada moslashuvchan va qiziqarli bo'lishi kutilayotgani haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, ta'lim tizimi, sun'iy intellekt, masofaviy ta'lim, axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT).

Dunyo kundan-kunga o'zgarib bormoqda, va bu o'zgarishlar ta'lim tizimiga ham bevosita ta'sir qilmoqda. Avvallari faqat sinfxonada o'qitilgan, kitob bilan cheklangan ta'lim tizimi bugun turli innovatsion texnologiyalar orqali shaxsiy, qiziqarli va interaktiv bo'lib qoldi. Ushbu tezisda ta'lim jarayonida qanday yangi texnologiyalar joriy qilinayotgani va ular hayotimizni qanday o'zgartirayotgani haqida gaplashamiz.

O'zingiz tasavvur qilib ko'ring: ilgari faqat darsliklar orqali o'rganib kelgan tarixiy voqealarni bugun virtual reallik yordamida ko'rish, muhitda o'z o'zingizni his qilish mumkin. Shu tariqa, o'quvchilar "Sinatra orqali Rimga sayohat" qilish yoki fizik tajribalarni xavfsiz virtual dunyoda sinab ko'rishlari mumkin bo'ladi.

Ammo bu faqat boshlanish. Innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonida o'quvchilar uchun kattaroq imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, masofaviy ta'lim tufayli chekka qishloqlarda yashovchi bolalar ham dunyoning eng yaxshi o'qituvchilaridan ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda.

Texnologiyalar bizning o'rganish uslubimizni ham butkul o'zgartirib yubordi. Endi hamma o'ziga mos va kerakli tezlikda bilim olishi mumkin. Bu degani, har bir o'quvchi o'z qobiliyatiga mos keladigan darajada o'rganish imkoniyatiga ega. Kuchli o'quvchilar tezda oldinga yurishi mumkin bo'lsa, boshqa o'quvchilar mavzuni yaxshiroq tushunib olish uchun qo'shimcha vaqt sarflay oladilar. Yana bir muhim o'zgarish – ta'lim jarayonini qiziqarli va motivatsiyaga boy qilish imkoniyati. Masalan, o'quvchilar fanlar bo'yicha kompyuter o'yinlariga o'xshash topshiriqlarni bajarib, virtual medal yoki mukofotlar yutishlari mumkin. Bu o'quvchilarni yanada qiziqtirib, bilim olish jarayoniga o'z ixtiyori bilan sho'ng'ishiga yordam beradi. Zamonaviy tarbiyalash texnologiyasi - har tomonlama yondashuvni amalga oshiradi va quyidagi majburiy talablarga rioya qiladi:

1. Tarbiyalanuvchilarga uch yo'nalish bo'yicha ta'sir etiladi - tafakkuriga, sezgilariga va xulqiga.
2. Tarbiya (tashqi pedagogik ta'sir) va o'z-o'zini tarbiyalashning uzviyligi tufayli ijobiy natijaga erishiladi.
3. Tarbiya jarayonida ishtirok etuvchi barcha vosita va tadbirlarning muvofiqlashtirilishi; ijtimoiy institutlar, birlashmalar, ommaviy axborot vositalari, adabiyot, san'at, oila, maktab, huquq targ'ibot idoralari, jamoalar - har tomonlama yondashuvning zaruriy shartidir.
4. Shaxsning ma'lum sifatleri amaldagi tarbiyaviy ishlar majmui orqali hosil qilinadi. Bu ishlar yaqqol ko'rinishda va ko'p yoqlama bo'lishi, ular bir vaqtning o'zida aqliy, jismoniy, xulqiy, estetik va mehnat tarbiyasini uzviy holda olib borishi zarur.
5. Har yoqlama yaxlit tarbiyaviy yondashuv tarbiyachining tizimli munosabatini va boshqaruvini taqozo qiladi. Boshqaruv tarbiya jarayonida ishtirok etuvchi tashqi va ichki omillar va ularning o'zaro ta'siri inobatga olingandagina muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin[1].

O'quv-tarbiya ishlari jarayonida talaba yoshlarni ijodiy fikrlashga, o'zgaruvchan vaziyatlarga o'rgatish, erkin raqobat asosida faoliyatni tashkil etish hamda talabalarni axborot texnologiyalari, elektron darsliklar, versiyalar va multimedialardan amaliy mashg'ulotlarda foydalanishi muhimdir. Innovatsion texnologiyalar ta'lim-tarbiya jarayonining bir tizimga solingan ilmiynazariy va metodik asoslangan yangi shakl, usul va vositalarining majmuidir. Texnologik yondashuv, eng avvalo, tasvirlash emas, bal'ki loyihalashtirilgan natijalarni amalga oshirish imkonini beruvchi amaliy ko'rsatmali tuzilmada o'z ifodasini topadi. Ta'lim texnologiyasi reproduktiv dars berishga asoslangan bo'lib, undagi o'quv jarayoni talabalarga tipik holatlardagi harakatlarni egallashga yo'naltirilgan[2].

Ko'pchiligimiz bolalarimiz kelajakda qanday ta'lim olishini o'ylab ko'rganmiz. Yaqin kelajakda sun'iy intellekt asosidagi tizimlar o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniq tahlil qilib, ularga moslashtirilgan ta'lim dasturlarini taklif etishi mumkin[3]. Shuning uchun har bir bola o'ziga mos ta'limni oladi.

Yoki tasavvur qiling, sinfda barcha bolalar bir xil darslikdan o'qish o'rni, ular uchun maxsus yaratilgan virtual o'quv muhitida o'qishlari mumkin. Kimdir tarix fani bo'yicha virtual safarlarda ishtirok etsa, boshqalar matematika muammolarini sun'iy intellekt yordamida yechadi.

Xulosa. Innovatsion texnologiyalar hayotimizga kirib kelishi bilan o'quvchilarning bilim olish usullari ham o'zgarib bormoqda. Bu texnologiyalar o'quv jarayonini qiziqarli, shaxsiy va global

darajada ochiq qilishga yordam beradi. Albatta, bu jarayon katta moliyaviy resurslar talab qiladi, ammo natijada bolalarimiz jahon standartlariga mos ravishda bilim oladi. Inovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy qilish nafaqat ta'lim jarayonini yanada samarali qilishga, balki o'quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelajakdagi ta'lim tizimi yanada moslashuvchan, qiziqarli va interaktiv bo'ladi. Texnologiyalar nafaqat bolalarga, balki o'qituvchilarga ham yangi imkoniyatlar taqdim etadi, bu esa o'z navbatida o'quv jarayonining sifati va samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Xudoyqulov R.Q., Davlatov D.D. Zamonaviy ta'lim-tarbiyada qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalar// Innovation: The journal of social sciences and researches, VOLUME 1, ISSUE 2, 2022

2.J.Yo'ldoshev, S.Usmonov, Pedagogik texnologiya asoslari, T., 2004.

3.www.ziynet.uz

АВТОМАКТАБ ЎҚИТУВЧИ ВА ҲАЙДОВЧИ-ЙЎРИҚЧИЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА СИНОВ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ

Шарипова Дилара Джуманиязовна

ТДПУ Педагогика фанлари доктори, профессор

Иброҳимов Иброҳим Баходирович

ИИБ Академияси, Автомобиль тайёргарлиги кафедраси ўқитувчиси.

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакатимизда малакали ҳайдовчиларни тайёрлашга ҳукуматимиз томонидан ишлаб чиқиладиган чора тадбирлар, ҳайдовчиларга қўйиладиган талаблар, статистик ҳисоблаш орқали аниқланганлиги, пиёда хавфсизлиги, ҳайдовчилар малакасини ошириш йўллари ва шароитлари ёритилган.

Калит сўзлар: ҳайдовчи, автомактаб, ўқитувчи, пиёда хавфсизлиги бўйича янгича ёндашув, малака ошириш.

Автомактаб ўқитувчи ва ҳайдовчи-йўриқчиларининг компетенцияларини ривожлантириш мавзусидаги диссертацияни шакллантиришда ўқитувчи касбий компетентлигини такомиллаштиришга қаратилган замонавий педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларига асосланган ўқув-методик таъминотдан фойдаланишнинг дидактик шарт-шароитлари ўрганилди;

-фаннинг илмий-методик масалалари таҳлил қилинди. Ўқитувчиларнинг фанни ўқитиш бўйича билиш жараёнини фаоллаштириш йўллари аниқланди;

-тадқиқот давомида яратилган инновацион методлар асосида тингловчиларнинг касбий компетентликни шаклланганлик даражалари тадқиқ этилиб, эксперимент натижалари ва уларнинг математик-статистик таҳлили кўрсатилди.

Тажриба-синов ишларини ташкил этишда асосий эътибор қуйидагиларга қаратилди:

1. Педагогик кузатувни ташкил этиш;
2. Тадқиқ этиладиган муаммонинг назарий ва амалий жиҳатдан ўрганилганлик ҳолатини аниқлаш мақсадида суҳбатлар ташкил этиш;
3. Анкета ва тест сўровномаларини ўтказиш;
4. Малака ошириш курс тингловчиларининг касбий компетентлигини такомиллаштирида аудиториядан ташқари машғулотлар мазмунини ташкил этувчи омилларни аниқлаш;
5. Муаммога доир манбаларни ўрганиш ва уларга доир омиллар ҳақида маълумотга эга бўлиш.

Тажриба синов майдонлари сифатида Андижон вилояти бўйича: "Чинобод автосифат" хусусий корхонаси, Хўжабод автомобиль мактаби, Қўрғонтепа Автомобиль ўқув ишлаб чиқариш комбинати, Жиззах вилоятда "Равот Авто люкс" МЧЖ, "Ватанпарвар" ташкилоти Ғаллаорол туман УСТК, Бухорот вилояти бўйича, "Газли автоустоз" МЧЖ, "Асад Асрор"

МЧЖ, “Автомобилохаваскорлар Транс Сервис НТМ ШК Ёиждувон Автомобиль мактабларида тингловчилар билан анкета сўровлари ўтказилди. Уларнинг касбий фаолятга тайёрлигининг даражаси ҳамда бўшлиқлар аниқланди. 24 соат ҳажмида махсус курс ташкил этилди ҳамда дарс машғулоти олиб борилди.

1. Ёўл ҳаракати қоидаларини қай даражада биласиз?
2. Ёўл ҳаракати қатнашчиси деганда қандай шахсни тушунилади?
3. Ёўл ҳаракати хавфсизлигини қандай тушунаси?
4. Ёўл-транспорт ҳодисаси нима?
5. Ёўл ҳаракати хавфсизлигини қандай таъминлаш мумкин.
6. Ёўл ҳаракати қандай ташкил этилади?
7. Ёўл нима?
8. «Автомобиль – Ҳайдовчи – Ёўл – Пиёда – Муҳит» тизими ҳақида фикрингиз?
9. Вазирлар Маҳкамасининг 2022-йил 4-июлдаги 353-сон қарорининг мазмуни нимадан иборат?
10. Вазирлар Маҳкамасининг 2022-йил 8-июлдаги 377-сон қарорининг мазмуни биласизми?
11. Касбий компетентликни қандай тушунаси?
12. Автотранспорт воситасини бошқаришда ҳайдовчиси қандай касбий сифатларга эга бўлиши зарур.
13. Ҳайдовчи педагогнинг индивидуал ривожланиш дастури нималарни ўз ичига олади?
14. Ҳайдовчи педагогик компетентликнинг муҳим таркибий асосларни биласизми?
15. Ҳайдовчи педагогнинг ўз устида ишлаши қандай босқичлардан
16. Ҳайдовчи ҳаракатига салбий таъсир этувчи факторларни сананг.
17. Ҳайдовчи одоб-ахлоқиға қандай талаблар қўйилади.
18. Ҳайдовчиларнинг сўзлашув маданиятиға қўйиладиган талаблар нималардан иборат.
19. Автотранспорт воситаларидан фойдаланиш қоидаларини бузганлик учун қандай маъмурий жавобгарлик белгиланган.

Педагогик тажриба-синов ишлари натижалари

Ушбу жадвал натижалари асосида автомактаб ҳайдовчи йўриқчиларнинг ва автомактаб ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш самарадорлигини аниқлаш юзасидан ўтказилган тажриба-синов натижалари бўйича ўртача ўзлаштиришларини Стъудентнинг математик-статистика методи ёрдамида таҳлил этдик. Тажриба-синовда тажриба бошида жами 221 нафар ҳайдовчи йўриқчи катнашган бўлиб, шундан тажриба гуруҳида 114 нафар ва назорат гуруҳида эса 107 нафарни, тажриба якунида 204 нафар ҳайдовчи йўриқчи катнашган бўлиб, шундан тажриба гуруҳида 102 нафар ва назорат гуруҳида ҳам 102 нафарни ташкил қилди. Шунингдек, тажриба бошида жами 198 нафар ўқитувчи катнашган бўлиб, шундан тажриба гуруҳида 100 нафар ва назорат гуруҳида эса 98 нафарни, тажриба якунида 193 нафар ўқитувчи катнашган бўлиб, шундан тажриба гуруҳида 97 нафар ва назорат гуруҳида эса 96 нафарни ташкил қилди. Масаланинг қисқача моҳияти қуйидагилардан иборат: иккита бош тўплам берилган бўлсин. Бири тажриба гуруҳидаги ҳайдовчи йўриқчилар ва ўқитувчилар билимининг ўртача баллари, иккинчиси эса назорат гуруҳидаги ҳайдовчи йўриқчилар ва ўқитувчилар билимининг ўртача баллари. Баҳолар нормал тақсимотга эга деб ҳисобланади. Бундай фараз ўринлидир, чунки нормал тақсимотга яқинлашиш шартлари содда бўлиб, улар бажарилади.

Юқоридаги жадвал асосида ҳайдовчи йўриқчилар ва ўқитувчиларнинг тажриба гуруҳидаги ва назорат гуруҳидаги ўзлаштиришлари самарадорлигини кўрсатувчи H_1 гипотеза ва унга зид бўлган H_0 гипотеза танланади.

**Тажриба аввалида автомактаб ҳайдовчи йўриқчиларнинг касбий компетентлигини
ривожлантириш самарадорлигини аниклаш кўрсаткичлари**

№	Гуруҳлар	Даража кўрсаткичлари		
		Юкори	Ўрта	Паст
Когнитив	Тажриба гуруҳида n = 114 нафар	28	32	54
	Назорат гуруҳида m = 107 нафар	27	37	43
Мотива- цион	Тажриба гуруҳида n = 114 нафар	30	35	49
	Назорат гуруҳида m = 107 нафар	29	34	44
Шахсга йўналти- рилган	Тажриба гуруҳида n = 114 нафар	28	31	51
	Назорат гуруҳида m = 107 нафар	25	35	47
Фаолият (амалиёт)- га йўналти- рилган	Тажриба гуруҳида n = 114 нафар	28	37	49
	Назорат гуруҳида m = 107 нафар	26	40	41

Тажриба гуруҳидаги когнитив, мотивацион, шахсга йўналтирилган ва фаолият(амалиёт)га йўналтирилган ўзлаштириш кўрсаткичлари учун ҳайдовчи йўриқчилар ва ўқитувчилар сонини мос равишда X_{ip_i} лар ва шу каби назорат гуруҳидагини эса Y_{jp_j} лар орқали белгилаб олиб, куйидаги статистик гуруҳланган вариацион қаторларга эга бўламиз, шунингдек, “Юкори” кўрсаткични 3 балл билан, , “Ўрта” кўрсаткични 2 балл билан ва “Паст” кўрсаткични 1 балл билан белгилаймиз ва тажриба бошидаги натижалар асосида статистик таҳлил қиламиз.

**Тажриба аввалида автомактаб ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини
ривожлантириш самарадорлигини аниклаш кўрсаткичлари**

№	Гуруҳлар	Даража кўрсаткичлари		
		Юкори	Ўрта	Паст
Когнитив	Тажриба гуруҳида n = 100 нафар	25	28	47
	Назорат гуруҳида m = 98 нафар	25	23	50
Мотива- цион	Тажриба гуруҳида n = 100 нафар	26	31	43
	Назорат гуруҳида m = 98 нафар	25	22	51
Шахсга йўналти- рилган	Тажриба гуруҳида n = 100 нафар	24	29	47
	Назорат гуруҳида m = 98 нафар	24	27	47
Фаолият (амалиёт)га йўналтирил- ган	Тажриба гуруҳида n = 100 нафар	25	39	36
	Назорат гуруҳида m = 98 нафар	25	30	43

Когнитив йўналиш: Ҳайдовчи йўриқчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 28; & 32; & 54; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 114$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 27; & 37; & 43; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 107$$

Ўқитувчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 25; & 28; & 47; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 100$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 25; & 23; & 50; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 98$$

Мотивацион йўналиш:

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 30; & 35; & 43; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 114$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 29; & 34; & 44; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 107$$

Ўқитувчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 26; & 31; & 43; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 100$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 25; & 22; & 51; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 98$$

Шахсга йўналтиришда:

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 28; & 31; & 55; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 114$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 25; & 35; & 47; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 107$$

Ўқитувчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 24; & 29; & 47; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 100$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 24; & 27; & 47; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 98$$

Фаолият(амалиёт)га йўналтиришда:

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 28; & 37; & 49; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 114$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 26; & 40; & 41; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 107$$

Ўқитувчиларда:

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 25; & 39; & 36; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 100$$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$\begin{cases} Y_i & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 25; & 30; & 43; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 98$$

Бу танланмаларга мос келган диаграммалар қуйидагича кўринишни олади:

Когнитив йўналишда:

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

Ўқитувчиларда:

Статистик таҳлил ўтказишни қулайлаштириш мақсадида юқоридаги вариацион қаторлардан n_i ва m_j такрорийлик (частота)ларини мос статистик эҳтимоллик формулалари

$$P_i = \frac{n_i}{n} \quad \text{ва} \quad q_j = \frac{m_j}{m}$$

асосида ҳисоблаймиз.

Статистик таҳлилни ҳар икки гуруҳ бўйича ўртача ўзлаштиришларини ҳисоблаб, қиёслашдан бошлаймиз. Ўртача ўзлаштириш кўрсаткичлари қуйидаги натижаларни берди:

Когнитив йўналиш:

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,25 \cdot 3 + 0,28 \cdot 2 + 0,47 \cdot 1 = 0,75 + 0,56 + 0,47 = 1,78$$

$$\text{Фоизда} \quad \bar{X}\% = \frac{1,78}{3} \cdot 100\% = 59,3\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,25 \cdot 3 + 0,35 \cdot 2 + 0,4 \cdot 1 = 0,75 + 0,7 + 0,4 = 1,85$$

$$\text{Фоизда} \quad \bar{Y}\% = \frac{1,85}{3} \cdot 100\% = 61,7\%$$

Ўқитувчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,25 \cdot 3 + 0,28 \cdot 2 + 0,47 \cdot 1 = 0,75 + 0,56 + 0,47 = 1,78$$

$$\text{Фоизда} \quad \bar{X}\% = \frac{1,78}{3} \cdot 100\% = 59,3\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,25 \cdot 3 + 0,28 \cdot 2 + 0,47 \cdot 1 = 0,75 + 0,56 + 0,47 = 1,78$$

$$\text{Фоизда} \quad \bar{Y}\% = \frac{1,78}{3} \cdot 100\% = 59,3\%$$

Мотивацион йўналишда

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,26 \cdot 3 + 0,31 \cdot 2 + 0,43 \cdot 1 = 0,78 + 0,62 + 0,43 = 1,83$$

$$\text{Фоизда } \bar{X}\% = \frac{1,83}{3} \cdot 100\% = 61\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,27 \cdot 3 + 0,32 \cdot 2 + 0,41 \cdot 1 = 0,81 + 0,64 + 0,41 = 1,86$$

$$\text{Фоизда } \bar{Y}\% = \frac{1,86}{3} \cdot 100\% = 62\%$$

Ўқитувчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,26 \cdot 3 + 0,31 \cdot 2 + 0,43 \cdot 1 = 0,78 + 0,62 + 0,43 = 1,83$$

$$\text{Фоизда } \bar{X}\% = \frac{1,83}{3} \cdot 100\% = 61\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,26 \cdot 3 + 0,22 \cdot 2 + 0,52 \cdot 1 = 0,78 + 0,44 + 0,52 = 1,74$$

$$\text{Фоизда } \bar{Y}\% = \frac{1,74}{3} \cdot 100\% = 58\%$$

Шахсга йўналтиришда:

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,25 \cdot 3 + 0,27 \cdot 2 + 0,48 \cdot 1 = 0,75 + 0,54 + 0,48 = 1,77$$

$$\text{Фоизда } \bar{X}\% = \frac{1,77}{3} \cdot 100\% = 59\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,23 \cdot 3 + 0,33 \cdot 2 + 0,44 \cdot 1 = 0,69 + 0,66 + 0,44 = 1,79$$

$$\text{Фоизда } \bar{Y}\% = \frac{1,79}{3} \cdot 100\% = 59,7\%$$

Ўқитувчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,24 \cdot 3 + 0,29 \cdot 2 + 0,47 \cdot 1 = 0,72 + 0,58 + 0,47 = 1,77$$

$$\text{Фоизда } \bar{X}\% = \frac{1,77}{3} \cdot 100\% = 59\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,24 \cdot 3 + 0,28 \cdot 2 + 0,48 \cdot 1 = 0,72 + 0,56 + 0,48 = 1,76$$

$$\text{Фоизда } \bar{Y}\% = \frac{1,76}{3} \cdot 100\% = 58,7\%$$

Фаолият(амалиёт)га йўналтиришда:

Ҳайдовчи йўриқчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,25 \cdot 3 + 0,32 \cdot 2 + 0,43 \cdot 1 = 0,75 + 0,64 + 0,43 = 1,82$$

$$\text{Фоизда } \bar{X}\% = \frac{1,82}{3} \cdot 100\% = 60,7\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,24 \cdot 3 + 0,37 \cdot 2 + 0,38 \cdot 1 = 0,72 + 0,74 + 0,38 = 1,84$$

$$\text{Фоизда } \bar{Y}\% = \frac{1,84}{3} \cdot 100\% = 61,3\%$$

Ўқитувчиларда:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,25 \cdot 3 + 0,39 \cdot 2 + 0,36 \cdot 1 = 0,75 + 0,78 + 0,36 = 1,89$$

$$\text{Фоизда } \bar{X}\% = \frac{1,89}{3} \cdot 100\% = 63\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,25 \cdot 3 + 0,31 \cdot 2 + 0,44 \cdot 1 = 0,75 + 0,62 + 0,44 = 1,81$$

$$\text{Фоизда } \bar{Y}\% = \frac{1,81}{3} \cdot 100\% = 60,3\%$$

Демак, тажриба бошида ҳайдовчи йўриқчиларда: когнитив йўналишда тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(59,3 - 61,7) \% = -2,4\%$ га паст экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{59,3\%}{61,7\%} = 0,96$ баробар ортиқлигини англатади. Мотивацион йўналишда эса тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(61 - 62) \% = -1\%$ га паст экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{61\%}{62\%} = 0,98$ баробар ортиқлигини англатади. Шахсга йўналтиришда эса тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(59 - 59,7) \% = -0,7\%$ га юқори экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{59\%}{59,7\%} = 0,99$ баробар ортиқлигини англатади. Худди шунингдек, фаолият(амалиёт)га йўналтиришда эса тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(60,7 - 61,3) \% = -0,6\%$ га юқори экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{60,7\%}{61,3\%} = 0,99$ баробар ортиқлигини англатади.

Энди тажриба бошида ўқитувчиларда: когнитив йўналишда тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(59,3 - 59,3) \% = 0\%$ га паст экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{59,3\%}{59,3\%} = 1$ баробар ортиқлигини англатади. Мотивацион йўналишда эса тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(61 - 58) \% = 3\%$ га паст экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{61\%}{62\%} = 0,98$ баробар ортиқлигини англатади. Шахсга йўналтиришда эса тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(59 - 58,7) \% = 0,3\%$ га юқори экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{59\%}{58,7\%} = 1,005$ баробар ортиқлигини англатади. Худди шунингдек, фаолият(амалиёт)га йўналтиришда эса тажриба гуруҳидаги ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидагига нисбатан $(63 - 60,3) \% = 2,7\%$ га юқори экан. Бу эса ўз навбатида $\frac{63\%}{60,3\%} = 1,05$ баробар ортиқлигини англатади.

Бу кўрсаткичлар самарадорликка эришиш учун жуда паст кўрсаткичлар эканлигини билдиради. Демак, тажриба бошида ҳайдовчи йўриқчилар ва ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда самарадорликка эришилмаган.

Энди тажриба якунида автомактаб ҳайдовчи йўриқчиларнинг ва автомактаб ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш самарадорлигини аниқлашда қандай натижаларга эришилганини аниқлаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. 2024 йил 19 январдаги Ўзбекистон Республикаси “Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида”ги 900-сон қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан 2022 йилнинг 4 апрел кундаги “Автомобиль йўлларида инсон хавфсизлигини ишончли таъминлаш ва ўлим ҳолатларини кескин камайтириш чора тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-190-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигида 2022 йил 11 февраль куни ўтказилган видеоселектор йиғилишида “Хавфсиз ва равион йўл” тамойили.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 апрелдаги “Йўл ҳаракати қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 172-сонли қарори.
5. Иброҳимов И.Б. (2022). Йул-транспорт ҳодисаларининг таҳлили, келиб чиқиш сабаблари ва ҳозирги кунда олдини олиш борасида амалга оширилаётган ишлар. *Siyosatshunoslik, huquq va xalqaro munosabatlar jurnali*, 1(2), 75-80.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 20 июлдаги Автомототранспорт воситалари ҳайдовчиларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ҳамда уларни имтиҳондан ўтказиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ВМҚ-393-сон қарори.
7. И.Б. Иброҳимов. Автомактабларда ҳайдовчи-ўйриқчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси // *Eurasian journal of law, finance and applied sciences* Journal has been listed in different indexings ISSN 2181-2853 189-193 6 2022 йил декабрь Т.
8. WWW.KUN.uz.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI MA’NAVIY-MARIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASH ASPEKTLARI

Ergashev Bobirjon Boxodirovich

Professional ta’limni rivojlantirish instituti p.f.d. (DSc)

Tadqiqot mavzusi dolzarbligiga oid ilmiy-pedagogik tadqiqotlar tahlili natijasida integrativ yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni ma’naviy-marifiy faoliyatga tayyorlash bo‘yicha quyidagi ilmiy nazariy taxlillarga to‘xtaldik: Ma’naviy marifiy faoliyat – ushbu sohadagi ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, talabalarni intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik, xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg‘usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalash demakdir [1].

Integrativ yondashuv oddiydan murakkabga, bilishdan – ilmga, tartibsizlikdan uyg‘unlikka, chanqoqlikdan mohirlikka va ijodga bo‘lgan harakatni ifoda etadi [2]. Integrativ yondashuv – turli fanlardan olingan bilimlar, ko‘nikma, malaka va tajribalarni hisobga olish, tayanish, birlashtirish va kompetensiyalarni baravar rivojlanishini nazarda tutadi ya’ni bizni ilmiy tatqiqotimizda falsafa va tarbiya fanlarining uygunligida ko‘rishimiz mumkin [2]. Ma’naviy-marifiy sohadagi turkum fanlarida barcha insonlarga xos bo‘lgan fikrlash doirasini bilish faoliyatining yaxlit qismi sifatida fikrlash strategiyalarining ko‘p miqdordagi qismini tashkil qiladi hamda sintez orqali turli darajadagi va tavsifdagi tizimlarni birlashtiradi.

Falsafa yoinki ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘rganishda integrativ yondashuvning asosiy tamoyillari: subyektivlik, madaniy muvofiqlik, ijodkorlik, fuqarolik-vatanparvarlik qadriyatlar va qadriyat munosabatlariga yo‘naltirilganlik, sinergiya, o‘z-o‘zini tarbiyalash, madaniyatlar dialogi, o‘zgaruvchanlik ta’lim jarayoni subyektlari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir vositalarini tanlash, dialoglashtirish, fikr-mulohazalar o‘z ichiga oladi [1-2].

Integrativ yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni ma’naviy-marifiy faoliyatga tayyorlash g‘oyasi hozirgi kundagi oliy ta’lim muassasalarining kontseptual g‘oyalaridan biridir. Integrativ

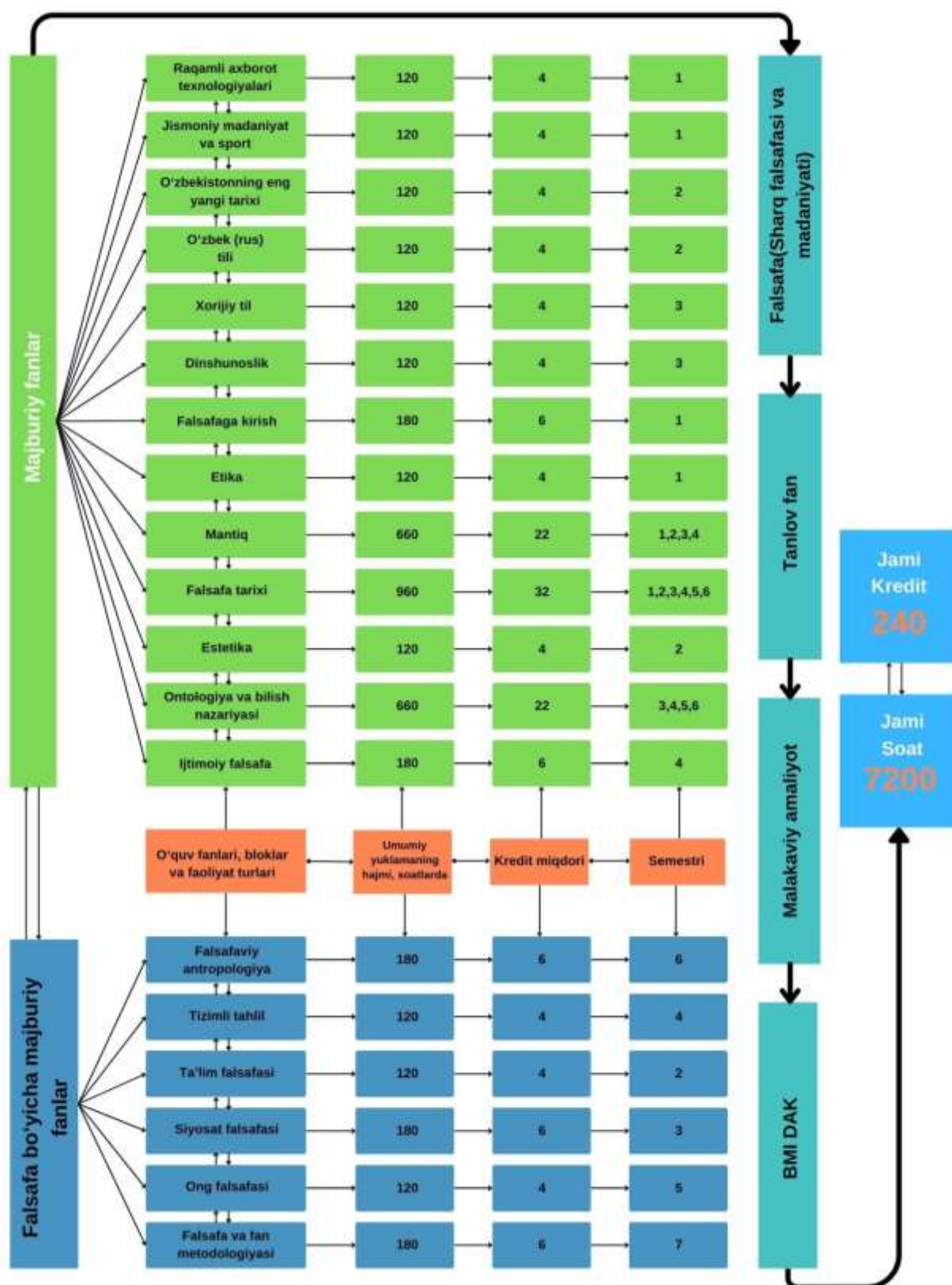
ta'limning maqsadi - dunyoga yaxlit tasavvurni shakllantirish va bir maqsad yo'nalishiga keltirishdan iborat. Shunday ekan integrativ (sintezlovchi, poliparadigma) ta'lim o'quv jarayonining organik yaxlitligini (mazmun tamoyillari va usullari, o'qitish shakllari, yaxlit faoliyatning barcha tarkibiy qismlari, maqsadni belgilash, rejalashtirish, amaliy faoliyat, o'z-o'zini nazorat qilish, tuzatish, didaktik imkoniyatlarni yaratish va hokazalar) uyg'unlashtirishda tizimlilikni amalga oshiradi [3].

Ma'naviy-ma'rifiy faoliyat bo'lajak o'qituvchi kasbiy faoliyatining tarkibiy qismi hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan ijtimoiy-gumanitar va falsafa fanlari mazmuniga ma'naviy-ma'rifiy faoliyatning mazmuni, shakl va usullari singdirilgan. Ijtimoiy-gumanitar fanlar orqali talabalarning intellektual madaniyati rivojlantiriladi, jamiyat haqida ilmiy-innovatsion fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. Oliy ta'lim muassasalari Davlat ta'lim standartlariga asosan ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishdan ko'zlangan amaliy maqsad – talabalar olgan bilimlarini amalda qo'llay olishga o'rgatish, ya'ni talabalarda kasbiy kompetensiyalar rivojlanishini ta'minlashdan iboratdir. Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorgarlik ishlarini bir fan yoki fanlar majmuasiga bog'liq ravishda amalga oshirib bo'lmaydi. Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatning ko'p qirraliligi uning mazmuniga bir qator talablarni qo'yadi. Bunday talablarning dastlabkisi bo'lajak o'qituvchining shaxsiy sifatlari hisoblanadi. Talabalarda kasbiy faoliyatga xos shaxsiy sifatlarning rivojlanishi – pedagogik ta'limning ilk kunlaridanoq boshlanadigan jarayon. Talabalar dastlab mutaxassislik fanlari orqali davlat va jamiyatning bo'lajak o'qituvchi shaxsiga qo'yilgan talablarini o'rganib boradilar. Pedagoglik kasbi bo'lajak o'qituvchilarga shunday talab va vazifalarni qo'yadiki, birinchi navbatda faoliyat obyekti bo'lgan, oliy qadriyat hisoblangan o'quvchi shaxsiga bo'lgan munosabatda o'z aksini topishi lozim. Buning uchun esa talabalarda chinakam insonparvarlik, inson tabiati haqida asosli bilimlar, ularning hayotga, ijtimoiy muhitga va borliqqa nisbatan pozitsiyalariga baho bera olish darajasida tajriba orttirishi fanlar, fanlararo va oliy ta'lim muassasidan tashqari egallanayotgan bilimlar, kuzatishlar, tajriba va xulosalar negizida shakllanadi. Ta'lim beruvchining shaxsiyati, kelib chiqishi, irqi, dini, mansubligiga qaramasdan Davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim va tarbiya berishi, talaba shaxsini insoniyatning kelajagi sifatida hurmat qilishi ijtimoiy talab sifatida qaraladi.

Ma'naviy-ma'rifiy faoliyat o'sib kelyotgan yoshlar hayotining tuzilishi, ko'rinishi va kelgusi bosqichlarini rejalashtirishga ta'sir ko'rsatadi, hayotiy strategiyalar belgilashda yordam beradi, "O'zi anglab yetib, hayotini tashkil etishga"ga yordam beradi. Bu esa bo'lajak o'qituvchidan mas'uliyatlilikni talab etadi. Shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy faoliyat natijasi sifatida o'quvchilarda komil inson sifatlarining shakllanib borishi hisoblansa, bo'lajak o'qituvchi faoliyatining ta'sirchanligi pedagogik jarayonda sodir bo'ladigan muomala odobiga, pedagogik jarayon ishtirokchilarining axloqiy-ruxiy holati, kayfiyatiga bog'liqdir [4].

Integrativ yondashuv asosida talabalarni ma'naviy-marifiy faoliyatga tayyorlash jarayoni keng qamrovli va ko'p jihatli bo'lib, ularning professional, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydi. Bu jarayonda yangi metod hamda texnologiyalarni qo'llash, shuningdek, falsafiy va ma'naviy asoslarni hisobga olish juda muhimdir.

Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlash alohida ahamiyat kasb etadi, chynki ular yangi ta'lim ehtiyojlarini, talabalarning bilim va ko'nikmalarining to'liq tizimini rivojlantirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini, tarbiyasini va potensial imkoniyatlarini rivojlantirishni amalga oshirishga yo'naltirilishi mumkin. Shunday qilib, ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlanishda integrsiyalashgan yondashuvni o'rganish uning ahamiyatini yo'qotmaydi va umumiy natijalarga erishishda samaradorlikni oshiradi.

1-rasm. Bo'lajak falsafa fani o'qituvchilarini integrativ yondashuv asosida tayyorlash tizimi.

Zamonaviy didaktikada o'quv fanlari mazmuni uyg'ynlashuvi kerak chunki fanlar o'rtasidagi integratsiyaning metodologik asosi milliy g'oya, ma'naviyat asoslari huquq ta'limiga integrativ yondashuv hisoblanadi, uning mohiyati ilmiy-tadqiqot ishlarida asoslangan. Lekin, fanlararo uzviylik ko'p qirrali hodisa, hozirgi kunga qadar, pedagogika fanlari vakillari o'rtasida "fanlararo", "fanlar o'rtasida" tushunchalariga qarashlari birligi ishlab chiqilgan emas. O'quv jarayonida fanlar o'rta-

sidagi o‘zaro munosabat g‘oyasini o‘zida mujassam etgan yagona, yaxlit metodikasi mavjud emas [4].

Tadqiqotimiz mavzusidan kelib chiqqan holda, integrativ yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni ma‘naviy ma‘rifiy faoliyatga tayyorlash aspektlarini ochib berishga harakat qildik.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Гревцева Г.Я., Циулина М.В., Болодурина Э.А., Банников М.И. Интегративный подход в учебном процессе вуза // Современные проблемы науки и образования. – 2017. – № 5.
2. Беляева А.П. Интегративная теория и практика многоуровневого непрерывного профессионального образования / А.П.Беляева. – СПб.: Ин-т, профтехобразования РАО. 2022 йил. – 240 с.
3. Ergashev B.B. Professional ta’lim yo‘nalishi talabalarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik strategiyasini loyihalashtirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha doktorlik (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2022. – 74 b.
4. Ergashev B.B. Design Tasks As A Method Of Training Specialiss - Future Informatic Teachers // The American Journal of Social Science and education Innovations (ISSN – 2689-100x). 31.03.2021. Pp: 446-449 Doi:<https://doi.org/10.37547/tajssei/> Volume 03Issue 03-68. <https://theamericanjournals.com/index.php/tajssei/article/view/920/867>

META TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QUVCHILARNI KASBGA O‘RGATISH ASPEKTLARI

Begimqulov Hasanboy Shukurboy o‘g‘li

Professional ta’limni rivojlantirish instituti dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, ularning kasbiy mahoratlarini oshirish va kelajakda muvaffaqiyatli kasb egasi bo‘lishi haqida.

Kalit so‘zlar: Meta texnologiyalar, kasb, o‘quvchilar, Virtual Haqiqat (VR) Simulyatsiyalari, Kengaytirilgan Haqiqat (AR), Sun‘iy Intellekt (AI), Interaktiv Multimedia, Nocode Texnologiyalari.

Ilm-fan va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal taraqqiy etib borayotgan bugungi sharoitda dunyoning rivojlangan mamlakatlarida davlat va jamiyat boshqaruvi, iqtisodiyot, sanoat, ijtimoiy himoya, ta’lim, tibbiyot, bandlik, qishloq ho‘jaligi, mudofaa, xavfsizlik, turizm va boshqa sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalari va sun‘iy intellekt imkoniyatlaridan keng foydalanish odatga kirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 8-iyundagi “Ishchi kasblar bo‘yicha kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5140-son Qarori bilan ishchi kasblar bo‘yicha kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan qarorlar zamonaviy mehnat bozorining talablariga mos keladigan malakali ishchi kadrlarni yetishtirish meta texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy etish orqali amalga oshirilmoqda.

Meta texnologiyalar yordamida o‘quvchilarni kasbga o‘rgatish — bu zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, ularning kasbiy mahoratlarini oshirish va kelajakda muvaffaqiyatli kasb egasi bo‘lishiga yordam berishdir. Meta texnologiyalar sun‘iy intellekt, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), va simulyatsiya vositalarini o‘z ichiga oladi. Bu texnologiyalar o‘quv jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilishda qo‘llaniladi.

1 – rasm. Meta texnologiyalar komponentlari.

➤ Virtual haqiqat (VR) simulyatsiyalari: O‘quvchilar kasbiy muhitda ishlashni virtual dunyoda sinab ko‘rishlari mumkin. Masalan, VR yordamida ular murakkab muhitlarda yoki xavfli vaziyatlarda ishlash tajribasiga ega bo‘lishadi.

➤ Kengaytirilgan haqiqat (AR) ilovalari: AR orqali o‘quvchilar haqiqiy dunyoga qo‘shimcha ma’lumotlar va interaktiv elementlar qo‘shgan holda kasbiy jarayonlarni tushunishlari mumkin. Bu, ayniqsa, texnik sohalarida o‘qish uchun foydali bo‘lishi mumkin.

➤ Sun’iy intellekt (AI) asosidagi moslashtirilgan o‘qitish: AI yordamida har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga mos o‘quv materiallari va mashqlar tanlash imkoniyati mavjud. Bu kasbga o‘rgatishda aniq bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

➤ Interaktiv multimedia mazmuni yaratish: Audio, video va boshqa multimedia vositalari orqali kasbiy o‘quv materiallarini yaratish o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirishlariga yordam beradi.

➤ Nocode texnologiyalari yordamida ilovalar yaratish: Bu texnologiyalar orqali o‘quvchilar o‘z kasbiy sohalariga mos ilovalar yaratishni o‘rganishlari mumkin. Bu ularning texnologik bilimlarini oshiradi va kelajakda o‘z ishlarida texnologiyadan foydalanishni osonlashtiradi.

Tadqiqot ishlari natijalariga ko‘ra meta texnologiyalar yordamida kasbga o‘rgatish o‘quvchilarni real dunyoga tayyorlashda samarali usullardan biridir. Bu texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonida:

Qiziqish va Motivatsiya oshadi. O‘quvchilar innovatsion texnologiyalar yordamida kasbiy bilim olishdan zavqlanishadi va bilim olish jarayonida faol qatnashishadi.

Bilimni chuqur o‘zlashtirish. Meta texnologiyalar o‘quvchilar xotirasida uzoq muddat saqlanadigan bilim va ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Analitik va Muammolarni Hal Qilish Qobiliyati oshadi. Texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilar murakkab vaziyatlarda analitik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi va muammolarni innovatsion yo‘llar bilan yechishni o‘rganadi.

Umuman xulosa qilib aytganda z (zet) avlod bolalarining gadjetlar bilan hamnafas o‘lishini inobatga olib hamda o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash, ularning kelajakda munosib kasb egasi bo‘lishlariga ko‘maklashishga qaratilgan zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish muhim maqsadlardan sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абышко А.О., Сабилов Г.С. Искусственный интеллект и произведения машинного творчества: применимость опыта стран общего права к российскому регулированию // Патенты и лицензии. Интеллектуальные права. 2021. № 12. С. 60–72.
2. Филипова И.А. Влияние цифровых технологий на труд: ориентиры для трудового права: монография. Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет. 2021. 106 с.
3. Алексеев Н.В. Искусственный интеллект и роботизация: правовые проблемы интеллектуальной собственности // Право интеллектуальной собственности. 2019. № 3. С. 42–46.
4. Бахтеев Д.В. Предпосылки становления и этапы развития технологии искусственного интеллекта // Genesis: исторические исследования. 2019. № 8. С. 89–98.

ДИАЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ОБЩЕНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И ОБУЧАЮЩИХСЯ

Абдурахимова Камила Гайратовна

Заместитель директора Академии медицинских сестер

Аннотация: В данной статье рассматривается диалогическая природа общения между преподавателями и обучающимися в условиях современного образовательного процесса. Особое внимание уделяется многогранным функциям диалога в обучении, его значению для формирования навыков критического мышления, активного взаимодействия и сотрудничества, а также новым подходам и методам, которые способствуют эффективному обмену информацией и совместному созданию знаний.

Ключевые слова: диалогическое общение, преподаватель, обучающиеся, инновации, цифровые технологии, интерактивные методы, коммуникативные навыки, образовательный процесс, методы сотрудничества.

В условиях стремительно меняющегося мира современное образование требует от преподавателей не только глубоких и всесторонних знаний в своей предметной области, но и способности к установлению эффективного взаимодействия с учащимися [2,5]. Диалогическое общение становится важнейшим инструментом в этом процессе, так как оно позволяет не только передавать информацию, но и развивать у студентов навыки критического мышления, сотрудничества и самоорганизации [1,3]. Успешное диалогическое взаимодействие создает благоприятную образовательную среду, в которой учащиеся могут активно участвовать в обсуждениях, высказывать свои идеи и мнения, а также учиться у других.

Диалог, как форма общения, основан на взаимном обмене мнениями и активном слушании [1]. В педагогике диалог рассматривается как способ создания образовательной среды, в которой учащиеся могут свободно и открыто выражать свои мысли, идеи и чувства. По мнению таких исследователей, как В. Г. Асеев и Н. В. Крупская, диалог — это не просто обмен информацией, а совместное создание нового знания, что подчеркивает важность активного участия всех участников процесса. В педагогическом сотрудничестве общение выполняет такие важнейшие функции, как формирование сознания, организация деятельности учащихся, реализация технологических систем, воспитание и обучение. Общение происходит и между самими педагогами, что является важнейшей, неотъемлемой частью образования [2,4]. Преподаватель должен не только передавать информацию, он направляет учащихся на взаимообмен знаниями, умениями и навыками. Поэтому в педагогике используется чаще диалогическое общение. При этом используются такие методы, как беседа, дискуссия и разновидность беседы - собеседование.

Беседа является основным методом диалогического общения, позволяющим создавать атмосферу доверия и взаимопонимания. Важно, чтобы преподаватель активно слушал своих студентов, задавал уточняющие вопросы и поощрял их к высказыванию своих мнений. Это способствует не только углублению понимания темы, но и развитию у студентов навыков аналитического мышления. Основоположителем такого метода, как беседа, являлся Сократ

[1,7]. В педагогике существует даже такой термин «сократовская беседа». Различают несколько видов бесед: вводную, организующую, сообщающую и синтезирующую. По своей психологической природе беседа – это коллективное мышление или беседа как поиск ответа на проблему. В педагогике этот метод принято считать методом проблемного обучения или методом интерактивного обучения.

Как форма диалогического общения, позволяет учащимся не только высказывать свои взгляды, но и учиться аргументировать свои позиции. Этот метод развивает навыки критического мышления и уважения к мнениям других участников. В процессе дискуссии студенты имеют возможность сталкиваться с различными точками зрения, что способствует более глубокому пониманию обсуждаемой проблемы. Дискуссия же как метод интерактивного обучения стала применяться только в последние годы, когда были сняты запреты на плюрализм мнений по проблемам теории, политики, идеологии. Главным в методике организации и проведения учебной дискуссии (семинарского занятия) является умелое управление ею, чтобы создать условия для дискуссии, т.е. вызвать желание высказываться и не дать угаснуть возникшей дискуссии, обострять ситуацию спора, направлять дискуссию в нужное русло, корректировать выступления своими вопросами.

Несмотря на очевидные преимущества диалогического общения, существуют определенные проблемы и вызовы, которые необходимо учитывать. Не все студенты готовы к открытой дискуссии из-за стереотипов, предвзятостей или страха ошибиться. Преподавателям необходимо развивать атмосферу доверия и поддержки, чтобы минимизировать эти барьеры и создать пространство, в котором каждый учащийся чувствовал бы себя свободно и комфортно.

Интерактивные методы, такие как ролевые игры, мозговые штурмы, групповые проекты и дискуссии, становятся все более популярными в образовательной практике. Они способствуют активному участию студентов в учебном процессе, а также развитию их коммуникативных и социальных навыков.

Преимущества интерактивных методов:

1. Активизация учебной деятельности: Студенты становятся более вовлеченными в процесс обучения, что способствует лучшему усвоению материала.
2. Развитие критического мышления: Участвуя в обсуждениях и решении проблем, студенты учатся анализировать информацию и вырабатывать собственные суждения.
3. Улучшение командной работы: Групповые задания помогают развивать навыки сотрудничества и взаимопомощи среди студентов.

Применение методов сотрудничества: методы сотрудничества, такие как проектное обучение и кооперативное обучение, позволяют создавать среду, где учащиеся могут работать вместе для достижения общих целей. Эти методы способствуют развитию не только академических навыков, но и социальных компетенций.

Преимущества методов сотрудничества

1. Формирование сообщества: Учащиеся учатся взаимодействовать друг с другом, строить доверительные отношения и работать в команде.
2. Углубленное понимание предмета: Работая над проектами, студенты исследуют темы более глубоко и всесторонне.
3. Повышение мотивации: Совместная работа над задачами и проектами способствует повышению заинтересованности и мотивации к обучению.

Цифровые технологии в образовательном общении: современные цифровые технологии играют ключевую роль в преобразовании общения в образовательной среде. Платформы для дистанционного обучения, такие как Zoom, Microsoft Teams и Google Classroom, предоставляют возможность вести занятия в режиме реального времени, а также организовывать записи лекций и семинаров. Это позволяет студентам учиться в удобное для них время и темпе, а также активно участвовать в обсуждениях через чаты и видеоконференции.

Диалогическое общение между преподавателями и учащимися является ключевым элементом современного образовательного процесса. Использование цифровых технологий, интерактивных методов и методов сотрудничества помогает создать более эффективную и увлекательную образовательную среду, в которой студенты могут активно участвовать в процессе обучения, развивать свои навыки и достигать высоких результатов. Для успешного внедрения этих инноваций необходимо постоянное обновление знаний преподавателей и их готовность к изменениям. В условиях современного образования общение играет ключевую роль в педагогическом сотрудничестве. Оно не только формирует сознание и организует деятельность учащихся, но и способствует воспитанию и обучению.

Список использованной литературы:

1. Крупская Н.В. Основы диалогического обучения в современном образовании. — М.: Издательство РУДН, 2016.
2. Рогов Е.И. Психология педагогического общения: современные подходы и технологии. — М.: Издательство МГУ, 2018.
3. Сидорова Л.И. Интерактивные методы обучения в высшей школе. — СПб.: Питер, 2020.
4. Зинченко В.П., Петрова А.В. Методология современного образования: проблемы и решения. — Казань: Издательство КГУ, 2021
5. Рахимов А. Р. Инновационные подходы в образовательном процессе. — Ташкент: Узбекское государственное издательство, 2019.
6. Усманов Б. М. Педагогические технологии и методы активного обучения. — Ташкент: Издательство ТГПУ, 2020.
7. Касимова Н. А. Диалог в образовательном процессе: теоретические и практические аспекты. — Ташкент: Издательство "Фан", 2021.

WAYS OF APPLYING DIGITAL TECHNOLOGIES FOR LANGUAGE LEARNING AT PRIMARY SCHOOLS.

Abdullayev Shavkatjon Shokirjon o'g'li
Namangan davlat universiteti stajyor-o'qituvchisi

Annotation: In this article, the ways of applying digital technologies for language learning at primary schools and digital technology-based exercises will be investigated with the help of language pedagogy experts' experiences.

Key words: Digital technology, language acquisition, problem solving skills, task-based exercises.

With the advent of technological era, all spheres witnessed improvements in all fields significantly. As time goes by, the digital literacy of people is also increasing regularly. This allows people to be more efficient in their field. Current trending requirements for teachers are also different at all educational institutions. At past, instructors used to focus on conducting a lesson with a plain blackboard and certain methods. However, new technological era requires from pedagogical specialists to work more on efficient ways of teaching. With the help of information technology, the workload on teachers has been reduced considerably which allow them to spare enough time to deal with teaching process. They do not have to a pile of worksheets or explain a new topic several times. However, teachers are to prioritize to use current conveniences properly. To be more specific, they should implement the right type of information technology in classroom. In this regard, teachers have to acquire deep understanding about the usage of digital technologies in learning process.

Types of digital learning activities

Task-based learning activities

Although language digital learning tools have the same purpose which is easing the understanding process for students, they can be applied in variety of ways. One of them is task-based

learning activities which includes using target language in order to complete a task. In most cases, the task is related to real life situations.

Examples of task-based activities could be watching a video (e.g. a TED video) on a specific topic and discuss it in pairs or small groups (3 to 4 students) while focusing on some discussion points. Depending on the level of students, the teacher might need to prepare a list with unknown words and expressions beforehand and introduce it to students before the activity. Other tasks may involve students (working in pairs or small groups) using the Internet to look up information on a topic (each group would look up different data) then share this information with the class. They can also be asked to evaluate the data they find in the Internet (e.g. the design of specific websites in business classes).[1] Currently, many schools have been provided with up to date technologies allowing teachers to conduct a lesson efficiently. Teaching new words and vocabulary all the time make students bored and leads to decrease in knowledge accumulation process. As above mentioned, one of the type of task-based activities is watching a video on a relevant topic. For instance, if a teacher selects a suitable topic for their learners, all pupils can be engaged. Alternative topics for primary school children can be about nature, animals or cartoons. After watching a video on a certain topic, learners are asked to discuss the case or thoughts on it. Through discussion, the teacher will be able to sharpen children's mindset and improve vocabulary range. Implementing this type of teaching method will bring a positive atmosphere in class and act as a motive for students.

Empowering creative thinking and problem solving skills

Multimedia tools can also be used activities that help to stimulate pupils' creative thinking and problem solving skills. Undoubtedly, the teachers have to be careful about choosing appropriate materials for students. To be more specific, creative thinking and problem solving activities require particular knowledge to deal with and the right selection of content can be efficient. To illustrate, short video about animated animals without sound can be played for elementary school students and the task will be to make a suitable story on the matter. In this case, pupils are motivated to think critically and guess the possible event. While making a story on the video, learners have to pay attention several details such as length of the video, summary. Furthermore, problematic case studies can be applied for primary school children as the globalization requires high awareness about the current trends, and jobs need candidates with well-organized logical thinking and capacity to act efficiently in problems at work place. Tailoring youngsters' critical thinking will definitely improve the possibility of being promoted to high level professions. To illustrate, a case may be about family related or studies such as dealing with family problems with members or negotiation with group mates at school. As an example, an animated video about a pupil who steals his or her friend's certain possession deliberately can be played during the lessons. However, he or she starts to regret committing the offense. No matter how much he or she tries, it is too late and if the action is revealed by his or her friend, it will not bring a good consequence. After playing the video in class, teacher may ask questions about how to solve the current problem and pupils are motivated to suggest their options. As teachers are more experienced in solving problems than pupils, he or she will control the situation and finally gives the best option. It is undeniable that this phenomenon can be experienced in anyone's life and it is clear that finding a way out is difficult. If pupils broaden their horizon about how to behave in this type of situations from early age, they will not have difficulty in overcoming up and downs of future life.

Technology-mediated tasks

Building on the basic principles of TBLT, technology-mediated tasks are meaning and goal-oriented, communicative, authentic, and oriented to learning by doing. The first technology-mediated tasks that appeared in SLA and computer-assisted language learning (CALL) research were understood more as generic types of tasks, closer to their definition in the weaker version of TBLT,² They were tasks such as jigsaw, dictogloss, information-gap activities, decision-making (close-ended) or discussion tasks (open-ended). [2]

References:

1. Nagy, T. (2021). Using Technology for Foreign Language Learning: The Teacher's Role. Central European Journal of Educational Research, 3(2), 23–28. <https://doi.org/10.37441/cejerr/2021/3/2/9347>
2. González-Lloret, M. (2017). Technology for Task-Based Language Teaching. In A.C.Chapelle & S. Sauro (Eds.), Handbook of Technology and Second Language Teaching and Learning (pp. 234–247). John Wiley & Sons, Inc. Published.
3. Ghanizadeh et al., 2015 A. Ghanizadeh, A. Razavi, S. Jahedizadeh Technology-enhanced language learning (TELL): A review of resources and upshots International Letters of Social and Humanistic Sciences, 54 (2015), pp. 7387

TALABALARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Abdusattarova Zaynab Abdujalil qizi

JDPU 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola PISA matematik muammolarini hal qilishda talabalarning matematik savodxonligini rivojlantirishda loyihaviy ta'lim texnologiyalarining ahamiyatiga qaratilgan. Matematik savodxonlik - bu shaxslarning matematikani turli kontekstlarda shakllantirish, ishlatish va sharhlash qobiliyatidir. O'quvchilarning matematik savodxonlik ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladigan, o'quvchilarning ishlash usulida loyihaviy texnologiyalar orqali amalga oshirish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: matematik savodxonlik, loyihaviy ta'lim texnologiyalari

Matematikada matematik savodxonlik insonlarga matematikaning hayotdagi o'rni va qo'llanilishi va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari, insonlar bu qobiliyatlardan turli xil hayotiy vaziyatlarga oid masalalarni matematik tarzda matematik tamoyillarga asoslangan holda foydalanishlari mumkin (Rizki & Priatna, 2019); Shuning uchun boshlang'ich maktabdan universitet darajasiga qadar matematikani mukammal o'rganishi kerak (Nyuton va Tonelli, 2020; Rojers va Kosko, 2019; Sarama va Klements 2009; Stodolskiy, 1988 yil; Totto, Pek, Shvil, Bankov, Senk, Rodriges, Ingvarson, Reckase va Rouli, 2012). Matematik savodxonlik hali ham asosiy matematika ta'limida katta muammo bo'lib qolmoqda, shu sababli savodxonlikni oshirish butun dunyo bo'ylab insonlarga zarur ma'lumotlarni topish, tanlash, sharhlash, tahlil qilish va ishlab chiqarish uchun savodxonlik ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi. (Genlott & Gronlund, 2016). Oldingi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar ta'lim va tarbiya jarayonlarini takomillashtirish, talabalarning matematikani o'rganishdagi yutuqlarini oshirish uchun barcha sa'y-harakatlarini amalga oshirib kelganlar (As'ari, 2015). Ammo, so'nggi kuzatuv natijalaridan shu masala ma'lum bo'ladiki, ulardan biri, talabalarning matematikani o'rganishda matematik savodxonlik ko'nikmalarining pastligi bilan bog'liq (Ayalon & Wilkie, 2020; Xu, Gong, Lay va Leung, 2018; Ketonen va Hotulainen, 2019).

Matematik savodxonlik, asosan, shaxsni turli hayotiy jabhalarda matematikani qo'llash va tahlil qilish, matematik fikrlash va matematik tushunchalar, protseduralar, hodisalarni tasvirlash, tushuntirish va bashorat qilish uchun faktlar va vositalarni shakllantirish qobiliyatidir. Matematik qobiliyatlari kishilarga hayotning barcha jabhalarida va konstruktiv, faol tarzda va mulohaza yuritishda zarur bo'lgan ongli qarorlar qabul qilishda muhim rol o'ynashini tushunishga yordam beradi. (Colwell & Enderson, 2016; Genlott & Gronlund, 2016; Purpura, Shmitt va Ganley, 2017). Matematik savodxonlik o'quvchilarning sinfda olingan matematik bilim va ko'nikmalarni haqiqiy hayotiy tajribalari va matematika bilan bog'liq har qanday vaziyatni tushunish, qo'llash imkoniyatini anglatadi. Bundan tashqari, matematik savodxonlik matematik bilimlarni qanday va qachon amalga oshirish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Matematik savodxonlik komponentlari ikkita, ya'ni bilim va malakadan iborat. Bilim real hayotda duch keladigan muammolar hal qilish uchun foydalaniladigan kontseptual va protsessual

bilimlardir. Kontseptual bilim matematik mavzular g'oyalar, tamoyillar, qonunlar, formulalar va tushunchalar bo'yicha faktlarni bilishni anglatadi. Protessual bilim matematik protseduralar, matematik til va belgilardan foydalanish, grafiklar va jadvallarni sharhlash va chiza olishni anglatadi. Kompetentsiya talabalarining sinfda olingan matematik bilim va ko'nikmalarni haqiqiy hayotga tadbiq etish va matematika bilan bog'liq vaziyatlarni tushunib qo'llash qobiliyatini anglatadi (Sumirattana, Makanong, & Thipkong, 2017).

OECD (2015) matematik savodxonlikni bir necha aspektlarga ajratgan, ya'ni: (a) tarkib jihatidan, fazo va shakl, o'zgartirish va munosabat, miqdor va noaniqlik; (b) jarayon jihatidan, ta'riflash va hisoblash, muommoni yechish uchun aloqa va integratsiya matematik fikrlash haqida fikr yuritish, umumlashtirish va tushunish; (c) vaziyat yoki kontekstual jihatidan, shaxsiy, ta'limiy va kasbiy, jamoaviy va ilmiy yoki intramatematikani o'z ichiga oladi

OECD (2017) o'quvchilarning matematik savodxonlik ko'nikmalarini tahlil qilishda quyidagi matematik jarayonlarni e'tiborga olgan: (a) masalani matematik shaklda modellashtirish; (b) matematik tushunchalar, faktlar, protseduralar va mulohazalarni qo'llash; (c) talqin qilish, qo'llash va olingan natijalarni baholash.

PISA nazariyasini ishlab chiqishning asosiy tayanchi bo'lgan yettita asosiy matematik ko'nikmalar quyidagilar: matematik savodxonlik jarayoni: a) muloqot, matematik savodxonlik muloqotni o'z ichiga oladi; (b) matematika, matematik savodxonlik ko'nikmalari matematik qobiliyatlarni yoki matematikani modellashtirishni ham o'z ichiga oladi; (c) tasvirlash, bu matematikani obyektlar, masalan, grafikalar, jadvallar, diagrammalar, rasmlar, tenglamalar, formulalarni ifodalash qobiliyati; d) mulohazalar va dalillar, muammoning yechimini asoslay oladigan xulosalar mantiqiy fikrlash jarayonlarining omili sifatida; (e) loyihalash, muammolarni hal qilish strategiyalari, bu qobiliyat insonning muammolarni bartaraf etish uchun matematikadan foydalanish qobiliyati bilan bog'liq; (f) belgilarlardan foydalanish, rasmiy va texnik til, va undan amalda foydalanish, izohlash, matematik kontekstni manipulyatsiya qilish qobiliyati tegishli muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi; (g) matematik vositalardan foydalanish;

Matematik savodxonlik 6 darajadan iborat (OECD, 2015). PISA savollari olti daraja shaklda keltirilgan. PISA savollarining tavsifi talabalarining matematik savodxonligi darajasiga qarab quyida ko'rsatilgan:

1-jadval. PISA talabalarining matematika savodxonligi darajasi

Daraja tavsifi

1 Muntazam muammolarni hal qilish uchun bilimlardan foydalanish va umumiy kontekst muammolarini hal qilish

2 Masalalarni izohlash va formulalar bilan yechish

3 Yechishda protseduralarni to'g'ri bajarish muammolar va muammolarni hal qilish strategiyalarini tanlash

4 Modellar bilan samarali ishlash va tanlash va turli tasvirlarni birlashtirish, ularni real hayotga bog'lash

5 Murakkab vaziyatlar uchun modellar bilan ishlash va murakkab muammolarni hal qilish

6 Matematik masalalarni yechishda mulohazalardan foydalanish, ularni umumlashtirish, shakllantirish va natijalarni yetkazish.

PISA savollari talabalarining matematik savodxonlik qobiliyatlarini aniqlash uchun ishlatiladi. PISA savollari o'quvchilarning muammolarni hal qilishda matematik savodxonlik ko'nikmalarini aniqlashga qaratilgan matematik jarayonlarni o'z ichiga oladi. Shu sababli PISA matematikasini yechishda o'quvchilarning matematik savodxonlik ko'nikmalarini loyihaviy ta'lim texnologiyalari orqali rivojlantirish jarayonlarini ko'rib chiqamiz.

PISA xalqaro tadqiqot dasturini amalga oshirishda loyihaviy ta'lim texnologiyalari muhim rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqotda o'quvchilar loyiha ustida ishlaydilar. O'qitish o'quvchi shaxsiga qaratilgan, o'qituvchi esa ko'makchi vazifasini bajaradi. Uzoq muddat davomida o'quvchilar guruhlarda ishlaydilar, ma'lumotlar izlaydilar, ekspertlarga murojaat qiladilar, loyiha yakunida amalga oshirilgan ishlar yuzasidan taqdimot qiladilar (veb-sayt yaratadilar, broshyura yoki buklet yasaydilar, videoklip yaratadilar). Loyiha davomida o'quvchilar bir qancha turli xil masalalarni hal

etadilar, lekin loyiha har doim ham muammoni hal etishga qaratilgan bo'lmisligi mumkin. Loyihalar tadqiqotlarga asoslangan bo'lishi mumkin, lekin loyiha o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishni maqsadida amalga oshirilmisligi ham mumkin.

An'anaviy ta'lim.

Matematika darsi.

O'qituvchi mavzuga oid teorema yoki ta'rifni sinf taxtasida tushuntiradi hamda tegishli masala va mashqlardan namuna yechib ko'rsatadi. O'quvchilar darslik bilan ishlaydi, namunadagi yechilgan misol va mashqlarga asoslanib darslikdagi misollarni va testlarni ishlaydilar. O'qituvchi esa shunga asosan o'quvchilarning mavzuga oid bilimlarini tekshiradi.

Loyihaviy ta'lim texnologiyasi asosida matematika darsi. To'rtburchaklar, ularning xossalari, turlari, tomonlari o'rtasidagi munosabatlar, perimetr va yuza tushunchalariga oid mavzuni o'quvchilar loyihaviy texnologiya asosida o'rganadilar. Bunda, ular maktab sport maydonchasini qurish, uning loyihasini tuzish, o'lchami, kerakli qurilish ash'yolari haqida hisob-kitob ishlarini amalga oshiradilar. Loyiha davomida o'quvchilar maktab atrofida yashovchi aholi o'rtasida ushbu sport maydonchasi qanday bo'lsa ular uchun qulayliklar tug'diradi degan savol bilan murojaat qilishib so'rovnomalar o'tkazadilar. Loyiha yakunida esa barcha hisob-kitob ishlari, chizmalar va aholi fikrlarini maktab ma'muriyatiga taqdim etadilar.

"Kasrlar" loyihasi. Ushbu loyihada o'quvchilar kasrlarning hayotimizdagi ahamiyatini o'rganadilar. Ushbu matematik tushuncha real hayotiy masalalarni yechishda kasrlardan foydalanadigan insonlar nuqtayi nazaridan kelib chiqqan holda o'rganiladi. Bunda, o'quvchilar oshpazlar rovida o'zlarining kasbiy faoliyatlarida kasrlardan foydalanishadimi degan savolga javob topishadi. Talabalarning matematik savodxonligining samaradorligini oshirishda ta'lim jarayonida loyihaviy texnologiyalardan foydalanish muvaffaqiyatli yechim sanaladi. PISA matematikasini yechish muommoli va mantiqiy savollarga ushbu texnologiya orqali javob topish o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Aniq formulalari bo'lgan savollarga javob topishga odatlangan ta'lim oluvchilarni texnik yodlash orqali murakkab hayotiy vaziyatlarda o'zining amaliy qiymatiga ham ega bo'lmagan an'anaviy ta'lim jarayonidagi matematika darsiga loyihaviy yondashuvning natijasi shuni ko'rsatadiki, ularda savodxonlik qobiliyatlarini ijodiy fikrlash, tashabbusni namoyon qila olish bilan birga matematik muloqot, shuningdek, yuqorida sanab o'tilgan PISA matematikasini darajalarini samaraliroq egallashga yordam berishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Genlott, A. A., & Gronlund, A. (2016). Closing the gaps-improving literacy and mathematics by ict-enhanced collaboration. *Computers and Education*, 99, 68–80. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.04.004>
2. OECD. (2006). Assessing scientific, reading and mathematical literacy: A framework for PISA 2006. Program for international student assessment, 192. <https://doi.org/10.1787/9789264026407-en>. OECD. (2015). Learning for Tomorrow's World First Results from PISA 2003.
3. OECD. (2017). PISA 2015 Mathematics framework. 65–80. <https://doi.org/10.1787/9789264281820-5-en>.
4. Rizki, L. M., & Priatna, N. (2019). Mathematical literacy as the 21st-century skill. *Journal of Physics: Conference Series*, 1157(4). <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1157/4/042088>.
5. Rogers, K. C., & Kosko, K. W. (2019). How elementary and collegiate instructors envision tasks as supportive of mathematical argumentation: A comparison of instructors' task constructions. *The Journal of Mathematical Behavior*, 53, 228–241. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jmathb.2018.08.004>. Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children.
6. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203883785>. She, H. C., Stacey, K., & Schmidt, W. H. (2018). Science and mathematics literacy: PISA for better school education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 16, 1–5. <https://doi.org/10.1007/s10763-018-9911-1>.

7. Stodolsky, S. S. (1988). The subject matters: Classroom activity in math and social studies. USA: University of Chicago Press. Sumirattana, S., Makanong, A., & Thipkong, S. (2017). Using realistic mathematics education and the DAPIC problem-solving process to enhance secondary school students' mathematical literacy. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(3), 307–315. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2016.06.001>

8. Newton, X. A. & Tonelli, E. P. (2020). Building undergraduate STEM majors' capacity for delivering inquiry-based mathematics and science lessons: An exploratory evaluation study. *Studies in Educational Evaluation*, 64. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2019.100833>

TALABALARDA INDIVIDUAL HAMDA GURUHIY ISHLASH ORQALI DAXLDORLIK HISSINI OSHIRISH

Allayorova Sarvinoz Baxtiyorovna

ChDPU Pedagogika fakulteti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi

Karimberdiyeva Zilola Komiljon qizi

CHDPU "Pedagogika va psixologiya" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada yoshlar faoliyati va jamiyat taraqqiyoti o'zaro bog'liqligi, talaba yoshlarda ma'suliyatlilik hissini oshirish. Shuningdek, oliy ta'lim tizimidagi ta'lim – tarbiya jarayonida talabalarning ijtimoiy daxldorlik fazilatlarini shakllantirishning ijtimoiy– pedagogik xususiyatlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: talabalar, ijtimoiy faollik, guruh bn ishlash, individual ishlash, e'tiqod, vatanparvarlik tarbiyasi, ta'lim islohotlari, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy daxldorlik.

Insoniyat taraqqiyotiga nazar tashlansa, uning rivoji bevosita ta'lim, ilm-fan bilan bog'liq ekani ko'rinadi. Bularsiz hech bir soha rivojlanmagan, kashfiyotlar qilinmagan, zamonlar yangilanmagan bo'lardi, balki. Asrlar o'tsada, bu haqiqat o'zgarmadi. Hozir ham dunyoning umumiy qiyofasi ilm-fan asosida takomillashib, o'z shaklini belgilamoqda. Hatto, davlatlarning rivojlanganlik darajasi ulardagi ta'lim taraqqiyoti bilan baholanyapti. Shunga mos tarzda, jahonda ta'lim, ilm-fan sohalari shiddat bilan rivojlanishda davom etmoqda. Global rivojlanish esa sohada yangicha yondashuvlar, zamonaviy tendensiyalar, ilg'or o'qitish tizimlarini joriy etishga keng yo'l ochmoqda.

Ilm-fan bir joyda qotib turadigan soha emas, doimiy yangilanishlarni taqazo etadi. Masalan, bir vaqtlar ta'limda umumiylik, barcha o'quvchilarni bir xil, o'zgaras dasturlar asosida o'qitish shakli keng qo'llanilgan bo'lsa, bugunga kelib aksariyat davlatlarda individual ta'limga faol o'tilgan. Bu uzluksiz ta'limning har bir bosqichida tadbir etilyapti. Ya'ni, ta'limning maktabgacha, maktab, oliy ta'lim va oliy ta'limdan keyingi ta'lim bosqichlarida individullikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu zamonaviy tilda ta'lim traektoriyasi, deb ham yuritiladi. Ta'lim faoliyatini individuallashtirishning eng istiqbolli modellaridan biri — bu ta'lim traektoriyasi hisoblanadi. Boshqa ta'lim bosqichlari singari oliy ta'limda ham bu usulning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Gap shundaki, ta'lim traektoriyasi har bir talabaning ta'limda shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishning individual shakli bo'lib, ta'lim jarayoni davomida yigit-qizlarning tashkiliy, ijodiy va boshqa shaxsiy qobiliyatlari aniqlanadi hamda shunga mos ravishda yo'naltiriladi. YA'ni har bir talaba bilan uning qiziqishlari, kasbiy istaklari asosida individual ishlanadi. Traektoriya so'zining o'zi haqida gap ketganida esa, ko'pchilik fizik tushuncha — jismlarning harakati davomida qoldirgan izini tasavvur qiladi. Biroq biz so'z yuritayotgan traektoriya jismlarning emas, aynan talabalarning kelajak kasbiy faoliyatini belgilaydigan ta'lim traektoriyasi ya'ni, ularning sifatli ta'lim strategiyasini nazarda tutadi.

Individual ta'lim traektoriyasi bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etish maxsus metodologiya va texnologiyani talab qiladi. Zamonaviy didaktikada bu muammoni hal qilish uchun odatda ikkita qarama-qarshi usul taklif etiladi, ularning har biri individual yondashuv deb ataladi. Birinchi usul — tabaqalashtirilgan ta'lim bo'lib, unga ko'ra har bir talabaga individual yondashish, u o'rganayotgan materialni murakkablik, diqqat-e'tibor darajasiga qarab farqlash taklif etiladi. Buning uchun talabalar odatda guruhlariga yoki darajalarga bo'linadi.

Ikkinchi usul talaba o'zi o'rganadigan ta'lim sohasiga nisbatan o'z ta'lim yo'lini tanlashini nazarda tutadi. Boshqacha qilib aytganda, har bir talabaga barcha o'quv fanlarini o'zlashtirish uchun o'z ta'lim traektoriyasini yaratish imkoniyati beriladi. Biroq bu usul mamlakatimiz ta'lim muassasalarida kamdan-kam uchraydi. Chunki u tashqaridan qo'yilgan umumiy maqsadlar fonida talabalarning nafaqat individual harakati, balki har birining turli xil ta'lim modellarini o'ziga xos tarzda va shaxsiy salohiyati bilan bog'liq holda bir vaqtning o'zida ishlab chiqish hamda amalga oshirishni talab qiladi.

Shu bois, yurtimizda birinchi usul — individual ta'lim keng tarqalib, uni amalga oshirishda zamonaviy yondashuvlar ommalashib boryapti. Uning o'ziga xos tomoni, talaba ta'lim jarayoni, grafik holati kabilarni individual tanlab, mavzuni o'zlashtirishda bosqichma-bosqich to'liq mustaqillikka o'tib boradi. O'qituvchi esa bu jarayonda talabaga maslahatchi sifatida qatnashib, uni yo'naltirib turadi. Talabaga shaxsiy manfaatlari, o'quv faoliyatining xususiyatlari, ta'lim olish usullari, o'quv materialini o'zlashtirish xususiyatlari, o'quv faoliyati turlarini hisobga olgan holda tanlash imkoniyati beriladi. Individual ta'lim traektoriyasini tuzishda eng muhimi ham shu, avvalo, talabaning imkoniyatlari, qobiliyatlari, istiqbollari, natijaga erishish uchun bajarmoqchi bo'lgan sa'y-harakatlarini baholashdan iborat.

Ammo individual ta'lim har bir talaba bilan yakka holda ishlashni nazarda tutmaydi. Bu usul talabalarning har birida mustaqil holda yakka ishlay olish ko'nikmasini shakllantirish bilan bog'liq. Bunda talaba o'z individual fazilatlari va qobiliyatlariga asoslanib, o'zining ta'lim traektoriyasini quradi. Ta'lim jarayoni davomida "o'zlashtirish xaritalari"ning turlari va imkoniyatlarini o'rganadi, ularga doska bilan ishlashning turli texnikalari namoyish etiladi, dars va mashg'ulotlarda ishtirokchilarning faolligini oshirish va jarayonga diqqatini jamlash uchun qo'llanilishi lozim bo'lgan akademik yo'naltirilgan harakatli topshiriqlar to'plami beriladi.

Umuman, ta'limning individual traektoriyasi talabaning ta'limdagi shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqaradi. Bu bilan ularning bir necha huquq va imkoniyatlari ham ta'minlanadi. Masalan, har bir o'quv fanida individual ma'no va maqsadlarni tanlash yoki aniqlash, asosiy tushunchalar va toifalarni shaxsiy talqin qilish va tushunish, individual ta'lim dasturlarini tuzish, o'z faoliyatini nazorat qilish, aks ettirish va o'z-o'zini baholash usullarini tanlash huquqi beriladi. O'rganiladigan fanlar, ijodiy laboratoriyalar va asosiy o'quv rejasiga muvofiq bo'lgan darslarning boshqa turlarini individual tanlash huquqlari ham shular jumlasidan.

Ijtimoiy daxldorlik deganda – shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga ham jismonan ham ma'nan mansubligi, uning yutuq va kamchiliklariga hamda yaxshi va yomon fazilatlariga aloqadorligini anglatadi.

Talaba – yoshlarda ijtimoiy daxldorlikni rivojlantirish, buzg'unchi g'oyalarga qarshi tura oladigan mafkuraviy immunitetning shakllanishi bilan ham bogliq. Mafkuraviy immunitetga ega bo'lgan talabaning esa ma'naviyati yanada yuksalib boradi. Sababi unga ma'naviy tahdid va mafkuraviy xurujlar zarar yetkaza olmaydi.

Bugungi oliy ta'lim tizimi talabalarda faol fuqarolik va ijtimoiy dahldorlik fazilatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan integrallashgan axborotlarni taqdim etishga alohida e'tibor qaratishi lozim. Mazkur jarayonda shakllantirilgan sifatlar, birinchi navbatda, talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qoladi va ularni siyosiy faollikka undaydi. Rivojlanish tendensiyalari va rivojlangan bozor Iqtisodiyoti sharoitiga moslashganlik, intellektual ijtimoiy barqarorlik, tashavbuskorlik va faol fuqarolik kabi xususiyatlar bugungi yoshlarga xos bolishi kerak.

Talaba-yoshlarda ijtimoiy daxldorlik fazilatini shakllantirish o'ta mas'uliyatli vazifa bo'lib, bu ish bevosita tarbiyachilarimiz – professor-o'qituvchilardan o'ta yuksak pedagogik mahoratni, pedagogik etika va insoniy madaniyatni talab etadi.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonida va darslarda tashqari faoliyatlarisamaradorligi asosida talabalarda daxldorlik tuyg'usi natijalari quyidagicha namoyon bo'ladi:

- talabalarda o'zligini anglash sifatida namoyon bo'ladi;
- talabalarda jamiyat ishlariga mas'uliyat, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash Istagi sifatoda namoyon bo'ladi;
- talabalarda turli tahdidlardan himoyalaniish quvvati sifatida namoyon bo'ladi;

-talabalarda burch va mas'uliyatni ongli anglashga va uni sidqidildan bajarishga yo'naltiradi ; Xulosa qilganda, talabalarda ijtimoiy daxldorlik fazilatlarini rivojlantirishning

Pedagogik-psixologik omillarini to'g'ri tahlil etish, mavjud vaziyatga ratsional baho berish va istiqboldagi vazifalarni va mavjud muammolarni bartaraf erishga qaratish dolzarb vazifa bo'lib qolaveradi. Shu bois jamiyatda talaba-yoshlarni ijtimoiy daxldorlikka yo'naltirish muhim ijtimoiy talab hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fayziyev Sh I. Sh. Formation of civil society through participation education / "Science and Education" Scientific Journal. October 2020 / Volume
2. Tursunova, D. T., Abobakirova, O. N., Buzrukova, D. M., Mahmudova Pedagogik amaliyotning bo'lajak o'qituvchi faoliyatida tutgan o'rni European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)
3. Hamrayeva, O. F. Q. (2023). Oliy ta'lim muassasasi talabalarini kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning ayr jihatlar. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1), 537-544.
4. Usarov J.E "Individual ta'lim trayektoriyasi mustaqil fikrli yoshlar safini kengaytoradi" Yangi O'zbekiston gazetasi.
5. Allayorova, S. B. (2023). Ta'lim samaradorligini o'stirishda integratsiya sharoitining didaktik imkoniyatlari. Mugallim, 1(1), 213-218.
6. Allayorova, S. B. (2023). Ta'limda innovatsion uslublarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishning nazariy asoslari. NamDU xabarlar, 2(2), 453-460.
7. Allayorova, S. B. (2022). Ilmiy tadqiqot klasterning nazariy asoslari. Konferensiya, 3(3), 174-176.
8. Allayorova, S. B., Ximmataliyev, D. O. (2022). Ta'lim tizimida integratsiya pedagogik innovatsion klasteri. Konferensiya, 2(2), 125-127. 9. Allayorova, S. B. (2022). O'quvchilarda didaktik o'yinlar orqali kreativ fikrlashni shakllantirish. Konferensiya, 1(1), 431-433.
9. Allayorova, S. B., Janbayeva, M. S. (2022). Formation of Creative Activity in Students Through the Use of Problematic Education in the Educational Process. International Journal of Development and Public Policy, 2(3), 110-114.
10. Аллаёрова, С. Б., & Кораев, С. Б. (2021). Ўқиш саводхонлигига қўйилаётган замонавий талаблар (PIRLS халқаро баҳолаш

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING SAMARALI METODLARI

Amanova Gulnoz Abdukayumovna

Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari markazi doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogika oliy ta'lim muassasalarida samarali metodlardan foydalanish masalalari yoritib berilgan bo'lib, tadqiqotchilik (evristik) metodning amalga oshirish jarayoni bayon qilingan.

Kalit so'zlar. Evristik, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, metod, rivojlantirish.

Tadqiqotchilik usuli talabalarda va o'quvchilarda maqsadli o'rganishni ta'minlaydi va o'rganish jarayonini maqsadli bo'lishini talab qiladi. Talabalar uchun ma'qul bo'lgan ma'lumotlarga chuqur kirishish, o'quv jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi. Guruhda hamkorlikda faol ishlash, fikr almashish, ikki tomonlama fikr almashish tushunchalarini oshirish, fikrlarni baholash va taqqoslashni rag'batlantirishga yordam beradi. Tadqiqotchilik usuli asosida o'quv jarayoni qanday ishlashini aniqlaymiz.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, bu paradigma individuallik va ijodkorlikning uyg'unligiga asoslangan. Ammo nazariy tushunchalarni takomillashtirish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun dastlabki tayyorgarlik muhim ahamiyatga ega.

Shuning uchun ta'limda tadqiqotchilik yondashuvni joriy etish va qo'llash yo'lidagi birinchi qadam tayyorgarlik bo'ladi. Ushbu bosqichda o'qituvchi nafaqat mo'ljallangan mavzuni, o'quv soatlarini va h.k. hisobga olgan holda dars rejasini tuzishi kerak, balki harakatlarning "mulohaza yuritish" traektoriyasini ham ko'rsatishi kerak: muayyan vaziyatni yaratish orqali tegishli fikrlarni, qoidalarni, atamalarni tushunib olishlariga erishish, so'ngra talabalar uchun "yo'naltiruvchi" savollar ro'yxatini tayyorlashi lozim.

Shu bilan birga, bu bosqich darsga tayyorlanishi kerak bo'lgan talabaga ham bevosita ta'sir qiladi: mavzu bo'yicha bilimlarni yangilash, qo'shimcha adabiyotlarni o'rganish va hokazo. Har qanday masalani muhokama qilish uchun albatta aql-idrok talab qilinadi, shu sababli talaba albatta mavzuni avvaldan mustaqil o'qishi, o'zlashtirishi ziyon qilmaydi.

O'qituvchining tayyorgarligi esa yanada puxta va mashaqqatli bo'ladi, chunki u mavzuni ochishi, dars formatini va maqsadli auditoriyani rivojlantirishning asosiy evristik metodlarini talabaga yetkaza olishi kerak.

Ikkinchi bosqich - rejalashtirilgan vazifalarni hisobga olgan holda darsning olib borilishi. Bunda o'qituvchi aniq vaziyatni, shart-sharoitlarni tasvirlab beradi va talabalarni mulohaza yuritishga, muhokama qilishga, har bir taklif qilingan yechim yoki taklifni asoslashga undaydi. Darsning diqqat markazida o'tilayotgan mavzuni hisobga olgan holda aniq muammoli vaziyat bo'ladi. Tadqiqotchilik metodlarini amalga oshirishning ikkinchi bosqichi doirasida bilimlar qabul qilinadi va umumiy va maxsus ko'nikmalarni rivojlantirish amalga oshiriladi: vaziyatni tahlil qilish, yechim izlash, tanlangan javoblarni asoslash kabi. Bundan tashqari, har bir talaba tayyorgarlik darajasiga muvofiq, o'z tasavvuriga, qobiliyati va ko'nikmalariga tayangan holda o'z shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini kuzatib boradi. Darhaqiqat, u eski bilimlari asosida "yangi g'ildirak ixtiro qiladi" va mavzuni yanada puxtarok tushunadi va andlaydi, mavjud imkoniyatlarni haqiqatga moslashtirishni o'rganadi va hokazo.

Tadqiqotchilik metodining uchinchi bosqichi - bu anglab yetish, xulosa qilishdir. Ushbu bosqichda o'qituvchi yakuniy natijani, darsning maqsadini eslatib o'tadi va talabalar o'rtasida topshiriq/savolni hal qilishning o'ziga xos xususiyatlarini qayd etadi: yondashuvlar, dalillar, yechimning o'ziga xosligi, yechimga olib borgan yo'lining uzunligi, uni hayratda qoldirgan narsa va boshqalar. Lekin eng muhimi, talabalar mavzuni yaxshiroq tushunishlari va o'zlarining tasavvurlari va mulohazalari asosida uni chuqurroq anglab yetishlaridir. 1-jadvalda evristik ta'limni amalga oshirish bosqichlarida pedagog va talabaning vazifalari yoritilgan.

1-jadval

Tadqiqotchilik metodini amalga oshirish bosqichlari

Bosqichlari	Pedagog	Talaba
Roli	Mentor, maslahatchi, koordinator	Tahlilchi
Tayyorgarlik bosqichi	Darsni rejalashtirish, topshiriqlarni tayyorlash va mavzu bo'yicha shartlarni / vaziyatni tavsiflash, savollar tuzish.	O'tilgan materiallarni takrorlash. Fikrlash va qo'llash uchun yetarli bo'lgan asosiy yoki boshlang'ich tushunchaga ega bo'lish uchun mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlarni o'rganish.
Amalga oshirish bosqichi	Talabalarni dars sharoitlari, topshiriq yoki vaziyat bilan tanishtirish, muhokamani shakllantirish, dars rejasini hisobga olgan holda talabalar harakatini muvofiq-lashtirish.	Vaziyatni tahlil qilish, fikrlash, g'oyalarni shakllantirish va ularni asoslash.
Yakuniy bosqich	Umumiy natijalarni sarhisob qilish, maqsad va olingan natijani bayon qilish.	Yutuqlar va natijalarni baholash, ularni dars maqsadi bilan taqqoslash.

Tadqiqotchilik usullari har doim mantiqqa, tanqidiy va ijodiy fikrlashga, vaziyatni tahlil qilishga asoslanadi, ammo ularni amalga oshirishning ko'plab variantlari mavjud.

Tadqiqotchilik metodining eng keng tarqalgan formatlari qatoriga quyidagilar kiradi: turli musobaqalar, viktorinalar, olimpiadalar, turli ijodiy faoliyat bo'lishi mumkin. Bunday holda, butun auditoriyani yoki guruhni qanday jalb qilish haqida o'ylash muhimdir.

Yozuvga e'tibor qaratiladigan, turli keyslardan foydalanishni o'z ichiga olgan darslar: mavzu bo'yicha insho yoki esse yozish, vaziyatli masalani yechish va boshqalar;

Og'zaki mashg'ulotlar: konsultatsiya, "mutaxassislar" uchrashuvi, munozara, aqliy hujum, ishbilarmonlik o'yini va boshqalar.

Talabalarda tadqiqotchilik tafakkurni shakllantirish imkonini beradigan pedagogik shart-sharoitlar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- Mustaqil ishlarning mavjudligi;
- Talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan yuqori darajadagi qiziqishni hosil qilish;
- O'qishga nisbatan ijobiy mayllarni shakllantirish;
- O'qitishning faol metodlaridan foydalanish;
- Talabalaridagi mavjud qobiliyatlarni rivojlantirish.

A.V.Xutorskiy evristik o'qitish metodlarini 3 guruhga ajratadi: kognitiv o'qitish metodlari; kreativ o'qitish metodlari; tashkiliy-faoliyatli o'qitish metodlari.

Birinchi tur (kognitiv) talabalarning kognitiv kompetensiyalarining rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ko'pincha ular motivatsiya va fan yoki mavzuga qiziqishni oshirish, savollar berishdan uyalmaslik, boshqalarga va atrofdagilarga hamdardlik ko'rsatish, sabab-natija munosabatlarini izlash, talabaning o'zligini aniqlashga yordam beradi, ya'ni talaba o'z rivojlanish traektoriyasini ishlab chiqishga ko'maklashadi.

Evristik ta'lim metodlarining ikkinchi guruhi kreativ metodlardir. Ular muammolarni hal qilishda ijodkorlikni rivojlantirish, tashabbus ko'rsatish va innovatsiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirishga ko'maklashishga qaratilgan. Ushbu metodlar ma'lum bir muammoga, mavzuga urg'u berib, shaxsning tasavvuri, hayolini tashkil etadi.

Evristik ta'lim metodlarining uchinchi guruhi tashkiliy va faoliyatga asoslangan. Uni amalga oshirish talabalarga intizomni, o'z ishiga mas'uliyatni rivojlantirishga, shuningdek, muammolarni hal qilishda malakali yondashuvni o'rganishga imkon beradi: ma'lumotni boshqarish va uni saralash, har bir qadamni rejalashtirish, dalillarni tanlash, gipotezalarni sinab ko'rish va yakuniy yechim yaratish va hokazo.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki bu metodlar yordamida yangi ma'lumotga ega bo'linadi, yangi yechim topish uchun motivatsiya xosil qilinadi, muammoning turli sabablari kashf qilinadi. Bu metodlar uning foydalanuvchilariga miyada mavjud turli "qoliplar"dan chiqishga va mavhum tushunchalarni ham anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibragimova G. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish // Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. T., 2017.-156 b.

2. Каптерев П.Ф. Эвристическая форма обучения в народной школе // Антология педагогической мысли России второй половины XIX - начало XX вю – М.: Педагогика, 1990. – С. 221.

3. Tolipov O', Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot.- T.: Fan, 2005. -205 b.

4. Хуторский А.В. Эвристическое обучение: теория, методология, практика: Научное издание. М.: Международная педагогическая академия, 1998. 266 с.

TA'LIM TARBIYANI TASHKIL ETISHDA MUSTAQIL FAOLIYATNI KLASTER TIZIMIGA MOSLASHTIRISH

Allayorova Sarvinoz Baxtiyorovna

ChDPU Pedagogika fakulteti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi

Nurullayeva Surayyo Ahmadjon qizi

ChDPU "Pedagogika va psixologiya" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ta'lim tizimida bugungi kunda asosiy metodik innovatsiyalar, o'qitishning interfaol metodlarini qo'llashning ahamiyati bir necha yillar davomida o'z isbotini topmoqda. Maktablarda tahsil olayotgan o'quvchilarga o'qitilayotgan "Sonlar to'plami" mavzusini "Klaster" metodi yordamida tushuntirish, olgan bilimlarini mustahkamlash maqsadida foydalanishga doir tavsiyalar berilgan bo'lib, ushbu metodlar to'g'risida qisqacha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: "Klaster" metodi, interfaol metodlar, haqiqiy son, ratsional va irratsional sonlar, chekli o'nli kasr, cheksiz o'nli kasr, manfiy va musbat sonlar.

Faol metodlardan biri "Klaster" metodidir. Klasterlarga ajratish - bakalavr o'qituvchilarga biror-bir mavzu to'g'risida erkin va ochiq tarzda fikr yuritishga yordam beradigan pedagogik strategiyadir. Bu metod ko'p vari-antli fikrlashni o'rganilayotgan tushuncha (hodisa, voqea)lar o'rtasida aloqa o'rnatish malakalarini rivojlantiradi.

Klaster so'zi g'ujm, bog'lam ma'nosini anglatadi. Klasterlarga ajratishni da'vat, anglash va mulohaza qilish bosqichlaridagi fikrlashni rag'batlantirish uchun qo'llash mumkin. U asosan yangi fikrlarni uyg'otish, mavjud bilimlarga etib borish strategiyasi bo'lib, muayyan mavzu bo'yicha yangicha fikr yuritishga chorlaydi. Biror mavzu bo'yicha klasterlar tuzishdan bu mavzuni mukammal o'rganmasdan oldin foydalanish maqsadga muvofikdir.

Klaster tuzishda guruhdagi barcha bakalavr o'qituvchilarning ishtiroketishi, shu guruh uchun g'oyalar o'zagi bo'lib xizmat qiladi.

Klaster metodi aniq ob'ektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning bo'lajak bakalavr o'qituvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Stil g'oyasiga muvofiq ishlab chiqilgan bu metod puxta o'ylangan strategiya bo'lib, undan bakalavr o'qituvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Guruh asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda ushbu metod guruh a'zolari tomonidan bildirilayotgan g'oyalarning majmui tarzida namoyon bo'ladi. Bu esa guruxning har bir a'zosi tomonidan ilgari surilayotgan g'oyalarni uyg'unlashtirish hamda ular o'rtasidagi aloqalarni topa olish imkoniyatini yaratadi.

Klaster metodidan foydalanish quyidagicha amalga oshiriladi: Nimaniki o'ylagan bo'lsangiz, shuni krg'ozga yozing. Fikringizning sifati to'g'risida o'ylab o'tirmay, ularni shunchaki yozib boring. Yozuvingizning orfogra-fiyasi yoki boshqa jihatlariga e'tibor bermang. Belgilangan vaqt nihoyasiga etmagunicha, yozishdan to'xtamang. Agar ma'lum muddat biror bir g'oyani o'ylay olmasangiz, u holda qog'ozga narsaning rasmini chiza boshlang. Bu harakatni yangi g'oya tug'ilguniga qadar davom ettiring. Muayyan tushuncha doirasida imkon qadar ko'proq yangi g'oyalarni ilgari surish hamda mazkur g'oyalar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik va bog'liqlikni ko'rsatishga harakat qiling. G'oyalar yig'indisining sifati va ular o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatishni cheklamang.

Mazkur metodni mashg'ulotlarga quyidagicha qo'llash mumkin: Mavzu: "Kompyuter tuzulishini o'rganish"

Darsning maqsadi: Yangi mavzuga aloqador o'tilgan mavzuni mus-tahkamlash, ko'nikma hamda malakalarini shakllantirish.

Darsni tashkil etish: Yangi mavzuni o'zlashtirishning samaradorligiga erishish uchun o'tilgan mavzular yuzasidan qisqacha takrorlash mashqlari o'tkaziladi. Uni quyidagicha tashkil etish mumkin: Kompyuter haqida nimalarni bilasiz? Dunyoga mashhur kompyuter nomini sanang. Ularini ishlab chiquvchi firmalar nomini aytib bering? Kompyuterning oltin qoidalariga misol keltiring. Undan qanday foydalanish mumkin? O'tilgan mavzuni takrorlash bilan bo'lajak bakalavr o'qituvchilari

ongida yangi mavzuni o'zlashtirishga zamin hozirlanadi. Bu esa yangi mavzuni o'zlashtirishning samaradorligini ta'minlaydi. Klaster metodiga asosan, guruh asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda ushbu metod guruh a'zolari tomonidan bildirilayotgan g'oyalarning majmui tarzida namoyon bo'ladi. Har bir guruh a'zosi biror-bir g'oyani ilgari suradi, shundan so'ng barcha g'oyalar uyg'unlashtiriladi. Buning uchun pedagog bo'lajak bakalavr informatika o'qituvchilarni 3 yoki 4 guruhga bo'ladi. O'quvchilarga muayyan mavzuni aytadi. Mazkur mavzuni puxta o'zlashtirgunlariga qadar bosib o'tiladigan yo'lning namunasini keltiradi. Qonunning o'rmini aniqlagunga qadar bo'lajak bakalavr informatika o'qituvchilari quyidagi muammolar yuzasidan erkin, ochiq o'ylash, fikrlash imkoniyatiga egadirlar: Informatika o'rganadigan asosiy obyektlar? U nimaga bog'liq? Bu masalalar yoritilgan plakat yozuv taxtasiga ilib qo'yiladi.

Darsning borishi: Takrorlash uchun avvaldan tuzib quyilgan savollar beriladi. Bakalavr o'qituvchilar shu orqali o'tilgan mavzuni takrorlab olishadi. Pedagog yuqorida keltirilgan metoddan foydalanib, aytilgan fikrlarini o'rta tashlaydi. Mazkur bosqichlar bajarib bo'lingach, endi guruhdagilar o'z fikrlarini uyg'unlashtiradilar, ular o'rtasidagi aloqalarni topib bitta andozaga soladilar. Pedagog hamda boshqa guruh a'zolarining xukmiga havola etadilar. Buning uchun har bir guruhdan vakil saylanadi. Guruh tomonidan jamlangan g'oyalar turkumi o'qib eshittiriladi.

Klaster metodi bo'yicha keltirilgan ushbu bosqichlar bosib o'tilgach, bo'lajak bakalavr informatika o'qituvchilari o'z-o'zidan yangi mavzuni tushunib oladilar. Chunki, bu yerda hamma g'oyalarni pedagog emas, balki o'zlari o'ylab topadilar. Bu erda har tomonlama qarashlar, g'oyalar o'rta tashlanadi va masalaning echimi izlanadi. echimni topish uchun izlanish davomida yangi bilim va ma'lumotlar, mavzuga tegishli muhim jihatlar ochiladi, o'zlashtiriladi. Bu metod bakalavr informatika o'qituvchilarining mustaqil, erkin fikrlash malakalarining takomillashtirish bilan birga ularning ijodiy mushohada etish salohiyatini ham rivojlantiradi. Mashg'ulot so'ngida pedagog ularning g'oyalarini ma'lum xulosaga keltiradi va e'lon qiladi. Ularning bilimi baholanadi, faol ishtirokchilar rag'batlantiriladi.

Uyga vazifa: ma'lumki, bakalavr o'qituvchilarini tayyorlash jiddiy masaladir. Buning uchun ulardan bilim, malaka, fidoiylik, o'z fikriga ega bo'lishlik, muammolarga aniq echim topa olishlik kabilar talab etiladi. Ana shunday talablarga javob bera oladigan o'qituvchilarni tayyorlashda faol metodlardan bo'lgan klaster metodi muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'limning bu faol metodini barcha ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda qo'llash mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va bakalavr o'qituvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Shaxsiy kompyuterlar va ularning tuzilishi, qurilmalari haqidagi ma'lumotlari haqidagi ma'lumotlar bo'lib, o'qituvchilarning kompyuter va uning texnik vositalari haqidagi tushunchalari qanchalik darajada ekanligini bilish uchun ushbu bobga oid mavzular bo'yicha dars mashg'ulotini boshlashdan oldin "Klaster" usulidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblaymiz.

Hozirda deyarli barcha xonodonlardan kompyuter mavjud, shu sababli o'quvchilarga u haqda savol bersangiz kerakli ma'lumotlarni olishingiz mumkin.

Masalan, "Klaster" usulidan dastlabki darsdayoq foydalanish guruh o'quvchilarini kichik guruhlariga ajratishga, o'quvchilarning "Informatika" fanidan umumta'lim maktablarida olgan bilimlarining qanday darajada ekanligini aniqlashga imkon beradi.

Bu usuldan foydalanish uchun o'qituvchi doskaga "Kompyuter" so'zini yozishi va o'quvchilardan kompyuter haqida qanday tushunchalarga ega ekanligini bilish uchun "Qani kompyuter qanday tuzilgan va uning qanday qurilmalarini bilasiz" degan savol bilan murojaat qilishi mumkin. O'quvchilar tomonidan aytilgan har bir qurilma nomini "Kompyuter" so'zi atrofida yozib borishi, albata takrorlangan qurilmalar nomi bo'lsa, ularning aytilganligini o'quvchilarga o'z vaqtida etkazib borishi zarur. Natijada doskada "Kompyuter" so'zi atrofida uning qurilmalari haqidagi ma'lumotlar jamlanadi. Shundan so'ng, o'qituvchi ularning qanday vazifalarni bajarishini birin-ketin o'quvchilardan so'rab oladi. Agar o'quvchilarda u to'g'risidagi ma'lumotlar etarli bo'lmasa, o'qituvchi o'zi to'ldirib boradi. Shu tariqa kompyuter qurilmalari haqidagi tushunchalar etarlicha

izohlashga erishiladi. O'quvchilar esa o'z bilimlari bilan o'rtoqlashadi. Bu esa ularning o'z fikrini erkin ayta olishga o'rgatadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. "Sonlar to'plami" mavzusini o'qitishda "klaster" metodi» Boboyeva Muyassar Norboyevna, Ibodova Sevarabonu To'xtasinovna.
2. Rashidov A.Sh. Yoshlar intellektual kamolotida ijodiy tafakkur va kreativlikning o'rni. Pedagogik mahorat.
3. Boboyeva M.N. Matematika darslarida innovatsion texnologiyalar.
4. Allayorova, S. B., Mirsodiqova, R. L. (2023). Oila jamiyatning boshlang'ich ijtimoiy bo'g'ini sifatida. Konferensiya, 1(1), 38-40.
5. Allayorova, S. B. (2023). Ta'lim klasterida pedagogik innovatsiyalar tushunchasi. Mugallim, 1(1), 219-223.
6. Allayorova, S. B. (2023). Ta'lim samaradorligini o'stirishda integratsiya sharoitining didaktik imkoniyatlari. Mugallim, 1(1), 213-218.
7. Allayorova, S. B. (2023). Ta'limda innovatsion uslublarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishning nazariy asoslari. NamDU xabarlar, 2(2), 453-460.
8. Allayorova, S. B. (2022). Ilmiy tadqiqot klasterining nazariy asoslari. Konferensiya, 3(3), 174-176.

BOSHLANG'INCH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHNING AHAMIYATI

Avazbekova Shohsanam Nurmamat qizi

University of business and science nodavlat oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada kichik yoshdagi o'quvchilar uchun maktab ta'limiga tabiiy fan kursini kiritish zarurligi muhokama qilinadi. Ushbu kurs bo'yicha o'qitish metodikasining ayrim masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: tabiatshunoslik ta'limi, tabiatshunoslik kursi, bilim integratsiyasi, propedevtika

Mamlakatimizda bir qator o'rta ta'lim muassasalarida maqomning pasayishi ayniqsa yaqqol namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan qarorga muvofiq "O'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish" borasida bir qator qarorlar qabul qildi. Darhaqiqat bugungi kunda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar yangi O'zbekistonni yanada yuksaltirish va butun dunyoga tanitishni maqsad qilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu konsepsiyamizning 4-bobida esa O'zbekiston Respublikasining xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirishda quyidagi ko'rsatkichlarga erishish bo'yicha bir qancha dasturlar ta'limga joriy qilindi. Bulardan

STEAM dasturining ta'limga kiritilishi tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlari joriy etilishi alohida ta'kidlab o'tilgan. Albatta bu ishlab chiqilgan konsepsiyalarning asl mohiyatini pedagog kadrlar o'zlarining dars jarayonida o'quvchilarga tushuntirish va amaliy ko'rsatib berish orqali dastur maqsadini anglatishi va kreativ fikrlashga o'rgatishi lozim. Bugungi kunda ta'lim sohasiga nazar tashlaydigan bo'lsak tabiiy fanlarga ajratilgan soatlar sonini kamaytirish ushbu fanlar dasturga iqtisodiyot, huquq va boshqa fanlarni kiritish orqali qoplanadi oddiy maktablarda tabiiy fanlar tsikli "orqa fonga" ko'chirildi. Va asosiy mavzularga bunday munosabat shakllanishlar ma'lum bir ogohlantirishni keltirib chiqaradi. Qadimgi kunlarda mamlakatimiz tayyorgarlik darajasi bilan haqli ravishda faxrlanishi mumkin edi aynan tabiiy fanlar bo'yicha va hozirda bilim darajasini pasaytirish va soatlarni qisqartirish tendentsiyalari mavjud yuqorida aytib o'tilgan mavzular bo'yicha.

Boshlang'ich maktab maktab ta'limining birinchi bosqichi bo'lib, to'plash va shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi dastlabki bilimlar, ko'nikmalar, vakolatlar. Bundan tashqari, siz boshlang'ich maktab o'quvchilari endi 20-30 yoshda emasligini tushunishingiz kerak orqaga. Texnik taraqqiyot maktabgacha, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning kompyuter bilan munosabatini sezilarli darajada o'zgartirdi va telekommunikatsiya vositalari orqali bolalar dunyoqarashini sezilarli darajada o'zgartirdi. Bola maktabga kirganda allaqachon ma'lum bir "bilim yukiga" ega, ammo hech kim bilim sifatiga kafolat bermaydi.

Maktab ta'limida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarga qaramay, bir qator muhim muammolarni ajratib ko'rsatish mumkin, zamonaviy ta'lim jarayonlarida uchraydi. Ko'pincha shunday bo'ladiki, talaba yangi materialni o'rganayotganda, u o'zlashtirgan tushunchalar, bilimlarga duch keladi faqat oldinda. Alohida fanlarni o'rganishda sinxronlikning yo'qligi aniq. Shuning uchun muvofiqlik uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida boshlang'ich ta'lim va tarbiya tarkibi va mazmunidagi uzluksiz aloqalar nafaqat oqlangan, balki zarur bo'lgan tizimlar joriy qilingan.

Ma'lumki, inson tabiat fanini fizika, kimyo, biologiya, astronomiya va boshqalarga ajratdi. ularni o'rganish qulayligi uchun. Har doim obyektiv dunyo hodisalari alohida aniq fanlarda alohida mavjud emasligidan kelib chiqish kerak, ular boshqalar bilan yaqin aloqada, birlikda. Ushbu aloqalarni hisobga olish maktab fanlarining bo'linishini yo'q qiladi, quyidagilarga imkon beradi har bir o'qituvchi "o'z" mavzulariga emas, balki boshqalarga qiziqish bildiradi.

Ta'kidlash kerak bo'lgan keyingi muammo "nazariyaning amaliyotdan uzilishi" bilan bog'liq. Talaba bo'lmasligi kerak faqat bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni amalda, hayotda, keyingi ta'limda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lish. Afsuski, ko'pchilik o'quv jarayonida talabalar insonning eng muhim intellektual qobiliyatidan – taqqoslash qobiliyatidan foydalanmaydilar, tashqaridan olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va tasniflash. Shunday qilib, maktab ta'limining quyidagi muammolarini ajratish mumkin: - ko'p fan; - zaif yo'nalish tegishli fanlarning mazmuni; - o'quv fanlarining uzilishi; - nazariyaning amaliyotdan uzilishi; - motivatsiyaning etishmasligi mavzuga.

Tabiiy fan kursining asosiy vazifalaridan biri bolalarda tabiat to'g'risida ilmiy bilimlarni shakllantirishdir ilmiy dunyoqarash elementlarini rivojlantirish uchun asos bo'lgan tabiatga ilmiy qarash. O'rganish jarayonida tabiiy fanlar kurslari talabalar ba'zi munosabatlarni o'rganadilar: haroratning quyosh balandligiga bog'liqligi, tabiati yog'ingarchilik, tuproq va suv havzalarining haroratdan holati va boshqalar. dunyoning yaxlitligi. Va nihoyat, yosh o'quvchilar tabiatning o'zgarishi, ya'ni o'zgarishlar haqida bilim to'playdilar, tabiatda fasllar bilan sodir bo'ladigan ba'zi omillar ta'sirida moddalarning o'zgarishi haqida. O'quvchi bilim oladi atrofdagi dunyo, uni taniydi.

Tabiiy fan kursi bolalarning tafakkurini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega, shuning uchun qanday qilib mantiqiy usullarni keng qo'llash mumkin-taqqoslash, taqqoslash, taqqoslash, tasniflash, aniqlash sabablari va munosabatlari, umumlashtirish va boshqalar. fikrlashning rivojlanishi bilan bir qatorda nutqning rivojlanishi ham mavjud. Bolaning nutqi maxsus atamalar, maxsus nutq burilishlari bilan boyitiladi. Bolalarning kuzatuvini rivojlantirishda tabiiy fanining o'рни bebahodir. Kurs o'quvchilarning hissiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasini tadqiq etish bo'yicha respublikamizda O.A.Mo'minov, P.Baratov, A.A.Rafiqov, M.Mamatqulov, R.Qurboniyazov, P.Musayev, P.G'ulomov, A.A.Qayumov, H.Vahobov, M.T.Mirakmalov, S.Abdvoxidov, S.Mirzaxojayev ilmiy ishlarini alohida ta'kidlash lozim. Tabiiy fan darslarida texnik vositalar va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish masalalari U.H.Safarov, H.B.Nikadambayeva, F.A.Xamroyeva, D.N.Abdullayeva, A.B.Janzakov va boshqalar tadqiqotlarida o'rganilgan. O'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni, ilmiy xabardorlikni shakllantirish uchun albatta tarixga nazar solamiz. Bugungi kun bolalariga avvalo tarixni va bugunni tasvirlash yanada samarali natijalarga erishiladi. Tabiiy fan tarixda "Tabiiyot", undan so'ng maktablarda "Tabiatshunoslik" va hozirgi kunda "Tabiiy fanlar" deya maktab darsliklarida fan sifatida o'rganilib kelinmoqda. Bu fan rivojiga hissa qo'shgan ilk olimlardan biri Ahmad ibn Nasr Jayxoniylidir. VIII-IX asrlarda bu ulug' inson Markaziy Osiyo, Xitoy, Xindiston mamlakatlarining o'simliklar va hayvonot dunyosi haqida qimmatli ilmiy fikrlar, shuningdek, shu mintaqalarda tarqalgan o'simlik va hayvonlardan aholi tomonidan foydalanilishi va ularning insonlar hayotidagi ahamiyati haqida yozib qoldirilgan. Fandagi samarali natijalar xalq

xo'jaligining hamma sohalarida qo'llanilaboshladi. Endi nazariyalardan amaliy tajribalarga tayangan holda xulosalar chiqarishga o'tildi snoska.

Ta'limning dastlabki bosqichidagi tabiiy fan kursi propedevtik funktsiyani bajaradi. U bolalarni o'rganishga tayyorlaydi o'rta maktabda ushbu ta'lim sohasidagi o'quv kurslari. Shu bilan birga, usullar, texnikalar, vositalar va vositalardan foydalanish muhimdir tabiiy fan mazmunining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini tashkil etish shakllari boshlang'ich maktab darslarida joriy etiladi. Tabiiy fanning eng muhim xususiyati shundaki, uni o'rganish obyekti atrofdagi tabiatdir. Bu xususiyat o'quv faoliyatini tashkil etishning tegishli usullarini (asosan amaliy), shakllarini qo'llashni talab qiladi (ekskursiyalar, amaliy, mustaqil va darsdan tashqari ish turlari) va o'quv vositalari (maxsus darsliklar, o'quv va ko'rgazmali qurollar). Mavzu tabiatshunoslik o'rganishni doimo o'zgarib turadigan va takomillashadigan deb anglatadi jarayon va shunga mos ravishda u o'quvchining shaxsiga qaratilgan bo'lib, u nafaqat doimiy ravishda rivojlanadi va o'z-o'zini rivojlantiradi yosh o'zgarishi bilan bog'liq, ammo ta'sir etuvchi omillar ta'siri ostida, birinchi navbatda-o'quv jarayoni. Bola haqiqiy ma'lumotlarni to'playdi, ulardan fikr gipotezaga, undan isbotga, so'ngra umumlashtirishga o'tadi, uning jarayonida yangi bilim boshqa sifat darajasida shakllanadi.

Rivojlanayotgan tabiiy fan kursi bo'yicha ishlab chiqilgan elektron darsliklar, rasmlar, animatsiyalar, video tajribalar yordamida darslarning materiallari batafsilroq va aniqroq ochib beriladi. Bundan tashqari darslikda bola o'z nazorati ostida uyda mustaqil ravishda amalga oshirishi mumkin bo'lgan ko'ngilochar tajribalar keltirilgan ota-onalar va fizika muzeyi, unda o'rganilgan narsalarga asoslangan insoniyat ixtirolari to'plangan tabiiy hodisalar bolalar uchun judayam foydalidir. "Rivojlanayotgan tabiiy fan" kursining sinovi uning samaradorligi, birlikning tabiati to'g'risida xulosa chiqarishga imkon berdi o'quvchilar va o'qituvchining muhim vaziyatlarda hamdardligi tabiiy fan kursining ijobiy ta'sir tendentsiyalarini ochib berdi o'quvchining hissiy holatidagi o'zgarishlar bo'yicha xulosalar chiqara oladi. Bu fanni rivojlantirish uchun har bir dars jarayonida turli ko'rgazmalar va tabiiy narsalar bilan darsni tashkil qilish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akvileva G. N., Klepinina Z. A. "Boshlang'ich maktabda fanni o'qitish metodikasi": darslik. talabalar uchun qo'llanma. yaxshi. o'rtacha professor ped ta'limi. Profil. - M.: Vlados, 2001 yil

2. Aleksaxina E. M. Dolgacheva V. S. "Ekologik ta'lim va tarbiya bo'yicha ishlash bo'yicha uslubiy tavsiyalar" kichik maktab o'quvchilari. Dondagi Rostov: Feniks, 2007.

3. Volkov B. S. "Kichik maktab o'quvchisi psixologiyasi". M.: akademik loyiha, 2005.

4. Klepinin Z. A., Akvileva G. N. "Boshlang'ich maktabda fanni o'qitish metodikasi "bo'yicha seminar. - M.: Akademiya, 2008 yil.

5. Ryndina N. D. mantiq dunyosi boshlang'ich maktab uchun o'quv mashg'ulotlari. - Rostov-don: Feniks, 2008 yil

KOMPYUTER MODELLASHTIRISH KO'NIKMASI - BO'LAJAK MUHANDIS KASBIY KOMPETENSIYASINING TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Axadova Komila Said qizi

Jizzax politexnika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini isloh qilish masalasi o'quv jarayonini tashkil etishga kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish orqali ko'rib chiqiladi. Kompyuter modellashtirishning roli bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda, bo'lajak muhandislarning kompetensiyaga yo'naltirilgan mazmunini loyihalashga nisbatan psixologik-pedagogik kelib chiqishi va uslubiy talablari bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar: kompyuter modellashtirish, 3D texnologiyasi, masofaviy ta'lim, grafik vizualizatsiya, xizmat ko'rsatish sohasi, professional kompetensiya, model.

Hozirgi davrda kompyuter modellashtirish muhandis kasbiy kompetensiyasining dolzarb ko'nikmalaridan biriga aylanib borayotgani kuzatilmoqda.

V.D.Shadrikov modelning maqsadi texnik oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonida bakalavrlarning xizmat ko'rsatish sohasidagi kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratishdan iborat bo'ladi. Bu kompetentsiya kompyuter modellashtirish asosida kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Uning vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quv jarayonini raqamlashtirish muhitida kompetensiyaga asoslangan yondashuv va grafik vizualizatsiya usullari kontekstida 3D texnologiyalardan foydalangan holda xizmat ko'rsatish sohasida bo'lajak muhandislarni tayyorlash tahlili;

- modelni ta'lim jarayoniga tatbiq etish va undan foydalanish samaradorligini asoslashdan iborat.

Maqsad vazifalarni hal qilishda qanday usullardan foydalanish, qanday dasturlash muhitini tanlash va tadqiqot natijalari qanday aks etishini aniqlashdir. Modelning komponenti ushbu preparat tarkibining dizaynini aks ettiradi.

Ta'limning uzluksizligi tamoyili bilimlar tizimini doimiy ravishda boyitish va o'quvchilarning mustaqil bilim olish usullarini egallash bilan bog'liq. Davomiylik prinsipi ta'lim maqsadlari, mazmuni, usullari, shakllari va vositalari o'rtasidagi izchillikni nazarda tutadi.

Ushbu maqola kontekstida grafik vizualizatsiya komponenti va 3D texnologiyalaridan foydalangan holda xizmat ko'rsatish sohasida muhandislarni tayyorlash muhandislik va kompyuter grafikasi sohasidagi bilimlarga asoslanadi.

Bundan tashqari, kelajakda kasbiy kompetensiyani shakllantirish uchun u mikrometrik holat va boshqalar muammolarini bilishni talab qiladi.

Ta'lim usullaridan foydalangan holda grafik vizualizatsiya, 3D texnologiyalar va masofaviy ta'lim sohasida bakalavrlarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish modelining tarkibiy qismi kasbiy, axborot-kommunikatsiya ta'limining birligini ta'minlaydigan bilimlarning to'liqligi va o'zgaruvchanligini ta'minlaydi. Shu munosabat bilan bo'lajak muhandis kompyuter grafikasi sohasida quyidagilarni tushuna oladi: kompyuter grafikasi dasturiy ta'minoti va texnik vositalaridan foydalanish usullari, turli xil rang modellarini qo'llash, vektor primitiv texnikasidan foydalanish, texnika va vositalar. rastr grafikasi bilan ishlash uchun, ishlash asoslari. 3D primitivlari bilan maxsus adabiyotlar, ma'lumotnomalar va boshqalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, ma'lum bilimlarga ega bo'lish.

Ushbu tarkib bizning maqolamizda aniqlagan professional kompetensiyaning kognitiv komponentini tavsiflaydi, xususan:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida;
- kompyuterda modellashtirish sohasida;
- muhandislik grafikasi sohasida;
- kompyuter, interaktiv grafika va ALT sohasida;
- rang bilan ishlash, uyg'un soyalarni tanlash, kerakli fayl formatlarini bilish va umuman grafik ma'lumotlarni qayta ishlash paketlaridan foydalanish kabi bilimlarning mavjudligini shakllantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, kasbiy kompetensiyani shakllantirish, agar o'qitish mazmuni yaxlit bo'lsa va quyidagilar:

- kadrlar tayyorlashga yondashuv zamonaviy axborot va ta'lim texnologiyalarini hisobga olgan holda kompetensiya formati kontekstida amalga oshiriladi;
- kasbiy kompetensiyani shakllantirish zaruriyatini hisobga olgan holda umumiy texnika fanlari siklini qayta qurish;
- bu kelajakdagi muhandislarning axborot texnologiyalarini o'zlashtirishga qaratilgan mavzularni o'qitish mazmuniga kiritishda namoyon bo'lishi bilan yuzaga keladi. Ushbu tadqiqot ishimizda texnologik komponentni tahlil qilinadi.

Zamonaviy ta'limda elektron ta'lim kursi didaktik tizim bo'lib, uning yordamida o'quv jarayoni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi. Ba'zi

tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, elektron o'quv kursi quyidagi o'ziga xos ish bloklarini o'z ichiga oladi: ma'lumot, nazorat-kommunikativ va tuzatuvchi-umumlashtirish, bu fanning mazmunini, uning bo'limlarini, mavzularini to'liq taqdim etish va bajarilishini nazorat qilish imkonini beradi. topshiriqlar, shu jumladan nazorat savollari; imtihonlar va testlar uchun savollar baholash mezonlari algoritmini o'z ichiga oladi.

O'qituvchi tinglovchilarni guruhlariga ajratadi va ularga aloqa texnologiyasidan foydalangan holda topshiriqlar beradi. Bu jarayonda o'qituvchi guruh ishining dinamikasini va har bir talabanning faolligini nazorat qiladi va nazorat qiladi, o'qishni tugatgandan keyin baholaydi. Muvaffaqiyat o'z guruhining har bir a'zosi o'z ta'lim faoliyatini to'g'ri rejalashtirish qobiliyatiga, shuningdek, o'quvchilarning individual ishini jamoaviy ish bilan uyg'unlashtira olishiga bog'liq.

Tadqiqot jarayonida baholash va samarali komponent ko'rib chiqiladi. Grafik vizualizatsiya, 3D texnologiyasi va xizmat ko'rsatish usullaridan foydalangan holda masofaviy ta'lim sohasida bakalavrlarning kasbiy malakasini shakllantirish modelini baholash va samarali komponenti uning tuzilishiga muvofiq tashkil etilgan va ularni shakllantirishning quyidagi darajalarini o'z ichiga oladi: yuqori, o'rta, past.

Shakllanishning o'rtacha darajasi. Bu kasbiy kompetensiyaning motivatsion tarkibiy qismidir. Kasbiy kompetensiyaning motivatsion komponentini shakllantirishning past darajasi. Bu darajadagi talabalarda kasbiy muhandislik faoliyati uchun motivatsiya bo'lmaydi, ular o'zlarining ta'lim faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanishga undamaydilar. Bo'lajak muhandislarda axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida o'z-o'zini anglash, kasbiy muvaffaqiyat, o'z kasbiy darajasini oshirish uchun rivojlangan ehtiyoj yo'q.

Kasbiy kompetensiyaning kognitiv komponentini shakllantirishning yuqori darajasini ifodalaydi. Ushbu darajadagi mazmunli "a'lo" respondentlar axborot va kommunikatsiya texnologiyalari sohasida bilimga ega. Ular kompyuterda modellashtirishni puxta egallagan. Ushbu darajadagi respondentlar muhandislik, kompyuter, interaktiv grafika va ALT bo'yicha mukammal bilimga ega.

Ular rang bilan ishlash, uyg'un soyalarni tanlash, kerakli fayl formatlari va grafiklarni qayta ishlash paketlaridan foydalanish bo'yicha o'zlarining bilimlariga shaxsiy ma'noni qo'yadilar.

Bu kasbiy kompetensiyaning kognitiv komponentini shakllantirishning o'rtacha darajasi. Kasbiy kompetensiyaning kognitiv komponentini shakllantirishning past darajasi. Bu darajada respondentlar axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida qoniqarli bilimga ega. Ushbu darajada respondentlar muhandislik, kompyuter, interaktiv grafika va ALT bo'yicha qoniqarli bilimga ega. Ular rang bilan ishlash, uyg'un soyalarni tanlash, kerakli fayl formatlari va grafiklarni qayta ishlash paketlaridan foydalanish bo'yicha bilimlarni o'zlashtirmagan.

Shunday qilib, kasbiy kompetensiya kelajakdagi kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta'minlaydi, bu kelajakdagi muhandis shaxsning ajralmas xususiyati (imkoniyatlar, motivatsiyalar, bilimlar, ko'nikmalar) sifatida taqdim etilishini hisobga oladi. Belgilangan kompetensiyaning quyidagi tarkibiy qismlari ajralib turadi: motivatsion, kognitiv, faollik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axadova K. "bo'lajak muhandislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda qo'llaniladigan zamonaviy metodlar" O'zMU xabarlar. 2023 1/4. Ijtimoiy-gumanitar fanlar turkumi. 41-43 b.
2. Abdurasulovich H. J., Qizi A. K. S. Texnik universitetlarda raqamlashtirish sharoitida bo'lajak muhandislarni tayyorlash //Science and innovation. – 2024. – T. 3. – №. Special Issue 18. – C. 809-813.
3. Ахадова К. Бо'lajak muhandislarni kompyuter modellashtirish ko'nikmalarini takomillashtirish tamoyillari //Цифровизация современного образования: проблема и решение. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 144-146.
4. Akhadova K., Usanov M., Adilov B. Factors to improve computer modeling skills of future engineers in the context of digitalization //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2024. – T. 3045. – №. 1.
5. Hamidov J., Akhadova K. Usage of modern information technologies in technical education //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2024. – T. 3045. – №. 1.

PROFESSIONAL TA'LIMDA O'QUVCHILARNING O'QUV-BILISH FAOLIYATI FAOLLIGINI INNOVATSION TASHKIL ETISH

Ashirov Abdurashid Ravshanovich
Shahrisabz pedagogika kolleji direktori

Annotatsiya. Maqolada professional ta'limda o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati faolligini innovatsion tashkil etish, ta'lim tizimini isloh qilish, shuningdek o'quvchilar o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish masalalari talqin qilingan.

Kalit so'zlar: o'quvchilar, innovatsiya, faoliyat, bilish, samaradorlik, zaruriyat, ehtiyoj, talab, taklif, sifat, shakllanish, natija.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda professional ta'lim tizimi rivojlanishi uchun yangi innovatsion g'oyalar, takliflar va tashabbuslar bilan oldinga chiqib, ularni qo'llashga qodir bo'lgan, kasbiy bilimlarga ega, salohiyati yuksak raqobatbardosh kadrlarini tayyorlash, ularda zarur ko'nikma va bilimlarni shakllantirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan xolda professional ta'limni boshqarishni avtomatlashtirish va har tomonlama tahlil qilib borish tizimini yaratish, elektron resurslar va masofaviy ta'limni yanada rivojlantirish masalalari dolzarb vazifalar sifatida belgilab olingan. Ayniqsa, professional ta'limda o'quvchilarning loyihalash kompetentligini shakllantirish, shu jumladan, kasbiy tayyorgarlik darajasini rivojlantirishning metodik tizimi hamda shart-sharoitlarini ishlab chiqish muhim dolzarblik kasb etadi.

Bugungi kunda professional ta'limni texnologiyalashtirish, innovatsion yondashuvlardan foydalanish asosida o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh, kompetentli kadrlar tayyorlashning innovatsion modellarini ishlab chiqishga katta e'tibor qaratilmoqda. Dunyoning yetakchi institutlari tomonidan professional ta'limda virtual modellashtirishni o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy ta'limning pedagogik shart-sharoitlarini yaratgan holda professional ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikatsion texnologiyalar, ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, har bir tizim xodimi, ayniqsa o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi.

T.I.Shamovanning tadqiqotlarida professional ta'lim muassasalarida o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan talablar shakllantirilgan. Ular: fanning nazariy (mazmunli) bloki o'quvchilarning asosiy fikriy va amaliy harakatlaridan tarkib topishi zarur; faollashtirish vositalari bilimlarni o'zlashtirish va faoliyat usullari algoritmining faolligiga yo'naltirilishi kerak; faollashtirish vositalarini tanlash ta'limning tarkibiy qismlariga ta'sir etgan holda bilishning har bir bosqichi aniq maqsad asosida amalga oshirilishi uchun imkoniyat yaratishi lozim [4].

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda "o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish" tushunchasini ham ta'riflash mumkin. Bizning firimizga ko'ra, o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish – belgilangan mezonlarga muvofiq o'quvchilarning past darajadagi bilim, ko'nikma va malakalarining o'rta va yuqori darajalarga o'sib o'tishini ifodalovchi jarayon sanaladi.

O'quv-bilish faoliyatining o'ziga xosligi uning o'quvchilar tomonidan ular uchun yangi bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga, obyektiv borliqni anglashga yo'naltirilganligi bilan belgilanadi. Biroq, bilimlarni o'zlashtirishning xarakterli turlicha bo'lishi mumkin. Bizning nazarimizda aynan mana shu o'quv-bilish faoliyatining turli ko'rinishlarining predmetini farqlab beradi.

Har bir o'quv predmetini o'rganishda quyidagi jihatlar ko'zga tashlanadi:

- 1) axborotli jihat – axborotni o'zlashtirish;
- 2) shaxsiy jihat – faoliyat usullarini egallash.

O'quv mashg'ulotlarida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatining asosiy turlari quyidagilardir: kuzatish, tajriba, kitoblar, politexnik lug'atlar, ma'lumotnomalar bilan ishlash, bilimlarni tizimlashtirish va boshqalar. Ular bir-biri bilan o'zaro bog'langan.

Professional ta'lim muassasalari ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etish o'qituvchilarning innovatsion faoliyatidan boshlanadi. Chunki o'qituvchi ta'lim va tarbiya jarayonining yetakchisi, tashkilotchisi bo'lib, uning innovatsion madaniyati, tashabbuskorligi, ijodiy faolligi, kreativ fikrlashi, novatorlikka bo'lgan intilishi ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. "Innovatsiya" so'zi lotin tilidagi "inovatis" (in - ichiga, novus – yangi, yangilik) so'zidan olingan bo'lib, tarjima qilganda "yangilik kiritish, ijobiy o'zgarish, yangilanish" degan ma'nolarni anglatadi. Innovatsiyalar ilmiy-amaliy jihatdan asoslangan, biron-bir sohada aniq maqsadga qaratilgan hamda amaliy tatbiq etishga yo'naltirilgan yuqori samaradorlikka ega yangilik hisoblanadi. Pedagogik innovatsiya deyilganda samarali natijaga erishish maqsadida ta'lim-tarbiya jarayoniga yangiliklar, ijobiy o'zgarishlar kiritish tushuniladi. Pedagogik innovatsiyalar ta'lim amaliyotida hamda olim va pedagoglarning ijodiy faoliyati natijasida vujudga keladi.

O'zbekiston sharoitida innovatsiyalarni o'rganish, uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish ta'lim tizimini isloh qilish masalalari bilan bog'liq ravishda tayyor axborotlarni byerishga asoslangan an'anaviy o'qitish turidan, o'quvchilarning izlanishga, ma'lumotlarni o'zlari izlab topishga o'rgatadigan ta'lim tizimiga o'tish yo'lidagi harakatlar bilan asoslanadi. Shunga ko'ra yangi bilimlarga ehtiyoj, yangilik innovatsiya, innovatsion jarayonlar kabi tushunchalar mohiyatini anglashga ehtiyoj kuchayadi.

"Yangilik kiritish" (innovatsiya) tushunchasi yangiliklarda ham, ushbu yangilikni amaliyotga tatbiq etish jarayoni sifatida ham tushuniladi.

O'zbekistonlik olimlardan N.Saidahmedov, N.Azizxo'jayeva, Sh.Shodmonov, G.Baubekova, G.Xalikova va boshqalar pedagogik yangilanishlarga ilg'or tajribaning xususiy shakli tarzida qaraydi [2-3]. Ularni radikal yangiliklar bilan tenglashtirib, quyidagilar bilan bog'lab tushuntiradi: dolzarb muammoning yangi yechimi, ulardan foydalanish yangi sifat o'zgarishlariga olib keladi, ularni qo'llash tizimdagi boshqa komponentlarni ham sifat jihatidan o'zgartiradi. Bunda yangilanishlar tizimining bir sifatli holatdan ikkinchi holatga o'tishi tarzida tushuniladi.

Yangilik muayyan ta'lim tizimi ichida mavjud bo'lib, yangilanish asosida yuzaga keladi. Shu tarzda yangilanishni yangilik yaratish, qo'llash va o'zlashtirish hisobiga ta'lim rivojlanishi jarayoni sifatida tushunish mumkin.

Yangilanish ta'lim jarayonining qaysi bo'lagiga o'zgartirish kiritishni aniqlashdan boshlanadi.

Pedagogik yangilanish predmeti yangilanish jarayoni samaradorligi va ularni aniqlovchi omillar orasidagi bog'liqlik, shuningdek, o'zgarishlar samaradorligini oshirish maqsadida shu omillarga ta'sir etish usullaridan iborat.

Innovatsion jarayonlar quyidagi bosqichlarga ajraladi:

1. Yangi g'oyalarning tug'ilishi va yangilanish konsepsiyasining paydo bo'lish bosqichi. Bu shartli ravishda fundamental va amaliy izlanishlar natijasi tarzida yangilik yaratish deyiladi.

2. Yaratish bosqichi. Muayyan obyektga amalga oshirilgan yangilik - moddiy yoki ma'naviy narsa-namuna.

3. Yangilik kiritish bosqichi. Yaratilgan yangilik amaliyotga tatbiq etiladi, qayta ishlanadi. Bu bosqich kiritilgan yangilikdan yuqori samaraga erishish bilan yakunlanadi.

So'ng yangilikning mustaqil harakatlanishi boshlanadi. Yangiliklar qo'llanilish jarayonida yanada boshqa bosqichlarga ajraladi.

4. Yangiliklarning hayotga tatbiq etish bosqichi. Yangiliklarni boshqa sohalarga ham keng qo'llashda namoyon bo'ladi.

5. Muayyan sohada yangilikning turg'un xizmat qilish bosqichi.

Yangilikni qo'llash davomida u o'zining yangilik xususiyatini yo'qotib boradi. mazkur bosqich yangilik o'rniga undan ham samarali yangiliklarni tatbiq etish bilan yakunlanadi. Bir yangilik o'rnini undan ham samaraliroq bo'lgan boshqasi egallaydi.

6. Yangiliklarni boshqa yangilik bilan almashtirish maqsadida yangiliklar ko'lamini qisqartirish bosqichi.

Innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Funktsional imkoniyatlariga qarab, barcha pedagogik innovatsiyalar: yangiliklar samarali ta'lim jarayonini ta'minlaydigan shartlar (ta'limning yangi mazmuni, innovatsion ta'lim muhitlari, ijtimoiy-madaniy sharoitlar); yangilik - pedagogik vosita, texnologik ta'lim loyihalari va hokazo; tashkiliy boshqaruvga oid yangiliklar (ta'limning sifatli xizmat qilishini ta'minlaydigan yechimlar).

2. Innovatsiyalarni amalga oshirish va tatbiq etish sohasiga qarab: ta'lim mazmunida; o'qitish texnologiyalari, ta'lim tizimining tarbiyaviy sohasida; pedagogik jarayon qatnashchilari o'zaro ta'siri tizimida, pedagogik vositalar tizimida.

Tizimli innovatsiyalar – bu muayyan muammo doirasidan kelib chiqadigan, aniq maqsad, vazifalarga ega innovatsiyalardir. Bular o'qituvchi va o'quvchilar qiziqishlari asosida tuzilib, uzviylik xarakteriga ega bo'ladi. Bunday innovatsiyalar puxta tayyorlanib, ekspertlardan o'tadi va zarur vositalar bilan ta'minlanadi (kadrlar, moddiy, ilmiy-metodik ta'minot) [5, 19-20].

Ma'lumki, pedagogik innovatsiya faoliyatining subyekti o'qituvchi va uning shaxsiy imkoniyati hisoblanadi. Bunda o'qituvchi shaxsining ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy imkoniyatlari yuksak ahamiyatga ega bo'ladi.

Innovatsiya jarayonlari, ularning funksiyalari, rivojlanish qonuniyatlari, mexanizmlari va uni amalga oshirish texnologiyalari, boshqarish tamoyillarining pedagogik asoslarini o'rganish oliy ta'lim, kasb-hunar kollejlari, akademik litsey va maktablarda o'quv jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda psixologiya fanlari yutuqlari asosida jahon standartlari darajasida tashkil etish imkonini beradi [1, 62-70].

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, professional ta'limda o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati faolligini innovatsion tashkil etish, yangilik kiritish tashabbuskorlari va ishtirokchilarining innovatsion faoliyatlar xususiyatlari bilan belgilanadi. Innovatsion pedagogik jarayonning eng muhim yo'nalishlaridan biri o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish. Bunday yo'nalish o'quvchilarning o'quv jarayonini faollashtirishni, ularning kasbiy ixtisoslashishini aniqlab olish faolligini o'z ichiga oladi. O'quvchilarning innovatsion faoliyatini yaratuvchilik jarayoni va ijodiy faoliyat sifatida baholash mumkin. Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insonning o'zini yangilik yaratish jarayoniga baxshida qilishi, u tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar yig'indisini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxodjayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: 2006. 62-70- betlar.
2. Farberman. L. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. –T.: 2000.104 b.
3. Шодмонов Ш., Баубекова Г., Халикова Г. Инновационные методы обучения в экономическом образовании. –Т.: Фан, 2003
4. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Педагогика, 1982. – 209 с.
5. Erkaboyeva N. Yangilangan fikrlarning mohiyati va uning ustuvor yo'nalishlari. // Xalq ta'limi, 2005-yil, 6-son, 19-20 betlar.

BOSHLANG'ICH SINFDAN TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISH ORQALI AQLI ZAIF O'QUVCHILARNING O'QUV-IJTIMOIIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH

Arslanova Madinaxon Mansurovna

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasi dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf aqli zaif o'quvchilarga texnologiya fanini ularning rivojlanish ehtiyojlari va jamiyat talablarini hisobga olgan holda o'qitish orqali o'quv-ijtimoiy faolligini rivojlantirish va bu jarayonning tashkiliy-pedagogik xususiyatlari to'g'risida so'z boradi.

Kalit soʻzlar: boshlangʻich taʼlim, oʻquv jarayoni, aqli zaiflik, ijtimoiylashuv, mehnat tarbiyasi, “Texnologiya” fani.

Oʻzbekiston nogironligi boʻlgan shaxslar uchun jamiyat hayotining barcha sohalarida va inson rivojlanishining barcha bosqichlarida teng imkoniyatlar yaratish orqali insonparvar va inklyuziv jamiyat tomon faol harakat qilmoqda. Yaʼni, yurtimizda olib borilayotgan inson qadrini ulugʻlashga yoʻnaltirilgan faol ijtimoiy zaminida “Biz ushbu yoʻnalishda nogironligi boʻlgan insonlar – jamiyatning toʻlaqonli aʼzolari, degan tamoyilga amal qilgan holda izchil ish olib bormoqdamiz” [1] deyiladi Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 3 dekabr - Xalqaro nogironlar kuni munosabati bilan Oʻzbekiston xalqiga murojaatida.

“Nogironligi boʻlgan shaxslarning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga jalb qilinishi va faol ishtirokini taʼminlovchi inklyuziv taʼlim va ishga joylashtirish tizimini takomillashtirish” va “yoshlar uchun ochiq va sifatli taʼlimni taʼminlash, taʼlimning barcha bosqichlarida yoshlarning mukammal taʼlim olishini taʼminlash, hududlarda inklyuziv taʼlim rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish” kabi vazifalar mamlakat taraqqiyotining 2030 yilgacha moʻljallangan taraqqiyot strategiyasidan oʻrin olgan va bu oʻz navbatida BMT ning “Barqaror rivojlanish maqsadlari”ga toʻliq mos keladi [2].

Jumladan, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrdagi 638-son qarori bilan tasdiqlangan “Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari boʻlgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasalari toʻgʻrisida Nizom”da “shaxsga va ijtimoiy yoʻnaltirilgan taʼlim jarayonida oʻquvchilarning eng maqbul rivojlanishini taʼminlash maqsadida tabaqalashtirilgan va individual taʼlimni tashkil etish” va “shaxsiy, oilaviy, ijtimoiy hayotda va mehnat faoliyatida xulq-atvorning eng maqbul modelini shakllantirish orqali shaxsni tarbiyalash” [3] mazkur turdagi taʼlim muassasalarining asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan.

Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiylashuvining yakuniy natijasi sifatida “mustaqil hayot” tamoyili faol ilgari surilmoqda. Unga koʻra mazkur toifadagi bolalar jamiyat va uning har bir sohasi bilan uygʻunlikda yashashlari lozim va aslo ulardan ajralib qolishlari kerak emas [4].

Taʼlim imkoniyati cheklangan insonlar hayotida ham bir qator funksiyalarni bajaradi. Jumladan, T. Parsonsga koʻra, taʼlimning ijtimoiy funksiyasi “odamlarning harakatchanligi va ijtimoiy zinapoyalardan yuqorilab borishiga zamin yaratishidadir” [5].

Zamonaviy taʼlim tizimining ustuvor yoʻnalishlaridan biri aqliy rivojlanishida nuqsoni boʻlgan bolani mehnat taʼlimi orqali muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratishdir. Bugungi kunda alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat taʼlim muassasalari (maktab, maktab-internat)da oʻqitiladigan “Texnologiya” fani oʻquvchilarda hayotning asosiy ehtiyoji sifatida mehnatga ongli munosabatni va mehnatsevarlik, halollik, vijdoniylik, halol raqobat, intizom va muvaffaqiyatga intilish kabi fazilatlarni tarbiyalashga yoʻnaltirilganligi bilan muhim ahamiyatga egadir.

Aqli zaif oʻquvchilarning oʻquv faoliyatini tashkil qilishda bola tanasining asosiy funksiyalari buzilishi tabiati va darajasini hisobga olgan holda maxsus taʼlim dasturlariga amal qilinishi lozim boʻlib, bola tomonidan bajariladigan ishlar amalga oshirilishi mumkin va hech qanday holatda majburiy boʻlmasligi kerak. Aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan “Texnologiya” fani boʻyicha oʻquv jarayoni eng avvalo oʻquvchilarda mehnat faoliyati asoslari va mehnat faoliyati zarurligi haqida tushunchalarni shakllantirishi lozim. Bundan tashqari aqli zaif bolalarning mehnat koʻnikmalarini rivojlantirish, amaliy mashgʻulotlar (oʻz-oʻziga xizmat koʻrsatish, kundalik maishiy faoliyat) orqali amalga oshiriladigan mehnat faoliyatiga jalb qilish va mehnatga ijobiy munosabatni tarbiyalash ham “Texnologiya” fanining oʻquv-ijtimoiy vazifalarini tashkil etadi.

Aqli zaif oʻquvchilarning ijtimoiy faolligini shakllantirishda mehnat faoliyati hal qiluvchi rol oʻynaydi. Boshlangʻich taʼlim sharoitida “Texnologiya” darslari oʻquvchining intellektual rivojlanish xususiyatlari va potensial qobiliyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Mehnat taʼlimi dasturlari bolalar faoliyatining harakat, estetik, axloqiy va muloqot jihatlarini birlashtiradi. Shu asosda oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, mehnatni idrok etish madaniyatini tarbiyalash, mehnat bilan bogʻliq koʻnikma va malakalarni egallash, mehnat faoliyatiga qiziqishni shakllantirishga zamin yaratadi.

Aqli zaif o'quvchilarda boshlang'ich sinflarda qo'l mehnatini o'rganish orqali diqqatni jamlash, sabr-toqat va qat'iyatlilik kabi fazilatlar rivojlantiriladi. Bugungi kunda kulolchilik, duradgorlik, tikuvchilik va boshqa hunar turlarini o'rganish orqali bolalar nafaqat ma'lum mehnat ko'nikmalariga ega bo'ladilar, balki jamiyat manfaati uchun mehnat qilish zarurligini ham tushunadilar.

Aqli zaif o'quvchilarga "Texnologiya" fanini o'qitish bolalar fiziologiyasi, ularning tanasi va psixikasining xususiyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Aqli zaif o'quvchilarda mehnat qobiliyatlarini shakllantirish orqali ular turli ob'yektlar, vositalar va natijalar orqali mehnatning o'zi va mehnat ishtirokchilari bilan shaxslararo munosabatlarga kirishadilar. Boshlang'ich sinflarda "Texnologiya" fanini o'qitish quyidagi shakllarda amalga oshirilishi ijobiy natijalar beradi:

- yakka tartibda (qobiliyatiga mos vazifalarni bajarish);

- jamoaviy (o'quvchilarning jamiyatga yanada to'g'ri moslashishi uchun zarur bo'lgan kuzatishlar, o'yinlar, tadbirlar va ijtimoiy-foydali mehnat);

- guruh (loyihalar, madaniy va sinfdan tashqari tadbirlar).

Ma'lumki, aqli zaif o'quvchilarning mehnatga motivatsiyasi past bo'lib, "Texnologiya" fani orqali ijtimoiylashuvning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchilar, defektologlarning kasbiy mahoratiga, ularning ota-onalar bilan yaqin munosabatlariga bog'liq. Aqli zaif o'quvchilar bilan olib boriladigan korreksion ishlarda "Texnologiya" fanining asosiy vazifasi mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish va takomillashtirish, istiqbolida mustaqil kasb-hunar tanlashi va turli mehnat jamoalarida o'zaro munosabatda bo'lishning dastlabki ko'nikmalarini shakllantirish imkonini berishdir [6].

Aqli zaif bolalarda o'quv-ijtimoiy faoliyatni rivojlantirish uchun "Texnologiya" darslarida quyidagi metodlarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

1. Izohlovchi va ko'rgazmali. Bu metodning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi tayyor o'quv materialini taqdim etadi, o'quvchilar esa uni idrok etadilar va yodda saqlab qoladilar.

2. Reproduktiv usul. Bu o'quvchilarning oldindan belgilangan algoritm bo'yicha ta'lim harakatlarini takrorlashidan iborat.

3. Muammoni taqdim etish. O'qituvchi o'quvchiga muammo qo'yadi va uni hal qilish yo'lini o'zi ko'rsatadi. O'quvchilar esa imkon qadar muammo bo'yicha o'z yechimini berishga harakat qiladilar.

Zamonaviy maxsus pedagogikada aqli zaif o'quvchilarning o'quv-ijtimoiy faolligini shakllantirishda va mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatni rivojlantirishda quyidagi pedagogik shartlar zarurligi ta'kidlanadi:

- ta'lim muhitining qulayligi va amaliyot bilan bog'langanligi;

- ta'lim dasturida o'quv va ijtimoiy maqsadlar uyg'unligi;

- o'quv faoliyati muvaffaqiyatini ta'minlovchi o'qitish texnologiyasi va usullaridan foydalanish;

- o'quvchilarni individuallashtirish, o'quv dasturida vaqtni o'quvchilarning bilim va ko'nikmalaridagi kamchiliklarni to'ldirish uchun yetarlicha ajratish;

- o'quvchilarning rivojlanish darajasini oshiradigan, bilimga bo'lgan qiziqishini uyg'otadigan sinfdan tashqari va to'garak ishlari tizimini tashkil etish;

- ushbu toifadagi bolalar bilan o'quv va korrektsiyaviy tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda jamiyat talablari va o'quvchilarning istiqbol rivojlanish prognozlarini hisobga olish.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash kerakki, boshlang'ich ta'lim sharoitida aqli zaif o'quvchilarda ijtimoiy faollik asoslarini shakllantirish o'quv va psixologik-pedagogik korreksiya va ijtimoiy kompensatsiya doirasida markaziy o'rinni egallaydi. Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda o'quv-ijtimoiy faoliyat bu aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalarda jamiyat va atrof-muhit bilan samarali o'zaro munosabatlar tajribasini rivojlantiradigan va ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'z imkoniyatlari va qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradigan faoliyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston xalqiga murojaat. 03.12.2021. Elektron manbaa. <https://president.uz/uz/lists/view/4802>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. 2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. 2022 yil 28 yanvar, PF-60-son
3. Vazirlar Mahkamasining qarori. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida. 2021 yil 12 oktyabr, 638-son.
4. Стебляк Е.А. Представления умственно отсталых старшеклассников о семейной жизни.// Дефектология № 5. 2019. 29-34 с.
5. Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева. - М.: Аспект-Пресс, 1997. 270 с.
6. Технология коррекционно-развивающего обучения детей с задержкой психического развития (пособие для учителей классов коррекционно-развивающего обучения) / Под редакцией Шевченко С.Г. - Самара.: Изд-во Самарского ИПК ПРО, 1998. 45 с.

O'QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Asrorov Xurshid Qobilovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilar bilimini baholash jarayonida ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ga asoslangan xalqaro dasturlar asosida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni o'zlashtirganlik darajasini baholash mexanizmlarini takomillashtirishdagi zamonaviy yondashuvlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim mazmuni, ta'lim natijalari (Learning Outcomes,)ta'lim dasturlari, ta'lim sifati, kreativlik, kasbiy relevant bilim, ko'nikma, malaka, baho, kompetensiyalar baholash, xalqaro baholash.mpetensiyalarni

Jahonda ta'lim tizimini modernizatsiyalash tajribalarga ko'ra, bilim, ko'nikma va malakaga asoslangan ta'lim evolyutsiyasining hozirgi bosqichi sifatida milliy ta'lim tizimlarining yakuniy natijasi, ya'ni ta'lim natijalari (Learning Outcomes) asosida o'quvchilarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini kreativlik, kasbiy relevant ma'lumotlarni topish va ulardan samarali foydalanishni rivojlantirishga qaratilgan yangi ta'lim tizimi shakllantirish muammolarini tadqiq etishni hamda o'quvchilarning davlat talablari va mehnat bozorining talablariga mos ravishda o'quv dasturlari va o'quv mashg'ulotlari mazmunini didaktik jihatdan modernizatsiyalash, o'quvchilarda zamonaviy bilim va ko'nikmalar hamda kompetensiyalarni shakllantirish zaruriyatidan kelib chiqib yanada ortib bormoqda. Bugungi kunda jahonda maktab ta'limini rivojlantirish tendensiyalari va xalqaro ta'lim jarayoniga innovatsion g'oyalarni tatbiq qilish didaktik jarayonlarni takomillashtirish bilan bevosita bog'liq bo'lib qolmoqda.

Jahon miqyosida rivojlangan mamlakatlarning nufuzli ilmiy markazlarida o'quvchilarni intellektual rivojlantirishga asoslangan «Core subjects», «German School Academy» kabi dasturlarni qo'llash, o'quvchilarning bilim darajasini baholash bo'yicha PIRLS(boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash), TIMSS (4 va 8 sinf o'quvchilarining matematika va ijtimoiy fanlar bo'yicha ta'limning sifati, darajasini aniqlash), PISA(15 yoshli o'quvchilarining bilimi va ularni amaliyotda qo'llay olish mahoratini baholash) xalqaro dasturlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni egallaganlik darajalarini sertifikatlash yo'nalishlarida samarali ilmiy- tadqiqotlar olib borilmoqda. Bunda ta'lim mazmuni va uning natijalarini, o'quvchilarning o'quv faoliyatlarini bosqisma-bosqich nazorat qilish qilish, ularning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash muhitini shakllantirish muhim o'rin tutadi.

Xalqaro ta'lim tajribasida o'quvchilarni bilimini baholashda Oksford universiteti ta'limni baholash markazi(OUCEA) va Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti(OECD) bilan hamkorlikda o'quvchilarning o'qish, matematika bo'yicha bilim va ko'nikmalarini aniqlash maqsadida Milliy markaz tashkil qilindi. Ushbu markazda ishlab chiqilgan xalqaro baholash dasturlari orqali

mamlakatlarning milliy ta'lim tizimida o'quvchilarning davlat ta'lim standartlari talablari darajasida o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalari asosida ushbu bilim va ko'nikmalarni amaliyotga samarali tatbiq etish imkoniyatlarini baholash tadqiqotini olib bormoqda. Ushbu xalqaro baholash tadqiqotlari asosan o'quvchilarning o'qish, matematik, tabiiy-ilmiy savodxonliklari va kreativ fikrlashlarini rivojlantirish ko'rsatkichlarini jahonning yetakchi ilmiy markazlari Shanxay va Sian universitetlari(Xitoy), Lexington universitetlari (AQSh), Utara universiteti (Malayziya), Kent universiteti (Britaniya), Singapur Milliy universiteti (Singapur), Xokkaydo universiteti (Yaponiya), Boshqird davlat universiteti (Rossiya), Belarus davlat universiteti (Belarus Respublikasi) kabi ko'plab oliy ta'lim muassasalarida amaliy ishlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 997-son qaroriga asosan mamlakatimiz xalq ta'limi tizimida xalqaro baholash dasturlari joriy etildi. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajalarini nazorat qilish, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari hamda egallagan kompetensiyalarni joriy va yakuniy nazoratlar yordamida aniqlash, o'quvchilarning o'quv faoliyati yakunida ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ni o'zlashtirishda mutaxassislikka oid ta'lim standartlari talablariga mosligini ta'minlash, o'quvchilarni rag'batlantirish, o'quvchilarning shaxsiy, individual hususiyatlarini hisobga olgan holda, o'quv jarayonida ularning ta'lim natijalari (Learning Outcomes) to'liq o'zlashtirishlari uchun qulay pedagogik vaziyatni vujudga keltirish, o'quvchilarning o'quv faoliyatlari yakunida ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ni tashxislash, undagi yutuq va kamchiliklarni aniqlash asosida ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ning ko'rsatkichlari inobatga olgan holda tuzatishlar kiritish, o'quv-tarbiya jarayonini tahlil qilish asosida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatiga tuzatishlar kiritish, o'quvchilarga uzluksiz ta'lim-tarbiya berish, o'quvchining o'z faoliyatiga baho berish va o'quvchining ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ning ko'rsatkichlariga bo'lgan mas'ullik hissini tarkib toptirish kabi didaktik vazifalar amalga oshirildi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim oluvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish orqali shaxsiy-kreativ salohiyatni oshirish, ta'lim oluvchilarni bilimlarni o'zlashtirishdan uni amaliyotga qo'llash jarayonida kutilmagan vaziyatlarda oqilona qaror chiqara oladigan shaxsni tarbiyalash, o'quvchilarni bilim va ko'nikmalarni egallash va kreativ fikrlashni rivojlantirish, o'quvchilarning kreativ o'quv faoliyatini rivojlantirishning metodik asoslarini takomillashtirish, ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ning ko'rsatkichlarini xalqaro ta'lim ko'rsatkichlarini darajasida ta'minlashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni. – QHMMB, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" VM-997-son qarori.
3. Vorontsov A.B. O'quv faoliyatini nazorat qilish va baholashning pedagogik texnologiyasi. - M. "Rasskazov" nashriyoti, 2002.
4. Xutorskoy A.V. O'qitish shakllari va usullari // "Didaktika va zamonaviy o'qitish metodlari" bo'yicha amaliy seminar. Sankt-Peterburg: 2004.

O'QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHNING TARIXIY TENDENSIYALARI

Asrorov Xurshid Qobilovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Asrorova Nargiza Isomitdinovna

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti,
xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilar bilimini baholash jarayonida turli davrlarda o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirish omili sifatida mavjud baholash tizimini tashkil qilinishi va uning didaktik parametrlari hamda baholashning tarixiy tendensiyalari haqida fikr yuritilgan.

Kalitso'zlar: Ta'lim sifati, bilim, ko'nikma, baho, intellektual, ijobiy baho, didaktik parametr, kompetensiyalar baholash, davlat ta'lim standartlari, xalqaro baholash, tashkiliy-funksional.

Jahonda mamlakatlarning milliy ta'lim tizimida o'quvchilarning o'quv predmetlarini o'zlashtirganlik darajasini baholash jarayonida bahoning pedagogik-psixologik imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda uning didaktik parametrlarni ishlab chiqish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bu ayniqsa, o'quvchilarni o'quv faoliyatini jadallashtirish, kamchiliklarni tuzatish, nazorat qilishning tashkiliy-funksional modelini ishlab chiqish, o'quv faoliyati natijalarining DTSga mosligini muvofiqlashtirish, o'quvchilar-ning tayyorgarlik darajalarini sertifikatlash tizimini takomillashtirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, o'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasi ya'ni, ta'lim natijalari (Learning Outcomes) har doim subyektiv va individual xarakterga ega ekanligini e'tiborga olib ta'lim natijasini baholash haqida fikr yuritimiz.

Baho - pedagogik, falsafiy hamda psixologik mohiyat kasb etib, o'quvchi faoliyati, xulqiga bo'lgan tashqi va ichki munosabatni ifodalaydi. Shu nuqtayi nazardan olib qaraganda baho obyektiv hamda subyektiv xarakterga ega. Baho yordamida o'quvchining xulq-atvori va o'zlashtirish darajasi muayyan talablar va axloq me'yorlariga qay darajada mos kelishi aniqlanadi.

Baholash - deganda o'qish jarayonida o'quvchi oldiga qo'yilgan vazifalarni o'quv predmetlari bo'yicha Davlat ta'lim standartlari talablari bilan solishtirish orqali erishilgan darajani aniqlash tushuniladi. Baholashda o'quvchining bilimi, ko'nikmasi va malakasi hamda kompetensiyalarni egallaganlik darajalari aniqlanadi. Tarixiy tajribalardan ma'lumki, ta'lim endigina paydo bo'lgan qadim-qadim zamonlardan boshlab, o'quv jarayoni va o'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirilishi ta'minlash, ta'lim sifatini takomillashtirish borasida izlanishlar olib borilgan. O'quvchilarning bilimlarini munosib baholash natijasida o'qituvchi hamda o'quvchilar orasida o'zaro ishonch va hamkorlik vujudga kelgan.

M.F.Kvintilianning "Ritorik maktabi" (I-II asrlar), V.de.Feltrening "Quvonch uyi" (XIV-XV asrlar), Ya.A.Kamenskiyning "Chexiyalik og'alar" (XVI-XVII asrlar), R.Ouenning "Yangi garmoniya" (XIX asr), L.N.Tolstoyning "Yasnaya polyana" (XIX- XX asr), V.A.Suxomlinskiy boshchilik qilgan Pavlyush va I.G.Pestolotsi tomonidan tashkil etilgan maktablar (XVIII-XIX asrlar), F.A.Distervergning o'qituvchilik faoliyati (XIX asr)da o'quvchilarning o'zlashtirish darajalariga u yoki bu tarzda munosabat bildirish orqali ularni rivojlantirish tajribasi muhim o'rin egallagan. XIX asrda erkin ta'lim-tarbiyaga asoslangan, o'quvchilar shaxsining kamsitilishiga qarshi bo'lgan rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi vujudga keldi. Mazkur nazariyaga ko'ra, o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirish omili sifatida mavjud baholash tizimini isloh qilish yo'llari ko'rsatildi. Bunday yondashuvning asosiy namoyanlaridan biri L.N.Tolstoy bo'lgan. L.N.Tolstoy o'z qarashlarini quyidagicha asoslashga harakat qilgan: "O'quvchi yaxshi o'qishi uchun, u hohlab o'qishi kerak", "Uning ruhiy kuchlari eng qulay sharoitda bo'lishi kerak". L.N.Tolstoyning nazariyasida o'tilgan mavzuni har bir o'quvchidan alohida-alohida so'rash usuliga qarshi bo'lgan u har bir o'quvchidan o'tilgan mavzuni alohida-alohida so'rash natijasida ularning intellektual-ma'naviy darajasi rivojlanishi sekin kechadi deb hisoblagan va o'qituvchi o'quvchi faoliyatiga rahbarlik qiladi natijada o'qituvchi o'quvchilarga o'quv jarayonining obyekti sifatida yondashadi, o'quvchi esa o'qituvchining oldida katta hayajon bilan turadi. Bu esa ularni hissiy zo'riqishga olib keladi, deb hisoblaydi. L.N.Tolstoy o'quvchilar bilimini baholashning mavjud tizimi haqida fikr yuritib, quyidagilarni ta'kidlagan edi; "Bu eski tuzumdan qolgan narsa va o'z-o'zidan yo'qolib ketadi".

O'quvchilar bilimini baholash haqida o'z davrida K.D.Ushinskiy ham muayyan qarashlarini bayon qilgan edi, ya'ni "Qiziqish tug'dirmaydigan va majburlab o'qitiladigan har qanday ta'lim o'quvchida hohlab o'qishni so'ndiradi. Bu bilan uzoqqa borib bo'lmaydi. Faqat qiziqishga asoslangan o'qitish esa, o'quvchida irodani mustahkamlashga imkon bermaydi. Chunki o'rganiladigan hamma narsa ham qiziqarli bo'lmasdan ularni iroda kuchi bilan egallash lozim bo'ladi".

XX asrning 80-yillarida ilg'or pedagogik jamoatchilik yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishga oid bir qator g'oyalarni ilgari surganlar, keng ko'lamli bahs-munozaralar yuritgan edilar. Bunday bahs-munozaralar uch yo'nalishda namoyon bo'lgan:

1. O'quvchilar bilimini baholashning ularni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantiruvchi stimullar sifatida namoyon bo'lishiga xizmat qiladigan nazariy asoslari va metodikasini takomillashtirish;

2. Baholashning o'quvchi shaxsini har tomonlama intellektual rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan jihatlarga barham berish;

3. O'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning ularni rivojlantirishga xizmat qiladigan shakllarini izlab topish va ta'lim amaliyotiga joriy etish kabilar. Shularni inobatga olgan holda, aniq, raqamli baho qo'yish tarafdorlari bo'lgan mutaxassislar o'z fikrlarini quyidagicha izohlaganlar: ball qo'yilganda o'quvchi mehnatining raqamlarda ifodalangan aniq ko'rsatkichi ifodalanadi, o'quvchilar orasida o'zaro musobaqa muhiti vujudga keladi. Raqamlarda ifodalangan va o'quvchilar mehnatiga qo'yilgan muayyan baho nafaqat fan o'qituvchi uchun, balki mazkur sinfga dars beradigan o'qituvchilarning barchasi uchun ham muhimdir. O'qituvchi hamda o'quvchilar orasidagi g'ayripedagogik munosabatlar o'qituvchi tomonidan ularning o'quv mehnatiga to'g'ri baho qo'yimaslik natijasida vujudga keladi.

Muayyan raqamli ifoda yordamida baho qo'yishga qarshi bo'lgan mutaxassislar o'z fikrlarini quyidagicha ifodalaydilar: o'qituvchi raqamli baho orqali o'quvchi mehnatini taqdirlaydi yoki uni jazolaydi. Buning natijasida yomon baho olgan o'quvchining bilim olishga bo'lgan tabiiy intilishlari, qiziqishlari so'nadi. Bunday sharoitda o'quvchilar o'z bilimlari va dunyoqarashlarini rivojlantirish uchun emas, balki ijobiy baho olish istagini qondirish uchun o'qiy boshlaydilar. O'qituvchining kundalik so'rashlari o'quvchilar uchun haqiqiy imtihonga aylanadi va bunday sharoitda ular muayyan bosim ostida harakat qila boshlaydilar. Bu esa, sinfdagi o'quvchilar orasida kuchli hayajonlanish hissinin vujudga keltiradi. O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarga yangi bilimlarni taqdim etishga ajratilgan vaqtning aksariyat qismini yo'qotadi. Bunday vaziyatda o'qituvchi hamda o'quvchilar orasida ishonchsizlik kayfiyati vujudga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 1-jild. A-beshbali. T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2000.-736 bet 663-bet

2. Ushinskiy K.D. Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya: V 6 tt-M; 1990 3. Zagvyazinskiy V.I. Ta'lim nazariyasi: zamonaviy talqin. M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2001..

4. Tolstoy L.N. Pedagogicheskiye sochineniya. Moskva. Pedagogika. 1989.

5. Vorontsov A.B. O'quv faoliyatini nazorat qilish va baholashning pedagogik texnologiyasi. - M. "Rasskazov" nashriyoti, 2002.

6. <http://www.pedagog.uz/>

PEDAGOGLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MODELI

Abdullayeva Nafisa Shavkatovna,

Maktabgacha talim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash
va ularning malakasini oshirish instituti o'quv ishlari bo'yicha prorektori,
p.f.d. (DSc), professor

Annotatsiya. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish, variativ va invariant dasturlarni yaratish va 231-sonli PQ ijrosini ta'minlash bo'yicha olib borilayotgan islohatlar mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, variativ, invariant, sifat, sifat nazorati, tahlil, metodik, texnologik.

Maktabgacha ta'lim – ijtimoiy farovonlikning hal qiluvchi omili hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tizimiga sifatli kadrlar tayyorlash muammosi juda murakkab. Ushbu muammoni hal qilmasdan, maktabgacha ta'lim tizimining asosiy maqsadiga, davlatning kadrlar salohiyatini shakllantirishga erishib bo'lmaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231 son "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari hodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini samaradorligini ta'minlash, ularni kasbiy bilim, ko'nikma va mahoratini muntazam oshirib borish maqsadida bir qancha vazifalar belgilangan. Jumladan:

maktabgacha ta'lim tashkilotlarining pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo'yicha "Virtual kasbiy rivojlantirish" elektron dasturi joriy etish;

maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari hodimlarini kasbiy extiyoji va malaka toifasidan kelib chiqib tabaqalashgan ta'lim dasturlari asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishning vertikal tizimi (vazirlik-malaka oshirish muassasasi-ta'lim tashkiloti) yo'lga qo'yish;

maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlarining hodimlari uchun besh yilda bir marotada ishdan ajralgan holda o'tkaziladigan malaka oshirish kurslarini joriy qilish kabilar.

Shuningdek, qarorda pedagog va mutaxassis kadrlar uchun – variativ (ixtiyoriy) va invariant (majburiy) modullardan iborat bo'lgan hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlari bo'yicha tashkil etilishi belgilab qo'yilgan.

Variativlik – ta'lim tizimining sifatini anglatadi, bu esa o'quvchilarni ta'lim dasturlari yoki muayyan turdagi ta'lim xizmatlarini yaratish va ularga o'zlarining o'zgaruvchan ta'lim ehtiyojlari va imkoniyatlari asosida tanlash imkoniyatini belgilaydi. Ta'limning variativligi – O'zbekistonda zamonaviy ta'lim tizimi rivojlanishining asosiy tamoyillaridan biridir. Bu esa ta'limning yuqori darajadagi individuallashtirishni ta'minlashga qaratilgan. Maktabgacha ta'lim tizimida variativlik deganda biz mazmun jihatdan farqlanuvchi o'quv dasturlari (turli yoshdagi va turli maktabgacha tashkilotlari uchun), ta'lim usullari, shakllari va ta'lim texnologiyalarini nazarda tutamiz va ular mavjud dasturlar va texnologiyalardan avvalambor o'zining o'zgaruvchanligi, moslashuvchanligi, integrativligi va individuallashtirishga moyligi bilan farqlanadi. Maktabgacha ta'lim jarayonining variativligi – maktabgacha ta'lim maqsadlarini amalga oshirishda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini muvofiqlashgan faoliyati hisoblanadi. Bu jarayon ta'lim mazmunini tanlashda (ta'lim standartlari va talablari doirasida), ta'lim vositalari, usullari va muloqot yo'llarini umuman olganda maktabgacha ta'lim mazmuni va jarayonini tanlashda namoyon bo'ladi. Maktabgacha ta'lim-tarbiyaga variativlik yondashuvini tadbqiq qilishning pedagogik shart-sharoitlari ta'lim-tarbiyani takomillashtirish va tinglovchilarni malaka oshirish jarayonida rivojlanish samaradorligini oshirish bilan bog'liqdir, xususan:

tinglovchilar bilan muloqotni o'zgartirish, ya'ni avtoritar tarzda ta'sir o'tkazishdan har bir tinglovchining shaxsiy identifikatsiyasi, ishonchni o'rnatish, o'qituvchi bilan va tinglovchilar o'rtasidagi sheriklik munosabatlariga yo'naltirilgan muloqotga o'tish imkoniyatlarini yaratish;

o'quv dasturlari shakli va mazmunini o'zgartirish, ularni tinglovchini rivojlantirishga yo'naltirish, o'quv mazmunini differensiyalash va individuallashtirishga qaratish;

tinglovchilarni malaka oshirish jarayonida kattalar adabiyotining eng yaxshi namunalari bilan qurollantirish, umuminsoniy qadriyatlarga e'tibor berish orqali ularning dunyoqarashini kengaytirish;

tinglovchilarning mustaqil istagi va xohishlariga mos ravishda faoliyat va ijodini ta'minlash, tinglovchilar faoliyatining turi va shaklini tanlash – hamkasblari bilan birgalikda yoki individual bo'lish uchun, guruh xonasida obyektiv muhitni tashkil qilish.

Maktabgacha ta'lim tizimining variativ modelini tatbiq qilish bo'yicha amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifalarni shakllantirishda quyidagi o'ziga xos jihatlarni inobatga olish kerak:

amaliylik (real holatga asoslanish);

hududlarning, ta'lim tashkilotlarining manbalari va imkoniyatlarini hisobga olish;

aniqlik (konkret, ravshan, lo'nda, muayyan bo'lishi);

o'ziga xoslik – hududlar va ota-onalarning talablarini inobatga olish;

amaliy natijaviylik, samaralilik (ta'sirchan, foydali);

aniq vazifalarni hal qilishga yo'nalganlik, faollikka yo'naltiruvchi, belgilangan maqsadlarga intiltiruvchilik.

Variativlik – bu maktabgacha ta'lim tizimi sifat ko'rsatkichidir. U maktabgacha ta'lim tizimi iste'molchilarining (ota-onalar, bolalar) maktabgacha ta'limga bo'lgan ehtiyojlari va imkoniyatlari asosida ularga tanlov asosida ta'lim dasturlari variantlari va alohida ta'lim xizmatlari turlarini taqdim etish xususiyati bilan xarakterlanadi. Yuqorida ko'rsatilib o'tgan fikr va muloxazalar zamon tendensiyalar sifatida e'tiroz etilayotgan variativlik yondashuvni metodologik, didaktik, metodik va texnologik jihatlarini mavjud maktabgacha ta'lim tizimiga tatbiq etilishini samarali yo'l sifatida qaraladi. Maktabgacha ta'lim tizimida variativlik deganda biz mazmun jihatdan farqlanuvchi o'quv dasturlari (turli toifadagi mutaxassislar uchun), ta'lim usullari, shakllari va ta'lim texnologiyalarini nazarda tutamiz va ular mavjud dasturlar va texnologiyalar avvalambor o'zining o'zgaruvchanligi, moslashuvchanligi, integrativligi va individullashtirishga moyligi bilan farqlanadi.

A.G.Asmolov o'zining ishlarida variativ ta'limning metodologik jihatlarini ochib bergan [3]. Bunda variativ ta'lim shaxsni rivojlantirishga keng imkoniyatlarni beruvchi vosita sifati qaralib unda nafaqat tarkib jihatidan turli hildagi foydalanilayotgan o'zgaruvchan dasturlar (umumta'lim, chuqurlashtirilgan, kengaytirilgan bosqichlar), balki, usuli, shakli va texnologiyasi bilan farqlanadigan dasturlar ham tushuniladi. Shuning uchun, ta'limning o'zgaruvchanligi tinglovchi, uning imkoniyatlari, ehtiyojlarini inobatga olgan holda, tinglovchining shaxsiga qaratilgan ta'lim shakli hisoblanadi.

Ta'lim sifatini boshqarish uchun quyidagilar zarur:

1. Sifatni boshqarish va o'lchash vositalari.

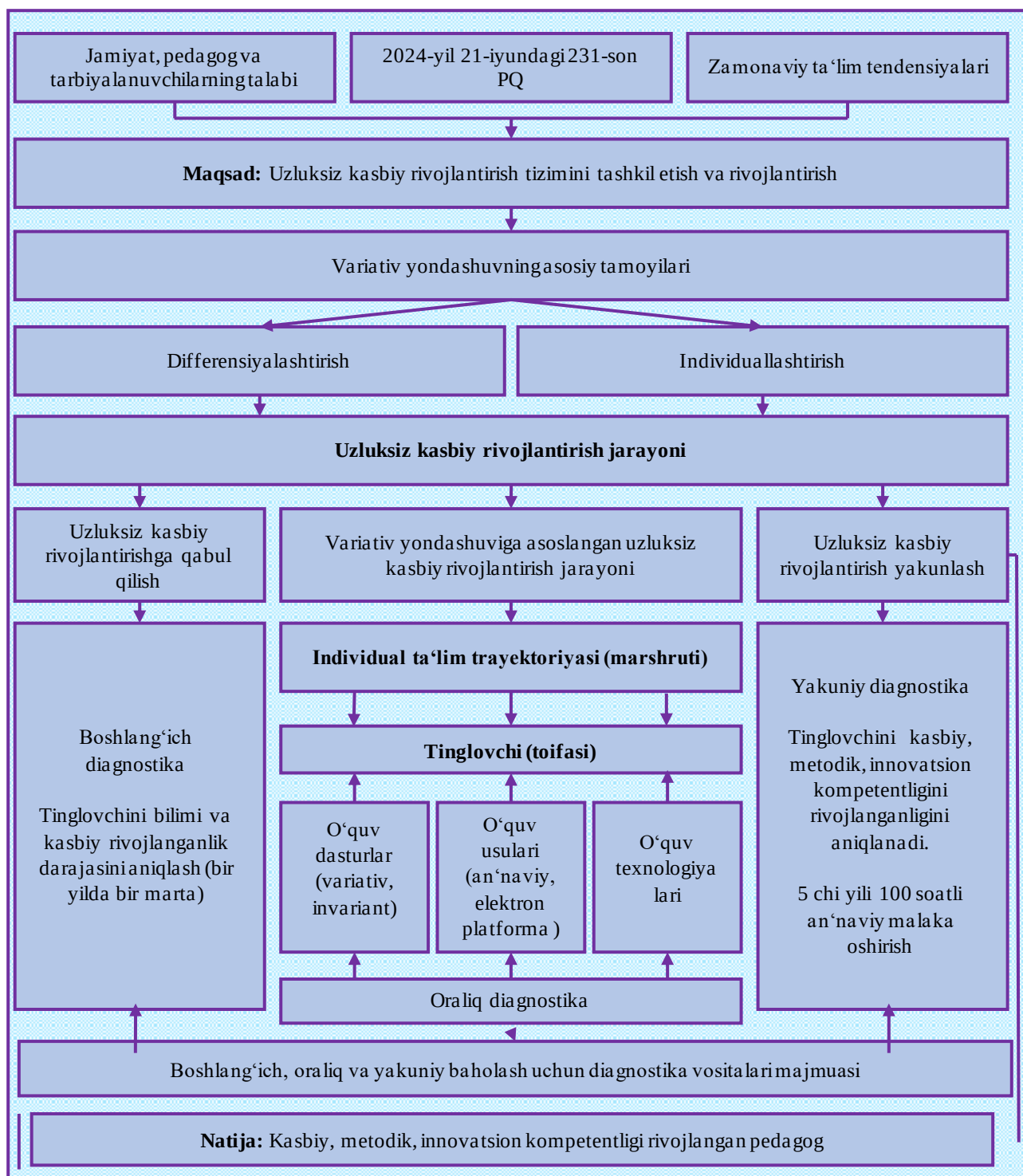
2. Maxsus bo'limlarni o'z ichiga olgan nazorat tizimi.

3. Boshqarish motivlari.

4. Boshqarish mexanizmlari.

5. Sifatni boshqarish natijalarini ishlatishning maqsad va shartlari. Mana shularni ham jadval qilish kerak, chiroyli chiqardi.

Shunday qilib, variativ ta'lim jarayoni deganda – ta'lim maqsadlarini amalga oshirishda qatnashchilar faoliyatining ta'lim jarayonida o'zaro hamkorliklari, tatbiq qilinayotgan tanlov sharoitlarining tarkibi (davlat standartlari doirasida), faoliyat va muloqotning vosita va usullari, shaxsning maqsadga bo'lgan ahamiyatli munosabati, ta'lim jarayoni va tarkibi tushuniladi.

3-rasm. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish modeli.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. 2025-yildan boshlab maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog hodimlari 5 yilda bir marotada 100 soat an'naviy ishdan ajralgan holda va 72 soat onlayn har yili "Virtual kasbiy rivojlantirish" elektron dasturi orqali uzluksiz ravishda o'z kasbiy bilimlarini oshirib boradigan mexanizm ishlab chiqilmoqda. Bunda an'naviy ishdan ajralgan holda 100 soat malaka oshirish uchun 3 blokdan iborat variativ o'quv reja va dasturlari ishlab chiqilmoqda. Umumkasbiy blok invariant modullardan iborat bo'ladi. Bunda maktabgacha ta'lim tizimiga taalluqli meyoriy huquqiy hujjatlarni mazmun-mohiyati va amalda qo'llanilishi bo'yicha ma'lumotlar beriladi. Maxsus blokda pedagogning toifasi (metodist, tarbiyachi, psixolog, defektolog, musiqa rahbari), malaka talablarida belgilangan vazifalari va kasbiy rivojlanishdagi extiyojiga asoslangan variativ modullar shakllantiriladi.

Pedagog-tarbiyachilarni ma'lumotiga, ya'ni o'rta maxsus yoki oliy ma'lumotliligiga qarab o'quv reja va dasturlar tayyorlanadi.

"Virtual kasbiy rivojlantirish" elektron dasturi joriy etish orqali har yili 72 soatga mo'ljallangan o'quv reja asosida o'quv dasturlari ishlab chiqiladi. Dasturda berilgan mavzular bo'yicha kontentlar, taqdimotlar, ma'ruza matnlari joylashtiriladi. Kurs yakunida tinglovchilarni kasbiy, metodik va innovatsion kompetentligini aniqlash maqsadida test savollari beriladi va muvaffaqiyatli o'tgan tinglovchilar kelasi yil o'tiladigan uzluksiz kasbiy rivojlantirish bosqichiga o'tkazilishi rejalashtirilmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, uzviy kasbiy rivojlantirish tizimini maktabgacha ta'lim tizimiga tatbiq etish orqali pedagog hodimlarning o'z ustida mustaqil ishlashiga, har yili elektron dastur orqali bilimlarini boyitib borish, rivojlangan xorijiy davlatlarni ilg'or tajribalarini o'rganishga va amaliyotda qo'llashga va media kompetentligini oshirib borishga imkoniyat yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231 "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari hodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori // Lex.uz

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" qarori // Lex.uz

3. N.SH. Abdullayeva Maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish. Dissertatsiya PhD. Toshkent 2020.

4. А.Г. Асмолов Психология XXI века и рождение вариативного образовательного пространства в России // Новое время и новая дидактика Москва: 2001 г.

5. Abdullayeva N.SH. Maktabgacha ta'limga variativ yondashuv- maktabgacha ta'lim tizimi sifat ko'rsatkichidir // Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnal.—Toshkent, 2018.—№3.—B.89-95.

THE ROLE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

Abduazizova V.V.

PhD. Associate Professor, Department of "Social Sciences" NamICI.

Mukhtoralieva M.A.

Doctoral student of NamSU. Namangan

Abstract. Innovative technologies are an important tool in the development of the educational system. They help make the educational process more effective, interesting and interactive, increase student motivation and create personalized learning opportunities. This thesis examines the role and importance of innovative technologies in the educational system.

Key words: innovative technology, educational methods, artificial intelligence, quality of education.

Introduction.

In the modern world, where technologies are rapidly developing and global competitiveness is increasing, the promotion of innovative technologies is important for the development of any country. We do this to our President Sh. We can see the example of Mirziyoyev's decrees in the following years, in particular, on November 6, 2020 "On measures to develop the fields of education and science in the period of new development of Uzbekistan."

We can develop today's education system by modernizing the educational process, increasing the motivation of students, various innovative approaches, and making effective use of artificial intelligence, which is considered as the future perspective[1].

So, let's take a look at what the above includes.

1. Modernization of the educational process:

Interactive learning tools: Engaging students through multimedia, virtual reality and simulations.

Distance Education: Giving students the opportunity to learn at their own time and place[2,3].

2. Increasing students' motivation:

Gamified learning: Make learning fun through games to encourage active student participation.

Individual approach: Providing materials tailored to each student's interests.

3. Innovative approaches:

Digital platforms: Facilitate communication and knowledge sharing between teachers and students.

AI and data analytics: Collect data to track student progress and improve learning.

4. Training of professors-teachers:

Use of innovative methods: Assisting teachers in the use of technologies and their continuous development.

Collaboration and sharing of experiences: Sharing best practices among educators.

5. Future prospects:

The use of artificial intelligence in education: personalization and improvement of the effectiveness of the teaching process.

Global integration of learning: Creating access to learning resources around the world.

Conclusion.

Innovative technologies are an integral part of the development of the educational system. Their effective implementation creates opportunities for improving the quality of education, encouraging students to think more actively and creatively, and also for continuous development of teachers. The use of innovative technologies to make the future education system modern and effective is the demand of today's times.

List of used literature:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 6, 2020 PF-4884 Sh. Mirziyoyev on measures to develop the fields of education and science in the new development period of Uzbekistan.

2. M.A. Mukhtoraliyeva, V.V. Abduazizova The importance of innovative competencies in the educational system // "Innovation: The Journal of Social Sciences and Researches" international scientific journal // March 30, 2023 ISSN -2181-3868 // B 88-89

3. M.A. Mukhtoraliyeva, V.V. Abduazizova "Design and planning of innovative technologies in the educational process" // Collection of materials of the international symposium on current issues of social and humanitarian sciences// UzMU// May 2023 // B 69-76

4. www.lex.uz

**“IDENTIFICATION OF COMMUNICATIVE PROBLEMS” МЕТОДЛАР
ЖАМЛАНМАСИНИ ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАСССАЛАРИ ТАЪЛИМ
ЖАРАЁНИГА ТАДБИҚ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ**

Агалиева Хабиба Нармахмад қизи

Профессional таълимни ривожлантириш институти таянч докторанти

Аннотация. Касб-хунар мактаби ўқувчиларини ўз-ўзини ривожлантириш, касбий фаолиятда ўзини намоён қила олишни шакллантириш орқали коммуникатив компетентлигини шакллантириш босқичида эса “Identification of communicative problems” методлар жамланмаси орқали амалга оширилади. “Identification of communicative problems” методлар жамланмаси “Communicative problem map”, “Communicative problem tree analysis”, “Communicative problem review” интерфаол таълим методларидан ташкил топган бўлиб, ушбу методлар жамланмаси ҳар бир босқичда ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти ёритиб берилган.

Калит сўзлар: касб-ҳунар мактаби, коммуникатив компетенция, “Identification of communicative problems”, “Communicative problem map”, “Communicative problem tree”, “Communicative problem review”, интерфаол талим методлари, ўқувчиларни касбий тайёргарлиги, муаммони аниқлаш ва ҳал қилиш, коммуникацион кўникмалар.

“Identification of communicative problems” (“Коммуникатив муаммони аниқлаш”) методлар жамланмасининг мақсади - муаммони аниқлаш жараёнини ҳал қилмоқчи бўлган муаммони батафсил аниқлашга ва тушунишга ундайди. Шунингдек, бу муаммони ҳал қилиш жамоа мақсадларига ҳисса қўшишига ёрдам беради. Муаммони аниқлашда қўллаш мумкин бўлган асосий ёндашув-бу муаммони аниқлаш ва чуқур тушуниш учун, нима учун саволларини беришдир. Ўқувчилар мавзу юзасидан келиб чиқадиган бир қатор нима учун саволларини бериши мумкин.

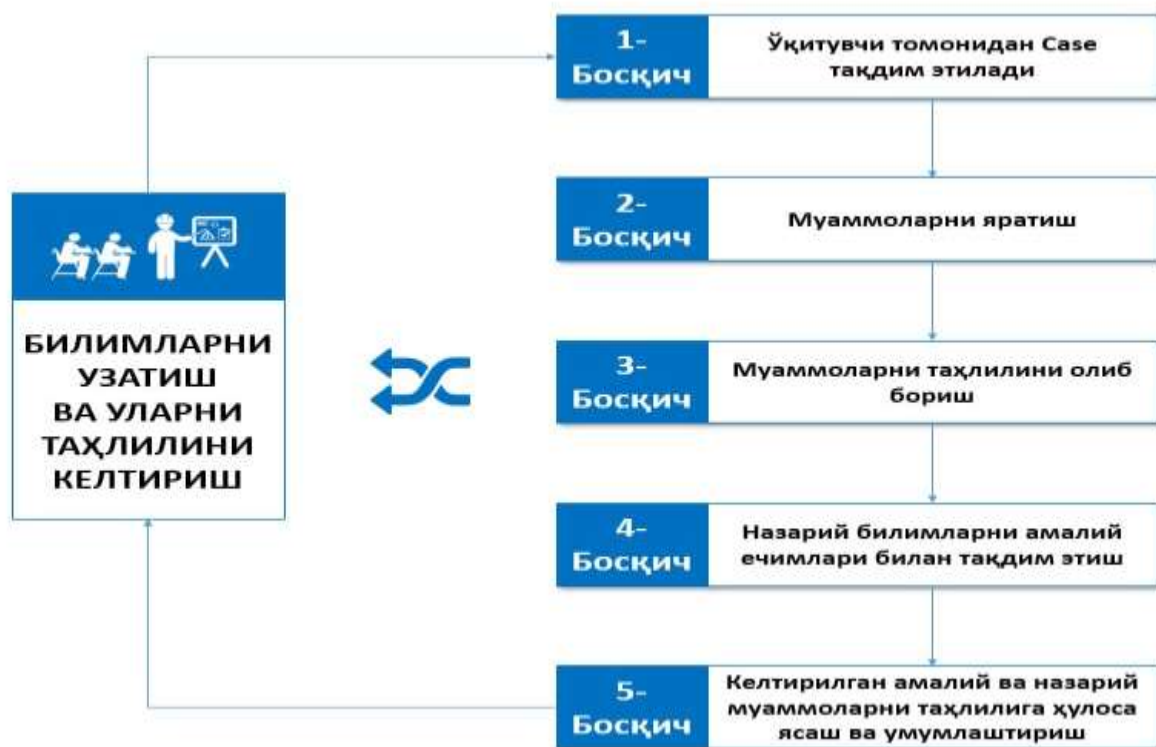
Касбий фаолиятга оид муаммони ўз вақтида ҳал қилишга қўмаклашади. Ҳозирги ташқи омиллар – сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий ва энг муҳими, техник – тўсиқ емас, балки янгилик ва ижобий ўзгаришларга ёрдам берадиган муаммо танланади. Муаммони аниқлашга ёрдам бериш учун “Communicative problem map” (“Коммуникатив муаммолар харитаси”), “Communicative problem tree” (“Коммуникатив муаммо дарахти”) ва “Communicative problem review” (“Коммуникатив муаммо шарҳи”) каби методлардан унумли фойдаланиш мумкин. Ушбу методлардан унумли фойдаланиш Identification of communicative problems методлар жамланмаси моҳиятини тўғридан-тўғри очишга ва улардан машғулотлар давомида кичик гуруҳларда касб-ҳунар мактаби ўқувчиларининг назарий билимларни ўзлаштиришда ва кўникма, малакаларини шакллантиришда ҳамда коммуникатив компетентликни шакллантиришда унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Ушбу методлар орқали касб-ҳунар мактаби ўқувчилари касбий фаолиятга оид муаммони сўзлаш ва тушуниш, аниқлаш ва қўмаклашиш, ғояни тушунтириш ва илгари суриш, ўз позициясини ҳимоя қилишни, касбий фаолиятига оид муаммо ечимларининг мазмуни ва сифати мустақил шакллантиришда ушбу келтирилган босқичлар катта таъсир кўрсатади.

2.2.2-расм. “Identification of communicative problems” методлари бажарилиш жараёни.

“Communicative problem map” (“коммуникатив муаммолар харитаси”) - бу касб-ҳунар мактаби ўқувчиларини касбий фаолиятга оид ғоялар, вазифалар, тушунчалар ва бошқа ҳаракатларни тартибга солишда ёрдам берадиган усул ҳисобланади. Бундай хариталар ёрдамида касб-ҳунар мактаби ўқувчилари тушуниш қийин бўлган касбий фаолиятига оид вазифа ва ҳаракатларни визуал тарзда тузиш, амалга ошириши ва тасвирлаши орқали коммуникация компетентлиги шаклланади. Масалан, касбий фаолиятига оид назарий

маълумотларни фикрларини эркин ва мустақил баён қилиш кўникмаларини шакллантириш бўйича йўриқномани тузадилар. Ушбу метод муаммоларни визуализация қилиш усули бўлиб, касбий фаолиятига оид муаммони тузишда ва коммуникация компетенциясини шакллантиришга ёрдам берадиган воситадир. “Коммуникатив муаммолар харитаси” қуйидагича амалга ошириладики, бунда асосий блок харитада жойлаштирилади, у ерда касбий фаолиятига оид асосий ғоя, тушунча, мавзу ёки муаммо ҳал қилинади.

2.2.3-расм. “Коммуникатив муаммо харитаси” методи бажарилиш жараёни.

“Коммуникатив муаммолар харитаси” касб-ҳунар мактаби ўқувчиларининг кенг ва мустақил, танқидий ва эркин фикрлаш жараёнларининг график ифодасидир ва шунинг учун инсон миясининг кенг ва табиий фикрлаш усули ҳисобланади. Бу ҳар бир касб-ҳунар мактаби ўқувчисининг миясида мавжуд бўлган потенциални очиш учун универсал калитни таъминлайдиган кучли визуал усул ҳисобланиб, коммуникатив компетенциясини шакллантиришга хизмат қилади. “Коммуникатив муаммо харитаси” касбий фаолиятга тайёрлашда касбий маълумотлар базаси сифатида амалга ошириш орқали касб-ҳунар мактаби ўқувчиларининг коммуникатив компетенциясини шакллантиришга ёрдам беради.

“Communicative problem tree” (коммуникатив муаммо дарахти) бу касб-ҳунар мактаби ўқувчиларининг касбий фаолиятига оид асосий муаммо ва унинг таъсирини ҳамда ушбу муаммонинг асосий сабабларини аниқлашга ёрдам берадиган визуал методлардан бири ҳисобланади. Бунда касбий фаолиятга оид муаммо баёноти ўртага ёзилади ва муаммонинг салбий оқибатлари муаммо баёнотининг устига шохлар сифатида ёзилади.

“Коммуникатив муаммо дарахти” методнинг мақсади: ўтилган мавзуларни такрорлаш ва мустаҳкамлаш орқали касб-ҳунар мактаби ўқувчиларининг коммуникатив компетенциясини шакллантиришдир.

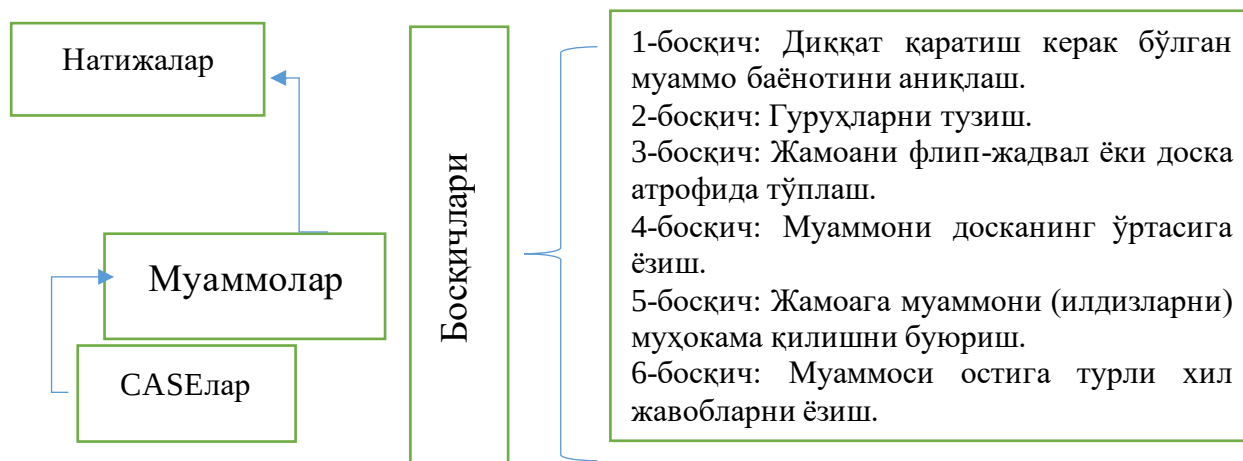
“Коммуникатив муаммо дарахти” методни ўтказиш босқичлари қуйидагича амалга оширилади:

1. Дарахт расми доскага ёпиштирилади ва олма шаклидаги рангли қоғозлар (стикерлар)га ўтилган мавзу юзасидан саволлар ёзиб қўйилади ва дарахтга ёпиштирилади.

2. Касб-ҳунар мактаби ўқувчиларини ўз хоҳишларига кўра ёки тартиб асосида биттадан таклиф этилади ва дарахтдаги битта саволни танлаб олиб, ушбу саволга жавоб беришлари сўралади.

3. Агар касб-хунар мактаби ўқувчиси саволга жавоб бера олмаса, бу ўринда куйидаги иккита имкониятдан биттасини танлаш таклиф этилади: гуруҳ аъзоларига мурожаат қилиш орқали ёки ўзининг ёзиб олган маълумотларидан фойдаланиш.

4. “Коммуникатив муаммо дарахти” методи бўйича барча саволларга жавоб олинган олиб борилган жараён бўйича хулоса ясалади ва касб-хунар мактаби ўқувчиларининг фикрлари умумлаштирилади.

2.2.4-расм. “Коммуникатив муаммо дарахти” методи босқичлари.

Касб-хунар мактаби ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда коммуникатив компетенциясини шакллантиришга қаратилган методлардан бири “Communicative problem review” (“коммуникатив муаммо шарҳи”) бу - коммуникатив муаммоларни кўриб чиқишнинг бир қисми бўлиб, маълум бир мавзу бўйича билиш, тушуниш орқали фикрини намоён этишга қаратилган коммуникатив компетенциясини шакллантиришдир. Коммуникатив муаммолар шарҳи материални танқидий баҳолашни ҳам ўз ичига олади; шунинг учун уни коммуникатив муаммолар ҳисоботи эмас, балки коммуникатив муаммолар шарҳи деб аташ мумкин. “Communicative problem review” методдан мета-таҳлил сифатида фойдаланилади. Коммуникатив муаммо шарҳи маълум бир мавзу ёки касбий фаолиятга оид саволга илмий ёндошган ҳолда манбаларни (китоблар, журнал) ўрганишдир. “Communicative problem review” методдан фойдаланишнинг асосий мақсади маълум бир мавзу ёки касбий фаолият соҳасига тегишли мавжуд муаммолар тўғрисида тушунчага эга бўлиш ва ушбу билимларни ёзма ҳисобот шаклида тақдим этишдир. Коммуникатив муаммоларни кўриб чиқиш касбий фаолият бўйича билимни оширишга ёрдам беради.

2.2.4-расм. “Коммуникатив муаммо шарҳи” методидан фойдаланиш йўли.

“Communicative problem review” методини кўриб чиқиш жараёнида касбий фаолиятда олиб бориладиган суҳбат ва мулоқотларни ташкил этишда унумли фойдаланиш мумкин. Ушбу

метод касб-хунар мактаби ўқувчиларининг коммуникатив компетентлик даражасини баҳолаш учун фойдаланишга қаратилган метод ҳисобланади. Касбий фаолият жараёнида касб-хунар мактаби ўқувчиларини олдида турган муаммонинг кучли ва заиф томонларини аниқлашга ва уларни ўз фикрларига ишонтира олиш учун хизмат қилади.

Касбий фаолиятда касб-хунар мактаби ўқувчиси мижозга хизмат кўрсатишдан мақсадини ҳамда уларни бажарилиш тартибини анализ қилади ва натижага эришиш учун режа тузади ҳамда муаммони бартараф этиш йўллариини излайди, сўнгра натижани кўра олиш учун вазиятни баҳолайди.

Биз томондан касб-хунар мактаби ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда коммуникатив компетентлигини шакллантиришга қаратилган “Communicative problem map”, “Communicative problem tree analysis”, “Communicative problem review” интерфаол таълим методларидан ташкил топган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Алимов А.А. Совершенствование процесса подготовки будущих преподавателей специальных дисциплин // European research, 2015, № 8 <https://internationalconference.ru/homepage/stati.html?type=atomA=0&start=1188>

2. Ахмедов А.Ю., “Бўлажак ўқитувчиларда коммуникатив компетентликни шакллантириш масалалари” Academic Research in Yeducational Sciences VOLUME 3 | ISSUE 1 |2022 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2022-1-5-9

3. Ашихмина Т.А. Формирование коммуникативной компетентности студентов // Мир науки, культуры, образования.-2012.- №4(35).-с. 52-54

4. Эмельянов Ю.Н., Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности: Автореф. дис. сихол. наук. - Л.,2003-23 с.

5. Каландарова С.Т., Шодиева Н.М., Шодиева Ш.М. “Formation of communicative competencat the students”// «Замонавий узлуксиз таълим сифатини ошириш: инновация ва истикболлар» мавзусидаги Халқаро миқёсидаги илмий-амалий конференция материаллари (24 апрел 2020 йил) – Т.: ТДПУ, 2020.

6. Khaitov B.Sh. Innovative Methods of Developing Communicative Competence of the Head of Educational Institution ISSN 2690-9626 (online), Published by “Global Research Network LLC” under Volume: 3 Issue: 5 in May-2022 <https://grnjournals.us/index.php/AJShR> Copyright (c) 2022 Author (s). This is an open-access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution License (CC BY).To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

7. Рахимов О.Д., Турғунов О.М., Мустафаев Қ.О., Рўзиев Ҳ.Ж. Замонавий таълим технологиялари /Тошкент, “Фан ва технология нашриёти”, 2013й., 200б.

BIOLOGIYA FANLARNI O‘QITISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINING TA’SIRI

Abdurasulova Zarina Abdusalom qizi

Termiz Davlat Pedagogika Instituti Aniq va Tabiiy fanlar o‘qitish metodikasi
Biologiya yo‘nalishida 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada biologiya fanlarni o‘qitishda multimedia va interaktivlik tushunchasi, multimedia resurslari hamda texnologiyalarining biologiyani o‘qitish jarayonidagi ahamiyati hamda multimedia texnologiyalarining pedagogikadagi o‘rni to‘g‘risida gap boradi.

Kalit so‘zlar: multimediali taqdimot, axborot texnologiyalari, multimedia vositalari, multimedia mahsuloti, memex, grafik va tovush redaktorlari.

Biologiya - bu hayot mavjudligini tushuntiruvchi fan mavzusi. Bu tirik organizmlar, ularning tuzilishi, shakllari va funktsiyalari, irsiyat va boshqalarni o‘rganish bilan shug‘ullanadigan tabiiy fan.

Bu fundamental fan bo'lib, organizmlarning tana qismlari qanday ishlashini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Biologiya fani o'quvchilarni o'zini o'zi bilish dunyosiga, yaqin va uzoq atrof-muhitga ochib beradi. Shaxslarni rivojlantirishda biologiyani o'qitish muhimligiga qaramay, bir nechta tadqiqotlar o'quvchilarning ichki va tashqi imtihonlarda izchil yomon ishlashi haqida xabar beradi, yillar davomida talabalarning biologiya bo'yicha yutuqlarida pasayish tendentsiyasi kuzatildi. Biologiya fanidan o'quvchilarning bunday yomon ishlashiga ko'plab omillar sabab bo'lgan. Bunday omillarga o'qituvchilar sifati, maktab omillari, darsliklar turlari, o'qitish metodikasi va boshqalar kiradi. Biroq, hisobotlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning fan bo'yicha yomon ishlashining asosiy sababi fanlar sinfda o'qitishning asosiy usuli hisoblanadi. O'qitishda multimediyadan foydalanish yanada jozibador bo'lib, o'quvchilarning biologiyani o'rganishga ijobiy munosabatini shakllantirishga yordam beradi, shu bilan o'quvchilarning faoliyatini yaxshilaydi.

Multimedianing multisensorli tabiati uni bir vaqtning o'zida tomoshabinlarning bir nechta hissiyotlarini rag'batlantirishga imkon beradi. Agar biologiya sinfida qo'llanilsa, u sinfda o'quvchilarning his-tuyg'ularini rag'batlantirishi va o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarga imkon berishi mumkin. Bular biologiyani o'qitishni o'quvchilar uchun jozibador va qiziqarli qilish, shuningdek, o'quvchilarning motivatsiyasi va tushunishini kuchaytirishi mumkin, bu esa o'rganishni mazmunli va haqiqiy qiladi. Buni takidlagan holda, multimedia elementlari fanni o'qitishda muhim ahamiyatga ega, chunki u turli hodisa va jarayonlarni jonli ko'rsatishga, murakkab tarkibni taqlid qilishga yordam beradi. Shunday qilib, o'quvchilarga mavhum bo'lib ko'ringan ba'zi tushunchalar aniqroq bo'lib, yaxshi saqlanib qolishi mumkin. Bu o'quvchilarning o'quv yutuqlari va fanni o'rganishga bo'lgan munosabatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq, texnologik rivojlanish darajasi va global miqyosda ta'limga integratsiyalashuvi bilan o'rta maktabda biologiyani o'qitishda multimediyadan foydalanish izchil bo'lmadi. Katta o'rta maktabda biologiyani o'qitish va o'qitishning maqtovg'a sazovor maqsadlariga erishish uchun biologiyani o'qitish mazmunli o'rganishni ta'minlash uchun yaxshi strategiyaga ega bo'lishi kerak, bu esa o'quvchilarning faoliyatini yaxshilaydi. Biologiyani tushunish va mazmunli o'rganishga olib kelish uchun o'rgatish mos uslubdan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin. YUNESKOning (2002) fanni o'qitishni takomillashtirish - mazmun va usullarni diversifikatsiya qilish, eksperimentlar, innovatsiyalar, ma'lumotlarni tarqatish va almashishni rag'batlantirish bo'yicha tavsiyasini hisobga olsak, buni biologiyani o'qitishda ham qo'llash mumkin. Biologiyani o'qitishda texnologiyani integratsiyalash orqali mazmun va usullarni diversifikatsiya qilish, innovatsiyalardan foydalanish mumkin. Talabalarning biologiya faniga bo'lgan munosabati va yutuqlari yaxshilandi. Bu biologiyani o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanish o'zgarishlarni amalga oshirganligini ko'rsatadi. Biologiyani o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanish ta'lim natijalarining yaxshilangan farqlari uchun javobgardir. Biologiya fanidan o'quvchilarning bilim va xulq-atvorini rivojlantirish uchun an'anaviy usuldan ko'ra samaraliroqdir. Multimedia (multi – ko'p, media – muhit) – bu kompyuter texnologiyalarining soxasi bo'lib, turli axborot saqlovchi vositalaridagi turli fizik ko'rinishda ifodalangan axborotlarga ishlov beradi. Multimedia – bu zamonaviy texnik va dasturiy vositalardan foydalanib, interfaol dasturiy ta'minot ostida boshqariladigan video va audio effektlarning o'zaro bog'liqligi bo'lib, matn, tovush, grafika, foto, videoni birlashtiradi. Bunda ma'lumot turli axborot tashuvchilarida mavjud bo'lishi mumkin (magnit va optik disklar, audio va video tasmlar).

Multimedia tushunchasi 1988 yilda Yangi texnologiyalarni amaliyotda tatbiq etish va ulardan foydalanish muammolari bilan shug'ullanadigan yirik Yevropa Komissiyasi tomonidan shakllantirilgan. 1945 yilda amerikalik olim Vanniver Bush "MEMEX" nomli xotirani tashkil kilish konsepsiyasini taklif qilgan, bu esa multimedia texnologiyalarini rivojlanishining g'oyaviy sababi bo'ldi. Bu g'oyaga ko'ra, axborot qidirish jarayoni formal belgilar, ya'ni nomerlar, indekslar yoki alfavit tartibi bo'yicha emas, balki axborotning mazmuniga qarab amalga oshiriladi. Bu g'oyalar keyinchalik kompyuterda amalga oshirilganda gipermatn tizimlari, ya'ni matnli ma'lumotlar kombinatsiyalari bilan ishlash tizimini paydo bo'lishiga olib keldi. Keyinchalik esa gipermedia tizimlarining (grafika, tovush, video va animatsiya bilan birgalikda ishlash tizimlari) rivojlanishiga sababchi bo'ldi. Gipermatn va gipermedia tizimlarining birgalikdagi rivojlanishi multimedia

yoʻnalishining kelib chiqishiga olib keldi. Shunday qilib multimedia oʻz ichiga gipermatn va gipermedia tizimlarini qamrab oladigan fan.

Ammo 80 – yillar oxirida multimedia texnologiyalariga qiziqish mashxur amerikalik kompyuter mutaxassisi biznesmen Bill Geytsning nomi bilan bogʻliq. U ("National Art Gallery. London") nomli dasturiy mahsulotni yaratgan. Bu multimedia dasturida muzeyning maʼlumot omborlaridan foydalanilgan. Bunda turli muhitlardan – tasvir, tovush, animatsiya, gipermatn tizimi namoyon qilingan. Aynan mana shu multimedia dasturi oʻz ichiga multimedaning uchta asosiy tamoyilini qamrab olgan.

1. Axborotni odam qabul qila oladigan bir nechta muhit yordamida taʼsvirlash

2. Foydalanuvchi tomonidan “mustaqil qidiruv” asosida dastur chegaralaridan chiqib ketmagan holda, oʻzining mustaqil usullarini qoʻllash;

3. Navigatsiya vositalari va interfeys dizaynidan foydalanish.

Multimedia texnologiyasi bir vaqtning oʻzida maʼlumot taqdim etishning bir necha usullaridan foydalanishga imkon beradi: matn, grafika, animatsiya, videotasvir va ovoz. Multimediali texnologiyaning eng muhim xususiyati interfaollik – axborot muhiti ishlashida foydalanuvchiga taʼsir oʻtkaza olishga qodirligi hisoblanadi. Bu texnologiyalarining asosiy maqsadi – tovush, video, animatsiya va boshqa vizual effektlar bilan taʼminlangan dasturiy mahsulotlarni yaratishdan iboratdir. Bunda multimedia dasturiy mahsulotlari oʻz ichiga interfaol interfeys va boshqarish mexanizmlarini qamrab oladi.

Multimedia texnologiyalarining asosiy afzalliklari va xususiyatlariga quyidagilar tegishli: bitta axborot tashuvchisida katta xajmli turli maʼlumotlarni saqlash imkoniyati; ekranda tasvirni yoki uning ayrim fragmentlarini kattalashtirish imkoniyati. (rejim "lupa"). Tasvirni sifatini saqlab qolgan holda 20 marotabagacha kattalashtirish mumkin; tasvirlarni taqqoslash va turli dasturiy vositalar yordamida ularni qayta ishlash; turli matn, grafika va tovush muharrirlari va kartografik maʼlumotlar bilan ishlash imkoniyatlari; “erkin” navigatsiya yordamida asosiy menyuga, toʻliq mundarijaga yoki dasturning istagan joyiga chiqish. Multimedia vositalari – bu foydalanuvchi tovush, video, grafika, matn, animatsiya yordamida muloqotda boʻladigan apparat va dasturiy vositalarning yigʻindisi. Grafik va tovush redaktorlari, kartografik axborot va matnlarga ishlov bera oladigan shaxsiy amaliy dasturlar bilan ishlash mumkin. Masalan, oddiy Word redaktorida tayyorlangan faylni grafik faylga aylantirish, bir formatdagi grafik fayllarni boshqa formatdagi grafik fayllarga aylantirish, bir necha multimedia ilovalarini yagona multimedia ilovalariga jamlash, multimedia ilovalarini oʻlchamini, hajmini, sifatini va tuzilishini multimedia dasturlari orqali amalga oshirish mumkin. Bunday dasturlarga Adobe PageMaker, Adobe Photoshop, Adobe Flash, 3D Max kabi dasturlar kiradi. Multimediali taqdimot – bugungi kunda axborot taqdim etishning yagona va eng zamonaviy shakli hisoblanadi. Bu matnli maʼlumotlar, rasmlar, slayd-shou, diktir joʻrligidagi ovoz bilan boyitilgan, videoparcha va animatsiya, uch oʻlchamli grafika tarzidagi dasturiy taʼminot boʻlishi mumkin. Taqdimotning maʼlumot taqdim etishning boshqa shakllaridan asosiy farqi ularning mazmunan boyitilganligi va interfaolligidir, yaʼni belgilangan shaklda oʻzgarishga moyilligi va foydalanuvchi faoliyatiga munosabatini bildirishidir. Multimedia texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan taqdimotlar tinglovchi va foydalanauvchilar uchun tushunarli va samaralidir.

Multimedia texnologiyasining pedagogikadagi oʻrni. Multimedia texnologiyasining tadbiq etish soxalaridan asosiysi keng manoda taʼlimdir: yaʼni videoensiklopediya, interaktiv yoʻnaltirgich, trenajerlar, intellektual oʻyinlar, kompyuter oʻqitish tizimi va masofaviy taʼlim yoʻnalishlaridir. Multimedia tizimini nafaqat oliy va oʻrta taʼlim tizimida bundan tashqari malakali mutaxassislar tayyorlash markazlarida, maktabgacha tarbiya korxonalarida ham muvafaqiyatli qoʻllash mumkin. Multimedia qurilmalari va dasturlari hamda interaktiv doska bilan taʼminlangan kompyuter tizimi inson faoliyatida va bilim soxalarida sekin asta universal oʻqitish yoki axborot vositalari boʻlib qolmoqda. Multimedia platasi oʻrnatilgan shaxsiy kompyuterlar amalda deyarli hamma soha boʻyicha universal oʻqituvchi va axborot vositalariga aylanadilar. Buning uchun shu soha boʻyicha CD – ROMdan oʻqiladigan darslik disklar boʻlishi yetarlikdir. Multimedia texnologiyalari taʼlimning turli soxalarida maktab, litsey, kollej, institut va universitetlarda keng miqyosda oʻz oʻrnini egallamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saida Beknazarova, t.f.d, TATU, Islombek Abdullayev, TATU qoshidagi 2- akademik litsey o'quvchisi "Multimedia texnologiyalarining asosiy xususiyatlari" 12b.
2. Tolipova J.A., A.T.G'ofurov Biologiya o'qitish metodikasi. Darslik. T.: 2 b.
3. Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish metodikasi kalandaroa dilnoza samandarovna 2021scientific progress Том 6страницы 113-115 b.
4. Pedagogik ta'lim: xalqaro tajriba va innovatsion Yondashuvlar 863 каландарова д. Каримов д. 521 b.
5. <https://multimediya.uz/multimediya/>
6. Tolipova J.A., A.T.G'ofurov Biologiyani o'qitishda pedagogik texnologiyalar: oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2011. 150 b.
7. Kuldiyrov X.A. Biologiya o'qitish uslubiyati. T.: SAMDU nashri.- 2020. 120b.
8. <https://oefen.uz/uz/documents/slaydlar/umumiy/multimedia-vositlari>

KREATIVLIK. KREATIVLIK MUAMMOSIGA ZAMONAVIY YONDASHISH

Alimova Saodat Azatovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti xodimi,
Toshkentdagi TMC Instituti 3-kurs (sirtqi bo'lim) talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kreativlik tushunchasi, kreativlikni rivojlantirish, shaxsning kreativligi, kreativ yondashuv, kreativlikni rivojlantirish vazifalari, kreativlik sifatleri yoritib berilgan. Shu bilan birga o'qituvchi kreativligi va o'quvchining kreativ fikrlashlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: kreativlik, kreativlikni rivojlantirish, g'oyalarni generatsiyalash, ijodiy salohiyat, shaxsning kreativligi, o'quvchining kreativ salohiyati, kreativ yondashuv, kreativlik sifatleri.

Bugungi globallashuv kuchaygan davrda har qaysi jamiyat kreativ shaxslarga ehtiyoj sezadi. Bu tabiiy hol albatta. Chunki dunyoda har daqiqada sodir bo'layotgan o'zgarishlar shuni taqozo qilmoqda.

Bugungi kunda asosiy e'tibor o'quvchi yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga, ularning mustaqil fikrlaydigan, yuksak tafakkur egasi va ma'naviyatli insonlar bo'lib shakllanishlariga qaratilgandir. Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz". 1]

Shu munosabat bilan turli soha olimlarining, soha vakillarining e'tibori professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kreativ fikrlashini takomillashtirish salohiyatini ochish va rivojlantirishga qaratilgan. Zero, kreativ salohiyat va g'oyalarni generatsiyalash ko'nikmasiga ega bo'lmagan yoshlar jamiyat rivoji uchun o'z hissasini qo'sha olmaydi. Shuning uchun bugungi globallashuv sharoitida har bir shaxsning, jumladan, professional ta'lim muassasalaridagi o'quvchilarning g'oyalarni generatsiyalash ko'nikmalarini faollashtirish va rivojlantirish masalasi ayniqsa dolzarbdir. Jamiyat ijtimoiy faol a'zolarga, kreativ va ijodkor shaxslarga ehtiyoj sezmoqda. Yangi-yangi g'oyalarni generatsiyalay oladigan, tahliliy fikrlash orqali umumqabul qilingan g'oyalar ortidan ko'r-ko'rona ergashmasdan, o'z nuqtai nazariga ega bo'lgan, uni himoya qila oladigan, boshqalarning fikrini tanqidiy tahlil qilib va baholaydigan, ijodkorlik hamda kreativlik qobiliyatlarini o'zida namoyon eta oladigan yoshlarga bugungi kundagi fan va texnikaning rivojlanishi va ularning oldida tobora murakkablashib borayotgan muammolarni hal qilishga qodir shaxslarni tarbiyalash zaruriyati mazkur muammoning dolzarbligini ko'rsatmoqda. Yangi-yangi g'oyalarni yarata oladigan shaxslarni tarbiyalash va voyaga yetkazishda kreativ fikrlashning o'rni beqiyosdir.

G'oyalarni generatsiyalash – mavjud muammoga tanqidiy, konstruktiv yondashgan holda ijodiy va nostandart holda yechim topishni anglatadi.

Malakali kadrlar tayyorlashning muhim omillaridan biri – bu ta'lim sifati va samaradorligini oshirishdir. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga yo'llagan Murojaatnomasida ta'lim xizmatlari sifatini oshirish hamda jamiyatni rivojlantirish bo'yicha muhim vazifalarni belgilab berdi. Jumladan, prezidentimiz mamlakat salohiyati bilim va tafakkurda ekanligiga urg'u berib, "Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to'g'ri yo'li" ekanligini ta'kidlaydilar. [1]

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda o'qitishning zamonaviy usullari, shakl hamda vositalari, o'yin texnologiyalari, muammoli o'qitish hamda ta'limning noan'anaviy metodlari ham muhim o'rin egallaydi. Mamlakatimizdagi professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarning nazariy va amaliy ta'lim olishlari uchun katta imkoniyatlar yaratilgan. Professional ta'lim muassasalari o'quvchilari ta'lim olishda o'zlari mustaqil ravishda adabiyotlar, darsliklar, gazeta va jurnallar, radio va televideniya, elektron darsliklar, o'quv qo'llanmalari, internet resurslari, ziyonet materiallari va o'quv-uslubiy majmualardan doimiy ravishda foydalanishlari o'quvchilarning kreativ salohiyatini ochishda muhim rol o'ynaydi. [5]

Kreativlik o'zi nima? Kreativlik tushunchasi lotincha, inglizcha "create"– yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor, ingliz tilidan tarjima qilinganda "ijod" degan ma'nosini anglatadi. Kreativlik insonda mavjud ma'lumotlarni qayta ishlab chiqarish va ularni cheksiz yangi modelini yaratishga javob beradi. 4]

Kreativlik – bu so'zni sodda tilda tushuntiradigan bo'lsak, yaratuvchanlik, ijodkorlik degan ma'nolarni anglatadi. Uning tag zamirida esa originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Ya'ni bu bir xillikdan qochish, nimagadir yangicha yondashish ko'nikmasidir, lekin mohiyatan bu tushuncha insonning ijodiy qobiliyatining namoyon bo'lishidir. [3]

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi. [4]

Mashhur amerikalik ingliz psixologi E.P.Torrens "kreativlik"ning quyidagi jihatlarini ilgari surgan: muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; taxminlarni tekshirish va o'zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammoni hal qilishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan sezgirlikni ifodalash. [2]

O'quvchilarda kreativlik qobiliyati va sifatlarini o'stirishda amerikalik ingliz psixolog E.P.Torrens tomonidan asoslangan "Tugallanmagan rasmlar" testidan foydalanish samarali natijalarni beradi. Mazkur test quyidagi belgilardan iborat noaniq tasvirlardan iborat bo'lib, o'quvchilarga ularni tugatib qo'yish topshirig'i beriladi: [2]

Kreativlikni rivojlantirish quyidagi vazifalarni hal qilishga ham yordam beradi: 1. Professional ta'lim muassasasi o'quvchilarini turli yo'nalishlarda fikrlashga o'rgatish. 2. Professional ta'lim muassasasi o'quvchilariga nostandart vaziyatlarda muammoning yechimlarini topishni o'rgatish. 3. Aqliy faoliyatning o'ziga xosligini rivojlantirish. 4. Professional ta'lim muassasasi o'quvchilarini mavjud muammoli vaziyatni turli tomonlardan tahlil qilishga o'rgatish. 5. Tez o'zgaruvchan dunyoda yanada samarali hayot va moslashish uchun zarur bo'lgan fikrlash xususiyatlarini rivojlantirish.[4]

Kreativ yondashuv deganda, ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi.

Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali jihatlarini quyidagilarda namoyon bo'ladi: asosiy e'tibor ijodiy ishga qaratilishi; ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish; ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi; ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi; o'qish shiddati ta'lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi; ta'lim oluvchining

tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab-quvvatlanishi; amalda bajarish orqali o'rganilishi; ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi. [6]

Kreativ yondashuv talabalarning bir-birlari bilan, o'qituvchi, dialog, ta'lim, ishbilarmon va rolli o'yinlar shaklida turli xil axborot manbalari bilan faol samarali hamkorligi, yangi ijtimoiy va professional tajribani o'zlashtirish uchun o'quv (kasbiy) vazifalarni hal etishga asoslangan aniq vaziyatlarni tahlil qilish sifatida ko'rib chiqiladi. 3]

Kreativlik sifatlari quyidagilar orqali namoyon bo'ladi:

ijodiy yo'nalganlik; eruditsiya (bilag'onlik); ijodiy ta'sirchanlik va tashabbuskorlik; refleksiya qobiliyati; tavakkal qila olish qobiliyati; ichki sezgining rivojlanganligi; innovatsion qobiliyatga egalik; mantiqiy fikrlash qobiliyati; boy tasavvurga egalik; o'z ijodkorligini to'la-to'kis namoyish etish; tafakkur tezligiga egalik; o'ziga xos fikrlar, g'oyalarni ilgari sura olish qobiliyati; yuksak badiiy qadriyatlarga egalik; mavjud tajriba va bilimlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasi bilan asoslanadi. [6]

O'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, professional ta'lim muassasalarida, dars jarayonida o'qituvchilar tomonidan kreativ yondashilgan holda o'quvchilarni ijodiy fikrlashga undash orqali ular da intellektual salohiyatni yuzaga chiqargan holda muammoli vaziyatlarda g'oyalarni generatsiyalash ko'nikmasini rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki bugungi kunda dunyo miqyosida to'rtinchi sanoat tamaddunining harakatlantiruvchi kuchi kreativ fikrlovchi shaxsdir. [7]

Xulosa qilib aytish mumkinki, professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, konsepsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parlamentga murojaatnomasi, 20-dekabr 2022-yil.
2. Т.А.Барышева, Ю.А.Жигалов. Психолого-педагогические основы развития креативности. – СПб.: СПбГУТД, 2006.
3. R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya. O'quv qo'llanma. Toshkent. Voris nashriyot-2013. 117-143-b.
4. B.E.Karimova. Kreativ pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo". 2023. 8-10-b, 12-b.
5. T.Ch.Aliboyev. Innovatsion ta'lim muhitida o'quvchilarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish. Des... Ped.fan. fal.dok. (PhD). 2021. 46-b.
6. N.A.Muslimov, M.H.Usmonboyeva, D.M.Sayfurov, A.B.To'rayev. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Toshkent.: 2015. 120-b.
7. M.Usmonboyeva, A.To'rayev. "Kreativ pedagogika asoslari". Toshkent.: 2016. 18-19-b.

SALOMATLIK PSIXOLOGIYASI-DOLZARB IJTIMOIIY MUAMMO SIFATIDA

Avezmurodova Yulduz Raxmonkulovna

Buxoro shahar kasb-hunar maktabi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Butun yer sayyorasida kuchli o'zgarishlar, shiddatli rivojlanishlarda ro'y bermoqda. Bu o'zgarishlar nafaqat sanoat, siyosat, tabiatda balki inson ongi o'lchamlari kengayishi bilan kuzatilmoqda. Shu bilan birga inson omili o'sayotgan bu davrda insonni to'la qonli baxtli, sog'lom va farovon hayot tarzini qurishda psixologik salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatuvchi va shu sababli inson hayotiga xavf soluvchi omillar ko'lami ham ortmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizda psixologiya sohalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Salomatlik psixologiyasi — bu salomatlik, kasallik va sog'liqni saqlashning psixologik va xulq-atvor jarayonlari haqidagi fan. Sog' tanda

sogʻlom aql. Insonning ruhan va aqlan sogʻlom boʻlishi demak tan sogʻligida muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada XXI asr salomatlik psixologiyasi tushunchasi, uning rivojlanishi, undagi muammolar va ularning bugungi kundagi dolzarbligi haqida soʻz yuritiladi.

Kalit soʻzlar: Salomatlik psixologiyasi, xulq-atvor, terapiyasi, depressiya, nevrologiya, stress, ong, tafakkur, biologik omillar.

Inson hayoti jamiyatning eng oliy qadriyati ekan, insonning xususiyatlari, sifatleri, holatlarining umumiyliigi nafaqat insonning oʻzi, balki jamiyatning ham qadridir. Bu har bir shaxsning salomatligini ijtimoiy boylikka aylantiradi. Qadimgi yoga davrida ham inson sogʻlikka intilishi kerak deb taxmin qilingan, chunki salomatlik egoistik maqsad emas, balki boshqalarga burchdir. Odamlar moddiy madaniyat sohasida erishilgan yutuqlar toʻla baxt hissini bera olmasligini hali toʻla anglab yetmaganlar. Bu yutuqlar faqat oʻzini va boshqalarni bilish, oʻzaro aloqalarni kengaytirish va chuqurlashtirish, tabiat sirlari va borliqning "abadiy" sirlariga kirib borish orqali baxtning bunyodga kelishi fonidir. Salomatlik haqida soʻz borar ekan, uning eng avvalo inson tani va vujudining betobboʻlmagan paytdagi holati hamda xastaliklar roʻy berganda kuzatiladigan ayrim ogʻriqlar, dard bilan bogʻliq tarzda tasavvur qilishga oʻrganib qolganmiz. Bu atama, eng avvalo, sogʻliqni saqlash xodimlari faoliyati bilan bogʻliq tarzda tushuntiriladi. Lekin tan va vujud, aql hamda idrok bevosita odamniki, unga bogʻliq boʻlgani uchun ham inson ruhiyati qonuniyatlari va sirlarini oʻrganuvchi fan boʻlmish psixologiyaning unga aloqasi bor. Psixologiya fanida salomatlik psixologiyasi boʻlimi mavjudki, u salomatlikka eng avvalo, inson ongi va tafakkurining inʼikosi sifatida qaraydi. Demak, har birimiz uchun suv va havodek zarur boʻlgan sogʻligʻimiz nafaqat tibbiyot fanining, balki psixologiyaning ham izlanish predmetini tashkil etadi. Maʼlumki, inson hayotining har tomonlama toʻliqligi doimiy qadriyat sifatida salomatlik bilan belgilanadi, hayotdan lazzatlanish salomatlikning mavjudligini nazarda tutadi. Inson hayotining qadri mutlaqdir, chunki hayot boshqa har qanday qadriyatning mavjud boʻlishining yagona sharti va mezonidir. Bizning sogʻligʻimiz turli sabablarga bogʻliq boʻlib, ular ijtimoiy-psixologik modellarga asoslanadi. Salomatlik psixologiyasi — insonning murakkab hayotiy sharoitlarini yengish, shu bilan birga eng optimal hissiy fonni va hatti-harakatlarning adekvatligini saqlab qolish qobiliyatidir. Odamning sogʻ-salomatligi ana shu har bir bosqichda oʻziga xos tarzda namoyon boʻladi. Masalan, biologik bosqichdagi salomatlik asosan ichki organlar funksiyalarining oʻzaro dinamik mutanosibligi va ularning tashqi atrof-muhit taʼsirlariga nisbatan toʻgʻri, adekvat javobi tarzida namoyon boʻladi. Shuni eʼtirof etish lozimki, bizning oʻz salomatligimizni muhofaza qilishimiz, organizmimizning himoya imkoniyatlarini oshirib, betob boʻlib qolganimizda qanday yoʻllar bilan xastalikdan qutulish boʻyicha fikrlar va tajriba umr davomida takomillashib boradi. Bu jarayonlarga aloqador psixologik – ruhiy omillar toʻgʻrisidagi tasavvurlarimiz, afsuski, u qadar aniq va mukammal emas. Chunki odam tanida, ichki organlarida nimalar roʻy berayotganligini bevosita his qilishga qodir emas. Salomatlikning ruhiy-psixologik omillari haqida gap ketganda, eng avvalo uning inson shaxsi va uning yaxlit birlik tarzidagi xususiyatlari nazarda tutiladi. Bu oʻrinda qoʻlga kiritilajak har qanday yutuq yoki muammolarning yechimi eng avvalo, "sogʻlom shaxs" oʻzi nima degan savolga javob topishga imkon beradi. Taniqli rus psixiatri S.S.Korsakov yozganidek, sogʻlom shaxsga aloqador barcha xossa va xususiyatlar qanchalik bir-biri bilan oʻzaro mutanosib, bir biriga bogʻliq, muvozanatli va tashqi muhitdan unga tahdid soluvchi omillariga nisbatan chidamli boʻlsa, u shunchalik baquvvat va salomat boʻladi. Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti nizomiga koʻra, «salomatlik — nafaqat kasallik va jismoniy nuqsonlarning yoʻqligi, balki toʻliq jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonlik holatidir». Psixik salomatlik masalasi koʻrilayotganda uni baholash mezonlari oʻta muhimdir, yaʼni, bu – ruhiy salomatlik qachon koʻngildagiday boʻladi, degan masala. Albatta, bu eng murakkab savollardan biri. Shunga qaramay, ilmiy manbalarda ruhiy salomatlikni baholash uchun uning ayrim namoyon boʻlish shartlari keltiriladi. Ular orasida psixologik muvozanat, oʻzaro muvofiqlik mezonlari alohida ahamiyat kasb etadi. Bu mezon yordamida inson psixologik kechinmalaridagi, yaʼni, bilish, hissiy-emosional, irodaviy sohalaridagi oʻzgarishlarning xususiyatlari borasida fikr yuritish mumkin. Shaxs taraqqiyotidagi aksariyat nuqson, qusurlar, kamchilik va muammolar uning ijtimoiy muhit bilan boʻladigan munosabatlardagi buzilishlar, ogʻishlarga bogʻliq boʻladiki, u odamning tashqi muhitga moslashuvi qiyin kechishi yoki ziddiyatlarning ortib borayotganligida koʻrinadi. Yaʼni, odam hamma

bilan ham til topisha olmasa, o'zini ayniqsa, yangi sharoitlargako'niktirolmasa, ruhiyati tushkun holatga kelib qolishi mumkin. Masalan, yangi kelinchakning yangi oila muhitiga moslashishi ayrimlarga juda oson va tez kechsa, ayrimlari yillar mobaynida ham o'zlarini diskomfort his qiladilar. Bu uning ruhiyatidagi muvozanatlanganlikning sifatiga bog'liq bo'ladi. Demak, amaliyotchi inson salomatligini muhofaza qilish borasida qayg'urganda, shaxsni o'rab turgan ijtimoiy muhitning xususiyatlariga e'tiborni qaratishi lozim. Ikkinchidan, psixik muvozanat masalasi odamning tashqi muhit o'zgarishlariga uning tez va to'g'ri moslashuvida o'z aksini topadi. Mutanosiblik va moslashuv aslida inson organizmidagi biologik o'zgarishlardan tortib, turli psixik jarayonlarning o'zgarishlariga odamning subyektiv munosabati tarzida ham kechadi. Taniqli psixolog olim V.N. Myasishevning fikricha, muvozanat va moslashuvchanlik xususiyatlari odam xulq-atvoridagi norma vapatologiya o'rtasidagi aniq chegaralarning mavjudligini ta'minlaydi. Moslashuvchanlik past, muvozanati kuchsiz shaxslarda eng avvalo uning shaxsiy mavqyeda buzilishlar, beqarorlik, xatoliklar kuzatiladi, odam serzarda, asabiy va urushqoq bo'lib qoladi. Aksincha, tashqi muhitga moslashuvchan, psixik xususiyatlarida muvozanati mavjud shaxslar o'zgaruvchan muhitning ta'sirlariga o'zidagi barqarorlik, sabr-qanoat bilan javob berib, har qanday sharoitda ham o'zligini yo'qotmaydi, yangi tanishlar, kasbdoshlar, kursdoshlar, qo'ni-qo'shnilar bilan tez til topishib ketadi. O'zini har qanday sharoitda erkin his qilish, o'zini o'sha muhitning teng huquqli a'zosi sifatida idrok qilish, salomatligining ham mo'tadil bo'lishini ta'minlaydi. Olimlarning ta'kidlashlaricha, inson ruhiy salomatligiga kompleks yondoshuv istiqbolli hisoblanadi. Birinchidan, psixik yoki ruhiy salomatlikning mezonlari borasida fikrlar rang-barangligi bo'lishiga qaramay, ko'plab olimlar qarashlarida umumiylik, umumiy qonuniyatlarni e'tirof etish mavjud. Bunday holat ruhiy salomatlikning xususiyatlarini baholash imkonini beradi. Ikkinchidan, o'sha qaytarilayotgan xususiyatlarni ma'lum mezonlarda toifalarga, tavsiflarga ajratish mumkin. Masalaning ana shunday oydinlashuvi ruhiy salomatlikning mezonlariga aloqador, tez-tez takrorlanib turgan belgilar, shaxs sifatleri, jarayonlar va omillar haqida muayyan to'xtamlarga kelishga imkon beradi. Masalan, shaxs sifatleri haqida gap ketganda, uning ruhiy salomatligi barqaror bo'lishini ta'minlovchi muhim sifatlardan biri kelajakka ishonch – optimizm ekanligi to'g'risidagi fikr qaytarilmoqda. Demak, kelajakka, o'zigaishongan odam baxtiyorroq, salomatroq va hayotga moslashuvchanroqdir. Unga bevosita bog'liq bo'lgan yana boshqa sifatlar mavjudki, ularga bosiqlik, xotirjamlik, axloqan poklik – halollik, vijdonlilik, imyon va boshqalar, o'ziga, o'zgalarga, ish qobiliyatiga nisbatan talablarning meyoriyligi, mas'uliyat hissi; o'ziga ishonch, bo'lar-bo'lmasga tushkunlikka tushmaslik, harakatchanlik (dangasa emas), mustaqillik, samimiyat, tabiiylik, yumor hissining mavjudligi, bag'rikenglik, mehr-oqibatlilik, chidam, sabr-qanoat, o'ziga nisbatan hurmat, nazoratning borligi va hokazo. Ana shunday sifatlar sohiblari odatda kam dardga chalinadi. Psixologik salomatlikka genetik jihatdan aniqlangan fazilatlar- yuqori asabiy faoliyat turi, sezgi tizimlarning anatomik va fiziologik rivojlanish xususiyatlari motor faoliyatining og'irligi va boshqalar, psixikaning tug'ma xususiyatlari va hayot jarayoniga ta'sir qiluvchi omillar- shaxsiy tajribani o'rganish jarayonida rivojlangan xulq atvor xususiyatlari kiradi. Ruhiy salomatlik –inson taffakuri darajasi va sifati, diqqat-e'tibori, xotirasining rivoji, ruhiy barqarorligi va irodasining mustahkamligi bilan belgilanadi. Insonning salomatlik darajasi uning ma'naviy dunyoqarashi, ijtimoiy, jismoniy shakllanganligi, o'z salomatligiga e'tibori va mas'uliyati bilan chambarchas bog'liq jarayon bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V.Karimova, O.Hayitov, F.Akramova, N.Lutfullayeva. PSIXOLOGIYA: Nopedagogik va nopsixologik oliy o'quv yurtlari uchun darslik // V.M.Karimovanning umumiy tahriri ostida. – Toshkent.T.: TDIU, 2007. – 230-245b
2. F.I.XAYDAROV N.I.XALILOVA umumiy psixologiya (darslik) Bakalavriat yo'nalishi: 5140800-pedagogika va psixologiya talabalari uchun darslik Toshkent -2009 44-45 bet. B.M. UMAROV PSIXOLOGIYA O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan nopedagogik oliy ta'lim yo'nalishi magistratura bosqichi talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan«Voris-nashriyot»Toshkent- 2012 6-bet.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI O'RNI VA AHAMIYATI

Butayeva Nargiza Buriboyovna

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi 2-son
Toshkent akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ta'lim sifatini oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni qo'llash va uning sifat natijalari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagog, yangiliklar,

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Innovatsiya (inglizcha innavation)-yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar-bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- O'quvchi-talabaning dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- O'quvchi-talabalarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;

- O'quvchi-talabaning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har-bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;

- Pedagog va O'quvchi-talabaning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi. [1]

Olim va amaliyotchilarni o'quv jarayonini texnologiyalashtirishga, ya'ni o'qitishni ishlab-chiqarishga oid aniq kafolatlangan natija beradigan texnologik jarayonga aylantirishga urinib ko'rish mumkin, degan fikrga olib keldi. Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin ortib borayotgan axborot —ta'lim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat ko'rsata olish, turli sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini samarali qo'llash va axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iborat. Ta'lim tizimiga shiddat bilan kirib kelayotgan yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, yangi-yangi pedagogik-psixologik tushunchalar, innovasion metodlarni ta'lim beruvchi tomonidan o'zlashtirilib va qo'llanib borilishi ta'lim mazmunini tubdan o'zgartirib yubordi desak mubolag'a bo'lmaydi. Yuqoridagi vazifalar ichida eng muhimi, bu o'quv jarayonini tashkil etish uchun eng maqbul bo'lgan innovasion texnologiyalarini ishlab chiqish va uni amaliyotda samarali qo'llashdir.[2]

Pedagogik texnologiya talabalarning tayyorgarlik darajasiga, ularning axborotlar bilan tanishganlik va amaliy tayyorgarligiga moslangan bo'lishi lozim. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim texnologiyalarining ilmiy asoslarini ishlab chiqish, pedagogik innovatsiyalar, mualliflik maktablari va yangi texnologiyalarni eksperiment kilish bilan bog'liqdir. Bu tajribalar muayyan tizimni ishlab chiqish va umumlashtirishni talab etadi. Shu innovatsion texnologiyalar asosida sekin asta pedagogikaning ya'ni o'qitish tizimining ham yangidan yangi turlari vujudga kelmoqda. Masalan ulardan biri hamkorlik pedagogikasi. Hamkorlik pedagogikasi XX asrning 20-yillarida rivojlana boshladi va ta'limdagi ko'pgina innovatsion jarayonlarni xayotga chorladi. Bu texnologiya negizida tanikli rus va chet el pedagoglarining tajribasi yotadi. Ular K.D.Ushinskiy, N.P.Pirogov, L.N.Tolstoy, J.J. Russo, Ya.Korchak, K.Rodgers, E.Bern, S.T.Katskiy,

V.A.Suxomlinskiy va boshqalardir. Hamkorlik pedagogikasi 4ta asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshiriladi: -shaxsga inson, shaxs sifatida yondashuv; -dialektik faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi majmua; -tarbiya kontseptsiyasi; -atrof-muhitni ta'lim-tarbiyaga moslash Ko'pgina mamlakatlar o'qitishda texnologik yondashuvdan foydalanib, O'quvchilar o'zlashtirishini oshirishda sezilarli muvaffaqiyatga erishdilar. Masalan, Janubiy Koreyada pedagogik texnologiya bo'yicha sinov-tarjiba tarzida O'qiyotgan 50 ming bola 15 foiz an'anaviy o'qitishda faqat eng yaxshi erishadigan natijalar qo'lga kiritilgan. Bir qator barcha mamlakatlarda o'tkazilgan tajribalar o'qitishning bu tizimini qo'llash o'rtacha o'quvchiga an'anaviy o'qitishda 25-30 foiz o'quvchilar erishadigan natijadan yuqoriroq natijaga erishish imkonini berishini ko'rsatdi. Pedagogik texnologiyani o'zlashtirib olgan moxir pedagoglar uchun mazkur usulning an'anaviy usulga ko'ra samaraliroq ekanligi ma'lum bo'ldi. Bu esa maktab pedagoglari, kasb-hunar va oliy maktab professor o'qituvchilari uchun kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda pedagogik texnologiyani o'zlashtirish va amalda qo'llash zarurligini bildiradi. «Kadrlarni tayyorlash milliy dasturida» Yangi pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, talabalarni o'qitishni jadallashtirish ko'zda tutilgan. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. [3]

Xulosa qilib aytganda, innovatsion usullardan foydalanish, barkamol va ilimli-komil shaxslarni tarbiyalash uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1 Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish. Международный научный журнал No 7(100), часть 1 «Научный импульс» Февраль, 2023. 282- bet.

2 Raqamli texnologiyalarning YANGI O'ZBEKISTON rivojiga ta'siri. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi to'plami. 21 iyun. 2023 yil.92- bet.

3 Orient enaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 830-bet.

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INAVATSION FIKRLASH KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZIMLARI

Baxriddinova Moxinur Muzaffar qizi

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumani pedagogika kolleji o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni inavatsion fikrlash ko'nikmalarni shakllantirish mexanizimlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, shaxs, ko'nikma, shakllantirish, kompetatsiya.

Hozirgi vaqtda inson doimiy o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiymadaniy sharoitda yashamoqda. Bunday tezkor o'zgaruvchan olamda yashashi uchun, u uzluksiz rivojlanishi hamda moslashuvi uchun yangi sharoitlarga moslashishga yordam beradigan shaxsiy kompetentsiyaga ega bo'lishi kerak. Hozirgi kunda shunday muhim kompetentsiyalardan biri - kreativ tafakkur, yuqori ijodiy faollik va kreativ xulq-atvordir. Bugungi kunda ijodkorlik, yaratuvchanlik, yangilikka qaratilgan faoliyat kreativ faoliyat deb tushuniladi. Kreativlik so'zi inglizcha «create» - yaratuvchanlik, ijodkorlik so'zidan olingan bo'lib, inson shaxsining ijodkorlikka bo'lgan qobiliyati, ijodkorlik iste'dod darajasi, individning an'anaviy yoki odat tusiga kirgan fikrlash sxemasidan uzoq bo'lgan, prinsipial yangi g'oyalarni yaratishga tayyorligini xarakterlovchi, shuningdek, muammolarni o'zgacha tarzda bartaraf etish, iqtidorning mustaqil omili sifatida qabul qilingan qobiliyatdir.

Maktabgacha ta'limga oid psixologik-pedagogik adabiyotlarni va amaliy faoliyatini tahlil qilish maktabgacha ta'limda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish jarayoni innovatsiya darajaga ko'tara oladigan, o'z ichiga maktabgacha yoshdagi bolalarni kreativlikni to'liq qamrab oluvchi ta'limiy dastur kerak. Ta'lim va tadqiqot muassasalari tomonidan o'tkazilgan ohirgi tadqiqotlar, hozirgi zamon bolalarining psixofiziologiyasida, ruhiyatida, shaxsiy fazilatlarida sifat o'zgarishlari yuqori o'ringa egaligi kuzatilishi aniqlandi. Xususan, bolalarda tasavvur, qiziqish, ijodkorlikning keskin pasayib ketganligi qayd qilingan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosida tarbiyalash quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Maktabgacha ta'lim jarayonida muomala mazmuni, muhit, o'zaro munosabatlar uslubi tarbiyalanuvchiga barcha insoniy xislatlarni o'zlashtirish, o'zini inson sifatida anglash, hurmat qilish tuyg'usini tarbiyalashga yordam berishi kerak.

2. Pedagogik jarayon o'zgalarning his-tuyg'ularini his etish, axloqiy me'yorlarga amal qilish, shuningdek, ta'limning ijtimoiy ahamiyatini tushunishga yordam berishi zarur.

3. Pedagogik jarayon tarbiyalanuvchilarda ijodkorlik, ziyraklik, mustaqillik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni tarbiyalashi lozim.

Shu jihatdan pedagogik jarayonni tarbiyalanuvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda modellashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu o'rinda tarbiyalanuvchilarning yetuk balog'at yoshida ekanliklari hamda ularning "Men"ini hisobga olgan holda o'qitish texnologiyalarini tanlash maqsadga muvofiq. Shuningdek, quyidagi shartlarga amal qilish ham talab etiladi:

Maktabgacha ta'limda tarbiyalanuvchilarning erkin tanlash hissiga ega bo'lishlari muhim. Bu ular nimani xohlasalar, shuni qilishlari mumkin degani emas, aksincha, ta'lim jarayonida o'quv-bilish faoliyatini demokratik tamoyillar asosida tashkil etish, o'quv materiallarining ular uchun shaxsiy ahamiyat kasb etishiga erishish, bilimlarni ongli o'rganishga nisbatan xohish-istakni uyg'otish zarur. Bilimlar ta'lim oluvchilarga tayyor holda yetkazilmay, turli faoliyatga jalb etgan holda ularni o'ylashga, xulosalar chiqarishga, shaxsiy qarashlarini erkin bayon etishga yo'llash muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonda tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasida o'zaro hamkorlik yuzaga keladi.

Tarbiyalanuvchi tafakkuri mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan suhbatning asosiy talablaridan biri - savollarning shakl tomonidan ham, mazmun jihatidan ham har xil bo'lishi. Tarbiyalanuvchini o'ylantiradigan, mustaqil ravishda mulohaza yuritishga undaydigan savollarni tayyorlayotganda tarbiyachi sinfdagi barcha tarbiyalanuvchilarning rivojlanganlik, ijodkorlik darajasini nazarda tutishi lozim. Ta'lim-tarbiya jarayonining har bosqichida tashkil qilingan suhbatlarda tarbiyalanuvchilar hamisha ham asoslangan, jiddiy javoblarni beraverishmaydi. Savollarga tarbiyalanuvchilarning to'laqonli javoblar berishida tarbiyachining yordamchi savollari qo'l keladi. Bunday vaziyatlarda bitta fikrga aniqlik kirituvchi bir nechta yoki o'sha fikrni rivojlantiruvchi turkum qo'shimcha savollar beriladi. Oquvchilarni mustaqil mulohaza yuritishga undovchi suhbatlarni muvaffaqiyatli tashkil etishning shartlaridan biri - ularning javoblariga e'tibor, hurmat va chuqur mulohaza bilan yondashishdir. Javob berayotgan tarbiyalanuvchining fikrlari chalkashib ketishi yoki noaniq bo'lishi tabiiy. Tarbiyachining vazifasi uni butun guruhga tushunarli qilib sharhlab berish emas. Bu ta'lim metodikasida mutlaqo noto'g'ri hodisa. Tarbiyalanuvchi aytmoqchi bo'lgan fikrni qiynalib, izlanib, munosib so'zlarni topib, o'zi ifodalashi kerak. Tarbiyalanuvchining fikrini aytishga o'rinsiz ko'maklashish uni o'ylamaslikka o'rgatib qo'yadi. Agar yordam berish kerak bo'lsa, qo'shimcha savollar bilan tarbiyalanuvchining o'z fikrini aniqroq, tiniqroq ifodalashiga imkon yaratish mumkin.

Tarbiyalanuvchi nutqi haqida shuni aytish mumkinki, tarbiyachi javoblardagi silliqlikni birinchi o'ringa ko'tarmasligi kerak. Tarbiyalanuvchining javoblarini muntazam ravishda tuzatib, to'ldirib turish ham mutlaqo noto'g'ri. Albatta, maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyalanuvchisining fikri olim yoki tarbiyachining fikridek to'kis bo'lmaydi. Tarbiyalanuvchining fikri - mana shu to'mtoqligi, jo'nligi, jaydariligi, tarqoqligi bilan olimnikidan qadrliroq, tarbiyachinikidan qimmatliroq. Tarbiyachining vazifasi fikr ifodalashda mantiq, mustaqillik, izchillik, madaniyat va bilimlilikni tarbiyalashdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsi rivojlanishining asosiy o'zgarishlari, ularning o'z shaxsiy sifatлари, layohatlari, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarini anglash, o'zini-o'zi anglashi kabi xislarining yuzaga kelishi hisoblanadi, Kichik maktab davri 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha davom etadi. Bu davrda bola maktab o'quvchilariga quyiladigan turli talablar bilan tanishadi, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyorlanadi. Uning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakko'riniig yaqqolliги bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatdan va shartli barqaror bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'qish hisoblanadi. Bolaning maktabga borishi, uning psixologik rivojlanishi va shaxsning shakllanishidagi o'rni nihoyatda katta.

Bola o'quv faoliyatida o'qituvchi rahbarligida inson ongining turli asosiy shakllarining mazmunini egallaydi va insoniy an'analar asosida harakat qilishni o'rganadi. O'quv faoliyatida bola o'z irodasini o'quv maqsadlariga erishish uchun mashq hildiradi. O'quv faoliyata boladan nutq, diqqat, xotira, tasavvur va tafakko'rini kerakli darajada rivojlanishini talab etgan holda, bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi. Birinchi bor maktabga kelgan bola o'z atrofdagilari bilan psixologik jihatdan yangi munosabat tizimiga o'tadi. U hayotining tubdan o'zgarganini, unga yangi majburiyatlar, nafaqat, har kuni maktabga borish, balki o'quv faoliyati talablariga bo'ysunish ham yuklatilganligini his eta boshlaydi. Oila a'zolarining bola o'quv faoliyati, yutuklari bilan qiziqayotganligi, shuningdek, uni nazorat qilayotganligi, unga qilinayotgan yangi muomala, munosabat uning ijtimoiy mavqeyi o'zgarganini to'la his etishiga, o'ziga nisbatan munosabatining o'zgarishiga asos bo'ladi. Kattalar bolalarni amaliy jihatdan o'z vaqlarini to'g'ri taqsimlash borasida yaxshi o'qish, o'ynash, sayr qilish va boshqa narsalar bilan shugullanishga o'rgatadilar. Demak, oilada bola u bilan hisoblashadigan, maslahatlashadigan yangi bir o'rinni egallaydi, o'quvchining maktabdagi muvaffaqiyati uning keyingi psixik rivoshi va shaxsining shakllanishida -to'liq ijobiy asos bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, shaxs individ – shaxs – inson tizimida o'z dunyoqarashi, nuqtai nazariga ega bo'lish, o'z haq-huquqini hurmat qilishga o'rganish, shaxslik xislatlarini tushunish, shuningdek, o'z bilim, qobiliyat va ko'nikmalarini namoyon etib, mehnat faoliyatiga munosabati bilan belgilanadi. Insonda yuqorida ko'rsatilgan xususiyatlar rivojlanib, uning ijtimoiy voqelikka, mehnatga, kishilarga, jamiyatga bo'lgan munosabati muayyan bosqichga yetgandagina u barkamol shaxs darajasiga ko'tariladi. Pedagogik ta'limning asosiy maqsadi ham shaxsni aqliy, ma'naviy-axloqiy, estetik, jismoiy rivojlanishini ta'minlash, uning ijodiy imkoniyatlarini har tomonlama yuzaga chiqarish, unda insonparvarlik munosabatlarini shakllantirish uchun zarur shart-sharoit yaratishdan iboratdir. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishda ilg'or texnologiyalarni qo'llash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish, uning mazmunini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish, ta'lim jarayonini ijtimoiylashtirish va differentsiatsiyalash shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гармонично поколение-условие стабильного развития Республики Узбекистан. Узбекский научно-исследовательский институт педагогических наук имени Т.Н Кари-Ниязи. (2019). Сборник научно-методических статей. Ташкент. 3 том. С (325-327)
2. U. Xushvaqтова. (2019). Malikalar kitobi yoxud Temuriy malikalar qanday tarbiyalanadi? T.: (50-52)
3. Maratov Temur Gayrat ugli (2019) Scientific theoretical problems of perfect human category in the psychology. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. 7(8). 16-22.
4. Usarov J.E. O'quvchilarning malakasini shakllantirish Ta'lim samaradorligini oshirish omili sifatida // Nazariy va amaliy fan. - 2017. - T. 53. - №. 9. - S. 79-82.
5. Usarov J. Using Teaching Methods for Development Student Competencies //International Journal of Progressive Sciences and Technologies. - 2019. - T. 15. - №. 1. - C. 272-274.

“PARMALASH ISHLARI” MAVZUSINI O‘QITISH METODIKASI

Botirov Abdusattor Gapparovich

Namangan muhandislik–qurilish instituti dotsenti

Babayev Narimon Otabayevich

Namangan muhandislik–qurilish instituti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada parmalash dastgohlarida bajariladigan ishlarni tahlil qilish, modul bloklarini ajratish, modul bloklarini tahlil qilish, o‘quv elementlarini ishlab chiqish bo‘yicha modul texnologiyalari ma‘lumotlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Metal kesish dastgohi, parmalash dastgohi, parmalash ishlari, modulli o‘qitish, modul dasturi, tishli g‘ildirak, korpus, kronshteyn va richag.

Mutaxassislik fanlaridan nazariy, amaliy va tajriba mashg‘ulotlarini o‘tishda fanning xususiyatidan kelib chiqib turli xil innovatsion o‘qitish metodlaridan foydalanish mumkin, lekin muayyan bir metodni tanlashda uning afzalliklari va kamchiliklarini hisobga olish lozim bo‘ladi.

Quyida modulli o‘qitish texnologiyasini qo‘llashga oid fikr va mulohazalar bayon qilinadi.

Modulli o‘qitish texnologiyasida mutaxassislik bo‘yicha o‘quv materialini mustaqil ahamiyatga ega bo‘lgan tugallangan qismlarga (modullarga) taqsimlagan holda o‘qitish jarayonini tushuniladi. Bunda modulni o‘zlashtirish uchun ortiqcha bo‘lgan o‘quv materiali chiqarib tashlanadi va modul dasturini hamda modulli o‘qitish jarayonini individuallashtirish ko‘zda tutiladi.

Metal kesish dastgohlarida bajariladigan ishlar fanidan "Parmalash dastgohlari" mavzusini (oraliq) nazorat qilish tizimi qabul qilinib, mavzuni modulli o‘qitishda quyidagi maqsadlar ko‘zlanadi:

- O‘qitishni fanning ichida uzluksizligini ta‘minlash;
- O‘qitishni individuallashtirish;
- O‘quv materialini mustaqil o‘zlashtirish uchun yetarli sharoit yaratish;
- O‘qitishni jadallashtirish;
- Materialni samarali o‘zlashtirishga erishish.

O‘qitishda talabalarni o‘z qobiliyatiga ko‘ra bilim olishi uchun to‘la zarur shart-sharoitlar yaratiladi. Natijada:

- Talabalar o‘zlashtirishi muntazam va samarali nazorat (har qaysi moduldan so‘ng) qilinadi;
- Talabalarning zudlik bilan qobiliyatiga ko‘ra tabaqalanishi (dastlabki modullardan so‘ng, o‘qituvchi ayrim talabalarga fanni individual o‘zlashtirishni tavsiya etishi mumkin);
- Axborotni «siqib» berish natijasida o‘qishni jadallashtirish, auditoriya soatlaridan samarali foydalanish va o‘quv vaqti tarkibini, ma‘ruzaviy, amaliy (tajribaviy) mashg‘ulotlar, individual va mustaqil ishlar uchun ajratilgan soatlarni optimallashtiriladi[1].

Xulosa qilib aytganda, talaba yetarli bilimlarga, ko‘nikmaga, o‘quvga ega bo‘ladi. Hozir mazkur prinsiplarning ayrimlarini moxiyatini qarashga o‘tamiz.

Parmalash ishlari amaliyoti uchun modul dasturini ishlab chiqish MMM – konsepsiyada qabul qilingan ketma-ketlikda amalga oshiriladi. Unga quyidagi asosiy bosqichlar kiradi:

- 1) Parmalash kasbiy faoliyatini tahlil qilish;
- 2) modul bloklarini ajratish;
- 3) modul bloklarini tahlil qilish;
- 4) o‘quv elementlarini ishlab chiqish;
- 5) o‘quv elementlarini taxlashning MMM –jadvallarini va ularni o‘rganish ketma-ketligini ishlab chiqish.

Parmalovchining kasbiy faoliyat sohasini tahlil etib, ushbu faoliyat sohasidagi ish turlarini detal sirtlarining turli ko‘rinishlariga ishlov berishning shakllantirilayotgan ko‘nikmalari va malakalari majmuini tahlil qilish asosida yoki mashina detallarining turli turlariga ishlov berish

bo'yicha shakllantirilayotgan ko'nikmalar va malakalar majmuini tahlil qilish asosida ajratilishi mumkin (5-jadval). O'quv ustaxonasi sharoitida parmalash faoliyat sohasi uchun ish turlarini ajratishda talabalarning parmalash dastgoxini ishlatish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga tayyorlanayotgan detallarning turi asosida ajratish mos keladi.

Parmalash faoliyat sohasida olib boriladigan ishlar uchun, ya'ni parmalash ishlari uchun quyidagi ish turlarini ajratish mumkin: val turidagi detallarga ishlov berish; disk turidagi detallarga ishlov berish; vtulka turidagi detallarga ishlov berish; rezbali detallarga ishlov berish.

Parmalash faoliyat sohasini tahlil qilish asosida parmalash ish sharoitlarini, parmalovchiga qo'yiladigan talablarni, parmalash ish joyini tashkil etishga va parmalovchining mehnatini tashkil etishga qo'yiladigan talablarni aniqlash va shu asosida modullarni va modul bloklarini taxlab olish va tavsiflash amalga oshiriladi, ular "Modul bloklari ro'yxati va tavsifi" hujjatida keltirilgan.

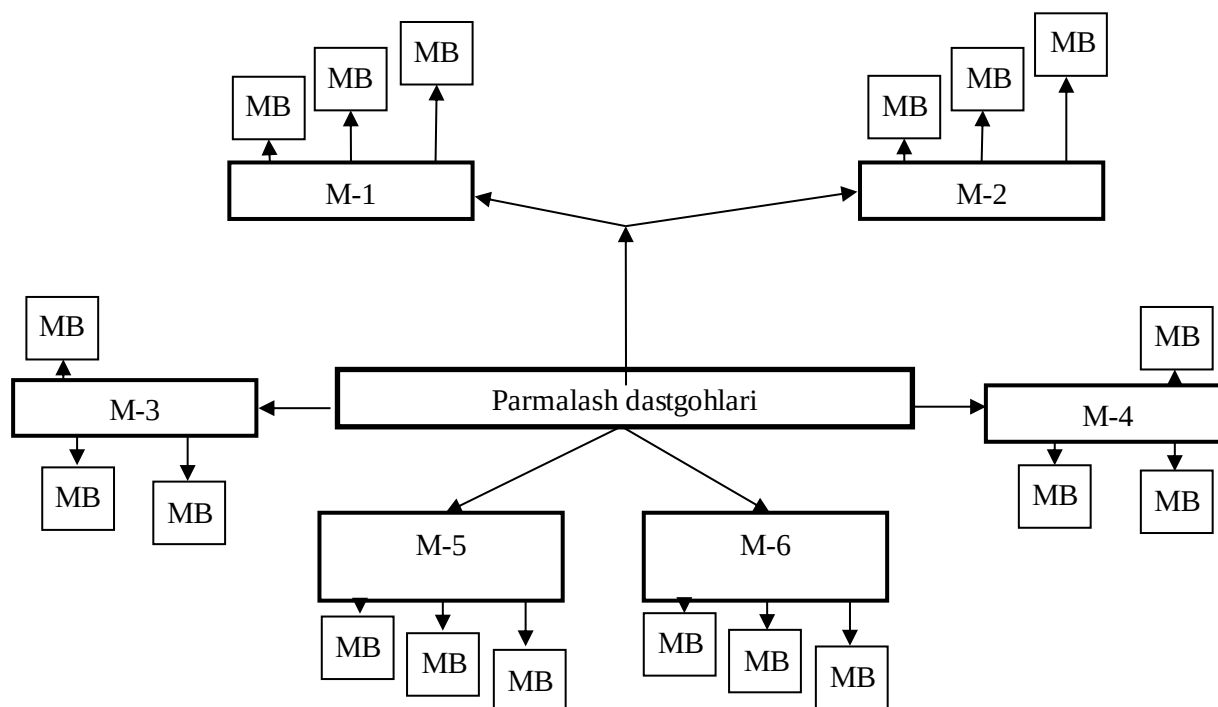
1-jadval

Ishlov beriladigan sirtlarning va ishov beriladigan detallarning nisbati

Ishlov beriladigan sirtlar turlari	Ishlov beriladigan detallar turlari
Korpus, kronshteyn va richaglarni teshik yuzalariga ishlov berish	Korpus, kronshteyn va richag
Tishli g'ildirak teshik yuzalariga ishlov berish	Tishli g'ildirak
Vilka teshik yuzalariga ishlov berish	Vilka
Val markazlari, o'q radial teshik yuzalariga ishlov berish	Val

Parmalash ishlar uchun quyidagi ish turlarini ajratish mumkin: korpus; kronshteyn; richag; tishli g'ildirak; vilka va val detallariga ishlov berish. Modul dasturining quyidagi ko'rinishda tuzib olamiz[2].

M-1 modul doirasida (Parmalash dastgohlari): radial parmalash dastgoxining tuzilishi (MB 1.1) korpus, kronshteyn va richaglarni teshik yuzalariga ishlov berish (MB 1.2); tishli g'ildirak teshik yuzalariga ishlov berish (MB 1.3).

1-rasm. Parmalash ishlari amaliyoti modul dasturining tuzilishi.

M-2 modul doirasida (vertikal parmalash dastgoxlari): vertikal parmalash dastgoxining tuzilishi (MB 2.1); korpus, kronshteyn va richaglarni teshik yuzalariga ishlov berish (MB 2.2); Tishli g'ildirak teshik yuzalariga ishlov berish (MB 2.3).

M-3 modul doirasida (SDB radial parmalash dastgoxlari): SDB radial parmalash dastgoxlarining tuzilishi (MB 3.1); korpus, kronshteyn va richaglarni teshik yuzalariga ishlov berish (MB 3.2); Tishli g'ildirak teshik yuzalariga ishlov berish (MB 3.3).

M-4 modul doirasida (SDB vertikal parmalash dastgoxlari): SDB vertikal parmalash dastgoxlarining tuzilishi (MB 4.1); korpus, kronshteyn va richaglarni teshik yuzalariga ishlov berish (MB 4.2); Tishli g'ildirak teshik yuzalariga ishlov berish (MB 4.3).

M-5 modul doirasida (Kordinat-parmalash dastgoxlari): Kordinat-parmalash dastgoxining tuzilishi (MB 5.1); korpus, kronshteyn va richaglarni teshik yuzalariga ishlov berish (MB 5.2); tishli g'ildirak teshik yuzalariga ishlov berish (MB 5.3).

M-6 modul doirasida (Parmalash-teshik kengaytirish dastgoxlari): parmalash-teshik kengaytirish dastgoxining tuzilishi (MB 6.1); korpus, kronshteyn va richaglarni teshik yuzalariga ishlov berish (MB 6.2); tishli g'ildirak teshik yuzalariga ishlov berish (MB 6.3).

Shunday qilib, parmalash dastgoxlarini konstruksiyasini va bajariladigan ishlarni modullar, modul bloklari va elementlariga ajratib o'rganib chiqiladi va o'zlashtirilishi nazorat qilinadi[3].

Parmalovchilarda metall kesish dastgoxlarini ishlatish ko'nikma va malakalarini shakllantirish uchun mustaqil modul bloklarini ifodalovchi modul dasturi tizimli xossalarga ega bo'lishi kerak, ya'ni elementlari o'rtasida barqaror aloqa bo'lishi, elementlarning ierarxikligiga, yaxlitligiga, bo'linuvchanligiga ega bo'lishi va aloxida elementlar uchun xos bo'lmagan, tizimning yangi xossalari paydo bo'lishiga sabab bo'luvchi integrativ sifatlarga ega bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Otaboev I.A. Tokarlik ishlari o'quv amaliyotini modulli o'qitish texnologiyasi, O'quv uslubiy qo'llanma,- Toshkent: Sano-standart, 2012.-132b.

2. Botirov A.G. Malakaviy amaliyot, O'quv qo'llanma, Namangan: "FAZILAT ORGTEX SERVIS", 2023.-243b.

3. Oliy ta'lim tizimida modulli o'qitish texnologiyasidan samarali foydalanish. Sh.Sh. Kenjaboyev, A.G.Botirov, N.O.Babayev, B.Y.Karimov. GOLDEN BRAIN 1(1), 410-413.

KASBIY TA'LIM MUASSASALARIDA MALAKAVIY AMALIYOTNI SAMARALI TASHKIL ETISH METODIKASI

Baqoyev Olim Atoyevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi,
Vobkent tuman 2-son kasb-hunar maktabi direktori

Annotatsiya. Maqolada kasbiy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarning malakaviy amaliyotini samarali tashkil etish va o'tkazish metodikasiga bag'ishlangan, unda amaliy mashg'ulotlarning maksimal tarbiyaviy ta'sirini ta'minlashga qaratilgan tizimli yondashuv ko'rsatilgan. Bu metodika nazariy bilimlar va amaliy tatbiqlarning uzviy integratsiyasini har tomonlama va izchil yaratishga qaratilgan aniq belgilangan maqsad va vazifalarga asoslanadi.

Kalit so'zlar: bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, amaliyot, malakaviy amaliyot, dasturiy ta'minot, integratsiya, kasbiy ta'lim, tizimli yondashuv, teskari aloqa.

Kasbiy ta'limda malakaviy amaliyotni samarali tashkil etish va o'tkazish metodikasi amaliy mashg'ulotlarni tarmoq kompetensiyalariga moslashtirish, tajribaviy va fanlararo ta'limni rivojlantirish, shuningdek, doimiy baholash va moslashtirishni amalga oshirishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Integratsiyalashgan yondashuv nafaqat zarur texnik ko'nikmalarni o'rgatadi, balki bo'lajak mutaxassislarni kasblar olamining murakkabligi va dinamikasini muvaffaqiyatli boshqarishga tayyorlaydi.

Kasbiy ta'limda samarali malakaviy amaliyot metodikasi tuzilmasini ishlab chiqish ta'lim samaradorligini birgalikda oshiradigan asosiy bosqich va jarayonlarni qamrab oluvchi batafsil va tizimli yondashuvni talab qiladi. Tizimli metodika bo'lajak mutaxassislar uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlarni har tomonlama va izchil rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan.

Metodikaning birinchi bosqichi ehtiyojlarni baholashdir. Ushbu dastlabki bosqich ishlab chiqarishning o'ziga xos talablari va bo'lajak mutaxassislarning mavjud kompetensiyalarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Misol uchun, dasturiy ta'minotni ishlab chiqish kursi uchun bu mashinasozlik va bulutli hisoblashni rivojlantirish kabi dasturiy ta'minot injiniringidagi mavjud tendensiyalarni baholash va talabalarning ushbu sohalaridagi dastlabki bilimlarini baholash bo'lishi mumkin.

Ehtiyojlarni baholashdan so'ng keyingi bosqich - o'quv dasturini ishlab chiqish hisoblanadi. Bu bosqich aniqlangan kompetensiyalarga mos keladigan nazariy ta'limni amaliy qo'llash bilan birlashtirgan o'quv dasturini ishlab chiqishga qaratilgan. Qayta tiklanadigan energiya muhandisligi kabi sohada o'quv dasturi quyosh va shamol energiyasi texnologiyalari bo'yicha modullarni o'z ichiga olishi mumkin, ular talabalar kichik hajmdagi qayta tiklanadigan energiya tizimlarini loyihalash va sinovdan o'tkazishda amaliy seminarlar bilan to'ldirilishi mumkin.

Uchinchi bosqich - resurslarni taqsimlash va infratuzilmani rivojlantirishdir. Ushbu bosqichda amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish uchun mos keladigan asbob-uskunalar, materiallar va jihozlar kabi zarur resurslar mavjudligini ta'minlash kerak. Tibbiy tayyorgarlik kabi fanlarda bu haqiqiy klinik ta'lim ssenariylarini yaratish uchun zamonaviy tibbiy manekenlar va diagnostika vositalari bilan simulyatsiya laboratoriyalarini yaratishni o'z ichiga olishi mumkin.

To'rtinchi bosqich – "Tajribaviy ta'limni amalga oshirish" o'rganishning amaliy jihatlarini amalga oshiradi. Ushbu bosqich amaliy mashg'ulotlar, seminarlar va talabalarga nazariy bilimlarini qo'llash imkonini beradigan real loyihalar bilan tavsiflanadi. Misol uchun, pazandalik san'ati dasturida talabalar restoran ochishlari mumkin, bu ularga ovqat tayyorlash, menyuni rejalashtirish va mijozlarga xizmat ko'rsatish bo'yicha amaliy tajriba orttirish imkonini beradi.

Shundan so'ng baholash va teskari aloqa bosqichi keladi. Talabalar faoliyatini va ta'lim metodlarining samaradorligini doimiy ravishda baholash amalga oshiriladi. Bu tengdoshlarni baholash, o'qituvchilarning bahosi va amaliyot testlarini o'z ichiga olishi mumkin. Masalan, avtomexanika kursida talabalarning avtomobillarni diagnostika qilish va ta'mirlash ko'nikmalari amaliy imtihonlar va fikr-mulohazalar orqali muntazam ravishda baholanadi.

Oxirgi bosqich, doimiy takomillashtirish va moslashish, teskari aloqa va o'zgaruvchan ishlab chiqarish talablari asosida metodikani takomillashtirish va yangilashni o'z ichiga oladi. Natijada, trening dolzarb va samarali bo'lib qoladi. Raqamli marketing kabi sohada bu yangi raqamli marketing vositalari va usullari mavjud bo'lganda o'quv dasturini muntazam ravishda yangilab turishni anglatishi mumkin.

Kasbiy ta'limda samarali malakaviy amaliyot metodikasi ehtiyojlarni baholash, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, resurslarni taqsimlash, tajribaviy ta'limni amalga oshirish, baholash va qayta aloqa hamda doimiy takomillashtirish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Tizimli yondashuv ta'limning har tomonlama, dolzarb hamda bo'lajak mutaxassis va ishlab chiqarish ehtiyojlariga mos bo'lishini ta'minlashni kafolatlaydi, bu bo'lajak mutaxassislarni kelajakdagi kasbiy faoliyatiga samarali tayyorlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, kasbiy ta'limda samarali kasbiy amaliyot metodikasi ehtiyojlarni baholash, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, resurslarni taqsimlash, tajribaviy ta'limni amalga oshirish, baholash va teskari aloqa va doimiy takomillashtirishni o'z ichiga olgan bosqichlar bilan tavsiflanadi. Ushbu tizimli yondashuv talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun samarali tayyorlash, har tomonlama, dolzarb va sohaga tegishli ta'limni ta'minlaydi.

Kasbiy ta'lim sohasida malakaviy amaliyotning pedagogik strategiyasi interfaol metodikalarning gobelenini yaratadi, ularning har biri yaxlit va dinamik o'rganish tajribasiga hissa qo'shadi. Ushbu yondashuvning markazida muammoga yo'naltirilgan metodika, ya'ni bo'lajak mutaxassislarni analitik muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashni talab qiladigan real hayot ssenariylariga singdiruvchi evristik texnika turadi. Bu metod kasbiy nozikliklarni chuqur tushunishga

yordam beradi, chunki bo'lajak mutaxassislar haqiqiy kasbiy muammolarni aks ettiruvchi murakkab, ko'pincha noaniq vaziyatlarda harakat qilishadi.

Uni bo'lajak mutaxassislar kasbiy hayotdan aniq, kasbiy faoliyatdan kontekstli misollarni tahlil qiladigan va ajratib oladigan aniq vaziyatlarni o'rganish bo'yicha induktiv yondashuv metodi to'ldiradi. Bu pedagogik taktika nafaqat bo'lajak mutaxassislarning nazariy tushunchalarni tushunishlarini yaxshilaydi, balki ularning bu tushunchalarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini ham keskinlashtiradi. Ushbu metod orqali bo'lajak mutaxassislar aniq misollarni chuqur o'rganadilar, kelajakdagi kasbiy faoliyatda qo'llanilishi mumkin bo'lgan kengroq darslar va tamoyillarni ekstrapolyatsiya qiladilar.

Bu metodlar bo'lajak mutaxassislarning sinergik guruh ishlarida ishtirok etadigan hamkorlikdagi ta'lim metodlari bilan to'ldiriladi. Ushbu hamkorlik jihatida kasbiy muhitda ajralmas bo'lgan jamoaviy ish, muloqot va muammolarni hal qilish kabi ko'plab yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bunday sharoitda bo'lajak mutaxassislar nafaqat passiv bilim oluvchilar, balki o'zaro ta'sir va hamkorlik orqali bilimlarni birgalikda quradigan, o'zlarining ta'lim yo'llarining faol ishtirokchilariga aylanadilar.

Shu bilan birga, raqamli vositalar va resurslarning integratsiyasi ushbu metodikalarni to'ldiradi, o'quv jarayoniga texnologik taraqqiyotning bir jihatini kiritadi. Bu o'quv jarayoni virtual haqiqat muhitini modellashtirish uchun raqamli platformalardan foydalanish, shuningdek an'anaviy darsdan tashqari o'quv landshaftining haqiqiy muhitlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Darhaqiqat, muammoli ta'lim, aniq vaziyatlarni o'rganish metodlari, hamkorlikda o'rganish va raqamli integratsiyaning uyg'unligi kasbiy ta'lim malakaviy amaliyotining asosi hisoblanadi. Ushbu pedagogik uyg'unlik bo'lajak mutaxassislarning nafaqat texnik savodxonligini, balki kasblar olamining murakkabligi va dinamikasini boshqarish uchun mohir va epchil bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бережная И. Ф. Педагогическое проектирование индивидуальной траектории профессионального развития будущего специалиста : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.08 / И. Ф. Бережная. – Москва, 2012. – 445 с.

2. Зеер Э.Ф. Теоретико-прикладные основания психологии профессионального развития: монография / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во РГППУ, 2015. – 194 с.

3. Юрловская, И. А. Индивидуальная траектория профессионального развития студентов как педагогическая проблема / И. А. Юрловская // Сибирский педагогический журнал. – 2014. – № 3. – С. 126-129.

INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA ILMIY-PEDAGOGIK KADRLARNI TAYYORLASH TENDESIYALARI

Bekmuradova Gulnoza Maxmudovna

Milliy paralimpiya qo'mitasi qoshidagi Paralimpiya sport turlari bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash instituti ilmiy-metodik bo'lim boshlig'i

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'limdan keyingi ta'limning bugungi holati va uni takomillashtirish omillari bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalari keltirilgan.

Mazkur tadqiqotda oliy ta'limdan keyingi ta'lim, xususan doktorantura haqida o'tkazilgan so'rovnomada qatnashgan doktorant va ilmiy-tadqiqotchilarning fikr-mulohazalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: oliy ta'limdan keyingi ta'lim, doktorantura, doktorant, dissertatsiya.

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limni rivojlantirish bo'yicha turli mamlakatlarda amalga oshirilayotgan sayi-harakatlarda doktorant va mustaqil izlanuvchilar tomonidan dissertatsiyalarni o'z vaqtida himoya qilishning past ko'rsatkichlari va mazkur ko'rsatkichlarni yaxshilashga bo'lgan intilishlarni kuzatish mumkin. Haqiqatdan ham, doktorant va ilmiy izlanuvchilarning o'z muddatida dissertatsiya ishlarini yakunlash va himoya qilishlari ular faoliyati samaradorligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Turli mamlakatlarda doktorant va mustaqil izlanuvchilar

tomonidan dissertatsiyalarni o'z vaqtida himoyaga taqdim etmaslik sabablarini aniqlash va tahlil qilish asosida vaziyatni yaxshilash bo'yicha ham o'ziga xos izlanishlar olib borilmoqda.

O'rganishlar yuqoridagi kabi muammolar mamlakatimizda oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimida ham mavjud. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, 2017-yilga nisbatan 2021-yilda fan doktori ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiyalar himoyalari ikki va falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya himoyalari deyarli olti baravarga oshishiga erishildi. Biroq, tayanch doktoranturada o'z vaqtida dissertatsiyalarni himoya qilish ko'rsatkichi o'rtacha 50 foizni tashkil qilmoqda. Himoya qilish muddatlarining cho'zilib ketishi esa ilmiy darajaga ega professor-o'qituvchilar o'rtacha yoshini yuqorilab ketishiga olib kelmoqda. Jumladan, fan doktorlarining o'rtacha yoshi 56 ni, falsafa doktorlari (PhD) o'rtacha yoshi esa 47 ni tashkil qiladi[1]. Ushbu ma'lumotlar ilmiy darajali mutaxassislarni tayyorlashda samaradorlik 50 foizni tashkil etayotganini ko'rsatadi.

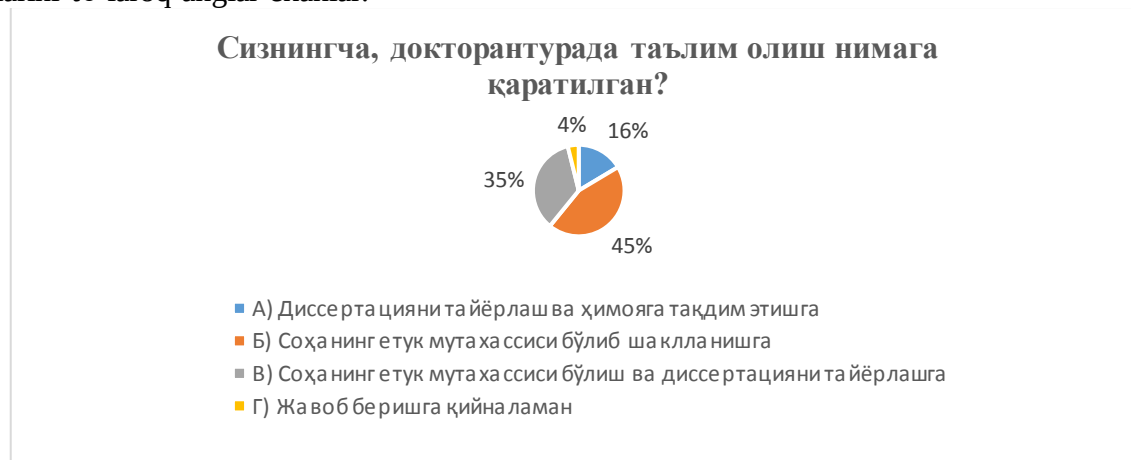
Mazkur holatlarni tadqiq qilish, doktorant va ilmiy izlanuvchilar tomonidan o'z ilmiy ishlarini belgilangan muddatlarda yakuniga yetkazilishi va himoya qilinishiga ta'sir etadigan omillar nimalardan iborat? Shu va shu kabi boshqa savollarga javob topish maqsadida maxsus tadqiqot o'tkazildi.

Tadqiqotga 414 nafar tayanch doktorantlar jalb qilindi va ularning mamlakatimizda amalda bo'lgan oliy ta'limdan keyingi ta'limning tashkil etilishiga bo'lgan munosabatlari o'rganildi. Tadqiqotda ishtirok etgan doktorantlarning 180 (43%) nafarini erkaklar va 234 (57%) nafarini ayollar tashkil qildi. Respondentlarning 154 nafarini (37%) 30 yoshgacha, 160 nafarini (39%) 31 dan 40 yoshgacha, 90 nafarini (22%) 41 dan 50 yoshgacha va 10 nafarini (2%) 50 yoshdan kattalar tashkil qildi.

Respondentlarning 46 nafari (11%) aniq fanlar sohasida, 280 nafari (68%) ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasida, 54 nafari (13%) iqtisodiy fanlar sohasida, 14 nafari (3%) tabiiy fanlar sohasida, 6 nafari (1%) tibbiyot fanlari sohasida, 10 nafari (2%) texnika fanlari sohasida va 4 nafari (1%) qishloq xo'jaligi fanlari sohasida ilmiy-tadqiqotlar olib borayotganliklarini ma'lum qilganlar.[2].

Tadqiqot doirasida doktorantlarga 10 ta savol bilan murojaat qilindi. Savolnomaga olingan javoblar tahlil qilinganda quyidagi holatlar aniqlandi.

“Sizningcha, doktoranturada ta'lim olish nimaga qaratilgan?” degan savolga doktorantlar tomonidan berilgan javoblar tahlil qilinganda respondentlarning 44 foizi tomonidan “Sohaning yetuk mutaxassisi bo'lib shakllanishga” va yana 35 foizi tomonidan “Sohaning yetuk mutaxassisi bo'lish va dissertatsiyani tayyorlashga” deb qayd etilgani e'tiborga loyiq. Demak, mazkur javoblarni tanlaganlar (ya'ni respondentlarning 79 foizi) faqat dissertatsiyani yoqlab, ilmiy daraja olish uchun o'qiyotgan 16 foiz doktorantlardan farqli ravishda, oliy ta'limdan keyingi ta'limning maqsad va vazifalarini to'laroq anglar ekanlar.

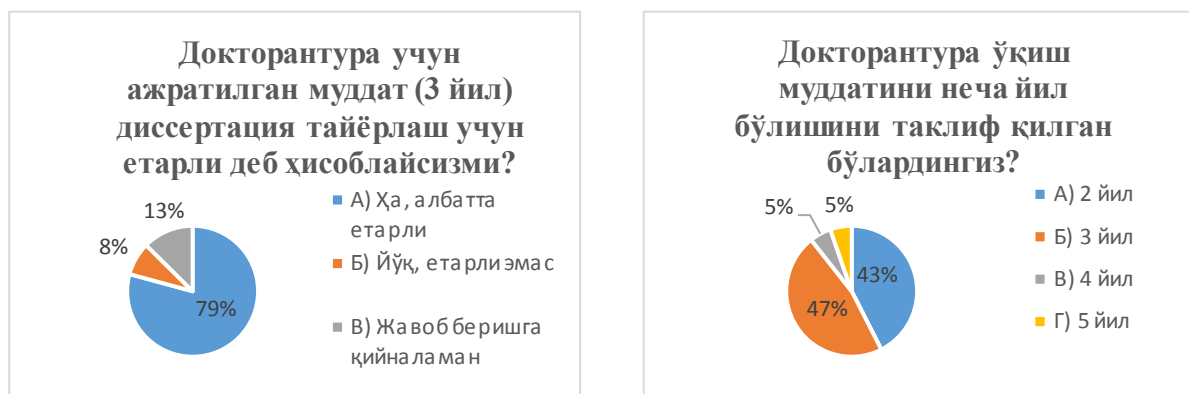
1-rasm. Doktoranturaning maqsad va vazifalari haqida respondentlarning fikrlari.

“O'zbekistonda doktoranturaning amaldagi faoliyatini qanday baholaysiz?” degan savolga respondentlarning 42 foizi, ya'ni 172 nafari “Ijobiy” va yana shunchasi “O'rtacha samaradorlikda ishlayotgan va ayrim muammolari mavjud tizim”, 13 foizi, ya'ni 52 nafari “Byurokratik munosabatlar

ko‘proq hukmron bo‘lgani bois, samaradorligi past tizim”, 4 foizi, ya’ni 16 nafari “Mutlaqo samarasiz tizim” deb baho bergan. Demak, umuman olganda, so‘rovnoma jalb qilingan doktorant va ilmiy izlanuvchilarning 84 foizini mavjud tizimning faoliyati qanoatlantiradi.

Biroq, shu bilan birga respondentlarning 17 foizi tizim faoliyatidan qoniqmasliklarini e’tiborga olish lozim bo‘ladi.

Shuni qayd etish joizki, qator xorijiy mamlakatlarda o‘tkazilgan tadqiqotlarda doktorantlar tomonidan doktoranturada o‘qish va dissertatsiyani himoyaga tayyorlash uchun belgilangan muddatlar juda kam ekanligi ta’kidlangan. Bizning tadqiqotimizda esa aksariyat respondentlar (328 nafar ya’ni 79%) doktoranturada o‘qish uchun ajratilgan muddat (3 yil) dissertatsiya tayyorlash uchun yetarli deb hisoblashlarini ma’lum qilganlar.

2-rasm. Doktoranturada o‘qish uchun ajratilgan muddatga respondentlarning munosabati.

Respondentlarning 8 foizi, ya’ni 34 nafari ushbu muddatning yetarli masligini ta’kidlagan bo‘lsa, 52 nafari, ya’ni 13 foizi bu haqida fikr bildirolmasligini ma’lum qilgan.

Navbatdagi, ya’ni “Doktorantura o‘qish muddatini necha yil bo‘lishini taklif qilgan bo‘lardingiz?” degan savolga olingan javoblar bundan oldingi savolga berilgan javoblardagi mulohazalarni tasdiqlaydi. Ya’ni, respondentlarning 43 foizi (176 nafari) ushbu muddatni 2 yil, 47 foizi (194 nafari) 3 yil qilib belgilanishini yetarli deb hisoblaydilar (3-rasm).

3-rasm. Doktoranturada o‘qish davri qiyinchiliklari.

Shuni qayd etish joizki, doktoranturada o‘qishga ajratilgan muddatni yetarli deb hisoblaydiganlarning katta qismini ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasida ilmiy izlanishlarni olib borayotgan tadqiqotchilar tashkil qildi. Aksincha, aniq, tabiiy va texnika fanlari sohasida izlanish olib borayotganlar mazkur muddatni yetarli emas deb hisoblashlarini ma’lum qilganlar.

Doktorantlarning o‘qish davomida dуч keladigan qiyinchiliklar haqidagi fikrlari tahlil qilinganda ularning katta qismi, ya’ni 40 foizi, “Xorijiy manbalardan foydalanish uchun chet tilini yetarli daraja bilmasligi”ni, salmoqli qismi, ya’ni 34 foizi “Doktorantlarni ilmiy-tadqiqotdan jalb qilishda qiyinchiliklarni ta’minlash”ni, 28 foizi “Ilmiy-tadqiqot metodologiyasi bo‘yicha tayyorgarlikning yetarli darajada emasligi”ni va 26 foizi “Impakt faktorli jurnallarda maqolalar e’lon qilishdagi muammolar”ni qayd etganlar (2-rasm).

Dissertatsiyani o'z vaqtida himoyaga tayyor bo'lishida ilmiy rahbarning rolini qanday baholaysiz? – degan savolga respondentlarning 29 foizi mazkur jarayonni ilmiy rahbarsiz tasavvur qilib bo'lmashligini ma'lum qilgan bo'lsa, 48 foizi ilmiy rahbarning roli juda muhim ekanligini ta'kidlagan. Respondentlarning 23 foizi dissertatsiyaning o'z vaqtida himoya qilinishi ilmiy rahbardan ko'ra ko'proq ilmiy-tadqiqotchining harakatiga bog'liq deb hisoblaydilar.

So'rovnomada vositasida o'tkazilgan tadqiqotning yuqorida qayd etilgan natijalari mamlakatimizda joriy etilgan oliy ta'limdan keyingi ta'limni doktorant va ilmiy izlanuvchilar tomonidan asosan ijobiy baholanayotgani, biroq mazkur ta'lim tizimi ayrim muammolardan xolis emasligini, ilmiy maqolalarni jurnallarda e'lon qilishdagi muammolarni, doktorantlar uchun ilmiy-tadqiqot metodologiyasi bo'yicha seminarlar tashkil qilish zaruratini, doktorantlarni boshqa ish va tadbirlarga jalb qilish amaliyotining mavjudligini, doktorantlar ilmiy rahbarlarning mas'uliyatini oshirish zaruratini, ilmiy tadqiqotlar uchun zarur moddiy-texnika va laboratoriyalar bilan ta'minlashni, yakka tarzda ilmiy rahbarlikni saqlab qolgan holda jamoaviy ilmiy rahbarlik tajribasini ham joriy etishni va, nihoyat, doktorantlarning o'qish va ilmiy-tadqiqot faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirish zaruratini namoyon qildi.

Doktorantura va mustaqil ilmiy-tadqiqotchilik instituti faoliyatini tashkil qilishda yuqoridagi muammo va omillarni e'tiborga olish oliy ta'limdan keyingi ta'limni takomillashtirishga xizmat qiladi, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Toshqaraeva. Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyat ko'rsatkichi sezilarli oshgan bo'lsada, tizimda jiddiy muammolar bor.//O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'zA), 08.01.2021.
2. R.Hakimov. Sanoqdan sifat sari tamoyili.//Yangi O'zbekiston gazetasi, 2022 yil, 2 may./<https://www.yuz.uz/news/sanoqdan-sifat-sari-tamoyili>
3. A.O.Kovalchuk, N.V.Xavanova. Zarubejnyy opyt podgotovki kadrov vysshey kvalifikatsii dlya obrazovaniya i nauki.//Vestnik assotsiatsii VUZov turizma i servisa, 2021, № 3.

QAVARIQ KO'PYOQLILAR UCHUN EYLER FORMULASINING BA'ZI TATBIQLARI **Bekmatov Dilmurod Shahobiddinovich**

Angren universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Eyler teoremasinig turlicha isboti mavjud bo'lib ularning bazilari sodda va tushunarli, ikkinchidan, keltirilgan ko'pyoqlilarning ba'zi turlari boshlang'ich tushunchalardan tanish (kub, to'g'riburchakli to'rtburchak), qolaversa, muntazam ko'pyoqlilar sonini aniqlovchi Eyler teoremasini natijasi isbotlarining ba'zilarini ham unchalik katta hajmini egallamaydi. Shundanam ko'pyoqlilarning beshtadan ortiq turi mavjud emasligini bir isboti keltirilgan.

Kalit so'zlar: qavariqlik, ko'pyoqliklar, fazo, chegara, tekislik, chegaraviy nuqtalar, qirra, yassi, figura.

Ma'lumki, qavariq ko'pyoqli deb chekli yarim fazolarni chegaralagan va uch o'lchovli kesishmasiga aytiladi. Bu tarifda xar bir yarim fazo uni chegaralovchi tekislikka ega deb hisoblanadi. Qavariq ko'pyoqlini barcha nuqtalari ichka chegaraviy nuqta larga bo'linadi. Ko'pyoqlining nuqta ichki nuqta deyiladi, agarda markazi bu nuqtada bo'lgan sharga ko'pyoqlining nuqta lari xam uning fazoga nisbatan to'ldiruvchi nuqta lari xam tegishli bo'lsa. Ko'pyoqlini barcha chegaraviy nuqtalari uning chegarasini tashkil qiladi. Bu chegara qavariq ko'pburchaklardan isbot bo'lgan chekli sonli yoqlardan tashkil topadi. Bu ko'pburchaklarni tomonlari va uchlari mos ravishda ko'pyoqlining qirralari va uchlari deyiladi.

Eyler formulasidan quyidagi munosabatlarga ega bo'lamiz

$$\alpha \leq \frac{1}{3} \sum_{i \geq 3} i \gamma_i \quad va \quad \beta \leq \frac{1}{2} \sum_{i \geq 3} i \gamma_i$$

α va β ning bu qiymatlarini Eyler formulasigaga qo'ysak

$$\frac{1}{3} \sum_{i \geq 3} i\gamma_i - \frac{1}{2} \sum_{i \geq 3} i\gamma_i + \sum_{i \geq 3} \gamma_i \geq 2$$

yoki

$$6 \sum_{i \geq 3} \gamma_i - \sum_{i \geq 3} i\gamma_i \geq 12$$

kelib chiqadi.

Bu erdagi ikkala yig'indida ham γ_3, γ_4 , va γ_5 larga ega hadlarni alohida ajratsak, u holda

$$6(\gamma_3 + \gamma_4 + \gamma_5) + 6 \sum_{i \geq 3} \gamma_i - (3\gamma_3 + 4\gamma_4 + 5\gamma_5) - \sum_{i \geq 6} i\gamma_i \geq 12$$

yoki

$$3\gamma_3 + 2\gamma_4 + \gamma_5 \geq 12 + \sum_{i \geq 6} (i - 6)\gamma_i$$

Bu tengsizlik o'ng tomonidagi yig'indi manfiy bo'lmaganligi uchun

$$3\gamma_3 + 2\gamma_4 + \gamma_5 \geq 12 \quad (1)$$

So'ngi (1) tengsizlikdan qiziqarli geometrik hulosalar chiqarish mumkin. Bu tengsizlikda malum bo'ladiki qavariq ko'pyoqli albatta yoki uchburchakli yoki to'rtburchakli yoki besh burchakli yoqlarga ega bo'ladi. Masalan barcha yoqlari oltiburchakdan iborat bo'ladi qavariq ko'pyoqli mavjud emas. Xaqiqatdan xam agar $\gamma_4 = \gamma_5 = 0$ deb faraz qilsak (8) tengsizlikda $\gamma_3 \geq 4$ tengsizlikka ega bo'lamiz.

Bu tengsizlik to'g'ri, yaniy $\gamma_4 = \gamma_5 = 0$ va $\gamma_3 = 4$ shartlarini qanoatlantiruvchi ko'pyoqli mavjud –tetraedlar (uchburchakli pramida). Agar $\gamma_3 = \gamma_5 = 0$ bo'lsa u xolda $\gamma_4 \geq 6$. Bu tengsizlik xam to'g'ri. Bu shartlarni qanoatlantiruvchi ko'pyoqli – kub. Agar $\gamma_3 = \gamma_4 = 0$ bo'lsa u xolda (1) dan $\gamma_5 \geq 12$. Bu tengsizlikning to'g'riligini dodekaedr misolida ko'rish mumkin.

(1) tengsizlikka dual o'xshash bo'lgan tengsizlik

$$3\alpha_3 + 2\alpha_4 + \alpha_5 \geq 12 \quad (2)$$

ko'rinishda bo'ladi. Bu tengsizlikdan, xar bir uchidan chiquvchi qirralar soni 6 ta bo'lgan ko'pyoqlining mavjud emasligi kelib chiqadi. (2) tekislikda chiziqdan quyidagi natijalarni chiqarish mumkin:

agar $\alpha_4 = \gamma_5 = 0$ bo'lsa, u holda $\alpha_3 \geq 4$

agar $\alpha_3 = \gamma_5 = 0$ bo'lsa, u holda $\alpha_4 \geq 6$

agar $\alpha_3 = \gamma_4 = 0$ bo'lsa, u holda $\alpha_5 \geq 12$

Bu uchta tengsizlik ham to'g'ri bo'lib ularga mos ko'pyoqlilar mos ravishda tetraedr (cheksoedr) aktoedr, va ikosaedrlardir.

Ma'lumki, o'rta maktab geometriya kursida muntazam ko'pyoqlilarning beshta turi o'rganiladi. O'rta maktab va akademik litseylarning yuqori sinf o'quvchilari matematika fakultetini birinchi kurs talabalariga berilgan "muntazam ko'pyoqlilarning" shulardan boshqa turlari ham mavjudmi degan savolga ulardan aksariyati tayinli javob berishaolmadi. Eyler teoremasinig turlicha isboti mavjud bo'lib ularning bazilari shulardan sodda va tushunarli, ikkinchi, keltirilgan ko'pyoqlilarning ba'zi turlari ularga boshlang'ich tushunchalardan tanish (kub, to'g'riburchakli to'rtburchak) qolaversa, muntazam ko'pyoqlilar sonini aniqlovchi Eyler teoremasini natijasi isbotlarining ba'zilarini ham unchalik katta hajmini egallamaydi. Shundanam ko'pyoqlilarning beshtadan ortiq turi mavjud emasligini bir isbotini keltiraylik.

Muntazam ko'pyoqlining yana bir uchidan chiquvchi qirralari soni e , har bir yoqining tomonlari soni l bo'lsin. U holda ravshanki, $e \geq 3$ va $l \geq 3$.

Ko'pyoqlining har bir yoqining qirralari (tomoni) soni e ta, barcha yoqlari soni γ . va har bir qirra ikita yoqqa tegishli bo'lganligi uchun

$$e\gamma = 2\beta$$

Shunga o'xshash ko'pyoqlining har bir uchidan chiquvchi qirralar soni l ta, barcha uchlari soni α va har bir qirra ikkita uchni tutashktirganligidan

$$l\alpha = 2\beta$$

So'nggi ikki tenglikdan va Eyler formulasi (1) dan osongina

$$\alpha = \frac{4l}{2l + 2e - el}, \beta = \frac{2el}{2l + 2e - el}, \gamma = \frac{4e}{2l + 2e - el}$$

larga ega bo'lamiz. Bu sonlar musbat bo'lganligi uchun

$$2e + 2l - el > 0 \text{ yoki } (e - 2)(l - 2) < 4.$$

$e \geq 3$ va $l \geq 3$ larni etiborga olsak, so'nggi tengsizlikni bu natural sonlarning faqat beshta jufti $(3; 3), (3; 4), (3; 5), (4; 3), (5; 3)$ qanoatlantirishi kelib chiqadi. Bu shartlarni muntazam ko'pyoqlining beshta turi (muntazan tetraedr, kub, dodekaedr, oktaedr, ikosaedr) mos keladi.

Eyler formulasining tatbiqiga doir bir nechta misollar qaraylik.

Masala 1. Qavariq ko'pyoqlining yoqlari faqat uzliksizlardan iborat. Agar uning qirralari soni 12 ta bo'lsa, uchlari va yoqlari sonini toping.

Echish. ko'pyoqlining yoqlari uchburchaklar va xar bir qirra ikkita uchini tutashtirib turganligi uchun $3\gamma = 24$ bo'ladi. Bu erdan $\gamma = 8$ ning bu qiymatini va qirralar soni $\beta = 12$ ni (1) formulaga qo'ysak, $\alpha = 6$ kelib chiqadi.

SHunga o'hshash mulohaza yuritib qo'yib masalalarni xam osonroq yechish mumkin.

Masala 2. Har qanday qavariq ko'pyoqli uchun $6\gamma - 12 \geq 2\beta \geq 3\gamma \geq \beta + 6$ tengsizlikning o'rinli ekanligini isbotlang.

Echish. Eyler teoremasidan $6\alpha - 6\beta + 6\gamma = 12$ ga, bu tenglikdan esa $6\gamma - 12 = 6\beta - 6\alpha$ ga ega bo'lamiz. Har qanday qavariq ko'pyoqli uchun $2\beta \geq 3\alpha$ tengsizlik o'rinli. bu ikki munosabat $6\gamma - 12 \geq 2\beta$ kelib chiqadi.

Yuqorida keltirilgan (5) munosabatlardan

$$2\beta = 3\gamma_3 + 4\gamma_4 + 5\gamma_5 + \dots \geq 3(\gamma_3 + \gamma_4 + \gamma_5 + \dots) = 3\gamma$$

kelib chiqadi. Demak, $2\beta \geq 3\gamma$.

Masala 3. Qavariq ko'pyoqli kamida bitta uchburchakli yoqqa yoki kamida bitta uch yoqli burchakka ega bo'lishini isbotlang.

Echish. Eyler formulasidan kelib chiqadigan $4\alpha - 4\beta + 4\gamma = 8$ tenglikka

$$2\beta = 3\gamma_3 + 4\gamma_4 + \gamma_5 + \dots, \quad \alpha = \alpha_3 + \alpha_4 + \alpha_5 + \dots$$

$$2\beta = 3\gamma_3 + 4\gamma_4 + 5\gamma_5 + \dots, \quad \gamma = \gamma_3 + \gamma_4 + \gamma_5 + \dots$$

larni qo'ysak

$$4(\alpha_3 + \alpha_4 + \alpha_5 + \dots) - 3(\alpha_3 + \alpha_4 + \alpha_5 + \dots) - 3(\gamma_3 + \gamma_4 + \gamma_5 + \dots) + 4(\gamma_3 + \gamma_4 + \gamma_5 + \dots) = 8$$

Bu erdan $\beta_3 + \gamma_3 \geq 8$ (yana bir xossa).

Eyler fo'rmilasining ko'pburchak tashqi burchaklarining yig'indisi bilan bog'liqligini ko'rsatishga bu fo'rmiladan foydalanib yassi va fazoviy figuralarga doir bir qator masalalarni yechish orqali bu figuralarning elementar geometriya kursida (umum talim maktablari kasib hunar kollejlari va akademek litseylar geometriya kurslarida) o'rganilmaydigan bazi xossalari aniqlangan va kerakli natijalar olingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.N.Shamsiyev., D.N.Shamsiyev., SH.T.Pirmatov. OLIY MATEMATIKA 1-QISM. Oliy texnika o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent 2017.-402 b.
2. R.N.Shamsiyev., D.N.Shamsiyev., SH.T.Pirmatov. OLIY MATEMATIKA 2-QISM. Oliy texnika o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent 2019.-304 b.
3. R.N.Shamsiyev., D.N.Shamsiyev., SH.T.Pirmatov. OLIY MATEMATIKA 3-QISM. Oliy texnika o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent 2020.-368 b.
4. G.Xudayberganov, A.K.Vorisov, K.Mansurov, B.A.Shoinqulov. Matematik analizdan ma'ruzalar. O'quv qo'llanma. Toshkent 2010.
5. F.Rajabov., S.Masharipova., R.Madrahimov. OLIY MATEMATIKA. O'quv qo'llanma. Toshkent "Turon-Iqbol" 2017.-399 b

TENGSIKLIK LARNI ISBOTLASHNING ZAMONAVIY USULLARINI O'QUV JARAYONIDA TALABALARGA O'RGATISH

Bekmatov Dilmurod Shahobiddinovich

Angren universiteti katta o'qituvchisi

O'rolov Orzubek

Angren universiteti 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Matematika fani sohasida uchraydigan turli xil tengsizliklarni transtengsizlikdan foydalanib isbot etilgan.

Tengsizliklarni isbotlash matematika fanini o'qitishda muhim bosqichlardan hisoblanadi. Shuni ta'kidlash lozimki, iqtidorli o'quvchilarning olimpiadalarida ohirgi qator yillarda olimpiada topshiriqlarida tengsizliklarni isbotlashga doir masalalar muntazam ravishda uchrab turibdi. Bulardan ko'rinib turibdiki, tengsizliklarni yechish o'quvchilarning har tomonlama ist'edodlarini, fanlarga bo'lgan qiziqishlarini, qobiliyatlarini, mustaqil fikrlash g'oyalarini takomillashishiga asosiy me'zon bo'lishligini ta'kidlash zarur. Maqolada tartiblashga asoslangan transtengsizlik tengsizligi va uning tengsizliklarni isbotlashga tadbirlari haqidagi masala tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: bir hil tartiblangan, turli hil tartiblangan, transtengsizlik, zamonaviy usullar, ketma-ketlik.

Transtengsizlik va uning tadbirlari.

Teorema. $a_1, \dots, a_n$ ketma-ketlik $a_1 \geq a_2 \geq \dots \geq a_n$ shartni qanoatlantirsin.

$a_1 b_1 + a_2 b_2 + \dots + a_n b_n$ yig'indining kata qiymatiga $b_1 \geq b_2 \geq \dots \geq b_n$ bo'lganda, eng kichik qiymatiga esa $b_1 \leq b_2 \leq \dots \leq b_n$ bo'lganda erishadi.

Isbot. r, s natural sonlar $r < s \leq n$ shartni qanoatlantirsin.

Isbot qilish uchun

$$S = a_1 c_1 + a_2 c_2 + \dots + a_r c_r + \dots + a_s c_s + \dots + a_n c_n,$$

$$S' = a_1 c_1 + a_2 c_2 + \dots + a_r c_s + \dots + a_s c_r + \dots + a_n c_n, \text{ yig'indilarni solishtirish yetarli. Ular uchun}$$

$$S' - S = a_r c_s + a_s c_r - a_r c_r - a_s c_s = (a_r - a_s)(c_s - c_r)$$

Munosabatga ega bo'lamiz.

Demak, agar $c_s \leq c_r$ bo'lsa $S \leq S'$ va $c_s \geq c_r$ bo'lsa $S \geq S'$. Bu esa talab qilingan tasdiqni isbotlaydi.

Natija. Teoremdan ko'rinib turibdiki, agar

$$a_1 \geq a_2 \geq \dots \geq a_n, b_1 \geq b_2 \geq \dots \geq b_n$$

bo'lsa, u holda $b_1, \dots, b_n$ sonlarning ixtiyoriy $(x_1, \dots, x_n)$ o'rin almashirishi uchun

$$a_1 b_1 + a_2 b_2 + \dots + a_n b_n \geq a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n \geq a_1 b_n + a_2 b_{n-1} + \dots + a_n b_1 \quad (1)$$

qo'shtengsizlik o'rinli. (1) tengsizlikni transtengsizlik deb yuritiladi.

(a_1, a_2, a_3) va (b_1, b_2, b_3) uchliklar bir hil tartiblangan deyiladi, agar a_1, a_2, a_3 va b_1, b_2, b_3 ketma-ketliklardan ikkalasi kamaymaydigan (ya'ni $a_1 \leq a_2 \leq a_3$ va $b_1 \leq b_2 \leq b_3$), yoki ikkalasi ortmaydigan (ya'ni $a_1 \geq a_2 \geq a_3$ va $b_1 \geq b_2 \geq b_3$) bo'lsa.

Agar a_1, a_2, a_3 va b_1, b_2, b_3 ketma-ketliklardan bittasi kamaymaydigan, boshqasi esa ortmaydigan bo'lsa, u holda (a_1, a_2, a_3) va (b_1, b_2, b_3) uchliklar turlicha tartiblangan deyiladi.

a, b, c musbat sonlar uchun $a \geq b \geq c$ yoki $a \leq b \leq c$ bo'lsa, u holda (a, b, c) va $(\frac{1}{a}, \frac{1}{b}, \frac{1}{c})$ uchliklar turlicha, (a, b, c) va (a^n, b^n, c^n) uchliklar esa bir hil tartiblangan, bu yerda n -ixtiyoriy natural son.

(a_1, a_2, a_3) va (b_1, b_2, b_3) uchliklar berilgan bo'lsin.

(x_1, x_2, x_3) uchlik b_1, b_2, b_3 sonlarning o'rin almashirishi bo'lsin.

U holda yuqoridagi teoremaning quyidagi muhim bo'lgan natijalarini qayd etamiz.

1) Agar (a_1, a_2, a_3) va (b_1, b_2, b_3) uchliklar bir hil tartiblangan bo'lsa, u holda

$$a_1 b_1 + a_2 b_2 + a_3 b_3 \geq a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3 \quad (2)$$

tengsizlik o'rinli.

2) Agar (a_1, a_2, a_3) va (b_1, b_2, b_3) uchliklar turlicha tartiblangan bo'lsa, u holda

$$a_1b_1 + a_2b_2 + a_3b_3 \leq a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 \quad (3)$$

tengsizlik o'rinli.

1-masala. a, b, c – musbat sonlar bo'lsin.

$$(a^a b^b c^c)^2 \geq a^{b+c} b^{c+a} c^{a+b}$$

bo'lishini isbotlang

Yechish: Umumiylikka putur yetkazmasdan $a \geq b \geq c$ deb faraz qilamiz. U holda

$$Ina \geq Inb \geq Inc,$$

Ya'ni (a, b, c) va (Ina, Inb, Inc) uchliklar bir hil tartiblangan.

(2) tengsizlikda $(a_1, a_2, a_3) = (Ina, Inb, Inc)$, $(b_1, b_2, b_3) = (a, b, c)$,

$(x_1, x_2, x_3) = (b, c, a)$ deb olsak,

$$aIna + bInb + cInc \geq bIna + cInb + aInc$$

tengsizlikka,

$(x_1, x_2, x_3) = (c, a, b)$ deb olsak,

$$aIna + bInb + cInc \geq cIna + aInb + bInc$$

tengsizlikka ega bo'lamiz.

Ularni hadma-had qo'shib

$$2(aIna + bInb + cInc) \geq (b+c)Ina + (c+a)Inb + (a+b)Inc$$

yoki $In(a^a b^b c^c)^2 \geq In(a^{b+c} b^{c+a} c^{a+b})$

ga ega bo'lamiz. Bu yerdan

$$(a^a b^b c^c)^2 \geq a^{b+c} b^{c+a} c^{a+b}$$

Tengsizlik kelib chiqadi.

2-masala. Ixtiyoriy a, b, c, haqiqiy sonlar va n natural son uchun

$$a) \quad a^2 + b^2 + c^2 \geq ab + bc + ca$$

$$b) \quad a^n + b^n + c^n \geq a^{n-1}b + b^{n-1}c + c^{n-1}a$$

tengsizlikni isbotlang.

Yechim. $a^2 + b^2 + c^2 \geq ab + bc + ca$ tengsizlik $a^n + b^n + c^n \geq a^{n-1}b + b^{n-1}c + c^{n-1}a$

tengsizlikning xususiy holi bo'lgan uchun $a^n + b^n + c^n \geq a^{n-1}b + b^{n-1}c + c^{n-1}a$

tengsizlikni isbotlaymiz.

$a \geq b \geq c$ deb faraz qilamiz. U holda $a^{n-1} \geq b^{n-1} \geq c^{n-1}$, ya'ni (a, b, c) va

$(a^{n-1}, b^{n-1}, c^{n-1})$ uchliklar bir hil tartiblangan bo'ladi. (2) tengsizlikda

$(a_1, a_2, a_3) = (a^{n-1}, b^{n-1}, c^{n-1})$, $(b_1, b_2, b_3) = (a, b, c)$, $(x_1, x_2, x_3) = (b, c, a)$ deb olsak, $a^n + b^n + c^n = a^{n-1}a + b^{n-1}b + c^{n-1}c \geq a^{n-1}b + b^{n-1}c + c^{n-1}a$ tengsizlikka ega bo'lamiz.

3-masala. Ixtiyoriy a, b, c musbat sonlar uchun

$$a) \quad \frac{a+b+c}{abc} \leq \frac{1}{a^2} + \frac{1}{b^2} + \frac{1}{c^2}$$

$$b) \quad \frac{a^2}{b^2} + \frac{b^2}{c^2} + \frac{c^2}{a^2} \geq \frac{b}{a} + \frac{c}{b} + \frac{a}{c}$$

$$c) \quad \frac{a^2}{b} + \frac{b^2}{c} + \frac{c^2}{a} \geq a + b + c$$

Tengsizliklarni isbotlang.

Yechim. $a \geq b \geq c$ deb faraz qilamiz.

a) Ravshanki, $\left(\frac{1}{a}, \frac{1}{b}, \frac{1}{c}\right)$ va $\left(\frac{1}{a}, \frac{1}{b}, \frac{1}{c}\right)$ uchliklar bir hil tartiblangan.

(2)tengsizlikda

$(a_1, a_2, a_3) = (b_1, b_2, b_3) = \left(\frac{1}{a}, \frac{1}{b}, \frac{1}{c}\right)$, $(x_1, x_2, x_3) = \left(\frac{1}{b}, \frac{1}{c}, \frac{1}{a}\right)$ deb olsak,

$$\frac{1}{a} \cdot \frac{1}{a} + \frac{1}{b} \cdot \frac{1}{b} + \frac{1}{c} \cdot \frac{1}{c} \geq \frac{1}{a} \cdot \frac{1}{b} + \frac{1}{b} \cdot \frac{1}{c} + \frac{1}{c} \cdot \frac{1}{a} = \frac{a+b+c}{abc}$$

tengsizlikni hosil qilamiz.

b) Ravshanki, $\left(\frac{a}{b}, \frac{b}{c}, \frac{c}{a}\right)$ va $\left(\frac{a}{b}, \frac{b}{c}, \frac{c}{a}\right)$ uchliklar bir hil tartiblangan.

(2)tengsizlikda

$$(a_1, a_2, a_3) = (b_1, b_2, b_3) = \left(\frac{a}{b}, \frac{b}{c}, \frac{c}{a}\right), (x_1, x_2, x_3) = \left(\frac{b}{c}, \frac{c}{a}, \frac{a}{b}\right) \text{ deb olsak,}$$

$$\frac{a}{b} \cdot \frac{a}{b} + \frac{b}{c} \cdot \frac{b}{c} + \frac{c}{a} \cdot \frac{c}{a} \geq \frac{a}{b} \cdot \frac{b}{c} + \frac{b}{c} \cdot \frac{c}{a} + \frac{c}{a} \cdot \frac{a}{b} = \frac{a}{c} + \frac{b}{a} + \frac{c}{b}$$

tengsizlikni hosil qilamiz.

c) Ravshanki,

$$a^2 \geq b^2 \geq c^2 \text{ va } \frac{1}{c} \geq \frac{1}{b} \geq \frac{1}{a},$$

ya'ni (a^2, b^2, c^2) va $\left(\frac{1}{a}, \frac{1}{b}, \frac{1}{c}\right)$ uchliklar turlicha tartiblangan.

(3) tengsizlikda

$$(a_1, a_2, a_3) = (a^2, b^2, c^2), (b_1, b_2, b_3) = \left(\frac{1}{a}, \frac{1}{b}, \frac{1}{c}\right), (x_1, x_2, x_3) = \left(\frac{1}{b}, \frac{1}{c}, \frac{1}{a}\right) \text{ deb olsak, berilgan}$$

tengsizlikka teng kuchli bo'lgan

$$a^2 \frac{1}{a} + b^2 \frac{1}{b} + c^2 \frac{1}{c} \leq a^2 \frac{1}{b} + b^2 \frac{1}{c} + c^2 \frac{1}{a}$$

tengsizlikni hosil qilamiz.

Izoh. Ko'rinib turibdiki, barcha tengsizliklarda tenglik $a=b=c$ bo'lgandagina o'rindir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ayupov Sh., Rihsiev B., Quchqorov O. Matematik olimpiada masalalari. 1,2 qism. Toshkent., Fan 2004.
2. G.Xudayberganov, A.K.Vorisov, K.Mansurov, B.A.Shoinqulov. Matematik analizdan ma'ruzalar. O'quv qo'llanma. Toshkent 2010.
3. F.Rajabov., S.Masharipova., R.Madrahimov. OLIY MATEMATIKA. O'quv qo'llanma. Toshkent "Turon-Iqbol" 2017.-399 b

TA'LIM VA TARBIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA O'QUVCHILAR O'RTASIDA INTERNET MADANIYATINI TARBIYALASH

Dedaxonova Moxira Oltmishboyevna
Namangan davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola ta'lim va tarbiya tizimini rivojlantirishda o'quvchilar o'rtasida internet madaniyatidan oqilona foydalanishga, dunyo qarashini kengaytirishga va xafsizliklarni oldini olishni o'rgatishga qatilgan.

Kalit so'zlar: Internet, resurs, landshaft, strategiya, potentsial, onlayn, virtual, bloglar, podkastlar, maxfiylik, xavfsizlik

Ta'lim va tarbiya tizimini rivojlantirishda internetning o'rni juda ham katta bo'lib, u o'quvchilarga bir nechta qulayliklar yaratadi. O'quvchilar uchun u keng ma'lumot va resurslar omborini taklif etadi, bu ularga o'z dunyo qarashlarini kengaytirish va o'rganish tajribasini oshirish imkonini beradi. Biroq, katta kuch bilan katta mas'uliyatni talab etadi hamda potentsial xavflarni yumshatish bilan birga, uning afzalliklaridan foydalanish uchun o'quvchilar o'rtasida ijobiy internet madaniyatini rivojlantirish juda muhimdir.

Internet landshafti doimo rivojlanib, yosh foydalanuvchilar uchun ham imkoniyatlar, ham qiyinchiliklarni taqdim etadi. Chunki ta'limda internet integratsiyasining potentsial afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun raqamli tafovut, internetga kirish muammolari, onlayn xavfsizlik va maxfiylik bilan bog'liq muammolar kabi muammolarni hal qilishlari kerak bo'ladi [1, 384]. O'qituvchilar va ota-onalar o'quvchilarni onlayn dunyoda xavfsiz va mas'uliyatli harakat qilish uchun zarur bilim va ko'nikmalar bilan jihozlash bizning mas'uliyatimizdir. O'quvchilar orasida sog'lom internet madaniyatini shakllantirish bo'yicha ba'zi ma'lumotlarni keltirish mumkin.

Raqamli savodxonlik bo'yicha ta'lim: Axborotlar ta'limning mavjud holatini baxolash, istiqbolini bashoratlash, ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvlarni qaror toptirish imkoniyatini ta'minlaydi[2, 98]. O'quv dasturiga raqamli savodxonlik bo'yicha ta'limni kiritish, o'quvchilarga onlayn kontentni tanqidiy baholash, ishonchli va ishonchsiz manbalarni farqlash hamda ularning onlayn maxfiyligi va xavfsizligini himoya qilish imkoniyatini berish uchun muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga samarali tadqiqot o'tkazish, ma'lumotni tekshirish va potentsial onlayn tahdidlarni aniqlashni o'rgatish orqali biz ularning onlayn o'zaro munosabatlarida ishonch va chidamlilik hissini uyg'otishimiz mumkin.

Mas'uliyatli onlayn xulq-atvorni targ'ib qilish: O'quvchilarni axloqiy me'yorlarga rioya qilishga va onlayn o'zaro munosabatlarida bir-birlariga hurmat, yaxshi xulq-atvorni ko'rsatishga undash ijobiy internet madaniyatini rivojlantirishning kalitidir. Shaxsning o'z imkoniyatlari, sifatlari, yutuqlari, kamchiliklari hamda boshqa kishilar orasidagi o'rni mustaqil baholay olishlari kerak[3]. Va holanki hamdardlik, bag'rikenglik va raqamli fuqarolik muhimligini ta'kidlab, o'quvchilarni kontentni onlayn joylashtirish yoki almashishdan oldin tanqidiy fikrlashga undash. Virtual maydonlarda mehribonlik va hamdardlikni targ'ib qilish orqali biz yanada qamrab oluvchi hamda qo'llab-quvvatlovchi onlayn hamjamiyatni yaratishimiz mumkin.

Raqamli ijodkorlikni rag'batlantirish: Internet ijodkorlik va o'zini namoyon qilish uchun cheksiz imkoniyatlarni taqdim etadi. O'quvchilarni o'z qiziqishlarini o'rganishga, iste'dodlarini baham ko'rishga va onlayn hamkorlikda loyihalarda ishtirok etishga undash. Bloglar, podkastlar yoki multimedia ishlab chiqarish orqali raqamli ijodkorlikni rivojlantirish nafaqat o'quvchilarning malakasini oshiribgina qolmay, balki texnologiyaga ijobiy munosabatda bo'lishga yordam beradi.

Aniq ko'rsatma va chegaralarni o'rnatish: maktabda ham, uyda ham internetdan foydalanish uchun aniq ko'rsatmalar va chegaralarni belgilash mas'uliyatli onlayn xatti-harakatni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Qabul qilinadigan xatti-harakatlar, noto'g'ri foydalanish oqibatlari va qo'llab-quvvatlash resurslarini tavsiflovchi keng qamrovli internetdan foydalanish siyosatini ishlab chiqish uchun o'quvchilar, ota-onalar va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilib ishlash lozimdir. Ochiq muloqot va mas'uliyatni rivojlantirish orqali biz o'quvchilar uchun xavfsizroq va qulayroq onlayn muhitni yaratishimiz mumkin.

Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini kuchaytirish: Axborotning haddan tashqari yuklanishi va raqamli manipulyatsiya davrida tanqidiy fikrlash qobiliyatlari har qachongidan ham muhimroqdir. O'quvchilarni so'roq qilish, tahlil qilish va ma'lumotni tanqidiy baholash, shubhali taxminlar va noto'g'ri fikrlarni bildirish uchun rag'batlantirish. O'quvchilarni onlayn dunyoning murakkabliklarida harakat qilish uchun vositalar bilan jihozlash orqali biz ularga aqlli va mas'uliyatli raqamli fuqarolar bo'lish imkoniyatini beramiz.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilar o'rtasida ijobiy internet madaniyatini rivojlantirish raqamli asrning to'liq imkoniyatlaridan foydalanish va uning xavflarini kamaytirish uchun juda muhimdir. Raqamli savodxonlik bo'yicha ta'limga ustuvor ahamiyat berish, mas'uliyatli onlayn xulq-atvorni targ'ib qilish, raqamli ijodkorlikni rag'batlantirish, aniq ko'rsatmalar va chegaralarni belgilash hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini kuchaytirish orqali biz zamonaviy dunyoda rivojlanishga tayyor bo'lgan vakolatli va mas'uliyatli raqamli fuqarolar avlodini tarbiyalashimiz mumkin. O'quvchilar o'rganishi, o'sishi va bog'lanishi uchun xavfsiz imkoniyatlarni kengaytiruvchi onlayn muhitni yaratish uchun birgalikda harakat qilaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dedaxonova M. Maktab ta'limi samaradorligini oshirishda internetdan foydalanishning o'rni / Xalqaro ilmiy-amaliy konfrensiya materyallari 15-16.03.2024 / Raqam. ta'lim. muhit. fanlar. integr. qo'llash. ta'lim. sam. ta'siri: xalq. taj. va rivoj. istiq. –SVPYMO'MM, 2024. –B. 383-386.
2. Raxmatova X.A. Pedagogik diagnostika va korreksiya /OTMning magistratura yo'nalishi uchun darslik. –Namangan: „Usmon Nosir media“, 2022. -332 bet
3. Демьянович О.В. Самооценка как социально-психологический феномен// <http://www.sch612.edusite.ru/samoocenka.pdf>.

**TALABALARNI RAQAMLI KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA
QARATILGAN VIRTUAL VOSITALAR VA ULARDAN FOYDALANISH METODIKASI**
Delov To'liq Erkinovich

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot
texnologiyalari universiteti dotsenti v.b.

Annotatsiya. Ushbu maaqolada virtual ta'lim muhiti va undan foydalanib talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirish usullari ochib berilgan. Milliy virtual vacademia.uz muhitida ishlash samaradorligi tushuntirilgan.

Kalit so'zlar: Virtual muhit, vacademia.uz, raqamli kompetentlik, virtual ta'lim.

Ixtiyoriy sohadagi masalalarni hal qilishda mukammallikka intilish insonga hos hususiyat hisoblanadi. Ana shu masalalardan biri ta'lim jarayonini samarali tashkil qilishdan iborat bo'lib, ming yillar davomida pedagogikaning asosiy masalasi hisoblanib kelgan. Bu muammoni hal qilishda mutaxassislar tabiat va jamiyatdagi o'zgarishlar, fan va texnika sohasidagi erishilgan natijalardan kelib chiqqan holda hal qilishga xarakat qilishgan. Olib borilgan ko'plab tadqiqotlar ta'lim jarayoni samarasini oshirishda ko'rgazmali qurollar eng muhim omillardan biri ekanligini ko'rsatdi.

Zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiya sifatida chet ellarda virtual oliy o'quv yurtlarini tashkil qilish tan olinmoqda. Virtual ta'lim tarafdorlarining soni borgan sari ortib bormoqda. Mazkur tizim yo'lga qo'yilgan AQSh, Angliya, Germaniya, Koreya, Yaponiya kabi davlatlarda OTM larida bir yilga bir necha millionlarni tashkil etmoqda. Buning sababi shuki, ta'lim muassasalarida an'naviy usulda bilim olishga nisbatan masofadan turib bilim olish foydalanuvchilar uchun ham qulay, ham arzon, eng asosiysi foydalanuvchilar o'zlariga ma'qul bo'ladigan vaqtlarda bilim olishlariga imkon beradi[1].

Xususan, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida virtual ta'limdan foydalanish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Misol tariqasida IL-4721071198-sonli "3D texnologiyalari asosida milliy virtual axborot texnologiyalari universitetini yaratish" nomli innovatsion loyiha ishini olishimiz mumkin. Mazkur loyiha 2022-2023 yillarga mo'ljallangan bo'lib, loyiha doirasida keng ko'lamli ishlarni amalga oshirish rejalashtirilgan [2].

Milliy virtual universitet yaratish- talabalarning motivatsiyasini kuchaytiradi, bu esa o'z navbatida tarkibga ko'proq e'tibor berishga olib keladi. Motivatsiyaga ega talabalar muayyan qiyinchiliklarga asoslangan faoliyatdan tezda chiqib ketadi.

Virtual o'rganish – tadqiqot va qiziqishlar shuni ko'rsatadiki, o'yinlar haqiqiy hayotda, ta'limda va kasbiy hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishda kuchli va konstruktiv rol o'ynaydi.

Virtual o'rganish texnologiyasi - bu talabalar tadqiqotchilar rolini bajarishi, muammolarni hal qilishi, muammolarga duch kelishi va qaror qabul qilishi uchun vosita.

Virtual ta'limni joriy qilish sohasidagi eng ustivor yo'nalish Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan virtual va masofaviy virtual 3D ta'lim uchun tavsiya etiladigan mutaxassisliklar ro'yxatini aniqlashtirish va bu yo'lda jahon tajribalaridan kelib chiqqan xolda mazkur mutaxassisliklar uchun ta'limni tashkil etish va bilimlarni nazorat qilish tamoyillarini 3D pedagogik tizim bilan uyg'unlashtirish usullarini belgilab berishdan iborat sanaladi. Bunga qo'shimcha ravishda, mavjud axborot ta'lim resurslari monitoringini o'tkazish, ma'naviy eskirgan elektron ETRlarini chiqarib tashlash, yangilari bilan boyitish, yangi tipdagi ta'lim resurslarini foydalanuvchilarga taqdim etishning innovatsion usullarini ishlab chiqish ham birlamchi vazifalardan sanaladi. Masofadan turib olingan bilimlar samarasi bu muammo bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq hisoblanadi.

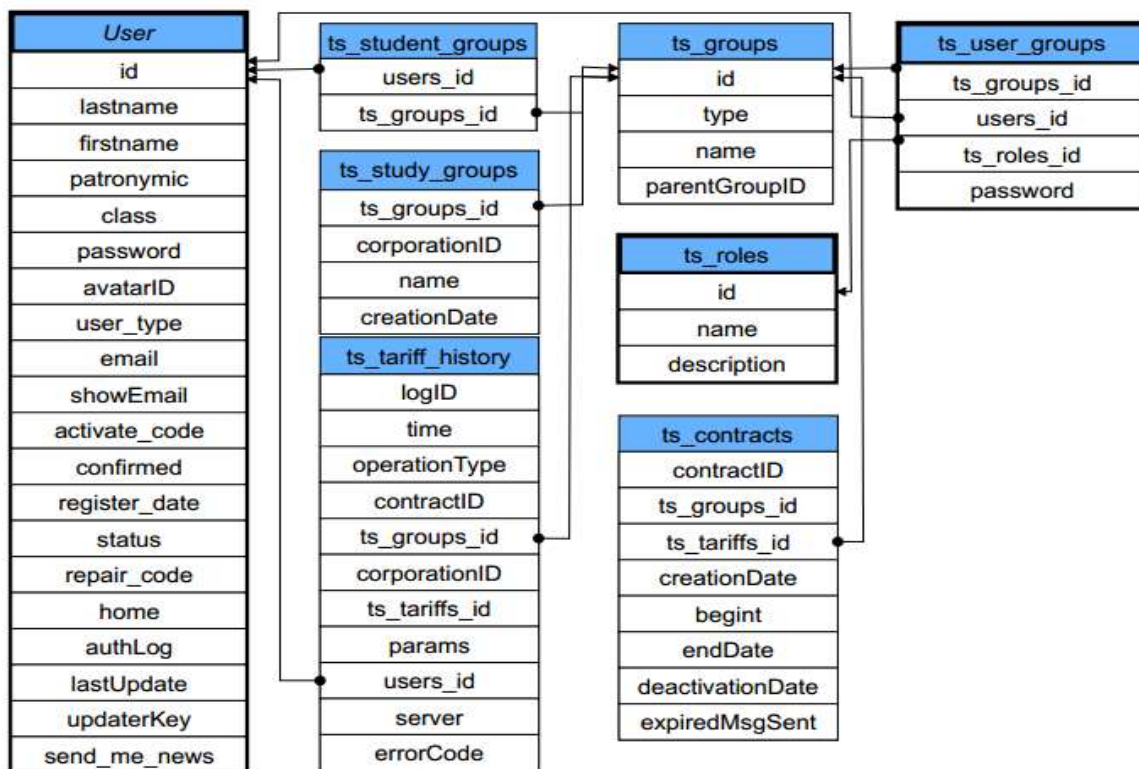
Virtual universitet birinchi navbatda dars mashg'ulotlarni virtual yozib olish qobiliyatiga ega. Natijada, o'tkazilgan simultant darslarning aniq nusxasi bo'lgan 3D yozuvlar olinadi. Ushbu yozib olingan mashg'ulotlarda odatdagi darslar sifatida birma-bir yoki guruh bo'lib kirib vizual qatnashish mumkin. Yozib olingan darslarni tahrirlash mumkin. Bunda yozib olingan mashg'ulotlarni keraksiz qismlarini olib tashlash orqali darslarni sifatini yaxshilashingiz yoki aksincha, uni yangi tarkib bilan to'ldirishingiz mumkin. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari katta hajmli virtual 3D modellarni taqdim etish, ishlov berish jarayonlarini bir necha bor soddalashtiradi va tezlashtiradi.

Virtual akademiya – bu butunlay internet orqali keng ko‘lamli kurslar, o‘quv dasturlari va o‘rganish tajribasini taklif qiluvchi onlayn ta‘lim platformasi yoki muassasasi. U talabalarga internetga ulangan istalgan joydan ta‘lim mazmuniga kirish imkoniyatini beradi, ko‘pincha o‘rganishni osonlashtirish uchun multimedia resurslari, interaktiv modullar va raqamli vositalardan foydalanadi. Virtual akademiyalar oliy ta‘lim va kasbiy rivojlanishgacha bo‘lgan turli darajadagi ta‘limni qamrab olishi mumkin va ular sinxron (real vaqtda) va asinxron (o‘z-o‘zidan) ta‘lim imkoniyatlarini taklif qilishlari mumkin. Ushbu platformalar raqamli vositalar orqali an‘anaviy sinf muhitini taqlid qilish uchun mo‘ljallangan bo‘lib, talabalarga o‘qituvchilar, tengdoshlar va o‘quv materiallari bilan virtual aloqada bo‘lish imkonini beradi, shu bilan birga baholashlar, muhokama forumlari va hamkorlikdagi loyihalar kabi xususiyatlarni o‘z ichiga oladi.

Loyiha doirasida amalga oshiriladigan ishning asosiy hamkorlaridan biri Rossiya Volga davlat texnologiya universitetining “Kompyuter fanlari va tizimlarni dasturlash” kafedrası mudiri, Multimedia laboratoriyasi mudiri texnika fanlari nomzodi, professor Morozov Mixail Nikolaevich bilan birgalikda sifatli ishlar tashkil etilmoqda [3]. Ularning vacademia dasturidan foydalanib tashkil etgan juda ko‘p dars mashg‘ulotlari talabalar va mustaqil foydalanuvchilar uchun yaxshi manba sifatida taqdim etilgan. Biz ham loyiha doirasida o‘zbek tilida vacademia dasturidan foydalanib virtual darslarni tashkil etishni amalga oshirildi [4].

Virtual olamlar ham turli texnologik talablarga ega. Ularga plaginni o‘rnatish orqali standart veb-brauzer orqali kirish mumkin (agar ularda to‘liq 3D grafika bo‘lmasa) yoki to‘liq 3D dunyosi bo‘lsa, foydalanuvchi tegishli kompyuter uskunasi va mustaqil dasturiy ta‘minot mijozini (ilova) o‘rnatishi kerak bo‘ladi. Aksariyat ilg‘or virtual olamlar foydalanuvchi tomonida keng polosali internet ulanishini ham talab qiladi.

Virtual muhit uchun yangi foydalanuvchi huquqlari (rollari)ning ER diagrammasida dasturdan foydalanayotgan har bir yangi mijoz harakatlanish jadvali keltirib o‘tilgan.

1-rasm. Virtual muhit uchun yangi foydalanuvchi huquqlari (rollari)ning ER diagrammasi.

Vacademia.uz milliy virtual tizimida kurs yaratishda saytda ro‘yxatdan o‘tgandan keyin vacademia.uz dasturini yuklab olish kerak bo‘ladi. Chunki asosiy darslarni tashkil etishda 3D ko‘rinishidagi obyektlarni kompyuterda o‘rnatilgan dasturda amalga oshiriladi [4].

Iqtidorli talabalar bilan dars jarayoni simultant va multimodal modellariga ustuvorlik berish orqali tashkil etildi. Asosan tajriba guruhlarini aynan axborot texnologiyalari yo'nalishi talabalari bo'lganligi uchun ham ushbu modellardan foydalanildi [5].

Simultant model elektron ta'limda bir vaqtda bir nechta ta'lim shakllarini qo'llashni nazarda tutadi. Bu modelda o'quvchilar bir vaqtning o'zida turli xil ta'lim vositalari orqali bilim oladilar.

Multimodal model esa ta'lim jarayonida bir nechta turli o'qitish usullarini va resurslarni qo'llashni nazarda tutadi. Bu modelda o'quvchilar bir nechta turli usul va vositalar orqali bilim olishadi, ammo bu jarayon har doim ham bir vaqtning o'zida amalga oshmaydi.

Ikkala model ham o'quv jarayonini diversifikatsiya qilish va talabalarning ta'lim olish jarayonini yanada boyitish imkonini beradi. Bu modellarning qo'llanilishi ta'limning samaradorligini oshirishga va o'quvchilar uchun ko'proq imkoniyatlar yaratishga yordam beradi [5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нуралиев Ф.Х., Максумова У.А., Отаханов Н.А., Камалов И.С., Халилов Р.Д. “Vacademia мухитида ўқув курсларини лойиҳалаштириш” ўқув - услубий қўлланма, Тошкент 2016

2. Nuraliyev Faxriddin Murodillayevich, Delov To'liqin Erkinovich, Ubbiyev Alisher Tairovich Virtual ta'lim muhiti (tizimi) va uni ta'limga joriy qilinishi tahlili// Современное образование (Узбекистан). 2022. №6 (115). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/virtual-ta-lim-muhiti-tizimi-va-uni-ta-limga-joriy-qilinishi-tahlili> (дата обращения: 04.10.2022).

3. Morozov M.N., Nuraliev F.M, Hamidov V.S, Giyosov U.E., Placing a custom 3d object in the virtual world environment.//Journal of Advances in information technology engineering technology & engineering geometry №2, Vol.2, p.32-39, 2020, Тошкент. <https://dx.doi.org/10.24412/2181-1431-2020-2-3-8>

4. Nuraliyev F.N., Delov T.E. Implementation and effectiveness of the virtual educational environment (system) in special, higher and post-ot (re-education and training system) education // American Journal of Research www.journalofresearch.us 3-4, March-April 2023, pp.26-37

5. Delov, T. Iqtidorli talabalarni virtual ta'lim texnologiyalari asosida raqamli kompetentligini rivojlantirish // Digital transformation and artificial intelligence, 1(4), 2023. –pp. 50–57. Retrieved from <https://dtai.tsue.uz/index.php/dtai/article/view/v1i47>

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМДА ТАЪЛИМ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ

Эшанова Моҳира Юлдашбаевна

Бизнес ва тadbirkorlik oliy maktabi “Ingliz tili va ta’lim texnologiyasi” kafedrasi katta o’qituvchisi

Аннотация: Ушбу мақолада профессионал таълимда меҳнат бозорининг ривожланиш тенденцияларини инобатга олган ҳолда малакали кадрларни тайёрлаш ва уларнинг касбий кўникмаларни эгаллаганлик даражасини баҳолаш таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Профессионал таълим, таълим, трансформация меҳнат бозори, аҳоли бандлигини таъминлаш, билим, кўникма, малакалар, таълим натижаси, касбий кўникма, касбий стандартлар.

Мамлакатимизда профессионал таълимнинг сифатини ошириш, халқаро ва маҳаллий меҳнат бозорининг ривожланиши тенденцияларини инобатга олган ҳолда малакали кадрларни тайёрлаш ва уларнинг касбий кўникмаларни эгаллаганлик даражасини баҳолаш долзарблашмоқда. Шу нуқтаи назардан, янги авлод касбий стандартлар асосида меҳнат муносабатларини тартибга солиш, профессионал таълим дастурларини такомиллаштириш ҳамда кадрлар тайёрлаш тизимини сифат жиҳатидан янги bosqichga олиб чиқиш устивор вазифа сифатида белгиланди. Ўқувчилар профессионал таълим муассасасида ўзларини ҳаётга, кейинги таълимга ҳамда меҳнат бозори талабларига жавоб бера олишлари учун билим оладилар. Шунинг учун ўқув материални қандай ўзлаштирганликларини билиш улар учун

ҳам, ўқитувчи учун ҳам муҳимдир. Бунга билим, кўникма ва малакаларнинг ўзлаштириш кўрсаткичларини баҳолаш орқали эришилади. Баҳолаш нафақат билимларни унутишни олдини олиш, балки билимларни янада мустаҳкам ўзлаштиришнинг муҳим воситасидир. Баҳолаш жараёнида ўқитувчи нафақат болалар томонидан билимларни ўзлаштириш ҳақиқатини, балки улар материални қанчалик тўғри идрок этишларини, қандай фикрлашни билишларини аниқлашга интилади. Ўқитувчи ўқувчининг ўрганилаётган материалга муносабатини ҳам ўрнатади, бу эса унинг қарашлари ва эътиқодларининг шаклланишига таъсир қилади.

Касбий педагогик фаолиятда ўқув ва когнитив жараёни бошқариш усуллари ва воситаларини билиш ва ижодий амалга ошириш таълим муаммоларини муваффақиятли ҳал қилиш ва таълим мақсадларига эришиш имконини беради. Таълим мақсади эса меҳнат бозорида иш берувчининг талаби асосида компотентли мутахассисларни тарбиялашдан иборат. Профессional таълим муассасалари битирувчиларида янги замонавий кўникмаларни шакллантириш орқали ўқувчиларнинг касбий малакаларни эгаллашга қаратилган касбий стандартларининг талабларини амалга оширишни мақсадга мувофиқдир. Билим, кўникма ва малакага қўйиладиган талаблар асосан баҳолаш воситалари сифатида ишлаб чиқилган компетентлик стандартларига асосланади, яъни улар тегишли ишлаб чиқариш функциясини бажариши зарур бўлган кўникма, билим ва сифатларини белгилайди. Ушбу касбий стандартларнинг пировард натижаси эса таълим натижаси деб юритилади.

Шу нуқтаи назардан, “Таълим натижалари” - муайян профессионал таълимнинг фан ёки амалиёт дастурларларини ўзлаштириш натижалари асосида ўқувчиларда белгиланган компетенция бирликлари форматида ифодаланган ва амалда намоёиш қилиб бера оладиган билим, кўникма, ва малакаларнинг йиғиндисидир. Шунингдек, юқоридагиларни инобатга олган ҳолда таълим натижаларини тўғри лойиҳалаштириш мақсадга мувофиқдир.

Таълим натижаларини лойиҳалашда баҳолаш тизими ва баҳолаш фонди яратилади. Компетенция мураккаб интеграллашган фанлараро категория бўлиб, компетенцияни битта фан доирасида шакллантириш мумкин эмас. Ўқув ва касбий фаолиятнинг аниқ соҳаларида компетенциянинг муҳим белгиларини намоён бўлишини таъкидлаш керак. Бундан ташқари, ўқув фанларининг мазмунида компетенция элементларини намоён бўлишини батафсил баён қилишда квалификация дискрипторлари, ўзлаштириш даражаси ва баҳолаш мезонлари билан ўзаро боғлаш муҳимдир.

Амалдаги таълим тизими билимлар парадигмасига асосланган бўлиб, меҳнат бозори ва иш берувчилар талабларига мос келмади, чунончи, касбий малакага эга бўлган, маълум касбий маҳорат ва кўникмаларига яъни билим, кўникма ва малаканинг комбинацияси сифатида касбий малакага эга бўлган мутахассисга меҳнат бозорида талаб кучайди. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 30 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикаси миллий малака тизимини янада такомиллаштириш чора -тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-345-сон қарорига асосан Миллий малака тизимини ривожлантириш, меҳнат бозори ва таълимнинг ўзаро интеграциясини таъминлаш, малакага бўлган талабларни ҳуқуқий ва институционал жиҳатдан тартибга солиш ҳамда барча учун ҳаёти давомида таълим олиш ва меҳнат фаолиятини изчил давом эттириш мақсадида қуйидаги устивор вазифалар белгиланди:

-Миллий малака тизимининг норматив-ҳуқуқий, институционал ва услубий асосларини такомиллаштириш;

-Халқаро стандартлар асосида Машғулотлар, касб ва лавозимлар миллий классификаторини ишлаб чиқиш ва ривожлантириш;

-Малака рамкалари, касбий стандартлар ва малака талабларини иш берувчилар талаблари асосида ишлаб чиқиш, жорий қилиш ва ривожлантириш;

-Янги авлод касбий стандартлар асосида меҳнат муносабатларини тартибга солиш, олий ва профессионал таълим дастурларини такомиллаштириш ҳамда кадрлар тайёрлаш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш;

- Малакаларнинг халқаро миқёсда тан олинишини, миллий малака даражаларининг илғор хорижий давлатлар малака даражалари билан интеграция қилинишини таъминлаш;
- Норасмий ва информал орттирилган кўникма ва малакаларни тан олиш («Recognition of Prior Learning») тизимини жорий қилиш;
- Кўникмаларни прогнозлаштириш («skills anticipation»), кўникмаларга бўлган эҳтиёжларни таҳлил қилиш («skills needs analysis»), кўникмалар билан боғлиқ камчиликларни ўрганиш («skills gap analysis») воситалари ва методологияларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни <https://lex.uz>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 30 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикаси миллий малака тизимини янада такомиллаштириш чора -тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-345-сон қарори.
- 3.Воронцов А.Б. Ўқув фаолиятини назорат қилиш ва баҳолашнинг педагогик технологияси. - М. “Рассказов” нашриёти, 2002.
4. С.Гафитулин. Модель перспективного образования. 2017г.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМДА МИЛЛИЙ МАЛАКА ТИЗИМИ

Эшанова Моҳира Юлдашбаевна

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби “Инглиз тили ва таълим технологияси” кафедраси катта ўқитувчиси

Рўзиев Фарҳод Жўраевич

Тошкент халқаро молиявий бошқарув ва технологиялар университети
“Педагогика ва психология” кафедраси доценти

Аннотация: Ушбу мақолада профессионал таълимда миллий малакалар тизимини ишлаб чиқиш ҳамда халқаро меҳнат бозори талаблари асосида замонавий малакали мутахассислар тайёрлашда миллий малакалар тизими фаолиятини ташкил этиш ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Профессионал таълим, та’лим transformatsiya, меҳнат бозори, интенсив технологиялар, миллий малакалар, аҳоли бандлигини таъминлаш, билим, кўникма, малакалар, касбий кўникма, касбий стандартлар.

Мамлакатимизда меҳнат бозорининг халқаро стандартлар талабларини даражасида ривожланиши профессионал таълим тизимида замонавий мутахассислар тайёрлаш вазифасини долзарблаштиради. Замонавий инновацион технологияларнинг жадаллик билан кириб келиши натижасида тежамкорликни таъминловчи интенсив технологиялар, ишлаб чиқариш соҳасида жуда кенг кўламдаги замонавий инновациялар жорий этилмоқда. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 15 майдаги “Ўзбекистон Республикасида Касбий малакалар, билим ва кўникмаларни ривожлантириш миллий тизими фаолиятини ташкил этиш чоралари тўғрисида”ги 287-сон қарорида бир қатор вазифалар белгилаб берилди. Миллий ва халқаро даражада малакалар профессионал таълимнинг барча даражалари учун ягона механизмларни назарда тутувчи, малакаларни тармоқлараро ва халқаро таққослашни таъминловчи компетенцияни баҳолаш тизими касбий малакалар, билим ва кўникмаларни ривожлантириш миллий тизимининг асоси ҳисобланади. Профессионал таълимда касбий малакалар, билим ва кўникмаларни шакллантириш миллий тизимининг асосий мақсади амалдаги битирувчилар эмас, балки балки маълум касбий кўникмаларга эга бўлган меҳнат бозорининг талабларини бажара оладиган мутахассисларни тайёрлашдир.

Миллий малака тизими – Ўзбекистон Республикасининг «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида» ва «Таълим тўғрисида»ги қонунларига асосан, меҳнат бозорида талаб

ва таклифни мувофиқлаштириш, бозор шароитларида ходимларнинг рақобатбардошлигини таъминлашнинг базавий механизмидир.

Касбий стандартлар – бу малака ва билимнинг даражасига, меҳнатнинг мазмунига, сифатига ва шарт-шароитларига доир талабларни белгилайдиган, асосий меҳнат вазифалари тавсифини ва уларни бажариш шартларини ўз ичига олган стандартга касбий стандарт дейилади. Шу нуқтаи назардан, профессионал таълимда касбий малакалар, билим ва кўникмаларни шакллантириш миллий тизимининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат.

1. Меҳнат бозорининг талаблари асосида ҳамда иш берувчиларнинг ташкилотларнинг мутахассисга қўядиган касбий кўникма ва малакаларга бўлган эҳтиёжлари ва тенденцияларини аниқлаш;

2. Профессионал таълимда касбий стандартларни ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этишда иш берувчи ташкилотлар билан профессионал таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш;

3. Профессионал таълимда касбий стандартлар асосида меҳнат муносабатларини тартибга солиш ҳамда профессионал таълим дастурларини такомиллаштириш;

4. Профессионал таълимда янги ташкил этилган техникумларда таълим натижаларини тан олиш ҳамда сертификатлаш тизимини жорий этиш ва малакаларни баҳолаш марказлари фаолиятини ташкил қилиш;

5. Профессионал таълимда ўқиётган ёшларни касбий кўникмаларни шакллантириш бир қаторда уларга замонавий ахборот -технологияларни мустаҳкам ўрганишларни ташкил этиш;

6. Профессионал таълимда касбий стандартлардан келиб чиққан ҳолда, мутахассисларнинг асосий лавозимлари ва ишчи касблари классификаторини такомиллаштириш;

7. Профессионал таълимда малакаларнинг халқаро миқёсда тан олиншини, миллий малака даражаларининг илғор хорижий давлатларнинг малака даражалари билан интеграциясини таъминлаш;

8. Профессионал таълимда кўникмаларни прогнозлаштириш («skills anticipation»), кўникмаларга бўлган эҳтиёжларни таҳлил қилиш («skills needs analysis»), кўникмалар билан боғлиқ камчиликларни ўрганиш ва таҳлил қилиш;

9. Профессионал таълим муассасалари педагог ходимлари касб малакалари бўйича норматив ҳужжатлар ва стандартлар бўйича таклифлар тайёрлаш ва уларни ишлаб чиқишда иштирок этиш;

10. Профессионал таълим муассасалари педагог ходимлари иш берувчи ташкилотлар ҳамкорликда ишлаб чиқариш корхоналарида ишлайдиган муайян лавозимларни эгаллаб турган ходимларга нисбатан аниқ ва тўғри талабларни шакллантирадиган ҳар бир касбий кўникмаларнинг ривожланишининг мос шкаласи ва аниқ хулқ индикаторларини белгиланишида иштирок этиши.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни <https://lex.uz>.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 15 майдаги “Ўзбекистон Республикасида Касбий малакалар, билим ва кўникмаларни ривожлантириш миллий тизими фаолиятини ташкил этиш чоралари тўғрисида”ги 287-сон қарори

3. Воронцов А.Б. Ўқув фаолиятини назорат қилиш ва баҳолашнинг педагогик технологияси. - М. “Рассказов” нашриёти, 2002.

4. С.Гафитулин. Модель перспективного образования. 2017г

ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Есбергенов Дарьябай Муратбаевич
Наурзалиева Элмира Махамбетяровна

Старший преподаватель Нукусского филиала Ташкентского университета информационных технологий имени аль-Хорезми

Аннотация. Быстрое развитие инновационных технологий существенно преобразило различные секторы, и образование не является исключением. Новые технологии, такие как искусственный интеллект (ИИ), виртуальная и дополненная реальность (VR/AR), блокчейн и адаптивные системы обучения, меняют то, как знания передаются и приобретаются. В этой статье рассматриваются перспективы интеграции инновационных технологий в образование, изучается, как эти разработки могут улучшить процесс обучения, улучшить доступность и решить проблемы в образовании. Кроме того, в ней рассматриваются потенциальные препятствия для внедрения и роль политиков, педагогов и заинтересованных сторон в содействии успешному внедрению этих технологий.

Ключевые слова: образование, искусственный интеллект, технология блокчейн,

Глобальная система образования претерпевает значительные изменения, обусловленные технологическими достижениями. Традиционные образовательные модели, характеризующиеся обучением в классе и стандартизированными учебными программами, все чаще подвергаются испытаниям из-за требований быстро меняющегося мира. Чтобы удовлетворить потребности разнообразных учащихся и подготовить их к вызовам 21-го века, в систему образования внедряются инновационные технологии [1-3].

Такие технологии, как искусственный интеллект (ИИ), виртуальная и дополненная реальность (VR/AR), большие данные и блокчейн, набирают обороты в образовательных учреждениях по всему миру. Эти технологии предлагают огромный потенциал для преобразования как содержания, так и доставки образования, делая обучение более персонализированным, эффективным и доступным. В этой статье рассматриваются перспективы включения этих технологий в систему образования и то, как они сформируют будущее обучения.

2. Ключевые инновационные технологии в образовании

2.1. Искусственный интеллект и машинное обучение

Искусственный интеллект и машинное обучение имеют потенциал для революционных изменений в том, как предоставляется и персонализируется образование. Системы на базе ИИ могут анализировать большие наборы данных, чтобы понимать индивидуальные модели обучения, предлагая персонализированный контент, соответствующий уникальным потребностям каждого ученика. Эти системы также могут предоставлять обратную связь и оценки в режиме реального времени, позволяя ученикам более эффективно отслеживать свой прогресс [2-5].

Применения ИИ в образовании варьируются от интеллектуальных систем обучения до автоматизированных инструментов оценки. Интеллектуальные системы обучения способны направлять учеников на уроках, оказывать помощь при необходимости и адаптировать контент в зависимости от успеваемости учеников. С другой стороны, автоматизированные системы оценки снижают нагрузку на педагогов, оценивая задания и экзамены, освобождая время для более содержательного взаимодействия со студентами.

ИИ также используется в платформах изучения языка и виртуальных помощниках. Эти системы позволяют студентам практиковать языковые навыки в режиме реального времени и получать мгновенную обратную связь, что делает усвоение языка более эффективным. По мере того, как ИИ продолжает развиваться, его потенциал для улучшения опыта и результатов обучения будет расти [4-6].

2.2. Виртуальная и дополненная реальность (VR/AR)

Технологии виртуальной и дополненной реальности обеспечивают иммерсивный опыт обучения, который может сделать абстрактные концепции более осязаемыми. Эти технологии предлагают студентам возможность взаимодействовать с 3D-моделями, исследовать виртуальные среды и участвовать в имитируемых учебных мероприятиях. Например, VR может использоваться в медицинском образовании для имитации операций, позволяя студентам практиковать сложные процедуры в безопасной среде. AR, с другой стороны, может накладывать цифровой контент на физические учебники, позволяя студентам визуализировать сложные концепции в реальном времени [5-7].

В таких предметах, как история и география, VR и AR позволяют студентам виртуально посещать исторические места, исследовать отдаленные места и погружаться в разные культуры. Эти иммерсивные впечатления способствуют большей вовлеченности и более глубокому пониманию материала.

VR и AR также предлагают преимущества в техническом и профессиональном образовании, где практический опыт имеет решающее значение. Моделируя реальные задачи и среды, эти технологии дают студентам практические навыки, которые применимы в их будущей карьере.

2.3. Технология блокчейн

Технология блокчейн, известная своими безопасными и прозрачными возможностями управления данными, изучается для ее потенциального применения в образовании. Блокчейн можно использовать для хранения академических полномочий, сертификатов и достижений в защищенном от несанкционированного доступа децентрализованном виде. Это устраняет необходимость в бумажных записях и упрощает процесс проверки для учреждений и работодателей.

Системы на основе блокчейн также позволяют разрабатывать микросертификаты, где учащиеся могут получать цифровые значки или сертификаты за прохождение определенных навыков или курсов. Эти микросертификаты можно легко передавать потенциальным работодателям, что упрощает студентам демонстрацию их компетенций.

Более того, блокчейн может повысить прозрачность процессов финансирования и распределения стипендий, гарантируя справедливое распределение ресурсов. По мере того, как учебные заведения переходят к цифровым сертификатам, технология блокчейн будет играть решающую роль в обеспечении целостности и безопасности академических записей.

2.4. Адаптивные системы обучения

Адаптивные системы обучения используют алгоритмы, основанные на данных, для персонализации образовательного контента и путей обучения для студентов. Эти системы постоянно анализируют успеваемость студентов и соответствующим образом корректируют сложность, темп и тип контента. Выявляя области, в которых студент испытывает трудности, адаптивные системы обучения оказывают целевую поддержку, обеспечивая более эффективные результаты обучения.

Адаптивные системы особенно полезны для удовлетворения разнообразных потребностей студентов, в том числе с особыми потребностями. Например, они могут предлагать дифференцированное обучение студентам с ограниченными возможностями обучения, гарантируя, что каждый студент получит соответствующий уровень поддержки.

В онлайн-образовании адаптивные платформы обучения все чаще используются для персонализации содержания курса на основе взаимодействия и поведения студента в процессе обучения. Это гарантирует, что учащиеся продвигаются в своем собственном темпе, осваивая основные концепции, прежде чем переходить к более сложным темам.

3. Перспективы интеграции технологий в образование

3.1. Улучшение опыта обучения

Интеграция инновационных технологий в образование имеет потенциал для значительного улучшения опыта обучения. Используя ИИ, VR, AR и адаптивные системы обучения, преподаватели могут создавать более увлекательные, персонализированные и

эффективные среды обучения. Эти технологии позволяют учащимся играть активную роль в процессе обучения, способствуя критическому мышлению, решению проблем и творчеству.

Более того, использование технологий в образовании разрушает географические барьеры, позволяя учащимся со всего мира получать доступ к качественному образованию. Онлайн-курсы, поддерживаемые ИИ и адаптивными системами, предлагают учащимся гибкость в обучении в собственном темпе и по своему графику, делая образование более доступным для нетрадиционных студентов.

3.2 Улучшение доступности и инклюзивности

Одним из наиболее многообещающих аспектов инновационных технологий в образовании является их потенциал для улучшения доступности и инклюзивности. Платформы на базе ИИ могут быть адаптированы для удовлетворения потребностей учащихся с ограниченными возможностями, предоставляя вспомогательные технологии, такие как распознавание речи, преобразование текста в речь и услуги перевода в реальном времени. Более того, платформы онлайн-обучения, поддерживаемые адаптивными системами, могут охватывать учащихся в отдаленных районах, которые могут не иметь доступа к традиционным образовательным учреждениям.

Технологии VR и AR также предлагают возможности инклюзивного обучения, предоставляя опыт, который может быть труднодоступен для определенных групп учащихся, например, экскурсии или лабораторные эксперименты. Эти технологии создают более справедливую среду обучения, в которой все учащиеся, независимо от местоположения или физических возможностей, могут взаимодействовать с материалом.

4. Препятствия к внедрению

4.1. Ограничения по стоимости и ресурсам

Внедрение инновационных технологий в образование требует значительных финансовых вложений. Многие учебные заведения, особенно в развивающихся странах, сталкиваются с бюджетными ограничениями, которые ограничивают их способность внедрять новые технологии. Кроме того, поддержание и обновление этих технологий требуют постоянных ресурсов и опыта, которые могут быть недоступны.

4.2. Сопротивление изменениям

Сопротивление изменениям является еще одним препятствием для успешного внедрения инновационных технологий в образование. Учителя и администраторы, привыкшие к традиционным методам обучения, могут не спешить внедрять новые инструменты и подходы. Преодоление этого сопротивления требует комплексных программ обучения и поддержки для педагогов, а также культурного сдвига в сторону использования технологий как инструмента для улучшения, а не замены традиционных методов обучения.

4.3. Цифровое неравенство

Цифровое неравенство остается серьезной проблемой в обеспечении равноправного доступа к технологиям в образовании. Учащиеся в сельских или недостаточно обслуживаемых районах часто не имеют доступа к высокоскоростному Интернету, устройствам и цифровой инфраструктуре, что ограничивает их возможность участвовать в обучении с использованием технологий. Для устранения этого неравенства требуются инициативы правительства и частного сектора по расширению доступа в Интернет и предоставлению доступных устройств всем учащимся.

5. Будущие направления и рекомендации

Будущее образования заключается в эффективной интеграции инновационных технологий. Поскольку эти технологии продолжают развиваться, образовательные учреждения должны активно адаптироваться, чтобы использовать их потенциал. Основные рекомендации по успешному внедрению инновационных технологий в образование включают:

- **Инвестиции в инфраструктуру:** правительства и учреждения должны инвестировать в необходимую инфраструктуру, включая высокоскоростной интернет, устройства и платформы цифрового обучения, для поддержки технологического образования.

- Подготовка и профессиональное развитие учителей: преподаватели должны получать постоянную подготовку и поддержку для эффективного внедрения новых технологий в свою педагогическую практику. Программы профессионального развития должны быть сосредоточены на формировании цифровой грамотности и педагогических навыков для использования технологий в классе.

- Партнерства в сотрудничестве: сотрудничество между образовательными учреждениями, поставщиками технологий, политиками и частным сектором имеет важное значение для разработки устойчивых масштабируемых решений. Партнерства могут помочь сократить расходы, совместно использовать ресурсы и продвигать инновации.

- Равенство и инклюзивность: необходимо приложить усилия для обеспечения того, чтобы все учащиеся, независимо от их социально-экономического положения или географического положения, имели доступ к преимуществам технологического образования. Ликвидация цифрового разрыва должна стать приоритетом в политике в области образования.

Внедрение инновационных технологий в систему образования открывает огромные возможности для улучшения опыта обучения, повышения доступности и решения давних проблем. Такие технологии, как ИИ, VR/AR, блокчейн и адаптивные системы обучения, обладают потенциалом для преобразования образования, делая его более персонализированным, инклюзивным и эффективным. Однако успешная интеграция этих технологий требует преодоления таких барьеров, как стоимость, сопротивление изменениям и цифровой разрыв. Благодаря стратегическим инвестициям и совместным усилиям перспективы будущего образования блестящие, и технологии будут играть ключевую роль в формировании среды обучения завтрашнего дня.

Список использованной литературы:

1. Devagiri J. S. et al. Augmented Reality and Artificial Intelligence in industry: Trends, tools, and future challenges //Expert Systems with Applications. – 2022. – Т. 207. – С. 118002.

2. Johnson L. et al. Horizon report Europe: 2014 schools edition //Luxembourg: Publications Office of the European Union, & Austin, Texas: The New Media Consortium. – 2014.

3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial intelligence in education promises and implications for teaching and learning. – Center for Curriculum Redesign, 2019.

4. Pekdemir E. The use of blockchain technology in public administration: implications for Turkey : дис. – Middle East Technical University, 2021.

5. Khaddage F. et al. Bridging the gap between traditional pedagogies and digital technologies “Challenges and Misalignments” //EdMedia+ Innovate Learning. – Association for the Advancement of Computing in Education (AACE), 2021. – С. 80-87.

6. Elahi F. Digital inclusion: Bridging divides //Cumberland Lodge. – 2020.

7. Славин О. А., Гринь Е. С. Обзор технологий виртуальной и дополненной реальности //Труды Института системного анализа Российской академии наук. – 2019. – Т. 69. – №. 3. – С. 42-54.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISHDA DIREKTOR MUTAXASSISLARNI MEDIAKOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Ibragimova Ruxsora Sur'at qizi,
Yunusobod tumani 53-MTT direktori
Abdulazizova Madina Abduqaxxor qizi
Yunusobod tumani 53-MTT tarbiyachisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada MTT derektor mutaxasislarini mediakompetensiyalarini rivojlantirish, uning ta'lim sohasidagi o'rni, media ta'limning dolzarbligi tahlil qilingan va keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tizim, medianing mafkuraviy, media axborot, texnik vositalar, axborot-kommunikatsiya, elektron pochta, internet.

Maktabgacha ta'lim tizimining zamonaviy rivojlanishi maktabgacha ta'lim tarbiya jarayoniga yangiliklarni faol joriy etishni o'z ichiga oladi, bu yesa uning faoliyati samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda aloqa vositalarining rivojlanishi, ularning kompyuterlashtirilishi, elektron pochta, internet, kosmik tele-radio aloqa tizimlarining takomillashishi axborot almashuv imkoniyatlarini keskin darajada kengayib ketayotganidan dalolat bermoqda. Shuning uchun ham kishilarda ayniqsa, o'sib kelayotgan yoshlarda axborot olish madaniyatini shakllantirish asosiy vazifalardan biri xisoblanadi. Shunday ekan, axborot makonini globallashuvi sharoitida mediata'limning o'rni nihoyatda muhim bo'lib, ijtimoiy – siyosiy ahamiyat kasb etadi. Jahon taraqqiyotining hozirgi bosqichida globallashuv jarayoni jamiyat hayotining barcha sohalariga kirib kelmoqda.

Bunday holda maktabgacha ta'limdagi innovatsion jarayonlar bola shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yaratish va rivojlantirish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Mediata'limning o'zi nima, uning mohiyati va xususiyatli jihatlari nimada ekanligi borasidagi so'nggi yillarda pedagogik muhitda eng dolzarb masalaga aylandi. Ta'limning axborot-kommunikatsiya vositalariga asoslangan zamonaviy ta'lim paradigmasi bolalarga tayyor bilim va ko'nikmalarni uzatishni emas, balki bolada mustaqil faoliyat ko'nikmalarini uyg'otishga asos bo'ladi. Shu bilan birga, bolalarning bevosita o'quv faoliyati davomida ishlashi interaktiv kompyuter dasturlari va audio-vizual vositalar orqali o'qituvchi bilan muloqot qilish xarakteriga ega.

Maktabgacha ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning asosiy shartlaridan –bolalar kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlarini biladigan, u bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lgan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kompyuterlardan foydalanishning sanitariya me'yorlari va qoidalarini, ularni qo'llashning axloqiy qoidalarini biladigan bola shaxsini tarbiyalashdir.

Media iste'molining yuksak darajasi hamda zamonaviy jamiyatlarning ommaviy axborot vositalari bilan to'lib-toshganligi.

1. Medianing mafkuraviy muhimligi, va sanoat tarmog'i sifatida ularning auditoriya ongiga ta'siri.

2. Media axborot miqdorining tez o'sishi, uni boshqarish hamda uning tarqalishi mexanizmlarining kuchayishi.

3. Asosiy demokratik jarayonlarga medianing suqilib kirishi jadalligi.

4. Barcha sohalarda vizual kommunikatsiya va axborot qiymatining ortishi.

5. Maktab o'quvchilari (talabalar)ni kelajakdagi talablarga mos yo'nalish bilan o'qitish zarurati.

6. Axborotni xususiylashtirishning o'sib borayotgan milliy va xalqaro jarayonlari.

Shunday qilib, media (ommaviy kommunikatsiya vositalari) kishilar hayotida va ta'lim jarayonida kundan-kunga katta-rol o'ynamoqda.

Mediata'limning maqsadi yoshlarda mediaga nisbatan tanqidiy munosabatni shakllantirish, uni o'quv tashkilotlaridan (maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktab, oliy o'quv yurtlarini) keyingi hayotda ommaviy axborot vositalarining kreativ (ijodkor) foydalanuvchisiga aylantirishdir.

Mediata'limning asosiy vazifalari:

Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida yangi avlodni turli axborotni tushunishga, uning ruhiyatga ta'siri oqibatlarini anglashga, texnik vositalar yordamida kommunikatsiyaning og'zaki bo'lmagan shakllari asosida muloqot usullarini o'zlashtirishga o'rgatishdir.

Shunday qilib, an'anaviy mediata'lim yoshlar tarbiyasining quyidagi maqsadlarini ilgari surgan:

- yuksak madaniyatga hurmat;
- axloqiy sog'lom xatti-harakat me'yorlari;
- siyosat to'g'risidagi oqilona tasavvurlar.

Bugungi kunda ushbu sohada yangi ommaviy axborot vositalar paydo bo'lishi bilan yuzaga kelgan o'zgarishlar yuz bermoqda. Ko'pincha mediata'lim yoshlarni ommaviy axborot vositalardan asrashi lozim bo'lgan emlash turi sifatida idrok etilmoqda, ammo bunday yondoshuv barcha narsani

salbiy oqibatlarga olib borib taqagan holda bolalarga yangi ommaviy axborot vositalardan foydalanishdan olinishi mumkin bo'lgan barcha qoniqlashlarni bera olmaydi[3]. Hozirda mediata'limdan yoshlarni o'z tanloviga ko'ra ongli qaror qabul qilishni rag'batlantiruvchi himoya va tayyorgarlikning omuxta shakllarini taqozo etmoqda. Mediata'lim yoshlar o'rtasida ommaviy axborot vositalarni tushunishni rivojlantirishni ko'zda tutadi, bu o'z navbatida ularni qurshab turgan mediamadaniyatda ongli ishtirok etishiga, unga qiziqishiga olib boradi.

Maktabgacha tarbiyadan boshlab oliy o'quv yurtidagi ta'limga qadar ta'limning barcha bosqichlarida mediata'limning ahamiyatini hisobga olgan holda, umumta'lim maktablari, akademik litseylar dasturlari va o'quv rejalariga ushbu yo'nalish bo'yicha maxsus kurslarni kiritish zarur bu ham alohida darslar shaklida, ham maxsus yoki majburiy kurslar ko'rinishida amalga oshirilishi mumkin.

Bundan tashqari, direktorlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yosh bolalarning yoshga oid anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlari hamda o'quv faoliyatining diagnostikasi xususiyatlaridan yaxshi xabardor bo'lishlari lozim. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarining mediakompetentligini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Shu munosabat bilan maktabgacha ta'lim tizimida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy yetishning zaruriy sharti maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'rtasida kasbiy axborot madaniyati va umumiy axborot madaniyatini shakllantirishdir. Zamon bilan hamnafas bo'lishni istagan ijodkor direktor o'z amaliy faoliyatlarida axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanish va uni amalga oshirish imkoniyatlarini o'rganishlari, bola uchun yangi texnologiyalar olami uchun qo'llanma bo'lishi va ular uchun axborot madaniyati asoslarini shakllantirishlari zarur.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, direktor mediakompetentligi deganda "O'quv faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan mustaqil ravishda keng ko'lamdagi o'quv vazifalarini hal etishga tayyorligi va bu sohada malaka oshirish yo'llarini loyihalashtirish qobiliyati tushuniladi". Direktorlarning mediakompetentligini oshirish uning ish faoliyatini faollashtirish va osonlashtirish imkonini beradi, tarbiyachining rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirish, o'quv-uslubiy faoliyatini takomillashtirish imkoniyatini yaratadi.[1] Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish: bolalarda o'quv faoliyatiga qiziqishni oshiradi va direktorning kasbiy salohiyatini oshiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarining mediakompetentligini oshirish uzluksiz malaka oshirish tizimida amalga oshiriladi. Direktorning axborot kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha bilimlari bevosita o'quv faoliyatida bolalar bilan ishlash mazmuni va usullari to'g'risidagi axborotlar oqimini ko'paytirish hamda unga tayyorgarlik ko'rish uchun sarflanadigan vaqtni kamaytirish imkonini beradi.

Direktor maktabgacha ta'limning eng muhim tarkibiy qismi bolalar faoliyati ekanligini unutmasliklari lozim. Bevosita o'quv faoliyatining har xil turlari bir-birini to'ldirishi mumkin va ular bola rivojlanishining barcha bosqichlarida o'zgarishi kerak.

Maktabgacha tarbiya tashkilotlari direktorining mediakompetentligini rivojlantirish uchun: maktabgacha ta'lim tashkilotlarni kompyuter texnikasi bilan jihozlash; kompyuter o'quv dasturlari bankini tizimlashtirish; didaktik va metodik materiallar tayyorlash; ta'lim jarayoni va boshqarish uchun dasturiy ta'minot faoliyati; va Internetga kirish xususiyatlaridan to'liq foydalanish; maktabgacha ta'lim saytini yanada rivojlantirish; maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachi-o'qituvchi va xodimlarining media madaniyatini takomillashtirish yanada yaxshi natija beradi[4].

Xulosa qilib aytganda, mediata'lim mamlakatimizning ta'lim sohasida, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimida munosib o'rin egallashi lozim. Bu vazifani bajarishda maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarni malakasini oshirish va qayta tayyorlash institutlari faoliyatini samarasini oshirish beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Bizning mamlakatimizda mediata'limni rivojlantirish istiqbollari XXI asrda shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni, bugungi kunda o'ta dolzarb va ahamiyatli bo'lib turgan fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish muammolari bilan bevosita bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi 595-son qonun- Toshkent. sh.,2019 yil 16 dekabr,
2. Babadjonov S.S., Mannopov.A.A. Mesto i rol mediaobrazovaniya v sovremennom mire. Tambov. 2014.
3. Fedorov A.V. Sovremennyy mir i mediyaobrazovanie. Jurnal «Mediyaobrazovanie» №2 2008g. G. Tagenrog.
4. Paxrutdinov Sh.I. Barqaror taraqqiyot va rahbar mas'uliyati. T., Akademiya 2011.
5. Umarova N.T. Globallashuv sharoitida axborot xurujlariga qarshi kurash. Akademiya. T., 2005.

БЎЛАЖАК ПЕДАГОГЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ: АСОСИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Илмуродова Феруза Шакировна

Чирчиқ давлат педагогика университети ўқитувчиси

Аннотация: мақолада бўлажак тарих ўқитувчиларининг услубий компетенциясини шакллантиришга қаратилган концептуал ғоялари тасвирланган. Бўлажак тарих ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда умумий услубий ва хусусий услубий билимларнинг аҳамияти ёритилган. Замонавий шароитда тарихни ўқитиш методологиясини ўрганиш амалиётга йўналтирилган характерга эга бўлиб, тарих ўқитувчисининг касбий тайёргарлигининг муҳим таркибий қисми эканлиги баён этилган.

Калит сўзлар: услубий компетенция, услубий маданият, умумий, услубий билим, хусусий услубий, касбий фаолият, ўқув модули.

Бўлажак ўқитувчининг касбий тайёргарлиги бу ўқитувчига қўйиладиган талабларнинг ошиши билан боғлиқ бўлиб, жамиятдаги туб ўзгаришлар шароитида мутахассис сифатида унинг мустақил педагогик фаолиятга тайёргарлик сифати тушунилади. Замонавий фанда "касбий тайёргарлик" тушунчаси қуйидагилар билан боғлиқ касб-хунар таълими ва билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш жараёнини акс эттирадиган мустақил касбий фаолият учун зарур бўлган қобилиятлар:

- тезлаштирилган касб-хунар таълими тизими

талабалар томонидан маълум бир нарсани бажариш учун зарур бўлган кўникмаларни эгаллаш;

- имкон берадиган билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш жараёни тушунилади.

Касбий тайёргарлик тизимини ташкил этувчи элементларнинг ўзаро боғлиқлиги педагогика университети талабалари уларнинг оддий йиғиндисини эмас, балки уларнинг интеграциясига асосланган умумий мақсад – ваколатли ўқитувчини тайёрлашдир. Бу мақсад бўлажак ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлиги тузилишини белгилайди ва бўлажак ўқитувчининг касбий тайёргарлиги мақсадини ҳисобга олган ҳолда замонавий ривожланиш учун асос бўлиб хизмат қиладиган компетенцияга асосланган ёндашув таълим тизими, асосий йўналиши шаклланишига қаратилган. Тарих таълими, ўрта мактабда тарихни ўқитиш масалалари бугунги кунда компетенцияга йўналтирилган ёндашув бўлажак ўқитувчиларининг касбий тайёргарлигига замонавий талабларни қўяди[1]. Бўлажак ўқитувчининг касбий компетенциясини шакллантиришга йўналтирилганлиги педагогик ҳамжамият олдида унинг касбий тайёргарлигининг мақсадлари, мазмуни ва ташкил этилишини қайта кўриб чиқиш вазифасини қўйди.

Тадқиқотчилар бўлажак ўқитувчининг компетенция модели таркибида предмет, ижтимоий, психологик, педагогик ва услубий компетенцияни ажратиб кўрсатишади. Услубий компетенцияни шакллантириш "тарих ўқитиш методикаси"ўқув фанини ўрганиш жараёнида талабаларни касбий тайёргарлигининг мақсади ва натижаси сифатида кўриб чиқилиши керак. Педагогика университетлари битирувчиларининг услубий компетенциясини шакллантириш

муаммоси тарих ўқитувчисининг малака хусусиятларига қўйиладиган янги талаблар шароитида айниқса долзарб ва муҳим аҳамият касб этмоқда[2]. У нафақат яхши ўқитувчи бўлиши, балки турли хил илмий ва педагогик ёндашувларга амал қилиши керак.

Жумладан тайёр услубий материаллардан фойдаланиш, балки янгиларини ҳам яратиши, дарсликлар, ишланмалар ва тавсиялар, электрон ўқув воситаларини ярата олиши лозим. Бу ўқитувчининг услубий компетенцияси унга онгли равишда лойиҳалаштиришга имкон беради ва ўқитишнинг самарали услубий тизимини ишлаб чиқишда кўмакчи бўлиб хизмат қилади[3]. А.А.Вагин, П.В.Гора, Н.Г.Даири, И.Я.Лернер услубий компетенция касбий вазифаларни самарали ҳал қилишга тайёрлиги ва қобилиятини белгилашини айтиб ўтишди. Ўқитувчининг услубий компетенцияси билан биз услубий вазифаларни самарали ва сифатли ҳал қилишни таъминлайдиган ўқитувчининг билимлари, кўникмалари, қобилиятлари ва муносабатларининг мақбул комбинациясини тушунамиз.

Услубий компетенция-бу тизимли таълим. Унинг таркибий қисмлари услубий саводхонлик, услубий фикрлаш ва услубий ижодкорликдир.

В.А.Адолфнинг сўзларига кўра, ваколатли ўқитувчини ўқитиш методикасини яхши биладиган ва бундан ташқари, унинг турли услубий тизимларга муносабатини аниқ белгилайдиган ва методикада ўзига хос фаолият услубига эга бўлган киши деб аташ керак" [5].

Талабаларининг фанни ўқитиш методологиясини ўрганиш жараёнида услубий тафаккурини шакллантириш қуйидаги асосий фаолиятни амалга ошириш жараёнида типик ва ўзига хос ўқув-услубий вазифаларни ҳал қилишда изчил тайёргарликни ўз ичига олади: аналитик, семантик, моделлаштириш, лойиҳалаш, конструктив. Семинарларда ва мустақил амалий иш жараёнида талабаларнинг ўқув фаолиятини ташкил этиш вазифалар тизими орқали амалга оширилади:

- тарих бўйича ўқув материалларини таҳлил қилиш ва танлаш, унинг ахлоқий ва мафкуравий ғояларни шакллантириш билан боғлиқлигини аниқлаш;
- ўқитиш усуллари, техникаси ва воситаларини танлаш;
- фаолиятнинг услубий маҳсулотларини таҳлил қилиш;
- муайян ўқув-услубий вазиятларда ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги педагогик ўзаро муносабатларни лойиҳалаш ва бошқалар.

Кўпгина тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, ўқитувчи иши самарадорлигининг яхлит кўрсаткичи унинг фаолияти ва ижодий мустақиллигининг юқори шакли сифатида тушунилган услубий маданият бўлиши мумкин, бу янги услубий ғоялар пайдо бўлиши ва уларни амалга ошириш йўллари учун зарур шартдир [6]. Бўлажак тарих ўқитувчиси маълум билимларга эга бўлиши ва унинг келажакдаги касбий фаолияти билан боғлиқ маълумотлар кўп маданиятли макон, шунингдек, унга имкон берадиган кўникмалар шахсий қарорлар ва умумий мақсадга эришиш учун жамоада ишлаш кўникмаларига эга бўлиши лозим. Замонавий тарих ўқитувчисини тайёрлаш юқоридаги талабларга жавоб бериши керак ва маълум бир касбий маданиятни шакллантиришни ўз ичига олади.

Ўқитувчининг дарсга тайёргарлиги мураккаб, кўп қиррали жараён бўлиб, ўқув жараёнига сезиларли таъсир кўрсатадиган бир қатор омиллар мавжуд. Ўқитиш ўқитувчи фаолиятининг барча босқичларининг бирлигини назарда тутди, дарсга тайёргарликдан бошлаб ва унинг натижаларини таҳлил қилиш билан якунланади [6].

Тарих дарсига тайёргарликнинг ҳар бир босқичи бир қатор функцияларни бажаради. Биринчи босқичда иккита функция мавжуд-гностик ва конструктив.

1. Гностик функция дарс тайёрлашнинг қуйидаги босқичларини амалга оширишни таъминлайди:

- 1) ўқув материалининг мазмунини тушуниш;
- 2) бўлимни ва мавзунини, умуман курсни ўрганиш мақсадларига мувофиқ дидактик мақсадни шакллантириш;
- 3) дарс турини аниқлаш;
- 4) дарснинг тузилишини аниқлаш;
- 5) ўқув материалини танлаш.

Шундай қилиб, ўқитувчи таркибни танлаб, дарс турини, ўқувчиларнинг ўқув ва когнитив фаолияти мантиғига мос келадиган тузилмани ўйлайди.

Саволлар ва топшириқлар билимларни тушуниш, чуқурлаштириш ва тизимлаштириш учун мўлжалланган. Улар муаммонинг элементларини ўз ичига олиши мумкин. Саволни шакллантириш талабаларни асосий, асосий, фактларни таққослаш ва таҳлил қилиш, тарихий ҳодисаларни баҳолашга йўналтириши керак. Олдинги материалга оид саволлар сўров материаллари ёки янги мавзу мазмуни билан боғлиқ бўлиши керак.

2. Дизайн функцияси қуйидагиларни назарда тутди:

1) муайян синфдаги ўқувчилар таркибининг хусусиятларини таҳлил қилиш;

2) ўқитиш ва ўқитиш усуллари ва воситаларини танлаш;

3) талабалар фаолиятининг учта даражасини ўз ичига олган доминант табиатини аниқлаш – кўпайтириш, ўзгартириш, ижодий ва изланиш. Энг оддий, энг ибтидоий-бу кўпайиш даражаси. Талаба фақат ўқитувчи дарсда берган ҳамма нарсани такрорлайди (фикрни такрорлайди; объектни кўрсатади).

3. Ташкилий функцияни амалга ошириш орқали ўқитувчи ўйлайди: дарсни қандай бошлаш керак; талабалар дарсда нима қилишади; янги нарсаларни идрок этиш учун уларни қандай йўналтириш керак; барча талабаларни қандай иш турларига жалб қилиш керак; қандай тадбирлар талабаларнинг қизиқишини уйғотади; қандай когнитив вазифалар бериш керак; қандай вазифалар бўлади? шахсий фикрларни билдириш; муаммоли масалани қандай кўтариш керак; уй вазифасини қандай ташкил қилиш ва у дарс билимларини ўзлаштиришни қандай ҳисобга олади; талабалар қандай кўникмаларни ўрганмоқдалар ва қайси бири такомиллашишда давом этмоқда.

4. Информацион ёки тушунтириш функцияси дарснинг таълим мазмунига тегишли: дарсда таркибни тақдим этишнинг қандай усуллари бўлади; тақдимотда қайси ўқув воситаларидан фойдаланиш керак.

5. Назорат функцияси фикрлашни таъминлайди: билимлар қандай синовдан ўтказилади ва мустаҳкамланади; талабалар ўз фикрларини, мавзуга муносабатини қандай ифода этишлари мумкин; билимларни қандай баҳолаш керак [7].

Талабалар билимини баҳолаш мезонлари қандай?

1) объективлик, баҳолаш талабаларнинг билим, кўникма ва ўқишга бўлган муносабатига мос келганда;

2) талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ҳисобга олган ҳолда ҳар томонлама баҳолаш, тарихий мазмун, тасвир ва эмоционаллик, нутқ маданиятини чуқур, илмий ва мазмунли очиб бериш;

3) баҳолашда шаффофлик ва равшанлик, унинг ҳақиқийлиги талабага етказилганда, муваффақият учун ахлоқий оҳанг сақланиб қолади, ишдаги камчиликларни бартараф этиш йўллари кўрсатилади [8].

Учинчи босқич-ўқувчиларнинг билимларини текшириш ва текшириш натижасида синфдаги ишларнинг сифати ва самарадорлигини таҳлил қилиш.

6. Тузатиш функцияси дарсни сарҳисоб қилади: материал тўғри танланганми, фактлар қизиқарли ва мазмунли бўладими, муаммолар муҳимми; дарснинг дидактик мақсади тўғри ва унга қанчалик эришилганми; ўқитувчи синфнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олганми; дарс тури танланади, ўқитиш усуллари, таълим шакллари қизиқарли ва қулай вазифалар бўладими; нима учун ёмон ўрганилган; билимларни эгаллаш даражасини қандай баҳолаш мумкин. Ўқитувчи ҳар бир дарсдан сўнг тузатиш функциясини бажаради, унинг муваффақиятлари ва муваффақиятсизликларини аниқлайди ва кейинги ишидаги ўзгаришларни режалаштиради. Хулоса ёки дарс режасида ўқитувчи қисқача эслатмалар беради: "дарснинг назарий қисмини мустаҳкамлаш", "кераксиз фактларни олиб ташлаш", "сўров учун жадвални киритиш" [9]. Методист О. Й. Стрелова тарих дарси мавзусини шакллантиришни унга тайёргарлик кўришда кўриб чиқиши керак бўлган муҳим масала деб ҳисоблайди. Анъанавий усул-сарлавҳада ўрганилаётган воқеа жойи ва вақтини белгилайди. Дарс сарлавҳасида мавзунини ўрганиш учун яширин режа бўлиши мумкин. Ёки ҳаракат йўналиши

кўрсатилган-ҳамма нарсa қайси нуқтадан бошланади ва у қандай тугайди. Тарих дарслари мавзуларининг энг машҳур формулалари бадиий асарлардан иқтибослардир. Улар дархол мавзунини жонлантирадилар. Ёрқин ҳиссий ифода бутун мавзунини янги нуқтаи назардан тақдим этиши ёки муаммоли вазиятни яратиши мумкин [10]. Дарснинг мазмуни ва методологиясини ўйлаб, ўқитувчи ҳулосани ишлаб чиқади. Унда ўқитувчи махсус ва услубий адабиётларни ўрганиш, таркибий ва функционал таҳлил ва бўлажак дарс ҳақидаги мулоҳазалари натижасида келган ҳамма нарсани ёзиб олади. Ҳулоса дарснинг педагогик мақсадини акс эттиради ва унинг модели, сценарийси бўлиб, дарснинг боришини, ўқитувчи ва талабаларнинг барча босқичларидаги фаолиятини очиқ беради. Тарих дарсига тайёргарлик кўриш учун конспект керак, чунки у устида ишлаш ўқув материални, уни тақдим этишнинг мантиқий кетма-кетлигини ташкил этишга, дарс ҳаволалари нисбатини аниқлашга, формулалар ва тушунчаларни аниқлаштиришга ёрдам беради [11]. Ўқитувчи ўқитиш усуллари, техникаси, воситалари ва ташкилий шакллариининг мақбул комбинациясини танлайди. Бу оғзаки, босма, визуал ёки амалий усуллар, муаммоларни қидириш ёки репродуктив, мустақил фаолият ёки ўқитувчи раҳбарлигида бўлиши мумкин. Усулларнинг заиф ва кучли томонларини ва уларнинг комбинацияларини аниқ тасаввур қилиш керак. Иш усуллари ва техникаси тўғрисида қарор ўқитувчи томонидан синфнинг ўзига хос хусусиятлари ва унинг иш услубини ҳисобга олган ҳолда таркиб ва режалаштириш вазифаларини танлагандан сўнг қабул қилинади. Ўқитувчининг дарсда у ёки бу турини, ўқитиш усуллариини тасвирлайди. Ўқитувчи янгисини қўллаш жараёнида талабалар учун саволлар ва топшириқларни, расм, харита, иллюстрациялар билан ишлаш усуллариини белгилайди, доскага атамалар, диаграммалар ёзишни таъминлайди. Буларнинг барчаси дарсда аниқлик ва ифодалилиқка эришиш, ҳикояни жонли, ҳиссий ва ишончли қилиш имконини беради.

Дарс мавзусининг номи, мақсади, жиҳозлар рўйхати, ўқув материалининг мазмуни ва уни ўрганиш методологиясини ўз ичига олади.

Ўқитувчини дарсга тайёрлаш мавзусида тадқиқот олиб боришда ҳикоялар қуйидаги натижаларга эришилди:

1) замонавий дарс талабалар томонидан билим олишнинг асосий воситасидир. У мавзуга, ўқитувчининг касбий маҳоратига қараб турли шаклларда, турларда тақдим этилиши мумкин, унинг тажрибаси, талабаларнинг ёш даражаси, уларнинг идрок этишга тайёрлиги янги материални тақдим этишнинг у ёки бу шакли ва уни бирлаштириш;

2) Тўғри танланган тузилма талабалар учун қизиқарли бўлади, уларнинг ақлий ва когнитив фаолиятини фаоллаштиради, компетенцияларни шакллантиришга ҳисса қўшади, ижодий изланиш ва мустақил иш функциясини актуаллаштиради. Замонавий тарих дарсининг тузилиши уни самарали бажаришга имкон беради.

3) фан ўқитувчисини дарсга тайёргарлиги дарснинг муваффақияти учун жуда муҳимдир. Замонавий ўқитувчининг асосий вазифаси – талабалар орасида энг муҳим компетенцияни шакллантириш - уларни ўрганишга ўргатиш – олинган билимларни ҳаётда ишлата олиш, қийин вазиятда фавқулудда қарорлар қабул қилиш, қутидан ташқарида, ижодий фикрлашни ўргатади;

4) ўқитувчини дарсга тайёрлаш жараёнида унинг батафсил режа режасини тайёрлаш, ўқитувчининг равлонлиги катта аҳамиятга эга ўқув материалида дарсда қўшимча моддий-техник ўқитиш воситаларидан оқилона фойдаланиш қобилияти.

Шундай қилиб, қуйидаги ҳулосаларни чиқарамиз:

1. Дарс доимий такомиллаштириш ва модернизация қилишни талаб қилади. Педагогика, психология ва илғор тажрибалар соҳасидаги янги ютуқларни ҳисобга олган ҳолда дарсга ижодий ёндошишгина ўқитишнинг юқори даражасини таъминлайди. Шунинг учун юқори сифатли дарс бериш ҳатто тажрибали ўқитувчи учун ҳам осон иш эмас.

2. Тарих дарси тарихий ва ижтимоий фанлар таълими мазмунининг бир қисми бўлиб, у мактаб тизимида муаммоли-хронологик принципга мувофиқ маълум ўринни эгаллайди.

3. Юқори сифатли дарс ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги биргаликдаги фаол иш ва якин ижодий ўзаро таъсир билан тавсифланади, бунинг асосида уч томонлама мақсадга эришиш мумкин.

4. Дарснинг мазмуни тарихий ва психологик-педагогик фаннинг замонавий талабларига жавоб бериши керак. Тарих дарси мантиқий равишда аниқ қурилиши керак ва материалнинг тақдими мажозий ҳиссий бўлиши керак, ишончли умумлашмалар ва ҳулосалар билан ажралиб туриши керак. Дарснинг ҳар бир босқичи ўз вақтини мажбурий кўрсатган ҳолда режалаштирилган. Ҳар қандай турдаги дарс унинг методологиясининг ўзгарувчанлиги билан тавсифланади.

5. Ҳар бир дарс ўз тузилишига эга. Анъанага кўра, комбинацияланган дарс ўқитишда, айниқса ўрта синфларда устунлик қилади.

Дарсни ривожлантириш шартларидан шакллarning хилма-хиллиги ўқувчиларнинг тарихга фан сифатида қизиқишини ривожлантириш, таълим сифатини ошириш шартларидан биридир. Дарснинг асосий хусусиятлари юқори илмий, назарий ва услубий даражалар, ўқитувчининг етакчи роли ва ўқувчиларнинг фаол ўқув фаолиятининг уйғунлигидадир. Шундай қилиб, замонавий шароитда тарихни ўқитиш методологиясини ўрганиш амалиётга йўналтирилган характерга эга бўлиб, тарих ўқитувчисининг касбий тайёргарлигининг муҳим таркибий қисмига айланади.

Список литературы:

1. Абдулгалимов Г.Л. Модель готовности современного учителя к профессиональной деятельности // Стандарты и мониторинг в образовании. 2009. № 5. С.44-47.
2. Белявский И. В., Павлов Л. С. Методика преподавания истории в школе: Пособие для учителей и студентов. – М.: Гуманит. Изд. Центр «Поматур», 2001.
3. Сорокина И.В. Компетентностная модель будущего учителя истории / Актуальные вопросы регионального образования. Саратов: ГАОУ ДПО «СарИПКиПРО», 2012. № 7. С.102-108.
4. Адольф В.А. Профессиональная компетент- Челябинск: Изд-во «Образование», 2007. С. 190-196.
6. Карпова К. А. Интегрированные уроки истории//Преподавание истории в школе. – 2004. - №5.
7. Степанищев А. Т. Методика преподавания и изучения истории: Учебное пособие для студ. Высш. учеб. заведений: в 2 ч. – М.: Гуманит. изд. центр «Владос», 2002.- ч. 1.
8. Кухарев Н.В. На пути к профессиональному совершенству.— М., 1990.
9. Степанищев А. Т. Методика преподавания и изучения истории: Учебное пособие для студ. Высш. учеб. заведений: в 2 ч. – М.: Гуманит. изд. центр «Владос», 2002.- ч. 1.
10. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Методика преподавания истории в школе. - М., 1999.
11. Озерский И.З. Начинающему учителю истории.— М., 1989.
12. F.Sh.Ilmurodova.Requirements of the modern teacher. “PEDAGOG” международный исследоват. 24 April26, 2022.p-63-6711.
13. Ильмуродова Ф. The foundation of the era of awakening in Central Asia: alchemy, succession, and historicism //Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 213-216.

TEXNIKA UNIVERSITETI TALABALARIGA FIZIKANI O'QITISHNI TEKNOLOGIYALASHTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Irkabaev Djumanali Usmanovich

Angren universiteti Aniq va texnik fanlar kafedrası mudiri [PhD]

Annotatsiya. Texnika universitetlarida fizika fanini o'qitish metodlarini takomillashtirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari tadqiq qilingan. Elektron o'quv dasturiy ta'minotdan foydalanish zamonaviy ta'lim texnologiyalari orasida ajralib turadi. Mavjud texnologiyalarning xususiyatlari, tuzilishi va ularning didaktik taminoti ko'rib chiqilgan. Talabalarga fizika fanidan dars berishda ushbu texnologiyalardan foydalanish tajribasidan xulosalar chiqarildi.

Kalit so'zlar: axborotlashtirish, tendensiya, texnologiya, multimedia, metod.

Oliy ta'lim muassasasidagi ta'lim jarayoni ta'lim sohasidagi davlat siyosati va jamiyat ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan tamoyillar asosida malakali mutaxassislar, qobiliyatli va intellektual shaxslarni tayyorlashga qaratilgan[1]. Davlat ta'lim siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri ta'lim olish uchun keng imkoniyatlar yaratish bilan birga ta'lim sifatini ta'minlashga qaratilgandir. Sifatli ta'lim faqat turli murakkablikdagi bilimlarni o'zlashtirishdangina iborat bo'lmasdan shu bilan birga yoshlarni jamiyatda vujudga keladigan turli darajadagi murakkab muammolarni hal qilishga tayyorlashdan iboratdir.

Zamonaviy Oliy ta'limning asosiy maqsadi zamon talablariga javob bera oladigan malakali, raqobatbardosh, yuksak bilimli, oliy ta'lim mutaxassisi talablariga o'zi tanlagan yo'nalishi yuzasidan talabga javob bera oladigan respublikaning ilm-fan, madaniyat, iqtisod, ijtimoiy sohalarini rivojlantirishda o'z hissasini qo'shadigan, mustaqil fikrlaydigan, yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan yuqori salohiyatli mutaxassislarni tayyorlashdir[2].

Texnika universitetida fizika -majburiy fanlar turkimidagi o'qitiladigan fan bo'lib, bir qator maxsus fanlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi, shuning uchun talaba nafaqat fizik qonunlar va hodisalarni bilishi, balki ularni kasbiy faoliyatida duch keluvchi amaliy masalalarni hal qilishda qo'llash qobiliyati va eksperimental topshiriqlarni yechish yo'llarini topishi juda muhimdir. Biroq, muxandis texnolog mutaxassisliklari talabalar uchun o'quv rejasida ko'zda tutilgan soatlar hajmi amaliy mashg'ulotlardan chuqur bilim va malakaga ega bo'lish uchun yetarali emas. Fizikani o'qitishdagi yana bir muammo talabalar tomonidan laboratoriya ishlarini rasmiy ravishda bajarilishidir, ya'ni laboratoriya ishi o'qituvchi tomonidan ko'rsatiladi yoki uslubiy ko'rsatmalarda tasvirlangan jaryonni takrorlash bilan kifoyalanadi. Bu esa ta'lim standartlari talab qiladigan tayyorgarlik darajasini ta'minlamaydi. Bu kabi va boshqa bir qator muammolarni hal etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mamlakatimizda ta'lim tizimining turli sohalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy ishlar A.A.Abduqodirov, M.M.Aripov, U.Sh.Begimqulov, F.M.Zakirova, M.N.Tsoy, O.E.Tigay, S.S.Sheraliev va boshqalarning ilmiy tadqiqotlar ishlarida o'z aksini topgan. Ko'plab qo'llanmalar va ishlanmalar yaratilgan bo'lib, ularida zamonaviy axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etish muammolarini o'rganishgan hamda amaliyotga joriy etishgan.

Tahlillarga ko'ra, fizika fanini AKT dan foydalanib o'qitish orqali nafaqat o'quvchilarning o'quv motivini oshiradi balki, fanning qiziqarli va jozibadorligin oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga ta'lim oluvchilarning ijodiy fikrlashlari, duch kelgan fizik muammolarini hal qilishda yuqori kognitiv qobiliyatlarni namoyon qilishlariga asos bo'ldi, degan xulosaga kelish mumkin.

Shu bilan birga ta'lim jarayonini tashkil etishdagi yangicha yondashuvlar, barcha turdagi yangiliklar kabi o'quv jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llashning o'ziga xos yutuq va kamchiliklari mavjud. O'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning talabaga ijobiy ta'siri sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- zamonaviy kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasi va malakasiga ega bo'ladilar;

- abstrakt-mantiqiy fikrlashi, ko'z oldiga keltirishi rivojlanadi;

- mustaqil faoliyati rivojlanadi va kuchayadi, bilimlarni qabul qilish, umumlashtirish malakasiga ega bo'ldi;

- tizimlashtirish xususiyatlari rivojlanadi.

O'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning talabaga salbiy ta'siri xam mavjud bo'lib, misol tariqasida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- faoliyatni chegaralaydi va belgilangan algoritm lash ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishini susaytiradi;

- kompyuter texnologiyasiga texnik qaram, ya'ni bog'liq bo'lib qoladilar;

- og'zaki nutqlarini rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi;

- kompyuterda ishlash mobaynida psixo-fizologik chegaralanish paydo bo'ladi.

Axborot texnologiyalarni ta'limga tadbiri yaxshi samara berishiga, o'quv jarayonini jadallashtirishga olib kelishi, ta'limni samaradorligini oshirishini mumkinligini yuqorida ta'kidlanganidek, ko'pgina tadqiqotchilarning ilmiy tadqiqotlarida tasdiqlaganlar. Shundan kelib chiqqan holda, axborot texnologiyalari vositalari talaba bilan ishlashda bir qator qo'layliklarni keltirib chirarishi xususidagi xulosamizni chiqarishga asos bo'ladi. Birinchidan, talaba bilan qaytar aloqa (refleksiya)ni amalga oshirishda qo'l keladi. Ularning o'zlarini baholash imkoniyatini oshiradi. Ikkinchidan, fizik jarayonlar va hodisalarni talabalarining ko'z oldiga keltirishlari, sekinlashgan yoki kattalashgan holda kuzatish imkoni ya'ni, modellashtirishdan samarali foydalanish mumkin. Uchinchidan, katta hajmdagi ma'lumotlarni arxivlash, saqlash, uzatish va qabul qilish, hisoblash hamda tegishli, zaruriy ma'lumotlarni qidiruv jarayonlarini avtomatlashtirishga ko'mak beradi. To'rtinchidan esa, ta'lim jarayonini va talabalar bilimini nazorat qilishda tezkor hamda valentligi yuqori bo'lgan nazorat turlarini amalga oshirishga zamin yaratadi. Bu esa, albatta zamonaviy o'qitishga qo'yilayotgan asosiy talablardan hisoblanadi.

O'quv jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalanish va qo'llash jarayonini yangi hodisa sifatida baholash[3] xususidagi fikrlarga qo'shilgan holda, zamonaviy axborot texnologiyalari vositalari yordamida fizikadan turli o'quv mashg'ulotlarini loyihalashtirish, amalga oshirish mumkin va bu kabi loyihalarda horijiy, mintaqaviy, hududiy ta'lim muassasalari talabalar qatnashish imkoniyatini yaratishi mumkin. Loyiha qatnashchilari birgalikda ZOOM, BBB(Big blue button) platformalar orqali eksperimentlar o'tkazish, ma'lumotlar almashish, birgalikda natijalarni tahlil qilishlari mumkin. Internet tizimidan foydalanish esa, bu jarayonni yanada kengroq va mukammalroq o'tkazishga imkon beradi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalarining ta'limda qo'llashdagi yutuqlaridan biri – bu masofali ta'limda foydalanish hisoblanadi. Bu borada A.A.Abduqodirov tomonidan qator e'tiborga molik ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishning imkoniyatlarini e'tiborga olib, fanni o'qitish jarayonida ATdan quyidagi maqsadlarda foydalanish tavsiya etiladi[4]:

- fizikaviy tajribalarni namoyish qilish va animatsiyali mashg'ulotlar tashkil qilishda;
- talabalarni o'qitishda va bilimlarini nazorat qilishda;
- fizikadan virtual laboratoriya ishlarini bajarishda;
- fizikadan virtual laboratoriya ishlarining natijalarni hisoblashda va baholashda ;
- talabalar tomonidan ATV asosida mustaqil loyihalar, modellar tuzishda;
- tajriba va amaliy murakkab hisob ishlarini amalga oshirishda;
- fizikani modellar, turli fizikaviy jarayonlarni aks ettiruvchi animatsiyalar yordamida o'qitishda.

Respublikamiz, hamdo'stlik mamlakatlari va xorijiy davlatlarda ta'lim tizimini takomillashtirish, fizika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlari tahlili asosida, umumiy o'rta ta'lim maktablari va pedagogika oliy ta'lim muassasalarida fizika va astronomiya fanini axborot texnologiyalari asosida o'qitishni takomillashtirish, fizika va astronomiya fanlarini axborot texnologiyalari orqali ta'lim mazmuni va umumiy sifatlarini ko'tarish, xususan, texnika oliy ta'lim muassasalarida fizika fanini axborot texnologiyalari asosida o'qitish metodikasini rivojlantirishga pedagogik muammo sifatida yondashish zarurati mavjud. Shu ma'noda texnika oliy ta'lim muassasalarida fizika fanini fanlar

integratsiyasi asosida o'qitish, fizika fani texnik jarayonlarga yo'naltirilgan mavzularini axborot texnologiyalari, kompyuter simulyatsiyalari va elektron dasturiy vozitalar asosida o'qitishni takomillashtirishning yangi tashkiliy-metodik shakllarini tadqiq etishni taqozo etadi.

Tadqiqotda oliy ta'lim muassasalarida fizikani axborot texnologiyalaridan foydalanib o'qitishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari darsga qo'yiluvchi didaktik va texnik talablarni virtuallik, algoritmlik kabi axborotli o'qitish tamoyillari bilan raqamli integratsiyasini ta'minlash asosida amalga oshiriladi.

Fizik jarayon va hodisalarning qonun va qoidalarini o'qitish talabalarning qabul qila olish qobiliyatlariga ustuvorlik berilgan ta'lim texnologiyalari virtual animatsion topshiriqlarni qayta aloqali vizual muhitda produktivlik darajalarda qo'llash asosida takomillashtirish lozim bo'ladi.

Talabalarning kreativ fikrlash va kasbiy kompetensiyalarini hamda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga doir elektron o'quv-metodik ta'minot fizikani o'qitishning empirik bilim shakllari (o'lchash, bajarish, natija olish)ga akademik impulsda ustuvorlik berish asosida ishlab chiqiladi.

Fizika mashg'ulotlarida ma'ruza, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish va amalga oshirish texnologiyasi animatsion-namoyishli jarayonlarning xususiyatlari (xavfsiz, takroriy, tejamkor) asosida modernizatsion ko'rsatkichlar va bilim natijalarini avtomatik baholash bo'yicha axborot-uslubiy ta'minot samaradorligiga ko'ra integrativ semantikada takomillashtirilishi kerak.

1. Ta'lim samaradorligi axborotlashtirish bilan bog'liq bo'lib, uning maqsadi elektron o'quv dasturiy ta'minotidan (EO'DT) foydalanish orqali mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir.

2. EO'DTni joriy etish didaktik yondashuvlar va tamoyillarning uslubiy maqsadlarini amalga oshirish imkonini beradi: ilmiy xarakter, o'rganishni individuallashtirish, fikr-mulohaza, axborot mazmuni, muloqot, qulay o'quv muhiti va boshqa yondashuvlar mavjud bo'lganda bilimlarni nazorat qilish (shaxsiy, faoliyat, kognitiv va boshqalar).

3. Ta'limni modernizatsiya qilish yo'nalishlarini, texnika universitetlaridagi ilmiy-texnikaviy o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda elektron pedagogik dasturiy ta'minotlaridan foydalanishga asoslangan fizika fanini o'qitishning metodik tizimi va uning modelini ishlab chiqishni taqozo etadi.

4. Ta'lim muassasalarida fizikani axborot texnologiyalardan foydalanib o'qitishning pedagogik-psixologik omillari mavjud bo'lib, ular ma'lum pedagogik-psixologik shart-sharoitlarni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda. – Toshkent. 2017.

2 O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimi uchun Davlat ta'lim standartini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida"gi Qarori. – Toshkent, Ta'lim taraqqiyoti. 1998. -№1,-31 b.

3. Abduraxmonov Q., Hamidov V. Fizika fanidan virtual laboratoriya ishlarini bajarish uchun metodik qo'llanma. – Toshkent, TATU. 2007. – 69 b.

4. Tigay O.E. Metod primeneniya informatsionnykh texnologiy v prepodavanii fiziki v srednem spetsialnom, professionalnom obrazovanii. Kand.ped.nauk..diss. – Toshkent. 2009. – 157 s.

5. Irkabaev Dj.U. Maktab va texnika oliy ta'lim muassasalarida fizikani o'rganish muammolari//Ta'lim, fan va innjvatsiya. Ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. ISSN: 2181-8274. 2-son, Toshkent. 2023. 383 –b.

6. Irkabaev Djumanali Usmanovich, Sheraliev Sa'dullo Suyunboevich. "Fizikani o'qitishda innovatsion texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-uslubiy va amaliy jihatlari" // Texnika oliy ta'lim muassasalarining o'quv rejasidagi I-blok (majburiy fanlar)dagi barcha ta'lim yo'nalishlari bakalavrlar uchun o'quv qo'llanma. 2022 y. TDU OF. Olmaliq sh.

OLIIY HARBIY TA'LIM MUASSASALARIDA HARBIY XIZMATCHILARNING TA'LIM SIFATINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Jabbarov Zarifboy Rustamovich

O'zbekiston milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi o'qituvchisi, dotsent, podpolkovnik

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy harbiy ta'lim muassasalarida harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatini takomillashtirish istiqbollari, harbiy xizmatchilarning ta'lim sifat samaradorligini oshirish va innovatsion texnologiyalaridan samarali foydalanishi ilmiy-amaliy nuqtai-nazardan batafsil tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, sifat, ta'lim sifati, pedagogika, ta'lim sifat samaradorligi, innovatsion texnologiyalari, oliy ta'lim, harbiy xizmatchilar.

Yangi O'zbekiston harbiy xizmatchilarni milliy vatanparvarlik va yuksak ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga doir ishlar samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish, mazkur yo'nalishda harbiy xizmatchilarning faolligini yanada oshirish, ular ongiga mardlik tuyg'ularini singdirish bugungi kunning zamon talabi.

Oliy harbiy ta'lim tizimida ta'lim sifatini takomillashtirish harbiy xizmatchilarda odob-axloqini tarbiyalashning gorizontaal va vertikal tizimini yaratish, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni singdirib borish orqali milliy vatanparvar harbiy xizmatchilarni yangi O'zbekistonning farzandi bo'lish uchun ularni kuchli ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, Vatan taqdiri va kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladigan, davlat va jamiyat manfaatlari himoyasida turadigan, jaholatga qarshi ma'rifat bilan mardona kurashuvchi harbiy xizmatchilarni tayyorlash; harbiy xizmatchilarni differensial yondashuv asosida o'quv-tarbiyaviy ishlarning yaxlit, yagona, ilmiy asoslangan kompleks metodologiyasini hamda milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash belgilanmoqda.

Mazkur jarayonda harbiy xizmatchilarning madaniyatini rivojlantirish, umuminsoniy va milliy qadriyatlar, yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar, huquqiy va iqtisodiy savodxonlik, faol fuqarolikka doir tasavvurlar bo'yicha zamonaviy dunyoqarashni shakllantirish; buyuk Vatan tariximiz, ulug' ajdodlarimiz al Farg'oni, Abu Rayxon Beruniy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Zaxiriddin Muhammad Bobur, Mirzo Ulug'beklarning boy imiy merosi, ularning jahon sivilizatsiyaga qo'shgan hissalarini harbiy xizmatchilarda keng targ'ib etish; harbiy xizmatchilarda jahonda ro'y berayotgan jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko'nikmalarini hamda axborot tarmog'i orqali tarqatilayotgan g'arazli axborotlar, zararli illatlar, buzg'unchi g'oyalarga qarshi sog'lom fikrni shakllantirishda huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan reja asosida tashkil etish; oliy harbiy ta'lim muassasalarida harbiy xizmatchilarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun boy hayotiy tajribaga ega bo'lgan fidoiy shaxslar va faxriylar, ilm-fan g'oloblari bilan "Uch avlod uchrashuv"larini tizimli tarzda o'tkazib borish; harbiy xizmatchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida ijtimoiy-ma'naviy ahamiyatga molik qadriyatlarni, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan ishlarni amalga oshiradigan ta'lim muassasalarida "Eng ilg'or mutaxassis", "A'lochi harbiy xizmatchi" kabi tanlovlar o'tkazish; ommaviy, madaniy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish jarayonida bir qancha tamoyillar va yondashuvlarga asoslanish tavsiya etiladi: uzluksizlik, ta'lim va tarbiya uyg'unligi, ilmiylik, tarixiylik, uzviylik, tarbiya jarayonining izchilligi kabi tamoyillar hamda yakka tartibda yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, akmeologik yondashuv, aksiologik yondashuv va tizimli yondashuvlarni qo'llash orqali tarbiyaviy tadbirlarni doimiy o'tkazish.

Harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatini takomillashtirishda ommaviy axborot vositalari, veb-saytlar, telegramm, instagramm, feysbuk va boshqa informatsion vositalardan foydalanish orqali samarali tashkil etish; tanlovlarni o'tkazish rejasini ishlab chiqish, tanlov musobaqalarini tashkil etish va o'tkazish uchun hujjatlar, uslubiy va axborot materiallarini tayyorlash va nashr etish, ta'lim sifatini takomillashtirish masalalari bo'yicha davra suhbatini tashkil etish lozim.

Axborot, innovatsion va raqamli texnologiyalaridan samarali foydalanish ta'lim jarayonini tashkil etishning barcha shakllari uchun (harbiy xizmatchilarning o'z-o'zini tayyorlash bosqichida,

ma'ruzalarda, seminar va amaliy mashg'ulotlarda) faol o'qitish usullarining samaradorligini keskin oshirishi mumkin.

Oliy harbiy ta'limga yangi o'qitish uslublarini joriy etish o'quv jarayonining barcha elementlarini: muammoli ma'ruza, korgazmali seminar, amaliy mashg'ulotlar va mustaqil ta'limni keng qamrovli isloh qilishni nazarda tutadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish shakllari ta'lim jarayonining har bir elementi uchun sezilarli darajada farqlanadi [1].

Ta'lim sifati takomillashtirish uchun ta'lim axborotini vizuallashtirishning ahamiyati ortib bormoqda. An'anaga ko'ra, ma'ruza mashg'ulotlarida doska va bo'r, plakatlar va diagrammalar, slaydlar kabi ko'rgazmali o'qitish vositalaridan foydalaniladi. Ushbu vositalar ma'lumotni vizuallashtirishga yordam berdi va ma'lum darajada o'rganish sifatini oshirdi. Bunday ma'lumotlarning taqdimoti statik bo'lib, ko'pgina texnik fanlarga xos bo'lgan jarayon dinamikasini takrorlamaydi.

Ta'lim texnologiyalari sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bu yerda ta'lim samaradorligini oshirishda katta xazinalar mavjud.

Davlatimizda ta'lim sifatini shaklan va mazmunan isloh qilish, uning me'yoriy hujjatlari rivojlantirish, o'quv-texnik ta'minotini takomillashtirish, ta'lim mazmunini bo'yitish, metod, shakl va usullarini qo'llash jarayonida salmoqli ishlar olib borilmoqda [2]. Oliy harbiy ta'lim tizimini rivojlantirishda yangi mexanizmlarni qo'llashi zamon talabiga asoslanadi, chunki, ta'lim sifatini takomillashtirish, u uni modernizatsiya qilishni taqozo etadi.

Ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida uning sifatini takomillashtirish, demokratlashtirishni ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash, uning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash, pedagogik imkoniyatlarni belgilash, bu boradagi amaliy tajribalarni yoritish hamda mavzu yuzasidan umumiy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat [3].

Mamlakatimizda oliy harbiy ta'lim shakllini takomillashtirishning dolzarbligini asoslash; globallashtirish jarayonida o'quv jarayonini modernizatsiya qilishning ustuvor jihatlari aniqlash; ta'limda tatbiq etiladigan yangicha innovatsion yondashuvlar ta'lim sifatini takomillashtirishda muhim vosita ekanligini asoslash. Bugungi kunda ta'limni isloh qilish amalga oshirilmoqda va u jamiyatning siyosiy hamda umummilliy vazifasi bo'lib xizmat qiladi.

Harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirish mexanizmlarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini yaratishni muhim pedagogik muammo sifatida qarash mumkin [4].

Harbiy xizmatchilarining vazifalarini to'laqonli bajarilishi, chinakam vatanparvarlar, o'z ishining malakali mutaxassislaridan iborat professional armiya vakillarini yetishtirish imkonini beradi. Bunday jiddiy, o'ta mas'uliyatli va sharaflil vazifani uddalashda oliy harbiy ta'lim muassasalaridagi muhandislik qo'shinlari harbiy xizmatchilarining tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega.

Harbiy xizmatchilarining qobiliyatini ilm-ma'rifat asosida qalbi va ongiga singdirish, mamlakatimiz hayotidagi real ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda ularning bilimlarini oshirib borish, yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish, ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni mustahkamlash masalalarida oliy ta'lim tizimi yetakchi va hal qiluvchi o'rinni egallaydi. Bugungi kunda harbiy ta'limni rivojlantirishning yagona yo'li uni jadallashtirish va sifat jihatidan o'zgartirish bo'lganligi sababli, asosiy muammo – harbiy mutaxassislarni kasbiy tayyorlash sifatidir. Mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi sifatiga yangi yondashuvlar ta'limning eng so'nggi falsafasi, pedagogik kvalimetriyaning rivojlanishi, sifatni baholash tajribasini kengaytirish orqali shakllantiriladi. Shu bilan birga, o'quv jarayonida va amaliyotida zamon talablari va harbiy muhandislikni rivojlantirish istiqbollari bilan bog'liq bo'lgan "kasbiy tayyorgarlik sifati" fenomenining ilmiy shakllanishi amalga oshirilmoqda.

Aytish kerakki, ta'limni xizmat sifatida qaraydigan sifat nazariyalari bevosita amaliyotga o'tkazildi. Bu postulat umumiy ta'limga, ayniqsa, harbiy ta'limga xosdir. Shu bilan birga, muhandislik qo'shinlarining ta'lim sifatini takomillashtirishning pedagogik vositalari o'z mohiyatiga ko'ra, oliy harbiy ta'lim muassasasidagi o'quv jarayonining mohiyatiga to'liq mos keladi. Harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirishning nazariy asosini tashkil etuvchi aniq shartlar va

omillar bilan bog'lash imkonini beradigan pedagogik vositalar mavjud. Shuning uchun ham harbiy xizmatchilarining kasbiy tayyorgarligi sifati va oliy harbiy ta'lim muassasasidagi ta'lim beruvchilarning bilim saviyasi va madaniyati yuqori bo'lishi shart. Mazkur jarayonda harbiy ta'limning zamonaviy tendentsiyalarini inobatga olish lozim. Ushbu sohadagi ilmiy bilimlar muhandislik qo'shinlari harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirish jarayonida uni mustaqil va muhim subyekt sifatida e'tirof etishning samaradorligini belgilaydi.

Harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini chuqur nazariy o'rganish bilan uni hal qilingan deb hisoblash mumkin emas, chunki, harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirish [5] tizimini keng joriy etish lozim.

Harbiy xizmatchilari haqidagi dolzarb g'oyalar, harbiy ishlar va ta'limni rivojlantirishning asosiy tendentsiyalari kontekstida o'zgarib turadi: ta'lim sifatini takomillashtirish va uni baholashga bo'lgan mavjud yondashuvlar maqsadli, har tomonlama zarurligini aniqlashga imkon beradi, muhandislik qo'shinlari harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirish shart-sharoitlari va omillarini hisobga olgan holda sifatni rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish lozim.

O'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatiga ta'sir etadi. Chunki, o'quv mashg'uloti jarayonida o'qituvchilar tomonidan berilgan topshiriqlar harbiy xizmatchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi. Harbiy xizmatchilardan yetarli darajada nazariy va amaliy tayyorgarlik ko'rishni talab qilish bilan birga, ularning bilim, ko'nikma va kasbiy malakalarni egallash darajasini oshirish zarur [6].

Harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirish mexanizmlarini obyektiv va subyektiv omillar sifatida O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining asosiy vazifalarini bilish, harbiy xizmatning o'rnini, Vatanga qasamyodni va O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari talablarini anglab yetish, Vatan himoyachisi bo'lishga qaror qilgan harbiy xizmatchilariga ularning qobiliyati, iste'dodi va shaxsiy fazilatlarini hisobga olgan holda harbiy sohani tanlashda yordam berish, zamonaviy qurol-aslaha va harbiy texnika namunalari tez fursatda o'zlashtirib olishga shay bo'lish, fuqaro muhofazasi asoslarini bilish, favqulodda va ekstremal vaziyatlardan chiqish uchun algoritmlarni ishlab chiqish kabi xususiyatlari muhim o'rin tutadi.

Harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirishning jarayoni quyidagi bosqichlarga asoslanadi: 1. Harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatini takomillashtirishda o'qitishning uchta bosqichini hisobga olishi lozim: bilimlarni taqdim etish; ko'nikmalarni namoyish etish hamda yangi vaziyatda foydalanishni aks ettirish va baholash. 2. Harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatini takomillashtirishda shaxsga yonaltirilgan, kasbiy ijodkorlik, uzviylik, tizimlilik va fanlararo aloqadorlik tamoyillariga asoslanildi. 3. Harbiy xizmatchilarining ta'lim sifatini takomillashtirish motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlari asosida olib borildi. 4. Harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatini takomillashtirish uchun ular bilan ishlashning o'ziga xos ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak va quyidagi sifatlarini ular o'zida shakllantirish kerak: kreativlik, kommunikatsiya, hamkorlik, bag'rikenglik. Ta'limning yangilangan paradigmasi oliy harbiy ta'lim muassasasi o'qituvchisidan innovatsion salohiyatga ega bo'lishni taqozo etadi. 5. Qurolli Kuchlar oldida turgan yangi talab va vazifalarga muvofiq ta'lim dasturlarini muntazam yangilab borish ta'lim jarayonining dolzarbligini belgilaydi. Harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatini takomillashtirish mexanizmlarini samarali qo'llash harbiy xizmatchilarning ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi, ularning zamonaviy vazifalarni bajarishga tayyorligini va samaradorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RQ-637-sonli "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni: www.lex.uz.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentyabrdagi PF-5812-sonli "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrdagi PF-6097-sonli "Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 4-fevraldagi PQ 2293-sonli "Axborot

texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish” vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Qarori: www.lex.uz.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori: www.lex.uz.

6. O‘zbekiston Respublikasi 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-sonli “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.

TALABALAR KONFLIKTOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH IJTIMOIIY - PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Jamoldinova Sayyora Nodirbek qizi
CHDPU pedagogika fakulteti o‘qituvchisi

Temirova Umida Ikromovna
CHDPU pedagogika yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Bu maqolada oliy ta’lim tizimi talabalarida o‘zaro ta’lim-tarbiya jarayonida kuzatiladigan turli xil ko‘rinishdagi nizoli vaziyatlarni vujudga kelishining nazariy asoslari va ularga ilmiy jihatdan to‘g‘ri yechimlar olib borishning ijtimoiy va pedagogik muammo sifatida nazariy ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Madaniyat. ijtimoiy. Ijtimoiy madaniyat, konflikt ijtimoiy konflikt konfliktologik tayyorgarlik, konfliktologik bilim, konfliktologik tajriba, konfliktologik madaniyat.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlariga mos ravishda, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish ta’lim tizimida o‘tkazilayotgan islohotlarning bosh maqsadi bo‘lib hizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5611-sonli va 2020 yil 6 noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-sonli Farmoni ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion rivojlantirishda keng qamrovli imkoniyatlardan, xususan, oliy ta’limda talabalarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini rivojlantirishda pedagogik konfliktologiya fani imkoniyatlaridan samarali foydalanish, xususan, bo‘lajak o‘qituvchilarning konfliktologik madaniyatini rivojlantirish vazifalarini belgilaydi.

“Konfliktologik madaniyat” tushunchasini aniqlash, shuningdek uning asosiy xususiyatlarini ta’kidlash kerak. S.I.Ozhegovning izohli lug‘atida quyidagi qisqacha ta’rifni topish mumkin:” Madaniyat – bu odamlarning ishlab chiqarish, ijtimoiy va ma’naviy yutuqlari to‘plami”. Ko‘plab entsiklopediya va lug‘atlarda unga turlicha ta’rif berishgan, masalan:

Madaniyat – insonning egallagan bilimlari va hosil qilgan tajribalariga asoslangan malakali harakatlari yoki mehnat faoliyatining mahsulidan bunyod bo‘lgan narsalar, boshqalarda zavq uyg‘ota oladigan ijtimoiy hodisadir.

Madaniyat – dunyo to‘g‘risidagi tasavvurlar boyliklari va muayyan turmush tarzining umumiyliги bilan bog‘liq bo‘lgan odamlar uchun umumiy axloq qoidalari tizimi. Madaniyatni o‘zlashtirish, o‘rgatish yoki o‘qitish yordamida amalga oshiriladi. Shaxsning (axloqiy, siyosiy, kasbiy va hokazo) madaniyati bilimlar, malakalar, ko‘nikmalar, axloqiy qobiliyati, axloqiy va estetik rivojlanish, dunyoqarash, odamlar bilan o‘zaro muloqatlarining usullari va shakllari, shaxsiy qobiliyatlarining rivojlanish darajasi kabi faoliyatda amalga oshiriladigan insoniy kuchlar va qobiliyatlarni o‘z ichiga oladi.

Madaniyat (lotincha cultura - yetishtirish, ta’lim, tarbiya) - inson tomonidan yaratilgan moddiy va ma’naviy qadriyatlar majmui. jamiyat va uning rivojlanishining ma’lum darajasini tavsiflovchi; ta’lim masalalari kontekstida madaniyat-bu insoniyatning to‘plangan ijtimoiy tajribasini o‘zlashtirish va uni boyitish qobiliyati bilan tavsiflangan shaxsiy rivojlanish darajasi.

N.V.Samsonova shunday yozadi: “Shaxsning konfliktologik madaniyati bu insonning ijtimoiy konfliktlarni oldini olish va hal qilish istagi (ehtiyoj, istak) va qobiliyatidan iborat”.

N.V.Kuklevaning soʻzlariga koʻra, oʻqituvchining konfliktologik madaniyati

bu uning qoʻshma faoliyatda ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarga erishish uchun konfliktni tan olish, uni ogohlantirish yoki (agar ogohlantirishning iloji boʻlmasa) konstruktiv hal qilish qobiliyati va tayyorligi.

Mutaxassisning konfliktologik madaniyati kasbiy ziddiyatlarni idrok etish va keyinchalik kasbiy ziddiyat sharoitida kasbiy funktsiyalarni amalga oshirish uchun zarur boʻlgan maxsus, kasbiy yoʻnaltirilgan konfliktologik bilimlarni oʻzlashtirish va ulardan foydalanish bilan tavsiflanadi.

O.I.Shcherbakovanning soʻzlariga koʻra, konfliktologik madaniyat insonning konfliktologik tayyorgarligining eng yuqori darajasidir. Konfliktologik tayyorgarlik quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- konfliktologik savodxonlik-asosiy daraja sifatida, bu mojarolarni tahlil qilish va ular bilan ishlash mexanizmlari va texnologiyalarini bilishda emas, balki ularni intuitiv tushunishda namoyon boʻladi, bu esa shaxsga umuman nizolarni konstruktiv ravishda hal qilishga imkon beradi;

- konfliktologik kompetensiya-konfliktologik tayyorgarlikning alohida darajasi sifatida, bu mutaxassisni oʻqitish jarayonida maxsus shakllangan va rivojlangan mojaro toʻgʻrisida ilmiy va amaliy bilimlar tizimini olishdan iborat.

I.S.Pochekayevaning fikricha, konfliktologik madaniyat quyidagi uchta komponentdan iborat:

- ratsional komponent-konfliktning tabiati, uning tuzilishi va dinamikasi, turlari, hal qilish usullari va boshqalar haqidagi nazariy bilimlardan iborat.;

- hissiy komponent-ziddiyatli vaziyatda shaxsning hissiy holatini belgilaydi;

- xulq-atvor komponenti-konflikt bilan konstruktiv ishlashning amaliy koʻnikmalari va koʻnikmalari tizimi sifatida.

N.U.Yarichev konfliktologik madaniyatni quyidagi tarkibiy qismlarga ajratadi:

- kognitiv komponent – “konfliktning nazariy tushunchalari” sifatida;

- pertseptiv komponent – “insonni inson tomonidan idrok etish haqidagi bilimlarni qoʻllash” sifatida;

- aksiologik komponent – “qadriyatlarni aks ettiradi: zoʻravonlik, hayot va boshqalar” ;

- fikrlashning tarkibiy qismi – “maʼlumotni qayta ishlash va konfliktni konstruktiv hal qilish yoʻllarini topish qobiliyati”;

- kommunikativ va ijodiy komponent – “ziddiyatli oʻzaro taʼsirda shaxsning muloqot qobiliyatlari va ijodiy imkoniyatlarini oʻz ichiga olgan component”.

Adabiyotlarda koʻpincha ikkita yaqin tushuncha mavjud: “Konfliktologik madaniyat” va “Konfliktologik kompetensiya”. Ular sinonim emas, shuning uchun ularning oʻxshashliklari va farqlari nimada ekanligini aniqlash kerak.

Z.A.Tagirova taʼkidlashicha, “Konfliktologik kompetensiya” umumiy ijtimoiy kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida belgilanadi, yaʼni “Konfliktning oldini olish boʻyicha faoliyatni amalga oshirish qobiliyati va tayyorligi, haqiqiy konfliktda, qobiliyat va tayyorlik sifatida, konfliktning halokatli shakllarini minimallashtirish va ularni konstruktiv yoʻnalishga oʻtkazish va kerak boʻlganda vositachilik qilish yoki konfliktni hal qilishda vositachi boʻla olish qobiliyati”.

A.M.Mityayevaning fikricha, “Konfliktologik kompetensiya – bu haqiqiy konfliktda aktyorning (tashkilot, ijtimoiy guruh, ijtimoiy harakat va boshqalar) ushbu konfliktning halokatli shakllarini minimallashtirishga qaratilgan faoliyatni amalga oshirish qobiliyatidir. Bu qarama-qarshi tomonlarning mumkin boʻlgan strategiyalari va muayyan ziddiyatli vaziyatda konstruktiv oʻzaro taʼsirni amalga oshirishda yordam berish qobiliyati toʻgʻrisida xabardorlikni anglatadi”.

Konfliktologik kompetensiya tuzilishi ikki darajadan iborat:

1. Allaqachon mavjud boʻlgan konfliktni tan olish, shuningdek uni hal qilish qobiliyati.

2. Aniq natijaga erishish uchun zarur boʻlgan nizolarni loyihalash koʻnikmalari.

M.V.Bashkin shaxsning konfliktologik kompetensiyasini tashkil etuvchi tarkibiy qismlarning quyidagi tarkibiy xususiyatlarini keltiradi:

- kognitiv xususiyat-shaxsning muayyan ziddiyatli vaziyatni tahlil qilish qobiliyatini nazarda tutadi;

- motivatsion xususiyat-shaxsning konfliktni hal qilishga yo'naltirilganligi;

- tartibga solish xarakteristikasi-o'zingizni va o'zingizni boshqarish qobiliyati konfliktidagi hissiy holatlar.

Konfliktologik madaniyat esa, kengroq tushunchadir. Konflikt holatida konstruktiv faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalardan tashqari – konfliktologik kompetensiya – insonning o'ziga va boshqa odamlarga nisbatan dunyoqarashini belgilaydigan qadriyatlarni, shuningdek konflikt va uni hal qilish amaliyoti bilan bevosita bog'liq bo'lmagan bloklarni, masalan, hissiy blokni o'z ichiga oladi.

Demak, konfliktologik madaniyat – bu insonning ijtimoiy hayoti va ijtimoiy faoliyatining mahsuli bo'lib, u umumiy madaniyatning o'ziga xos turi bo'lib, ma'lum bir tizimga qo'shilib, shaxsning konfliktni tavsiflash, o'rganish va amaliy ishlashga tayyorligi va qobiliyatida, shuningdek shaxsning konfliktlar haqidagi bilimlarida namoyon bo'ladi.

Shaxsning konfliktologik madaniyati modeli ma'lum bloklardan iborat bo'lishi kerak, ular birgalikda konfliktologik madaniyatning tuzilishini tashkil qiladi va konfliktologik madaniyatning o'ziga xos funksiyalari:

1) axborot-nazariy blok konflikt haqidagi nazariy g'oyalardan iborat. Bunga konflikt nima ekanligi, uning konstruktiv va buzg'unchi funksiyalari, tuzilishi, konflikt dinamikasi va boshqalar haqidagi bilimlar kiradi.

2) qiymat-semantik blok-bu shaxsning qadriyatlari u dialogning qadriyatlarini, konfliktni zo'ravonliksiz hal qilishni, bag'rikenglikni, boshqa odamning nuqtai nazarini qabul qilishni va boshqalarni o'z ichiga oladi.

3) hissiy blok- konfliktida his-tuyg'ular bilan ishlash uchun javobgardir –eng muhim vazifalardan biri, shuning uchun unga maxsus blok ajratilgan. U tuyg'ular bilan ishlash qobiliyatidan iborat: hissiy holatlarni tahlil qilish, ularning tasnifi, o'zini o'zi boshqarish, hamdardlik va boshqalar.

Bo'lajak o'qituvchilarning konfliktologik madaniyatini rivojlantirish “Pedagogik konfliktologiya” bilan uzviy bog'liq.

Pedagogik konfliktologiya - pedagogik jarayonda yuzaga keladigan pedagogik konfliktlar, ularning yuzaga kelish omillari, sabablari, pedagogik konfliktlar chegarasi, tuzilishi, rivojlanish bosqichlari va darajalari, pedagogik konfliktlarning turlari, pedagogik konfliktlarni hal qilish omillari, shartlari va yo'llarini o'z ichiga qamrab oladi.

Pedagogik konfliktologiya fanning amaliyotga yo'naltirilgan yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi pedagogik to'qnashuvlarning tabiati va sabablarini o'rganish, ularni tartibga solish va hal qilish usullarini ishlab chiqishdir. “Pedagogik konfliktologiya” kursi o'qituvchining pedagogik va ijtimoiy ziddiyatlarni yengish qobiliyatini oshirishga qaratilgan.

Pedagogik konfliktologiya – nazariy va amaliy asosiy maqsadi pedagogik konfliktlarning tabiati, turlari va sabablari, ularni bartaraf etishning amaliy usullarini ishlab chiqish hamda tartibga solishni o'rganadi.

Pedagogik konfliktologiya - pedagogika fanning amaliyotga yo'naltirilgan yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi pedagogik nizolarning tabiati va sabablarini o'rganish, ularni tartibga solish va hal qilish usullarini ishlab chiqadi.

Pedagogik jarayon o'qituvchiga ijtimoiy ahamiyatli tajribaning tashuvchisi va tarjimoni, talabaga esa ushbu tajribani oluvchi sifatida tayinlanadi. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi farqlar turli xil subkulturali, mukammal psixofiziologik qobiliyatlarga ega bo'lgan turli yosh guruhlariga tegishli.

M.V.Klimenskiy, maktabda pedagogik konfliktlar, I.A.Kurochkina, maktab yoshida konfliktlar, B.I.Xasan konfliktlarni hal qilish va muzokaralar, N.V.Grishina konflikt psixologiyasini tadqiq etgan.

A.K.Markov konfliktni shunday tafsiflaydi, Konflikt (lotin conflictus – to'qnashuv) – o'zaro ta'sir subyektlarining ko'p yo'nalishli maqsadlari, manfaatlari, pozitsiyalari, fikrlari yoki qarashlarining psixologik to'qnashuvi

Hayot konfliktlarga to'la, insonning jamiyatda yashash tarzini turli ziddiyatlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Turli nizo va ziddiyatlar bilan umr davomida, har qanday yoshda, har qanday joyda, har qanday vaziyatda to'qnash kelishi mumkin. Hech bir inson o'zini konfliktlardan doimiy muhofaza qilingan deb hisoblay olmaydi. Chunki konfliktlar ba'zan qo'qqisdan, hech kutilmagan holda vujudga kelishi hamda inson hayot tarzini tubdan o'zgartirib yuborishi mumkin. Konflikt har bir inson hayotining ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi. Har birimiz bolalik davrimizdan konflikt vaziyatga tushamiz va bu holatlardan chiqib ketish yo'llari va usullarini qidiramiz. Shu nuqtai nazardan qaraganda, konflikt ijtimoiy hodisa hisoblanadi.

Konflikt – o'zaro qarama-qarshi bo'lgan ziddiyatli manfaatlar va munosabatlarning ochiq to'qnashuvidir. Konfliktning yechimini toppish-konflikt vaziyatni yo'qotish hamda u yuzaga keltirgan munosabatlarni to'g'ri yo'lga solish bilimlari va ko'nikmalari majmuidan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya. O'quv qo'llanma.
2. Axmedova M.T. Rashidov H.F. Pedagogik konfliktlarni bartaraf etish dars intizomini yaxshilash omili sifatida. Maktab va hayot 2015.
3. Баныкина С.В. Конфликт в современной школе: изучение и управление 2006.
4. Jumayev R.Z. Konfliktologiya asoslari, asosiy tushuncha va tamoyillari. o'quv qo'llanma, 2015.
5. R.Musurmonov, S.N.Jamoldinova. "Teacher communication as a Tool for the Prevention of Pedagogical conflicts". Pindus journal of Culture, literature, and ELT. December 2021.
6. S.N.Jamoldinova. "Norms of teacher-student relationship to prevent conflict". Galaxy international interdisciplinary research journal(giirj). Volume 9, Issue 12, December, 2021.
7. S.N.Jamoldinova. "Harbiy kadrlarni tayyorlashning dolzarb muammolari: yechimlar va takliflar" xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 2022.
8. S.N.Jamoldinova. "Kommunikativ qobiliyat-ta'lim-tarbiya jarayonidagi konfliktlarni bartaraf etish manbai sifatida."-Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiro'. Jurnal. 2023 yil.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARINING KONFLIKTOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY TAMOIYILLARI VA MOHIYATI

Jamoldinova Sayyora Nodirbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Oliy ta'lim tizimida kasbiy tayyorlash omili sifatida talabalarda konfliktologik madaniyat, konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishning yaxlit pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Tamoyil, motivatsion-qadriyatli, tamoyil, ijtimoiy-madaniy kommunikatsiya, kognitiv komponent, refleksiv komponent.

Ta'limning madaniylik tamoyilida konfliktologik madaniyat, konfliktologik kompetentlik insonning ajralmas xarakteristikasi sifatida qaraladi, turli xil pedagogik, psixologik va ijtimoiy madaniyat (axloqiy, milliy, huquqiy, konfessional) sohalarida bilimlarning mavjudligida namoyon bo'ladi; uni o'rganishga qiziqish; uning qadriyatlariga muvofiq turli xil hayotiy vaziyatlarda odamlar bilan muloqot qilishga tayyorligi; xulq-atvorning ijtimoiy ahamiyatga ega motivlarining shakllanganligini bildiradi.

Konfliktologik madaniyat, konfliktologik kompetentlikning mohiyati va tarkibini aniqlash-tirish zarurati uni ta'lim amaliyotida shakllantirishning maqsadli ko'rsatmalari bilan belgilanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning konfliktologik kompetentligining tuzilishi va xususiyatlarini aniq tushunmasdan, uning mohiyatini yetarlicha bilish mumkin emas. Ushbu maqsadda motivatsion-qadriyatli, kognitiv, hissiy-emotsional, refleksiv va tashkiliy faoliyatli komponentlarni birlashtiruvchi konfliktologik kompetentlikning tuzilishi tamoyillarini ko'rib chiqamiz:

Konfliktologik kompetentlikda motivatsion-qadriyatli tamoyil bo'lajak o'qituvchining maqsadi va vazifalarining birligi zahirida tizimli ravishda professional o'qituvchi bo'lishiga asoslanishi va pedagogik hamkorlikda nizoli vaziyatlarni konstruktiv ravishda hal etishga intilishi bilan izohlanadi.

Motivatsion-qadriyatli tamoyil shaxsning boshqalar bilan ziddiyatga uchrashiga ta'sir ko'rsatadigan yoki to'sqinlik qiladigan sabablar tizimida (ehtiyotlar, motivlar, maqsadlar), individuallikning asosiy sohalaridagi mavjud belgilarida (psixik xususiyatlari), qadriyatlar tizimi, pedagogik sohada shaxslarning o'z faoliyatiga munosabatlarida namoyon bo'ladi.

A.Maslouning qarashlariga ko'ra, ehtiyotlar insonning motivatsion sohasini shakllantiradi, bunda ehtiyotlar o'z-o'zini anglash zaruratini yuzaga keltiradi.

Motivatsion-qadriyatli komponent bo'lajak o'qituvchi shaxsining pedagogik faolligining asosiy kuch, ehtiyot, qobiliyat, sabab, qiziqishlarini amalga oshirishning o'lchovini o'z ichiga oladi (Maslou A Psixologiya bitiya - M.: «Prosveshenie», 1997 –S 304)

Ushbu tamoyil bo'lajak o'qituvchi faoliyatining maqsadiga asoslangan ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha vazifalarni, o'zining mavjud konfliktologik kompetentligi darajasini tan olish, ularning nizolarni hal etishga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish, kasbiy jihatdan o'zini anglashdagi rolini tushunish va shaxsiyatining yangi imkoniyatlarini kashf etish maqsadlarini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Individuallikning psixik o'ziga xosliklari majmuasi «konfliktogenlik» tushunchasi bilan belgilanadi Konfliktogenlikning shakllantirilishi nizoga nisbatan konstruktiv motivatsiyani belgilaydi, shuning uchun shaxslararo ta'sirlashishda nizolarning tashqi (shaxslararo to'qnashuvlar) va ichki (shaxslararo ichki nizolar) qarama-qarshiliklarini hal qiladi.

Konfliktologik kompetentlikka doir adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, M.V.Bashkin, konfliktologik kompetensiya, G.S.Berejnaya, umumta'lim maktabi pedagoglarining konfliktologik kompetensiyasini shakllantirish, Ye.Ye.Yefimova, bo'lajak o'qituvchida konfliktologik kompetensiyani shakllantirish, Ye.N.Ivanova, konfliktologik kompetensiya o'z-o'zini anglash omili sifatida, N.V.Kukleva, universitet talabalarida konfliktologik kompetensiyani shakllantirish, T.Ye.Mayorova, kasbiy deformatsiyaga ega pedagoglarda konfliktologik kompetensiyani shakllantirish, A.M.Mityayeva, talabaning shaxsiy-individual rivojlanishida konfliktologik kompetensiyaning ahamiyati, D.L.Moiseev, pedagoglarda shaxslararo konfliktlarning o'ziga xosligi va uni hal qilish yo'llari, L.A.Petrovskaya, konfliktologik kompetensiya, S.N.Fomina, ijtimoiy soha bo'lajak mutaxassislarida konfliktologik kompetensiyani shakllantirish masalalarini tadqiq etishgan bo'lib, uning ijtimoiy jumladan, pedagogik soha kadrlari uchun muhimligi ilmiy asoslangan.

“Ijtimoiy-madaniy kommunikatsiya”, “Konfliktologik madaniyat, konfliktologik kompetentlik” kabi tushunchalarning keng tarqalishi ijtimoiy-madaniy muhitda yashashga tayyorlash, o'zligini anglash jarayonining negizida o'zgacha madaniyat, madaniy hususiyatlar va madaniy yaxlitlik, zamonaviy dunyoda mavjud madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglik bilan yondashishni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiyaning paydo bo'lishi bilan uzviy bog'liq. Buning negizini esa, o'z navbatida, ta'limda ijtimoiy-madaniy yondashuvning ahamiyati, ya'ni insonparvarlashtirish g'oyalari singdirilgan ijtimoiy-pedagogik maqsadlar shu urda pedagogik muloqot va munosabatlarning ustuvorligi tamoyili tashkil qilmoqda.

Konfliktologik kompetentlikka kognitiv komponentni ham kiritish zarur, chunki bo'lajak o'qituvchilar nizolarni bartaraf etish bo'yicha zamonaviy bilimlarni egallagan bo'lishlari zarur Ziddiyatning haqiqiy sababini haqiqiy masidan farqlay olish, pedagogik qarama-qarshilikda subyektlarning nizoli harakatlarini konstruktiv bartaraf etishning yo'lini izlash va pedagogik nizolarning destruktiv zararli oqibatlarini tahlil qila olish kerak

Kognitiv komponentda pedagogik nizolar nazariyasi va amaliyoti:

– tabiati, mohiyati, xususiyatlari, belgilari, tuzilishi, dinamikasi, funktsiyalari, tipologiyasi, pedagogik nizolarni yuzaga keltiruvchi sabablar va ko'rinishlari, konfliktli vaziyatlarning tuzilishi va turlari haqidagi bilimlarni;

– faol va passiv konflikt strategiyalarini;

– nizoli xulq-atvorning usullari va ularning turli vaziyatlarda qo'llanilishi;

- nizo va nizoli vaziyatlarni bartaraf etish usullari va yo‘llari;
- kommunikativ bilimlar;
- nizolarni oldindan bilish, boshqarish, hal etish texnologiyalari;
- nizo va uning tarkibiy qismlarini diagnostika qilishning nazariy va empirik usullarini o‘z ichiga oladi.

Bo‘lajak o‘qituvchida pedagogik nizoga oid ijtimoiy o‘zaro ta’sirlashish shaklidagi ilmiy bilimlarning shakllanishi, kasbiy sohasida namoyon bo‘lishi, nizolarni boshqarish usullari faqatgina konfliktofobiyalarni yengibgina olmasdan, balki bo‘lajak o‘qituvchining konfliktologik g‘oyaviy faoliyatini optimallashtirishga ham imkon beradi (Shvartsman K.A).

Konfliktologik kompetentlikning navbatdagi tarkibiy qismi hissiy-emotsional komponentlik tamoyili bo‘lib, ushbu komponent bo‘lajak o‘qituvchining aniq emotsional nizoli holatlarni boshqara olishi bilan izohlanadi. Hissiy-emotsional komponent o‘z-o‘zini boshqarish, o‘z-o‘zini tartibga solish, o‘z-o‘zini nazorat qilish, adaptiv mobillikni aks ettiruvchi pedagogik tajriba jarayonida qat’iylilik, iroda, qo‘shimcha harakatlarning namoyon bo‘lishidir [Sgonnikova E.M].

Hissiy soha - muloqotda o‘zini o‘zi boshqarish, konflikt maqsadiga erishishda qat’iylilik, o‘z-o‘zini rivojlantirish maqsadi, o‘z-o‘zini anglash; nizoli muammolarni bartaraf etishga hissiy intilishlar: tashabbuskorlik, jasorat, o‘z fikrlarini himoya qilishdir. Bunda muhim bo‘lgan hodisa, maqsadlarni belgilash emas, balki ularni qanday qilib amalga oshirish, maqsadlarga erishish uchun nima qilish kerakligidir.

Qaror qabul qilish nafaqat oqilona asosda alternativ variantlarni tanlash, balki qarama-qarshiliklarni hissiy hal etish, faollikning optimal darajasida faoliyatni amalga oshirish qobiliyati va qiyinchiliklarda psixik barqarorlikni anglatadi. Hissiy sohada bezovtalik vaziyatni tartibga soladigan, o‘zi-o‘ziga adekvat baho bera olish, o‘ziga ishonch, aniq konfliktli vaziyatlardagi emotsional holatlarni boshqarish qobiliyati, empatiya, quvonch, ochiqlik, bag‘rikenglik his-tuyg‘ulari, munosabatlardagi hissiy atmosferani nizoli sharoitda boshqara olish qobiliyatidir.

Vaziyatli xavotirlanish shaxsiy xavotirdan farqli o‘laroq, bo‘lajak o‘qituvchining to‘g‘ri faoliyatiga yordam beradi, obyektiv nizoli vaziyatning motivatsiyaviy tendentsiya bilan birgalikda bu ziddiyatni konstruktiv asosga yo‘naltiradi. Shunday qilib, pedagogik konfliktning maqsadlariga erishishda tajovuzkor harakatlar uchun sharoitlar yaratiladi.

Adekvat o‘ziga baho berish bo‘lajak o‘qituvchilarga o‘zlarining psixofizik resurslarini baholashiga yordam beradi, bu o‘z navbatida faol yoki passiv nizo strategiyasini tanlashni yanada optimallashtiradi. O‘z-o‘ziga ishonish - faol strategiyalarni amalga oshira olishni qo‘llab-quvvatlovchi omil va ularni to‘g‘ri hissiy muhit bilan ta’minlaydi.

Konfliktlarda yuzaga kelgan munosabatlarda sanogenik (emotsiyalarni boshqarish orqali reflektiv sog‘lom fikrlarni yo‘naltirish) fikrlash ko‘nikma va malakalarini boshqarishni amalga oshirish, salbiy histuyg‘ular - g‘azab, tahdid, psixologik himoya usullaridan foydalanish, shaxslar orasidagi zo‘riqishlikni bartaraf etish turli vaziyatlarga bog‘liqdir [Ivchenko, D.V.].

Refleksiv komponentni konfliktologik kompetentlikning tarkibiga kiritish zarurati bo‘lajak o‘qituvchining o‘z-o‘zini tadqiq qilish, sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qila olish qobiliyatiga ega bo‘lish, pedagogik nizolarni konstruktiv hal etish maqsadida pedagogik nizolar, tadqiqot usullari, o‘z-o‘zini baholash va tegishli ko‘nikmalarga oid shaxs haqidagi ilmiy bilimlarni egallashiga bog‘liq.

Refleksiv komponentli tamoyil - pedagogik nizoda o‘z shaxsi, holati va xatti-harakatlarini tahlil qilish, shuningdek, pedagogik nizodagi boshqa subyekt harakati, holati, uning shaxsiy o‘ziga xosliklari qanchalik «aks etishi»ni anglashga oid hissiy reaksiyalar va kognitiv tasavvurlardir [Bobotkova N.V]

Pozitiv o‘zini kuzatish va o‘zini tahlil qilishning boshlanishi, shaxsning kommunikativ reflektiv qobiliyatidan iborat (o‘z-o‘zini bilish, o‘z-o‘zini tahlil qilish va turli tomondan boshqalar nuqtai nafari bilan o‘zini ko‘ra olish) Refleksiya o‘qituvchining pozitsiyasini hamda o‘qituvchining so‘zlari va xatti-harakatlariga qanday javob berayotganini tushunishga yordam beradi [Bondarenko T.A]

V.G.Boginng tadqiqot ishida tahlil etilganidek, reflektiv holatning mohiyatida «shaxs faoliyatni to'xtatadi, bu faoliyat doirasidan tashqariga chiqadi, uni o'rganish va tahlil qilish obyekti sifatida tashqaridan ko'rib chiqa boshlaydi».

Murakkab, mashaqqatli, kutilmagan holatlarga boy, ammo jamiyatning zaruriy ehtiyoji hisoblangan ta'lim-tarbiya tizimini yangicha ko'rinish va yangicha mazmunda amalga oshirish, dars jarayonida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarni samarali qo'llash orqali ta'lim samaradorligiga erishish davr talabidir. Ta'lim muassasasi bitiruvchisi o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbibo'yicha raqobatbardosh bo'lishini ta'minlashda asosan pedagog kadrlarsalohiyati hal qiluvchi omil hisobl

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya. O'quv qo'llanma.
2. Axmedova M.T. Rashidov H.F. Pedagogik konfliktlarni bartaraf etish dars intizomini yaxshilash omili sifatida. Maktab va hayot 2015.
3. Баныкина С.В. Конфликт в современной школе: изучение и управление 2006.
4. Jumayev R.Z. Konfliktologiya asoslari, asosiy tushuncha va tamoyillari. o'quv qo'llanma, 2015.
5. R.Musurmonov, S.N.Jamoldinova. "Teacher communication as a Tool for the Prevention of Pedagogical conflicts". Pindus journal of Culture, literature, and ELT. December 2021.
6. S.N.Jamoldinova. "Norms of teacher-student relationship to prevent conflict". Galaxy international interdisciplinary research journal(giirj). Volume 9, Issue 12, December, 2021.
7. S.N.Jamoldinova. "Harbiy kadrlarni tayyorlashning dolzarb muammolari: yechimlar va takliflar" xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 2022.
8. S.N.Jamoldinova. Kommunikativ qobiliyat-ta'lim-tarbiya jarayonidagi konfliktlarni bartaraf etish manbai sifatida. "Mug'allim hem uzliksiz bilimlendirio'" jurnal 1(1), 2023.
9. S.N.Jamoldinova. O'qituvchining konfliktologik tayyorgarligining kasbiy faoliyatdagi ahamiyati. "Mug'allim hem uzliksiz bilimlendirio'" jurnal 1(1), 2023.

MUHANDISLIK GRAFIKASI FANINI INTEGRATSIYA ASOSIDA O'QITISH METODLARI

Jumanazarova Zuhraxon Qosimjanovna

Namangan muhandislik texnologiya instituti Umumtexnika fanlari kafedrası assistenti

Annotatsiya. Maqolada muhandislik grafikasi fanini integratsiya asosida o'qitish va talabalarni bo'lajak kasbiy faoliyatida yangi imkoniyatlarini mustaqil o'zlashtira olishini ta'minlash uchun ularning auditoriya va auditoriyadan tashqari o'quv faoliyatini to'g'ri tashkillashtirish to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Muhandislik grafikasi, integratsiya, auditoriya, ko'rgazmali, tushuntirish, qiyoslash, reproduktiv, tadqiqot metodlari.

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida zamonaviy ta'lim dasturlarini amaliyotga keng ko'lamda joriy etishga katta e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-iyuldagi PQ-4391-son "Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ijrosi yuzasidan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqilgan.

O'zbekistonda ta'lim tizimiga doir islohotlar doirasida oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasida "ta'lim sifatini yaxshilash borasidagi ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va amaliyotga tatbiq etish jarayonlarini jadallashtirish va... o'qitish usullarini takomillashtirish" ustuvor vazifa etib belgilangan. Ta'lim sifati, kadrlarning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhandislik grafikasi dasturlarining imkoniyatlaridan foydalanib, talabalarning ijodiy

faolligini rivojlantirish, muhandislik grafikasi fanini o'qitishni takomillashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Muhandislik grafikasi fanini o'qitish va talabalarni bo'lajak kasbiy faoliyatida dasturlarning yangi imkoniyatlarini mustaqil o'zlashtira olishini ta'minlash uchun ularning auditoriya va auditoriyadan tashqari o'quv faoliyatini to'g'ri tashkillashtirish muhim. Muhandislik grafikasi fani uchun ajratilgan vaqtdan unumli foydalanish va shu bilan birga raqobatbardosh kadrlar tayyorlash zarur.

O'qitish metodi murakkab, ko'p o'lchovli ta'lim bo'lib, «sof» metodlar mavjud emas. Har qanday ta'lim jarayonida bir vaqtning o'zida bir necha metodlar qatnashadi, bir-birini to'ldiradi va o'zaro almashtiradi. Muhandislik grafikasi fanining ma'ruza mashg'ulotlarida ko'rgazmali tushuntirish, amaliy mashg'ulotlarda qiyoslash, reproduktiv va muammoli, talabalarining mustaqil ta'lim faoliyatlarini tashkillashtirishda esa, tadqiqot metodlaridan foydalanish qiziqish uyg'otdi.

Ko'rgazmali tushuntirish metodida bilim «tayyor» holda taklif qilinadi, pedagog bilim berishning turli usullarini tashkillashtiradi, talabalar ma'lumotlarni qabul qiladi va xotirada saqlaydi. Reprodukativ metod – bilim «tayyor» holda taklif qilinadi, pedagog nafaqat bilim beradi, ularni tushuntiradi ham, talabalar ma'lumotlarni ongli ravishda qabul qiladi, ma'lumotni takrorlash, qabul qilinishining mustahkamligi. Muammoli o'qitish metodi – pedagog muammoni o'rganish yo'lini, uning yechimini boshidan oxirigacha tushuntirish orqali ko'rsatadi. Talabalar kuzatuvchilar emas, balki fikrlash jarayonining ishtirokchilari bo'lib, ular bilim olishdagi muammolarning yechimini oladilar. Tadqiqot metodi – pedagog talabalar bilan birga muammoni shakllantiradi, talabalar muammoni yechish vaqtida bilimni mustaqil o'zlashtiradilar, ta'lim jarayoni jadallashtirilgan.

Jamiyatdagi tezkor rivojlanish sharoitida fan barcha hayot sohalariga kirib bordi. An'anaviy ta'limdan farqli ravishda integrativ ta'lim – mazmun va tarkibiy tuzilishi jihatidan turli fanlarni o'qitish bo'lib, integratsiyalash jarayonidagi fanlararo bog'liqlikni, hamda o'rganilayotgan ob'yektlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Kasbiy ta'lim nazariyasi va amaliyotida integrativ ta'lim masalasi muhim hisoblanadi. Uning dolzarbligi shundaki, u yangi zamonaviy mutaxassis kadrlar modeliga qo'yilayotgan talabalar asosida yuzaga kelgan. U bo'lajak kasbiy faoliyat sohasida qanchalik shaxsiy yo'nalganligini aniqlash imkonini beradi.

Integratsiya asosida o'qitish – alohida fanlarga oid bilimlarni umumlashtirilgan, birlashtirilgan tizim bo'lib, olamni bir butun yaxlit qabul qiladi. O'qitish va ta'limda integrativ yonlashuv muammoli ta'lim texnologiyalarining tarkibiy qismi bo'lib, rivojlantiruvchi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim kabi pedagogik texnologiyalarning elementlaridan foydalaniladi. Natijada talabalarining kompetensiyasi shakllanishiga xizmat qiladi hamda bilish va aqliy faoliyatini faollashtiradi, o'qish motivatsiyasini oshiradi.

Ta'limda chizmachilik va kompyuter grafikasi fanlarini integratsiyalash asosida o'qitishning nazariy va amaliy jihatlarini, yangi fan texnika tarmoqlarining rivoji, texnika taraqqiyoti, sanoat tarmok texnologiyasining o'sishi va yangi texnik atamalarining kelib chiqishi tabiiy holdir.

Chizmachilik va muhandislik grafikasi fanidan bajariladigan barcha grafik vazifalarning chizmalari, oraliq va yakuniy nazorat ishlari bevosita kompyuterda bajarilib qog'ozga chop etiladi. Natijada bunday chizmalarda (AutoCAD dasturining avtomatlashtirilgan imkoniyatlari tufayli) quyidagilarga erishiladi:

- chizmalar, parallelizm va perpendikulyarlik amallari aniq bajariladi;
- chiziqli va ularning turlari hamda yo'g'onliklari barcha tasvirlarda aynan turlari bo'yicha bir xil bo'ladi;
- barcha yozuv shriftlari, o'lcham strelkalari, kesim va qirgim yuzalarini shtrishlash chiziqlari oralig'i bir xil bo'ladi hamda ularning o'lchamlari va yo'nalishlarini osongina o'zgartiladi;
- tasvirdagi chiziqli va berk yuzalarni turli ranglarda tasvirlanadi yoki ranglari osongina o'zgartiladi;
- tasvirdagi barcha turdagi o'zgartirish va tuzatishlar, ya'ni chizmani tahrir qilish osonlashadi va boshqalar.

Ta'limda chizmachilik va kompyuter grafikasi fanlarini integratsiyalash asosida o'qitish dasturining mazmuni va shakli chizmachilik va muhandislik grafikasi mavzularining uzviy

bog'langan metodik va mantiqiy asoslangan ketma-ketligiga asoslanadi. Bunda ma'ruza va amaliy hamda laboratoriya mashg'ulotlari chizmachilik va muhandislik grafikasi fanlarini integratsiyalash asosida:

- mashg'ulotda fanlarni integratsiyalash ta'lim va tarbiyada o'qitish sifati va samaradorligini oshiruvchi omil ekanligi bayon qilinadi;

- mashg'ulotlarda AutoCAD dasturidan foydalanib chizmaning tarkibiy qismlari – primitivlarini – nuqta, kesma, aylana, aylana yoyi, to'rtburchak, ko'pburchak, ko'p chiziq, egri chiziq, ellips kabilarni kompyuter ekranida nazariy va amaliy tasvirlashga – modellashga o'rgatiladi.

Kompyuter ekranida chizma primitivlarining tasviri, ularni tahrir qilish, ya'ni qo'shish, ayirish, ko'paytirish, uzaytirish, o'chirish, simmetrik yasashlar, surish, burish, uzish, masshtabini o'zgartirish va yuzalarni shtrixlash kabi grafik amallar tayyor buyruqlar paketidagi matematik modul-tenglamalar hamda ularning birgalikda yechimlari asosida bajariladi. Shuning uchun bunday tasvirlarga chizma primitivlari va obyektlarning modellari deb ataladi. Chizma va modelning bir-biridan farqini bilish uchun chizma deb qanday tasvirga aytilishini bilish zarur.

Oliy ta'lim muassasalarida muhandislik grafikasi fanini integratsiya asosida o'qitish bo'lajak mutaxassislar kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishda, bevosita ishlab chiqarish bilan munosabatni yo'lga qo'yishda hamda fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini ifodalashda to'laqonli kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston respublikasi Prezidentining farmoni. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. Toshkent sh., 2019 yil 8 oktyabr, PF-5847-son.

2. Jabborov A.J., Pardayev B.A. (2020). Obucheniye v ramkax texnologicheskogo i trudovogo obrazovaniya. Nauchnoye znaniye sovremennosti, 19-22.

3. Roytman I.A. Metodika prepodavaniya chercheniya. –M : 2000 g.

4. L.Xeyfes «Injenernaya kompyuternaya grafika», M. Dialog MIFI, 2002 g.

SOLIQ SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Kamolova Mahliyo Hasanovna

Buxoro soliq texnikumi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda Raqamli iqtisodiyot texnologiyalari orqali iqtisodiyotda hamda Soliq sohasida olib borilayotgan o'zgarishlar va ulardan samarali foydalanish tizimlari aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: elektron tijorat, texnika, texnologiya, raqamli biznes, MOOC.

Hozirgi kunda barcha sohalar singari Soliq sohasida ham juda ko'p izchil o'zgarishlar olib borilmoqda. Iqtisodiyotni raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot texnologiyalari hamda uning sharoitlarida elektron tijoratni tashkil qilish boshqarish masala va muammolari o'z yechimini topmoqda. Unda zamonaviy elektron tijorat hamda raqamli iqtisodiyotning asosi bo'lgan muammolar bilan bog'liq masalalar, raqamli iqtisodiyotga o'tish mexanizmi, elektron tijorat va elektron biznesning bir qancha samarali biznes modellari, ishlash texnika va texnologiyalari haqida ko'plab qimmatli ma'lumotlar berib borilmoqda.

Undan tashqari, raqamli iqtisodiyotning hamda elektron tijoratning hozirgi davrda shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir qancha asosiy turlari, shu jumladan, bulutli texnologiyalar, moliyaviy texnologiyalar, buyumlar interneti, sun'iy inttelekt, raqamli valyutalar, masofaviy ta'lim, ijtimoiy tarmoq, virtual voqe'lik va ularning asosiy xususiyatlari atroflicha bayon etilmoqda. Turli xildagi loyihalarga investitsiyalar jalb qilish uchun ishlatiladigan ICO mexanizmi haqida tushunchalar va uning ma'no-mohiyati, elektron tijorat tashkil qilishning samarali zamonaviy usul va vositalari hamda mavjud platformalari hamda qobiqlari ham ko'pchilikka ma'lum[1].

Soliq sohasida ta'lim olayotgan har bir o'quvchilarga raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat va elektron biznes yo'nalishlarga hamda bank-moliya xizmatchilari raqamli iqtisodiyot va elektron

tijorat sohasidagi innovatsiyalar bilan qiziqqan barcha tadbirkorlik subyektlari faoliyati bilan Raqamli iqtisodiyot texnologiyalari fanidan to'liq ma'lumot berib borilmoqda. Iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga va ijtimoiy sohaga yangi biznes modellari va narsalarning sanoat Interneti shaklida raqamli aktivlar sifatida kirib borishi iqtisodiy jihatdan muhim sanoat va tarmoqlararo ma'lumotlarning katta massivlarini shakllantirishga olib keladi va iqtisodiy rivojlanishni baholash va prognoz qilish uchun old shartlarni shakllantiradi.

Raqamlashtirish biznes va iste'molchilar modellarini, ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish modellarini va aholining iqtisodiy faoliyatini o'zgartiradigan joriy global iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlarning asosini tashkil etuvchi yangi qaror modellari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Raqamlashtirish salohiyati davlatlarning raqobatbardosh ustunliklarini, shuningdek, milliy va jahon miqyosidagi biznesni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Ma'lumotlar qiymat orttirishi va yangi ishlab chiqarish kuchiga ega bo'lishi, hamda raqobatbardosh ustunliklarni berishi uchun ularni tahlil qilish va prognozli modellarini yaratishda ularni qayta ishlash tizimlari zarur. Iqtisodiyotni raqamlashtirishning eng muhim vazifasi raqamlashtirish uchun zarur infratuzilmani shakllantirish, ya'ni yuqori sifatli keng polosali Internet tarmoqlariga hammabop ulanishni ta'minlashdan iborat.

Zamonaviy texnika vositalari yordamida materiallar optimallashtiriladi hamda oson va qulay shaklda taqdim etiladi. Qisqa videolar uzun maruzalarga nisbatan o'quvchilar tomonidan yaxshi o'zlashtirilganligi sababli, barcha mavzular kichik videolardan tashkil topgan. Matnli ma'ruzalar esa o'zlashtirilishi oson bo'ladigan qisqa bo'laklarga bo'linadi. Eng muhimi metodik adabiyotlar sotib olish uchun mablag' sarflanmaydi. Masofadan o'qitish xilma xil materiallardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

MOOC masofaviy o'qitish metodi faqatgina videolar bilan cheklanib qolmaydi, balki ulardan turli manbalarga yo'naltiruvchi qo'shimcha murojaatlar, matnli hujjatlar, audio fayllar, ijtimoiy tarmoqlar va forumlardagi muhokamalar ham joy olgan. Soliq tizimida ta'lim olayotgan har bir talaba bu tizimga ulangan. Amaliy, nazariy darslar ushbu platformada olib boriladi. Bunday tizim materialni o'zlashtirish darajasini oshiribgina qolmay, balki o'quvchilarning ma'lumot oqimini boshqarish va zarur bilimlarni mustaqil ravishda olish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Har bir kurs vaqt bilan chegaralangan bo'lib, o'quvchi o'ziga qulay vaqtda o'zlashtirib olishi mumkin. Videodarslarni keyinroq ko'rishi yoki tushunmay qolsa qayta ko'rish imkoniyati mavjud. Yuqorida sanab o'tganimiz masofaviy onlay kurslarning foydalanish usullari afzalliklari edi. To'g'ri masofaviy ta'limda ham kamchiliklar kuzatiladi. Qanday o'qitish metodikasi bo'lmasin barchasi o'quvchilarga bilim va ko'nikmalarni tug'ri, tushunarli sodd kerakli qilib yetkaza olish o'qituvchining mahoratiga bog'liq.

MUHANDISLIK VA KOMPYUTER GRAFIKASI FANINI O'QITISHDA DIDAKTIK BIRLIKLARNI BIRLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI TATBIQI

Jumanazarova Zuhaxon Qosimjanovna

Namangan muhandislik texnologiya instituti Umumtexnika fanlari kafedrası assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqola Birlashtirilgan didaktik birliklar texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llash masalalariga bag'ishlangan. Maqolada Birlashtirilgan didaktik birliklar texnologiyalarini mohiyati, ularni hozirgi innovatsion ta'lim texnologiyalaridan o'ziga xosliklari, shuningdek ushbu texnologiyalarni an'anaviy o'qitishdan farqli jihatlari bo'yicha tahliliy uslubiy materallar berilgan.

Kalit so'zlar: "Didaktik birliklarni birlashtirish" tushunchasi, mohiyati, talaba xotirasini tez tiklash, o'zaro bog'liq bo'lgan amallar, operatsiyalar, funksiyalar, teoremlar va boshqalarni birgalikda va bir vaqtda o'rganish.

Keyingi yillarda zamonaviy oliy ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishga, talabaning o'z vazifalarini sifatli bajarishini, uning qiyin vaziyatlarga tez va oson moslashishini ta'minlashga qaratilgan ko'plab texnologiyalar joriy etilmoqda. Bular orasida akademik P.M.Erdniyev tomonidan ishlab chiqilgan DBB (didaktik birliklarni birlashtirish) texnologiyasi, ayniqsa, diqqatga sazovordir.

Birlashtirilgan didaktik birliklar, bular – ta’lim jarayonining go’yo “hujayra” lari hisoblanib, ular axborot muhitini tashkil etishda ishtirok etuvchi mantiqan o’zaro bog’liq bo’lgan turli xil elementlardan iborat. Birlashgan didaktik birliklar izchillik va yaxlitlik, xotiraga yaxshi joy lashishlik, talaba xotirasida tez tiklanishlik kabi fazilatlarga ega.

Ana shunday ijobiy tomonlarini hisobga olib, biz oldimizga mazkur texnologiyani o’zimiz o’qitayotgan fan – "Muhandislik va kompyuter grafikasi" ga tadbiq etishni maqsad qilib oldik. Mazkur texnologiya tavsiyalaridan biz bir qator hamkasblarimiz bilan birga "Muhandislik va kompyuter grafikasi" o’quv qo’llanmasini [1] tayyorlashda unumli foydalandik. Ushbu ilmiy maqolada biz shu o’quv qo’llanmani tayyorlashda DBB g’oyalaridan qanchalik foydalanganimizni bayon etib o’tmoqchimiz.

“Muhandislik va kompyuter grafikasi” fanini o’qitishda geometrik jismlarning tasvirlarini qurish usullarini o’rgatish bir muncha mehnat talab ishlardan hisoblanadi. Ushbu mavzuga oid: fazoviy tasavvurni rivojlantirish xayolda ob’yektning fazoviy qiyofasini gavdalandirish, kabi o’quv materialining bo’lajak mutaxassislar tomonidan o’zlashtirilishi ham osonlikcha kechmaydi.

Mutaxassis tayyorlash, bu–bo’lajak mutaxassisda kasbiy faoliyat kompe-tensiyalarini shakllantirish demakdir. Muhandislik faoliyatida ma’lum ahamiyatga molik–chizmalar bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishda “Muhandislik va kompyuter grafikasi” fani muhim rol o’ynaydi. Chizma –geometrik ma’lumotni qayd etish va uzatishning eng qulay vositasidir. Chizma hosil qilish va tasvirlar qurishning nazariy asoslari “Muhandislik va kompyuter grafikasi” fanining “Muhandislik geometriyasi” blokida o’rganiladi.

“Didaktik birliklarni birlashtirish” tushunchasi o’rganishga oid o’zaro bog’liq bo’lgan quyidagi o’ziga xos yondashuvlarni o’z ichiga oladi:

- o’zaro bog’liq bo’lgan amallar, operatsiyalar, funksiyalar, teoremlar va boshqalarni birgalikda va bir vaqtda o’rganish;

- masalalar, tenglamalar, tengsizliklar va hokazolarni shakllantirish va yechish jarayonlari birligini ta’minlash;

- o’zaro o’tishlarda ma’lum va noaniq vazifalarni, xususan, deformatsiyalangan mashqlarni ham ko’rish;

- asl va o’zgartirilgan vazifalarni qarama-qarshi qo’yish uchun sharoit yaratadigan mashq tuzilmalaridan foydalanish;

- bilimlar murakkabligining tabiatini aniqlash;

- mashqlar tizimida bir-birini to’ldirish tamoyilini amalga oshirish.

DBB texnologiyasi, ko’pchilik qabul qilgan texnologiyalar orasida o’zining munosib o’rnini egalladi va tobora ko’proq qo’llanilmoqda. Hozirgi kunda u ta’limning muhim texnologiyalaridan biri sifatida tan olinmoqda.

DBB, bu–yangi materialni o’rganishning sarmazmun va yirik bloklarda amalga oshib borishi sababli talabalarning bilimi sifatini yaxshilaydigan o’quv texnologiyasidir.

Shular qatorida P.M.Erdniyev tomonidan bir vaqtning o’zida o’zaro teskari harakatlarni qarama-qarshi qo’yish usuli–to’g’ri va teskari bog’lanishlarni rivojlantirish va mustahkamlashning samarali vositasi ekani nazariy va eksperimental tarzda isbotlangan [2].

Didaktik birlashtirilgan bilimlarga xos fazoviy va muvaqqat kombina-siyalarining zarurligiga e’tibor o’zining psixologik sabablariga ega. Zero, kishi tomonidan qabul qilingan yangi axborot 15–20 daqiqa davomida operativ xotirada aylanib turadi, shundan so’ng uzoq muddatli xotirada saqlanish uchun u tegishli holatga "o’tadi". Operativ xotira axborotni transkodlashning barcha turi va bilimlarning o’zgarishida muhimfaza hisoblanadi.

“Muhandislik va kompyuter grafikasi” ni o’qitishda DBB texnologiyasidan [3, 4, 2, 5] talabalarning integral bilimlari va umumlashtirilgan ko’nikmalarini shakllantirishda, akademik vaqtni tejash bilan birga ularning bilish mustaqilligini rivojlantirishda unumli foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Sh., Himmataliyev D., Jumanazarova Z. Muhandislik va kompyuter grafikasi. O’quv qo’llanma. – Toshkent: “Fan ziyosi” nashriyoti, 2021.

2. Erdniyev P.M., Erdniyev B.P. Obucheniye matematike v shkole / Ukрупne-niye didakticheskix yedinis: Kn. dlya uchitelya. – 2 izd. ispr. i dop. – M.: AO «Stoletiye», 1996. – 320 s.
3. Sovremennyye sredstva osenivaniya rezultatov obucheniya: Uchebnoye pos. / Pod red. prof. Ye.N. Perevozhikovoy. – N. Novgorod: NGPU, 2006. – 175 s.
4. Solovyev I.V. Integralnyye osenki kachestva obrazovaniya / I.V. Solovyev, S.V. Filatov // Integratsiya obrazovaniya. – 2014. – № 2 (75). – S. 14-19.
5. Storojilov A.I. Injenernaya grafika na kompyutere. Laboratornyy praktikum. Chast I. //Minsk, BNTU. Izd. “FUAinform”, 2015. 168с.
6. Storojilov A.I. Obucheniye studentov resheniyu geometricheskix zadach s ispolzovaniyem tryoxmernogo kompyuternogo modelirovaniya: diss. ... kand. ped. nauk: Bel.gos.ped.un-t. – Minsk, 2002.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПЛАТФОРМЫ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ В НАУЧНОЙ СФЕРЕ

Каршибоев Шароф Абдураупович

Доцент, Джизакского политехнического института

Касимов Анвар Мусурманович

Студент Джизакского политехнического института

Аннотация: Данная статья исследует перспективы использования интерактивных образовательных платформ в научной сфере среди молодежи. Она обсуждает преимущества, возможности и вызовы, которые представляют собой эти платформы для обучения и стимулирования научного интереса у молодежи. Рассматривается роль интерактивных образовательных платформ в формировании следующего поколения ученых и исследователей, а также их вклад в научный прогресс и развитие общества.

Ключевые слова: интерактивные образовательные платформы, молодежь, научная сфера, образование, научный интерес, обучение, научные знания, исследования, ученые, прогресс.

С развитием информационных технологий образовательные платформы стали неотъемлемой частью учебного процесса, предоставляя доступ к образованию в любое время и в любом месте. В последние десятилетия интерактивные образовательные платформы стали особенно популярны среди молодежи, исследующей научные области [1]. Эти платформы предлагают новые подходы к обучению, активизируя интерес к науке и обеспечивая доступ к актуальным знаниям.

В данной статье мы рассмотрим перспективы, которые открываются для молодежи в научной сфере благодаря интерактивным образовательным платформам. Мы обсудим их преимущества, возможности и вызовы, а также роль, которую они могут сыграть в формировании следующего поколения ученых и исследователей [2].

Одним из основных преимуществ интерактивных образовательных платформ является доступ к экспертам и ресурсам, которые ранее были недоступны без значительных усилий и ресурсов. Молодежь может получить доступ к видеолекциям от ведущих ученых, принять участие в виртуальных лабораторных работах и общаться с коллегами со всего мира. Это создает уникальную среду, в которой знания становятся более доступными и понятными.

Интерактивные образовательные платформы предлагают уникальные методики обучения, которые активно вовлекают молодежь в учебный процесс. Игровые элементы, визуализация данных, квесты и задания делают обучение увлекательным и эффективным [3]. Молодежь может экспериментировать, исследовать и применять полученные знания на практике, что способствует более глубокому усвоению материала.

Еще одним преимуществом интерактивных образовательных платформ является возможность персонализированного обучения. Платформы могут адаптироваться к индивидуальным потребностям и уровню знаний каждого студента, предлагая персонализированные

уроки, тесты и задания. Это позволяет молодежи обучаться в своем собственном темпе и наиболее эффективно использовать свое время [4].

Интерактивные образовательные платформы также способствуют коллаборации и обмену знаниями между молодыми учеными. Форумы, чаты, группы обсуждения и совместные проекты позволяют молодежи общаться, делиться своим опытом и идеями, а также находить партнеров для совместных научных исследований.

Использование интерактивных образовательных платформ в научной сфере также способствует овладению высокими технологиями, которые являются неотъемлемой частью современной науки [5]. Молодежь приобретает навыки работы с программным обеспечением для анализа данных, виртуальной реальности, искусственного интеллекта и многими другими технологиями, которые будут востребованы в будущем научном сообществе.

Интерактивные образовательные платформы играют ключевую роль в современном образовании молодежи в научной сфере. Они предоставляют доступ к обширным знаниям и ресурсам, стимулируют учебную активность и интерес к научным дисциплинам, а также обеспечивают гибкость и индивидуализацию обучения [6]. В ходе нашего обсуждения мы выяснили, что интерактивные образовательные платформы представляют огромный потенциал для молодежи, стремящейся к научным знаниям и исследованиям. Они создают возможности для самостоятельного изучения и экспериментирования, помогают развивать критическое мышление и навыки решения проблем, а также способствуют формированию сообщества молодых исследователей.

Однако важно помнить, что на пути к максимальной реализации потенциала интерактивных образовательных платформ могут возникнуть определенные вызовы, такие как необходимость обеспечения качественного контента, адаптации под различные стили обучения и решение проблем доступности. В целом, интерактивные образовательные платформы представляют собой мощный инструмент для вовлечения молодежи в научную сферу. С их помощью мы можем вдохновить новое поколение ученых и исследователей, обеспечивая им доступ к знаниям и возможности для творчества и инноваций. Развитие и поддержка таких платформ является важным шагом на пути к научному прогрессу и развитию общества в целом.

Литература:

1. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. *Ученый XXI века*, (3-1 (16)), 26-28.
2. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. *Молодой ученый*, (21), 90-92.
3. Кузиев, Б. (2023). Искусственный интеллект в образовании. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 14-17.
4. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). Образование и искусственный интеллект. *Экономика и социум*, (5-2 (108)), 786-789.
5. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. *Ученый XXI века*, 1, 43.
6. Муртазина, Д. Р. (2023). Методики преподавания и изучения английского. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 139-145.
7. Шакирова, Л. Ф., & Муртазина, Д. Р. Применение аудирования в обучении. *Учёный ххi века*, 77.
8. Эмиль, М. (2023). Области знаний для робототехнического проектирования. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.
9. Якименко, И. В., каршибоев, Ш. А., & муртазин, Э. Р. (2023). Специализированное машинное обучение для радиочастот. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 1196-1199.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI ART-PEDAGOGIKA VOSITASIDA TARBIYALASH

Keldiyorova Manzura G'aybullayevna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Pedagogika va o'qitish
metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda Art-pedagogikadan keng qamrovli foydalanish xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: texnologiya, estetik tarbiya, go'zallik, axloq, ma'naviyat, kreativlik, komil inson, ruhiyat, psixologiya, ijodiy fikrlash, qobiliyat.

Boshlang'ich ta'lim kelajak poydevoridir. O'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim va tarbiya uyg'unlikda berib borilsa, kelajakda yetuk shaxs bo'lib yetishida dasturamal bo'lib xizmat qiladi. Jamiyatning gullab yashnashi va taraqqiy etishi yoshlar salohiyatiga bog'liq jarayon hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim davrida egallangan bilimlar kelgusi bilimlarni o'zlashtirish uchun poydevor vazifasini o'taydi. Yosh avlodni har tomonlama mukammal qilib voyaga yetkazish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelmoqda. Salohiyatli bilimli, yoshlarni tarbiyalashda esa umumiy o'rta ta'lim muassasalari va pedagoglarning o'rni katta ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodni zamon talablariga mos ravishda kreativ fikrlaydigan qilib tarbiyalash lozim. Bunda nafaqat ta'lim tashkilotlari balki, oila va jamiyat a'zolarining roli ham katta. Shaxs tarbiyasi nihoyatda nozik jarayon hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim davri inson shakllanishida va ongi taraqqiy etishida dastlabki zinapoyani qo'yadi. Shunday ekan boshlang'ich sinf o'qituvchisini zimmasida ulkan vazifa va mas'uliyat borligi shubhasiz va ravshandir. Har bir pedagogni vazifasi vatan ertasi bo'lgan yoshlarga sifatli ta'lim va mukammal tarbiya berib uni hayotga tayyorlashdan iborat. Bu jarayon esa o'z navbatida pedagoglardan mashaqqat va ulkan sabrni talab etadi.

Art-pedagogikasi san'at va pedagogika uyg'unligida bolalarni san'at orqali tarbiyalashdir. Art - pedagogikasi vositasida deviant xulqli bolalar ruhiyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin.

Shaxs ruhiyatini tarbiyalashda art-pedagogikasidan keng qamrovli foydalanish yaxshi samara beradi. Art-pedagogikasi shaxs ruhiyati va psixologiyasiga samarali ta'sir etish bilan bir qatorda, bolaning ijodiy fikrlashiga ham turtki bo'ladi. Ushbu yondashuv san'atning barcha turlarini qamrab oladi va pedagogik jarayonlarda samarali qo'llashni talab etadi. San'atning barcha tarmoqlari orqali bola xarakter xususiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishga erishish mumkin. San'at insonning nafaqat ruhiyatiga, balki tafakkuriga, his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatuvchi omildir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini art-pedagogikasi yordamida tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar :

- Bolada go'zal fazilatlar va namunali xulqni shakllantirish.
- Ruhiyatida sodir bo'ladigan salbiy qarashlarni, san'at yordamida bartaraf etish.
- Komil inson obrazini aks ettirish.

Bola tarbiyasi nihoyatda nozik jarayon hisoblanib, vaqtida bartaraf etilmagan nuqsonlar kun kelib o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmaydi albatta. San'at xususida P.P.Bloniskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy va boshqa olimlar quyidagi fikrlarni ta'kidlagan. "San'at bu – insonni tarbiyalash, rivojlantirish va o'qitishda samarali omil "deya ta'rif berishgan. San'at orqali inson ma'naviya tafakkurini sayqallashga erishish mumkin. San'at shaxsning his-tuyg'ulariga emotsional ta'sir ko'rsatadi. Art –pedagogikasi boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashga ham undaydi. Demak san'at bolaning ruhiyatiga ta'sir etish bilan bir qatorda, uning aqliy faoliyatiga ham ijobiy ta'sir etadi. San'at bolada estetik tarbiyaning shakllanishiga ham zamin yaratadi. Estetik tarbiyaning tarkib topishi esa ma'naviy axloqning vujudga kelishiga sabab bo'ladi. O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ham art-pedagogikasi yordamida islohotlarni amalga oshirish keng qamrovli yo'lga qo'yilsa, o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida kuzatiladigan nuqsonlarni bartaraf etishga erishish mumkin. Yevropa mamlakatlarida esa ushbu sohadan keng miqiyosda foydalaniladi. Mutaxassislar bola o'z qo'llari bilan chizgan rasmlari, yoki yaratgan ijodiy ishlari orqali ham uning psixologiyasiga yetarlicha tashxis qo'yishga muvaffaq bo'ladilar.

San'at pedagogikasi – pedagogikaning bir tarmog'i hisoblanib, ushbu tarmoqda bola shaxsini tarkib toptirish, tarbiyalash va har qanday o'qitiladigan fanlarni san'at bilan integratsiya

qilish tushuniladi. Ushbu turda an'anaviy ta'lim tizimidan biroz chekingan holda ijodiy yondashish, dars jarayonlariga yangilik olib kirish nazarda tutiladi. San'at pedagogikasi vositasida bolaning o'z-o'zini shaxs sifatida anglashini shakllantirish, bolada ijtimoiy –madaniy munosabatlarni tarkib toptirishga erishiladi. Art terapiyaning quyidagi turlari vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalab, borish nazarda tutiladi.

- Art –terapiya
- Musiqa terapiyasi
- Raqs terapiyasi
- Drama terapiyasi
- Ertak terapiyasi
- Biblioterapiya

Yuqorida ko'rsatilganlarning barchasi bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Art-terapiya bolada ijobiy xususiyatlarni shakllantirish bilan bir qatorda, dunyoga o'zgacha nazar bilan boqishga hamda hayotdan zavqlanish kabi tuyg'ularni uyg'otadi. Bilamizki ayrim boshlang'ich sinf o'quvchilari psixologiyasida turli o'zgarishlar sodir bo'lib turadi. Ya'ni har bir bolaning psixologiyasi tom ma'noda bir-biriga o'xshamaydi. Ayrimlarida qo'rquv, xafagarchilik va boshqa holatlar kuzatilishi mumkin. Mana shunday vaziyatda ularning ruhiyatiga art-texnologiyasi yordamida davo choralarini izlash lozim bo'ladi.

“Art-terapiya” atamasini so'zma-so'z tarjima qilsak, san'at bilan davolash jumlasini hosil bo'ladi. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, ilk bor ushbu jarayonni rassom Adrian Xill tomonidan 1938-yilda sil kasalligi bilan ishlash jarayonida kiritgan. Art terapiyasi AQSh da ikkinchi jahon urushi paytida fashistlar lageridan olingan bolalar bilan qo'llanilgan. Bundan ko'rinib turibdiki art-terapiyasi tushunchasi bundan bir necha yillar oldin ham mavjud bo'lgan va insonlar bu sohadan keng miqiyosda foydalanishgan. Art-terapiyaning asosiy maqsadi shaxsni o'z-o'zini namoyon qilish, o'z-o'zini qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish, ruhiyatini barqarorlashtirishdan iboratdir. Art terapiyasining yana bir ustuvor jihati insonning ichki “meni” ni san'at orqali yuzaga chiqarishdir. Umumiy qilib aytganda art-terapiya –bu tasviriy san'atga asoslangan terapiya bo'lib, o'qishda va ijtimoiy muhitda moslashish jarayonini bir muncha qiyin kechayotgan bolalarni ijobiy tomonga o'zgartirish hisoblanadi. Art-terapiya yordamida insonning hissiy holatini sezish mumkin. Shu bilan bir qatorda stress, depressiyani oldini olish, hissiy barqarorlikka erishish.

Art pedagogikasi nafaqat xulqi og'ishgan bolalarni tarbiyalashda, balki barcha o'quvchilarni ruhiyatiga ijobiy ta'sir etadi. Shu bilan bir qatorda san'at orqali kreativ fikrlash omilini yuzaga chiqarish mumkin. San'at insonni tafakkurini go'zallashtirishga, uyg'oqlikka chorlaydi. Pozitiv fikrlashga undaydi, estetik tarbiya jihatlarni tarkib toptiradi. Estetik immunitet – bu shaxsni ma'naviy shakllantiruvchi o'ziga xos xususiyat. Go'zallikdan go'zallikni ajrata olish, xatti-harakatlar va fazilatlarni sayqal toptirishga erishiladi. Tarbiya jarayonida art pedagogikasidan keng qamrovli foydalanish ko'nikmalarini tarkib toptirishdan iborat. Art –pedagogikaning mazmun –mohiyati ta'lim –tarbiyada badiiy mohiyatni tarkib toptirish, shaxsni san'at vositalari orqali rivojlantirishdan iborat. An'anaviy dars jarayonlari bilan bir, qatorda art pedagogikasiga asoslangan noodatiy muhitni ta'lim tizimiga tatbiq etilsa bolaning o'zlashtirish ko'rsatkishi, odob –axloqi yuksak darajada ilg'orlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov “Umumiy pedagogika “ Toshkent -2018.
2. B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti “ Toshkent-2017.
3. K.R.Suvanov “San'at bilan yashash va ruhiy barqarorlikka erishish “ Samarqand -2023 uslubiy qo'llanma.
4. R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev “Pedagogika “ Toshkent-2011 darslik.
5. I.Karimov “Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch “asari.
6. Ziyonet tarmoqlari.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GEOMETRIYA ELEMENTLARINI O'RGATISHNING AHAMIYATI

Keldiyorova Manzura G'aybullayevna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Pedagogika va o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rgatishning ahamiyati va o'ziga xosliklari xususida fikr yuritiladi

Kalit so'zlar: matematika, geometrik figuralar, tasavvur, fazoviy shakllar, tushuncha, nazariya, kesma, to'g'ri chiziq, nur, egri chiziq.

Vatanimiz, boy tarixga va ko'plab ilmiy meroslarga ega yurtidir. Tarixda ko'plab buyuk bobokalonlarimiz o'zlarining yetuk saviyadagi ilmiy izlanishlari va yozgan asarlari orqali, dunyoga dovrug' taratishdi. Bobolarimizdan bizgacha necha minglab ma'naviy va ilmiy asarlar yetib kelgan. Shu jumladan Matematika fani rivojlanishida ham ajdodlarimizning o'rni beqiyosdir. Algebra va geometriya fanlari rivojlanishida, ko'plab matematik allomalarimiz bir qancha izlanishlar olib borishgan. Al-Xorazmiy, Ali –Qushchi, Ahmad al –Farg'oni, Abu Rayhon Beruniy va boshqalar. Fan rivojlanishi va taraqqiy etishi, bir necha yillar mobaynida amalga oshuvchi jarayon hisoblanadi. Fan yanada rivojlanishi va taraqqiy etishida, bugungi kun yoshlari ham o'zlarining bilim va zakovatlarini amalda qo'llagan holda, tizimli islohotlarni amalga oshirishi zarur. Matematika fani qadim zamonlardan beri rivojlanib, taraqqiy etib kelayotgan fan hisoblanadi. Yildan yilga fan taraqqiyotida olib borilgan islohotlarning chegarasi yo'q. Yangidan yangi texnologiyalar texnologiyalar va ixtirolar yaratish negizida matematika fanining o'rni beqiyosdir.

Tadqiqot jarayonida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Ta'lim to'g'risidagi qonun va mavzuga oid turli adabiyotlar, metodik qo'llanmalardan foydalanildi.

Matematika fani yosh avlod fikrlash qobiliyatini yanada kengaytirish, o'stirishga xizmat qiladi. Matematik bilimlarga ega bo'lgan yoshlarning kreativ fikrlash ko'nikmasi ham yaxshi shakllangan bo'ladi. Matematika insonning tasavvur doirasini kengaytiradi. Shu bilan bir qatorda, boshqa fanlarni o'zlashtirilishida ham poydevor vazifasini o'taydi. Matematika fani bizni o'rab turgan olam, undagi barcha sir-u, sinoatlarni ongli ravishda tushunish, idrok etish, turli qonuniyatlarni tahlil qila olish kabi ko'nikmalarni shakllanishida bevosita muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf matematika kursi nazariyasida algebra va geometriya elementlari birgalikda o'zaro uzviylikda, o'qitiladi. Boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'qitilishidan asosiy maqsad, o'quvchilarda dastlabki sodda tushunchalarni va fanga oid tasavvurlarni shakllantirishdan iborat. Boshlang'ich eng sodda geometrik figuralar bilan tanishtirish, ularning xossalarni o'quvchi ongida shakllantirish lozim.

1-sinf matematika kursi nazariyasida, o'quvchilarni geometrik figuralar va ularning nomlari va xossalari bilan tanishadilar. Ularning tasavvurida shakllar haqidagi qonunlar turli qonuniyatlarga gavdalanitiriladi. 1-sinfda o'quvchilar asosan uchburchak, to'rtburchak kabi geometrik figuralar haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar. 2-sinfda esa, ko'pburchak, to'rtburchaklar haqida yanada ko'p ma'lumotlarga ega bo'ladilar. 3-sinfda esa, o'quvchilar to'rtburchaklar mavzusiga doir ko'pgina boshqa ma'lumotlarga ega bo'ladilar. 4-sinfda esa, nisbatan mavzular ko'lam va saviyasi biroz bo'lsada murakkablashadi. 4-sinf matematika darsligida, fazoviy figuralar to'g'risida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Umuman olganda, 4-sinfda o'quvchilar jami 4 yil mobaynida o'rgangan bilim va ko'nikmalarini umumlashtiradilar. 1-sinfda o'rganiladigan geometrik tushunchalar, taqdim etilgan dasturiy materialni o'rganishda, o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

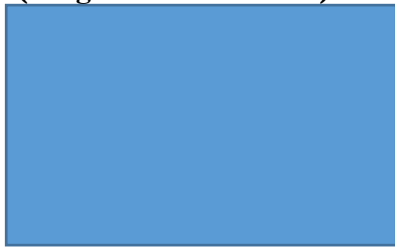
1. Turli buyumlarning rangi, o'lchamlari, shaklini va eng asosiysi nimaga mo'ljallanganligiga qarab, uning xossalarni aniqlay olishi;

2. O'xshashliklarga ko'ra shakllarni o'zaro taqqoslash;

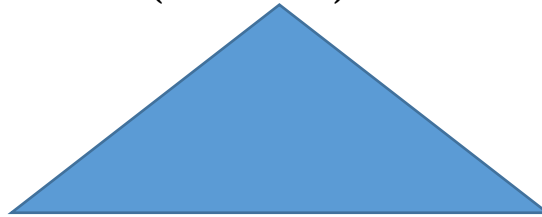
3. Fazoviy tasavvurlarni oydinlashtirish.

O'quvchilar boshlang'ich sinfda 4 yil mobaynida, geometrik shakllarning sodda va oddiy toifadagi turlari bilan tanishadilar. Ularning yuzi, perimetri, hajmi kabilarni topishga o'rganadilar. Shakllarning xossalarni va ko'plab qonuniyatlarini kundalik hayotga tadbqiq etib ko'radilar.

(To'g'ri to'rtburchak)

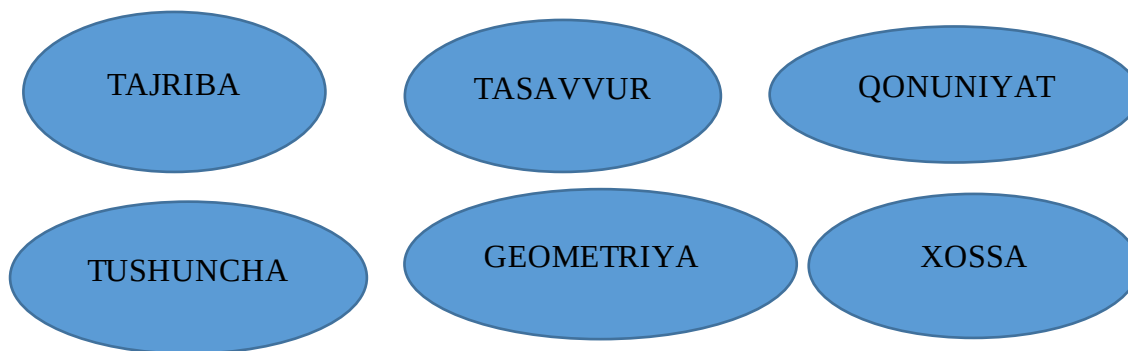

(Uchburchak)

1-rasm. Geometrik shakllardan namunalar

Yuqori sinfga o'tganlaridan keyin esa, ushbu o'rgangan bilimlari yanada kengayadi, yanada mustahkamlanadi. Dars jarayonlarida geometriya elementlari haqida so'z yuritilganda, iloji boricha o'qituvchi ko'rgazmalilikdan foydalanish talab etiladi. Chunki ko'rgazmali qurollar vositasida dars jarayonlari tashkil etilsa, o'quvchida yangi mavzu haqida tasavvur va tushuncha hosil bo'ladi. Ko'z bilan ko'rish orqali geometrik shakllarni eslab qolish ko'rsatkichi oshadi. Ko'rgazmali qurollar nafaqat dars sifatiga, balki o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini ham oshirishga sabab bo'ladi.

2-rasm. Geometriya fanining asosiy obyektlari.

Boshlang'ich sinflarda, geometriya elementlarini o'qitilishidan yana bir asosiy maqsad, o'quvchilarni kundalik hayotda duch keladigan turli muammoli masalalarga yechim topishni bola ongida shakllantirish. Bilamizki, matematika fani hayotimizning ajralmas bir bo'lagidir demakdir. Turli vaziyatlarda turli xil holatlarda, inson matematik bilimlarni kundalik hayotga tatbiq etish orqali ko'plab natijalarga erishadi. Shunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilarida, fanga bo'lgan muhabbatni uyg'ota bilish, turli zarur bilim, ko'nikma, malakalarini oshirib borish, boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasi hisoblanadi. Geometriya elementlarini o'quvchilarga tushuntirish jarayonida, kundalik hayot bilan uzviy bog'liq holda bilimlar berib borilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Hozirda maktabgacha ta'lim muassasalarida ham bolalarga matematik bilimlar berib kelinmoqda. O'quvchilar oz bo'lsada maktabgacha ta'lim muassasalaridan dastlabki tushunchalarni egallab kelishmoqda. Maktab davrida esa, matematik bilimlar, tushunchalar saviyasi yanada kengayadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari geometrik tushunchalarni o'rganishda, biroz qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Lekin boshlang'ich sinf o'qituvchisi yuzaga keladigan turli xil muammolarni yechimini izlashi, dars sifatini yaxshilashi zarur. Dars jarayonlarini tashkil etishda, zamonaviy texnologiyalardan foydalanilsa, dars samaradorligi oshadi, o'quvchilarni yangi bilimlarni o'zlashtirish ko'rsatkichi yuqorilaydi. O'qituvchi darsda faqatgina darslik bilan cheklanib qolmasdan balki zamonaviy ta'lim texnologiyalarni ham dars jarayonlarida qo'llashi muhim ahamiyatga ega. Umumiy qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rganish, osondan qiyinga tomon tamoyili asosida olib boriladi. Dastavval oddiy, sodda tushunchalar yetkaziladi, so'ngra sinflar bo'yicha mavzular ko'lam va saviyasi ortib boradi. O'quvchi matematik bilimlarni egallash orqali, uning tasavvur doirasi, mantiqiy va kreativ fikrlash ko'nikmasi shakllanadi. Geometriya elementlarini o'qitish boshlang'ich matematika kursining asosiy vazifalaridan biri demakdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi geometriyaga oid dastlabki bilimlarni o'quvchida yaxshi shakllantira olishi, turli

geometrik figuralarga oid qonuniyatlarni ochib bera olishi zarurdir. Geometriyada fazoviy figuralarning turlarini, ularning o'ziga xos xossalari o'quvchiga to'g'ri va sifatli yetkazib bera olishi, keyinchalik ularni yuqori sinflarda o'rganadigan ko'plab boshqa geometrik bilimlarni o'zlashtirishida, dasturamal bo'lib xizmat qiladi. Zero har bir yosh avlod yurtning ertasi, vatan kelajagidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. E. Jumayev, Z. G. Tadjieva "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi".
2. S. Alixonov "Matematika o'qitish metodikasi".
3. M. Jumayev "Matematika o'qitish metodikasi".
4. Y. I. Perelmon "Qiziqarli matematika".
5. A. Y. Narmanov "Analitik geometriya".

PROSPECTS FOR ORGANIZING INDEPENDENT LEARNING IN PROFESSIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Kodirova Nazokatkhon Khusniddin kizi

Master's student at the faculty of "Pedagogy and psychology"
of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Annotation. In today's world, adapting to the changing demands of the educational system and making learning processes more efficient is increasingly necessary. In particular, directing students toward independent learning in professional education institutions is a pressing need. Independent learning encourages students to work on their own, developing skills such as problem-solving, creative, and critical thinking. This article extensively discusses the organization and prospects for the development of independent learning in professional education institutions.

Key words: independent learning, professional education, innovative technologies, virtual classrooms, digital libraries, mobile applications, personalized approach, mentorship support, self-management skills, resource access, lifelong learning

In modern education, fostering students' ability for independent learning has become increasingly important. In vocational education institutions, establishing and enhancing independent learning offers students a chance to deepen their professional knowledge independently, equipping them with skills for self-directed and effective learning. Improving independent learning processes not only elevates the quality of students' knowledge but also supports the development of their personal and professional competencies.

Organizing independent learning in professional education institutions serves several important goals [1]:

Strengthening professional knowledge—through independent study, students can deepen their knowledge in their respective fields.

Ensuring personal development – independent learning develops skills such as self-management, time management, and a sense of responsibility.

Promoting innovation and creativity – students have the opportunity to explore and experiment with new ideas during independent learning.

Several methods and approaches can be applied to effectively organize independent learning. Below are detailed descriptions of these approaches:

1. Use of Innovative Technologies

Modern technologies make the learning process engaging and interactive, enabling students to learn independently. The primary ways to apply innovative technologies in professional education include:

- Virtual classrooms: through online platforms, students can access webinars, video lessons, and other educational resources.

- Digital libraries: electronic libraries allow students to independently find the necessary information.
- Mobile applications: educational apps provide students the flexibility to learn anytime, anywhere.

2. Developing Independent Learning Programs

Each subject should have its own independent learning program. Key considerations include:

- Additional literature and resources: recommended supplementary study materials for students.
- Practical exercises: assignments and projects for students to complete independently.
- Assessment and self-assessment: tests and quizzes for students to assess their own knowledge.

3. Applying a Personalized Approach

Using a personalized approach tailored to each student's knowledge level and interests ensures effective independent learning. Key elements include:

- Personal learning plans: development plans aligned with each student's goals.
- Mentorship support: teachers provide individual advice and guidance to each student.
- Self-assessment: students track their own progress and develop strategies for improvement.

4. Encouraging Collaborative Activities

Independent learning can be combined with group learning, enhancing students' opportunities for knowledge exchange and collaboration. Examples include:

- Project-based learning: students work in teams on projects, developing professional skills.
- Problem-solving scenarios: collaborative problem-solving fosters critical thinking among students.
- Creative discussions and debates: discussions on various topics encourage students to acquire new knowledge and develop communication skills.

Several challenges may arise during the independent learning process. Solutions to these issues include:

- Low motivation – students may lack interest in independent learning. In this case, reward and incentive systems may be introduced.
- Weak self-management skills – students may struggle with time management and goal setting. Special training can help develop these skills.
- Limited access to resources – students may face restrictions in accessing necessary resources. Thus, the institution should provide modern libraries and digital resources.

As independent learning technologies continue to develop, the prospects for independent learning in professional education institutions are expanding. New technologies and digital platforms allow for enhanced educational quality, flexibility, and better-equipped students [2]:

- Lifelong learning: independent learning technologies enable students to continue learning and update their skills throughout their lives.
- Global collaboration: digital platforms create opportunities for students worldwide to collaborate, facilitating knowledge sharing and new perspectives.
- Personalized learning: in the future, technologies will further enable personalized learning by adapting to each student's unique learning style and pace.

Additional tools for improving independent learning [3]:

1. Digital platforms and applications

- Using digital platforms and mobile applications is essential for effectively organizing independent study in professional education. These tools provide students with opportunities to search for information, study lessons, and perform self-assessment.
- Platforms like Coursera, EdX, and Udacity: these sites allow students to study professional and practical courses independently.
- Google Classroom, Microsoft Teams: these platforms help manage class materials, assign tasks, and monitor progress.

- Quizlet and Kahoot: these applications enable creating tests and exercises to reinforce independent learning.

2. Independent projects

- Incorporating projects into the independent learning process enhances students' critical and analytical thinking skills. Project-based learning engages students in practical activities and prepares them to address real-world issues.

- Practical research projects: students conduct research on specific problems related to their field of study.

- creating new products or services: this approach allows students to showcase their creative abilities and develop new ideas.

- Professional simulations: in professional education, practical exercises simulate various occupational situations, such as healthcare, technical services, and other fields.

3. Mentoring and coaching

- Mentoring is the process of guiding independent learning through teachers and experienced professionals. In this process, the teacher serves as a mentor to assist the student's development.

- Individual consultations: students can receive personalized advice on programs aligned with their interests.

- Conversations with professional mentors: mentors share their experiences and provide valuable advice to students.

- Development plans: students work with mentors based on their personal growth plans.

4. Investing in Independent Learning Technologies

- To increase the effectiveness of independent learning, professional education institutions need to invest in essential infrastructure and technologies.

- Modernizing learning resources: investment in modern digital tools and teaching technologies creates a comfortable learning environment for students.

- Provision of technical tools: necessary devices, internet access, and technical support should be provided to students.

- Training and seminars: preparing teachers to use technologies effectively to support independent learning is crucial.

New assessment methods in independent learning can help better reflect students' progress.

- Portfolio assessment: collecting and assessing students' creative works, projects, and assignments helps evaluate their learning level.

- Self-assessment: allowing students to analyze their knowledge and assess themselves supports personal development.

- 360-degree assessment: objective results can be achieved through evaluations by teachers, peers, and students themselves[4].

Applying the above methods and recommendations is vital for enhancing independent learning in professional education institutions. Independent learning technologies are essential for strengthening students' learning processes, encouraging self-development, and building professional skills. Furthermore, training teachers to use technology effectively, providing necessary infrastructure, and improving student assessment systems can further enhance the independent learning process.

Developing independent learning technologies in professional education institutions is crucial for the modern educational system. Independent learning actively engages students, improves the quality of teaching, and prepares them for future professional activities. At the same time, integrating technology into the learning process allows for flexible and effective learning, introducing teachers to new methods, and advancing independent learning through tailored curricula.

List of used literature:

1. Smith, M. K., & Doyle, M. (2018). "Independent Learning: Theories and Approaches in Educational Development." *Educational Development Review**, 28(4), 45-60.

2. Qayumov, A. (2021). *Organizing the Learning Process in Professional Education on the Basis of Independent Learning*. Tashkent: Ministry of Education of the Republic of Uzbekistan.
3. Boud, D., & Feletti, G. *The Challenge of Problem-Based Learning*. London: Kogan Page.
4. Blaschke, L. M. (2012). "Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning." *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 13(1), 56-71.

TABIY FANLARNI TUSHUNTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Kosimova Yanglish Baxtiyarovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti, "Fizika va uni
o'qitish metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Innovatsiya – bu yangilik, innovatsiya – bu rivojlanish, innovatsiya – bu takomillashish. Hayotimizning har bir jabhasida bu atamaga ko'plab marotaba duch kelamiz. Xoh ta'lim, xoh tibbiyot, xoh ishlab chiqarish bo'lsin bugungi kunda hech bir jabhani innovatsiyasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy qilish yangilik yaratish, ijodkorlik qobiliyatining oshishiga, mahoratli va bilimli shaxslarning yetishib chiqishiga sabab bo'ladi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, innovatsion faoliyat, yangilik, ixtiro, ta'lim tizimi, pedagog, metod, usul, tabiiy fanlar, fizika, biologiya, geografiya.

"Innovatsiya" inglizcha so'zdan olingan bo'lib, "yangilik kiritish", "yangilik" degan ma'nolarni anglatadi. Muhtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlab o'tganlaridek, "Innovatsiya bo'lmas ekan, hech bir sohada raqobat, rivojlanish bo'lmaydi. Bu sohadagi o'zgarishlarni xalqimizga keng targ'ib qilmasak, odamlarda ko'nikma paydo qilmasak, bugungi davr shiddati, fan-texnikaning mislsiz yutuqlari bilan hamqadam bo'lolmaymiz" [1].

Ta'lim tizimi nafaqat mamlakatimizda, balki butun dunyo miqyosida eng kerakli va asosiy sohalardan biridir. Ta'lim tizimini rivojlantirmasdan boshqa soha yo'nalishlarida yuksalishga erishib bo'lmaydi.

Hozirgi zamon ta'lim tizimini rivojlantirishda, ayniqsa, innovatsion texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan har bir shaxs bu yo'nalishda yuksak bilim va mahoratga ega bo'lsa tizim faoliyati muvaffaqiyatli natijalarga erishadi. Bugungi kunda yoshlarimizga ta'lim berish jarayonida an'anaviy usul va metodlardan tashqari, innovatsion, hozirgi zamon bilan hamnafas metod va usullardan foydalanib dars o'tishning samarasi yuqoriligi tajribali pedagoglar tomonidan e'tirof etilmoqda.

Yangi O'zbekiston ta'lim tizimi xalqaro standartlarga hamnafas tarzda PISA, PIRLS, STEAM kabi texnologiyalarning o'qitish jarayonidagi tadbiqini, natijasini bir necha yillardan buyon kuzatib, tahlil qilib kelmoqda. Bu usulda ta'lim berish an'anaviy usulda ta'lim berishdagi samaradorlikdan ancha yuqori ko'rsatkichlarni qayd etdi. Faqat bilim tarafdin emas, o'quvchining diqqatini jamlashi, xotirasining rivojlanishi, ijodkorlik qobiliyatining namoyon bo'lishida ham bu kabi innovatsion texnologiya va metodlarning afzallik taraflari namoyon bo'lmoqda.

Pedagoglik – buyuk san'atdir. Bu san'atga o'qituvchi osongina, o'z-o'zidan erisha olmaydi. Mashhur pedagog Yan Amos Komenskiy "O'qituvchilik yer yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb" ekanligini ta'kidlaydi [2]. Shunday ekan, pedagog ham san'atkor, ham psixolog, ham ota-ona, ham tarbiyachi, ham aktyor bo'lishi juda muhimdir. O'quvchilar tabiat haqidagi fanlar majmuini boshlang'ich sinf bosqichidan o'rganib kelishadi. Yaqin vaqtlardan "Tabiiy fanlar" joriy etildi va bu fan orqali o'quvchilarda kichik yoshdan boshlab tabiatga muhabbat, tabiiy shart-sharoitlarni kuzatish va kelib chiqish sabablarini o'rganish imkonini berdi. Tabiiy fanlar majmuiga fizika, biologiya, geografiya fanlari mujassamlashgan va bu fanlarni bir-biriga bog'lab, bir-birini to'ldirgan holatda tushuntirish imkonini beradi. Fizika fani "tabiat" haqidagi

fandir, ya'ni atrof-muhit, butun borliqni fizika fani orqali tushunish imkoniga ega bo'lamiz. Maktab ta'lim tizimida ham, oliy ta'lim tizimida ham fizika darslariga o'quvchilarni jalb qilish, qiziqtirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish samaradorligi anchagina yuqori ko'rsatkichga ega. O'quvchilar tabiat hodisalarini tushunish, unda bo'layotgan har bir jarayon va qonuniyatlarning mohiyatini anglashlari uchun ko'rgazmalilik, namoyish etish metodlaridan foydalanish samaradorligi ancha yuqori.

Masalan, kundalik turmushimizda sodir bo'ladigan har qanday hodisa va jarayonning sodir bo'lish sabablari, qanday qonun va qoidalarga amal qilishi har qanday o'quvchi uchun qiziqarli. Bugungi kunda, ta'lim tizimida eng keng tarqalgan metodlardan "Klaster", "Venn diagrammasi", "BBB", blits-so'rov, aqliy hujum kabi metodlar anchagina keng taqirlalgan. Fizika fanidan ushbu metodlarni umumlashtirib, "FIZIKA DARAXTI"ga jamlash mumkin, ya'ni o'quvchi o'tilgan mavzular bilan yangi mavzuni bog'lashda fizika daraxti shoxlari va mevalarini to'ldirishga harakat qiladi. Bu kabi metodlarni jamoaviy yoki kichik guruhlariga bo'lib ishlash yuqori samaradorlikka ega bo'ladi. Fizika fanidan yangi mavzuni tushuntirishda, qonun va qoidalarining mohiyatini ochib berishda atrofimizdagi, turmushimizdagi sodir bo'layotgan har qanday holat bilan bog'lash ham yuqori samara beradi. Biologiya fani "hayot haqidagi ta'limot"dir. Biologiya fani orqali hayotimizda mavjud mikro va makro darajadagi hayotiy sikllarni kuzatish, o'rganish imkoniga ega bo'lamiz. Biologiya fanlarida o'quvchilarni ijodkorlikka chaqirish, hayotiy organizmlarning faoliyati haqida ilmiy-ommabop filmlardan foydalanish ham mumkin. Geografiya fani "yerni chizaman" ma'nosini beradi va o'z navbatida bu fan ham tabiat haqidagi unda sodir bo'ladigan jarayonlar haqidagi fan hisoblanadi. Yuqorida aytib o'tilgan metod va usullardan tabiiy fanlarni tushuntirishda ham, har bir fanni alohida o'tishda ham foydalanish yuqori natijalarga olib keladi. Bu kabi usul va metodlar o'quvchilarni nafaqat fanga qiziqtiradi, balki ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi, jamoada birdam, ahil bo'lib ishlash ko'nikmasini ham shakllantiradi. Innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimiga kirib kelishi natijasida bir qator yangilik va rivojlanishga yo'l ochildi. Jumladan, elektron ta'lim joriy etildi. Bunga sabab esa, ma'lumotlar ma'lumotlarning katta oqimidir [3].

Har qanday fanga o'quvchini qiziqtirish, jalb etish uchun o'qituvchidan yuksak mahorat va bilim talab etadi. Demak, zamonaviy pedagog nafaqat mutaxassisligi yuzasidan bilim va malakaga, balki zamon bilan hamnafas holda har qanday yangilik va rivojlanishdan ham xabardor bo'lishi lozim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.president.uz
2. <https://uz.goodinternet.org/uz/>
3. G.Yuldasheva, H.Shermatova "Ta'limda innovatsion texnologiyalarning qo'llanilish istiqbollari". Science and Innovation (International scientific journal volume I issue 8) 2022.

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ И САМООРГАНИЗАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ХИМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Корневская Наталья Юрьевна

Преподаватель ГБПОУ НСО «Новосибирский
химико-технологический колледж им. Д.И. Менделеева»

Аннотация. Работа посвящена проблеме создания инструментов для формирования функциональной грамотности и самоорганизации студентов. Функциональная грамотность рассматривается как умение применять в жизни полученные знания и навыки. Для приобретения профессиональных навыков необходимы механизмы формирования. Рабочая тетрадь как средство развития самоорганизации студентов профильных химических специальностей.

Ключевые слова: функциональная грамотность, самоорганизация, рабочая тетрадь, средства обучения, колледж.

В структуре качественной профессиональной подготовки особую роль играет способность личности к постоянному самосовершенствованию, сохранению и развитию своего творческого потенциала. Наиболее эффективно эти качества формируются в условиях инновационных образовательных систем.

Новшеством ФГОС СПО нового поколения стал демонстрационный экзамен, целью которого является изменение требований к задачам и формам оценки успешного освоения студентами образовательных программ. В связи с этим первостепенной задачей преподавателей становится формирование функциональной грамотности будущего выпускника.

Функциональная грамотность — это способность применять приобретённые знания, умения и навыки для решения жизненных задач в различных сферах. Её смысл — в метапредметности, т.е. синтезировании всех предметных знаний для решения конкретной задачи.

Государственная итоговая аттестация (ГИА) по образовательным программам СПО сегодня представляет собой систему, при которой решение обучающимися практических заданий, свидетельствующих об освоённости ими профессиональных и общих компетенций, осуществляется в реальном времени в присутствии профессиональных экспертов. Студенты рассматриваются как молодые сотрудники компаний. Формирование функциональной грамотности будущего выпускника начинается с 1 курса, в связи с этим должна быть выстроена система заданий, направленных на достижение данной цели.

В системе школа – колледж – вуз переход обучающегося от школьного обучения к стандартам системы СПО нуждается в сопровождении. Необходимо уделять большое внимание не только психологической адаптации подростков, но и деятельностной составляющей процесса обучения по специальности. Началом формирования студента, как будущего специалиста, является лабораторная работа по профильным дисциплинам в соответствии со специальностью.

В рамках программы курса «Основы проектной деятельности». Модуль «Введение в специальность» была разработана рабочая тетрадь «Введение в специальность для студентов химических и химико-технологических специальностей» для первичной подготовки к обучению в рамках профессиональных модулей.

Был проведен социальный опрос, среди обучающихся 1 курса химических специальностей. По результатам опроса обучающиеся в большинстве пользовались рабочими тетрадями по различным предметам в школе и знакомы с этим видом деятельности. Следовательно, целесообразно при адаптации студентов к системе СПО использовать рабочие тетради.

Основной целью практикума является формирование базовых компетенций, развитие у обучающихся способности анализировать, творчески мыслить и использовать фундаментальные знания в процессе решения профессиональных задач, в данном случае на минимальном уровне.

Рабочая тетрадь — это учебное пособие, которое содержит набор заданий для организации работы студентов, позволяющей осуществлять исследовательскую деятельность. В качестве инструмента исследовательской активности обучающихся оптимально использовать лабораторный практикум.

В лабораторном практикуме приведены методики по соответствующим темам, использование которых позволит научить студентов работать с документацией и формулировать выводы по работе, также приведен примерный план заполнения протокола. Данный вид деятельности способствует развитию и самоорганизации студентов, поскольку работа построена так, что начиная с самых простых операций, студент несет ответственность за проводимый эксперимент. Так, например, в лабораторной работе «Калибровка мерной посуды. ГОСТ 25794.1-83» студенты самостоятельно должны выбрать лабораторную посуду необходимого объема, вид весов для взвешивания в соответствии с нормативной документацией. При неверном выборе посуды или весов полученные данные будут не соответствовать требованиям ГОСТ.

При использовании лабораторного практикума студентам рекомендуется самостоятельно разработать протокол испытания, что как раз и позволяет формировать профессиональную ответственность за деятельность как будущему специалисту. Способность применить теоретические знания для решения различных задач, а также проблем в жизненных ситуациях, и развивает функциональная грамотность обучающихся.

Одним из заданий в лабораторном практикуме является составление инфраструктурного листа, который подразумевает под собой документ, в котором указывается оборудование, инструменты и расходные материалы из расчета на одно рабочее место. Студентам следует заполнять инфраструктурный лист для каждой конкретной методики (это поможет научиться в дальнейшем осуществлять грамотный подбор оборудования и расходных материалов). Данное задание помогает формировать у обучающихся навыки самоорганизации, поскольку перед ними стоит задача выбора необходимого из всего имеющегося набора химической посуды и оборудования.

В завершении курса «Введение в специальность» можно применить деловую игру. Для этого подгруппу студентов делят на две группы – одна группа выполняет лабораторную работу, другая группа становится экспертами, оценивающими своих товарищей. После завершения модуля группы меняются ролями. Для данной игры необходимо выбрать такую методику, чтобы за два академических часа обе группы смогли проиграть обе роли деловой игры. Так, можно предложить в качестве деловой игры анализ жесткости водопроводной воды в соответствии с ГОСТ 31954-2012 «Вода питьевая. Методы определения жесткости». Данная методика оптимально подходит для проверки приобретенных компетенций в пройденном курсе, поскольку является многофункциональной методикой. Выбор лабораторной посуды и реактивов обеспечит проверку самоорганизации студента при выполнении анализа, процесс подготовки растворов и титрование позволит оценить приобретенные умения и навыки, оформление отчета и представление результатов покажет уровень сформированности профессиональных компетенций.

Такая деловая игра требует подготовки. Критерии оценки рекомендуется разрабатывать преподавателю совместно со студентами. Это поможет студентам актуализировать знания и навыки, полученные при освоении образовательной программы. Критерии оценки – набор аспектов для измерения навыков и квалификации конкурсантов, в нашем случае студента. Критерии широко используются в Чемпионатах профессий «Профессионалы» по различным компетенциям, в том числе по компетенции «Лабораторный химический анализ», а также при проведении Демонстрационного экзамена. Составленные совместно с преподавателем критерии, отработанные в игровой форме, способствуют формированию мотивации к изучению нового учебного материала.

В заключении можно отметить, что рабочая тетрадь является современным способом ведения учебного процесса, в особенности для системы среднего профессионального образования. Студенты, работающие с тетрадью, учатся выявлять и ставить проблему, искать известные и необычные пути к цели, сопоставлять, делать умозаключение. Именно это позволяет поставить обучающихся в позицию исследователей. Что в конечном итоге работает на формирование профессиональных навыков.

Было проведено сравнительное исследование успеваемости студентов, поступивших на базе основного общего образования (9 классов) и среднего общего образования (11 классов). Анализ показал, что студенты первого курса, поступившие на базе 9 классов и прошедшие программу курса «Основы проектной деятельности. Модуль «Введение в специальность» ежегодно показывают стабильно более высокие результаты обучения по учебным практикам «Техника лабораторных работ», «Неорганический синтез», «Органический синтез» и иным профессиональным модулям. Абсолютная и качественная успеваемость достигает 100%, в отличие от успеваемости студентов, поступивших на базе 11 классов и не прошедших данный учебный курс.

Лабораторный практикум может быть успешно реализован как для студентов профильных специальностей в полном объеме, так и частично для студентов не профильных специальностей.

Список используемой литературы:

1. Федеральный закон от 29.12.2012 года №273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»
2. Блинов В.И., Рыкова Е.А., Сергеев И.С. Концепция формирования функциональной грамотности студентов среднего профессионального образования//Профессиональное образование и рынок труда. – 2019 - №4, с.4-21. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-formirovaniya-funktsionalnoy-gramotnosti-studentov-srednego-professionalnogo-obrazovaniya>
3. Чубрикова О.В., Косьянова С.А., Кореневская Н.Ю. Самоорганизация как фактор развития личностного потенциала в условиях инновационного обучения. URL: <http://xn----btb1bbcge2a.xn--p1ai/blog/2022-01-13-1849>

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИЖОДИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ ВА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР

Кубаева Мавлюда Бахтиёр қизи п.ф.ф.д., (PhD).

Аннотация. Ушбу мақолада профессионал таълим муассасаларида ўқувчиларнинг ижодий компетенцияларини ривожлантиришнинг дидактик асослари таҳлил қилинган. Бугунги глобаллашув ва тезкор иқтисодий ўзгаришлар шароитида ижодий қобилиятларга эга бўлган мутахассисларга бўлган талаб ортиб бормокда. Мақолада ижодий компетенцияларни шакллантиришда фаол ўқитиш методлари, ахборот технологияларидан фойдаланиш, ижтимоий ўзаро таъсир жараёни ва муаммоли ўқитишнинг аҳамияти ўрганилган. Шунингдек, ижодий муҳитни яратиш, инновацион ёндашувлардан фойдаланиш, ўқитувчиларнинг ижодий компетентлигини ошириш каби бир қатор таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Ижодий компетенция, дидактик асослар, фаол ўқитиш, ахборот технологиялари, ижтимоий ўзаро таъсир, муаммоли ўқитиш, инновацион ёндашувлар.

Замонавий таълим тизими жамиятнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиётига мос келадиган, ижодий ва инновацион фикрлайдиган шахсларни тайёрлаш заруриятини кун тартибига қўяди. Бугунги кунда иқтисодий ва технологик ўзгаришлар глобал миқёсда тезкорлик билан содир бўлаётган бир пайтда, ижодий қобилиятларга эга бўлган мутахассисларга бўлган талаб ортиб бормокда. Шунга мувофиқ, профессионал таълим муассасаларида ўқувчиларнинг ижодий компетенцияларини ривожлантириш муаммоси таълим тизимининг асосий вазифаларидан бирига айланди. Зеро, замонавий меҳнат бозорида муваффақиятли фаолият юрита оладиган, ишлаб чиқаришда инновацияларни жорий қила оладиган ва иқтисодиётнинг турли соҳаларида рақобатбардош кадрларни тайёрлаш учун уларда ижодий қобилиятларни шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Ижодий компетенциялар ўқувчиларнинг янги ғоялар яратиш, мураккаб муаммоларни мустақил равишда ҳал қилиш ва нотаниш ҳолатларда самарали ечимларни топиш қобилияти сифатида таърифланади. Ижодий фикрлашга эга кадрлар замонавий жамиятдаги турли соҳаларда: sanoat, хизмат кўрсатиш, тадбиркорлик ва бошқа соҳаларда юқори самарадорликка эришишлари мумкин. Шу боис, бугунги таълим жараёни ижодий компетенциялар ривожланиши учун қулай шароит яратиш, инновацион ёндашувлардан фойдаланиш, шунингдек, замонавий ахборот технологияларини жорий этишни талаб этади.

Ижодий компетенция ўқувчининг янги ғояларни ишлаб чиқиш, муаммоларни мустақил ҳал этиш ва нотаниш ҳолатларда самарали ечимлар топиш қобилияти сифатида таърифланади. Бугунги кун талаби бўлган инновацион ривожланиш йўлида ижодий компетенция жуда муҳим ўрин тутди, чунки ижодий ёндашув фақатгина муаммоларни оддий ҳал қилиш эмас, балки уларга янги ва оригинал ечимлар топиш, мураккаб вазифаларни натижадор бажаришга ёрдам беради. Шу боисдан, ижодий компетенциялар кўпинча келажак касбларига тайёргарлик жараёнида ўз олдига юқори мақсадлар қўядиган шахсларнинг билим ва кўникмалар

мажмуасини ташкил этади. Таълим жараёнида ижодий компетенцияларни ривожлантириш педагогик ва психологик назарияларда кўп жиҳатдан шахснинг интерактив, яъни ўзаро таъсирга асосланган фаолияти, шунингдек, мустақил ўқув фаолияти орқали шаклланади, деб қаралади. Бу назариялар инсоннинг тажриба асосида янги билимларни ўзлаштириши ва уларни янги шароитларда қўллаши ижодий жараёнинг марказида эканлигини таъкидлайди. Масалан, когнитив психология назариясида ижодий компетенция шахснинг билим, кўникма ва компетенцияларини қайта ишлаб чиқиш ҳамда уларни ижтимоий муҳитда амалда қўллаш жараёнида ривожланиши таъкидланади. Бунда ўқувчи ўз олдига янги саволлар қўя олади, уларга жавоб топиш учун тадқиқ қилишга интилади, шу орқали уларнинг ижодий салоҳияти шаклланади ва такомиллашиб бораверади.

Ҳозирги кунда профессионал таълим муассасаларида ўқувчиларнинг ижодий компетенциясини ривожлантириш асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Ижодий қобилиятларни шакллантириш ўқув жараёнининг самарадорлигини оширишда муҳим омил бўлиб, у ўқувчиларда мустақил фикрлаш ва янги ғояларни яратиш қобилиятини шакллантиради. Бу жараёни самарали ташкил этишда дидактик асослар, яъни назарий ва амалий билимларни ўз ичига олган таълим методлари муҳим роль ўйнайди. Бир қатор тадқиқотчилар таълим жараёнида дидактик асосларнинг ижодий қобилиятларни шакллантиришдаги аҳамиятини қайд этишади. Масалан, Ш. Шарипов ва Г. Шарифов (2021) таъкидлаганидек, “Педагогнинг ижодий маҳоратга эга бўлиши, унинг таълим жараёнини самарали ташкил этишида асосий аҳамиятга эга”. Бу фикрга мувофиқ, ўқитувчиларнинг ижодий қобилияти ва уларнинг дидактик ёндашувлари ўқувчиларнинг ижодий ривожланишида ҳал қилувчи омил сифатида намоён бўлади. Шунингдек, Х.М. Эгамберган ва М.М. Дўсчанова (2022) таъкидлайдиларки, “Таълим жараёнида асосий компетенцияларни шакллантириш ўқувчиларда ижодий қобилиятларни ривожлантиришни таъминлайди”. Бу ерда компетенциявий ёндашувнинг ўқувчиларда ижодийликни рағбатлантирувчи таъсири тасдиқланган. Креативликни тарбиялаш жараёнида, Ф.У. Жуманова ва А.М. Саюпова (2021) таъкидлаганидек, назарий асослар муҳим ўрин тутди: “Креативликни тарбиялаш жараёнида назарий асослар муҳим ўрин тутди.” Бунда назарий ва амалий ёндашувларнинг ижодий компетенцияларни ривожлантиришдаги аҳамияти қайд этилган. Э.Б. Олимов (2022) ўз изланишларида таълим муассасаларидаги ўқитувчиларнинг ижодий компетентлигини эътироф этиб шундай ёзади: “Ўқитувчининг ижодий қобилияти унинг таълимдаги самарадорлигига бевосита боғлиқ.” Бу фикр дидактик асослар орқали ўқувчиларни ижодий ривожлантиришни рағбатлантириш зарурлигини кўрсатади. Шунингдек, Ғ.О. Қодиров (2023) ёзади: “Эвристик таълим методлари ижодий компетенцияларни ривожлантириш учун замин яратади.” Унинг фикрига кўра, эвристик таълим орқали ўқувчиларда креативлик ва мустақил тафаккурни ривожлантириш мумкин.

Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларида ижодий компетенцияларни шакллантириш дидактик асослар ва инновацион методларнинг самарали қўлланилиши орқали амалга оширилади. Бу ўқувчиларнинг шахсий ва касбий ривожланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, ижодий компетенцияларни ривожлантиришда таълимнинг интегратив ёндашувлари муҳим ўрин тутди. Масалан, фанлараро лойиҳаларни ташкил қилиш ёки жамоавий фаолиятга асосланган таълим моделларидан фойдаланиш, ўқувчиларнинг биргаликда янги ғоялар яратиш ва уларни ҳаётга тадбиқ қилиш қобилиятини шакллантиради. Бу жараёнда ўқитувчининг ролини ҳам айтиб ўтиш зарур: ўқитувчи фақат билим манбаи эмас, балки ўқувчига янги фикрларни излаш, турли йўналишларда изланиш ва бу жараёнда ўқувчига фаол қўллаб-қувватлаш берадиган маслаҳатчи сифатида иштирок этади. Шундай қилиб, ижодий компетенция ўқув жараёнида ўқувчи мустақил ва интерактив фаолият орқали ўзлаштириши лозим бўлган қобилиятлар тизими сифатида намоён бўлади. Унинг назарий асослари шахснинг ижтимоий муҳитда фаолият кўрсатиши, интерактив таълим жараёнида фаол иштирок этиши ва ўқув жараёнидаги масалаларни ҳал қилишда мустақил ёндашувни қўллаш орқали ривожланади. Ижодий компетенцияларнинг самарали ривожланишига эришиш учун таълим муассасаларида ўқув жараёнини интерактив, ахборот технологияларини қўллаб-қувватлайдиган ва ижодий муҳитни рағбатлантирувчи тарзда ташкил этиш муҳимдир.

Ижодий компетенцияларни шакллантиришда дидактик асослар муҳим аҳамиятга эга, чунки улар ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантириш ва янги ғояларни яратиш жараёнини қўллаб-қувватлайди. Профессионал таълим муассасаларида ижодий компетенцияларни ривожлантиришга ёрдам берадиган бир қатор дидактик асослар мавжуд. Улардан самарали фойдаланиш ўқув жараёнида ижодийликни рағбатлантиради ва таълим сифатини оширади. Фаол ўқитиш методлари ижодий компетенцияларни шакллантиришда асосий рол ўйнайди. Улар орасида лойиҳа методи, ишлаб чиқиш ва тадқиқотга асосланган фаолият алоҳида аҳамиятга эга. Лойиҳа методи ўқувчиларни муаммоларни мустақил ҳал қилишга, ўз фикрларини эркин ифода қилишга ва янги ғояларни ишлаб чиқишга ундайди. Бу усулнинг афзаллиги шундаки, ўқувчилар жамоавий ҳамкорлик орқали янги ғояларни муҳокама қиладилар, турли муаммоларни ўз кўзлари билан таҳлил қиладилар ва шу орқали ижодий қобилиятларини ривожлантирадилар. Тадқиқотга асосланган фаолият эса ўқувчиларнинг муаммоли вазиятларга илмий ёндашув асосида янгича ечимлар топиш қобилиятини оширади. Бу жараёнда улар турли маълумотлардан мустақил равишда фойдаланадилар, таҳлил қилиш ва ижодий ёндашув асосида маълумотларни синтез қиладилар. Бунда ўқувчилар турли фанлар бўйича ўрганган билимларини янги шароитларда қўллашни ўрганадилар, бу эса уларда мустақил изланиш ва ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради. Ҳозирги даврда таълим жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланиш муҳим омиллардан биридир. Ахборот технологиялари орқали ўқувчилар янги билимларни мустақил равишда излаш, таҳлил қилиш ва қайта ишлаш қобилиятини ривожлантирадилар. Интернетда мавжуд турли ахборот манбалари, электрон дарсликлар, онлайн курслар ва виртуал лабораториялардан фойдаланиш ўқувчиларнинг мантикий ва ижодий фикрлаш қобилиятини оширади. Ахборот технологиялари ўқувчиларга янги билимларни мустақил ўзлаштириш имконини беради, шу орқали улар ўзларини мустақилликка ўргатадилар ва янги ғояларни яратишга илҳом оладилар. Ижодий компетенцияларни ривожлантиришда ижтимоий ўзаро таъсир жараёни муҳим аҳамият касб этади. Гуруҳда ишлаш, жамоавий муҳокамалар ва биргаликдаги тадқиқотлар ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини рағбатлантиради. Бу жараёнда ўқувчилар турли қарашларни ўрганадилар, ўз фикрларини бошқалар билан таққослайдилар ва жамоада ижодий ечимларни ишлаб чиқишга ҳаракат қиладилар. Ижтимоий ўзаро таъсир орқали ўқувчилар турли фикрлаш услубларини ўрганадилар ва бу уларнинг ижодий тафаккурини янада бойитади.

Муаммоли ўқитиш ижодий компетенцияларни ривожлантиришнинг яна бир муҳим дидактик асосидир. Бу метод орқали ўқувчилар турли муаммоларни мустақил ўрганадилар ва уларга ечим топишга интиладилар. Муаммоли ўқитиш жараёнида ўқувчилар тадқиқот қиладилар, турли маълумотларни таҳлил қиладилар ва янги билимларни эгаллайдилар. Бунда уларнинг интизومي ва фикрлаш даражаси ривожланади, бу эса ижодий компетенцияларни шакллантиришда жуда муҳимдир.

Ижодий компетенцияларни ривожлантириш учун профессионал таълим муассасаларида мувофиқ педагогик шарт-шароитларни яратиш муҳим аҳамиятга эга. Бу шарт-шароитлар ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини қўллаб-қувватлайдиган, уларни янги ғояларни ишлаб чиқишга ундайдиган ижодий муҳит яратишдан иборат. Шунингдек, ўқитувчининг мотивация бериши, ўқувчиларни қўллаб-қувватлаш ва ижодий ёндашувни рағбатлантириш усуллари ҳам бу жараённинг самарадорлигини оширишга ёрдам беради. Ижодий компетенцияларни ривожлантириш жараёнида таълим жараёнидаги баҳолашнинг ўрни катта. Ижодий фаолиятни баҳолашнинг мақсади ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш даражасини аниқлаш ва уларга ижобий таъсир кўрсатишдир. Бунда лойиҳалар, ижодий топшириқлар ва мустақил ишларни баҳолаш мезонларидан фойдаланилади. Шунингдек, баҳолаш жараёнида ўқувчиларнинг ўз-ўзини баҳолаш ва ўзаро баҳолашини ҳам рағбатлантириш ижодий ривожланишга ҳисса қўшади.

Профессионал таълим муассасаларида ижодий компетенцияларни ривожлантириш бугунги кун таълимидаги асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Ижодий қобилиятларни шакллантириш нафақат ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш, балки ўқувчиларнинг

шахсий ва касбий ривожланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Бу жараёнинг муваффақиятли амалга оширилиши таълим жараёнининг тўғри ташкил қилиниши, педагогик шарт-шароитлар яратилиши, таълим методларининг мувофиқлиги ва ўқувчиларни ижодий фаолиятга жалб этишга боғлиқдир. Ижодий муҳит яратиш, ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш, фаол ўқитиш методларидан фойдаланиш ва жамоавий ишлашга йўналтирилган вазифаларни жорий этиш орқали ўқувчиларнинг ижодий қобилиятлари янада самарали ривожлантирилиши мумкин. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатмоқдаки, ижодий муҳит яратиш ва фаол ўқитиш методларидан фойдаланиш ўқувчиларни мустақил фикрлашга, янги ғояларни ишлаб чиқишга ва креатив ёндашувни шакллантиришга йўналтиради. Бу жараён ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини тўлиқ намоён этиш ва уларни янгича фикрлай олишга ўргатишга кўмак беради. Ижодий компетенцияларни шакллантириш ва ривожлантириш учун ўқув жараёнида инновацион ёндашувлар, замонавий таълим методлари ва ижодий муҳитни яратиш муҳимдир. Ушбу жараён ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятини ошириш, янги ғояларни яратиш ва касбий фаолиятга тайёргарлик даражасини кучайтиришга йўналтирилган бўлиши зарур. Шунингдек, бу жараёнда ўқитувчиларнинг ижодий компетентлиги, уларнинг дидактик усулларидан фойдаланиш малакаси муҳим аҳамиятга эга. Бундан келиб чиқиб, қуйидагилар таклиф қилинади:

1. **Ижодий муҳитни яратиш:** Профессional таълим муассасаларида ижодий муҳит яратиш учун махсус ҳудудлар ташкил этиш, ижодий лабораториялар, коворкинг марказлари ва инновацион майдонларни йўлга қўйиш зарур. Бу маконлар ўқувчиларга янги ғояларни ишлаб чиқиш, муаммоларни мустақил ечиш ва жамоавий фаолиятлар орқали ижодий қобилиятларини ривожлантириш имконини беради.

2. **Фаол ўқитиш методларини янада кенгайтириш:** Лойиҳа методи, тадқиқот фаолияти ва муаммоли ўқитиш каби усулларни таълим жараёнига кенгроқ жорий этиш лозим. Бу усуллар ўқувчиларни мустақил фикрлашга, инновацион ғояларни яратишга ва янги ечимларни топишга ундайди, шунингдек, уларнинг ижодий қобилиятларини оширади.

3. **Ахборот технологияларидан фойдаланишни кенгайтириш:** Ахборот технологияларини таълим жараёнига интеграция қилиш орқали ўқувчиларни замонавий инновацион билимлар билан таъминлаш, турли манбалардан мустақил равишда фойдаланишга ўргатиш мумкин. Бу уларнинг ахборот билан ишлаш ва маълумотларни таҳлил қилиш кўникмаларини оширади, шу орқали ижодий компетенцияларини мустаҳкамлайди.

4. **Педагогларнинг ижодий компетентлигини ошириш:** Ўқитувчилар учун ижодий методика ва усуллар бўйича малака ошириш курсларини ташкил этиш зарур. Педагоглар ўзлари ҳам ижодийликка интилиб, замонавий ўқитиш методларидан фойдаланган ҳолда ўқув жараёнини ташкил қилсалар, ўқувчиларда ижодий қобилиятларни шакллантириш янада самарали бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шарипов, Ш., & Шарифов, Г. (2021). Ўқувчиларда кимёвий тушунчаларни шакллантиришда ўқитувчининг педагогик маҳоратни назарий асослари. Журнал естественных наук, 2021 йил.

2. Жуманова, Ф.У., & Саюпова, А.М. (2021). Мактабгача ёшдаги болаларни креатив фикрлашга ўргатишнинг психологик аспекти. POLISH SCIENCE JOURNAL.

3. Эгамберган, Х.М., & Дўсчанова, М.М. (2022). Бошланғич таълимда ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантиришнинг назарий асослари. Oriens Scientific Journal.

4. Турсунов, Р.Б. (2021). Таълимни рақамлаштириш жараёнларида таълим субъектларига қўйиладиган педагогик талаблар. Academic Research in Educational Sciences.

5. Олимов, Э.Б. (2022). Ҳарбийлаштирилган олий таълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш. TA'LIM VA RIVOJLANISH TASHLILI.

6. Убайдуллаева, В.П. (2023). Замонавий таълим сифатини аниқловчи компетенцияларнинг назарий асослари. Образование и инновационные технологии.

7. Қодиров, Ғ.О. (2023). Касбий компетенцияларни шакллантиришда эвристик таълимнинг тарихий-назарий асосларидан фойдаланишнинг аҳамияти. ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY TAҲЛИЛЛАР.

8. Эркабоева, Н.Ш. (2023). Мактабгача ёшдаги болаларда “Мен” концепциясини ривожлантиришнинг назарий асослари. Science and Innovation.

О ВНЕДРЕНИИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ НА КАФЕДРЕ «ЭКСПЛУАТАЦИЯ ПОДВИЖНОГО СОСТАВА» ТАШКЕНТСКОГО ТРАНСПОРТНОГО ТЕХНИКУМА

Кудряшов Валерий Сергеевич

Ведущий преподаватель Ташкентского транспортного техникума, магистр

Аннотация: В данной статье приведены методы инновационных мультимедиа технологий обучения, применяемых при обучении учащихся Ташкентского транспортного техникума по специальности «Техническое обслуживание и ремонт локомотивов» - технология виртуального изучения устройства локомотивов, технология учебной виртуальной экскурсии по локомотиву, технология учебных электронных симуляторов локомотивов, а также рассмотрена интеграция электронной библиотеки как открытых образовательных ресурсов в образовательном процессе.

Ключевые слова: инновации, методы, технология, виртуальное изучение, электронный симулятор, образовательные ресурсы, электронная библиотека, Telegram мессенджер, качество обучения.

Развитие и усовершенствование системы среднего специального профессионального образования, приобретение новых теоретических знаний и компетенций находится в числе приоритетных задач независимого Узбекистана по подготовке специалистов среднего звена. Поставлена цель подготовки технически грамотных и компетентных специалистов среднего звена, с освоением инновационных технологий в процессе теоретического и практического обучения.

Ташкентский транспортный техникум осуществляет подготовку специалистов среднего звена для железнодорожного транспорта. В связи с этим, для многих специальных предметов имеется узконаправленная область

знаний по подготавливаемой специальности.

В современных условиях инновационные технологии обучения базируются на информационных технологиях.

Анализируя информационные технологии в учебном процессе, можно выделить следующие составляющие информационных технологий [1].

1. Мультимедиа технологии.
2. Технологии информационной системы Интернет.
3. Технология открытых информационных образовательных ресурсов.

Ниже приведён анализ применения современных информационных технологий, применительно к блоку специальных предметов и специальных учебных практик по подготовке специалистов среднего звена специальности «Техническое обслуживание и ремонт локомотивов», квалификации «Техник –механик» кафедры «Эксплуатация подвижного состава» Ташкентского транспортного техникума.

Инновационным подходом мультимедиа технологии обучения является, применительно к специальным предметам «Устройство локомотивов», «Автоматические тормоза», «Основы управления локомотивов», «Электрическое оборудование и цепи локомотивов» является следующее.

1. Метод технологии виртуального изучения устройства локомотивов на основе компьютерных обучающих программ и реальных фотографий высокого разрешения

различных частей локомотивов. Данная инновационная технология обучения в качестве учебно-методического материала обеспечивает следующее:

- 1) Максимально реалистичное детализированное изучение расположения и устройства узлов и агрегатов локомотивов.

- 2) Учебно-методическое сопровождение теоретической части обучения.

- 3) Качественную подготовку будущих специалистов локомотивного хозяйства - техников-механиков по эксплуатации, техническому обслуживанию и ремонту локомотивов за счёт повышения усвояемости теоретических знаний устройства локомотивов.

- 4) Исключить закупки техникумом дорогостоящих выведенных из эксплуатации или новых локомотивов, которые могут быть морально устаревшими, в качестве натурального образца для проведения теоретических занятий. Технология виртуального изучения устройства локомотивов устраняет недостаток отсутствия в материально-технической базе техникума натуральных образцов локомотивов. Изучение учащимися устройства реальных натуральных локомотивов производится поэтапно, при практическом обучении при прохождении производственной и преддипломной учебной практики на предприятиях локомотивного хозяйства АО «O‘zbekiston temir yo‘llari»: -на локомотиворемонтном заводе и в локомотивном депо.

2. Метод технологии учебной виртуальной экскурсии по локомотиву. В его основе лежит вышеуказанный метод виртуального изучения устройства локомотивов, реализованный в упрощённой форме, с текстовым описанием основных узлов и агрегатов локомотива. Данная инновационная технология обучения обеспечивает следующее:

- 1) Повышение заинтересованности обучающихся к изучению новых, а также ранее эксплуатируемых серий локомотивов при первом ознакомлении учащихся с общим устройством локомотива или, при изучении в рамках предмета «Общий курс железных дорог», «Устройство локомотивов».

- 2) При проведении профессиональной ориентации среди выпускников общеобразовательных средних школ, к поступлению в Ташкентский транспортный техникум, для обучения специальности технического обслуживания и ремонта локомотивов, устойчиво формируется первоначальная заинтересованность к будущей профессии.

3. Метод технологии учебных электронных симуляторов локомотивов. В его основе лежат технологии математического моделирования управления локомотивов, максимально приближенных к реальным условиям эксплуатации локомотивов в различных режимах. Данная инновационная технология обучения, в качестве учебно-методического материала обеспечивает следующее:

- 1) Формирует у обучающихся профессиональные навыки и знания для отработки правильных действий по управлению локомотивом.

- 2) Формирует у обучающихся профессиональные навыки и знания для отработки правильных действий по выходу из различных аварийных ситуаций, возникающих из-за возможных неисправностей локомотива в пути следования.

- 3) Формирует у обучающихся профессиональные навыки и знания для отработки правильных действий по выходу из различных аварийных ситуаций, возникающих из-за возможных неисправностей локомотива в пути следования.

- 4) Формирует у обучающихся профессиональные навыки и знания для отработки правильных действий при возникновении нештатных ситуаций при управлении локомотивом в пути следования.

Открытые образовательные ресурсы -неотъемлемая составляющая инновационных технологий обучения [1]. Здесь можно выделить 2 направления.

1. Электронная библиотека учебной и технической литературы для обучающихся, преподавателей, мастеров производственного обучения при подготовке к проведению теоретического, практического, лабораторного занятия, семинара, курсовой работы, выпускной квалификационной работы.

2. Электронная библиотека компьютерных обучающих программ -виртуального изучения устройства локомотивов, электронных симуляторов, виртуальных экскурсий.

Электронную библиотеку в простом, доступном и удобном виде для пользования обучающимися, очень просто можно реализовать при помощи имеющихся функций и возможностей Telegram мессенджера.

Электронная библиотека, реализованная в формате публичного канала (или группы с отключённой оправкой сообщений участникам электронной библиотеки) Telegram мессенджера, обеспечивает систематизацию за счёт разделения учебной и технической литературы по тематикам блока специальных предметов, учебных и производственной, преддипломной практик типовой учебной примерной программы по следующим основным разделам: -устройство локомотивов, -механическое оборудование локомотивов, -электрическое оборудование локомотивов, -автотормозное оборудование, - управление локомотивом, -технология ремонта локомотивов, -организация и планирование локомотивного хозяйства.

Каждый раздел электронной библиотеки в группе Telegram мессенджера реализован в виде отдельных подгрупп. Подгруппа Telegram мессенджера обеспечивает возможность размещения учебной и технической литературы -учебные издания, руководства по эксплуатации локомотивов, руководство по техническому обслуживанию и ремонту локомотивов, презентации и другой учебной и технической литературы в виде электронных файлов формата DJVU, PDF, Microsoft Word, Microsoft PowerPoint с указанием библиографических данных электронных учебных изданий и материалов. Открытость электронной библиотеки обеспечивается публичностью и наличием активной ссылки канала (группы) электронной библиотеки в Telegram мессенджере.

Применение метода технологии виртуального изучения устройства локомотивов при проведении теоретического и практического обучения способствует повышению качества профессиональных знаний и компетенций обучающихся. Применение возможностей Telegram мессенджера в реализации электронной библиотеки обеспечивает значительное удобство, лёгкость, доступность в быстром поиске необходимого электронного издания или материала доступность для всех пользователей.

Список использованной литературы:

1. Бородина Н.А., Подгорская С.В., Анисимова О.С. Информационные технологии в образовании. Донской ГАУ. Персиановский: Донской ГАУ, 2021. 168 с.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: АНАЛИЗ ТРЕНДОВ И ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Кузиев Ботир Намозович

Профессор, Джизакского политехнического института

Муртазин Эмиль Рустамович

Ассистент, Джизакского политехнического института

Каримов Мухаммаджон Ихтиёр угли

Студент Джизакского политехнического института

Аннотация: В условиях современного мира, сталкивающегося с вызовами климатических изменений, экологической устойчивости и социальных проблем, информационные технологии играют все более важную роль в поиске решений для обеспечения устойчивого развития. В данной статье проводится анализ современных трендов в области информационных технологий, которые могут способствовать достижению целей устойчивого развития, а также исследуются потенциальные возможности и вызовы, с которыми сталкиваются исследователи и практики в этой области.

Ключевые слова: Информационные технологии, устойчивое развитие, экологические технологии, умные города, цифровая экономика, ресурсоэффективность.

Современный мир стоит перед существенными вызовами, связанными с экологической устойчивостью, социальным развитием и экономической эффективностью. В условиях стремительного технологического развития и расширения информационного пространства, информационные технологии (ИТ) играют ключевую роль в поиске решений для этих проблем. Проникновение ИТ в различные сферы человеческой деятельности открывает новые возможности для создания устойчивой и прогрессивной среды [1]. Цель данной статьи состоит в анализе современных трендов и возможностей, которые предоставляют информационные технологии для обеспечения устойчивого развития. Мы будем рассматривать какие технологии и подходы наиболее актуальны в этом контексте, и как они могут быть использованы для достижения целей устойчивого развития на глобальном, региональном и локальном уровнях. Анализ современных трендов и возможностей в области информационных технологий для устойчивого развития не только позволит оценить текущее положение дел, но и выявить направления для будущих исследований и практической работы [2]. Вместе с тем, будут также рассмотрены вызовы, с которыми сталкиваются исследователи и практики при реализации проектов по использованию информационных технологий для устойчивого развития.

1. Интеграция информационных технологий в управление ресурсами

Одним из ключевых трендов является использование информационных технологий для эффективного управления ресурсами. Системы умного управления энергопотреблением, умные сети, а также программные решения для оптимизации использования водных и лесных ресурсов становятся все более популярными [3]. Благодаря сбору и анализу данных, эти технологии позволяют улучшить эффективность использования ресурсов, сократить потери и снизить негативное воздействие на окружающую среду.

2. Развитие экологически чистых технологий

Информационные технологии также играют ключевую роль в разработке и внедрении экологически чистых технологий. Применение методов машинного обучения и анализа больших данных помогает оптимизировать процессы производства, уменьшить выбросы загрязняющих веществ и создать более эффективные источники энергии. К примеру, разработка алгоритмов для управления производственными процессами позволяет минимизировать отходы и оптимизировать использование ресурсов.

3. Поддержка устойчивого развития городов

Городское население продолжает расти, что ставит перед городскими властями задачу обеспечения устойчивого развития и обеспечения высокого качества жизни для всех горожан [4]. Информационные технологии могут помочь в решении этой проблемы путем создания интеллектуальных городов. Системы умного города, основанные на ИТ, обеспечивают эффективное управление транспортной инфраструктурой, оптимизацию систем общественного транспорта, контроль за качеством воздуха и многое другое.

4. Развитие цифровой экономики для устойчивого развития

Цифровая экономика представляет собой ключевой фактор устойчивого развития, способствуя созданию новых возможностей для экономического роста и инноваций [5]. Развитие электронной коммерции, цифровых платформ для обмена ресурсами и услугами, а также использование блокчейн-технологий для обеспечения прозрачности и безопасности сделок - все это способствует устойчивому развитию, стимулируя экономическое сотрудничество и инновационную деятельность.

В современном мире информационные технологии становятся неотъемлемой частью устойчивого развития, предоставляя нам возможности для эффективного решения сложных проблем экологической устойчивости, социального развития и экономического процветания. В этой статье мы рассмотрели несколько ключевых направлений, в которых ИТ вносят значительный вклад [6]. Интеграция информационных технологий в управление ресурсами позволяет оптимизировать их использование, уменьшить потери и снизить негативное воздействие на окружающую среду.

Умные города, основанные на информационных технологиях, обеспечивают эффективное управление инфраструктурой, повышают уровень комфорта жизни горожан и снижают негативное воздействие на окружающую среду. Развитие цифровой экономики способствует созданию новых возможностей для экономического роста и инноваций, поддерживая устойчивое развитие на мировом уровне. Однако, несмотря на все преимущества, использование информационных технологий для устойчивого развития также сталкивается с вызовами. К ним относятся проблемы конфиденциальности данных, цифровое неравенство, а также необходимость согласования международных стандартов и нормативов [7]. В целом, информационные технологии играют ключевую роль в обеспечении устойчивого развития, и их значимость будет продолжать расти в будущем.

Литература:

1. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. Ученый XXI века, 1, 43.
2. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. Ученый XXI века, (3-1 (16)), 26-28.
3. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. Ученый XXI века, (3-1 (16)), 26-28.
4. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ. Экономика и социум, (5-2 (108)), 786-789.
5. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ. Экономика и социум, (5-2 (108)), 786-789.
6. Адылова, Ф. Т., Кузиев, Б. Н., & Давронов, Р. Р. (2023). ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ОСНОВА ЦИФРОВОЙ ТЕРАПИИ ДИАБЕТА. Universum: технические науки, (1-4 (106)), 5-11.
7. Кузиев, Б. Н. (2012). Мультимедийные обучающие системы (МОС) в процессе обучения студентов технических вузов химико-технологическим дисциплинам. Молодой учёный, 8, 379.

PROSPECTS OF IMPLEMENTING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

Kuliyeva Dilshoda Alijon kizi
NamSU, f.f.f.d, (PhD)

Abstract. This article analyzes the importance and prospects of implementing innovative technologies in the educational system. It covers areas such as digital technologies, artificial intelligence, virtual and augmented reality (VR and AR), cloud platforms, and programming, all aimed at improving the quality of education and making the learning process more effective. The goal is to explore ways to enhance the quality of education and make the learning process more efficient using modern technology.

Key words: educational landscape, blended learning, artificial intelligence, cloud computing, distance learning systems.

The educational landscape has been rapidly transforming due to advancements in technology, which are redefining the way knowledge is delivered and acquired. The integration of innovative technologies into education, such as digital platforms, artificial intelligence, virtual and augmented reality, and cloud computing, offers unprecedented opportunities to enhance learning experiences, improve accessibility, and personalize education. The shift from traditional to tech-enabled learning is not just about modernizing education but also about aligning it with the needs of the digital age [9].

Digital and Distance Learning Technologies have gained significant traction, especially following the COVID-19 pandemic, which underscored the need for resilient, accessible educational systems [6]. Online and blended learning models offer flexible, remote access to educational content,

enabling students and educators to overcome geographical and logistical limitations [5]. Digital learning tools also facilitate collaboration and allow students to learn at their own pace, fostering an environment for self-directed learning [1].

Artificial Intelligence (AI) is another groundbreaking technology that has begun transforming education by creating personalized learning environments and automating administrative tasks [4]. AI-driven platforms can analyze students' learning patterns, adapt instructional materials accordingly, and provide tailored feedback, enhancing both the teaching and learning processes [7]. Moreover, AI-based automated assessment systems reduce administrative burdens on teachers, allowing them to dedicate more time to in-depth instructional tasks [12].

Virtual and Augmented Reality (VR/AR) technologies create immersive learning environments that support experiential learning and help students engage more deeply with course content [8]. For instance, VR can simulate complex scientific experiments or historical events, making abstract concepts more tangible and enhancing student comprehension [13]. Such technologies are increasingly used in fields requiring hands-on skills, such as medicine, engineering, and natural sciences, where they provide safe, controlled, and interactive learning experiences.

Cloud Computing supports education by providing scalable and collaborative platforms for data storage, content delivery, and communication [10]. Cloud-based applications enable institutions to centralize resources, facilitate collaboration among students, and reduce costs associated with hardware and maintenance [3]. In addition, cloud technology can offer personalized education at scale, making it easier to manage large datasets and implement individualized learning pathways [11].

Incorporating these technologies into the educational system is essential for developing a flexible and inclusive education model capable of meeting the demands of the 21st century. However, the successful implementation of technology in education requires addressing challenges, such as improving digital literacy among educators and ensuring adequate infrastructure [2]. As technology continues to evolve, ongoing research and investment in educational technology are critical to creating innovative, future-ready learning environments [13].

This study employs a qualitative analysis of recent research on innovative technologies in education, synthesizing data from scholarly articles, international reports, and practical case studies that illustrate the application of technology in education. A systematic review of literature has been conducted, focusing on studies from 2015 to 2023 to capture recent technological advancements and trends. Analysis of sources, including reports from the New Media Consortium (NMC), educational research journals, and case studies from higher education institutions, provides a comprehensive understanding of current practices and challenges [6].

The methodology prioritizes studies that evaluate the impact of specific technologies—such as AI, VR/AR, and cloud computing—on educational outcomes, as well as policy-oriented literature that explores infrastructure and digital literacy requirements for implementation [7]. This approach allows for a nuanced understanding of how technology influences educational systems, while also identifying gaps and challenges in existing research and practice.

The analysis identified several key trends and directions for integrating technology into education:

Digital and Distance Learning Systems

Studies indicate that digital platforms and e-learning tools significantly enhance access to education, particularly in regions where resources are limited (Huang et al., 2020). Digital learning environments allow for personalized learning experiences, where students can engage with materials asynchronously and at their own pace. During the COVID-19 pandemic, distance learning systems proved critical for continuity, and they continue to serve as a hybrid model for many institutions globally [1].

Artificial Intelligence and Automated Assessment

AI-driven adaptive learning systems analyze students' learning patterns and provide tailored content that meets individual learning needs. Research by Holmes et al. (2019) suggests that AI can enhance student engagement and retention by personalizing instruction, and automated grading tools

can free up time for teachers to focus on interactive activities. However, there are concerns about data privacy and the need for equitable access to AI resources [7].

Virtual and Augmented Reality (VR/AR) in Experiential Learning

VR/AR technologies offer students immersive experiences that support experiential learning, which has proven particularly valuable in disciplines requiring hands-on skills [8]. In medical and engineering education, VR/AR simulations enable students to engage with real-world scenarios safely and effectively. Studies report that VR/AR can enhance comprehension and motivation, as students can visualize complex concepts in a highly interactive manner [13].

Cloud Technologies and Collaborative Platforms

Cloud computing enables scalable solutions for data storage, communication, and collaborative learning, essential for supporting digital education at scale [10]. Through platforms like Google Workspace and Microsoft Teams, students and educators can work on projects collaboratively in real-time. Research shows that cloud platforms contribute to improved organization, flexibility, and accessibility of educational resources [11].

Programming and Digital Literacy

The inclusion of programming and digital literacy in curricula prepares students for a technology-driven workforce. Developing coding skills from a young age cultivates problem-solving abilities and critical thinking [12]. Schools integrating computational thinking report increased student engagement and a stronger foundation for future STEM careers [3].

The results indicate that the integration of innovative technologies substantially improves the quality of education and enhances engagement. Nevertheless, there are also significant challenges to address, including:

Digital Literacy and Training Needs

For technologies to be used effectively, both teachers and students need to develop digital competencies. A study by Tondeur et al. (2017) found that teachers' beliefs about pedagogy influence how effectively they integrate technology. Providing professional development for educators is thus crucial in ensuring that technology enhances, rather than hinders, learning.

Infrastructure and Equity Issues

Effective implementation of digital technologies requires robust infrastructure, including reliable internet access and up-to-date hardware [6]. In many parts of the world, disparities in access to these resources create a digital divide, which may exacerbate educational inequalities [9]. Policymakers must consider how to address infrastructure and ensure equitable access.

Privacy and Ethical Concerns

As AI systems and cloud platforms gather vast amounts of data, issues of data privacy and security become paramount. Ensuring that student data remains confidential and is used ethically is essential for maintaining trust in educational technology [12].

Despite these challenges, innovative technologies provide substantial benefits. With targeted investment in infrastructure, digital literacy training, and policy development, educational institutions can create environments where technology supports and enhances the learning process.

The integration of innovative technologies in education is essential for creating adaptive, inclusive, and effective learning environments suited to the demands of the modern world. Digital platforms, AI, VR/AR, and cloud computing each bring unique advantages, allowing educators to create personalized, flexible learning experiences. However, successfully implementing these technologies requires investment in infrastructure, professional development for educators, and robust data security measures.

The prospects for innovative technologies in education are promising, and as research and development in these areas continue, the educational system has the potential to become more accessible, equitable, and engaging. Future efforts should focus on refining these technologies to address current challenges and ensure that all students benefit from a tech-enhanced educational experience [13].

References:

1. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80–97. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.890>
2. Anderson, R., Anderson, R., Borriello, G., & Perin, T. (2018). Emerging technologies in education. *IEEE Pervasive Computing*, 17(2), 48–58. <https://doi.org/10.1109/MPRV.2018.2894770>
3. Ercan, T. (2010). Effective use of cloud computing in educational institutions. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 938–942. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.130>
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.
5. Hwang, G. J., & Tsai, C. C. (2011). Research trends in mobile and ubiquitous learning: A review of publications in selected journals from 2001 to 2010. *British Journal of Educational Technology*, 42(4), E65–E70. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2011.01183.x>
6. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2020). *NMC Horizon Report: 2020 Higher Education Edition*. The New Media Consortium.
7. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson Education.
8. Merchant, Z., Goetz, E. T., Cifuentes, L., Keeney-Kennicutt, W., & Davis, T. J. (2014). Effectiveness of virtual reality-based instruction on students' learning outcomes in K-12 and higher education: A meta-analysis. *Computers & Education*, 70, 29–40. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.07.033>
9. Selwyn, N. (2016). *Education and technology: Key issues and debates* (2nd ed.). Bloomsbury Academic.
10. Sultan, N. (2010). Cloud computing for education: A new dawn? *International Journal of Information Management*, 30(2), 109–116. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2009.09.004>
11. Tondeur, J., van Braak, J., Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2017). Understanding the relationship between teachers' pedagogical beliefs and technology use in education: A systematic review of qualitative evidence. *Educational Technology Research and Development*, 65(3), 555–575. <https://doi.org/10.1007/s11423-016-9481-2>
12. Woolf, B. P., Burleson, W., Arroyo, I., Dragon, T., Cooper, D. G., & Picard, R. W. (2013). Affect-aware tutors: Recognizing and responding to student affect. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 22(2), 5–38. <https://doi.org/10.1007/s40593-013-0001-6>
13. Zhang, K., & Nouri, J. (2019). On the challenges and affordances of virtual reality for learning: A brief review. *Interactive Learning Environments*, 27(4), 560–569. <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1539584>

PROFESSIONAL KOMPETENTLIKNIY INNOVATSION YONDOSHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MAQSADI

Komiljon Kodirov Raximovich

Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Azizov Ergash Yuldashevich

Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ro'zikov Maxamadjon Mamirjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada innovatsion yondashuv asosida professional kompetentsiyani rivojlantirishning maqsadi va asosiy mezonlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, texnologiya, metodika, profetsional, motivatsiya, sub'ekt, pedagogika, intellekt, induvid.

Pedagogning professional kompetentligini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirish ta'lim muammolari, muloqot yo'llari haqida to'liq tasavvur beradi. Hodisani har tomonlama nazariy, uslubiy va amaliy o'rganish innovatsion yondashuv asosida pedagogning metodik kompetensiyasining rivojlanish darajasini tizimli aniqlashda yuzaga keladigan yondashuvni taqdim etishga imkon beradi. Harakat tartibi hamda ularning tarkibi pedagoglarning aqliy va amaliy imkoniyatlarini hisobga olib yetarli darajada ishlab chiqilishi zarur. Har qanday ta'lim texnologiyasi ba'zi bir metodologik talablarga yoki texnologik mezonlarga javob bera olishi kerak.

Innovatsiya – bu vosita, ya'ni yangi usul, metodika, texnologiyadir. Innovatsiya ta'lim jarayonida rivojlanadi. Ta'lim jarayonida innovatsiyani rivojlantirish uchun tashabbuskorlikni oshirish, tashabbusni oshirish uchun muammoli vaziyatni hosil qilish kerak. Qachonki muammoni hal qilish uchun yoki muammoli vaziyatdan chiqish uchun pedagog yangi g'oya bilan chiqish qiladi. Xususan, Respublikamiz olimlaridan L.Axmedova, U.Begimqulov, N.Muslimov, B.Rahimov, N.Tayloqov, Sh.Sharipov va boshqalar ta'lim sohasida ijtimoiy- pedagogik, akmeologik masalalarga doir ilmiy tadqiqotlar olib borishgan va bu tadqiqotlarda bevosita aloxida yo'nalishdagi mutaxassislarining kasbiy kompetentliklarini takomillashtirish masalalari keltirib o'tilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlarida V.Baydenko, A.Zalevskaya, E.Zeyer, I.Zimnyaya, O.Polyakov kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va takomillashtirish usullarini turli jarayonlarda tahlil qilish va tizimlashtirish masalalarini ko'rib chiqishgan.

Maqolada innovatsion yondashuv asosida professional kompetentlikning rivojlantirish mezonlari, pedagogik va texnologik muammolarni aniqlash va hal qilish, pedagogik faoliyatda pedagoglarning professional kompetensiyasini rivojlantirishda hamda kasbiy va ijtimoiy faollik uyg'unligi ta'minlash, eng avvalo faollik tushunchasining mazmun mohiyatini anglash, shu asosda pedagoglarda faollikka motivatsiyani shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari tahlil qilindi.

Innovatsion yondashuv asosida professional kompetensiyani rivojlantirishning maqsadi – kasbiy va shaxsiy rivojlanish jarayonida kelajakdagi ta'limning tarkibiy qismlarini ishlab chiqish bo'lib, o'z-o'zini anglash, baholash va boshqarish va turli ta'lim muassasalarida ishlashga tayyorgarlik, umumiy va maxsus fanlarning vazifalari ishlab chiqilishi kerak. Pedagogik va texnologik muammolarni aniqlash va hal qilish bo'lajak professional pedagogning pedagogik faoliyatini asosi bo'lib, pedagogik, kasbiy bilimlarni egallashga ijobiy munosabatda bo'lishga yordam beradi. Kelajakdagi kasbiy faoliyatning individual usulining asosi sifatida o'quv, pedagogik va ishlab chiqarish faoliyatining reproduktiv va ijodiy usullari shakllanadi, muhim kasbiy va ijodiy bilimlar rivojlanadi, pedagogik fazilatlar, kasbiy va shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirish ehtiyoji paydo bo'ladi[1-4].

Izlanish jarayonida, aniqlanadiki, innovatsion yondashuv asosida pedagogning yangiliklarni ta'lim muammosiga kiritish bo'yicha ijodiy faoliyatini jalb etishga tayyorgarligi, nazariy va amaliy mashg'ulotlar tashkil etish uchun innovatsiyalar kiritishga qaratilgan harakatlar natija berishga ishonchi, shaxsiy maqsadlarining innovatsion faoliyat bilan mosligi va muvofiqligi hamda pedagog o'zini innovatsion faoliyatiga yo'naltirish uchun yangilikni idrok qilishga tayyorlash va yangicha harakat qila olish ko'nikmasini shakllantirish.

Ta'limga innovatsion yondashuv faqatgina ma'lumotlar va ko'nikmalarning yig'indisini egallashdan iborat bo'lgan ta'lim natijalariga emas, balki, shaxsning kasbiy faoliyatda turli xil muammolarni mustaqil ravishda yecha olishga qodirligi va tayyorligiga yo'naltirilgan ta'lim natijalarining yangi turlarini yuzaga keltiradi.

Jamiyatning barcha sohalaridagi rivojlanish, faol kadrlarga bog'liq bo'lib hisoblanadi. Zero, jamoa, tashkilotni har bir a'zosi u yoki bu darajadagi kadr hisoblanadi. Demak, kadrlar faoliyatini baholashda shaxsning ijtimoiy-psixologik xususiyatlariga ahamiyat qaratish zarur.

Pedagoglarning professional kompetentligini rivojlantirishda ularning pedagogik faoliyatdagi faolligini oshirish, kasbiy faolligi uchun to'g'ri motivatsiyani bera olish talab etiladi. Psixologiyada "faollik" inson faoliyatidagi muhim xususiyat sifatida xarakterlanadi. Shuningdek, shaxsni ijtimoiylashuvi jarayonidagi ehtiyojlari va ontogeneza orttirilgan, tug'ma, hayotni umumjamlangan xarakteristikasi hisoblanadi.

Pedagogik faoliyatda pedagoglarning professional kompetensiyasini rivojlantirishda kasbiy va ijtimoiy faollik uyg'unligi talab etilar ekan, eng avvalo faollik tushunchasining mazmun mohiyatini anglash, shu asosda pedagoglarda faollikka motivatsiyani shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Demak, "faollik" - insonni tashqi muhitga intensiv ta'siri va maqsadga erishishdagi to'siq(qarama-qarshilik)larni yengib o'tishidir. Bu organizm va tashqi muhit, subyekt va tashqi-muhit, shaxslararo va ijtimoiy muhitdagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga qaratiladi.

Motivatsiyaning xususiyati va dinamikasi qator faktorlar orqali yuzaga keladi. Psixik jarayonlar vaziyat, irodaviy, emotsional, shaxs tuzilishiga bevosita bog'liq bo'lgan (ehtiyaj, qadriyat-larga yo'nalganlik), shaxsni tashqi olamga munosabati, shaxsiy faollik, natijalarni rejalashtirish, oldindan belgilashdir.

Pedagogik jarayonda pedagogning professional kompetentligini yuksak ko'rinishda namoyon etuvchi o'ziga xos kasbiy xususiyatlar va qobiliyatlar ham mavjud bo'lib, ularga:

- amaliy intellekt – mantiqiy va tanqidiy fikrlash, amaliy masalalarni hal etishda bilim va tajribani tez va effektiv qo'llay bilish. Pedagogik faollik effektivligi ko'p jihatdan ma'lumotlar bilan ishlay olish va pedagogik mahorat va muomalarga bog'liq bo'ladi;

- sotsial intellekt – atrofdagilarning ichki kechinmalarini to'g'ri tushunish va tahlil qilish;

- adekvat o'z-o'zini baholash. Bu pedagogning o'z-o'zini kuzatish, xatti-harakatlarini tanqidiy, tahliliy, nazorat o'lchovida baholash qobiliyatlarida namoyon bo'ladi.

Inson faoliyati va uning xatti-harakatlari klassifikatsiyasi vaziyat, hoxish, moyil va maqsad natijasida amalga oshishi kerak. Insonning har qaysi xatti-harakati tashqi ta'sirga javob reaksiyasi ya'ni, reaktiv xatti-harakati yoki faollikning qandaydir ichki negizi ya'ni, faol faoliyat, ichki moyil yoki hoxishni yuzaga kelishi natijasi bo'lishi mumkin. Inson faoliyatining maqsadi odatiy, turg'un holatni saqlab qolish yoki o'zida yangi qirralarni, natijalarni o'zlashtirish, ya'ni rivojlanish bo'lishi mumkin. Ana shunday ichki va tashqi ta'sirlar insonda o'z faoliyatini u yoki bu darajadagi subyektiv analizini amalga oshirishda xizmat qiladi. Inson shu asosda kelajakdagi faoliyati uchun zarur korreksiya yoki xulosalarni amalga oshiradi. Demak, pedagogning professional kompetensiyasi vaziyat, hoxish, moyil va maqsad uyg'unligi asosida shakllanadi. Agar pedagogda ular uyg'un bir-birini to'ldirgan holda shakllangan bo'lsa, unda turli kompetensiyalar integral rivojlanib boradi. Shuningdek, pedagoglarning professional kompetentligini rivojlantirishda ularga motivatsion munosabatni shakllantirish, muvaffaqiyat motivatsiyasini ham bera olish talab etiladi. Faollikni yuzaga kelishiga, uni ro'yobga chiqishiga asosiy omil pedagogdagi motivatsion yo'nalganlikdir. Muvaffaqiyatga nisbatan motivatsiya, muvaffaqiyatdan qochishga nisbatan motivatsiya, tavakkalchilikdan qochishni pedagoglar faolligida namoyon bo'lish muhim ahamiyatga ega.

Motiv - ehtiyaj predmeti hisoblanib, maqsad va vazifalardan kelib chiqadi. Subyektning turli ehtiyojlarini qondiradi, rag'batlantiradi va faoliyatini yo'naltiradi. Shuningdek, motivatsiya shaxs asosini tashkil etib, inson hayotida juda muhim o'rin tutadi. Shu nuqtai nazardan faoliyat bilan bog'liq barcha voqea-hodisalarni o'rganishda motivatsiyani ham tadqiq etish zarur. Chunki, har qanday faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshishi motivatsiyaga bog'liq bo'ladi deb hisoblaydi.

Eng muhim darajadagi faol faoliyat va muvaffaqiyat motivatsiyasini o'zaro bog'liqlik xarakteriga ko'ra, uchta muhim motivatsion yo'nalishga ega:

1. Indivud oldida turgan vazifani shaxs uchun muvaffaqiyatliligi va qiyinchiligining ehtimollari to'g'risidagi individual subyektiv tasavvur;

2. Subyekt uchun vazifaning ahamiyatlilik darajasi, shu bilan birga qo'llab-quvvatlashga va o'ziga nisbatan bahoni oshirishga bo'lgan intilish kuchi;

Faoliyatni amalga oshirish uchun, yetarli darajada motivatsiya bo'lishi zarur, biroq motivatsiya o'ta yuqori bo'lsa, faollik va zo'riqish darajasi oshadi va bu o'z o'rnida faoliyat, xatti-harakat samaradorligini yomonlashishiga sabab bo'ladi. Shu nuqtai nazardan motivatsiyaning o'ta yuqori darajasi faoliyatda salbiy holatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan negativ emotsional ta'sirlar: stress, hayajon, zo'riqishni keltirib chiqarishi mumkin. Bundan ko'rinadiki, motivatsiyaning o'ta yuqori darajasi har doim ham eng yaxshi jihat hisoblanmaydi. Pedagoglarning kasbiy faoliyatidagi

muvaffaqiyat ham ularning kasbiy-kognitiv faoliyati, bilim va ko'nikmalarini muntazam oshib borishi va shu bilan birga undagi motivatsiyaga bog'liq bo'lib qoladi.

Xulosa qilganda, bugungi pedagoglarning kasbiy faoliyati juda murakkab faoliyat turi bo'lib, ularda professional pedagogik faoliyatni va faolikni namoyon qilish orqali yuqori natijalarga, ta'lim sifatiga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov K.R., Nishonboyev A.S., Y.U.Yigitaliyev. Matematika darslarini loyixalash metodologiyasining ba'zi elementlarini o'qitishda vakolatlariga asoslangan yondashuv. NamDU ilmiy axborotnomasi. 2020. №9. 390-394b.

2. Kodirov K.R., Nishonboyev A.S. On the scientific basis of forming students' logical competence. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 3, March 2021

3. Qodirov K.R., Nishonboyev A.S., Qodirova X.K. 5-6 sinf o'quvchilarini matematika o'qitish jarayonida mantiqiy kompetentligini shakllantirish. NamDU ilmiy axborotnomasi. 2021. №4. 353 –357b.

4. Turgunbayev R.M., Qodirov K.R., Nishonboyev A.S. Matematika o'qitishda faoliyatli yondashuv va uning ahamiyati. NamDU ilmiy axborotnomasi. 2022. №9. 518 –523 b.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALARNING PEDAGOGIK ATAMALARDAN FOYDALANISH HOLATI VA ULAR MAZMUNINI MODERNIZATSIYALASH ISTIQBOLLARI

Mavlanov Shavkat Yusupovich

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Talabalar ta'lim-tarbiyasiga oid yangi, zamonaviy pedagogik atamalar va tushunchalarni muntazam o'rganib borishi zarurligi bayon etilgan. Talabalar muloqotida yangi, chet so'zlar, ya'ni atama va tushunchalarni to'g'ri talaffuz qilish yoki o'z o'mida qo'llash bilan bog'liq bilimlarni rivojlantirishga oid qator manbalarga asoslangan tavsiflar qayd etilgan. Talabalar pedagogik atamalarni kelgusi amaliy faoliyatlarida izchil qo'llay olishi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini zamon talablari darajasida tashkil etish imkonini yaratishga xizmat qilishi haqida fikrlar ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: kasbiy, talabalar, pedagogik atamalar, ta'lim va tarbiya, chet so'zlar, usullar, transformatsiya.

Mamlakatimizda so'ngi yillarda malakali pedagog kadrlarga bo'lgan talablar ortib borayotgani, barkamol yosh avlodni ko'p yillar davomida shakllanib kelayotgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash layoqatini o'zida mujassam etgan, pedagog-mutaxassislardan fundamental bilimni mustahkam egallagan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yaxshi o'zlashtirgan ijodkor pedagoglarni tayyorlash talab etiladi. Bunday talablarni bajarish mavjud ta'lim tizimini takomillashtirish, uni innovatsion davrga mos rivojlantirish, xususan oliy ta'limda pedagogika fani muammolarini hal etuvchi paradigmalar, zamonaviy pedagogik texnologiyalarini o'zlashtirish bilan birga unga oid atamalar mohiyatini anglashi va ulardan to'g'ri foydalanishga qodir pedagoglar tayyorlashni taqozo etadi.

Yangi O'zbekiston ta'lim tizimini joriy etishda har bir o'qituvchi mutaxassislik faniga, barkamol avlod ta'lim-tarbiyasiga oid yangi, zamonaviy pedagogik atamalar va tushunchalarni muntazam o'rganib borishi, ularni amaliy faoliyatida izchil qo'llay olishi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini zamon talablari darajasida tashkil etish imkonini yaratishga xizmat qiladi. Shu bois oliy ta'lim muassasalari nofilologiya yo'nalishi talabalarida pedagogik atamalar va tushunchalar asosida kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish jarayoniga tizimli yondashuvni amalga oshirish zarur. Bo'lajak o'qituvchilar kelajakda chukur bilim hamda samarali faoliyat yuritish mahoratini egallashi pedagogik atamalar va tushunchalar bilan bog'liq yetarli nazariy va amaliy bilimlardan ta'lim jarayonida unumli foydalanish malakasini rivojlantirishga bog'liqdir. Shunday ekan, ta'lim jarayonida yangi pedagogik

atamalar va tushunchalar mohiyatini o'zlashtirish va ulardan samarali foydalanishning uslubiy hamda amaliy asoslarini tadqiq etish masalasi tadqiqotning dolzarligini belgilaydi.

Bugungi kunda pedagogik atamalarning aksariyati xorijiy mamlakatlardan kiritib kelishi sivilizatsiya, ya'ni inson tafakkuri va uning faoliyat mahsuli sifatida tushunilmoqda. Shu bois, ijtimoiy hayotni belgilovchi, tartibga soluvchi me'yorlar, insonlarning innovatsiyalashgan, ya'ni o'zgachalikka bo'lgan iliq munosabati ijtimoiy jamiyatning barcha sohalariga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Ushbu holat zamonaviy, innovatsiyalashib borayotgan pedagogikaning ta'lim paradigmasini tubdan isloh qilish, turli millatlar muloqotini amaliy zaruriyatlarga yo'naltirish va pedagogik konsepsiyalarni uning atamalari bilan rivojlantirishni taqozo etadi.

Hozirgi vaqtda pedagogik atamashunoslikning amaliy-nazariy masalalarini yanada chuqurroq o'rganish, atamalarning yaratilishi va izohlanishi, amaliyotda iste'mol sifatida qo'llanilishini tartibga solish masalalari pedagogik tadqiqotlarning ilmiy-nazariy va amaliy muammosiga aylandi. Shu bois o'zbek tilining turli atamashunoslik tizimlarini tadqiq yetish va ularni atamashunoslikning turli xil masalalariga doir atroflicha izlanishlar olib borish dolzarb masalalaridan sanalib qoldi. O'zbek tili Davlat tili maqomiga erishgan bugungi davrda oliy ta'lim muassasalarida pedagogik atamalarni takomillashtirish, ulardan to'g'ri foydalanish masalalari yuzasidan yangidan-yangi vazifalarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik sohasiga doir atamalardan foydalanishning o'zi ijtimoiy jarayon bo'lib, ular matn, og'zaki yoki yozma tarzda ifodalanadi. Atamalar qo'llanilishi davomida ijtimoiy funktsiyani bajaradi yoki ijtimoiy komponent sanaladi. Atamalardan boshqalar bilan o'zaro munosabatimiz ifodalash davomida va hatto yolg'iz o'zimiz uchun gapirganda yoki yozganda foydalanamiz. Atamalar orqali voqelikni tasvirlash, shaxsiyatimizni tanitish, boshqalar bilan muloqot qilishning asosiy vositasi sifatida va ular orqali yangi so'z ma'nolarini yaratish bilan birga o'zga millatlar madaniyatini ham o'rganishga xizmat qiladi. Atamalar matnni tashkil etuvchi so'zlar, so'z birikmalari, makol va matal, aforizmlar va shu kabilar asosida muloqotimizda paydo bo'ladi. Shu bois, odatda atamalarning kelib chiqishida tarjima usullari muhim ahamiyat kasb etadi. Ilk bor tarjima, ya'ni transformatsiya usullari Vine va Darbelnelarning tadqiqotlarida metodologik makcadga asosan ta'riflab o'tilgan [2]. Xususan, talabalar kasbiy kompetensiyani egallashiga yordam berish uchun mo'ljallangan nazariya va amaliyot o'rtasidagi dialektikaga alohida ahamiyat berilgan. P.Nyumark tarjima transformatsiyalarni transferensiya, natyralizatsiya, madaniy-tacviriylar ekvivalent, komponentli tahlil, sinonimli, to'liq tarjima, o'zgarishlar yoki transpozitsiyalar, modulyatsiya, tarjimaning rasmiy yoki o'rin to'ldiruvchi, perifraza, birlashma va eslatmalarni tasniflagan.

Atamalar transformatsiya usullaridan foydalanish salmog'i aslyat va tillarining bir-biriga qaradosh yoki qaradosh emasligi bilan bog'liq, ular transformatsiya munosabati bilan muloqot muomalasiga kirgan ikki til (aslyat va tarjima)ning tipologik, stilistik, lingvostilistik, pragmatik, lingvopragmatik, lingvokulturologik, sotsiolingvistik hamda lingvotekstologik xususiyatlar orqali tanlanadi [4]. Atamalarni qo'llash jarayonida eng ko'p qo'llanadigan transformatsiyalar: so'z tartibining o'zgarishi, so'z qo'shish, so'zni tushirib qoldirish, umumlashtirish, konkretlashtirish, kalkalash, tasviriylar tarjima usullari kabilar hisoblanadi. Transformatsiyalar sonining kam bo'lishi tillarning bir-biriga yaqinligidan, transformatsiyalar miqdorining ko'pligi tillarning bir-biridan uzoq ekanligidan dalolat beradi. Atamalarni transformatsiya qilishda uning kaysi sohaga tegishli ekanligiga qarab turli xil transformatsiya usullarini qo'llanishi mumkin. Ular qo'llanilganda aslyat bilan transformatsiyaning leksik va sintaktik xususiyatlariga e'tibor qaratiladi. Pedagogik atamalarni izohlashda aslyatdan transformatsiyaga o'tkazish va talqin qilish jarayonida ko'plab usullar mavjud bo'lib, bu usullar matndagi atamalar transformatsiyasini talabalar uchun moslashtirishga yordam beradi. Mavjud usullardan ba'zilar tez-tez, ba'zilar esa kamroq qo'llaniladi [5]. Ta'kidlash joizki, barcha usullar atamalarni transformatsiya qilish uchun juda muxim sanaladi.

Kasbiy atamalar, ma'lum bir kasb-hunarga oid tushunchalar sanalib, kasbiga doir atamalardan iborat bo'ladi. Masalan o'qituvchi kasbiga oid atamalarga: reyting, baho, yillik o'quv reja, sinf jurnali, pedagoglar kengashi va shu kabilar. Qayd etish joizki, atamalarni tartibga keltirish, ularni tadqiq etish har bir tilda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois atamalarni yaratish tamoyillari va ularni tartibga keltirish muammolari bilan shug'ullanuvchi soha atamashunoslik deb nomlanadi.

Ma'lum fan yoki kasb-hunar sohasiga oid muayyan bir tushunchalarni aniq ifodalash maqsadida ma'nosi maxsuslashtirilgan so'z yoki so'z birikmalari atama deyiladi. Mamlakatimizda atamalarni tartibga keltirishga qaratilgan ishlar mustaqilligimizning ilk yillaridayoq amalga oshirilgan. Ta'limda o'quv fanlar yuzasidan qo'llanadigan ba'zi terminlarni ifodalashda turli xil yondoshuvlar uchrayib turadi. Xuddi shu holatni oliy ta'lim muassasalaridagi mavjud o'quv fan dasturlari, darsliklar, ilmiy-uslubiy o'quv qo'llanmalarda ham uchratish mumkin. Xususan, pedagogika fanini o'qitish jarayonida atama va terminlarning turlicha ifodalanishi, undagi nomutanosibliklar bundan mustasno emas.

So'nggi o'n yillar davomida o'quv adabiyotlarda pedagogik atamalar keng miqyosda qo'llanilmoqda. Jumladan: pedagogik atamalardan alohida foydalanish nofilologik yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning etimologiyasiga to'liq mos keladi; pedagogik atamalar nofilologik yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda bevosita predmeti bo'lishi, faoliyati, ko'p o'lchovli, bir vaqtning o'zida yaxlit, bilim va ko'nikmalar tizimini amalga oshiradigan jarayonlarni ifodalaydigan vosita vazifasini bajaradi; noan'anaviy ta'limni amalga oshirishda nofilologik yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayoni uchun pedagogik atamalar qo'llaniladi.

Nofilologik yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishida pedagogika faniga oid atama va tushunchalar tizimini takomillashtirish, ta'lim sohasida sinovdan o'tgazishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va ularni muntazam amalga oshirish zarur. Pedagogika ta'limi sohasiga oid atama va tushunchalarning barcha yo'nalishlari uchun yagona standart shakllarini ishlab chikish va amaliyotga joriy etish orqali pedagogik atamalar bilan bog'liq nomutanosiblikning bartaraf etilishi talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda pedagogika fani orqali egallaydigan bilim, ko'nikma va malakalari sifatini oshirishga samarali ta'sir kiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi «O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» PF-5847-son Farmoni.
2. Angela Duckworth. Grit: Why passion and resilience are the secrets to success. Ebury Digital; 1st edition. 4 May 2016. – 437 p.
3. Ahmedov K.S. Kimyo atamalarining ruscha o'zbekcha qisqacha lug'ati. Monografiya. – T., Fan, 1993, – 41 b.
4. Andersen, Ø. (2002). Terminology and pragmatics. In: M. Koskela, C. Laurén, M. Nordman & N. Pilke (Eds). Porta Scientiae I. Lingua specialis. Vaasa: Proceedings of the University of Vaasa. – P. 136-147.
5. Bassey E. Antia. (2007). Indeterminacy in Terminology and LSP: Studies in honour of Heribert Picht. John Benjamins. Collection Terminology and Lexicography Research and Practice. Volume 8. – 236 p.

TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH TENDENSIYALARI

Maxmudova Fotima Shamshidinovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning rivojlanayotgan tendentsiyalarini o'rganishga bag'ishlanib, unda texnologiya integratsiyasiga, amaliy o'qitish tajribasining ortib borayotgan ahamiyatiga, inklyuziv va ko'p madaniyatli ta'limning roliga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, ilmiy ishning tahlillaridan o'qituvchilar tayyorlash bo'yicha global istiqbollarni o'rganish, aralash ta'lim, o'yinlashtirish va sun'iy intellekt vositalari kabi xalqaro modellar va innovatsiyalarni solishtirish ham o'rin olgan. Tadqiqotda zamonaviy sinflarning dinamik muammolarini hal qilish uchun ta'lim va uzluksiz kasbiy rivojlanishga bo'lgan ehtiyoj ortib

borayotgani ta'kidlanadi. Mavjud tendensiyalarni har tomonlama ko'rib chiqish orqali ushbu tezis talabalarni kelajakka yaxshiroq tayyorlash uchun pedagogik ta'lim qanday rivojlanishi mumkinligi haqida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: kasbiy-pedagogik faoliyat, texnologik integratsiya, amaliy tajriba, inklyuziv ta'lim, umrbod ta'lim, jahon tendensiyalari.

Talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash bugungi tez o'zgarib borayotgan ta'lim muhitida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim rivojlanishi bilan o'qituvchilarning roli va mas'uliyati ham oshib boradi. Ular nafaqat o'qituvchilar, balki talabalarning shaxsiy rivojlanishida maslahatchilar, o'rganishga yordam beruvchilar va rahbarlardir. O'qituvchilarni tayyorlash bo'yicha samarali dasturlar bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy sinf xonalarining turli ehtiyojlarini qondirish uchun zarur ko'nikma, bilim va munosabat bilan qurollantiradi. Shu nuqtai nazardan, Talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash, ya'ni bo'lajak o'qituvchilar qanday tayyorlanishini hal qilish sifatli ta'lim va talabalar natijalarini global miqyosda ta'minlash uchun juda muhimdir.

Talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash tendensiyalari.

Texnologik integratsiya – texnologiyani o'qituvchilar ta'limiga integratsiyalashuvi XXI asrda rivojlanish yo'nalishini belgilovchi tendensiyaga aylandi. Elektron ta'lim vositalari, onlayn platformalar va raqamli pedagogika hozirda o'qituvchilar tayyorlash dasturlarining asosiy elementlari hisoblanadi. Ushbu manbalar nafaqat o'quv materiallaridan foydalanish imkoniyatini oshiradi, balki bo'lajak o'qituvchilarni texnologiyaga boy sinflarda dars berishga tayyorlaydi. Bir paytlar ixtiyoriy ko'nikma hisoblangan raqamli savodxonlik hozir juda muhim. O'qituvchilar o'rganishni osonlashtirish, talabalarni jalb qilish va ta'limni boshqarish tizimlari (LMS – learning management systems) va raqamli baholash platformalari kabi vositalar orqali ularning taraqqiyotini baholash uchun ta'lim texnologiyasidan foydalanishda malakali bo'lishi kerak.

Boshqa tomondan, amaliy tajriba tobora ko'proq o'qituvchi tayyorlashning hal qiluvchi tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. An'anaviy nazariy kurs ishlari endilikda stajirovka, o'qituvchilik amaliyoti va o'qituvchilarning rezidentura dasturlari orqali amaliy o'qitish tajribasi bilan to'ldirilmoqda. Ushbu modellar intiluvchan o'qituvchilarga sinfda real amaliyot ta'sirini taqdim etadi, bu ularga amaliy o'qitish ko'nikmalarini rivojlantirish, talabalarning turli ehtiyojlarini boshqarish va o'z amaliyotida aks ettirish imkonini beradi. Rezidentlik dasturlari, xususan, talabalar tajribali o'qituvchilar bilan birga ishlayotgan, o'qitish dinamikasini chuqurroq tushunishga yordam beradigan ajoyib tajribani taklif qiladi.

Inklyuziv va ko'p madaniyatli ta'lim ham e'tiborga molik jihat bo'lib, sinf xonalari xilma-xil bo'lib borar ekan, inklyuziv va ko'p madaniyatli ta'limga ehtiyoj katta. O'qituvchilarni tayyorlash dasturlari hozirgi vaqtda o'qituvchilarni turli xil madaniy, tilshunoslik va ijtimoiy-iqtisodiy ma'lumotlarga ega bo'lgan talabalar bilan ishlash uchun tayyorlashga urg'u beradi. Bu nogiron o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash va barcha o'quvchilar uchun teng huquqli ta'limni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Madaniy kompetensiya va maxsus ta'lim bo'yicha kurslar yanada inklyuziv o'qituvchi ishchi kuchini shakllantirishning ajralmas qismiga aylandi.

Qolaversa, tadqiqot va dalillarga asoslangan pedagogika ham juda muhim. O'qituvchilar ta'limida tadqiqotga asoslangan pedagogikaga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarni dalillarga asoslangan o'qitish strategiyalariga tayanishga o'rgatish, ularning usullarini ta'lim tadqiqotlari bilan qo'llab-quvvatlashni ta'minlash. Ushbu siljish reflektiv amaliyotni va o'qitishda doimiy takomillashtirishni rag'batlantiradi.

Zamonaviy o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari muloqot, hamkorlik, empatiya va yetakchilik kabi yumshoq ko'nikmalarni (soft skills) rivojlantirishga urg'u beradi. Ushbu ko'nikmalar sinfni samarali boshqarish va kuchli talaba va o'qituvchi munosabatlarini o'rnatish uchun juda muhimdir. Hissiy intellekt va nizolarni hal qilish bo'yicha treninglar bo'lajak o'qituvchilarni turli sinflardagi muammolarni hal qilish uchun tayyorlashi shubhasiz.

Xalqaro istiqbollar va taqqoslashlar.

Butun dunyo bo'ylab o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlari milliy ustuvorliklar va ta'lim falsafalari asosida shakllantirilgan turli yondashuvlarni namoyish etadi. Misol uchun, Finlandiya

ko'pincha tadqiqotga asoslangan ta'lim va o'qituvchilar uchun yuqori darajadagi avtonomiyani ta'kidlaydigan o'qituvchilarni tayyorlashning innovatsion modeli bilan tan olinadi. Finlandiyalik o'qituvchilikka nomzodlar zamonaviy o'quv xonalari muammolariga yaxshi tayyorlanishlarini ta'minlash uchun pedagogika va bolalar psixologiyasi bo'yicha keng qamrovli amaliy mashg'ulotlardan o'tadilar. Bundan farqli o'laroq, AQSh ko'proq markazlashtirilmagan yondashuvga ega, shtatlar bo'ylab sezilarli darajada farq qiladi. Dasturlar odatda nazariy ta'lim va talabalarni o'qitish tajribasi muvozanatiga qaratilgan, ammo so'nggi o'zgarishlar murabbiylik va rezidentlik dasturlarini kuchaytirishga qaratilgan. Singapur, yana bir diqqatga sazovor misol, uzluksiz kasbiy rivojlanishga katta e'tibor beradi. Uning o'qituvchilar ta'lim tizimi umrbod ta'lim madaniyatini rivojlantiruvchi murabbiylik dasturlari va muntazam kasbiy baholarni o'z ichiga oladi.

UNESCO va OECD kabi xalqaro tashkilotlar o'qituvchilar ta'limining global siyosatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynadi. UNESCOning o'qituvchilar ta'limi bo'yicha ko'rsatmalari inklyuziv ta'limning muhimligini ta'kidlab, o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondira oladigan o'qituvchilarni, ayniqsa resurslari kam sharoitlarda tayyorlashni targ'ib qiladi. Xuddi shunday, OECDning o'qituvchilar malakasi doirasi barcha o'qituvchilar ega bo'lishi kerak bo'lgan asosiy kompetensiyalarni, jumladan, moslashuvchanlik, o'qitish usullaridagi innovatsiyalar va hamkorlik ko'nikmalarini targ'ib qiladi. Ushbu standartlar milliy ta'lim tizimlariga ta'sir ko'rsatib, samarali o'qituvchilarni tayyorlash uchun mezonlarni taqdim etish va o'qituvchilar sifatini oshirishda xalqaro hamkorlikni rag'batlantirish orqali ta'sir ko'rsatadi.

Global almashinuv va mobillik dasturlari – o'qituvchilar kasbiy rivojlanishi uchun qimmatli vosita sifatida paydo bo'lmoqda. Bunday tashabbuslar o'qituvchilarga turli madaniy va ma'rifiy sharoitlarda o'qitish tajribasini o'tkazish imkonini beradi, bu esa jahon ta'lim amaliyotini kengroq tushunishga yordam beradi. Yevropadagi Erasmus+ va AQShdagi Fullbright o'qituvchilar almashinuvi kabi dasturlar o'qituvchilarga xalqaro hamkorlik qilish, ilg'or tajribalarni almashish va madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Ushbu tajribalar nafaqat o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy o'sishini boyitadi, balki ta'lim innovatsiyalarining global almashinuviga ham hissa qo'shadi.

O'qituvchilar ta'limidagi innovatsiyalar – onlayn va aralash (gibrid) ta'lim modellari.

So'nggi yillarda onlayn va aralash ta'lim modellari moslashuvchan, qulay va kengaytiriladigan o'qitish imkoniyatlarini taklif qilish orqali o'qituvchilar ta'limida inqilob qildi. Massive Ochiq Onlayn Kurslar (MOOCs – Massive Open Online Courses), masalan, intiluvchan o'qituvchilarga dunyo bo'ylab eng yaxshi institutlarning yuqori sifatli kurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Ushbu kurslar bo'lajak o'qituvchilarga o'z tezligida o'rganish va global ta'lim hamjamiyatlarida ishtirok etish imkonini beradi. Onlayn kurs ishlarini shaxsiy tajriba bilan birlashtirgan aralash o'rganish modellari ham qiziqish uyg'otmoqda. Raqamli vositalarni an'anaviy sinfga asoslangan ta'lim bilan integratsiyalashtirilgan holda, ushbu modellar o'qituvchilarni tayyorlashga yanada dinamik va shaxsiylashtirilgan yondashuvni taklif qiladi. Ushbu gibrid yondashuv ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi davrida foydali bo'lib, o'qituvchilikka nomzodlarga o'z sinflarida foydalanadigan vositalar bilan qimmatli tajriba orttirish bilan birga ta'limni davom ettirish imkonini berdi.

O'yinlashtirish va simulyatsiyalardan foydalanish o'qituvchilarni tayyorlashda innovatsion vositalarga aylandi, faollikni oshiradi va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Simulyatsiyalar o'qituvchi nomzodlariga virtual sharoitlarda sinfni boshqarish va o'qitish strategiyalarini mashq qilish imkonini beradi, tajriba va xatolardan o'rganish uchun xavfsiz joy beradi. Mursion va TeachLive kabi dasturlar bo'lajak o'qituvchilar turli talaba profillarini ifodalovchi avatarlar bilan muloqot qilishlari mumkin bo'lgan immersiv muhitlarni taklif etadi. O'quvchilarni rag'batlantirish uchun ballar, mukofotlar va qiyinchiliklar qo'llaniladigan o'yinlashtirilgan o'quv platformalari pedagogikani o'rganish jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilishlari mumkin. Ushbu vositalar nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutni bartaraf etib, bo'lajak o'qituvchilarga haqiqiy sinflarga qadam qo'yishdan oldin ishonch va malaka oshirishga imkon beradi.

Shubhasiz, sun'iy intellekt (AI) va ma'lumotlar tahlili o'qituvchilar ta'limida tobora muhim rol o'ynamoqda. Sun'iy intellektga asoslangan platformalar o'rganish tajribasini shaxsiylashtirishi,

o'qituvchi nomzodlari qo'shimcha yordamga muhtoj bo'lishi mumkin bo'lgan sohalarni aniqlashi va moslashtirilgan fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin. Ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari o'qituvchilarga taraqqiyotni kuzatish, o'qitish usullarining samaradorligini baholash va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar nafaqat bo'lajak o'qituvchilar uchun o'quv jarayonini yaxshilaydi, balki ularni ma'lumotlarga asoslangan o'qitish odatiy holga aylangan o'z sinflarida shunga o'xshash vositalardan foydalanishga tayyorlaydi.

Uzluksiz ta'lim zamonaviy pedagogik ta'limning markaziy tayanchiga aylandi. Konsepsiya boshlang'ich ta'limdan tashqari o'qituvchining faoliyati davomida uzluksiz kasbiy rivojlanishni ham qamrab oladi. Hozirda ko'pgina mamlakatlar, xususan O'zbekistonda ham, o'qituvchilardan seminarlar, kurslar va sertifikatlar orqali doimiy malaka oshirishni talab qiladi. Uzluksiz ta'limga qaratilgan bunday e'tibor o'qituvchilarning moslashuvchan bo'lishini va yangi pedagogik yondashuvlarni, texnologik yutuqlarni va tadqiqot natijalarini o'z amaliyotiga integratsiyalashini ta'minlaydi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish ta'limning doimiy o'zgaruvchan talablariga javob berish, o'qituvchilarning o'z rollarida dolzarb va samarali bo'lishini ta'minlash uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash manzarasi sezilarli o'zgarishlar bilan ajralib turadi. Texnologiyalar integratsiyasi, amaliy tajribaga e'tibor berish, inklyuziv ta'lim va soft skilllarni rivojlantirish butun dunyo bo'ylab talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashni qayta shakllantirmoqda. Onlayn ta'lim va sun'iy intellekt vositalari kabi xalqaro istiqbollar va innovatsiyalar o'qituvchilar ta'limida mumkin bo'lgan chegaralarni kengaytirmoqda. Ta'limga bo'lgan talablar rivojlanishda davom etar ekan, o'qituvchilarning tayyorgarligi zamonaviy sinflarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun moslashuvchan, istiqbolli va tadqiqotga asoslangan bo'lishi kerak. Oxir oqibat, uzluksiz kasbiy rivojlanishni rag'batlantirish va ilg'or jahon amaliyotlarini targ'ib qilish bo'lajak o'qituvchilarning o'z vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishlari uchun yaxshi jihozlangan bo'lishini ta'minlashning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gebhardt, A. Kessler, J. & Thurn, L. (2019). Basics of 3d printing technology. 3D Printing (Second Edition),5(7),1-32. Gebhardt, A., Kessler, J., & Thurn, L. (2018). Basics of 3D Printing Technology. 3D Printing, 1–32. doi:10.3139/9781569907030.001
2. Johnson-Glenberg, M. C., and Megowan-Romanowicz, C. (2017). Embodied science and mixed reality: How gesture and motion capture affect physics education. Cogn. Res. Princ. Implic. 2:24. doi: 10.1186/s41235-017-0060-9
3. Barriers to Technology Integration into Teaching Chinese as a Foreign Language: A Case Study of Australian Secondary Schools - Yueying Zeng, Wenying Jiang DOI: 10.5430/wje.v11n5p17 https://www.researchgate.net/publication/355286807_Barriers_to_Technology_Integration_into_Teaching_Chinese_as_a_Foreign_Language_A_Case_Study_of_Australian_Secondary_Schools
4. Hidrogo, I., Zambrano, D., Hernandez-de-Menendez, M., and Morales-Menendez, R. (2020a). Mostla for engineering education: Part 1 initial results. Int. J. Interact. Des. Manuf. 14, 1429–1441. doi: 10.1007/s12008-020-00730-4
5. Sheraliyev, S. (2023). Talabalarda muhandislik grafikasi fanlaridan mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish. "Tasviriy san'at ta'limi uzluksizligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari: muammolar va yechimlar" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya, 1 (01). <https://ojs.qarshidu.uz/index.php/ts/article/view/161>
6. Karimberdiyevich S. S. Educating students the methods of central projection through information and communication technologies //Journal of Modern Educational Achievements. – 2023. – T. 4. – №. 4. – C. 14-17. <https://scopusacademia.org/index.php/jmea/article/view/120>
7. Sheraliyev, Sanjarbek Karimberdiyevich ko'rgazmalilik vositasining chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanini sifat va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati // orienss. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ko-rgazmalilik-vositasining-chizma-geometriya-va-muhandislik-grafikasi-fanini-sifat-va-samaradorligini-oshirishdagi-ahamiyati> (data обращения: 07.04.2024).

ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА БИЛИМЛАРНИ БАҲОЛАШ: МЕТОДИКА ВА САМАРАДОРЛИК ТАҲЛИЛИ

Махкамова Зулфия Турсунпулатовна
мустакил тадқиқотчи

Аннотация. Мазкур мақолада таълим жараёнида баҳолаш самарадорлигини оширишда рақамли технологияларнинг, хусусан, блокчейн технологиясининг аҳамияти таҳлил қилинган. Рақамли баҳолаш жараёнида шаффофлик ва ишончлилиқни таъминлаш муаммолари кўриб чиқилган бўлиб, блокчейн технологияси натижаларнинг ўзгартириб бўлмас тарзда сақланиши ва уларнинг хавфсизлигини таъминлашда муҳим роль ўйнаши таъкидланган. Шунингдек, тестсиз баҳолаш усуллариининг ўқувчиларнинг амалий билимлари ва қобилиятларини баҳолашдаги афзалликлари ёритилган. Мақолада рақамли баҳолаш жараёнини шаффоф, ишончли ва самарали ташкил этиш учун янги имкониятлар, блокчейн технологиясининг ўрни ва унинг таълимдаги баҳолаш жараёнига таъсири ҳақида маълумотлар тақдим этилган.

Калит сўзлар: рақамли баҳолаш, блокчейн технологиялари, шаффофлик, тестсиз баҳолаш, таълим самарадорлиги, ишончлилиқ.

Замонавий жамиятнинг тезкорлик билан рақамли трансформация қилиниши турли соҳаларда, жумладан, таълимда ҳам кенг қўламли ўзгаришларга сабаб бўлмоқда. Айнан таълим соҳасида рақамли технологиялардан фойдаланиш орқали ўқув жараёнини янада самарали, холис ва шахсий эҳтиёжларга мос равишда ташкил этиш имконияти яратилади. Бунда ўқувчиларнинг билим даражасини тезкор баҳолаш, уларнинг ўқув натижаларини мониторинг қилиш ва ўқув жараёнидаги камчиликларни бартараф этиш учун рақамли баҳолаш методикасини жорий этиш алоҳида аҳамият касб этади. Аниқ ва тезкор баҳолаш таълим самарадорлигини оширишнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Бугунги кунда анъанавий баҳолаш тизимлари ўқувчиларнинг билимининг барча жиҳатларини объектив баҳолашга тўсқинлик қилиши мумкин, чунки улар кўпинча маълум стандарт ва чекланган мезонларга таянади. Айрим ҳолларда ўқув натижаларини субъектив баҳолаш ҳодисалари ҳам кузатилади. Рақамли технологиялар асосида автоматлаштирилган баҳолаш тизимлари эса ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини реал вақтда ва холисона тарзда баҳолаш имконини беради. Таълимда рақамли технологияларни жорий қилиш жараёнида интерактив мулоқотни такомиллаштириш, ўқувчиларнинг билимларини таҳлил қилиш ва индивидуаллаштирилган ўқув режаларини ишлаб чиқиш имконияти пайдо бўлади. Ҳозирги вақтда кўплаб ривожланган мамлакатлар таълим жараёнида рақамли баҳолашни татбиқ этиш бўйича изланишлар олиб бормоқда, ва бу борада кўплаб илмий асосланган тажрибалар амалга оширилмоқда. Ўзбекистонда ҳам рақамли технологияларни таълимга интеграция қилиш жараёни ривожланиб, 2030 йилгача таълимни ривожлантириш концепциясида мазкур технологияларнинг ўрни ва аҳамияти қайд этилган.

Таълимда рақамли технологияларнинг татбиқ қилиниши, айниқса, билимларни баҳолаш жараёнида муҳим ўрин тутди. Чунки ушбу технологиялар ёрдамида билимларни баҳолаш нафақат тезкор ва холис бўлади, балки ҳар бир ўқувчининг шахсий эҳтиёжларига мослаштирилган шаклда ташкил этилади. Масалан, сунъий интеллект ёки блокчейн каби замонавий воситалар баҳолаш жараёнининг ишончли ва шаффофлигини таъминлашда алоҳида аҳамиятга эга. Бу технологиялар баҳолаш натижаларини хавфсиз ва ўзгартириб бўлмас шаклда сақлашга ёрдам беради. Мақолада таълимда рақамли технологиялар асосида баҳолаш методикасини такомиллаштириш, унинг афзалликлари ва чекловлари, шунингдек, ўқув жараёнига бўлган ижобий таъсири таҳлил қилинади. Шунингдек, мақолада таълимдаги рақамли трансформациянинг афзалликлари, билимларни баҳолашдаги янги педагогик ёндашувлар, ва ушбу технологияларнинг мамлакатимиз таълим тизимида жорий қилиниши бўйича илмий ёндашувлар муҳокама қилинади.

Таълимнинг рақамли трансформацияси жараёнида рақамли технологияларни билимларни баҳолашда қўллаш таълимнинг самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Бу усуллар замонавий таълим стандартларига жавоб берадиган, билим ва кўникмаларни

тезкор ҳамда ҳолис баҳолаш имконини беради. Рақамли баҳолаш тизими реал вақтда маълумот йиғиш ва таҳлил қилиш орқали ўқув жараёнига зудлик билан таъсир кўрсатади ва таълим самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Шу билан бирга, талабалар ўз билимлари даражасини тезроқ баҳолашлари ва камчиликларини вақтида билишлари мумкин, бу эса уларнинг ўқув жараёнига қизиқишини ва мотивациясини оширади. Шу тарзда, рақамли баҳолаш тизими ўқув жараёнини тартибли ва шахсийлаштирилган тарзда ташкил этишга ёрдам беради. Анъанавий баҳолаш усулларида маълум даражада субъективлик мавжуд бўлиб, бу усуллар ўқитувчининг шахсий қарашлари ёки баҳолаш мезонларининг умумийлиги сабабли баъзида ҳолиссизликка олиб келиши мумкин. Бундай субъективликлар талабалар билим даражасини аниқ баҳолашдаги хато ва чекловларга сабаб бўлади. Рақамли баҳолаш эса маълумотларни тезкор ва автоматлаштирилган тарзда йиғиш ва баҳолаш имконини бергани сабабли, субъективликдан холи бўлиб, натижаларни ҳолис ва аниқ таъминлайди. Рақамли платформалар асосидаги баҳолаш тизимлари ўқувчиларнинг билим даражасини реал вақт режимида баҳолаш, натижаларни зудлик билан кўрсатиш, ҳамда уларнинг билимларини тўлиқ мантиқий мезонларга асосланиб баҳолаш имкониятини яратади. Шунинг учун ҳам рақамли баҳолаш анъанавий усулларга нисбатан афзал бўлиб, унинг таълим тизимида кенг татбиқ қилиниши талаб этилади.

Билимларни баҳолашда дидактик принциплар. Рақамли баҳолашнинг муваффақиятли қўлланилиши ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини тўғри, ҳолисона ва давомий баҳолашни таъминловчи асосий дидактик принципларга асосланади. Бу принциплар таълимда барча ўқувчилар учун бир хил шароит ва имкониятлар яратиш билан бирга, уларнинг шахсий эҳтиёжларини инобатга олиб, индивидуал ёндашувни ҳам тақозо этади. Қуйида билимларни рақамли баҳолашдаги муҳим дидактик принципларни батафсил ёритамиз:

1. Аниқлик. Рақамли баҳолаш жараёнида аниқлик принципи биринчи даражали аҳамиятга эга бўлиб, у маълумотларнинг ҳолис ва аниқ бўлишини таъминлашни назарда тутати. Бу принцип ҳар бир талабанинг ўқув натижаларини объектив ва қўшимча омиллар таъсирисиз баҳолашга ёрдам беради. Рақамли воситалар, масалан, сунъий интеллект ёки алгоритмлар ёрдамида аниқликни ошириб, талабаларнинг билимини математик ва статистик таҳлиллар орқали баҳолаш имконини яратади. Бу жараён орқали талабаларнинг билим даражаси ва унга кўра ривожланиш тенденциялари аниқ кўрсаткичларга асосланиб баҳоланади. Шу тариқа, рақамли баҳолаш воситалари талабаларнинг билим ва кўникмаларини одатда учрайдиган субъектив хато ва талқинлардан холи тарзда аниқ баҳолашга имкон беради.

2. Шаффофлик. Шаффофлик принципи баҳолаш жараёнининг ҳаммага бирдек аниқ ва тушунарли бўлишини таъминлашга қаратилган. Рақамли баҳолаш тизимларида шаффофлик ҳар бир баҳолаш натижасининг изчиллиги ва ишончлилигини оширади. Масалан, блокчейн технологиялари баҳолаш натижаларини ўзгартириб бўлмас шаклда сақлаш имконини беради, бу эса баҳолаш жараёнида шаффофликни таъминлашнинг ишончли воситаси ҳисобланади. Шунингдек, рақамли платформалар талабалар ва уларнинг ота-оналари учун баҳолаш натижаларини зудлик билан кўриб чиқиш имконини яратади. Бу эса баҳолаш натижаларини осонликча кузатиш, хатоларни тезкорлик билан бартараф қилиш ва баҳолашда учрайдиган субъективликлардан қочиш имкониятини яратади.

3. Индивидуаллаштириш. Индивидуаллаштириш принципи ҳар бир ўқувчининг шахсий хусусиятлари ва ривожланиш талабларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг билимларини баҳолашни назарда тутати. Рақамли баҳолаш воситалари орқали шахсийлаштирилган таълим жараёнини йўлга қўйиш ўқувчиларнинг талаблари ва қобилиятларига мослаштирилган ўқув жараёнини таъминлайди. Масалан, талабаларнинг билим даражасига кўра автоматлаштирилган ҳолда тестлар ёки амалиёт машқларини танлаб бериш мумкин. Бу жараёнда ўқувчининг билимини индивидуал таҳлил қилиш ва натижалари асосида унинг ўзига мос ўқув стратегиясини шакллантириш имконияти пайдо бўлади.

Рақамли технологиялар асосидаги баҳолаш усуллари юқоридаги дидактик принципларга мос бўлиб, уларнинг ҳар бирини тўлиқ рўёбга чиқариш имкониятини оширади. Масалан, сунъий интеллект ёрдамида билимлар даражасини автоматик аниқлаш, алгоритмлар

асосида натижаларни таҳлил қилиш ва шахсийлаштирилган ўқув жараёнини шакллантиришнинг янги йўналишлари яратилмоқда. Ушбу дидактик принципларнинг амалиётда қўлланилиши таълим самарадорлигини янада оширишга хизмат қилади. Рақамли баҳолаш моделлари интерактивликни таъминлаган ҳолда ўқувчилар ва ўқитувчилар ўртасидаги мулоқотни янги босқичга кўтаради. Интерактивликнинг таъминланиши, ўқувчиларнинг билим даражасига асосланган турли саволлар, топшириқлар ёки машғулотлар орқали уларнинг иштирокини фаоллаштиради ва уларни ўқув жараёнида кўпроқ манфаатдор қилади. Масалан, онлайн тестлар, викториналар ёки видеодарсларга асосланган баҳолаш воситалари талабаларга тезкорлик билан жавоб бериш, ўз билимларини текшириш ва камчиликларини аниқлаш имкониятини яратади. Интерактив воситалар ўқув жараёнига қизиқиш уйғотиш ва ўқувчиларнинг билимларини ҳар томонлама баҳолаш имконини оширади. Шунингдек, рақамли баҳолаш воситалари орқали шахсийлаштириш имкониятлари ҳар бир ўқувчининг шахсий қобилиятларига мувофиқ баҳолаш жараёнини ташкил этишга имкон беради. Шахсийлаштирилган баҳолаш жараёни ҳар бир ўқувчининг ривожланиш даражаси, билими ва эҳтиёжларига қараб мослаштирилган ўқув режаларини ишлаб чиқишни талаб этади. Бу жараёнда рақамли воситалар ўқувчининг билимини индивидуал таҳлил қилиб, натижаларига асосан ўқув стратегиясини тузиб беради. Масалан, ўқувчилар бир хил даражадаги билимларга эга эмасликлари сабабли, уларга индивидуал тарзда тайёрланган вазифаларни тақдим этиш ва уларга мувофиқ баҳолаш рақамли технологиялар ёрдамида амалга оширилади. Илғор таълим технологиялари, шу жумладан сунъий интеллект ёки адаптив таълим платформалари, талабаларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш орқали баҳолашда шахсийлаштиришни таъминлайди. Масалан, сунъий интеллект асосидаги билимларни баҳолаш тизими ўқувчининг билим даражасини реал вақтда аниқлаб, унинг ривожланиш динамикасини кузатиш ва зарур тавсияларни тақдим этиш имконини беради. Шунингдек, блокчейн технологияси асосида шаффофликни таъминлаб, ҳар бир ўқувчининг баҳолаш жараёнида учрайдиган хатоларни камайтириш ва натижаларни ишончли сақлаш имкониятини яратади.

Рақамли баҳолаш моделларини ишлаб чиқиш жараёнида, асосан, икки жиҳатга эътибор қаратилади: биринчи навбатда, билимларни баҳолаш мезонлари аниқланади, иккинчидан эса, мазкур мезонларни рақамли воситалар орқали татбиқ этиш имкониятлари ўрганилади. Бунда сунъий интеллект ва бошқа интерактив технологиялардан фойдаланган ҳолда, ўқувчиларнинг билим ва кўникмалари тезкор ва ишончли баҳоланиши таъминланади. Масалан, A.Ifelebuegu (2023) таъкидлаганидек, "иқтисодий баҳолаш жараёнлари ўзгариб, рақамли воситалар ва сунъий интеллект ёрдамида янада ишончли ва тезкор баҳолаш имкониятлари яратилади". Рақамли баҳолаш моделлари тезкор ва объектив баҳолашни таъминлаш билан бирга, ўқувчиларнинг шахсий ривожланишини ҳам мониторинг қилишга ёрдам беради. Н. Suntharalingam (2024) ўз тадқиқотларида "сунъий интеллект технологиялари таълим жараёнида баҳолаш тизимлари самарадорлигини оширишга йўналтирилган" деб таъкидлайди. Шу йўналишдаги тадқиқотлар таълим жараёнини рақамлилаштиришнинг имкониятлари ва самарадорлигини кўрсатиб бермоқда.

Олий таълим муассасаларида рақамли баҳолаш моделларини татбиқ этиш ўқув жараёнини замонавийлаштиришнинг муҳим босқичи ҳисобланади. Ўқувчиларнинг билим даражасини баҳолашда интерактив воситалар ва сунъий интеллект жорий қилиниши натижасида баҳолаш жараёнининг самарадорлиги ортади. V. J. Owan ва ҳамкасблари (2023) таъкидлаганидек, "рақамли баҳолаш воситалари ўқувчиларнинг кўникма ва билимларини аниқ ва тезкор баҳолаш имконини беради".

Олий таълим муассасаларидаги рақамли баҳолаш воситалари кўп ҳолларда интерактив тестлар ва онлайн синовлар кўринишида жорий қилинмоқда. А. Haleem ва бошқалар (2022) таъкидлашича, "сунъий интеллектдан фойдаланиш ўқувчиларнинг мустақил билимларни англаш ва баҳолаш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради". Шунингдек, Гонзалес-Калатайюд ва Prendes-Espinosa (2021) "рақамли баҳолаш воситалари ўқувчиларнинг шахсий эҳтиёжларига мос келадиган мослашувчан ёндошувларни жорий қилишга имкон беради" деб

таъкидлайдилар. Рақамли баҳолаш моделлари таълим жараёнини сифатли баҳолаш учун имкониятларни кенгайтирган бўлса-да, айрим техник ва методологик қийинчиликларни ҳам келтириб чиқармоқда. M.Ciolacu ва бошқалар (2018) таъкидлашларича, "сунъий интеллект ёрдамида ўқувчиларнинг академик ютуқларини мониторинг қилиш ва тезкор равишда баҳолаш учун имконият яратилди". Шунингдек, замонавий технологиялардан фойдаланиш ўқувчиларнинг фаол ва интерактив иштирокини таъминлайди.

Баҳолаш жараёнида шаффофликни таъминлаш воситалари. Баҳолаш жараёнида шаффофликни таъминлаш таълим самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Рақамли технологиялар бу борада янги имкониятларни очиб, баҳолаш жараёнини ишончли ва шаффоф қилади. Баҳолаш натижаларининг ўзгартириб бўлмас тарзда сақланишини таъминлаш учун блокчейн технологиялари қўлланилиши ўқув жараёнини янги сифат босқичига олиб чиқади. Блокчейннинг ўзгармаслик хусусияти баҳолаш жараёнидаги хатолар ва субъективликларни камайтиришга ёрдам беради, бу эса натижаларни ҳар томонлама шаффоф ва ишончли сақлашни таъминлайди. Блокчейн технологиялари орқали ҳар бир баҳолаш натижаси хавфсиз ва шаффоф тарзда сақланиб, баҳолаш жараёнидаги ноаниқликларни йўқотиш имкони яратилади. Ҳар бир ўқувчи учун қайд этилган натижалар блокчейндаги турли блоklar орқали тартибли ва ўзгартириб бўлмас шаклда сақланади, бу эса маълумотларнинг холислиги ва хавфсизлигини таъминлайди. Баҳолаш жараёнининг ҳар бир босқичи блокчейнда қайд этилиб, ўқувчилар ва уларнинг натижалари ҳақидаги маълумотлар аниқ ва ишончли сақланишига хизмат қилади. Шу сабабли, блокчейн технологияси асосидаги рақамли баҳолаш тизимлари ўқув натижаларини шаффоф, ишончли ва узоқ муддатли сақлашда самарали восита ҳисобланади. Тестсиз баҳолаш методлари амалиётга яқин билимларни баҳолашда, шунингдек, ўқувчиларнинг реал қобилиятларини аниқлашда катта аҳамиятга эга. Тестга асосланмаган баҳолаш жараёни талабаларнинг назарий билимларини эмас, балки амалий билим ва кўникмаларини баҳолашни мақсад қилади. Масалан, амалий машғулотлар, лойиҳалар ва муаммоларни ҳал қилиш вазифалари орқали ўқувчиларнинг билим даражаси ва ишлаб чиқиш қобилиятлари объектив баҳоланади. Бунда ҳар бир ўқувчининг индивидуал қобилиятлари ҳисобга олиниб, уларнинг қийинчиликларга муносабати ва янги билимларни қўллашга тайёрлиги баҳоланади.

Тестсиз баҳолаш жараёнида блокчейн технологиясини қўллаш орқали баҳолаш жараёнида шаффофликни таъминлаш мумкин. Тестга асосланмаган баҳолаш натижалари, яъни лойиҳа ёки амалий машғулотлар натижалари блокчейн орқали қайта ишланиши мумкин бўлмаган шаклда сақланади, бу эса баҳолаш жараёнида ишончилиликни оширади. Блокчейн технологиялари орқали натижаларни хавфсиз ва ўзгармас тарзда сақлаш, ҳар бир талабанинг шахсий ривожланишини аниқ кузатиш ва ҳар бир баҳолаш жараёнини объектив сақлаш имконияти яратилади. Шунингдек, блокчейндан фойдаланган ҳолда ҳар бир натижа ҳақидаги маълумотлар хавфсиз тарзда сақланиши таъминланади, бу эса баҳолаш жараёнида ишончилилик ва шаффофлик даражасини оширади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ifelebuegu, A. (2023). Rethinking Online Assessment Strategies: Authenticity Versus AI Chatbot Intervention. *Journal of Applied Learning and Teaching*, 35.

<https://hawksites.newpaltz.edu/fdc/files/2023/07/Rethinking-Online-Assessment-Strategies-Authenticity-Versus-AI-Chatbot-Intervention.pdf>.

2. Suntharalingam, H. (2024). Enhancing Digital Learning Outcomes Through the Application of Artificial Intelligence: A Comprehensive Review. *Science and Research Technology*, 112.

<https://pdfs.semanticscholar.org/d8dc/4431fd5cce6270dfd308cd62934517858bfe.pdf>.

3. Owan, V. J., Abang, K. B., & Idika, D. O. (2023). Exploring the Potential of Artificial Intelligence Tools in Educational Measurement and Assessment. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 48.

<https://www.ejmste.com/download/exploring-the-potential-of-artificial-intelligence-tools-in-educational-measurement-and-assessment-13428.pdf>.

4. Haleem, A., Javaid, M., Qadri, M. A., & Suman, R. (2022). Understanding the Role of Digital Technologies in Education: A Review. *Sustainable Operations and Society*, 63.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666412722000137>.

5. González-Calatayud, V., & Prendes-Espinosa, P. (2021). Artificial Intelligence for Student Assessment: A Systematic Review. *Applied Sciences*, 101. <https://www.mdpi.com/2076-3417/11/12/5467>.

6. Ciolacu, M., Tehrani, A. F., & Binder, L. (2018). Education 4.0 - Artificial Intelligence Assisted Higher Education: Early Recognition System with Machine Learning to Support Students' Success. *IEEE*, 29.

O'ZLASHTIRISH NATIJALARINI BAHOLASHNING O'ZIGA XOS JIXATLARI

Meliboyev Aziz Rozaqovich,

Professional ta'limni rivojlantirish instituti dotsenti, i.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarni ixtisoslik fanlaridan o'zlashtirish natijalarini baholashda yetakchi o'rin tutuvchi shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ta'lim jarayonida talabaning potensialini ochish, uni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishga yordam berishning o'ziga xosligi keltirilgan.

Kalit so'zlar: Talaba, potensial, ta'lim natijalari, pedagogik texnologiya, operativ baholash.

Talabalarni ixtisoslik fanlaridan o'zlashtirish natijalarini baholashda birlamchi ma'lumotlarni olish usullari va vositalarini tanlashda biz monitoringning nafaqat talaba va o'qituvchi o'rtasida aks feedback (qayta aloqa) rolini o'ynashini, balki diagnostik funktsiyaga ega ekanligini ham inobatga oldik. Diagnostika monitoringning asosi hisoblanadi, chunki u tahliliy tahlil va sifatni baholashni, masalan, talabalarning avvalgi bilim darajasi va o'quv dasturining muayyan materialni o'zlashtirish talablari bilan taqqoslash orqali amalga oshiriladi. Ushbu funktsiyalar talabalarni faol harakatga, o'z natijalarini izlashga undaydi.

Shuningdek, nazorat jarayonining o'qitish xususiyatiga ega bo'lishi va bu funktsiyani pedagog, talabalardan biri maslahatchi sifatida yoki talabaning o'zi o'zini nazorat qilish orqali amalga oshirishi mumkinligi ham hisobga olindi.

Professional ta'lim falsafasida yetakchi o'rin tutuvchi shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ta'lim jarayonida talabaning potensialini ochish, uni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishga yordam berishni asosiy maqsad sifatida qo'yadi. Bu jarayonda pedagogik texnologiyalari shaxsga yo'naltirilgan bo'lib, oxir-oqibat har bir talabaning o'ziga xos ta'lim yo'nalishlarini shakllantirish imkonini beradi [9, 24, 16].

Talaba o'z shaxsiy potensialini (uning bilim olish, ijodiy, o'zini tashkil qilish qobiliyatlari kabi qobiliyatlar majmuasi) ro'yobga chiqarish jarayonida unga quyidagi imkoniyatlar beriladi: ixtisoslashtirilgan fanlarni o'zlashtirishda shaxsiy ma'nosini belgilash; o'ziga xos maqsadlar qo'yish; o'qitishning optimal shakllarini tanlash; individual xususiyatlariga mos keladigan metodikalarni qo'llash; olingan natijalarni refleksiv anglash; o'z faoliyatini baholash va tuzatish.

Operativ (tezkor) baholash jarayonida yangi bilimlar va faoliyat usullarini birlamchi tekshirish bosqichida kasbiy maktab pedagoglari oldiga quyidagi vazifalar qo'yilgan edi:

- Talabalar tomonidan o'zlashtirilgan materialning to'g'riligini aniqlash;
- Yangi o'rganilgan materialning dastlabki tushunchalaridagi kamchiliklar va noto'g'ri tasavvurlarni aniqlash;

- Talabalar yangi materialni tushunishda aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish;

- Talabalarning shaxsiy tajribasini ilmiy bilimlarning belgilariga mos kelishini ta'minlash.

Ushbu vazifalarga mos ravishda darsning quyidagi bosqichlari belgilangan:

- O'qituvchi va amaliyot rahbari tomonidan talabalar asosiy mazmunning mohiyatini tushunganliklarini tekshirish;

- Talabalar yangi bilim va faoliyat usullarini to'liq va ongli ravishda o'zlashtirganliklarini tekshirish;
- Talabalarning o'rganilgan materialni dastlabki tushunishdagi kamchiliklarini aniqlash;
- Talabalarning o'rganilgan materialni tushunishda yuzaga kelgan noaniqliklarni bartaraf etish.

Shu tarzda olingan ma'lumotlar ko'pchilik talabalarning o'rganilgan materialning asosiy mazmunini minimal (reproduktiv) va umumiy (konstruktiv) darajalarda to'g'ri va ongli o'zlashtirganliklari haqida tasavvur hosil qiladi; talabalarning yangi materialni tushunishda mavjud kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan yoki ularni darsning keyingi bosqichlarida bartaraf etishga yo'naltiradi.

Operativ bosqichda o'qituvchilar va amaliyot rahbarlari oldidagi vazifalar quyidagilar edi:

- Talabalar bilimlari va faoliyat usullarini o'zlashtirish sifatini aniqlash;
- Talabalarning bilim va faoliyat usullaridagi kamchiliklarini aniqlash;
- Aniqlangan kamchiliklarning sabablarini belgilash;
- Talabalarda baholash faoliyatini rivojlantirish qobiliyatini shakllantirish.

Bu holatda pedagog talabalarning bilim va faoliyat usullarining hajmi va to'g'riligini tekshirish bilan birga, bu bilimlarning chuqurligi, ongli ravishda qabul qilinishi, moslashuvchanligi va samaradorligini ham baholaydi[67, 19]. Buning uchun pedagoglar talabalarning bilimlari va faoliyat usullarini nazorat qilishning turli metoddan foydalanganlar; bilimlarning tizimligi, ongli ravishda qabul qilinishi, samaradorligi va mustahkamligini tekshirish uchun qo'shimcha savollar berishgan; talabalarning faoliyatini baholashga bo'lgan yondashuvlarini tushuntirishgan; baholashda faqat javoblarning to'g'riligini emas, balki ularning originalligini, talabalarning topshiriqlarni bajarishning turli usullarini izlashga va topishga intilishlarini ham tahlil qilishgan; shuningdek, talabalarning shaxsiy tajribasiga murojaat qilishgan.

Quyidagi pedagogik texnologiyalar ta'limiy vazifalarga mos keladi:

- Turli darajadagi nazorat ishlari;
- Test topshiriqlari;
- Tushunchalarning barcha belgilarini va ularning o'zaro aloqalarini ajratish bo'yicha topshiriqlar;
- Muhim belgilarni ajratish bo'yicha topshiriqlar;
- Bir xil topshiriqni bajarishning bir necha usulini yaratish bo'yicha topshiriqlar;
- Ortacha yoki ziddiyatli ma'lumotlarga ega bo'lgan topshiriqlar.

Nazorat jarayoni talabaning o'z-o'zini bilishiga asoslanib, refleksiya orqali amalga oshirilsa ta'lim jarayonida katta rol o'ynaydi. Ya'ni, talaba o'zini va o'zining o'quv-biluv faoliyati natijalari va jarayonini, boshqalar tomonidan berilgan baholarni hisobga olgan holda baholaydi. Bunday refleksiya asosida qurilgan o'zini baholashda talaba, shuningdek, pedagog o'z qiyinchiliklarini (yoki yutuqlarini) aniqlaydi, ularning sabablarini topadi va ularni yengish (yoki muvaffaqiyatni mustahkamlash) yo'llarini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori;
2. Moeed A. (2015) Theorizing Formative Assessment: Time for a Change in Thinking. The Educational Forum. Vol. 79, No 2, P.180–189.
3. Бойцова Ye.Г. Формирующее оценивание образовательных результатов учащихся в современной школе //
4. Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). С. 171-175. в классе: учеб. По Бойцова Ye.Г. Формирующее оценивание образовательных результатов учащихся в современной школе // Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). С. 171-175.
5. бразовательных результатов учащихся в современной школе // Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). С. 171-175. в классе: учеб. По

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЎҚУВЧИ-ЁШЛАРДА КИТОБХОНЛИК МАДАНИЯТИНИ ШАКИЛЛАНТИРИШ

Музаффаров Мусахон Нажмиддинович

Профессional таълимни ривожлантириш институти бош мутахассиси

Аннотация: Мазкур мақолада бугунги давр ёшлари маънавиятидаги салбий ўзгаришларни олдини олиш, уларда энг гўзал ахлоқ намуналарини сингдириш манбаи бўлмиш китоб ўқиш маданиятини шакллантириш зарурлигига эътибор қаратилган. Шунунгдек китоб – инсон маънавияти ва дунёқарашини юксалтирувчи муҳим манбаа эканлиги, китоб ўқиган инсон мулоҳазали, билимли бўлиб, юксак тафаккури ила бошқалардан ўзининг дунёқараши ва фикрлаши билан ажралиб туради. Китоб билан ошно бола яхши инсон бўлиб улғаяди. Шунинг учун ҳам оилада, боғча, мактаб ва профессионал таълим муассасаларида билим ҳамда касб-хунар ўргатиш билан биргаликда болаларнинг китобга меҳрини, адабиётга қизиқишини ошириш ота-оналарнинг, ўқитувчиларнинг асосий вазифаси эканлиги таъкидланади.

Калит сўзлар: Интернет, ижтимоий тармоқ, гаджетлар, тадқиқотлар, библиотерапия.

Дунёни фақат илм билан забт этиш мумкинлиги бугунги кунда ҳеч кимга сир эмас. Илмни чуқур эгаллашнинг йўли эса битта – китоб ўқишдир.

Китоб - инсоннинг энг яқин сирдоши ва маслаҳатчиси, руҳий қувват, ақл ва билим манбаи, ҳаёт йўлларини ёритувчи нур. Китоб фикрлаш қуроли, хазиналар қазини, тафаккур манбаи. Инсоннинг маданияти унинг китобида акс этади. Хўш, биз инсонлар маънавий озқани қаердан оламиз? Албатта, “билимлар манбаи” бўлмиш китобдан. Китоб – бебаҳо бойлик экани барчамизга маълум. Китобхонлик оиладаги ва таълим муассасасидаги муҳитга ҳам боғлиқ. Фарзандларини ўзиданда билимли, ахлоқли, маърифатли бўлишини хохламаган ота-она бўлмаса керак. Мана шу хоҳиш мана шу истак туфайли энг яхши боғча, энг яхши мактаб ва энг яхши таълим муассасаларида ўқитишни истаймиз албатта.

Инсон ўзининг фикрлаш қобилияти, маънавият дунёси билан тирик. Одамни бошқа мавжудотлардан ажратиб турувчи омиллардан бири ҳам унинг маънавияти ҳисобланади. Китобдан яхшироқ дўст йўқ жаҳонда

Ғамхўринг бўлгай у ғамгин замонда.

У билан қол танҳо ҳеч бермас озор,

Жонингга юз роҳат беради такрор. дейди Абдурахмон Жомий ҳазратлари.

Шунга қарамасдан китоб ўқиш ва унга муносабат бугунги кунда бир қадар сусайгандек. Ёшларимизни кўпроқ интернет ва ижтимоий тармоқлардаги кичик лавҳалар, кино, видео, телевидение, компьютер ҳамда турли гаджетлар ўзига оҳонгрободек тортмоқда. Исталган янгилигу ахборотларни бу воситалардан хоҳлаганча олиш мумкин. Ачинарлиси, бугунги кунда китоб ўқиш учун вақт сарфлашга ҳожат йўқдек. Аслида, ҳеч бир ахборот воситаси, кино ёки видеофилм бадий асар ўрнини босолмайди. Масалан, “Ўтган кунлар” романи асосида ишланган филм қанчалик маҳорат билан суратта олинган бўлмасин, китобнинг таъсирини, жозибасини беролмайди. Масалан мен “Шайтанат” филмини бор-йўғи биринчи қисмини кўриб қолган қисмларини кўришдан воз кечдим, сабаби мен китобда ўқиганда кўз олдимда гавдаланган жараёнлар яъни китобдан олган ширанинг мазасини йўқотиб қўйгим келмади.

Техникавий тарраққиёт, замонавий компьютерлар имконияти ва афзалликларини инкор қилмаган ҳолда айтиш мумкинки, буларнинг ҳеч бири китоб ўрнини боса олмайди. Айниқса, бадий китоблар ҳар бир кишида инсоний фазилятларини кучайтиради, дунёқарашини кенгайтиради. “Ўзимдаги барча яхши хислатларим учун китобдан миннатдорман”, деган эди ўз давридаги алломалардан бири.

Китоб – инсон маънавияти ва дунёқарашини юксалтирувчи муҳим манбаа ҳисобланади. Китоб ўқиган инсон мулоҳазали, билимли бўлиб, юксак тафаккури ила бошқалардан ўзининг дунёқараши ва фикрлаши билан ажралиб туради. Китоб билан ошно бола яхши инсон бўлиб улғаяди. Шунинг учун ҳам оилада, боғча, мактаб ва профессионал таълим муассасаларида билим ҳамда касб-хунар ўргатиш билан биргаликда болаларнинг китобга меҳрини, адабиётга қизиқишини ошириш ота-оналарнинг, ўқитувчиларнинг вазифаси.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев мутолаа ҳақида фикр билдириб, жумладан, шундай деганди: “Ҳаммамиз учун айти пайтда жуда муҳим аҳамиятга эга бўлган масала, яъни китобхонликни кенг ёйиш ва ёшларимизнинг китобга бўлган муҳаббатини, уларнинг маънавий иммунитетини янада оширишга қаратилган ишларимизни янги босқичга олиб чиқиш вазифаси турибди”.

Президент томонидан китоб мутоласи муҳимлиги, ёшлар, раҳбарлар орасида бунини тарғиб қилиш лозимлиги ҳақида кўп бора айтилди, айтилмоқда. Давлат раҳбари томонидан Ёшлар маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича илгари сурилган 5 та муҳим ташаббуснинг биттаси айнан китобхонликка қаратилган бўлиб, у ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил этишга йўналтирилган.

Дарҳақиқат, Ўртимизда ёшларга кенг имкониятлар яратиб берилмоқда. Чунки миллатимиз шаънини, миллий ғуруримизни юксалтирувчи бу – ёшлар. Шу боис, турли миллат ва элатларнинг ёшлари каби ўзбек ёшлари ҳам дунё билан мулоқотда бўлиши керак. Бунга ҳеч қандай тўсиқ йўқ. Лекин айрим ёшлар берилган имкониятлардан унумли фойдаланиш ўрнига, интернетдаги кўнгилочар ўйинлар, танишувлар, ёшлар онгини заҳарловчи сайтларга кириб, у ердаги маълумотлар билан қимматли вақтларини беҳуда ўтказмоқдалар. Бунинг оқибатида уларнинг дунёқараши бир томонлама бўлиб қолмоқда.

Яқинда профессионал таълим муассасаларининг Ёшлар етакчилари билан бўлиб ўтган семинарда Қашқадарё вилоятининг таълим муассасаларининг бирида фаолият олиб бораётган ёшлар етакчисининг айтишича туман ҳокимлиги, туман прокуратураси ва таълим муассасаси ҳамкорлигида ёшларни китобхонликка жалб қилиш мақсадида касб ҳунар мактабининг кириш дарвозаси олдида йўлакларга бир нечта кичик мине кутубхоналар (акфа шишали) ташкил этдик. Ўшиклари ҳар доим очиб қўйилди. Ўнг яхши сара асарлар билан бойитилди. Ёшлар хоҳлаган пайтида китоблардан фойданиши ва атроф аҳолини ҳам жалб қилиш мақсад қилинган эди. Минг афсуски ушбу кутубхоналарга ҳам эътибор жуда ҳам суст дейди етакчи.

Атоқли адибимиз Ойбек таърифича, китоб – тафаккурнинг толмас қанотларидир. Шу маънода айтиш мумкинки, китоб – инсоннинг қалб гавҳари, тафаккур хазинасидир. Биз шунга эришишимиз керакки фарзандларимиз учун китоб ўнг бебаҳо совға бўлсин. Шундагина фарзандларимиз биз орзу қилгандай, маънавий етук, теран фикрлай оладиган, катта ва кичикка меҳрибон, Ватанига содиқ, инсофли, диёнатли ва олийжаноб инсонлар бўлиб камол топадилар.

Шу ўринда айтиш жоизки биз катталар бу борада фарзандларимизга ўрнатилган бўла олаётимизми? Ўзимиз китоб ўқиб, боламизни ёнимизга олиб бирор китобни муҳофафа қила олаётимизми?

Фарзандларимизни китоб ўқишга қизиқтириш, рағбатлантириш билан бирга баъзан қатъийлик билан талаб қилишимиз зарур бўлади. Чунки бугунги кунда илмдан ва китобдан қўлғитувчи турли нарсалар ҳаддан зиёд кўпайиб бормоқда. Болаларни қўрқитиш, уришиш ва жазолаш яхши самара бермайди.

Мен ўз шахсий ҳаётимдан бир мисол айтиб берай. Ўғлим 6-синфда ўқир эди бир неча маротаба китоб ўқишга қизиқтиришим, насихатларим ва бирга китоб ўқишимизга қарамасдан китоб ўқишга иштиёқ ўйғотолмадим. Нима қилсам экан дея роса бошим қотди. Бир кун олдимга чақирдимда устоз ёзувчи Примқул Қодировнинг Буюк саркарда ва ижодкор Бобир мирзонинг ҳаёти ёритилган “Юлдузли тунлар” асрини қўлига тутқаздим ва бу китобни охиригача ўқиб чиқасан! ҳар кун кечқурун менга ўқиганларингни айтиб берасан дея қатъий оҳонгда топшириқ бердим. Ўғлим бошида бироз қийналди, мен назоратни сусайтирмадим бў ҳолат 4-5 кун даъвом этди. Кейин китоб ўғлимни ўзига ром этди энди бўш вақти бўлди дегунча ёки кечқурун ухлаб қолгунча китобни ўқир эди. Бир кун кечқурун хабар олгани хонасига кирсам у дарс столида ўтирган ҳолда йиғлаётган экан. Ҳа ўғлим нега йиғлаётган? ким хафа қилди? дея хайрон бўлиб ёнига ўтирдим. “Юлдузли тунлар” китоби очик ҳолда тўрар эди. Уни ўзига келгунча кўтиб турдим, бироздан кейин у дада Бобур ўлди дея яна йиғлай бошлади. Ҳа у китобнинг ичига шу қадар кириб кетган эдики гуё асар ичида яшаётган эди. Бобурмирзонинг ўлими эса жуд қаттиқ таъсир қилган эди.

Ҳозир оилавий китоб баҳсларимизда ўғлим дада ўшанда мени китоб ўқишга мажбурламаганингизда мен китобнинг завқини билмаган бўлар эдим деб айтиб қолади.

Мен болаларни китоб ўқишида катталар томонидан талабчанлик ҳам керак экан деган хулосага келаман. Айниқса бу бугунги кунда жудаям муҳим.

Тадқиқотлар кўрсатдики, дангасалик, эринчоқлик каби иллатлар, асосан илм ва илм фазилати тўғрисида фикр юритмаслик ёки буларни йиғиштириб қўйиш туфайли ҳосил бўлар экан. Демак, ўқувчи илм ҳосил қилишнинг асосий манбаи бўлмиш китоб ўқишга ва уй вазифаларига жиддий ёндошиши ва бардавомликни маҳкам ушламоғи ҳамда илмнинг файзу футухларини, баракотларини тафаккур қилиб бормоғи зарур экан. Бунинг учун, албатта нафсини «қийнамоғи» керак. Зеро, илм мана шундай машаққат, қийинчиликлар билан ҳосил бўлгани учун ҳам боқий, у бебаҳодир. У ҳеч ким ўғирлаб ололмайдиган, ҳиёнат қила олмайдиган туганмас бойликдир. Мол-дунё эса қанча машаққат билан қўлга киритилса ҳам, у фоний, ишлатилган сайин камайиб бораверади. Мол-дунё сарф қилинса камаяди, илм эса тарқатиш билан янада зиёда бўлаверади. Томчилар йиғилиб қўл бўлгани каби, ўқиш орқали билим дарёси ҳосил бўлади.

Ўтган асрнинг машҳур адибларидан бири Ҳерман Ҳесс китоб мутоаласи ҳақида шундай ёзади: “Шунчаки дам олиш, вақт ўтказишни истаган ва «ўқимишли» бўлиш ҳақидагина қайғурган китобхон китобдаги дилни покловчи, кишини руҳлантирувчи қандайдир номаълум бир кучни сезади. Бироқ бу кучни у аниқ тасаввур этолмайди ва баҳолай ҳам олмайди. Бундай китобхон тиббиётдан мутлақо беҳабар беморга ўхшайди, яъни айнан қайси дори кераклигини тушунмасдан, ҳар бир қутичадагидан татиб кўра бошлайди. Аслида мутолаа борасида ҳам ҳар бир киши ўзи учун зарур бўлган, янги куч ҳамда руҳий таъсир бахш этадиган китобларни топа билиши керак?”.

Китоб мутолааси кўнгил хоҳиши билан боғлиқ машғулот. Албатта, ҳеч ким бировни китоб ўқишга мажбурлай олмайди. Аксинча, мутолаага даъват этиш мумкин холос. Аммо Эдуар Лабуле: «Тараққиётнинг умумий кўламида ҳар бир халқнинг ўрни ўша халқ ўқиётган китобларнинг сони билан белгиланади», – деб ёзади.

Бугунги кунда жамиятимизда гўзал хулқ ва ахлоқ намуналарига ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ эҳтиёж сезилмоқда. Шу нуқтаи назардан таълим муассасаларида болаларни китоб ўқишга тарғиб қилишни кучайтиришимиз, талабчанликни янада оширишимиз зарур. Натижада таълим муассасасидаги барча ўқувчилар ҳамда ўқитувчилар китоб ўқишига ҳамда маънавий баркомоллик сари қадам ташлашларига, ҳаётни теран англашлари, ҳаётнинг турли синовларига руҳан тайёр бўлишларига эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги “2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини «илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида” ПФ-5953-сон Фармони.

2. 2020 — 2025 йилларда китобхонлик маданиятини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш МИЛЛИЙ ДАСТУРИ

3. Одилжон Нарзуллаев “Китоб – миллатнинг маданий ва маънавий мероси”

4. Алишер Наймов “Китоб – илм ва ҳикмат манбаи”.

5. Таржимон Зокиржон Шарипов “Илм олиш сирлари” Имом Зарнужийнинг “Таълимул мутаъаллими тарич ат- таъаллуми” (1901 йил Қозон Император университети типо-литографиясида чоп этилган), яъни “Шогирднинг илм эгаллаш йул- йуриқларини ўрганиши” китобининг таржимаси ва шарҳи

6. Китоб, китоб ўқиш ҳақидаги машҳур афоризмлар.

7. Китоб ҳақида ҳикматли сўзлар.

8. Зариф Қувонов “Қанча китоб ўқиш керакми, қандай китобни ўқиш керак?”

ENHANCING PROFESSIONAL EDUCATION: THE IMPACT OF ASSESSMENT AND EVALUATION ON EDUCATIONAL MANAGEMENT PRACTICES

Mirzakmedova Shakhnoz Anvarovna

Senior Lecturer of Professional Education Development Institute

Ilkhomova Gulnoza Zayniddin kizi

Master of science on Tourism, leader specialist of Scientific-Research Institute for Tourism Development. The Republic of Uzbekistan, Tashkent

Abstract. In an increasingly competitive and dynamic job market, the quality of professional education has never been more critical. This article explores the essential role of assessment and evaluation in enhancing educational management practices within professional education programs, such as those in healthcare, engineering, education, and business. By examining various assessment methods, including performance-based assessments and innovative digital tools, we illustrate how these strategies can effectively measure student competencies and align curricula with industry standards. The article emphasizes the importance of stakeholder engagement incorporating input from industry leaders, employers, and alumni to ensure that programs remain relevant and accountable. By studying current trends and future directions in assessment and evaluation, this article aims to provide actionable insights for educators and administrators seeking to enhance professional education quality, improve graduate employability, and better equip students for the demands of the modern workforce.

Key words: andragogic model, technical and non-technical Deming Cycle – PDCA, assessment, interactive.

Labor gives each individual the opportunity to demonstrate their abilities, earn the respect of others, satisfy their needs, find their place in life, and benefit society. An educational institution creates conditions for the younger generation to master a profession. In this institution, each subject studied contributes to the development of a personality precisely as a specialist. We cannot throw out any subject as unnecessary, because it has its place and purpose. The law on education pays special attention to the professional training of young people. That is why each subject studied in an educational institution must be aimed at mastering a profession and be harmoniously connected with professional competence.

The andragogic model of teaching recommends to reveal the real level and volume of learning material, to determine the part of the material that has not been metered, to try to master it in order to achieve the educational goals set together with the learners. Further educational needs for learners are identified and their new educational goals are determined. Evaluation is a process of measuring, determining and analyzing the level of achievement of educational goals at a certain stage of the educational process based on predetermined standards and criteria.

Why do we need an assessment?

• to determine the achievement of educational goals;
• to determine the mastery level before moving to the next stage;
• to confirm that the result has been achieved;
• to determine the interests of students;
• to identify achievements and shortcomings;
• for the teacher to make corrections to his activity;
• to determine the level of gross appropriation;
• to determine the achievements of the educational process;
• to encourage students to achieve;
• to provide information to external observers, employers, higher organizations and parents, etc.

What should be evaluated?

1. Theoretical knowledge;
2. practical skills;
3. personal qualities.

When to evaluate?

- At the beginning of the educational process (initial assessment);
- During the educational process (current assessment);
- At the end of the educational process (final assessment)

Examination and assessment of knowledge of learners must meet certain didactic requirements. Monitoring and control must be systematic and continuous. If this requirement is not met, the attitude of students towards studying will deteriorate, and the quality of knowledge will be negatively affected.

In order to improve the efficiency of training aimed at mastering a profession, teachers of general education subjects are recommended to do the followings:

- Establish a strong connection with teachers of specialized subjects to determine common goals, requirements, and objectives.
- Study curricula and textbooks on the profession, identifying common points of contact.
- Use visual aids (posters, tables, models, stands, dummies, etc.) used in specialized subject lessons in the classroom.
- Equip the classroom taking into account the specifics of the profession.
- Reflect the content of the specialist's activities in educational assignments and tasks for the subject being studied.
- Link laboratory and practical work with production tasks.
- Study lessons on specialized subjects by analyzing a lesson on a given profession.
- Reveal the topic of the lesson being studied using it in the practical activities of the specialist.
- Enrich examples and concepts on the subject using certain production situations. When conducting each lesson, the teacher uses interactive teaching methods.

Interactive - inter (mutual), act (to act). The learning process is carried out in conditions of constant, active interaction of all students. The teacher and the student are equal subjects of learning.

Technical competencies (hard skills / professional abilities and skills) are easily measurable, stable, related to regulated manipulations (operations), included in the list of job responsibilities and qualification characteristics.

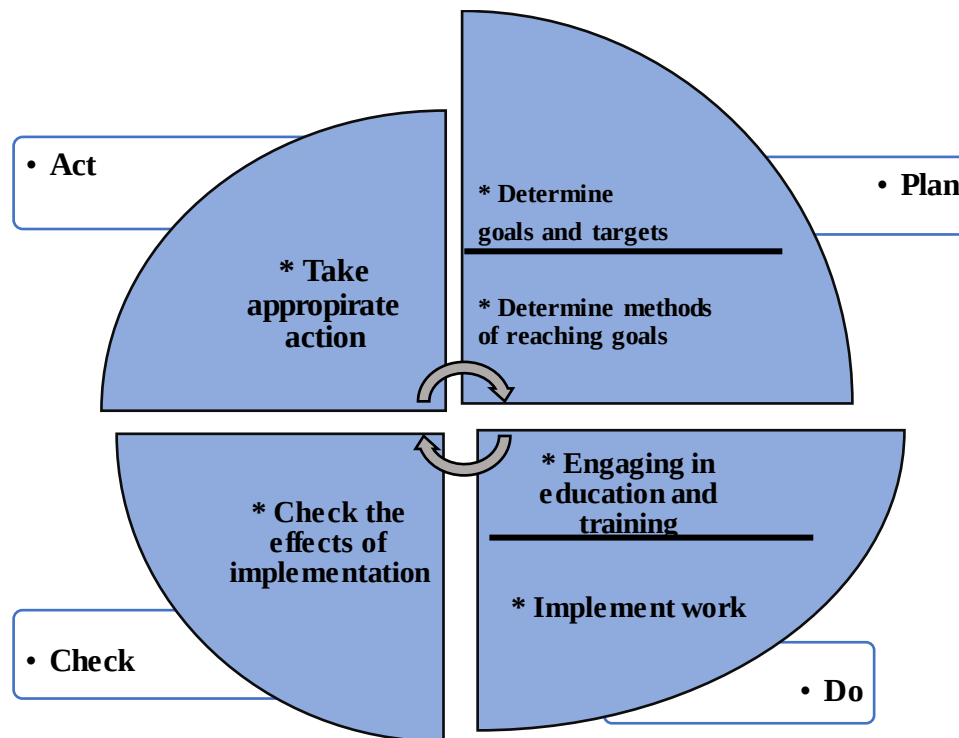
Non-technical competencies (soft skills / flexible skills / personal qualities) are important for the professional, social and personal self-determination of each person, but do not have a direct formal expression that could be counted or measured. The assessment of non-technical competencies is usually subjective, carried out through the study of indirect manifestations that can be clearly demonstrated. Often this is a complex set of interchangeable and complementary characteristics. As a rule, non-technical competencies are not included in official documentation (educational standard, qualification characteristics, job description), but are systematically repeated in vacancies compiled by the employer.

Assessment process

Evaluation and regulation are the culmination of the learning process, indicating whether and to what extent the set goals have been achieved. Assessment serves a variety of functions, but the most important of these is to serve as a means of confirming the learners' learning progress throughout the course of the course, by identifying and encouraging their next steps forward. This function of guiding students through the learning system cannot be separated from the organizational structure of the curriculum. In most cases, neither the student nor the teacher himself can understand the evaluation process that is carried out for analytical purposes. Assessment is a control function in the hands of the teacher. It classifies listeners in order of developmental growth.

Deming Cycle – PDCA

Effective forms of educational management are the cycle of "Plan - Do - Check - Act" is also known as the Control Circle, or PDCA. Japanese theorist and professor Kaoru Ishikawa has expanded Deming's four steps into six: Determine goals and targets. Determine methods of reaching goals:

Plan. Define the problem to be addressed, collect relevant data and ascertain the problem's root cause. This stage involves thorough planning to ensure all potential factors are considered before moving forward. The Diagram of the Deming cycle: Plan, Do, Check, Act. Do. Develop and implement a solution, then decide on a measurement to gauge its effectiveness. During this stage, the planned solution is executed, and data is collected to assess its impact.

Check. Confirm the results through before-and-after data comparison. This step involves analyzing the data collected during the Do phase to determine if the solution has successfully addressed the problem.

Act. Document the results, inform others about process changes and make recommendations for the problem to be addressed in the next PDCA cycle. If the solution is successful, it becomes the new standard; if not, the cycle begins again with new insights.

Comparing PDCA with DMAIC

PDCA and DMAIC (Define, Measure, Analyze, Improve, Control) are both continuous improvement tools, but they serve different purposes.

PDCA is generally used for simpler, ongoing process improvements, while DMAIC -- part of the Six Sigma methodology -- is applied to more complex, data-intensive problems. While PDCA emphasizes iterative improvements, DMAIC focuses on in-depth problem-solving with advanced statistical analysis.

Diagram of the DMAIC process: Define, Measure, Analyze, Improve, Control.

The step-by-step DMAIC continuous improvement process.

Reducing complication when implementing PDCA

For successful PDCA implementation, it's essential to encourage teamwork during the planning phase and use tools like fishbone diagrams for root cause analysis. Clear communication and thorough documentation are crucial in the Act phase to ensure successful strategies are shared and standardized across the organization.

Get to know the Kaizen approach to continuous improvement, which emphasizes how small, ongoing positive changes can realize substantial benefits. Also, a business process management

approach to transformation enables companies to continuously improve and reinvent their business processes, injecting innovation as they go. Check out business process management best practices to ensure success.

The quality of education is characterized by realistically achievable results of personal, social and normative requirements of the educational system and educational institution. That is why the organization of quality management in educational institutions is considered one of the complex processes, regardless of whether the subjects taught in higher educational institutions have a theoretical or practical nature, they are constantly changing and updating. If the quality management in education is not strictly controlled, certain problems may arise in the educational process of the educational institution. Therefore, in the organization of quality management in education, not neglecting the factors related to the educational process ensures the effective operation of quality management. Establishing quality management in an educational institution requires having an adapted management and continuous training system, as well as transitioning management from quantity to quality. The quality management of an educational institution is a complex system covering the process of organization, provision and management of education, and mainly refers to the educational process. It includes:

- composition of professors, students, teaching staff, administrative staff;
- pedagogical technologies, educational processes, information supply, control;
- material and technical supply: buildings, machines, laboratory equipment, warehouses, office equipment;
- regulatory-legal and educational-methodical support;
- motivation. In solving the problems of educational quality, it is necessary to manage all factors together using a systematic approach.

References:

1. Chirkovskaya E. G. Features of manifestation of innovative competence of the head of an educational institution // *Acmeology*. – 2012. – No. 4 (44). – P. 27-31.
2. Dolgova V. I., Tkachenko V. A. Management of innovation processes in education: essence, patterns and trends//*Science and business: development paths*. -2012.-№ 7 (13). -P. 17-22. – 2014.
3. Dyatlov M.N. Electronic driver training systems for a vehicle / M.N. Dyatlov. - Text: direct // *Young scientist*. - 2013. - No. 3 (50). - P. 52-56.
4. Khasanov B. U. et al. Innovative processes and current problems of development of professional education in the Republic of Uzbekistan // *World science: Problems and innovations*. - 2016. - P. 421-423.
5. Kurbanov I. Kh. Psychological readiness for innovative activity is the main determinant of professional self-realization of the individual in the context of progressive changes in Uzbekistan // *Pedagogical innovations realities, prospects: collection of scientific works*. - Kyiv: IOD. - 2019. – 2019. – V. 1. – No. 23. – P. 165-170.
6. Lazarenko I. R. Management of innovation processes in the system of additional professional education. – 2011. P. 148
7. Mirzakhmedova Sh. A. Professional education system: Actual problems of monitoring and quality assessment // *Problems of pedagogy*. - 2019. - No. 5 (44).
8. Mirzakhmedova Sh. A. The role of education in the development of the innovation space // *Scientific journal*. - 2019. - No. 3 (37).
9. Novikova G. P. Innovative activities of IANPO on formation of a single scientific and educational space // *Pedagogical education and science*. - 2015. - No. 2. - P. 16-21.
10. Svistunov A. A., Gorshkov M. D., Kolysh A. L. Basic principles of simulation training // *Simulation training in minimally invasive surgery: laparoscopy, endoscopy, gynecology, traumatology-orthopedics and arthroscopy*. - 2017. - P. 11-47.

11. Zagidullin D.R., Pulyavina N.S. Simulation training methodology as the basis for a startup in the educational technology market (EdTech) // Economy, entrepreneurship and law. - 2021. - Vol. 11. - No. 2. - P. 477-488. - doi: 10.18334/epp.11.2.111736.

MUHANDISLARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA O'QUV JARAYONINING TUTGAN O'RNI

Mingyasharova Sevara Abdulla qizi

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti assistenti

Annotatsiya. Biz muhandislarning kasbiy nuqtai nazarini tahlil qilar ekanmiz, uning faoliyati ko'p hollarda loyihalash xususiyatiga ega ekanligini ko'ramiz. Shuning uchun ushbu maqolada bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda o'quv jarayonini tashkil etish muhim omil ekanligi haqida qisqacha fikr va mulohazalar aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, ta'lim, shaxs, innovatsiya, texnologiya, muhandis, kompetensiyaviy omillar.

So'nggi besh yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari yaratildi. Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda "Inson qadri uchun" tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilash maqsadida, keng jamoatchilik muhokamasi natijasida "Harakatlar strategiyasidan — Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan ishlab chiqilgan 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi va uni "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq yettita ustuvor yo'nalishlarda quyidagi yo'nalishlar ham asosiy o'rin egallab turibdi:

-ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish;

-milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish; [1.12]

Muhandisda o'z-o'zini boshqarish, qat'iylik, jur'atlik, jasurlik, atrofdagi insonlarga hurmat va e'tibor, kamchiliklarini his qilgan holda o'z imkoniyatlariga ishonch, faoliyatini baholashda haqqoniylik, kuchli iroda, o'z kuch-quvvatini maqsadli yo'naltira olish, faoliyat va belgilangan vazifalarni amalga oshirish yo'lida imkoniyatlarini jamlay olish, belgilangan maqsadni amalga oshirishda faoliyatini to'g'ri boshqarib borish, aqliy faollik va o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha olish, shaxsni harakatga keltiruvchi kuch hamda ijtimoiy olam bilan o'z imkoniyatlarini qiyoslay olish sifatlariga ega bo'lsagina yuksak kasbiy mahorat darajasiga erisha olishi mumkinligi aniqlangan.[5]

Shakldan ko'rinib turibdiki, bo'lajak muhandisning kasbiy kompetensiyasining shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatar ekan, bular:

1) motivatsion omil – o'quv hamda kasbiy harakatlarni eski qarashlardan holi bo'lgan holda amalga oshirishga intilish, ijodiy qiyinchiliklarga tayyor bo'lish hamda bu boradagi yutuqlarga, ijodiy jarayonlarga intilish, topilgan echimlardan qoniqish hosil qilish. Bunda etakchi motivlar – o'zining yangi echimlarini topishga qiziqish, ijodiy faoliyatini tashkil etishga intilishdir, ya'ni muhandislarda ijodkorlik hamda yangilikka intilish motivlari shakllantiriladi;

2) intellektual omil – muammoli ta'lim ko'nikmalarini egallaganligi (muammoni ko'ra bilish, uni shakllantirish, muammoni hal etish yo'llarini topish va hokazolar), fikrlashning kreativligi (nostandart echimlar qabul qiluvchi shaxsning botiniy qobiliyati), moslashuvchanligi hamda tizimliliigi, ijodiy tasavvur, modellashtirish, loyihalash, bashorat qilishga, yangi g'oyalarni topishga moyillik. Mutaxassislik nuqtai nazaridan yuzaga keladigan muammolarni to'g'ri hal qilishda muhandisga berilgan bilimlardan ijodiy tasavvur qilish hamda yangi g'oyalarni topishga intilish seziladi;

3) irodaviy omil – izlanish davomida, modellashtirish hamda o‘quv va kasbiy vazifalarni hal qilish uchun o‘z faoliyat yo‘lini yaratishda iroda sifatlarini namoyish qilish. Fanlarda berilgan individual topshiriqlarni bajarishda bo‘lajak muhandislarning irodaviy sifatlari va izlanish faoliyatlari shakllanadi;

4) hissiy omil – izlanuvchanlik, kashfiyot va ixtirolarni amalga oshirishga xos hissiyotlarning namoyon bo‘lishi, o‘quv hamda kasbiy faoliyatda kreativ echimlarni topish yo‘lida ziyrak bo‘lish. Bunda bo‘lajak muhandislardagigi emotsional omil shakllanadi;

5) amaliy-predmetli omil – atrofdagilarga g‘ayrioddiy bo‘lgan xulq egasi bo‘lish (yangi axborotlar ichida tez yo‘nalish topa olish, noan‘anaviy echimlar izlash, fikrlash, harakat va amallarning atrofdagilar uchun kutilmagan yo‘nalishda o‘zgarishi). Bunda bo‘lajak muhandislarning individuallik ko‘nikmalari namoyon bo‘ladi;

6) o‘z-o‘zini boshqarish omili – ijodiy jarayonda refleksiya qila olish qobiliyati, o‘z fikrlarini zarur yo‘nalishda boshqara olish, yangi echimlar, g‘oyalar topish imkonini beruvchi manbalarga intilish, o‘z ijodiy faolligini ta‘minlash uchun

mustaqil ravishda sharoit yarata olish. Bo‘lajak muhandislarning ijodkorligini, yangi echimlar va g‘oyalar topa olishda mustaqil ishlay olishini ko‘rsatadi.

Har bir mutaxassis imkoniyatiga, asosan bilimga bo‘lgan intilishiga ko‘ra o‘zining axborot maydoniga ega bo‘ladi. Bu bilimlar tuzilmasiga ko‘ra, texnik va texnologik mazmundagi, psixologik-pedagogik, falsafiy, fizik-matematik hamda boshqa ko‘rinishdagi bilimlar to‘plami bo‘lib, bo‘lajak muhandislar qaysi yo‘nalishga mos bilimlar kerakligiga tayangan holda, shu mazmundagi bilimlarni axborot maydonidan ajratadi. Bu bilimlarni chuqurlashtirib talab qilingan maqsadda foydalanishga harakat qiladi. Shu sababli har bir bo‘lajak muhandis uchun o‘rganilishi lozim bo‘lgan bilimlar mazmuniga nisbatan uni o‘zlashtirish darajasi kasbiy xarakterga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. M. Mirziyoyev Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz 1-jild «O‘zbekiston» Toshkent-2020, 12-bet

2. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. (2013). Kasb ta‘limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. - T.: Fan va texnologiya nashriyoti.

3. Расулова З.Д. (2020). Дидактические основы развития у будущих учителей креативного мышления. European science, vol. 51, no. 2-2, pp. 65-68.

4. Nizomxonov S.A., Madaminov I. Pedagogning kasbiy faoliyatida axborot kommunikativ kompetentlikni oshirish yo‘llari. // Zamonaviy ta‘lim» jurnali, 2014, №10.

5. Mingyasharova S.A. System of development of professional competences of future engineers in an informed educational environment// Eurasian journal of mathematical theory and computer sciences. –2023y.- 143b

6. Mingyasharova S.A., Mamanov J.H. “Bo‘lajak informatika fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish” T.: 2023y.-367b.

BOLALARGA ERTA YOSHDANOQ MUSIQIY TA‘LIM BERISHNING ZARURATI

Mizamova Hulkar Muhiddinovna

MTTDMQTMOI “Maktabgacha va musiqiy ta‘lim” kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mamlakatimizda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta‘lim-tarbiyasini samarali tashkil etishda musiqiy ta‘limning ahamiyati, zaruriy omillari, bolaning ruhiy, aqliy, jismoniy rivojlanishida muhim jihatlari to‘g‘risida batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Maktabgacha ta‘lim, bola, musiqiy ta‘lim, estetika, musiqa savodi, ritm.

Musiqa, boshqa san‘at turlari singari, voqelikni badiiy aks ettirishning ma‘lum bir shaklidir. Musiqa odamlarning his-tuyg‘ulari va irodasiga ta‘sir qilishdan tashqari, ta‘lim manbai sifatida paydo bo‘ladi va ijtimoiy faoliyatga ham, bolalarni shaxs sifatida shakllanishiga ham ijodiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Musiqqa madaniy hayotimizda keng o‘rin tutgan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san‘at turidir. Musiqqa tarbiyasi, nafas tarbiyasining asosiy va murakkab qismlaridan biri bo‘lib, atrofdagi go‘zal narsalarni badiiy idrok etishga va qadrlashga o‘rgatadi. Musiqqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va ma‘naviy dunyoqarashini shakllantiradi. Musiqqa inson hissiyotiga kuchli ta‘sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘lib, o‘quvchilarni nafas olamiga olib kirish va g‘oyaviy-axloqiy tarbiyalashning muhim vositasidir. Milliy madaniyatimiz bobokaloni Abu-Nosir al-Forobiy “Bu fan tanning sog‘ligi uchun foydalidir”, degan edi. Bobomiz Shayx Sa‘diy aytgan edi: “Musiqqa odam ruhining yo‘ldoshidir”.

Musiqqa insonga tez ta‘sir etuvchi hissiyotni faol rivojlantiruvchi vositadir. Inson musiqqa bilan ona allasi orqali tanishib, umrbod musiqadan zavq topadi va madad oladi. Musiqqa inson ruhiyatining ajralmas qismi bo‘lib hisoblanadi. Musiqadan turli ozuqa olish uchun inson yuksak madaniyatli, sof qalb egasi, go‘zallikni his eta oladigan, o‘z kasbiga, ona Vatanga mehr qo‘ygan bo‘lishi kerak. Shu bois, bolalarda inson ma‘naviyatining tarkibiy qismi bo‘lgan musiqqa madaniyatini tarbiyalash, musiqqa tarbiyasining bosh maqsadi bo‘lib turadi.

Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun musiqqa rahbarlarining oldiga qo‘yilgan vazifalari quyidagilardir:

1. Bolalarda musiqqa san‘atiga bo‘lgan qiziqish va muhabbatni milliy kuy va qo‘shiqlar orqali oshirish;

2. Musiqqiy faoliyatlar jarayonlarda badiiy ijodkorlik va his-tuyg‘ularni rivojlantirish;

3. Musiqqaning badiiy-g‘oyaviy mazmuni vositasida bolalarni axloqiy-estetik tarbiyalash.

Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish musiqqa mashg‘ulotlarini olib boruvchi musiqqa rahbarining professional va axloqiy qiyofasiga bog‘liq. Har qanday ijodkor ham maktabgacha ta‘limda musiqqa mashg‘ulotlarni olib borolmaydi. Buning uchun, musiqqa rahbari o‘z kasbiga va bolalarga mehr qo‘ygan yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega bo‘lgan shaxs bo‘lmog‘i lozim.

Musiqqa rahbari pedagogika, psixologiya, bolalar fiziologiyasi, etika va estetika nazariyasi, musiqqa nazariyasining amaliy sohalaridan, musiqqa o‘qitish metodikasi fanlaridan chuqur bilimga ega bo‘lmog‘i kerak. Musiqqa rahbarii musiqqa san‘atining nazariy va amaliy sohalaridan yetarli darajada bilim, ko‘nikma va tajribaga ega pedagog bo‘lishi lozim. Ya‘ni u ham sozanda, xonanda, xor dirijyori, jo‘rnavor, musiqqa nazariyotchisi va amaliyotchisi sifatida ish tashkil etadi.

Musiqqa rahbariining ijodkorligi shundaki, u mashg‘ulotlarni olib borish uchun senariy muallifi, uning ijrochisi va badiiy rahbari sifatida ish tutadi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotida musiqqa rahbarining faoliyat miqyosi kengdir. Musiqqa rahbarlari yosh avlod ongiga yuksak tuyg‘ularni singdirish, ularda ona-Vatanga muhabbat, go‘zallikka intilib yashash, uni asrash va yaratishga bo‘lgan ishtiyoq uyg‘otuvchi kasb egalari hisoblanadilar. Musiqqa savodining ahamiyati va vazifalari maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida va oilada olib boriladigan barcha tarbiyaviy ishlar, bu oliyjanob fazilatlarni yosh avlodda bog‘cha yoshidan boshlab shakllantirishga bog‘liq. Darhaqiqat, musiqqa savodini o‘rganish bog‘cha yoshidan boshlanadi. Bolalar bog‘chalarda musiqqa ta‘limiga ilk bor kirib keladi, shuning uchun musiqqa rahbari, ayniqsa, o‘rgatish metodikasini yaxshi bilishi, har bir bolaning yosh va individual xususiyatlarini, ularning musiqqa va kuylash imkoniyatlarini chuqur bilishi zarur. Musiqqa ta‘limini shartli ravishda ikki bosqichga bo‘lish mumkin:

Birinchi bosqichi - tayyorlov bosqichi

Bundan ko‘zlanadigan asosiy maqsad - bolalarning musiqqiy idrokini o‘stirishdir. Shu vaqt mobaynida bolalar musiqqa tovushlarining baland-pastligi, cho‘zimi kabi o‘ziga xos xususiyatlarni ajrata bilishga o‘rgatiladi.

Ikkinchi bosqichi -musiqqa savodi.

Musiqqa mashg‘ulotlari jarayonida bola hayotiy voqelikni musiqqiy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bolalar yoshiga mos musiqqa asarlari kichkintoylarda unutilmas taassurot qoldiradi, ularning ruhiy dunyosini boyitadi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida musiqqiy tarbiya badiiy adabiyot va tasviriy san‘at bilan uzviy bog‘langan holda amalga oshiriladi. Qo‘shiq kuylash usuli, turli janrdagi musiqqa asarlari, xususan, cholg‘u kuylarini tinglash, musiqqa ostida ritmik harakatlar bilan shug‘ullanish va raqsga tushish jarayonida ko‘pincha badiiy obrazlar bilan belgilanadi. Bola badiiy obrazlarni yorqin tasavvur etishi va chuqur idrok qila olishi uchun tasviriy san‘at asarlaridan unumli

foydalaniladi. Turli metodlardan foydalanib o'tkaziladigan har bir musiqa mashg'ulotlari kichikintoylarda badiiy estetik zavq uyg'otadi, ularning his-tuyg'ularini rivojlantiradi, ijodiy fikri va nutqini o'stiradi.

Bundan tashqari, musiqaviy o'yin va sahna ko'rinishlari, raqslar bolalarda ritm tuyg'usi, chaqqonlik va harakatchanlik malakalarini rivojlantiradi hamda qomatning to'g'ri o'sishiga yordam beradi. Musiqiy idrok qobiliyati asosan quyidagi musiqaviy uquvdan iborat bo'ladi: musiqiy tovushlarning baland-pastligini his etish qobiliyati, tembr uquvi (musiqa tovushlarining bir-biridan farq qiladigan, o'ziga xos jihatlarini ajrata bilish qobiliyati), ritm tuyg'usi va musiqa xotirasi.

Musiqiy ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsad va vazifalarini quyidagicha belgilash mumkin:

1. Bolalarning musiqaga qiziqishini oshirish va uni sevrishga o'rgatish.
2. Musiqa asarlari bilan tanishtirish jarayonida bolalarda emotsional his-tuyg'ularini hosil etish yo'li bilan ularning musiqa haqidagi tasavvurlarini boyitib borish.
3. Bolalarni oddiy musiqa tushunchalari bilan tanishtirish, musiqa tinglash, ashula aytish, musiqa bilan harakat qilish, raqsga tushish va bolalarning oddiy musiqa cholg'ularida kuy ijro etish ko'nikmalarini shakllantirish va ijodiy qobiliyatini o'stirib borish.
4. Bolalar ovozi asrab tarbiyalash, qo'shiq aytishning dastlabki ko'nikmalarini hosil etish, qo'shiqlarni sodda, ravon, erkin, tabiiy va ifodali kuylashga o'rgatish.
5. Musiqa mashg'ulotlari jarayonida improvizatsiya qilish, musiqadagi badiiy obrazlarni o'yin va qo'shiq vositasida ifoda etish, ma'lum musiqiy mavzuga oid o'yinlar o'ylab topish.

Musiqiy qobiliyatning rivojlanishi tufayli bolalar badiiy obrazlarni yorqin his eta boshlaydilar. Bu esa, o'z navbatida tevarak-atrofni bilishda, estetik madaniyatni shakllanishida katta ahamiyatga ega.

4-5 yoshli bolalarda diqqat e'tiborning bir muddat hissiy turg'unligi vujudga keladi. Ular raqs janridagi kuylarni jonli, ba'zan jo'shqin holatda idrok etadilar. Yengil, kuychan musiqalarni xotirjam idrok etadilar. Bu yoshdagi bolalarda musiqa mazmuni va xarakterini bilishga ayniqsa, unda nima haqida hikoya etilishini bilishga qiziqish paydo bo'ladi. Shuning uchun ularda musiqa xotira ancha faol rivojlana borib, tinglagan musiqalari haqida o'z taassurotlarini hikoya qilib berish ishtiyoqi paydo bo'ladi. 5-6 yoshli bolalarda esa erkin, ixtiyoriy tarzda diqqat e'tibor shakllanib, musiqani diqqatni yig'ib tinglash, uning ayrim larini anglab olish qobiliyati rivojlangan bo'ladi. Ularda musiqaga qiziqish ko'proq sevimli asarlarni takror-takror tinglash jarayonida yaxshi rivojlanadi. Musiqadagi umumiy kayfiyatni yaxshi sezib, asarda badiiy obrazning rivojlanib borishini kuzatishni o'rganib boradilar. Kichik guruh bolalarning diqqati uncha barqaror bo'lmaganligi tufayli ular yorqin yangraydigan kichik-kichik musiqa asarlarini idrok etishga moyil bo'ladilar. Chunki so'z va ohang birligi musiqa mazmunini oson idrok etishga yordam beradi. Shu vaqtda bolalarda hosil bo'ladigan zavqlanish, ajablanish, quvonish holatlarini kuzatish mumkin. Bundan bilishimiz mumkinki, bolalik davri ruhiy, jismoniy va aqliy rivojlanishning debochasidir. U davrda bolalarning turli yo'nalishdagi tasavvurlari shakllanadi va ko'z o'ngida gavdalangan olamni teran idrok eta boshlaydi. Har bir yangiliklarni o'zgacha ishtiyoq bilan kuzatadi va o'zlashtirishga intiladi. Shuning uchun ham, boshqa ta'lim jarayonlarini tashkil qilishda musiqadan foydalanish (nutq buzilishlarini bartaraf etish, tilni o'rganish) bolalarga samarali natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'RQ-595-son Qonuni.
2. Mahkamov U. Axloq-odob saboqlari. – T.: Fan, 1994. – 134 b.
3. Mizamova H.M. "Bolalar musiqiy faoliyatini turlariga kreativ yondashuv". MTT musiqa rahbarlari uchun o'quv qo'llanma. -T.: "Chinor fayzi baland" nashriyoti. 2023. –B 120
4. Qodirov R. Musiqa pedagogikasi. T.: 2011. -167 b.
5. Soipova D.Y. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. T., 2009. B.4.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA O'QUVCHILARDA KREARIV KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH METODLARI

Mirzukurrov Mirziyod Mirodil o'g'li

Xalqaro Nordik Universiteti MMB fakulteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablaridagi ta'lim jarayonida o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish metodlari atroflicha bayon qilingan.

Kalit so'zlar: diqqat, kreativ, qobiliyat, ijod kompetentlik,, iroda

Barchamizga ma'lumki –insoniyat rivojlanish jarayoni uning ijodkorlik, yaratuvchanlik qobiliyati tufayli sodir bo'ladi. Inson yaralganidan buyon fikrlash va voqea, hodisalarni taffakur qilishi oqibatida o'zining biologik va ong osti ehtiyojlarini qondirish, turmush tarzini yaxshilash uchun doimo ijod bilan shug'ullanib kelmoqda.

Ijod –bu psixologik murakkab jarayon bo'lib, unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvur qilish qobiliyati, bilim va tajribasi, tug'ma iste'dodi birlanmchi ahamiyat kasb etadi. Qisqacha ta'rifi esa ijod- insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyatidir. Ijod avval inson tafakkurida borliqni anglash natijasida tug'iladi, keyin ijod bilan bog'liq masalalar yuzasidan izlanishlar olib boriladi, boshqa izlanuvchilarning shu borada olib bogan tadqiqotlari tanqidiy o'rganiladi va tahlil qilinadi, so'ng kuzatishlar va tajribalar o'tkaziladi, mantiqiy xulosa chiqariladi. Bu borada gipotezalar qilinadi, bular tajribada sinab ko'riladi natijasi noto'ri bo'lsa yana yangilanadi. Izlanishlar natijasini jamiyat e'tirof etsagina u haqiqiy va to'liq bo'ladi. Ijod fan-texnikani, madaniyatni boyitadi, rivojlantiradi. Buyuk tafakkur sohibi bo'lgan bobokalonimiz Abu Nasr Farobiyning ta'riflashicha "ijod –bilish jarayonida shunday ulug' fazilatki, inson uni egallashi uchun boshqa hamma fazilatlarini ishga solishi kerak". Darhaqiqat, ijod qilish jarayonida inson izlanadi, kuzatadi, tahlil qiladi tadqiqotlar olib boradi, natijalarni tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi. Shu xulosaning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi tajriba orqali sinab ko'riladi. Kreariv fikrlash jarayonida tasavvur muhim rol o'ynaydi. Albert Eynshteyn "Tasavvuf bilimdan muhim" deganda aynan shu jihatni nazarda tutgan. P.Torrens fikricha, kreativ shaxs muammoga yoki ilmiy farazlarni ilgari surish ularni o'zgartirish, qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash, unga to'g'ri yechim topishda bilim va amaliy ko'nikmalarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlikni ifodalay oladigan mukammal shaxsdir....[1]. Kreativ kompetentlik insonning mustaqil fikrlashini namoyon qiluvchi eng asosiy va faol ko'rinishi hisoblanadi. Bu boradagi fikrlarning bir-biriga keskin farq qilishiga qaramay uning ba'zi umumiy jihatlarini ko'rsatish mumkin. Birinchidan, kreativ kompetentlikning samarasi sifatida olinadigan mahsulotning talab jihatdan yangilikka ega ekanligi; ikkinchidan, keltirilgan jihatlar kreativ kompetentlikning avvalgi asoslarida mavjud bo'lmaganligi; uchinchi esa, har qanday kreativ kompetentlik intellektual salohiyatni taqazo etishi bilan belgilanadi.

O'quvchilarda kreativ kompetentlikni bir qancha belgilarga nisbatan tasniflash mumkin :

- Ijod turi (texnologik, tashkilotchilik, ma'naviy, iqtisodiy, ijtimoiy, texnik, didaktik, pedagogik va aralash)
- Ijod darajasi (mega ijod, multi ijod, mono ijod);
- Ijod qamrovi (milliy, mintaqaviy, millatlararo, xalqaro, tarmoqlararo, bili sohasi)
- Ijodning davomiyligi (qisqa muddatli, o'rta muddatli, uzoq muddatli);
- Ijodning shakli (innovatsion, investitsion, ta'limiy, aralash)
- Yaratilgan ijod mahsulini ma'no- mazmuniga va murakkabligiga ko'ra (ratsionalizatorlik taklifi, ixtiro, kashfiyot)
- Umumiy jihatlariga ko'ra (yangi g'oyalarni hayotga tatbiq etish) prinsip jihatdan yangicha yondashuvlarni ilgari surish, yangilikni amalda qo'llash; [1 4-5b]

Tahlillar shuni ko'rsatadiki o'quvchining ijodkorligi amaliy faoliyat bilan bog'liq muammoli vaziyatlarda mustaqil fikrlay olishida namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Fikrimizcha , o'quvchining kreativligi - o'rgatilgan bilimlarni hayotda kerakli o'rinda qo'llay olishi, natijalarini tahlil qilib, to'g'ri baholay olishidir.

Ijodiy faoliyatga to'sqinlik qiluvchi omillarga o'quvchi va o'qituvchining bu jarayonga psixologik jihatdan tayyor emasligi, muntazam ravishda mavjud usul va vositalarga tayanib qolishi, yangiliklarga moslasha olmasligi, kutilmagan vaziyatlarda ish yurita olmasligi kiradi.

Quyidagi mezonlar o'quvchilarda kreativ kompetentlikni shakllantirish tartibi sifatida taklif qilinadi: mustaqil ravishda qarorlar qabul qila olish, o'z bilimiga ishonch, faol izlanuvchanlik, tez fikrlashi, fikrlash moslashuvchanligi, g'oyaning noodatiyligi, g'oyaning mukammalligi, g'oyaning yaratuvchanlik saviyasi, axborotni qayta ishlashi va uni maqsadli qo'llay olishi, bir-biridan alohida fikrlarni bog'lay olishi, tasavvurning kengligi, ko'plab g'oyalarni vujudga keltira olishi, g'oyaning asosga egaligi. Ushbu meyorlarni baholashda muammoli topshiriq, test sinovi va tajriba usullaridan foydalanilad.

Maqsadimiz o'quvchilardagi kreativ kompetentlikni aniqlash va uni baholash usullari shuningdek kreativ kompetentlikni shakllantirish mezonlarini o'rganish va qo'llash asosida ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyalar samaradorligini aniqlash va tahlil qilishdan iborat etib belgilandi. Natijada quyidagi vazifalar ijobiy hal etildi.

Uzluksiz ta'lim tizimini mohiyati tahlillari asosida kreativ kompetentlikni shakllantirish bo'yicha nazariy bilimlar o'rganildi.

Kreativ kompetentlikni shakllantirish mezonlari belgilab olindi.

So'rovnomalar asosida o'quvchilarning kreativ kompetensiya haqida tushunchaga ega yoki ega emasliklari o'rganildi.

Tadqiqotlar jarayonida o'quvchilarning kreativ kompetensiyasini oshirish borasidagi tavsiyalar sinovdan o'tkazildi.

Umumta'lim maktablari o'quvchilarining kreativ kompetensiyasini shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar hamda ijodkor shaxs o'quvchilarda ahamiyatli sifatlarni shakllantirish tizimining didaktik modeli samarali ekanligi baholandi.

Olingan natijalar tahliliga ko'ra, o'quvchilarda muhim sifatlarni shakllantirish jarayonida pedagogik texnologiyalarga asoslangan treninglar o'tkazish yuqori samaraga erishganligini ko'rsatdi. Nazariy va amaliy bilimlardan o'z o'rnida foydalanish orqali muammoli vaziyatli topshiriqlarni bajarishda o'quvchilarning muhim sifatlarni shakllantirish usulidan foydalanish o'quvchilarni tayyorgarlik ko'rsatkichini yuqori darajada ekanligini ko'rsatdi.

O'quvchiga xos bo'lgan kreativ kompetentlik bilim, ko'nikma va malakalar tushunchalarini tadqiqot nuqtai nazaridan aniqlab oldik. Jumladan kreativ kompetentlik bilimlari- yangicha usullar va yechimtalab etadigan tushuncha tasavvurni bilish faoliyati mahsuli sifatida shaxs ongida tizimlangan. Kreativ kompetentlik ko'nikmasi –insonni maqsadga yo'naltirilgan ijodiy faoliyatida, aqliy jarayon bosqichlarini anglagan holda amalga oshira olish darajasini bildiradi.

Fikrlashimizcha, umumta'lim maktabi o'quvchilarida kreativ kompetentlik asosida innovatsion faoliyatga o'rgatish, ishlab chiqarishda va soha texnologiyalarini yangilanib borish mexanizmlarini o'zlashtirish, o'zining kejakdagi kasbiy faoliyatini tasavvur qila olish, yangi bilimlarni o'zlashtirish, ahamiyatini anglash, o'zlarini keying faoliyat yo'nalishini aniqlashtirib olish, faol amaliy rivojlanish tajribasini egallash, hamda ilmiy axborotlar bilan ishlash malakasini shakllantirish imkonini yaratadi. Pedagog tadqiqot jarayonida o'quvchilarning qadryatlari, qiziqishlari, ijodiy rivojlanishga intiluvchanligi hamda ongliklik darajasini hisobga olishi lozim. Inson yuksak qadryatlar va g'oyalarga asoslanmasdan turib o'zining shaxsiy sifatlari, hamda o'quvchilarda ijodkorlik mahoratini rivojlantirish jarayonining ahamiyatini tushunib yetmaydi. Oqibatda pedagog va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro aloqa to'laonli amalga oshmaydi.

G. Perkins tomonidan taklif qilingan "intellektual chegara" nazariyasi keng ommalashgan bo'lib u har bir o'tkazilgan korreksion tadqiqotlar natijasida har qanday o'rganilayotgan jarayon uchun zaruriy va yetarli intellect darajasi talab qilinishini takidlaydi. Agar individning zaruriy darajasi past bo'lsa, u bu turdagi jarayon bilan to'laonli shug'ullana olmaydi. Biroq intellektni zaruriy darajadan yuqori bo'lishi ham qo'shimcha samara bermaydi. Intellect darajasi chegaradan yuqori bo'lgan shaxslar faoliyatini unumdorligidagi farqlar, motivatsiya, shaxsiy hislatlar va shu kabi omillar bilan izohlanadi, biroq bu intellekt darajasini tafovutni ifodalamaydi.

Olimlar kreativlikni shaxsning umumiy qobiliyati sifatida u qanday faoliyat yuritishidan qat'iy nazar ijodiy mahsulдорlikka kata ta'sir ko'rsatuvchi omil deb baholaydi.

Umumiy qobiliyatlar qatoriga intellect, o'rganuvchanlik va kreativlikni kiritishda biz kognitiv jarayonlarning uch atarkibli modeliga asoslandik. Bunga ko'ra har qanday kognitiv jarayon o'zida kognitiv tajribani o'zlashtirish, qo'llash va o'zgartirish ni mujassamlashtirishi lozim. Tajribani o'zlashtiruvchi qobiliyatni o'rganuvchanlik bilan, tajribani qo'llash samaradorligini intellekt bilan, uni o'zgartirishni esa kreativlik bilan izohlash mumkin.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llash jarayonida pedagogik kuzatuvni amalga oshirishda quyidagi jihatlariga e'tibor qaratildi: pedagogik kuzatuv texnologiyalarni belgilash, tafsiiya e'tilayotgan ped texnologiyalarning samaradorligini aniqlash ; pedagogic kuzatuv jarayonini optimallashtirish maqsadida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar ishlab chiqish, o'quvchilarning muhim sifatlarini rivojlantirish dasturini ishlab chiqish.

Pedagogika fanida kreativlik masalasiga bevosita murojaat etgan pedagog olim pedagogika fanlari doktori, professor R.A.Mavlonova o'zining ilmiy ishlarida kreativlik haqida baholi qudrat fikrlar bildirgan. Uning «Boshlang'ich ta'limda innovatsiya», «Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, integratsiyasi, innovatsiyasi» nomli o'quv qo'llanma va darsliklarida kreativlikka alohida to'xtab o'tgan.[2 13-15b]

Umumta'lim o'quvchilarida kreativ kompetentlikni shakllantirish uchun ijodiy motivatsiyani qo'llash usullaridan foydalanish - qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish, ijodiy yutuqlar, peshqadamlikka va o'z kamotiga intilishini rag'batlantirishimiz maqsadga muvofiqdir. Kreativlik bu - xayoliy qarash; baho bera olish qobiliyatidir. Demak bu tushunchani biz bemalol pedagogning individual qobiliyatiga kirita olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I. T.Uluxanov." O'quvchilarning kreativ kompetentlikini shakllantirish mezonlari." - 2021.
2. R.A.Mavlonova «Boshlang'ich ta'limda innovatsiya», Toshkent – 2013

Axborot saytlari

1. [www.jdpu.uz/2021/01/Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, Integratsiyasi](http://www.jdpu.uz/2021/01/Boshlangich%20ta%27limda%20pedagogika,%20innovatsiya,%20Integratsiyasi)
2. [www.oriens.uz>media/journalarticles/178_Xudayqulova_Madinabonu_Nazarqul_qizi](http://www.oriens.uz/media/journalarticles/178_Xudayqulova_Madinabonu_Nazarqul_qizi)
3. www.in-academy.uzhttps://in-academy.uz/index.php/ejsspc/a

ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ: КАК МОЛОДЫЕ УЧЕНЫЕ ФОРМИРУЮТ БУДУЩЕЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Муртазина Диана Рахибовна

Магистрантка Джизакского государственного педагогического университета

Аннотация. Данная статья рассматривает роль молодых ученых в формировании инноваций в области педагогики и их влияние на будущее образования. Авторы анализируют вклад молодых исследователей в разработку новых методик обучения и воспитания, а также описывают примеры инноваций, предложенных ими. Статья подчеркивает важность сотрудничества между молодыми учеными, педагогами и образовательными организациями для успешного внедрения инноваций в образовательную практику.

Ключевые слова: Молодые ученые, инновации в педагогике, образование, методики обучения, воспитание, сотрудничество, будущее образования.

Современное общество находится в постоянном состоянии перемен. Быстрое развитие технологий, изменения в экономике и социокультурной среде требуют соответствующих изменений и в сфере образования. В этом контексте инновации в педагогике становятся необходимостью, а молодые ученые – движущей силой в формировании будущего образования.

Образование играет ключевую роль в развитии общества и формировании личности [1]. Однако современные требования к образованию непрерывно меняются, и для его успешного адаптирования необходимы инновационные подходы. Молодые ученые, с их энтузиазмом, новыми идеями и креативностью, стоят в первых рядах в этом процессе. В своих исследованиях и проектах они предлагают свежие взгляды на педагогическую практику и разрабатывают инновационные методики обучения и воспитания.

В данной статье мы рассмотрим роль молодых ученых в формировании инноваций в педагогике и их влияние на будущее образования. Мы проанализируем примеры инноваций, предложенных молодыми учеными, и обсудим их значимость для современной образовательной практики [2].

Инновации в педагогике: понятие и значение

Инновации в педагогике представляют собой внедрение новых идей, методов, технологий и подходов в процесс обучения и воспитания. Они могут касаться различных аспектов образования, включая содержание учебных программ, методики обучения, организацию учебного процесса, адаптацию к потребностям различных категорий учащихся и многое другое.

Инновации в педагогике имеют стратегическое значение, поскольку позволяют обеспечить эффективность образовательного процесса, подготовить учащихся к вызовам современного мира и обеспечить социально-экономическое развитие общества в целом [3].

Роль молодых ученых в формировании инноваций

Молодые ученые, обладая свежими идеями, энтузиазмом и креативностью, играют важную роль в формировании инноваций в педагогике. Их исследования и эксперименты помогают выявить новые потенциально эффективные подходы к обучению и воспитанию.

Преимущество молодых ученых заключается в том, что они часто обладают современными знаниями и навыками, а также могут привнести в образовательную практику новые технологии и методики, основанные на свежих исследованиях и педагогических теориях [4].

Примеры инноваций, предложенных молодыми учеными

1. Использование технологий в образовании: Молодые ученые активно исследуют возможности использования современных информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) в обучении. Они разрабатывают онлайн-курсы, интерактивные образовательные приложения, виртуальные классы и другие инновационные формы обучения, способствующие улучшению доступности и качества образования.

2. Персонализированное обучение: Молодые ученые изучают методы персонализированного обучения, направленные на учет индивидуальных потребностей, способностей и темпа усвоения информации каждым учащимся [5]. Они предлагают различные подходы к дифференциации обучения, включая использование адаптивных образовательных платформ и методов индивидуализации учебных программ.

3. Активное и проблемно-ориентированное обучение: Молодые ученые разрабатывают новые методики обучения, основанные на активном взаимодействии учащихся, решении реальных проблем и проектной деятельности. Они исследуют эффективность таких подходов и разрабатывают рекомендации по их внедрению в образовательную практику.

Молодые ученые играют ключевую роль в формировании будущего образования через инновации в педагогике. Их исследования, творческие подходы и проекты являются движущей силой в поиске новых, более эффективных методов обучения и воспитания [6]. Процесс поиска и внедрения инноваций в образование требует тесного сотрудничества между молодыми учеными, практиками и руководителями образовательных учреждений. Важно, чтобы результаты исследований молодых ученых находили практическое применение в образовательном процессе, а их идеи стимулировали изменения в системе образования в целом.

Однако, чтобы молодые ученые могли максимально реализовать свой потенциал в формировании инноваций в педагогике, необходимо обеспечить им поддержку, доступ к

ресурсам и возможность для дальнейшего профессионального развития [7]. Следовательно, продолжение сотрудничества и взаимодействия между молодыми учеными, педагогами и образовательными организациями является критически важным для успешного формирования будущего образования, способного эффективно реагировать на вызовы современного мира и обеспечивать качественное образование для всех учащихся.

Литература

1. Муртазина, Д. Р. (2023). Методики преподавания и изучения английского. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 139-145.
2. Шакирова, Л. Ф., & Муртазина, Д. Р. Применение аудирования в обучении. *Учёный XXI века*, 77.
3. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. *Ученый XXI века*, (3-1 (16)), 26-28.
4. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. *Молодой ученый*, (21), 90-92.
5. Кузиев, Б. (2023). Искусственный интеллект в образовании. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 14-17.
6. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). Образование и искусственный интеллект. *Экономика и социум*, (5-2 (108)), 786-789.
7. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. *Ученый XXI века*, 1, 43.
8. Эмиль, М. (2023). Области знаний для робототехнического проектирования. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.

МОЛОДЕЖЬ И РАЗВИТИЕ РАДИОТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: КЛЮЧ К БУДУЩЕМУ ТЕХНОЛОГИЙ

Муртазин Эмиль Рустамович

Ассистент Джизакского политехнического института

Петров Рустэм Иванович

Студент Джизакского политехнического института

Аннотация. Данная статья рассматривает роль молодежи в развитии радиотехнического образования в контексте современных технологий. Автор выявляет важность молодежного участия в формировании образовательных программ, научных исследованиях и инновационных проектах в области радиотехники. Анализируются методы и инициативы, способствующие активному вовлечению молодежи в развитие радиотехнической отрасли.

Ключевые слова: радиотехническое образование, молодежь, современные технологии, инновации, научно-исследовательская деятельность.

В современном мире, насыщенном передовыми технологиями и быстрыми изменениями, радиотехника остается одной из ключевых областей, определяющих нашу связь, передачу данных и развитие информационных технологий. Развитие радиотехнического образования становится необходимостью для обеспечения компетентной рабочей силы в этой стратегически важной области. В этом контексте, роль молодежи становится особенно значимой, так как она не только является основным потребителем новых технологий, но и ключевым актером в их создании и развитии [1].

Современные технологии, такие как интернет вещей (IoT), 5G сети, беспилотные автомобили и искусственный интеллект, требуют глубоких знаний в области радиотехники для своей реализации и функционирования. Поэтому развитие радиотехнического образования необходимо как для подготовки специалистов, способных реализовать эти технологии, так и для обеспечения их последующего совершенствования и поддержки [2].

В данной статье рассматривается роль молодежи в развитии радиотехнического образования в контексте современных технологий. Будет проанализировано, как молодежь влияет на формирование образовательных программ, научных исследований и инновационных проектов в области радиотехники, а также какие методы и инициативы способствуют их активному участию в этом процессе [3].

Текущее состояние радиотехнического образования

Радиотехническое образование охватывает широкий спектр дисциплин, начиная от основ электроники и связи до передовых технологий цифровой обработки сигналов и радиочастотного проектирования. Несмотря на значительные достижения в этой области, существует необходимость в постоянном обновлении содержания образовательных программ и методик обучения [4].

Роль молодежи в развитии радиотехнического образования

Молодежь играет критическую роль в развитии радиотехнического образования по нескольким причинам:

1. Инновационное мышление: Молодежь обладает свежим взглядом на технологии и способна привносить инновационные идеи в радиотехническую отрасль. Их творческий подход может стимулировать разработку новых методов обучения и применения радиотехнических решений.

2. Цифровая грамотность: Современная молодежь воспитана в эпоху цифровых технологий и обладает высоким уровнем цифровой грамотности. Это позволяет им быстрее усваивать новые концепции и технологии в радиотехнике.

3. Активное участие в исследованиях: Молодые специалисты активно участвуют в научных исследованиях, разрабатывают новые технологии и методики, что способствует инновационному развитию радиотехники [5].

4. Образовательные инициативы: Молодежные сообщества, студенческие клубы и инициативные группы играют важную роль в распространении знаний о радиотехнике. Они проводят мероприятия, семинары и курсы, способствуя повышению интереса к этой области среди сверстников.

5. Глобальная сетевая активность: Молодежь активно использует сетевые ресурсы для обмена знаниями, участия в онлайн-курсах и форумах по радиотехнике. Это способствует распространению информации и обеспечивает доступ к образовательным ресурсам в любой точке мира [6].

Пути развития радиотехнического образования с участием молодежи

1. Стимулирование интереса к радиотехнике среди молодежи: Проведение конкурсов, хакатонов, олимпиад и других мероприятий, направленных на привлечение внимания молодежи к радиотехнике.

2. Создание учебных программ с учетом современных технологий: Разработка образовательных курсов, ориентированных на практическое применение радиотехнических знаний в решении реальных проблем.

3. Поддержка научно-исследовательской деятельности молодежи: Предоставление финансовой и организационной поддержки молодым ученым и инженерам для реализации своих исследовательских проектов [7].

4. Создание молодежных научно-практических центров и лабораторий: Обеспечение доступа молодежи к современному оборудованию и инструментам для проведения экспериментов и разработки новых технологий.

Молодежь играет ключевую роль в развитии радиотехнического образования и продвижении современных технологий в этой области [8]. Ее инновационное мышление, цифровая грамотность, активное участие в научных исследованиях, образовательные инициативы и глобальная сетевая активность способствуют не только расширению знаний и навыков в области радиотехники, но и созданию новых технологических решений и методов обучения.

Для эффективного развития радиотехнического образования с участием молодежи необходимо продолжать стимулировать интерес к радиотехнике, создавать учебные программы с учетом современных технологий, поддерживать научно-исследовательскую деятельность молодежи, создавать молодежные научно-практические центры и лаборатории [9].

Совместные усилия образовательных учреждений, научных центров, предприятий и молодежных сообществ позволят эффективно развивать радиотехническую отрасль и обеспечить подготовку квалифицированных специалистов для цифрового будущего. Только таким образом можно обеспечить устойчивое и инновационное развитие современных технологий, основанных на радиотехнике, и сделать их доступными для всех слоев общества в цифровой эпохе.

Литература:

1. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. Ученый XXI века, (3-1 (16)), 26-28.
2. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. Молодой ученый, (21), 90-92.
3. Кузиев, Б. (2023). Искусственный интеллект в образовании. Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari, 1(1), 14-17.
4. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). Образование и искусственный интеллект. Экономика и социум, (5-2 (108)), 786-789.
5. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. Ученый XXI века, 1, 43.
6. Муртазина, Д. Р. (2023). Методики преподавания и изучения английского. Science and innovation, 2(Special Issue 14), 139-145.
7. Шакирова, Л. Ф., & Муртазина, Д. Р. Применение аудирования в обучении. Учёный XXI века, 77.
8. Эмиль, М. (2023). Области знаний для робототехнического проектирования. Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari, 1(1), 18-20.
9. Якименко, И. В., Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2023). Специализированное машинное обучение для радиочастот. Экономика и социум, (11 (114)-1), 1196-1199.

INTELLEKTUAL TEXNOLOGIYALAR PROFESSIONAL TA'LIM O'QUVCHILARDA AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING KATALIZATORLARI SIFATIDA

Mirsaidov Ibroximbek Tolib o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolaning maqsadi o'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirishda kompyuter tarmoqlari fanini o'qitishda intellektual texnologiyalarni qanday qo'llash mumkinligini tadqiq etishdan iborat. Jumladan, tahlillar quyidagi maqsadlarni ko'zlaydi: Intellektual tizimlarning o'quvchilarning o'zlashtirish natijalariga ta'sirini tahlil qilish; Sinfda SI asosidagi vositalardan foydalanishning samarali strategiyalarini aniqlash; Axborot kompetentligi va intellektual texnologiyalardan foydalanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish. Maqolada quyidagi tadqiqot savollariga javoblar keltirilgan: Kompyuter injiniring yo'nalishi o'quvchilarining axborot kompetentligini rivojlantirishga intellektual texnologiyalar qanday ta'sir ko'rsatadi? Kompyuter tarmog'ini o'qitishning eng samarali intellektual texnologiyalari nimalardan iborat? Professional ta'limda sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalaridan foydalanishni o'quvchilar va o'qituvchilar qanday qabul qilishadi?.

Kalit so'zlar: Axborot kompetensiyasi, intellektual texnologiyalar, kompyuter tarmoqlari, kasb-hunar ta'limi, Sun'iy intellekt, neyron tarmoqlar, Kompetensiyaviy yondashuv, Konstruktiv

ta'lim nazariyasi, Raqamli savodxonlik, Intellectual repetitorlik tizimlari (ITS) Shaxsiylashtirilgan ta'lim geymifikatsiya, simulyatsion vositalar, Real vaqtda fikr-mulohaza, Muammoni hal qilish ko'nikmalari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, ta'lim texnologiyalari, Ta'lim natijalari.

Hozirgi texnologik innovatsiyalar davrida ta'lim tizimlari raqamli iqtisodiyot talablariga moslashishi tabiiy hol bo'lib qoldi. Mehnat bozori axborotlarga ishlov berish, ma'lumotlarni boshqarish va texnik muammolarni hal qilishga tobora ko'proq tayanar ekan, o'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot kompetensiyasi, keng ma'noda, axborotni aniqlash, baholash va undan samarali foydalanish qobiliyati sifatida ta'riflanadi, kompyuter tarmoqlari kabi texnologiyaga asoslangan soha mutaxassislari uchun muhimdir.

Ushbu yo'nalishlar o'quvchilari murakkab kompyuter tarmoqlarini boshqarish va saqlash uchun ham nazariy bilimlarni, ham amaliy ko'nikmalarni talab qiladi.

Intellectual tizimlar tobora ommalashib borar ekan, ularning axborot kompetentligini rivojlantirishdagi rolini tushunish o'qituvchilar, o'quvchilar va ta'lim muassasalariga faoliyatlarini samarali tashkil etishga yordam beradi. Natijalar soha ehtiyojlariga mos keladigan o'quv dasturlari va o'qitish usullarini ishlab chiqish bo'yicha amaliy tushunchalarni beradi.

Axborot kompetensiyasi deganda shaxsning axborotni topish, baholash va undan samarali foydalanish qobiliyatlari majmui tushuniladi. Raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash va axborot texnologiyalari yordamida murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini o'z ichiga olgan keng ko'lamli qobiliyatlarni o'z ichiga oladi.

Kompyuter tarmog'i sharoitida axborot kompetentligi ma'lumotlar tarmoqlari bilan ishlash, tizimlarni sozlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Tahlillarimiz natijasi bugungi kundagi bilimga asoslangan iqtisodiyotda axborot kompetentligining ahamiyati juda yuqori ekanligini isbotladi. Ish beruvchilarga nafaqat ma'lumotlarni olish, balki ularni texnik muammolarni hal qilish uchun innovatsion usullarda qo'llay oladigan mutaxassislar zarur. Shunday qilib, axborot kompetentligi kompyuter tarmog'i kabi texnik yo'nalish o'quvchilarining asosiy kompetensiyasi hisoblanadi.

Sun'iy intellekt va mashinaviy ta'lim kabi aqlli texnologiyalar shaxsga yo'naltirilgan ta'limni ta'minlash, baholashni avtomatlashtirish va o'quvchilarning faolligini oshirish orqali ta'limni o'zgartiradi. Shuningdek, Sun'iy intellektga asoslangan tizimlar o'quvchilarning ta'lim shakllarini tahlil qilishi, fikr-mulohaza bildirishi va individual ehtiyojlarni qondirish uchun kontentni o'zgartirishi mumkin.

Professional ta'limda sun'iy intellekt real hayot jarayonlarini taqlid qilishi mumkin, bu esa o'quvchilarga nazorat qilinadigan muhitda ko'nikmalarni mashq qilish imkonini beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, intellektual repetitorlik tizimlari (IT) ta'lim natijalarini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin, ayniqsa, o'quvchilar amaliy tajribaga muhtoj bo'lgan texnik fanlarda. Ushbu tizimlar o'quvchilarning qobiliyatlariga moslashadi va real vaqt rejimida teskari aloqani ta'minlaydi, mustaqil ta'lim va muammolarni hal qilishni rag'batlantiradi.

Ta'limga kompetensiyaviy yondashuv kasbiy amaliyotga bevosita aloqador bo'lgan ko'nikma va bilimlarni shakllantirishga urg'u beradi. Kasb-hunar ta'limida bu yondashuv o'quvchilarni tanlagan yo'nalishi bo'yicha samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar bilan qurollantirishga qaratilgan. Axborot kompetentligi ushbu freymvorkning muhim tarkibiy qismi sifatida o'quvchilarning axborotni real sharoitlarda qayta ishlash va qo'llay olishlarini ta'minlaydi.

Intellectual texnologiyalar takroriy vazifalarni avtomatlashtirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yo'llarini taklif qilish va real vaqt rejimida qayta aloqani ta'minlash orqali ushbu kompetentlikni oshirish vositalarini taqdim etadi.

Konstruktiv ta'lim nazariyasi o'quvchilar o'z tushunchalarini mazmun, jarayon va tajribalar bilan faol shug'ullanish orqali yaratadilar, deb hisoblaydi. Kompyuter tarmoqlari sohasida konstruktiv yondashuvlar amaliy ta'lim, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashga urg'u beradi. Simulyatsiyalar va sun'iy intellektga asoslangan repetitorlar kabi aqlli tizimlar dinamik, real vaqtdagi teskari aloqa va moslashuvchan o'quv muhitini ta'minlash orqali konstruktiv ta'limni osonlashtirishi mumkin, bu yerda o'quvchilar tarmoq tizimlari bilan ishlash va tajriba o'tkazish orqali o'rganadilar.

Raqamli savodxonlik texnologiyadan samarali foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi, axborot kompetentligi esa nafaqat axborotni topish va undan foydalanishni, balki uni tanqidiy baholashni ham o'z ichiga oladi. Raqamli savodxonlik va axborot kompetentligining turli modellari ushbu ko'nikmalarning vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanishini tushunish uchun asoslarni taklif qiladi. Sinfga intellektual texnologiyalarni kiritish o'quvchilarning axborotlar bilan tanqidiy munosabatda bo'lish va ta'lim jarayonida texnologik vositalarni qo'llash qobiliyatini shakllantirish orqali ushbu modellarni qo'llab-quvvatlaydi.

Intellektual tizimlar, xususan, sun'iy intellekt va neyron tarmoqlariga asoslangan tizimlar ta'lim uchun kuchli vositalarni taklif qilishi mumkin. Ushbu texnologiyalar o'qitish qonuniyatlarini aniqlash uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qila oladi, o'quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda moslashtirilgan o'qitishni ta'minlaydi. Masalan, murakkab tarmoq tizimlarini modellashtirish uchun neyron tarmoqlaridan foydalanish mumkin, bu o'quvchilarga xavf-xatarsiz muhitda turli konfiguratsiyalar va jarayonlarni o'rganish imkonini beradi. Sun'iy intellektga asoslangan vositalar nazariy bilimlar va kompyuter tarmoqlari kabi sohalarida amaliy qo'llash o'rtasidagi bo'shliqni to'ldirishga yordam beradi.

Tadqiqotda intellektual texnologiyalar axborot kompetentligiga qanday ta'sir ko'rsatishini har tomonlama tushunish uchun ham sifat, ham miqdoriy ma'lumotlarni birlashtirgan aralash-uslubiy yondashuvdan foydalanildi. Ushbu yondashuv bir nechta manbalardan turli xil ma'lumotlarni to'plash imkonini beradi, bu ham statistik dalillarni, ham o'quvchilarning o'quv tajribasi haqida chuqur tushunchalarni taqdim etadi.

ITS - bu o'quvchilarning individual o'quv ehtiyojlariga moslashgan holda shaxsga yo'naltirilgan ta'limni taqdim etuvchi AI-ga asoslangan platformalardir. Kompyuter tarmog'i ta'limida ITS tarmoq konfiguratsiyalarini simulyatsiya qilishi, muammolarni hal qilishi va bosqichma-bosqich ko'rsatmalarni taklif qilishi mumkin. Ushbu tizimlar mustaqil ta'lim olish va muammolarni hal qilishni rag'batlantirish orqali axborot kompetentligini oshiradi.

Sun'iy intellekt tizimlari ta'lim mazmunini har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish, qiyinchilik darajalarini sozlash, maqsadli resurslarni taklif qilish va taraqqiyotni kuzatishga moslashtira oladi. Kompyuter tarmog'ini o'rganayotgan o'quvchilar uchun ushbu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi material bilan yanada samarali ishlashga, xususan, marshrutlash, subneting va xavfsizlik protokollari kabi murakkab tushunchalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Mashinali o'qitishning bir turi bo'lgan neyron tarmoqlaridan real tarmoq jarayonlarini simulyatsiya qilish uchun foydalanish mumkin, bu esa o'quvchilarga virtual muhitda amaliy tajribani taklif qiladi. Ushbu tizimlar o'quvchilarga tarmoqlarni sozlash, anomalialarni aniqlash va unumdorlikni optimallashtirish ko'nikmalarini sinab ko'rish va takomillashtirish imkonini beradi. Bunday vositalar axborot kompetentligini rivojlantirish uchun bebaho, chunki ular nazariy bilimlarni amaliy qo'llashni taklif qiladi.

Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish o'quvchilarning murakkab tizimlardagi muammolarni hal qilish va tarmoq nazariyalarini real muammolarga qo'llash qobiliyatining sezilarli darajada yaxshilanishiga olib keladi.

Geymifikatsiya ta'lim jarayonida o'yin usulini elementlaridan jalb qilish va motivatsiyani oshirish uchun foydalanishni o'z ichiga oladi. Kompyuter tarmog'ida simulyatsion o'yinlar tarmoqni boshqarish vazifalarini takrorlash, o'quvchilarni vaqt cheklovlar ostida yoki cheklangan resurslar bilan vazifalarni bajarishga undash uchun ishlatilishi mumkin. Bu nafaqat ta'limni interfaol qiladi, balki o'quvchilarning muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini ham oshiradi.

Tarmoq tushunchalarini o'rgatishda yordam berish uchun bir nechta SI-ga asoslangan vositalar mavjud, jumladan Cisco Packet Tracer, GNS3 va Wireshark. Ushbu vositalar o'quvchilarga virtual muhitda tarmoqlarni loyihalash, sozlash va nosozliklarni bartaraf etish imkonini beradi, qimmatbaho jismoniy uskunalarsiz amaliy tajribani ta'minlaydi.

Intellektual tizimlar real tarmoq muhitini simulyatsiya qilishi mumkin, bu esa o'quvchilarga turli konfiguratsiyalar bilan tajriba o'tkazish va o'zgarishlar tarmoq unumdorligiga qanday ta'sir qilishini tushunish imkonini beradi. Bu ularning axborot kompetentligining asosiy komponenti bo'lgan nazariy bilimlarni amaliy muammolarga qo'llash qobiliyatini oshiradi.

Sun'iy intellekt yordamida boshqariladigan trenajyorlar real vaqt rejimida fikr-mulohaza va takomillashtirish bo'yicha takliflarni taklif qilib, amaliy topshiriqlar paytida o'quvchilarning harakatlarini kuzatishi mumkin. Ushbu vositalar o'quvchilarga IP manzillarni sozlash, routerlar va kommutatorlarni boshqarish, tarmoq trafigini himoyalash kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Sun'iy intellekt vositalari zudlik bilan fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali o'quvchilarning o'z xatolaridan saboq olishlari va o'z kompetensiyalarini oshirishlarini ta'minlaydi.

Intellektual texnologiyalarning kuchli tomonlaridan biri ularning real muammolarni modellashtirish qobiliyatidir. O'quvchilar katta tashkilot uchun xavfsiz tarmoqni loyihalashtirish yoki nosoz tarmoqni bartaraf etish kabi ishchi kuchida duch kelishi mumkin bo'lgan muammolarni takrorlaydigan holatlar ustida ishlashlari mumkin. Ushbu vazifalar ularning ham nazariy bilimlarini, ham amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Intellektual tizimlar nafaqat texnik ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, balki tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi. Tahlil va baholashni talab qiladigan murakkab muammolarni taqdim etish orqali sun'iy intellekt vositalari o'quvchilarni o'zlari yaratayotgan yechimlar haqida chuqur o'ylashga undaydi, muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, professional ta'limda, xususan, kompyuter injiniring sohasida axborot kompetentligini rivojlantirishga intellektual texnologiyalar katta ta'sir ko'rsatadi. Sun'iy intellektga asoslangan vositalar moslashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etadi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va amaliy ko'nikmalarni oshiradi, bu esa yaxshiroq o'rganish natijalariga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saman Rizvi, Jane Waite, Sue Sentence(2023) - Artificial Intelligence teaching and learning in K-12 from 2019 to 2022: A systematic literature review// Computers and Education: Artificial Intelligence 4 (2023) 100145 journal // <https://www.sciencedirect.com/journal/computers-and-education-artificial-intelligence>

2. Pedró, Francesc [29], Subosa, Miguel [2], Rivas, Axel [9], Valverde, Paula [1] Unesco (2021). " Artificial Intelligence in Education:Challenges and Opportunities for Sustainable Development" Published in 2019 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366994>

3. Norbert Annuš (2024). "Education in the Age of Artificial Intelligence." TEM Journal. Volume 13, Issue 1, pages 404-413, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM131-42, February 2024.

4. Olaf Zawacki-Richter, John Y. H. Bai1, Kyungmee Lee, Patricia J. Slagter van Tryon and Paul Prinsloo (2024) New advances in artificial intelligence applications in higher education?." International Journal of Educational Technology in Higher Education, 17(1), 1-23. <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00464-3>

5. Mirsaidov I.T - Professional ta'limda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni qo'llash imkoniyatlari. [747-751]. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi – 2024.

6. Mirsaidov I.T - Ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish// Zamonaviy uzluksiz ta'lim: Innovatsiya va istiqbollar. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari // Toshkent 2024-b 466-467.

7. Mirsaidov I.T - Professional ta'lim o'quvchilarining kasbiy faoliyatida sun'iy intellekt texnologiyasining ahamiyati.// "Professional ta'lim tizimida fan-ta'lim ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish muammo va yechimlari" Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari // Toshkent 2024-b-280-284.

SHAXS KASBIY SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Mirzaxmatova Sayyora Saydaxmatovna

TDTU Olmaliq filiali "Ijtimoiy gumanitar va tillar

"kafedraasi assistent-o'qituvchisi

Annotatsiya. Shaxsda kasbiy tasavvurlarning shakllanganligi kasbiy qiziqish va bolajak kasb to'g'risida tasavvurga ega bolish ,kasb tog'isida ongli qaror qabul qilish bilan belgilanishi mumkin.Kasb tanlashga tayyorgarlik darajasiga ta'sir etuvchi omillardan biri, bu har bir shaxsning kasb tanlashga bolgan munosabati, shaxsiy yondoshuvi nuqtai – nazarlarning shakllanganlik darajasi hisoblanadi.Maqolada shaxsning kasbiy shakllanishi, bu boradagisharq allomalariining maslahatlari, fikrlari, mutaxassisning kasbiy tayyorgarligining asosiy tarkibiy qismlari haqida soz yuritiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy yo'nalganlik, kasb tanlash, kasbiy tasavvur.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim siyosatining muhim maqsadlaridan biri yosh avlodni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalashdir. Albatta barkamol inson deganda barkamol jihatdan etuk, o'z vatanining tarixi, bugungi va kelajagi ucnun qayg'uradigan, shuningdek jamiyatning iqtisodiy taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shish ishtiyoqida yonib yashaydigan shaxsni tushunish bugungi kun talabiga mos keladi.

Hozirgi kunda kasb tanlash, kasbga yo'naltirish ishlari respublikamizda dolzarb masalalardan biri sanaladi. Ayniqsa, kasb tanlashning muhim komponentlaridan biri bu shaxsda kasbiy tasavvurlarni shakllanishi hisoblanadi. Buning ucnun albatta shaxs kasblar olami haqida bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi, shuningdek kelgusida tanlagan kasbini oldindan tasavvur qila olishi bilan belgilanadi.

Sharqda yoshlarga ta'lim va taqbiya berish, ularga kasb hunar o'rgatish qadimiy an'analardan hisoblanadi. Ayniqsa hunarmand va kosiblar, me'mor va naqqoshlar, dehqon va chorvadorlar, o'z farzandlari yoki shogirdlarini tarbiyasiga kasb sirlarini o'rgatishga juda kata ahamiyat berganlar.Xalqimizning yosh avlod tarbiyasiga e'tibor berishini ko'rsatuvchi turli- tuman naqlar va rivoyatlar, maqollarning asrlar osha to'planib kelganligini ham alohida qayd etish o'rindir.

Buyuk qomusiy olim Abu Nasr Farobiy kasb-hunar to'g'risida ilk fikrlarni bildirib, qimmatli maslahatlarni berganlar, chunonchi, ta'lim-so'z va ko'nikmalar majmui, tarbiya esa amaliy malakalardan iborat ish harakat ekanligini, muayyan kasb- hunarga berilgan u bilan qiziqqan kishilar shu kasb-hunarning chinakam shaydosi bo'lishini aytgan. Bu mulohazalardan ko'rinib turibdiki, kasb-hunar insoniyat uchun azaldan juda zarur hayotiy vosita bo'lib kelgan.

Abu Ali ibn Sinoning kasbiy tarbiya borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir. Jumladan, u har bir bolani biror hunarga o'rgatmoq shart deydi. O'spirin hunar egallashi bilan unda nafaqat ahloqiy hislar, balki xarakterning irodaviy hislatlari ham tarkib topa boshlaydi. Hunar egallashi orqali o'spirinlarda sabr- bardoshlilik, chidamlilik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, zukkolik kabi insoniy sifatlar shakllanadi.

Ibn Sino har bir insonning mijozidan kelib chiqqan holda unga alohida e'tibor berish kerakligini ta'kidlashi tufayli juda kata amaliy ish qilganligiga guvoh bo'lish mumkin. Uning fikricha, har bir inson faqat unga tegishli bo'lgan xususiyatlargagina egadir,unga o'xshash insonlar kamdan kam bo'ladi

Jomiy ham huddi Farobiy singari biror kasb- hunarni egallashni yoshlarni asosiy burchi deb hisoblaydi.U bir odam ikki ishni eplay olmaslikni ta'kidlaydi, faqat muayyan bir hunar bilan shug'ullanish uni puxta o'zlashtirish lozimligi haqida gapiradi.

Jomiy hunar egallashni, u bilan shug'ullanishni har qanday boylikdan afzal ko'radi, yoshlarni hunar egallashga chaqiradi.

Sharq allomalari asarlaridagi kasb tanlash, kasbga yo'naltirish borasidagi fikrlarni o'rganish, ularni amaliy hayotga tadbiiq etish, o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli kasb tanlashiga yordam beradi.Shuningdek ularda kasbga xos tushuncha, tasavvur va bilimlarni boyishiga xizmat qiladi.

Kasbga yo'naltirish ishining markaziy bo'g'ini, o'quvchining mehnat faoliyati turlariga qiziqish va moyilliklarini aniqlash sanaladi. Ifodalangan qiziqish va moyillik bo'lgan o'quvchilar

bo'lg'usi kasbini tanlashda deyarli qiynalmaydilar. Biroq ko'plab oquvchilar aniq qiziqish va moyilliklarga ega emas yoki ularni bo'lg'usi kasbiy faoliyati bilan bog'lamaydi. Moyilliklarning asosiy ko'rsatkichi o'quvchilar tomonidan faoliyatning ma'lum turi va maktab fanlaridan tashqari majburlashsiz, balki ichki undov va ehtiyojiga ko'ra shug'ullanishga intilishdir.

Mehnat psixologiyasi va kasb psixologiyasi predmetlarini farqini alohida ta'kidlash iozim. E.A.Klimov, mehnat psixologiyasiga quyidagicha tavsif beradi: mehnat psixologiyasi fan sifatida bu insonning subyekt sifatida faoliyat ko'rsatishi va shakllanish sohasidagi vazifalarni yechish usullari, yollari va sharoitlarini o'rganuvchi psixologiya yo'nalishidir. Kasb psixologiyasi shaxsning kasbiy jihatdan shakllanishini o'rganadi. Bunda shaxs rivojlanishi kasbiy shakllanish sifatida ko'rib chiqiladi. Kasb psixologiyasi - mehnat psixologiyasining kasblarni psixologik komponentlarini yoki muayyan kasbda ishlovchilarga nisbatan qo'yiladigan psixologik talablarni o'rganish xamda ilmiy tahlil qiluvchilar bilan shug'ullanuvchi bo'limidan iborat.

Kasbiy faoliyatning samaradorligi shartlaridan biri mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi hisoblanadi. Kasbiy tayyorgarlik deganda, uning ruhiyati, jismoniy sog'lig'i va holati, undagi sifatlarning bajarayotgan faoliyati talablariga mosligi darajasi tishuniladi.

Mashhur rus psixologi K.K.Plotonov mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi bu o'zining muayyan kasbiy faoliyatni bajarishga qodir va tayyorgarlik ko'rgan deb hisoblovchi va uni bajarishga intiluvchi shaxsning subyektiv holatidir – deb hisoblagan.

Mutaxassisning bevosita psixologik tayyorgarligi dastlabki tayyorgarlikni faollashtirish natijasi sifatida ishtirok etadi. Mutaxassisning kasbiy faoliyatiga dastlabki salohiyati tayyorligi, bevosita ayni vaqtdagi tayyorligining asosi hisoblanadi. Suning uchun mutaxassisni oliy o'quv yurtida tayyorlash, unda kasbiy faoliyati uchun etarli bo'lgan sifatlarni shakllantirish lozim. Ba'zi vaqtlarda hatto kasbiy masalalarni hal etishga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan mutahassis ham zarur paytda kerakli faoliyat uchun tayyor bo'lmay qolishi mumkin, ya'ni kasbiy xulq va faoliyatni ruhiy boshqarish etarli darajada bo'lmaydi. Bunday holatda faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish qiyin yoki samarasiz bo'ladi.

Ko'rinib turibdiki, mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi unda kasbiy bilimdonlikni kerakli darajasini, kasbiy mahoratni hamda o'zini boshqarish, o'zini kerakli faoliyatga yo'naltirishga, o'zining kasbiy imkoniyatlarini hal etishga yo'naltira bilish qobiliyati mavjudligini nazarda tutadi.

Mutaxassisning kasbiy tayyorgarligining asosiy va eng murakkab tomoni- mutaxassis ruhiyatining kasbiy tayyorgarligi xisoblanadi. Bu mutaxassis psixikasi ruhiy kuchlarning kasbiy masalalarni hal etishga, o'zining vazifalarini bajarishga tayyorligi va yo'nalganligi darajasidir.

Mutaxassis ruhiyatining kasbiy tayyorgarligining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- yo'naltiruvchi intellektual bilish. Bu tarkibiy qism mutaxassis shaxsning bilish sohasini o'z ichiga oladi: kasbiy idrokni, fikrlash, tasavvur, xotirasi, diqqatini va bular birgalikda mutaxassis shaxsining kasbga intellektual tayyorgarligini tashkil etadi.

- motivatsion tayyorgarligi. Mutaxassisning motivatsion tayyorgarligining asoslari, o'z kasbiy mutaxassisligini tushuna olishi, o'zida pozitiv munosabatni tarkib toptira olishi, o'zini baholay bilish faoliyatiga nisbatan qiziqishlari hisoblanadi.

- ijrochilik - buning tarkibiy qismi kasbiy mahoratni, kasbiy xulq odatlari kabi muhim kasbiy sifatlarning to'plami, kasbiy qobiliyatlarni rivojlanganlik darajasi va mutaxassisning irodaviy tayyorligi, uning xulqi va faoliyati davomida o'zini boshqarishga qodirligi, operatsional funksiyali tayyorgarlikni o'z ichiga oladi.

Hozirgi zamon mutaxassisining kasbiy tayyorgarligida uning kommunikativ tayyorligi alohida ahamiyatga ega. Bunday tayyorgarlik mutaxassisda odamlar bilan kasbiy muhit bilan konstruktiv va samarali o'zaro yaqin aloqalar, xodimlar va rahbarlar bilan amaliy va shaxsiy o'zaro munosabatlarga tayyorligi, bunday o'zaro munosabatlarni o'rnatishga va rivojlantirishga qodirligini ko'zda tutadi.

Kasbiy shakllanish jarayonida inqirozlar, to'qnashuvlar, destruktiv o'zgarishlar bo'lib o'tishi mumkin. Bu jarayonning tezligi biologik va ijtimoiy omillarga, shuningdek tasodifiy holatlarga, xayotiy muhim kasbiy voqealarga bog'liq bo'ladi. Kasbiy shakllanish - shaxs rivojlanishining katta

bir qismini o'z ichiga olib, u kasbiy maqsadlarning tarkib topishidan boshlab, kasbiy hayotning tugallanguncha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.J.T.Tulenov. "Qadriyatlar falsafasi". - Toshkent,1998 yil.
- 2.E.G.G'oziyev,Q.Q. Momedov. " Kasb psixologiyasi". -Toshkent.2003yil
- 3.K.B.Qodirov." Kasb tanlashga tayyorgarlikning psixologik jihatlari va kasbiy tayyorgarlik va kasbiy tashxis". -Toshkent, 2001yil.
- 4.T.B. Norinbetov , M.G.Nazarova."O'spirinlarda kasbiy tasavvurlarni shakllanishining psixologik asoslari". - Toshkent, 2021 yil

TRENINGLAR VOSITASIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARINING KASBIY KOMPITENTLIGINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA PEDAGOGIK TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Mo'minova Nargiza Sabitdjanovna

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti kaferda mudiri, p.f.f.d., (PhD), dotsent

Otabayeva Oydina Nematjonovna

Nordik Xalqaro Universiteti "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada treninglar vositasida maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish metodikasi yoritib berilgan. Pedagogik tajriba-sinov ishlarining vazifalari tavsiflangan. Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil qilish va amalga oshirish to'rtta asosiy bosqichga (tashkil etish – amalga oshirish – qayd qilish –sharhlash) ajratilgan hamda ushbu bosqichlarning xususiyatlariga batafsil to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: trening, maktabgacha ta'lim, kasbiy kompetensiya, pedagogik tajriba-sinov, pedagogik sharoitlar, model, shakllantiruvchi tajriba.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning barkamol inson bo'lib yetishishiga yordam beradigan muhim omillardan biri – bu pedagoglarning kasbiy kompetentligidir. Pedagoglarning kasbiy kompetentligi – bu ularning ta'lim jarayonini tashkil etish, bolalar bilan samarali muloqot qilish, ularning rivojlanishiga yordam berish, o'quv dasturlarini amalga oshirish, ta'lim texnologiyalarini qo'llash, tarbiyaviy ishlarni olib borish kabi ko'plab muhim vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlar majmuidir.

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning doimiy ravishda o'zlarini takomillashtirishlari, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashlari, kasbiy mahoratlarini oshirishlari zarur. Chunki ta'lim jarayoni doimiy ravishda o'zgarib bormoqda, yangi ta'lim texnologiyalari paydo bo'lmoqda, bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlari o'zgarib bormoqda. Shuning uchun pedagoglarning o'zlarini doimiy ravishda takomillashtirishlari, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashlari, kasbiy mahoratlarini oshirishlari zarur.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining kasbiy kompetentligini oshirishda turli xil usullar qo'llaniladi. Bularning ichida treninglarning o'rni beqiyosdir. Shundan kelib chiqqan holda, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish institutida treninglar vositasida maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha pedagogik tajriba-sinov ishlari olib bordik.

Pedagogik tajriba-sinov ishning g'oyasi malaka oshirish jarayonida tadqiqot farazini amalda sinab ko'rish, taklif etilgan pedagogik sharoitlar va treninglar vositasida tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish usullari samaradorligini sinab ko'rish edi.

Shu munosabat bilan tajriba-sinov ishining maqsadi, faraz va vazifalaridan kelib chiqadigan vazifalarni ifodalash, tajriba-sinov ishining bosqichlarini tavsiflash, uning metodologiyasini tavsiflash, ishning amaliy qismining barcha natijalarini tahlil qilish, ularni nazariy jihatdan taqqoslash va yakuniy xulosalar chiqarish zarur deb hisoblaymiz.

Pedagogik tajriba-sinov ishining quyidagi vazifalari ta'riflandi:

tadqiqot farazini sinab ko'rish uchun tajriba ishlarni tashkil etish va amalga oshirish;

uning samaradorligini aniqlash maqsadida ishlab chiqilgan modelni sinab ko'rish va amalga oshirish;

shakllantiruvchi tajriba-sinov materiallari asosida tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish darajasini aniqlash.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil qilish va amalga oshirishda biz to'rtta asosiy bosqichni (tashkil etish – amalga oshirish – qayd qilish – sharhlash) ajratamiz.

Ushbu bosqichlarning xususiyatlariga batafsil to'xtalib o'tamiz.

Birinchi bosqich – tashkil etish – farazni ishlab chiqish, samaradorligini eksperimental ravishda isbotlash kerak bo'lgan bir qator ahamiyatli holatlarni, muhim jihatlarni qamrab oladi. Hozirgi vaqtda tadqiqot olib borishda dastlab ishchi faraz ishlab chiqiladi, bu tadqiqot jarayonining samarali rivojlanishi uchun zaruriy shartdir.

Kelgusida farazning mazmuni ko'p narsani: tashkil etishni ham, ilmiy tadqiqotlar usullarini ham, adabiyotdagi muammoning holatiga nuqtai nazarni qaratishni ham, o'tmish tajribasiga murojaatni ham, uning tarixiy anglanishini ham va ko'plab boshqa narsalarni ham oldindan belgilab qo'yadi.

Pedagogika nazariyasi va ta'lim amaliyotida o'rganilayotgan muammoni tahlil qilish asosida biz quyidagi farazni ifodalashga to'xtadik: agar «tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetentligi» tushunchasining mohiyat tavsifi aniqlanganda; tarbiyachi-pedagoglarning malakasini oshirish faoliyatining xususiyatlari aniqlanganda; seminar-treninglar asosida tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish modeli yaratilganda; ushbu faoliyat ishlashining mazmuni va texnologiyalari ishlab chiqilgandagina ushbu jarayonning samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik sharoitlar yaratiladi.

Ushbu pedagogik sharoitlar quyidagilardan iborat: malaka oshirishdagi o'quv jarayoni seminar treninglar va ularning usullaridan faol foydalanishga qaratilgan; seminar treninglar to'g'ridan-to'g'ri malaka oshirish o'quv jarayoniga kiritilgan; tarbiyachi-pedagoglarning o'quv tarkibiga “Tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish” seminar-treningini kiritish; tarbiyachi-pedagoglarning bilan ishlashning jamoaviy, guruhli va individual shakllarining maqbul kombinatsiyasi; ta'limning barcha bosqichlari o'tishining uzluksizligi, izchilligi va ketma-ketligi; trening turlaridan foydalangan holda o'quv jarayoni subyektlarining o'zaro munosabatlari; psixologik va pedagogik diagnostika jarayonning samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik sharoitlar yaratiladi.

Farazni tasdiqlash uchun uni qayta-qayta sinab ko'rish va barqaror odatiy natijalarga erishish kerak. Yetarli miqdordagi dalillar to'planishi va keyingi tahlillar natijasida ishchi faraz eksperimental tasdiqlangandan so'ng nazariyaga aylanishi mumkin bo'lgan ilmiy farazga aylanadi. Ushbu bosqichning navbatdagi muhim jarayoni tajriba-sinov ishining maqsadi va vazifalarini aniqlashdir.

Psixologik-pedagogik nazariya va me'yoriy hujjatlar tahlili asosida malaka oshirish jarayonida tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish modelini ishlab chiqdik va nazariy jihatdan asosladi. Modelni eksperimental tekshirish modelni amalga oshirish jarayonida maqsadlar, vazifalar va qarorlarni qo'yishni talab qiladi.

Shundan kelib chiqib, tajriba-sinov ishining maqsadi aniqlandi: farazda ilgari surilgan pedagogik sharoitlarni tekshirish va asoslash. Kutilayotgan natija – bu tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligi darajasining o'sishidir.

Ushbu maqsadga muvofiq biz tajriba-sinov ishining vazifalarini aniqladik.

Aniqlovchi tajriba: tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligi darajasi tashxisini ishlab chiqish; tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligi rivojlanishining hozirgi shakllangan darajasini aniqlash.

Shakllantiruvchi tajriba-sinov: ishlab chiqilgan modelni uning samaradorligini aniqlash uchun sinab ko'rish.

Nazorat tajriba-sinovi: shakllantiruvchi tajriba materiallari asosida tarbiyachi-pedagoglar kasbiy kompetentligining rivojlantirish darajasini aniqlash.

Ikkinchi bosqich – amalga oshirish – dastlab farazda aytilgan va tajriba-sinovning tayyorlangan materiallariga ko'chirilgan g'oyalarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Bu yerda asosiy narsa – pedagogik tajriba-sinovning sofligini ta'minlash, olingan ma'lumotlarning yetarlicha ishonchli bo'lishini ta'minlash.

Ushbu bosqichda malaka oshirish sharoitida tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish modelini realizatsiya qilish amalga oshiriladi. Modelni amaliy realizatsiya qilish texnologiyasi quyida tavsiflanadi.

Uchinchi bosqich – aniqlash – bu natijalarning miqdoriy va sifat xususiyatlarini aniqlash, ularga kirish imkoniyatiga va ishonchlikka ega bo'lgan qiymatlarni olish va belgilangan qonuniyatning mohiyatini ochiq namoyon etuvchi ma'lumotlarni olish uchun tegishli ishlov berishga qaratilgan barcha ishlar majmuini ifodalaydi.

To'rtinchi bosqich – talqin qilish – to'plangan faktlar turli asoslarga ko'ra tasniflanadi, statistik qonuniyatlar belgilanadi, rivojlanish tendentsiyalari, barqarorlik zonolari, eksperimental tadqiqot obyektida ma'lum fazilatlar shakllanishidagi sakrash vaqtlari aniqlanadi. Induktiv va deduktiv usullarni qo'llash natijasida haqiqiy material umumlashtiriladi, uning ilmiy ahamiyati aniqlanadi. Eksperimental ma'lumotlarning daliliy talqini tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalarni taklif qilish imkonini beradi, bu malaka oshirish amaliyotida ham, tarbiyachi-pedagoglar malakasini oshirish instituti ish amaliyotida ham, shuningdek, oliy o'quv yurtlari faoliyatida ham qo'llanilishi mumkin.

Ma'lumki, maqsadlarga ko'ra, aniqlash, shakllantirish va nazorat qilish tajribalari farqlanadi. Aniqlash tajribasining maqsadi – o'rganilayotgan hodisaning hozirgi darajasini o'lchash. Bu yerda shakllantiruvchi eksperimentni tushunish va tashkil etish uchun dastlabki material olinadi.

Shakllantiruvchi (o'zgartiruvchi, tarbiyachi-pedagog) eksperiment muayyan faoliyatning shakllanish darajasini, tarbiyachi-pedagoglarning muayyan ko'nikmalarini rivojlantirish darajasini shunchaki aytib berishga emas, balki ularni faol ravishda shakllantirishga yoki tarbiyalashga qaratilgan. Bu yerda maxsus eksperimental vaziyatni yaratish kerak.

Nazorat tajriba-sinovi (nazorat qiluvchi) – uning yordami bilan shakllantirish (o'rgatish) eksperimentidan ma'lum vaqt o'tgandan so'ng, Tarbiyachi-pedagoglarning bilim va ko'nikmalar darajasi, har qanday shaxs fazilatining rivojlanishi shakllantirilgan eksperiment materiallari asosida aniqlanadi.

Bizning ishimizning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat edi: kasbiy o'zini o'zi mustaqil takomillashtirishga ijobiy munosabatni shakllantirish; ushbu yo'nalishda ishlash uchun bilim va ko'nikmalarni shakllantirish; seminar treninglar kasbiy o'zini o'zi mustaqil takomillashtirish ehtiyojlarini aktuallashtirish.

Zamonaviy sharoitda ta'lim mazmunini bashorat qilishning roli sezilarli darajada oshib bormoqda, buning natijasida o'quv rejaları va dasturlarini qurish, ularni tezkor o'zgartirish uchun zarur bo'lgan ma'lum bilim sohalarini, mehnatning tabiati va obyektlarini rivojlantirish, ehtimoliy istiqbollari to'g'risida ilg'or ma'lumotlarni olish kerak.

Ta'lim mazmunining rivojlanishini bashorat qilib, o'quv dasturini iloji boricha zamonaviy sharoit talablariga moslashtirishga intilib, biz o'z ishimizda, har birining individual xususiyatlari, motivlari va qadriyat yo'nalishlari xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim mazmunini tarbiyachi-pedagog shaxsining qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirish zarurati hamda moslashuvidan kelib chiqdik. Ushbu vazifa ta'limning haqiqiy mazmuni doirasidan tashqariga chiqadi va uni muvaffaqiyatli hal qilish faqat o'quv jarayonining o'zida, shaxslararo munosabatlar tizimida imkonlidir.

Nazariy tayyorgarlik bosqichida tarbiyachi-pedagoglar o'rtasida kasbiy kompetentlik to'g'risida bilimlar tizimini rivojlantirish, tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy madaniyatini oshirish maqsadida «Tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirish» seminar-trening kursini

ishlab chiqdik va tatbiq etdik. Ushbu seminar-trening bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirishga yo'naltirilgan bo'lib, shaxsan va professional ravishda yo'nalish olishga, kasbiy madaniyat haqida o'z nuqtai nazarini shakllantirishga, tarbiyachi-pedagogning kasbiy faoliyatida seminar treninglardan foydalanish ko'nikmalarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan.

Ushbu seminar - treningning amaliy ahamiyati shundan iboratki, seminarni o'zlashtirish natijasida tarbiyachi- pedagoglar nafaqat kasbiy ta'limining nazariyasi va uslublari bo'yicha bilim zaxiralariga ega bo'lishlari, balki bu bilimlarni pedagogik faoliyatda qo'llashlari kerak.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini o'tkazishdan maqsad – tarbiyachi-pedagoglar kasbiy kompetentligining rivojlanganlik darajasi aniqlashdan iborat.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarida 2024-yil oktyabr va noyabr oylari davomida Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish institutida malaka oshirayotgan maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachi-pedagoglari ishtirok etdi.

Ishlab chiqilgan ko'rsatkichlar va mezonlarga muvofiq biz tarbiyachi-pedagogning shakllangan kasbiy kompetentligining uchta darajasini (past, o'rta, yuqori) aniqladik.

Tarbiyachi-pedagoglarning shakllangan kasbiy kompetentlik darajasi va uning tarkibiy qismlari kasbiy kompetentlikning ishlab chiqilgan diagnostikasi yordamida aniqlandi.

Aniqlash tajribasi tarbiyachi-pedagoglarni kasbiy kompetentligining shakllanganlik darajasini aniqlash maqsadida o'tkazildi.

So'rovnomalar, suhbatlar, ekspertli baholash usuli yordamida motivatsion-qadriyat, jarayonli va kasbiy kompetentlikning tarkibiy qismlari shakllanganlik holati aniqlandi.

Ishlab chiqilgan baholash mezonlariga muvofiq, o'rganilayotgan guruhlardagi kasbiy kompetentlikning har bir komponentining shakllanganlik darajasi aniqlandi.

Aniqlash tajribasining olingan natijalari asosida aniqlovchi tajriba bilan bir xil guruhlarda o'tkazilgan shakllantiruvchi tajriba tashkil etildi.

Tarbiyachi- pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqilgan model asosida malaka oshirish sharoitida pedagogik shartlar kompleksini amalga oshirishda quyidagilarga e'tibor qaratildi:

seminar-treningdagi ta'lim jarayoni seminar treninglar va ularning usullaridan faol foydalanishga yo'naltirilgan;

seminar treninglar to'g'ridan-to'g'ri malaka oshirishning ta'lim jarayoniga o'rnatilgan;

tarbiyachi-pedagoglarning ta'lim tarkibiga "Tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirish" maxsus kursini kiritish tavsiya etilgan;

tarbiyachi-pedagoglar bilan ishlashning jamoa, guruhli va individual shakllarining optimal uyg'unligi ko'rib chiqilgan;

tayyorgarlikning barcha bosqichlaridan o'tishning davomiyligi, uzluksizligi va izchilligi (tarbiyachi-pedagoglarning nazariy va amaliy tayyorgarliklari) inobatga olingan;

ta'lim jarayoni subyektlarining o'zaro aloqasi mediavositalar va texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi;

psixologik-pedagogik diagnostika va monitoring.

Ta'limning dastlabki uch kunida o'tkaziladigan tayyorgarlik bosqichi quyidagi kichik bosqichlardan iborat edi: tarbiyachi-pedagoglarning maqsadlari, ehtiyojlari, muammolari va qiyinchiliklarini aniqlash (buning uchun maxsus dars tashkil qilindi, bu tarbiyachi-pedagoglarni ta'lim dasturiga kiritishga imkon berdi) va ta'lim oluvchilarni aniqlangan qiyinchiliklarning natijalari asosida turli guruhlariga differentsiallash imkonini berdi.

Natijada ta'lim guruhlarining tarkibi (nazorat va tajribaviy) kasbiy kompetentlikning rivojlanish darajasiga qarab shakllantirildi, bunda nazorat (55 kishi) tarkibiga va tajribaviy (58 kishi) tarkibiga maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tarbiyachi-pedagoglari kirdilar.

Ta'limga tayyorgarlik bosqichida tarbiyachi-pedagoglardan kasbiy kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha o'z-o'zini baholash so'raldi, uning natijalari bo'yicha pedagogik faoliyat muvaffaqiyatining kasbiy kompetentlikni rivojlantirish darajasiga bog'liqligini anglash va ta'lim-tarbiya jarayonini optimallashtirish usullarini ta'kidlash ko'zda tutilgan edi. O'z-o'zini baholash

natijasida kasbiy kompetentlikning darajasini o'zgartirish va ta'lim uchun shaxsiy motivatsiyani oshirish ehtiyojlari optimallashtirildi.

Shuningdek, biz tarbiyachi-pedagoglarni bunday kurslarni tanlashga undovchi sabablarni tahlil qildik, chunki tarbiyachi-pedagoglarning malakasini oshiradigan an'anaviy kurslar ham mavjud (har besh yilda bir marta), ularda tarbiyachi-pedagoglar o'z malakalarini oshirib boradilar. Shu munosabat bilan tarbiyachi-pedagoglardan mumkin bo'lgan sabablar ro'yxatidan bittasini, ammo o'zlari uchun eng muhimini ko'rsatish so'raldi.

Ba'zi tarbiyachi-pedagoglar bizning uslubimizni amalga oshirishda bir qator qiyinchiliklarga duch kelishganligi sababli, biz ushbu qiyinchiliklar nimaga bog'liqligini aniqlashga qaror qildik, bizning so'rovimiz quyidagilarni ko'rsatdi: 1) seminar treninglar bilan ishlash bo'yicha avvalgi tajribaning mavjudligi to'g'risida; 2) o'z bilimlari va ko'nikmalarini hamda ushbu sohadagi qobiliyatlarining mavjudligini o'zlari mustaqil past baholashlaridan kelib chiqqan xavotirdan; 3) trening vositalari bilan ishlashda ishonch hissi yo'qligi.

Yakuniy test natijalarini taqqoslash, treninglar vositalaridan foydalangan holda turli xil ijodiy vazifalarni bajarish muvaffaqiyatlari, tezligi va sifati, trening vositalari bilan ishlashda muvaffaqiyat va faoliyatga qiziqish ta'siri quyidagi shaxsiy omillarini aniqlashga imkon berdi.

Shakllantiruvchi tajriba jarayonida biz sanab o'tilgan pedagogik shartlarni tajribaviy tekshiruvdan o'tkazdik va ulardan eng samaralisini aniqladik.

Shakllantiruvchi tajriba davomida uchta oraliq kesim amalga oshirildi. Ikki oylik ta'limdan so'ng birinchi kesim natijalari, umuman, tajriba guruhlarida ko'rsatkichlarning o'sish tendentsiyasini ko'rsatdi.

Tajribaviy ishlarni o'tkazish tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonini sezilarli darajada modernizatsiya qilish, tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentliklari rivojlanishining umumiy darajasini oshirish va ko'zga ko'rinadigan natijalarga erishish imkonini berdi.

Foylalanilgan adabiyotlar:

1. Jukov Yu.M. Trening kak metod sovershenstvovaniya kommunikativnoy kompetentnosti: dis. ... d-r. psix, nauk / Yu.M.Jukov. - Moskva, 2003.-356 s.
2. Ibragimova G.N. Bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarini innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimi. // Avtoref. dis. ... doktora PhD po ped. nauk. – Tashkent. – 2021.
3. Mo'minova N.S. Malaka oshirish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachipedagoglarning mediakompetensiyasini rivojlantirish. Ped.fan.doktori(PhD) dis.avtoreferat – T.: 2022. 8 b.
4. Raximova S.S. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining malakasini oshirish mazmunini takomillashtirish. // ped.f.f.d. (PhD) diss...avtoreferati. –Toshkent: MTMRMQTMOI. – 2020. – 56 b.
5. Shoymardonov T.T. Pedagog kadrlar malakasini oshirish va kasbiy faoliyati monitoringini tashkil etishning elektron tizimi: Ped. fan... (PhD) diss. avtoreferati. – Toshkent, 2017. – 12 b.

ENHANCING TEACHING PRACTICE WITH TECHNOLOGY

Murotova Dilnoza

Doctor of philosophy in philology (PhD), at Ferghana State University

Gulhayo Ergashaliyeva

Student at Ferghana State University

Ja'farova Marjona

Student at Ferghana State University

Annotation: This article examines the effective integration of technologies into pedagogical practice, presenting them as a vital part of modern education. Tools like Google Classroom and Kahoot contribute to an interactive and enjoyable learning environment, while AR/VR technologies

offer an immersive experience. It also highlights the importance of online collaboration platforms like Google Docs for developing critical 21st-century skills. However, challenges such as the digital divide and the need for continuous teacher training are recognized. The article concludes that technology should complement traditional teaching methods, striking a balance between digital tools and human interaction for effective learning.

Key words: multimedia tools, Trello, Google docs, Game-based learning.

Technology empowers educators by providing tools that enhance traditional teaching practices. Platforms like Google Classroom or Microsoft Teams enable seamless collaboration between students and teachers, allowing for real-time feedback. Learning management systems (LMS) foster blended learning environments by integrating digital resources alongside in-class instruction [1]. Such tools also promote self-directed learning, as students can access study material outside class hours at their convenience.

Furthermore, technology promotes differentiated learning by offering personalized content through adaptive platforms like Khan Academy. These systems adjust instructional content based on the student's learning pace and performance. Studies show that such personalized learning models can increase retention and motivation[2]. This aligns with constructivist theories of education, where students learn best when actively involved in constructing knowledge through experience and interaction.

Practical Approaches to Integrating Technology into Teaching Practice:

1. Interactive Presentations and Multimedia Tools

Incorporating multimedia elements—such as videos, animations, and interactive whiteboards—can enhance engagement. Tools like Pear Deck and Nearpod allow teachers to create interactive slides where students can actively participate through quizzes and polls during lessons[3]. This interaction promotes active learning, which is essential for information retention.

2. Gamification and Game-Based Learning

Gamification involves integrating game mechanics into non-game environments to encourage participation. Platforms like Kahoot! or Quizizz transform traditional assessments into enjoyable activities. Research suggests that gamification can improve student motivation by creating an enjoyable learning environment[4]. Game-based learning also promotes collaboration and problem-solving skills through interactive tasks.

3. Virtual and Augmented Reality (VR/AR)

VR and AR tools offer immersive learning experiences, such as virtual field trips or simulations. For example, Google Expeditions allows students to explore historical landmarks or visit the solar system without leaving the classroom. These experiences create memorable learning moments and enhance comprehension[5].

4. Online Collaboration Tools for Group Projects

Collaboration platforms like Padlet, Google Docs, and Trello encourage teamwork and communication. By enabling students to co-create content and organize tasks, such tools foster essential 21st-century skills such as digital literacy, critical thinking, and collaboration [6].

While technology offers many benefits, it also presents challenges. One significant concern is the digital divide—students from low-income households may lack access to the necessary devices or internet connections[7]. To address this, schools can implement device loan programs or collaborate with local organizations to provide Wi-Fi access.

Additionally, integrating technology requires teachers to possess adequate digital literacy. Professional development programs focusing on educational technology are essential to help educators adopt these tools effectively[8]. Furthermore, excessive reliance on technology could potentially reduce human interaction, which plays a crucial role in learning. Thus, technology should complement rather than replace traditional teaching methods.

Digital-age pedagogy offers numerous opportunities to enhance teaching practices, foster student engagement, and personalize learning experiences. By using interactive multimedia tools, gamified assessments, and collaborative platforms, educators can create a more dynamic and inclusive classroom environment. However, addressing challenges such as the digital divide and

ensuring adequate teacher training remains crucial for sustainable integration. As technology continues to evolve, educators must adapt to these changes while maintaining the human element of teaching. Technology should not merely be viewed as a tool but as an integral part of a comprehensive pedagogical approach. This balanced integration will allow educators to harness the full potential of digital-age pedagogy to prepare students for the future.

References:

1. Singh, V., & Thurman, A. (2019). How Learning Management Systems Support Blended Learning in Education. Education Technology Research & Development.
2. Pane, J. F., et al. (2017). The Impact of Personalized Learning on Student Achievement. RAND Corporation.
3. West, R. E. (2020). Active Learning with Technology: A Practical Guide. Journal of Educational Technology Development and Exchange.
4. Dichev, C., & Dicheva, D. (2017). Gamifying Education: What Is Known and What Is Yet to Be Explored? Educational Technology & Society.
5. Radu, I. (2014). Augmented Reality in Education: A Meta-Review and Cross-Media Analysis. Personal and Ubiquitous Computing.
6. Saadatmand, M., & Kumpulainen, K. (2014). Student Experiences in Collaborative Online Learning. Computers & Education.
7. van Dijk, J. (2020). Closing the Digital Divide: Technology Inequality and Challenges. Digital Policy, Regulation, and Governance.
8. Howard, S. K., & Mozejko, A. (2015). Professional Development for Technology Integration: A Case Study. Australasian Journal of Educational Technology.

МЕТОДЫ И СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОЕКТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Матниязова Азиза Бахтияровна

Преподаватель кафедры «Педагогика и точные науки»
Ургенчского технологического университета Ранч

Аннотация: В данной статье раскрывается сущность создания методических и организационно-педагогических условий для развития ученика, его переориентации из позиции потребителя информации в активного участника учебного процесса через использование интерактивных методов и форм обучения.

Ключевые слова: метод, интерактивная технология, компетентность, форма обучения, проектирование, мотивационный потенциал.

Традиционные методы преподавания способствовали к перегрузке учащихся, не способствовали развитию познавательной активности, не формировали потребность в самообразовании, снизилось стремление учеников к самостоятельным формам работы, к дополнительным источникам знаний, неосознание некоторыми учащимися значимости учения.

Успешность обучения зависит от желания овладения основами наук. Чтобы у школьников было желание изучать предмет нужно сделать урок современным и увлекательным. Урок современный, если современно его содержание, эффективны формы организации деятельности учащихся, если учитель использует элементы различных образовательных технологий, позволяющих стимулировать образовательный процесс, то есть всё, что делает ученика успешным вне зависимости от того, сильный или слабый класс.

Исследования учёных и практика показывают, ученики запоминают 5%, если слышат, 10% - если видят, 20% - если видят и слышат, 50% - если обсуждают, 75% - если практически применяют, 90% - если сами обучают, поэтому урок необходимо построить так, чтобы использовались активные формы обучения, дети сами получали знания.

Интерактивная технология понимается как форма обучения, где знание добывается в совместной деятельности через диалог, полилог обучающихся между собой и учителем.

Технология интерактивного обучения сохраняет основное содержание образовательного процесса, но видоизменяет транслирующие формы на диалоговые.

Технические условия кабинета позволяют обеспечить функциональность учебно-воспитательного процесса. Техническое оснащение кабинета: магнитная доска с подсветкой; компьютер; проектор; проектный экран.

С появлением в классе нового технического средства – проектора с экраном – появилась возможность использования на уроках электронных наглядных пособий. Сформировавшаяся электронная библиотека, которая включает в себя методические разработки уроков, дидактические материалы, презентации, медиафайлы. Пополнение библиотеки идёт за счёт приобретения готового программного обеспечения, интернет-ресурсов, также за счёт собственных разработок. Создаются тематический каталог, состоящий из двух частей: «Русский язык» и «Литература».

В кабинете имеются лингвистические и литературоведческие словари; энциклопедии; библиотека методических материалов для учителя; учебные пособия по русскому языку для средних и старших классов; дидактические материалы по русскому языку и литературе; собрание произведений художественной литературы, изучаемых в рамках школьной программы;

видеотека произведений русской классики; интерактивные учебники и тренажёры по русскому языку; наглядные пособия (репродукции, таблицы, папки с иллюстративным материалом); фонотека (CD).

Наличие разнообразных средств позволяет сделать учебный процесс более эффективным, так как включает в активную учебную деятельность учащихся с различными типами восприятия информации.

Интерактивные методы обеспечивают:

Высокую мотивацию.

Прочность знаний.

Творчество и фантазию.

Коммуникабельность.

Активную жизненную позицию.

Командный дух.

Ценность индивидуальности,

Свободу самовыражения.

Акцент на деятельность,

Взаимоуважение.

Демократизм.

Использование интерактивных форм обучения предусматривает моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблем.

Из объекта воздействия обучающийся становится субъектом взаимодействия, он активно участвует в процессе обучения, следуя своим индивидуальным маршрутом.

Инновационность учебной работы заключается в целенаправленном внедрении в образовательный процесс новых технологий, способствующих эффективному обучению:

Это такие инновационные технологии, как кабельное и спутниковое телевидение, видеоконференции, телефорумы, телемарафоны, портфолио собственных достижений в обучении и воспитании, тренинги по формированию жизненных навыков, в том числе навыков социального поведения, и др.

Инновационный подход ориентирует на внесение в процесс обучения новизны, обусловленной особенностями динамики развития жизни и деятельности, спецификой дистанционного обучения и потребностями личности.

Сегодня стало очевидным, что надо управлять не личностью, а

процессом ее развития. А это означает, что: происходит отказ от лобовых методов, от лозунгов и призывов, воздержание от излишнего дидактизма, назидательности; вместо этого выдвигаются на первый план диалогические

методы общения, совместный поиск истины, развитие через создание воспитывающих ситуаций, разнообразную творческую деятельность.

Использованная литература

1. Баксанский О.Е. Проблемное обучение: обоснование и реализация// Наука и школа. - № 1 – 2000. – С. 19-25.
2. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. — М.: ИНТОР, 1996.
3. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация: Учебное пособие для вузов. 3-е изд., испр. — М.: Академия, 2006.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования// Интернет-журнал «Эйдос». – 2006.
5. Калашникова Ю.Б. Эвристический и традиционный подходы в образовании: свобода и безопасность // Интернет-журнал «Эйдос». – 2009.
6. Король А.Д. Диалоговый подход к организации эвристического обучения // Педагогика. - 2007. - № 9. – С.18-25
7. Король А.Д., Хуторской А.В. От монолога к диалогу: методологические предпосылки проектирования образования эвристического типа// Интернет-журнал «Эйдос». – 2007.
8. Краевский В. В., Хуторской А. В. Основы обучения: Дидактика и методика. — М.: Издательский центр «Академия», 2007.
9. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии: Учебное пособие. 3-е изд., испр. и доп. - М.: Изд-во УРАО, 2000.
10. Оценка надпредметных понятий, ключевых компетентностей и социального опыта учащихся / Под ред. И.А. Ушаковой. – ГОУ ДПО «СарИПКиПРО», 2008.

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ

Муродова Нафиса Санъатжоновна

Бухарский государственный педагогический институт,

Докторант первого курса по специальности

13.00.02 – Теория и методика образования и обучения

Аннотация: В данной статье исследованы значение творческих способностей в технологическом образовании, роль программного обеспечения в образовательном процессе, практические примеры программного обеспечения, преимущества использования программного обеспечения.

Ключевые слова: креативность, дизайнерские способности, творческая деятельность, творчество, творческие способности, студенты, развитие, этап, программное обеспечение, образование.

В современном образовательном процессе важность развития творческих способностей студентов сложно переоценить. В условиях быстро меняющегося мира, где инновации и креативность становятся движущими силами прогресса, высшее образование должно не только передавать знания, но и формировать навыки, необходимые для решения сложных задач. Одним из ключевых аспектов этого процесса является использование программного обеспечения, направленного на развитие творческих способностей студентов в области технологического образования.

Значение творческих способностей в технологическом образовании. Творческие способности охватывают широкий спектр навыков, включая креативное мышление, инновационное решение проблем и способность к критическому анализу. В рамках технологического образования эти навыки помогают студентам разрабатывать новые продукты, оптимизировать существующие технологии и адаптироваться к изменениям на

рынке труда. Студенты, обладающие высокими творческими способностями, более успешно справляются с задачами, требующими нестандартного подхода, что особенно актуально в эпоху цифровизации и глобализации.

Роль программного обеспечения в образовательном процессе. Современные технологии предоставляют широкие возможности для реализации творческого потенциала студентов. Программное обеспечение, предназначенное для обучения и развития, может значительно повысить качество образования, предоставляя инструменты для самообучения, экспериментов и сотрудничества.

Разработка программного обеспечения для образовательных учреждений должна учитывать потребности студентов, а также особенности их обучения. Важные компоненты такого программного обеспечения включают в себя системы управления обучением (LMS), платформы для коллаборации, инструменты для создания и редактирования мультимедийного контента, а также специализированные программы для моделирования и прототипирования.

Практические примеры программного обеспечения. Среди наиболее эффективных инструментов, способствующих развитию творческих способностей студентов, можно выделить следующие:

- Системы управления обучением (LMS): Программные платформы, такие как Moodle или Blackboard, позволяют организовать учебный процесс, интегрируя различные ресурсы и инструменты для онлайн-обучения. Эти системы способствуют взаимодействию студентов и преподавателей, что создает условия для обсуждения и генерации новых идей.

- Платформы для коллаборации: Такие инструменты, как Google Workspace или Microsoft Teams, обеспечивают возможность совместной работы над проектами. Студенты могут делиться идеями, получать обратную связь и работать над реальными задачами в группе, что развивает их командные навыки и креативность.

- Инструменты для проектирования и моделирования: Программное обеспечение, такое как AutoCAD или SolidWorks, помогает студентам в создании прототипов и визуализации их идей. Эти инструменты не только облегчают процесс проектирования, но и побуждают студентов к экспериментированию.

- Мультимедийные редакторы: Программы для редактирования изображений, видео и аудио, такие как Adobe Creative Cloud, предоставляют студентам возможность создавать оригинальный контент. Такое творчество развивает их художественные навыки и умение передавать идеи через визуальные и звуковые средства.

Преимущества использования программного обеспечения. Использование современных технологий в образовательном процессе позволяет не только улучшить качество обучения, но и создать более мотивирующую и инклюзивную среду для студентов. Программное обеспечение, направленное на развитие творческих способностей, предоставляет следующие преимущества:

- Доступ к ресурсам: Студенты могут получать доступ к обширным образовательным ресурсам в любое время и из любого места, что способствует самостоятельному изучению и развитию инициативы.

- Индивидуализация обучения: Программное обеспечение позволяет адаптировать образовательные маршруты под индивидуальные потребности студентов, что избегает универсальных подходов и раскрывает их потенциальные таланты.

- Развитие критического мышления: Используемые инструменты стимулируют студентов к анализу, оценке и пересмотру информации, что развивает их критическое мышление и умение аргументировать.

• **Применение на практике:** Современное программное обеспечение предоставляет студентам возможность применять теоретические знания на практике, что способствует развитию навыков, востребованных на рынке труда.

В заключение можно сказать что условиях стремительных изменений в сфере технологий и образования программное обеспечение становится важным инструментом для развития творческих способностей студентов в области технологического образования. Мужество внедрения новых методов обучения, применения современных технологий и построения инклюзивной образовательной среды не только способствует индивидуальному росту студентов, но и формирует новое поколение профессионалов, готовых к творческим вызовам. Таким образом, ключевой задачей образовательных учреждений становится внедрение и активное использование программного обеспечения, способствующего развитию креативности, что, в свою очередь, окажет существенное влияние на дальнейшее развитие нашей экономики и общества в целом.

Литература

1. Форостюк В. А. Развитие творческой активности студентов изобразительного искусства: опыт решения проблемы.
2. Кириллов Н. П., Леонтьева Е. Г. Опыт развития творческого потенциала студентов и преподавателей //Проблемы управления в социальных системах. – 2014. – Т. 7. – №. 11. – С. 18-27.
3. Кудасова Г. Ж. Развитие творческих способностей студентов творческих специальностей в процессе занятий компьютерной графикой //Рецензенты: Бережная Светлана Викторовна, д-р филос. наук, профессор. – 2014. – С. 27.
4. Olimov Q. T. Advanced foreign experiences in modern education and innovative technologies //Bukhara-2015.-81.
5. Sayfullayeva D. A. Methodology of using autocad software in developing technical creativity of students. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal (GIIRJ) № 10.2022. – В-661-671

ELEKTR ZANJIR SXEMASINI VIRTUAL SIMULYATSIYA DASTURIDA TUSHUNTIRISHNING SAMARALI METODI

Mustofoqulov Jabbor Axmatqulovich

Jizzax politexnika instituti f.-m.f.n., dotsent,

O‘.Soatov

Jizzax politexnika instituti talabasi

Annotatsiya. ushbu maqolada aktiv qarshilik, induktiv va sig‘im qarshilikdan iborat elektr zanjirining matematik modeli tuzilgan. Natijalarni simulyatsiya dasturida vizual ko‘rinishda tasvirlash orqali zanjir tebranishlarining fizik mohiyatini tahlil qilish usullari ko‘rsatib o‘tilgan.

Tayanch so‘zlar: amplituda, kompyuter dasturi, matematik model, so‘nuvchi tebranish, elektr zanjir.

Hozirgi kunda o‘qitishda axborot-kommunikatsion texnologiyalari va virtual ta‘lim texnologiyalarini qo‘llash oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirishning asosiy vositalaridan biriga aylandi. Elektrotexnika va elektronika sohasiga oid fanlarni o‘qitishda masalan, elektr va elektron sxemalarni ishlab chiqish va modellashtirish uchun turli xil apparat va dasturiy vositalar ishlatiladi [1].

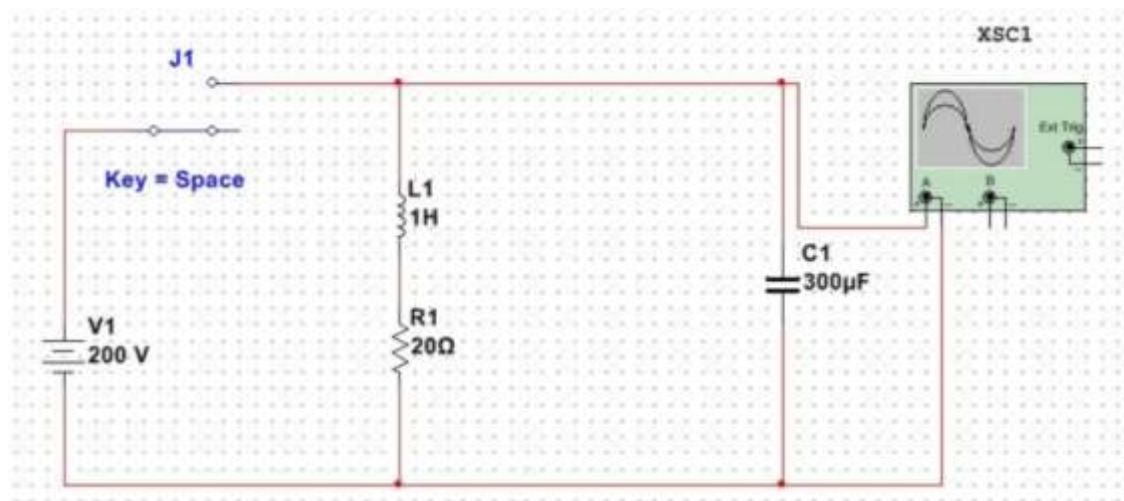
“National Instruments” firmasi tomonidan ishlab chiqilgan va uzluksiz takomillashtirib borilayotgan “Multisim” dasturi elektr zanjirlar, elektron sxemalar va raqamli qurilmalarni mantiqiy

modellashtirish uchun elektron asboblarni o'z ichiga olgan, o'rganilishi oson bo'lgan dasturlardan biri hisoblanadi. Ushbu dastur yordamida qurilmalarning elektron va elektr zanjirlarini modellashtirish, sxemalarni virtual ko'rinishda yig'ish, ishga tushirish, shuningdek ularni hisobla ishlarini amalga oshirish va grafiklar tuzish mumkin [2, 3].

Ushbu maqola ketma-ket ulangan RLC elektr zanjirini Multisim dasturida yig'ish va natijalarni vizual ko'rinishda tasvirlash orqali zanjir tebranishlarining fizik mohiyatini tahlil qilish usullariga bag'ishlangan.

RLC elektr zanjirini doimiy kuchlanish manbaidan uzib qo'yilganda zanjirida ro'y beradigan o'tkinchi jarayonni ko'rib chiqamiz. Buning uchun doimiy tok generatori V1, kalit J1, ketma-ket ulangan induktivlik L1, qarshilik R1 va kondensator C1 dan iborat elektr sxemani qarab chiqamiz (1-rasm).

1-rasmda yig'ilgan elektr sxemani "Multisim" dasturida ishga tushirib, kondensator kuchlanishi o'zgarishi xarakterini otsillograf yordamida qayd etamiz. Kalit uzilganda otsillograf konturdagi o'tkinchi jarayon diagrammasini ko'rsatadi (2-rasm).

1-rasm. Multisim dasturi ishchi oynasida o'tkinchi jarayonlarni o'rganish sxemasi

Otsillograf yordamida olingan kondensator kuchlanishining vaqt bo'yicha o'zgarish dinamikasi 2-rasmda ko'rsatilgan. Hosil bo'lgan otsillogramma vaqtning har xil qiymatlarida susaygan tebranishlar davri uchun kuchlanishning amplitudali qiymatlarini o'lchash imkonini beradi [4].

Xulosa qilib aytganda, elektr sxema uchun tuzilgan virtual sxema uning otsillografda olingan natijalarini tahlil qilish real laboratoriya sharoitiga nisbatan sarf-xarajatni kamayishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.Mustofoqulov, A.Hamzaev. So'nuvchi mexanik tebranishlarning matematik tahlili uchun samarali pedagogik texnologiya. Ta'lim, fan va innovatsiya jurnali. 3/2020. 30-33 bet.
2. Быковский Н.А., Успенская Н.Н. Применение программного пакета "Multisim" в лабораторным практикуме по электротехнике и электронике. Современные проблемы наука и образования. 2017. №5.
3. Хернтер Марк Е. Электронное моделирование в Multisim. М.: ДМК Пресс. 2010. - 501 ст.
4. Zhabbor, M., Matluba, S., & Farrukh, Y. (2022). Stages of Designing a Two- Cascade Amplifier Circuit in the "Multisim" programm. Universum: texnicheskie nauki, (11-8 (104)), 43-47.

O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARINI YARATISHGA INNOVATSION YONDASHUV.

Mo'minova Shoxista

University of business and science

Maktabgacha-Boshlang'ich ta'lim va Jismoniy tarbiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ona tili ta'limida o'quvchilarda nutqiy kompetensiyalarni uzviylik va uzluksizlik hamda izchillik, shu bilan birga, aloqadorlik asosida rivojlantirish va bunda ta'lim beruvchining mahorati, fani yuzasidan egallagan bilimlari, orttirgan tajribasi alohida ahamiyatga egaligi haqida fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: nutq, nutqiy kompetensiya, uzviylik va uzluksizlik, izchillik, aloqadorlik, mahorat, bilim.

Ma'lumki, dunyo miqyosida ta'lim oluvchilarning samarali faoliyatga erishishining innovatsion mexanizmlari hamda ularning nutqiy kompetentligini, muloqot madaniyatini rivojlantirishga asoslangan yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish masalasi dolzarbdır. Ona tili o'qitish bo'yicha ta'lim jarayonida o'qitishga motivatsion yo'naltirilgan o'quv muhitini yaratish hamda ularda muloqot qilishning samarali usullarini qo'llash va o'quvchilarda nutqiy malaka hamda kompetensiyalarni rivojlantirish asosiy masaladir. YUNESKO tomonidan belgilangan 2030-yilgacha barqaror rivojlanishning aniq maqsadlari doirasida ta'limga oid dasturlarni takomillashtirish, ularning ochiqqligini ta'minlash bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, o'quvchilarda muloqot madaniyatini rivojlantirish, ular nutqini o'stirish, ijodiy salohiyatini, dunyoqarashini kengaytirish, yangi o'qitish usullarini amaliyotga tatbiq etish, ta'lim resurslarini modernizatsiyalashga alohida e'tibor berilmoqda. Hozirda dunyoning yetakchi oliy ta'lim muassasalari va ilmiy tadqiqot markazlarida o'quvchilarning kompetensiyaviy bilimlarini tizimli rivojlantirish, kasbga oid ko'nikma va malakalarini shakllantirish orqali ularni muloqot qila olish faoliyatiga samarali tayyorlash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining pedagogik kompetentligining yuqori darajasini ta'minlaydigan yondashuvlar, texnologiyalar va interfaol usullarni takomillashtirishga urg'u berilmoqda. Albatta, bunday yondashuvlarning samarasi muloqot madaniyatining rivojlanganligida namoyon bo'ladi. Umumta'lim maktablarida ona tili ta'limini yangi bosqichga – ona tilining uzluksizligini ta'minlash bosqichiga ko'tarish o'quvchilarda imloviy-uslubiy savodxonlikni o'stirish, ularning nutqiy muloqot kompetensiyasini rivojlantirish va shu asosda og'zaki va yozma shakllardagi nutqiy kompetentlikni ta'minlashda aks etadi. Mavzuning dolzarbligi ham aynan shundadir.

Boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining murakkab, o'ziga xos, shu bilan birga, mustaqil va majburiy tarkibiy qismi hisoblanadi hamda yosh avlod ta'lim-tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi davr boshlang'ich ta'lim yo'nalishi mutaxassisleri oldiga ijtimoiy hayotning zaruriy talablariga javob beradigan, har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalash vazifasini qo'ygan ekan, bu jarayonning asosiy o'zagini ona tili va o'qish mashg'ulotlari tashkil etishi ayni haqiqat, ya'ni o'quvchi o'z fikrini bayon qilish uchun o'qish darsini, uni yozma shaklda ifoda etish uchun ona tilini bilishi shart. O'qish va ona tili darslari o'quvchilarning fikrlash darajasini o'stirishda, bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda, ilmiy tushunchalarini, nutqiy malakalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Sharq allomalari ham mustaqil fikrlash, fikrni bayon qilish, nutq tuzish jarayonidagi muhim jihatlarni qamrab oluvchi ilmiy qarashlarini qayd etganlar va shu bilan bir qatorda, nutqning ilmiy-nazariy tomoni lug'atlarda, darslik, o'quv va metodik qo'llanmalarda izoh berilib, atroflicha yoritilgan. Jumladan, Forobiy qanday ta'lim berish va ta'lim olish, fikrni qanday ifodalash, bayon etish, qanday so'rash va qanday javob berish (masalasi)ga kelganda bu haqdagi ilmlarning eng birinchisi jismlarga, ya'ni substansiya va aksidensiyalarga ism beruvchi til haqidagi ilm ekanligini alohida ta'kidlaydi. Ikkinchi ilm grammatikadir. Uchinchi ilm mantiqdir. U ma'lum xulosalarni olish uchun mantiqiy figuralarga binoan qanday qilib darak gaplarni joylashtirishni o'rgatadi. Bu xulosalar yordamida biz bilmagan narsalarni bilib olamiz hamda nima to'g'ri va nima noto'g'ri ekanligi haqida hukm chiqaramiz”.

Boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish savodxonligi fani mazmunida asosiy e'tibor nutqiy va lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ushbu lingvistik bilimlar vositasida o'quvchilarning kundalik turmush, ijtimoiy-madaniy hayot, mutaxassislik sohalarida og'zaki va yozma erkin muloqot yurita olishlari nazarda tutiladi.

Kompetensiya nima? Kompetensiya (lotincha so'z bo'lib, "erishaman", "to'g'ri kelaman" ma'nolarini bildiradi) – subyektning maqsadni qo'yish hamda unga erishish uchun tashqi va ichki zahiralarni samarali amalga oshirishga tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu subyektning muayyan faoliyat obyekti bilan bog'liq muammolarni muvaffaqiyatli hal etishga doir shaxsiy qobiliyatidir.

Kompetensiyaga berilgan aksariyat ta'riflar kasbiy ta'lim, kasbiy faoliyat bilan bog'liqlikda bayon etilgan. Jumladan, ilmiy pedagogik, psixologik manbalarda berilishicha, kompetensiya, kompetentlik o'ta murakkab, ko'p qismli, ko'pgina fanlar uchun mushtarak bo'lgan tushunchalar bo'lib, uning talqinlari ham hajman, ham tarkibiga ko'ra, ham ma'no, mantiq mundarijasi jihatidan turli xil. Atamaning mohiyati "samaradorlik", "moslashuvchanlik", "yutuqlilik", "muvaffaqiyatlilik", "tushunuvchanlik", "natijalilik", "uquvlilik", "xossa", "xususiyat", "sifat", "miqdor" kabi tushunchalar asosida ham tavsiflanmoqda.

"Kompetentlik" esa mutaxassisning ma'lumoti, ko'nikmasi, qobiliyati va tajribasini o'z ichiga oluvchi keng qamrovli tushuncha bo'lib, mutaxassisning ma'lum bir ish turini bajarish qobiliyati kompetensiya tushunchasi bilan ifodalanadi. Aslida "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari o'zaro bog'liq bo'lsa-da, muayyan farqli jihatlariga ham ega. Kompetensiya bilimlarning umumiyligi va ularning odamlarda mavjudligini anglatrsa, kompetentlik bilimlarni ish jarayonida qo'llay olish darajasiga nisbatan ishlatiladi. Kompetensiya darajasi mutaxassisdan bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita "qobiliyat" ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish" ni yoritishga xizmat qiladi. So'nggi paytlarda ta'lim natijalarini "ta'lim", "tarbiya", "umumiy madaniyat" kabi tushunchalardan "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalariga almashtirish, shu orqali olimlar va mutaxassislarni oliy va o'rta maktablarda kompetentlik yondashuvi asosida ta'lim jarayonini qayta tashkil etishga chaqirmoqda, ya'ni barcha fanlarni o'qitish jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv tatbiq etilmoqda. Negaki, zamonaviy ta'limda o'quvchilarga fan bo'yicha bilim, ko'nikma, malaka berishning o'zi yetarli emas. Qolaversa, hosil qilingan bilim, ko'nikma, malakalarni turli vaziyatlarda amaliy qo'llash malakasini shakllantirib berish kerakligi bugungi kunning asosiy talablaridan biridir.

Nutq – kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar funksiyasini, o'zaro fikrni his-hayajon bilan ifodalash va ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

3. Nutq faoliyati uchun, shuningdek, o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

4. 1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilar nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon xohishi va zaruriyatni yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

5. 2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi.

6. 3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmasi, gap, nutq oborotlari yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti – nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi.

7. Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqni yaratadi. Nutq tafakkur bilan chambarchas bog'langandir. Nutq bo'lmasa, tafakkur ham bo'lmaydi, til materiali bo'lmasa, fikrni ifodalab bo'lmaydi. Fikrni nutqiy shakllantirish uning aniq, tushunarli, sof, izchil, mantiqiy bo'lishini ta'minlaydi. Tilni egallash shu tilning fonetikasini, lug'at sostavini, grammatik qurilishini bilib olish,

fikrni takomillashtirish uchun, tafakkurni o‘stirish uchun shart-sharoit hozirlaydi. Bilimlar, dalillar, har xil axborotlar tafakkurning ham, nutqning ham materialidir. Nutq tafakkur jarayonini o‘rganishning muhim vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

R.A.Yo‘ldoshev, L.R.Mirjalolovalarning fikricha, “Nutqiy kompetensiya deganda bilim → nutqiy birlik → ko‘nikma → malaka chizig‘idagi ishlar mahsuli tushuniladi. Bu yerdagi bilim nutqda bexato yoki xato qo‘llanadigan, shuningdek, o‘quvchilar uchun yangi til hodisasi bilan bog‘lanadi, asosiy e‘tibor, ayni shu til hodisasini amalda to‘g‘ri qo‘llash ustidagi ishlarga qaratilib, uni anglash, o‘zlashtirish, nutqda qo‘llash jarayonini ifoda etadi; dastlabki ko‘nikma asta-sekin malakaga aylana boradi”. Ilmiy, metodik adabiyotlar va tadqiqotchilar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqqan holda, ushbu atamani quyidagicha izohladik: nutqiy kompetensiyani rivojlantirish – bu ona tili darslari jarayonida o‘quvchining o‘z nutqida leksik, grammatik, so‘z yasalishi, sintaktik, uslubiy me‘yorlarga amal qilishi, tinglab tushunish, o‘qish, so‘zlash, yozishni mukammal o‘rganishi natijasida hosil bo‘ladigan bilim, ko‘nikma va malakalarning nutqiy vaziyatlarda o‘rinli va amaliy qo‘llay olish layoqatidir. Ijtimoiy hayotda ro‘y berayotgan voqea-hodisalarga subyektiv munosabat bildirish, turli nutqiy jarayonlarda o‘zining qat’iy pozitsiyasiga ega bo‘lish, og‘zaki va yozma nutqi rivojlanishining yuksak darajasi takomilidir.

Nutqiy kompetensiya:

maqsad va kontekstdan kelib chiqqan holda o‘z fikrini yetkazish uchun og‘zaki muloqotga kirishadi; maqsad va kontekstdan kelib chiqqan holda o‘z fikrini yetkazish uchun yozma matn yaratadi;

turli uslubdagi matnlarni ifodali o‘qiydi, mazmunini anglaydi va qayta tushuntirib beradi;

notanish matnni ovoz chiqarib, belgilangan tezlikda o‘qiydi;

audiomatnni tinglab, videotasvir va rasmlarni ko‘rib tushunadi, o‘z munosabatini og‘zaki hamda yozma shakllarda ifodalab beradi;

asar va ijodkor shaxsi haqida o‘zining mustaqil fikrini adabiy talaffuz va imlo me‘yorlariga rioya qilgan holda bayon qiladi;

matnning umumiy mavzusini belgilaydi, matnga sarlavha qo‘yadi;

matnning ma‘lum qismini o‘qib, uni mantiqan davom ettiradi;

matnni mazmuniy qismlarga ajratadi va reja tuzadi;

turli janrdagi matnlar mazmunini tushunadi, ulardan namunalarni yoddan aytib beradi, asar sujetini hayot bilan taqqoslaydi;

turli janrdagi adabiyotlarni mutolaa qilib, undagi g‘oya va obrazlarga og‘zaki hamda yozma shakllarda munosabat bildiradi;

asar mutolaasidan zavqlana olish darajasida tilning ifoda imkoniyatlarini anglay oladi va his-tuyg‘ularini bayon qiladi;

ommaviy axborot vositalaridagi dolzarb mavzularga doir xabar va ma‘lumotlarni tushunadi, o‘z munosabatini bildiradi.

Ona tili va o‘qish savodxonligi fanini o‘qitishda asosiy e‘tibor o‘quvchida tilga doir to‘rt ko‘nikma: o‘qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so‘zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Ta‘lim jarayonida o‘quvchilar voqea-hodisalarni kuzatish, anglash, qiyoslash, analiz va sintez qilishga o‘rgatish orqali ijodiy va tanqidiy tafakkurini, fikrlash doirasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ona tili va o‘qish savodxonligi fani ushbu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurasulova U. Kompetentlikni shakllantirishda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlik // Я русский бы выучил... . Материалы международной научно-практической конференции. – Наманган, 2018. – Б. 22 – 24.

2. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyadova T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 176 b.

3. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyadova T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009. – 219 b.

АХБОРОТЛИ ТАЪЛИМ МУҲИТИДАН АМАЛИЁТДА ФОЙДАЛАНИШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНияТЛАРИ

Муқимов Маъруф Олимович

Жиззах давлат педагогика университети PhD. Дотцент

Аннотация: Мазкур мақолага миллий спорт турлари бўйича мураббий – ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашдаги касбий таълим фанларини ўқитишда ахборотли таълим муҳитидан фойдаланишнинг дидактик имкониятлари ҳақидаги маълумотлар ёритилади.

Калит сўзлар: ахборотли таълим муҳити, ахборот маданияти, миллий спорт турлари, мураббий – ўқитувчилар, миллий-маънавий қадриятлар.

Маълумки, ахборотли таълим муҳитидан амалиётда фойдаланиш учун ҳам бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашда ўзига хос инновацион ёндашув қилишни талаб этади. Бундай талабни бажаришда ўрганилаётган фаннинг ўқув – услубий ахборотли таъминотини мукамал қилиб тайёрлаш муҳим дидактик аҳамият касб этади ва бунда биринчидан, профессор – ўқитувчи ўзининг фанини мукамал билиши, иккинчидан, унинг ахборот маданияти юқори бўлиши ва учинчидан, ижодкор бўлиши талаб этилади. Уларнинг натижасида ўқитувчи муайян фанларни ўқитишнинг ахборотли таълим муҳитини яратишда ва улардан амалиётда фойдаланишда жонбозлик ва ижодкорлик кўрсатиш мумкин бўлади.

Мазкур мақолага миллий спорт турлари бўйича мураббий – ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашдаги касбий таълим фанларини ўқитишда ахборотли таълим муҳитидан фойдаланишнинг дидактик имкониятлари ҳақидаги маълумотларни ёритишни мақсад қилиб олдик.

Ахборотли таълим муҳити ва уни шакллантириш ҳамда ундан амалиётда фойдаланиш имкониятлари ва уларнинг дидактик асосларини тадқиқ этиш борасидаги изланишларимиз натижалари касб-ҳунар коллежларидаги бўлажак мутахассисларни таайёрлашда ахборотли таълим муҳитидан фойдаланишнинг ташкилий – тузилмавий кўринишини 1-шаклдагидек ифодалашга имконият берди [1-2].

Шаклда тасвирланган дидактик имкониятлардан муайян фанларни ўқитишда фойдаланишда яна алоҳида, мустақил равишда ишлайдиган қуйидаги таъминотлар ва компьютерли тизимлар ишлаб чиқишни талаб этади ва улар қўйилган муаммонинг оптимал ечимини топишни кафолатлайди: ахборотли таълим муҳитининг дастурий, техник, ҳуқуқий, ахборот, ташкилий, математик ва лингвистик таъминотлари; таълим берувчи тизимлар; маслаҳат берувчи тизимлар; ахборот – қидирув тизими; эксперт тизими; таълим олувчилар билимини баҳолаш ва назорат қилиш тизими ва шу кабилар.

Шаклдаги “Миллий спорт турлари бўйича мураббий - ўқитувчиларни тайёрлашга оид давлат сиёсати” блокига “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва профессионал таълимни ривожлантиришга ва такомиллаштиришга ҳамда таълим мазмунини ва сифатини оширишга оид меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатлар жойлаштирилади.

“Миллий – маънавий қадриятларга оид тарихий мерос” номли блокга миллий – маънавий бойликка тегишли ва айниқса миллий спорт турларининг тарихига оид материаллар жойлаштирилади.

“Интеллектуаллаштирилган таълим муҳитини ташкил этишга имкон берувчи манбалар” номли блокга электрон дарслиklar, электрон ўқув қўлланмалар, электрон маърузалар матни, эксперт тизимлар, моделлаштирилган дастурлар, таълимни ахборотлаштириш тизими, таълимни компьютерлаштириш, интеллектуал китоблар, интеллектуал тизимлар ва шу кабилар киритилади.

“Самарали ахборот хизматини амалга оширувчи манбалар” блокига ахборот хизматининг замонавий усуллари киради. Улар: ахборотларни факсимил узатиш; электрон

почта; масофавий таълим; интернет; компьютерлаштирилган телеконференциялар; дунё ахборот тизимининг бошқа хизмат турлари ва виртуал кутубхона ва шу кабилар.

“Виртуал мулоқатга оид бош маълумотлар базаси” блокига қуйидаги кўринишдаги маълумотлар базалари тўпланади: Спорт соҳасида Ўзбекистон ифтихори, деган номга сазовор бўлган спортчиларга оид маълумотлар базаси; миллий спорт турларини мадҳ этувчи видеоклиплар асосидаги маълумотлар базаси; полвонлар, полвонзодалар ва паҳлавонлар ҳақидаги маълумотлар базалари; Ватанимиздаги спорт иншоатлари ва улардаги мавжуд имкониятлар ҳақидаги маълумотлар базалари жойлаштирилади.

“Дидактик портфел” номли блокга ўқув жараёнининг мотив компонентларини рўёбга чиқариш мақсадида ўқитиладиган фаннинг мазмунига киритиш учун қўшимча равишдаги матнлар, тест – саволлари, мезонлар ва тамойилларига оид материаллар киритилади.

Агарда профессор – ўқитувчи бу қайд этилган дидактик имкониятлардан таълим жараёнида самарали фойдаланишга эришса у инновацион таълимни ҳам амалга оширган бўлади. Бунга сабаб, анъанавий ўқитиш жараёнида таълим олувчи фанни (мавзуни) ўзлаштиришга оид маълумотларни ўқув маълумотлар базасидан (ўқув адабиётларидан) ўқитувчи иштирокида ва ёрдамида олади. Ахборотли таълим муҳитида эса таълим олувчи ўзига керакли маълумотларни бевосита айрим ҳолларда билвосита, яъни ўқитувчи кўмагида замонавий ахборот технологиялари воситалари ёрдамида олишга муваффақ бўлади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкинки, таълим жараёнининг ахборотли таълим муҳитини яратиш ва ундан мультимедиа воситаларидан фойдаланиш таълим олувчиларнинг фанларни (мавзуларни) ўзлаштиришнинг сифатини оширар экан ва табиийки таълимда юқори самарадорликни қўлга киритишга кенг имкониятлар яратилади ҳамда бундай таълим тизими қуйидагидек таълимий афзалликларга эришишга ҳам муҳим дидактик асослар бўла олади: таълим сифатини оширади; таълим олишни қулай ҳолга келтириш асосида енгиллаштиради; таълимнинг интеллектуал салоҳияти ўсишини таъминлайди; миллий таълимнинг жаҳон таълими тизимига интеграциялашувини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Тўрақулов Х.А. Педагогик тадқиқотларда ахборот тизимлари ва технологиялари. – Т.: “Фан”, 2006. – 252 б.

2. Маҳмудов Ю.Ғ. ва бошқ. Миллий ғурур-маънавий комиллик мезони. Услубий қўлланма. –Т.: “DIZAYN-PRESS”, 2011.-276 б.

TA'LIM JARAYONIDA AGILE VA SCRUM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH

Maxsudov Po'lat Maxsudovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqola Agile va Scrum texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llash masalalariga bag'ishlangan. Maqolada Agile va Scrum texnologiyalarini mohiyati, ularni hozirgi innovatsion ta'lim texnologiyalaridan o'ziga xosliklari, shuningdek ushbu texnologiyalarni an'anaviy o'qitishdan farqli jihatlari bo'yicha tahliliy uslubiy materallar berilgan.

Kalit so'zlar: Agile va Scrum texnologiyalari, mohiyati, kichik guruh, komanda, sprint, qiyoslovchi indikatorlar, an'anaviy o'qitish, Agile texnologiyalari asosida o'qitish.

Ta'lim jarayonida Agile va Scrum texnologiyalarini qo'llash borasida so'z yuritishdan avval biz ushbu tushunchalar haqida bilib olishimiz lozim. Aslida Agile va Scrum tushunchalari bugungi kunda IT-sohasini rivojlanishi tufayli kirib kelgan. Bu texnologiyalarni mohiyati innovatsion mahsulotni ishlab chiqish biror bir aniq reja, uni bajarish muddatlari va moliyalashtirish kabi standart ishlab chiqarish jarayoniga asoslanmagan bo'lib, ushbu texnologiyalarda ko'p darajadagi noaniqliklardan iborat bo'lgan vazifalarni yechish orqali yangi yechimlarni topishga asoslanadi

Agile texnologiyasida fikr yuritish 4 ta muhim jihatga asoslanadi [1]:

- birinchi o'rinda jarayon emas, balki insonlar va ularning o'zaro aloqasi turadi;

-asosiy e'tibor bajarish tartibi va me'yoriy xujjatlarga emas, balki natijaviy mahsulotga qaratiladi;

-har bir fakt bo'yicha cheksiz kelishuvlar emas, balki buyurtmachi bilan uzviy o'zaro aloqadorlik talab etiladi;

- belgilangan reja bo'yicha qat'iy amal qilish emas, balki jarayonni borishida doimiy eksperiment va o'zgarishlar bo'lib turadi.

Scrum – bu metodologiyadagi eng ko'p tarqalgan va tanish bo'lgan yondashuvlarning biri hisoblanadi. Bu metod guruh a'zolari har birini rolini aniq taqsimlanganligi va jarayon ketma-ketligini aniqligi bilan tavsiflanadi. Har bir loyiha topshirig'i bo'yicha kichik guruhdagi mutaxassislar (talabalar) ish olib boradi, ularni harakatini mahsulot egasi va skram-usta boshqarib boradi.

Agile texnologiyalari zamonaviy ta'lim jarayonida ta'lim samaradorligi va ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini oshirishda muvafaqqiyatli qo'llanilishi mumkin. Bu texnologiyani ta'lim jarayonida qo'llash o'qitish jarayonini qiziqarli bo'lishi, ta'lim oluvchilarda loyihalash va guruhda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Agile va Scrum texnologiyalari bu ta'lim oluvchilarni jamoa bo'lib va o'zaro hamkorlikda ishlashini nazarda tutadi. Har bir kichik guruh 6-8 nafar talabadan iborat bo'lib, har bir guruhni o'qituvchi yoki trener boshqarib boradi. Uning vazifasi o'qitishda yuzaga keladigan to'siqlarni bartaraf etish, jamoada ishlashga o'rgatish va guruhlar o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yishdan iborat bo'ladi. Agile va Scrum texnologiyalarini muhim jihati – bu ish samaradorligini oshirish maqsadida sodir bo'layotgan holatni muntazam baholab borish hisoblanadi. SHu sababli talabalarni o'rganilayotgan jarayonni tahlil qilish uch darajada: individual (yakka tartibda), komanda bo'lib va o'quv guruhi bo'lib o'rgatib borish ko'nikmalari shakllantiriladi. Dars mashg'uloti boshida talabalarga mustaqil tushunib o'rganishlari uchun yangi o'quv material bo'yicha o'quv-topshirig'i tarqatib beriladi. Bu esa talabalarni berilgan topshiriqni o'zlari mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish va darsni mahsuldor qilishga imkoniyat yaratadi. Belgilangan vaqt (5-10 min) tugagandan so'ng talabalardan o'quv topshirig'ini mustaqil o'qib o'rgangan bilimlari tekshiriladi va bu orqali ular bilan teskari aloqa o'rnatiladi. O'quv mashg'uloti oxirida har bir komanda (guruh) dagi taqdimotchiga so'z beriladi, taqdimotchi berilgan topshiriqni o'z komandasi tomonidan qay tarzda yechim topganliklari bo'yicha tajribalarini o'rtoqlashadi, uning tavsiyalaridan boshqa komanda talabalari keyingi sprint (qisqa vaqt) larni hal qilishda foydalanishlari mumkin bo'ladi [2].

O'quv topshirig'ini bajarish oxirida guruh a'zolari quyidagi uchta asosiy savolga javob berishlari lozim bo'ladi:

- Biz nimani yaxshi bajara oldik?
- Biz nimani yanada yaxshiroq bajarishimiz mumkin edi?
- Natijalarni yaxshilash uchun biz nimani yangidan boshlashimiz mumkin?

Oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv fanlarni o'qitish jarayonida Agile-texnologiyalarini qo'llash orqali o'qitishda quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin bo'ladi:

- uzoq vaqt davomidagi o'qitish o'miga sprint(qisqa vaqtli) mashg'ulot;
- talabani yakka o'zi emas, jamoa tarkibida o'zaro harakat qilish;
- zerikarli ma'ruzalar o'miga o'yinli yondashuv asosidagi mashg'ulot;
- muntazam muhokama qilib borish va natijalarni yaxshilanishi;
- tashqi baho berish o'miga ichki baho berish;
- ta'lim beruvchi rolini o'zgarishi.

An'anaviy o'qitish bilan Agile texnologiyalari asosida o'qitishdagi asosiy farqlar quyidagi qiyosiy jadvalda keltirilgan.

An'anaviy va Agile texnologiyalarida o'qitishning qiyosiy tavsifi

Qiyoslovchi indikatorlar	An'anaviy o'qitishda	Agile texnologiyasi asosida o'qitishda
O'qitish davri	Uch oydan yarim yilgacha	Bir haftadan ikki haftagacha
O'qitish formati	Qat'iy ravishda o'quv rejaga mos ravishda	O'qitish o'yin asosida shakllantirilgan

O'qitish shakli	Umumiy ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar	6-8 talabadan iborat bo'lgan amaliy guruhlar
O'quv material bo'yicha ma'lumotni idrok etish shakli	Sust idrok etish	Guruhlardagi faol mustaqil ishlash
Natijalarni baholash	Tashqi baholashga asoslangan	Ichki baholashga asoslangan
Ta'lim beruvchini roli	Butun o'quv jarayonini to'liq nazorat qiladi	O'quv jarayonini yo'naltirib va to'g'rilab boradi

Ta'lim jarayonida Agile va Scrum texnologiyalarini qo'llash ta'lim oluvchilarni o'zlashtirish darajasini oshirish, ularni shaxsiy sifatlarini rivojlantirish, o'qitishda motivatsiyani kuchayishi, guruhda ishlash va o'zgaralar fikrini eshitish, o'qishga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgarishiga katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каровецкий А.А. Современные подходы к высшему образованию инженеров в России и за рубежом. – – СПб.: БГТУ «ВОЕНМЕХ» им. Д.Ф. Устинова, 2022. – 148 с
2. Методы Agile и Scrum в образовании [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.prostudenta.ru/post-982.html>

O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Nasriddinov Xasan Baxtiyor o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. mazkur maqolada ta'lim jarayonida o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishning zamonaviy metodlari va ulardan foydalanishning imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, ijodiy potensial, faol o'qitish texnologiyasi, evristik metod, faol shakl, interfaol shakl.

Ma'lumki, hozirgi kunda ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri bu ta'lim oluvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishdan iborat. Bu esa o'z navbatida pedagogdan mazkur vazifani hal etish uchun turli metodlardan samarali foydalanish lozimligini taqozo etadi.

Shaxsning ijodiy potentsiali va kreativ fikrlashi quyidagi ko'nikmalarda namoyon bo'lishi mumkin:

Muammolar va qarama-qarshiliklarni mustaqil ko'rishi;

Har qanday muammoni shakllantirish va tahlil qilish, ularga yechim topish ko'nikmasi;

Bilim, ko'nikma va malakalarni, o'quv faoliyati usullarini yangi o'quv vaziyatlariga qo'llay bilishi;

Tanish obyektlarning yangi tomonlarini ko'ra bilish ko'nikmasi;

Ilgari o'zlashtirilgan faoliyat usullarini yangilari bilan uyg'unlashtirish, sintezlash ko'nikmasi va boshqalar.

Shu bilan birga ushbu ko'nikmalar har doim ham tug'ma bo'lmasdan, ularni maxsus texnologiyalar yordamida maqsadga muvofiq holda shakllantirish mumkin.

Bu holda shaxsning kreativ fikrlashini rivojlantirishning quyidagi texnologiyalari eng samarali hisoblanadi: Faol o'qitish texnologiyasi (sinektika metodi, morfologik tahlil metodi, guruhli munozara, aqliy hujum va boshqalar); Ijodiy loyihalash texnologiyasi; Tadqiqotchilik faoliyati texnologiyasi; Ixtirochilik masalalarini yechish texnologiyasi (TRIZ); Ijodiy topshiriqlarni yechish texnologiya; Interfaol o'yin texnologiyalari (treninglar); O'yin texnologiyalari (ishbilarmonlik, rolli, imitatsion o'yinlar); artefakt-pedagogika va boshqalar.

“Aqliy hujum” va “sinektika” metodlari psixologik zo'riqishni yo'qotish imkonini beradi va qisqa vaqt ichida maksimal miqdordagi yangi g'oyalarni olish imkonini beradi.

“Aqliy hujum” metodi eng aql bovar qilmaydigan, hatto kulgili fikrlarni bayon etish, muhokama davomida ularni tahlil qilish va tuzatish, amalga oshirish yo'llarini topish imkonini beradi.

“Sinektika” metodi (muallif Uilyam J.Gordon) ijodkorlikning ikkita turini ajratishga asoslangan:

Operativ bo‘lmagan (boshqarilmaydigan) – intuitsiya, ilhomlanish;

operativ (boshqariladigan) – turli xil analogiyalardan foydalanish.

Agar bolalarning turli analogiyalarni qo‘llashga maqsadga muvofiq o‘rgatilsa, ularning ijodiy fikrlashini ham faollashtirish mumkin. Buning uchun dastlab o‘quvchilarni ijodiy usullarga, eng avvalo – analogiyaning turli: to‘g‘ri, fantastik, ramziy va boshqa shakllariga o‘rgatish lozim. Maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat natijasida o‘quvchilar tevarak atrofdagi qarama-qarshiliklarni sezishni o‘rganadilar va ularni yechimini topishga harakat qiladilar.

Yangi bilimlarga qiziqishni rag‘batlantirish allqachon m‘lum bo‘lgan narsalarni ajratib olish va yuzaga kelgan savollarga aniqlik kiritish orqali sodir bo‘ladi. Yuzaga kelgan savollar yangi bilimlarga bo‘lgan ehtiyojni vujudga keltiradi. Shunga muvofiq raishda o‘qitishning birinchi bosqichi – chorlash – ishning keyingi bosqichlarida taklif etiladigan axborotlar va jarayonlarga tayyorlashni amalga oshiradi. Bu bosqich ikkinchi bosqichda o‘rganiladigan yangi materialni bilishga bo‘lgan motivatsiyani hosil qilish va kuchaytirish imkonini beradi. Tushunish bosqichi yangi materiallarni kiritilishini o‘z ichiga oladi. So‘nggi bosqich – refleksiya (fikrlash) – muhim ahamiyatga ega bo‘lib, aynan unda ijodiy rivojlanish, o‘zlashtirilgan axborotlarni tushunish ro‘y beradi.

O‘quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishning yana bir shartlaridan biri ta‘lim jarayoniga interfaol texnologiyalarni joriy etish bo‘lib, u o‘quvchilarning o‘zaro bir biriga ta‘sir etish imkonini beradi. Interfaol texnologiyalarga quyidagilarni kiritish mumkin: interfaol ma‘ruza, juftliklarda ishlash, kichik guruhlarda ishlash, trening mashg‘ulotlar va boshqalar.

Faol ta‘lim texnologiyalari o‘quvchining bilish faoliyatini rag‘batlantiradigan, har bir o‘quvchini aqliy va xulq-atvor faoliyatiga jalb qiladigan metodlarni o‘z ichiga oladi.

Ular har bir o‘quvchi tomonidan mavjud bilimlarni tushunish, ishlab chiqish, boyitish va qabul qilishga qaratilgan. O‘quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishning eng samarali texnologiyalaridan biri bu TRIZ-pedagogika. TRIZ-pedagogikaning asosiy maqsadi - o‘quvchilarni ochiq (evristik, ijodiy, hayotiy) masalalarni yechishga o‘rgatishdan iborat. Ochiq masalalar bolalarni kreativ, tizimli, mantiqan fikrlash, maktab fanlarini o‘rganishda o‘zaro bog‘lanishni ko‘rish va olamni anglashga imkon beradi.

Kreativlikni rivojlantirishning eng keng tarqalgan usullaridan biri evristik metodlarni qo‘llash hisoblanadi.

Tavsiya etilgan evristik metodlarning birinchi guruhiga o‘quvchilarning muammoni ko‘rish va shakllantirish, uning yechimini topish va topilgan yechimni tekshirish qobiliyati bilan bog‘liq usullar kiradi. Ushbu metodga inversiya usuli, ko‘p o‘lchovli matritsalar usuli, uyushgan strategiyalar usuli va boshqalar kiradi.

Ikkinchi guruhga yechimni izlab topish bosqichiga mos keladigan evristik usullar kiradi, bunda muammoni hal qilishga qaratilgan texnologiyalarni tanlash va / yoki qidirish amalga oshiriladi. Buning natijasida o‘quvchilarda turli g‘oyalarni generalizatsiyalash va ishlab chiqish qobiliyati, ya‘ni kreativlik sifatleri: ravonlik, egiluvchanlik va original fikrlash, g‘oyalarni batafsil qayta ishlash qobiliyati rivojlanadi. Mazkur guruhga aqliy hujum va uning ma‘lum modifikatsiyalari (qaytar aqliy hujum, individual aqliy hujum va boshqa) kiradi.

Yechimni tekshirish bosqichiga muvofiq keladigan uchinchi guruh metodlariga qo‘llanilgan texnologiya vositalarining imkoniyatlari va funksiyalarini taqqoslash orqali ularning samardorligini tahlil qilish qobiliyati bilan bog‘liq usullar kiradi, ya‘ni tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati kabi sifatlarni rivojlantirishga imkon beradi. Bu metodlarga evristik savollar va evristik kuzatish usullarini kiritish mumkin. Loyiha texnologiyasi an‘anaviy ravishda ijodiy va izlanish xarakteridagi muammolarni hal qilish, kreativ fikrlashning asosi bo‘lgan vazifaga muvofiq o‘quv faoliyatini rejalashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishga imkon beradi.

Va aynan loyiha jarayonida o‘quvchilar natijaga erishish usullari samardorligini baholash, optimal variantni tanlash va o‘z tanlovini izohlashga o‘rganadilar.

Loyiha faoliyatini rejalashtirishning o'zi o'quvchilarni maqsadlarni belgilash, o'quv loyihasini amalga oshirish vaqtida o'quv jarayonini tahlil qilish hamda boshqarish va uni yakunida mulohaza yuritishda hamkorlikdagi faoliyatga jalb qilishga qaratilgan.

O'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlanishiga ta'sir ko'rsatish nuqtai nazaridan eng muvaffaqiyatli laridan biri – bu ijodiy jarayonni muayyan vizualizatsiya usullari, masalan, infografikadan foydalanish bilan birga olib boriladigan usullardir.

Infografikadan foydalanishning didaktik samarasi avalombor, ishtirokchilarning barcha kommunikativ va bilish faoliyati belgili-ramziy xarakterga egaligi bilan ifodalanadi. Shu bilan birga, vizual tasvirlar so'zga qaraganda mustahkamroq ongga ta'sir etadi va unda saqlanib qoladi. Ta'lim jarayonida axborot uzatilishining verbal shaklidan ramziy (simvollar, grafiklar, fotosuratlar, rasmlar va boshqalar) shaklga o'tkazilishining maqsadga muvofiqligi shu bilan tushuntiriladi. Shuningdek, kreativ fikrlashning rivojlanishi, har qanday aqliy operatsiyalar (taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish, tartiblash, tizimlashtirish, tasniflash va b.) axborotlarni vizual idrok etishning eng oddiy opreatsiyalariga asoslanadi va ularsiz amalga oshirilmaydi.

Bu jihatda infografikani o'rganishni tashkil etish unda qo'llaniladigan tasvirlarni izohlash usullarini egallash (turli ramziy belgilar: grafiklar, sxemalar, diagrammalar va boshqalarga ega bo'lgan mavjud modellarni verbal darajaga o'tkazish)ning samaradorligi juda muhimdir. O'quvchilarning kreativ faoliyatining kvintessensiyasi infografikani, masalan, qandaydir o'quv faoliyatining natijasi bo'yicha yoki loyihaviy faoliyat natijasining va mahsuli sifatida yaratish hisoblanadi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish bo'yicha pedagogning metodik to'plamiga ijodiy qobiliyatlarni dignostika qilish metodikasi va metodlari ham kirishi lozim.

Ta'lim mussasasida o'quvchilarning ijodiy salohiyatini aniqlash va qo'llab-quvvatlash bo'yicha sharoitlar yaratish, ularning kreativligini rivojlantirish bo'yicha maqsadli faoliyatni o'z ichiga olgan moslashuvchan ko'p bosqichli tizim yaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Торшина, К.А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии // Вопросы психологии. — 1998. — № 4. — С.123–132.
2. Hallmann, R.J. The necessary and sufficient conditions of creativity // Creativity: its educational implications. Sidney, 1967.
3. Мамаражабов Ш.Э. , Сатторов В.Н., Жабборова Г.К. Талаба шахсида креативлик сифатларини ривожлантиришнинг самарали йўллари // “Фан, таълим, ишлаб чиқариш интеграциялашуви шароитида пахта тозалаш, тўқимачилик, енгил саноат, матбаа ишлаб чиқариш инновацион технологиялари долзарб муаммолари ва уларнинг ечими. Республика илмий-амалий анжумани мақолалар тўплами. ТТЕСИ, Т. – 2018, Б.438-442.
4. Nasriddinov X.B. Ta'lim oluvchilarning kreativligi pedagogik muammo sifatida // J. Mug'allim hem uzliksiz bilimlendirio', Nukus, 2023. - №4. B. 146-152.

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Л.З. Намазбаева, и.о. доцент кафедры

«Педагогика и психология дошкольного образования», д.ф.п.н. (PhD).

М.Ш. Ёрмухамедова,

студентка 3 курса факультета Дошкольное образование ТГПУ им. Низами

Аннотация: В статье рассматривается проблема создания платформ для сотрудничества между семьями и детскими садами в Узбекистане, акцентируя внимание на их значении для повышения качества дошкольного образования.

Ключевые слова: Дошкольное образование, семья и детский сад, вовлеченность родителей, программа «Илк кадам», образовательные технологии, коммуникация, обмен

информацией, социальная интеграция, партнерство, качество образования, детское развитие, поддержка семьи.

В современном мире, где технологии развиваются стремительно, создание платформ для сотрудничества между семьями и детскими садами становится неотъемлемой частью образовательного процесса, так как такие платформы не только облегчают коммуникацию, но и способствуют более активному вовлечению родителей в жизнь их детей. Это подтверждается Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан «О комплексе мер по улучшению качества дошкольного образования» (№ 518 от 28.05.2021), которое акцентирует необходимость системного подхода к совершенствованию качества дошкольного образования через активное сотрудничество между учреждениями и семьями, и включает в себя разработку рекомендаций для детских садов по созданию условий взаимодействия с родителями, а также меры по обучению педагогов основам работы с семьями[1]. Дополнением к этому является Решение Министерства дошкольного образования Республики Узбекистан «О внедрении информационных технологий в дошкольном образовании» (№ 124 от 10.04.2021), которое направлено на использование ИТ и цифровых платформ для улучшения коммуникации между детскими садами и родителями, включая внедрение цифровых решений для обмена информацией и обеспечения участия родителей в жизни детского сада, а также создание онлайн-платформ для общения, что способствует более эффективному контролю за образовательным процессом[2].

Создание платформ для сотрудничества между семьями и детскими садами в Узбекистане сталкивается с несколькими серьезными вызовами, такими как культурные различия в восприятии воспитания, недостаточная техническая грамотность родителей, нехватка ресурсов у детских садов и языковые барьеры. Эти факторы могут приводить к недопониманию и снижению доверия к образовательным учреждениям, что затрудняет инициативы по сотрудничеству.

Для решения данной проблемы необходим комплексный подход, включающий программы повышения цифровой грамотности родителей, финансовую и техническую поддержку детских садов, а также создание многоязычных каналов коммуникации. Установление доверительных отношений между родителями и учреждениями через регулярные встречи, а также информационные кампании помогут повысить вовлеченность родителей. Также важно учитывать особенности удалённых районов и организовывать гибкие формы взаимодействия. Такой системный подход позволит успешно создать платформы для сотрудничества между семьями и детскими садами в стране.

Современные технологии предоставляют обширные инструменты для создания эффективных платформ, которые включают разнообразные возможности, такие как коммуникационные каналы, где чаты, форумы и видеозвонки позволяют родителям и воспитателям обмениваться информацией в реальном времени. Платформы могут быть дополнены разделами с новостями, расписаниями мероприятий и образовательными ресурсами, а также обеспечивать обратную связь, позволяя родителям оставлять отзывы о работе детского сада и воспитателям получать предложения по улучшению образовательного процесса. Согласно мнению венгерского педагога Санжай Бекжай, активное участие родителей в образовательном процессе является ключом к достижению наилучших результатов, поскольку забота о ребенке и его обучение должны происходить в атмосфере доверия и взаимопонимания между педагогами и родителями, что подчеркивает гармонию, достигаемую через сотрудничество[7]. Исследователь в области раннего детского развития Нэнси Гэмпл также отмечает, что эффективное сотрудничество между родителями и детскими садами может значительно повысить как образовательные, так и эмоциональные результаты для детей, утверждая, что родители должны восприниматься как партнеры в образовательном процессе, а не просто как наблюдатели, так как вовлеченность родителей создает у детей чувство уверенности и комфорта в учебной среде[4].

Программа «Илк кадам», запущенная в Узбекистане с целью повышения качества дошкольного образования и активного вовлечения родителей в процесс обучения, включает

несколько ключевых направлений: создание информационных платформ через разработку веб-порталов и мобильных приложений для получения родителями данных о деятельности детского сада и успеваемости детей, организацию совместных мероприятий, таких как семинары и тренинги для родителей и педагогов с целью обмена опытом, поддержку активного участия родителей через формирование родительских комитетов, а также предоставление доступов к образовательным ресурсам и методическим материалам по воспитанию и обучению детей[3].

Создание платформ для сотрудничества между семьями и детскими садами предлагает множество преимуществ, включая увеличение вовлеченности родителей, что способствует лучшему пониманию детьми учебного материала и их социализации, улучшение коммуникации благодаря современным технологиям, позволяющим устранить барьеры между родителями и педагогами, а также повышение качества образования через совместные усилия, создающие более гармоничную и развивающую среду для детей.

Создание таких платформ приносит пользу всем участникам образовательного процесса:

- для родителей: упрощенный доступ к информации о жизни детского сада, возможность активно участвовать в воспитании и обучении.
- для воспитателей: более легкий способ донести до родителей важную информацию и получать обратную связь.
- для детей: улучшение качества образования благодаря вовлеченности родителей и воспитателей в единый процесс.

Эффективные платформы сотрудничества в международной практике

1. Система "Parent-Teacher Associations" (РТА) в США

В Соединенных Штатах функционируют ассоциации родителей и учителей, которые служат связующим звеном между семьями и образовательными учреждениями. РТА организует регулярные встречи, на которых обсуждаются вопросы обучения, воспитания и развития детей. Это способствует повышению вовлеченности родителей в образовательный процесс и формированию сообщества вокруг детского сада[6].

2. Платформа "EduCare" в Великобритании

EduCare представляет собой онлайн-ресурс, предоставляющий родителям доступ к информации о детских садах, образовательных программах и методах воспитания. Платформа включает разделы для обмена опытом между семьями и специалистами, что содействует созданию сообщества, основанного на взаимопомощи и поддержке[8].

3. Программа "Family Engagement" в Новой Зеландии

Эта инициатива направлена на активное вовлечение семей в образовательный процесс через регулярные мероприятия, семинары и тренинги. Программа учитывает культурные особенности различных семей и предлагает индивидуализированные подходы к взаимодействию[9].

Уроки, извлеченные из их опыта

1. Вовлеченность родителей. Успех платформы во многом зависит от активного участия родителей. Создание условий для их вовлечения через регулярные встречи, семинары и мероприятия способствует укреплению связи между семьями и детскими садами.

2. Использование технологий. Онлайн-платформы и мобильные приложения значительно упрощают коммуникацию между семьями и образовательными учреждениями, позволяя родителям получать актуальную информацию и участвовать в обсуждениях независимо от времени и места.

3. Адаптация к культурным особенностям. Важно учитывать культурные и социальные аспекты каждой страны. Платформы должны быть гибкими и адаптивными, чтобы соответствовать потребностям различных семей и детских садов.

4. Создание сообщества. Эффективные платформы способствуют формированию сообщества, в котором семьи могут обмениваться опытом, поддерживать друг друга и совместно решать возникающие проблемы. Это создает атмосферу доверия и взаимопомощи[5].

Вывод:

Создание платформ для сотрудничества между семьями и детскими садами является важным шагом к улучшению образовательного процесса, так как внедрение современных технологий делает взаимодействие более эффективным и продуктивным, что в конечном итоге положительно сказывается на когнитивном, социальном и эмоциональном развитии детей. Поэтому критически важно продолжать развивать такие инициативы для обеспечения наилучших условий для обучения и роста.

В Узбекистане создание таких платформ представляет собой актуальную задачу, поддерживаемую нормативными документами и реализуемую через программы, такие как «Илк кадам». Эти инициативы способствуют повышению качества дошкольного образования и укреплению связей между семьями и образовательными учреждениями, что, в свою очередь, оказывает значительное влияние на формирование основательных навыков у детей в раннем возрасте.

Кроме того, эффективное взаимодействие между родителями и педагогами способствует созданию единой образовательной среды, в которой учитываются индивидуальные потребности каждого ребенка. Это взаимодействие не только улучшает образовательные результаты, но и способствует развитию социальной ответственности у родителей, что является важным аспектом формирования гражданского общества. Таким образом, создание платформ для сотрудничества представляет собой стратегически важный элемент в контексте модернизации системы образования Узбекистана, направленный на обеспечение устойчивого развития и гармоничного роста подрастающего поколения.

Использованные литературы:

1. Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан «О комплексе мер по улучшению качества дошкольного образования» (№ 518 от 28.05.2021)
2. Решение Министерства дошкольного образования Республики Узбекистан "О внедрении информационных технологий в дошкольном образовании" (№ 124 от 10.04.2021)
3. "Ilk qadam" Государственная учебная программа (усовершенствованный вариант) Т:2022
4. Современные подходы к взаимодействию детского сада и семьи / Сост. Е.С. Беззубцева, В.А. Баранова. – Омск: БОУ ДПО «ИРООО», 2015.
5. Иванова Н.В., Минаева Е.В., Воробьева Н.А. /Статья/ Анализ зарубежного опыта организации взаимодействия образовательного учреждения и родителей младших школьников/ Педагогика и просвещение, 2018 – 4- С. 27-41.
6. CSCCE.berkeley.edu/projects/echoesAssociation for Childhood Education (ACE) State Kindergarten Histories. 206 page
7. Sanja Berčnik and Tatjana Devjak, C E P S Journal статья Cooperation between Parents and Preschool Institutions through Different Concepts of Preschool Education [Vol.7|No 4|Year 2017, page 207-226.

TA'LIM TIZIMIDA BO'LAJAK MENEJERLAR KASBIY MOBILLAGINI INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Nizamova Muyassar Nuritdinovna

Namangan davlat universitetining Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim tizimida bo'lajak menejerlar kasbiy mobilligini innovatsion yondashuvlar asosida rivojlantirish istiqbollariга oid fikrlar bayon etilgan. Shuningdek, bo'lajak menejerlar kasbiy mobilligini rivojlantirish va zamonaviy ta'lim talablari, qonuniyatlariga javob beradigan yuqori darajadagi nazariy va amaliy bilimlar berishni tashkil etish masalalariga innovatsion yondashilgan.

Kalit soʻzlar: mobillik, boʻlajak menejerlar, talaba-yoshlar, mobillikni rivojlantirish, pedagogik mexanizmlar, didaktik imkoniyatlar, innovatsion yondashuvlar.

Oʻzbekiston Respublikasida “Xalqimizning erkin va farovon, qudratli Yangi Oʻzbekistonni barpo etish boʻyicha xohish-irodasini roʻyobga chiqarish, har bir fuqaroga oʻz salohiyatini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, sogʻlom, bilimli va maʼnaviy barkamol avlodni tarbiyalash, global ishlab chiqarishning muhim boʻgʻiniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish, adolat, qonun ustuvorligi, xavfsizlik va barqarorlikni kafolatli taʼminlash” [1] maqsadlarini amalga oshirish yuzasidan qator ustuvor vazifalar belgilangan. Shu nuqtai nazardan, oliy taʼlim muassasalarida boʻlajak menejerlar kasbiy mobilligini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishda zamonaviy oʻqituvchi nafaqat oʻzining kasbiy mahorati, yuqori malaka darajasi, balki intellekti, innovatsion jarayonlardagi faol ishtiroki, axborotlarni tezkor topish, qayta ishlash, harakatchan va tashabbuskor boʻlishi zarur. Mazkur talablar pedagoglardan uzluksiz ravishda oʻqish, bilimlarini rivojlantirish, oʻzgarishlarga tezkor moslashish va qarorlar qabul qilish, missiyasini rostdlashi hamda doimiy faol boʻlishini ifodalovchi kasbiy mobillikni oʻzida rivojlantirish zaruriyatini belgilaydi.

Soʻnggi yillarda mobillik, pedagogik jarayonlarda mutaxassis kadrlarning kasbiy xususiyatlarini - mobilligini oʻrganish boʻyicha ilmiy izlanishlar olib borish zaruriyati dolzarb masalalardan hisoblanadi. Taʼlimning konseptual asoslarida kasbiy mobillikni oʻzida rivojlantirgan pedagog mutaxassislarga nisbatan bir qator vazifalar qoʻyilgani, ijtimoiy jamiyatning taraqqiy etishida va yoshlar taʼlim-tarbiyasini toʻgʻri tizimlashtirishni tashkil etish hamda boshqarishda boʻlajak menejerlarning kasbiy mobilligini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin ushbu "mobillik", "mobil shaxs", "shaxsiy mobillik", "professional mobillik" [3] tushunchalarining aniq ishlab chiqilgan va oʻzaro bogʻlangan toʻgʻri tizimli uslubiy jihati yoʻq. Shu bois bu masalaning hal qilinishida qiyinchiliklar mavjud.

Mobillik tushunchasi umumiy atama sifatida koʻplab tur va shakllarga, jumladan, ijtimoiy, akademik, madaniy, ijtimoiy-madaniy, kasbiy kabi anʼanaviy ravishda mobilliklarga boʻlinadi. Shubhasiz, bu tushunchalarning barchasi umumiy soʻz mobillik bilan bogʻlangan. L.A.Amirovaning qayd etishicha, mobillik, asosan, faoliyatning namoyon boʻlishida oʻrganiladi, biroq, integral xususiyat sifatida uni ikki jihatda – salohiyat va shaxsning haqiqiy harakatchanligi sifatida koʻrib chiqish mumkin. Mobillik har doim subyektning faoliyatida namoyon boʻladi. Bu motivatsion komponentning rivojlanish dinamikasi bilan bogʻliq boʻlib, ichki resurslarni safarbar qilishda namoyon boʻladi. Ular: faoliyat, aqliy, irodaviy, kognitiv-kontent, kompetensiya jarayonlariga asoslangan. Shuningdek, oʻz-oʻzini kasbiy mobillashtirish muhim xususiyat sanalib, potensial mobillik strukturasidagi bir qatorda biopsixologik komponentlarni: temperament, moslashuvchan shaxsiy xususiyatlar, motivatsion tayyorgarlik va ijodkorlikni aniqlaydi [2].

Kasbiy mobillikni tadqiq qilish, oʻrganish, uning taʼriflari, tarkibiy qismlari va uslubiy yondashuvlari xilma-xildir. Ilmiy manbalarda kasbiy mobillikni kasbiy rivojlanish boʻyicha boshqa faoliyatga muvaffaqiyatli oʻtish yoki ish turini oʻzgartirish qobiliyati sifatida izohlangan. Bunday mobillik umumlashtirilgan kasbiy texnikalar tizimiga ega boʻlishni, ularni tegishli sohalarida har qanday vazifalarni bajarish uchun samarali qoʻllash qobiliyatini va yuqori darajadagi kasbiy bilimni, muammolarni hal qilishning maqbul usullarini tezkor tanlash hamda amalga oshirishga tayyorlikni anglatadi

Mobillik tushunchasi dastlab oʻtgan asrning boshlarida amerikalik sotsiolog olim P.A.Sorokin tadqiqotlarida uchraydi. Uning fikricha mobillik “insonning yoki ijtimoiy obyektning maʼlum bir ijtimoiy vaziyatdan boshqasiga koʻchishi”ni ifodalaydi [4]. Tadqiqotchi individual va guruhli ijtimoiy mobillikni tadqiq qilish asnosida ularni vertikal va gorizontal turlarga ajratadi. Mazkur tushunchaning vujudga kelishini dunyo miqyosida inson maqomining oʻzgarishi bilan bogʻliq boʻlgan jarayonlar sifatida ifodalash zaruriyati, deb qayd etadi. P.A.Sorokinning tadqiqotlari keyinchalik koʻplab sotsiolog olimlar tomonidan davom ettirildi hamda mobillikning inson kapitalining boyishiga, uning shaxsiy rivojlanish, yangi bilimlarni egallashi va almashishi, tillarni oʻrganishi, madaniyatlararo koʻnikmalarini rivojlantirishi orqali hayotda oʻz oʻrnini topishi va ish joyi bilan taʼminlay olish

darajasida ko‘mak berishiga e‘tibor qaratdilar. Ular, mobillik tushunishchasiga – ta‘lim vositasi, sharti yoki omili sifatida qarash imkonini ekanligini ta‘kidlaydi.

Professional o‘qitishda uzluksiz ta‘limning mazmuni, tashkillashtirish asoslarini, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy munosabatlarning tizim sifatida bir-biri bilan bog‘liq holda rivoj topish sharoitida inson omili, uning aql-zakovati, bilim, malaka, ko‘nikmalari, qadriyatlari asosiy muvofiqlashtiruvchi omil hamda vosita ekanligi toboro namoyon bo‘lmoqda. Binobarin, ushbu jarayonlar yangi tipdagi shaxs, komil insonni yangicha mehnat faoliyatini olib boradigan mutaxassis – pedagoglarni tarbiyalashni taqozo etadi. Bu ulkan va mas‘uliyatli vazifa Respublikamizda pedagog kadr tayyorlaydigan o‘quv maskanlaridan innovatsion yondoshuv – tizimli yondoshuvni qo‘llab-quvvatlashni, bo‘lajak pedagog kadrlarning ta‘lim-tarbiya jarayonida kasbiy mobilligini rivojlantirishni ta‘minlashni talab etadi.

Hozirgi davrda ta‘limni takomillashtirish va sifatini oshirish sharoitida pedagog kadrlarga qator talablar qo‘yilmoqda. Ular: yuqori darajadagi kvalifikatsiyaga ega bo‘lish va professionalizm; bilimlar, malakalar, ko‘nikmalarga va professional kasbga kerakli asosiy sifatlariga ega bo‘lish; professional mobillik, egiluvchanlik; o‘zgaruvchan hayotiy vaziyatlarda tezda moslashish malakasi; raqobatbardosh mutaxassisga xos xislatlar; mustaqil tanqidiy fikirlashga qobiliyat, real hayotda qarama-qarshiliklarni payqash va ularni bartaraf etish yo‘llarini izlab topish malakasi, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llay olish malakasi, olingan bilimlarni qayerda, qaytarizda ishlata bilish qobiliyati, ijodiy yangi g‘oyalar berish qobiliyati. Shuningdek, ijodiy tafakkurga egalik, axborotni to‘g‘ri ishlata bilish, guruhda faoliyat olib borish malakasi kabilardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi ««O‘zbekiston – 2030» strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-158-sonli Farmon. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 25 декабрдаги ПФ-214-сонли Фармони тахририда – Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.12.2023 й., 06/23/214/0984-сон.

2. Амирова Л.А. Диалектика биологического и социального в процессе формирования мобильной личности // Вестник ОГУ. 2004 № 1. – С. 59–64.

3. Nizamova M.N. Mobillikning turlari va talabalarda kasbiy mobillikni rivojlantirish. Pedagogika. – Toshkent, 2022. – 5-son. – B. 206-210.

4. Sorokin P.A. Social and Cultural Mobility. The free Press of Glencoe, Illinois. – 654 p. – URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.275737>.

МЕҲНАТ БОЗОРИ ЭҲТИЁЖЛАРИНИ АНИҚЛАШ ВА МАЛАКАЛИ КАДРЛАРНИ МАҚСАДЛИ ТАЙЁРЛАШ МАСАЛАЛАРИ

Ғайрат Норкулов

Самарқанд вилояти Олий таълим, фан ва инновациялар
бошқармасининг таълим жараёнини ташкил этиш
шубҳаси бошлиғи

Аннотация. Янги профессионал таълим тизимининг олдида қўйилган асосий вазифалар, малакали кадрларни тайёрлаш, даромад топиш йўллари, касб-хунар таълими кенгашларининг вазифалари, битирувчиларининг меҳнат бозоридаги эҳтиёжлари, умумтаълим мактаби ўқувчиларининг профессионал таълим муассасаларига жалб қилиш масалалари келтирилган.

Калит сўзлар: профессионал таълим муассасаси, касб-хунар таълими кенгашлари, меҳнат бозори, даромад, малакали кадрлар, корхона ва ташкилотлар, битирувчилар, иш берувчилар умумтаълим мактаблари.

Ўзбекистонда таълимнинг Халқаро стандарт таснифлагичига мос ўқув дастурларини яратиш жараёнида дунё тажрибаси ва амалиётини инобатга олиш ислохотларнинг зарурий шартларидан бири ҳисобланади.

Таълим хизматлари бозори ва меҳнат бозоридан алоҳидалашгани боис таълим соҳаси меҳнат бозори ўзгаришларига мослашиш жараёни оғир кечмоқда. Оқибатда бир вақтнинг ўзида бўш иш ўринлари ҳам ишсизлик ҳам мавжуд бўлади. Меҳнат бозори ва таълим хизматлари бозоридаги бундай номутаносиблик ўз-ўзидан ижтимоий муаммоларни, хусусан камбағаллик муаммосини ҳам келтириб чиқаради. Мамлакатимизда янги профессионал таълим тизими жорий этилганига ҳам қарийиб 3 йил бўлди. 2023 йил бу тизимнинг илк битирувчилари меҳнат бозорига кириб келди. Шу қисқа даврда бу тизим чуқур тадқиқ этилди, натижа ва хулосалар олинди, бажарилган ишлар сарҳисоб қилинди. Натижада ютуқлар ҳамда камчиликлар туркумланиб, ижобий ишлар оммалаштиришга тавсия этилди. Камчиликларни бартараф этиш бўйича чора тадбирлар белгиланиб, амалиётга жорий этилмоқда.

Давлатимиз раҳбари томонидан янги профессионал таълим тизими олдида бутунлай янги, замонавий мақсад ва вазифалар белгилаб берилди. Бу вазифа ёшларни даромад олишга ўргатишдан иборат.

Даромаднинг мавжуд эмаслиги камбағалликка олиб келади. Даромад топиш бу пул топиш билан боғлиқ. Пул топишнинг иккита йўли бор: қонуний ва ноқонуний. Қонуний даромад топиш учун бирор турдаги маҳсулот етиштириш ёки ишлаб чиқариш керак. Янги профессионал таълим тизимининг олдида қўйилган асосий вазифа ёшларга маҳсулот етиштириш, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш технологиясини ўргатишдан иборат. Шу жиҳатлари билан профессионал таълим умумий ўрта, ўрта махсус ва олий таълимдан фарқ қилади.

Хавфсиз, самарали, қонуний даромад топиш учун эса, албатта, муайян касбни пухта эгаллаш талаб этилади. Республикасизда меҳнат бозори эҳтиёжларини аниқлаш ва малакали кадрларни мақсадли тайёрлаш борасида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигида 2022 йил 15 июнь куни кенгайтирилган тарзда ўтказилган 49-сон йиғилишида белгиланган топшириқлар ижроси таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасида “Касб-хунар таълими кенгашлари” ташкил этилиб унга бош вазир ўринбосарлари, вилоятлар, шаҳар ва туманлар кенгашларига ҳокимлар раҳбарлик қилиши белгиланди.

Меҳнат бозори эҳтиёжларини аниқлаш ва малакали кадрларни мақсадли тайёрлашда “Касб-хунар таълими кенгашлари”нинг вазифалари белгилаб берилди:

ҳар ойда меҳнат бозоридаги ҳолатни туманбай таҳлил қилиш, тармоқлар, туман (шаҳар)лар ва касблар бўйича эҳтиёж бор касблар (мутахассисликлар)ни аниқлаш;

малакали кадрларга бўлган эҳтиёждан келиб чиқиб, ўрта бўғин ишчи кадрларга бўлган талабни шакллантириш;

инвестиция ва ривожлантириш дастурларига киритилган лойиҳаларни амалга ошириш ҳисобига яратиладиган иш ўринларига талаб этиладиган касб ва мутахассислар бўйича истиқболдаги талабни аниқлаш;

аниқланган эҳтиёж бўйича туман ва шаҳардаги профессионал таълим муассасалари, жумладан касб-хунар мактаби, коллеж ва техникумлар, мономарказ, нодавлат таълим ташкилотлари ва корхоналарда касбларга ўқитиш имкониятларини баҳолаш;

туман ва шаҳарларда меҳнат бозори талабидан келиб чиқиб, профессионал таълим муассасаларда ўқитиладиган йўналишларни жорий этиш ёки тугатиш, йўналишлар кесимида қабул параметрларини кўриб чиқиш ва бу борада вазирлик ва идоралар билан ҳамкорлик қилиш;

Вилоят миқёсида эҳтиёж мавжуд ва ўқитиш имконияти йўқ бўлган касб (мутахассислик)лар бўйича ўқитишни ташкил этиш билан боғлиқ муаммолар (жиҳоз, ўқув қуроллари, ўқув-методик материаллар, хомашё, малакали ўқитувчилар, амалиёт ўташ жойи етишмаслиги ёки мавжуд эмаслиги)ни ҳал этиш бўйича амалий чораларни кўриш;

туман, шаҳар ва ҳар бир профессионал таълим муассасаси бўйича аниқланган муаммоларни ҳал этиш юзасидан тасдиқланган йўл харитаси ижроси юзасидан туман ва шаҳар кенгашлари ўртасида муҳокамалар ўтказиб бориш;

туман ва шаҳар кенгашлари фаолияти самарадорлигини ошириб бориш ва такомиллаштириш бўйича аниқ чора-тадбирлар белгилаш;

профessional таълим муассасалари ўқувчиларини корхона ва ташкилотларнинг иш ўринларида амалиёт ўташ жараёнларини мувофиқлаштириш;

иш берувчилар билан биргаликда иқтисодийнинг ривожланиш тенденцияларини инобатга олиб, меҳнат бозорига кириб келувчи янги ва замонавий касблар бўйича ўқув йўналишларини жорий этиш;

ўқитувчилар ва ишлаб-чиқариш таълими усталарининг малакасини ошириб боришни ташкил этиш;

таълим муассасаларининг ўқув-методик ҳамда ўқитиш технологияларини такомиллаштириш бўйича амалий чораларни кўриб бориш;

профessional таълим муассасаларига Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги ҳузуридаги “Ўқув-маслаҳат офиси” ва Ўзбекистоннинг хориждаги элчихоналари ёрдамида чет эллик мутахассисларни жалб этиш ишларини мувофиқлаштириш;

меҳнат бозори мониторинги асосида тармоқларнинг касб, малака ҳамда билимларга бўлган эҳтиёжлари ва тенденцияларини аниқлаш;

малакаларни баҳолаш марказлари фаолиятини ташкил қилиш ва ривожлантириш чораларини кўриб бориш;

умумтаълим ва профessional таълим муассасаларида ёшларни касбга йўналтириш тадбирларини амалга оширишни мувофиқлаштириш;

профessional таълим муассасаларига дуал таълим усулида ўқитиш, шу жумладан, талабалар ва ўқувчиларнинг ишлаб чиқариш амалиётини ташкил этиш масалалари бўйича ишларни мувофиқлаштириш;

меҳнат бозорини, шу жумладан унинг касбий-малакавий тузилмасини мониторинг қилиш, баҳолаш ва режалаштириш тизимини такомиллаштириш орқали малакали кадрларга бўлган жорий ва истикболли эҳтиёжни кондиритиш;

касбий малака ва билимларнинг мослашувчан, изчил ва узлуксиз ривожланишини таъминлаш;

иш берувчи талабаларининг таълим дастурлари мазмуни билан ўзаро боғлиқлигини кучайтириш орқали таълимнинг сифатини ошириш.

Касб-хунар мактабларининг битирувчилари учун 2025-2026 йилларда меҳнат бозоридаги эҳтиёж тўғрисидаги маълумотни корхоналарнинг талабномалари асосида шакллантирилиб, мазкур иш берувчиларнинг буюртмаларидан келиб чиқиб, касб-хунар мактабларига қабул қилишнинг давлат буюртмаси параметрларига асосланган касблар бўйича таклифлари тақдим этилди.

Касб-хунар мактабларида эҳтиёжга асосланган кадрлар тайёрлашни ташкил этиш мақсадида, туман (шаҳар) ҳокимликлари, бандликка кўмаклашиш марказлари ва касб-хунар мактаблари ҳамкорлигида ҳудуддаги корхона, ташкилотларга 2026 йилда кадрларга бўлган эҳтиёж 2023 йил ноябр-декабр ойларда ўрганилди.

Натижада, 2024/2025 ўқув йили учун вилоятдаги 37 та касб-хунар мактабларига 1348 та корхона ва ташкилотлардан 2026 йилда яратиладиган 13791 та иш ўринларига буюртмалар портфели шакллантирилди. Вилоятдаги 37 та касб-хунар мактабларига 9-синф битирувчиларини қабул қилиш бўйича 49 та касб бўйича қабул квоталари шакллантирилиб, 9480 нафар (кундузги- 9000 нафар, дуал-480 нафар) ўқувчилар қабул қилинди.

Туман (шаҳар)ларнинг ишлаб чиқариш ва тадбиркорликни қўлла-қувватлаш хусусиятлари, иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш якунлари ҳамда меҳнат бозорида аниқ соҳаларга бўлган ҳақиқий эҳтиёж таҳлил этилиб, жами 9 та касб-хунар мактабида 12 та касбни тўхтатиш бўйича таклифлар тақдим этилган.

Касб-хунар мактаблари таклифлари ва меҳнат бозори эҳтиёжларидан келиб чиқиб, 2024-2025 ўқув йилида касб-хунар мактабларига қўшимча равишда 16 та янги касблар, жумладан 9-синфни битирадиган қизлар учун 6 та янги касблар киритилди.

Профессионал таълим муассасалари раҳбарияти олдига умумтаълим мактабларида ўқувчиларни касбга йўналтириш жараёнларини ташкил этиш ҳамда ўқувчилар учун профессионал таълим муассасаларида мавжуд касблар ва яратилган шарт-шароитлар ҳақида батафсил маълумотлар бериш мақсадида ўқувчилар билан учрашувларни график асосида ташкил этиш.

Умумтаълим мактаби ўқувчиларини профессионал таълим муассасаларига жалб қилиш ҳамда касбга бўлган қизиқишини янада ортириш мақсадида профессионал таълим муассасаларида “Касб ва ёшлар” очик мулоқот ойлигини ташкил этиш, бунда корхона, ташкилот ва профессионал таълим муассасалари вакиллари жалб қилиш ҳамда ўқувчиларнинг касб эгаси сифатида шаклланиш босқичлари бўйича тасаввурларини янада бойитиш мақсадида турли соҳа мутахассислари ва экспертларни жалб этган ҳолда маҳорат дарслари, тренинглар ва семинарлар, амалий дарс жараёнларини ташкил этиш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, Энди профессионал таълим муассасасининг битирувчисига “Диплом олиш учун нима қилиш керак?” деган савол эмас, “Диплом олгандан кейин нима қилиш мумкин?” деган савол устувор аҳамият касб этиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигида 2022 йил 15 июнь куни кенгайтирилган тарзда ўтказилган 49-сон йиғилиш баёни.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 29 мартдаги “Профессионал таълим тизимида дуал таълимни ташкил этиш чора-тадбирлари ҳақида”ги 163-сон Қарори.

MAKTABGACHA TAYYORLOV GURUHLARIDA SAVODGA O'RGATISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH MASHG'ULOTLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA"

Nuritdinova Shaxnoza Kamoliddin qizi

University of bussines and science nodavlat oliy ta'lim muassasasi Maktabgacha - Boshlang'ich ta'lim va jismoniy tarbiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonida yangi kompyuter va axborot-kommunikatsion texnologiyalar vositalarining joriy etilishi, pedagog-tarbiyachilarning axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish malaka va ko'nikmalarini shakllantirish bilan birga, ularning mashg'ulotni tashkil etish jarayonidagi maqsadi, vazifalari va tutgan o'rni o'zgartirayotgani, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarini savodga o'rgatishda multimedia texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: multimedia, kompyuter, axborot texnologiyalari, tayyorlov guruhi, monitor, ko'rgazmali qurol, internet, masofali ta'lim, bevosita dialog, bilvosita dialog.

Mustaqil O'zbekistonning kelajagi ko'p jihatdan barkamol, intellektual salohiyatli avlod va unga ta'lim-tarbiya berish sifatiga bog'liq. SHu bois Vatani, halqini sevadigan, istiqlol g'oyalariga sadoqatli, mustaqil fikrlaydigan ijodkor shaxsni yetishtirish davlatning ta'lim sohasidagi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. SHuning bilan birga ta'lim tizimidagi tub islohotlar orqali shaxs ma'naviy kamolotini ta'minlash mazkur yo'nalishning dolzarb muammolaridan biri bo'lib, bu haqda O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» da ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalash davlat ahamiyatiga molik muhim vazifalaridan biri ekanligi ko'rsatilgan. Maktabgacha ta'lim, umuman olganda, uzliksiz ta'limning birinchi bosqichi hisoblanib, u maktabda o'qish uchun tayyor bo'lgan sog'lom va to'laqonli shaxs sifatida shakllangan bolani tarbiyalashni ko'zda tutadi.

Bolani maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olishga tayyorlash uchun unga ona tilining barcha boyliklarini egallab olish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish zarur. Bola nutqining rivoji ko'p

jihtadan uning ruhiyatiga, sog'lom, tetik o'sishiga. Ahloqiy sifatlariga o'quv dasturini o'zlashtirishda me'yori bajarilishini ta'minlashshiga, qo'llanmalarning monandligiga bog'liqdir. Bu masalalar maktabgacha ta'limda o'z yechimi ifodasini topishi va o'z ona tilida ravon gapira oladigan qilib tarbiyalashga qaratilishi zarur.

Bolalarning aqliy jarayonini rivojlantirish uchun ularning nutqini o'stirish zarur: Bola har bir so'z manosi tushuna olishi uni o'z nutqida erkin ifodalashga muvofiq bo'lishi kerak. Tushunchalar tizimiga moslashgan bola o'z fikrini jamlab gapirishga va ifodalab berishga o'rganadi.

Og'zaki nutqni o'stirish bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda, asosan, bolalarning og'zaki nutqini o'stirishga, nutqni grammatik tomondan to'g'ri shakllantirishga, nutqning morfologik va sintaksis tomonlarini shakllantirishni davom ettirish: sodda va qo'shma gaplar tuzish, bunda barcha so'z turkumlaridan foydalanishga o'rgatish, bolalarni gapirganda sonni otga, sifatni otga, sifatni fe'lga to'g'ri ishlatish malakalarini takomillashtirish, tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuz etishga, ravon gapirishga, mustaqil hikoya qilishga e'tibor beriladi. Og'zaki nutqini o'stirishda mustaqil hikoya qilishga o'rgatish katta o'rin egallaydi: bolalarni o'z hayotlarida uchragan voqealar, suratlariga qarab, tarbiyachining taklif qilgan mavzusi asosida hikoyalar tuzishga o'rgatiladi. Tayyorlov guruh bolalarining hikoyalari mazmunan bog'langan, ma'lum izchillikda, grammatik tomondan to'g'ri tuzilgan bo'lishi kerak.

Savodga tayyorlash bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda savodga o'rgatish ikki davrga ajratiladi.

Tayyorgarlik davri.

Asosiy davr (Savodga tayyorlash).

Savodga o'rgatishning tayyorgarlik davri vazifalari sentyabr, oktyabr oylarida rejalashtiriladi. Bu davrda quyidagi ishlar olib boriladi:

1. Tovushlarni to'g'ri talaffuz etish va so'zning tovush tarkibi haqidagi tasavvurlarini aniqlash va shakllantirish.

2. Unli va undosh tovushlar haqida tushuncha berish.

3. Jarangli va jarangsiz tovushlarni ajratishga o'rgatish asosida fonematik idrokni va tasavvurni rivojlantirish.

4. Oddiy tahlil va sintez qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

a) gapni so'zlarga bo'lish, so'zlarni bo'g'inlarga bo'lish;

b) ma'lum tovushlarning o'rnini aniqlash (so'zning boshida, o'rtasida va oxirida);

v) so'zda tovushlar ketma-ketligini va sonini aniqlash;

g) tovushlardan bo'g'inlar, so'zlar tuzishga o'rgatish;

d) tovushlarni eshitishda farqlashga o'rgatish;

Tayyorlov guruhida nutq, o'qish va savodga tayyorlash yo'nalishining savodga o'rgatish bo'limi 2-bosqichi - asosiy davrida (oktyabr-may) quyidagi ishlar olib boriladi:

1. Berilgan tovushni harf belgisi bilan tanishtirish.

2. Kesma harflar yordamida tovush-harf tahlil va sintezi bo'yicha mashqlarni bajarishga o'rgatib borish;

3. Bo'g'in o'qish;

4. Kesma harflar yordamida bo'g'in va so'zlarni tuzish va ularni bo'g'inlab o'qishga o'rgatish.

Tayyorlov guruhlarida yil davomida o'tkaziladigan mashg'ulotlar bolalar yoshiga mos bo'lishi va ketma-ketlikda olib borilishi kerak.

Mashg'ulotlar ishlanmasida mavzuning maqsad-vazifalari, kutilayotgan natijalar, kerakli jihozlar, mashg'ulotning borishi to'liq yoritiladi. Mashg'ulot mavzulari bolalar uchun tushunarli, amaliy ishlar va turli interfaol o'yinlar bolalar yoshiga mos, qiziqarli va turli bo'lishi lozim. Mashg'ulotlar davomida bolalar barmoq mashqlarini tetiklashtiruvchi daqiqalarda bajaradilar, harflar bilan maxsus o'yinlar (yig'ish, terish), amaliy ishlarni bajarib, alifbeni bilib, bo'g'inlarni o'qiy olish ko'nikmalari mustahkamlanib boradi.

Multimediali kompyuter texnologiyasidan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish bir vaqtning o'zida bolalarning kompyuter savodxonligi shakllanishiga ham olib keladi. Animatsiyali

ma'lumotlarning insonga ta'siri katta bo'lib, undan. MTMLari ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish bolalar diqqatini ko'proq jalb qilish xususiyatiga ega. Multimediali ta'lim bir vaqtning o'zida ham ko'rish, ham eshitish orqali bilim olish uchun samarali ekanligi hayotiy tajribada allaqachon isbotlangan.

Nutq o'stirish va savodga tayyorlash mini muhitiga M. Montessori va boshqalarning nutq o'stirish bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazishning turli uslublari qo'yish mumkin. Hozir maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qishga o'rgatish to'g'risida munozaralar o'tkazishayapti. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, tarbiyachi metodik jihatdan ishni to'g'ri tashkil etishi lozim. To'g'ri tashkil etilgan o'yin faoliyati orqali bolalar harflar bilan o'ynashadi, o'qishga o'rganishadi, so'zlar yozilgan turli tuman kartochkalardan, yirik bosma shriftlar, chiroyli rasmlardan foydalanishadi.

M. Montessorining shiori – «Menga o'zim bajarishim uchun yordam ber, men o'zim bajaraman». Tarbiyachi doim mehribon, sabr-toqatli, bolani to'g'ri yo'lga yo'naltirishi, o'zining shaxsiy namunasi bilan nima qilish va qanday qilish lozimligini ko'rsatishi lozim. U bu yerda ustoz emas, balki voqealarning qatnashchisi sifatida ishtirok etadi: faqat bolalarni qiziqitira olishi lozim. O'zaro bir-birini tushunish, anglash va muhabbat tuyg'usi asosida muloqot olib boriladi. Tabassum, imo-ishora bilan kichkintoyning qo'llab quvvatlab turadi, ko'proq uni maqtaydi. Tarbiyachining ichki dunyosi bilan kichkintoyning ichki tuyg'usi o'rtasida mustahkam o'zaro bog'liqlik mavjud, tarbiyachining madaniyat darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, bolaning madaniyat darajasi shunchalik yuqori bo'ladi. Bunday jarayon davrida tarbiyachi ham, bola ham shakllanadi, bu esa hamma uchun hissiy qulaylik yaratadi, shuningdek, ota-onalarni ham ijod qilishga uo'naltiradi. Ijodiy rivojlantiruvchi muhitning samarasi kichkintoyning umumiy taraqqiyotiga, ijodiy tafakkuriga, mustaqilligiga ta'sir ko'rsatuvchi shart-sharoitgagina bog'liq emas, balki tarbiyachining bola bilan bo'ladigan muloqotiga, vaziyatga, beriladigan topshiriqlarga, ularni berish usullariga ham bolliq. Bolalarga ta'lim-tarbiya berish bir tartibda o'tmaydi. Tarbiyachi bolalarning taraqqiy etish dinamikasini kuzatib borishi, lozim bo'lsa, yordam ko'rsatishi lozim. Ammo bunda bolaning psixikasiga nisbatan yutuqlari darajasi dastur talablari bilan solishtirilmaydi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, yuqorida ko'rsatilgan shart-sharoitlarda psixikasi sog'lom bola sezilarli darajada an'anaviy davlat ta'lim standartlaridan o'zib ketadi, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar esa o'z yoshlariga mos yetarlicha bilim va malakalar oladilar. Yuqori darajada olinadigan bilimlar darajasi har bir bolaning individual imkoniyatlariga bog'liq. Ijodiy–rivojlantiruvchi muhitni to'g'ri tashkil etish bola shaxsining har tomonlama yetukligi: mustaqil, maqsadga intiluvchan, ishni to'g'ri rejalashtira olish qobiliyatlarini takomillashtiradi. Bunday vaziyat bolani to'g'ri anglab harakat qilishga o'rgatadi. Tarbiyachilar bolalarning o'xshamaydigan xislatlarini qadrlashlari, o'ziga xos individual bo'lishlarini hurmat qilishlari lozim.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarining yoshiga va ta'lim dasturiga mosligi e'tiborga olingan holda, multimedia texnologiyasi asosida tashkil etish va Maktabgacha ta'lim muassasalarining maktabga tayyorlov guruhleri o'quv rejasi asosida olib borish maqsadga muvoffiqdir.

Shunday qilib, maktabgacha tayyorlov guruhleri bolalarini savodga o'rgatishda multimedia texnologiyasidan foydalanish mashg'ulotlarning samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, bolaning xotiraga olish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A. Pedagoglar malakasini oshirishda masfali o'qish metodikasi //Axborot kommunikatsiya texnologiyalari dasturiy pedagoglar va muammolarni va yordamni yaratish: tajriba va muammolar //Il.- uslub.konf.mat..(23 iyun, 2004 yil) . – T., 2004. -8-15 bet.
2. Aripov M. Informatika va axborot texnologiyalari asoslari. – T.: Universitet, 2001. -361 b.
3. Abdullaeva S. Ekologik tarbiya vazifalari // Maktabgacha ta'lim. – T.: 2008 yil.-180 b.
4. Bikbaeva N.U., Umarova T. Bolalarning elementar matematik voqealarni. – Toshkent: Uz.PFITI, 1995 y.

PROFESSIONAL TA'LIM O'QUVCHILARIDA KASBIY HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Nosirova Robiyaxon Abdusamad qizi

Marg'ilon Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya. Professional ta'lim o'quvchisi bo'lg'usi ishchi hodim bo'lib yetishar ekan, unda kasbiy faoliyatga, ishga joylashish, normativ huquqiy hujjatlar bilan ishlashga oid huquqiy bilimlarni shakllangan bo'lishi maqsadga muvofiq. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarida o'qitiladigan "Kasbiy faoliyatning huquqiy asoslari" fanini o'qitishdagi ba'zi tushunchalarga oid mulohazalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: mehnat huquqi, mehnat shartnomasi, mehnat intizomi, ishdan bo'shatish, kompensatsiya, dam olish, ish haqi.

Mehnat huquqi huquq tarmog'i sifatida bozor munosabatlari sharoitida xodimlar va ish beruvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarga davlatning huquqiy yo'l bilan ta'sir o'tkazish, ushbu munosabat ishtirokchilari xatti-harakatlarini huquq normalari yordamida tartibga solishga qaratilgandir. Mehnat erkinligi har kimning mehnat qilishga bo'lgan o'z qobiliyatlarini tasarruf etish, ularni qonun bilan taqiqlanmagan har qanday shaklda amalga oshirish, mashg'ulot turini, kasbni va mutaxassislikni, ish joyini hamda mehnat sharoitlarini erkin tanlash huquqini anglatadi.

Yakka tartibdagi mehnatga oid munosabatlarga muvofiq mehnat erkinligi mehnat shartnomasi erkinligida namoyon bo'lib, bu quyidagilarni anglatadi:[1]

xodimlar va ish beruvchilarning mehnat shartnomasini tuzishdagi erkinligini. Xodimni va ish beruvchini mehnat shartnomasini tuzishga majburlashga yo'l qo'yilmaydi. Ish beruvchi xodim bilan mehnat shartnomasini mehnat kodeksida, qonunda yoki ixtiyoriy ravishda olingan majburiyatda ish beruvchining shartnoma tuzish majburiyati nazarda tutilgan hollarda tuzishi shart;

mehnat shartnomasining shartnomaviy (asosiy va qo'shimcha) shartlarini ushbu shartnoma taraflarining kelishuviga ko'ra belgilashni;

mehnat shartnomasini xodim va ish beruvchi o'rtasidagi kelishuvga ko'ra o'zgartirish imkoniyatini;

har qanday mehnat shartnomasini ushbu shartnoma taraflarining kelishuviga ko'ra istalgan vaqtda bekor qilish imkoniyatini;

xodimning mehnat kodeksida belgilangan tartibda mehnat shartnomasini o'z tashabbusi bilan bekor qilish huquqini;

ish beruvchining xodim bilan tuzilgan mehnat shartnomasini mehnat kodeksida mehnat shartnomasini bekor qilish uchun nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lganda va belgilangan tartibga rioya etilgan holda o'z tashabbusi bilan bekor qilish huquqini;

Mehnatga oid ijtimoiy munosabatlarni davlat tomonidan huquqiy tartibga solishdan ko'zlangan asosiy maqsad-fuqarolarning mehnat qilish huquqlarini kafolatlash va ro'yobga chiqarilishi uchun huquqiy shart-sharoit yaratish orqali ta'minlash, shu asosda davlat va jamiyat taraqqiyoti, inson farovonligiga erishishdan iborat.

Mehnat huquqi bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar orasida mehnat munosabatlari, ya'ni ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, boshqaruv jarayonidagi mehnat kooperatsiyasi asosida tashkil qilingan mehnatga oid ijtimoiy munosabatlar yetakchi o'rinni egallaydi.[2]

Mehnat munosabatlari har qanday jamiyatda obyektiv xususiyatga ega va insonlarning tabiyatga tevarak-atrof predmetlariga irodaviy, maqsadli, ongli ta'sir etish tufayli yuzaga keluvchi ijtimoiy voqeylik sifatida huquqiy tartibga solinishi zarur. Chunki mehnat munosabati noma'lum ko'pchilik o'rtasida vujudga keladigan ijtimoiy aloqalar sifatida o'zaro muvofiqlashtirishni, rollar va vazifalar aniq taqsimlangan, ularni bajarilishi davlat majburlovchi kuchi bilan ta'minlangan, qonun normalari bilan ishonchli himoyalangan bo'lishi talab etiladi. Mehnat munosabatlarini tabaqalangan holda tartibga solish, usuli obyektiv hamda subyektiv omillarga tayanishini nazarda tutadi. Bunday omillar jumlasiga;

1. Ishlab chiqarish xususiyati (masalan, sanoat korxonasi yoki qurilishi korxonasi);
2. Xodimlarning fizalogik o'ziga xosliklari (masalan ayollar mehnati, o'smirlar mehnati,

nogironlar mehnati va.xakozo);

3. Korxonaning joylashgan hududi (iqlim yoki tabiiy og'ir noqulay sharoitlar) xususiyatlari;

4. Kasb yoki vazifalarning o'ziga xos xususiyati (masalan, ishchilar va xokazo);

5. Korxona mulkchilik shakli (masalan, aksiyadorlik korxonasi yoki xususiy korxona) kabilar kiradi.[3]

O'zbekiston Respublikasi milliy huquq tizimi ijtimoiy munosabatlarning o'zaro bir xil guruhlarini tartibga soluvchi alohida huquq sohalardan iborat. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ellikka yaqin huquq sohalari mavjudligi qayd etilmoqda. Mehnat huquqi-huquq sohasi hamda qonunchilik tarmog'i sifatida ichki elementlarning o'zaro bog'liqligi va yaxlitligi bilan diqqatga sazovordir. Huquq sohasi tizimi ushbu huquq sohasiga taalluqli huquq normalarni muayyan tartibda joylashtirilishidan iboratdir. Bunday tizimlashgan huquq institutlari, ya'ni sohaga nisbatan xususiyoq belgiga ega normalarni birlashtiravchi guruhdan iborat. Masalan, mehnat shartnomasi, dam olish vaqti, mehnatga haq to'lash va boshqalar huquq institutlaridir. Ayni paytda huquq institutlari o'z mazmun-mohiyatiga ko'ra umumiy va maxsus qismlarga bo'linadi. Umumiy qismida mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi umumiy (universal) normalar birlashgan.[4] Maxsus qismi esa konkret mehnat munosabatlarining u yoki bu turini (masalan, ish vaqti mehnat intizomi, mehnat muhofazasi va boshqalar) tartibga soladi.

O'zbekiston Respublikasi mehnat huquqi tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

a) mehnat huquqining prinsiplari;

b) mehnat huquqining manbalari;

v) ijtimoiy sherikchilik;

g) ishga joylashtirish va mehnat bozori;

d) mehnat shartnomasi;

e) ish vaqti;

j) dam olish vaqti;

z) mehnatga haq to'lash;

i) kafolatli va kompensatsiya to'lovlari;

k) mehnat intizomi;

l) mehnat muhofazasi;

m) moddiy javobgarlik;

n) ayrim toifadagi xodimlarga beriladigan qo'shimcha kafolatlar;

o) mehnat inzolari;

p) ayrim toifa xodimlar mehnat munosabatlarini tartibga solishning xususiyatlari;

q) mehnat qonunchiligiga amal qilishni tekshirish va nazorat qilish[5].

Mehnati huquqi fani tizimidan mehnat qonunchiligi tarmog'i tizimi farq qiladi va qonunchilik normalarining muayyan tartibda joylashtirilishini anglatadi. Mehnat huquqi tizimi deganda, mehnat huquqi normalarining ilmiy jihatdan asoslangan tarzda joylashish tartibi va klassifikatsiyasi tushuniladi. Bu tizim ikki qismga: umumiy va maxsus qismga bo'linadi. Umumiy qismida mehnat huquqi tushunchasi va predmeti, usullari, asosiy vazifalari, asosiy manba va tamoyillari, mehnat huquqining subyektlari, mehnatga oid huquqiy munosabatlar, xodimlar va ish beruvchilarning vakilligi, jamoa shartnomasi va kelishuvlari kabi institutlarga taalluqli huquqiy nomlar o'rganiladi. Maxsus qismida esa, mehnatga oid munosabatlarning alohida jihatlarini boshqaruvchi yoki ular bilan bogliq bo'lgan ijtimoiy munosabatlarning ayrim turlarini tartibga solish jarayonida paydo bo'lgan institutlar va o'ziga xos huquqiy normalar o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Mehnati bozorining joriy va istiqboldagi ehtiyojlarini hisobga olib ish o'rinlarini tashkil etish va kadrlar tayyorlash davlat buyurtmasini shakllantirish tartibi to'g'risida"gi qarori, 28.10.2017 yildagi 877-son

2. A.Inayatov O'zbekiston Respublikasining "Mehnati huquqi" Darslik - T.: Iqtisod va huquq dunyosi, 2002y.

3.Z.Qayumov "Mehnati huquqi" - Bakalavrlar uchun o'quv uslubiy majmua. GulDU. 2015y.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI

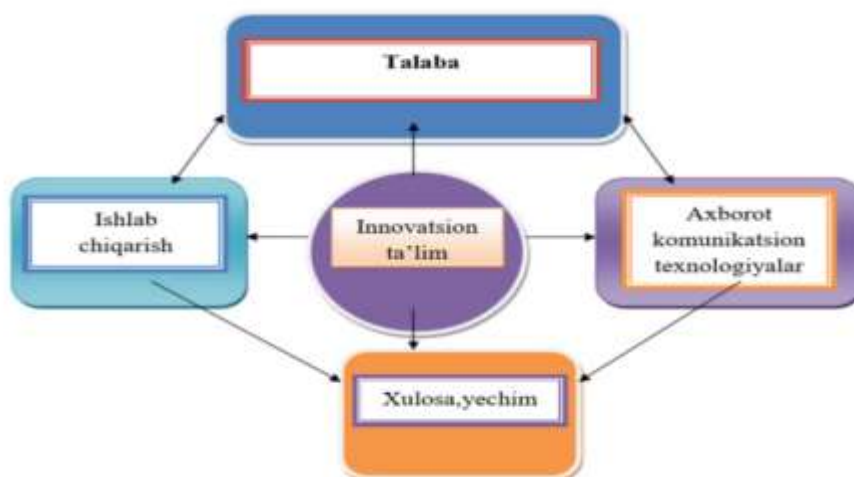
Nuraliyeva Kamola Isaqali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti (PhD) o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqola ta'lim va tarbiya, ta'lim va tarbiya jarayonining mazmuni va mohiyati, ta'limning inson hayotidagi ahamiyati, shaxsni kamol topishida ta'limning o'rnini yoritib berilgan. Ta'lim turlari, shaxsning aqliy rivojlanishi, ta'lim samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi haqida ma'lumot beradi. Ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni joriy qilish istiqbollari mohiyati va mazmunini yoritadi.

Kalit so'zlar: Tarbiya, ta'lim, xulq, shaxs, o'qituvchi, o'quvchi, jarayon, axloq, muloqot, harakat, innovatsiya, texnologiya, istiqbol, qadriyat.

Texnologiyaning jadal rivojlanishi jamiyatning turli sohalarini o'zgartirmoqda. Ta'lim ham bundan mustasno emas. Innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimlariga integratsiyalashuvi o'quvchilarning o'rganish, o'qituvchilarning ko'rsatmalari va muassasalar faoliyatini qayta shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotida tutgan roli. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Yangi tahrirdagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunni qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali yangi ta'lim turlari va ta'lim shakllarida samarali o'zgarishlar bo'ldi. Ma'lumki, uzluksizlik va uzviylik ta'lim tizimida, avvalo, jamiyatning ma'naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi, qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy taraqqiyotini takomillashtirish omili sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir inson o'z kasbiy tayyorgarligini, maxoratini kuchaytirish imkoniyati yaratiladi. Ta'limning barcha bosqichlariga oid umumiy pedagogik va didaktik vositalari, talaba (yoki o'quvchi)ning dasturiy bilim, tasavvur va ko'nikmalari asosida mustaqil ishlash samaradorligini takomillashtirish, ilmiy fikrlashga, o'quv faniga qiziqishini kuchaytirish, kasbiy bilimlarini chuqurlashtirish, nazariy va amaliy mashg'ulot mobaynida ularning faolligini oshirishdan iboratdir. Jaxon pedagogik tajribasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarining talaba (yoki o'quvchi)larni fanlarga qiziqitirishga, ularning mustaqil ishlashda faolliklarini oshirishga imkoniyati cheksiz ekanligini tasdiqlamoqda.

Ushbu pedagogik texnologiyalar asosida yondashuv talabalarning natijalarini yaxshilashi va faol ishtirok etishiga yordam beradi. Bundan tashqari, o'qituvchilarga bilim va ko'nikmalardagi bo'shliqlarni aniqlashda yordam beradi, ko'proq maqsadli dars rejalarini yaratish uchun tushuncha beradi. Texnologiyalar, ayniqsa, mavhum fikrlash yoki vizualizatsiyani talab qiladigan mavzularda foydalidir. Ular o'quvchilarga tushunchalarni amaliy o'rganishga imkon berish orqali o'rganishni yanada qiziqarli, esda qolarli va samarali qiladi. Moslashuvchan ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning faoliyatiga qarab o'quv yo'llarini dinamik ravishda sozlash orqali o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun mo'ljallangan. Ushbu tizimlar ma'lumotlar tahlilidan o'tish jarayonini kuzatish va individual ta'lim uslublari va ehtiyojlariga mos ravishda dars qiyinligini, o'qitish usullarini yoki hatto o'quv dasturini avtomatik ravishda o'zgartirish uchun foydalanadi. Bu yondashuv hech bir talaba ortda qolmasligini ta'minlaydi, chunki adaptiv tizimlar qiyinchilikka uchragan talabalarni aniqlashi va kerak bo'lganda qo'shimcha manbalar yoki yordam ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, moslashuvchan ta'lim platformalari o'qituvchilarga real vaqt rejimida o'quvchilarning taraqqiyotini kuzatish imkonini beradi, bu esa yanada samarali aralashuvlar va qo'llab-quvvatlash imkonini beradi. Pedagogik texnologiyalar ta'limni yanada qulay va moslashuvchan qilishda muhim rol o'ynaydi. Pedagogik texnologiyalar talabalar va o'qituvchilarga o'quv materiallaridan istalgan vaqtda va istalgan joyda foydalanish imkonini beradi. Pedagogik texnologiyalar, shuningdek, talabalar o'rtasida yaxshiroq hamkorlik qilish imkonini beradi, bu esa hatto an'anaviy sinf muhitidan tashqarida ham guruh loyihalari va interaktiv munozaralarni amalga oshirish imkonini beradi. Pedagogik texnologiyalar yordamida ta'lim yanada moslashuvchan bo'lib, o'quv resurslariga kirishni cheklovchi jismoniy to'siqlarni yo'q qiladi va hamkorlikdagi o'quv muhitini osonlashtiradi. Katta imkoniyatlarga qaramay, innovatsion texnologiyalarni ta'limga integratsiyalash o'z muammolaridan holi emas. Asosiy tashvishlardan biri bu raqamli tafovut. Barcha talabalar ushbu innovatsiyalar uchun zarur bo'lgan texnologiyadan teng foydalanish imkoniyatiga ega emas, bu esa ta'limdagi tengsizliklarni kuchaytirishi mumkin. Texnologiyalarga asoslangan ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun qurilmalarga teng huquqli kirishni, ishonchli internet ulanishlarini va raqamli savodxonlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar malakasini oshirish yana bir muhim omildir. Innovatsion texnologiyalardan muvaffaqiyatli foydalanish pedagoglarning ularni o'z sinflariga samarali integratsiyalash qobiliyatiga bog'liq. Maktablar va hukumatlar o'qituvchilarga ta'lim natijalarini yaxshilash uchun texnologiyadan foydalanishda malakali bo'lishlariga yordam berish uchun kasbiy rivojlanish dasturlariga sarmoya kiritishlari kerak.

Agar o'ylangan holda tatbiq etilsa, texnologiyaning ta'limga integratsiyalashuvi yanada inklyuziv, samarali va samarali ta'lim tizimiga olib kelishi mumkin. Raqamli asrda rivojlanishda davom etar ekanmiz, texnologiyaga asoslangan ta'lim tizimining istiqbollari kelajak avlodlarni zamonaviy dunyoning qiyinchiliklari va imkoniyatlariga tayyorlash uchun katta xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oliy ta'limda faol va interaktiv ta'lim texnologiyalari (darslarni o'tkazish shakllari): darslik / komp. T.G. Muxin. - Nijniy Novgorod: NNGASU, 2013.
2. Gushchin Yu.V. Oliy ta'limda interfaol o'qitish usullari // "Dubna" Xalqaro tabiat, jamiyat va inson universitetining psixologik jurnali, 2012.
3. Zaxarova, I.G. Ta'limda axborot texnologiyalari: oliy ta'lim uchun darslik. darslik muassasalar / I.G. Zaxarov. - M.: "Akademiya", 2008.,
4. Kovalenko E.M. Ta'limdagi interaktiv texnologiyalar va elektron ta'lim elementlari // Ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida interaktiv ta'limning zamonaviy tizimi. Ilmiy-metodik konferensiya materiallari; Janubiy Federal Universiteti). - Rostov-na-Donu: Janubiy federal universiteti nashriyoti.
5. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: darslik / mualliflar jamoasi; ed. Bordovskoy N.V. - 2-nashr, o'chirilgan - M.: KNORUS, 2011

BOSHLANG'ICH PROFESSIONAL TA'LIMDA O'QUVCHILARNING TA'LIM NATIJALARINI BAHOLASH

Nazarov Usmon Islomovich

Romitan tuman, 1-son kasb -hunar maktabi direktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich professional ta'limda o'quvchilarning o'quv predmetlarni o'zlashtirish darajalarini mehnat bozorining rivojlanishi tendensiyalarini inobatga olgan holda ta'lim natijalari baholash haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, boshlang'ich professional ta'lim, kasbiy standartlar, ta'lim mazmunini o'zlashtirganlik darajasi, kasbiy –amaliy harakatlar, obyektiv baholash.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019-yil 6-sentyabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5812-son Farmoni bilan uzluksiz professional ta'lim tizimi joriy qilindi. Mazkur farmonda belgilangan vazifalarga muvofiq tashkil etilgan kasb-hunar maktablari, kollejlar va texnikumlarda yangi professional ta'lim dasturlari amaliyotga tatbiq etilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, mamlakatimizda professional ta'lim tizimidagi tub islohotlarning izchil amalga oshirilishi kasbiy ta'lim va kasbga o'qitish tizimining taraqqiyotini, ushbu tizim taraqqiyoti esa o'z navbatida iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotni jadallashtiradi. Demak, professional ta'lim jarayonidan kutilayotgan ta'lim natijalari (Learning Outcomes) ta'lim sifati va samaradorligini belgilaydi desak xato qilmagan bo'lamiz, ta'lim natijasi (Learning Outcomes) esa o'quvchining ta'lim mazmunini o'zlashtirganlik darajasi bilan bog'liqdir, ushbu o'rinda professional ta'limda maxsus fan o'qituvchisi, ishlab chiqarish ta'limi ustasi va o'quvchi professional ta'lim standartlari va ta'lim dasturlarini bajarish baraborida o'z oldilariga muayyan maqsadlarini qo'yadi va shu maqsadga erishish uchun harakat qiladi, qachonki maxsus fan o'qituvchisi va ishlab chiqarish ta'limi ustasi o'quvchilarning maqsadlari kesishgan nuqtada ta'lim natijasi samarali bo'ladi, lekin masalaning boshqa tamoni bor, ya'ni ta'lim natijasi (Learning Outcomes) har doim subyektiv va individual xarakterga ega bo'lgan, chunki ta'lim mazmunining o'zlashtirish qiyinchiliklari va quvonchlarini faqatgina o'quvchi his qiladi, aynan ushbu jarayonda maxsus fan o'qituvchisi va ishlab chiqarish ta'limi ustasi o'quvchining motivlari, his-tuyg'ulari, intilish va qiziqishlariga ta'sir qila oladigan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Maxsus fan o'qituvchisi va ishlab chiqarish ta'limi ustasi ta'lim natijasi (Learning Outcomes)ni tez-tez tekshirib, o'quvchilarni o'quv materiallarini o'zlashtirganlik darajalaridan ogoh qilib turadi, o'quvchilar esa o'z yutuq va kamchiliklarini anglab, yutuqlarini ko'paytirishga, kamchiliklarini bartaraf etishga intiladi, bu esa o'z navbatida ta'limning subyektiv qimmatini oshiradi, binobarin, o'quvchi uchun ta'lim jarayoning shaxsiy ahamiyati oshadi, ya'ni o'quvchilar ta'lim olish va o'rganishning zaruriyligini ta'lim jarayonining haqiqiy subyektiga aylangan paytda anglab yetadilar.

Respublikamizda xalqaro dasturlar asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalarni egallaganlik darajalarini sertifikatlash, o'quvchilarda umummadaniy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Shuningdek, kompetensiyalarni obyektiv baholash orqali o'quvchilarning kelajakda bajaradigan kasbiy –amaliy harakatlarini rejalashtirish va shu asosda ularning kasbiy kompetentligini baholash mezonlarini ishlab chiqishni dolzarblashtirmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) o'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro reytinga kirishini inobatga olgan holda professional ta'limda o'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholashda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim.

Jumladan:

-bahoning didaktik imkoniyatlarini nazariy-amaliy jihatdan asoslash, mavjud yondashuvlarni tahlil qilish va o'quvchilarda kompetensiyalarning rivojlanishiga qo'yiladigan talablarni aniqlash;

-bahoning pedagogik-psixologik hamda ijtimoiy imkoniyatlarini ochish va baho vositasida o'quvchilarda kompetensiyalarni rivojlantirish yo'nalish-larini belgilash;

-obyektiv baholash orqali o'quvchilarning kelajakda bajaradigan kasbiy -amaliy harakatlarini rejalashtirish va shu asosda ularning kompetensiyalarni egallaganlik darajalarini baholash mezonlarini ishlab chiqish;

-axborot texnologiyalari muhitida o'quvchilarda umummadaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida ularning yashirin imkoniyat-larini ochish asosida baholash mexanizmlarini takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentyabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-sonli Farmoni.

2. Mejdunarodnaya standartnaya klassifikatsiya obrazovaniya MSKO-2011. International Standard Classification of Education ISCED-2011.

3. Chuchalin A. I., Muratova Ye. A., Yepixin A. V. Proyektirovaniye i otsenivaniye rezultatov obucheniya inzhenernykh obrazovatelnykh programm // Injenernoye obrazovaniye. 2012. – № 11. – S. 30-35.

4. Smirnova, J. V., Krasikova O. G. Sovremennye sredstva i texnologii otsenivaniya rezultatov obucheniya. Vestnik Mininskogo universiteta. 2018. – Tom 6, № 3. – S. 23-30.

BOSHLANG'ICH PROFESSIONAL TA'LIMDA TA'LIM MAZMUNINI TRANSFORMATSIYALASH

Nazarov Usmon Islomovich

Romitan tuman,1-son kasb -hunar maktabi direktori

Ro'ziyev Farhod Jo'rayevich

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich professional ta'limda ta'lim mazmunini xalqaro mehnat bozori va milliy malaka tizim talablari asosida transformatsiyalash haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Трансформация, mehnat bozori, boshlang'ich professional ta'lim, kasbiy standartlar, ta'lim mazmunini, ta'lim jarayoni, bilim, ko'nikma, malaka, faoliyat usullari, kasbiy – amaliy harakatlar.

O'zbekistonda boshlang'ich professional ta'lim muassasalaridagi o'quv-tarbiya jarayoniga ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini samarali joriy etish orqali o'quvchilarning mehnat bozori talablari doirasida hamda mazmun va sifat jihatidan xalqaro talablarga javob beradigan o'quv rejalari va dasturlariga muvofiq ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida o'quvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malaka va kompetensiyalarini baholovchi ko'rsatkichlarga ilmiy asoslangan tizimni yaratish ehtiyojini vujudga keltirdi. Jumladan:

-Boshlang'ich professional ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va ishlab chiqarishning zamonaviy tendensiyalarini inobatga olish, boshlang'ich professional ta'lim mazmunini transformatsiyalashning muhim sharti sifatida namoyon bo'ldi;

-Mahallaiy va xalqaro mehnat bozorida tub o'zgarishlar boshlang'ich professional ta'lim mazmunida o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan bir qatorda tegishli kompetensiyalarga ega bo'lishi ta'minlash;

-Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning jadallashuvi, globallashtirish, axborot texnologiyalar va sanoatning jadal rivojlanishi raqobatbardosh kichik mutaxassislarni tayyorlashni ehtiyojini vujudga keltirdi bu esa o'z navbatida boshlang'ich professional ta'limni xalqaro talablar darajasida transformatsiyalash zaruriyatini keltirib chiqardi.

-Mehnat munosabatlarining bozor iqtisodiyoti qonunlariga moslashtirilishi boshlang'ich professional ta'lim mazmuni o'zgartirish va o'quvchilarda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishni ustivor vazifa sifatida qarash imkonichtini jadallashtiridi.

Ta'lim mazmuni - fanning hozirgi holatiga mos keladigan bilimlar, ko'nikmalar yig'indisi bo'lib, o'quv jarayoniga jalb qilingan shaxslarning bilim, ko'nikma, malakasiga aylanishi uchun fanlarning umumiy asoslariga pedagogik jihatdan qayta ishlangan holda kiritiladi. Jamiyatimizdagi o'zgarishlar sharoitida pedagogika bir vaqtning o'zida butun jamiyat manfaatlariga javob beradigan va shu bilan birga har bir shaxsning qobiliyat va iste'dodini jadal rivojlantirishga qaratilgan ta'lim mazmunini shakllantiradi. Ta'lim mazmuni fanga mos keladigan dastur uchun foydali bo'lgan davlat ta'lim standarti hujjatlarida mustahkamlanadi. "Ta'lim mazmuni" – ta'lim jarayonining o'quvchini rivojlantirish va tarbiyalash maqsadida ma'lumot mazmunidan tanlanib, ta'lim jarayoniga olib kirilgan bilim, ko'nikma, malaka, faoliyat usullari hamda tabiat, jamiyat tafakkur hodisalarini emotsional baholashga doir munosabatlardir.

Ta'lim mazmuni quyidagi komponentlardan tashkil topadi:

O'quv materiali – ma'lumot mazmunini moddiylashtirishning eng oxirgi darajasi sanaladi. U ta'lim boshlanguncha turli normativ loyihalar – o'quv dasturi, o'quv darsligi, tarkibida tayyor holda bo'ladi.

O'quv elementi – o'quv materiali tarkiban o'quv elementlaridan iborat. O'quv elementi – o'quv materialining didaktik ishlov berilgan eng kichik birligidir.

O'quv savoli – Javobi ta'lim mazmunida berilgan so'roq o'quv savolidir.

O'quv topshiriqlari – Topshiriqlar moddiy va ma'naviy boyliklarni anglash, boyitish vositasi sanaladi.

Ta'lim mazmuni jamiyatning umumehtiyojlaridan kelib chiqib, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, huquqiy, madaniy, diniy va fan texnika sohalaridagi rivojlanish an'analarini o'zida aks ettiruvchi ma'lumotlar yig'indisidir. Ta'lim mazmuni jamiyat taraqqiyotining ehtiyojlariga mutanosib ravishda takomillashtirilib, yangilanib boriladi.

Hozirgi vaqtgacha ta'lim mazmunini loyihalash tizimli-faoliyatli yondashuvga asoslangan bo'lsa, boshlang'ich professional ta'lim jarayonining maqsadini o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish tarzidan o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan kompetensiyalarni kompetentli-faoliyatli yondashuvga asoslanishdan kelib chiqqan holda belgilash talab etiladi. Chunki boshlang'ich professional ta'lim jarayonining mohiyati o'quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki o'quv predmetlari bo'yicha asosan bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat bo'lib qolmoqda. Bunday reproduktiv tarzda o'zlashtirilgan ma'lumotlar o'quvchining kasbiy-amaliy faoliyat tajribasini rivojlantirishga yetarlicha imkon bermaydi. Oqibatda o'quvchilarda juda ko'p axborotlarning behuda jamg'arilayotganligi, ta'limning samarasi past bo'lishi va uning real voqelikka mos kelmasligi kabi tafovutlar ko'zga tashlanmoqda. Boshlang'ich professional ta'limning maqsadini bunday tarzda belgilash o'quvchining faolligini cheklab qo'yadi. Shuni alohida e'tiborga olish kerakki, boshlang'ich professional ta'lim mazmunining asosiy vazifasi bitiruvchilarning mahalliy va xalqaro mehnat bozoriga kelajak ko'nikmalarni egallagan holda kirib borishi ta'minlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xutorskoy A.V. O'qitish shakllari va usullari // "Didaktika va zamonaviy o'qitish metodlari" bo'yicha amaliy seminar. Sankt-Peterburg: 2004.

2. Kutepova L.I. Didakticheskiye usloviya formirovaniya professio-nal'nykh kompetensiy // Sovremennyye tendensii razvitiya tekhnologo-ekonomicheskogo obrazovaniya. – Nijniy Novgorod, 2014. – S. 32-39.

3. Safarova R va boshqalar. "O'quv predmetlari mazmunini aniqlovchi asosiy parametrlar". Toshkent. Fan va texnologiya. 2011-yil.

4. Zagvyazinskiy V.I. Ta'lim nazariyasi: zamonaviy talqin. M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2001.

INDIVIDUAL YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Omonova Muxlisa Do'stnazar qizi

Alfraganus nodavlat oliy ta'lim tashkiloti Pedagogika-psixologiya kafedrası dotsenti

Ergasheva Mohinur Komil qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi magistratura
bosqichi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada individual yondashuv asosida talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish metodikasi o'rganiladi. Talabalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'z-o'zini anglash, maqsadlarni belgilash va ularni amalga oshirish jarayonlari batafsil keltiriladi. Metodikalar, shuningdek, ta'lim jarayonida talabalarni faol ishtirok etishga rag'batlantiradi. Maqola, o'z-o'zini rivojlantirishning nazariy asoslari bilan birga amaliy tavsiyalarni ham taqdim etadi, bu esa talabalar uchun shaxsiy o'sish va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Kalit so'zlar: Individual yondashuv, o'z-o'zini rivojlantirish, talabalar, ta'lim shaxsiy-
lashtirish, maqsadlar, o'zini anglash, metodikalar, faol ishtirok, rivojlanish, o'z-o'zini baholash,
qobiliyatlar, motivatsiya, pedagogika, o'qitish strategiyalari.

O'z-o'zini rivojlantirish, talabalarning shaxsiy va professional o'sishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Individual yondashuv, har bir talabani alohida ko'rib chiqish va uning xususiyatlariga mos ravishda rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish orqali, o'z-o'zini rivojlantirish jarayonini samarali amalga oshirishga yordam beradi. Maqola davomida individual yondashuv, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish metodikasi va uning natijalari o'rganiladi.

Individual yondashuv - bu ta'lim jarayonida har bir talabaning ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga mos ravishda tayyorlangan usullardir. Bu yondashuv, talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini kuchaytirish, o'z-o'zini taqdim etish va o'z maqsadlariga erishish imkoniyatini oshiradi. Individual yondashuvning asosiy tamoyillari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Shaxsiylashtirish: Har bir talabaga individual ravishda yondashish, uning qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish.

2. Moslashuvchanlik: Ta'lim jarayonini talabalar ehtiyojlariga mos ravishda o'zgartirish.

3. O'z-o'zini boshqarish: Talabalarni o'z rivojlanish jarayonida faol ishtirok etishga rag'batlantirish.

O'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalari - bu shaxsning o'z ustida ishlash, o'zini baholash, maqsadlar belgilash va ularga erishish qobiliyatidir. Bu ko'nikmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-O'zini anglash: O'z kuchli va zaif tomonlarini tushunish.

-Ma'lumot to'plash: O'zini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni izlash.

-O'z maqsadlarini belgilash: O'z-o'zini rivojlantirish jarayonida maqsadlar qo'yish va ularga erishish yo'llarini belgilash.

O'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish uchun bir qator metodikalar mavjud:

1. Rejalashtirish: Talabalar o'z maqsadlarini va rivojlanish yo'nalishlarini rejalashtirishlari zarur.

2. Kuzatuv: O'z-o'zini rivojlantirish jarayonida o'zgarishlarni kuzatish va tahlil qilish.

3. O'z-o'zini baholash: O'z yutuqlarini va qiyinchiliklarini baholash, bu orqali rivojlanish strategiyalarini tuzish.

O'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish uchun individual yondashuv, talabalar uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Bu yondashuv, talabalarni o'z maqsadlariga erishishda va shaxsiy o'sishlarini ta'minlashda yordam beradi. Individual yondashuv asosida talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish, ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi va talabalar uchun shaxsiy o'sish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalari, talabalar uchun kelajakdagi muvaffaqiyatlarining asosini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-oktabrdagi “Mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari muhokamasi” bo‘yicha videoselektor yig‘ilishidagi nutqi.
2. Толипов Ў.Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммехнат ва касбий кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари: Пед. фан. докт... дисс.—Т.: 2004. - 314 б.
3. Ахтариёва Р. Ф. Здоровый образ жизни как элемент профессиональной культуры педагогапредметника // Вестник Челябинского ГПУ №8. 2013 г. с.9-4. Багнетова Е.А. Профессиональные риски педагогической среды // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 1 (часть 1) – С. 27-31.
5. Камолова, А. О. (2024). Ислом дини таълимотида таълим-тарбия масалаларининг педагогик фаолиятдаги амали ахамияти. // Results of National Scientific Research International Journal, 3(1), 201-20

THE ROLE OF GAMIFICATION TO DEVELOP STUDENTS' LEXICAL COMPETENCE IN THE ENGLISH LANGUAGE

Otabayev Muzaffar Ne'matullayevich

Namangan davlat universiteti stajyor-o‘qituvchisi

Abstract: This article explores the role of gamification in enhancing lexical competence among students learning English as a foreign language. By integrating game-like elements into language education, educators can create engaging and motivating environments that facilitate vocabulary acquisition. The study reviews existing literature on gamification in language learning, identifies effective practices, and presents a framework for implementation.

Keywords: Gamification, Lexical Competence, Vocabulary Acquisition, English Language Learning, Educational Games

The acquisition of lexical competence is crucial for mastering any language, including English. Lexical competence encompasses knowledge of words, their meanings, and how to use them in context. Traditional teaching methods often fall short in engaging students and promoting active vocabulary usage. Gamification-integrating game design elements into educational contexts-has emerged as a promising approach to enhance language learning. This article examines how gamification can effectively develop students' lexical competence in English, presenting methodologies and practical applications that educators can adopt.

Gamification refers to the integration of game design elements and principles into non-game contexts, such as education, to enhance engagement and motivation. In the realm of teaching English vocabulary, gamification is particularly useful because it transforms the learning experience into an interactive and enjoyable process. By incorporating elements like points, badges, leaderboards, and challenges, educators can create a competitive yet supportive environment that encourages students to actively participate in their learning. This approach not only makes vocabulary acquisition more dynamic but also fosters a sense of achievement and progress. Furthermore, gamified activities often promote collaboration among students, enhancing communication skills and reinforcing the practical use of vocabulary in real-life contexts. Overall, gamification serves as a powerful tool to make vocabulary learning more effective and engaging, ultimately leading to improved retention and usage of new words.

Research indicates that gamification significantly impacts vocabulary learning. Deterding et al. highlight that game mechanics enhance student motivation and engagement, which are critical for effective language acquisition.[1] A study by Hamari et al. demonstrated that gamified learning environments led to improved vocabulary retention among students.[2] Furthermore, the use of digital games in language education has been shown to provide authentic contexts for vocabulary use,

promoting deeper understanding. [3] These findings underscore the effectiveness of gamification in developing lexical competence.

This study utilized a mixed-methods approach, combining quantitative surveys and qualitative interviews. A questionnaire was administered to English language teachers to assess their perceptions of gamification in vocabulary teaching. Additionally, focus group discussions were conducted with students to gather insights into their experiences with gamified learning activities. Data were analyzed to identify trends and effective practices in using gamification to enhance lexical competence.

Research Objectives

1. To investigate the impact of gamification on students' lexical competence in English.
2. To identify effective gamified practices for vocabulary acquisition.
3. To explore students' perceptions of gamification in language learning.
4. To develop a framework for implementing gamification in vocabulary teaching.

References

1. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From Game Design Elements to Gamefulness: defining "Gamification". In Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments (pp. 9-15).
2. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, A. (2016). Does Gamification Work? –A Literature Review of Empirical Studies on Gamification. In 2014 47th Hawaii international conference on system sciences (pp. 3025-3034).
3. Gee, J. P. (2003). What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. Computers in Human Behavior, 19(1), 199-205.

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИТ-СПЕЦИАЛИСТОВ

Первухина Наталья Валентиновна

Новосибирский химико-технологический колледж
им. Д.И.Менделеева Преподаватель

Аннотация: В настоящее время существование в мире IT технологий без знаний английского языка невозможно, также как немыслимо представить современный мир без компьютерных технологий. Для того, что быть востребованным специалистом в IT сфере, требуется владение английским языком на профессиональном уровне. В современном мире мы не можем представить образованного человека без знания иностранного языка, а профессиональная иноязычная компетенция стала ключевой при поиске работы.

Ключевые слова: английский язык для специальных целей, IT технологии, Content and language integrated learning, Team teaching

Язык специальности является важным компонентом профессиональной компетенции специалиста. В современном мире мы не можем представить образованного человека без знания иностранного языка, а профессиональная иноязычная компетенция стала ключевой при поиске работы. Глубокое и всестороннее знание иностранного языка, знание и умение правильно использовать специальную терминологию, а также знание современного состояния области профессиональной деятельности являются основными требованиями, которые предъявляются будущему специалисту.

Английский язык для специальных целей (АСЦ) является основной составляющей изучения языка при подготовке квалифицированных специалистов по различным направлениям. Существует ряд исследований по данной теме, разрабатываются специальные методы обучения в этой области, выпускаются учебники. К сожалению, большинство исследований ESP (English for Specific Purposes) проводятся зарубежными учеными. [1]

Уровень английского языка у российского выпускника часто недостаточен для соответствия требованиям профессии. Преподаватель, как правило, плохо оснащен

современными материалами по АСЦ. Он ведет занятия, опираясь на метод грамматически правильного перевода. Все, что можно перечислить – это чтение, перевод и проверка домашнего задания. Большая же часть АСЦ посвящена бизнес-английскому и не затрагивает другие области профессиональной деятельности будущих специалистов. [1]

Для преподавателей дисциплины «Иностранный язык в профессиональной деятельности» незаменимым помощником являются учебники Career Paths - ESP English for Specific Purposes (ESP) издательства Express Publishing. Эти книги предназначены для специалистов и студентов колледжей, чтобы помочь им развить языковые навыки, необходимые для достижения успеха в профессиональной деятельности. Учебник «Career Paths: Software Engineering» - лексическое пособие для программистов, которые хотят улучшить свои навыки общения на английском языке в профессиональной деятельности. Пособие объединяет специализированную лексику и контекст, специфичные для конкретной профессии, и предлагает пошаговые инструкции, которые погружают студентов в четыре ключевых языковых компонента: чтение, аудирование, говорение и письмо. Охватывает широкий спектр таких тем, как разработка программного обеспечения, тестирование программного обеспечения, пользовательский интерфейс, моделирование, варианты карьеры и др.

В настоящее время существование в мире IT технологий без знаний английского языка невозможно, также как немыслимо представить современный мир без компьютерных технологий. Для того, что быть востребованным специалистом в IT сфере, требуется владение английским языком на профессиональном уровне. Языки программирования строятся на использовании команд на английском языке, а многие программы не имеют русифицированного интерфейса. [5]

Преподавателю английского языка, работающему со студентами специальности «Информационные системы и программирование», необходимо владеть разнообразной, подчас сложной и постоянно обновляющейся информацией, так как особенно быстро этот процесс происходит в сфере IT-технологий. Для этого преподавателю необходимо регулярно изучать специальную литературу, отслеживая новые тенденции в профессиональной сфере и используя зарубежный опыт.

Обучение английскому языку для неязыковых направлений должно решать две основные задачи: углубление знания технических аспектов профессиональной направленности и развитие умений и навыков общения на английском языке, в том числе с употреблением узкоспециализированной терминологии, присущей данной сфере деятельности.

В преподавании ESP выделяют три формата: отдельный учебный курс (Stand-alone EAP), дополнительный курс (Adjunct EAP), командное обучение (Team teaching). Оптимальным вариантом для преподавателя является дополнительный курс (Adjunct EAP). Данный формат профильно-ориентированной подготовки дублирует материалы курса специализации на русском языке. Обучение происходит на основе метода CLIL (Content and language integrated learning). [3] Преподаватель английского находится в постоянном контакте с преподавателями спецдисциплин. Студенты также вовлекаются в этот процесс: составляют терминологический словарь, куда записывают термины на английском, встречающиеся им в процессе изучения спецдисциплин. Впоследствии терминология анализируется на уроках английского, рассматриваются случаи употребления в различных контекстных ситуациях.

Освоение терминологического минимума при чтении специальных текстов на изучаемом языке является важной частью изучения иностранного языка для специальных целей. При этом терминологический минимум, необходимый для работы со специальными текстами IT-сферы является одним из наиболее важных аспектов в изучении ESP. Умение употреблять терминологический минимум в целях чтения и получения информации из специальных текстов, позволяет слушателям расширить свой кругозор.

Последние 10 лет наблюдается возрастание количества терминов, которые понятны только специалистам конкретной области. Число этих терминов превышает десятки тысяч слов. Однако вместе с приростом терминов происходит и процесс вывода из активного словаря

IT-специалистов устаревших слов, что обусловлено переходом к новым технологиям и использование нового оборудования. Например, слово дискета или флоппи-диск считается устаревшим в IT-словарях по причине выхода дискет из эксплуатации. [7] При возникновении трудностей с пониманием значения профтерминов студенты обращаются к профессиональным словарям: Techterms; English4it и др. Для профессионального роста важно обращаться к первоисточникам, которые издаются на английском языке, ведь перевод иногда может нести неточности.

В наше время интернет стал лучшим местом для поиска информационных ресурсов. Чтение статей и блогов, а также прослушивание подкастов на английском языке – все это помогает быть в курсе происходящего в IT. В море информации, переполненном информационным потоком, очень полезно иметь такие каналы, которые быстро актуализируют новости и предоставляют сжатую информацию.

Английский язык для специальных целей предполагает, что методика преподавания подчиняется конкретным лингвистическим и коммуникативным потребностям слушателей с упором на профессиональную тематику. А обучение является сложным процессом, требующим постановки новых задач, разработки новых научных подходов к обучению и поиска свежих идей. [1] Преимущество в обучении иностранным языкам формирует познавательную и творческую личность, которая сможет свободно общаться на иностранном языке в рамках профессиональной межкультурной коммуникации.

Список использованной литературы:

1. Волегова Е. А. – К вопросу об английском языке для профессиональных целей в неязыковом вузе. - https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/65292/1/978-5-7996-2463-7_2018-03.pdf
2. Година Д. Х., Яковлева Г. П., Ярославская И. И. – Английский для специальных целей как мотивационный стимул овладения знаниями студентами неязыкового вуза. - <https://cyberleninka.ru/article/n/angliyskiy-dlya-spetsialnyh-tseley-kak-motivatsionnyy-stimul-ovladieniya-znaniyami-studentami-neyazykovogo-vuza>
3. Европейская система уровней владения иностранным языком. - https://mipt.ru/education/chair/foreign_languages/articles/european_levels.php
4. Сарсенбаева А. С., Кулахметова М. С. – Английский язык для специальных целей: необходимость оценки. - <https://cyberleninka.ru/article/n/angliyskiy-yazyk-dlya-spetsialnyh-tseley-neobhodimost-otsenki>
5. Стоянова Д. - Разработка курсов английского языка для специальных целей (ESP): принципы и особенности, 2021.
6. Шахмарова Р.Р. – Непрерывное образование - основа развития личности в современном обществе. <https://cyberleninka.ru/article/n/nepreryvnoe-obrazovanie-osnova-razvitiya-lichnosti-v-sovremennom-obschestve>
7. Юкласов К.А. - Современная терминология области информационных технологий. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-terminologiya-oblasti-informatsionnyh-tehnologiy>
8. Лучшие термины и определения программирования для начинающих - <https://hackr.io/blog/programming-terms-definitions-for-beginners>
9. Популярные IT-термины простыми словами - <https://gb.ru/posts/populyarnye-it-terminy-prostymi-slovami>

EXPLORING THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Pervukhina V. Natalia, Yudina V. Lilia

Novosibirsk Chemical Engineering College named after D.I. Mendeleev, teachers

Abstract. Rapid development of digital technologies and artificial intelligence (AI) has become more relevant and significant. Many language teachers agree that the future of language

teaching relates to the latest technologies and the revolution in the field of ICTs. Vocational education and training is inextricably linked with the development of new technologies and the computing power of intelligent machines. Previously, educational materials selection was time-consuming and required significant time and resource costs. However, using ChatGPT can simplify and accelerate the process. Teachers get the opportunity to develop materials effectively and reliably, which allows to focus on more significant aspects, such as planning classes and training. In addition, educational materials created with ChatGPT may be more specific and targeted. The article reveals the potential growth of ChatGPT and other neural networks in teaching foreign languages.

Key words: neural networks, artificial intelligence (AI), ChatGPT, tools for learning languages, develop educational content.

The term "neural networks" can definitely become one of the most popular words nowadays. Neural networks are capable of processing huge amounts of information and extracting patterns, which makes them ideal tools for learning languages. Neural networks are versatile. The most popular service is chatbot that can answer questions and check assignments. By analyzing the history of user actions, the educational platform can offer personalized content that corresponds to the current level of knowledge.

Modern methods of teaching English using neural networks offer unique opportunities for both teachers and students. With the help of a neural network, you can create educational content. Artificial intelligence analyzes the uploaded material and then offers exercises in different formats depending on the topic and structure. These can be quizzes, crosswords, questions, interactive diagrams. [1]

Most students do not have the opportunity to use the language they are learning outside the classroom, there is no opportunity to communicate with native speakers. Students often receive only artificial language practices that do not correspond to the daily use of the English language. Since the neural network perfectly simulates human interactions, students can easily initiate authentic conversations with a chatbot. The Speak language-learning app is able to provide students with a live communication experience that cannot be distinguished from communicating with a native speaker. Applications like these can raise students' awareness of the pronunciation and phonology of the English language. Blender and GPT-3.5 interactive chatbots are able to respond adequately to a student in free mock up. [7]

In educational applications, AI technologies are used not only to personalize content and communicate with chatbots. For example, in language learning applications Duolingo, artificial intelligence allows you to recognize the student's speech. The algorithm analyzes grammar patterns, vocabulary and pronunciation and, in case of errors, corrects them. With the help of AI, you can also create an educational video. For example, the Synthesys service specializes in this. Memrise app's technology allows you to find out how a real-world object is called in the language being studied. To find out the translation of the word "keyboard" into English, you need to point the smartphone camera at the keyboard, and the application will give you an answer.

One of the most popular neural networks, ChatGPT suits best for learning a language – because of its wide functionality. The GPT neural network is a multi-modal language model of "deep learning". It is able to learn from its own mistakes and is constantly being upgraded.

Developing educational materials is one of the applications of ChatGPT technology. Until recently, this process was time-consuming and sometimes inefficient. However, using ChatGPT, teachers have the opportunity to develop materials quickly and efficiently, which saves time and allows them to focus on more important aspects of the educational process. [4] This technology is capable of developing content based on specific topics for a specific audience. This helps to increase the effectiveness of education and improve the level of education in general.

ChatGPT technology can be used to generate various types of tests, including MCQs, tests on matching and with open answers. Automated knowledge verification systems based on neural networks can provide a quick and objective assessment of academic performance. Teachers can develop tests for ESP courses.

ChatGPT can be a great peer and can communicate in several languages, but it was originally designed for an English-speaking audience. Artificial intelligence can imitate an English-speaking peer and maintain a talk on any topic, which is a wonderful way of practicing conversation skills. [5] The chatbot can provide various exercises to practice writing, reading, speaking and listening skills. In addition, the neural network can provide theoretical materials on various sections of English, from translation to explaining the English grammar rules.

The most useful function of the neural network is the possibility of endless generation of texts, phrases and collections. Especially if a specific purpose is required: biotechnology, information systems or environmental engineering.

One of the main problems that often arise when studying remotely and taking online courses is the lack of feedback from teachers. The intelligent assistants created on the basis of Chat GPT are able to solve this problem by providing students with the necessary support and feedback. [2] It should also be noted that intelligent assistants are available to students at any time of the day, which gives them the opportunity to work on assignments and study at a convenient time for them.

The capabilities of this neural network and its accessibility to students have caused concern in the academic community due to the high probability of the phenomenon of academic GPT dishonesty. [3] As an example, writing a thesis by a student of one of the Russian universities with the help of a neural network. The student's job was only correct requests. As a result, the degree work is done with its uniqueness of 12% higher than the norm.

ChatGPT can be extremely valuable in learning English. However, it also has its drawbacks. Obviously, a neural network cannot fully replace an English teacher. An incorrectly phrased question may lead to a wrong response, or ChatGPT may generate and output incorrect information. Neural networks are imperfect and unable to replace a teacher. AI introduction to the curriculum should complement and enhance the learning process, rather than replace it. [6]

Thus, neural networks provide a wide range of tools and opportunities for introducing new forms of learning that can significantly improve the effectiveness of the educational process and help students achieve better results.

List of used literature:

1. Абдуллаева, Г. Г. К. Система управления процессом образования [Электронный ресурс] / Абдуллаева Гюльчин Гюльгусейн Кызы, Алышзаде Нигяр Октай Кызы. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29676073> (дата обращения: 23.10.2024).
2. Вай Ян Мин. Применение нейронных сетей для контроля и прогнозирования результатов учебного процесса в вузе [Электронный ресурс] / ВайЯн Мин. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=32532190> (дата обращения: 21.10.2024).
3. Гаркуша Н. С. Педагогические возможности ChatGPT для развития когнитивной активности студентов // Профессиональное образование и рынок труда. 2023.
4. Мазурок, Т. Л. Синергетическая модель индивидуализированного управления обучением [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17874409> (дата обращения: 19.10.2024).
5. Напреев И. С. Использование нейросетей GPT в учебном процессе // Студент года 2023: сборник статей XXVIII Международного научно-исследовательского конкурса. Пенза: Наука и просвещение, 2023.
6. Hwang G., Chang C. A review of opportunities and challenges of chatbots in education. Interactive Learning Environments, Research Gate, 2021.
7. John V., Collaborating with ChatGPT: Considering the Implications of Generative Artificial Intelligence for Journalism and Media Education. Journalism & Mass Communication Educator, 2023.
8. Tack A., Piech C. The AI Teacher Test: Measuring the Pedagogical Ability of Blender and GPT-3 in Educational Dialogues // Proceedings of the 15th International Conference on Educational Data Mining. Durham, United Kingdom, 2022.

9. Zobeida S., Artificial intelligence and learning analytics in teacher education: A systematic review. Education Sciences, 2022.
10. <https://openai.com/gpt-4>

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALAR REFLEKSIVLIGINI INNOVATSION TA'LIM ASOSIDA RIVOJLANTIRISH VA JORIY ETISH ISTIQBOLLARI

Qodirova Maxfuzaxon Axmadovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalarida innovatsion ta'limni talabalar refleksivligini rivojlantirish asosida joriy etish istiqbollari to'g'risida fikrlar keltirilgan. Talabalarining o'z fikrlarini o'rganishi, tahlil qilishi hamda o'zgarishlarni amalga oshirish qobiliyatini ifodalovchi qator omillar yoritib o'tilgan. Shuningdek, refleksivlik tushunchasi, refleksivlik ingliz tili yo'nalishi talabalarining o'z hayoti va kasbiy faoliyatlariga oid o'zini tahlil qilish imkoniyatlariga, muhim chora-tadbirlarni mustaqil ishlab chiqishda o'z qarorlariga ega bo'lishida muhim ro'l o'ynashi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: talabalar, refleksivlik, tahlil, fikrlash, yondashuv, imkoniyatlar, rivojlanish, o'rganish.

Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda chet tillarini xalqaro malaka talabalarida asosida samarali o'qitish tizimini joriy etish, uning ilg'or metodlarini qo'llash orqali xorijiy tillarda erkin muloqat qila oladigan mutaxassislarni tayyorlash, raqobatbardosh kadrlar zahirasini vujudga keltirish masalalari eng dolzarb vazifalar sifatida qo'yilgan. Mamalakatimiz Prezidentining «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» [1] PF-60-son Farmonida, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish maqsadida «Yoshlarning ma'naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish» kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bular oliy o'quv yurtlari talabalarida ingliz tilini o'rganish jaryonida refleksivlikni rivojlantirish imkonini beradi.

Ingliz tili yo'nalishi talabalarida refleksivlikni rivojlantirish bevosita ularning o'zlarini, o'z xayollari va o'z faoliyatlari bilan bog'liq jarayon sanaladi. Refleksivlik tushunchasi, o'zini bilish, tahlil qilish va baholash imkoniyatini ifodalovchi muhim mazmunli tushuncha hisoblanadi[2]. Bu tushuncha, ingliz tili yo'nalishi talabalarining bo'lajak kasb egasi sifatida o'z sohasida samarali faoliyat olib borishi uchun tanqidiy ahamiyatga ega. Refleksivlik, uning mohiyatini tushunish jarayonida, talaba o'z shaxsiy hayotini va faoliyatini tahlil qilishida muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi. Refleksivlik omillari sifatida talaba o'zini o'rganishi, faoliyatini tahlil qilishi va baholash qobiliyatini rivojlantirishi kabilar sanab o'tiladi.

Refleksivlik tushunchasi ingliz tili yo'nalishi talabalarining o'z faoliyatlarini, o'z istaklar va xayollarini nazorat qilish uchun zarur bo'lib, o'zini tahlil qilish va o'zini yaxshi tushunishning dastlabki qadami hisoblanadi. Talabalar uchun mustahkam hayotning yo'lini ochadi va ularni faol ijtimoiylashishga olib keladi. Refleksivlik tushunchasining o'ziga xos jihatlari shundaki, talaba o'zini tahlil qilishda bir nechta muhim xususiyatlarni namoyon etadi. Ular quyidagi ko'rinishlarda bo'lishi mumkin: o'zgarishni yaxshi his qilish; o'z qarorlarini mustahkamlashtirish; o'zini rivojlantirish; boshqalar bilan o'zaro munosabatlarni kuchaytirish; yaratuvchilik va innovatsiyalarni rivojlantirish.

Ta'kidlash joizki, talabalarning o'zlarini tahlil qilish, o'zini o'rganish va o'zgarishlarni amalga oshirish yo'llarini o'rganishida "refleksivlik" tushunchasini nazariy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tushuncha, ingliz tili yo'nalishi talabalarining dars mashg'ulotlari davomida mustaqil fikrlashlariga katta imkon beradi va kasbiy jihatdan rivojlanishni rag'batlantiradi. Ushbu tushunchani oliy ta'lim muassasalarining ingliz tili yo'nalishi talabalarida rivojlantirish jarayoni bevosita amaliyot bilan bog'liq bo'lib, unda asosiy xususiyatlar ko'rinadi.

Oliy ta'lim muassasalari ingliz tili yo'nalishi talabalarida refleksivlikni rivojlantirishning bir qator omillari mavjud bo'lib, ular quyidagilardir: talabalar o'z xayollari va hissiyotlarini tahlil qilish; talabalar o'z qarorlarini qabul qilish; boshqalar bilan o'zaro munosabatini tahlil qilishdir.

Refleksivlik, talabalarda o'z hayotini, faoliyatini yaxshi tahlil qilish, o'zini o'rganishi va o'zgarishlarni amalga oshirishda yordam beradigan muhim mazmunli tushunchadir [3]. Shu bois, ingliz tili yo'nalishi talabalarida refleksivlikni rivojlantirish jarayoni amali faoliyat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u quyidagi omillarni ham o'z ichiga oladi: o'z faoliyatlarini ko'rib chiqish; o'z qarorlarini qayta qabul qilish; boshqalar bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Refleksivlik tushunchasini ingliz tili yo'nalishi talabalarida rivojlantirish jarayonida o'zlarini va rivojlantirish yo'llarini, o'z fikrlarini yaxshi tushunishi va ularni boyitishni o'rganishlariga yordam beradi. Bu tushuncha, talabalarni dars mashg'ulotlarida kasbiy salohiyatini rivojlantirishlari uchun yaxshi o'qishi, o'zgarishlarni qabul qilishi va shuning bilan birga shaxsiy hayotlarini mustaqil boshqarish yo'llarini o'rgatadi. Shuningdek, talabalarining shaxsiy hayotlarini mustaqil boshqarishda, o'zgarishlarni qabul qilishda va o'zlarini rivojlantirishda yordam beruvchi vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Talaba-yoshlar uchun o'z fikrlarini, o'zini tahlil qilish, o'zgarishlarni amalga oshirishni o'rganish jarayoni yeng yaxshi va foydali usullardan sanaladi. Refleksivlik oliy ta'lim muassasalarining ingliz tili yo'nalishi talabalarida rivojlantirish natijasida, ular kasbiy faoliyati bilan birga shaxsiy hayotini yaxshi tushunishi va o'zgarishlarni amalga oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois ham ushbu tushuncha, talabalarga o'z hayotlarini tahlil qilish, o'zlarini boshqarish va o'zgarishlarni amalga oshirish yo'llarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» PF-60-son Farmoni.
2. Войтик И.М., Семенов И.Н. Оценка и развитие рефлексивного мышления: Учеб. пособ. Новосибирск: СибАГС, 2001. – 144 с.
3. Крайнова Ю.Н. «Саногенная рефлексия в структуре эмоциональной компетентности будущих педагогов». Кан. дисс. автореф. – Москва: 2010 г. - 8 с.
4. Qodirova M.A. Pedagogical-psychological factors of intellectual development of students based on reflectivity // International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers. 2023. Volume-11, Issue-6. – P. 890-897.

BO'LAJAK MUHANDISLARNI IXTISOSLASHTIRILGAN FANLARDAN O'ZLASHTIRISH NATIJALARINI BAHOLASH METODIKASI

Qo'chqarov Diyorbek Ulug'bekovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak muhandislarni ixtisoslashtirilgan fanlardan o'zlashtirish natijalarini baholash metodikasi turlari, ularning o'ziga hos xislatlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, ustoz, kasbiy-pedagogik faoliyat, kognitiv faoliyat, tashkilotchilik faoliyati, uslubiy faoliyat, texnologik faoliyat, ijtimoiy - psixologik faoliyat, kreativ faoliyat.

Metodika talabalarda xotira va diqqatni o'rganish, mantiqiy fikrlashni baholash va ixtisoslik fanlardan o'zlashtirish natijalarini prognoz qilishni o'z ichiga oladi.

“Operativ xotira” metodikasi — qisqa muddatli xotirani o'rganish uchun qo'llaniladi, ayniqsa qisqa muddatli xotira asosiy funksional yukni bajargan holatlarda. Vazifa, eshitish orqali beshta ixtisoslashtirilgan fanlarga doir vazifalarni ongda bajarish va natijalarni blankaga yozishni o'z ichiga oladi. Baholash to'g'ri natijalar soni bo'yicha amalga oshiriladi. Ushbu metodika guruh testlari uchun qulay bo'lib, davomiyligi 5 daqiqani tashkil qiladi.

“Raqqamli xotira — ko'rish metodikasi” metodikasi qisqa muddatli ko'rish xotirasini, uning hajmi va aniqligini o'rganish uchun mo'ljallangan. Tekshiruvchiga 20 soniya davomida ixtisoslashtirilgan fanlarga doir jadval ko'rsatiladi, bu jadval eslab qolish va jadval o'chirilgandan so'ng, bir daqiqa ichida blankada qayta tiklash kerak. Baholash to'g'ri qayta tiklangan jadval bo'yicha amalga oshiriladi. Ushbu metodika guruh testlari uchun qulay bo'lib, davomiyligi 2 daqiqa.

“Raqamli xotira — eshitish” metodikasi qisqa muddatli eshitish xotirasini, uning hajmi va aniqligini o‘rganish uchun mo‘ljallangan. Jarayon oldingi metodikaga o‘xshaydi, ammo bu holatda vazifalar eshitish orqali qabul qilinadi.

“Tasvirli xotira” metodikasi obrazli xotirani o‘rganish uchun mo‘ljallangan bo‘lib, professional tanlovda qo‘llaniladi. Tekshiruvchiga 20 soniya davomida 16 ta tasvirdan iborat jadval ko‘rsatiladi, bu tasvirlarni eslab qolish va jadval o‘chirilgandan so‘ng, bir daqiqa ichida blankada qayta tiklash — ularni chizish yoki so‘z bilan yozish talab qilinadi. Baholash to‘g‘ri qayta tiklangan tasvirlar soni bo‘yicha amalga oshiriladi. Ushbu metodika guruh testlari uchun qulay bo‘lib, davomiyligi 2 daqiqa.

Myunsterberg metodikasi diqqatning tanlovchanligini aniqlash uchun mo‘ljallangan bo‘lib, yaxshi tanlovchanlik, diqqatni markazlashtirish va yuqori darajadagi chalg‘itishga chidamlilikni talab qiladigan mutaxassisliklarga professional tanlovda tavsiya etiladi. Vazifa: ixtisoslashtirilgan fanlarga doir qonunlar va ta’riflarni tartibsiz matnini tezda o‘qib, t’grilashdan iborat. Ushbu metodika guruh va individual testlar uchun qo‘llanilishi mumkin. Baholash soni bo‘yicha amalga oshiriladi. Ishlash vaqti — 2 daqiqa.

“Munosabatlar moqdori” metodikasi mantiqiy tafakkurni baholashda qo‘llaniladi. 18 ta mantiqiy masala tanlanib, juftlikda bajariladi. Bajarishga 5 daqiqa beriladi.

“Intellectual labillik” metodikasi professional ta’limda muvaffaqiyatni prognoz qilish, yangi faoliyat turini o‘zlashtirish va mehnat amaliyoti sifatini baholash maqsadida foydalanish uchun tavsiya etiladi. Ushbu metodika yuqori diqqatni markazlashtirish va tezkor harakatlarni talab qiladi. Tekshiruvchilar cheklangan vaqt (bir necha soniya) ichida tajribachi tomonidan o‘qib beriladigan oddiy topshiriqlarni bajarishlari kerak.

Metodika testlarni o‘tkazish va natijalarni qayta ishlash uchun kam vaqt talab qiladi, shu bilan birga, professional moslashuvni aniq prognoz qilish imkonini beradi. Baholash xatolar va o‘tkazib yuborilgan topshiriqlar soni bo‘yicha amalga oshiriladi. Tekshiruv individual yoki guruh shaklida o‘tkazilishi mumkin, davomiyligi — 5 daqiqa.

Shunday qilib, metodikalar turli darajadagi yuklama bilan tekshiruvchilarga ta’sir qiladi va ularning bevosita ishlash davomiyligi 25 daqiqani tashkil etadi. Tekshiruv tartibi murakkablikning bosqichma-bosqich oshishi va turli funksional tizimlarga yuklamaning almashinish tamoyili asosida qurilgan. Har bir topshiriqdan keyin yarim daqiqalik tanaffus beriladi, bu tanaffus diqqatni qayta tiklash va keyingi topshiriqqa tayyorgarlik ko‘rish uchun mo‘ljallangan. Natijalar maxsus ishlab chiqilgan blankada qayd etiladi. Tekshiruv jarayoni magnitofon bilan yozib olinishi mumkin. Guruhning tarkibi tekshiruv uchun faqat xona sharoitlari bilan cheklangan.

Umumiy davomiylilik, blankani rasmiylashtirish va kirish ko‘rsatmalari vaqtini qo‘shgan holda — 30 daqiqa. Xatolar soni va blankani to‘ldirish sifati hisobga olingan holda tekshirish vaqti har bir tekshiruvchi uchun 5-10 daqiqa davom etadi.

Tekshiruv natijalari bo‘yicha talaba quyidagi to‘rt guruhdan biriga joylashtiriladi: yuqori, o‘rta, past.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori;

2. Moeed A. (2015) Theorizing Formative Assessment: Time for a Change in Thinking. The Educational Forum. Vol. 79, No 2, P.180–189.

3. Бойцова Ye.Г. Формирующее оценивание образовательных результатов учащихся в современной школе // Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). С. 171-175. в классе: учеб. По

THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY FOR SCIENCE TEACHING METHODS IN BIOLOGICAL SYSTEMS

Rakhimova Malokhat.

Teacher of Jizzakh state pedagogical university

Annotatsiya. "The use of technology in the teaching of the method of science, systems biology redagogik "the subject for the study of problems arising from the use of educational technology for teaching on the subject of e-learning modules developed conclusions and recommendations on the improvement of the formation and development of teaching.

Key words: Resume hybrids geterozis.

Scientific and technical progress of the twentieth century, despite the many production areas remain texnologiyalashtirish come to the end cause only, but also in the field of culture, knowledge in the fields of here. Today, we no longer information, we will talk about medical technologies, including in the field of education also.

Technology the word science in 1872 , in the year included. It's Greek for "ipsos tex" - professional, skill , and "Logos" - the doctrine or science that is the sense it gives. Short-cha "mahiora about the science" , the meaning of means.

The most basic foundation of educational technology – teachers and students-guaranteed result from collaboration to achieve the established order of the world, and this foundation is dependent on the technology chosen for this purpose.

Usually the effectiveness of the educational process and educational technology that goal-one that has increased in education to achieve the intended results, at-gan said to the direction of pedagogy (M. klar may, 1989).

"Educational technology," the phrase the first time in 1970 in a japanese buy-imi T. Sakamote by have been applied. Scientists opinion, pedagogical tex-nologiya (learning technology) – teaching that is acceptable providing the way – referrals system with bog'lithe knowledge of the area.

Today's day in pedagogical and information technologies in the educational process to apply that interest and attention from the day – to-day increased has been. Such is the coming of the reasons why oneand the same time until traditional education students are just ready knowledge to take trained is, modern technology, them that possessed the knowledge themselves looking to find a date, independent study, analysis to make, even the conclusion also own-s induced the production researches and teaches. The teacher in this process the person's development, formation, knowledge take and nurturing care to the conditions of create and the same with a number of management leadership, at the function it performs. Education in the process students are the main figura to be converted.

Teaching in the process, purpose on a guaranteed outcome in achieving used each one education technology for teachers and students between cooperation activities of the organization is olsa, each of both of a positive result , they achieve if they can, educational process of students independent thinking are, the creative work if they are, the analysis is of the fact, conclusions made are, themselves, to the group, the group whilst them a price give if, the teacher while of them in such activities for the opportunity and the conditions you create can – those same training process, the basis is. Therefore, educational technology students needs from coming out without a goal - oriented, pre - designed , and guaranteed results to give directed pedagogical process.

Education in the process of the teacher of the main tasks of o'rganiladigan mav-zu the content come out , in case the most high results that gives teaching tools, the choice is. Teaching of the means of education – education in the process of importance as follows represent can:

- students in scientific outlook of the formation and development, material world to know and the universe to study methods to take, observation and experience put through scientific – research taking to go to the ground and prepares;

- students in the concepts of the formation of the process of effective-spotted increases in the process of all stages: the training materials sensory organs through received to, perception to, and

imagine , to, remember , keep, practice the application of and results in order to check the use of the intended result gives;

- students' skills in content to find and explain the stages to read tools also content, his work as the area out.

Biological science in the system of teaching in the process of natural visual instruments leading position it occupies. Natural visual means of mikropreparat, living plants and animals, are a collection of, tuluplar, herbarium, osteologik materials and the like are composed. Of course, all the lessons also natural objects showing will be. Many plants and animals, living nature of the development process and qonuniyat of Max-sus prepared tas'virli exhibition tools using explained. Them anstatic and dynamic models, pictures, drawings, relief statements includes. In ko'rgby z to the means as well as, yes ther- different laboratory instruments, microscopes, teaching , technical tools, the computer enters.

Biological systems science in the teaching of information technology is the use of the possibilities are very great. Fine tools from the computer memory in, of them the theme of learning in the process of use , you can. To demonstrate the applications of information technology and multimedia, the module students through the program to know to organize activities, to work independently on them and collect additional materials, assignments and test control programs students through bieducation evaluation and control of the pros, it is desirable to use in order to develop the interest of students.

Policy statement biology central to teaching oral, visual and practical methods in conjunction with joint teaching, research problematic and the use of logical methods also plays an important role.

The education of students in the educational process of technology of cooperation in teams, in pairs and small groups together in the development of knowledge, get-the mutual development of the work developed, supported, as well as "the teacher – student(s)" earth-that we would be offering educational saba organized in collaboration xara-sweat technology are in.

Creative research students in the small of her research implementation, assuming certain to nominate, on the basis of the results, certain conclusions-as told to come to the problematic of education, skills and qualifications to the formation of education serves is called. Problematic technology education students ' creative activity in the world makes possible the formation of experience. Problematic didactic purpose of the lesson consists of the following:

- proficient knowledge of diagnosis ago to solve the problem of students-work at creative support, influences the form to master new knowledge and skills-to the resurrection;
- mastering the development of creative knowledge and practice skills;
- in the interest of aspiring students, logical thinking, and creative activity, mental fullness, the development of insight.

Also problematic is based on controversial educational technology lessons.

This lesson of the didactic purpose of the following consists of:

- students knowing the activity of boosting by study to and in science interest they gain, their knowledge and expand;
- proficient ago, students of knowledge, skills and qualifications of the usual, familiar and unexpected in new situations by applying new knowledge to achieve the position;
- students identify and eliminating them in the knowledge of abstract concepts that aim to bring the knowledge of development;
- students of speech, cultivation, and skills to describe it to form dalillab on their mind

"QUESTION-ANSWER" METHODS OF

Methods of the subject the reader (student)by s o'side to determine the level of medicineshga will help. His methodology'llab the effectiveness of question-the answer is clear, concise and understandable way be expressed in aI yn thematic linksto the garden rollersliq.

Methods in the methodology of the process of education'llab is performed in the following order:

"RESUME" METHOD

"Resume" description of methods: this method the information on various issues related to the subject of a final lump sum, usually at the conclusion of this exercise set is included. For example,

these methods on relevant issues through the positive and negative aspects, advantages and shortcomings, the benefits and losses are determined.

"Resume" techniques goal: readers a free, independent, critical thinking, to seek, without thoughts summed up the theme of the comparison method using the solution of educational problems came from to find the desired to make decisions and come to conclusions is to teach.

Type of course: practical training

Time: 2 hours

Technologies used in the lesson: "Resume" method

The stage of the lesson content.

I. the organizational part.

The teacher greeted the students, determine their access to the journal of management and saves the group. Pays attention to the training room ready for the lesson of order.

II. The basis of the educational activity.

The topic of the lesson pupils, teachers, purpose, plan, go with it advertises. 1 and 2 prepared in advance the number of students the teacher-written cards are divided into 2 groups by choosing.

III. New "duragaylash types" topic of study.

a) is the spread of a new topic on a structured program, module, module students with the didactic purpose of the program is introduced.

b) the activities of the teacher, students in the program to fulfill the module will send independent of the academic assignments.

The logical subject of the text is to separate the following modules:

1. Turlararo duragaylash.

2. Type duragaylash.

The didactic purpose of the program module:

This module students work independently with the help of the program, the types of duragaylash know the rules and have a basic understanding about each other from a different side, the goal is to distinguish the effect of the use of duragaylash depending on which style of dialogue and speech and the development of a culture that is necessary to constitute high.

1-group	
1-module theme: "turlararo duragaylash"	
Advantages	Disadvantages
- specific to a certain type of turlararo duragaylash based on the genotype of plants is enriched at the expense of the other from the aspect of genetic tu; - geterozis the opportunity to expand the plants; - in the generation of the hybrids deny the divorce process in a large scale, positive character features separated and plants, to choose this leads to an increased;	- in turlararo duragaylash chatishuvchanlik is at a low level, that is, a specific type plants chatishib difficult with the second type;the - characters and the process of divorce last long on features, genetic-term work seleksion o'zoq continue to reason; - the characters on stabilizing the process takes longer;
2-group	
2-module Topic: "the type of duragaylash inside"	
the advantages	the disadvantages
- belonging to one type of new hybrids with each other and therefore appear to get chatishib easy plants; - plants in them on the basis of a type-specific features of the character duragaylash is a good show; - the type hybrids in the divorce process does not last long and wide and inside diopazonda of this character on the features and quickly stabilized in a quick period is achieved to a certain result is obtained;	- in the type through duragaylash same features characters that are specific to the type you can get at hugs the body it is difficult to have other positive indicators get the body; - separated out to form the hybrids among the plants the opportunity to trangressiv less positive;

IV. Set the time to complete the task the teacher announced. Implements the general guidance at the time of performing the task. After completing a task given to the students themselves, the general will hear their discussion. Those who do the task best are encouraging.

Bibliography:

1. D. A. Musaev, Turabekov Sh. Saidkarimov t. a., rakhimov a. K. genetics and the basis of selection. "Science and technology" in 2011. 487 b.
2. By D. A. Musaev, Turabekov Sh. Saidkarimov t. a., a. a. Almatov, head of the a. k. genetics and the basis of selection. "ARRIVAL-PUBLISHING" IN 2012. 432
3. A.T.G'ofurov, S. S. Fayzullaev. Genetics. Tashkent, 2010.
4. Turabekov Sh. Almatov s. a., g. j. Jalolov, a. rakhimov K., Ibragimxadjayev u. s. Ergashev package from m. m. genetic issues and ways of solving them. Tashkent-2013.115 b.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ

Рахматуллаева Д.Р

Профессионал таълимни Ривожлантириш институти
педагогика фанлари доктори DSc.доцент

Агалиева Хабиба Нармахмад қизи

Профессионал таълимни Ривожлантириш институти таянч докторанти

Таълим жараёни муваффақияти нафақат таълим мазмуни, балки таълим жараёнида ўқитишнинг усул, восита ва шакллари тўғри танлаш ҳамда коммуникатив воситалари билан ҳам белгиланади. Таълим методлари ўрганилаётган ўқув материалининг ўзига хослигига ва уни ўзлаштиришнинг кутилган даражасига қараб, таълим жараёнининг самарадорлигига эришишга ёрдам берадиган турли хил замонавий усуллардан фойдаланишни талаб этади.

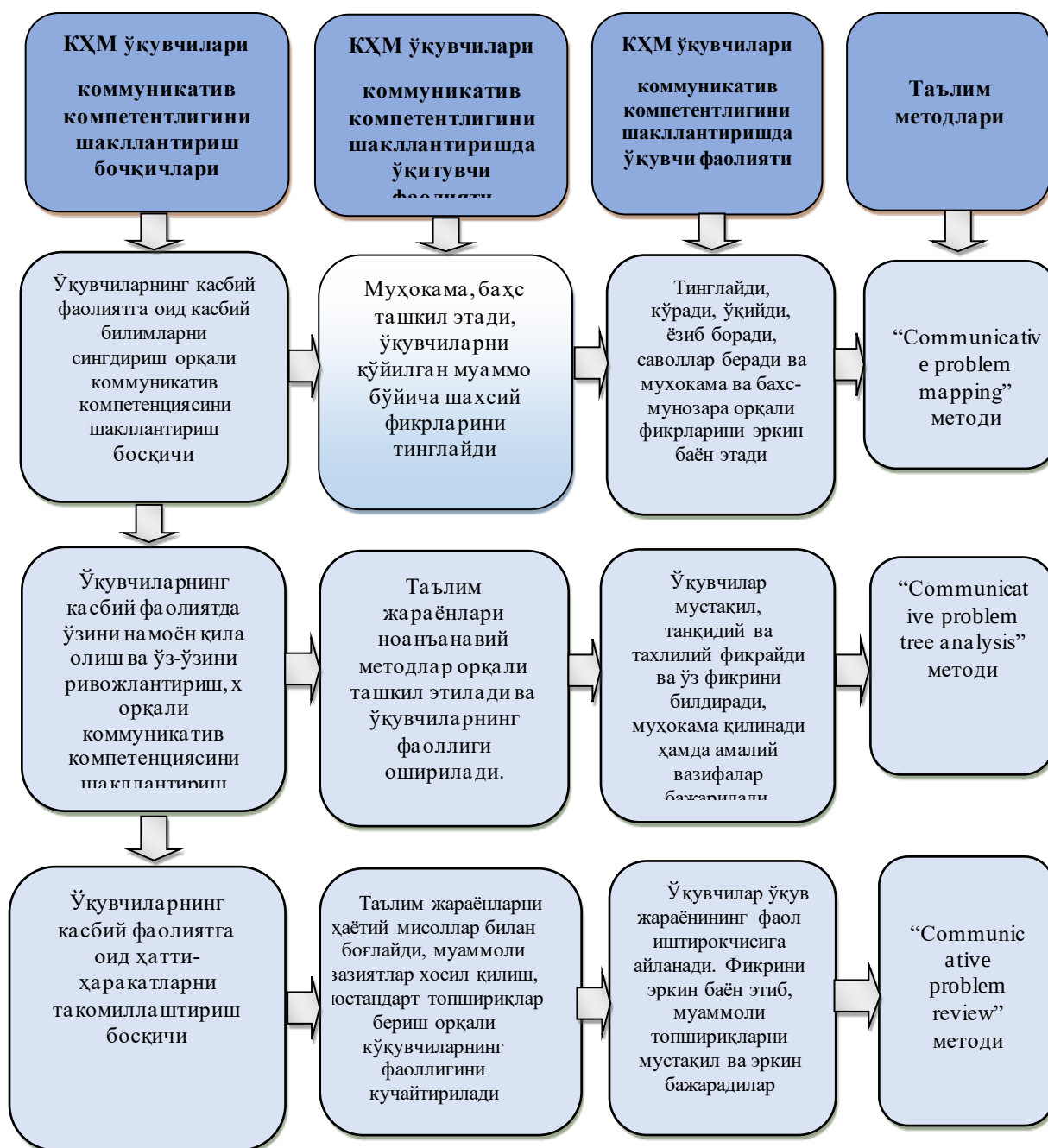
Ўқув жараёнларининг замон талабларига ҳамоҳанглигини янада такомиллаштириш учун ноанъанавий таълим методларига ҳамоҳанг ҳолда замонавий педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш орқали юқори самарадорликка эришиш мумкин. Касб-хунар мактаби таълим жараёнида ноанъанавий ўқитиш методларни қўллаш, бутун таълим жараёни ҳамда ўқув жараёнини мақсадга мувофиқ ҳолда аниқ йўл харитаси ва ўқув жараёнини бошқариш технологияси асосида ташкил қилиш ўқувчиларда коммуникатив компетентликни шакллантиришнинг муҳим шартидир. Касб-хунар мактаби ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда коммуникатив компетентликни шакллантиришга қаратилган таълим жараёнини ташкил этишда инновацион технологиялардан ва ноанъанавий ўқитиш таълим методларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек Н.А.Муслимов, З.Т.Рахимов, А.А.Хўжаев, Б.Э.Юсуповлар таъкидлаганларидек ноанъанавий ўқитиш методлари касбий фаолият таълим соҳасида янгиликларнинг пайдо бўлишига қаратилган мураккаб чора-тадбирларни ўз ичига олади. Бу янгиликлар ўқув жараёнини ташкил этишнинг усул ва методлари, таълим, тарбия жараёнида фойдаланиладиган ресурслар, илмий назария ва тушунчалар бўлиши мумкин [2]. М.В.Пац ҳамда В.А.Медведевнинг фикрларича ноанъанавий ўқитиш методларини таълим жараёнида қўллаш-бу таълим оловчиларнинг индивидуал, шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда касбий тайёргарликларини ташкил этиш учун қўмаклашади [3]. О.А.Қўйсинов, Ш.С.Шарипов, М.Арипов, У.Бегимқуловларнинг таъкидлашича ноанъанавий ўқитиш методлари таълим жараёнида янгиликларни яратиш ва амалга оширишни рағбатлантирувчи ва мақсадли яратилган ўқув-билиш, информацион, процессуал ва технологик ресурсларини ўз ичига оловчи очик тизим сифатида қаралади [1].

Н.В.Первухинанинг фикрларича муаммоли вазиятлар тўқнашувида ва мунозарага сабаб бўлган турли қарашларни ўзаро бойитишда конструктив мулоқотга тайёргарликда, ички мулоқотга тайёрликда таълим оловчиларнинг касбий фаолиятини моделлаштиришда ноанъанавий ўқитиш методларининг моҳиятини белгилайди [4].

Ноанъанавий ўқитиш методлари орқали таълим олувчи ўзида мужассамлашган билим ва тажрибадан фойдаланган ҳолда, ўқув жараёнида фаол иштирок этади, машғулоти давомида фаол рол ўйнаб, янги тажрибалар орттиради, олган тажрибалари асосида дарсни таҳлил қилиб, ўзига керакли муҳим материалларни олади ҳамда ўзининг кундалик фаолияти билан боғлайди. Ноанъанавий ўқитиш методлари орқали ўқувчилар билан диалог “таълим олувчи-таълим олувчи”, “таълим олувчи-таълим олувчилар гуруҳи”, “таълим олувчи-аудитория”, “таълим олувчилар гуруҳи-аудитория” (гуруҳлар презентацияси), “таълим олувчи-компьютер” каби кўринишларда ташкил этиш орқали уларнинг коммуникатив компетентлигини шакллантиришга эришиш самарадорлиги ошади. Таълим олувчи маърузада фақат “пассив” иштирокчи сифатида эмас, балки “фаол” иштирокчи сифатида қатнашади. Ноанъанавий ўқитиш методлари анъанавий маъруза услубини кўзда тутмайди ва шу билан бир қаторда маъруза машғулотларини амалий дарсларга қарама-қарши қўймайди. Ноанъанавий ўқитиш методларида маъруза ва амалиёт бир бутун машғулотнинг қисмлари деб қаралади ва бу ўқитувчи ҳамда ўқувчининг ўзаро таъсири ҳамда ўқувчиларнинг машғулоти давомида фаол иштирок этиш даражаси билан белгиланади. Маълумки, анъанавий маъруза дарсларида ўқитувчи фаоллиги таъминланса, амалий машғулотларда таълим олувчи фаоллиги талаб этилади. Ноанъанавий ўқитиш методларида ўқитувчидан машғулоти давомида ўқувчи ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро таъсир даражасининг бир кўринишидан иккинчисига мавзуга боғлиқ ҳолда устамонлик билан равои ўтиши талаб этилади. Касб-хунари мактаби ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда коммуникатив компетентликни шакллантириш моделида (2.2.1-расм) касб-хунари мактаби ўқувчиларига қаратилган коммуникатив компетентлигини шакллантириш методлари келтирилган бўлиб, биз қуйидаги босқичлар асосида ноанъанавий ўқитиш методларидан фойдаланиш орқали белгиланган мақсадга эришдик. “Identification of communicative problems” методлар жамланмаси ишлаб чиқилган ва касб-хунари мактаблари ўқув жараёнига татбиқ этилган.

Касб-хунари мактаби ўқувчиларини ўз-ўзини ривожлантириш, касбий фаолиятда ўзини намоён қила олишни шакллантириш орқали коммуникатив компетентлигини шакллантириш босқичида эса “Identification of communicative problems” методлар жамланмаси орқали амалга оширилди. “Identification of communicative problems” методлар жамланмаси “Communicative problem map”, “Communicative problem tree analysis”, “Communicative problem review” интерфаол таълим методларидан ташкил топган бўлиб, ушбу методлар жамланмаси ҳар бир босқичда ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти ёритиб берилган (2.2.1-расм).

“Identification of communicative problems” (“Коммуникатив муаммони аниқлаш”) методлар жамланмасининг мақсади - муаммони аниқлаш жараёнини ҳал қилмоқчи бўлган муаммони батафсил аниқлашга ва тушунишга ундайди. Шунингдек, бу муаммони ҳал қилиш жамоа мақсадларига ҳисса қўшишига ёрдам беради. Муаммони аниқлашда қўллаш мумкин бўлган асосий ёндашув-бу муаммони аниқлаш ва чуқур тушуниш учун, нима учун саволларини беришдир. Ўқувчилар мавзу юзасидан келиб чиқадиган бир қатор нима учун саволларини бериши мумкин.

2.2.1-расм. Касб-хунар мактаби ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда коммуникатив компетентлигини шакллантириш босқичларида “Identification of communicative problems” методлар жамланмасини қўллаш.

Касбий фаолиятга оид муаммони ўз вақтида ҳал қилишга кўмаклашади. Ҳозирги ташқи омиллар – сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий ва энг муҳими, техник – тўсиқ эмас, балки янгилик ва ижобий ўзгаришларга ёрдам берадиган муаммо танланади. Муаммони аниқлашга ёрдам бериш учун “Communicative problem map” (“Коммуникатив муаммолар харитаси”), “Communicative problem tree” (“Коммуникатив муаммо дарахти”) ва “Communicative problem review” (“Коммуникатив муаммо шарҳи”) каби методлардан унумли фойдаланиш мумкин. Ушбу методлардан унумли фойдаланиш Identification of communicative problems методлар жамланмаси моҳиятини тўғридан-тўғри очишга ва улардан машғулотлар давомида кичик гуруҳларда касб-хунар мактаби ўқувчиларининг назарий билимларни ўзлаштиришда ва кўникма, малакаларини шакллантиришда ҳамда коммуникатив компетентликни шакллантиришда унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Ушбу методлар орқали касб-хунар

мактаби ўқувчилари касбий фаолиятга оид муаммони сўзлаш ва тушуниш, аниқлаш ва қўмаклашиш, ғояни тушунтириш ва илгари суриш, ўз позициясини ҳимоя қилишни, касбий фаолиятига оид муаммо ечимларининг мазмуни ва сифати мустақил шакллантиришда катта таъсир кўрсатади. Профессional таълим муассасалари таълим жараёнида коммуникатив компетентликни шакллантириш бўйича келтирилган методика ўзининг керакли натижаларини беради. “Identification of communicative problems” методлар жамланмасидаги ҳар бир метод касб-хунар мактаби ўқувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда коммуникатив компетентликни шакллантиришига таъсир кўрсатиш билан унинг элементларини устувор ривожлантириш, ўзгартириш, бартараф этишда етакчи аҳамиятга эга бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қўйсинаов О.А., Шарипов Ш.С., Арипов М., Бегимкулов У. ва б. Билим олишнинг интеллектуал тизимини ишлаб чиқиш назарияси ва амалиёти. Монография. Т.: “Фан”, 2011. — 146.
2. Муслимов Н.А., З.Т.Рахимов, А.А.Хўжаев, Ҳ.Ш.Қодиров Таълим технологиялари. Дарслик- Тошкент: “Ворис” нашриёти, 2019.
3. Пац М.В., Медведев В.А. Роль педагогического сопровождения в профессиональном самоопределении будущего учителя // Дискуссия. 2014. №2. — С.99-104.
4. Первухина Н.В., Внедрение инновационных педагогических технологий как условие качественной реализации компетентного подхода в преподавании иностранного языка / Первухина Н.В., Смирнова Т.В. // Актуальные проблемы технологического образования: труд, талант, творчество: материалы III междунар. заоч. науч. — практ. конф. (12-13 марта 2013 г.). — Мозырь, 2013. — С.178-183

PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARIDA BAHOLASHNING DOLZARB MASALALARI

Ravshanov Sobir Markaevich

Professional ta’limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada professional ta’lim muassasalarini baholash jarayonida uchraydigan dolzarb muammolar va ularni hal qilish yo’llari muhokama qilinadi. Baholash jarayonining ta’lim sifatini oshirishdagi o’rni, pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarlik darajasi va ishlab chiqarish bilan hamkorlikka e’tibor qaratiladi. Shuningdek, axborot texnologiyalari yordamida baholash tizimlarini takomillashtirish bo’yicha takliflar taqdim etiladi.

Kalit soʻzlar: Professional ta’lim, baholash, pedagog kadrlar, ishlab chiqarish, axborot texnologiyalari.

Bugungi kunda global ishlab chiqarish va innovatsion texnologiyalar sohasida jadal oʻzgarishlar kuzatilmoqda. Shuning uchun, ta’lim muassasalariga qoʻyiladigan talablar ham sezilarli darajada oshmoqda. Ayniqsa, professional ta’lim tizimida bu talablar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bu yoʻnalish oʻquvchilarga aniq bir kasb bo’yicha bilim va koʻnikmalar berishga qaratilgan. Professional ta’lim muassasalarini baholash jarayoni bu muassasalardagi ta’lim sifati, pedagoglar malakasi va oʻquvchilarning kasbiy tayyorgarligini tahlil qilish uchun eng muhim vositalardan biridir. Baholash jarayoni bu murakkab tizimning muvaffaqiyati va kelgusidagi rivojlanishiga asos yaratadi. Shu sababli, baholash jarayoni nafaqat muayyan qoidalar asosida, balki zamonaviy va ishonchli koʻrsatkichlar bo’yicha amalga oshirilishi lozim [1].

Professional ta’lim muassasalarini baholashda birinchi navbatda ta’limning ishlab chiqarish talablariga mosligiga e’tibor qaratiladi. Ta’lim muassasasining vazifasi oʻquvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan ta’minlash, balki ularni ishlab chiqarish jarayoniga to’liq tayyor holda yetkazib

berishdir [2]. Masalan, o'quvchilarning qanday amaliy mashg'ulotlardan o'tgani, ularning kasbga tayyorligi, ish jarayonida qanchalik samarali faoliyat ko'rsatishi ham aniq baholanishi kerak. Bu o'rinda ish beruvchilar bilan o'zaro hamkorlik va ularning talablarini inobatga olish juda muhim. Chunki ish beruvchilarning fikr va tavsiyalari professional ta'lim muassasasining qay darajada samarali faoliyat yuritayotganini aniqlashga yordam beradi [3].

Baholash jarayonining ikkinchi muhim jihati pedagog kadrlarning malakasidir. Pedagoglarning kasbiy bilimlari va ularning o'qitish jarayonidagi tajribalari o'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Shu bois, pedagoglarning doimiy ravishda malaka oshirishi va ishlab chiqarishdagi zamonaviy o'zgarishlarga moslashish qobiliyati ham muhim ahamiyatga ega [4]. Baholash jarayonida pedagoglarning amaliyotga yo'naltirilgan metodlardan foydalanishi, innovatsion usullardan foydalanish darajasi ham inobatga olinishi lozim. Masalan, pedagoglar tomonidan ishlab chiqilgan yangi o'quv metodikalari va ularning ishlab chiqarish bilan hamkorlikdagi faoliyatlari qanday natijalar berganini baholash kerak.

Shuningdek, baholash jarayonida axborot texnologiyalari va zamonaviy baholash usullarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Axborot texnologiyalari yordamida elektron baholash tizimlarini qo'llash, raqamli platformalar orqali o'quvchilar va pedagoglarning faoliyatini tahlil qilish samarali usul hisoblanadi. Bunday tizimlar orqali olingan ma'lumotlar tezkor, shaffof va aniq bo'ladi. Baholash jarayonida elektron platformalarning qo'llanilishi nafaqat ta'lim jarayonini kuzatish, balki uni yanada shaffof va adolatli qilishga xizmat qiladi.

Baholash jarayonida quyidagi ko'rsatkichlar va ularning baholashdagi ahamiyati kattadir:

Baholash ko'rsatkichlari

Baholash ko'rsatkichlari	Tavsif	Ahamiyat darajasi
Ta'lim sifatini baholash	O'quvchilarning amaliy va nazariy bilimlarini baholash	Yuqori
Pedagoglarning malakasi	Pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va innovatsion usullardan foydalanishi	O'rta
Ishlab chiqarish bilan aloqalar	Ishlab chiqarish bilan hamkorlik darajasi va o'quvchilarning ish joylashish imkoniyatlari	Yuqori
Axborot texnologiyalaridan foydalanish	Elektron platformalar va raqamli vositalardan foydalanish darajasi	Yuqori

Baholash jarayonida uchraydigan muammolar va yechimlar. Baholash jarayonida uchraydigan dolzarb muammolardan biri – bu subyektiv baholashdir. Ayrim hollarda pedagoglarning va o'quvchilarning faoliyati shaxsiy qarashlar asosida baholanishi, obyektivlikdan yiroq bo'lishi mumkin. Bunday holatlar ta'lim muassasalaridagi haqiqiy holatni aks ettirmaydi va undan to'g'ri xulosalar chiqarish imkoniyatini kamaytiradi. Shuning uchun baholash jarayonida mustaqil ekspertlar ishtirokini ta'minlash va axborot texnologiyalarini joriy etish bu muammoni hal etishda samarali vosita bo'ladi.

Baholash jarayonidagi yana bir muammo – bu kadrlar yetishmovchiligidir. Har bir professional ta'lim muassasasida malakali ekspertlarning yetishmasligi baholash jarayonining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu muammoni hal qilish uchun pedagoglarni qayta tayyorlash, ularning malakasini oshirish hamda maxsus treninglar tashkil etish muhim [2]. Malaka oshirish jarayonida yangi metodikalar va ishlab chiqarish bilan hamkorlikdagi yangi yondashuvlarni o'rganish

muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonni yaxshilash uchun axborot texnologiyalarini keng joriy qilish va raqamli baholash tizimlaridan samarali foydalanish mumkin.

Shu bilan birga, professional ta'lim muassasalarini baholash jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi [3]. Axborot texnologiyalari orqali onlayn ta'lim platformalari, elektron baholash tizimlari va raqamli modullar joriy qilinishi bilimlarni tezkorlik bilan baholash imkonini beradi. Bunday usullar shaffoflikni ta'minlash, baholash jarayonida kamchiliklarni bartaraf etish uchun muhim hisoblanadi.

Professional ta'lim muassasalarini baholash jarayoni nafaqat ularning ichki tizimini takomillashtirishga, balki ta'lim muassasalarining ishlab chiqarish bilan mustahkam aloqalarini o'rnatishga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Baholash jarayoni pedagoglar, o'quvchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, ta'limning sifatini oshirish va ish beruvchilar talablariga mos kadrlarni tayyorlashga qaratilgan. Ta'lim muassasalarini xolisona baholash orqali ularning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, bu asosda yangiliklar kiritish va ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashtirish mumkin.

Baholash natijalari asosida qabul qilingan qarorlar ushbu muassasalardagi ta'lim jarayonini isloh qilish, zamonaviy metod va texnologiyalarni joriy etish uchun asos bo'ladi. Axborot texnologiyalarini keng joriy etish nafaqat baholash jarayonini tezkorlashtiradi, balki uni yanada samarali va shaffof qiladi. Shuningdek, baholash natijalari o'quvchilarni ishga joylashtirish imkoniyatlarini oshirish va ularni kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashga yordam beradi.

Qo'shimcha ravishda, muvaffaqiyatli baholash jarayoni ta'lim muassasalari orasida sog'lom raqobat muhitini yaratishga ham xizmat qiladi. Mazkur jarayon orqali muassasalar o'z faoliyatlarini takomillashtirishga va ta'lim sifatini doimiy ravishda oshirishga intiladilar. Baholash jarayoni ta'lim tizimini uzluksiz rivojlantirishga qaratilgan muhim qadam bo'lib, uning samaradorligini oshirish ta'lim muassasalarining kelajakdagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2020 yil 6 avgust, PQ-4804-son. [Manba: <https://lex.uz/docs/4805120>]
2. G'aniev, X. (2021). "Pedagog kadrlarni attestatsiyadan o'tkazishda zamonaviy yondashuvlar." **Ta'lim va tarbiya ilmiy jurnali**, 3(5), 85-92.
3. Kasimova, N. (2022). "Professional ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyatni baholash: Muammo va yechimlar." **Oliy ta'limda innovatsiyalar**, 4(2), 45-53.
4. Yuldasheva, M. (2020). "Pedagog kadrlarda kasbiy mahoratni oshirishda attestatsiyaning o'rni." **Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali**, 2(1), 12-19.

TALABALARDA PEDAGOGIK FAOLIYAT NATIJALARINI BASHORATLASH KO'NIKMALARINI TAHLILLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

Rustamov Bektosh Ximmatovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"Menejment" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Pedagogik faoliyat va atrofdagi voqelik o'rtasida ma'lum munosabatlar va axborot va energiya almashinuvi mavjud. Muayyan sharoitlarda, masalan, agar o'zaro manfaatlar mavjud bo'lsa yoki boshqa tomon tashabbus ko'rsatsa, ular muloqotga kirishishi mumkin. Talabalarda pedagogik faoliyat natijalarini bashoratlash ko'nikmalarini tahlil qilishda pedagogik konfliktning sabablari va uni keltirib chiqargan holatlarni tahlil qilish zarur. Maqolada pedagogik

faoliyat, uning samaradorlik omillari, faoliyat davomida uchraydigan turli vaziyatlar, konfliktlar hamda ularning echimlari xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik faoliyat, samaradorlik, bashoratlash, vaziyat, konflikt, tahlil, ziddiyat, tenglama.

“Pedagogik faoliyat” tushunchasi pedagogik tadqiqotlarda tobora ko'proq uchraydi, uni pedagogik jarayon ishtirokchilarining bir-biri bilan, atrof-muhit bilan, uning ma'naviy va moddiy qadriyatlari bilan hamkorlik qilish asosida o'zaro ta'sir qiladigan ijtimoiy shartli yaxlitligi sifatida aniqlash mumkin.

Pedagogik faoliyatni rivojlantirishni operativ boshqarish modeli boshqaruvning asosiy tizimli xususiyatlarini aks ettiradi, ular ochiqlik, diqqat markazida, yaxlitlik va funksionallikni o'z ichiga oladi.

Pedagogik faoliyat va atrofdagi voqelik o'rtasida ma'lum munosabatlar va axborot va energiya almashinuvi mavjud. Muayyan sharoitlarda, masalan, agar o'zaro manfaatlar mavjud bo'lsa yoki boshqa tomon tashabbus ko'rsatsa, ular muloqotga kirishishi mumkin bo'ladi.

Teskari aloqa kerakli natijani (chiqishni) haqiqiy bilan solishtirish, farqni qayd etish, uni baholash, belgilangan farq bilan bog'liq bo'lgan echimni ishlab chiqish, tizimga aralashuv darajasini va unga ta'sirini aniqlash imkonini beradi.

Talabalarda pedagogik faoliyat natijalarini bashoratlash ko'nikmalarini tahlillar asosida shakllantirish masalalari bo'yicha ish olib borgan B.F.Lomovning ishlarida bashoratlashning protsessual tomoni, testlar va test anketalarini ishlab chiqish jarayoni haqida so'z yuritiladi.

Pedagogik konflikt - konfliktologiya nazariyasining tarkibiy kismi xisoblanadi. Bu borada M.Axmedova tomonidan tayyorlangan “Pedagogik konfliktologiya” monografiyasida batafsil tahlil kilingan [1].

Pedagogik faoliyat jarayonidagi konfliktlar odamlarning kayfiyatiga salbiy ta'sir qiladi va mehnat unumdorligini pasaytiradi, jamoadagi “ma'naviy iqlim”ni yomonlashtiradi va xodimlarning noroziligini oshiradi. Shu bois, ushbu masalalarga doimiy e'tibor berish mehnat jamoalarini boshqarish va kadrlar barqarorligini ta'minlashning barcha imkoniyatlaridan foydalanish zarurati hisoblanadi.

Konfliktning tabiati va qanchalik katta yoki kichik bo'lishidan qat'i nazar, barcha hollarda konfliktning sabablari va uni keltirib chiqargan holatlar diqqat bilan tahlil qilinishi kerak. Rahbar xolis va xolisona har bir aniq vaziyatning tubiga kirib, tegishli xulosalar chiqarishi kerak [2].

Pedagogik jarayondagi konfliktlar turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin. Ular orasida:

- ishni tashkil etishdagi kamchiliklar;
- to'lovlarni vaqtida to'lanmaganligi;
- yomon mehnat sharoitlari;
- mehnat qonunchiligini buzish;
- boshqaruvning qoniqarsiz ekanligi;
- munosabatlar madaniyatining pastligi va hokazolarni ko'rsatish mumkin.

Jamoa a'zolari o'rtasida to'rtta asosiy konfliktlar mavjud.

Ichki shaxsiy konflikt bir kishiga o'qituvchi tomonidan topshiriq berilganda yuzaga keladi va natijada o'qituvchining yakuniy talablari bir-biriga to'g'ri kelmaydi va bu holda o'quvchi nima qilishni bilmaydi. Tadqiqotlar va kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bunday holatlar o'quvchining o'z ishidan noroziligi, o'ziga va tashkilotga ishonchi yo'qligi, shuningdek, o'quvchida asabiy buzilishlarning tez-tez sodir bo'lishi natijasida yuzaga keladi.

Shaxslararo mojarolar hayotdagi eng keng tarqalgan konfliktlardir. Bunday konfliktlar, masalan, oilada:

- er va xotin o'rtasida;
- ota va bola o'rtasida;
- ona va bola o'rtasida;
- bola va bola o'rtasida va hokazo.

ishlab chiqarishda:

- xodim va xodim o'rtasida;

- xodim va rahbar o'rtasida;
- etakchi bilan etakchi va boshqalar orasida bo'lishi mumkin.

Shaxslar o'rtasidagi ziddiyat ko'pincha ularning muayyan masala bo'yicha qarashlarining bir-biriga mos kelmasligi, rahbarlar o'rtasida resurslarning taqsimlanishi, xodimlar va rahbarlar o'rtasidagi qoniqarsiz mehnat sharoitlari tufayli yuzaga kelishi mumkin. Xuddi shu lavozimga ikkita nomzod ko'rsatilganda ham shunday konfliktlar kelib chiqadi.

Shaxsiy ziddiyat shaxslararo ziddiyatlardan ham kelib chiqishi mumkin. Axir, har xil toifa va fe'llarga mansub odamlar doimo bir-birlarini tushunmaydilar. Bir qarashda shunday ko'rinsa-da, shaxslararo konfliktlarning 75-80 foizi moddiy manfaatlarga asoslangan.

Shaxs va guruh o'rtasidagi qarama-qarshiliklar odatda shaxsning fikri yoki manfaatlariga guruhning fikri yoki manfaatlariga mos kelmasligi sababli yuzaga keladi. Aytaylik, universitetda dotsent asosiy ishidan tashqari qo'shimcha daromad olish maqsadida yana 2-3 joyda, jumladan, biror korxonada ishlaydi. Chunki uning ko'p joyda ishlashi va asosiy ish joyidagi ishni yakunlash imkoniga ega bo'lmasligi boshqarma xodimlarini qiziqtirmaydi. Bu qarama-qarshi vaziyat ular o'rtasida ziddiyatni keltirib chiqaradi.

Bunday vaziyatda pedagog tomonidan qo'llaniladigan noadekvat jazo o'qituvchi va guruh o'rtasida ziddiyatga olib kelishi mumkin.

Bu erda bir guruh o'quvchilarining fikri alohida o'quvchining fikriga to'g'ri kelmaydi. Bu holat ham konfliktlarni keltirib chiqaradi.

Har bir guruhda o'quvchilarning o'zaro ta'siri ikkita komponentdan iborat:

- rasmiy (yoki formal) va
- norasmiy (yoki norasmiy) sharoitda yuzaga keladi.

Rasmiy guruh ishlab chiqarish va ijtimoiy faoliyatda ishchilarning ma'muriy yo'l bilan o'rnatilgan rasmiy munosabatlarini ko'rsatadi. Rasmiy guruh odamlar o'rtasidagi mas'uliyatdan kelib chiqadigan munosabatlar bilan belgilanadi.

Norasmiy guruh - bu shaxsiy yoqtirish va yoqtirmaslik, umumiy manfaatlar, xarakterdagi o'xshashlik va o'zaro tushunishga asoslangan norasmiy munosabatlar.

Ikkala guruh ham doimiy ravishda bir-biriga ta'sir qiladi va bu jarayonda ziddiyatli vaziyatlar yuzaga keladi.

Guruhlararo ziddiyatlar:

- bo'limlar va bo'limlar o'rtasida;
- ma'muriyat va kasaba uyushmasi o'rtasida;
- bo'limlar va boshqarmalar o'rtasida;
- Masalan, bo'limlar va kasaba uyushmalari o'rtasidagi konfliktlar.

Ushbu turdagi ziddiyat, ayniqsa, bir yo'nalishli boshqaruv guruhlari va shtab-kvartiralarni boshqarish guruhlari o'rtasidagi ziddiyatli vaziyatlarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Guruhlararo konfliktlar o'z tabiatiga ko'ra aralash turdagi to'qnashuvlardir, chunki ularning paydo bo'lishiga yuqoridagi barcha turdagi konfliktlar ta'sir qiladi.

Abstraksiyaga qarab konfliktlar ochiq yoki yopiq bo'lishi mumkin.

Ochiq konfliktlar odatda to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshi tomonlar oldida paydo bo'ladi. Ular to'qnashuv sodir bo'lgunga qadar tugallanadi. Bunday konfliktlar rahbariyat nazorati ostida bo'lganligi sababli ular korxona uchun kam xavf tug'diradi va osonlikcha hal qilinadi.

Yopiq to'qnashuvlarni belgilangan vaqtda asta-sekin portlab ketadigan minaga o'xshatish mumkin. Agar mojaro hali "bajarilmagan" yoki odamlarning ko'zidan yashiringan bo'lsa, boshqacha qilib aytganda, agar mojaro odamlarning "ichida" bo'lsa, bilingki, bu juda xavfli va uni boshqarish juda qiyin bo'ladi.

Yopiq konfliktlar ko'pincha rivojlanish natijasida fitna, gijgijlash, aldash va hokazolar shaklida yuzaga keladi, ular nifoq va halokatga qaratilgan bo'lib, yolg'on, uydirma va tuhmat raqiblarning asosiy quroli hisoblanadi.

Ochiq konfliktlar ko'pincha undov shaklida rivojlanish natijasida yuzaga keladi. Ular ochiq murojaat, ovoz, murojaatda ifodalanadi. Bunda bir guruh xodimlar ularga qarshi turuvchi rasmiy yoki norasmiy guruhlar manfaatlarini o'z foydasiga burishga harakat qiladi.

Konfliktlarning xususiyatiga ko'ra ular ob'yektiv va sub'yektiv konfliktlarga bo'linadi.

Ob'yektiv konfliktlarga korxonani rivojlantirish jarayonida yuzaga keladigan haqiqiy kamchiliklar va muammolar bilan bog'liq konfliktlar kiradi. Bu bahslar amaliy xarakterga ega bo'lib, ishlab chiqarishni rivojlantirish, boshqaruv uslubini takomillashtirish, korxonada normal "ma'naviy muhit"ni yaratishga xizmat qiladi.

Sub'yektiv konfliktlarga odamlarning muayyan hodisa haqidagi turli shaxsiy qarashlari natijasida yuzaga keladigan konfliktlar kiradi. O'z tabiatiga ko'ra, bu to'qnashuvlar hissiyotlar, tajribalar va qiziqishlar natijasida yuzaga keladi. Odatda bunday tortishuvlar bir-birini ma'naviy ko'ra olmaydigan yoki bir-birini tushunmaydigan yoki tushunishni istamaydigan kishilarning qarama-qarshi fikrlari natijasida yuzaga keladi [3].

Mutaxassislar odamlar o'rtasida haddan tashqari konfliktlarni keltirib chiqaradigan "mojaro"lar bo'yicha shaxslarning bir nechta toifalarini aniqlaydilar:

Ko'rgazmali shaxs. Ular doimo diqqat markazida bo'lishni xohlashadi. U har qanday qizg'in bahslarning tashabbuskori bo'ladi.

Takabbur odam. Bu:

- o'zi haqida yuqori fikrga ega bo'lish;
- boshqalarning fikrini hisobga olmaslik;
- xatti-harakatlariga tanqidiy nuqtai nazardan qaramaslik;
- jizzakilik, nozik ta'blik, tez xafa bo'lish;
- ularni "aralashtirib" zaharni boshqalar tarqatish.

Cheklanmagan shaxsiyat. Bu:

- o'zini juda yomon nazorat qiladi;
- ixtiyorsiz harakatlar bilan tavsiflanadi;
- tajovuzkor;
- bular umuman tushuntirib bo'lmaydigan odamlardir.

Juda aniq odam. Bu:

- haddan tashqari talabchanlik;
- doim shubhalanish;
- asabiylashish;
- ular qat'iyatsiz.

Konfliktli vaziyatning tashqi elementlari ham mavjud. Bular: haddan tashqari emotsionallik; o'z fikrini aniq ifoda eta olmaslik; bir-birini tushunishni istamaslik; asossiz noshukurlik va boshqalar.

Konfliktlarni o'rganishni ko'rib chiqish bizga konfliktni o'rganishning falsafiy, sotsiologik va psixologik an'alarini mavjudlik muddati va asarlar soni bo'yicha eng muhimi sifatida ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Ehtimol, ularning tahlili konfliktning ta'rifini va uning muammoli sohasi chegaralarini aniqlashtirishga imkon beradi.

Talabalarda pedagogik faoliyat natijalarini bashoratlash tizimi regressiya modellari asosida asoslanadi. Bashoratli modellarni qurishda ko'pincha juftlik va ko'p regressiya tahlilidan foydalaniladi.

Pedagogik faoliyat ob'yektining ishlashini bashoratlash rejalashtirish, tarkibni tanlash, fanlar bo'yicha ish dasturlarini yaratish va sozlash, shuningdek, individual o'quv dasturlarini tuzish uchun zarurdir.

Ta'lim muassasasida ta'limni boshqarish tizimini o'z ichiga olgan zamonaviy murakkab ijtimoiy tizimlarni boshqarish mumkin bo'lgan echimlarning ko'plab variantlarini hisobga olishni talab qiladi. Agar pedagogik faoliyatni boshqarish jarayonida hozirgi vaqtda faqat tizimni tavsiflovchi ma'lumotlarni hisobga olsak va uning kelajakdagi faoliyati xususiyatlarini hisobga olmasak, u holda boshqaruv optimal bo'lishi mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova M. Pedagogik konfliktlar. -T.,2017.
2. Гришина Н.В. Психология конфликта. – СПб.: Питер, 2001. – 464 с.

3. Nasriddinova G. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimida o'quvchilarning kasbiy yo'nalishining uzluksizligi. Kasb-hunar ta'limining shakllanishi va rivojlanishi (Respublika ilmiy-uslubiy konferensiyasi materiallari). Nukus. KDU. 2010 200-bet.

4. Umarova Z. Axmedova M.T. Nizoli vaziyatda shaxs toifalarining xususiyatlari. Maktab va hayot. Ilmiy-metodik jurnal. ISSN 2010-5460. №2 2020

TALABALARNING IXTISOSLASHTIRILGAN FANLARNI O'ZLASHTIRISH NATIJALARINI BAHOLASH JARAYONIDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEKNOLOGIYALARINING O'RNI

Ro'ziyev Furqat Ro'ziyevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak muhandislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ixtisoslik fanlarni o'zlashtirish natijalarini baholash jarayonida zamonaviy raqamli texnologiyalarining muhim turi bo'lmish pedagogik test sinovlari, xususan, blankli yoki kompyuterda to'g'ridan-to'g'ri o'tkaziladigan test sinovlarining turli jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Muhandislik ta'limi, bo'lajak muhandislarni baholash, ta'limni standartlashtirish, texnologik kompetensiya, ta'lim dasturlari, baholash modellari, zamonaviy yondashuvlar, barqaror texnologiyalar.

Professional ta'limni raqamlashtirish bu raqamli texnologiyalari yutuqlarini ta'lim jarayoniga joriy etishdir. Bu axborotni turli shakllarda saqlash, qayta ishlash va taqdim etish uchun kompyuter vositalaridan foydalanishga asoslangan. Raqamli texnologiyalar joriy etilmasdan turib, professional ta'limda muvaffaqiyatga erisha olmaydilar.

Talabalarning ixtisoslashtirilgan fanlarni o'zlashtirish natijalarini baholash jarayonida zamonaviy raqamli texnologiyalarining muhim turi bo'lmish pedagogik test sinovlari, xususan, blankli yoki kompyuterda to'g'ridan-to'g'ri o'tkaziladigan test sinovlari alohida ahamiyatga ega. Ushbu ikkala testlash variantining ajralmas komponentlari quyidagilardan iborat: testlarni avtomatik tayyorlash, natijalarni o'qish va statistik qayta ishlash, hamda reyting ro'yxatlarini yaratish va chop etish. Ta'lim natijalarini obyektiv va ishonchli baholashda kompyuterda olingan test ma'lumotlarini matematik va statistik qayta ishlash ham muhim vazifa hisoblanadi, bu test sifatini baholash imkonini beradi.

Blankli test sinovlari bilan solishtirganda, kompyuterda o'tkaziladigan testlarning asosiy afzalligi shundaki, u moslashuvchandir, ya'ni test topshiruvchi javoblariga qarab, unga optimal murakkablikdagi savollarni taklif etish imkoniyati mavjud. Bu esa baholashning aniqligini sezilarli darajada oshiradi.

Kompyuter texnologiyasi sifatida test sinovlarining samaradorligi diagnostika materiallar bazasini shakllantirish usullariga bog'liq bo'ladi, chunki aynan ular test variantlarini yaratishda ishlatiladi. Bunday bazalarga qo'yiladigan asosiy pedagogik talablar shundan iboratki, ixtisoslashtirilgan fanlar bo'yicha nazorat qilinadigan o'quv materiallarining xilma-xilligini ta'minlash kerak. Test yaratish tizimlariga qo'yiladigan asosiy texnik talab esa test variantlari kompyuter imkoniyatlari bilan cheklanishidir. Raqamli texnologiyalaridan foydalanib talabalarni ixtisoslik fanlaridan o'zlashtirish natijalarini baholashning ikkinchi yo'nalishi –axborot tizimlari va ma'lumotlar bazalarini yaratish va ulardan foydalanishdir. Asosiy muammo bu yerda ma'lumotlarni yig'ish, to'plash va qayta ishlashni ta'minlaydigan dasturiy ta'minotni tanlash emas (bu ham muhim, albatta), balki maqsadga yo'naltirilgan umumlashtirilgan ma'lumotlarni olish usullaridadir. Yig'ilgan ma'lumotlarning kompyuterda vizuallashtirilishi talabalarni ixtisoslik fanlaridan o'zlashtirish natijalarini baholash uchun muhim qadam hisoblanadi. Professional ta'lim uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan model — muayyan kasb bo'yicha bitiruvchining modelidir, bu model quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kasb bo'yicha davlat ta'lim standartidagi kasbiy tavsif;
2. Malaka tavsiflari;

3. Kasbiy kompetentsiya —davlat ta'lim standartining elementi;
4. Ish beruvchi tomonidan belgilangan funktsional majburiyatlar;
5. Qo'shimcha ta'lim xizmatlari.

Professional ta'lim mazmunini quyidagi darajalarda tasvirlash mumkin:

- Nazariy tasavvur darajasi (bu darajada mazmun o'quv reja shaklida o'sib kelayotgan avlodga beriladigan ijtimoiy tajribaning mazmuni, tuzilishi va ijtimoiy funktsiyalari haqida umumlashtirilgan tasavvur orqali belgilanadi).

- O'quv fani darajasi (bu yerda professional ta'limda o'ziga xos funktsiyalarga ega bo'lgan mazmunning alohida qismlari ochib beriladi. Ushbu funktsiyalar ixtisoslashtirilgan fanlar uchun mazmunning tarkibi va tuzilishini belgilaydi, ular o'quv dasturlari shaklida ifodalanadi).

- O'quv materiallari darajasi (bu darajada o'quv fani kursiga kiruvchi mazmunning elementlari darsliklar, o'quv qo'llanmalari, masalalar to'plamlari va boshqalarda qayd etiladi).

Ushbu darajalar professional ta'limda kasbiy tayyorgarligining mazmunini ijtimoiy buyurtma sifatidagi pedagogik model sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, ular o'quv jarayonida erishilishi kerak bo'lgan belgilangan norma va etalon sifatida loyihalashtirilgan maqsadni tashkil etadi. Shu sababli professional ta'limda monitoring o'quv rejasi, o'quv dasturi va darslik darajalarida amalga oshiriladi. O'qituvchi darsning boshida barcha o'quv birliklarini — faktlar, tushunchalar, qoidalar, qonunlar, o'quv faoliyati protseduralarini aniqlaydi. So'ngra har bir o'quv birligi qaysi darajada o'rganilishini belgilaydi.

Bu darajalar quyidagilardan iborat:

- Bilish (eslab qolish, qayta aytish);
- Tushunish (izohlay olish, o'z misolini keltirish);
- Qo'llash (3 darajada: reproduktiv, konstruktiv, ijodiy);
- Umumlashtirish va tizimlashtirish (umumiy sxemalarni yaratish);
- Qiymat (bilimning talaba, jamiyat, fan uchun ahamiyatini baholash);
- Topshiriqlar.

Har bir daraja bo'yicha mazmuniy chiziqni tashkil etuvchi maksimal darajada aniq talablar (mazmuniy birliklar) ajratiladi. Har bir mazmuniy birlik ma'lum bir o'quv maqsadi bilan bog'lanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori;

2. Moeed A. (2015) Theorizing Formative Assessment: Time for a Change in Thinking. The Educational Forum. Vol. 79, No 2, P.180–189.

3. Бойцова Ye.Г. Формирующее оценивание образовательных результатов учащихся в современной школе // Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). С. 171-175.

STEAM ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Садикова Дилафруз Хусановна

Доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент
университета Alfraganus

Аннотация: STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) подход в образовании детей дошкольного возраста является эффективным инструментом для развития разносторонних способностей и навыков у детей. Он объединяет различные области знаний и позволяет детям учиться через практические и творческие задания.

Ключевые слова: STEAM технологии, дошкольное образование, современное образование, проектная и исследовательская деятельность, инженерное мышление, математика, инженерия, естественные науки, робототехника.

Цель STEAM технологии – развить у дошкольников высокоорганизованное мышление и обучить эффективному применению полученных знаний в таких дисциплинах, как естественные науки, технология, инженерия, математика и искусство, посредством проектного обучения. При этом STEAM-образование способствует интеграции, то есть позволяет усваивать отдельные предметы в их взаимосвязи в рамках выполнения комплексных учебных проектов.

STEAM технологии прочно вошли в наш современный мир, и год за годом мы стараемся усовершенствовать нашу систему образования путём интеграции уже имеющихся знаний в новые навыки и достижения. В Постановлении Президента Республики Узбекистан, от 08.05.2019 г. № ПП-4312 «ОБ УТВЕРЖДЕНИИ КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ДО 2030 ГОДА» одним из главным стал пункт о внедрении в систему дошкольного образования инноваций, передовых педагогических и информационно-коммуникационных технологий [1].

Мы стоим на пути величайшего прогресса нашего будущего, будущего наших детей, потому что прошлые задачи канули в лету, а в настоящем мы стараемся идти в ногу со временем, и, не теряя даром драгоценное время, находим достойные решения в сфере обучения дошкольников [4].

Например, одним из прогрессивных продвижений стало участие 12-14 декабря 2019 года делегации Узбекистана в выставке Shanghai International STEAM Education Expo (STEAMEX) в Шанхае (Китай). Выставка ежегодно объединяет производителей различной продукции для STEAM-образования из Китая и других стран мира". В состав делегации вошли представители Министерства народного образования (МНО), Центра "Инновация, технология и стратегия" и негосударственных образовательных учреждений.

Делегация Узбекистана посетила выставку для изучения опыта иностранных стран в этой сфере и организации таких мероприятия, в том числе, чтобы организовать фестиваль STEAM Fest – 2020 в Узбекистане на высоком уровне [2].

В дошкольном периоде у ребенка наблюдается развитие всех высших психических процессов, таких как восприятие, внимание, память, воображение, мышление и речь. Эти познавательные процессы позволяют ребенку ориентироваться в окружающем мире, в себе самом и регулируют его деятельность. Педагоги дошкольных образовательных организаций отмечают, что в реализации задачи поддержания развития этих функций большой эффективностью обладают технологии STEAM образования. К старшему дошкольному возрасту заметно возрастают возможности инициативной преобразующей активности ребенка. Этот период важен для развития познавательной потребности ребенка, которая реализуется в форме поисковой, исследовательской активности. Использование STEAM технологий в дошкольном образовании дает возможность детям научиться вникать в логику происходящих явлений, устанавливать причинно-следственные связи, выходить из критических ситуаций. У детей проявляется любознательность, вырабатывается инженерный стиль мышления, развиваются исследовательские навыки и творческие способности. Вместе с тем детьми осваиваются основы менеджмента и самопрезентации, что становится принципиально новым уровнем развития ребенка [3].

На Всемирном экономическом форуме в 2024 году в докладе «Новый взгляд на образование» была предложена модель, центральную часть которой занимают компетенции «4К»: креативность, критическое мышление, коммуникация и кооперация (взаимодействие и сотрудничество).

В качестве основных элементов критического мышления можно выделить несколько умений:

1. Анализ. Умение находить связи между утверждениями, вопросами, аргументами.
2. Оценка. Умение оценивать надежность утверждений, убедительность доводов.
3. Объяснение (аргументация). Умение объяснять ход своих мыслей/метод, защищать свои выводы.

4. Выведение гипотез (планирование решений). Умение формулировать гипотезы и самим делать выводы, обнаруживать нехватку информации.

5. Саморегуляция (контроль). Рефлексия, самопроверка и коррекция.

Исследователи убеждены, что 65% современных дошкольников в будущем овладеют профессиями, которых на сегодняшний день не существует. Потребуется молодые специалисты, владеющие новейшими технологиями, разбирающихся в естественных науках и инженерии [1].

STEAM-технологии позволят педагогам вырастить поколение успешных исследователей, изобретателей, учёных, технологов, художников и математиков.

Возникает вопрос, почему именно STEAM и именно в детском саду? Наши дошкольники должны быть готовы к школьным инновациям, созданию проектов и умению реализовывать их в реальности.

Как внедрить STEAM образование в детском саду?

Во-первых, создание смешанной предметно-пространственной среды, которая позволит осуществить проектно-экспериментальную исследовательскую деятельность, созданию кабинетов IT-технологий, STEAM-лаборатории, LEGO-центров.

Во-вторых, STEAM интегрирует различную деятельность дошкольников, которая объединяет все пять направлений (естественные науки, технологии, техническое творчество, искусство и математика), и дает возможность демонстрации результатов, как применять науку и искусство в жизнедеятельности [5].

Ведь главный девиз STEAM- программы: «Минимум теории, максимум практики»!

Список литературы:

1. Садикова Д.Х. планирование развивающих игр связанных с природой / лучшие интеллектуальные исследования / Электронный журнал Часть-15_ Том-3_ Февраль -2024
2. Садикова Д. Х. Внедрение STEAM технологий в образовательный процесс. Учебник. 2024 г.
3. Sadikova, D. K. (2023). Organization of creative activities in preschool education. European International Journal of Pedagogics, 3(02), 31-35.
4. Садикова Д.Х., & О.Р. Будаева. (2023). Использование steam технологий при организации предметно-развивающей среды в доо. Лучшие интеллектуальные исследования, 9(1), 9–13. Retrieved from <http://web-journal.ru/index.php/journal/article/view/1257>
5. К.Т. Гайнулина. СТЕАМ образование дошкольников в Узбекистане- Наука и развитие № 1, 2019

PROFESSIONAL TA'LIM VA MAHALLA HAMKORLIGI IJTIMOYIY JARAYON SIFATIDA

Samandorova Nazokat Akmal qizi

Toshkent shahar Olmazor tumanidagi 133-sonli maktabning tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'lim va mahalla hamkorligi ijtimoiy jarayon sifatida ta'lim transformatsiya sharoitida mahalla yoshlarining kasbiy tanlovlarini amalga oshirishdagi o'zaro faoliyatlarini shakllantirish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, ta'lim transformatsiya, mehnat bozori, kasbiy tanlov, davlat va jamiyat, pedagogik prognostika, aholi bandligini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy jarayonlar.

Hozirgi globalashuv jarayonida davlat va jamiyatning o'zaro munosabati muhim ahamiyatli hisoblanadi. Jamiyat davlat uchun resurs sifatida, davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi yaqin munosabatlar davlatlarning shakllanishi uchun davlat resurslaridan foydalanishga imkon beradi. Davlat fuqarolariga hokimiyat faoliyatini va reformalarni implementatsiya qilish kabi holatlarda fikr bildirish kabi erkinliklarni ta'minlash orqali davlatni rivojlantirdi. Yangi O'zbekistonning 2022-

2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasining 37-maqsadida har bir fuqaroga davlat hisobidan aniq kasb-hunarga o'qish imkoniyatini yaratish belgilangan. Kasbga o'qitish ko'lamini 2 baravar oshirib, jami 1 million nafar ishsiz fuqaroni kasb-hunarlariga o'qitish va bu jarayonda nodavlat ta'lim muassasalarining ishtirokini 30 foizga yetkazish, o'quvchilarini kasb-hunarga o'qitish, tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish kabi ustuvor vazifalar professional ta'limning xalqaro andozalarga to'liq mosligini ta'minlash va ijtimoiy buyurtma asosida malakali kadrlarni tayyorlashda mahalla bilan hamkorlikning zaruriyatini belgilab berdi.

Ijtimoiy jarayonlar barcha jamiyatlarda uchraydi va ijtimoiy o'zaro ta'cirning tartibli shakli sifatida faoliyat ko'rsatadi. Ijtimoiy jarayonlarning eng muhim xususiyatlari bu ularning universalligi va jarayonni amalga oshiruvchi subyekt bilan bog'liqligidir. Jamiyatda ijtimoiy jarayonlardan tashqarida hech narsa sodir bo'lmaydi. Jamiyatning faoliyati va rivojlanishi inson faoliyatining barcha sohalarida subyekt-obyekt munosabatlari va munosabatlarini tavsiflovchi ijtimoiy jarayonlarning turli shakllarida sodir bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, mahallarda ishsizlikni kamaytirish, aholi bandligini ta'minlash, kambag'alchilikni qisqartirish, tadbirkorlik va daromad olish ko'nikmalarini shakllantirish va mahalla yoshlarini professional ta'lim muassasalari tizimi bilan hamkorlikda ushbu muammolarini tadqiq etishni taqozo qilmoqda. Mahallada ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy ahvolni yaxshilash, mahallalarda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, iqtidorli yoshlarni izlab topish, iste'dodini ro'yobga chiqarish va ularni qo'llab-quvvatlashga ko'maklashish, mahalla yoshlarini xorijiy tillarni o'rganishga va kasb tanlashga doimiy qiziqtirib borish orqali davlat, jamiyat va iqtisodiyot talablari hamda shaxs va mehnat bozori ehtiyojlari asosida quyidagi maqsadli yo'nalishlar belgilab olindi:

- Mahallalarda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, jumladan ularni "Besh tashabbus olimpiadasi"da ishtirok etishga jalb etish;

- Ishsiz yoshlar va maktab bitiruvchilari bandligiga ko'maklashish, jumladan "Yoshlar bandligi dasturi"ni mahallada amalga oshirish;

- Davlat ko'magiga muhtoj "og'ir" toifadagi yoshlarning hayotda o'z o'rnini topishlariga ko'maklashish;

- Huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi bo'lgan yoshlar bilan, shuningdek, profilaktika inspektori bilan birgalikda huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi bo'lgan voyaga yetmaganlar bilan tizimli ishlash;

- "Yoshlar daftari"ga kiritilgan yoshlarning muammolarini hal etish, jumladan yoshlarga ko'rsatiladigan 30 ta yordam turlaridan samarali foydalanish;

- Iqtidorli yoshlarni izlab topish, iste'dodini ro'yobga chiqarish va ularni qo'llab-quvvatlashga ko'maklashish;

- Yoshlar o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish, jumladan yoshlar yetakchisining o'zi har oyda kamida 1 ta kitob mutolaa qilish orqali shaxsiy namuna ko'rsatishi. Professional ta'lim va mahalla hamkorligi asosiy yunalishlari sifatida quyidagilarga tayanamiz:

- Fan-texnika taraqqiyoti xalqaro va mehnat bozori talablari asosida mahalla yoshlarini professional ta'lim muassasalarida kasbiy tayyorgarligini ta'minlash;

- Mahalla yoshlarining muayyan kasbiy tanlovga ega bo'lishlari uchun professional ta'lim muassasalari o'qituvchilarini pedagogik prognostika tahlillari natijasiga asosan ularni kasb tanlashga maqsadli yo'naltirish ishlarini amalga oshirishlari.

Mehnat munosabatlarining bozor iqtisodiyoti qonunlariga o'tishi mahallalarda migratsiya va tashqi mehnat bozorlarining rivojlanish tendensiyalari asosida mahalla yoshlarini kasblarga yo'naltirish.

- Mahalla yoshlarning jamiyatga va mehnat bozoriga dadil, o'ziga ishonch bilan kirib borishlarini ta'minlash;

- Oila, mahalla va professional ta'lim muassasasi hamkorligining strategik maqsadlarini belgilash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi F-60-son Farmoni.
2. Volkov Yu.G., Mostovaya I.V. Sotsiologiya. Uch. Posobiye. M. 1995.
3. Afonin A.S. Trudovoye povedeniye: sotsiologo-ekonomicheskiy analiz. Kiyev, 1991
4. K. Novikova aholini ijtimoiy himoya qilish sotsiologiyasi, 2013.

ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ: ДОО КАК ЦЕНТР ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО И ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ С СЕМЬЕЙ

Садикова Дилафруз Хусановна

(PhD), доцент кафедры «Педагогика и психология дошкольного образования» ТГПУ им. Низами

Кулфидинова С.А.

студентка ТГПУ им. Низами факультета «Дошкольное образование»

Аннотация: Статья посвящена исследованию роли детских образовательных организаций (ДОО) в духовно-нравственном и эстетическом воспитании детей через внедрение инновационных технологий и подходов. Рассматривается значение народных игрушек и кукол как инструментов передачи культурных ценностей и формирования моральных норм. Обсуждается важность сотрудничества с семьями в воспитательном процессе, подчёркивая, что активное участие родителей в образовательной деятельности способствует созданию гармоничной воспитательной среды. Предложенные методы и практические примеры внедрения инноваций в ДОО направлены на развитие у детей духовных качеств и эстетического восприятия, что является ключевым аспектом их общего развития.

Ключевые слова: инновации в образовании, духовно-нравственное воспитание, эстетическое воспитание, детские образовательные учреждения, народные игрушки, сотрудничество с семьей.

Духовно-нравственное воспитание детей является одной из важнейших задач современных образовательных учреждений. В частности, детские образовательные организации (ДОО) могут играть центральную роль в формировании духовных и нравственных качеств у детей. Инновационные подходы, такие как использование национальных игрушек и кукол, могут значительно обогатить процесс воспитания.

Инновационные технологии в образовании включают в себя новые методы, подходы и инструменты, которые позволяют улучшить качество обучения и воспитания. К ним относятся интерактивные технологии, электронные ресурсы, дистанционное обучение и другие формы, способствующие активному вовлечению детей в процесс обучения.

Примеры внедрения инновационных подходов

Внедрение мультимедийных средств, проектного обучения, STEAM технологии, игровых методов и творческих мастерских способствует развитию креативности у детей, а также их способности к критическому мышлению и самовыражению. Такие подходы активно применяются в различных ДОО, что позволяет создавать атмосферу сотрудничества и совместного творчества [1].

Духовно-нравственное воспитание включает в себя формирование у детей таких ценностей, как уважение, доброта, честность и ответственность. ДОО должны стать центрами, где закладываются основы моральных норм и этических принципов. Используйте структуру программы "ИЛК КАДАМ" для создания тематических занятий, ориентированных на духовно-нравственное воспитание. Такие занятия могут включать рассказы о культуре и истории, занятия по этикету и совместные творческие задания, где дети смогут проявить уважение и дружелюбие к окружающим. Затем следует трудовая деятельность детей,

осознанная и эмоционально позитивно окрашенная, с элементами самостоятельности. Далее указывается на способность детей к эстетическому восприятию природы, что способствует бережному к ней отношению, при этом особую роль играет художественное слово в его разных формах (литература, живопись, музыка и т.д.), посредством которого искусно выражается отношение к природе, и которое является образцом для подражания [3].

Используйте народные игрушки и аппликации как инструменты для духовно-нравственного воспитания. Как упоминается в статье. Д. Садыковой, аппликация может способствовать формированию личностных качеств, а также обучать детей ценностям, связанным с их культурой. [2]

Детские учреждения могут внедрять специальные программы, направленные на развитие духовности и нравственности. Это могут быть занятия по этике, искусства, театрализованные постановки и другие формы, способствующие формированию ценностного отношения к миру.

Программа "ИЛК КАДАМ" включает различные образовательные и игровые элементы, которые могут быть использованы для духовного и эстетического воспитания. Например, обучающие игры и аппликации можно адаптировать, чтобы приобщить детей к культурным традициям и основам этики. [4]

Эстетическое воспитание помогает детям развивать чувство прекрасного, творческие способности и эмоциональную отзывчивость. Важность искусства и культуры в жизни детей невозможно переоценить, так как они способствуют формированию гармоничной личности.

Интеграция искусства в образовательный процесс, использование художественных направлений, таких как музыка, живопись и театр, даёт возможность детям не только учиться, но и раскрывать свой внутренний потенциал. Как отмечает Садыкова Д.Х., педагог и доцент ТГПУ. " аппликация имеет большое значение для обучения и воспитания детей дошкольного возраста, способствуя формированию и развитию многих личностных качеств ребенка." [3]

Семья и образовательные учреждения должны работать в тандеме для достижения общих целей. Взаимодействие между воспитателями и родителями способствует более полному пониманию потребностей детей и обеспечивает комплексный подход к их воспитанию.

Организация совместных мероприятий, мастер-классов, консультаций и родительских собраний позволяет родителям участвовать в образовательном процессе и активно вовлекаться в жизнь ДОО. По программе "ИЛК КАДАМ" также можно задействовать родителей, приглашая их к участию в учебных мероприятиях. Например, можно организовать мастер-классы, где родители вместе с детьми создают народные игрушки или участвуют в тематических проектах, направленных на укрепление семейных и духовных ценностей.

В заключении можно отметить, что инновации в образовании играют ключевую роль в трансформации детских образовательных учреждений в центры духовно-нравственного и эстетического воспитания. Сотрудничество с семьями становится основой для создания благоприятной среды, где дети могут развиваться, познавать мир и формировать свои ценности. Необходимо продолжать внедрение новых подходов и технологий, чтобы обеспечить детям полноценное и гармоничное развитие.

Список литературы:

1. Садыкова, Д. Х. (2023). Формирование профессиональных качеств студентов дошкольного образования на основе steam технологий. Лучшие интеллектуальные исследования, 4(2), 5-11
2. Садыкова, Д. Х. 2023-01-26. Роль национальных игрушек и кукол в духовно-нравственном воспитании детей младшего школьного возраста. Издательство. Vol. 9 No. 1 (2023): лучшие интеллектуальные исследования | часть-9 | том-1 2023 - web-journal.ru
3. Садыкова, Д. Х., & Калайова, М. С. (2023). РОБОТЫ-ИГРУШКИ И МАТЕМАТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ НА ЗАНЯТИЯХ. Analysis of world scientific views International Scientific Journal, 1(5), 5-12

3. Государственная учебная программа «ИЛК КАДАМ». Ташкент(2022): Министерство дошкольного образования совместно с ЮНИСЕФ.

4. Намазбаева Л. З. (2023). Роль детского экспериментирования в развитии познавательных способностей у детей и их понимания окружающего мира. Лучшие интеллектуальные исследования, 4(2), 23-28.

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Садикова Дилафруз Хусановна

(PhD), доцента кафедры «Педагогика и психология дошкольного образования» ТГПУ им. Низами

Туругнова М.Ш.

Студентка ТГПУ им. Низами факультета «Дошкольное образование»

Аннотация: Статья посвящена анализу перспектив внедрения инновационных технологий в систему дошкольного образования. В условиях стремительного развития информационных технологий и изменений в образовательной среде, актуален вопрос интеграции новых подходов и инструментов, способствующих улучшению качества воспитания и обучения детей в дошкольном возрасте. Рассматривается методика STEAM и примеры внедрения данной технологии в дошкольном образовании.

Ключевые слова: дошкольное образование, STEAM-технология, инновационные технологии, инновация.

Дошкольное образование – фундамент для дальнейшего развития ребенка. В современном мире, где технологии динамично меняют окружающую среду, необходимо включать инновационные подходы и в дошкольное образование. Внедрение инновационных технологий открывает перед системой дошкольного образования новые горизонты, позволяя создать более интересную, эффективную и персонализированную среду обучения для детей.

В последнее десятилетие для развития дошкольного образования характерны инновационные процессы. А. А. Майер отмечает, что «основным механизмом оптимизации развития системы дошкольного образования являются поиск и освоение инноваций, способствующих проявлению качественных изменений в деятельности дошкольного образовательного учреждения» [1].

В словаре С.И. Ожегова термину «инновация» дается определение «эффективное новшество, внедренное в практику. Результат умственной деятельности, творчества человека. Некоторое открытие или изобретение, отличающееся от предшествующих объектов науки и техники» [2].

Внедрение инновационных технологий в дошкольном образовании может привести к повышению интереса к обучению. Интерактивные игры, мультимедийные презентации, виртуальные экскурсии и другие инновационные технологии делают обучение более ярким, занимательным и эффективным. Дети с большим интересом усваивают новые знания, когда они представлены в нестандартной и интересной форме.

Также немаловажным фактором является развитие творческого мышления и фантазии. Инновационные технологии позволяют детям экспериментировать с различными видами творчества, создавать собственные проекты и реализовывать свои идеи. Это способствует развитию творческого мышления, фантазии и воображения, которые являются важными компонентами успешного развития ребенка.

Внедрение инновационных технологий в дошкольное образование позволяет детям овладеть базовыми цифровыми навыками с раннего возраста. Это важно для успешной адаптации к современному миру, где технологии играют ключевую роль.

Также стоит подчеркнуть, что инновационные технологии позволяют создавать индивидуальные программы обучения, учитывая темп развития, интересы и способности

каждого ребенка. Это позволяет каждому ребенку развиваться в собственном темпе и осваивать новые знания с большим удовольствием.

На сегодняшний день одним из востребованных инновационных технологий является технология STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts and Mathematics). Это интегрированный подход к обучению, который объединяет науку, технологию, инженерию, искусство и математику в единый процесс. STEAM-технологии в дошкольном образовании способствуют развитию творческого мышления, решению проблем, учит детей экспериментировать и открывать для себя новый мир.

Как отмечает Садикова Д.Х. «Основная цель STEAM-технологий - развитие высокоорганизованного мышления у детей и обучение им эффективному применению полученных знаний на практике, при использовании дисциплин, таких как естественные науки, технология, инженерия, математика и искусства, через проектную или исследовательскую деятельность» [3].

Конструирование. Дети создают собственные модели из конструктора LEGO, блоков или других материалов, развивая пространственное мышление, мелкую моторику и творческие способности.

Робототехника. Дети знакомятся с основами робототехники, собирают и программируют простых роботов, развивая логическое мышление и навыки решения проблем.

Виртуальная реальность (VR). Дети могут погружаться в виртуальные миры, посещать виртуальные музеи, путешествовать по разным странам и континентам, не выходя из класса.

Искусство. Дети могут создавать собственные музыкальные композиции с помощью специальных приложений, рисовать картины на планшете или создавать анимационные фильмы с помощью простых программ.

Инновационные технологии играют ключевую роль в развитии системы дошкольного образования. Они позволяют создать более интересную, эффективную и персонализированную среду обучения для детей, способствуют развитию их творческих способностей и подготавливают их к жизни в современном мире. Однако необходимо учитывать существующие вызовы и риски и создавать условия для эффективного и безопасного внедрения инноваций. Ключевым фактором успеха является сотрудничество между педагогами, специалистами в области технологий и руководителями образовательных учреждений.

Литература:

1) Майер А.А., Давыдова О.И. Основная образовательная программа дошкольного образования: конструирование и реализация в ДОУ: Учебно-методическое пособие. – М.: Феникс, 2015. – 200 с.

2) Ожегов, С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. -М.: Рус. яз., 2019. - 921 с.

3) Садикова, Д. Х. (2023). Формирование профессиональных качеств студентов дошкольного образования на основе STEAM технологий. Лучшие интеллектуальные исследования, 4(2), 5-11.

4) Azizxo‘jayeva N. N. pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.y

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДЕТЕЙ

Садикова Дилафруз Хусановна

(PhD), доцента кафедры «Педагогика и психология дошкольного образования» ТГПУ им.
Низами

Хамидова Н.

Студентка ТГПУ им. Низами факультета «Дошкольное образование»

Аннотация: В данной статье исследуются актуальные вопросы внедрения цифровых инструментов в процесс обучения изобразительному искусству в дошкольных учреждениях. Подчеркивается важность использования инноваций для расширения творческих возможностей детей, развития новых навыков и повышения интереса к искусству.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационные технологии, изобразительная деятельность, дошкольный возраст.

Инновационная деятельность в современном дошкольном учреждении одна из актуальных проблем системы образования в Узбекистане. Внедрение инновационных технологий является закономерностью развития дошкольного образования, в частности, и носят существенный характер, сопровождающий изменения в методике работы с детьми дошкольного возраста. Хочется заметить, что не все инновационное (новое) прогрессивно, а значит и эффективно.

Рационально только та инновационная деятельность, которая позволяет получить более высокие результаты оптимальным путем. В сущности – это комплексная деятельность по разработке и использованию педагогических, творческих новшеств. Особенности инновационной деятельности заключаются в том, что субъектами этого процесса являются педагоги, дети и родители – что является гуманистической составляющей инновационного процесса.

Еще одной особенностью образовательной инновации служит система охвата разноплановых педагогических проблем. Как отмечает Григорьева Г.Г. «Эффективность педагогической инновации зависит от исследовательской работы воспитателей детского учреждения, которые, решая проблемы приёмов работы с детьми, начинают переосмысливать по-новому классические дидактические принципы» [2].

В сфере образования инновацией можно считать новое содержание, метод, форму организации деятельности воспитанников либо новый подход к оказанию социальных услуг в области воспитания и развития детей на основе реальных запросов родителей.

Современной педагогической наукой намечены новые пути оптимизации образовательного процесса, стимулирующих творческую деятельность педагогов и их воспитанников. Это приводит к увеличению образовательных программ и вариативных форм непосредственной образовательной деятельности (НОД). Объем информации постоянно растет и уже не вмещается в перспективные планы воспитателей и в головы их воспитанников.

Педагоги заняты поиском и выбором конкретных форм образовательной деятельности так, чтобы в них присутствовали познавательное и творческое развитие личности дошкольника. Разработка новых эффективных технологий – одно из направлений педагогической деятельности.

В дошкольных образовательных учреждениях Узбекистана уже используются традиционные (игровые) педагогические технологии и инновационные дидактические системы по художественно-эстетическому воспитанию на теоретической основе проблемного обучения, приема сотрудничества и диалога культур, применения изобретательских задач (ТРИЗ). Получило так же широкое применение государственная учебная программа дошкольного образования «Илк к,адам».

В ходе этой программы определяются компетенции в следующих областях развития ребенка [6]:

- физическое развитие и формирование здорового образа жизни;

- социально-эмоциональное развитие;
- навыки речи, общения, чтения и письма;
- развитие познавательного процесса;
- творческое развитие.

Дошкольный возраст – сенситивный период развития творческого потенциала ребенка. Развитие творческих способностей в сфере изобразительного искусства, должно стать важным звеном современного образования детей. Хочется отметить, что дети, выполняя программу по изобразительной деятельности, легко усваивают способы использования изобразительных материалов, но в их работах редко можно заметить творческий подход.

Детская природа – природа исследования и познания окружающего мира. Любознательность, тяга к экспериментированию, наблюдательность, стремление к самостоятельному решению проблем – главные черты детского дошкольного поведения. Исследовательская деятельность – источник получения ребёнком представлений об окружающем мире. Формирование устойчивых исследовательских навыков складывается из своих мыслей, переживаний, чувств, фантазии и самостоятельности. Современные образовательные стандарты требуют не фрагментарного использования исследовательского метода, а его преобладания над другими, доминирования в процессе обучения. Этот метод при умелом сочетании с репродуктивным методом, может дать эффективный образовательный результат.

Примеры использования этого метода:

- поисковая ситуация по приемам копирования изображения (световой стол);
- поиск рациональных способов изображения с использованием перчаток, трафаретов, лепка при помощи форм и прочее;
- выбор фактуры бумаги для основы изображения с учетом изобразительных средств;
- поиск цветового оттенка (разбавление краски водой, смешивание красок, применение разного нажима карандаша, интенсивность штриховки);
- лепка из снега или кинетического песка;
- рисование водой с последующим присыпанием песком;
- рисование на мокром и сухом песке;
- аппликация разноцветными камешками.

Соломенникова О.А. подчеркивает, что “современная тенденция развития дошкольного образования требует обогащения и дополнения к стандартному (базовому) компоненту других областей образования, актуальность которых в развитии ребёнка, велика” [5]. Возникает необходимость в их интегрировании с той целью, чтобы для дошкольников не произошло увеличение образовательных нагрузок. Парциальные, авторские, дополнительные, примерные программы, с помощью интегрирования помогают приобщать дошкольников к литературе и родному языку, к азам математики, к началам компьютерной грамотности, к музыке и изобразительному искусству и другим дисциплинам.

Интегрирование, как инновационный метод, помогает реализовать большое количество образовательных областей за меньшее время, что освобождает дошкольников от дополнительных нагрузок. С младшими дошкольниками интеграция строится на дополнении одних средств другими (к аппликации дорисовываются некоторые детали), на сочетании одних средств выразительности, характерных для каждого вида деятельности (слушаем «музыку дождя» и рисуем дождь). В старших группах интеграция происходит за счет специфики какого-либо вида деятельности и выполняет доминирующую роль [4].

Обогатить занятия по изобразительной деятельности инновационными технологиями задача современного педагога, идущего в ногу со временем. Это способствует более эффективному и целенаправленному процессу формирования духовно развитой личности.

Литература:

1. Григорьева Г. Г. Игровые приемы в обучении дошкольников изобразительной деятельности.— М.: Просвещение, 2020.

2. Григорьева Г.Г. Подготовка детей к школе в изобразительной деятельности: программно-методич. пособие «Филиппок» / Г.Г. Григорьева, Е.В. Чигиринова, Е.Н. Атамашко, С.В. Абрамова и др.- Н.Новгород: НИРО, 2024.- 166 с.

3. Григорьева Г.Г. Развитие дошкольников в изобразительной деятельности.- Учебное пособие для вузов. – М.: «Академия», 2000

4. Погодина С.В. Теория и методика развития детского изобразительного творчества: учебное пособие для студентов вузов / С.В. Погодина.- М.: ИЦ «Академия», 2010.- 352 с

5. Соломенникова О.А. Радость творчества. Ознакомление детей с народным искусством. – М.: Мозаика- Синтез, 2021

6. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’kim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, Toshkent, 2022

7. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.T.: "Nihol" nashriyoti, 2016.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРДА КАСБИЙ-АХЛОҚИЙ МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Сирожидинов Илхомжон Иброхимович

Институт мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Мазкур мақолада профессионал таълим муассасаларида ёшлар ўртасида касбий-ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг назарий асослари, педагогик шарт-шароитлар ва методик ёндашувлар таҳлил қилинган. Ахборот-коммуникатсия технологиялари, ривожлантирувчи тренинглар, маърузалар ва ахлоқий муаммоларни муҳокама қилиш ёрдамида касбий-ахлоқий маданиятни шакллантириш ёшларнинг шахсий ва касбий ривожланишига ҳисса қўшиши қайд этилган. Превентив чора-тадбирларнинг ижтимоий аҳамиятини англаш орқали ёшларни меҳнат бозори талабларига мос рақобатбардош кадрлар сифатида тайёрлаш масалалари ёритилган. Келгусида касбий ахлоқий маданиятни янада ривожлантиришга қаратилган тадқиқотлар олиб бориш зарурлиги таъкидланган.

Калит сўзлар: Касбий-ахлоқий маданият, профессионал таълим, ахлоқий тарбия, ахборот-коммуникатсия технологиялари, превентив чора-тадбирлар, педагогик шарт-шароитлар.

Ўзбекистондаги таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар мамлакат келажаги учун ёшларни тайёрлашда муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, ёшларни меҳнат бозори талабларига жавоб бера оладиган малакали кадрлар сифатида етиштира оладиган тизимни шакллантириш ҳозирги куннинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармонида таълим тизимини ислоҳ қилиш, касбий таълимнинг сифатини ошириш, ва унинг жамиятдаги аҳамиятини кучайтириш борасида муҳим вазифалар белгилаб берилган. Ушбу вазифалар ижросини таъминлаш орқали ёшларни касбий, ахлоқий, маданий ва маънавий жиҳатдан баркамол шахслар сифатида ривожлантириш мақсад қилинган. Касбий-ахлоқий маданиятни шакллантириш масаласи профессионал таълим муассасалари учун айниса долзарб бўлиб, у нафақат ёш мутахассисларнинг профессионал соҳадаги билим ва кўникмаларига, балки уларнинг умумий маданиятига, шахс сифатида шаклланишига ҳам дахлдордир. Профессионал таълимнинг асосий вазифаларидан бири — билим ва кўникмалар билан бир қаторда, ёшларга ахлоқий тамойиллар асосида муомала маданиятини ўргатишдир. Бу, ўз навбатида, ўқувчиларни касбий одоб ва маданият қоидаларига риоя қилишга, жамоа билан самарали ҳамкорлик қилишга, масъулиятли ва фаол мутахассислар бўлишга йўналтиради.

Касбий-ахлоқий маданият — бу ҳар бир мутахассисда мавжуд бўлиши керак бўлган маънавий меъёрлар, ахлоқий тамойиллар ва касбий одоб-қоидалар мажмуидир. Ушбу маданиятни шакллантириш ёш мутахассисларнинг билим ва малакасини ошириш билан

биргаликда, уларни умумий ахлоқий қадриятларга эга инсонлар сифатида ҳам ривожлантиришни кўзда тутди. Таълимнинг ушбу жиҳати, хусусан, профессионал таълим муассасаларида кўпроқ аҳамият касб этмоқда, чунки айнан мана шу босқичда ёшлар касбий муҳитда фаолият кўрсатишга тайёрланадилар ва ўзларининг шахсий ва касбий қадриятларини шакллантирадилар.

Ўзбекистонда бу жараёнда бир қатор превентив чора-тадбирларнинг амалга оширилиши касбий-ахлоқий маданиятни шакллантириш учун зарур бўлиб, уларнинг самарадорлиги турли педагогик ёндашувлар ва илғор педагогик технологиялар асосида таъминланиши лозим. Мазкур чора-тадбирлар ёшларни профессионал ҳаётга мослаштириш, ахлоқий қоидаларни ўзлаштириш, иш жараёнидаги масъулият ва бурчни англашга ёрдам беради. Шундай экан, ушбу мақолада касбий-ахлоқий маданиятни шакллантиришдаги назарий асослар таҳлил қилиниб, уни шакллантириш жараёнидаги педагогик шарт-шароитлар ва методик ёндашувлар ёритилади. Бунда профессионал таълим муассасаларида ўқув жараёнини тизимли ташкил этиш, ахборот-коммуникация технологиялари имкониятларидан фойдаланиш, ва ўқувчиларда касбий ахлоққа оид тўғри тушунча ва малакаларни шакллантириш имкониятлари батафсил кўриб чиқилади.

Касбий-ахлоқий маданият инсоннинг касбий фаолиятида ахлоқий қадриятларга амал қилиб, жамиятда юксак маданиятли шахс сифатида фаолият юритишга қаратилган. Ушбу тушунча нафақат мутахассисларнинг касбий муносабатларини, балки уларнинг шахс сифатида жамиятга қўшадиган ҳиссаларини ҳам ифода этади. Маъруф антрополог Эдвард Бёрнет Тайлор маданиятни инсоният жамиятининг умумий қадриятлари, билимлари ва эътиқодлари тўплами сифатида таърифлаган, бу эса инсон фаолиятининг барча соҳаларига, жумладан, касбий соҳага ҳам таъсир кўрсатади (Taylor, 1871). Тайлорнинг таърифидан келиб чиқиб, касбий маданият ҳар бир инсоннинг шахс сифатида ривожланишида ва унинг ижтимоий фаолиятида муҳим аҳамият касб этади. Касбий-ахлоқий маданият нафақат касбий муносабатлар, балки мутахассисларнинг жамиятдаги ижтимоий ўрнига боғлиқдир. Социолог Макс Вебер касбий муносабатларда ахлоқий қадриятлар асосида ҳаракат қилиш муҳим эканлигини таъкидлаб, инсонларнинг ахлоқий тамойилларга содиқлиги жамиятдаги ижтимоий барқарорликни таъминлашда аҳамиятли эканлигини қайд этган (Weber, 1922). Шу сабабли касбий-ахлоқий маданият ёш мутахассисларнинг касбий ривожланишига йўл очади ва уларни жамиятдаги масъулиятли шахслар сифатида шакллантиради. Ахлоқий маданият касбий маданиятнинг муҳим бир қисми бўлиб, у касбий фаолиятдаги барча хатти-ҳаракатларни ахлоқий қоидаларга мувофиқ равишда амалга оширишга йўналтирилган. Олимлар таъкидлаганидек, ахлоқий маданият инсонни фақат касбий соҳада эмас, балки шахсий ҳаётда ҳам юқори маданиятли ва масъулиятли шахс сифатида шакллантиришга ёрдам беради. Ахлоқий қадриятлар инсоннинг онгида шаклланиб, унинг фаолиятида муҳим рол ўйнайди. Бундай ахлоқий тамойиллар инсон онгида тўғри йўлга солиниши учун таълим тизимида ахлоқий маданиятни ўргатиш муҳим аҳамият касб этади. Таълим жараёнида ахлоқий тарбия бериш ёшларнинг касбий фаолиятида юксак ахлоқий қадриятларга эга мутахассислар бўлиб шаклланишларига ёрдам беради.

Профессионал таълим муассасаларида ёшларда касбий-ахлоқий маданиятни шакллантириш уларнинг касбий фаолиятида муваффақиятли бўлишида муҳим роль ўйнайди. Бу жараёнда ахборот технологиялари, инновация педагогик ёндашувлардан фойдаланиш орқали ахлоқий қадриятларни ўқувчиларга самарали етказиш мумкин. Ижтимоий шериклик асосидаги тадбирлар, муаммоли вазиятларни муҳофама қилиш, ахлоқий масалалар бўйича мунозаралар орқали ёшларни ахлоқий қадриятларга мувофиқ тарбиялаш мумкин. Шу тарзда ахлоқий қадриятлар ва меъёрларни ўзлаштирган ёш мутахассислар касбий ҳаётда ҳалоллик ва масъулият билан ишлашга интилишади, бу эса уларнинг ижтимоий бурчини адо этишларига ёрдам беради.

Касбий-ахлоқий маданият инсоннинг профессионал фаолиятида ахлоқий қадриятларга амал қилиб, жамиятда юксак маданиятли шахс сифатида иш олиб боришига асос бўлади. Бу маданиятни шакллантиришда билим, кўникма ва ахлоқий нормаларга ўргатувчи таълим

тизими муҳим аҳамият касб этса, уни амалий жихатдан тартибга солиш ва фаолият жараёнида сақлаб қолиш учун превентив чора-тадбирларнинг ўрни ҳам каттадир. Таълим тизимида ўқувчиларда касбий-ахлоқий маданиятни шакллантириш учун уларнинг ахлоқий талаблар ва меъёрларга амал қилишларига ёрдам берадиган, уларни ушбу талабларга ҳурмат ва масъулият билан муносабатда бўлишга ундайдиган чора-тадбирларни амалга ошириш зарур. Превентив чора-тадбирлар, биринчи навбатда, ўқувчиларнинг касбий ахлоқ нормалари ва талабларига амал қилишини қўллаб-қувватлашга қаратилган. Бундай чоралар орасида ахлоқий муаммоларни муҳокама қилиш, касбий муносабатлардаги ноқулай вазиятлардан чиқиш йўлларини ўрганиш, тренинглар, ўзаро мулоқот маданиятини шакллантирувчи машғулотлар каби тадбирлар мавжуд. Бу чора-тадбирлар орқали ёшлар ахлоқий меъёрлар ва касбий маданият асосларига амал қилишга, масъулиятни ўз зиммаларига олишга тайёрланадилар. Бу жараёнда ахлоқий маданият, масалан, ҳалоллик, масъулият ва ишончга асосланган муносабатлар орқали шаклланади, бу эса касбий муносабатларда юқори сифатли фаолият олиб боришни таъминлайди. Превентив чора-тадбирлар доирасида ўқувчилар учун ахлоқий муаммоларни муҳокама қилиш, ўзаро маданиятли мулоқотни шакллантириш, ахлоқ ва касбий маданият талабларини тушунтириш орқали ёшларда масъулият ва ахлоқий қадриятларга ҳурмат ҳосил қилинади. Масалан, муомала маданияти бўйича ўтказиладиган тренинглар ўқувчиларда фақатгина ахлоқий қадриятларни ўзлаштириш билан чекланмай, балки уларни амалий жихатдан қўллашга ҳам ёрдам беради. Мисол учун, муомала маданияти бўйича тренингларда ўқувчилар касбий ва шахсий муносабатларда тўғри ва теран мулоқотни олиб бориш кўникмаларига эга бўладилар. Ахлоқий қадриятлар, шунингдек, уларнинг касбий муносабатларда маданиятли муомалага киришларини ҳам таъминлайди, бу эса уларнинг шахсий ва профессионал ривожланишлари учун муҳимдир. Превентив чора-тадбирларни амалга ошириш жараёнида амалиёт машғулотлари, иш ўринларида касбий ахлоқни сақлашга йўналтирилган тадбирларни ташкил этиш орқали ахлоқий меъёрларни сақлаш учун шарт-шароит яратилади. Ушбу жараёнда тадбирлар орасида мутахассисларнинг амалий тайёргарлигини таъминлайдиган ва уларни касбий фаолият давомида юзага келадиган ахлоқий муаммолар билан таништирувчи тадбирлар муҳимдир. Шундай қилиб, бу тадбирлар ўқувчиларга касбий ахлоқ талабларига амал қилиш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни шакллантириш имкониятини беради. Илмий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, иш жойида касбий-ахлоқий маданиятни сақлаш ва қўллаб-қувватлаш учун мунтазам равишда превентив чора-тадбирларни амалга ошириш орқали, ташкилотлар ва муассасалар самарадорлигини ошириш мумкин (Hartman, 2021). Ишчи муҳитда ахлоқий муаммолар юзага келган пайтда тўғри ва тезкор қарорлар қабул қилишга қодир ёшлар келгусидаги иш жойида юқори малакали, масъулиятли ходимлар бўлишлари мумкин. Шу боис, таълим жараёнида ёшлар ахлоқий тарбияга эга бўлишлари ва унинг асосида ҳаракат қилишлари учун шарт-шароит яратиш муҳимдир.

Педагогик шарт-шароитлар касбий-ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг асосий омилларидан бири бўлиб, ёшларнинг касбий маданиятини юксалтиришда ва уларда тўғри ахлоқий муносабатларни тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади. Таълим жараёнида педагогик шарт-шароитларнинг етарли даражада таъминланиши орқали ўқувчиларда касбий ахлоқ меъёрлари ва қадриятларига нисбатан ижобий муносабат шакллантирилади, бу эса келажакда уларнинг касбий фаолиятида самарали амалга оширилади. Жамиятда касбий-ахлоқий маданиятни юксалтиришда ёшларнинг таълим жараёнидаги фаол иштироки уларнинг шахсий ва ижтимоий ривожланишларида алоҳида ўрин тутди. Таълим жараёнида ахборот-коммуникатсия технологияларидан (АКТ) самарали фойдаланиш ўқувчиларга ахлоқий тушунчаларни етказиш жараёнини осонлаштиради ва уларнинг тушунишларини кучайтиради. АКТ ёрдамида ўқув жараёнидаги ахлоқий қадриятларни интерфаол шаклда ўргатиш, ёшларнинг ахлоқий муаммоларни таҳлил қилиш, турли вазиятларда тўғри қарор қабул қилиш кўникмаларини ривожлантириш учун муҳимдир. Шу билан бирга, АКТ ёрдамида ўқувчилар замонавий ахлоқий муаммолар ҳақида кенгроқ маълумот олиш имконига эга бўладилар, бу эса уларнинг касбий маданиятларини мустаҳкамлашда хизмат қилади. Ахборот-коммуникатсия

технологиялари ёрдамида ўтказиладиган тренинглар ва виртуал муҳокама, масалан, интерактив ўйинлар ёки симуляциялар, ахлоқий кадриятларнинг турли аспектларини кўрсатишга ёрдам беради. АКТ асосидаги ушбу интерактив усуллар ёшларни ахлоқий тамойиллар билан таништириш ва уларнинг ҳаётга самарали тайёргарлик кўришларига ёрдам беради. Шунингдек, АКТ ўқувчиларнинг турли ахлоқий масалаларда мустақил қарор қабул қилиш қобилиятини ривожлантиради, чунки технологиялар орқали танлов имкониятлари кенгайди ва турли вазиятлар таҳлил қилиниши мумкин. Маърузалар орқали ахлоқий тушунчаларни етказиш анъанавий, аммо таъсирли педагогик шарт-шароитлардан бири ҳисобланади. Маърузалар давомида ўқитувчи ахлоқий кадриятлар, касбий этика қоидалари, турли касбий вазиятлардаги ахлоқий қоидалар ҳақида маълумотларни етказиши мумкин. Бундай маърузалар ёшларнинг ахлоқий билимларини кенгайтириш ва уларни тўғри ахлоқий кадриятларга йўналтиришда муҳим восита ҳисобланади. Ахлоқий тушунчаларни маъруза шаклида етказишда ўқитувчи ёрқин мисоллар ва кейслардан фойдаланиб, ёшларга ахлоқий қарорларни қабул қилишнинг аҳамиятини тушунтириши мумкин. Бу ўқувчиларнинг мавзунини чуқурроқ англаб етишларига ва касбий муносабатларда тўғри қарорлар қабул қилишга тайёр бўлишларига ёрдам беради. Маърузалардан сўнг уларни муҳокама қилиш орқали ёшлар ахлоқий билимларини мустаҳкамлашлари, жамоа билан мулоқот қилиб, касбий ахлоқий кадриятларни ўзаро ўрганишлари мумкин.

Ривожлантирувчи тренинглар, амалиёт машғулоти ва симуляция машғулоти ёшларнинг ахлоқий меъёрларга амал қилишларини таъминлаш учун муҳимдир. Бундай тренинглар давомида турли ахлоқий вазиятлар моделлаштирилиб, ўқувчиларнинг ўзаро муносабатларида юз берадиган муаммоларни ҳал қилишда, ахлоқий меъёрларга амал қилишларига кўникма ҳосил қилишларига ёрдам беради. Бу машғулотлар касбий муаммоларга ечим топиш, турли ёш гуруҳлари ва профессионал муносабатларда ахлоқий қоидаларга амал қилиш кўникмаларини шакллантиради. Ривожлантирувчи тренингларда турли муаммоли вазиятлар яратилиб, ўқувчилар уларни ҳал қилиш учун жамоада ишлашлари талаб қилинади. Бу, ўз навбатида, уларни жамоадаги ўзаро ҳамкорликни кучайтиришга, бир-бирига бўлган ҳурматни оширишга ва масъулиятни ўз зиммасига олишга ўргатади. Бундай тренинглар, шунингдек, касбий фаолият жараёнида ёшларнинг ахлоқий қоидаларга амал қилишларига ёрдам беради, чунки улар амалий ҳолатларда қандай йўл тутишни ўрганадилар.

Ахлоқий муаммоларни муҳокама қилиш орқали ёшлар турли ахлоқий принциплар ва кадриятлар бўйича мулоҳазалар олиб боради ва турли масалаларда ўзаро келишувга эришишга ўрганадилар. Муҳокама жараёнида улар турли фикрларни ўрганиб, ахлоқий муносабатларни шакллантиришда ўзларининг муносабатларини тўғри йўлга қўйиш имкониятини оладилар. Муҳокама ёрдамида ёшлар ахлоқий кадриятларни чуқурроқ тушуниш ва уларнинг ижтимоий турмушдаги аҳамиятини англаш имкониятига эга бўладилар. Муҳокама жараёнида ўқувчилар касбий ахлоқий муаммолар бўйича турли вазиятларни кўриб чиқадиладилар, уларни чуқур таҳлил қилиб, жамоада фаол ҳамкорлик қилиш кўникмаларини ривожлантирадилар. Ахлоқий муносабатлар ва уларнинг ижтимоий турмушдаги аҳамиятини тушунтириш ёшларнинг жамиятдаги роли ва масъулиятини мустаҳкамлайди. Касбий-ахлоқий маданиятни шакллантиришда педагогик шарт-шароитларнинг аҳамияти катта. Ахборот-коммуникатсия технологиялари ёрдамида ахлоқий тушунчаларни ёшларга самарали етказиш, маъруза ва муҳокама орқали билимларни мустаҳкамлаш, тренинглар ва амалиётлар ёрдамида ахлоқий кадриятларни чуқурроқ тушуниш ёшларнинг касбий маданиятини шакллантиришда муҳимдир. Бундай шарт-шароитлар орқали ёш мутахассислар юқори даражадаги ахлоқий тарбияга эга бўлиб, уларни жамиятда масъулиятли фуқаролар сифатида шакллантиради. Профессional таълим муассасаларида ёшларда касбий-ахлоқий маданиятни шакллантириш уларни нафақат касбий соҳада, балки шахс сифатида ҳам тўлақонли ривожлантиришнинг муҳим қисми ҳисобланади. Касбий-ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг назарий асослари ахлоқий кадриятлар ва принципларнинг таълим жараёнидаги ўрнини кучайтириб, ёшларни жамиятнинг юксак ахлоқий тарбияга эга фуқаролари сифатида тарбиялашга хизмат қилади. Бу жараёнда ахборот-коммуникатсия технологиялари,

ривожлантирувчи тренинглари, маърузалар ва амалиётларнинг кенг қўлланилиши ёшларни ахлоқий тамойилларга мувофиқ равишда касбий фаолиятга тайёрлашга ёрдам беради. Ахлоқий тарбияни таълим жараёнининг ажралмас қисмига айлантириш ва ёшларни меҳнат бозорида рақобатбардош кадрлар сифатида тайёрлашда превентив чора-тадбирларнинг ижтимоий аҳамияти юқори эканини англаш зарур. Превентив чора-тадбирлар ўқувчиларда касбий ахлоқ меъёрларига ҳурмат, масъулият ҳиссини шакллантириб, уларнинг касбий муносабатларида маданиятли ва ахлоқий стандартларга амал қилишларини таъминлайди. Шундай қилиб, ушбу тадбирлар ёшларнинг шахсий ва касбий ривожланишида зарурий восита сифатида хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Профессional таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019-йил 6-сентябрдаги ПФ-5812-сонли Фармони. <https://lex.uz/docs/4500926>.
2. Моисеенко М.В. К вопросу о формировании патриотизма и духовности у современной российской молодежи // Вестник РУДН. Серия «Философия». 2013. № 3. С. 96—103.
3. Мухаметжанова В.С. Профессиональная этика государственного и муниципального управления // Профессиональная этика в современном обществе / Под общ. ред. В.А. Цвыка. М., 2011. С. 62—70
4. Щербакова С.Н. Формирование психолого-педагогической культуры родителей: дис. ... канд. пед. наук. – М., 2003. – С. 58.

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA O'QUV FAOLIYATINI BOSHQARISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sultanova Dilnura Abdurashidovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Menejment” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Zamonaviy maktabda inklyuziv ta'limni tashkil etish muammolari maktabning ichki madaniyati va ta'lim standartlari, bolalar o'rtasidagi farq va ularning qobiliyatlariga qaratilganligi bilan bog'liq.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari ta'limga oid me'yoriy hujjatlar, deklaratsiyalar, ta'lim sohasidagi xalqaro forumlar va boshqa muhim hujjatlarda belgilangan tamoyillardir.

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quv faoliyatini boshqarishning pedagogik-psixologik xususiyatlari va kasbiy qobiliyatlarga yangi talablarning paydo bo'lishi sharoitida ommaviy maktab o'qituvchisining faoliyati shaxsning ichki resurslarini yangilash orqali sezilarli darajada murakkablashadi. Kasbiy faoliyatning barqarorligi va sifati o'qituvchining o'zgarishlarga psixologik tayyorligining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Inklyuziv ta'limni taklif qiluvchi va targ'ib qiluvchi ta'lim muassasasi ushbu o'lovni boshqaruvning barcha jabhalarida qo'llaydi va institutsional rivojlanish, ta'lim jarayoni, resurslar va inklyuziv ta'lim tamoyillariga bo'ysunadigan yaxlit tashkiliy madaniyatni ta'minlaydi.

Maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida o'quv faoliyatini boshqarishning pedagogik-psixologik xususiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. inklyuziv ta'lim, ijtimoiy model, ko'rish, eshitish, qobiliyat, tajriba.

Inklyuziv ta'lim zamonaviy maktablar amaliyotiga jadal kiritilgan bo'lib, ko'plab murakkab savollar va yangi vazifalarni qo'yadi. Inklyuziv ta'lim bo'yicha xorijiy amaliyot boy tajribaga ega va qonunchilik bilan qo'llab-quvvatlanadi.

Inklyuzivlik maktabning chuqur ijtimoiy jarayonlarini qamrab oladi: bunda har qanday bolaning ta'lim ehtiyojlariga moslashtirilgan ahloqiy, moddiy va pedagogik muhit yaratiladi. Bunday muhitni faqat ota-onalar bilan yaqin hamkorlik, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining

jamoaviy o'zaro hamkorligi orqali yaratish mumkin. Bola bilan va bola uchun nafaqat "maxsus", balki eng oddiy ham o'zgarishga tayyor bo'lgan odamlar bu muhitda ishlashi kerak. Inklyuziv ta'lim prinsipi shundan iboratki, o'quvchilarning, shu jumladan nogiron bolalarning ta'lim ehtiyojlarining xilma-xilligi, ularning imkoniyatlarini eng kam cheklovchi va ta'limdagi o'zaro ta'sirni eng ko'p qamrab oluvchi ta'lim muhiti ta'minlanishi kerak.

Zamonaviy maktabda inklyuziv ta'limni tashkil etish muammolari, birinchi navbatda, maktabning ichki madaniyati va ta'lim standartlari, bolalar o'rtasidagi farq va ularning qobiliyatlariga qaratilmaganligi bilan bog'liq. O'qituvchining asosiy e'tibor ob'yekti - bu o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari, ijtimoiylashuvdagi muvaffaqiyati emas, balki fan dasturi bo'lib qolmoqda va ta'lim maqsadi sifatida tan olinmoqda. Umumiy ta'lim maqsadi va unga qo'yiladigan talablar o'rtasidagi bu qarama-qarshiliklar ob'yektiv ravishda aniqlangan.

Bir tomondan, "ommaviy ta'lim o'zining konservativ konsepsiyasi bilan muvaffaqiyat nuqtai nazaridan nisbatan bir xil bo'lgan ta'lim guruhlar (sinflar) shaklida, me'yoriy baholash va shaxslararo taqqoslashga asoslangan o'quv motivatsiyasi bilan bog'liq, haqiqatan ham bu inklyuziv ta'lim g'oyasini amalga oshirishda sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, boshqa tomondan, boshlang'ich ta'lim standarti o'quvchilarning natijalariga talablarni belgilaydi, shu jumladan "suhbatdoshni tinglash va muloqot qilish istagi; turli nuqtai nazarlarning mavjudligi va har kimning o'z nuqtai nazariga ega bo'lish huquqini tan olishga tayyorlik; o'z fikrini bildirish va o'z nuqtai nazari va voqealarga baho berish"ni talab qiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, inklyuziv ta'limning ijtimoiy modeli o'zi tanqid qilish obyekti bo'lishi mumkin. Birinchidan, boshqalarga (masalan, ko'rish, eshitish va aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlar) ularning ta'lim jarayoniga qo'shilishi bilan bog'liq yordam berish har doim ham maqbul emas. Ikkinchidan, inklyuziya mafkurasi odamlarni "oddiy" va "boshqa" (nogiron, qobiliyatsiz)ga bo'lishni nazarda tutadi, bu jamoa, guruh birdamligi va odamlarning tengligi g'oyasini buzadi.

Umuman olganda, ushbu yondashuv doirasida madaniy farq keyingi rivojlanish va o'zaro ta'sirning sharti sifatida qabul qilinadi. Ijtimoiy konstruktivizm metodologiyasining joriy etilishi natijasida jamiyatning o'zi va uning institutlari boshqa/atipikni ijobiy qabul qiladi, uni ijtimoiy faoliyatga munosib ravishda qo'shadi va shu bilan uning teng huquqli o'sishi, rivojlanishi va o'zini namoyon qilishiga yordam beradi.

Xorijiy tadqiqotlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar inklyuziya uchun zarur bo'lgan professional rollarni darhol o'zlashtirmaydilar. Jarayon ochiq yoki yashirin qarshilikdan passiv qabul qilishdan faol qabul qilishgacha bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Kanadalik tadqiqotchilar va inklyuziv ta'lim nazariyotchilari maktab xodimlarining inklyuzivlikka qanday munosabatda bo'lishlarini muhokama qilib, ular qaysi davlatda ishlashlaridan qat'i nazar, eng kuchli tuyg'u qo'rquv ekanligini ta'kidlaydilar. O'qituvchilar bardosh bermaslikdan, mas'uliyatdan va o'z ishini yo'qotishdan qo'rqadilar.

Har bir inson qo'rquvni eslaydi, lekin hech kim nimadan qo'rqqanini eslay olmaydi, bu qo'rquv o'tib ketdi. Inklyuziya - bu o'zgarish. O'zgartish hammani qo'rqitadi. Ammo bu holatda inson huquqlari haqida gapirganda, baribir o'zgarishlar tomon harakat qilish kerak. Bunday inqiroz davrida odamlarni qo'llab quvvatlash zarur".[1]

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quv faoliyatini boshqarish jarayonida umumta'lim maktablari o'qituvchilari bilan psixologik ish olib borishning mahalliy tajribasini tahlil qilib, aytish mumkinki o'qituvchilar uchun asosiy psixologik "to'siqlar" noma'lum narsadan qo'rqish, boshqa o'quvchilar uchun inklyuziyaga zarar etkazish qo'rquvi, salbiy munosabat va noto'g'ri qarashlar, kasbiy noaniqlik, o'zgarishni istamaslik, "maxsus ta'lim"ga muhtoj bolalar bilan ishlashga tayyor emaslikni kiritish mumkin. Umuman olganda, maktabda faqat o'quvchi psixologik qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin, ammo inklyuziya o'qituvchining o'zi ham psixologik muammolarga ega ekanligini ko'rsatadi.

Ta'lim evolyutsiyasi, uning tushunchalari va tamoyillari ta'limga yondashuvni o'zgartirdi. Turli davrlarda o'ziga xos tendensiyalar yuzaga keldi va turli yondashuvlar ilgari surildi. Ta'lim tarixidagi so'nggi o'n yillikda barcha bolalar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashning muhim omili sifatida inklyuziv ta'limning yaqqol targ'ib qilinishi ajralib turadi. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi

an'anaviy tushunchalar va qarashlarga javob sifatida tug'ildi, ular bolalarning ayrim toifalari nogironlik, ta'limdagi alohida qiyinchiliklar muammolar, oilalardagi zaiflik yoki boshqa sabablarga ko'ra o'rta maktablardan chetlashtirilishiga asoslandi va internat muassasalariga o'tkazildi. Mavjud xalqaro tadqiqotlar bunday muassasalarga joylashtirilgan bolalar rivojlanishining salbiy oqibatlari haqida etarli dalillarni taqdim etadi. Shunday qilib, ta'kidlash mumkinki, bolalarning eng zaif toifasi turli xil kamsitishlarga eng ko'p duchor bo'lgan nogiron bolalardir. Ushbu hodisani tahlil qilish shartli ravishda uchta toifaga bo'linadigan bir nechta sabablarni aniqlashga imkon beradi:

1. Tizimli sabablar:

- bolalar va ularning oilalari ehtiyojlariga javob beradigan tizim (tizimlar)ning samarasizligi;
- inklyuziv ta'lim xizmatlari va jamiyat bilan aloqalarning yo'qligi;
- misollar va inklyuziya tajribasining etishmasligi;
- oilani qo'llab-quvvatlash xizmatlarining yetarli emasligi.

2. Oilaviy sabablar:

- ota-onaning tarbiyalash ko'nikmalari (kompetentliklari) etarli emasligi;
- oilalarda yuqori darajada qashshoqlik.

3. Boladan kelib chiqadigan sabablar:

- Bola rivojlanishidagi muammolar;
- motivatsiyaning etishmasligi va maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar.

Inklyuzivlikning konseptual ta'rifi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasidan (BMT, 1948) kelib chiqqan bo'lib, unda barcha insonlar erkin, qadr-qimmatini va huquqlari bo'yicha teng tug'ilishlari e'tirof etiladi. Keyinchalik inklyuziv ta'lim tushunchasi boshqa semantik ma'nolar bilan to'ldirildi va boyidi. YUNESKO, YUNICEF, JAHON BANKI kabi nufuzli xalqaro tashkilotlar inklyuziv ta'lim konsepsiyasi bo'yicha o'z qarashlarini ilgari surdilar.

YUNICEFning maktabga, bolalarga do'stona qarashlari:

- jamiyatdan chetda qolgan bolalarni aniqlaydi va ularni ta'lim bilan tanishtiradi;
- ta'lim olishni har bir bolaning huquqi deb biladi;
- jamiyatdagi har bir bolaning huquqlari va farovonligini ta'minlaydi;
- xavf ostida bo'lgan oilalar va bolalar uchun bepul majburiy ta'limni ta'minlaydi;
- farqlarni hurmat qiladi va barcha bolalar uchun ta'limda tenglikni ta'minlaydi;
- bolaning ehtiyojlari va jinsi, etnik, diniy va ijtimoiy xilma-xilligiga javob beradi [2].

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari ta'limga oid me'yoriy hujjatlar, deklaratsiyalar, ta'lim sohasidagi xalqaro forumlar va boshqa muhim hujjatlarda belgilangan tamoyillardir.

Inklyuziv ta'limning quyidagi tamoyillari ta'kidlanadi:

- ta'lim sohasida teng huquqlilik tamoyili;
- imkoniyatlar tengligi tamoyili;
- bola manfaatlarining ustunligi tamoyili;
- kamsitmaslik, bag'rikenglik va barcha farqlarni qabul qilish tamoyili;
- erta aralashuv tamoyili;
- ta'lim jarayonini maksimal darajada individuallashtirish va har bir bolaning salohiyatini rivojlantirish tamoyili;

- qo'llab-quvvatlash xizmatlarini ko'rsatish tamoyili;
- pedagogik faoliyatda moslashuvchanlik tamoyili;
- hamma uchun mos muhit yaratadigan yagona dizayn tamoyili;
- ta'limni birgalikda boshqarish tamoyili;
- ota-onaning tanlash huquqi tamoyili;
- hamkorlik va ijtimoiy sheriklik tamoyili.

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quv faoliyatini boshqarishning pedagogik-psixologik xususiyatlari va kasbiy qobiliyatlarga yangi talablarning paydo bo'lishi sharoitida ommaviy maktab o'qituvchisining faoliyati shaxsning ichki resurslarini yangilash orqali sezilarli darajada murakkablashadi. Kasbiy faoliyatning barqarorligi va sifati o'qituvchining o'zgarishlarga psixologik tayyorligining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Ma'lumki, o'qituvchining psixologik tayyorgarligi uning kasbiy faoliyati samaradorligining shartidir. Shu munosabat bilan, "maxsus" bolaning ta'limi natijasining noaniqligi muhim psixologik cheklovchiga aylanadi. O'qituvchi o'z harakatlarida ishonchsizlik hissini, "bo'sh vaqtni behuda o'tkazish" holatini rivojlantiradi. O'qituvchilarga qo'yiladigan talablarning eng asosiysi, o'quvchining ilmiy natijalari uchun yuqori mas'uliyat hissi bo'lib, o'qituvchi xatti-harakatlarining himoyaviy shaklini qo'zg'atadi va qo'rquvni keltirib chiqaradi. O'qituvchining fikrlashi bolaning individualligiga, uning imkoniyatlari va resurslariga qaratilmaydi, chunki ta'limda muvaffaqiyat va akademik muvaffaqiyatga e'tibor doimiy ravishda ustunlik qiladi.[3]

Emotsional (affektiv) va xulq-atvori buzilgan bolalarga maxsus pedagogik yordam ko'rsatish juda muhimdir. Xulq-atvorni o'zgartirishning ikkita asosiy bosqichi mavjud: xatti-harakatni muntazam ravishda kuzatish, xatti-harakatlardan oldingi faktlarni hisobga olish va keyingi harakatlarni taklif qilish; faol tinglash - bola bilan hamkorlikka kirishish - ayniqsa maktabgacha va boshlang'ich maktabda juda muhimdir.

Emotsional (affektiv) va xulq-atvori buzilgan bolalarni qamrab olish strategiyalarini qo'llab-quvvatlash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Fizik muhit

- Bolani birinchi partaga yoki o'qituvchi stoli yoniga o'tkazish kerak, lekin u o'zini jamoadan chetda qolgandek his qilmasligi kerak.

- Emotsional va xulq-atvorida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni diqqatli, xulq-atvorida qiyinchilik tug'dirmaydigan o'quvchilar atrofiga joylashtirish tavsiya etiladi.

Muloqot

- O'quvchining xulq-atvorini boshqarishni boshlashdan oldin, o'qituvchi o'z kayfiyati va xatti-harakatlarini nazorat qila olishi va boshqara olishi kerak.

- Uning so'zlarni diqqat bilan tanlashi muhim, chunki ba'zi izohlar o'quvchi bilan ijobiy munosabat o'rnatishi yoki buzishi mumkin.

Hissiy va xulq-atvori buzilgan o'quvchi bilan ishlaydigan o'qituvchi u bilan ishonchli munosabatlar o'rnatishi kerak.

- Og'zaki va og'zaki bo'lmagan ma'qullash (tabassum, qarsaklar) tavsiya etiladi;

- jismoniy aloqa (elkaga qoqish, qo'l siqish, quchoqlash va h.k.);

- sevimli mashg'ulotlarga kirishni ta'minlash;

- bonuslar, sovg'alar va boshqalar bilan ta'minlash.

Ta'lim jarayoni

- O'quvchini rag'batlantirish. Ijobiy mustahkamlash (tasdiqlash, maqtash va h.k.) bolaning kelajakda boshqa vaziyatlarda ham xuddi shunday xatti-harakatlarini takrorlash ehtimolini oshiradi.

- O'quvchilarning kuchli tomonlarini aniqlash ularni sinfda ijobiy qabul qilinishiga olib kelishi mumkin.

- O'quvchiga e'tibor qaratish va uning yaxshi xulq-atvorini taqdirlash.

- O'quvchilarga ko'proq vaqt talab qiladigan vazifani bajarish usullarini rejalashtirishda yordam berish va rejani nazorat qilish.

- Hamkorlikdagi ta'limga asoslangan ta'lim va o'qitish usullaridan foydalanish.

- Bajarilishi kerak bo'lgan vazifalarni amalga oshirish uchun ko'rgazmali qurollardan foydalanish.

- Doimiy fikr-mulohazalar, o'quvchiga har kungi ishonch talab qilinadigan xulq-atvorni va imkon qadar o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini egallashga intilishlarini rag'batlantirish.

- Bola ataylab e'tiborni jalb qilishga urinayotganda uning istalmagan xatti-harakatlariga e'tibor bermaslik. Bu ushbu xatti-harakat takrorlanishining oldini olishga yordam beradi.

- Farzandlariga mustaqillik ko'nikmalarini egallashga va vaqtni to'g'ri boshqarishga yordam berish uchun ota-onalar bilan hamkorlik qilish.

Eshitish qobiliyatini to'liq yo'qotgan o'quvchilar uchun o'quv muhitini boshqarish qisman eshitish qobiliyatini yo'qotganlarga nisbatan o'zgaradi. Shu sababli, eshitish qobiliyatini yo'qotgan bolaning ta'limga aralashuvi va baholashda, quyidagi talablarni hisobga olish kerak:

- O'quvchi musiqa ta'limi darslariga borishdan bosh tortadi, deb o'ylamaslik kerak. Iloji bo'lsa, o'quvchiga musiqa darsiga kirish yoki boshqa narsa bilan shug'ullanishni tanlashini taklif qilish kerak.

- O'quvchilarni gapirishga va muloqotning muqobil shakllaridan kamroq foydalanishga undash.

- Ota-onalar bilan hamkorlik qilish, ular maktabda o'rganganlarini o'zlashtirishda yordam berishlari tavsiya etiladi.

- Muloqot jarayonida tasvir va belgilardan foydalanish;

- Juftlikda ishlashni rag'batlantirish (sahifani, topshiriqni, ko'rsatmalarni va boshqalarni ko'rsatishda stinfoshlar yordamiga muhtojlik).

- Har bir bolaning harakatini rag'batlantirish.

- Uni yanada xushmuomala qilish uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlash va hokazo.

- Ta'lim muassasasi mutaxassislarining maxsus ta'lim muassasalari mutaxassislari, shuningdek, maktabdan tashqari tegishli xizmatlarni ko'rsatuvchi boshqa mutaxassislar bilan hamkorligi.

- Imo-ishora tili bo'yicha mutaxassisning mavjudligi (agar kerak bo'lsa).

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quv faoliyatini boshqarish aralashuv dasturlariga ham tegishli

- Qaror qabul qilishda ishtirok etadi

- Inklyuziv ta'lim tarafdorlari guruhini yaratadi

- Umumiy boshqaruv tamoyillari asosida qabul qilinadigan va amalga oshiriladigan o'quvchilarga ko'rsatiladigan ko'ngillilik faoliyati va boshqa qo'llab-quvvatlash xizmatlarini amalga oshiradi:

- barcha qo'shimcha shakllar tegishli tuzilmalar tomonidan rejalashtiriladi va amalga oshiriladi;

- ta'lim xizmatlari, tuzilmalari va maqsadlarini ko'rsatishda malakali xodimlar bolalarning ehtiyojlariga kompleks yondashadi va jarayonlarni muvofiqlashtiradi;

- muassasa ma'muriyati ta'lim xizmatlarini ko'rsatish samaradorligini nazorat qiladi va bolalar rivojlanishiga aralashuvning ta'sirini baholaydi.[4]

Shunday qilib, inklyuziv ta'limni taklif qiluvchi va targ'ib qiluvchi ta'lim muassasasi ushbu o'lchovni boshqaruvning barcha jabhalarida qo'llaydi va institutsional rivojlanish, ta'lim jarayoni, resurslar va inklyuziv ta'lim tamoyillariga bo'ysunadigan yaxlit tashkiliy madaniyatni ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'limni boshqarish maktabda qabul qilingan qadriyatlar, amaliyotlar, tamoyillar, ish tizimini ifodalaydi, ular orqali o'qituvchilar, o'quvchilar, pedagogik yordam xodimlari, ma'muriyat, ota-onalar, jamiyat, barcha turdagi resurslar, o'quv dasturlari maktab va u qiladigan barcha narsalar barcha bolalarning talablari va umidlarini qondira oldigan holda boshqariladi.

Ta'lim muassasasining inklyuzivlik tamoyillariga javob beradigan darajasi va inklyuziv maktab maqomi uni ta'minlaydigan/tasdiqlaydigan turli baholash vositalari, masalan, Inklyuziv maktab indeksi va boshqa operatsion vositalar bilan aniqlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. У.Файзиева. Инклюзивное образование детей с сенсорными нарушениями в общеобразовательных школах. Фонд поддержки социальных инициатив, Ташкент-2009.

2. Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston respublikasi milliy markazi, UNICEF : Bola huquqlari to'g'risida konvensiya. Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi O'zbekiston respublikasi qonuni. Kvinta Print. MChJ, Toshkent 2008.

3. Зайцев Ю.В. Социальная интеграция детей инвалидов в современной России. Саратов: Изд-во Научная книга, 2003.

4. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni oqitish metodikasi. - T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi nashriyoti, 2006.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO "WORLD SKILLS" MUSOBAQALARINING O'RNI

Sultonov Nurilla Fatxullaevich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi;

Adxamova Moxira Raxmatillaevna

Professional ta'limni rivojlantirish institutining bosh mutaxassisi, mustaqil tadqiqodchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarini rivojlantirishda xalqaro "WorldSkills" musobaqalarining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. "WorldSkills" musobaqalari dunyo miqyosida kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni baholash, hamda ularni rivojlantirish uchun platforma sifatida xizmat qiladi. Ushbu musobaqalar professional ta'limning sifati va standartlarini yuksaltirish, o'quvchilarning malakalarini xalqaro darajada oshirish va ish beruvchilar talablariga javob beruvchi mutaxassislar tayyorlashga ko'maklashadi. Ushbu tadqiqot natijalari professional ta'lim tizimini rivojlantirishda "WorldSkills" musobaqalarining strategik ahamiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Tayanch so'z va iboralar: Professional ta'lim, "WorldSkills", xalqaro musobaqalar, kasbiy standartlar, raqobatdosh mutaxassislar, ish beruvchilar talablari, texnologik rivojlanish, global mehnat bozori, kasbiy ko'nikmalar, inklyuziv ta'lim.

Hozirgi kunda milliy professional ta'lim tizimini xalqaro standartlar asosida tashkil etish, mahalliy va xalqaro mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasblar bo'yicha yangi ta'lim resurslarini ishlab chiqish, yuqori kasbiy mahoratga ega mutaxassislarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni dinamik ravishda shakllantirish asosida o'quv va mehnat jarayonlari integratsiyasining innovatsion shakllarini joriy etish va professional ta'lim tizimini modernizatsiya qilish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda.

Jamiyatimizga bilimli, tashabbuskor, mustaqil ravishda konstruktiv qarorlar qabul qila oladigan, uzluksiz kasbiy yuksalishga intiladigan, milliy qadriyatlarga hurmat bilan yondashuvchi va davlat rivoji uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyor bo'lgan malakali mutaxassislar zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-sonli qaroriga asosan 2021/2022 o'quv yilidan boshlab "WorldSkills" xalqaro standartlar asosida baholash tartibini bosqichma-bosqich joriy etish va ishchi kasblar bo'yicha "WorldSkills Uzbekistan" musobaqalarini o'tkazish rejalashtirildi.

WorldSkills – bu yoshlar o'rtasida turli kasbiy yo'nalishlarda musobaqalarni tashkil qiluvchi xalqaro nodavlat tashkilotdir. Uning asosiy maqsadi – yoshlarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish, kasbga bo'lgan qiziqishni oshirish va har bir kasb bo'yicha malaka standartlarini jahon miqyosida mukammallashtirishdan iborat. WorldSkills musobaqalari yoshlar o'rtasida kasbiy bilim va ko'nikmalarni baholash va ularni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib dunyoning har bir davlatida kasbiy mahorat musobaqalarini tashkil etish va o'tkazish orqali butun dunyoda ilg'or tajriba va kasbiy standartlarni joriy etish orqali ishchi kasblari nufuzini oshirish hamda professional ta'limni rivojlantirishdan iborat. O'zbekistonda WorldSkills bilan bog'liq islohotlarni samarali amalga oshirish maqsadida 2019 yil 28 avgust Ishchi kasblarni rivojlantirish va ommalashtirish milliy assotsiatsiyasi – WorldSkills Uzbekistan tashkil etildi. Ushbu qo'mita kasbiy ta'lim tizimidagi islohotlarni muvofiqlashtirish, yoshlarni musobaqalarga tayyorlash va xalqaro standartlarni joriy qilish borasida faoliyat yuritib kelmoqda.

2020 yil 17 yanvar kuni WorldSkills International direktorlar kengashi O'zbekistonning ushbu nufuzli harakatga qo'shilish bo'yicha arizasini tasdiqlab, mamlakatni WorldSkills International'ning 83-a'zosi sifatida qabul qildi. Bu bilan O'zbekiston o'z ta'lim tizimini jahon standartlariga muvofiq ravishda rivojlantirish, xalqaro darajada tan olingan kasbiy standartlarga asoslangan zamonaviy ta'lim jarayonlarini joriy etishga intilmoqda. Bu esa mamlakatdagi kasbiy ta'limning rivojlanishini va uning xalqaro standartlarga uyg'unlashuvini ko'rsatadi.

Joriy yilda O'zbekiston delegatsiyasi Shveysariyaning VET4UZ loyihasi doirasida 2024-yilning 11-12-sentabr kunlari o'tkaziladigan "Moving TVET to the top of the global agenda"

mavzusidagi WorldSkills konferensiyasida ishtirok etish uchun Fransiya Lion shahriga yo'l oldi. Konferensiya hukumatlar, sanoat va ta'lim muassasalari vakillarini kasbiy ta'lim va o'qitish sohasidagi muhim masalalarni muhokama qilish uchun birlashtiradi. Mavzular orasida xususiy sektorni jalb qilish, "yashil" iqtisodiyotga o'tish, raqamlashtirish, sun'iy intellektual texnologiyalar va kasbiy ta'limda sifatni ta'minlash kabi yo'nalishlar mavjud bo'lib delegatsiyaning ishtirok etishi "yashil" va inklyuziv ko'nikmalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlashga qaratildi. Shu bilan birga O'zbekiston ilk marta nafaqat WorldSkills musobaqalarida, balki salohiyatni oshirish, tarmoq yaratish va tajriba almashish kabi barcha konferensiya tadbirlarida ham ishtirok etdi.

O'zbekiston yoshlari WorldSkills xalqaro musobaqalarida muvaffaqiyatli ishtirok etayotgan o'zbek yoshlari xizmatlar sohasida tikuvchilik, sartaroshlik, transport, qurilish va axborot texnologiyalari sohalarida malakalarini namoyon qilmoqda. O'zbekiston WorldSkills musobaqalariga tayyorgarlik jarayonini kuchaytirish maqsadida, mamlakatda kasbiy ta'lim va o'quvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan qator islohotlar o'tkazilmoqda. Zamonaviy ta'lim muassasalari, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlangan malaka markazlar tashkil etilmoqda.

O'zbekistonning WorldSkills musobaqalarida ishtiroki yoshlarga yangi imkoniyatlar yaratib, ularning kasbiy o'sishiga va xalqaro miqyosda e'tirof etilishiga xizmat qiladi. Musobaqalar orqali o'zbek yoshlari dunyo miqyosida raqobatbardosh bo'lish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va turli mamlakatlardan tajriba olish imkoniga ega bo'lmoqda. Shuningdek, O'zbekiston WorldSkills musobaqalarida o'z o'rnini tobora mustahkamlamoqda. Mamlakatda kasbiy ta'limning rivojlanishi va yoshlarning xalqaro musobaqalarda ishtirok etishga qiziqishi, O'zbekistonni xalqaro mehnat bozorida yanada kuchli raqobatchi sifatida tanitadi. Bu yo'nalishdagi faoliyat esa milliy ta'lim va ishchi kuchining global miqyosda yuqori malakali bo'lishiga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, mehnat bozori mamlakat taraqqiyotida bevosita hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois kadrlar tayyorlash masalasiga davlat siyosati darajasida ustuvor ahamiyat berilmoqda. Bu jarayonda eng muhim talab professional ta'limining yangi tizimini yaratishdir. Shu munosabat bilan xalqaro miqyosda kadrlar tayyorlaydigan professional ta'limi muassasalarining o'quv jarayoniga "Worldskills" standartlarini joriy etish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylandi.

Mehnat bozorida ish beruvchilar tomonidan bitiruvchi mutaxassislarning kasbiy mahorati va malakasiga qo'yiladigan talablar kundan kunga ortib boryotgan bir vaqtda "Worldskills" kompetensiya standartlari mazmuni singdirilgan umumkasbiy hamda maxsus fanlar, modullar asosida tashkil etilgan ta'lim bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarlini va qobiliyatlarini shakllanishiga, rivojlanishiga asos bo'ladi, shuningdek o'quvchilarda maxsus kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar majmuini o'z ichiga olishi ko'zda tutiladi.

Хулоса қилганда "WorldSkills" мусобақаларининг профессионал таълим муассасаларини ривожлантиришдаги аҳамияти каттадир. "WorldSkills" мусобақалари, дунёнинг турли мамлакатларидан келган мутахассисларнинг касбий билим ва кўникмаларини баҳолаш ҳамда рағбатлантиришда муҳим рол ўйнайди. Ушбу мусобақалар, ўз навбатида, профессионал таълим тизимининг сифати ва стандартига ижобий таъсир кўрсатади, замонавий касбий кўникмаларни ривожлантириш, тажриба алмашиш ва халқаро ҳамкорликни кучайтириш имкониятларини яратади.

"WorldSkills" мусобақалари натижасида профессионал таълим муассасалари ўртасидаги рақобат мустаҳкамланади, бу эса ўз навбатида, ўқувчиларнинг малака даражасини оширишга ва уларни глобал меҳнат бозорига тайёрлашга хизмат қилади. Шунингдек, мусобақаларда иштирок этиш орқали олинган натижалар, мамлакатларнинг касбий таълим соҳасидаги ривожланиш стратегиясини белгилашда муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Шу сабабли, "WorldSkills" мусобақалари профессионал таълим муассасаларини ривожлантиришда янги имкониятларни очиб бериб, келажакда юқори малакали мутахассисларни тайёрлашда муҳим аҳамият касб этади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-sonli qaror.

2.O'rta kasb-hunar ta'limini isloh qilish (mahalliy va xorijiy tajriba) Ta'lim haqida xabarnoma. 2017. № 11. – B. 5-26.

3.Shomin I. I. Innovatsionnaya forma provedeniya kvalifikatsionnogo ekzamina s ispolzovaniyem standartov WorldSkills /Professionalnoye obrazovaniye i rinok truda. 2018. № 1. – S 61-67.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVGA ASOSLANGAN TA'LIMNING ASOSIY JIHATLARI

Sulaymonova Elnora Maksudovna

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz pedagogika kolleji katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'limning qabul qilingan davlat ta'lim standarti doirasida maktabgacha ta'limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish imkoniyati va maqsadga muvofiqligi ko'rib chiqiladi; maktabgacha ta'lim tizimi uchun ajratilgan vakolatlar ro'yxati va ularning xususiyatlari.

Kalit so'zlar: Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv, kompetentsiya, kompetentsiya, maktabgacha ta'lim, maktabgacha ta'limning federal davlat ta'lim standarti, maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim faoliyati.

So'nggi o'n yillikda kompetentsiyaga asoslangan yondashuv umumiy va kasb-hunar ta'limi darajalarida zamonaviy ta'lim tizimlarida asosiy yondashuvlardan biri sifatida qaralishi ma'lum.

Bunday holda, batafsil tahlilni talab qiladigan mantiqiy savol tug'iladi: tadqiqotchilar, amaliyotchilarning kompetentsiyaga bo'lgan munosabati qanday, maktabgacha ta'lim tizimida (maktabgacha) ushbu yondashuv doirasida kompetentsiyalar/kompetentsiyalarni shakllantirish uchun qanday imkoniyatlar mavjud. bolaning shaxsiyatini rivojlantirishning maktabgacha darajasi, tabiiyki, ushbu darajadagi yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda? Bu masala, shuningdek, maktabgacha va maktab ta'lim darajalarining uzluksizligi printsipi va kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida qabul qilingan umumiy ta'limning davlat ta'lim standarti doirasida amalga oshirilayotgan maktab ta'lim darajasi nuqtai nazaridan ham dolzarbdir.

"Maktabgacha ta'limdagi kompetentsiyaga asoslangan yondashuv" tushunchasini tahlil qilar ekanmiz, shuni ta'kidlaymizki, me'yoriy hujjatlarda tadqiqotchilar, maktabgacha ta'lim dasturlari mualliflari, umumiy ta'lim materiallari, maktabgacha ta'lim bo'yicha konferentsiyalar materiallarida "kompetentsiya" tushunchasining o'zi talqin qilinadi va bolaning hayotining maktabgacha davriga nisbatan asosiy kompetentsiyalar ro'yxati keltirilgan. Biz tahlil qilgan federal, mintaqaviy, munitsipal darajadagi bir qator me'yoriy materiallarda "maktabgacha ta'limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuv" tushunchasi keng tarqalgan. Shunday qilib: Arxangelsk viloyati mintaqaviy konferentsiyasining "ta'limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish muammolari va istiqbollari" dasturida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy, kommunikativ, sog'liqni saqlash, boshlang'ich matematik, boshlang'ich musiqiy va fuqarolik kompetentsiyalari va ularning shakllanishi ko'rib chiqiladi; samara viloyatida kompetentsiyaga yo'naltirilgan ta'lim kontseptsiyasida asosiy qoidalardan biri asosiy kompetentsiyalarni shakllantirishning ahamiyati to'g'risida, erta ontogenezdan boshlab, masalan: texnologik, axborot, ijtimoiy-kommunikativ [2] va boshqalar.

Bir qator asosiy mualliflik maktabgacha ta'lim dasturlari: "Kelib chiqishi "(mualliflar L.A. Paramonova va boshqalar)," men-siz-biz "(mualliflar O.L.Knyazeva, R.B. Sterkina) maktabgacha yoshdagi bolalarda" ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish " ni belgilaydi.

Nazariy va uslubiy materiallar, maqolalar, tadqiqotlarni tahlil qilish (O.V. Dybina, D.A. Ivanov, M.A.Kondakova, S.V.Nikitina. Y.F.Emanovskiy va boshqalar) ta'limda kompetentsiyaga

asoslangan yondashuvning ahamiyatini, kompetentsiyalar/kompetentsiyalarni va ularning tarkibiy qismlarini, ularni maktabgacha darajada shakllantirish usullarini ta'kidlaydi. Nazariya va amaliyotning ko'p tomonlama tahlili maktabgacha ta'limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvdan foydalanishning qonuniyligi to'g'risida fikr bildirishga imkon beradi va maktabgacha ta'lim sifatini oshirish uchun maktabgacha ta'lim muassasasining mazmunini aniqlash, o'quv faoliyatini optimallashtirish uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. kompetentsiyaga asoslangan yondashuv doirasida amalga oshiriladigan asosiy vakolatlar/kompetentsiyalarni ajratish. Ularning shakllanishi hayotning maktabgacha davrida boshlanishi kerak, keyinchalik u keyingi barcha ta'lim darajalaridan, inson hayoti davomida o'tadi.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida maktabgacha ta'lim mazmunini tanlash formulasi ularning bo'linmas birligida ko'rib chiqilgan vakolatli (bilaman va bilaman) va faol (xohlayman) shaxsni shakllantirishdir. Shu bilan birga, kompetentsiya (I.A. Zimnayadan keyin) [1] maktabgacha yoshdagi bolada uning yoshiga mos keladigan dastlabki bilimlar tizimini, ma'lum bir faoliyat sohasiga mos keladigan tajribani, ijobiy qiymat-semantik munosabatlarni, ularni o'z hayotida amalga oshirish istagi va tayyorligini shakllantirishni anglatadi. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasasidagi o'qituvchilarning ta'lim faoliyati kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, keyinchalik ma'lum darajada maktabgacha yoshdagi bolalikning oxiriga kelib kompetentsiyaga o'tadi. Shuni ta'kidlash kerakki, I. A. Zimniy "Hissiy-irodaviy tartibga solish" kabi tarkibiy qismni ajratib ko'rsatdi, ya'ni o'z xohish-istaklari va manfaatlariga muvofiq (yoki hatto qarshi) harakat qilish istagi va istagi, lekin olingan bilim va tajribaga muvofiq. Bilimdon va mohir, I.A.Zimniy kontseptsiyasiga ko'ra, hali vakolatli emas. Kompetentsiya potentsial, kompetentsiya esa mustaqil ravishda qaror qabul qilish va amaldagi madaniy me'yorlarga, bilim va o'rganilgan faoliyat tajribasiga (sog'liqni saqlash, madaniyat, tabiat va boshqalar) muvofiq harakat qilish qobiliyati sifatida qaraladi [1, 34-40-betlar].

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'limiga muvozanatli yondashuvni amalga oshirish uchun, ta'lim va tarbiya jarayonlaridan qat'i nazar, bolaning yosh imkoniyatlari shunday degan noto'g'ri tushunchalardan voz kechish va ta'lim va tarbiya rivojlanishdan oldinda ekanligi haqidagi aksioma pozitsiyasini qabul qilish kerak (L. S. Vygotskiy), unga ergashmaslik. Shu bilan birga, ta'limning umumiy jarayoniga birlashtirilgan pedagogik faoliyatning organik tarkibiy qismiga aylanishi kerak bo'lgan ta'limga ustuvor ahamiyat beriladi. Bola shaxsiyatining barcha tomonlarini rivojlantirish uning tabiiy dinamikasini optimallashtiradigan va ba'zi hollarda tuzatadigan tarbiyaviy va ma'rifiy ta'sirlarning jarayoni va natijasi sifatida qaraladi.

2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishida umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish vazifalari belgilab berilgan. Bu ta'lim jarayonini zarur axborotlar bilan ta'minlash, ularni o'zlashtirib borishning maqbul yechimlarini topish va joriy qilish imkoniyatlarini kengaytiradi[1].

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarni o'zlashtirilgan axborotlarni o'quv va hayotiy faoliyat turlarining standart va nostandart vaziyatlarida qo'llay olishga tayyorlashi bilan karakterlanadi.

Maktab ta'limini zamonaviy rivojlanish talablariga moslashtirish fanlardan elektron ta'lim resurslarini takomillashtirish, o'quvchilarning elektron manbalar bilan faol muloqotini ta'minlash, mustaqil ta'limni amalga oshirish va o'z-o'zini baholash, zaruriy ma'lumotni operativ izlab topish va yuzaga kelayotgan muammolarni hal etishda undan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Shu nuqtai nazardan ta'lim sifati ko'rsatkichlaridan biri kompetentlilik hisoblanadi. U faqatgina bilim va ko'nikmalar yig'indisi bo'libgina qolmay, o'quvchilarning egallagan bilimlarini mobillashtirish va aniq vaziyatlarda tajribada qo'llay olishi bilan tavsiflanadi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati kasbga yo'naltiruvchi fanlardan tashkil qilingan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi. O'quvchilar

kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim[2].

Maktabgacha ta'lim muassasalari (maktabgacha ta'lim muassasalari) amaliyotiga yangi, etarli vaqt, maktabgacha ta'limning mazmuni va uni amalga oshirish shartlarini joriy etishning maqsadi federal va mintaqaviy jihatlarni etarli darajada birlashtirgan, ta'lim sohasidagi davlat siyosatining amalga oshirilishini ta'minlaydigan, maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish, o'qitish va rivojlantirishning yagona strategiyasini amalga oshiradigan integratsiyalashtirilgan pedagogik makonni qurishdir. kompetentsiyaga asoslangan yondashuv uzluksiz ta'lim tizimida.

Ta'limni amalga oshirishni shaxsga uzoq muddatli maqsadli ta'sirlar natijasida e'lon qilib, pedagogik amaliyot asosan uni tashkil etishning frontal shakllari bilan cheklanadi. Bunday sharoitda bola kattalar - o'qituvchilar va ota-onalarning manipulyatsiyasi obyekt sifatida ishlaydi. Shu bilan birga, Kompetensiyalarning asosiy hajmini, ijtimoiy tajribani o'zlashtirish bolaning atrofdagi odamlar bilan to'g'ridan-to'g'ri, individual aloqasi jarayonida va ularning ta'siri ostida bolaning dunyoga va o'ziga bo'lgan munosabati amalga oshiriladigan va namoyon bo'ladigan faoliyat turlarida sodir bo'ladi.

Hozirgi zamon maktab o'qituvchisining kasbiy bilimdonligi va kobiliyati mezonlariga quyidagilar kiradi: ijtimoiy, uslubiy va ixtisoslik bilimdonligi hamda bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro' orttira olish, to'g'ri muomala qila olish, kelajakni ko'ra bilish va diqqatni taqsimlay olish qobiliyatlari.

O'qituvchi o'zini egallab turgan lavozimi darajasida kasbiy kompetentlikka ega ekanligini his etgandagina pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etishi mumkin. Zotan uni kasbiy bilimdonlik, halollik, rostguylik, izlanuvchanlik, tinimsiz sermahsul mehnat, ijodkorlik va yaratuvchanlik kabi fazilatlar yuksaltiradi. Uning bilimdonligi, faolligi, mehnatkashligi, kamtarligi, ma'naviyati va madaniyati, ma'rifatliligi o'quvchilari, bo'lajak kasb egalarining hurmat-ehtiromiga sazovor etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi-ning 2030 yilgacha maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son qarori.
2. M. Berdiyeva, S. Bo'ranova Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutqni rivojlantirish Bolalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini o'quv usullari orqali samarali shakllantirish.
3. Зимняя И.А. 2003. «Компетентность человека - новое качество результата образования» / Высшее образование сегодня. № 5. с. 34-42.
4. Компетентностно-ориентированный подход в образовании детей дошкольного возраста: сборник науч.-метод. работ / под ред. О.В. Дыбиной [и др.]. Тольятти. 2008. 156 с.

O'QITISHDA O'QUVCHILARINING FAZOVIIY TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISH VA UNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

So'fiboyeva Gulchexra Mamurjonovna

University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fazoviy tasavvurlarini rivojlantirishga bag'ishlangan tadqiqotlarda qisman ushbu jarayonning mohiyatini, uni namoyon qilish belgilarini, ushbu jarayonni tashkil etishning pedagogik va psixologik xususiyatlari aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: fazoviy tasavvur, fikrlash, tasavvur, ijodiy tasavvur.

O'quvchilarning ijodiy va fazoviy tasavvurlarini rivojlantirish muammosi dolzarbdir, chunki mamlakatimizda iqtidorli yoshlarni tarbiyalash va ularga sharoit yaratish muammosiga e'tibor kuchaytirilmoqda, aynan shu toifadagi odamlar taraqqiyotning asosiy ishlab chiqaruvchisi va ijodiy

kuchi hisoblanadi. Rivojlanish jarayonida bola ijodiy faoliyati tufayli o'z imkoniyatlarini mustaqil ravishda anglab yetadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining fazoviy tasavvurlari shakllanmasligi uning intellektual rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Bu esa bolada o'qish faoliyatining buzilishiga olib keladi. O'yin, grafik mashg'ulotlar, hisoblash, shuningdek, obyekt, harflarni, raqamlarni passiv idrok etish orqali bolada daftar bilan ishlashda, chiziqlardan tashqariga chiqish va chamalash holatida qiyinchiliklarga uchraydi. Bundan tashqari, nutqida so'zlardan ketma-ket foydalana olmaslik, xotirada saqlay olmaslik, so'zlarning bo'g'in tuzilishini o'zlashtirishda, tasvirni to'g'ri idrok eta olmaslik, rasm asosida masalalar yoki unga teskari bo'lgan masalalarni tuzish, topshiriqlarning shartlarini tushunib yetish, umuman olganda, barcha kognitiv faoliyat bilan bog'liq muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Fazoviy tasavvurlarning rivojlanishi umuman bolaning intellektual rivojlanishining eng muhim qismidir, chunki u nafaqat o'quv fanlarini o'rganishda, balki shaxsning rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Bolaning fazoviy tasavvurini rivojlantirish va uning psixologik xususiyatlarini bir qator psixologik olimlarimiz tomonidan tadqiqot ishlari olib borilgan. Jumladan A.V. Semenovich fazoviy tasavvurlarni yuqori psixologik jarayonlarning butun majmuasi - nutq, yozish, sanash, o'qish va h.k.larda qurilgan asosga bog'laydi [1. 512-b].

Tasavvur- atrofda haqiqiy dunyoni, undagi mavjud aloqalar va munosabatlarni aks ettirishga, tushunishga yordam beradigan, avval egallangan bilimlardir[2].

V.D.Shadrikovning fikriga ko'ra tasavvur bu- psixologik jarayon, uning natijasida predmetlar, voqea va hodisalarning tasvirlari ularni eslash yoki ko'z oldiga keltirish asosida ongda paydo bo'ladi[3].

U.A.Usmonova o'zining "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini rivojlantirish" nomli dissertatsiya ishida tasavvurni rivojlantirish boshlang'ich sinf o'quvchilariga quyidagicha ta'sir qilishini bayon qilgan:

1. Bolalarning jismoniy va intellektual rivojlanishiga.
2. O'rtacha o'quvchining rivojlanishini belgilovchi muhitni yaratishga.
3. Bola vazifani mustaqil ravishda bajarishga.
4. Yuqori darajali erkinlik darsliklarini taqdim etish, ishlarining o'zgarishi[4; 22-b].

O'quvchilarda fazoviy tasavvurning o'sishi, fazoviy tasavvurning ravshanligi, rasoligi, sermazmunligi hamda kuzata bilish qobiliyatining o'sib borishini nazarda tutamiz. Fazoviy tasavvurning o'sishi sezgi organlari va analizatorlarning mukammal o'sishi bilan belgilanadi. Fazoviy tasavvur o'quvchiga beriladigan tarbiya ta'siri, tajriba orttirish, bilim olish tufayli, tafakkur, hayol, diqqat, hissiyot, tasavvurning bir-biriga ta'sir qilib, birgalikda o'sishi yoki umuman shaxsning kamol topib borishi jarayonida o'sib boradi.

Inson o'zboshimchalik bilan fikrlar oqimini va tasavvur yo'nalishini to'xtatib qo'yishi mumkin emas. Hayol insonning ko'z o'ngida faqat matnli ma'lumot shaklida emas, balki diagrammalar, tasvirlar va grafik tasvirlar sifatida ham paydo bo'ladi. Misol uchun, bir kishi kechqurun o'zining yoqtirgan mashg'uloti bo'lgan shaxmat o'yinini o'ynab o'tirganini yoki qiziqarli kitobni o'qishini tasavvur qila oladi.

Tasavvurning yana bir xususiyati uning tanqidiyligidir. Ushbu xususiyat inson tomonidan yaratilgan tasvirning haqiqatga qanchalik mos kelishi bilan tavsiflanadi. Tanqidiylik tasavvurning eng qimmatli xususiyatidir. Tasavvurning vazifasi, har qanday boshqa kognitiv jarayon kabi, mavjud bo'lgan narsalarni o'zgartirish va takomillashtirishdir. Tasavvurning tanqidiylik darajasi, shuningdek, uning kengligi shaxsning bilim darajasi, uning hayotiy tajribasi bilan belgilanadi. Shuning uchun bola tasavvurining tanqidiyligi katta yoshli odamnikidan past bo'ladi, deyish o'rinlidir.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fazoviy tasavvurning shakllanishi insonning obyektiv dunyoni, muloqot, o'rganish jarayonini o'zlashtirganda umumiy aqliy rivojlanishi bilan bog'liq holda sodir bo'ladi.

N.N.Palagina tasavvurni rivojlantirish to'g'ridan-to'g'ri o'qitish natijasi emas, deb hisoblaydi. Bu bolaning o'zgaruvchan faolligi va tasavvurni o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlari bilan bog'liq holda: tajriba elementlarining o'zgarishi va modellashning aksi yo'nalishi, tasvirni

chizish va detallashtirishdan iboratligini ta'kidlaydi. Mexanizmlarning o'zaro o'zgaruvchanligi yangi taassurotlar olish uchun maqbul sharoitlar yaratadi va ularning har biri rivojlanishiga hamda umuman tasavvurning funksiyasiga yordam beradi. Tasavvur qilish faoliyati shaxs shakllanishining chuqur jarayonlariga ta'sir qiladi. Bolaning ijodiy qobiliyatini, g'ayratini, befarqligini bilish maqsadga muvofiqlik va mustaqillikni rivojlantiradi [5; 241-b].

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlaridan biri - bu fazoviy tasavvurning ustunligi bo'lib, u matematikani o'rganishning dastlabki bosqichlarida namoyon bo'ladi. Tasvir boshlang'ich maktab o'quvchilarining fazoviy tasvirlarining asosiy operatsion birligi sifatida ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособия для студентов всех специальностей педагогических вузов /Петрова Л.М. Орлова. –Москва: Педагогическое общество России 2003. –С 512.
2. Najmiddinova X. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishda multimediya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Pedagogika fanlari doktori(DSc) disr.2021.43-bet.
3. Shadrikov V.D, Mazilov B.A "Общая психология". учеб.для акад. бакалавриата. Москва. Юрайт 2016. 411 с.
4. У.А.Усмонова. Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий тасаввурини ривожлантириш. Пед.фан.бўйича фал.докт. дисс.2019. –В 22,29.
5. Палагина Н.Н. Развитиев ображения у детей второго года-жизни. Дошк. восп-2003. №6 –С 241.
6. G.Sofiboyeva /Study of Geometric Spatial Imagination in Children Aged 3-10/ Web of Scientist: International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS) ISSN: 1308-5581. Vol 14, Issue 03 2022. –P 1968-1977.
7. G.So'fiboyeva /Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fazoviy tasavvurini rivojlantirishning afzalligi/ Ta'lim tizimida innovatsiya, integratsiya va yangi texnologiyalar, Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Namangan – 2022. –B 247-249.
8. Nishonova Z, Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti Toshkent 2006. –B 38, 74.

INNOVATION TECHNOLOGIYALARNI JORIY QILISHDA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI (Jizzax viloyati misolida)

Toshtemirova Nodira Nematillayevna

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni rivojlantirish ilmiy tadqiqot institute doktoranti, PhD,
texnika fanlari nomzodi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Jizzax viloyatida innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy qilish istiqbollari ko'rib chiqiladi. Innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilish imkonini beradi, bu esa o'quvchilarning bilim darajasini oshirishga, ijodiy fikrlashini rivojlantirishga va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni tezlashtirishga olib keladi. Maqolada ta'lim dasturlarini yangilash, infratuzilmani rivojlantirish va o'qituvchilarni tayyorlash kabi muhim jihatlar tahlil qilinadi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali kutilayotgan natijalar va takliflar ham bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, ta'lim tizimi, jizzax viloyati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, o'qituvchilarni tayyorlash, ta'lim dasturlari.

Jizzax viloyati, O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydigan hududlardan biri hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy etish, bu viloyatning

kelajakdagi rivojlanishida asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Ushbu maqolada Jizzax viloyatidagi ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy qilishning istiqbollari ko'rib chiqiladi.

1. Innovatsion texnologiyalarni joriy qilishning ahamiyati xususida gapiradigan bo'lsak, innovatsion texnologiyalar, ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilish imkonini beradi. Bu, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini yanada mustahkamlash, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va real hayotdagi muammolarni hal qilishda yordam beradi. Masalan, onlayn ta'lim platformalari, virtual simulyatsiyalar va multimedia vositalari ta'limni zamonaviylashtirishda muhim ahamiyatga ega.

2. Jizzax viloyatida innovatsion texnologiyalarni joriy etish uchun nimalarga ahamiyat qaratish lozim. Ta'lim dasturlarini yangilash: Maktab va oliy ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni o'z ichiga olgan yangi dasturlar ishlab chiqilishi lozim. Bu dasturlar orqali o'quvchilarga zamonaviy bilimlar berilishi mumkin.

Infrastruktura rivojlantirish: Ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun zarur infratuzilma yaratilishi kerak. Internet tarmog'i va kompyuterlar bilan ta'minlash, o'quvchilarni innovatsion vositalar bilan tanishtirishda muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchilarni tayyorlash: Innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llay olish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va ularni zamonaviy pedagogik uslublar bilan tanishtirish muhimdir. Ular o'z bilimlarini yangilab, ta'lim jarayonini zamonaviylashtirishga hissa qo'shishlari zarur.

3. bu borada kutilayotgan natijalar, ya'ni innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali Jizzax viloyatida ta'lim tizimi:

- O'quvchilarning bilim darajasini oshirishga;
- Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni tezlashtirishga;
- Yangi ish o'rinlarini yaratishga;
- O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida samarali muloqotni o'rnatishga;
- Ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga olib keladi.

4. Bu borada quyidagi takliflar keltirish mumkin bo'ladi, ya'ni hamkorlikni kuchaytirish: Ta'lim muassasalari, biznes va davlat sektori o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish. Bu, innovatsion texnologiyalarni joriy qilishda resurslarni birlashtirishga yordam beradi.

Amaliyotlar O'tkazish: O'quvchilarga innovatsion texnologiyalarni amalda qo'llash imkoniyatlarini berish. Bu, ularning o'z g'oyalarini amalga oshirishda yordam beradi.

Davlat dasturlari: Innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy etish uchun davlat dasturlarini ishlab chiqish va moliyalashtirish.

Xulosa o'rinda aytish joizki, Jizzax viloyatida ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshiradi, balki viloyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Bu jarayonda barcha manfaatdor tomonlar — o'quvchilar, o'qituvchilar, davlat va biznes sektori o'rtasida mustahkam hamkorlik o'rnatish muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy qilish, Jizzax viloyatining kelajagini yanada yorqinroq qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islomov, A. Tadbirkorlik faoliyati: nazariy va amaliy asoslar. Tashkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2020 yil. 200 bet.

2. Rahmonov, B. Yoshlar va tadbirkorlik: muammolar va yechimlar. Jizzax: "Jizzax nashri". 2021 yil. 150 bet.

3. Xamidov, S. Iqtisodiy rivojlanish va kambag'allikni qisqartirish. Tashkent: "O'zbekiston iqtisodi" nashriyoti, 2019 yil. 200 bet.

4. O'tkirjonov, M. Ijtimoiy tadbirkorlik: yangi imkoniyatlar. Tashkent: "Yoshlar" nashriyoti, 2022 yil. 180 bet.

5. Mirzayev, U. Innovatsion texnologiyalar va ta'lim tizimini rivojlantirish. Jizzax: "Zamonaviy ta'lim" nashriyoti, 2023 yil. 250 bet.

PROFESSIONAL TA'LIMDA TAYM MENEJMENT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Tolipova Malika Salohiddinovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqola professional ta'limda o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida taym menejment texnologiyalarini qo'llash va ularning innovatsion yondashuvlarini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Taym menejment texnologiyalari, professional ta'lim, innovatsion yondashuvlar, kasbiy faoliyatga tayyorlash.

Bugungi tezkor rivojlanayotgan zamonda professional ta'limda o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy turizm sohasi dunyo iqtisodiyotining eng jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Bozorning o'sib borishi bilan bu sohada malakali kadrlarni tayyorlashga bo'lgan talab ham ortmoqda. Turizm sohasidagi kasbiy faoliyat ko'p jihatdan vaqtni samarali boshqarishga bog'liq bo'lib, taym menejmenti kadrlarning ish unumdorligini va mijozlar xizmatini yuqori darajada saqlab qolishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, professional ta'limda o'quvchilarni taym menejmenti texnologiyalari asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash innovatsion yondashuv sifatida qaralmoqda.

Taym menejment texnologiyalari o'quvchilarga vaqtni samarali rejalashtirish, topshiriqlarni ustuvorlik asosida taqsimlash va kasbiy faoliyatda zarur bo'lgan vazifalarni to'g'ri bajarish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayon o'quvchilarga nafaqat o'quv jarayonida, balki kelgusida turizm sohasida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishda ham katta yordam beradi [2].

Professional ta'limda o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda taym menejment texnologiyalarining roli va samaradorligi haqida so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan. Taym menejment texnologiyalarining asosiy vazifasi — o'quvchilarga vaqtni samarali rejalashtirish va foydalanish qobiliyatini o'rgatishdir.

Bu texnologiyalar haqida klassik adabiyotlarda, masalan, David Allenning "Getting things done" asarida vaqtni samarali boshqarishning muhim usullari haqida gapiriladi [1].

Stephen Covey ham kasbiy faoliyatda vaqtni boshqarish texnologiyalarining muhimligini yoritgan va ularning kasbiy tayyorlash jarayonidagi ahamiyatini ta'kidlagan. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarni vaqtni boshqarish orqali turizm sohasida samarali xizmat ko'rsatish va yuqori raqobatbardosh mutaxassislar bo'lishga tayyorlashda katta rol o'ynaydi [3].

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy qilish orqali o'quvchilarni zamonaviy ish bozoriga tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Tadqiqodchi Anthony Giddens texnologiyalarning zamonaviy ta'limdagi o'rni haqida ko'plab nazariyalarni ilgari surgan [4].

Innovatsion yondashuvlarni ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish orqali, o'quvchilar zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar sifatida shakllanadilar.

Kasbiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonish uchun vaqtni to'g'ri boshqarish muhim ahamiyatga ega. Professional ta'limda taym menejment texnologiyalari yordamida o'quvchilar o'zlarining vaqtni rejalashtirish, stressni kamaytirish va topshiriqlarni samarali bajarish ko'nikmalarini rivojlantirishadi. Bu texnologiyalar o'quvchilarga amaliyot va nazariy bilimlarni uyg'unlashtirib, kasbiy faoliyatni sifatli bajarish imkonini beradi.

Professional ta'limda taym menejment texnologiyalarining joriy etilishi innovatsion yondashuvlarga tayanadi:

Pomodoro texnikasi – vaqtni samarali boshqarish texnikasi bo'lib, 1980-yillarda Francesco Cirillo tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu texnika vaqtni 25 daqiqalik qisqa segmentlarga bo'lishni va har bir segmentdan keyin 5 daqiqalik qisqa tanaffuslar qilishni nazarda tutadi. To'rtinchi Pomodorodan keyin uzoqroq tanaffus (15-30 daqiqa) qilinadi.

Pomodoro texnikasi o'quvchilarga diqqatni jamlash, vaqtni to'g'ri rejalashtirish va samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Bu usul chalg'ituvchi omillardan qochib, qisqa vaqtda

maksimal ishni bajarishga undaydi. Katta vazifalarni mayda bo'laklarga ajratish va tanaffuslar orqali miya dam olish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa umumiy ish unumdorligini oshiradi va stressni kamaytiradi.

SMART maqsadlar: Aniq va realistik maqsadlar qo'yish, ularni vaqt doirasida amalga oshirish orqali o'quvchilarning kasbiy tayyorligi mustahkamlanadi. Ushbu yondashuv maqsadlarga aniqroq va samarali erishishga yordam beradi.

SMART tamoyillari:

➤ **Specific (Aniq):** Maqsad aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Umumiy va mavhum maqsadlar o'rniga, qaysi natijaga erishmoqchi ekanligini aniq belgilash zarur. Masalan, "Men yaxshi ish topaman" o'rniga "Men kelasi uch oy ichida marketing sohasida ish topaman" deyish aniqroqdir.

➤ **Measurable (O'lchanadigan):** Maqsadlar o'lchanadigan bo'lishi lozim, ya'ni natijani qanday aniqlash mumkinligi ko'rsatilishi kerak. Masalan, "Men o'qishni yaxshilayman" degan maqsad o'rniga, "Kelasi semestrda barcha fanlardan 90% yoki undan yuqori natijaga erishaman" kabi aniq ko'rsatkichlarni qo'yish kerak.

➤ **Achievable (Erishish mumkin bo'lgan):** Maqsadlar realistik va erishish mumkin bo'lishi kerak. Juda yuqori yoki erishish qiyin bo'lgan maqsadlar motivatsiyani pasaytiradi. Maqsad qo'yishda o'z imkoniyatlarni va resurslarni inobatga olish muhim.

➤ **Relevant (Mos):** Maqsad umumiy maqsadlar va hayotiy rejalar bilan bog'liq bo'lishi kerak. U uzoq muddatli orzular va ehtiyojlarga mos kelishi muhimdir.

➤ **Time-bound (Vaqt bilan belgilangan):** Har bir maqsad aniq muddat bilan belgilanishi kerak. Maqsadlarga erishish uchun vaqt chegaralari aniq qo'yilganda, ular bajarilishi ehtimoli ko'proq bo'ladi. Masalan, "Men yil oxirigacha 50 ta kitob o'qiyman" kabi maqsad qo'yish vaqtni nazorat qilishda yordam beradi.

Ushbu yondashuv aniq, realistik va muddatli maqsadlar qo'yish orqali o'z resurslaringizni samarali boshqarish va maqsadlarga muvaffaqiyatli erishishda katta yordam beradi.

Eisenhower matritsasi — vaqtni boshqarishning samarali usullaridan biri bo'lib, ishlarni muhimligi va tezkorligiga qarab to'rt kvadrantga ajratishga asoslangan. Ushbu matritsa Dwight D. Eisenhower, AQShning sobiq prezidenti, tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u o'zining vaqtni boshqarish uslublarida bu yondashuvdan keng foydalangan. Matritsa yordamida ustuvorliklarni belgilab, ishlarni samarali taqsimlash va hal qilishga yordam beradi.

Eisenhower matritsasining to'rt kvadrati:

✓ Muhim va tezkor (1-kvadrat): Bu kvadratdagi ishlar darhol bajarilishi lozim bo'lgan muhim va tezkor vazifalardan iborat. Ular shoshilinch va bevosita bajarilishi kerak, chunki bu vazifalar keyinga qoldirilsa, jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin (masalan, muddatli topshiriqlar, muhim uchrashuvlar).

✓ Muhim, lekin tezkor emas (2-kvadrat): Bu kvadratga muhim, lekin hozirgi vaqtda darhol bajarilishi shart bo'lmagan vazifalar kiradi. Bu vazifalar kelajak muvaffaqiyatini ta'minlashda katta rol o'ynaydi, lekin ularga ko'proq vaqt ajratish va oldindan rejalashtirish mumkin (masalan, strategik rejalash, ta'lim olish).

✓ Tezkor, lekin muhim emas (3-kvadrat): Bu kvadratdagi ishlar tezkor bo'lsa-da, ularning muhimligi past. Bu vazifalarni imkon qadar boshqa odamlarga topshirish yoki cheklash lozim (masalan, kutilmagan qo'ng'iroqlar, kichik muammolar). Agar ularga ko'p vaqt sarflansa, asosiy maqsadlarga erishish qiyinlashadi.

✓ Muhim ham, tezkor ham emas (4-kvadrat): Ushbu kvadratdagi ishlar na muhim, na tezkor. Ular ko'pincha vaqtni behuda sarflashga olib keladi va bajarilmasa ham sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi (masalan, ortiqcha ijtimoiy tarmoqlarda vaqt o'tkazish yoki o'yinga ko'p vaqt sarflash). Bu ishlarni imkon qadar kamaytirish yoki butunlay rad qilish kerak.

Eisenhower matritsasi o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ustuvor vazifalarni aniqlash va vaqtni samarali taqsimlashda yordam beradigan qulay usuldir. Bu yondashuv yordamida muhim vazifalar ustida ishlashga ko'proq vaqt ajratish va ahamiyatsiz ishlarni minimallashtirish orqali samaradorlikni oshirish mumkin.

Taym menejment texnologiyalari professional ta'lim tizimida innovatsion yondashuv sifatida o'quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarga vaqtni samarali boshqarish, stressni yengish, vazifalarni rejalashtirish va o'z maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish imkoniyatini beradi. Taym menejment texnologiyalarini kasbiy tayyorgarlik jarayoniga joriy etish o'quvchilarning nafaqat ta'lim jarayonida, balki kelajakdagi ish faoliyatida ham muvaffaqiyatli bo'lishiga zamin yaratadi. Innovatsion yondashuvlar O'zbekistonda ham professional ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqishga yordam beradi va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda katta rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. David Allen. "Getting things done: The art of stress-free productivity". 2001, 16-17-betlar.
2. Richard Butler, "Tourism and sustainability: Development, globalisation and new tourism in the third world". 2004, 22-24 betlar.
3. Stephen Covey. "The 7 habits of highly effective people". Simon & Schuster, 1989, 125-127-betlar.
4. Anthony Giddens. "Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age". Stanford University Press, 1991, 74 bet.

MAKTABGACHA TA'LIMDA STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH ZARURIYATI

To'raqulova Gulchehra Egamqulovna
Xalqaro Nordik Universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada STEAM texnologiyasining ta'lim jarayonidagi o'rni, amaliyotda tadbqiq etishdagi jarayonlar, STEAM ning amaliyot bilan bog'liqligi, tajriba o'tkazish xonalarining tashkil etilishi va ko'zlangan maqsad, texnologiyaning bola hayotidagi ahamiyati va uning xususiyatlari haqida umumiy ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, texnologiya, innovatsion metodlar, laboratoriya, intellekt, salohiyat, tafakkur, axborot kommunikatsiya.

Ta'lim sohasiga e'tibor yanada kuchaytirilgan bir vaqtda zamonaviy pedagogik texnologiyalarga ustuvor ahamiyat berilmoqda. Bugungi kun ta'limining eng asosiy innovatsion metodi va istiqbolli texnologiyasi bu - STEAM texnologiyasidir. Ko'pgina ta'lim tashkilotlarida ta'limning sifat samaradorligini oshirish maqsadida STEAM texnologiyasidan maqsadli foydalanib kelinmoqda. Ta'lim oluvchilar uchun olgan bilimlarini amaliyotda sinab ko'rish, tajribalar o'tkazish maqsadida laboratoriyalar va LEGO markazlari yaratilmoqda. STEAM texnologiyasi ta'limi murakkab ko'ringani bilan uni alohida ko'radigan bo'lsak sodda, tushunarli va aniq ekanini ko'rishimiz mumkin: S - science - tabiiy fanlar T - technology - texnologiya E - muhandislik A - art - san'at M - math - matematika. Matabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM texnologiyasi asosida ta'limning tashkil etilishi, kelajakda bolaning innovatsion tadqiqotlarni mustaqil ravishda amalga oshira olishiga turtki bo'ladi. Qaysi sohalarni olmaylik muvofaqiyat qozonish uchun bilimlarni talab etadi va aynan STEAM texnologiyasi bu maqsadga erishishda yordam bera oladi. Bu metod aynan nazariya va amaliyotni birga olib borish imkonini beradi va bilimlarga asoslanish, bilimlardan o'rinli foydalanish, mustaqil muvoffaqiyatga erishish, o'z imkoniyatlaridan zavqlanish imkon beradi. STEAM texnologiyasi barcha ta'lim tashkilotlarida faoliyatini amalga oshirish imkoniyatini beruvchi innovatsion texnologiyadir. Ushbu texnologiyani ta'limda qo'llanilishining maqsadi faoliyat jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda, bolalarni ilmiy salohiyatini oshirish va texnik ijodkorlikka jalb qilish imkoniyati bilan intellektual qobiliyatini, ijodkorligini rivojlantirishdir. STEAM texnologiyasi maktabgacha ta'lim va maktab yoshdagi bolalarni tarbiyalashda eng qulay dasturdir. Dasturda bolalarga ma'lum bir tartib, ma'lum bir standartlar belgilab qo'yilmagan. Faqatgina bola o'zi mustaqil ravishda, erkin, tajribalarga asoslanib, o'zi bajarib ko'rib natijaga erishish, his etib, fikrlab, idrok etib bajarish kerak bo'ladigan tamoyillarga

tayanadi. Ushbu ta'lim dasturi L.S.Vygotskiyning "To'g'ri tashkil etilgan ta'lim - bolani rivojlanish sari yetaklaydi" ilmiy rivojlanish tamoyillariga asoslangan dastur. STEAM dasturida maktabgacha ta'lim tashkilotlarda maxsus tajriba ya'ni laboratoriya xonalari tashkil etib, bolalarni beihitvor ta'limga jalb etib, faoliyat davomida ularning innovatsion tadqiqotchilik va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM dasturi asosida tashkil etiladigan barcha faoliyatlarda bolaning faolligi muhim sanaladi. STEAM dasturida qandaydir bir g'oya, qanday bir tushuncha va fikrlar aqlning rivojlanishi uchun asos bo'la olmaydi. Bola barchasini amaliyotda o'zi qo'llab, natijaga o'zi guvoh bo'lishi, aniqroq qilib aytganda bajarib his etib ko'rish lozim. Chunki faoliyatda manipulyatsiyalash va integratsiyalashgan haqiqiy zamonaviy muhit va uning axborot-kommunikatsiya qismi, va ular bilan birga olib borilga tajribalar bolani ta'limga jalb etadi va qiziqishini oshiradi. Bu esa o'z navbatida sifat va samaradorlikni yaxshilaydi. STEAM dasturida bolalar bilan tajribalar tashkil etishda doimo bolalarning yosh jihatlari inobatga olinishi faoliyatdagi har bir jarayonlar oddiydan murakkabga qarab tashkil etilishi lozim. Ushbu tamoyilga amal qilinsagina, bola uchin qiyinchilik tug'dirmaydi, oson, qulay, qiziqarli, eng asosiysi bolaga mustaqil ravishda tajribalarni amalga oshirish imkonini beradi. STEAM texnologiyasining ta'limdagi muvaffaqiyati shundan iboratki, STEAM ta'lim oluvchiga borliqni anlab, olgan bilimlarini amaliyotda tadbiiq qila olish, tajribalar o'tkazish, olgan natijasidan faxrlanish, his etish, yangisida intilish, tadqiqotchilik salohiyatini beradi. STEAM texnologiyasi 3 yoshdan 11-yoshgacha bo'lgan bolalarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish, intellektual salohiyatini oshirish, tadqiqotchilik qobiliyatni amaliyotga rivojlantirish, yaratish uchun tajriba maydonchasidir. STEM texnologiyasi dasturining maqsadi bolalarning bilim faoliyati jarayonida intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish va ilmiy va texnologik ijodkorlikka jalb qilishdir. Dasturni rivojlantirishning kutilgan natijalari Bola ulg'aygan sari tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarida faollashadi, qiziqish bilan namoyon bo'la boshlaydi, savollar bera boshlaydi, o'rtoqlariga va o'ziga, natijada ta'sir munosabatlarini o'rnatadi. Bolalar tabiatan tomosha qilish, tajriba qilish, jonli tabiat, tabiatshunoslik, matematika va boshqa sohalaridan boshlang'ich g'oyalarni faol ravishda shakllantirishga moyil. STEAM dasturida bola har tomonlama intellektli, rejalashtirish, tanlash qobiliyatlari namoyon bo'la boshlaydi. Turli tadbirlarda o'z bilim va ko'nikmalariga tayanib, o'z qarorlarini qabul qilishga, turli faoliyatda ya'ni o'yin, muloqot, ta'limiy va tadqiqot faoliyatlarida mustaqillikni namoyon qila boshlaydilar. STEAM dasturining samaradorligini yanada kuchaytirish maqsadida ta'lim tashkilotlarida bolalarni ta'limga, ixtirolarga bevosita jalb etuvchi maxsus tajriba xonalari, to'garaklar, intellektual salohiyatini yanada oshiruvchi ijodiy musobaqalar, o'yinlar, har bir faoliyatni axborot kommunikativ texnologiyalar asosida olib borish orqali bolalarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. STEAM ta'limi bolalarning quyidagi muhim xususiyatlarini rivojlantirishga yordam beradi: - Muammolarni keng qamrovli tushunish - Ijodiy fikrlash - Muhandislik yondashuv - Tanqidiy fikrlash - Ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash - Dizayn asoslarini tushunish. Bu ko'nikmalar kelajakda bolalarga turli masalalarda, ijodiy faoliyatda, to'siqlarga duch kelganda, umumiy olganda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi. ta'limi, bolalar faoliyatidagi o'rni, STEAM orqali bolalar erishadigan natijalar haqida aytib o'tildi. Bu ta'limni amalga oshirilishida ko'makchi asosiy vositalarga ham to'xtalib o'tamiz. 1. Fridrix Frebelning didaktik tizimi 2. Jonli va jonsiz tabiat bilan tajriba o'tkazish 3. LEGO - qurilish, konstruksiyalash 4. Matematik tasavvurlarni shakllantiruvchi vositalar 5. Robototexnika 6. Multistudiya Ushbu sanab o'tilgan vositalar orqali ta'lim jarayonlari qiziqarli, maroqli, eng muhimi bolaga o'z imkoniyatlarini ochib berishga, tevarak atrofda olgan bilimlariga tayanib tajribalar olib borishga, ko'rish, his etish, fikrlash, natijaga erishish va zavqlanish hissini beradi. Xulosa qilib aytganda, STEAM ta'limi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda loyihalar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va bolaning o'ziga mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariy olgan bilimlarini amaliyot bilan samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va butun umri davomida qo'llay olish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.V. Grosheva, L.G. Yevstafeva, D.T. Maxmudova, Sh.B. Nabixanova, S.V. Pak, G.E. Djanpeisova "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi T: 2018. 1-81-b;
2. Т.С. Волосовес, В.А. Маркова, С.А. Аверина. СТЕМ-образование детей дошкольного и младшего школьного возраста. М. Бином. Лаборатория знаний 2019.
3. G.Bogdanovich. Dopolnitelnaya obshchrazvivayushchaya programma "Multstudiya Moy mir" Sverdlovskaya oblast, 2018 g.
4. Master-klass dlya pedagogov "Sozdanie multfilmov vmeste s detmi" M., 2018
5. Образовательный модуль "Дидактическая система Фридриха Фрёбеля". Маркова В. А., Аверин С. А. - М., 2018.
6. Н.Г. Зайцева. Робототехника в детском саду. Краснодар 2019
7. Э.Д. Жукова. Программа дополнительного образования по конструированию, ориентированная на детей от 5 до 7 лет «Лего-мастер». Излучинск, 2018

O'QITISH JARAYONINI BOSHQARISH TEXNOLOGIYASI PEDAGOGIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Tursunbayeva Yulduz Radj qizi

CHDPU Pedagogika fakulteti "Menejment" kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada Ta'lim tizimidagi ta'lim sifatini oqilona baholash mezonlari, Ta'lim – bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi xisoblanadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, baholash, baholash mezonlari, ta'lim sifatini baholash .

O'qitish va tarbiyalash jarayoni turli tarixiy davrlarda vaqt hamda ijtimoiy munosabatlar darajasiga mos tarzda turli shakl o'zgarishlariga uchragan, biroq ta'limni takomillashtirish yo'llari haqidagi masala hamma vaqt dolzarb bo'lib qolavergan. Bugungi kunda kadrlar tayyorlash masalasiga davlat siyosati darajasida alohida e'tibor berilayotgani oliy ta'lim sohasidagi islohatlarning yangi sifat bosqichiga ko'tarilishidan dalolat bermoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganlaridek: «Yana bir muammoni hal etish ham o'ta muhim hisoblanadi: bu – pedagoglar va professor-o'qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta'lim olish, ma'naviy-ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko'mak beradigan muhitni yaratish zarur»

Shu bilan birga hozirgi zamon oliy ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb masalalardan biri o'quv jarayonini boshqarish orqali ta'lim sifatini oshirish ekanligi e'tirof etildi. Ta'lim sifati ilmiy tadqiqot obyekti sifatida dunyoning rivojlangan davlatlarida keng o'rganilgan va joriy etilgan. Mustaqillik yillarida mamlakatimiz ta'lim muassasalarida o'quv jarayonida ta'lim sifatiga e'tibor susaymagan bo'lsa-da, tizim sifatida endi shakllanmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda OTMlar faoliyatini baholashning aniq, barqaror va istiqbolli tartib-qoidalari tizimi yaratilmoqda. Yuksak zamonaviy rivojlanish yo'liga o'tish miqyosida muhim ahamiyatga ega eng muhim omil faqat texnik g'oyalarni ishlab chiqarish emas, balki ichki va tashqi bozorlarga xaridorgir mahsulotlar ishlab chiqarish, shuningdek, uni amalga oshirish uchun ilmiy va texnik soha va yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni yuqori malakali mutaxassislarini ilg'or ta'lim

muassasalarida o'qitishning lozimligidir.

Mamlakatimizni 2017 — 2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi buyicha o'tgan 5 yil mobaynida davlat va jamiyat faoliyatining barcha sohalarida tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi.

Shu asnoda keng jamoatchilik muhokamasi natijasida “Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari” yetti ustuvor yo‘nalishdan iborat 2022 – 2026 – yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi ishlab chiqildi.

Taraqqiyot strategiyasining 4 – yo‘nalishi “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, Inson kapitalini rivojlantirish” ga qaratilgan bo‘lib bu y o‘nalishning quyidagi maqsadlari Oliy ta‘lim tizimiga tegishlidir:

- Oliy ta‘lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish va ta‘lim sifatini oshirish
- 2026 yilga qadar 10 ta salohiyatli oliy ta‘lim muassasasini QS va THE xalqaro reytinglariga kirishga maqsadli tayyorlash
- 100 ming o‘rinli talabalar yotoqxonalarini barpo etish
- 2026 yilgacha nodavlat oliy ta‘lim muassasalar sonini 50 taga yetkazish
- ”El-yurt umidi” jamg‘armasi orqali erkin va ijodiy fikrlidigan yoshlarni xorijiy oliygohlarga yuborish ko‘lamini 2 baravarga oshirish, bunda yoshlarning 50 foizini aniq, texnik fanlar hamda IT sohalariga o‘qitish

O‘quv reja, fan dasturlari, dars soatlari, professor-o‘qituvchilar yuklamasining o‘zgarishi hamda yangi fanlarning kiritilishi o‘qitish texnologiyasini tashkil qilishning yangi shakllarini qo‘llashni taqozo qiladi. Bu holatda pedagogik bilimning ahamiyati ortadi. Shu boisdan ham, o‘qituvchilar va tarbiyachilarni chet tillarini bilish va zamonaviy texnologiyalarni o‘rganish va qo‘llashga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish zarurdir.

Bugungi kun o‘qituvchilari ta‘lim jarayonida qo‘llashlari mumkin bo‘lgan zamonaviy innovatsion uslublar, axborotlar bazasiga yetarlicha egadirlar. Buning uchun zamonaviy kompyuter va boshqa axborot kommunikatsion texnologiyalarini, elektron darsliklar, videomateriallar, fotomateriallarni, internetdan yetarlicha foydalana olishga o‘zini o‘rgatishi zarurdir. Bularning hammasi pedagogik izlanuvchilik faoliyatini ta‘minlaydi.

Professor-o‘qituvchilar turli xil zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashi mumkin. Masalan, faol o‘qitishning imitasion usullari, loyihalar usuli, o‘qitishda hamkorlik, kreativ o‘qitish, ma‘ruza press-konferensiya, muammoli va o‘yinli texnologiya, jamoaviy va guruhli faoliyat texnologiyasi, turli holatlarni tahlil qilish usuli, ma‘ruza suhbat, vizual ma‘ruza va boshqalar shular jumlasidandir. Ta‘lim jarayonining «zamonaviy» texnologiyalari talabani nafaqat ijtimoiy - kasbiy bilimlar bilan ta‘minlaydi, balki unda kasbiga xos sifatlar shakllanishiga ham yordam beradi. Ta‘lim jarayonining texnologiyasi quyidagi asosiy maqsadlarni hal qiladi:

- davlat manfaatlariga mos holda, talabani bo‘lajak mutaxassis sifatida tayyorlaydi;
- talabani jamiyat a‘zosi sifatida shakllantirib, ijtimoiy tajriba, qadriyatlarni, meyorlarni anglagan jamiyat manfaatlari bilan hamohang faoliyat ko‘rsatuvchi kadrlarni tayyorlaydi;
- talabani faol, tashabbuskor, mantiqan fikrlovchi individ sifatida rivojlantiradi.

Shuni takidlab o‘tish lozimki, professor-o‘qituvchilarning zamonaviy faoliyatga tayyorligining muhim ijtimoiy va kasbiy sifatlari, nafaqat ta‘lim muassasasidagi iqtisodiy va moliyaviy vaziyatga, balki bevosita bu sifatlarning talab etilganligi bilan ham bog‘liqdir. Zamonaviy oliy ta‘limning asosiy real talablaridan biri o‘qituvchilarning kasbiy sifatlari va yetarlicha malakaga ega bo‘lishidir. Shu jihatdan kadrlar masalasi hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Chunki «Kadrlar masalasini hal etmas ekanmiz, sa‘y-harakatlarimiz kutilgan natijalarni bermaydi, xayotimiz, ma‘naviyatimiz esa o‘zgarishi qiyin bo‘ladi»

Oliy ta‘lim muassasalari fakultetlarida professor-o‘qituvchilar yosh o‘qituvchilarga ta‘lim berish sirlarini o‘rgatishi, o‘qitish uslublarini qo‘llash bo‘yicha maslahatlar berishi, interaktiv o‘qitish usullarini ochiq darslarda namoyon qilishi zarur.

Natijada o‘qituvchilar quyidagilarga erishadilar:

- o‘z faoliyatlarini baholashning yangi usullarini topish, kasbga bo‘lgan qarashni o‘zgartirish;
- pedagogik va ijodiy qobiliyatlarini transformasiya qilish ya‘ni boshqalarga o‘rgatish;
- o‘qituvchilarda kasbiy funksiyalari to‘g‘risidagi tortushunchani kengaytirishga olib keladi.

O‘quv jarayonini boshqarish sifati ta‘lim muassasasining o‘quv tarbiyaviy faoliyatining turli qirralarini tavsiflovchi kompleks ko‘rsatkichlar orqali baholanadi. Ushbu ko‘rsatkichlarga

ta'lim oluvchilar kompetentligining rivojlanishini ta'minlovchi ta'lim mazmuni, o'qitish shakli va uslublari, moddiy-texnik baza, xodimlar tarkibi kabilar kiradi.

Oliy ta'lim muassasasida o'quv jarayonini boshqarish birinchi galda uni tashkil etuvchi unsurlarga bog'liq bo'lib, asosan quyidagi sifat ko'rsatkichlarni kompleks o'rganish asosida shakllanadi:

- oliy ta'lim muassasasiga o'qishga kirayotgan abituriyentlar va talabalar ;
- ta'lim dasturlari ;
- ilmiy-pedagogik kadrlar;
- o'quv jarayoni, pedagogik faoliyat;
- moddiy-texnik baza;
- axborot-kommunikatsiya muhiti;
- ilmiy tadqiqot ishlari;
- ta'lim jarayonini boshqarish;
- rahbariyatning innovatsion faolligi;
- innovatsion jarayonlarning tatbiq etilishi;
- bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligi

Shu o'rinda o'qitish jarayoninig ayrim texnologiyalariga ham etibor berishimiz lozim Yorib o'tishlar texnologiyasi va V. Erxard maktabi. Bu texnologiya menejerlarni qayta tayyorlash uqishlaridan iborat bo'lib, uning maqsadi har bir odamda mavjud bo'lgan (lekin kundalik bir xildagi hayot va ish bilan bug'ib qo'yilgan) qobiliyatlari va intilishlarini an'anaviy muammolarni yangi muammo sifatida yechish uchun kundalik izlanishlarga aynan uyg'otish hisoblanadi. Bu kurslar tinglovchining fikrlashi va xulqidagi shaxsiy stereotiplarni bartaraf qilish, o'z imkoniyatlarini va eskirgan muammolarni yangicha yechish yo'llarini ko'ra olishlarini faollashtirish vao'zgartirish bo'yicha ishlab chiqilgan ko'p sonli mashg'ulotlardan iborat.

Hamkorlik pedagogikasi. An'anaviy ta'limda o'qituvchi pedagogik jarayonning subyekti, o'quvchi esa obyekti deb qara ladi. Hamkorlik pedagogikasida esa o'quvchi o'z o'quv faoliyatining subyekti sifatida qaraladi. Bunda o'qituvchi va o'quvchi pedagogik jarayonning subyektlari sifatida tenglashib, hamkorlik pedagogikasi jarayoni hosil buladi. Ular o'zaro hamkor, hamdust, hamijodkor, hamishtirokchi, hamdard, ham boshkaruvchi bo'ladilar.

Hamkorlik munosabatlari o'qituvchilar orasida, ma'muriyat bilan, o'quvchilar va o'qituvchilar tashkilotlari bilan, rahbarlar, ota-onalar, jamoatchilik orasida ham o'rnatiladi.

Hamkorlik pedagogikasi o'quvchining ta'lim-tarbiya olish motivlarini rivojlantirib borish orkali hamda o'quv-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish tamoyillarini amalga tatbiq, qilgan holda yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi. O'quv materialining sxemalar va shartli belgilardan iborat modellari (tayanch signallar konspektlari) asosida ta'limni intensivlashtirish texnologiyasi (V. F. Shatalov, Donetsk shahri).

Tayanch signallar konspektlari ko'rgazmali sxemalardan iborat bo'lib, ularda uzlashtirilishi lozim bulgan axborot birliklari aks ettiriladi, ular orasidagi turli borliqliklar ko'rsatiladi hamda mavhum (abstrakt) materialni yaqqollashtiruvchi misollar, tajribalarni eslatish uchun belgilar va maqsadlarning ahamiyatliligi bo'yicha tasnifi turli shartli belgilar bilan beriladi. Tayanch signallar konspektlari bilan ishlashda qator o'ziga xos usullar va metodik yechimlar qo'llaniladi.

„Vakolatli ta'lim“ texnologiyasi. Bu texnologiya 1995-yilda A.Q.Sh. da „Ayollar yetakchiligi“ deb nomlangan treninglardan boshlangan bo'lib, xalqaro ta'lim texnologiyasi sifatida 1997 yildan boshlab Ukrainada shakllanib, so'ngra Ozarbayjon, Gruziya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Litva, Moldova, Tojikiston, Uzbekistonga tarkalgan. 2002-yilda Afg'oniston, Birma, Indoneziyada treninglar o'tkazilgan. Boshqa mamlakatlarda ham bu texnologiyani shakllantirish jarayonlari amalga oshirilmoqda. Bu ta'lim texnologiyasini hozirda mutaxassislar shunday ta'riflaydilar: „Vakolatli ta'lim — genderlik adolati va zo'ravonliksiz munosabatlar asosidagi o'quv jarayoni bo'lib, bunda bevosita tajriba orqali ta'lim olish yo'li bilan guruhning o'z-o'zini tashkil kilish ko'nikmalarini hosil qilish mumkin“. Vakolatlash pedagogikasi ta'lim dasturlarining boshqa turlari bilan ta'limga nisbatan umumiy yondashuvlarga ega. O'zaro faoliyatda ular bir-birini boyitadi va kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
2. Prezidentining, O. R. (2018). Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-3775-sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'R QHT, 2017 y., 30-son, 729-modda.
4. "Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori". Toshkent. 1998 y.
5. "Oliy ta'lim", Me'yoriy hujjatlar to'plami. II qism. Toshkent, "Sharq". 2001 y.
6. Musurmonov, R., Khimmataliev, D. O., Sultanova, D. A., qizi Tursunbaeva, Y. R., Khakimova, I. K., & Musurmonova, M. (2023). In the Conditions of New Uzbekistan the Main Issues of Science and Modern Education. Telematique, 7686-7694.
7. Prezidentining, O. R. (2018). Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-3775-sonli Qarori.
8. Qizi, T. Y. R. (2021). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATI MONITORINGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 253-258.
9. Qizi, T. Y. R. (2021). TA'LIM PSIXOLOGIYASI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 587-591.

TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA AMALIY DASTURLAR AHAMIYATI

Toshboyeva Nargiza Yo'ldashevna

University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi
matematika fani o'qituvchisi

Tursunova Nigora Ulug'bek qizi

University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi
matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ikkinchi tartibli chiziqlarni oson o'rganish taxlil qilish hamda ellips va uning xossalari, ellipsni hayotda qo'llanilishini amaliy dasturlar paketi yani Maple dasturi yordamida osonroq o'rgatish usullar bayoni keltirilgan. Ellipsga doir masalalarni turli metodlar yordamida yechish ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Maple, ellips, kasbiy kompetentlik, pedagog, o'qitish texnologiyalari, kasbiy-pedagogik faoliyati.

Ma'lumki talabalar uchun "Ikkinchi tartibli egri chiziqlarni chizish, tasavvur qilish va ular ustida masalalar yechish o'ziga yarasha qiyinchiliklar tug'diradi. Ushbu ikkinchi tartibli egri chiziqlarni talabalarning ko'pgina manbalarda keltirilgani kabi rasmlar orqali emas, balki kompyuter ekranida formulalar orqali qurilgan hollarini tezroq qabul qilishlari oson kechadi"[4]. Boshlang'ich ma'lumotlar asosida ular ko'rinishini, kattaligini o'zgartirish tasavvurni yanada kengaytiradi. Formulalar orqali grafiklarda bunday elementlarni tezroq tasvirlash hozirgi paytda ta'lim jarayonida keng qo'llanilayotgan matematik paketlarda oson va qulaydir. Ushbu muammolarni hal qilish uchun bir qancha amaliy dasturlar paketi mavjud. Ushbu maqolada ikkinchi tartibli egri chiziqlar va ularni xossalari hamda ikkinchi tartibli egri chiziqlar ustida amallar bajaradigan dasturlardan biri Maple paketi haqida yoritilgan.

O'qituvchi talabaning individual xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'limning ma'lum bir bosqichida qanday dasturdan foydalanish maqsadga muvofiqligini hal qiladi. bunda talabalarning

kasbiy kompetentligini rivojlantirish nazarda tutiladi. “Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan aloxida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki xar bir mustaqil yo‘nalish buyicha integrativ bilimlar va xarakatlarning o‘zlashtirilishidir” [6]. Kompyuter va yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda talabalarga yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirishda shuni yodda tutish kerakki, talaba shaxsiy intilishlari, individualligi, tashabbuskorligi va mustaqilligini amalga oshirish imkoniyatini ta’minlash kerak. Va o‘qituvchi talabaning shaxsiy rivojlanish jarayonlari haqida etarlicha to‘liq va obyektiv ma’lumot olishi, bu jarayonga har tomonlama hissa qo‘shishi muhimdir. Shu jumladan oliy o‘quv yurtlarida o‘qitiladigan fanlarni o‘rganishda ilg‘or axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. “Hozirgi vaqtda matematik, texnik, muhandislik va o‘quv muammolarini hal qilishda keng qo‘llaniladigan juda ko‘p sonli dasturiy vositalar ishlab chiqilgan. Yani Maple, Mathematica, MatLab, Mathcad, Derive, Reduce. kabi dasturlardir. yuqoridagi dasturlar ichida talabalar tushunishi uchun eng oson paket Maple paketidir” [5]. Maple dasturlash tili matematik masalalar uchun eng yaxshi va kuchli dasturlash tillaridan biri hisoblanadi. Bu Maple paketida eslatib o‘tilgan yangi vositalar bilan bir qatorda yuqori sifatli elektron darslar, maqolalar va hatto butun kitoblarni yaratish imkonini beradi. Maplening asosiy xususiyatlari quyida tavsiflangan bo‘lib, uning matematika, informatika va fizika bo‘yicha aniq o‘quv muammolarini hal qilish imkoniyatlarini namoyish etadi. Shu jumladan oliy ta’lim talabalari geometriya fanini yanada chuqurroq o‘zlashtirishi uchun Maple paketidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Talabalar o‘rganishi uchun eng oson bo‘lgan “Maple” paketi va shunga o‘xshash paketlar yordamida quyidagilarni amalga oshiradi:

1) biror elektron jadval sistemasida (masalan MS Excell) ma’lumotlarni tahlil qilish uchun ko‘nikma hosil qilingan bo‘lsa –matematik va statistik funksiyalar asosida ma’lumotlarni tahlil qilishning grafikli integrallashgan muhiti mavjud;

2) murakkab funksiyalarning ikki o‘lchamli, uch o‘lchamli fazolarda grafiklarini chizib berishi mumkin;

3) Maple programmashtirish tili asosida murakkab matematik, texnik va boshqa sohalaridagi masalalarni yechish imkoniyatini beradi;

4) o‘quv jarayonini tashkil qilishda kerakli mavzularning mashq va masalalar ob’yektlarining harakatini namoyish qilish uchun animatsion grafik muhit mavjud;

5) talabalar matematik usullarni o‘rganishda juda murakkab hisoblarga vaqtini sarflamasdan, faqat usullarning mohiyatini, qo‘llanilish sohalarini o‘rganishlari uchun maxsus Student paketi mavjud;

6) Barcha bajariladigan ishlari ishchi varaq sifatida tashkil qilinib, muloqot interaktiv rejimda amalga oshiriladi;

Shularni e’tiborga olgan holda “ikkinchi tartibli egri chiziqlar” mavzusini talabalar tomonidan yanada yaxshiroq o‘rganish uchun “Maple” dasuridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchi tartibli egri chiziqlarga aylana, ellips, parabola va giperbola kiradi ularni hayotimizda o‘zimiz ahamiyat bermagan holda doimo uchramiz. bu egri chiziqlardan biri ellipsni ko‘rib chiqsak.

Ellips hayotda juda ko‘p uchraydi ellipsni kelib chiqish tarixiga nazar solsak Ellips dastlab Menaxem tomonidan o‘rganilgan, Evklid tomonidan tekshirilgan va Apollonius tomonidan nomlangan. Ellipsning fokus va konus bo‘limi Pappus tomonidan ko‘rib chiqilgan. 1602 yilda Kepler Mars orbitasining shakli ellips ko‘rinishda tasvirlangan deb hisoblagan. Keyinchalik u Quyosh bilan bitta fokusda joylashgan ellips ekanligini aniqladi. Darhaqiqat, Kepler "fokus" so‘zini kiritdi va 1609 yilda o‘z kashfiyotini e’lon qildi. 1705 yilda Xelli hozirda uning nomi bilan atalgan kometa Quyosh atrofida elliptik orbitada harakat qilganligini ko‘rsatdi. Kichik o‘qi atrofida aylantirilgan ellips oblat sferoidni, katta o‘qi atrofida aylanadigan ellips esa prolat sferoidini beradi.

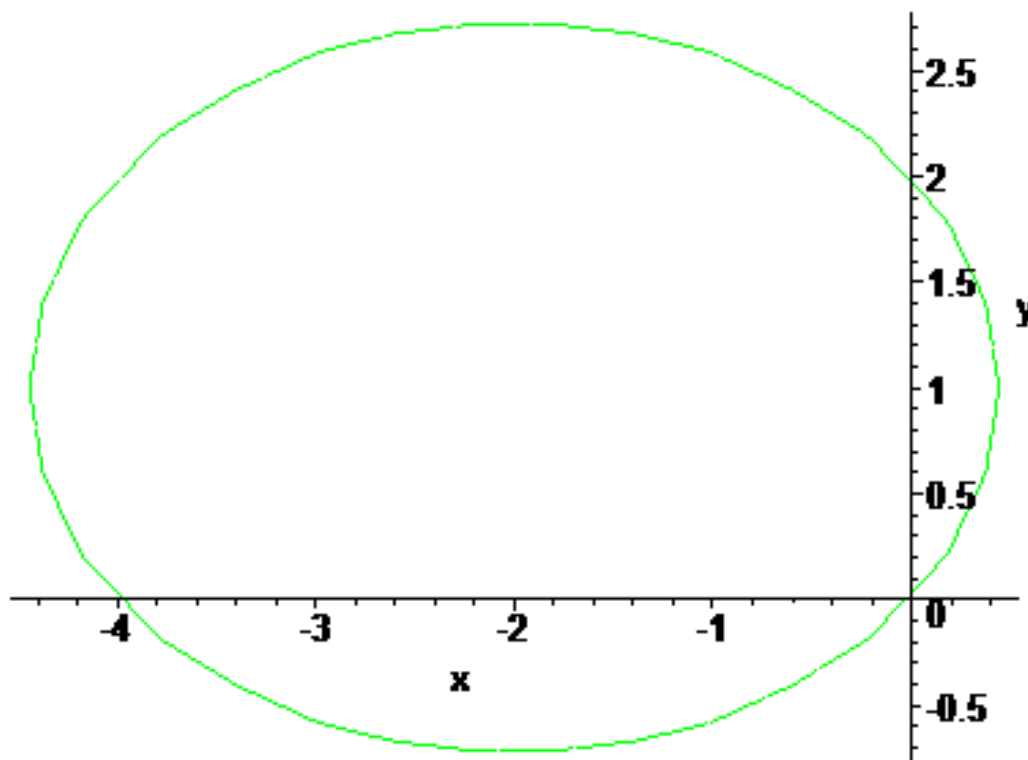
Ellipsni hayotda qo‘llaniladimi degan savol har birimizda paydo bo‘ladi Hayotda ellipsni tez-tez uchramiz. Agar siz, masalan, bir stakan suvni egib qo‘ysangiz, unda yuqori qavatning konturi ellips bo‘ladi. Kepler sayyoralar Quyosh atrofida elliptik orbitalarda harakatlanishini, Quyosh esa fokuslardan birida ekanligini aniqladi. Minglab sun’iy yo‘ldoshlar Yer atrofida elliptik traektoriyalar bo‘ylab aylanadi. Masalan, Quyosh tizimining sayyorolari elliptik orbitalarda harakat qiladilar, Saturnning halqalari ham elliptikdir.

Ellipsning kanonik tenglamalari va xossaligidan foydalanib quyidagi masalani Maple dasturida yechishni ko'rib chiqamiz.

Masala: Quyida berilgan ikkinchi tartibli egri chiziqni turini va joylashishini Maple dasturida aniqlang

$$x^2 + 2y^2 + 4x - 4y = 0$$

> **implicitplot(x^2+2*y^2+4*x-4*y=0,x=-5..5,y=-5..5,color=green);**

Xulosa: Ikkinchi tartibli egri chiziqlarni o'rganishda Dasturiy ta'minot paketlari yordamida siz juda ko'p vaqtni tejashingiz va matematik hisob-kitoblarda ko'plab xatolardan qochishingiz mumkin. Tabiiyki, tizimlar bu imkoniyatlar bilan cheklanmaydi. E'tibor bering, bunday tizimlar tomonidan hal qilinadigan masalalar doirasi juda keng: hisob-kitob va analitik hisob-kitoblarni talab qiluvchi matematik tadqiqotlarni o'tkazish; algoritmlarni ishlab chiqish va tahlil qilish; matematik modellashtirish va kompyuter tajribasi; ma'lumotlarni tahlil qilish va qayta ishlash; vizualizatsiya, ilmiy va muhandislik grafikasi; grafik va hisoblash ilovalarini ishlab chiqishdir. Talabalarida "geometriya" fanining mavzularini yuqorida ketirilgan kompyuter dasturlari yordamidan foydalanib o'qitish, fanga nisbatan qiziqishini orttiradi, hamda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyaga ega yetuk, malkali mutaxassis bo'lib yetishtirishga katta xissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тошбоева, Н. (2021). Развитие творческих способов студентов с помощью нестандартных вопросов. Academic research in educational sciences, 2(NUU Conference 1), 393-395.
2. Toshboeva, N. (2021, November). Development of Creative Competence Through Geometric Tasks. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 56-61).
3. Toshboeva, N. (2021). Geometrik muammoli masalalar asosida talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 3), 183-188.
4. T. Aliqulov., M. Movlonov-Ikkinchi tartibli egri chiziqlar mavzusini talabalarning matematik ko'nikmalarini rivojlantirishning omili sifatida dasturiy vositalar yordamida o'qitish.

5. N.Toshboyeva, F.Isroilova "Informatikada texnologiya va uning turlari haqida", Uzluksiz ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishning zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari. JDPU 2022 y.

6. A.F.Xamrayeva, "Oliy ta'lim muassasasi talabalarining kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning mazmuni", Academic Research in Educational Sciences, VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021.

TA'LIM MUHITIDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA UNING ASOSIY TAMOYILLARI

Umidov Azizjon Raxmatjon o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti, tayanch doktoranti

Annotatsiya Rivojlanib kelayotgan hozirgi texnika asrida, raqamli didaktika ta'lim muhitida o'quv jarayonini tashkil etishda mustaqil fan sifatida e'tirof etilmoqda. Maqolada raqamli ta'lim jarayonining asosiy tamoyillariga: ustunlik tamoyili, shaxsiylashtirish tamoyili, maqsadlilik tamoyili, moslashuvchanlik tamoyili, muvaffaqiyatlilik tamoyili, hamkorlikda o'rganish tamoyili, amaliyotga yo'naltirganlik tamoyili, murakkablikni oshirish tamoyili, ta'lim muhitining to'yinganligi tamoyili, polimodallik (multimedia) tamoyili, baholash tamoyillari haqida aniq ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, raqamli didaktika, raqamli ta'lim, tamoyillar, o'quv maqsadlari, integratsiya, texnologiya.

Ma'lumki, raqamli didaktika – pedagogikaning bir qismi hisoblanib, raqamli ta'lim muhitida o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha fan sifatida qaraladi. Raqamli didaktika an'anaviy didaktikaning asosiy tushunchalari va tamoyillarini raqamli muhit sharoitlaridan kelib chiqqan holda o'rganish, to'ldirish va o'zgartirish haqidagi fan sifatida ketma-ket foydalanadi. Dj. D'Andjelo tomonidan raqamli didaktika yoki raqamli ta'lim didaktikasi tushunchasini anglatuvchi "e-Didactics" tushunchasini kiritish taklif etilgan. Raqamli didaktika atamasiga M. Choshanov "raqamli texnologiyalar va multimedia vositalaridan keng foydalangan holda samarali o'rganish san'ati haqidagi fan" deb ta'rif bergan. V.I.Blinovning fikricha raqamli didaktikaning asosiy vositalari quyidagilardan iborat: – shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni; – raqamli ta'lim texnologiyalari; – metaraqamli o'quv komplekslari. Raqamli ta'lim didaktik tamoyillari ochiq hisoblanib, yangiligi tufayli raqamli ta'limning nazariy va amaliy imkoniyatlari rivojlangani uchun qo'shimchalar kiritishni talab qiladi.

Ta'limni raqamlashtirish natijasida individual ta'lim jarayonlari va talaba faoliyatini doimiy nazorat qilish asosida samarali mustaqil ta'lim olinadi. Raqamli ta'lim o'quv mashg'ulotlarining guruh va individual shakllaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi, kasbiy bilim va ko'nikmalarning to'liq o'zlashtirilishini ta'minlaydi, shuningdek, inklyuziv ta'limning rivojlanishiga sifatli ta'sir ko'rsatadi. Raqamli ta'lim jarayonining asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi: ustunlik tamoyili, shaxsiylashtirish tamoyili, maqsadlilik tamoyili, moslashuvchanlik tamoyili, muvaffaqiyatlilik tamoyili, hamkorlikda o'rganish tamoyili, amaliyotga yo'naltirganlik tamoyili, murakkablikni oshirish tamoyili, ta'lim muhitining to'yinganligi tamoyili, polimodallik (multimedia) tamoyili, baholash tamoyili.

➤ Ustunlik tamoyili raqamli ta'lim muhitida talabaning mustaqil ta'lim faoliyatiga qaratilgan. O'quv jarayonini tashkil etish, o'quv jarayonida talabani qo'llab-quvvatlash va yordam berish lozim.

➤ Shaxsiylashtirish tamoyili talabaning o'quv maqsadini mustaqil ravishda belgilash, o'quv jarayonining strategiyasini, o'quv dasturining rivojlanish sur'ati va darajasini tanlash qobiliyatini nazarda tutadi. Ushbu yondashuv o'qituvchiga shaxsiy rivojlanish ko'rsatkichlari va talabalarning ta'lim natijalarini kuzatish imkonini beradi.

➤ Maqsadlilik tamoyili maqsadlilikning an'anaviy didaktik tamoyili bilan kesishadi: o'quv jarayonida faqat ma'lum bir talabaning ta'lim jarayonida belgilangan maqsadlarga maksimal darajada erishishni ta'minlaydigan raqamli texnologiyalardan foydalanish talab etiladi. Ushbu tamoyil ta'lim

maqsadlari aniq belgilanmagan holda samarasiz pedagogik texnologiya va vositalardan foydalanishni nazarda tutmaydi.

➤ Moslashuvchanlik tamoyili raqamli ta'lim jarayonining shartlariga qarab individual yondashuvni ishlab chiqish imkonini beradi. Raqamli ta'lim jarayoni o'quv materialini taqdim etish tartibi, usuli va sur'ati kabi jihatlarni hisobga olgan holda har bir talaba uchun dasturni avtomatik ravishda sozlash imkonini beradi. Shuningdek, ushbu tamoyil o'qituvchini qo'llab-quvvatlash darajasi va xususiyatini hisobga oladi.

➤ Muvaffaqiyatlilik tamoyili maqsadlarga erishishni, bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq o'zlashtirishni talab qiladi. Raqamli ta'lim jarayonida bu tamoyil "tushuntirish – mustahkamlash – nazorat" didaktik zanjirining yakuniy elementi hisoblanadi. Materialni mustahkamlash uchun qo'shimcha o'quv soatlari ajratiladi, o'qituvchilar va talabalarning yuzma-yuz uchrashuvi tez-tez tashkil etiladi. O'qituvchi mustahkamlashning guruh va individual shakllarining optimal nisbatini diqqat bilan kuzatib boradi. Raqamli vositalar bu jarayonni sezilarli darajada tezlashtiradi.

➤ Hamkorlikda o'rganish tamoyili (interaktivlikning didaktik tamoyiliga o'xshash) o'qituvchi va talaba o'rtasidagi faol ko'p tomonlama – real va tarmoqli aloqa asosida o'quv jarayonini qurishni talab qiladi. Ushbu tamoyil tarmoqni o'rganishning guruh shakllaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

➤ Amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyili ta'limni hayot bilan bog'lashning an'anaviy didaktik tamoyili bilan bevosita bog'liq bo'lib, aniq maqsad va aniq natijalarni belgilashni talab qiladi. Buning uchun tarbiyaviy maqsadlar, topshiriqlar va muammoli vaziyatlar, amaliy topshiriqlar, olingan bilimlarni amalda qo'llash lozim.

➤ Murakkablikni oshirish tamoyili izchil o'tishni o'z ichiga oladi: oddiydan murakkabga mavjudlik, tizimlilik va izchillik didaktik tamoyili bilan bog'liq bo'lib, murakkablikni oshirish printsiplari va murakkabdan oddiyga, umumiydan xususiyligiga va xususiyligidan umumiyga, individualdan guruhga va guruhdan individual va boshqa ta'lim jarayonlari.

➤ Ta'lim muhitining to'yinganligi tamoyili individual ta'lim strategiyasini yaratish uchun ortiqcha axborot resurslarini talab qiladi. Bunday ortiqchalik tarmoq ta'lim resursi - yagona axborot ta'lim muhiti yordamida amalga oshirilishi mumkin.

➤ Polimodallik (multimedia) tamoyili vizualizatsiyaning batafsilroq didaktik tamoyili bo'lib, o'quv jarayonida idrok etishning vizual, eshitish va vosita (kinestetik) usullarini o'z ichiga oladi. Buning uchun simulyatorlar, sensorlar, shuningdek, kengaytirilgan haqiqat vositalari kabi turli xil qurilmalar qo'llaniladi.

➤ Baholash tamoyili butun o'quv jarayoni davomida talabalarning muvaffaqiyatini doimiy ravishda baholashni taqozo etadi. Raqamli texnologiyalar tezkor qayta aloqani ta'minlaydi, talabaga topshiriq natijalari bo'yicha kerakli ma'lumotlarni doimiy ravishda uzatadi.

Buning yordamida o'qituvchi talabaning kuchli va zaif tomonlari to'g'risida xulosalar chiqaradi, bu sizga rivojlanish ssenariylarini va o'quv jarayonida bevosita o'quv maqsadlarini to'g'rilash imkonini beradi. Shunday qilib, raqamli texnologiyalar ma'lum bir vazifaning bajarilishini yakuniy baholashning xolisligi va shaffofligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonuni / <https://lex.uz/docs/1022944>

2. Sh.Adashboev. Oliy ta'lim tizimida raqamli ta'limning didaktik tamoyillari. UzACADEMIA. Ilmiyuslubiy jurnali, №9 20/01/2021, 14-19 b

3. Petrova Ye. sifrovaya didaktika: proektirovanie protsessa obucheniya i yego soprovozhdenie // Sovremennoe pedagogicheskoe obrazovanie № 4, 2018. – S. 141-143

4. Choshanov M.A. Ye-didaktika: novyy vzglyad na teoriyu obucheniya v epoxu sifrovyykh texnologiy // Obrazovatelnye tekhnologii i obshchestvo № 3, t. 16. - S.684-695.

5. Blinov V.I., Dulinov M.V., Yesenina I.Yu., Sergeev M.S. Proekt didakticheskoy konsepsii sifrovogo professionalnogo obrazovaniya i obucheniya// https://firo.ranepa.ru/files/docs/proekt_didakticheskoy_koncepcii.pdf [Elektronnyy resurs data obrashcheniya 28.03.20]

KASBIY TAYYORGARLIK DAVRIDA REFLEKSIV KOMPETENTSIYANI DARAJASINI OSHIRISH

Ubaydullayeva Sayyora Xasanovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Kasbiy tayyorgarlik davrida refleksiv kompetentsiya darajasini oshirish kerak, chunki aynan shu davrda talabalar zarur kasbiy muhim fazilatlarni shakllantiradilar va mustahkamlaydilar.

Kalit so'zlar: refleksiv kompetentsiya, aks ettirish, talabalar, qarama-qarshilik.

Refleksiv kompetentsiya haqida aniq gapirish kerak, chunki nafaqat o'zini va o'z faoliyatini ko'rish, balki o'zini takomillashtirish uchun o'ziga xos o'z-o'zini diagnostika qilish qobiliyati turli xil professional faoliyat sohalari odamlari tomonidan ishlab chiqilishi kerak bo'lgan maxsus mahoratni talab qiladi.

Shunga asoslanib, refleksiv kompetentsiyani kasbiy pedagogik ta'lim tizimidagi asosiy kompetentsiyalar qatoriga kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Kasbiy tayyorgarlik davrida refleksiv kompetentsiya darajasini oshirish kerak, chunki aynan shu davrda talabalar zarur kasbiy muhim fazilatlarni shakllantiradilar va mustahkamlaydilar, masalan: amaliyot sohasiga yo'naltirish, mustaqillik va tashabbuskorlik, shuningdek raqobat kuchayib borayotgan sharoitda raqobatbardoshlik va harakatchanlik. Yoshlik davri shaxsiy xususiyatlarni shakllantirishning murakkabligi bilan tavsiflanadi (B. G. Ananyev, I. V. Dubrovina, I. S. kon va boshqalar). Ushbu qiyinchiliklar ushbu yoshda yuzaga keladigan qarama-qarshiliklardan kelib chiqadi:

*xulq-atvorning ongli motivlarini kuchaytirish, qat'iyatlilik, mustaqillik, tashabbuskorlik kabi fazilatlarni mustahkamlash va o'z xatti-harakatlarini mustaqil ravishda tartibga solishga tayyor bo'lmaslik o'rtasida;

*o'z muammolariga qiziqishning ortishi va ularni mustaqil ravishda hal qila olmaslik o'rtasida;

*o'z-o'zini hurmat qilish tendentsiyasi va hali shakllanmagan, ifoda etilmagan o'rtasida.

Ushbu qarama-qarshiliklar shaxsning o'zini o'zi bilish va aks ettirishga bo'lgan ehtiyojini yangilaydi va faollashtiradi.

Ta'kidlangan qarama-qarshiliklarga asoslanib, kasbiy muassasada o'qish davri kasbiy o'zini o'zi anglash va umuman kasbiy o'ziga xoslikni shakllantirish uchun eng qulay deb taxmin qilish mumkin, kelajakda bu tanlangan kasbiy faoliyatni o'zini o'zi anglash va rivojlantirish vositasi sifatida qabul qilish darajasini, shuningdek o'zini professional sifatida tan olish darajasini ko'rsatadi.

Talabalarni o'qitish davri yoshlik davriga to'g'ri keladi, uning xususiyatlari kasbiy dunyoda o'z taqdirini o'zi belgilash va o'z xatti-harakatlari va xatti-harakatlari, his-tuyg'ulari va ichki tajribalarini aks ettirish shartlari sifatida o'z-o'zini anglashni rivojlantirishdir. Shuningdek, talabalar professional kelajakda o'zlarini loyihalashtiradilar. Ta'kidlash joizki, ta'lim muassasasida yoshlik va o'qish davri kasbiy o'zini o'zi anglashni shakllantirish uchun sezgir. O'z navbatida, kasbiy o'zini o'zi anglash talabaning professional sifatida shaxsini shakllantirishda asosiy rollardan birini o'ynaydi, chunki u kelajakdagi kasbining modellarini anglashni, o'zini ma'lum bir professional madaniyatning tashuvchisi sifatida idrok etishni o'z ichiga oladi.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda "refleksiv kompetentsiya" tushunchasi bilan bir qatorda "refleksiv madaniyat" tushunchasi qo'llaniladi. M. V. Lukyanova, shaxsning aks ettiruvchi madaniyatini psixologik hodisa sifatida ko'rib chiqib, ushbu kontseptsiyaga muammoli vaziyatlarni ijodiy tushunish va yengish, ichki ziddiyatli holatlardan chiqish, yangi ma'no va qadriyatlarni egallash, yangi nostandart aloqa tizimlariga kirish, o'z faoliyatini rejalashtirish va boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. uni boshqarish. Shaxsning o'zini o'zi bilish, o'zini rivojlantirish va o'z faoliyatini ijodiy o'zgartirish uchun erkin tanlov va u uchun javobgarlik asosida o'z-o'zini diagnostika qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Refleksiv madaniyat-bu "aks ettirish qobiliyati", "refleksiv-ijodiy salohiyat", refleksiv tayyorlik" va to'g'ridan-to'g'ri "refleksiv kompetentsiya" kabi elementlarni o'z ichiga olgan kengroq

va integral tushunchadir. Ro'yxatda keltirilgan komponentlar barkamol kasbiy rivojlangan shaxsni shakllantirishning ajralmas qismi bo'lgan to'liq va murakkab ta'limni tashkil etadi [3].

"Refleksiv madaniyat" tushunchasini to'g'ridan-to'g'ri pedagogik faoliyatda qanday aniqlash mumkin. A. Slavenin: refleksiv madaniyat-bu kasbiy va pedagogik muammolarni hal qilish jarayonida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni yengishga olib keladigan innovatsiyalarni qayta ko'rib chiqish, ilgari surish orqali o'qituvchining shaxsiy tajribasi va faoliyati stereotiplarini anglash va yengib o'tishni ta'minlaydigan qobiliyatlar, usullar va strategiyalar to'plami bilan belgilanadigan professionallikning tizimni shakllantiruvchi omili. Pedagogik aks ettiruvchi madaniyatning rivojlanish darajasi uning tajribasini chuqur anglashga tayyorligi va qobiliyatiga bog'liq: ham shaxsiy, ham professional, shuningdek, o'zini atrofdagi odamlarning o'miga qo'yish qobiliyati, bu odamlar psixologiyasini, ularning fikrlash va idrok etish xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi [2].

Yana bir muhim element-bu "aks ettirish qobiliyati", bu o'z faoliyatini turli tomonlardan va namoyon bo'lishidan aks ettirish qobiliyati sifatida belgilanadi. Ushbu element quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- *o'tmishdagi, hozirgi, kelajakdagi hayotiy tajribaning "men" obrazidagi vakillik;

- *kengayish, yuqori aqliy faoliyat (kasbiy va pedagogik fazilatlar sohasida);

- *ochiqlik, "men" obrazining faolligi, chuqurlikning yuqori darajasi, aks ettirishning kengligi va aniqligi;

- *refleksiv uslubning tezkorligi va aniqligi (empirik tarzda ishlab chiqilgan);

- *vaziyatni boshqasi nuqtai nazaridan ko'rish qobiliyati [2].

Kompetentsiyani to'liq shakllantirish uchun o'z qobiliyatlari va qobiliyatlarini, aqliy holatini bilishga, shuningdek atrofdagi odamlarni yetarli darajada idrok etishga asoslangan "aks ettirish qobiliyatlari" kabi element kerak.

Refleksiv pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish yo'nalishlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- *aks ettirish va aks ettirish qobiliyatlari haqida g'oyalarni shakllantirish;

- *o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini diagnostika qilish va o'z kasbiy faoliyatini o'z-o'zini tuzatish asosida pedagogik amaliyotda aks ettirish ko'nikmalarini rivojlantirish.

- *o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishning o'z tizimini yaratish va o'quv jarayonini tegishli ravishda qayta tashkil etish.

Refleksiv madaniyatning eng murakkab tarkibiy qismlaridan biri bu" refleksiv tayyorlik " bo'lib, u o'ziga, o'zi va atrofiga obyektiv, xolis, samimiy qarashga bevosita ichki tayyorgarlikni o'z ichiga oladi. [3]. Pedagogik soha uchun turli xil vayronagarchilik va deformatsiyalarning oldini olish uchun hissiy sohaning barqarorligini va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarga stressga chidamliligini ta'minlaydigan ichki muvozanatni topish juda muhimdir.

Bugungi kunda dolzarb bo'lgan yana bir element — "refleksiv-ijodiy salohiyat" ajralib turadi [3]. Ushbu komponent shaxsning, bizning holatlarimizda, kelajakdagi o'qituvchining, birinchi navbatda, o'zini, uning faoliyatini stereotip bo'lmagan tahlilini shakllantirish imkoniyati bilan tavsiflanadi. Bu esa keyinchalik aks ettirishini shakllantirish va rag'batlantirishga yordam beradi. Agar o'qituvchi aks ettirish qobiliyatini rivojlantirmagan bo'lsa, unda u talabalar uchun nafaqat o'quv faoliyati natijalarini, balki o'quv jarayonining muhimligini ham anglashlari uchun zarur shart-sharoitlarni yarata olmaydi.

Refleksiv kompetentsiya turli xil aks ettirishlardan iborat murakkab shakllanish sifatida taqdim etiladi: kooperativ, rol tuzilishi va jamoaviy o'zaro munosabatlarning pozitsion tashkiloti haqidagi bilimlarga asoslangan; kommunikativ, boshqa odamning ichki dunyosi va uning harakatlarining sabablari haqidagi g'oyalarga asoslangan; shaxsiy, uning harakatlari, xatti-harakatlari va o'zlarining "men"tasvirlari asosida; obyekt va u bilan qanday harakat qilish haqida bilim bilan ishlaydigan intellektual.

Refleksiv kompetentsiya kelajakdagi o'qituvchilar shaxsining bevosita kasbiy o'zini o'zi anglashining tarkibiy qismi sifatida quyidagi funktsiyalarni bajaradi:

- a) dizayn-pedagogik faoliyatni rejalashtirish va tashkil etish;

b) tashkiliy-pedagogik jarayon ishtirokchilari o'rtasida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun eng qulay muhitni yaratish;

c) kommunikativ-pedagogik jarayon sub'ektlari o'rtasidagi samarali aloqa sharti;

d) ma'no yaratish-faoliyat va o'zaro ta'sirning ma'noliligini shakllantirish;

e) motivatsion-bolalarni ta'lim faoliyati, o'zini takomillashtirish va shaxsiy o'sishga undash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish;

f) tuzatish — o'zaro ta'sir va faoliyatda mumkin bo'lgan o'zgarishlarni rag'batlantirish [4].

Yuqoridagi funktsiyalar simbiozda ishlaydi, bu bir nechta tarkibiy qismlardan iborat bo'lgan to'liq pedagogik refleksiv kompetentsiyaning kompleks shakllanishini ta'minlaydi: kognitiv, shaxsiy va operatsion. Ularning mohiyati yuqorida biz tomonidan to'g'ridan-to'g'ri refleksiv kompetentsiya funktsiyalarida ochib berilgan.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy o'zini o'zi anglashi "men" - tasvirlardan tashkil topgan zarur tarkibiy qismlar to'plamidir, masalan:

"Men dolzarbman" - hozirgi paytda o'zini anglash va qabul qilish;

"Men retrospektiv" - tanlangan professional sohaga nisbatan o'zingizni ko'rish va baholash;

"Men mukammalman" - kelajakda o'z sohasining mutaxassisi sifatida o'zingizni namoyish etish;

"Men aks ettiruvchiman" — o'zingizni professional sifatida baholash, shuningdek hamkasblar, ota-onalar, ma'muriyat va boshqalar tomonidan o'qituvchining shaxsiga bo'lgan munosabatni hisobga olish. [3].

Bo'lajak o'qituvchilarni o'qitish jarayoni ichki faoliyatni shakllantirishga yordam berish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashga, ham professional, ham shaxsiy sohalariga asoslangan bo'lishi kerak. Bularning barchasi o'z imkoniyatlarini sifatli o'zgartirishga, fikrlashning moslashuvchanligiga, o'z faoliyatida ijodiy yondashuvga hissa qo'shadi, ya'ni shaxsiy va pedagogik salohiyat jamiyatning zamonaviy tendentsiyalari va talablariga javob beradi. Bu ruhiy salomatlikni, bajarilgan ishdan yuqori darajada qoniqishni va hayotiy kuchning bitmas-tuganmas manbasini saqlab qolish uchun butun kasbiy sayohat davomida yordam beradigan yuqori darajadagi mahorat va professionallikka erishish mumkin bo'lgan vosita bo'lgan refleksiv kompetentsiya.

Kasbiy o'zini o'zi anglashdagi qiyinchiliklar ma'lum bir hayot strategiyasi va undagi joy bo'lmaganda paydo bo'ladi. Aks ettirishning roli shundan iboratki, o'ziga qarash, haqiqiy istak va ehtiyojlar orqali shaxs o'zini to'liq anglashi va takomillashtirishi mumkin bo'lgan yo'nalishini tanlashda yordam berish.

Shunday qilib, professional o'z-o'zini anglash va refleksiv kompetentsiya o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikni belgilaydigan naqsh paydo bo'ladi. Ushbu naqsh ushbu ikki shakllanishning uzluksizligida, bir-biriga ma'lum bir bog'liqlikda yotadi, bu kelajakdagi o'qituvchilar shaxsiyatining bosqichma-bosqich to'liq rivojlanishini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nima uchun kasbiy muassasada ta'lim samarasiz bo'lib qolmoqda? N. I. Agronina A. I. Gertsen 2007. Pedagogika va psixologiya, o'qitish nazariyasi va metodikasi. 20-23 betlar.

2. Kolupaeva yu. A., Kuzmina V. P. O'qituvchining kasbiy o'zini o'zi anglashi kasbiylashtirish omili sifatida "kontseptsiya" ilmiy-uslubiy elektron jurnali. – 2016. -. 91-93 betlar.

3. Rikel A. M. Shaxsning o'zini o'zi anglash tuzilishidagi kasbiy o'zini o'zi tushunchasi va kasbiy o'ziga xosligi A. M. Rikel psixologik tadqiqotlar.

ПСИХОЛОГЛАР МАТЕМАТИКАНИ НИМА УЧУН ЎРГАНАДИЛАР?

Нигора Умарова

Ангрен университети “Аниқ ва техник фанлар”

кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: мақолада гуманитар соҳа мутахассислари учун математика фанини ўқитишнинг муҳимлиги ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: математика, компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартлари, математика фанини ўқитишнинг мақсади.

Математика фани ўқитувчиларига таълимнинг қайси турида фаолият юритишидан қатъий назар энг кўп “Нима учун биз математикани ўрганамиз?” деган савол билан мурожаат қилинади. Аксар ҳолларда савол берувчига фанни нима учун ўрганиш кераклиги қизиқмас. Саволнинг тубида “Менга нима беради математикани ўрганиш?” мазмуни ётади. Табиийки ўқитувчи математика фанининг муҳимлиги, қизиқлиги, математика турмушнинг барча соҳаларида қўлланилиши, математикани билмаган одам етук мутахассис бўлмаслиги ҳақида гапира бошлайди. Математика ҳақида цитаталар келтирилади. Фанни ўрганишлари учун мотивлар келтирилади. Ўқувчида эса ҳар бир келтирилган сабабга контрсабаб топилади:

-Бозорга, магазинга борганингда ҳисоблаш учун керак бўлади математика- калькулятор яратилган, дўконларда картадан тўлов қилинади, электрон ҳисобга ўтилган.

-Математика қизиқ фан- ким учун қизиқ, менга бошқа фан қизиқ.

- Математика гўзал ва жозибадор- ҳаётда унданда жозибадор нарсалар бор.

-Касбингда керак бўлади-мен блогер бўлмоқчиман, менга керак эмас.

-Математика маданиятнинг бир қисми, ажралмас қисми- маданиятсиз инсонлар ҳам кўп учрайди ҳаётимизда. Бундай диалоглардан кўп келтириш мумкин.

Ҳеч бўлмаса олий ўқув юртига кириш учун керак деб яқунлаймиз дискуссиямизни.

Қанча кўп мотив келтирсангиз шунчалар қарши чиқадиганлар бор:

-Мактабда ўтилган “Пифагор теоремаси”ни билмасдан ҳам яхши мутахассис бўлиб етишдим.

-Тригонометрияни билмасанг уй қуролмайсан деган эди устозим, тушларимга кириб чиққан синус -косинуслар менга ҳаётим бўйича керак бўлмади.

-Квадрат тенглама илдизини топишда фойдаланган дискриминантни қачон ишлатаман ,40 ёшга тўлдим.

Бундай савол-жавоблар математика фани ўқитувчиси фаолияти давомида кўплаб бўлади. Хўш математика нима учун керак?

Келинг аввал математика қандай фан ва фаннинг мақсади ҳақида танишиб чиқайлик.

Математика (қадимги юнонча: $\mu\alpha\theta\eta\mu\alpha\tau\iota\kappa\acute{\alpha}$; $\mu\alpha\theta\eta\mu\alpha$ — „билим“, „фан“) — аниқ мантикий мушоҳадаларга асосланган билимлар ҳақидаги фан. Дастлабки объекти санок бўлгани учун кўпинча унга ҳисоб-китоб ҳақидаги фан“ деб қаралган. Бугунги математикада ҳисоблашлар, хатто формулалар устидаги амаллар жуда кичик ўрин эгаллайди. Математика энг қадимий фанлардан бири бўлиб, узоқ ривожланиш тарихини босиб ўтган ва бунинг баробарида „математика нима?“ деган саволга жавоб ҳам ўзгариб, чуқурлашиб борган. Юнонистонда математика деганда геометрия тушунилан. IX-XIII асрларда математика тушунчасини алгебра ва тригонометрия кенгайтирган. XVII-XVIII асрларда математикада аналитик геометрия, дифференциал ва интеграл ҳисоб асосий ўринни эгаллаганидан сўнг, то XX аср бошларигача у „миқдорий муносабатлар ва фазовий шакллар ҳақидаги фан“ мазмунида таърифланган. XIX аср охири ва XX аср бошларида математик мантиқ ва тўпламлар назарияси асосида ўзига хос мушоҳада услуби ҳамда тили шаклланиши натижасида математикада энг асосий хусусият — қатъий мантикий мушоҳада, деган ғоя вужудга келди.

Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларига кўра умумий ўрта таълимида математика фанини ўқитишнинг асосий мақсади:

- ўқувчиларда кундалик фаолиятда қўллаш, фанларни ўрганиш ва таълим олишни давом эттириш учун зарур бўлган математик билим ва кўникмалар тизимини шакллантириш ва ривожлантириш;

-жадал тараққий этаётган жамиятда муваффақиятли фаолият юрита оладиган, аниқ ва равшан, танқидий ҳамда мантикий фикрлай оладиган шахсни шакллантириш;

-миллий, маънавий ва маданий меросни қадрлаш, табиий-моддий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва асраб-авайлаш, математик маданиятни умумбашарий маданиятнинг таркибий қисми сифатида тарбиялашдан иборат.

Умумий ўрта таълими муассасаларида математика фанини ўқитишнинг асосий вазифалари:

-ўқувчилар томонидан математик тушунчалар, хоссалар, шакллар, усуллар ва алгоритмлар ҳақидаги билим, кўникмалар эгалланишини таъминлаш;

-инсон камолоти ва жамият тараққиётида математиканинг аҳамиятини англаш, ижтимоий-иқтисодий муносабатлар, кундалик ҳаётда математик билим ва кўникмаларни муваффақиятли қўллашга ўргатиш;

-ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ривожлантирган ҳолда, мустақил таълим олиш кўникмаларини шакллантириш;

-фанлар интеграциясини инобатга олган ҳолда ўқувчиларда, миллий ва умуминсоний кадриятларни, креативликни шакллантириш ҳамда онгли равишда касб танлашга йўналтиришдан иборат.

Юқоридагилардан келиб чиқиб фикр юритиб кўрайлик. Аксарият инсонларнинг математикадан яхши ўқиганман, аммо ундаги билимлар менга ҳаётим давомида керак бўлмади деган фикрларига битта факт билан жавоб берган бўлардик. Математика ақлни чархлайди, мантикий, танқидий фикрлаш қобилиятларни ривожлантиради. Сиз “ҳаётингиз давомида керак бўлмаган мисоллар” ни ечиш жараёнида математика ўзининг зиммасига юклатилган вазифасини бажараётган бўлади. Мисол-масалаларни ечиш жараёнида ўқувчиларда мантикий фикр юритиш ва ҳулоса чиқаришнинг дедуктив ва индуктив усулларида фойдаланиш кўникмаларини ривожланади.. Бу ўқувчиларнинг тафаккурини шакллантиради, нутқининг, айниқса, тартиблилик, аниқлик, равшанлик, қисқалик, асослилик каби сифатларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Инсонни бошқа мавжудотлардан ажратиб турувчи онг, тафаккур, нутқ каби шахсий хусусиятларини ривожлантира. Мустақил фикрлай оладиган, ёт ғояларга қарши фикр юрита оладиган, аргументлар келтира оладиган, асоссиз фикрларга қўшилиб кетмайдиган авлодни тарбиялашга хизмат қилади.

Гуманитар йўналишда тахсил олаётган талабалар илк дарсдаёқ юқорида кўрилган мазмундаги саволлар билан мурожаат қилишади. Психология соҳасида математика нима учун кераклиги ҳақида фикр юритиб кўрайлик. Психологияда математикадаги каби суҳбат, кузатиш, эксперимент методлардан фойдаланилади. Олинган натижалар жамланади, сараланади, таҳлил қилинади. Психологик тадқиқотларнинг натижаларини саралаб, барчага тушунарли тилга ўгириш учун математик ёндашув, хусусан статистик билимлар керак бўлади. Талабалар математика дарсларида теоремаларни исботлаш усуллари билан танишадилар, мисол ва масалаларни ечадилар, гипотезаларни илгари суришни, уларни асослашни ўрганадилар. Фанни ўрганиш жараёнида психодиагностика, психоггеометрия каби фанларни ўзлаштиришда керак бўладиган билимларга эга бўлишади.

Психологияда шахс ва гуруҳнинг ижтимоий-руҳий хусусиятларини тавсифлашда қўлланиладиган социоматрица тушунчаси чизикли алгебра курсида ўрганиладиган матрица асосда қурилади. Социоматрицалар асосида комбинаторика курсида ўрганиладиган графлар - социограммалар қурилади.

Ҳулоса ўрнида бўлажак психологларга, педагогларга математикани ўрганмаса яхши мутахассис бўлиб етиша олмасликларини айтиш тўғри эмас деб ҳисоблаймиз. Лекин математикани ўрганиш мутахассиснинг комбинатор фикрлаш қобилиятлари ривожланган, олинган натижаларни таҳлил қила оладиган, фикр ва гипотезаларни илмий асослай оладиган,

статистик маълумотларни аниқлигини текшира оладиган мутахассис бўлиб етишишида муҳим омил бўлиб хизмат қилишига ишонамиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “ Умумий ўрта ва ўрта махсус таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида” ги 187-сон қарори.

2. Карпюк И. А., Куляшова Н. М. К вопросу о математическом моделировании в психологии // Инновационные процессы в психологии и педагогике. – Уфа: Аэтерна, 2015. – С. 69 - 72.

GUMANITAR TA'LIM YO'NALISHLARIDA MATEMATIKANI O'QITISHDA PREDIKAT VA KVANTORLAR TUSHUNCHALARIDAN FOYDALANISHGA DOIR BA'ZI MALUMOTLAR

Umarova Nadira Raxmanovna

O'zDJTU zamonaviy axborot texnologiyalari kafedrasida katta o'qituvchisi,

Umarova Nigora Alisherovnaovna

Angren universiteti Aniq va tabiiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi,

Eshpulatova Xusniya Mirg'olib qizi

O'zDJTU zamonaviy axborot texnologiyalari kafedrasida o'qituvchisi,

Annotatsiya: Maqolada matematika fanining muhim bo'limlaridan - matematik mantiq fanining asosiy tushunchalari bo'lgan mulohazalar va mulohazaviy formalar, predikat va kvantorlarga doir ma'lumotlar, ularning filologiyada qo'llanishi, mantiqiy formulalar va qonunlarning tildagi talqinlari haqida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: mulohaza; mulohazaviy forma, predikat, kvantor, predikatdan mulohaza hosil qilish, tengkuchliliklar.

Filologlarga matematikani o'qitish kerakmi-yo'qmi degan savolni tahlil qilib o'tirmaymiz. Javob qat'iy, albatta o'qitish kerak. Endi faqat qanday o'qitamiz, til bilan bog'liqligini ko'rsatish uchun nimalardan foydalanamiz degan masalani ko'rib chiqish kerak, bu davr talabi. Filologlarga matematikani o'qitishda ta'lim talablaridan biri bo'lgan mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda predikat va kvantorlar ishtirok etgan mulohazalardan foydalanish ham yaxshi natija beradi. Mavzuni bayon qilish uchun mulohaza va mulohazaviy forma tushunchalariga ta'rib beraylik.

Matematik mantiqning asosiy tushunchalaridan biri bo'lgan mulohaza tushunchasiga rost yoki yolg'onligi bir qiymatli aniqlanadigan darak gap deb ta'rif beriladi. Mulohazalar bosh lotin harflari bilan belgilanadi.(1)

Masalan, A: “Bahor fasllar kelinchagi” -rost mulohaza. B: “a harfi undosh harf” –yolg'on mulohaza.

Matematik mantiqning yana bir muhim tushunchasi bo'lgan mulohazaviy forma (predikat) tushunchasiga ham ta'rif beraylik. Predikat tarkibida noma'lum ishtirok etganligi sababli rost yoki yolg'onligini aniqlab bo'lmaydigan darak gapdir. Tarkibidagi noma'lumlar soniga qarab bir o'rinli, ikki o'rinli va h. predikatlar farqlanadi. Bir o'rinli (unar) predikatlar $P(x)$, $A(x)$, $F(x)$ ko'rinishga ega bo'lib, ular predmetlarning xossalarini ifodalaydi. Masalan, $P(x)$: “x-unli harf”, “x-darak gap” va h. Ikki o'rinli (binar) predikatlar $P(x,y)$, $Q(x,y)$ ko'rinishida ifodalanib, ular predmetlar orasidagi munosabatlarni ifodalaydi. Masalan, $P(x,y)$: “x va y so'zlar sinonim so'zlar”, “x va y so'zlar antonym so'zlar”. Ko'rinib turibdiki, yuqoridagi darak gap(predikat)larning rost yoki yolg'onligini aniqlab bo'lmaydi. Predikatlardan mulohaza hosil qilish vositalaridan biri predikatga kvantor bog'lashdir. (4)

Mohiyati va mazmuniga ko'ra ikki xil kvantorlar farqlanadi. Umumiylik kvantori va mavjudlik kvantori. Umumiylik kvantori $\forall x$ ko'rinishga ega bo'lib, “Barcha (ixtiyoriy, hamma,

istalgan) x-lar”, mavjudlik kvantori $\exists x$ ko‘rinishga ega bo‘lib “Ayrim, ba’zi bir, shunday x mavjudki” deb o‘qiladi.(2)

Predikatlardan kvantor bog‘lash orqali hosil qilingan ayrim mulohazalarning qanday o‘qilishini ko‘rib chiqaylik. Shuni e’tiborga olish kerakki, bir o‘rinli predikardan ikkita mulohaza, ikki o‘rinli predikatdan to‘rtta mulohaza hosil qilinadi.

$P(x)$ predikat berilgan bo‘lsin. Bu predikatga umumiylik kvantorini bog‘lab hosil qilingan $\forall xP(x)$ ko‘rinishdagi mulohazalar “Barcha x lar P xossaga ega ” deb o‘qiladi. Bu ko‘rinishdagi mulohazalarga misollar keltirib o‘taylik.(3)

Agar $P(x)$ predikat “Yozuvchilar shoir” bo‘lsa, u holda $\forall xP(x)$ mulohaza “ Barcha yozuvchilar shoir”deb o‘qiladi.

$P(x)$: “Gaplar sodda gap” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha gaplar sodda gap”,

$P(x)$: “So‘zlar sifat” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha so‘zlar sifat so‘zlar bo‘ladi”,

$P(x)$: “Gaplar darak gap” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha gaplar darak gap bo‘ladi”,

$P(x)$: “Sonlar natural son” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha sonlar natural sonlar”,

$P(x)$: “Sonlar juft son” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha sonlar juft sonlar”,

$P(x)$: “Harflar unli” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha harflar unli harflar”,

$P(x)$: “So‘zlar sinonimga ega” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha so‘zlar sinonimga ega”,

$P(x)$: “Talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtiradi” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtiradi”,

$P(x)$: “Talabalar a’lochi” bo‘lsa, $\forall xP(x)$: “Barcha talabalara’lochi” kabi mulohazalarni misol qilib keltirish mumkin.

$P(x)$ predikatga mavjudlik kvantorini bog‘lab hosil qilingan $\exists xP(x)$ ko‘rinishdagi mulohazalar “Ayrim x lar P xossaga ega” deb o‘qiladi.

$P(x)$: “Insonlar oliy ma’lumotli” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim insonlar oliy ma’lumotli”,

$P(x)$: “Gaplar sodda gap” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim gaplar sodda gap”,

$P(x)$: “So‘zlar sifat” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim so‘zlar sifat so‘zlar bo‘ladi”,

$P(x)$: “Gaplar darak gap” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim gaplar darak gap bo‘ladi”,

$P(x)$: “Sonlar natural son” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim sonlar natural sonlar”,

$P(x)$: “Sonlar juft son” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim sonlar juft sonlar”,

$P(x)$: “Harflar unli” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim harflar unli harflar”,

$P(x)$: “So‘zlar sinonimga ega” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim so‘zlar sinonimga ega”,

$P(x)$: “Talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtiradi” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtiradi”,

$P(x)$: “Talabalar a’lochi ” bo‘lsa, $\exists xP(x)$: “Ayrim talabalara’lochi” kabi mulohazalarni misol qilib keltirish mumkin.

Ko‘rinib turibdiki bunday misollarni ko‘p keltirish mumkin.

Ayrim so‘zini ba’zi, ba’zi bir, tanlangan, shu, bu, o‘sha, qandaydir so‘zi bilan ham almashtirish mumkin.

Ikki o‘rinli predikatlarga ham misollar keltirib o‘taylik. $P(x,y)$ ikki o‘rinli predikatga kvantor bog‘lash natijasida to‘rtta mulohaza hosil bo‘ladi.

$\forall x\forall y P(x,y)$; $\forall x\exists y P(x,y)$; $\exists x\forall y P(x,y)$; $\exists x\exists y P(x,y)$ (2)

$\forall x\forall y P(x,y)$ mulohaza “ Ixtiyoriy x ixtiyoriy y bilan P munosabatda” deb o‘qiladi.

$\forall x\exists y P(x,y)$ mulohaza “ Ixtiyoriy x uchun shunday y mavjudki ular P munosabatda” deb o‘qiladi.

$\exists x\forall y P(x,y)$ mulohaza “ Shunday x mavjudki u ixtiyoriy (barcha) y lar bilan P munosabatda” deb o‘qiladi.

$\exists x\exists y P(x,y)$ mulohaza “ Shunday x va shunday y mavjudki ular bilan P munosabatda” deb o‘qiladi.(Ba’zi bir xlar ba’zi bir ylar bilan P munosabatda bo‘ladi). (3)

Misollar keltiraylik. $P(x,y)$ predikat : “ o‘zbek tilidagi x va y so‘zlar sinonim” predikati bo‘lsin. Bu predikatdan quyidagi mulohazalarni hosil qilamiz.

$\forall x\forall y P(x,y)$ mulohaza “ O‘zbek tilidagi ixtiyoriy so‘z ixtiyoriy so‘z bilan sinonim bo‘ladi” (Barcha so‘zlar barcha so‘zlar biolan sinonim)– yolg‘on mulohaza.

$\forall x \exists y P(x,y)$ mulohaza “ O‘zbek tilidagi ixtiyoriy so‘z uchun shunday so‘z mavjudki ular sinonim bo‘ladi” (Barcha so‘zlarning o‘zlarining sinonimi bor) deb o‘qiladi.

$\exists x \forall y P(x,y)$ mulohaza “O‘zbek tilida shunday so‘ mavjudki u ixtiyoriy (barcha) so‘zlar bilan sinonim bo‘ladi” deb o‘qiladi.

$\exists x \exists y P(x,y)$ mulohaza “ “O‘zbek tilida shunday so‘ mavjudki uning shunday sinonimi mavjud” deb o‘qiladi.(Ba’zi bir so‘zlar ba’zi bir so‘zlar bilan sinonim). Predikatlarni inkor qilishda mavjud bo‘lgan hollarni ko‘rib chiqaylik.

$\exists x \neg P(x)$ ko‘rinishdagi mulohazalar “Ayrim x lar P xossaga ega emas ” deb o‘qiladi. Bu ko‘rinishdagi mulohazalarga misol qilib “Ayrim insonlar oliy ma’lumotli emas”, “Ayrim yozuvchilar shoir emas”, “Ayrim gaplar sodda gap emas”, “Ayrim harflar unli harf emas”, “Ayrim talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtirmaydi”, “Ayrim talabalar a’lochi emas” kabi mulohazalarni keltirish mumkin. (4)

$\forall x \neg P(x)$ ko‘rinishdagi mulohazalar “Barcha x lar P xossaga ega emas ” deb o‘qiladi. Bu ko‘rinishdagi mulohazalarga misol qilib “Barcha insonlar oliy ma’lumotli emas”, “ Barcha yozuvchilar shoir emas”, “Barcha gaplar sodda gap emas”, “Barcha harflar unli harf emas”, “Barcha talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtirmaydi”, “ Barcha talabalar a’lochi emas” kabi mulohazalarni keltirish mumkin.

$\neg (\forall x P(x))$ Ko‘rinishdagi mulohazalar “Barcha x lar P xossaga ega ekanligi noto‘g‘ri” deb o‘qiladi. Bu ko‘rinishdagi mulohazalarga “Barcha insonlar oliy ma’lumotli ekanligi noto‘g‘ri”, “Barcha harflar unli harflar ekanligi noto‘g‘ri”, “Barcha so‘zlarning sinonimi bor ekanligi noto‘g‘ri”, “Barcha gaplar so‘roq gap ekanligi noto‘g‘ri”, “Barcha sonlar natural sonlar ekanligi noto‘g‘ri”, “Barcha sonlar juft sonlar ekanligi noto‘g‘ri”, “Barcha gaplar darak gaplar ekanligi noto‘g‘ri”, “Barcha talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtirishi noto‘g‘ri”, “ Barcha talabalar a’lochi ekanligi noto‘g‘ri” kabi mulohazalar misol bo‘ladi.

$\neg (\exists x P(x))$ Ko‘rinishdagi mulohazalar “Ayrim x lar P xossaga ega ekanligi noto‘g‘ri” deb o‘qiladi.(3) Bu ko‘rinishdagi mulohazalarga “Ayrim insonlar oliy ma’lumotli ekanligi noto‘g‘ri”, “Ayrim harflar unli harflar ekanligi noto‘g‘ri”, “Ayrim so‘zlarning sinonimi bor ekanligi noto‘g‘ri”, “Ayrim gaplar so‘roq gap ekanligi noto‘g‘ri”, “Ayrim sonlar natural sonlar ekanligi noto‘g‘ri”, “Ayrim sonlar juft sonlar ekanligi noto‘g‘ri”, “Ayrim gaplar darak gaplar ekanligi noto‘g‘ri”, “Ayrim talabalar matematikani yaxshi o‘zlashtirishi noto‘g‘ri”, “ Ayrim talabalar a’lochi ekanligi noto‘g‘ri” kabi mulohazalar misol bo‘ladi.

Yuqoridagi berilgan ma’lumotlarni umumlashtiradigan bo‘lsak, $P(x)$ predikatdan quyidagi mulohazalar hosil bo‘ladi. $\forall x P(x)$, $\exists x P(x)$, $\neg (\forall x P(x))$, $\neg (\exists x P(x))$, $\forall x \neg P(x)$, $\exists x \neg P(x)$.

Agar $P(x)$ predikat ” x-darak gap” bo‘lsa, bu predikatga kvantor bog‘lash va inkor amaliidan foydalanib quyidagi mulohazalarni tuzish mumkin.

$\forall x P(x)$: “Barcha gaplar darak gap”

$\exists x P(x)$: “Ayrim gaplar darak gap”

$\neg (\forall x P(x))$: “Barcha gaplar darak gap ekanligi noto‘g‘ri”

$\neg (\exists x P(x))$: “Ayrim gaplar darak gap ekanligi noto‘g‘ri”

$\forall x \neg P(x)$: “Barcha gaplar darak gap emas”

$\exists x \neg P(x)$: “Ayrim gaplar darak gap emas”

Yana bir misol keltiraylik. $P(x)$ predikat ” x- qo‘shma gap” bo‘lsa, u holda:

$\forall x P(x)$: “Barcha gaplar qo‘shma gap”

$\exists x P(x)$: “Ayrim gaplar qo‘shma gap”

$\neg (\forall x P(x))$: “Barcha gaplar qo‘shma gap ekanligi noto‘g‘ri”

$\neg (\exists x P(x))$: “Ayrim gaplar qo‘shma gap ekanligi noto‘g‘ri”

$\forall x \neg P(x)$: “Barcha gaplar qo‘shma gap emas”

$\exists x \neg P(x)$: “Ayrim gaplar qo‘shma gap emas”.

Ko‘rinib turibdiki bunday misollarni ko‘plab keltirish mumkin. Kvantor va predikat ishtirok etgan mulohazani to‘g‘ri inkor qilishga o‘rgatish orqali ham talabalar tafakkurini o‘stirish mumkin. Mulohazalarni inkor qilishda bir necha ko‘rinishdagi tengkuchliliklarni ko‘rish mumkin.

1) $\neg (\forall x P(x)) \equiv \exists x \neg P(x)$

$$2) \neg (\exists x P(x)) \equiv \forall x \neg P(x)$$

$$3) \neg (\exists x \neg P(x)) \equiv \forall x P(x)$$

$$4) \neg (\forall x \neg P(x)) \equiv \exists x P(x)$$

Bu qoidalarni batafsilroq yoritishga harakat qilaylik.

1) $\neg (\forall x P(x)) \equiv \exists x \neg P(x)$ ko'inishdagi tengkuchlilik.

$\forall x P(x)$ ko'inishdagi "Barcha gaplar murakkab gap" mulohazani ko'raylik. Bu mulohaza yolg'on mulohaza ekanligi aniq. Tabiiyki bu mulohazaning inkori $\neg (\forall x P(x))$ ko'inishda bo'lib, u rost mulohaza bo'ladi. Bu mulohaza "Barcha gaplar murakkab gap ekanligi noto'g'ri" deb o'qiladi. Odatda bu ko'inishdagi mulohazalardan (gaplardan) emas, mulohazaning soddalashtirilgan ko'inishi $\exists x \neg P(x)$ dan foydalaniladi. $\exists x \neg P(x)$ mulohaza ham rost mulohaza, u quyidagicha o'qiladi "Ayrim (ba'zi bir) gaplar murakkab gap emas". Bu misol $\neg (\forall x P(x)) \equiv \exists x \neg P(x)$ tengkuchlilik to'g'ri ekanligi ko'rsatadi. (3)

Mulohazalarni inkor qilishda umumiylik (mavjudlik) kvantori mavjudlik (umumiylik) kvantoriga almashinadi va predikat $P(x)$ ($P(x)$ xossa) $\neg P(x)$ ($P(x)$ emas) xossaga almashinadi.

Yuqoridagi mulohazani inkor qilishda faqat predikatni inkor qilib, kvantorga e'tibor berilmasa yana yolg'on bolgan mulohaza hosil bo'ladi $\forall x \neg P(x)$: "Barcha gaplar murakkab gap emas", soddaroq qilib aytganda bironta ham darak gap mavjud emas.

$$2) \neg (\exists x P(x)) \equiv \forall x \neg P(x) \quad (5)$$

$\exists x P(x)$: "Ayrim gaplar murakkab gap". Tabiiyki, bu rost mulohaza. Uning inkori $\neg (\exists x P(x))$ albatta yolg'on mulohaza bo'ladi va "Ayrim gaplar murakkab gapligi noto'g'ri" deb o'qiladi. Bu mulohazani soddalashtirsak "Ixtiyoriy (barcha, hamma) gaplar murakkab gap emas" degan yolg'on mulohaza hosil bo'ladi. (Birorta ham murakkab gap yo'q).

Xuddi shunday bu mulohazani inkor qilishda faqat predikatni inkor qilib, kvantorga e'tibor berilmasa hosil bo'lgan mulohazaning qiymati berilgan mulohazaning qiymati bilan bir xil bo'lib qoladi, ya'ni rost mulohaza hosil bo'ladi $\exists x \neg P(x)$: "Ayrim gaplar murakkab gap emas", vaholanki mulohaza va uning inkori bir xil qiymatga ega bo'lishi mumkin emas.

$$3) \neg (\exists x \neg P(x)) \equiv \forall x P(x) \quad (5)$$

"Ayrim gaplar murakkab gap emas" mulohazasining ko'inishi quyidagicha bo'ladi $\exists x \neg P(x)$. Mulohazaning inkori $\neg (\exists x \neg P(x))$ "Ayrim gaplar murakkab emasligi noto'g'ri" deb o'qilib, uning soddalashtirilgan ko'inishi $\forall x P(x)$ "Barcha gaplar darak gap" bo'ladi.

Xuddi shunday mulohazani noto'g'ri inkor qilishda "Ayrim gaplar darak gap emas" - $\exists x \neg P(x)$ ko'inishidagi mulohaza paydo bo'ladi.

$$4) \forall x \neg P(x) \equiv \exists x P(x)$$

$\forall x \neg P(x)$ ko'inishdagi mulohazalar "Barcha x lar P xossaga ega emas" deb o'qilsa, uning inkori $\neg (\forall x \neg P(x))$ "Barcha x lar P xossaga ega emasligi noto'g'ri", soddalashtirilgan ko'inishi $\exists x P(x)$ esa "Ayrim x lar P xossaga ega" deb o'qiladi.

Bu ko'inishdagi mulohazalarni inkor qilishda $\forall x P(x)$ "Barcha x lar P xossaga ega" deb xatolikka yo'l qo'yish mumkin.

Bu tengkuchliliklarning bajarilishini ko'rsatishga doir juda ko'p misollar keltirish mumkin (so'zlarning ega, kesim, ot, sifat, ravish, olmosh bo'lishi, gaplarning so'roq va undov gaplar bo'lishi, fe'l shakllari, zamonlari va h.). Ular albatta talabalarni to'g'ri fikr yuritish, to'rg'i xulosa chiqarishga o'rgatish vositasi bo'ladi.

Filologiyada matematikaning qo'llanilishiga doir bu kabi misollarni juda ko'p keltirish mumkin. Bu albatta matematikaning faqatgina bitta tushunchasi – mulohazalar, predikatlar va kvantorlar bilan bog'liq amallarning filologiyada qo'llanilishini ko'rsatishdir. Bundan tashqari, xuddi shunday matematikaning funksiya, munosabat, graf, ehtimollik va boshqa tushunchalarining ham filologiyada qo'llanilishiga doir misollarni keltirish mumkin. (2)

Maqolada keltirilgan ma'lumotlardan filologiya ta'lim yo'nalishi, umuman gumanitar ta'lim yo'nalishlari talabalariga matematikani o'qitish jarayonida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lingvistika va matematik mantiq fanlari orasidagi aloqadorlikning ba'zi bir ko'rinishlari. Kompyuter lingvistikasi: muammo va yechimlar (Компьютерная лингвистика: проблемы и решения, Computational linguistics and solutions) mavzusidagi xalqaro an'anaviy onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. Toshkent, 16-may, 2022-y.
2. Грес П.В. Математика для гуманитариев: Учебное пособие. – М.: Логос, 2007.
3. Umarova N.R. Tilshunoslikda mantiqiy matematik metodlar fanini o'qitish bo'yicha ba'zi mulohazalar. Qori Niyoziy nomli ilmiy -tekshirish instituti qoshidagi ilmiy-metodik to'plam . № 18, 2018
4. Umarova N.R. Filologiyada matematik mantiq elementlari va ular ustida amallardan foydalanishga doir ba'zi mulohazalar. O'zbekistonda xorijiy tillar ilmiy-metodik jurnal. Fledu.uz. № 1 2019, 126-135 betlar.
5. Umarova N.R., Umarova N.A. Predikat va kvantorlar ishtirok etgan mulohazalarga doir ba'zi ma'lumotlar. Valentina Andriyanovanning pedagogik o'qishlari. Respublika ilmiy-amaliy anjumani ilmiy maqolalar to'plami. 11.02.2022, 257-260 betlar.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI

Urazbaeva Aziza Uktamovna

Ranch texnologiya universiteti magistranti

Karimberganov Timur Alisher o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining

Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya. Maqolada ta'lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni joriy etish istiqbollari tahlil qilinadi. Masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt va virtual haqiqat texnologiyalarining ta'limdagi roli, ularning ta'lim jarayonini interaktiv va samarali qilishdagi ahamiyati yoritiladi. Innovatsion texnologiyalar orqali ta'lim sifatini oshirish va kelajakda ulardan keng foydalanish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, ta'lim tizimi, masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, virtual haqiqat, ta'lim jarayoni, samaradorlik.

Globalizatsiya va texnologik rivojlanish natijasida ta'lim tizimida ham keskin o'zgarishlar ro'y bermoqda. An'anaviy o'qitish usullari o'rniga zamonaviy innovatsion texnologiyalar keng joriy qilinmoqda. Ta'lim jarayonida texnologiyalardan foydalanish nafaqat o'quvchilar va talabalar uchun qulaylik yaratadi, balki o'qitishning samaradorligini oshirish, bilimlarni chuqurlashtirish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalarni o'qitish jarayoniga integratsiya qilish kelajak avlodining ko'nikma va malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, virtual haqiqat texnologiyalari va mobil o'qitish platformalari kabi vositalar ta'lim jarayonini interaktiv va shaxsiylashtirilgan shaklda tashkil etishga xizmat qiladi. Bu texnologiyalar orqali talaba va o'quvchilarga materiallarni o'zlariga mos bo'lgan tarzda o'zlashtirish imkoniyati beriladi, bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Xususan, sun'iy intellekt yordamida ta'lim jarayonini avtomatlashtirish va shaxsiy yondashuvlarni rivojlantirish imkoniyatlari kengaymoqda. Hozirgi vaqtda ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning zarurligi yanada kuchayib bermoqda. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarning o'rnini, ularning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati va kelgusidagi istiqbollari tahlil qilinadi. Innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash va o'qitish jarayonini yanada qiziqarli qilishda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimiga joriy qilinishi bo'yicha o'rganishlar olib borish uchun bir nechta usullar va materiallardan foydalanildi. Tadqiqot davomida quyidagi materiallar va usullar asosiy manba sifatida xizmat qildi:

Materiallar:

Tadqiqot maqolalari va adabiyotlar: Innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimiga ta'siri va ularning rivojlanish tendensiyalari haqidagi ilmiy maqolalar, kitoblar va tahliliy adabiyotlar tahlil qilindi.

Onlayn platformalar: Moodle, Google Classroom, Blackboard kabi masofaviy ta'lim platformalari o'rganilib, ularning ta'lim jarayoniga integratsiyasi ko'rib chiqildi.

Statistik ma'lumotlar: Innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimida qo'llanilishi bo'yicha statistik ma'lumotlar va hisobotlar tahlil qilindi.

Amaliy tadqiqotlar: O'quv muassasalari tomonidan qo'llanilgan innovatsion texnologiyalarning samaradorligini o'rganish bo'yicha o'tkazilgan amaliy tadqiqotlar natijalari keltirildi.

Usullar:

Tahliliy usul: Innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimida qo'llanishi va samaradorligini baholash uchun adabiyot va statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil: An'anaviy ta'lim usullari bilan zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi qiyosiy tahlil qilindi. Bu usul orqali ta'lim jarayonidagi texnologik o'zgarishlarning natijalari o'rganildi.

So'rovnoma usuli: Pedagoglar, o'quvchilar va talabalar o'rtasida innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi haqidagi fikr-mulohazalarni to'plash maqsadida so'rovnomalar o'tkazildi.

Kuzatuv usuli: Masofaviy ta'lim va interaktiv texnologiyalar joriy qilingan o'quv muassasalarida kuzatuv olib borildi, bu texnologiyalarning ta'lim jarayoniga ta'siri kuzatildi.

Ushbu materiallar va usullar asosida innovatsion texnologiyalar ta'lim tizimida qanchalik muvaffaqiyatli qo'llanilayotgani, ularning o'qitish jarayonidagi samaradorligi va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ta'lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni joriy etish ta'lim jarayonida sezilarli ijobiy o'zgarishlar olib kelganini ko'rsatdi. Masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt va interaktiv texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar va talabalar o'quv jarayoniga ko'proq jalb qilingan va individual o'rganish imkoniyatlari yaxshilangan.

Natijalar:

Masofaviy ta'limning samaradorligi: Masofaviy ta'lim platformalaridan foydalanish o'quvchilarga ta'lim olishda qulaylik yaratib, dars materiallariga istalgan vaqtda va joyda kirish imkoniyatini bergan. O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasi oshgani va ularning mustaqil o'qish ko'nikmalari rivojlangan.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim: Sun'iy intellekt va o'quv dasturlarini individual tarzda sozlash orqali har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos darslar tashkil etilgan. Bu yondashuv o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshirgan.

Interaktiv o'qitish usullari: Virtual haqiqat va simulyatsiyalardan foydalanish o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini kuchaytirgan. Masalan, tibbiyot yo'nalishida virtual operatsiyalar va boshqa amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning real sharoitlarda qo'llaniladigan ko'nikmalarini rivojlantirgan.

Onlayn hamkorlik va muloqot: Talabalar orasida onlayn hamkorlik va guruh ishlari ko'payib, jamoaviy o'rganish ko'nikmalari yaxshilangan. Ushbu jarayon interaktiv ta'lim platformalarining qo'llanilishi bilan kuchaygan.

Muhokama:

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning asosiy afzalliklaridan biri bu o'quvchilarga individual yondashish imkoniyatini yaratishdir. An'anaviy ta'lim usullari ko'pincha o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olmagan holda umumiy yondashuv asosida tashkil etilsa, innovatsion texnologiyalar bunday yondashuvni o'zgartirishga yordam beradi. Masalan, sun'iy intellekt asosida yaratilgan tizimlar yordamida har bir o'quvchining bilim darajasi va o'rganish uslubiga mos keladigan dars rejasi tuzilishi mumkin.

Biroq, texnologiyalarni ta'limga joriy etishda ba'zi cheklovlar ham mavjud. Masofaviy ta'lim tizimining keng tarqalishi texnik infratuzilma va internetga kirish imkoniyatlari bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqargan. Ayrim hududlarda texnologiyalarga kirish imkoniyatining cheklangani, ta'lim sifatini bir xil darajada ta'minlashni qiyinlashtirgan.

Shuningdek, o'qituvchilarni texnologiyalardan samarali foydalanish bo'yicha tayyorlash muhim masalalardan biridir. Innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun o'qituvchilarni malakasini oshirish, ularga texnologiyalardan foydalanish bo'yicha muntazam o'quv-seminarlar o'tkazish zarur.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng miqyosda joriy qilish kelajak avlodning bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masofaviy ta'lim va sun'iy intellekt kabi texnologiyalar o'quv jarayonini yanada moslashuvchan va interaktiv qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, texnologik imkoniyatlar va pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun muayyan chora-tadbirlar ko'rish zarur.

Ta'lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni joriy etish o'quv jarayonini tubdan o'zgartirib, samaradorligini oshirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt va interaktiv o'qitish vositalaridan foydalanish o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlab, o'qitish jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi. Bu yondashuv ta'lim sifatini oshirib, global raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, texnologik infratuzilma, o'qituvchilarning malakasi va texnologiyalarga kirish imkoniyatlarini rivojlantirish talab etiladi. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimida keng qo'llash orqali kelajakda ta'lim jarayonini yanada samarali qilish imkoniyatlari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson. T., Dron, J. (2011). **Research in Distance Education**. In: **Handbook of Distance Education**. Routledge.
2. Bates. A. W., Poole, G. (2003). **Effective Teaching with Technology in Higher Education**. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Bullen. M. (1998). **Digital Learning Communities: The Role of Communication Technologies**. In: **The Globalization of Higher Education**. Open University Press.
4. Selwyn. N. (2011). **Education and Technology: Key Issues and Debates**. Continuum.
5. Siemens. G. (2005). **Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age**. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2(1), 3-10.
6. Zhao. Y., Frank, K. (2003). **The Effects of a Technology-Enhanced Learning Environment on Student Engagement and Achievement**. Educational Technology Research and Development, 51(1), 41-65.
7. Garrison. D. R., Anderson, T. (2003). **E-Learning in the 21st Century: A Community of Inquiry Framework for Online Learning**. Routledge.
8. Johnson. L., Adams Becker. S., Estrada, V., Freeman, A. (2014). **NMC Horizon Report: 2014 Higher Education Edition**. Austin, Texas: The New Media Consortium.
9. UNESCO. (2020). **Education: From Disruption to Recovery**.
10. Pappano. L. (2012). **The Year of the MOOC**. The New York Times, November 2.

KASB–HUNAR MAKTABLARI O‘QUVCHILARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING TASHKILIIY-TUZULMAVIY MODELII

Xasanov Mansur Abrarovich

Shayxontohur tuman kasb hunar maktabi,
Ishlab chiqarish ta’limi bo’yicha direktor o‘rinbosari

Ergashev Bobirjon Boxodirovich,

Pedagogika fanlari doktori, dotsent,
Professional ta’limni rivojlantirish institut, dekani

Annotatsiya. o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish uchun nazariy-uslubiy asoslarni aniqlash, kasbiy kompetentlikgini rivojlantirish strategiyasining asosiy jihatlarini ishlab chiqish va asoslash bo’yicha tadqiqot vazifalarini hal qilish masalalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Strategiya, model, tashkiliy-texnik komponent, kasbiy kompetentlik, Modelning natija komponenti.

Mamlakatimizda professional ta’limni transformatsiya qilishning zamonaviy bosqichi ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ta’lim muassasasi ham o‘quvchi uchun – mehnat bozorida raqobatbardosh mavqeni rivojlantirish maqsadida ko‘proq mustaqillikka erishishga qaratilgan. Boshqacha qilib aytganda, bizning fikrimizcha, o‘quvchilarni kasbiy faoliyatini rivojlantirish ushbu jarayonni tashkil etishga strategik yondashuvni qo‘llash orqali amalga oshirilishi mumkin.

“Strategiya” tushunchasining asosiy mazmuni, zarur natijaga erishish uchun nostandart sharoitda ishlab chiqilgan bosqichma-bosqich harakat rejasini o‘z oldiga qo‘yish deya tushunish an’anaga aylangan. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda yana bir talqin mavjud: strategiya uzoq muddatga belgilangan maqsad tomon eltuvchi strategik yo‘nalishdir. Ushbu konsepsiyaning kengaytirilgan talqini quyidagilarni o‘z ichiga oladi: strategiya batafsil harakatlarning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi orqali istiqbolli maqsadga yoki istalgan natijaga erishish uchun uzoq muddatli reja.

Kasb-hunar ta’lim nazariyasi va metodikasi masalalarini ochib beruvchi manbalarda «strategiya» bir nechta tarifga ega:

- «strategiya» - bu o‘quv fanining mazmunli qismi, muayyan yo‘nalishni (ta’sir obyektining istalgan holatini) amalda qo‘llashga qaratilgan yuzlamap, shakllar, vositalar va moslashuvchan medodlarni qo‘llash;

- «strategiya» - bu professional ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning kasbiy faoliyati bo‘lib, unda ta’lim jarayonining maqsadi belgilanadi, bu strategik yo‘nalish sifatida, hamda unga erishish vositasi bo‘lib xizmat qiladi;

- «strategiya» - o‘qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida natijaga erishishga qaratilgan maqsadga muvofiq harakatlari majmuasini ifoda etuvchi uzoq muddatli jarayon;

- «strategiya» - bu pedagogning faoliyati bo‘lib, u pedagogik maqsad, reja va uning amalga oshirilishi bo’yicha taqdim etilgan g‘oyalarga muvofiq amalga oshiriladi, bu esa belgilangan pedagogik vaziyatlarda harakatlarni samarali amalga oshirishni ta’minlaydi;

- «strategiya» - pedagogik jarayonning belgilangan strategik yo‘nalishiga erishish uchun amalga oshiriladigan keng ko‘lamli ta’lim va kasbiy vazifalarni hal qilish uchun pedagogik yo‘nalishga ega bo‘lgan o‘qituvchining umumlashgan xususiyatlaridir.

Shunday qilib, ta’lim strategiyasi quyidagilarni e’tiborga olgan holda tanlanishi lozimligini ta’kidlaymiz:

- bu amalga oshiriladigan ta’lim jarayonini tashkil etish muhitida pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari;

- strategik loihalashni amalga oshiruvchi o‘qituvchining pedagogik mahorat darajasi;

- mavjud resurslar, tanlangan shakllar, usullar va rejalashtirilgan maqsadga erishish uchun mumkin bo‘lgan vositalar.

Bugungi ta'lim amaliyotida juda ko'p turli xil strategiyalar mavjud. Shu sababli, ta'lim strategiyasini amalga oshirish uchun tanlangan tarkib strategik yo'nalish va kerakli natijaga erishish uchun yetarli shakllar, usullar va vositalarga bog'liq bo'lishi kerak.

Shunday qilib, bizning tadqiqotimizda, o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish strategiyasini loyihalash uchun yo'naltirish, ishtirok etish va rag'batlantirish kabi strategiyalar alohida qiziqish uyg'otadi.

Modelning tashkiliy-texnik komponenti o'quvchini kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonini tashkil etishning qabul qilingan shakllari va usullari, vositalari va texnologiyalari, asosiy kompetensiyalar ko'rsatkichlarini tahlil qilish hamda baholash tartib-qoidalariga muvofiq tashkillashtirish. O'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash modelida uslublar asosan faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi tavsifga ega bo'lib, an'anaviy tarzda qo'llanilganidan tashqari, innovatsion usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi, shu jumladan, o'quvchilarni axborot materiallari bilan ishlashning zamonaviy usullarini ishlab chiqishga yo'naltiradi.

O'z navbatida, ta'lim jarayonini tashkil etish shakllari individual, jamoaviy, guruhlangan yoki mustaqil ravishda o'quvchilar tomonidan tashkil etiladigan muhim faoliyat shakllari bilan ifodalanadi.

Modelning diagnostik komponenti pedagogik monitoring doirasida aks ettirilgan bo'lib, uning mohiyati ta'lim, ta'limdan tashqari (auditoriyadan tashqari), ilmiy-tadqiqot, innovatsion, amaliy, mustaqil va boshqa faoliyat turlari bo'yicha ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishda, shuningdek, uning quyidagi yo'nalishlar bo'yicha baholanishida namoyon bo'ladi:

- o'quvchilarni olgan nazariy bilim, amaliy kasbiy ko'nikmalarining rivojlanish qonuniyatlari, tendensiyalari va dinamikasini aniqlash;

- ta'lim samaradorligini baholash va tahlil qilish, uning mutaxassis (ilmi) sifatidagi tayyorgarlik darajasini aniqlash.

Pedagogik tajriba-sinovning samaradorligini oshirish maqsadida o'quvchilarning test topshiriqlari, o'z-o'zini nazorat qilish masalalari va kompetensiyalari sifatini samarali baholash va nazorat qilishga yordam beradigan turli xil vazifalardan foydalanish ko'zda tutilgan.

Modelning natija komponenti - bu o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirishga tayyor bo'lgan yuqori shaxsiy va kasbiy salohiyatga ega bo'lgan bo'lajak mutaxassisdir. Modelni amalda qo'llash natijasi bu - o'quvchilarning mehnat bozoriga tayyorligi kasbiy faoliyatga tayyor mutaxassis taqdim etish imkonini beradi. Kasbiy faoliyatga tayyor o'quvchi real iqtisodiyot tarmoqlarida ishlashi va rivojlanishi tendensiyalariga javob berishi zarur, bu esa o'tkir raqobat va ish beruvchilarning mutaxassislarga bo'lgan kuchli talablari bilan tavsiflanadi, shuningdek, ularning shaxsiy va professional salohiyatini boshqarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Адольф В.А., Ильина Н.Ф. Инновационная деятельность в образовании: проблемы становления // Высшее образование в России - 2010. – №1. – С. 81-87.

2. Андреев В.И. Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 468 С.

3. Андреев В.И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости, Монография - Казань: Изд-во Центр "Инновационных технологий". 2015. - 567 С.

4. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. –М, 2004. - 824 С.

5. Ашурова С.Ю. Компетентли-модулли ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш технологиясини такомиллаштириш // пед.фан.док. (DSc) дисс: Автореф. – Т.: 2023. – 70 б.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI BITIRUVCHILARINI BANDLIGINI TA'MINLASH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xalikov Timur Tulkinovich

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti assistenti

Annotatsiya. Maqolada oliy va professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarini bandligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish, mexanizmlar yordamida raqamli texnologiyalar asosida raqamlashtirish, bitiruvchilarni bandligini ta'minlashni qo'llab-quvvatlash axborot tizimi ishlab chiqish dorzablighi keltirilgan.

Kalit so'zlar: Mehnat bozori, raqamli texnologiyalar, bitiruvchilar, ta'lim muassasalari, tizim, mexanizm.

Mehnat bozori, zamonaviy bozor iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston Respublika oliy va professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarni ish bilan ta'minlash tizimi qattiq raqobat ostida ishlaydi. Oliy va professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarini nufuzli, mutaxassislik va yaxshi haq to'lanadigan ishlarga joylashsa, ular bitirgan ta'lim muassasalari nufuzi, xorijiy va milliy reytinglarda yuqori o'rinlarni olishi, iqtisodiy farovonligini belgilovchi omilga aylanadi.

Hozirgi bosqichda kadrlar tayyorlash sifatini ta'minlash masalasi, mehnat bozorida bitiruvchilarga bo'lgan talab masalasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, oliygohlar zamonaviy iqtisodiyot uchun zarur bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash shart. Bu masalani hal qilish uchun, istemolchi(ish beruvchi)larga qanday mutaxassis, qaysi malaka va ko'nikmalar xohlashni ifodalashi lozim.

Har bir oliy va professional ta'lim muassasalari, ta'lim beruvchi sifatida qutdagi manfaatdor tomonlar bilan bog'langan:

1. Ta'lim xizmatlarini iste'molchilari: tijorat va davlat tashkilot va organlari;
2. Sifatli ta'lim olishni xohlovchi abituriyent va talabalar;
3. O'z bilimlari bilan ta'lim xizmat ko'rsatuvchi oliy va professional ta'lim muassasalar professor-o'qituvchilar;
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi va undan yuqori turuvchi davlat organlari.

Respublika korxonalari rahbarlarining so'rovini tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi vaqtda ta'lim dasturlarini doimiy ravishda modernizatsiya qilish zarurati mavjud bo'lib, ular aniq kasbiy muammolarni hal qilishda ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Yuqoridagi keltirilgan muamolarni tahlil qilinib hamda ilmiy tadqiqodlarga asoslanib muamolarni bartaraf etishda quydagi mexanizmlarni qo'llash lozim:

1. Sa'noat ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoq korxonalarida talab etiladigan bilim va ko'nikmalar asosida o'quv reja va fan dasturlarni tuzish;
2. Oliygothlarda o'quv rejaga kiritilgan fanlarda amaliy ta'limni sanoat ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoq korxonalarida o'tash dual ta'lim tizim asosida;
3. Sa'noat ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoq korxonalarida amaliyot va stajirovka tashkillashtirish;
4. Oliy va professional ta'lim muassasalari talabalarini o'qishidan tashqari sanoat ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoq korxonalarida ish faoliyatini olib borish;
5. Oliy va professional ta'lim muassasalarining "Karyera markazi", "Marketing va talabalar amaliyoti" bilimni ish faoliyatini raqamli texnologiyalar yordamida raqamli transformatsiyalash lozim;

Yuqorida keltirilgan barcha bosqichlarni har birini ko'rib chiqamiz.

1. Respublika viloyatlarida joyshgan oliygohlar, o'z hududi va yaqin hududlarda joylashgan sa'noat ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoq korxolardan o'quv reja va fan dasturlar tuzishda, korxonada ishlabturgan stanok va qurulmalardan (ish faoliyatiga mos ravishda) namuna olingan holda tuzilishi lozim.

Bunda oliygohlar o'quv reja va fan dasturlar tuzishda, shu korhonlardan namuna va anozalarni olishda, oliygoh professor-o'qituvchilar shu korxonalarga stajirovka o'tashi yoki korxona muamolarin o'rganib, ilmiy yechim qilishda talabalarni jalb etishi lozim. Bu borada O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yil PF-158 sonli ““O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risiga” farmonining 1-ilovasining o‘ninchi bandida keltirilgan “Korxona-oligoh-ilmiy tashkilot” klasteri asosida amalga oshirilish ko‘zda tutilgan;

2. Oliygo‘hlar, o‘quv rejani shakllantirilgan, fanlarning amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarini sanoat ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoq korxonalrida dual ta‘lim tizimi asosida mashg‘ulotlarni o‘tash, talabalarni korxonada ish faoliyatini o‘rganish, adaptatsiyada o‘tish, amaliy ko‘nikmalari va bilimlarini oshirishga erishadi. Dual ta‘lim tizimini O‘zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining 29.03.2021 yil 163-son qarori asosida amalga oshirilish ko‘zda tutilgan;

3. Oliygo‘hlar o‘z hududida va qo‘shni viloyat hududlarida joylashgan yirik sanoat ishlab chiqarish va iqtisodiyot korxonalarda amaliyot stajirovkalarni tashkil etish. Bunda oliygo‘hlar tanlov asosida talabalarni pullik amaliyot va stajirovkalarni tashkil etsa, talabalar yirik korxonalarda nazariy va amaliy olgan bilimlarini stajirovka davrida qo‘llash va yangi texnologiyalar ish o‘rganishi mumkin;

4. Oliy va professional ta‘lim muassasalar talabalari darsdan tashqari korxonalarda 0.5,0.25 yoki stajor sifatida ish faoliyatini olib borish, bunda talaba o‘z mutaxassislik doyr bilim va ko‘nikmalar ega bo‘ladi. Bu esa talaba o‘qiyotgan fanlarni mazmunini tushunishi va o‘ziga kerakli fanlarni tanlov fan yoki qo‘shimcha fan sifatida o‘qishi imkonini yaratadi. Korxonalarga esa bitirib kelgan talaba tayor kadr sifatida ishga qabul qilinadi, va bu kadri, kadrlar qayta tayorlov kurslarida o‘qitish xarajatlardan ozod etadi. Bu mexanizmni amalga oshirishda O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 113-moddasi asosida;

5. Oliygo‘hlarda faoliyat yuritadigan “Karyera markazi” va “Marketing va talabalar amaliyoti bo‘limi”mini faoliyatini raqamli texnologiyalar asosida raqamli transformatsiya jarayonidan o‘tishi lozim. Transformatsiya jarayonida oliy va professional ta‘lim muassasalarida axborot tizimini joriy etish yo‘li orqali amalga oshiriladi. Bu bandni amalga oshirish O‘zbekiston Respublika Prezidentining 05.10.2020 yildagi PF-6079-sonli “Raqamli O‘zbekiston-2030” strageyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni asosida amalga oshirish mumkin.

2.2.1-rasm. Oliy va professional ta‘lim muassasalari bitiruvchilarini badligini taminlash mexanizmlari.

Shu munosaabat bilan oliy va professional ta‘lim muassasalari bitiruvchilarning badligini qo‘llab-quvvatlash axborot tizimi o‘quv jarayoni sifatini boshqarish tizimida teskari aloqa vositasi vazifasini o‘taydi. Ushbu tizim quyidagi fikirlarni o‘z ichiga olgan mos keladigan modelga asoslangan:

1. Sanoat ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoq korxonalarnig sohasiga nisbatan bozorning real ehtiyojlarini (ish beruvchi talablarini) baholash (mutaxassislik ta'lim dasturlarini mazmuni);
2. Sifatli kadr tayyorlash tizimi (Ish beruvchilarning talablariga mos keladigan mutaxassislar);
3. Mehnat bozorida oliy va professional ta'lim muassasalarni bitiruvchilariga bo'lgan talablarni baholash (Korxonalar talab etiladigan mutaxassisliklar bo'yicha sifatli kadrlarni tayyorlash);
4. Bitiruvchilarning iahga joylashish jarayoni va ish beruvchilar tomonidan baholash natijalariga muvofiq mutaxassislik o'quv reja va fan dasturlarini mazmunini o'zgartirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 20 iyun 2024 kuni "Muhandislik sohalarida kadrlar tayyorlash va oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish" masalalari yuzasidan o'tkazilgan videoselektor yig'ilish. <https://president.uz/uz/lists/view/7333>
2. "Raqamli iqtisodiyot" Abdullayev O.M., Fattaxov.A.A., K.Axmedov LESSON pressnashr yili: 2020 126b.
3. "Mehnat bozorida oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari raqobatbardoshligini oshirish" Annakulov Kamol Xasanovich , UO'K: 331.5:378-057.85(575.1).2024 yil 36b
4. Avdeeva E.A. Modern employee values // Scientific Bulletin of Voronezh State University of Architecture and Civil Engineering. Economics and entrepreneurship.- 2015. No. 1 (12). P.28-31.

AUTIZM SINDROMLI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHNING SAMARALI METODLARI

Ximmataliyev Do'stnazar Omonovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

Raxmatullayeva Madinaxon Murodjon qizi

Maxsus pedagogika surdopedagogika yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: O'yin, tarbiya, muloqot, ko'nikma, harakat, ta'lim, muammo, faoliyat.

Bugungi kunda autizm sindromiga chalingan bolalarni o'qitish bo'yicha mavjud amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi bolalar uchun ularning imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos keladigan ta'lim olish huquqini maksimal darajada oshirish uchun turli xil o'qitish modellari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak.

Autizm sindromli bolalarda muloqotning buzilishi odatda ijtimoiy o'zaro ta'sirning buzilishi bilan bog'liq. Autizm sindromli bolalar o'zlarining diqqatini tortadigan narsalarni ko'rsata olmaydilar. O'zgalarning hissiy holatini tushuna olish, bolalarda imitatsiya harakatlarni taqlid qilish va takrorlashda ba'zi qiyinchiliklarga duch keladilar.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdagi muammolarga, shuningdek, sensor sferasining o'ziga xosligi, kiyim tanlashda yoki oziq-ovqatlarni yeyishda selektivlik ham kiradi.

Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan bola va uning atrof-muhit bilan zarur bo'lgan ishini tushunish zarur. Agar autizm sindromi bo'lgan bola umumiy ta'lim muassasasi boshlang'ich sinfida bo'lsa, fanga asoslangan ta'lim tizimi bola oldida sezilarli darajada qiyin moslashish vazifalarini qo'yadi. Boshlang'ich sinfdan yuqori sinfga o'tish odatda rivojlanayotgan bolalar uchun juda muhim davr hisoblanadi. Shuning uchun autizm sindromi bilan og'rigan bolalarning xususiyatlarini va ularning aqliy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tushunish ayniqsa muhimdir.

Darsning samaradorligi va uning davomiyligi o'qituvchining dars boshida bo'layotgan voqealarga bolalar e'tiborini jalb qilishda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lganiga bog'liq.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'qituvchi qanchalik tanish harakatlarni ishlatga, bolalar o'zlarini shunchalik ishonchli his qiladilar.

So'nggi paytlarda ta'limda inklyuziv amaliyotning faol rivojlanishi nogiron bolalarning tobora murakkab toifalari, xususan, autizm sindromli bolalar inklyuziya sub'yektlari bo'lishiga olib keldi. Ushbu sohada erishilgan muvaffaqiyatlarga qaramay, me'yoriy-huquqiy bazaning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi va metodik ta'minotning yetarli emasligi bilan bog'liq ko'plab muammolar mavjud.

Bugungi kunda autizm sindromiga chalingan bolalarni o'qitish bo'yicha mavjud amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi bolalar uchun ularning imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos keladigan ta'lim olish huquqini maksimal darajada oshirish uchun turli xil o'qitish modellari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak, bu ularga ushbu bolalarning salohiyatini ro'yobga chiqarishga imkon beradi. Shuni tushunish kerakki, bu muammoni ma'muriy qarorlar va maktab o'quv fanlariga alohida ta'limga muhtoj bolalarni kiritish orqali hal qilib bo'lmaydi.

Bolalarning o'quv-bilish faoliyatini tushunish, maxsus pedagogika va psixologiya borasidagi tadqiqotlar R.D.Shodiyev, L.R.Mo'minova va boshqalar tomonidan olib borilgan [4, 3].

K.Gilberg va T.Peters [1] autizmida nutq va til buzilishi haqida izlanishlar olib borgan. Autizmida nuqson asosan muloqotni tushunishning buzilishiga asoslanadi. Asosiy muammo - bu insonning muloqotning ma'nosini tushunish, ya'ni: ikki kishi o'rtasida ma'lumot almashish (bilim, his-tuyg'ular) qobiliyatining cheklanganligi bilan belgilanadi. Bu qobiliyat odatda disfaziya cheklangan bo'ladi.

K.S.Lebedinskaya va O.S.Nikolskaya [2] larning fikricha, hatto nutqning dastlabki «nutqdan oldingi» ko'rinishlari ham ko'pincha uning kommunikativ funksiyasining kamchiligi ko'rsatadi. G'ong'irlash o'z vaqtida paydo bo'ladi, lekin ko'pincha tovushlarda intonatsiya bo'lmaydi va g'ong'irlash bosqichi zaif ifodalanadi yoki bola g'ong'irlashdan darhol so'zlarni talaffuz qilishga o'tadi. Ba'zan birinchi so'zlar ma'lum bir nutq bosqichi uchun odatiy bo'lmagan holda qo'llaniladi.

Ko'pincha frazaviy nutq umuman rivojlanmagan, ammo qizg'in vaqtda bunday bola kutilmaganda qisqa iborani aytishi mumkin bo'ladi. Ba'zi bolalar tovush talaffuzidagi buzilishlarni aniq ko'rsatadilar, ular faqat ma'lum bo'g'inlarni talaffuz qiladilar. Bular autizmlil bolalarda nutqni rivojlantirish va nutq buzilishlarining xususiyatlari hisoblanadi. Autizm sindromida to'rtta asosiy xususiyatni ajratib ko'rsatish mumkin:

1) nutqning yetishmasligi;

2) uning buzilishi (atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qilish va autostimulyasiyaga qaratilgan affektiv nutqni tezlashtirishga xizmat qiluvchi turli komponentlarning rivojlanmaganligi kombinatsiyasi);

3) ko'pincha o'ziga xos og'zaki iste'dodning mavjudligi;

4) mutizm yoki nutqning buzilishi.

Autizm spektrining buzilishi bo'lgan bolalarning yuqorida qayd etilgan xususiyatlari ularni an'anaviy yondashuvlarda o'qitishni tashkil etishda asosiy to'siqdir. Mahalliy mutaxassislarning sa'y-harakatlari bilan ishlab chiqilgan va yaratilgan hissiy-irodaviy sohada nuqsoni bo'lgan bolalarga ixtisoslashtirilgan yordam tizimi kognitiv faoliyat buzilishlarini tashxislash va tuzatish muammolarini hal qilishda ma'lum muvaffaqiyatlarga erishdi.

Ko'pgina tadqiqotchilar nafaqat autizmlil bola maktabga kirishda, balki uning oilasi va uning ta'limi bilan shug'ullanadigan mutaxassislar duch keladigan juda ko'p muammolarni ta'kidlaydilar.

Autizm spektrining buzilishi bilan og'rikan bolalarda maktabga moslashishning bir necha sabablari bor. Birinchidan, maktabga borishning boshlanishi bilan autizm sindromi bilan og'rikan bolaning hayotiga ko'plab yangi elementlar kiritiladi, ular xatti-harakatlar va tartiblarning qattiq stereotiplarini shakllantirishga moyil bo'ladi. Maktab binosining o'zi, sinf xonasi, ko'plab kattalar va tengdoshlar notanish va shuning uchun qo'rqinchli ko'rinadi. Bunga onadan yoki boshqa muhim kattalardan uzoq vaqt davomida ajralish qo'shiladi.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdagi muammolarga, shuningdek, sensor sferasining o'ziga xosligi, kiyim tanlashda yoki oziq-ovqatlarni yeyishda selektivlik ham kiradi. Bunday bolalar umumiy ta'lim maktabining inklyuziv sinfida o'qishiga to'sqinlik qiladigan asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

- o'z faoliyati va xulq-atvorini, xususan, samarali ta'lim faoliyatini tashkil etishdagi qiyinchiliklar;

- psixik funksiyalar rivojlanishining notekisligi va o'ziga xosligi;
- umuman bilish faoliyati rivojlanishining o'ziga xosligi va yetarli emasligi;
- boshqalar bilan samarali aloqalarni o'rnatishda qiyinchilik;
- ijtimoiy-emosional o'zaro ta'sirda sezilarli qiyinchiliklar;
- ta'lim makonini maxsus tashkil etishga bo'lgan ehtiyoj;
- ularni o'qitishda maxsus texnika va usullardan foydalanish zarurati va boshqalar kiradi.

Ko'pgina qiyinchiliklar bolalarning umumiy ta'lim muhitida turli xil ta'lim sharoitlariga uzoq vaqt moslashishga muhtojligi bilan bog'liq va hatto ushbu moslashish davrida badiiy spektrning buzilishi bo'lgan bolalar noto'g'ri xatti-harakatlar, affektiv portlashlar, hatto og'zaki va bo'lmagan harakatlarni boshdan kechirishi mumkin.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- bolaning aqliy funksiyalarining rivojlanish xususiyatlari va darajasini har tomonlama o'rganish;
- inklyuziv sinflarda ishlaydigan o'qituvchilar uchun tegishli malaka oshirish;
- o'quv dasturlarini o'zgartirishning optimal usullarini topish;
- Yangi uslubiy yondashuvlar, usullar, o'qitish usullarini ishlab chiqish;
- yagona ta'lim makonida barcha bolalarning o'z xususiyatlari, imkoniyatlari va ehtiyojlariga muvofiq ta'lim jarayonida ishtirok etishiga imkon beradigan didaktik muhitlarni ishlab chiqish;
- muayyan bolaga yordam ko'rsatadigan barcha yordamchi mutaxassislarning (logopedlar, defektologlar, psixologlar, tibbiyot xodimlari) harakatlarini muvofiqlashtirish;
- ota-onalar bilan yaqin va samarali hamkorlik;
- maktab muhitida imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish.

Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan bola va uning atrof-muhit bilan zarur bo'lgan ishini tushunish zarur. Agar autizm sindromi bo'lgan bola umumiy ta'lim muassasasi boshlang'ich sinfida bo'lsa, fanga asoslangan ta'lim tizimi bola oldida sezilarli darajada qiyin moslashish vazifalarini qo'yadi. Boshlang'ich sinfdan yuqori sinfga o'tish odatda rivojlanayotgan bolalar uchun juda muhim davr hisoblanadi. Shuning uchun autizm sindromi bilan og'rikan bolalarning xususiyatlarini va ularning aqliy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tushunish ayniqsa muhimdir.

Bu davrda juda xushmuomalalik va pedagogik sabr-toqat kerak. Bu bosqich vaqt bilan cheklanmasligi kerak. Bu davrda eng muhimi, bolaning muammolarini, uning qo'rquvini, xatti-harakatlaridagi o'zgarishlarning sabablarini tushunish zarur, shunda keyingi bosqichlarda unga ushbu muammolarni yengishga yordam berish mumkin. Ushbu bosqichda o'qituvchining vazifasi bolaning muvaffaqiyatsizligini yumshatish va unga o'zini ishonchli his qilishiga yordam berishdir.

O'quv jarayoni rasmiy bo'lmashligini ta'minlash uchun birinchi navbatda bolalarning o'rganishga qiziqishini uyg'otish kerak. Dastlab, har bir bolaning sevimli mashg'ulotlari haqida ma'lumot olish muhimdir; ehtimol, kimdir "ortiqcha baholangan" qiziqishlarga ega (lampalar, simlar, geografiya, yovvoyi tabiat, sharbat, qutilar va boshqalarga qiziqish) bo'lishi mumkin. Mustaqil ishlash uchun so'zlar, kartochkalar, rasmlar, topshiriqlar ushbu qiziqishlardan kelib chiqqan holda tanlanishi kerak.

Darsning samaradorligi va uning davomiyligi o'qituvchining dars boshida bo'layotgan voqealarga bolalar e'tiborini jalb qilishda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lganiga bog'liq.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'qituvchi qanchalik tanish harakatlarni ishlatsa, bolalar o'zlarini shunchalik ishonchli his qiladilar. Va bu ularning faol e'tiborini uzoqroq saqlashga imkon beradi.

Maktab anjomlari bolalarga sinf xonasi, qo'ng'iroq, parta, doska, ryukzak, uy vazifasi va baholashni o'z ichiga olgan tayyorgarlik guruhida belgilangan tartibga ko'nikishga yordam beradi. Har bir bola sinfda doimiy joyni egallaydi, uning xaltasida har doim dars uchun zarur bo'lgan narsalar (daftar, albom, qalam va boshqalar) bo'lishi kerak, har bir bajarilgan vazifa uchun u baho olishi kerak.

Bolalarning faol e'tiborini saqlashning ikkinchi muhim nuqtasi - bu o'qituvchining nutqi hisoblanadi. Tushuntirish qisqa, tushunarli bo'lishi kerak va "Uni olib tashla, qo'y, och..." kabi qisqacha harakat ko'rsatmalarini o'z ichiga olishi kerak, chunki so'zlashuv bolalarni nima bo'layotganini tushunishiga yordam beradi. O'qituvchining har bir ko'rsatmasi vizual tarzda mustahkamlanishi kerak. Vazifalar va o'yinlar bolalar allaqachon biladigan va yoqtiradigan narsalar bo'lishi mumkin.

Oldinga harakat qilish uchun shoshilishning hojati yo'q. Vazifalar bolalar uchun qiziqarli bo'lishi kerak, lekin har xil bo'lmasligi kerak. Ularni takrorlash, ranglarni o'zgartirish va qoidalarini tartibga solish yaxshiroqdir.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda vazifani tezda bajaradigan bolalar borligi, boshqalari esa ko'proq vaqt talab qilishini e'tiborga olish muhim. Bola dars davomida bo'sh qolmasligi uchun buni har doim hisobga olish kerak.

Tarbiyaviy ishlar bilan bir vaqtda o'yin terapiyasiga katta e'tibor berilishi kerak. O'yin orqali bolalarning ko'plab muammolarini hal qilish mumkin. Bolalar bilan o'yinlarning aksariyati yakka tartibda o'tkaziladi, ammo o'quv yilining oxiriga kelib, bolalar allaqachon ikki yoki uch kishilik guruhlarda o'ynash uchun birlashishlari mumkin.

Shuningdek, maktabda o'qish jarayonida bolalar ko'plab yangi qoidalarini o'rganishlari kerak bo'ladi. Bunga nafaqat ijtimoiy o'zaro ta'sir sohasidagi buzilishlar, balki faoliyatni ixtiyoriy tartibga solish va o'zini o'zi boshqarish funksiyasining etishmasligi ham to'sqinlik qilishi mumkin. Buning uchun propedevtik tayyorgarlik bosqichi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gilbert K. Autizm.: Medisinskoye i pedagogicheskoye vozdeystviye : [Tekst] : kn. dlya pedagogov-defektologov / K. Gilbert, T. Pitsers ; [per. s angl. O.V. Deryayevoy]. - Moskva : Gumanit. izdat. syentr Vlados, 2005 (OAO Tip. j 9). - 144 s.
2. Lebedinskaya K. Diagnostika rannego detskogo autizma [Tekst] : nachalnyye proyavleniya / K. S. Lebedinskaya, O. S. Nikolskaya. - Moskva : Prosveshcheniye, 1991. - 96, [1] s.
3. Mo'minova L.R. va boshqalar. Maxsus psixologiya. -T.: "Noshir", 2013 y.
4. Shadiyev R.D. Didakticheskiye osnovy realizatsii problemy ponimaniya v uchebno poznavatelnoy deyatel'nosti. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni doktora pedagogicheskix nauk.: 13.00. 01 - Tashkent. 2004. - 267s.

MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA KLASTERLI INTEGRATSIYADAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Xurvaliyeva Tarmiza Latipovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti p.f.d. (DSc), professor

Sodiqova Dilobod Iqboljon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishda integratsion yondashuvning mohiyati yoritilgan. Integratsion mashg'ulotning asosiy xususiyatlari tahlil qilingan. Maktabgacha ta'lim jarayonida klasterli integratsion yondashuvning dolzarbligi asoslangan. Integratsion mashg'ulotlarning pedagogik imkoniyatlari aniqlangan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsion mashg'ulotlarni tashkil etish mazmuni keltirilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, malaka, binar yondashuv, atrof olam, obekt, syujetli-rolli o'yinlar, dramallashtirish, pedagogik mahorat, sintez, didaktik, metod, atribut, motiv, koordinatsiya, faoliyat.

Jamiyat talablarini qondirish hamda bilimli, malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashni maktabgacha ta'lim tizimidan boshlash muhim omildir. O'quv faoliyati qaerda tashkil etilmasin, uning ishtirokchilari ma'lum maqsadga yo'naltirilgan reja asosida ish olib borishi talab etiladi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda maktabgacha ta'limda integratsiyaning zaruriyati taqozo etiladi. Chunki jamiyatimizga yuqori darajada bilim va malakaga ega bo'lgan puxta tayyorgarlik ko'rgan mutaxassislar juda zarur hisoblanadi. Mazkur ehtiyojni qondirish maktabgacha ta'limdan boshlash dolzarb hisoblanib, boshlang'ich ta'lim mazmuni bilan uzviy bog'lanishini talab etadi. Zamonaviy maktabgacha ta'lim-tarbiya mazmuni bolalar sog'ligini saqlash va mustahkamlashga, ularda shaxsiy sifatlarni rivojlantirish hamda ta'lim jarayonini bolaning asosiy faoliyati bo'lgan o'yin asosida tashkil etishga qaratilishi kerak. Mazkur jarayon integratsion yondashuv asosida bajariladi.

Integratsion yondashuv asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarishda boshqariluvchi obyektga bir necha yondashuvlar (vaziyatli, tizimli, innovatsion)ni birgalikda qo'llashdir. Integratsiya pedagogning ijod qilishiga, o'zini namoyon qilishi, qobiliyatini ko'rsatishga imkoniyat beradi. Integratsion mashg'ulotlar an'anaviy mashg'ulotdan tubdan farq qiladi. An'anaviy mashg'ulotda faqat mavzu doirasida bir yo'nalishda bilim beriladi. Integratsion mashg'ulotlarda o'quv materiali uyg'unlashgan, mujassamlashgan va egiluvchanlikdan iborat bo'ladi. U jarayonni tashkil etishda turlicha usullar bilan alohida qismlarni bayon etishni talab qiladi.

Integratsion mashg'ulotning asosiy xususiyati sintez qilish bilan bog'liq bo'lib, qator didaktik imkoniyatlarga egadir:

- o'rgatiladigan o'quv materiali mazmuni, o'qitishning nazariy va amaliy bog'liqligi tamoyilidan foydalanishning ustuvorligi;
- mashg'ulotlar o'rtasidagi o'zaro davriy bog'lanishga tayanish;
- binar yondashuv, ya'ni ikki yoki undan ko'proq pedagoglar faoliyati (yordamchi tarbiyachi, musiqa rahbari) ni tashkil etishga yo'nalganligi [1].

Maktabgacha ta'lim jarayonida klasterli integratsion yondashuvga ehtiyojning mavjudligi bir qator sabablar bilan tavsiflanadi:

1. Bolalar atrof olam va ularni o'rab turgan muhitni turlicha o'ziga xoslik va yaxlitlikda tasavvur qiladilar. Davlat o'quv dasturi ushbu yaxlitlikni alohida hodisalar asosida o'rganishga yo'naltirilgan. Hodisalar haqidagi tasavvurlar umumiy berilmaydi, aksincha bo'lim va qismlarga ajratiladi.

2. Integratsion mashg'ulotlar tarbiyalanuvchilar potensialini (ichki imkoniyat) rivojlantiradi, atrof olamni faol ravishda anglashga da'vat etadi, sababiy oqibatlarni fikrlash va tushunishga yordam beradi, mantiq, tafakkur va kommunikativ qobiliyatni rivojlantiradi.

3. Integratsion mashg'ulot bolalar uchun qiziqarli va noan'anaviy ravishda o'tkaziladi. Mashg'ulot davomida turli ish turlaridan foydalanish tarbiyalanuvchilarning diqqatini jamlaydi, ularni ruhan qo'llab-quvvatlaydi. Natijada mashg'ulotning samaradorligiga erishiladi.

4. Integratsion mashg'ulot pedagogik imkoniyatlarni namoyon etadi, turli faoliyatlarda tarbiyalanuvchilarda uchraydigan charchoq, zerikish va zo'riqlashlarni bartaraf qiladi, bilishga bo'lgan qiziqishni oshiradi, xayol, diqqat, tafakkur, nutq va xotirani rivojlantiradi.

5. Mashg'ulotlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik vaqtdan unumli foydalanishga imkon yaratadi, ya'ni xorijiy til, tasviriy san'at, musiqani o'zlashtiradilar, tarbiyalanuvchilarni rivojlantiruvchi faoliyati shuningdek, amaliy yo'naltirilgan qo'shimcha mashg'ulotlar(oilada, mahallada, obektlarda, to'garaklarda)ni ham o'tishga sharoit tug'iladi.

6. Integratsiya jarayonida o'quv-tarbiyaviy faoliyatni tashkil etuvchilardan iqtidorni namoyon etish, pedagogik mahoratni tatbiq etish, ijodkorlikni talab etadi. Klasterli integratsiya yondashuvining yetakchi tamoyili ta'lim mazmunining tizimli saralanishi bo'lib, bunda har bir bo'g'in uchun mos vazifalar belgilab olinadi. Integratsion mashg'ulotlarda faoliyat turlari, o'quv materiallarining o'zaro bir-biriga uyg'unlashuvi ta'minlanadi. Masalan, "kayfiyat" tushunchasidan turli markazlarda tashkil etiluvchi o'quv-tarbiyaviy faoliyat davomida foydalanishga to'g'ri kelganda, uning ma'nosi musiqa asarlari, badiiy adabiyot, rassomlik namunalari orqali tushuntiriladi. Bu orqali turli sohalarga oid va mavhum tushunchalar, terminlar mazmunan uyg'unlashadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkur xususiyatlarini inobatga olgan holda mashg'ulotlarda xilma-xil ko'rgazmali qurol va atributlardan foydalanish zarur (rasmlar ko'rgazmasi, narsa va buyumlar, mahsulotlar, kastyumlar, qo'g'irchoq va tarqatma materiallar). Ularni shunday taqsimlash kerakki, bunda bolalar erkin ravishda ulardan foydalanishi va tomosha qilishlarini nazarda tutish kerak. Integratsion mashg'ulotlarni ikki nafar pedagog o'tkazishini inobatga olish maqsadga muvofiqdir, uni rejalashtirish va o'tkazishda, tarbiyachi va yordamchi tarbiyachi faoliyati uyg'unlashadi.

Integratsion mashg'ulotlarning pedagogik imkoniyatlari mavjud bo'lib, ular quyidagilarni tashkil etadi:

- bolalarda bilim va ko'nikmalarni yaxlitlikda shakllantirish;
- bolalarda kommunikativ ko'nikma va malakani rivojlantirish;
- bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish;
- bolalardagi psixologik zo'riqish, qo'rquv va ishonchsizlikni bartaraf etish [4: 12 b]

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, integratsion mashg'ulotlarni tayyorlash va o'tkazish metodikasi bo'yicha quyidagi tavsiyalarni beramiz:

- bolalarda o'rganilayotgan obyekt haqidagi tasavvurlarni shakllantirish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyati va davlat talablari mazmunini inobatga olish;

- ta'lim mazmunini integratsiyalash uchun bir qancha bazaviy yo'nalishlarni aniqlab olish;
- integratsion mashg'ulot tuzilishi tizimini asosiy tamoyillarini aniqlash (masalan, mavzular) va vazifalarni taqsimlash hamda mashg'ulot mazmuni materiallari ularga mos kelishini hisobga olish;
- bir-biri bilan bog'lanadigan turli xil faoliyat turlaridan foydalanish, (masalan, ertaklarni sahnalashtirishda qurish yasash o'yinlari, musiqaviy bezak berish va bolalar nutqini rivojlantirish, gapni to'g'ri gapirish);

- tarbiyalanuvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish, turli xil ko'rgazmali qurol va atributlardan keng foydalanish (namoyish qilish, tarqatma material, didaktik o'yinlar);

- bolalar bilan ishlashda ijodiy xarakterdagi usul va vositalardan foydalanish (muammoli vaziyat, mantiqiy topshiriqlar, tajriba o'tkazish, andozasini yaratish);

- mashg'ulotni tashkil etish va o'tkazishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni inobatga olish.

Klasterli integratsiyada mashg'ulot shakli xar xil bo'lishi mumkin, biroq bolaning faoliyati uchun uning tabiiy imkoniyatlariga mos o'quv materiallarini tanlash lozim. Integratsion mashg'ulot tarbiyachidan puxta tayyorgarlik ko'rishni talab qiladi, pedagogik mahorat va bolalar bilan ma'naviy-ruhiy yaqinlik, shaxsiy munosabat o'rnatishi kerak. Agarda bolalar tarbiyachini ijobiy qabul qilsa, hurmat qiladi, yaxshi ko'radi va ishonadi. Integratsion mashg'ulot bolalarning umumiy tasavvurlari, hissiyotlari, taasurotlarini birlashtiradi, jamoaviy o'zaro munosabatlarning shakllanishiga yordam beradi. Har bir mashg'ulot davrida tarbiyachilar bolalarning ijodiy faoliyatini amalga oshirishlariga, jamoaviy sahnalashtirilgan o'yinlar, qo'g'irchoq teatri va badiiy-musiqaviy kompozitsiyalar yaratishlariga harakat qilishlari lozim. Biroq shuni inobatga olish zarurki, har qanday integratsiya ta'lim jarayonida o'quv dasturi mazmunini to'liq qamrab olmasligi mumkin, lekin bolalardagi bilimlarni birlashtirib, uyg'unlashtiradi. Demak, bolalar yangi bilim va tushunchalarni egallashlari mumkin, ulardagi mavjud bilim va tasavvurlar tizimli ravishda boyitiladi va kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Berdalieva G. Maktabgacha ta'lim muassasalari mashg'ulotlari jarayonini integratsiyalash//Xalq ta'limi tizimida pedagog xodimlar kompetensiyasini takomillashtirish: muammolar va ularning yechimlari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Samarqand, 2018.– B.81-84.
2. Berulava M.N. Integratsiya sodirjaniya obrazovaniya.-M.: Pedagogika, 1993.-172 s.
3. Vasyukova N.E, Chexonina O.I. "Integratsiya sodirjaniya obrazovaniya cherez planirovanie pedagogicheskoy deyatel'nosti" Detskiy sad. 2004 № 6 - S.8-13.
4. Gogoberidze A.G., Solnsevov O.V. Doshkolnaya pedagogika s osnovami metodik vospitaniya i obucheniya. Uchebnik dlya vuzov. 2-ye izd. SPb.: Piter, 2016.-464 s.

5. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., M.N..A'zamova .Maktabgacha pedagogika. O'quv qo'llanma. T.:Ma'naviyat, 2013- 157 b.

INTEGRATIV MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISHDA MUAMMOLI O'QITISH TEXNOLOGIYASINING MOHIYATI VA MAZMUNI

Xoligova Oyistaxon Yuldashevna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Muammoli vaziyat – muayyan qiyinchilik sabab yuzaga kelgan holat bo'lib, uni bartaraf etish yo'li topilishi kerak. Vazifa yengil hal etiladigan yoki aksincha hal etilishi mumkin bo'lmagan paytda muammoli vaziyat vujudga kelmaydi. Muammoli o'qitish jarayonida o'qituvchi avvalo muammoli vaziyat yaratadi, savollar qo'yadi, masalalarni, eksperimental topshiriqlarni taklif qiladi, muammoli vaziyatni yechishga qaratilgan muhokamani uyushtiradi, xulosalarining to'g'riligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: integrasiya, mashg'ulot, muammoli o'qitish, texnologiya.

Tibbiy ta'limda amaliy ta'lim o'quvchilar nazariy tayyorgarligini amaliy faoliyat bilan bog'lashni ta'minovchi o'quv-tarbiyaviy jarayonning asosiy qismi sifatida o'quvchilarni kasbiy faoliyatga muvaffaqiyatli tayyorlash vositalaridan biri hisoblanadi. Tibbiy ta'limda muammoli vaziyatni tahlil qilish, kritik holatni tahlil qilish orqali hal qilinadi. Muammoni chuqur o'rganish uchun esa debatlar, seminarlar, simpozium, loyiha usullaridan foydalaniladi. Klinik fanlarni dalillarga asoslanib o'qitishda ma'ruza, simpozium, seminar va loyiha usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda o'quvchilarning barchasini 4 ta asosiy: faollar, fikr yurituvchilar, nazariyachilar va pragmatiklar kabi guruhlariga ajratish mumkin.

Tibbiy ta'limda muammoli o'qitish, ta'lim berishning eng samarali usullaridan bo'lib, u asosan ilmiy bilimlar asosida muammoli vaziyatlar mantiqini namoyish etadi. Muammoli vaziyatlar kiritilib, an'anaviy bayon etish o'quv materialining eng optimal tarkibi hisoblanadi.

Hozirgi zamon psixologiyasi va didaktikasi shunga asoslanadiki, fikr yuritish jarayonining boshlang'ich momenti, odatda, muammoli vaziyat bo'ladi. Insonda biror narsani tushunishga talab paydo bo'lganidagina u fikr yurita boshlaydi.

Muammoli vaziyat – muayyan qiyinchilik sabab yuzaga kelgan holat bo'lib, uni bartaraf etish yo'li topilishi kerak. Vazifa yengil hal etiladigan yoki aksincha hal etilishi mumkin bo'lmagan paytda muammoli vaziyat vujudga kelmaydi.

Muammoli o'qitish jarayonida o'qituvchi avvalo muammoli vaziyat yaratadi, savollar qo'yadi, masalalarni, eksperimental topshiriqlarni taklif qiladi, muammoli vaziyatni yechishga qaratilgan muhokamani uyushtiradi, xulosalarining to'g'riligini tasdiqlaydi. O'quvchilar oldingi bilim va tajribalariga asoslanib muammoli vaziyatni hal qilish yo'llari to'g'risida o'ylaydilar va takliflar kiritadilar. Oldin olgan bilimlarini umumlashtirib, hodisalarning sabablarini aniqlagan holda, ularning kelib chiqishini tushuntiradi, muammoli vaziyatni yechishning eng oqilona variantini tanlaydilar. Bu uslub o'quvchilarning bilim qiziqishini oshiribgina qolmay, ularda fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Muammoli vaziyatni o'rganish mavzuga oid materialni tahlil qilishda o'quvchi shu vaziyatga o'zi kirishishi, uni tushunishi, baholay olishi kerak. Ushbu holatda u qanday muammo borligi va qo'yilayotgan muammoning mohiyati nimada ekanini aniqlashi lozim, muammoni hal etishdagi o'zining roli va bunda o'zini qanday tutishi kerakligini belgilashi kerak. Muammoli vaziyatlar metodi tayyorlov, tanishuv, tahlil va yakuniy qaror qabul qilish bosqichlariga bo'linadi. Tayyorlov bosqichida o'qituvchi maqsadni belgilab, kerakli vaziyatni rejasini ishlab chiqadi, ya'ni:

a) beriladigan misol nazariy kursni mantiqan davom ettirishi va o'quvchilarning kelgusidagi kasbiy ehtiyojlariga muvofiq bo'lishi kerak;

b) qo'yilayotgan muammo murakkabligi o'quvchilarning imkoniyatlari darajasida bo'lishini hisobga olish kerak, ya'ni o'quvchi bir tomondan vazifani bajara olsin, ikkinchi tomondan uni bajarish ishtiyoqi hamda muvaffaqiyat hissi paydo bo'lsin;

v) o'quvchilarga muammo ustida ishlash bo'yicha yo'l-yo'riqlar berilishi kerak. Tanishuv bosqichida o'quvchilar muammoni real, ya'ni jonli muhokama qilishga jalb etiladi. O'qituvchi o'quvchilarning ma'lum sohadagi bilim, ko'nikmalarini hisobga olgan holda bajariladigan, ishning umumiy izohini belgilaydi. Individual ravishda yoki butun guruhni qo'yilayotgan muammoning mazmuni bilan tanishtiradi. Tahlil va yakuniy qaror qabul qilish bosqichida muammoli vaziyatni tahlil etish guruhiy ish bo'lgani uchun muammo ochiq bahs-munozara shaklida hal etilgani ma'qul. Muhimi, o'quvchilardagi faollikni rivojlantirish va muammoni hal etish bo'yicha boshqalar kiritgan taklifga xolis baho berish. Bu esa ishlab chiqarishda yuzaga keladigan vaziyatlarni tahlil etish ko'nikmasining takomillashuviga va mustaqil ravishda qaror qabul qila olish qobiliyatini rivojlantirishga imkon yaratadi. Barcha tahlillardan so'ng yakuniy xulosa chiqaradilar.

Xulosa sifatida aytish mumkinki maqsadga yo'naltirilgan muammoli vaziyatlarni yaratishda quyidagilarga e'tibor berish lozim:

1. Muammoli vaziyat o'quvchilarning kasbiy faoliyatiga asoslangan bo'lishi kerak.
2. Muammoli topshiriq o'quvchi o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalar darajasiga mos bo'lishi lozim.
3. Muammoli vaziyat yangi mavzuni tushuntirishdan oldin qo'yilishi kerak. Agar mos muammoli vaziyatni hal etishga o'quvchilar malakasi yetarli bo'lmasa, ularga ayrim amallarni bajarishdagi ish usullarini ko'rsatish, zarur bo'lgan bilimlarni eslatish lozim.
4. Bilim, ko'nikma va malakalar takomillashuv jarayoni bevosita o'qituvchi-pedagogning rahbarligi ostida muammoli vaziyatlarni hal etish yo'li bilan amalga oshiriladi. Muammoli vaziyat yaratish bilan birga, xulosa chiqarishlariga yordam beradigan yo'llovchi savollar berib borishni ham nazarda tutish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Xodjiev M.T., Olimov K.T. Muammoli o'qitish texnologiyasi. Buxoro. «Texnotasvir».- 2007. 25 b.
- 2.Xodiev B.Yu., Gimranova O.B. Sovremennye obrazovatelnye texnologii. Toshkent. 2007. 319s.
- 3.Ashurova S.Yu., Nuridinov B.S., Qurbonova F., Imomov M.P. Ta'lim metodlari va ularni maxsus fanlarni o'qitishda qo'llash imkoniyatlari. // Metodik qo'llanma. – Toshkent, 2014.80 b.

TA'LIMDA INNOVATSION USULLARNI JORIY ETILISHI

M.N.Xolyigitova

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ta'limda innovatsiyalarni joriy etish zamonaviy jamiyatda katta ahamiyat kasb etmoqda, chunki bu jarayon ta'lim tizimini rivojlantirish, samaradorligini oshirish va o'quvchilarga yanada sifatli bilim berish uchun zaruriy vosita hisoblanadi. Ushbu innovatsiyalar ta'lim sifatini yaxshilash, o'qitish metodikasini takomillashtirish, shuningdek, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Texnologik innovatsiyalar, Pedagogik innovatsiyalar, Tashkilotchilik innovatsiyalari.

Innovatsiyalarni joriy etish zarurati: Ta'lim sohasidagi innovatsiyalarni joriy etish zarurati ko'plab omillar bilan bog'liq. Eng avvalo, globallashuv jarayonlari va raqamli transformatsiya ta'lim tizimiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Hozirgi zamonda ta'lim oluvchilarning ehtiyojlari ham sezilarli darajada o'zgarmoqda: ular tezkor, zamonaviy va individual talablarga mos keluvchi bilim olishni xohlamoqda. Shu sababli, an'anaviy ta'lim tizimi bilan bir qatorda, o'quv jarayoniga innovatsion texnologiyalar va usullarni kiritish zaruriyati tug'ilmoqda. Bu innovatsiyalar nafaqat ta'lim mazmuniga, balki ta'lim jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishiga ham ta'sir

qiladi. Buning uchun yangi metodikalar, texnologik vositalar, interfaol ta'lim platformalari va virtual o'quv muhitlari joriy etilishi muhim ahamiyatga ega.[1] Bunday texnologiyalar orqali ta'lim oluvchilar ko'proq individual yondashuvga ega bo'lib, o'z shaxsiy o'quv rejalari asosida bilim olishlari mumkin bo'ladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar uchun ham yangi imkoniyatlar ochiladi: darslar samaradorligi oshadi, axborot vositalaridan foydalanish imkoniyati kengayadi va ta'lim jarayonini boshqarishning yangi yo'llari yaratiladi.[2]

Innovatsiyalar turlari va ularning ta'limga ta'siri. Ta'lim sohasida innovatsiyalar turli yo'nalishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Ularni texnologik, pedagogik va tashkilotchilik innovatsiyalari sifatida guruhlash mumkin.

Texnologik innovatsiyalar: Raqamli texnologiyalar ta'limning barcha bosqichlariga katta o'zgarishlar olib keldi. Masalan, onlayn platformalar, masofaviy ta'lim, elektron darsliklar, sun'iy intellekt asosidagi o'quv dasturlari va virtual laboratoriyalar keng qo'llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar ta'limni yanada qulay va ochiq qiladi, o'quvchilar o'zlariga qulay bo'lgan joy va vaqtda bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, raqamli vositalar o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etish va o'qituvchilarga o'z ishini optimallashtirish imkonini beradi.

Pedagogik innovatsiyalar: O'qitish metodikasida yangi yondashuvlar paydo bo'ldi. Masalan, projekt asosida ta'lim, muammoli ta'lim, interfaol usullar, kreativ va tanqidiy fikrlashga asoslangan darslar bugungi kunda dolzarbdir. Bu metodlar o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi.

Tashkilotchilik innovatsiyalari: Ta'lim jarayonini boshqarish va tashkil qilishda ham innovatsiyalar muhim ahamiyatga ega. Masalan, ta'lim jarayonida boshqaruv tizimlari (Learning Management Systems - LMS) keng qo'llanilmoqda. Bunday tizimlar o'quvchilarning bilim olish jarayonini kuzatish, baholash va individual yondashuvni ta'minlashga imkon beradi. Shuningdek, ta'lim dasturlari va kurslarini moslashtirish, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi kommunikatsiyani yaxshilashda ham muhim vositadir.[3]

Innovatsion yondashuvlarning afzalliklari: Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va yondashuvlarni joriy etishning bir qator afzalliklari mavjud. Birinchidan, bu o'quv jarayonining moslashuvchanligini ta'minlaydi. O'quvchilar turli xil ta'lim platformalaridan foydalanib, mustaqil ravishda bilim olish imkoniga ega bo'ladi. Ikkinchidan, bu jarayonlar o'quvchilar uchun individual yondashuvni ta'minlashda yordam beradi. Har bir o'quvchi o'z qobiliyat va qiziqishlariga ko'ra o'qish jarayonini boshqarishi, dars materiallarini qayta ko'rib chiqishi yoki takroriy o'rganishi mumkin bo'ladi. Uchinchidan, ta'limda innovatsiyalar o'quv jarayonini yanada samarali qiladi. Masalan, elektron testlar, raqamli baholash tizimlari va o'quvchilarning faoliyatini avtomatik kuzatish imkoniyati o'qituvchilar ishini yengillashtiradi. Buning natijasida, o'qituvchilar darslarni yanada qiziqarli va interfaol tarzda olib borish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa o'quvchilarning darslarga qiziqishini oshiradi va ularning bilim olish motivatsiyasini kuchaytiradi. To'rtinchidan, innovatsiyalar ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Masofaviy ta'lim va onlayn platformalar orqali ta'lim olish imkoniyatlari kengayadi, o'quvchilar dunyoning istalgan burchagida bo'lishiga qaramay, yuqori sifatli bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ta'lim tizimining global miqyosda raqobatbardoshligini oshiradi.

Innovatsiyalarni joriy etishda duch kelinadigan muammolar: Innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy etishda bir qancha muammolar va to'siqlar mavjud. Ulardan biri – texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmagani. Masalan, ayrim maktablar va oliy ta'lim muassasalarida internetga ulanish imkoniyatlari cheklangan, zamonaviy texnik vositalar yetarli emas. Shu sababli, bunday muassasalar innovatsion texnologiyalarni joriy etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shuningdek, o'qituvchilarning yangi texnologiyalarni qo'llash bo'yicha ko'nikmalari yetarli darajada rivojlanmagan bo'lishi mumkin. Buning uchun maxsus o'quv dasturlari va treninglar tashkil etilishi lozim. Innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun o'qituvchilar muntazam ravishda o'z malakalarini oshirishlari, yangi texnologiyalar va uslublardan foydalanish bo'yicha bilimlarini kengaytirishlari zarur.[4]

Ta'limda innovatsiyalarni joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Bu jarayon ta'limning samaradorligini oshiradi, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni mustahkamlaydi, o'quv jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Shuningdek, ta'limning global miqyosda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun infratuzilmani rivojlantirish, o'qituvchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish kabi muhim omillarni hisobga olish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Barakayevich, Q. S., & Baxtiyorovna, A. S. (2021). Xalqaro dastur talabalari asosida innovatsion ta'lim muhitini yaratish. Integration of science, education and practice. scientific-methodical journal, 1(02), 132-137.
2. Elmurzaeva, N. K., & Qorayev, S. B. (2021). Pedagogical Requirements for the Organization of the Educational Process in Specialized State Educational Institutions. Psychology and Education Journal, 58(1), 1078-1084.
3. Қораев, С. Б., & Жолдасов, И. С. (2021). Касб-хунар мактаблари фаолиятини амалий машғулотлар самарадорлигини ошириш орқали такомиллаштириш масалалари. Academic research in educational sciences, 2(2).
4. Adbujalilova, S. A., & Koraev, S. B. (2020). Талабалар илмий дунёқарашини шакллантиришда педагогик технологияларнинг ўрни. Academic research in educational sciences, (4)

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MATEMATIKA VA INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TADQIQOTLARNI QO'LLASH

M.Xolyigitova

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

A.Suyarov

Jizzax politexnika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Bugungi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va tadqiqotlarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, matematika va informatika fanlari ta'limida zamonaviy texnologiyalar va tadqiqot usullarini qo'llash o'quvchilarning ilmiy bilimlarini chuqurlashtirish va ularning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolaning maqsadi umumta'lim maktablari va oliy ta'limda matematika va informatika fanlarini innovatsion tadqiqotlar asosida o'qitishning samarali usullari va metodlarini o'rganishdan iboratdir. Shu bilan birga, ushbu tadqiqotlarning ta'lim jarayoniga ta'siri va istiqbollari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Onlayn platformalar, raqamli laboratoriyalar, interaktiv dasturlar, STEM, Muammoli ta'lim, virtual laboratoriyalar, o'yinlashtirish dasturlari, onlayn o'quv resurslari.

Zamonaviy dunyoda matematika va informatika sohalari bo'yicha o'quv dasturlarini yangilash va o'qitish metodikalarini takomillashtirish talab etiladi. Innovatsion tadqiqotlar va texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning mavzuni chuqur tushunishlariga yordam beradi. Masalan: Onlayn platformalar, raqamli laboratoriyalar va interaktiv dasturlar matematika va informatika fanlarini o'qitishda qo'llanilmoqda. GeoGebra, Scratch va Python kabi vositalar orqali o'quvchilar algoritmlar va matematik modellarni yaratib, ko'nikmalarini mustahkamlashlari mumkin. Matematika va informatika fanlarini STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) integratsiyalangan yondashuvi orqali o'qitish o'quvchilarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga yo'naltiradi. Bu esa fanlararo bog'lanishlar orqali o'rganishni chuqurlashtiradi.[1]

Muammoli ta'lim (problem-based learning) usuli orqali o'quvchilar amaliy masalalarni yechishda o'zlarining ijodiy yondashuvlarini namoyon qiladilar. Bu usul matematika va informatika darslarida qo'llanilganda, o'quvchilar turli algoritmlarni ishlab chiqish va murakkab

matematik muammolarni yechish imkoniyatiga ega bo'ladi. Oliy ta'limda matematika va informatika fanlari, nafaqat texnik fanlar balki tabiiy va ijtimoiy fanlar uchun ham asosiy poydevor hisoblanadi. Ushbu fanlar orqali talabalar abstrakt va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar, bu esa ularga kelajakda duch keladigan muammolarni yechishda katta yordam beradi. Ayniqsa, bugungi raqamli davrda informatika o'quvchilarning har bir sohada muvaffaqiyat qozonishlari uchun muhim ahamiyatga ega.[2] Matematika fundamental fan sifatida ko'pgina boshqa fanlar, xususan, muhandislik, iqtisodiyot, fizika va statistik tahlil uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Talabalarning matematik bilimlari ularning muammolarni yechish qobiliyatini oshiradi, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi va analitik yondashuvni shakllantiradi. Informatika esa nafaqat dasturlash va texnik bilimlarni, balki axborot texnologiyalari va sun'iy intellektni o'rganish uchun asosiy vositadir. Bu fan bugungi kundagi barcha sohalarida, xususan, tibbiyot, moliya, fan va ishlab chiqarishda keng qo'llanilmoqda. Shu sababli, informatikani innovatsion tadqiqotlar asosida o'qitish orqali zamonaviy texnologiyalarga asoslangan bilimlarni shakllantirish muhimdir. Oliy ta'limda matematika va informatika fanlarini o'qitishda innovatsion tadqiqotlarni qo'llashning bir nechta samarali usullari mavjud. Bu usullar nafaqat o'quv jarayonini yengillashtiradi, balki talabalarning chuqur bilim olishiga va ularning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga xizmat qiladi.[3]

Matematika va informatika fanlarini interaktiv ta'lim platformalari orqali o'rgatish ko'p foydali jihatlariga ega. Misol uchun, virtual laboratoriyalar, matematika uchun o'yinlashtirish dasturlari, hamda onlayn o'quv resurslari talabalarga nazariyani amaliyot bilan mustahkamlash imkoniyatini beradi. Dasturiy modellashtirish texnologiyalari, xususan, matematik modellar va algoritmlar talabalarga murakkab matematik jarayonlarni tushuntirishda katta yordam beradi.

Innovatsion tadqiqotlar asosida rivojlanayotgan masofaviy o'qitish tizimlari hozirda ta'limni har qanday sharoitda davom ettirish imkonini bermoqda. LMS (Learning Management Systems) kabi tizimlar yordamida talabalar o'z vaqtlarida va qulay joyda darslarni o'rganishlari mumkin. [4] Shu bilan birga, masofaviy o'qitishda foydalangan holda talabalarga turli xil raqamli vositalardan foydalanish imkoniyati yaratiladi. Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili yordamida matematika va informatika fanlarini o'qitishda personalizatsiya qilingan ta'lim imkoniyatlari kengaymoqda. Sun'iy intellekt talabalar qiziqishlari va bilim darajalariga qarab o'quv jarayonini moslashtiradi. Bu esa talabalar uchun individual yondashuv orqali yanada samarali bilim olish imkonini yaratadi. Ma'lumotlar tahlili yordamida esa o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi tahlil qilinadi va ularga mos resurslar tavsiya etiladi. Ta'lim jarayoniga o'yinlashtirish texnikasini kiritish ham katta samaradorlik beradi. Gamifikatsiya usuli talabalarni fanga qiziqtirishning samarali usullaridan biridir. Maxsus matematika yoki informatika o'yinlari yordamida talabalar o'z bilimlarini sinab ko'rishlari va shu orqali bilimlarni yanada chuqurlashtirishlari mumkin. Interaktiv va raqamli vositalar orqali ta'lim jarayoni qiziqarli va jalb qiluvchi bo'lib, o'quvchilar fanlarni o'rganishga ko'proq motivatsiyaga ega bo'ladilar.[5] O'quvchilar innovatsion vositalar orqali ilmiy-texnik bilimlarga ega bo'lib, ularni real hayotdagi muammolarni hal qilishda qo'llashni o'rganadilar.

Tadqiqot asosidagi ta'lim o'quvchilarning kreativ va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, bu esa kelajakdagi kasb tanlashlarida va ilmiy faoliyatlarida foydali bo'ladi.

Umumta'lim maktablarida matematika va informatika fanlarini o'qitishda innovatsion tadqiqotlarni qo'llash o'quvchilarning ta'lim olish samaradorligini oshiradi va ularning fanlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion usullar yordamida ta'lim jarayonini boyitish va uni raqamli asr talablariga moslashtirish dolzarb vazifalardan biridir. Shu sababli, o'qituvchilar innovatsion yondashuvlarni dars jarayoniga kiritib, o'quvchilarning fanlarga bo'lgan ishtiyoqini oshirishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 iyuldagi "Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston

Respublikasi Fanlar Akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi Matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4387-sonli qarori

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 oktyabrdagi PQ-4851-son "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori.

3. Aripov M. va boshqalar. Informatika, informasion texnologiyalar. - T.: 2004.

4. M.Barakaev va b. Zamonaviylashuv sharoitida matematika fanini o'qitish texnologiyalari// O'qituvchilar uchun qo'llanma. - T.: 2017, 131 b.

5. To'xtaboyeva I. G'. "Matematika o'qitish metodikasi" Pedagog's international research journal. b-135-139.

ZAMONAVIY TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.

Xo'jamberdiyeva Sarvinoz Keldiyorovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti assistenti

Annotatsiya. Ma'lumki, o'zgarishlar davrida ta'lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etadi. Ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllantiriladi.

Shuni inobatga olgan holda umumta'lim maktablari va maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yosh avlodning har tomonlama puxta bilim olishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratishga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi keyingi yillarda rivojlanish va taraqqiyot yo'li demokratik, insonparvar va huquqiy jamiyatni barpo etishdan iboratligi e'tirof etilib, «ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish» davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri deya belgilandi. Asosiy e'tibor yuksak ma'naviy va axloqiy talabalarga javob beruvchi, yuqori malakali kadrlarni tayyorlashga qaratildi.

Respublikada ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy mazmun hamda yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va bir qancha meyoriy hujjatlarda belgilab berilgan.

Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanib integrativ dars jarayonini tashkil etish, ta'lim samaradorligini yana oshirish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, zamonaviy texnologiya innovatsiya, integratsiya, dars, sinf, tendensiya.

Ta'limni tashkil etishning turlicha shakllari mavjud bo'lib, bularga: dars, ma'ruza, seminar, konferensiya, amaliy laboratoriya, fakultativ mashg'ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti, to'garak mashg'ulotlari, kurs loyihalari ba boshqalar kiradi.

Ta'limni tashkil etish shakllari deganda aniq muddatda tartibda o'qituvchining o'quvchilar bilan olib boradigan mashg'ulot turlarini tushunamiz. Hozirgi kunda , umumta'lim maktablarida ta'limni sinf-dars shaklida olib borish keng tarqalgan.

Sinf-deganda, yoshi va bilim darajasi bir xil bo'lgan o'quvchilar guruhi tushuniladi.

Dars- aniq maqsadni ko'zlab belgilangan vaqtda bir xil yoshdagi o'quvchilar bilan o'qituvchi rahbarligida olib boriladigan mashg'ulotdir.

Darsning maqsadi, mazmuni, hajmi davlat ta'lim standartlari bilan belgilanadi.

Har bir dars quyidagi uchta asosiy maqsadga erishishga yo'naltiriladi: o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish. Ana shularni hisobga olib darsga didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi talablar qo'yiladi. Didaktik (yoki ta'lim) talablarga har bir darsning ta'lim vazifalarini aniq belgilash, darsni axborotlar bilan boyitish, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish bilan mazmunini optimallashtirish, idrok etish eng yangi texnologiyalarini kiritish, turli xildagi shakli, metodlari va ko'rinishlaridan mos ravishda foydalanish, dars tuzilishini shakllantirishga ijodiy yondashish, jamoaviy faoliyat usullari bilan birga o'quvchilar mustaqil faoliyatlarini turli shakllardan birga

foydalanish, operativ qayta aloqani ta'minlash, amaliy nazorat va boshqaruvni amalga oshirish, va darsni mahorat bilan o'tkazishni ta'minlash kabilar kiradi. Darsga nisbatan qo'yiladigan tarbiyaviy talablar o'quv materialining tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash, darsdagi faoliyat, aniq erishilishi mumkin bo'lgan tarbiyaviy maqsadlarni shakllantirish va qo'yish, faqat o'quv ishlari maqsadlari va mazmunidan tabiiy ravishda kelib chiqadigan tarbiyaviy masalalarni belgilash, o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, hayotiy muhim sifatlar (tirishqoqlik, tartiblilik, intizomlilik, mustaqillik, ish bajarishga qobiliyatlilik, e'tiborlilik, halollik va boshqalar)ni shakllantirish, o'quvchilarga diqqat-e'tiborli munosabatda bo'lib, pedagogik odob talablariga amal qilish, o'quvchilar bilan hamkorlik va ularning muvaffaqiyat qozonishlaridan manfaatdor bo'lishdan iborat. Barcha darslarda doim amalga oshirilib boriladigan rivojlantiruvchi talablarga o'quvchilarda o'quv-o'rganish faoliyati, ijobiy sifatleri, qiziqish, ijodiy tashabbuskorlik va faollik, shakllantirish hamda rivojlantirish, o'quvchilarning idrok etish imkoniyatlari darajasini o'rganish, hisobga olish, rivojlanishidagi yangi o'zgarishlarni rag'batlantirish, o'quvchilarning intellektual, emotsional, ijtimoiy rivojlanishlaridagi o'sishlarini oldindan ko'ra bilish, boshlanayotgan o'zgarishlarni hisobga olish asosida o'quv mashg'ulotlarini operativ qayta qurish kabilar kiradi.

Dars rivojlanishining asosiy tendensiyalari darsga bo'lgan talablarda o'zining aniq ifodasini topadi.

Zamonaviy darslar quyidagi talablarga javob bera olishi lozim:

- har bir sinfdagi o'quvchilarning yoshi bilim darajasi bir xil bo'lishi lozim;
- dars qat'iy jadval bo'yicha belgilangan aniq muddatda olib borilishi kerak;
- fanning ilg'or yutuqlari, pedagogik texnologiyalardan foydalanib, darsni o'quv-tarbiyaviy jarayon qonuniyatlari asosida tashkil etish;
- o'quvchilarning qiziqishlari, layoqati va talablarini hisobga olish asosida ular tomonidan bilimlarning puxta o'zlashtirilishi uchun zarur sharoitlarni yaratish;
- o'quvchilar anglab yetadigan fanlararo bog'liqliklarni o'rnatish;
- ilgari o'rganilgan bilim va malakalari, shuningdek, o'quvchilarning rivojlanish darajasiga tayanish;
- dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'zaro faol munosabatda bo'lishi kerak;
- darsning mazmuni va xarakteriga qarab xalqimizning boy ma'naviy merosidan, ma'naviy qadriyatlaridan samarali foydalanish;
- shaxsning har tomonlama rivojlantirishni motivatsiyalash va faollashtirish;
- o'quv-tarbiyaviy faoliyat barcha bosqichlarining mantiqiyligi va emotsionalligi;
- pedagogik vositalardan samarali foydalanish;
- zarur bilim, ko'nikma va malakalar, fikrlash va faoliyat ratsional usullarini shakllantirish;
- o'tilayotgan mavzuning mazmuniga bog'liq holda yurtimizdagi o'zgarishlardan o'quvchilarni xabardor qilish;
- mavjud bilimlarni doimo boyitib borish ehtiyojini yuzaga keltirish;
- har bir darsni puxta loyihalashtirish, rejalashtirish, tashxis va taxmin qilish.

Darsda har bir o'quvchi xususiyatlarini hisobga olish, barcha o'quvchilarning mashg'ulot jarayonida o'rganilayotgan fan asoslarini egallab olishlari, ularning idrok etish qobiliyatlari va ma'naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash hamda rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi. Dars ta'limning boshqa shakllaridan farq qiluvchi o'ziga xos belgilarga ega, chunonchi: o'quvchilarning doimiy guruhi, o'quvchilar faoliyatiga ularning har biri xususiyatlarini hisobga olish bilan rahbarlik qilish, o'rganilayotgan fan asoslarini bevosita darsda egallab olish (bu belgilari darsning faqat mazmunini emas, balki o'z xususiyatini ham aks ettiradi). Darsning tuzilishi oddiy va ancha murakkab bo'lishi mumkin. Bu o'quv materialining mazmuni, darsning didaktik maqsadi, o'quvchilar va jamoa sifatida sinfning xususiyatlariga bog'liq.

Dars bilim, ko'nikma va malakalar bilan o'quvchilarni qurollantirishda asosiy rol o'ynaydi. Sh sababli o'quv mashg'ulotlariga ajratilgan vaqtning asosiy qismi dars o'tish uchun sarflanadi. Zamonaviy didaktikada darsning quyidagi turlari ajratib ko'rsatilgan:

- aralash;
- yangi bilimlarni bayon qilish darsi;

- bilimlarini mustahkamlash va takrorlash darslari;
- o'rganilganlarni umumlashtirish va tizimlashtirish asosiy maqsadiga ega darslar;
- malaka va ko'nikmalarni ishlab chiqish va mustahkamlash darslari;
- o'rganish darsi;
- bilimlarni tekshirish;
- o'z tuzilishi bo'yicha oddiy bo'lgan, ya'ni bitta asosiy didaktik maqsadga ega bo'lgan dars turlari (o'rta va katta sinflarda qo'llash uchun mos keladi).
- dars turlari uyg'unlashgan darslar. (3-rasm)

Dars – ta'lim shakli. Zamonaviy maktabda dars asosiy hisoblanadi. Har biri uchun ma'lum vaqt ajratiladi, bu maktab nizomi bilan tartibga solinadi. Mashg'ulotlar davomida o'qituvchi turli xil talabalar faoliyatini boshqarish, nazorat qilish, to'g'ri yo'nalishda, yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Ushbu maqsadga erishish uchun davlat ta'lim standartidagi dars turi, shuningdek unda qo'llaniladigan usul va vositalar har xil bo'lishi mumkin. Darsning tuzilishi qanday bo'lishi kerak Har kuni darslarga tayyorgarlik ko'rayotganda, o'qituvchi ularni o'tkazish shaklini belgilaydigan talablarga tayanishi kerak. Ular quyidagi qoidalarga javob beradigan aniq tuzilishga ega bo'lishi kerak: Darsning batafsil rejasini tuzishdan oldin, o'qituvchi barcha didaktik vazifalarni, ta'limni sinchkovlik bilan va to'g'ri aniqlashi, shuningdek, o'quvchilari bilan erishmoqchi bo'lgan maqsadlarni belgilashi kerak. Sinflarning turini tanlash muhim, chunki ularning tuzilishi ham shunga bog'liq bo'ladi. Darsning individual bosqichlari o'zaro bog'liq bo'lishi kerak, biri ikkinchisidan kelib chiqadi. Darsda beriladigan ma'lumotni o'quvchilar ilgari olgan yoki kelajakda faqat o'zlashtiradigan ma'lumot bilan bog'lash kerak. Yangi materialni o'zlashtirishda katta samaradorlik uchun bolalarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitish usullari va vositalarini sinchkovlik bilan tanlash kerak. Faqat puxta tayyorlangan dars zamonaviy maktab o'quvchilari uchun haqiqiy bilim va foydali bilimlar xazinasiga aylanishi mumkin.

Darsni tayyorlash, tashkil etish va mazmuniga qo'yiladigan talablar zamonaviy o'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rayotganda quyidagi fikrlarni e'tibordan chetda qoldirmasligi kerak. Darsdagi har bir o'quvchining salomatligi avvalo muhim.. Har bir dars ushbu mavzu bo'yicha darslar tizimining bir qismi bo'lishi kerak. Materialni yanada samarali o'zlashtirish uchun darsda tarqatma materiallar bo'lishi kerak, quruq tushuntirish hech qanday natija bermaydi. Bitta mavzuni o'rganayotganda turli xil faoliyat turlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Darsda o'qituvchi oddiy ma'ruzachi emas, balki bilim olamiga o'ziga xos rahbar bo'lishi kerak. O'quvchilar mustaqil ravishda bilim olishlari uchun shunday sharoitlarni yaratish kerak. Ta'lim jarayonida ta'lim lahzalari bo'lishi kerak, lekin tahrir shaklida emas, balki yopiq shaklda: vaziyatlar, hayotiy voqealar misolida, ma'lum ma'lumotlarni taqdim etish orqali. Ayniqsa, agar u boshlang'ich maktab bo'lsa, bu holda Davlat Ta'lim Standartidagi darslar maxsus tayyorgarlik va ma'lumotni tanlashni talab qiladi. Sinfdagi o'qituvchi bolalarning jamoada ishlash qobiliyatini shakllantirishi, o'z nuqtai nazarini himoya qilishi va mag'lubiyatni hurmat bilan qabul qilishi kerak. Har bir dars turi o'ziga xos tuzilishga ega, bu o'zaro bog'liq bo'lgan turli bosqichlarning to'plamini anglatadi. Keling, ulardan ba'zilarini ko'rib chiqaylik. Yangi bilimlarni berish Davlat Ta'lim Standartiga muvofiq darslar turlarining tarkibi odatda o'xshash bosqichlarga ega, ammo dars turiga qarab uning o'ziga xos xususiyatlari ham mavjud. Agar ko'p vaqt yangi materialni o'zlashtirishga bag'ishlangan bo'lsa, unda quyidagi bosqichlar ajratiladi. Har bir sinf uchun majburiydir. O'qituvchi darsning darsga tayyorligini tekshiradi. Ikkinchi bosqichda maqsad va asosiy vazifalar belgilanadi va o'quvchilarni darsda faol ishlashga undaydi. Mavjud bilimlarni yangilaydi. O'qituvchi bolalar uning ularga tushuntirishga harakat qilayotgan narsalarini qanchalik to'liq va aniq tushunganligini tekshirib ko'rgach, yangi bilimlarni birlamchi o'zlashtirish. Talabalar uchun material qanchalik aniq ekanligini vaqtincha tekshirish. Materialni mahkamlashning birinchi bosqichi. Uy vazifasi topshirig'i va uni qanday bajarish haqida batafsil ko'rsatmalar, masalan, nimani yodlash kerak, kirish rejasida nimani o'rganish kerak, yozma ravishda qanday vazifalarni bajarish kerak va hokazo. Bu yerda o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda individual topshiriqlarga e'tibor qaratiladi. Darsni yakunlash yoki aks ettirish. Ushbu bosqichlarni darsni yangi ta'lim

standartlariga muvofiq ravishda olib borish tavsiya etiladi. Aralash dars tarkibi Davlat Ta'lim Standartiga muvofiq darslarning ushbu turi quyidagi bosqichlarga ega. 1-2 daqiqadan oshmasligi kerak bo'lgan tashkiliy qism. Maqsad va vazifalarni belgilash, shuningdek bolalarni faol ishlashga undash. Bilimni yangilash, ya'ni uy vazifasini tekshirish. Yangi materialni birlamchi tushuntirish, bu yerda asosiy rol o'qituvchiga tegishli, ayniqsa agar bu matematik darsi bo'lsa, masalan, boshlang'ich sinflarda. Yangi materialni tushunishni sinab ko'rish. Ushbu bosqichda turli xil murakkablikdagi vazifalar hal qilinadi, agar material talab qilsa, tajribalar o'tkaziladi. Nazorat o'quvchilarning ushbu materialni qanchalik yaxshi tushunganliklarini aniqlash uchun amalga oshiriladi. Ko'pincha o'qituvchilar ochiq dars o'tish uchun ularni saqlab qolishadi. Shunga qaramay, biz o'qish qiziqarli emas, ammo jiddiy ish ekanligini unutmasligimiz kerak. Zamonaviy dars samaradorligining mezonlari zamonaviy jamiyat ta'limga katta talab qo'yadi, chunki bitiruvchilarning kelajakdagi hayoti, bizning qiyin paytlarda hayotga moslashishi va o'z o'rnini topishi maktabda olgan bilimlariga bog'liq bo'ladi. Maktab o'quvchilari uchun muvaffaqiyat sharoitini yaratish juda muhimdir, ayniqsa sust o'quvchilar uchun. Darsdagi asosiy faoliyat, berilgan savollarga javob topish bo'yicha mustaqil ish bo'lishi kerak. An'anaviy darsda maqsadlar va o'quv vazifalariga erishish uchun o'qituvchining o'zi tegishli o'quv vositalarini tanlaydi va zamonaviy darsda eng samarali vositalarni birgalikda tanlash amalga oshiriladi. O'qituvchi an'anaviy mashg'ulotda barcha tadbirlarni to'liq tashkil qiladi va tartibga soladi va o'quv standartlari talabalar uchun ularning imkoniyatlariga qarab turlicha bo'lgan taqdirda ma'qullanadi. Zamonaviy darsda o'quvchilar shaxsan muhim natijaga erishishlari muhim, oldingi o'rinlarda ichki ijobiy o'zgarishlar bo'ladi va an'anaviy darsda o'qituvchining o'zi sinfni o'zi uchun mo'ljallangan natijaga olib boradi.

Ko'p yillik ish davomida tajribali o'qituvchilar o'zlarining kasbiy faoliyatlarida yordam beradigan ba'zi usullarni ishlab chiqishgan va yosh mutaxassislariga darsni iloji boricha samarali qilish uchun tavsiyalar: Darsni rejalashtirayotganda, dars davomida ko'zda tutilishi kerak bo'lgan maqsadlarni diqqat bilan ko'rib chiqish kerak. Har bir bosqich maqsadlardan boshlanib, xulosa bilan yakunlanishi kerak. Maksimal zichlikka faqat tabaqalashtirish va o'qishga individual yondashish orqali erishish mumkin. Umumiy ta'lim qobiliyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirishga katta e'tibor berish kerak. Boshlang'ich maktabda o'qish darsini o'tkazar ekan, Davlat Ta'lim Standarti ma'lumot olish uchun mumkin bo'lgan maksimal kanallarga tayanib, matnlar bilan chuqur ishlashni tavsiya qiladi. Agar bola matnni tushunmasa, yaxshi o'qimasa, o'rta maktabda unga qiyin bo'ladi. Bolalarni matnga savollar berishga o'rgatish kerak. Zamonaviy o'qituvchi sinfda yagona ma'ruzachi bo'lmasligi kerak, bolalarni iloji boricha ko'proq maslahatchilar, yordamchilar, mutaxassislarni jalb qilish kerak. Oldindan berilishi kerak bo'lgan ijodiy topshiriqlarni mashq qilish kerak. Sinfda ishning turli shakllaridan samarali foydalaning: individual, juftlik, guruh. Darsga tayyorgarlik ko'rayotganda, o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda, tabaqalashtirilgan uy vazifalari haqida o'ylash kerak. Haqiqiy o'qituvchi guruh rahbari emas, balki jamoaning a'zosi bo'lishi kerak. Sinflar davomida o'qituvchi o'quvchilarning sog'lig'ini saqlashni ta'minlashi kerak, chunki bu dinamik pauzalar o'tkaziladi, ba'zi ish turlari uchun sinfda turishga yoki yurishga ruxsat beriladi. O'quvchilarga nafaqat kerakli bilimlarni berish, balki ularga qiyin vaziyatlardan chiqish yo'lini topish, o'z fikrini himoya qilish, qiyinchiliklarga berilmaslik kabi zamonaviy darsni o'tkazish uchun o'quvchilaringizni butun qalbingiz bilan sevishingiz va o'zingizni butun ishingizga bag'ishlashingiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xodjaye B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik – T.: SANO-STANDART, 2017.
2. Xodjaye B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. Darslik. – T.: IQTISODIYOT DUNYOSI, 2018.
3. Ro'ziyeva D.I., Tolipov O.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: INNOVATSIYA-ZIYO, 2019.
4. Mutalipova M.J., Xodjaye B.X. Qiyosiy pedagogika. Darslik. – T.: TDPU, 2015.

TA'LIM JARAYONINI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILG'OR XORIJIY TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH

Xo'jamberdiyeva Sarvinoz Keldiyorovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti assistenti

Annotatsiya. O'sib kelayotgan yosh avlod va ularning kelajakda qanday ta'lim-tarbiya olishlari, ilmga nechog'lik chanqoqligi, kasb-hunar egallashlariga qarab, Respublikamiz kelajagini tasavvur qilsa bo'ladi. Yoshlar farovon hayotimiz mezonidir. Xuddi shu ma'noda yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga jiddiy e'tibor bermog'imiz lozim. Yoshlar ta'lim-tarbiyasi har bir ota-onaning, o'qituvchi-tarbiyachining Vatan oldidagi muqaddas burchidir. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'lim davlatimiz ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustivor deb e'lon qilinishi pedagogika fani zimmasiga juda katta mas'uliyatli ulug'vor vazifalarni yukladi. Juda boy ilmiy, ma'naviy, madaniy, diniy merosimizni qayta tiklash ularni zamon ruhi talabi bilan uyg'unlashtirib faqat shaxsiy, milliy manfaat kasb etib qolmasdan umumjahon ma'naviy, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ulkan hissa bo'lib qo'shilmqda. Ushbu maqolada hozirgi davrning dolzarb masalalaridan biri jamiyatimizda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan chora tadbirlar yo'lida foydalanadigan xorij tajribalaridan namunalar olgan holda ta'lim-tarbiya samaradorligini yanada oshirish haqida keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, innovatsiya integratsiya, ta'lim-tarbiya, xorijiy tajriba, me'yoriy hujjatlar.

Pedagogning tadqiqot faoliyati ko'nikmalarini shakllantirishda ilg'or xorijiy pedagogik tajribalarning ahamiyati Ilg'or xorijiy pedagogik tajriba o'qituvchilar tomonidan amaliy ish jarayonida egallangan bilim, malaka, ko'nikmalar asosida aniqlanib, pedagogik mahorat, pedagogika fani taraqqiyotining asosiy manbaalaridan biri sifatida talqin qilinadi. Ta'lim oluvchilar ta'lim-tarbiyasida yangi imkoniyatlar ochadigan, ta'lim-tarbiyaviy ishni shakllantirishda yangi shakl, uslub va usullardan foydalangan holda ijodiy natijaga erishadigan tajribani ilg'or ish tajribasi deb atash mumkin. Pedagogikaga oid adabiyotlarda 40 ga yaqin «Ilg'or pedagogik tajriba» tushunchalari mavjud. Bu tushunchalarning hammasi pedagogik jarayonni maqsadga yo'naltiruvchi, yuqori ko'rsatgichlarga erishishga ta'sir ko'rsatuvchi bir vosita sifatida talqin qilinadi.

Ilg'or xorijiy pedagogik tajribaga uch xil asosiy yondashuv mavjud. Ular: namuna sifatida boshqa pedagoglar ishlariga nisbatan yaxshi natija ko'rsatuvchi pedagogning o'z ish tajribalariga yondashish; ilmiy tekshirish va tajriba-sinov ishlarini hayotga tadbqiq eta oladigan, yaxshi natijalarga erishadigan faoliyatlariga yondashish; yangi, noyob bilimlar yaratuvchi ijodiy izlanuvchi ijodkor pedagoglarga yondashish.

Ilg'or ish tajribalarni izlash, o'rganish, umumlashtirish, amaliyotga tadbqiq etish va ommalashtirish – bularning hammasi o'qituvchining asosiy ish jarayonlari bosqichlaridir. Bu bosqichlar quyidagilardir: Birinchi bosqich. Bu bosqichda pedagogik jarayon kuzatiladi. Kuzatish davrida o'qituvchilarning ilg'or ish tajribalari, alohida pedagoglarning yaxshi ishlari aniqlanadi. Ikkinchi bosqich. Bu bosqichda to'plangan tajribalarni umumlashtirish lozim.

O'qituvchi-pedagogga bor dalillarni tahlil qilishga, ikkinchi darajali narsalardan asosiysini tanlashga yordam beradi. Bunda tajribaning nazariy asoslanishi katta ahamiyatga ega. Mantiqiy usullardan to'g'ri foydalana bilish to'g'ri natija chiqarishga yordam beradi. Uchinchi bosqich. Bu bosqichda ilg'or ish tajribalarini amaliyotga tadbqiq etish va ommalashtirishdir. Birgina ta'lim muassasasi o'z o'qituvchilarining ilg'or ish tajribalarini izlashi, topishi, o'rganishi, umumlashtirishi va ommalashtirishi yoki boshqa o'qituvchilarning ilg'or ish tajribalarini shu muassasa hayotiga tadbqiq etishi mumkin. Amaliyotda qo'llash uchun tanlangan ilg'or ish tajribalari tanlashda quyidagi mezonlarga ahamiyat berish lozim. Uning

- dolzarbligi;
- dasturamalliligi;
- qo'llash uchun shart-sharoitning yaratilganligi;
- tajribaning yaxshi natijaga olib kelishi;

-erishilgan natijaning turg'unligi.

Bu ilg'or ish tajribasini muassasa hayotiga tadbqiq etish jarayonini kuzatish, qo'yilgan maqsadga erishish sharoitlarini ko'zda tutgani holda eng qulay yo'llarni va vositalarni izlash yo'lida izohlar kiritish lozim. Foydalanilayotgan usullar, uslublarni ko'p marta takrorlash, uning natijalarini inobatga olish, ularni doimiy tahlil etib borish darkor. Olingan natijalar asosida kelgusi ishni shakllantirish maqsadida kerakli xulosalar chiqariladi. Boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan ilg'or ish tajribalarni tadbqiq etish jarayonida yangi pedagogik tajriba yanada shakllanadi.

Metodistning kuzatishlari maxsus daftarida foto yozuv, tanlab yozish va shu kabilar tarzida qayd ztiladi, videokassetalarga, fotosuratlariga olinadi. Bunda quyidagi jihatlariga e'tibor berish tavsiya etiladi:

1. O'qituvchi ishining rejaga ko'ra mazmuni.

2. Ishdagi ijobiy natijalarga qanday erishiladi (tadbirlarni o'tkazish uchun material tanlash, moddiy muhitii uyushtirish, mazkur masalaga doir metodik adabiyotni o'rganish, ishni rejalashtirishdagi aniqlik, ta'lim oluvchilar imkoniyatlari va «ular rivojlanishining eng yaqin zonasini o'rganish»;

- ta'lim oluvchilar bilan ishlashning eng samarali metod va usullarini tanlash; tarbiyaviy ish barcha jihatlarining o'zaro aloqasi;

- mazkur masala bo'yicha o'qituvchining ish tizimi;

- ta'lim oluvchilar bilan ishni tashkil qilish shakllarining xilma-xilligi va xokazo),

3. O'qituvchiga kuzatishlar yakunlari yuzasidan chiqarilgan xulosalar asosida ishni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar. Individual suhbatlar o'qituvchining metodik adabiyotni va undagi masalalardan xabardorligini, pedagogika va metodikaning biror bo'limiga qiziqishini aniqlash imkonini boradi, chunki aynan mana shu qiziqish ko'p jihatdan ta'lim oluvchilar bilan olib borilayotgan ishlar darajasini aniqlaydi va eng yaxshi tajribani umumlashtirish imkonini beradi. Suhbatlar ham o'qituvchilar ishidagi kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etishda yordam beradi.

Ta'lim oluvchilar bilan suhbatlashish qiziqarli material beradi. Ular egallangan bilimlarni tushunishi, ularni hayotda qo'llash ko'nikmasini, ta'lim oluvchilarning axloqiy rivojlanganlik darajalarini, burch hissini, do'stlik, rostgo'ylik va haqqoniylikni tushunishni, ta'lim oluvchilar xatti-harakatlari va qiziqishlari motivlarining axlokiy yo'nalganligi va hokazolarni aniqlash imkonini beradi.

O'qituvchilar ish tajribasini o'rganishda pedagogik hujjatlar: rejalar, konspektlar, kundaliklarni tekshirish va o'rganishning ham ahamiyati kam emas, Bu quyidagilarni: mazkur bo'lim bo'yicha o'quv dastur butun o'rganish davrida o'tilgan-o'tilmaganligini, darslar turlarining qanchalik xilma-xilligini, ularning bilim, malaka va ko'nikmalarining tayanch dasturiga talablariga muvofiqligini, ta'lim oluvchilarning darsdan tashqari faoliyatlari mazmunliligi, darsni faoliyatning boshqa turlari bilan o'zaro aloqasi kuzatiladi hamda ishlarni xisobga olish yangi vazifalarni belgilashda qanchalik yordam berishini aniqlash imkonini beradi. Uslubchi tahlil qilinayotgan jarayonni ta'lim oluvchilar bilan olib boriladigan ta'lim- tarbiyaviy ishdan ajratish mumkin emasligini unutmasligi kerak. O'qituvchining mahoratini to'liqroq baholash uchun faqat ma'lum bo'lim bo'yicha darslarni ko'rish yoki faoliyatning bir turini kuzatish bilan cheklanish kifoya qilmaydi. Ko'rishda o'qituvchi pedagogik faoliyatining turli jihatlarini qamrab olish o'rinlidir. Bir kun davomida kun tartibidagi jarayonlarni kuzatish o'qituvchilarning ishini rivojlanishida, ishning turli shakl va metodlarini dialektik o'zaro aloqa-da hamda o'zaro bog'liqlikda ko'rish imkonini beradi. Ammo bu uzoq vaqt davomida o'qituvchi ishining ayrim tomonlarini tahlil qilishni istisno etmaydi. Masalan, birinchi ko'ruv o'qituvchining ertalabki vaqt bo'lagidagi ishini kuzatishga bag'ishlanishi mumkin. Ikkinchi bor darslarning tashkil etilishini ko'rish mumkin. Uchinchi o'qituvchining darsdan tashqari vaqtidagi ishini o'rganishga bag'ishlanishi mumkin.

O'qituvchining kunning ikkinchi yarmidagi ishini maxsus o'rganishni tashkil etish mumkin. Ta'lim oluvchilar samarali faoliyatlarining tahlili ayniqsa, boy material berishi mumkin. U o'qituvchi pedagogik mahoratining darajasini, ta'lim oluvchilarga ta'lim berishdagi yutuqlarini, ta'lim-tarbiyaviy ishlar metod va usullarining samaradorligini, uning muntazamliligini aniqlashga

yordam beradi. Ta'lim oluvchilarning ishlari qat'iy tartibda to'planadi va batartib qilib rasmiylashtiriladi. Darslar mavzusi, dastur mazmuni mazmuni, ta'lim oluvchining familiyasi va ismi, ish bajarilgan sana qayd etiladi. Shunday qilib, eng yaxshi pedagogik tajribani umumlashtirish uni oldindan mufassal va har tomonlama o'rganishning yuqorida aytib o'tilgan barcha metodlarining majmuidan foydalanishgina uni obyektiv baholash va eng yaxshi tajriba sifatida tavsiya etish imkonini beradi. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish predmeti ayrim o'qituvchilarning ish metod va usullari ham, ta'lim oluvchilar muassasalari butun pedagogik jamoasining ish tajribasi ham bo'lishi mumkin. Eng yaxshi o'qituvchilarning tajribasi pedagogik xodimlar keng doirasining mulkiga aylanishi uchun uni mufassal o'rganish, puxta taxlil qilish va amaliyotda sinab ko'rish kerak bo'ladi. Metodistning eng yaxshi pedagogik tajribani umumlashtirish bo'yicha ishi aytib o'tilgan talablarni ta'minlashdan iboratdir. O'qituvchilarning eng yaxshi tajribasi hujjat materiallarida ham berilishi mumkin: dars va boshqa kun tartibidagi faoliyat konspektlarida, ishning istiqbol (yillik) va kalendar rejalarida (2-3 haftaga), o'qituvchilarning kundaliklarida, turli metodikalar bo'yicha darslarning videokasseta yozuvlarida, ochiq darslar va kun tartibi muhokamasining bayonnomalarida, bayramlar ertaliklari, tematik kechalar va ta'lim oluvchilar uchun konsertlar dasturlarida, qo'llanmalar namunalarida, ta'lim oluvchilarning eng yaxshi applikasiya, konstruksiyalash ishlaridagi foto suratlar tarzida berilishi mumkin.

Turli sharoit va yil fasllaridagi ta'lim oluvchilar faoliyatining foto suratlari katta qiziqishga loyiq. To'plangan materiallar pedagogik yig'ilishlar, pedagogik o'qishlar, ilmiy-amaliy konferensiyalardagi axborot va doklادلarning mazmuni hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, Pedagogikada rivojlanish va tarbiyaning o'zaro bog'liqligi muhim muammolardan bo'lib, u ko'p munozaralarga sabab bo'ladi. Shaxsning rivojlanishi qiyin, murakkab jarayon, u ko'plab ichki va tashqi ta'sirlar va omillar orqali ro'yobga chiqadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.R.A.Mavlonova, B.Normurodova Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent "Fan" 2008 y.
- 2.S.Nishonova, M.Imomova, R.Xasanov. Pedagogika tarixi. Darslik T.: O'qituvchi 1996-yil
3. M.Ochilov. Muallim qalb me'mori. O'quv qo'llanma T.:O'qituvchi. 2004-yil
4. N.Egamberdieva, Ijtimoiy pedagogika. Darslik. Alisher Navoiy nomidagi O'zMKNT.: 2009-yil.
5. <http://Ziynet.uz>

SITUATIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Xodjayeva Munisa Utkur qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika

Universitetining 1- kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada situativ ta'lim texnologiyalari tushunchasi va uni ta'lim jarayonida qo'llanilishi innovatsion yondashuv sifatida ko'rib chiqilgan. Maqolada o'quvchilarni real yoki modellashtirilgan vaziyatlar orqali jalb qilishning muhimligi ta'kidlanib, muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Situativ ta'lim texnologiyaning asosiy tamoyillari, masalan, real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, muammoni hal qilish va reflektiv muhokama, tahlil qilingan. Maqolada til o'rgatish va kasbiy ta'lim kabi turli sohalarida situativ ta'lim texnologiyaning samaradorligi muhokama qilinib, bu texnologiyalar nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni qanday yaxshilashi ko'rsatilgan. Xulosa sifatida situativ ta'lim texnologiyalari ta'lim natijalarini oshirish va o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yaxshiroq tayyorlashda muhim o'rin tutishi qayd etilgan.

Kalit so'zlar: situativ ta'lim texnologiyalari, ta'lim, real vaziyatlar, muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash, qaror qabul qilish, refleksiya, til o'rgatish, kasbiy ta'lim, amaliy ko'nikmalar.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirish va o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. An'anaviy ta'lim usullari ko'pincha nazariy bilimlarni yetarlicha singdira olmasligi, amaliyotga joriy qilishda qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, situativ ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning bilimini mustahkamlash va real muammolarni hal etishga tayyorlashda dolzarb va samarali metod sifatida ko'rib chiqiladi.

Situativ ta'lim texnologiyalari pedagogika va psixologiyaning birlashgan konsepsiyasidan kelib chiqadi. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarga mavhum bilimlarni amaliy muammolar yordamida o'zlashtirishga imkon beradi. O'quvchilar ma'lum vaziyatlarda qaror qabul qilish, jamoaviy muhokamalar va amaliy topshiriqlarni bajarish orqali o'quv jarayoniga faol jalb etiladi. Bu metod o'quvchilardan nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Situativ ta'lim texnologiyalarining asosiy tamoyillari real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, muammoni yechish va qaror qabul qilish, shuningdek, refleksiya va muhokamaga asoslanadi. Talabalar hayotiy vaziyatlarga o'xshash muhitda o'qitilib, kasbiy yoki ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar. O'quvchilar turli murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasini o'zlashtirib, bu jarayonda o'z fikrlash doirasini kengaytiradilar. Refleksiya orqali ular o'z tajribalarini tahlil qilish va bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Situativ ta'lim texnologiyalari ko'plab sohalarida muvaffaqiyatli qo'llaniladi. Chet tillarni o'qitishda situativ metodlar, masalan, ro'yxatdagi dialoglar va sahnalashtirilgan rolli o'yinlar, til o'rganishni faollashtiradi. Talabalar real vaziyatlarni tasavvur qilib, tilni amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa til ko'nikmalarini yanada mustahkamlaydi. Kasbiy ta'limda, xususan, tibbiyot, iqtisodiyot va huquqshunoslik sohalarida situativ ta'lim texnologiyalari yordamida kasbiy vaziyatlarni model qilish orqali o'quvchilarning amaliy ko'nikmalari rivojlanadi. O'quvchilar real vaziyatlarda muammolarni hal qilish tajribasini orttiradilar, bu esa ularga kelajakda o'z kasbiga yaxshiroq tayyorlanish imkonini beradi.

Bundan tashqari, situativ ta'lim texnologiyalarining samaradorligi nafaqat o'quvchilarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishda, balki ularning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida talabalar o'zaro hamkorlik qilishni, jamoaviy faoliyatda ishtirok etishni o'rganadilar. Bu o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini va jamoaviy muloqot ko'nikmalarini kuchaytiradi.

Shunday qilib, situativ ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonini yanada samarali va amaliy qilish imkonini beradi. O'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va real hayotiy sharoitlarga tayyorlanishiga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar ta'lim muassasalari tomonidan keng qo'llanilishi ta'lim sifati va o'quvchilarning amaliy bilim darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. Situativ ta'lim texnologiyalari zamonaviy ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirish uchun muhim metod hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarni real yoki o'xshash vaziyatlarga duchor qilib, ularni muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilishga undaydi. Situativ ta'lim texnologiyalarining asosiy tamoyillari real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va refleksiya orqali bilimlarni mustahkamlashdir. Bu jarayonlar o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlaydi, balki ularni real sharoitlarda tez va aniq qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

Til o'rgatish jarayonida situativ ta'lim texnologiyalari orqali ro'yxatdagi dialoglar, sahnalashtirilgan rolli o'yinlar va muammoga asoslangan topshiriqlar orqali o'quvchilarni faol jalb qilish mumkin. Natijada, til ko'nikmalari yaxshilanadi va o'quvchilar tilni amaliy muhitda qo'llash tajribasini oladilar. Shuningdek, kasbiy ta'limda situativ ta'lim texnologiyalari orqali talabalar real kasbiy vaziyatlarni sinab ko'rish va kasbiy muammolarni hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu yondashuvlarning amaliy bilim va tajribasini oshiradi.

Ushbu texnologiyalarni keng qo'llash nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ularni jamiyatda muvaffaqiyatli shaxslar bo'lishga tayyorlaydi. Shu sababli, situativ ta'lim texnologiyalarini ta'lim tizimida kengroq joriy etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Колб Д. А. Опытное обучение: источник знаний и развития [Experiential Learning: Source of Knowledge and Development]. – Питер, 2019. – 320 с.
2. Смирнова А. В. Методы активного обучения в образовательной практике [Active Learning Methods in Educational Practice]. – Педагогика и психология, 2020. – Том 45, № 3. – С. 115–123.
3. Виготский Л. С. Развитие высших психологических функций [Development of Higher Psychological Functions]. – В: Психология обучения [In: Psychology of Learning]. – Под ред. Петрова К. И., 2018. – Глава 4, С. 89–102.

INNOVATION HAMKORLIK ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIM TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING ROLI

Xushmatova Nilufar Axatovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada innovatsion hamkorlik asosida professional ta'lim talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga asos bo'lgan bir qator interfaol metodlar, jumladan individual ta'lim rejalarini ishlab chiqish, nazariy va amaliy elementlarning integratsiyasi, o'qitishning interfaol usullaridan foydalanish, kasbiy ta'limda fanlararo loyihalarni ishlab chiqish, keys metodlaridan foydalanish muammolarkeltirilgan.

Kalit so'zlar: Amaliyot, ijtimoy sheriklik, innovatsion hamkorlik, interfaol metodlar, kompetensiya, kasbiy kompetensiya, kasbiy ta'lim, nazariya, pedagogik texnologiya, texnologiya, professional ta'lim.

Professional ta'lim sohasida innovatsion hamkorlik kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning zamonaviy usullarini har tomonlama tushunishni talab qiladi, kompetensiyalarni rivojlantirishning zamonaviy usullarini tahlil qilish ko'p qirrali yondashuvni aniqlashga imkon beradi. Ushbu ta'limda innovatsion o'zaro aloqaga asoslangan kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi dinamik va yaxlit jarayondir. Bu nazariy bilimlarni, psixodidaktik tamoyillarni, texnologik yutuqlarni va amaliy o'rganishni birlashtirishni talab qiladi. Bunday kompleks yondashuv nafaqat o'qitish samaradorligini oshiradi, balki zamonaviy kasbiy muhitda dolzarb va qo'llanilishi mumkin bo'lgan kompetensiyalarni rivojlantirishni ham ta'minlaydi.

Professional ta'lim sohasidagi innovatsion hamkorlik doirasida individual ta'lim rejalarini (IEP- Individualized education program) ishlab chiqish asosiy jihat hisoblanadi. Bu rejalar har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlari, intilishlari va malakalariga moslashtirilgan bo'lib, natijada o'rganish yanada shaxsiylashtirilgan va samaraliroq bo'ladi. IEP konsepsiyasi har bir talabaning o'ziga xos ko'nikma va o'rganish imtiyozlariga ega ekanligini tushunishda chuqur ildiz otgan.

Professional ta'limda individual ta'lim rejalarini ishlab chiqishda kompetensiyaga qaratilgan uslubiy pedagogik strategiyalarni birlashtirgan sinergik yondashuv talab etiladi. Har bir talabaning o'ziga xos kompetensiyalari va ta'lim uslublarini hisobga olgan holda, uzluksiz baholash va fikr-mulohazalardan foydalangan holda o'qituvchilar nafaqat shaxsiylashtirilgan, balki professional dunyo talablariga ham mos keladigan ta'lim rejalarini ishlab chiqishlari mumkin. Ushbu shaxsiylashtirilgan yondashuv o'rganishni sezilarli darajada yaxshilaydi va talabalarni darhol va uzoq muddatli professional muvaffaqiyatga tayyorlaydi.

Shaxsiy ta'lim rejalarini ishlab chiqishdan boshlab, kasbiy ta'limda nazariy va amaliy elementlarning integratsiyasi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning eng muhim omiliga aylanadi. Ushbu integratsiya talabalarni o'z sohalarida haqiqiy muammolarni hal qilishga tayyorlaydigan keng qamrovli ta'lim tajribasini yaratish uchun zarurdir.

Professional ta'limda nazariy va amaliy elementlarning integratsiyalashuvi har tomonlama yetuk mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion o'qitish usullari, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va real tajribani uyg'unlashtirib, o'qituvchilar yanada

dinamik va samarali ta'lim muhitini yaratishi mumkin. Bunday integratsiya nafaqat talabalarning o'z sohalari haqidagi tushunchalarini yaxshilaydi, balki ularni kelajakdagi kasbiy ishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar bilan ta'minlaydi.

Professional ta'limda nazariy va amaliy elementlarning uzviyligi bilan bir qatorda o'qitishning interfaol usullaridan foydalanish ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishda asosiy o'rin tutadi. Interfaol usullar talabalarning faolligini chuqurlashtirishga, murakkab tushunchalarni yaxshiroq tushunishga va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Professional ta'limda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish qiziqarli, hamkorlik va samarali ta'lim muhitini yaratish uchun zarur. Bu metodlar nafaqat o'rganishni yanada qiziqarli qiladi, balki talabalarning kelajakdagi kasbining amaliy talablariga yaxshiroq tayyorlanishini ta'minlaydi. Interfaol metodlardan foydalangan holda, o'qituvchilar chuqurroq tushunishga yordam berishlari, tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishlari va kasbiy ta'limning umumiy sifatini oshirishlari mumkin.

Fanlararo loyihalarni ishlab chiqish interfaol o'qitish usullaridan foydalanishga asoslangan kasbiy ta'limda muhim qadamdir. Ushbu loyihalar turli fanlardan bilim va ko'nikmalarni birlashtirib, o'rganish va muammolarni hal qilishga yaxlit yondashuvni xissa qiladi. Fanlararo loyihalar talabalardan hamkorlikda ishlash, tanqidiy fikrlash va muammolarni ijodiy hal qilishni talab qilish orqali bunga yordam beradi, bu esa akademik va kasbiy rivojlanish bilan birga shaxsiy o'sishga yordam beradi.

Har tomonlama rivojlangan mutaxassislarni tarbiyalashda kasbiy ta'limda fanlararo loyihalarni ishlab chiqish asosiy o'rin tutadi. Bunday loyihalar talabalarga nafaqat keng bilim va ko'p qirrali ko'nikmalar beradi, balki jamoada ishlash malakasi, yangilik va moslashuvchanlik kabi muhim shaxsiy fazilatlarini ham tarbiyalaydi. Ushbu integral yondashuv zamonaviy ta'lim ehtiyojlarini qondiradi va talabalarni zamonaviy ishchi kuchining murakkabligi va talablariga tayyorlaydi.

Fanlararo loyihalarni ishlab chiqish mavzusini davom ettirish, professional ta'limga soha mutaxassislarni jalb etish ta'lim jarayonining amaliy ahamiyati va samaradorligini oshirish yo'lidagi muhim qadamdir. Ushbu yondashuv ta'limning zamonaviy ehtiyojlariga javob beradi, bunda amaliy bilim va real tajriba bebahodir. Turli soha mutaxassislari nazariy bilimlar va ularni amaliy qo'llash o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlab, talabalar uchun nafaqat akademik tushunchaga ega bo'lishlarini, balki o'zlari tanlagan sohalar bo'yicha real hayotdagi ish ssenariylari va muammolari haqida ham tushunchaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Ishlab chiqarish mutaxassislarning ishtiroki kasbiy ta'lim sohasiga yangi istiqbollar va innovatsion yondashuvlarni olib keladi va shu bilan o'quv tajribasini boyitadi. Ishlab chiqarish mutaxassislarni jalb qilish, shuningdek, talabalar uchun tarmoq imkoniyatlarini ochib beradi, ularga maslahat beradi va ularni ishga joylashish ssenariylari bilan ta'minlaydi. Talabalar uchun kasbiy dunyoda kelajakdagi rolini tushunish uchun ishlab chiqarish bilan bunday to'g'ridan-to'g'ri o'zaro aloqalar bebahodir, bu ularning mehnat faoliyatini va mehnat bozoriga kirishga tayyorligini oshiradi. Professional ta'limga turli soha mutaxassislarni jalb qilish akademik ta'lim va amaliyot o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishning muhim strategiyasidir. Bu ta'lim tajribasini boyitadi, o'qitishni real dunyo talablariga moslashtiradi va talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatiga samaraliroq tayyorlaydi.

Professional ta'limda soha mutaxassislarni jalb qilish konsepsiyasidan keys metodlaridan foydalanish va muammolarni hal qilishga o'tish asosiy strategiyaga aylanmoqda. Ushbu yondashuv nazariy bilimlarni amaliy qo'llash bilan birlashtirishga yordam beradi, bu esa talabalarda chuqurroq tushunish va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Demin [1] fikriga ko'ra, keys metodlari nafaqat akademik mashqlar, balki ular talabalardan o'rganilgan nazariyalarni amaliy, ko'pincha qiyin vaziyatlarda qo'llashni talab qiladigan haqiqiy muammolardan olingan ssenariylardir. Bu metod tanqidiy fikrlashni, muammoni hal qilish ko'nikmalarini va nazariy bilimlarni real dunyo sharoitida qo'llash qobiliyatini rivojlantiradi. Yershova va Mullina [2] tomonidan ilgari surilgan kompetensiyaviy yondashuviga muvofiq, keys metodlari talabalarni o'qitish sifatini yaxshilash uchun samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular talabalarning malakalarini rivojlantirish va takomillashtirish uchun aniq kontekstni ta'minlaydi, o'quv jarayonini ishlab chiqarish talablariga ko'proq moslashtiradi. Keys metodlari o'z tabiatiga ko'ra innovatsion fikrlashni va muammolarni ijodiy hal

qilishni talab qiladi, bu ushbu nuqtai nazarga mos keladi. Keys metodlarini amaliy qo'llanilishi Zimnyaya [3] ishi bilan ham tasdiqlangan bo'lib, unda ta'lim tizimidagi asosiy kompetensiyalarning ahamiyati ta'kidlangan. Keys metodlari - bu kompetensiyalarni rivojlantirishning bevosita yo'li bo'lib, talabalar nafaqat bilishlarini, balki o'z bilimlarini turli kontekstlarda qo'llay olishlarini ta'minlaydi.

Professional ta'limga amaliy vaziyatlar va muammolarni hal qilishga asoslangan keys metodlarini kiritish talabalarni professional dunyo muammolariga tayyorlash yo'lidagi muhim qadamdir. Bu akademik ta'limni amaliyot bilan bog'lash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirish va kasbiy kompetensiyalarning to'liq rivojlanishini ta'minlash imkonini beradi.

Keys metodlarini joriy qilib, muammolarni yechganimizdan so'ng professional ta'limning eng muhim tarkibiy qismi bo'lgan amaliyot va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishga o'tamiz. Bu o'tish talabalarga ta'lim sohasida amaliy tajriba berish zaruratidan kelib chiqadi. Nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmaga aylantirishda amaliyot va amaliy mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Mileshekina [5] kasbiy ta'limda interfaol va eksperimental o'qitish metodikalarini joriy etish tendensiyasini qayd etadi. Amaliyot va amaliy mashg'ulotlar talabalarni kelajakdagi kasbi uchun zarur kompetensiyalar bilan qurollantiradigan kompleks ta'lim yondashuvining asosiy elementlari sifatida qaraladi.

Ushbu o'qitish metodlari, ta'lim jarayoni yanada dinamik, interfaol va amaliy bo'lishini talab qiluvchi XXI-asr ta'limi sharoitida zarurdir. Bunday yondashuv nafaqat talabalarning bilim olish sifatini oshiradi, balki ularni bugungi kundagi ishchi kuchining tez o'zgaruvchan talablariga moslashishga tayyorlaydi. Shunday qilib, amaliyot va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish kasbiy ta'limning eng muhim bosqichidir. Bu talabalarning nafaqat nazariy bilimga ega bo'lishini, balki muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikma va malakaga ega bo'lishini ta'minlaydi. Ta'lim strategiyalarini ishlab chiqarish talablariga muvofiqlashtirish malakali va moslashuvchan ishchi kuchini shakllantirish uchun juda muhimdir.

Innovatsion hamkorlik orqali professional ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi bo'yicha natijalarni umumlashtirib, bir qator muhim xulosalar chiqarish mumkin. Birinchidan, nazariy bilimlarni ham, amaliyotni ham o'z ichiga olgan amaliy ta'lim paradigmalarining integratsiyasi katta ahamiyatga ega. Bu yondashuv nafaqat konseptual tushunishni mustahkamlaydi, balki tanqidiy pragmatik ko'nikmalarni o'rgatadi, talabalarni kasbga intilishda epchil va ko'p qirrali qiladi. Ikkinchidan, innovatsion hamkorlik muhim rol o'ynaydi, xususan, ta'lim sohasiga ishlab chiqarish tajribasini jalb qilish, bu ta'lim muhitini boyitish va dolzarbligiga muhim hissa qo'shadi. Ushbu simbiotik munosabatlar nafaqat o'quv dasturini real dunyo talablariga moslashtiradi, balki o'zaro ta'lim va o'sish muhitini ham rivojlantiradi. Uchinchidan, kompetensiyaga asoslangan pedagogikaga o'tish muhim paradigmatic o'zgarishlarni ko'rsatadi. An'anaviy didaktik metodlardan ko'proq mahoratga asoslangan yondashuvga o'tish talabalarni moslashuvchanlik, tahliliy ko'nikmalar va muammolarni ijodiy hal qilish muhim bo'lgan bugungi professional landshaftning murakkabliklarida harakat qilish uchun zarur kompetensiyalar bilan jihozlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Демин, В.А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды / В.А. Демин // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2000. – № 4. – С.34- 42.
2. Ершова О.В., Муллина Э.Р. Компетентностный подход как условие повышения качества подготовки студентов // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология, 2015. - № 1. - С. 134-137.
3. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании (методолого-теоретический аспект) // Проблемы качества образования: Материалы ХИВ Всероссийского совещания. - Кн. 2. - М.: 2004. - С. 6-12
4. Милешкина, Е.Н., Тенденции развития игровых технологий в профессиональной подготовке специалистов СПО / Е.Н. Милешкина, В.А. Кальней // Вестник ФГОУ ВПО МГАУ. – 2014. – № 1.

О ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЯХ В ОБРАЗОВАНИИ

Худайбердиев .У.С

к.ф.м.н., Институт педагогических инноваций, главный специалист.

Аннотация: Проведено описание и классификация инноваций в сфере образования, рассмотрены пути расширения масштабов и увеличения скорости внедрения инноваций в систему образования. Современные инновации должны быть обеспечены прочной теоретической базой, основанной на результатах системных исследований и надежной педагогики.

Ключевые слова: информационные технологии, образование, обучение, инновации, образовательная цифровая среда.

Социально-экономическое благополучие стран в большой степени зависит от качества образования их граждан, развития техники, наукоемких технологий и процессов, требует высокого уровня квалификации и знаний кадров. Мировое образовательное сообщество признает, что образование на всех уровнях остро нуждается в обновлении, образованию нужно больше инноваций, которые окажут положительное влияние на состояние образования. Инновации также должны быть применимы в широких масштабах, чтобы охватывать миллионы обучающихся и преподавателей или значительную часть конкретных недостаточно обслуживаемых групп населения. Отсутствие инноваций в сфере образования может иметь серьезные экономические и социальные последствия. Следовательно, важно сделать образование последовательно инновационным и сосредоточить образовательные инновации на повышении качества обучения на всех уровнях.

Согласно работы [1] «Инновация - это конечный результат целенаправленной интеллектуальной деятельности человека по доведению научных достижений до наукоемких нововведений в виде принципиально нового объекта или в виде некоторого объекта, качественно отличного от предшествующего аналога...».

Инновация предполагает реализацию трех основных шагов: идея, ее реализация и результат, который приводит к изменению [2]. В образовании инновация может проявляться как новая педагогическая теория, методологический подход, метод обучения, учебный инструмент, процесс обучения или институциональное изменение, внедрение которых приводит к значительным изменениям в преподавании и обучении, следовательно, и к лучшему обучению учащихся.

5. По мнению автора [3], «...инновации в образовании призваны повысить производительность и эффективность обучения и(или) улучшить качество обучения». В образовании эффективность обучения определяется в основном затраченным временем и стоимостью. Обучение будет более эффективным, если мы достигнем тех же результатов за меньшее время и с меньшими затратами. Производительность обучения определяется путем оценки полученных результатов по сравнению с затраченными усилиями для достижения результата. Если мы можем достичь больших результатов с меньшими усилиями, производительность возрастает.

Инновации производят значительный преобразующий эффект, если они получают быстрое и широкомасштабное внедрение (в рамках системы образования, территории, страны и т.д.).

Инновации могут быть направлены на прогресс в одном, нескольких или всех аспектах образовательной системы: теория и практика, учебно-нормативная документация, преподавание и обучение, политика, технология, институты и управление, институциональная структура и педагогика образования. Инновации можно применять в любом аспекте образования, который может оказать положительное влияние на результаты обучения.

С точки зрения воздействия инновации можно разделить на эволюционные и революционные (скачкообразные) или на поддерживающие и подрывные (разрушающие).

Эволюционные инновации ведут к постепенным улучшениям, с соблюдением преемственности. Такие методы обучения, как исследовательский, проблемный, кейс-стади,

метод сотрудничества и т.д. являются эволюционными инновациями, потому что они меняют способ обучения студентов. Применение образовательных технологий в обычном классе с использованием проектора, видео или электронной доски - это эволюционные, поддерживающие инновации, поскольку они изменяют только определенные аспекты обучения. Эволюционные инновации могут привести к некоторому росту текущих показателей производительности и эффективности обучения учащихся.

Революционные инновации приводят к полному изменению, полной перестройке и/или замене старого новым, часто за короткий период времени.

Такие инновации, как национальные образовательные реформы, всегда выступают в роли революционных инноваций, поскольку они нацелены на полное и радикальное обновление системы. Это также верно для онлайн-обучения, поскольку оно приводит к системным изменениям, которые коренным образом трансформируют структуру, формат и методы преподавания и обучения.

Инновации могут быть материальными (например, технологические инструменты) и нематериальными (например, методы, стратегии и приемы).

По степени воздействия инновации можно также разделить на следующие три уровня:

1. Корректировка или модернизация процесса: инновации могут происходить в повседневной работе и рассматриваться как способ сделать процесс обучения более простым, эффективным, привлекательным и менее напряженным. Однако такого рода инновации следует рассматривать скорее как усовершенствование, а не инновацию, потому что они не создают нового метода или инструмента.

2. Модификация процесса: инновация, которая значительно изменяет процесс, производительность или качество существующего продукта (например, ускоренное обучение, домашнее обучение, смешанное обучение). Эти инновации либо ведут к эволюционному изменению системы, либо являются частью этого изменения и, таким образом, могут внести существенный вклад в качество образования.

3. Трансформация системы: резкое преобразование (например, кредитно-модульная система, автоматизированные образовательные системы, автономное или самоуправляемое обучение, онлайн-овое, сетевое и мобильное обучение). Инновации данного уровня являются одновременно и прорывными и разрушающими, и потенциально могут внести революционные, системные изменения.

Все инновации в конечном итоге направлены на изменение качественных и/или количественных показателей результатов обучения:

качественные: лучшие знания, более эффективные навыки, важные компетенции, развитие характера, ценности, наклонности, эффективное трудоустройство и производительность труда;

количественные: улучшенные параметры и результаты обучения, такие как результаты тестов, экзаменов, объем усвоенной информации, количество приобретенных навыков или компетенций, число поступивших на следующую ступень образования, измеренная успеваемость обучающихся, отсев обучающихся, процент выпускников с высокими показателями и т.д.

Оценка степени воздействия инноваций также может основываться на масштабе внедрения: единичный (местный/ограниченный), множественный (распространенный/значительный) и общесистемный (общий). Чтобы иметь ощутимое положительное влияние и значение, образовательные инновации должны быть масштабируемыми и распространяться в рамках всей системы образования или по всей рассматриваемой территории. Наряду с масштабом скорость принятия или распространения и стоимость инновации имеют решающее значение для достижения ожидаемого эффекта от его применения.

Инновации могут быть отечественными (поступать из системы) или импортироваться (поступать извне - из передовых международных теорий и практик, являющихся результатом развития информационных технологий, социальных сетей, новых технических, медицинских разработок).

Инновации обычно исходят либо из низов общества (отдельные специалисты, преподаватели или группы преподавателей) - восходящий или низовой подход, либо сверху (работодатели, министерства, правительство) - нисходящий или административный подход.

Национальная реформа в сфере образования может быть путем к инновациям, например, когда правительство решает полностью обновить систему посредством национальной реформы или когда все общество встает на новый путь социально-экономического развития.

Инновации могут возникать в результате творческих, умственных изысканий, стимулироваться появлением новых технологических возможностей в производстве, либо на основе потребностей рынка труда или общества в кадрах. В первом случае мы можем иметь широкий спектр идей, во втором мы наблюдаем повсеместное распространение образовательных технологий в системе образования всех уровней, в третьем мы как правило наблюдаем рост числа негосударственных учреждений (например, частные школы и университеты).

Поскольку технологическое образование, будет развиваться, необходимо сделать его педагогически, психологически и социально значимым и эффективным. Следует понимать, что для того, чтобы технологические инновации произвели ожидаемый положительный эффект в обучении, им должны предшествовать научные исследования, базирующиеся на передовой педагогической теории и практике.

Список использованной литературы:

1. Гамидов Г.С. «Инноватика - наука управления процессами преобразования научных достижений в инновации», Инновации, 2010 г., №2, с.28-40.
2. Evans, R. and Leppmann, P. Resistance to Innovation in Higher Education, Jossey-Bass Publishers Inc., San Francisco, CA (1970).
3. Сердюков П. Journal of Research in Innovative Teaching & Learning, (2017), Vol. 10, No.1, pp. 4-33.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI

Xudayberganova Muhayyo Sobirovna

Xorazm viloyati Urganch shahar 1-son kasb hunar maktabining maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning axborot kommunikatsiya texnologiyalarini uzatishda o'qituvchilar va talabalarining o'zaro ta'sirini taminlash uchun faolligini oshirish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarning axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlari ta'lim resurslari klassifikatsiyasi va ularning sifatini aniqlovchi umumiy va maxsus didaktik talablar tizimi.

Bugungi kunda barcha sohalardagi kabi ta'lim tizimida ham innovatsion yondashuvlar joriy etilmoqda. Innovatsion yondashuvlar ta'lim tiziminig rivojlanishi uchun juda muhim sanaladi. Chunki bugungi tobora globallashib borayotgan bir davirda innovatsion tizimdan foydalanmaslikni iloji yo'q, agarda ta'lim tizimida bugungi zamonaviy usullardan foydalanmaslik o'z-o'zidan ta'lim sifatinig yuksalishiga imkoniyat bermasligi mumkin.

Ushbu innovatsion tizimda ta'lim texnologiyalari ochiq ta'lim va maso'faviy ta'lim tizimlarida axborotni uzatishda o'qituvchilar va talabalarining o'zaro ta'sirini taminlash uchun faol foydalanilmoqda. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat innovatsion texnologiyalariga oid ko'nikmalarini egallashi, balki kasbiy faoliyatida ham mutaxassis bo'lishi kerak.

Innovatsion texnologiyalarining ta'limga kirib kelishi orqali, elektron ta'lim shakillandi va bunga asosiy sabab esa ma'lumotlarning katta oqimidir. Zamonaviy jamiyat juda tez rivojlanmoqda va bu o'zgarishlar alohida mamlakatlar darajasida ham, butun dunyoda ham sodir bo'lmoqda,

Masalan normativ hujjatlariga o'zgartirishlar kiritish to'g'risidagi hujjatlar; o'quv oxirida eskirishi mumkin, shuning uchun kasbiy bilimlar doimiy yangilanishga mihtoj. Talabalar kerakli ma'lumotlarni topishni, olingan ma'lumotlarni kasbiy faoliyatida qo'llash uchun ularni taxlil qilishni o'rganishlari kerak. Uzluksiz ta'lim jarayonida demokratik tamoyillarning amal qilinishi o'quvchilarning aql-idrokiga ishonch, ularning mustaqil fikrlashiga imkon yaratish guruh va guruhdan tashqari faoliyatidagi ijodkorligi va tashabbuskorligini rag'batlantirish tarzida namoyon bo'ladi.

Ta'lim vositalari turlari; Bosma→Texnik→Real

Bosma→Matnli, Tasvirli.

Texnik→Audiovizual, yordamchi (jixozli).

Real→Modelli, Haqiqiy.

Yuqoridagi fazilatlarining o'quvchi shaxsida namoyon bo'lishi uchun ta'lim tizimimizga insonparvarlik va demokratiya g'oyalariga asoslangan yangi pedagogik texnologiyalar joriy etilmoqda. Zamonaviy ta'limni tashkil etishda qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy va amaliy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ulardan ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarini hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalarda ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari ijtimoiy tarmoqlarda qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik harakatini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy shakl(figura)ga aylanadi. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Innovatsion bu - Yechim, Noqonuniy, Fikr, Ilhom, Ijodkorlik, Ko'rish usullarini shakllantiradi.

Innovatsiya (inglizcha, innovation) yangilik kiritish, yangilikdir degan ma'noni bildiradi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, yani pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib talim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat o'qituvchi va o'quvchining birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini taminlashi;

- o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;

- pedagog va o'quvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirilishi.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmogi lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi.

Ta'lim texnologiyasi elementlari: Ta'lim jarayoni:

-Ta'lim beruvchi; -Ta'lim maqsadlari; -Ta'lim mazmuni; -Ta'lim oluvchi; -Ta'lim shakillari; -Ta'lim metodlari; -Ta'lim vositalarini; -Ta'lim natijalari; -Monitoring; -Baxolash.

Pedagogikada ya'ni ta'lim berish jarayonida o'qitish texnologiyalari bilan birga ta'limiy texnologiyalar xam o'rin olgan. Ta'limiy texnologiyalar mazmun-axborot aspektini bildirsa, o'qitish texnologiyasi jarayonga aloqador deb xisoblanadi, ya'ni ular orasida xali xam aniq farqlar belgilanmagan. Pedagogik texnologiya talabalarning tayyorgarlik darajasiga, ularning axborotlar bilan tanishganlik, nazariy va amaliy tayyorgarligiga moslangan bo'lishi lozim. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim texnologiyalarining ilmiy asoslarini ishlab chiqish, pedagogik innovatsiyalar, mualliflik maskanlari va yangi texnologiyalarni eksperiment qilish bilan bog'liqdir. Bu tajribalar muayyan tizimni ishlab chiqish va umumlashtirishni talab etadi. Shu innovatsion texnologiyalar asosida sekin asta pedagogikaning ya'ni o'qitish tizimining ham yangidan yangi turlari vujudga kelmoqda. Masalan ulardan biri hamkorlik pedagogikasi. Hamkorlik pedagogikasi XXI asrning 90-yillarida rivojlana boshladi va ta'limdagi ko'pgina innovatsion jarayonlarni hayotga chorladi. Bu texnologiya negizida taniqli rus va chet el pedagoglarining tajribasi yotadi.

Hamkorlik pedagogikasi 4ta asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshiriladi^[1]:

-shaxsga inson, shaxs sifatida yondashuv; -dialektik faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi majmua; -tarbiya kontseptsiyasi; -atrof-muhitni ta'lim-tarbiyaga moslash. Ko'pgina mamlakatlar o'qitishda texnologik yondashuvdan foydalanib, o'quvchilar o'zlashtirishini oshirishda sezilarli muvaffaqiyatga erishdilar. Masalan, Janubiy Koreyada pedagogik texnologiya bo'yicha sinov-tajriba tarzida o'qiyotgan 50 ming bola 15 foiz an'anaviy o'qitishda faqat eng yaxshi erishadigan natijalar qo'lga kiritilgan. Bir qator barcha mamlakatlarda o'tkazilgan tajribalar o'qitishning bu tizimini qo'llash o'rtacha o'quvchiga an'anaviy o'qitishda 20-25 foiz o'quvchilar erishadigan natijadan yuqoriroq natijaga erishish imkonini berishini ko'rsatdi.

Pedagogik texnologiyani o'zlashtirib olgan mohir pedagoglar uchun mazkur usulning an'anaviy usulga ko'ra samaraliroq ekanligi ma'lum bo'ldi. Bu esa maktab pedagoglari, kasb-hunar va oliy ta'lim professor o'qituvchilari uchun kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda pedagogik texnologiyani o'zlashtirish va amalda qo'llash zarurligini bildiradi. «Kadrlarni tayyorlash milliy dasturida»^[1]. Yangi pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, talabalarni o'qitishni jadallashtirish ko'zda tutilgan. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi.

O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. O'z ishiga ixlos bilan qaragan o'qituvchida chinakkam ishtiyoq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxujayeva N. N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. T.:TDPU, 2003.
2. Ishmuxamedov R. J. Innovation texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yullari. T.: TDPU, 2004.
3. Yunusovna S. Z. The Role of the Conversational Implicative in Linguopragmatics on the Basis of Formal and Informal Letters. TDO'TAU, 2022
4. Ochilova G.O., Musaxanova G.O. Pedagogik maxorat. Toshkent. TDIU, 2007 yil
5. www. Inter- pedagogika. ru.
6. <https://arxiv.uz.referatlar>.
7. <https://az>
8. <https://staff.tiame.uz>

ENHANCING ENGLISH PROJECT WORK AMONG FIRST-YEAR STUDENTS.

Yavminova Nafisa Mashrabjonovna

Senior teacher at Namangan Engineering Construction Institute

Abstract: This article is about project work on teaching modern languages for first-year students of the institute. We can consider four important steps to effectively incorporate project work.

Key words: project work, academic, skill, linguistic style.

Project work plays a vital role in modern language teaching, particularly for first-year students at institutes. For many, it is not only a new academic experience but also a fresh opportunity to build relationships, enhance communication skills, and foster collaboration. Below are some essential steps for effectively incorporating project work into English lessons for these students.

1. Facilitating Collaboration and Integration

First-year students often come from diverse backgrounds and may not know each other well at the start of their academic journey. Project work can serve as an excellent tool to break the ice and promote collaboration. Assigning students to work on a common project topic encourages them to interact, share ideas, and work as a team. This helps them build friendships and establish a sense of community within the classroom.

By working together on projects, students not only improve their language skills but also develop important social skills like teamwork and cooperation, which are crucial for both academic and personal success. Integrating project work early on sets the stage for a more cohesive and supportive learning environment.

2. Encouraging Idea Exchange and Critical Thinking

Project work also stimulates idea exchange, which is essential for language development. When students work on a project, they are encouraged to share their perspectives, debate different viewpoints, and collaborate on solutions. This process enhances their ability to think critically and communicate effectively in English.

Moreover, exchanging ideas allows students to learn from each other, broadening their understanding of both the project topic and language use. They gain exposure to different linguistic styles, vocabulary, and expressions, which helps them become more confident and versatile in their English communication.

3. Building Confidence and Responsibility

Another important aspect of project work is the sense of ownership and responsibility it instills in students. By contributing to a group project, students learn to take initiative, manage their time, and hold themselves accountable for their part in the collaboration. This experience boosts their confidence, as they see tangible results from their efforts, whether through a presentation, a written report, or a creative project outcome.

4. Promoting a More Interactive Learning Environment

English project work naturally shifts the classroom dynamic from teacher-centered to student-centered learning. Instead of passively receiving information, students actively participate in their own learning process. They research, present, and discuss topics, making the learning experience more engaging and interactive. This approach not only improves language acquisition but also increases motivation, as students feel more invested in their learning.

Incorporating project work into English lessons for first-year students is a powerful way to promote collaboration, build relationships, and encourage idea exchange. By fostering a supportive and interactive environment, project work helps students enhance their language skills while also developing important social and critical thinking skills. Ultimately, these projects contribute to a richer, more dynamic educational experience for all involved.

References:

1. Азимова, Д. М., & Лаптев, И. А. (2017). СЕМАНТИЧЕСКОЕ СООТНОШЕНИЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО И ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО. Теория и практика современной науки, (5), 1140-1141.

2. Azimova, D., & Yavminova, N. (2021). PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE IMPLEMENTATION OF GAME TEACHING METHODS IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS. *Интернаука*, (20-6), 40-42.
3. Nafisa, Y., & Dildora, A. IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING ENGLISH IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Chief Editor.
4. Азимова, Д., & Кодирова, Ш. (2018). ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ. Теория и практика современной науки, (1), 88-90.
5. Azimova, D. (2017). Modern pedagogical technologies. Теория и практика современной науки, (4), 3-5.
6. Makhmudjanovna, A. D. (2023). Approaches to Studying Accounting and Auditing Terms. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(11), 573-576.

METHODS FOR DETERMINING THE SCIENTIFIC AND CREATIVE POTENTIAL OF A TEACHER

Yo'ldosheva Nilufar Yusufovna

Teacher of Bukhara Innovative Education and Medical University

Annotation. This article provides information on methods and tools for determining the creative qualities of teachers. The more creative students are, the more active they will be. The teacher needs to understand what modern students are living with and be relevant to them.

Keywords: creativity, personality, quality, student, method, tool, educator, education, system, test.

At the current stage of the country's development, it is planned to develop every young person as an independent thinker, active in society, able to overcome difficulties without fear.

In particular, in today's era of globalization and interstate competition, deepening penetration of the Internet and innovative technologies in all areas, the world is moving from a traditional society to an informed society, the main directions of development of education and science in the country. It is important to set the settings. Life today requires a radical overhaul of education. Modern information and communication technologies are being widely introduced in all spheres, and the process of transformation in the life of society is accelerating. New disciplines and modern pedagogical technologies are being created in the field of education. The struggle for "intelligence" between the states is intensifying. The urgent tasks set by President Shavkat Mirziyoyev to further reform the education system are of strategic and conceptual significance for Uzbekistan, as well as to serve as a solid foundation for a radical change in the development of education in our country. In this sense, in an increasingly globalized world, it is becoming increasingly clear that the issue of training quality personnel is a key factor in determining the future of each country. It should be noted that.

The formation of a creative personality can be defined as the development of an individual in the creation of creative activities and creative products in a mutually compatible manner. The speed and scope of this process depends on biological and social factors, individual activity and creative qualities, as well as existing conditions, vital and professionally conditioned events. In modern conditions, it is necessary for a teacher to have creative qualities. In recent years, in the education system of leading foreign countries, special attention is paid to the formation of creative qualities in students and future teachers. Pedagogical activity is one of the most complex areas of human labor. In today's society, the teacher, as the most active person, must acquire modern knowledge, be constantly searching and selfless, because it is an urgent process that saves a person from intellectual and spiritual poverty. Implementing modern standards requires a teacher not only high skills and continuous professional development, but also a creative approach to their work. It is becoming increasingly important for a teacher to be able to revise and improve his or her own experience, to be able to change and use things that are known to everyone, and to create qualitative innovations.

The practice of the education system of foreign countries uses many methods and strategies that serve to form or develop the creative qualities of the individual. The didactic significance of these methods and strategies is that they force students to think deeply about the learning materials. Therefore, these methods and strategies cannot be used effectively in working with students with very low creative abilities. Most students think they are not creative. To them, creativity is a dream that they can't achieve, and it can only be achieved by talented people. Students with this mindset believe that creativity is in the hands of leaders in their field, students studying or working in the arts.

When students understand that they do not have to be a leader in their field to be a creative person, they will be able to effectively develop their creative qualities. Only then will they be able to put an end to their low self-esteem, express themselves with new, advanced ideas, become more active in the educational process, and become more interested in learning. mastery indicators are further improved. They start to value themselves and try to achieve better results than the existing ones in terms of creative qualities. Practice shows that the more creative students are, the more active they become. Developed foreign countries today have extensive experience in identifying gifted children. There are many methods in the education system to identify and educate gifted children. Here are some of them:

Slosson tests. It is used to measure the mental abilities of adults and children. All tests are answered orally. Some of the tasks given to young children involve the children performing certain actions (for example, using paper, pencils or pens). The test is defined as the ratio of the level of mental ability to the qualities being studied. The highest score is 120 or more.

Wexler scale. The Wexler scale (PPSI test) is an individual test that allows you to determine your mental ability. It consists of two parts:

- 1) verbal scale (assessed on five indicators: mastering a certain material, understanding its content, performing arithmetic tasks, finding similarities, demonstrating ownership of vocabulary);
- 2) on five indicators of motion, such as the scale of movement (creation of structures from cubes, finding mazes, completing the drawing, revealing the essence of the proposed codes (images) (on the topic "Animal Houses") evaluated

Torrens (I) test. The Torrens (I) test is in written form and helps to identify the following qualities of thinking:

- 1) speed;
- 2) accuracy;
- 3) the richness and originality of the imagination.

The test is based on the correct representation of a misrepresented image. This requires the child to re-draw the incorrectly drawn picture in very bright colors on a separate piece of paper.

Torrens (II) test. The Torrens (II) test is an oral test that is used to determine the creative ability of children and adults through oral methods. The test has the following description:

- 1) have the ability to ask questions;
- 2) to be able to determine the causes and consequences of the situation, corresponding to the situations described in the set of pictures (paintings);
- 3) be able to suggest specific ways to use the simplest and most common objects in everyday life;
- 4) be able to ask unexpected questions on familiar topics;
- 5) be able to make assumptions. Pedagogical sources show that the level of creative thinking of a teacher can be assessed using the following methods:

1) methods of direct study of the teacher's personality and activities in the educational process (pedagogical observation, study of working documents and plans of the teacher, interviews, etc.);

2) special methods that help to diagnose pedagogical thinking (diagnostic situations, questionnaires, ratings, tests, etc.) These methods can also be used to assess the level of pedagogical knowledge of students in higher education. Not only sound education but his alertness and dedication too are most required.

These methods can also be used to assess the level of pedagogical knowledge of students in higher education. Not only sound education but his alertness and dedication too are most required.

Literature:

1. Nasirova Sh. N., Maxmudova M.A., Yodgorov G'R. Qutbiddinov A. Effectiveness Of Using Computer Technologies In Developing Students 'Learning Ability. **Psychology and Education (ISSN: 0033-3077)** i Volume 57 No 8 (2021) USA, p. 619-624
2. Nasirova Sh. N., Kholikov M.M. Methods of Control of Student Knowledge in Computer Sciences Journal of advanced research and stability (jars), Volume: 01 Issue: 06 | 2021 ISSN: 2181-2608, 730-734 crp.
3. Igamberdiev, H. Z., Botirov, T. V. Algorithms for the Synthesis of a Neural Network Regulator for Control of Dynamic Objects. In World Conference Intelligent System for Industrial Automation, Springer, Cham.2020, October, pp. 460-465.
4. Nasirova Sh. N. The importance of computer programs in teaching the exact sciences. Scientific-methodical conference on "Issues of using modern teaching systems and technologies in the training of highly qualified personnel", Tashkent, January 17-18, 2022
5. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
6. Nasirova Sh. N., Jo'rayeva A. The importance of creating multimedial electronic learning resources Спецвыпуск междисциплинарного электронного научного журнала «Общество и инновации», Выпуск 2 № 9/S (2021), 305-307 стр.
7. Nasirova Sh. N. The effectiveness of digital technologies in creating a didactic computer environment aimed at developing students' personal freedom. In honor of the 30th anniversary of Independence of the Republic of Uzbekistan "My epic Uzbekistan in the languages of your name!" Collection of articles on the competition, Tashkent, 320-326 p.

MAKTABGACHA TA'LIM TARBIYALANUVCHILARIGA CHET TILINI O'RGATISHNING SAMARALI MUHITI VA INNOVATION USULLARI

Zulunova Dilnoza Donyorbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga chet tillari jumladan, ingliz tilini o'rganish va o'rgatishda samarali usullar, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan xolda faoliyatni tashkil etish hamda, ikkinchi tilni bilishning afzalliklari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ikkinchi til, erkin harakat, metodlar, yosh guruhlari, multimedia, pedagogik mahorat, innovatsiya, maxsus muhit.

Mamlakatimizda chet tillarini o'rganish va o'rgatish chora tadbirlari yaqin 10 yil davomida jadal ravishda rivojlanib borayotgani hammamizga ma'lum. Bu haqida muhtaram Prezidentimizning bir qator qonun va farmonlari ishlab chiqilib har bir ta'lim muassasasi va tashkilotlariga yetkazilib, bu bo'yicha samarali ishlar tashkil etilmoqda. Vatanimiz mustaqillikka erishgandan so'ng mamlakatimizda chet tillarini o'rganishga katta e'tibor berib kelinmoqda. Jumladan, 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan «Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori joriy etilishi buning isbotidir. Bundan tashqari mamlakatimiz rahbari raisligida 06.05.2021 "Chet tillarini o'qitish tizimini takomillashtirish chora tadbirlari" yuzasidan videoselektor yig'ilishi o'tkazildi. Bunda: "Mamlakatimizda xorijiy tillarni o'rgatish bo'yicha kelajak uchun mustahkam poydevor bo'ladigan yangi tizimni yo'lga qo'yish vaqti-soati keldi. Biz raqobatdosh davlat qurishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, litsey, kollej va oliy o'quv yurti bitiruvchilari kamida 2 ta chet tilini mukammal bilishlari shart. Bu qat'iy talab har bir ta'lim muassasasi rahbari faoliyatining asosiy mezoniga aylanishi lozim" – dedi Shavkat Mirziyoyev[1].

Bu vazifalar yuzasidan esa boshlang'ich bilim poydevorini bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidan boshlab mustahkamlab borishi muhim ahamiyatga ega. Aynan mana shu videoselektorda Maktabgacha ta'lim vazirligiga YUNISEF bilan hamkorlikda 7 yoshgacha bo'lgan bolalarga chet tillarini o'qitish bo'yicha uslubiy qo'llanma ishlab chiqib, joriy etish vazifasi qo'yildi.

Hozirgi kunda barcha turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida chet tilini o'qitish tizimi bo'yicha amaliy mashg'ulotlar olib borilmoqda. Til o'qituvchisining ish rejasi yillik va kundalik ish rejasini rejalashtirish o'quv dasturi asosida bola yoshini inobatga olgan holda o'quv yili uchun tuzib chiqiladi.

Misol uchun: Sentyabr oyi 3-hafta mavzusi "Men va mening oilam" mavzusi yuzasidan bolalarga xos bo'lgan dastlabki tushunchalar markazlardagi faoliyatlarda va aynan ingliz tili yoki rus tili mashg'ulotlarida beriladi. Bunda yoshga xos xususiyatlar inobatga olinadi, ular oddiy bo'lgan so'zlarni biladi, masalan: bobo, buvi, oyi, dada, aka, singil kabi oila a'zolarini aytadi. Bolalarga bu so'zlarni shunchaki yod oldirmay, dastlab qiziqarli va rivojlantiruvchi muhitni tashkil etib olish zarur. Muhit bu-shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi tashqi olam voqelik, hodisalar majmui tushuniladi. Pedagogika va psixologiya fanlari ijtimoiy muhit, unda shaxsning shakllanish jarayoniga ta'siri roliga alohida e'tibor beradi. Ijtimoiy voqea va hodisalarning shaxs rivojiga ta'siri g'oyat muhim ekanligini ta'kidlagan holda, ular ijtimoiy muhit abadiy emas, u ijtimoiy-tarixiy qonuniyatlar ta'siri ostida o'zgarib boradi, deya ta'kidlaydilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda bolalarning yoshi, individual xususiyatlari va ehtiyojlarini, shuningdek, mintaqaning madaniy va tarixiy xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlantiruvchi muhit :

- mazmunan boy – davlat o'quv dasturining mazmuniga mos kelishi, materiallar, jihozlar va xona va bino tashqarisidagi inventarlarning xilma-xilligi;

- o'zgaruvchan – ta'lim va tarbiya jarayoni vaziyatiga, shuningdek, bolalarning qiziqishlari va imkoniyatlarining o'zgarishiga qarab rivojlantiruvchi muhitda o'zgarishlar bo'lish imkoniyatini nazarda tutadi;

- polifunksional – rivojlantiruvchi muhitning turli tarkibiy qismlaridan xilma-xil foydalanish imkoniyati;

- muqobil – guruhda turli joylar, rivojlanish markazlari, shuningdek, bolalarning erkin tanlovini ta'minlaydigan turli xil materiallar, o'yinlar, o'yinchoqlar va jihozlarning mavjudligi, o'yin materialining muntazam ravishda o'zgartirilishi, bolalarning o'yin, harakat, bilish va tadqiqot faoliyatini rag'batlantiradigan yangi buyum va ashyolarning paydo bo'lishi;

- hammabop – tarbiyalanuvchilar, shu jumladan, alohida ta'lim olish ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan barcha faoliyat turlarini ta'minlaydigan o'yinchoqlar, qo'llanmalar, resurslar bilan ta'minlanganligi;

- xavfsiz – barcha elementlarni ulardan foydalanishning ishonchliligi va xavfsizligini ta'minlash talablariga muvofiqligini nazarda tutadi;

- oqilona – davlat o'quv dasturi va davlat talablariga muvofiq zamonaviy rivojlantiruvchi muhitni yaratish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotining turli ta'lim dasturlarini amalga oshirishni ta'minlash uchun barcha imkoniyatlardan foydalanish, inklyuziv ta'lim tashkil etilgan taqdirda, zarur shart-sharoitlarni ta'minlash;

- mahalliy sharoitga moslashtirilgan – madaniy va tarixiy qadriyatlarga, milliy va mintaqaviy an'analar, tabiatga, iqlimga bog'liq xususiyatlar, hududdagi sanoat rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga mos bo'lishi;

- shaxsga yo'naltirilgan – pedagog har bir bolaning o'z qiziqishiga ko'ra shug'ullanishini ta'minlashi kerak (bolalar guruh muhitida osongina harakat qilishi, qayerda nima joylashganini bilishi, o'yinchoqlar va barcha resurslardan erkin foydalana olishi) muhim ahamiyatga ega .

Turli xildagi qisqa qo'shiqlar, she'rlar, videoroliklar, qo'g'irchoqlar orqali o'rgatish ha qiziqarli muhitni tashkil etishga yordam beradi. Birgina "Finger family" qo'shig'ini oladigan bo'lsak, bola bir vaqtda qo'shiq kuylaydi, oila vakillari nomini yod oladi, barmoqlar motorikasini rivojlantiradi, musiqa ritmiga xos kuylaydi. Maktabgacha yoshdagi bola uchun yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish kattalarga nisbatan bir necha barobar tezroq amalga oshadi, biz bunda faqatgina uni qiziqitira olishimiz zarur, nega deganda bola o'zi uchun qiziq bo'lgan faoliyatni yoki ma'lumotni juda tez o'rganadi va miyasida uzoq muddat saqlaydi. Bolalardan biri eshitib yod oladi, biri ko'rib eslab qoladi, boshqasi esa yangi so'z yoki iboralarni shunchaki eshitish, ko'rish orqali eslab qola olmaydi. Shu tufayli yondashuv turlicha bo'lishi hamda o'rganish jarayonida sezgi organlarning barchasi faol bo'lishiga e'tibor berishimiz zarur. Aynan, 5 ta faoliyat markazlarda olib boriladigan mashg'ulotlarda ikkinchi tilni o'rganishda foydalanishimiz mumkin. Bola o'ziga mos bo'lgan faoliyat markazini erkin

tanlaydi va harakat qiladi, tarbiyachi oktyabroyi 2-hafta mavzusi :”Tabiat omborxonasi: Sabzavotlar, mevalar va rezamevalar” haqida faoliyat olib bordi. Mana shu faoliyatni til o’rgatishda foydalanish mumkin. Qurish yasash va konstruktorlash markazida- boshqotirmanini to’g’ri topish orqali mevalar yig’ma rasmi paydo bo’ldi, ana endi ulani nomlarini o’zbek va ingliz tillarida aytishni mashq qilishdi. Til va nutq markazida nutq o’stirishga doir bo’lgan qisqa jumlar rasmlar orqali ifodalansa, misol uchun: red-apple, green-pear va h.k. Ilm fan va tabiat markazlarda esa bolalar “Ta’midan top” o’yini o’ynamoqda topilgan mevalarni ikki tilda aytishni ham bilib olmoqda. Yoki yana bir jamoa juda ham rasm bo’yashni yoqtiradi, san’at markazi ishtirokchilari tayyor mevalar shablonlarini o’ziga xos ranglarga bo’yaydi va rangini, nomini tillar kesimida aytadi. Syujetli ro’lli o’yinlar markazida olib borilayotgan faoliyatga esa: mevalar usulida tikilgan kiyimlar yoki bosh kiyimlari kiyib olgan bolar: Mening nomim olma “My name is apple” va boshqa mevalarni aytish orqali tanishishni, salomlashishni va mevalar nomini eslab qolishni o’rganishi mumkin. Bularning barchasi pedagogdan mahorat va kasbiy bilim talab etadi. Mahorat bu-biror ish, kasb uchun zarur yoki shu sohada orttirilgan ustalik, san’at, mohirlikdir. Pedagog aynan qiyin va murakkab bo’lgan faoliyatni oson ustalik bilan bolaga yetkazib berishi uning pedagogik mahorati hisoblanadi.

Bugungi kunda maktabgacha katta va tayyorlov guruhi bolalari uchun ikkinchi tilni o’rgatishga alohida e’tibor berilib, faoliyat soatlari ko’paytirilmoqda. Katta va tayyorlov guruhi bolalari yoshiga xos xususiyatlariga e’tibor beradigan bo’lsak ular juda qiziquvchan, berilgan ma’lumotlarni tez o’zlashtiruvchan bo’ladi. O’rganilgan yangi ma’lumotlar esa maktab ta’limiga sifali tayyorlanib borishini ta’minlaydi. Psixologlarning fikricha, bolalar kattalarga nisbatan tilni tez va oson o’zlashtiradilar. Bolalarda til o’rganishga bo’lgan tabiiy moyillik, ularda taqlid qilish xususiyati kuchli ekanligi buning asosiy sabablaridandir. Shuni e’tiborga olish kerakki, maktabgacha yoshli bolalar ma’lumotlar ma’nosini tushunib emas, uni mexanik tarzda yodlaydi. Shuning uchun bolaga ingliz tilini o’rgatishni grammatik tushuncha berishdan boshlamaslik zarur. Aks holda chet tilini o’rgatishning dastlabki qadamidanoq bolani zo’riqtirib qo’yish va qiziqishini so’ndirib qo’yish mumkin. Bolalarbop multfilmlar, oddiy qo’shiqlar, atrof muhitdagi borliqqa oid oson so’zlarni yod olish orqali dastlabki tushunchalar berib borilishi zarur. Bundan tashqari ikkinchi tilni o’rganishda boladagi sezgi organlarning deyarli barchasidan foydalanish samarali hisoblanadi. Bola buyumni ko’rish, eshitish, hid bilish, ta’m bilish, ushlab ko’rish va boshqa sezgi organlari orqali his qilsa ko’proq eslab qoladi.

Til o’rganish kelajakda eng muhim imkoniyatlarni ochib beradi, miya faoliyatini faol ishlashga yordam beradi, xotirani mustahkamlab barcha soha bo’yicha yangi bilimlarni tez o’zlashtirishga yordam beradi.

Buyuk mutafakkir Abu Nasr Farobiy ham ko’plab xorijiy tillarni mukammal bilgan, bu tillarda muloqot hamda ijod qilgan. Bunday imkoniyat allomaning dunyo ilm- fanini o’rganishga, buyuk ishlarni amalga oshirishga turtki bo’lgan.

Zero, Navoiy bobomiz aytganlaridek, «Til bilgan — el biladi».

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O’zbekiston Respublikasi Prezidendi Sh.M.Mirziyoyev boshchiligidagi 06.05.2021 “Chet tillarini o’qitish tizimini takomillashtirish chora tadbirlari” yuzasidan videoselektor yig’ilishi.
- 2.”Maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagoglarining ish hujjatlarini tasdiqlash to’g’risida” 28.08.2023 dagi Maktabgacha ta’lim agentligining 99-sonli buyrug’i.
3. “Ilk qadam” davlat o’quv dasturi takomillashtirilgan ikkinchi nashr-T: 2022.
4. F.Qodirova : “Maktabgacha pedagogika” Tafakkur nashriyoti , T:2019 – 58-bet.
- 5.A. Madvaliyev tahriri: “O’zbek tilining izohli lug’ati” T: 2006
- 6.Yo’ldasheva D.A:Kichik yoshdagil bolalarga ingliz tilini o’rgatishning innovatsion usullari. - 2017.

O'QUVCHILARNI TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Ziyamuxamedova Umida Abdupataxovna

Hamshiralar akademiyasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati, yanada imkoniyatlarini kengaytirish va takomillashtirishning shart-sharoitlari, ular ning usullari, yo'llari, oliy ta'lim muassasalarida talabalaridagi tanqidiy fikrlashni o'rgatish yo'llari va ta'lim jarayonini tashkil etishni rejalashtirish ishlari, shuningdek, talabalarning bo'sh vaqtlarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish haqidagi ma'lumotlar batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, oliy o'quv yurtlari, talabalar, tanqidiy fikrlash, rivojlantirish, imkoniyat, kengaytirish, takomillashtirish, shart-sharoit, usul, yo'l, ta'minlash, baholash, faoliyat, integrativ, jarayon.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini yangi zamonaviy ta'lim jarayonida o'qitish, ta'limni yangilash va uni modernizatsiya qilish, innovatsiyalar asosda rivojlantirish, talabalarning oldiga qo'ygan maqsad va murakkab vazifalarni amalga oshirish talabalarning zamonaviy ta'limni, kreativ va tanqidiy fikrlaydigan yoshlarni, har qanday sharoitda ham ko'p masuliyatni o'z zimmasiga oladi. "Kuchli, intellektual salohiyati yuksak bilimli talabalarga, vatanparvar yoshlarga davlat va bugungi jamiyat boshqaruvida juda katta vazifalarni ishonib topshirmoqda"[1].

Talabalarning oliy ta'lim muassasalarida o'qishlarini yanada kuchaytirish, va ilmiy pedagog yoshlar ni tayyorlash salohiyatini oshirish eng asosiy masalalardan hisoblanadi. Oliy o'quv yurtlarining nufuzini yanada oshirish, shaxsiy ta'lim maskanlarining sonini kengaytirish, yuqori malakali yoshlarni tortish va aloqasini oshirish shart bugungi kunda oliy ma'lumotga ega bo'lgan yoshlarni, yuksak darajali mutaxassislarini tayyorlab borilmoqda. Pedagogika talabalarda asosiy tanqidiy fikrlashni rivojlantirish pedagogdan mahorat, qobiliyatni tashkil etish.

"Professorlarning, o'qituvchilarning eng asosiy yechim topishlari talaba-yoshlarga bilimlar berishdir"[2].

Talabalarni tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish mu ammosini tadqiq etar ekanmiz, avvalo, pedagogik texnologiya, tanqidiy fikrlash tushunchalari haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lishimiz lozimdir. Pedagogik texnologiyalar ijtimoiy zaruriyat bo'lgani bois, avval, AQSHda XX asrning 30-yillarida ta'lim texnologiyasi qo'llanilib kelmoqda, shuningdek, ta'lim jarayonida vizial texnika-texnologiyalar va vositalaridan foydalanilgan.

Ta'lim texnologiyasi so'zi hozir texnika o'quv vositalari asosida nisbatan qo'llanilmasdan, shuningdek, jahon pedagogika sida yangi yo'nalishlar va pedagogik texnologiyalarga asos solingan va ishlangan. Ushbu pedagogik texnologiyalarning asoschilari esa, D.Kratvol, N.Gronlund, B.Blum, J.Kerrol, L.Anderson, J.Bloklar bo'lgan edi. Ta'lim jarayonida XX asrning 50-yillarida texnik vositalar uchun va ularni qo'llash ta'lim texnologiyasi yo'nalishni aniqlovchi omil, deb aytsa bo'ladi, eng katta e'tibor ta'lim oluvchilar safini oshirish, texnik vositalarning kuchini va imkoniyatlarini judayam takomillashtirish, axborot sig'imini ham oshirish, axborotlarni kuzatish va uzatish xizmatlar sifatli tashkil etilib, ta'lim olishni yanada ishlov berishini kengay tish lozim. Ayniqsa, 60-yillarining boshlarida ta'limni axborotlash va ta'lim paytini tashkil etish ta'lim texnologiyasi so'zining ma'nosi nima ekanini ochib tashlash sifatida ishlar boshlandi.

Axborot ta'lim va bilim oluvchilarga aniq bilimlarning alohida qism holidi emas, balki izchil, yaxlit tarzda berilishini nazarda tutadi. Shuningdek, 70–80-yillarda ta'lim texnologiyasi ta'lim va pedagogikaning nazariy bilimlar ekani tasdiqlanib, u judayam loyihalangan va biroz belgilangan maqsadlarga borish kafolatlovchi o'quv va ta'lim jarayonini va ta'limdagi axborot vositalari va texnologiyalarini ochib bergan.

Vaqt biroz o'zgarishida texnologiyalarni ishlatish darajasi ortib, mazmuni tegishlicha ko'plab o'zgarib bordi. 1979-yilda AQSHning va pedagogik texnologiyalarning va kommunikatsiyalar assotsiatsiyasi pedagogik texnologiyalar ma'nosi to'g'risidagi bahs-munozaralarga yakun yasab, ularning rasmiy ta'rifini aytib berdi: "Pedagogik texnologiya odamlarning g'oyalarini, bilimlarini o'zlashtirishi, ta'lim olishni rejalashtirish, ta'minlash, baholash va boshqarish faoliyatini tashkil etish

vositalarini o'z ichiga qamrab olgan majmuaviy integrativ jarayondir"[3]. Hozirgi judayam paytda barcha pedagog-psixolog olimlar pedagogik texnologiyalarga berilgan eng mukammal ta'rif sifatida UNESKOning quyidagi ta'rifni tan olishadi: "Pedagogik texnologiya bilim berish va uni egallashda texnika va inson resurslarini o'zaro uzviy bog'liq holda ko'rib, butun ta'lim jarayonini loyihalashda va amalda qo'llashda majmuaviy yondashuv usulidan foydalanishdir" [4]. Ta'lim texnologiyasining boshini ta'lim olish va oshirish va ta'lim oluvchilarni sharoitlarda moslash, hamda vaqtda loyihalashtirilayotgan o'quv oxirlariga erishishlarini boshqarish uchun jarayonni to'liq va aniq g'oyalari bajarildi. Bunday borib yondashishning asl mohiyati ta'lim va texnikani tizimlashtirishdan va uni vaqti rasmiylashtirilgan qismlari ichida tiniq va aniq zarralarga ajratish yordamida maksimal shakllantirish muhim. Yuqoridagi mulohazalardan chiqib, fikr yuritadigan bo'lsak, "aniq pedagogik texnologiyalarning predmeti va ko'rinishi ta'lim tizimini dalil keltirishdan oldin o'quv ishlab materiallarni tanlash joiz, ta'lim modelini tanlashdan oshlab amalga oshirishgacha jarayon, optimallik va samaradorlik bo'yicha baholanadi"[5].

Muvofiqlashtirilgan tabiatda zamonaviy ko'rgan pedagogik texnologiyalar bor. Talabalarning ta'lim va tarbiya ishini bajarishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq imkoniyatlardan to'liq foydalanishni amalga chiqishda zamonaviy kuchli pedagogik texnologiyalar tashkil etildi. Ta'lim texnologiyalari rivojlantiruvchi va zamonaviy ravnaq topuvchi. Talabalar bu texnologiyada shaxsining ijobiy aniq sifatlarini, ayrim toifa sohalaridagi bilimlarini, ijodiy oddiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari olinadi. Bundan tashqari, xususiy, ya'ni, o'quv fanlari va muqobilchilik hamda mualliflikchilik zamonaviy va pedagogik texnologiyalari yo'nalishlari mavjud. Kreativ bu tadqiqotning xarakteriga aniq ega bo'lib, talabalarda birlamchi maqsadga qarab yo'nal tirilgan shaxs ijodiy tafakkurni va tanqidiy fikrlashni tez va jadal rivojlantiradi. Inversion ham bu axborotlarni va turli tomondan o'rganish va o'rni almashtirish qobiliyatiga, xususiyatiga ega bo'lib, tanqidiy fikrlashqator tizimini rivojlantiradi. Integrativning axborotlarni tashkil qiluvchi bir qator cheksiz ko'p kichik qismlarning ajralmas borligi, ularning deyarli yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlashdan tashkil topgan.

Adaptiv ham aniq axborotlarni va ulardan foydalanish singari jarayonini o'rganish va o'rgatish uchun qulaylashtirish va moslashtirish asosida rejadagi kutilgan natijalarga erishish. Inkluziv va ta'lim o'qituvchi bilan talabalarning o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim, shuningdek, tarbiya jarayonini tashkil qilish deganidir. Hozirda zamonaviy va pedagogik va texnologiyaning yuqorida aytilganlaridan ham tashqari, mutaxassislar tomonidan tajriba va sinovlar olib borilayotgan boshqa qanday yo'nalishlari uchraydi.

Xulosa qilib aytganda, odam ham tanqidiy fikrlashda, u yoki va bu g'oyalar qatori bilan tanishtirib, ularni yanada amalga oshirishdagi muhim masala bo'lgan keyingi oqibatlarni ham keyin e'tiborga oladi. Odam bu ham keyingi g'oyalarni, avval va dastlab, ma'lum bir darajadagi ishonchsizlik oqibati bilan idrok va hal qiladi va qarama-qarshi nuqtayi nazarlar bilan yaqqol taqqoslaydi. Ularni asoslash va taqqoslash uchun qo'shimcha va mulohazalar tizimidan ham keng foydalanadi va bular bilan o'z nuqtayi ham nazarini ishlab chiqadi. Tanqidiy fikrlash degani keng g'oya va imkoniyatlarni bir ijodkorlik bilan birga uyg'unlashuvi, konsepsiyalarini bir qayta qurishdek ancha murakkab jarayon. Faol va interaktiv kabi bilishning bir necha va nechta darajalarida ko'rishni bir vaqtda ro'y beradigan qilib jarayonda ham hisoblanadi. Tanqidiy fikrlaydigan shaxsga hech qanday turli hiyla-nayranglar va nosog'lom g'oyalar ta'sir qilmaydi, chunki u o'zining qat'iy shaxsiy qarashlariga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shodmonova Sh. Oliy o'quv yurti talabalarida mustaqillik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish (kasb ta'limi yo'nalishi misolida). Ped. fan. dok. ... diss., T., 2010, 340 bet.
2. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. Ped. fan. dok. ...diss., T., 1993, 364 bet.
3. Silber K.H. Some implication all o f the history o f Educational Technology We're all in this together. In: J.W.Bro(wn and S.N.Brown. Educational Media Yearbook, Littleton, Colorado: Librares Unlimited, 1981, p. 21.

4. Владимиров Н.М. Нейрообразование и проблемы субъектности инклюзии. “Специальное образование”, 2022, № 1. стр.65.
5. Kunnazarov Amangeldi Quatbaevich. “Methodology of creating and using software tools in computer science”. European Scholar Journal, vol. 4, № 1, Jan., 2023, pp. 56–59. <https://www.scholarzest.com/index.php/esj/article/view/3158>.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILAR INTELLEKTUAL IMKONIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ziyodullayeva Sarvinov Shamsiddin qizi

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti NTM o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining iqtidorlik darajalarini aniqlash, ularni alohida nazorat qilish bugungi kunda jamiyatimizda asosiy muammo sifatida qaralishi nazarda tutilgan.

Kalit so‘zlar: shaxs, individ, iqtidor, ijtimoiy-pedagogika

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son Farmonida uzluksiz ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta‘lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish, ta‘lim muassasalarini qurish, rekonstruktsiya qilish va capital ta‘mirlash, ularni zamonaviy o‘quv va laboratoriya asboblari, kompyuter texnikasi va o‘quv-metodik qo‘llanmalar bilan jihozlash orqali ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash yuzasidan maqsadli chora-tadbirlarni ko‘rish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilab berildi. O‘quvchilarning o‘zbek tili lug‘at boyligini to‘liq o‘zlashtirib olishlarini ta‘minlash, tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o‘z fikrini og‘zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a‘zolari bilan erkin muloqotda bo‘la olish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish ona tili ta‘limi oldidagi muhim vazifa hisoblanadi. O‘quvchilar jonli nutqiy aloqaga to‘g‘ri talaffuz va to‘g‘ri yozuvni elementar nazariy ma‘lumotlar asosida amaliy egallash orqali kirishadilar.

Allomalarimizning fikricha, insonning tanasi, miyasi, sezgi organlari tug‘ilishda mavjud, lekin aqliy bilimi, ma‘naviyati, ruhi, intellektual va axloqiy xislatlari, xarakteri, urf-odatlar, ma‘lumoti tashqi muhit va boshqalar bilan muloqotda vujudga keladi. Insonning aqli, fikri ruhiy yuksalishning eng yetuk mahsuli bo‘ladi.

Forobiy «Aql to‘g‘risida»gi risolasida axloqli kishining «o‘n ikki tug‘ma xislati»ni ta‘riflar ekan, insonning fikrlash xususiyatiga alohida ahamiyat beradi. Olim, aql-zakovatli inson barcha masala yuzasidan o‘tkaziladigan muhokama va mulohazani tez va to‘g‘ri tushunadigan, uning ma‘nosini anglab so‘zlovchining maqsadi va aytilgan fikrining chinligini tezda payqay oladigan, xotirasi juda baquvvat bo‘lib, ko‘rgan, eshitgan, sezgan narsalarining birontasini ham esidan chiqarmay, yodida saqlab qoladigan, zehni biror narsaning alomatini sezishi bilan, bu alomat nimani anglatishini tezda bilib oladigan, fikri va aytmoqchi bo‘lgan mulohazalarini ravon bayon eta oladigan, bilimlarni osonlik bilan o‘zlashtira oladigan bo‘lishini alohida ta‘kidlaydi (O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. 1-jild. (–Tuzuvchi mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil).–Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 109-b.). Nafaqat tibbiyot olamidagi kashfiyotlari, balki ta‘lim va tarbiya sohasidagi asarlari bilan ham milliy pedagogika tarixida muhim o‘rin tutgan buyuk Sharq mutafakkiri Abu Ali ibn Sino «Tadbiri manozil» asarida insonning fikrlash qobiliyatiga, xayol-xotirasi va iroda sifatlariga yuqori baho beradi. Uning yordamida voqea va hodisalarni bir-biriga chog‘ishtirib, abstraktsiyalash bilan haqiqatni yolg‘ondan ajratish mumkin, xotira yordamida esa idrok qilingan narsa va hodisalar kishi ongida mustahkam saqlanib qoladi va idrok qilingan bir ob‘ektni ikkinchisidan ajratishga yordam beradi. Xayol kishi ongida ob‘ektiv voqelikning aks ettirilishidir, deb biladi.

Buyuk qomusiy olim, faylasuf va pedagog Abu Rayhon Beruniy ham bilimlarning hosil bo‘lishida aql, fikr, sezgilarining o‘rni haqida so‘z yuritir ekan, shunday deb yozadi: «Faqat sezgi orqali, sezgi organlari yordamida o‘zlashtirilgan bilimlar xatolarga olib kelishi mumkin. Agar inson

sezgilardan fikrlash va xulosa chiqarish yordamida foydalansa, ana shu sezgilar yordamida idrok qilinadigan narsalarni o'rganishda juda katta yutuqlarga erishmog'i mumkin... Istaklarga mehnat tufayli erishiladi» (O'zbek pedagogikasi antologiyasi. 1-jild. (–Tuzuvchi mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil).-Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 139-b.). Olimning fikricha, faqat eshitilgan, ko'rilgan yoki umuman sezgi organlari orqali qabul qilingan ma'lumotlar shundayligicha idrok qilinmasdan, balki aql chig'irig'idan o'tkazilsa va tegishli xulosalar chiqarilsa, ana shu bilimgina haqiqiy va mustahkam bo'ladi. Jaloliddin Davoniy insoniy fazilatlaridan donolikni tahlil etar ekan, inson aqliy qobiliyati, iste'dodi shakllanishi uchun quyidagi sifatlar muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi: birinchisi, zukkolik-zehn o'tkirligi. Bu kishining har bir masalani tezda hal qila olish, unda o'zi istagan natijani ola bilishida deb ko'rsatadi; ikkinchisi, fahmlilik. Bunda kishining keraksiz va ikkinchi darajali masalalarga ortiqcha to'xtalmasdan, butun diqqatni muhim va zarur masalalarga tez qarata bilish qobiliyati; uchinchisi, zehn ravshanligi deb ko'rsatiladi. Bu biror masalani hech qanday qiyinchiliksiz, oson yo'l bilan hal qilish iste'dodi; to'rtinchisi, bilimni tez egallash qobiliyati. Kishi ma'lum masalaga butun diqqat-e'tiborini qarata olish va uni hech qanday qarama-qarshiliksiz o'zlashtirishi; beshinchisi, qo'yilgan muammoni tezda anglashi; oltinchisi, yodlash qobiliyati. Insonning ilgari his etgani va tasavvur qilganlarini esda saqlash qobiliyati; yettinchisi, xotira. Yod olingan, his qilingan narsalarni kerak bo'lganda eslash qobiliyatini tezda ishga solishi lozim, deb ko'rsatadi. Demak, Jaloliddin Davoniy kishi yoshlikdan o'z qobiliyatini o'stirishi, rivojlantirishi lozimligi, agar u haqiqiy baxt-saodatga erishmoqchi bo'lsa, yuqoridagi aqliy qobiliyatni rivojlantirishga yordam beruvchi fazilatlarini egallashga harakat qilmog'i lozim, deydi.

Ma'rifatparvar olim Abdulla Avloniy o'zining «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida badan tarbiyasi bilan bir qatorda fikr tarbiyasiga ham alohida ahamiyat beradi. Uning ta'kidlashicha, fikr tarbiyasi «muallimning yordamiga so'ng darajada muhtojdir» va inson hayotida muhim ahamiyatga ega:

Fikr agar yaxshi tarbiyat topsa,

Xanjar olmosdan bo'lur o'tkur.

Fikrning oynasi olursa zang,

Ruhi ravshan zamir o'lur benur. (Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. - Toshkent: O'zbekiston, 1992. -103-b.).

Muammoga oid Sharq mutafakkirlari qarashlari tahlili inson qobiliyati va uni shakllantirish har qanday davrda ham dolzarb muammolardan biri bo'lib kelganligini ko'rsatadi. Zero, qobiliyatli insonlarga jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim vazifalarni amalga oshirishga qodirdirlar.

AQSh va G'arbiy Yevropa mamlakatlarida iqtidorli o'quvchilarni maxsus dasturlar bo'yicha o'qitishning qariyb yarim asrlik amaliyoti bunday ta'limning hamma yerda yuqori sifatini anglatmaydi. Iqtidorli va site'dodli o'quvchilar bo'yicha Yevropa kengashi (ESNA) eks-prezidenti Dj.Friman ta'kidlaganidek, «iqtidorlilar uchun ko'plab ta'lim dasturlari mavjud, ularning asosida hech bir ilmiy ishlanma mavjud emas, ularning tashkilotchilari o'zlarining xatosizligiga ishonch asosidagina ish ko'radilar». Tushunarliki, ilmiy ishlanma – yuqori yoki past intellektual va ijodiy imkoniyatga ega o'quvchilar uchun yaratilganidan qat'iy nazar istalgan yaxshi dastur yaratish yo'lidagi ilk qadam. Iqtidorli o'quvchilar uchun dasturlarning o'ziga xosligi nimadan iborat? U umuman mavjudmi? Avval aytilganidek, an'anaviy ta'lim dasturi iqtidorli o'quvchining rivojlanishi uchun o'tib bo'lmas to'siq bo'lishi mumkin, bu iqtidorli o'quvchilarni o'qitish muammosini hal qilish zaruratiga foydasiga asoslardan biri edi. Bundan tashqari, mazkur muammoni o'rganishning yaga bir jahati bor. Yaxshi ma'lumki, ta'lim dasturlari samaradorligi ularning o'zlari mo'ljallangan o'quvchilarning ehtiyoj va imkoniyatlariga muvofiqligiga bog'liq. Maktab ta'limi asosini tashkil qiladigan bilish faoliyati o'quvchining motivatsiyali va kognitiv tavsiflariga muvofiq kelmasa, uning rivojlanishda yuqori darajalarga erishishini kutish mushkul. iqtidorli o'quvchilar boshqa tengdoshlaridan farqli o'laroq, alohida ehtiyoj va imkoniyatlar bilan tavsiflanishini tan olsak, ularni o'qitish uchun maxsus dasturlar yoki, hech bo'lmasa, shipotetik «o'rtacha» o'quvchiga mo'ljallangan an'anaviy ta'lim dasturlarining qandaydir modifikatsiyalari zarur.

O'quvchilarning psixologik xususiyatlari yoki «iqtidorlilik belgilari» ko'pincha psixologlar orasida katta munozaraga sabab bo'ladi. iqtidorlilikning asosiy belgilari uzun «ro'yxati» mavjud,

ularda iqtidorli o'quvchilarning real hayot va faoliyatda namoyon qiladigan xususiyatlari aks etgan. Odatda, bunday belgilarning mavjudligini o'quvchi xulqi xususiyatlarini kuzatishda baholash mumkin. qiyinchilik shundan iboratki, iqtidorlilik belgilarining o'zi juda rang-barang va ijtimoiy-madaniy muhitga bog'liq. bu hol iqtidorli o'quvchilar xususiyatlari «ro'yxati»ga nimalar kiritilishi, nimalar kiritilmasligi, qaysi belgilar albatta namoyon bo'lishi, qaysilari namoyon bo'lmasligi kerakligi haqidagi va sh.k. tasavvurlarda sezilarli tafovutlarni keltirib chiqaradi. Fikrimizcha, ajratiladigan belgilardan loaqal bittasi mutaxassis e'tiborini tortishi va uni muayyan vaziyatni batafsil va davomli tahlil qilishga undashi kerak degan pozitsiyani mazkur masalada tobora produktiv deb sanash mumkin.

Barbara Klarkning kitobida aqliy (intellektual), akademik, ijodiy, liderlik iqtidori va vizual hamda ijrochilik san'ati (musiq, rangtasvir, raqs, drama) sohasida iste'dodini xarakterlaydigan beshta shunday ro'yxat keltiriladi. Bizni umumiy iqtidorlilikka aloqador bo'lgan, o'quvchining aqliy (intellektual) iqtidorliligi yotadigan ko'p sonli tavsiflardan nimani ajratish mumkinligi qiziqtiradi. Bunday tavsiflar tahlili quyidagi tobora umumiy tavsif (xarakteristika) larni ajratish imkonini beradi:

- keng qamrovli qiziquvchanlik va bilim olishga bo'lgan katta ehtiyoj;
- aqliy yuklamaga bo'lgan katta ehtiyoj;
- qandaydir mashg'ulot yoki faoliyat sohalariga yaqqol ifodalangan qiziqish, nimagadir g'ayriodatiy berilish;

- mustaqil qo'yilgan maqsadga erishish yo'lidagi qat'iyat;

- bilimlarni mustaqil ravishda yangi vaziyatda qo'llash;

- muammoni hal qilishning original usullarini topa bilish malaka-larini egallay boradilar.

O'quvchilarning tobora «umumiy xususiyatlarini» ajratayotib, biz uchun favqulodda muhim bo'lgan yana bir fakt – bunday o'quvchilar orasida individual tafovutlar spektrining kengligini hamma vaqt yodda tutish kerak. Bu ularning qiziqishlarining yo'nalganligiga ham, intellektual o'sish yoki ilgariylash sur'atlariga ham, nihoyat, iqtidorlilikning rivojlanganlik darajasiga ham taalluqli. O'quvchilarda individual tafovutlar spektri shunchalik kengki, amalda o'quvchilarning yoshga oid xususiyatlarini to'lig'icha yopa oladi. Amaliyotda bu iqtidorli o'quvchi bilan bevosita tanishgunga qadar uning xususiyat va imkoniyatlari haqida biror aniq tasavvurlar qilish mumkin emasligida namoyon bo'ladi. Maktabga kelayotgan olti-etti yoshli o'quvchidan ma'lum doiradagi bilim va malakalarni kutishga haqlimiz. Masalan, alifboni bilish, bo'g'inlarni so'zlarga birlashtirish va yigirmagacha sanash, topishmoq va ertaklarga kiziqish. O'quvchilarning shu qadar rang-barang ehtiyoj va imkoniyatlarini qondirish uchun an'anaviy ta'lim mazmuni qanday o'zgarishlarni boshdan kechirishi kerak? Boshqacha aytganda, o'quvchilar uchun ta'lim mazmuni qaysi tamoyillarga asoslanishi lozim? Tamoyillar qandayligini aniqlash uchun bu toifa o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyoj va imkoniyatlarinigina emas, balki iqtidorli o'quvchilar ta'limi hal qilishi lozim bo'lgan vazifalarni ham bilish kerak.

Xulosa qilib aytganda Ta'limning markaziy vazifalari, aniqrog'i maqsadlari – o'quvchi individualligini kashf qilish yo'llarini ta'minlash, tizimli tafakkurni, dunyoni yaxlit idrok kilishni va shaxsning ma'naviy-axloqiy asoslarini rivojlantirish sifatida belgilandi. Bu vazifalar iqtidorli o'quvchilarni o'qitishga nisbatan spetsifik (o'ziga xos) sanalmay, balki barcha o'quvchilar uchun dolzarbdir. Iqtidorli o'quvchilarni o'qitish uchun bu vazifalarning qo'yilishi birinchi darajali ahamiyatga ega ekani boshqa gap. Bu ta'limning an'anaviy vazifalari - bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish iqtidorli o'quvchilar uchun maktabga salbiy munosabatning sababi bo'lishi mumkinligi bilan birga ijtimoiy buyurtmaning o'ziga xosligi bilan ham bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Акрамова Ф., Очилова Г. Педагогика. Психология. Тошкент. – 2007. 299 б.
2. Аҳмедов М., Абдурахмонова Н., Жумаев М. Математика. 1-синф учун дарслик. Тошкент: Турон-иқбол. – 2012. 160 б.
3. Бикбаева Н., Янгибаева Э., Гирфанова К. Математика. 4-синф учун дарслик. Тошкент: Ўқитувчи. – 2011. 208 б.
4. Бурхонов С., Худоёров Ў., Норкулова Қ. Математика. 3-синф учун дарслик.

Тошкент: Шарқ. – 2012. 206 б.

5. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики. – М.: Наука, 1987. – 552 с.

6. Икромов Р., Ғуломова Х., Йўлдошева Ш., Шодмонкулова Д. Она тили. 4-синф учун дарслик. Тошкент: Ўқитувчи. – 2011. 122-б.

7. Ёқубов А. Сихат–саломатлик йили: мазмун ва моҳият. – Тошкент: 2005. – 23 б.

8. Зиёмухаммедов Б. Комилликка элтувчи китоб. – Тошкент: TURON–IQBOL, 2006. – 350 б.

9. Саъдуллаев, А. А. (2023). ўсмир спортчиларда иродавий сифатларни шакллантириш аспекти. scholar, 1(8), 112-117.

10. Саъдуллаев, А. А. ў. (2023). ўсмир спортчиларда иродавий сифатларни шакллантириш аспекти. scholar, 1(8), 112-117. Retrieved from

11. Сарвиноз, З. (2023). Способы определения лидерских способностей учащихся классными руководителями. международный журнал исследований и разработок epra (ijrd), 8(4), 203-206.10:27

BOSHLANG'ICH SINFLARDA DARS JARAYONING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA DIFFERENSIAL TA'LIM TEXNOLOGIYASI

Ziyodullayeva Sarvinov Shamsiddin qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan chora tadbirlar haqida hamda o'qituvchilarning differensial ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati va zarurati haqida keltirilgan.

Kalit so'zlar: differensial ta'lim, o'quvchi, bilim, qobiliyat, reproduktiv, izlanish, ijodiy harakter.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda — Konsepsiya) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-5538-son Farmoni ijrosi yuzasidan ishlab chiqiladigan ishlar tizimi. Konsepsiya xalq ta'limi tizimining uzoq muddatli rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi, jumladan: O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish; uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish; o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish; xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish; xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va budjetdan mablag' bilan ta'minlashning samaradorligini oshirish;/ yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish bularning barchasi umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan chora tadbirlar hisoblanadi.

O'qituvchi pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish orqali hamkorlik, o'quvchilar shaxsini hurmat qilish orqali shaxsning bilim egallashi, ijod qilishi uchun muhit yaratiladi. Ta'lim berish jarayonida o'quvchi subyekt sanaladi va ikkinchi subyekt-o'qituvchi bilan hamkorlikda o'quv-tarbiyaviy vazifalarni hal etadi.

O'qituvchidagi insonparvarlik munosabati o'quvchilarga ijobiy muomalada bo'lishi, ulardagi ishonchning yuqoriligi, muloqot madaniyatining yuksakligi, ijobiy rag'batlantirishning ustunligi tufayli ta'lim jarayonidan ko'zlangan maqsadga erishish, o'quvchilar faoliyatida uchraydigan kamchiliklarga chidamli bo'lishi, ularni bartaraf etishning eng samarali yo'llarini qo'llashda namoyon bo'ladi. Demokratlashtirish ta'lim tizimidagi formalashuvni, yuzaklashuvni yo'qotib,

pedagogik hamkorlikni yuzaga keltiradi.

Hamkorlik o'qituvchining pedagogik va o'quvchilarning bilish faoliyatini takomillashtirish, ularni ma'naviy, axloqiy, jismoniy va intellektual jihatdan rivojlantirish, bu jarayonni bir-biriga uyg'unlashtirish, faoliyatning natijasi va borishini hamjihatlikda tahlil qilish imkonini beradi.

Dars berish jarayonini demokratlashtirishning tub mohiyati o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etishda ularga tanlash imkoniyati berilishidir. O'qituvchi o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etishda ularning xohishiga ko'ra individual tarzda, juftlikda yoki kichik guruhlarda ish olib borishi lozim. Shuningdek, uy vazifalari ham hamma uchun yagona va majburiy bo'lmasdan, bir necha variantda tayyorlanib, o'quvchilar o'z xohishiga ko'ra tanlash imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Masalan, 1-variantda yangi mavzu yuzasidan o'quv materiali takrorlash, o'quv mashg'uloti yuzasidan savollarga javob topish, lozim bo'lganda obyektlarning rasmini chizish va izohlar berish;

2-variantda dars jarayoni uchun o'quv materiali mazmunidagi atama va tushunchalardan foydalanib krossvordlar tuzish, bilim va ko'nikmalarga tayangan holda qisqacha o'z fikrlarini bayon qilish;

3-variantda dars mashg'ulotining mazmunini kengroq yoritish maqsadida qo'shimcha adabiyotlardan foydalanib ishlanmalari tayyorlash.

O'quvchiga bunday shakldagi mustaqil ishlarning berilishi ularning o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda avval yengilroq, keyin esa murakkabroq variantni bajarishga o'tish, o'z kuchi va bilimini sinab ko'rish imkonini beradi.

O'quvchining har bir yutug'i o'z vaqtida rag'batlantirilib turilishi, kamchiliklarning qayd etilishi va ularni bartaraf qilish uchun yordam ko'rsatilishi o'z samarasini beradi. O'quvchilarning bilish faoliyati pedagogik texnologiya talablari asosida tashkil etilishi, o'quv topshiriqlarining didaktik maqsadlariga erishish uchun muayyan vaqt ajratilib shart-sharoit yaratilishi kerak. Guruh muvaffaqiyatiga hissa qo'shishga intilishning vujudga kelishi o'quvchilarni majburiy o'qishdan ozod qilib, mazkur faoliyatning mazmuni va dunyo qarashini o'zgartiradi. Bugungi kunda ta'lim oladigan o'quvchi shaxsini rivojlantirish uchun motivi, qiziqishi, bilim darajasi va bilimlarni egalashga bo'lgan ehtiyojini e'tiborga olgan holda ta'lim jarayonida tabaqalashtirilgan va individual yondashuv zarur. Bugun didaktik adabiyotlarda o'quvchilarga tabaqalashtirilgan tarzda yondashish differensial yondashuv deb atalmoqda.

Ta'limni differensiallashtirish o'quvchilarni o'quv jarayoni uchun ahamiyatli xususiyatlariga ko'ra guruhlariga ajratib tashkil etiladigan o'qitish - o'rgatishning ma'lum bir shakli orqali namoyon bo'lib, ta'lim oluvchilarning har xil darajadagi guruhlarida maxsus o'qitish jarayoni tashkil etilishini ta'minlanadi .

Differensial ta'lim dars jarayoning muayyan qismi didaktik maqsadini amalga oshirishga imkon beradigan mazmun, vosita, metod va shakllar majmuasidir. Bu yerda tabaqalashtirish ustuvor jihat bo'lib, har bir shaxsning imkoniyatini va qobiliyatiga yarasha o'qitish, o'quvchilarni har xil guruhlarda ishlashga o'rgatishga e'tibor qaratiladi. Bugun o'qitishning barcha shakllarida tabaqalashtirish mavjud, shu bois, ushbu texnologiya ta'lim jarayoniga oson singib ketadi.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda jamiyatimizda har tomonlama shakllangan, bilim ko'nikma va malakalar bilan qurollantirilgan yosh avlodni tarbiyalashda o'qitishning har xil usul va vositalardan foydalanish talab etiladi. Shuningdek o'quvchilarni dars jarayoniga qiziqishlarini oshirish uchun ta'lim beruvchilar bugungi kun texnologiyalari va ta'lim metodlari bilan mukammal qurollangan bo'lishi lozim va muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нуруллаева Ш.У. (2021). Бўлажак ўқитувчиларни методик тайёрлаш тизими. Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў. №2. Нөкис.
2. Нуруллаева Ш.У. (2021). Педагогик жараёндаги зиддиятлар ва уларнинг позитив жиҳатлари. Илм сарчашмалари. № 6.
3. Аслонова О.П. (2020). Бошланғич синф ўқувчиларининг когнитив функциясини психо-педагогик аспекти. Уз Академия. Илмий услубий журнал. – Б. 171–175.

4. Aslonova O.P. (2020). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv xususiyatlarini rivojlantirish. Muqallim ham uzluksiz bilimlendiriy ilimiy metodikalik jurnal.6(1). – B. 130.
5. Сарвиноз, З. (2023). способы определения лидерских способностей учащихся классными руководителями. Международный журнал исследований и разработок EPRA (IJRD), 8(4), 203-206.
6. Зиёдуллаева Сарвиноз Шамсиддин қизи. Лидерлик муаммосининг илмий-назарий асослари. Belarus-o'zbek ilmiy-metodik jurnal.Toshkent.-2023.№6.-B.77-78.
7. Ziyodullayeva S. Sh. Liderlik muammosining aspektlari// Xalq ta'limi ilmiy metodik jurnal.Toshkent.-2023.-№ 6. -B.102-103. (13.00.00; №17)
8. Ziyodullayeva S. Sh. Liderlik faoliyatining o'ziga hos xususiyatlari.// Pedagogik mahorat. Buxoro.-2024.№2.-B.155-158. (13.00.00; №23)
9. Ziyodullayeva S.Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yetakchilik nazariyasining shakllanishi //Muqallim ham uzluksiz bilimlendiriy. Nukus.-2023.№6. -B.114-115. (13.00.00; №20)
10. Ziyodullayeva S.Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining liderlik fazilatlarini ustuvorligining shakllanishi. Interpretation and researches.Farg'ona.-2024.13(35).-B.109-113.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

O'sarova Go'zalxon Rasuljon qizi

University of Business and Science Maktabgacha-Boshlang'ich ta'lim va Jismoniy tarbiya kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada multimediali texnologiyalar yordamida talabalarni o'qitishning qulayliklari, multimedialining texnik vositalari, axborot texnologiyalarining rivojlanishining ta'lim tizimiga ta'siri va natijaviyligiga oid fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: multimedia texnologiyalari, multimediali ta'lim, multimediali ta'lim dasturlari, kompyuterli muhit, matn, tovush, grafik va rasmlar.

Axborot texnologiyalari ta'lim tizimiga joriy etilgandan so'ng multimedia vositalaridan foydalanish sezilarli darajada oshdi. Media ta'lim vositalari yordamida o'rganish usuli ko'p tushunchalarni tushunishni osonlashtirdi va foydalanuvchilarga ularni an'anaviy o'qitish usullariga qaraganda kamroq vaqt ichida ko'p bilim olish imkonini beradi. Multimediali texnologiyaning eng asosiy afzalliklaridan biri shuki, u bir vaqtning o'zida ma'lumot taqdim etishning bir necha usullaridan foydalanishga qodir: matn, ovoz, videotasvir, grafika va animatsiya. Multimedialining eng muhim xususiyati axborot olish jarayonida talabalarga ta'sir o'tkaza olishga qodirligi hisoblanadi.

Kunimizda ta'lim - tarbiya tizimida zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan samarali foydalanishga katta e'tibor berilmoqda va o'quvchilarga turli fanlardan bilim beruvchi pedagoglarni axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalaridan foydalanishlari uchun, birinchi navbatta ularning o'zlarini axborot sohasidagi bilim darajalarini oshirish hamda mustahkamlash kerak bo'ladi, ya'ni bunda ta'lim tizimini texnik jihatdan ta'minlash, internetdan foydalanish imkoniyatlarini to'la yaratib berish orqaligini samarali natijaga erishish mumkin. Ayniqsa, o'quvchilar zamon talablari mos bilimga ega bo'lishlarida axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalaridan, ayniqsa, multimediali o'quv darsliklaridan elektron ko'rinishda foydalanishlari yuqori samara bermoqda. Multimedia tushunchasi hayotimizga 90-yillarning boshlarida kirib keldi va turli mutaxassislar tomonidan turlicha izohlandi. Ularning fikrlarini umumlashtirgan holda multimedialga quyidagicha ta'rif berishimiz mumkin: multimedia bu informatikaning dasturiy-texnikaviy vositalari va axborotning an'anaviy-orginal turlari asosida o'quv materiallarini o'quvchiga yetkazib berishning mujassamlashgan holdagi ko'rinishidir.

Multimedia texnologiyalari asosida dars tashkillashtirishda mashg'ulot o'tishning turli texnologiyalaridan foydalanish mumkin. Ta'lim yo'nalishlari bo'yicha yaratilgan barcha multimedia o'quv dasturlari amaliy tadbiqdan va tajribadan o'tgan va o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi

kerak. Ta'limdagi barcha fanlar bo'yicha multimedialarning xususiyatlari bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun foydalaniladigan o'quv materiallarining tasvirlanish ko'rinishiga bog'liq bo'ladi. Ular faqatgina misol-masalalar yechish, amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish jarayonidagina emas, balki butun ta'lim jarayonida o'quvchilarni professional bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Bunday multimedia o'quv dasturlari dars jarayonida va mustaqil o'rganish uchun murakkab nazariy materiallardan tuzilgan bo'ladi. Bu orqali interfaol ma'ruzaviy multimedia darsliklarini va namoyish materiallarini to'ldiruvchi usulda chop etishga asoslangan elektron o'quv qo'llanmalari yaratish lozimligini ko'rish mumkin.

Multimedia o'quv dasturlari avvalgi o'quv qo'llanmalardan ko'p tomonlama farq qiladi. Hususan, o'quv materiallarini o'rganuvchilarga tavsiya etish multimediali: grafika, animatsiya, video, ovozli va tovushli harakatlar kabi ko'plab elementlar orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari real voqea va hodisalarni modellashtirishni ham multimediali o'quv dasturlari orqali ko'rsatib berish mumkin. Buesa o'rganuvchilarni o'rganayotgan jarayonlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda va oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Multimediali o'quv darslarida o'quv materiallarini to'ldiruvchi va uning qabul qilish darajasini oshiruvchi ko'rgazmali jadvallar, grafik sxemalar, rasmlar va boshqalardan iborat bo'lgan taqdimotlar, videofilmlar va boshqa shu kabi ko'rgazmali nazariy materiallar orqali tasvirlanilishi mumkin. Ta'lim tizimida fanlarini multimediali o'quv dasturlari asosida o'qitishda video-ma'ruzalar, animatsion modellar, kompyuterli amaliyotlardan foydalanish orqali samaradorlikka erishish mumkin, chunki multimediali o'quv dasturlari orqali ko'rgazmali qurollarning kamchiliklarini ma'lum bir miqdorda yoki to'liq qoplash imkoniyati mavjud bo'ladi. Bu orqali quyidagi afzalliklarga erishish mumkin:

- o'rganuvchilar bevosita ko'rib bo'lmaydigan jarayonlarni dasturiy vositalar yordamida kuzatishlari mumkin bo'ladi,

- o'rganuvchilar tomonidan o'quv materiallari chuqurroq va mukammalroq o'zlashtiriladi;

- o'rganuvchilarning bilim olishga sarflaydigan vaqtlari tejaladi;

- olingan bilimlar amalda qo'llash orqali o'rganuvchilarning xotirasida uzoq vaqt saqlanadi.

Bu afzalliklar orqali o'rganuvchilarning bilim sifati yaxshilanish jarayoni tezlashadi. Multimedia texnologiyalari o'rganuvchilarning har tomonlama ko'rib eshitib bilimlar o'zlashtirishlariga imkon berish jihati bilan oddiy ta'lim tizimidan farqliligini ko'rsatadi. Tadqiqotlar natijasi ko'rsatganidek eshitish orqali qabul qilingan axborotdan ko'ra ko'rish orqali olingan bilimlar o'quvchilarning xotirasida uzoqroq muddat saqlanib qoladi.

Ta'lim yo'nalishlari fanlarini kompyuter texnologiyalari va multimedia o'quv kurslari asosida o'qitishning asosiy o'quv-uslubiy va dasturiy ta'minoti gipermatn, video va audio-ilovalar, animatsiyalar, katta sondagi namoyish materiallaridan foydalaniladigan multimediali o'quv qo'llanmalari hisoblanadi.

Ta'lim tizimining fanlari bo'yicha multimediali o'quv dasturlari turli tabaqali va iqdidorli o'quvchilarga mo'ljallangan bo'ladi. Bu orqali ularning tuzilishining ko'p darajali va tarmoqli-modulli xarakterga ega ekanligi bilan aniqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida multimedia texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunning ayni talabi hisoblanadi. Chunki, multimedia texnologiyalarining rivojlanishi o'quv ta'lim jarayoniga innovatsiyalar olib keladi va multimediali o'quv muhitini shakllantirish va rivojlanishiga zamin yaratdi. Hozirgi vaqtda har bir insonning ish faoliyatida doimiy ravishda multimediadan foydalanish ehtiyojini ko'rishimiz mumkin. Multimedia texnologiyalaridan doimiy ravishda o'quv jarayonlarida foydalanib borish ta'lim sifatini hamda ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Toshkent: O'zbekiston, 2017

2. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997.

3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'limi to'g'risida»gi Qonuni.
4. Bolalarni maktabga o'qishga tayyorlash (ilmiy maqolalar to'plami). Toshkent: O'z PFITI, 1997.
5. O'sarova, G. (2022) Boshlang'ich sinf matematika darslarida mustaqil ishlarni tashkil etishning mohiyati va mazmuni. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT.
6. O'sarova, G. (2022) Boshlang'ich sinf matematika darslarida mustaqil ishlarni tashkil etish orqali bilim samaradorligini oshirish yollari. Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP).

TA'LIM TIZIMIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANISH

Shaislamova Muazzamxon Raximxodjaevna

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
"Menejment va marketing" kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. Maqolada axborot texnologiyalari qanday modernizatsiya qilinganligi va mavjud holatga moslashtirilganligi va ulardan hozirgi ta'lim amaliyotida qanday qo'llanilishi ko'rsatilgan. Maqolada ta'lim tizimining dinamikasi, shuningdek, unda informatika va kompyuter texnologiyalarining o'rni ko'rib chiqiladi. Ta'lim tizimini o'zgartirish jiddiy qiyinchiliklar: moliyaviy resurslarning cheklanganligi va muntazam yangilanib turishi kerak bo'lgan IT-mahsulotlarning tez eskirishi bilan birga ekanligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, axborot tizimlari va texnologiyalari, innovatsiyalar, raqamli vositalar, pedagogik jarayon.

Texnologiyani keng qo'llash tendentsiyasi o'quv jarayonini moslashtirishni talab qiladi. Axborotlashtirish ta'lim sifatini oshirishga va bo'lajak mutaxassislarning faoliyatning turli sohalarida malakasini oshirishga yordam beradi. Ta'limda texnologiyadan foydalanish amaliy fanlar sohasida yuzaga keladigan turli muammolarni hal qilishni belgilaydi. Ko'p sonli kompyuter ilovalarining mavjudligi ta'lim sohasidagi muammolarni hal qilishning turli usullari va usullarining paydo bo'lishiga olib keldi [9]. Bundan tashqari, bunday mahsulotlarning ilmiy asoslari muntazam yangilanadi, shuning uchun keyingi ko'rinishlari yanada optimallashtiriladi va kamroq resurslarni iste'mol qiladi.

Ta'lim tizimiga texnologiyani joriy etilishiga muvofiq, maktab o'quvchilari va talabalarini o'qitishning yangi usullari, o'qitishni tashkil etish, shaxsni rivojlantirish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, mamlakat fuqarolari uchun zarur bo'lgan asosiy ijobiy fazilatlar kutilgan natijalarga ko'proq mos keladi. Texnologiyani yaratish va tarqatish jarayoni - bu o'quv faoliyati jarayonida keng ko'lamli o'zgarishlarni keltirib chiqaradigan doimiy harakatlar majmui. Yangi texnologiyalarning mohiyatini aniqlash, tizimlarni yaratish, amaliyotga tatbiq etish, pedagog kadrlarni tayyorlash uchun katta mablag' talab etiladi. Bugungi kunda texnologiyalarni ommalashtirish doirasida ochiq ta'lim tizimlarini shakllantirish, masofaviy ta'limning texnik tamoyillari, o'quvchilarni rag'batlantirishning innovatsion usullari, xususan, muvaffaqiyatni rag'batlantirish va monitoring qilishning yangi tizimlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Inson faoliyatining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatadigan umumiy kompyuterlashtirish bilan bog'liq holda o'quv jarayoniga axborot tizimlari va texnologiyalarini joriy etish va ulardan samarali foydalanish ko'plab mualliflar tomonidan o'rganilayotgan ustuvor masaladir [1, 8]. Shuni ta'kidlash kerakki, bu jarayon hali rivojlanishning dastlabki bosqichida. Ixtisoslashtirilgan tizimni joriy etish va rivojlantirish vaqt va mablag'ni talab qiladi va uni ishlab chiqish qiyin. Qolaversa, ta'lim jarayoniga joriy etilishi mumkin bo'lgan texnologiya ko'p qirrali bo'lib, ko'p turli jihatlariga ega. Shuning uchun ulardan foydalanishning ko'plab sohalarini aniqlanishi va ishlatilishi mumkin. Hamma mutaxassislar ham ushbu sohada hozirda foydalanilayotgan yoki ishlab chiqilayotgan muammolarni yechish tizimlari va texnologiyalarini bir xil tarzda tasniflay olmaydi.

O'z texnologiyalarini ishlab chiqish, amaliy tajriba almashish va boshqa mamlakatlar bilan almashish orqali davlatlar ta'lim texnologiyalarini tarqatishning ma'lum darajasini yaratdilar. Bir

qator sabablar va omillarga ko'ra, ba'zi mamlakatlar o'z rivojlanishida ancha ilgari ketgan, boshqalari esa o'z dinamikasida orqada qolmoqda;

Bugungi kunda biz ko'plab muammolarni hal qila oladigan etarli darajada bilim va ko'payib borayotgan ta'lim usullarini to'pladik. Biroq, olimlar bu bilan to'xtamaydilar, ular yangi vositalarni yaratishda va muammolarni hal qilishning yangi usullarini topishda davom etadilar [2, 4, 7, 10].

Ta'limda ilmiy g'oyalarni tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish jarayoni o'quv jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etishning jadal rivojlanishi tufayli ko'plab mualliflarning e'tiborini tortdi, bu boshqa faoliyat turlari muammolarini hal qilish uchun yangi vositalarni taqdim etadi [3, 5, 6]. Yaratilgan texnologiyalar yordamida ta'limning yangi texnologiyalari, standartlari, tizimlari va shakllarini ishlab chiqish uchun yangi imkoniyatlar va talablar paydo bo'ladi. Ushbu omillarning mavjudligi ta'lim sohasidagi yangi vazifalarni shakllantirish va o'zgartirishni belgilab berdi. O'quv jarayoniga texnologiyani joriy etish ancha oldin boshlangan, ammo biz uchun bu hali ham yangi tajriba. Moliyaviy muammolar hamda axborot tizimlari va elektron vositalarning qimmatligi tufayli joriy etish bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Innovatsiyalarni yangilash muddati ham qisqartirildi.

Axborot tizimlari va texnologiyalari inson hayotining bir qismiga aylandi. Ularning ta'limga kiritilishi tabiiy jarayondir. Ushbu sohada texnologik vositalardan foydalanish o'ziga xos xususiyatlarga ega ko'plab innovatsion analoglar va texnikalar mavjud; Shu nuqtai nazardan, amalga oshirishni boshqarish jarayonini tuzish va osonlashtirish uchun texnologiyalar va axborot tizimlarining turli tasniflari qo'llaniladi. Biroq, iloji boricha moslashuvchan va barcha ishlab chiqilgan vositalarni ularning xususiyatlariga ko'ra tasniflash imkonini beradigan ierarxiya hali mavjud emas.

Umuman olganda, texnologiyaning ta'lim sohasiga kiritilishi ijobiy oqibatlarga olib keladi, ammo uning keng ko'lamliligi tarqalishini qiyinlashtiradi va hatto salbiy elementlarning paydo bo'lishiga yordam beradi. Axborot texnologiyalarining afzalligi shundaki, u ta'lim tizimidagi ba'zi muammolarni hal qilishi bilan birga yangi murakkabliklar va muammolarni ham keltirib chiqaradi. Eng muhimi, yoshlarning elektron qurilmalardan faol foydalanishi ularning bilim olish uslubini o'zgartirib, harakatsiz turmush tarzini davom ettirib, kelajak avlod salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu natijani ta'limda axborot texnologiyalaridan to'liq foydalanish bilan bog'lab bo'lmaydi, ammo bu holat ta'sir etuvchi omillardan biridir. Axborot texnologiyalarini yanada rivojlantirish va tarqatish ta'lim sifatini oshirishning zaruriy jarayoni bo'lib, bu o'z navbatida jamiyatda yangi o'zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Ushbu sohaning rivojlanishiga bir qancha omillar to'sqinlik qiladi. Bunday holda, ta'lim muassasalarida axborot tizimlarining mavjudligini oshirish va ularni aholi o'rtasida taqsimlash muammosi paydo bo'ladi. Albatta, noqulay tashqi muhit ham ta'lim texnologiyalarining rivojlanishiga turtki bo'ldi. Shunday qilib, 2020 yilgi pandemiya fonida masofaviy ta'lim va o'z-o'zini rivojlantirishni ommalashtirish sezilarli darajada o'sdi. Ushbu tadbirlar natijasida ko'plab ta'lim muassasalari o'z faoliyatiga Internet texnologiyalari va bulutli innovatsiyalarni tezda joriy etishga majbur bo'ldi. Albatta, ayrim mutaxassislarining maktab o'quvchilari va talabalariga dars berish uchun vaqti, tajribasi va malakasi yetarli emas. Biroq, aynan shunday keskin vaziyatda biz yangi texnologiyalardan foydalanishning muhimligi va samaradorligini yuqori sifatli ta'lim tizimini shakllantirish omili sifatida baholashimiz mumkin, bu esa, o'z navbatida, ta'limni saqlab qolish uchun zarur bo'lgan inson resurslarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Biryukova M.I., Nevejin V.P. Ta'lim sohasidagi zamonaviy axborot texnologiyalari // Profil maktabi. - 2019 yil - T.7. - Yo'q. — B. 47 — 56.
2. Vaganova O.I., Kutepov M.M., Karpova M.A. Oliy o'quv yurtlarida bakalavrlarni o'qitish uchun axborot texnologiyalari // Kareliya ilmiy jurnali. 2019. T. 8. No 3 (28). 7-10-betlar.
3. Gomonko E.A., Vysochinenko A.S. Ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantirishning asosiy tendentsiyalari // Belgorod hamkorlik, iqtisodiyot va huquq universitetining axborotnomasi. - 2019 yil - No 4 (77). -B.126-135.

4. Kormilitsina T.V. Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muammolari // Ta'limda o'quv eksperimenti. - 2019 yil - 1-son (89). - B.90-98.
5. Qo'chqorova P.A. Ta'limda axborot texnologiyalari // Fan va ta'limning rivojlanish tendentsiyalari. - 2019 yil - 57-2-son. - B.14 - 17.
6. Mamasaliev M.M., Nematov D.S. Oliy ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalari // Zamonaviy dunyodagi dolzarb ilmiy tadqiqotlar. - 2019. - No 4-4(48). - B.70-72.
7. Meshochkova M.V., Onufreychik E.N., Bogdanova E.L. Tibbiyotda axborot texnologiyalari: intellektual mulkni huquqiy himoya qilish va himoya qilish // Ilmiy tadqiqotlar azimuti: iqtisodiyot va menejment. 2017. T. 6. No 1 (18). 123-125-betlar.
8. Simdyankina E.K. Zamonaviy ta'limda qo'llaniladigan asosiy axborot texnologiyalarini ko'rib chiqish // Postulat. — 2019. -№1-1(39). - 90-bet.
9. Elbieva L.R., Ilyasova K.X., Nazaeva P.X. Gumanitar va tabiiy fanlar: muammolar, g'oyalar, innovatsiyalar // Xalqaro ishtirokdagi II Butunrossiya ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. – 2020. - B.84-88
10. Yakushev A.J., Pavlova A.K., Chernova P.S. Axborot texnologiyalarining ta'limni rivojlantirish istiqbollari ta'siri // Sanoatda mehnatni stavka va haq to'lash. - 2019 yil - 4-son. -B.63 - 68.

JADID MA'RIFATPARLARI ILMIY MEROSINI O'RGATISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING IJTIMOIIY AHAMIYATI

Shaturayeva Sevara Tashmuratovna

Nizomiy nomidagi TDPU 1-kurs tayanch doktoranti,

Toshkent davlat agrar universiteti assistenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada jadid marifatparvarlarining ilmiy merosini o'rgatishda zamonaviy pedagogik interfaol usullaridan foydalanishning ijtimoiy ahamiyati yoritilgan.

Tayanch so'zlar: Jadid, mustamlakachilik, mustaqillik, mustabid, dars mashg'ulot, salohiyat, natija, voqe'ilik, qiziqish, harakatlantiruvchi kuchlar.

O'zbekistonning buyuk kelajagini barpo etishda, uni dunyoning taraqqiy etgan davlatlari qatoridagi davlatlar darajasiga erishishda bosqichma - bosqich rivojlanish yo'lini tanlagani, o'zbek mentalitetiga xos, tarixan qaror topgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar, urf – odatlar, an'analar, axloqiy sifatlar fazilatlar dasturil amal bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekistonning Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Ma'rifatparvar ajdodlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi tabiiy. Bu kimgadir yoqadimi yoki yo'qmi, xalqimiz jadid bobolarimiz ko'rsatib bergan yo'ldan og'ishmay borishi kerak. Chunki ularning g'oya va dasturlari Yangi O'zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg'un va hamohangdir" - deydi: mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning keltirib o'tgan fikri millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarbdir. [3] Barkamol yosh avlod tarbiyasi haqida gap ketganda, A.Fitratning mana bu fikri: "Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib, izzat-xurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq"dir farzandlarimizgai ta'lim – tarbiya berishda oltinga teng hikmat hisoblanadi [2 O'zbekiston tarixini o'rganishdagi muhim omillardan biri - uni xolisona tahlil etish, ilmiy - nuqtai nazardan asoslab berishdir. Dunyoning taraqqiy etgan davlatlari tarixiy tajribasi shundan dalolat beradiki, ular mustaqillik va taraqqiyot yo'liga qadam qo'yishlari bilan asosiy e'tiborni, birinchi navbatda, yoshlarga sifatli ta'lim berish va ahloqiy jihatdan tarbiyalashga e'tibor qaratganlar. O'zbekistonning kelajak istiqboli ko'p jihatdan ta'lim - tarbiya tizimi tub sifatiga bog'liq jarayondir. Oliy talim muassasalarida ta'lim - tarbiya ishlarining barchasi yosh avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalashga yo'naltirilgan. Shu jihatdan olib qaraganda, zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalari va xorijiy tajribalarning ijobiy jihatlarini amalda qo'llash muhim o'rin tutadi. Ayni kunda xorijiy tajribaning foydali tomonlaridan

biri modulli yondoshuvdan ta'lim tizimimizda samara foydalanishimiz mumkin. Oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifalaridan biri talabalarga jamiyat tadrijiy rivojlanish davri davomida yaratilgan bilimlarni yetkazish, fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlari uchun tegishli shart - sharoit yaratish, zarur axborotlarni izlash, tanlash va mustaqil o'qishni o'rgatish orqali bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish va qiziqishlarini inobatga olgan holda oshirib borishdan iborat. Bu vazifalarni bajarishda yanada samaraliroq natijalarga erishish uchun ta'lim -tarbiya jarayonida modulli ta'lim texnologiyasini qo'llash zarurati vujudga keladi.

“Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g'arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur” – deydi : mamlakatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev [3]

Oliy ta'lim muassasalarida o'quv dasturidagi “Turkistonda jadidchilik harakati va uning ma'orif rivojlanishidagi o'rni” mavzusini o'qitishning nazariy asoslari va uning amaliy ahamiyati shundaki, mavzuni o'qitishda tavsiya etiladigan zamonaviy pedagogik va innovatsion texnologiyalarni, pedagogik hamda interfaol, interaktiv, kreativ metodlarni ta'lim jarayoniga faol tadbiq etish tashkil etadi. O'qitishning nazariy va amaliy masalalarini tadqiq etish, mavzuni o'qitishda lozim bo'lgan zamonaviy pedagogik va innovatsion texnologiyalarni o'rganish hamda bu orqali dars mashg'uloti jarayonini yanada takomillashtirish bo'yicha xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qilish zarurdir. Ushbu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilab olinadi: “Turkistonda jadidchilik harakati va uning ma'orif rivojlanishidagi o'rni” mavzusini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish metodikasining dolzarb muammolarni aniqlashtirish va tahlil qilish; zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish bo'yicha ko'nikma metodlari va malakalarni o'rganish va ularni yanada takomillashtirish; zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish bo'yicha yangi tavsiyalar ishlab chiqish; o'qitishni tashkil etish bo'yicha innovatsion ta'lim texnologiyalarini o'rganish hamda ularni faol tadbiq etish; zamonaviy xorijiy tajribalar bilan tanishish hamda ularni yurtimiz ta'lim tizimiga faol tadbiq etish istiqbollari xususida xulosalar berish. Jamiyatimiz ma'naviy - ma'rifiy yangilashdan ko'zlangan bosh maqsadimiz – “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” pirovard maqsadimiz orqali mamlakatimizda tinchligi, vatanimiz ravnaqi, xalqimizning erkin va farovon hayotiga erishish, barkamol avlodni tarbiyalash, O'zbekistondan istiqomat qilayotgan 140 ga yaqin millat va elatlar o'rtasida ijtimoiy hamkorlik va diniy bag'rikenglik kabi ko'pdan – ko'p muhim tamoyillarni amalga oshirish muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda Islom Karimovning quyidagi fikrlarini keltirib o'tish joizki: “...Biz davlatimiz kelajagini o'z qobig'imizga o'ralib qolgan holda emas, balki umumbashariy va demokratik qadriyatlarni chuqur o'zlashtirgan holda tasavvur etamiz. Biz istiqbolimizni taraqqiy topgan mamlakatlar tajribasidan foydalanib, davlat va jamiyat boshqaruvini erkinlashtirish, inson huquq va erkinliklarini, fikrlar rang-barangligini o'z hayotimizga yanada kengroq joriy qilishda ko'ramiz. Biz butun ma'rifatli dunyo, xalqaro hamjamiyat bilan tinch-totuv, erkin va farovon hayot kechirish, o'zaro manfaatli hamkorlik qilish tarafdorimiz” [1]. Oliy ta'lim muassasalarining ta'lim sifati va samaradorligini asosiy sabablaridan biri fan va ta'lim uyg'un tashkil etilganligidir.. Fan va ta'limni uyg'unlikda olib borish uch yo'nalishda amalga oshirsakgina samara beradi.Jumladan, “Turkistonda jadidchilik harakati va uning ma'orif rivojlanishidagi o'rni” mavzusini tashkillashtirish va boshqarishning o'zi ma'lum bir ilmiy yo'nalishda tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Dars mashg'ulotini to'g'ri va samarali tashkil etishda ta'lim jarayoning sifatini oshiruvchi, pedagogik faoliyatda o'qituvchining saviyasini belgilab beruvchi asosiy jihatlari: mavzusi yuzasidan ilmiy yangiliklar, yangi ilmiy adabiyotlar, ilmiy jurnallarda e'lon qilingan maqolalar va boshqa ilmiy nashrlar bilan muntazam xabardor bo'lishi, shuningdek, o'tiladigan mavzuga doir ilmiy ommabop nashrlar, tarixiy - badiiy nashrlar va ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinayotgan materiallar bilan ham tanishib borishi lozimligi hozirgi zamon talablaridir. Bu zamonaviy talablar javob beradigan o'qitu vchini hozirgi kun mehnat bozorida sifatli, zamon bilan hamnafas bo'lgan o'z sohasining yetuk bilimoniga extiyoj bo'lgan davrda raqobatbardoshligini oshirishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, fan va ta'lim uyg'unligi zamonaviy taraqqiyotning muhim vositasi sifatida O'zbekiston tarixidagi har bir mavzuni o'rganish, o'qitish va targ'ib qilishda ham eng asosiy talablardan biridir. Mustaqillikni qo'lga kiritishimiz Vatanimiz tarixida buyuk tarixiy voqea

hisoblanadi., Ushbu tarixiy jarayon xalqimizning uzoq davom etgan mustabid sovet tuzumi qaramligi va mustamlakachiligidan ozod etdi. Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov aytganlaridek “Chor mustamlakasi davrida ma’rifat g’oyasini baland ko’tarib chiqqan jadid bobolarimizning faoliyati bunga yana bir misol bo’la oladi. Mahmudxo’ja Behbudiy, Munavvarqori, Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Is’hoqxon Ibrat, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho’lpon, Usmon Nosir kabi yuzlab ma’rifatparvarlar, fidoyi insonlarning o’z manfaati, huzur - halofatidan kechib, yurtimizni taraqqiy toptirish maqsadida amalga oshirgan ezgu ishlari avlodlar xotirasidan aslo o’chmaydi” [1]. Mamlakatimiz mustaqilligini abadiy bo’lishini ta’minlab beruvchi asosiy omillardan biri ma’naviy - ma’rifiy ta’lim - tarbiya tizimimizni yanada chuqurroq takomillashtirish jarayonida olib borilayotgan oqilona siyosat va islohatlar doimo muhim ijtimoiy katta ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A.”Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch” T. “Ma’naviyat” 2008.
2. Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganing 24 yilligiga bag‘ishlangan marosimdagi ma’ruzasi. 08 dekabr 2016.
- 3.Shavkat Mirziyoyevning Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan majlisidagi nutqi. 22 – dekabr 2023 yil
4. www.ziyoNet.uz
5. pedagog.uz
6. press-servise.uz
7. gov.uz.

TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI

Shobekova Xonzoda Shoabzal qizi

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti talabasi

Nabiyeva Ruhshona Alisher qizi

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti talabasi

Annotatsiya. Zamon rivojlangani sari ta’limtizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish jadal suratlarda rivojlanmoqda.Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar va platformalar,masofaviy o’qitish,sun’iy intellekt va mustaqil ta’lim,gamifikatsiyaning zamonaviy ta’limdagi vazifalari haqida so’z boradi.Shuningdek,hozirgi kunda zamonaviy bilimlarni o’zlashtirish uchun eng ommabop texnologiyalar haqida muhokama qilinadi.

Kalit so’zlar: Onlayn o’quv platformalari,sun’iy intellekt,mustaqil ta’lim,kompetensiya, gamifikatsiya.

Innovatsion texnologiyalarning birinchi va eng ko’zga ko’ringan ko’rinishi bu – onlayn ta’lim platformalaridir. Onlayn o’qitish platformalari, raqamli darsliklar va videodarslar global miqyosda ta’limga kirib keldi. Pandemiya davrida bunday texnologiyalar ta’limni davom ettirishda asosiy vositalardan biri bo’ldi va ularning foydaliligi aniqlandi. Istiqbolda bunday texnologiyalar yanada kengroq qo’llanib, har qanday hududdan o’qish imkonini beradi. O‘zbekistonda ham onlayn ta’lim platformalarining rivojlanishi orqali ta’lim qamrovi kengayishi mumkin. Kelgusida masofaviy o’qitish mamlakatimiz ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanishi mumkin.

Sun’iy intellekt (AI) ta’lim jarayonida shaxsiylashtirilgan o’qitishni joriy etish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Har bir talabaning o’z qobiliyatlari va o’zlashtirish tezligiga qarab individual ta’lim rejalarini yaratish mumkin. Sun’iy intellekt yordamida dars materiallari moslashtiriladi, individual yordam va tavsiyalar beriladi. Sun’iy intellekt o’qituvchi yordamchisi sifatida faoliyat ko’rsatishi mumkin. Bu o’quv materiallarini avtomatik ravishda yangilash, testlarni baholash, savollarga javob berish kabi funksiyalarni bajarish imkonini beradi.

Mustaqil ta'lim bu o'qituvchi nazorati yoki ishtirokisiz, talaba tomonidan o'z-o'zini rivojlantirish maqsadida amalga oshiriladigan o'quv faoliyati hisoblanadi. Bu jarayon talabalarning o'zlashtirish darajasini oshiradi va ularni yanada mustaqil o'qitish jarayoniga tayyorlaydi.

Mustaqil ta'limning ahamiyati:

Shaxsiy rivojlanish: Talabalar o'z bilim darajalarini oshiradi, yangi ko'nikmalarni o'rganadi.

Kasbiy kompetensiyalar: Mustaqil faoliyat orqali talabalar kasbiy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilishga o'rganadi.

O'qituvchiga bog'liqlikning kamayishi: Talabalar muammolarni mustaqil hal qilishni o'rganadilar, bu esa ularga hayotda va ishdan kerak bo'ladi.

Ijodiy fikrlash: Mustaqil ta'lim ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, yangi g'oyalarni yaratishga undaydi.

Gamifikatsiya (o'yinlashtirish) texnologiyasi o'quv jarayoniga qiziqishni oshirish uchun qo'llaniladi.

O'yinlashtirish(<https://www.prpchannel.com/de/la-gamification-nei-processi-di-apprendimento/>) o'quv-ta'lim jarayonida o'quvchining ma'lum xatti-harakatlarini qo'zg'atadigan motivatsion didaktik strategiya bo'lib, u uchun jozibador bo'lgan, u ishtirok etayotgan faoliyatga sodiqlikni keltirib chiqaradigan va ijobiy tajribalarga erishishni qo'llab-quvvatlaydi.[1]

Ta'limda o'yin elementlarini qo'llash motivatsiyani oshiradi va talabalarni faol ishtirok etishga undaydi. O'quvchilar o'yin orqali mavzularni chuqurroq o'zlashtiradi. Gamifikatsiya nafaqat boshlang'ich sinflar uchun, balki oliy ta'lim tizimida ham samarali usulga aylanmoqda. U o'quv jarayonini qiziqarli va dinamik qilishga yordam beradi.

Hozirgi kunda zamonaviy bilimlarni ommabop texnologiyalar orqali o'rganish juda qulay hisoblanmoqda. Quyidagi ta'limni osonlashtiruvchi eng ommabop texnologiyalarni yo'nalishlari bilan keltirib o'tamiz:

1. Onlayn o'quv platformalari:

Coursera, Udemy, edX: Bu platformalarda dunyo bo'ylab nufuzli universitetlar va mutaxassislar tomonidan taqdim etilgan kurslar mavjud. Talabalar turli sohalarida bilim olish va sertifikat olish imkoniga ega.

Khan Academy: Talabalar uchun turli darajadagi darslar va mashqlarni taklif qiluvchi bepul platforma.

2. AI (Sun'iy intellekt) yordamida ta'lim:

Duolingo va Grammarly: AI texnologiyalari yordamida tillarni o'rganish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun xizmat qiladigan ilovalar. Sun'iy intellekt o'quv jarayonini shaxsiylashtiradi va har bir talabaning ehtiyojlariga moslashtiriladi.

3. Masofaviy ta'lim vositalari:

Zoom, Microsoft Teams, Google Meet: Ushbu videoqo'ng'iroq platformalari masofadan ta'lim olish uchun keng qo'llaniladi. Talabalar o'qituvchilari bilan real vaqt rejimida dars olib borishlari mumkin.

4. Koding va dasturlash o'rgatuvchi platformalar:

Codecademy, FreeCode Camp: Dasturlash tillarini o'rganish va amaliy mashqlarni bajarish uchun qulay bo'lgan onlayn platformalar. Talabalar koding asoslarini o'rganish bilan birga real loyihalar ustida ishlashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://oliygoh.uz/post/ozbekistonda-onlayn-talim-qanday-rivojlanmoqda>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/mustaqil-ta-limning-shakllari-usullari-va-ustuvorliklari>
3. <https://www.prpchannel.com/de/la-gamification-nei-processi-di-apprendimento/>
4. <https://uz.khanacademy.org/>

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA TASHKIL ETILADIGAN NODAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIGA BERILGAN KENG IMTIYOZLAR

Xakimov.A

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Davlat-xususiy sheriklik loyihasi — ijtimoiy sohani rivojlantirish ya'ni Maktabgacha ta'lim qamrovni oshirish maqsadida, xususiy investitsiyalarni jalb etish yoki ilg'or boshqaruv tajribasini joriy etish asosida amalga oshiriladigan tadbirlar majmui.

Davlat-xususiy sheriklik loyihasining konsepsiyasi — davlat sherigi yoki xususiy sherik tomonidan tayyorlanadigan, davlat-xususiy sheriklik loyihasini amalga oshirishni belgilashga doir tanlovni asoslab beradigan, mazkur loyihaning qiymatini va tasnifini belgilaydigan, uni amalga oshirishning samaradorligi va muhimligi asoslarini, asosiy tavsifnomalari va o'ziga xos xususiyatlarini, hamda jalb qilinadigan investitsiyalarining qaytarilishini ta'minlash mexanizmlarini o'z ichiga olgan hujjat.

Davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etiladigan nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlariga berilgan keng imtiyozlar, jumladan 15 yil muddatga ajratiladigan 1% lik kreditlar hamda oilaviy shakldagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarining barcha xarajatlarining Respublika byudjetidan qoplab berilishi sohaga bo'lgan qiziqishni juda oshirdi.

Davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etilgan har bir nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotiga qo'yilgan majburiy talab bu - ijtimoiy ko'makka muhtoj oilalar va maxsus kontingentdan muayyan miqdordagi tarbiyalanuvchilarni o'qitishdir. Chunki nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti ota-onalar badalini mustaqil ravishda belgilaydi. Ko'pincha bu davlat maktabgacha ta'lim tashkilotining badal to'lovidan ancha yuqori bo'ladi. Bu esa o'sha hududdagi kam ta'minlangan aholining o'rinli e'tiroziga sabab bo'lishi mumkin. Shu kabi holatlarni inobatga olgan holda imtiyozli bolalar qabuli davlat-xususiy sheriklik shaklidan kelib chiqqan holda quyidagicha taqsimlangan:

- xususiy sherikning mol-mulki negizida tashkil qilingan nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moddiy-texnik va moliyaviy ta'minlash shakli uchun umumiy quvvatning 35%i;
- oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moddiy-texnik va metodik ta'minlash shakli uchun umumiy quvvatning 70%i;
- qolgan barcha shakllar uchun umumiy quvvatning 25%i.

Mazkur yo'llanmalar davlat xizmatlari markaziga tegishli hujjatlarni taqdim etish orqali qo'lga kiritiladi.

Xususiy sherik tomonidan bitim shartlariga amal qilinmasligi oqibatida bitim belgilangan tartibda bekor qilinsa:

loyihani amalga oshirish doirasida xususiy sherikka ajratilgan imtiyozli kredit tegishli bankning tijorat kreditlari uchun belgilangan foiz stavkasi asosida qayta hisoblab chiqiladi va oshirilgan foiz stavkasida qaytariladi;

so'ndirilgan kreditlar bo'yicha hisoblangan foiz stavkalari ham qayta hisob-kitob qilinib, yetkazilgan zarar xususiy sherikdan undiriladi;

soliq va bojxona to'lovlari bo'yicha qo'llanilgan imtiyozlar ham qayta hisob-kitob qilinib, xususiy sherik tomonidan qoplanadi.

ijtimoiy ko'makka muhtoj oilalar — "Ijtimoiy himoya yagona reestri" axborot tizimi orqali kam ta'minlangan deb topilgan oilalar, a'zolari nogironligi bo'lgan shaxslardan iborat bo'lgan oilalar, boquvchisini yo'qotgan oilalar, bolaning ota-onasi kvotalar bo'yicha mintaqalarga taqsimlangan ijtimoiy soha xodimlari bo'lgan oilalar, to'rt yoki undan ko'p bolalari bo'lgan oilalar.

maxsus kontingent — harbiy xizmatchilarning va huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining bolalari, Maktabgacha va maktab ta'lim vazirligi tizimi xodimlari va davlat umumta'lim maktablari pedagog xodimlarining bolalari;

- nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti binosini qurish, qurilishini tugallash, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash hamda jihozlash uchun loyiha umumiy qiymatining 25 foizi miqdorida o'z mablag'larini kiritish (imtiyozli kredit ajratilgan loyihalar uchun);

- bitimning amal qiladigan davri davomida obyekt faoliyatini o'zgartirmaslik;
- nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotida sanitariya va gigiyena qoidalariga to'liq rioya qilishi;
- nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotiga yuqori malakali pedagogika kadrlari va boshqa kadrlarni ishga olishi, ta'lim-tarbiya jarayonini qonun hujjatlariga muvofiq holda o'tkazish;
- tarbiyalash va o'qitishda qulay shart-sharoitlar yaratishi, hamda iste'dodli bolalarni aniqlashi va ularni qo'llab-quvvatlashi;
- ilg'or xalqaro tajribalardan foydalanish, o'qitishda innovatsion va zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish choralari ko'rishi;
- tarbiyalanuvchilarning ota-onalari yoki ularning qonuniy vakillari bilan o'zaro aloqalarni yo'lga qo'yishi shart.

EKSPERIMENTAL KOMPLEKS YONDASHUVLAR ASOSIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH ORQALI KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Pulatov Biktamish Johonovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Jahonning ko'plab ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitish metodikasini takomillash-tirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalardan foydalanish, interaktiv dasturiy vositalar, vizual modellar va multimediali elektron ta'lim resurslarini yaratish muhim ahamiyatga ega. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida kasbiy kompetentliklarni rivojlantirish asosiy vazifa hisoblanadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga tatbiq qilish, ishlab chiqarish talablariga mos bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan yondashuvlar ishlab chiqiladi. Kasbiy kompetentliklarni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari o'quv jarayonida maxsus fanlarning rolini kuchaytirish va ularni amaliyotga tatbiq etish orqali rivojlantiriladi. Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda nazariy va amaliy yo'nalishlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, o'quvchilarning kasbiy faoliyatga to'liq tayyor bo'lishini ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida nazariy bilimlar o'quvchilarga kasbiy tushunchalar, faoliyat tamoyillari, sohaga oid konsepsiyalar va qonunlarni tushuntirishga qaratilgan bo'lib, ularni amaliy mashg'ulotlarda qo'llash uchun mustahkam zamin yaratadi. Bu jarayonda nazariy yo'nalishlar o'quvchilarning kasbiy tafakkurini shakllantirishga yordam beradi va ularga kasbiy holatlar va muammolarni to'g'ri tushunish imkonini beradi. Eksperimental yondashuvlar asosida amalga oshiriladigan faoliyat jarayonida o'quvchilar aniq kasbiy vazifalarni bajaradi, ularning bilimlari, ko'nikmalari va qobiliyatlari batafsil tahlil qilinadi. Bu jarayonda o'quvchilar real sharoitlarga yaqinlashtirilgan vaziyatlarda ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bu jarayonda, ayniqsa, kollektivda ishlash ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi, chunki kasbiy hayotda muvaffaqiyatga erishish ko'pincha jamoaviy ishlash qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Eksperimental yondashuvlar, shuningdek, o'quvchilarning kasbiy faoliyatda qaror qabul qilish jarayonlarini baholash imkonini beradi. O'quvchilar amaliyotda yuzaga keladigan muammolarni yechimlash uchun mustaqil ravishda qaror qabul qilishlari, ijtimoiy va kasbiy yechimlar topishlari talab qilinadi. Bu jarayon o'quvchilarning faoliyatini nazariy jihatdan baholabgina qolmay, balki ularning real hayotdagi samaradorligini ko'rsatadi. Masalan, o'quvchilarga berilgan eksperimental topshiriqlar davomida ularning muammolarni qanday hal qilishlari, turli yechimlar taklif qilib, natijalarga erishish qobiliyati baholanadi. Bu metod o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning kasbiy hayotdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, maxsus fanlarni o'qitish orqali kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda nazariy va amaliy yondashuvlarni uyg'unlashtirish, virtual ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, eksperimental yondashuvlarni qo'llash va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu yosh mutaxassislarning kasbiy faoliyatga puxta tayyorgarligini ta'minlaydi va mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishlariga yordam beradi.

EKSPERIMENTAL KOMPLEKS YONDASHUVLAR ASOSIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH JARAYONINING RIVOJLANTIRUVCHI DASTURIY-TA'MINOTI

Pulatov Biktamish Johonovich

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Jamiyatni axborotlashtirish bilan bog'liq jarayonlar faqat ilm-fan va inson faoliyatining barcha turlarini intellektual rivojlantirishni jadallashtiribgina qolmay, balki inson ijodiy potensialini rivojlantiruvchi yangi axborot manbaalarini yaratdi. Hozirgi zamon axborotlashtirish jarayonining yetakchi yo'nalishlaridan biri — ta'limni axborotlashtirishdir. Dunyoda ta'limni axborotlashtirish jarayonida maxsus fanlarni o'qitish metodikasini takomillashtirish, innovatsion ta'lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish va maqsadli yo'naltirish pedagogika fanida oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashdagi dolzarb vazifalar hisoblanadi.

Bizning tadqiqotimiz doirasida "Maxsus fanlarni amaliyotga yo'naltirib o'qitish jarayoni uchun ta'limiy dasturiy ta'minoti" yaratilgan va ta'lim jarayonida tajriba-sinovidan o'tkazildi.

1- rasm. “Maxsus fanlarni amaliyotga yo‘naltirib o‘qitish jarayoni uchun ta‘limiy dasturiy ta‘minoti” interfeysi.

Yuridik soxada kadrlarni tayyorlashda maxsus fanlarni amaliyotga yo'naltirib o'qitishning ta'limiy dasturi — bu huquqshunoslik bo'yicha o'quvchi larga nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar, sud ishlari, huquqiy hujjatlarni tayyorlash va boshqa amaliyotlarga asoslangan darslar orqali ko'nikmalarini oshirishni maqsad qilib qo'yadi.

Ta'limiy dasturni ishlab chiqishda quyidagi jihatlar e'tiborga olinishi kerak:

1. Ma'lumot berish tizimi:

- Nazariy va amaliyotlarning integratsiyasi: Studentlar huquqiy nazariy fanlar bilan birga, amaliyotga yo'naltirilgan fanlar, masalan, sud tadqiqotlari, yuridik ishlashning amaliy aspektlari, huquqiy tadqiqotlar va huquqiy yordam sohalaridagi bilimlarni o'rganadilar.

- Qonunlar va me'yoriy hujjatlar: Amaliyotning asosiy qismi o'quvchi larni yangi qonunlar, kodekslar, ularning joriy va holatga mosligini tushunishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

2. Mashg'ulotlar va amaliyot:

- Sud ishi: Studentlar xulosa chiqarish, dalillarni tahlil qilish va huquqiy arizalar tayyorlash kabi amaliyotlarni bajaradilar.

- Yuridik maslahatlar berish: Ishtirokchilarga murakkab huquqiy holatlar bo'yicha maslahat berish, arizalar va huquqiy hujjatlar tayyorlash kabi ko'nikmalarni o'rgatish.

- Taxliliiy metodlar: Joriy huquqiy muammolarni tahlil qilish, eng yaxshi hal qilinish usullarini ishlab chiqish.

3. Ta'limning o'qitish usullari:

- Gruppali o'qitish: O'quvchi larni kichik guruhlariga bo'lib, ularga qonunlar va me'yoriy hujjatlar asosida turli huquqiy vaziyatlar borasida amaliyot yuritish.

- Simulyatsiyalar va keys-stadilar: Sud jarayonlari va huquqiy to'qnashuvlar modellarini ishlab chiqish, bu orqali o'quvchi lar o'z bilimlarini amaliyotda sinab ko'rishadi.

- Rolling o'yinlar: O'quvchi larga muayyan huquqiy holatlarda turli rollar (sudya, advokat, prokuror) ijro etishga imkon berish.

4. Ta'limiy natijalar:

- Mamlakatlik va xalqaro huquq: O'quvchi lar o'zlarining mamlakatdagi va xalqaro huquqiy vaziyatlarga tegishli nazariy va amaliy ko'nikmalarini shakllantiradilar.

- Tashkilotlarga xizmat ko'rsatish: Yuridik konsultatsiyalar, huquqiy takliflar va ishlarni tayyorlash bo'yicha ish tajribasi.

- Yuridik ishlash qobiliyatlari: Qonunlarga muvaffaqiyatli amal qilish, sudlarda ishlash, huquqiy hujjatlarni tayyorlash.

5. Qo'llanilgan adabiyotlar va resurslar:

- Yuridik kitoblar va manbalar: Nazariy va amaliyotga yo'naltirilgan manbalardan foydalanish.

- Onlayn resurslar va bazalar: Huquqiy ma'lumotlar bazalaridan, elektron huquqiy resurslardan foydalanish.

6. Kursni amalga oshirish shakllari:

- O'quv seminarlari va treninglar: Ta'lim jarayonida aniq amaliy ko'nikmalarni egallash.

- Praktiki mashg'ulotlar: Ish jarayonlarini yuqori darajada o'rganish uchun sud ishlari va huquqiy yordamlar bilan bog'liq vaziyatlar.

- Interaktiv darslar: Qonunlar va amaliyotni interaktiv usullar orqali o'rganish.

Bu dastur o'quvchilarga huquqiy nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiq etish, voqealarni yoritish, huquqiy ko'nikmalarini amaliy jarayonlar orqali mustahkamlashni maqsad qiladi.

ХОТИН-ҚИЗЛАР БАНДЛИГИГА УЛАРНИ КАСБГА ЎҚИТИШ ВА МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ ТАЪСИРИ

Хуршидахон Махмадаминова

Аннотация: мақола хотин-қизлар бандлигига уларни касбга ўқитиш ва малакасини оширишнинг таъсирининг долзарб масалаларига бағишланган.

Калит сўзлар: хотин-қизлар бандлиги, касбга ўқитиш ва малакасини ошириш, хотин-қизлар бандлигига касбга ўқитиш ва малака оширишнинг таъсири.

Мамлакатимизда хотин-қизлар бандлиги, аҳолини касбга ўқитиш ва малакасини ошириш, бу жараёнларнинг бир-бирига таъсирини ўрганиш асосида аёлларнинг фаолият самарадорлигини ошириш замонавий ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг марказий масалаларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 42-моддасида “Ҳар ким муносиб меҳнат қилиш, касб ва фаолият турини эркин танлаш, хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитларида ишлаш, меҳнати учун ҳеч қандай камситишларсиз ҳамда меҳнатга ҳақ тўлашнинг белгиланган энг кам миқдоридан кам бўлмаган тарзда адолатли ҳақ олиш, шунингдек ишсизликдан қонунда белгиланган тартибда ҳимояланиш ҳуқуқига эга” мустаҳкамлаб қўйилган [1].

Хусусан, 2024 йилнинг бошига келиб 36 799,8 минг кишидан иборат Ўзбекистон доимий аҳолисининг 18 274,8 минги, яъни қарийб ярми хотин-қизлардан иборат бўлди (жадвал), [2].

Ўзбекистон аҳолиси ва меҳнат ресурсларининг тақсимланиши
(йил бошига)

Кўрсаткичлар	Йиллар							
	2021		2022		2023		2024	
	минг киши	%	минг киши	%	минг киши	%	минг киши	%
Жами аҳоли	34558,9	100,0	35271,3	100,0	36024,9	100,0	36799,8	100,0
шундан:								
меҳнатга лаёқатли ёшдан кичик	10699,2	30,9	11066,2	31,4	11437,4	31,8	11780,3	32,0
меҳнатга лаёқатли ёшда	20135,1	58,3	20299,5	57,5	20505,3	56,9	20746,0	56,4
меҳнатга лаёқатли ёшдан катта	3 724,6	10,8	3 905,6	11,1	4 082,2	11,3	4 273,5	11,6
шундан:								
аёллар	17180,5	100,0	17527,1	100,0	17896,3	100,0	18274,8	100,0
меҳнатга лаёқатли ёшдан кичик	5 157,7	30,0	5 333,7	30,4	5 511,5	30,8	5 675,0	31,0
меҳнатга лаёқатли ёшда	9 629,8	56,1	9 702,2	55,4	9 797,0	54,7	9 903,2	54,2
меҳнатга лаёқатли ёшдан катта	2393,02	13,9	491,22	14,2	587,82	14,5	696,6	14,8

Кўриниб турибдики, хотин-қизлар меҳнат салоҳияти барча аҳоли умумий меҳнат салоҳияти даражаси билан деярли бир хил: 2024 йил бошига келиб мамлакатимиз меҳнатга лаёқатли аҳолиси жами доимий аҳолига нисбатан 56,4 фоизни ташкил қилган бўлса, худди шу кўрсаткич хотин-қизлар бўйича 54,2 фоиздан иборат бўлган.

Аҳолининг салмоқ кўрсаткичлари жами аҳолига нисбатан ҳамда эркаклар ва хотин-қизларга нисбатан қиёслаб таҳлил қилинганда, буни юқоридаги жадвалдан ҳам кўrsa бўлади, кўринадики, хотин-қизларнинг демографик салоҳияти юқори эканлигидан далолат беради.

Таҳлил камида қуйидаги хулосалар қилиш имконини беради:

а) хотин-қизларнинг меҳнат салоҳиятини ошириш кўламини ошириш, жумладан уларни касбга ўқитиш ва малакасини ошириш жараёнларини тизимлаштириш;

б) мамлакатда хотин-қизлар меҳнатини муҳофаза қилиш, уларнинг турмуш сифатини ва меҳнат самарадорлигини янада юксалтириш;

в) хотин-қизларнинг ижтимоий меҳнат жараёнларида иштирокини доимий ўрганиб бориш, бу бора тегишли режали ўрганишлар ва тадқиқотлар ўтказишни йўлга қўйиш ва ҳ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. <https://lex.uz/docs/6445145>.
2. O'zbekistonda mehnat va bandlik. Statistik to'plam. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika Agentligi.

TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BILIMLARNI BAHOLASH: METODIKA VA SAMARADORLIK TAHLILI

Maxkamova Zuxra Tursunpulatovna

Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Ta'limni transformatsiyasida o'quvchilar bilimni baholash — bu bilimni har tomonlama baholash va tahlil qilish jarayoni bo'lib, yangi ta'lim usullari, texnologiyalar va baholash metodlarini joriy qilishga yo'naltirilgan. Bilimni baholashda amaliyotga yo'nalish berilishi, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning mustaqil ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini o'z ichiga olishi kerak. Transformatsiyasida o'quvchilar bilimni baholashning asosiy omillari:

1. Formativ baholash: Bu baholash jarayonini o'quvchi bilan birga olib borish va uning o'z ishi ustida samarali ishlashini ta'minlash. Formativ baholash uquvchiga o'z xatolarini to'g'rilash va bilimni rivojlantirish uchun imkon beradi.

2. Summativ baholash: Bu tasdiqlovchi baholash bo'lib, odatda o'quvchining ta'limning oxirgi bosqichidagi natijasini baholash uchun qo'llaniladi. Bunda imtihonlar, testlar, kurs ishlari va boshqa shakllardagi baholashlar orqali o'quvchining umumiy bilimi tekshiriladi.

3. Ijodiy va analitik qobiliyatlar: Transformatsiyalangan ta'limda o'quvchilarning faqat faktlar yoki ma'lumotlar yodlashdan ko'ra, ijodiy va analitik tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bu o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va masalalarga ilmiy yondashuvini rivojlantirishga qaratilgan.

4. Texnologiyalar va raqamli baholash: Texnologiyalarni joriy etish orqali bilimni baholashning yangi shakllari paydo bo'ldi, masalan, onlayn platformalar, interaktiv testlar, elektron portfoliolar va boshqalar. Bu o'quvchilarga fidbek olish va o'z bilimni izchil rivojlantirishga yordam beradi.

5. Portfolio va hayot bo'yicha baholash: O'quvchi o'z bilim va qobiliyatlarini portfolio shaklida namoyish qilish imkoniga ega. Bu baholash usulining afzalligi shundaki, u o'quvchining ish jarayoni va undagi o'zgarishlarni kuzatishga imkon beradi.

O'quvchilar bilimni baholash transformatsiyasida muhim omillardan biri — ta'limning faqat tavsiya qiluvchi vazifalardan ko'ra, o'quvchining o'zini o'rganish va muammolarga mustaqil yechimlar topish qobiliyatini oshirishga qaratilgan yo'nalishda qurilishi. Uzluksiz ta'limda ichki va tashqi baholash tadbirlarini amalga oshirishning muqobil usullarini ishlab chiqish muammosini dolzarblashtiradi. Biroq kasbiy ko'nikmani baholashni shakllantirishga ajratilgan ta'lim yo'nalishi bo'yicha o'quv fanlari doirasida mazkur muammoni hal qilish imkoniyati mavjud emas. Uning xulosasi qat'iy ravishda baholash ishlari uchun maxsus kasbiy tayyorgarlik mavjudligini, umumiy nazariy va amaliy o'rganish ehtimoli bilan kasbiy qobiliyatlarni baholash uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqishni talab qiladi. O'rnatilgan ta'lim shaklida nazariy bilimlar va amaliy qobiliyatlarni baholash yuqori darajada beriladi va uni shakllantirish zaruratini keltirib chiqaradi. D.N.Davidenkoning pozitsiyasiga ko'ra u modellashtirishni mavjud tizimlarning tashkil etilishi va faoliyat yuritishi tamoyillari takror hosil qilinadigan modellarini tuzish, o'rganish va qayta o'zgartirish asosida bunday tizimlarni tasvirlash, imitatsiyalash jarayoni sifatida ta'riflaydi. Bunda modellashtirish subyektiv-obyektiv tizimli vazifa bo'lib chiqadi, chunki loyihalashtiruvchi yaratilayotgan modelga nisbatan bir vaqtning o'zida modellashtirishning ham obyekti, ham subyekti bo'lishi lozim. Modellashtirish pedagogik voqelikni anglash vositasi sifatida qo'llaniladi. Modellashtirish uch turdan iborat:

ta'lim tashkilotining turli elementlarini bashoratli tahlil qilish vositasi sifatida ishlaydigan tadqiqot modellashtirishi;

tarbiyaviy modellashtirish, uning mohiyati ta'lim mazmunidagi axborotli tuzilmani kelgusida didaktik materiallarda yuzaga chiqarilishi uchun modellashtirilishidan iborat bo'ladi. Bu vaziyatda model ta'lim oluvchilar o'zlashtirishlari kerak bo'lgan mazmun sifatida o'rta chiqadi;

o'quv harakati sifatidagi modellashtirish, bunda u o'qitish jarayonini tashkil etish vositasi va bir vaqtning o'zida uning maqsadi bo'lib o'rta chiqadi (agarda o'quvchilar modellashtirish

metodlarini egallashlari ko'zda tutiladigan bo'lsa). Bizning tadqiqotimiz uchun o'zida to'rtta o'zaro bog'langan bloklardan iborat murakkab tizimli faoliyatni namoyon qiluvchi tarbiyaviy modellashtirish muhim sanaladi. Har bir blok uchun modellashtirishning o'ziga xos tadbirlari xos bo'lib, ular integratsiyalashgan o'qitish maqsadlariga mos holda obyektning o'zgartirilishiga yo'naltiriladigan ma'lum bir ketma-ketlikdagi harakatlardan iborat bo'ladi.

O'QITUVCHILAR MALAKASINI OSHIRISHNI ILMIY-METODIK TA'MINLASHNI LOYIHALASH

Abduqodirov Shoxjaxon Shokirovich

Toshkent shahridagi Puchon universiteti magistri

Bugungi kunda ta'lim nafaqat o'z fanini yaxshi biladigan, balki o'quvchilar shaxsini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yarata oladigan o'qituvchini talab qiladi.

Ta'limning gumanistik paradigmasi nuqtai nazaridan o'qituvchining boshqaruv faoliyati yangi sifat xususiyatlariga ega bo'ladi. Sub'ekt-obyekt munosabatlariga asoslangan an'anaviy boshqaruv sub'ekt-sub'ekt munosabatlariga asoslangan boshqaruvga aylanadi va o'quvchilarga maktabda, sinfda yoki kichik guruhda o'z hayotiy muammolarini hal qilishda o'qituvchi bilan teng munosabatda bo'lish imkoniyatini beradi. O'qituvchilar malakasini oshirishning ilmiy-metodik ta'minlashini loyihalash ta'lim sifatini yaxshilash va pedagogik xodimlarning professional faoliyatini samarali tarzda rivojlantirish maqsadida o'qituvchilarga ilmiy va metodik yordam ko'rsatishni nazarda tutuvchi tizimli va aniq amaliy chora-tadbirlar to'plamidir.

Bunday loyihani ishlab chiqishda quyidagi asosiy bosqichlar va prinsiplar nazarda tutilishi kerak:

1. Talablarni aniqlash va tahlil qilish

- O'qituvchilarning muammolarini o'rganish: Bugungi kunda o'qituvchilarda qanday kamchiliklar borligini, ularning ta'lim sifatini oshirishga bog'liq muammolarni aniqlash muhim. Bu jarayonda, o'qituvchilarning malaka oshirishga bo'lgan ehtiyojlari va pedagogik faoliyatini samarali tashkil etishdagi muammolarni aniqlash kerak.

- Zaman talablariga muvofiqlik: Ta'lim sohasidagi yangiliklar va ilg'or tajribalarni o'qituvchilarga qo'llash uchun zarur bo'lgan bilimlarni aniqlash.

2. Loyihaning maqsadi va vazifalarini belgilash

- Maqsad: O'qituvchilarning pedagogik, metodik va ishlab chiqarish qobiliyatlarini oshirish, ularga zamonaviy ta'lim usullari va texnologiyalarini joriy etish.

- Vazifalar:

- O'qituvchilar uchun yangi pedagogik texnologiyalar va metodikalarni o'rganish.

- Ilmiy tadqiqotlarning pedagogik faoliyatga ta'sirini tahlil qilish.

- Texnologiyalar va raqamli ta'lim usullarini o'qituvchilarning faoliyatiga joriy qilish.

3. Ta'lim dasturini ishlab chiqish

- Metodik ishlanmalar: O'qituvchilarga pedagogik va metodik ko'nikmalarni oshirish uchun maxsus dastur va materiallar ishlab chiqish. Bu metodik qo'llanmalar, kurslar, seminarlar va vebinarlar shaklida bo'lishi mumkin.

- Interaktiv usullar: O'qituvchilarga interaktiv treninglar, simulyatsiyalar, rol o'yinlari va onlayn platformalar orqali zamonaviy o'qitish usullarini ko'rsatish.

4. Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar

- Internet-resurslar: O'qituvchilar uchun onlayn kurslar, vebinarlar va elektron kitoblar, metodik qo'llanmalar to'plamini yaratish.

- Mobil ilova va platformalar: O'qituvchilarning malakasini oshirish uchun mobil dasturlar, maxsus platformalarni ishlab chiqish va ularni faol tarzda ishlatish.

- Onlayn ta'lim: Onlayn o'qitish platformalarini joriy etish, yordamchi videodasturlar va resurslarni taqdim etish.

5. O'qituvchilarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilish
 - Ilmiy tadqiqotlar: O'qituvchilarni pedagogika va ta'lim metodikasi sohasida ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish, ularning o'z fanlari bo'yicha tadqiqotlar olib borishlariga yordam berish.
 - Tadqiqotga asoslangan ta'lim: O'qituvchilarga ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslangan yangi ta'lim usullarini joriy qilish, ularning pedagogik faoliyatini yaxshilashga qaratilgan.
6. Ta'lim jarayonini baholash va monitoring
 - Natijalarni baholash: O'qituvchilarning malaka oshirish kurslari va treninglari samaradorligini baholash uchun turli monitoring va baholash usullarini joriy qilish.
 - Real vaqtda yordam: O'qituvchilarga treninglar va kurslar davomida fidbek berish, ularning olgan bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llashini kuzatish.
 - Modullar va testlar: Malaka oshirish jarayonini kundalik baholash uchun maxsus testlar va attestatsiya vositalarini ishlab chiqish.
7. Ta'lim jamoasini rag'batlantirish
 - Motivatsiya va o'zgarashlar: O'qituvchilarga malakasini oshirishga intilish va o'quv jarayonida yangi tajribalarni ishlatish uchun motivatsiya berish. Bu yosh o'qituvchilarga to'g'ri yo'l ko'rsatish va ularga malakali va yo'nalishtiruvchi rahbarlikni tashkil qilish orqali amalga oshiriladi.
8. Hamkorlik va tajriba almashish
 - Xalqaro tajriba: Dunyodagi ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga joriy qilish. O'qituvchilarning xalqaro treninglar va seminarlarda ishtirok etishi.
 - O'qituvchilarning hamkorligi: Tashkil etiladigan guruhlar va tanlovlar orqali o'qituvchilar o'zaro tajriba almashishi va hamkorlik o'rnatishi.
9. Loyihaning amalga oshirilishini monitoring qilish
 - Ta'lim sohasidagi natijalar: Loyiha boshlangandan keyin, talabalarning o'qish samaradorligini, o'qituvchilarning ish samarasini baholash. Bu jarayonda baholash tizimlari, statistik tahlillar va fidbeklar qo'llaniladi.
10. Tartib va finansiylash
 - Byudjet va resurslar: Loyihani moliyalashtirish, darslar va treninglarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag' va resurslarni aniqlash. Bu o'qituvchilarning malakasini oshirishga yo'naltirilgan stipendiyalar, grantlar va boshqa moliyaviy imkoniyatlardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

Xulosa:

O'qituvchilar malakasini oshirishning ilmiy-metodik ta'minlashini loyihalashda, pedagogik faoliyatning zamonaviy talablariga mos ravishda tizimli yondashuv va innovatsion usullarni joriy qilish muhim. Bu, o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish va o'qituvchilarning malakasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

ELEKTRODINAMINING ASOSIY TENGLAMALARINI NOFIZIKAVIY MUTAXASSISLIK GURUHLARIDA YORITISH

Irkabaev Djumanali Usmanovich

Angren universiteti Aniq va texnik fanlar kafedrasini mudiri [PhD]

O'rolov Orzubek Faxriddinovich

Angren Universiteti AT-24-1 guruh talabasi

Annotatsiya: Maksvell tenglamalarida elektromagnit hodisalarga tegishli barcha ma'lumotlar mujassamlangandir, shu boisdan ham butun klassik elektrodinamikani mana shu tenglamalarni postulatlashtirish asosida o'rganish mumkin edi. Ya'ni Kulon, Bio-Savar-Laplas va boshqa qator qonunlarga hech qanday hojat qolmasdi, negaki ularning hammasi yuqorida keltirilgan tenglamalarda "yashirinib" turibdi. Faqat bunda ifodalardagi kattaliklarning fizik ma'nosini anglab olish yetarli bo'lardi.

Kalit so'zlar: Fazo nuqtasi, vektorlar analizi, fazoviy hosilalar, multimedia, metod.

Jismlarning mexanik harakati haqidagi har qanday masalani Nyuton tenglamalari yordamida hal qilinganidek, elektrodinamikaning qator masalalari Maksvell tenglamalari asosida yechilishi mumkin.

Nofizikaviy mutaxassislik bo'yicha ta'lim oluvchi studentlarga Maksvell tenglamalarini yoritishdan oldin vektorlar analizi kursidan elementar ma'lumotlar berish maqsadga muvofiqdir. Bu borada ustozlarimizning, jumladan R.X.Mallin qalamlariga mansub "Maydon nazariyasi"[1], darsliklaridan foydalanish juda-juda asqotadi. Ushbu adabiyotda berilgan nuqta atrofida maydon funksiyalarining o'zgarishini miqdoriy ifodalash masalasi qarab chiqilib, maydonning vektor funksiyasidan olingan fazoviy hosilalar tushunchalari kiritilgan.

Fazo nuqtasini qurshovchi yopiq sirt bo'yicha olingan maydon vektor funksiyasining ikki xil integrali bizga ma'lum:

$$\phi\left(\vec{a} d \vec{S}\right) \quad \text{va} \quad \phi\left[\vec{d} S \vec{a}\right]$$

Bu integrallarning fazo nuqtasini qurshovchi yopiq sirt bilan chegaralangan hajmga nisbatini tuzamiz:

$$\frac{\phi\left(\vec{a} d \vec{s}\right)}{V}, \quad \frac{\phi\left[d \vec{s} \vec{a}\right]}{V}$$

Birinchi nisbatining limitini ifodalovchi skalayar miqdor $\vec{a}$ vektorning berilgan nuqtadagi divergensiya deyilsa, ikkinchi nisbatning limitini ifodalovchi vektor miqdor $\vec{a}$ vektorning berilgan nuqtadagi uyurmasi deyiladi. Shunday qilib, ta'rifga muvofiq:

$$\operatorname{div} \vec{a} = \lim_{V \rightarrow 0} \frac{\phi\left(\vec{a} d \vec{s}\right)}{V}, \quad \operatorname{rot} \vec{a} = \lim_{V \rightarrow 0} \frac{\phi\left[d \vec{s} \vec{a}\right]}{V}$$

Ya'ni vektorlar analizi kursidan egallangan elementar ma'lumotlar elektromagnit maydon haqida to'laqonlik ilmiy qarashlar va bilimlar sistemasining shakllanishiga ko'maklashadi.

Yana bitta fikr borasida mulohaza yuritmoqchimiz. Elektromagnit to'liqlarining chekli C tezlik bilan tarqalishini e'tiborga olgan holda, Maksvell tenglamalarini amalda differensial shaklda yozishadi, ya'ni bu tenglamalar fazoning juda kichik sohasi uchun, aniqrog'i fazoning "nuqta" si

uchun tegishlidir. Ya'ni vaqtning biror momentida fazoning biror nuqtasiga tegishli $\vec{B}$ magnit maydonining o'zgarishi, o'sha vaqtning o'zida shu nuqtaning atrofida $\vec{E}$ elektr maydonining o'zgarishga ta'sirini ko'rsatadi. Maksvell tenglamalari maydondagi har qanday o'zgarish, g'alayon uzoq masofalarga nuqtadan-nuqtaga uzatilish asosida borishini, g'alayonning elementar masofaga uzatilishi uchun elementar vaqt kerakligini, chekli masofaga uzatilishi uchun esa, chekli vaqt intervali zarurligini anglatadi. Shu aytilganlarni hisobga olgan holda Maksvell tenglamalarini quyidagi ko'rinishda yozishimiz mumkin:

$$\operatorname{rot} \vec{E} = -\frac{\partial \vec{B}}{\partial t}, \quad \operatorname{rot} \vec{B} = \varepsilon_0 \mu \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} + \mu_0 \vec{j}$$

$$\operatorname{div} \vec{E} = \frac{\rho}{\varepsilon_0}, \quad \operatorname{div} \vec{B} = 0$$

Zaruriyat tug'ilgan paytlarda ushbu tenglamalarning yoniga Om qonuni

$$\vec{j} = \lambda \vec{E}$$

va zaryadli zarrachaning harakat qonuni

$$m \frac{d^2 \vec{r}}{dt^2} = q \vec{E} + q \left[\vec{v} \vec{B} \right]$$

tenglamalari ilova etiladi. Maksvell tenglamalarida elektromagnit hodisalarga tegishli barcha ma'lumotlar mujassamlangandir, shu boisdan ham butun klassik elektrodinamikani mana shu tenglamalarni postulatlashtirish asosida o'rganish mumkin edi. Ya'ni Kulon, Bio-Savar-Laplas va boshqa qator qonunlarga hech qanday hojat qolmasdi, negaki ularning hammasi yuqorida keltirilgan tenglamalarda "yashirinib" turibdi. Faqat bunda ifodalardagi kattaliklarning fizik ma'nosini anglab olish yetarli bo'lardi. Shu ma'noda Maksvell tenglamalarini, qator metodistlar ta'kidlaganlaridek, tabiat qonunlari deb hisoblash va ularni elektrodinamika qonunlari deb atash mumkin edi.

Ushbu tenglamalarning imkoniyatlaridan ayrimlariga e'tibor beraylik:

1. Zaryadlarining $\rho(\vec{r}_0, t_0)$ va toklarning $\vec{j}(\vec{r}_0, t_0)$ taqsimotlarini bilgan holda fazoning istalgan nuqtasidagi elektr $\vec{E}(\vec{r}, t)$ va magnit $\vec{B}(\vec{r}, t)$ maydonlarini aniqlash, o'rganish mumkin. Bu yerda $\vec{r}_0$ – zichliklari ρ va $\vec{j}$ bo'lgan mos holda zaryad va tok joylashgan dV_0 sohaning radius – vektori; $\vec{r}$ - esa $\vec{E}$ va $\vec{B}$ vektorlari qiziqtirayotgan dV sohaning radius-vektori; t_0 - soha dV_0 da zaryad va tok zichliklari mos ravishda ρ va $\vec{j}$ bo'lgan holdagi vaqt momenti; t - vaqtning t_0 momentida dV_0 hajmdagi zaryad va toklar hosil qilgan maydonning dV hajmda yuzaga kelish vaqt momenti.

Elektromagnit maydon C tezlik bilan tarqalishini nazarda tutsak, $t \neq t_0$ va $t - t_0 = \frac{\left| \vec{r} - \vec{r}_0 \right|}{c}$ munosabat o'rinlidir. Bu nisbatan yuzaga keluvchi vaqt intervalini kechikish vaqti deb atalib, uning ma'nosi dV_0 hajmda hosil qilingan elektromagnit maydon dV hajmga yetib borishi uchun zarur bo'lgan vaqtdir.

2. $\vec{E}(\vec{r}_0, t_0)$ va $\vec{B}(\vec{r}_0, t_0)$ larni bilgan holda o'sha joydagi (aniqrog'i o'sha "nuqta"dagi) $\rho(\vec{r}_0, t_0)$ ham, $\vec{j}(\vec{r}_0, t_0)$ ham $\vec{E}$ va $\vec{B}$ larni differensiallash asosida aniqlanishi mumkin. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, elektrodinamikaning asosiy g'oyalari ana shu Maksvell tenglamalarida aks etib turibdi, negaki elektromagnit maydon haqida $\vec{E}$ va $\vec{B}$ tushunchalaridan boshqa hech narsani bilmagan taqdirda ham, tenglamalarga qarab quyidagilarni anglash mumkin:

- a) Elektr maydoni $\vec{E}$ kompensatsiyalanmagan zaryadlar tufayli hosil qilinishi mumkin, shuningdek vaqt bo'yicha o'zgaruvchi magnit maydoni $\vec{B}$ bilan ham hosil qilinishi mumkin

$$\left(\begin{aligned} \text{div} \vec{E} &= -\frac{\rho}{\epsilon_0} \dots \text{sa} \dots \text{rot} \vec{E} = -\frac{\partial \vec{B}}{\partial t} \end{aligned} \right).$$

$$b) \operatorname{rot} \vec{B} = \varepsilon_0 \mu_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} + \mu_0 \vec{j} \text{ tenglamadan ko‘rinib turibdiki, } \vec{B} \text{ magnit maydoni } \vec{j} \text{ toki va vaqt}$$

bo‘yicha o‘zgaruvchan elektr maydoni $\vec{E}$ asosida yuzaga kelgan.

v) Har qanday elektr maydoni har holda zaryadlar vositasida hosil bo‘lishini nazarda tutsak, oxir oqibat har qanday elektr va magnit maydonlarining manbai zaryadlar ekanligiga shubha qolmaydi.

g) Elektr va magnit maydonlarining fazo va vaqt bo‘yicha o‘zini tutishini ifodalovchi

$$\operatorname{rot} \vec{E} = -\frac{\partial \vec{B}}{\partial t} \quad \text{va} \quad \operatorname{rot} \vec{B} = \varepsilon_0 \mu_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} + \mu_0 \vec{j} \text{ tenglamalarning har birida } \vec{E} \text{ va } \vec{B} \text{ lar}$$

qatnashayotganligi shuni anglatadiki, $\vec{E}$ va $\vec{B}$ lar yakka-yakka mavjud bo‘la olmaydi, shu sababli ular haqida alohida-alohida emas, balki yagona elektromagnit maydon $\vec{E}, \vec{B}$ haqida so‘z yuritish zarur.

$$d) \vec{E} \text{ va } \vec{B} \text{ larning vaqt bo‘yicha const holda } \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} = 0 \text{ va } \frac{\partial \vec{B}}{\partial t} = 0 \text{ o‘rinli bo‘lib, “g”}$$

punktdagi tenglamalar quyidagi ko‘rinishni oladi:

$$\operatorname{rot} \vec{E} = 0, \quad \operatorname{rot} \vec{B} = \mu_0 \vec{j}.$$

Ushbu tenglamalarning har birida yoki $\vec{E}$, yoki $\vec{B}$ qatnashmoqda, bu esa ushbu holda $\vec{E}$ va $\vec{B}$ lar bir-biridan mustaqil, alohida mavjudligi haqida fikr yuritish mumkinligini anglatadi.

ye) Maksvell tenglamalaridan ko‘rinib turibdiki (fikrlash uchun “g” punktdagi tenglamalar yetarli), fazoning qaysidir nuqtasida elektr maydoni $\vec{E}$ qanchalik jadalroq o‘zgarsa ($\frac{\partial \vec{E}}{\partial t}$ qanchalik

katta bo‘lsa), ushbu nuqta atrofida hosil bo‘luvchi magnit maydon $\vec{B}$ sirkulyatsiyasi shunchalik katta bo‘ladi ($\operatorname{rot} \vec{B}$ shunchalik katta bo‘ladi), ya‘ni u nuqtadan-nuqttagacha kuchliroq o‘zgaradi. Vaqt bo‘yicha $\vec{B}$ maydonning o‘zgarishi tufayli yuzaga keluvchi $\vec{E}$ maydoni haqida ham aynan yuqoridagi fikrni takrorlash mumkin.

Yuqorida keltirilgan fikrlar bilan Maksvell tenglamalarining mazmuni, uning “mag‘zi” to‘laligicha ochildi deyish aslo mumkin emas, uning imkoniyatlari juda-juda keng.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mallin R.X. Maydon nazariyasi. T., O‘qituvchi, 1978
2. Физический энциклопедический словарь. А.М. Прохоров.
3. Савелев И.В. Курс общей физики. Т.2.-М., Наука, 1998.
4. Irkabaev Dj.U. Maktab va texnika oliy ta‘lim muassasalarida fizikani o‘rganish muammolari//Ta‘lim, fan va innjvatsiya. Ma‘naviy-ma‘rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. ISSN: 2181-8274. 2-son, Toshkent. 2023. 383 –b.
5. Irkabaev Djumanali Usmanovich, Sheraliev Sa’dullo Suyunboevich. “Fizikani o‘qitishda innovatsion texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-uslubiy va amaliy jihatlar” // Texnika oliy ta‘lim muassasalarining o‘quv rejasidagi I-blok (majburiy fanlar)dagi barcha ta‘lim yo‘nalishlari bakalavrlar uchun o‘quv qo‘llanma. 2022 y. TDU OF. Olmaliq sh.

MUNDARIJA

№	Kirish.....	3
	1-SHO‘BA: XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI	5
1	Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich Professional ta’lim muassasalarining yangi qiyofasini shakllantirishda davlat- xususiy hamkorlikning ahamiyati.....	5
2	Shoyqulov Baxtiyor Bakirovich Texnikumlarda kredit-modul tizimining joriy etilishi	9
3	Ashurova Sanobar Yuldashevna, Kadirova Gulnora Xasanovna Xalqaro ta’lim muassasalaridagi eng yaxshi tajribalar va ularni mahalliy tizimlarga integratsiyalash	12
4	Исмаилова Зухра Карабаевна, Миржанова Наргиза Норкуловна Некоторые проблемы и преимущества внедрения дифференцированного подхода в профессиональном образовании (анализ зарубежного опыта)	16
5	Ergashev Bobirjon Boxodirovich, Mirsaidov Ibroximbek Tolib o‘g‘li Professional ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning xalqaro tajribalari	18
6	Голубовский Валерий Николаевич Приоритетные направления модернизации системы профессионального образования в условиях современных вызовов.....	22
7	Олейникова Ольга Николаевна Интернационализация, интеграция и сотрудничество в среднем профессиональном образовании	26
8	Сычёва Юлия Сергеевна Основные аспекты оценки профессиональной квалификации	30
9	Ashurova Sanobar Yuldashevna, Yusupova Xilola Karimjanovna Ta’lim tizimi samaradorligini oshirishda elektron darsliklarning ahamiyati	32
10	Атемова Калипа Турсуновна, Медетова Раушан Мамадияровна Стратегия развития профессиональных образовательных учреждений на основе международного опыта	35
11	Мирзагитова Алсу Линаровна, Шатунова Ольга Васильевна Колледж в составе вуза: Российские модели подготовки специалистов	38
12	Азизова Асаль Руслановна Подготовка будущих медицинских сестер в структуре валеологической компетентности	40
13	Babadjonov Saloxiddin Sobitdojonovich Axborot muhitida axborot chaosini himoya qilishning samarali vositasi sifatida media xavfsizlikni o‘rni va ro‘li	42
14	Ergashev Azamat Omonovich O‘zbekiston professional ta’lim tizimiga KPI tizimini joriy etish masalalari	45
15	Karimova Charos Abduhalim qizi Professional ta’lim muassasalarida o‘quvchilarini an’anaviy va innovatsion yondashuvlar asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash	48
16	Khasanova Nargiza Atxamovna Analysis of problem-based learning technology in developing practical skills of students in professional education: an international perspective (usa)	50
17	Ли. Куньлинъ Стратегия развития экологического образования будущих переводчиков на основе международного опыта	52
18	Madaminova Sabina Alisher qizi The impact of multilingualism in technical education	54

19	Makhmudova Fatima Shamshidinovna Aspects of using the credit module system in non-state educational institutions.	56
20	Muqumova D.I, Nasirullaeva D.X Xalqaro tajribalar asosida professional ta'lim muassasalarining yangi qiyofasini yaratish va kadrlar tayyorlashni sifat bosqichiga olib chiqishning muammo va echimlari	59
21	Murotova Dilnoza, Abdullayeva Madina The importance of using activities in teaching foreign languages to primary school students.....	64
22	Murotova Dilnoza, Tursunmamatova Gulafzo Significance of education in human's life.....	66
23	Normatova Gavharxon Abdixasimovna, Mitalova Nargiza Salibayevna Professional ta'lim muassasalarida rahbar o'rinbosarlarining o'rni.....	69
24	Nosirov Bunyodjon G'offorali o'g'li Professional competence and pedagogical competence analysis of concepts	70
25	Otayarov Javohir Odiljon o'g'li Professional ta'lim dasturlarini umumlashtirish va takomillashtirishning afzalliklari	73
26	Qobiljonova Muslima Odiljon qizi Professional ta'lim muassasalarini zamonaviy talablar asosida boshqarish (rivojlangan davlatlar misolida)	75
27	Rashidov No'monxon Nosirxon O'g'li, Ubaydullayev Saidakbar Saydaliyevich Talabalarning modul kredit tizimida axborot kommunikatsion texnologiyalar bilan ishlash kompetentligini rivojlantirish	79
28	Raximova G.S. Xalqaro tajribalar asosida professional ta'lim muassasalarini rivojlantirish strategiyasi.....	82
29	Saidova Mariya Aleksandrovna Challenges and solutions in preparing education bachelors for workplace-based professional activities: insights from uzbekistan	84
30	Sharapov Ilxom Baxodir o'g'li Professional ta'lim o'quvchilari kasbiy kompetensiyalarini worldskills standartlari asosida shakllantirish	86
31	Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li Professional ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitishning dolzarbligi	88
32	Shermatov Axror Abdihakimovich Ta'lim sifatini monitoring qilish bo'yicha xorijiy va mahalliy tajriba	90
33	Sholpanova Aygerim Marxabayevna Xalqaro tajribalar asosida professional ta'lim muassasalarini rivojlantirish strategiyasi.....	93
34	Shoraximov Murotxon Shamaksudovich, Xudayberdiev O'ktamjon Salievich. Professional talim muassasasi rahbarining innovatsion faoliyati	95
35	Sultanov Nurilla Fatxullaevich, Adxamova Moxira Raxmatillaevna Professional ta'lim muassasalarini rivojlantirishda xalqaro "worldskills" musobaqalarining o'rni	97
36	Tursunboyeva Zuxra Umid qizi Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof olam bilan tanishtirishga oid xorijiy tajribalar tahlili.....	100
37	Цой Марина Петровна Совершенствование системы образования нового узбекистана с использованием передовых практик зарубежных стран	103
38	Ubaydullayev Mirjalol Baxodir o'g'li Kasbiy ta'limdagi xalqaro tajribalar.....	106

39	Xakimova Farangis Abdualimovna O'zbekistonda masofaviy ta'lim: imkoniyatlar va muammolar	110
40	Xolmatova Salima Kuziboyevna, Boboyeva Madina Furkat qizi, Maxamadaminova, Sarvinov Islomjon qizi, Yergasheva Nodira Ulug'bek qizi Milliy va xorijiy tajribalardan foydalanib ta'lim sifatini rivojlantirish	112
41	Хакимжоновна Хамидахон Хакимжон қизи Современные вызовы, международный опыт и потенциал развития обучения и образования взрослых в узбекистане.....	115
42	Yusupova Gulnora Quddusovna, Xasanov Mansur Abrarovich Professional ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash va dual ta'limni rivojlantirish masalalari	118
43	G'aniyeva.A.Z Kasbiy ta'limni rivojlantirishda xorij modellarini o'rganishning dolzarbligi	120
44	Kadirova Gulnora Xasanovna, Qodirov Yahyoxon Xayot o'g'li Ta'limda kollaborativ faoliyat.....	125
45	Kadirova Gulnora Xasanovna, Qodirov Yahyoxon Xayot o'g'li Ta'limda kollaborativ faoliyat	123
46	Ergashev Nodir Erniyazovich Kasbiy ta'lim tashkilotlari o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish imkoniyatlari	126
47	Abdunazarov Baxodir Abduazizovich Professional ta'limni raqamlashtirish muhitida o'quvchilarning axborot xavfsizligi bo'yicha kompetensiyalarini rivojlantirish zaruruyati.....	129
	2-SHO'BA: PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA FAN-TA'LIM-ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH VA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI	133
48	Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich, Otabayev Iskandar Abdug'aniyevich Kasbiy ta'limda kredit-modulli o'qitish tizimini joriy etish zaruriyati va istiqbollari	133
49	Уматалиева Камила Тахировна, Алишеров Камронбек Бахромович Педагогические условия формирования педагогической резильентности наставников дуального обучения.	136
50	G'affarov Feruz Xasanovich Professional ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini samarali ta'minlashda dual ta'lim portalining o'rni	138
51	Avliyakov Abdurashit Karimovich Dual ta'lim zamonaviy sharoitda kasbiy ta'lim mutaxassislarini tayyorlashning innovatsion texnologiyasi	139
52	Бичурина Светлана Усмановна, Кадырова Рано Мамаджановна, Васильева Евгения Вениаминовна Создание оптимальных условий Для подготовки научно-педагогических кадров на качественном уровне.....	142
53	Жданович Елена Петровна Дуальное обучение и развитие диагностической компетентности техникув-механиков автомобильного транспорта.....	144
54	Косьянова Светлана Александровна Современные тенденции биохимического образования в среднем профессиональном образовании	146
55	Червякова Татьяна Николаевна Подготовка будущего техника-технолога в области переработки полимеров...	149

56	Стыбаева Айгуль Шилдебайкызы, Темиров Куаныш Умирзакович, Набатова Нуржан Айтуовна Роль дуальной формы профессионального образования в развитии социального партнерства.....	152
57	Abduraimova Charos Farxod qizi Ta'lim jarayonida muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanib talabalarning taffakurini shakllantirish	154
58	Abduraxmonova N.K Ta'lim va ishlab chiqarish hamkorligi dual ta'limni rivojlantirish mexanizmi sifatida.....	156
59	Barotov Fayzullo Shukurovich Bo'lajak muhandislarda fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasida raqamli texnologiyalarning ahamiyati	159
60	Джалалов Жамолиддин Музафарович Формирование инновационной среды в высшей образовании	160
61	Есбергенов Дарьябай Муратбаевич, Наурзалиева Эльмира Махамбетяровна Интеграция науки, образования и промышленности в профессиональной подготовке: внедрение и развитие дуального образования	163
62	G'afforov Feruz Hasanovich, Ne'matova Zarina Furqat qizi Dual ta'limni amaliyotda qo'llash afzalliklari	166
63	Gafurova Zebo Orifjonovna O'zgaruvchan mehnat bozori sharoitida o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish muammolari	168
64	Gapparova Musavvarabegim Bektosh qizi, Gapparov Bexzod Nematillaevich Professional ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash yo'llari, yechimlari va dual ta'limni rivojlantirish masalalari (jizzax viloyati misolida)	170
65	Hamzayev Akbarxon Ilash o'g'li, Muxtorov Sardor Tekstil mahsulotlarida quyosh energiyasini yig'ishning tahlili.....	171
66	Kadirov Xayot Sharipovich, Yusupova Adolat Primqulovna Ta'lim sifatini ta'minlashda o'qituvchi pedagoglarning o'rni	174
67	Karimov Boxodir Yusufjonovich Professional ta'lim jarayonida mashinasozlik fanlarini multimediya texnologiyalar asosida o'qitish imkoniyatlari	178
68	Karimova Nozima Nurmuhamadovna, Omonova Sarvinoz Halim qizi Dual ta'lim – bo'lajak dizaynerlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyani ta'minlovchi ta'lim sifatida	180
69	Kodirov Ismoil Norkobilovich Xalqaro tajribalar asosida oliygohlar ta'lim tizimida malakali muxandislar tayyorlashda fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlovchi dual ta'limni tashkil etish	182
70	Mahmudov Y.E, Oromova Sh.S Yosh mutaxasislarni ta'limi tizimida kasbiy va umumiy kompetensiyalarni shakllantirish	185
71	Matmurodov Akbarjon Komiljon o'g'li Maktabgacha ta'limda bolalarga miqdor va sanoqni o'rgatish yo'llari	188
72	Muhiddinova Difuza Sherdor qizi Professional ta'lim tizimida dual ta'limni rivojlantirish muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari	191
73	Muminova Nargiza Sabitdjanovna, Abdulazizova Madina Abduqaxxor qizi Dual ta'lim tushunchasi va uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati.	193

74	Muzaffarov Musaxon Najmiddinovich O‘zbekiston professional talim tizimida dual ta’lim: tajriba, natija hamda istiqbolli rejalar	195
75	Ne‘matova Zarina Furqat qizi The role of foreign experience in the dual education system	198
76	Normurodov Mirkomol Nurmurod o‘g‘li, Abdulloyev Javohir Abdukamol o‘g‘li Maxsus pedagogika yo‘nalishi talabalarining pedagogik dizayn ko‘nikmalarini rivojlantirish	200
77	Насырова Рано Рахимовна Особенности подготовки медицинских сестер в Узбекистане в современном профессиональном образовании	204
78	O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi, Xojimatova Nilufar Zokirovna, Normirzayeva Malika Davron qizi, Akramova Ziyoda Ulug‘bek qizi MTTlarda markazlar faoliyatini integratsion tashkil etishda tarbiyachining o‘rni	210
79	Otaxanova Shoxista Shuxratjon qizi Oliy ta’limda talabalarni taqdimot mahoratini rivojlantirishning ahamiyati.....	212
80	Otayev O‘tkirbek Matyoqubovich Ichki ishlar organlarida kadrlarni malakasini oshirish va maxsus kasbiy tayyorgarlikning o‘ziga xos xususiyatlari	214
81	Otabayev Iskandar Abdug‘Aniyevich Kredit-modulli o‘qitishda o‘quvchilar mustaqilligi va ta’limga yondashuvlar.....	217
82	Pirmatov Barkamoljon G‘ayratjonovich Professional ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan smart-texnologiyalari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari	220
83	Raximova Farog‘atxon Ikramovna Dual ta’lim sharoitida pedagogik amaliyotlarni tashkil etish va o‘tkazishning o‘ziga xos xususiyatlari	222
84	Rizayeva Munojot Muminovna, Gulamova Madina Djavdatovna O‘zbekistonda professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etilish bosqichlari .	225
85	Saidjonova Parvina Shukhratovna Opportunities in implementation of dual education in educational institutions	226
86	Sharopova Matluba Isroilovna, Alimova Dilfuza Obidovna Professional ta’lim tizimida fan-ta’lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta’minlash va dual ta’limni rivojlantirish masalalari	229
87	Shasalimov Jamalxan Shasidikovich Kasb standartlari asosida dual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish jarayonining umumiy masalalari	232
88	Sholpanova Aygerim Marxabayevna Professional ta’lim tizimida fan-ta’lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta’minlash va dual ta’limni rivojlantirish masalalari	235
89	Suyarov Ashirbek Mustafayevich Germaniya dual ta’lim tizimi bilan yaqindan tanishish va O‘zbekistonda dual ta’limning bugungi holati.....	237
90	Sirojiddinova Nodira Rivojiddinovna Dual ta’limni tashkil etishda ta’lim hamda ishlab chiqarish integratsiyasini ta’minlash ahamiyati	239
91	Siddiqova Sadoqat G‘afforovna Amaliy-kasbiy ta’limda o‘qituvchilarning dual tizimda ishlash xususiyatlari	241
92	Toshmirzayeva Muhayyo Maxkambayevna Professional ta’lim: muammo va yechimlar	244

93	Туракулова Феруза Аминовна Организация дуального профессионального образования на основе немецких образовательных технологий	246
94	Usmanov Asqar Abdullayevich Professional ta'limda innovatsion texnologiyalarni joriy etish muammosi	248
95	Уматалиева Камила Тахировна Дуальное обучение как фактор социализации будущих специалистов	251
96	Xasanov Mansur Abrarovich, Ashurov Azizbek Ergash o'g'li Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish va o'tkazish metodikasi	252
97	Xatamov Umid Ismatovich Kasbiy ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash masalalari.	254
98	Xolikov Eldor Muxamadaliyevich Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga integrativ yondashuvlar asosida tayyorlash	256
99	Xolmatova Maxfuza Komilovna, Xolboyeva Feruza Rustambekovna Sherqulova Nargiza Rustambekovna Hamidova Iroda olimjon qizi O'zbekiston Respublikasi kasbiy ta'lim tizimida dual o'qitish	259
100	Холматова Салима Кузибоевна, Янгибоева Динора Ойбек кизи, Шодиева Нафосат Абдувахобовна, Салойдинова Ханифа Эргаш кизи, Қахрамонова Нилуфар Бахтиёр кизи, Нормаматова Мухлиса Фарходовна В учебном процессе важность самостоятельной работы студентов	261
101	Yakubova Shoiri Alijonovna Profesional ta'lim tizimida fan-ta'lim – ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlashda dual talimda o'qitish ko'lamini rivojlantirish	263
102	Yusupov Farxod Adamboyevich Kasbiy ta'lim muassasalarining ish beruvchi korxonalar bilan o'zaro hamkorligi jihatlari	265
103	Yusupova Gulnora Quddusovna Professional ta'lim tizimida fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash va dual ta'limni rivojlantirish masalalari	268
104	3-SHO'BA: PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA RAHBAR VA PEDAGOG KADRLARNING MALAKASINI OSHIRISH VA KASBIY RIVOJLANISH SOHASIDA MUAMMO VA YECHIMLAR.	271
105	Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich, Uralov Sirojiddin Axmadaliyevich Kasbiy ta'lim tashkilotlarida ishlab chiqarish ta'limi ustalarining o'rni va mavqei ..	271
106	Рўзиев Дилшод Убайдуллаевич Профессионал таълимнинг рақамли малака ошириш муҳитида тингловчиларни мустақил ўқув фаолиятга тайёргарлигини ривожлантириш ...	273
107	Urazova Marina Batirovna, Adxamova Moxira Raxmatillaevna Kasbiy ta'limda kredit-modul tizimni joriy etishning maqsadlari va ahamiyati	275
108	Ro'ziev Dilshod Ubaydullayevich, Nosirov Bunyodjon G'offorali-o'g'li Professional ta'limda masofaviy ta'limdan foydalanish tamoyillari (Malaka oshirish misolida)	278
109	Chudakova Vira Petrovna International experience and prospects for the implementation of innovative technologies for “forming readiness for innovative activity” and “developing psychological competencies for the competitiveness of an individual” in the context of training and professional development of personnel, using diagnostic, corrective, digital and STEM methods.....	280

110	Горбатюк Валентина Александровна Повышение квалификации педагогов учреждений профессионального образования по осуществлению педагогического взаимодействия с учащимися цифрового поколения	286
111	Юдина Лилия Валерьевна Организация эффективного обучения дисциплине «Иностранный язык в профессиональной деятельности» в профессиональных образовательных организациях.....	287
112	Abdurasulova Dilnoza Abdug‘ani qizi Ta‘lim transformatsiya sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy trayektoriyasini takomillashtirish	290
113	Акбарова N Профессиональная компетентность руководителя образовательной организации: определение и особенности.....	291
114	Axadova Gulnoza Said qizi Bugungi kunda bo‘lajak professional ta‘lim o‘qituvchilarining axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning zaruriyati	293
115	Djanaliyeva Gulbaxram Abdurashitovna, Sobirov Aziz Ta‘lim samaradorligini oshirishda interfaol ta‘lim metodlarning o‘mi	296
116	Eshonqulov Almurod Axmad o‘g‘li Professional ta‘lim tizimida kadrlarning kasbiy rivojlanishida mediata‘limning ahamiyati	298
117	Jalilova Hulkar To‘rayevna Professional ta‘limda xorijiy tajribalar (Kanada davlati misolida)	300
118	Mirjanova Nargiza Norkulovna Professional ta‘limda malaka oshirish kurslarini kasbga yo‘naltirishda xorij tajribasi (Yaponiya davlati misolida)	302
119	Mirsaidov Ibroximbek Tolib o‘g‘li Professional ta‘lim o‘qituvchilarining malaka oshirish tizimini modernizatsiya qilish (Angliya davlati misolida)	304
120	Murtozaeva Maxfuza Murtozaevna Ta‘lim muassasalari boshqaruvini takomillashtirish va rahbar kadrlar faoliyatini rivojlantirish muammolari va uning echimlari	307
121	Mustafoeva Durdona, Eshqulova Sevinch Professional ta‘lim muassasalari kadrlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish omillari	309
122	Nosirov Bunyodjon G‘offorali-o‘g‘li Professional ta‘lim pedagoglari malaka oshirish tizimini xorijiy tajriba asosida takomillashtirish (Hindiston davlati misolida)	312
123	Olimov Qahramon Tanzilovich, Sharifov Muxriddin Kamoladdin o‘g‘li Xorijiy tajribalar asosida professional ta‘limni rivojlantirish(Fransiya misolida)	314
124	Omonova Sarvinoz Halim qizi Shvetsiyada professional ta‘lim pedagog kadrlari malakasini oshirish tizimi tahlili .	317
125	Ortiqova Dildora Begmirzaevna O‘zbek adabiyoti ta‘limida talabalarning o‘quv-bilish motivatsiyasini faollashtirish metodlari va usullari	319
126	Rasulov Akbarjon Nomozovich Oliy ta‘lim muassasalari bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish imkoniyatlari va shart-sharoitlari	323
127	Raximov Zokir Toshtemirovich Pedagogik ta‘limda bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy – pedagogik faoliyatga tayyorlash muhim jarayon sifatida.....	326

128	Rihsiboyeva Mahina Tohir qizi	
	Pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda yangicha yondashuvlar	328
129	Ro'ziyev Farhod Jo'rayevich, Abdurasulova Dilnoza Abdug'ani qizi	
	Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy traektoriyasini takomillashtirishda xalqaro ta'lim dasturlarining ahamiyati	329
130	Sattorova Fazilat Ermamatovna	
	Professional development of english teacher.....	331
131	Sharapov Ilxom Baxodir o'g'li	
	Finlyandiya professional ta'lim tizimida o'qituvchilar malakasini oshirish	333
132	Xakimova Iroda Xayrullayyevna	
	Professional ta'lim muassasasini zamonaviy tamoyillar asosida boshqarish omillari	336
133	Xoliqova Oyistaxon Yuldashevna	
	Integratsiyalashgan ta'lim muhitida bo'lajak mutaxassislarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar	338
134	Xolxodjayeva Difuza Shoakrom qizi	
	Polshaning professional ta'limi va malaka oshirish tizim tahlili	340
135	Xolxodjayeva Difuza Shoakrom qizi	
	Developing linguistic-cultural competencies in vocational education students.....	343
136	Yakubova Shoiri Alijonovna	
	Profesional ta'lim tizimini rahbar va pedagog kadrlar salohiyatini yanada oshirish orqali professional ta'lim muassasalarini zamonaviy qiyofasini (imidjini) yaratish ...	344
137	4-SHO'BA: O'QUVCHILARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH ORQALI QAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI	348
138	Ashurova Sanobar Yuldashevna, Sirojiddinova Nodira Rivojiddinovna	
	Davlat va xususiy sektor hamkorligida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish imkoniyatlari	348
139	Гребенщикова Ирина Дмитриевна	
	Активизация внутреннего потенциала учащихся для предпринимательской деятельности через систему СПО.....	350
140	Baytanov O'ralboy Miraqul o'g'li, Baxtiyorova Sarvinoz Kamoliddin qizi	
	Soliq va boshqa majburiy to'lovlarining mamlakat byudjetidagi ahamiyati.....	354
141	Buriboyev Rustam	
	Professional ta'limda blender grafik dasturidan foydalanish afzalliklari	356
142	Eshonqulov Almurod Axmad o'g'li	
	Ta'lim tizimini rivojlantirishda medaiata'limni joriy qilish istiqbollari	358
143	Hasanova Dilafro'z Bo'ronovna	
	O'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali kambag'allikni qisqartirish	360
144	Ibodullaev Shixnazar Kuromboy o'g'li	
	Professional ta'lim muassasalarida tadbirkorlik faoliyatiga o'qitish yo'llari va ijtimoiy ta'siri	362
145	Ilxomov Baxodir Ilxom o'g'li	
	Professional ta'lim tizimida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish: samarali strategik yondashuvlar	364
146	Kurbanova Maftuna Lazizovna	
	Tadbirkorlik faoliyatini raqamlashtirish sharoitida mahalliy boshqaruv organlari faoliyatida avtotransport xizmatini rivojlantirish muammolari.....	367
147	Mirzaxidova Shoiri Gulyamovna	
	Professional ta'limda tadbirkorlikka tayyorlash orqali o'quvchilarning moliyaviy mustaqillikka erishish imkoniyatlarini oshirish	369

148	Narbayeva Dilnoza Darvishaliyevna Menejment tushunchasi va uning predmeti.....	372
149	Nurmatova Gulsanam Xabiybiddin qizi O‘quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga ta’sir qilish orqali kambag‘allikni qisqartirish masalalari	374
150	Omonov Sardor Raxmonkul o‘g‘li O‘quvchilarni tadbirkorlikka tayyorlashda maktab va ta’lim muassasalarining o‘rni	376
151	Otamuratov Rustam Uskanovich O‘zbekiston sharoitida milliy iqtisodiyotning rivojlanish tendensiyalari	377
152	Rashidova Nargiza Rashid qizi Kasbiy ta’limni aksiologizatsiyalashning o‘ziga xos xususiyatlari	380
153	Raxmatullaeva Durdona Ravshanovna Yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash masalalari	381
154	Rihsiboyeva Mahina Tohir qizi Bo‘lajak iqtisodchilarga qo‘yiladigan zamonaviy talablar	383
155	Urinboyev Rustam Risqulovich, Tursunov Muzaffar Ilxomovich Multimediali elektron o‘qitish vositalari orqali ta'lim muhitining rivojlanishi.....	385
156	Xidoyatov Ravshan, Xidoyatov Ziyovuddin Iqtisodiyotni liberallashtirish barqaror o‘sish omili.....	387
157	Xolboeva Feruza Rustambekovna Bitiruvchi talabalarni ish bilan ta’minlashda, ularga motivatsiya berish va ko‘nikma hosil qilish mexanizmlari	389
158	Xurramov Keldiyor Muradullayevich Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish yo‘nalishlari	392
159	Yakubova Shoiri Alijonovna O‘quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash orqali qambag‘allikni qisqartirish masalalari	395
160	Chorshanbiyev Avaz Eshkuvatovich Nogironligi bo‘lgan o‘quvchi yoshlarni imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktablarida tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash	396
161	5-SHO‘BA: TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI	399
162	Олимов Қахрамон Танзилович, Холмухамедов Темур Муродиллаевич Меҳнат бозорининг ўзгаришлари шaroitida техникum талабаларининг кўникмаларини ривожлантириш.....	399
163	Hamidov Jalil Abdurasulovich Umumkasbiy fanlari bo‘yicha elektron darsliklarga qo‘yiladigan metodik talablar ..	401
164	Karimova Nozima Nurmuxamadovna Professional ta’limda paradigmal yondashuv	405
165	Diah Gusrayani The Giant and the Dwarf: A Scaffolding Approach to Teaching English to Young Learners	407
166	Горбатюк Валентина Александровна Внедрение профилизации в переподготовку по специальности «Профессиональное обучение»	410
167	Kurt Gerard Strategy for the development of vocational training institutions based on international experience.....	411
168	Санько Анна Алексеевна Внедрение информационных технологий как средства профессионально-личностного развития студентов в процессе изучения иностранного языка в учреждении высшего образования	414

169	Азимова Машхурахон Ходжиевна Перспективы внедрения инновационных технологий в систему высшего образования в процессе развития коммуникативной толерантности у студентов.....	417
170	Сартакова Елена Владимировна Развитие субъектности в среднем профессиональном образовании с опорой на коучинг и рефлексию.....	419
171	Уразова Марина Батировна, Азизова Асаль Руслановна Использование метода «контекстно-цифровой образовательный сценарий (кцос)» с применением контекстно-цифровой технологии в развитии валеологической компетентности будущей медицинской сестры	422
172	Ximmataliyev Do'stnazar Omonovich, G'opporova Odinaxon Xursanali qizi Innovatsion texnologiyalar: ta'lim tizimini rivojlantirishning kelajakdagi yo'nalishlari	424
173	Шарипова Дилара Джуманиязовна, Иброҳимов Иброҳим Баходирович Автоматбаб ўқитувчи ва ҳайдовчи-йўриқчиларининг педагогик тажриба синови ишларини ташкил этиш ва ўтказиш.....	426
174	Ergashev Bobirjon Boxodirovich Integrativ yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-marifiy faoliyatga tayyorlash aspektlari	433
175	Begimqulov Hasanboy Shukurboy o'g'li Meta texnologiyalar asosida o'quvchilarni kasbga o'rgatish aspektlari	436
176	Абдурахимова Камила Гайратовна Диалогическая природа общения преподавателя и обучающихся.....	438
177	Abdullaev Shavkatjon Shokirjon o'g'li Ways of applying digital technologies for language learning at primary schools. ...	440
178	Abdusattarova Zaynab Abdujalil qizi Talabalarning matematik savodxonligini rivojlantirishda loyihaviy ta'lim texnologiyalarining ahamiyati.....	442
179	Allayorova Sarvinoz Baxtiyorovna, Karimberdieva Zilola Komiljon qizi Talabalarda individual hamda guruhish ishlash orqali daxldorlik hissini oshirish	445
180	Amanova Gulnoz Abdukayumovna Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samarali metodlari	447
181	Allayorova Sarvinoz Baxtiyorovna, Nurullaeva Surayyo Ahmadjon qizi Talim tarbiyani tashkil etishda mustaqil faoliyatni klaster tizimiga moslashtirish	450
182	Avazbekova Shohsanam Nurmamat qizi Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning ahamiyati	452
183	Axadova Komila Said qizi Kompyuter modellashtirish ko'nikmasi - bo'lajak muhandis kasbiy kompetensiya-sining tarkibiy qismi sifatida.....	454
184	Ashirov Abdurashid Ravshanovich Professional ta'limda o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati faolligini innovatsion tashkil etish	457
185	Arslanova Madinaxon Mansurovna Boshlang'ich sinfda texnologiya fanini o'qitish orqali aqli zaif o'quvchilarning o'quv-ijtimoiy faoliyatini shakllantirish	459
186	Asrorov Xurshid Qobilovich O'quvchilar bilimni baholashda zamonaviy yondashuvlar	462
187	Asrorov Xurshid Qobilovich, Asrorova Nargiza Isomitdinovna O'quvchilar bilimni baholashning tarixiy tendensiyalari	464
188	Abdullayeva Nafisa Shavkatovna Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish modeli	466

189	Abduazizova V.V., Mukhtoralieva M.A. The role of innovative technologies in the development of the educational system ..	469
190	Agaliyeva Xabiba Narmaxmad qizi “Identification of communicative problems” metodlar jamlanmasini professional ta’lim muassasalari ta’lim jarayoniga tadbiiq etish yo’llari	470
191	Abdurasulova Zarina Abdusalom qizi Biologiya fanlarni o’qitishda multimedia texnologiyalarining ta’siri	474
192	Alimova Saodat Azatovna Kreativlik. Kreativlik muammosiga zamonaviy yondashish	477
193	Avezmurodova Yulduz Raxmonkulovna Salomatlik psixologiyasi-dolzarb ijtimoiy muammo sifatida	479
194	Butaeva Nargiza Buriboyovna Ta’lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni o’rni va ahamiyati	482
195	Baxriddinova Moxinur Muzaffar qizi Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni innovatsion fikrlash ko’nikmalarni shakllantirish mexanizimlari	483
196	Botirov Abdusattor Gapparovich, Babayev Narimon Otabayevich Parmalash ishlari mavzusini o’qitish metodikasi	486
197	Baqoyev Olim Otayevich Kasbiy ta’lim muassasalarida malakaviy amaliyotni samarali tashkil etish metodikasi	488
198	Bekmuradova Gulnoza Maxmudovna Innovatsion ta’lim sharoitida ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash tendetsiyalari	490
199	Bekmatov Dilmurod Shahobiddinovich Qavariq ko’pyoqlilar uchun eyler formulasining ba’zi tatbiqlari	493
200	Bekmatov Dilmurod Shahobiddinovich, O’rolov Orzubek Tengsizliklarni isbotlashning zamonaviy usullarini o’quv jarayonida talabalarga o’rgatish	496
201	Dedaxonova Moxira Oltmishboyevna Ta’lim va tarbiya tizimini rivojlantirishda o’quvchilar o’rtasida internet madaniyatini tarbiyalash	498
202	Delov To’lqin Erkinovich Talabalarni raqamli kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan virtual vositalar va ulardan foydalanish metodikasi	500
203	Eshanova Mohira Yuldashbayevna Professional ta’limda ta’lim natijalarini baholash	502
204	Eshanova Mohira Yuldashbayevna, Ro’ziyev Farhod Jo’rayevich Professional ta’limda milliy malaka tizimi	504
205	Эсбергенов Дарябай Муратбаэвич, Наурзалиева Элмира Махамбетяровна Возможности интеграции инновационных технологий в развитие системы образования	506
206	Ibragimova Ruxsora Sur’at qizi, Abdulazizova Madina Abduqaxxor qizi Maktabgacha talim tashkilotini boshqarishda direktor mutaxassislarini mediakompetensiyalarini rivojlantirish	509
207	Ilmurodova Feruza Shakirovna Bo’lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash: asosiy tendetsiyalar	512
208	Irkabaeв Djumanali Usmanovich Texnika universiteti talabalariga fizikani o’qitishni texnologiyalashtirish pedagogik muammo sifatida	517
209	Jabbarov Zarifboy Rustamovich Oliy harbiy ta’lim muassasalarida harbiy xizmatchilarning ta’lim sifatini takomillashtirish istiqbollari	520

210	Jamoldinova Sayyora Nodirbek qizi, Temirova Umida Ikromovna Talabalar konfliktologik madaniyatini rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida.....	523
211	Jamoldinova Sayyora Nodirbek qizi Bo'lajak o'qituvchilarining konfliktologik madaniyatini rivojlantirishning asosiy tamoyillari va mohiyati	526
212	Jumanazarova Zuhraxon Qosimjanovna Muhandislik grafikasi fanini integratsiya asosida o'qitish metodlari	529
213	Kamolova Mahliyo Hasanovna Soliq sohasida raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	531
214	Jumanazarova Zuhraxon Qosimjanovna Muhandislik va kompyuter grafikasi fanini o'qitishda didaktik birliklarni birlashtirish texnologiyasi tatbiqi	532
215	Каршибоев Шароф Абдураупович, Касимов Анвар Мусурманович Интерактивные образовательные платформы: перспективы для молодежи в научной сфере	534
216	Keldiyorova Manzura G'aybullaevna Boshlang'ich sinf o'quvchilarini Art-pedagogika vositasida tarbiyalash	536
217	Keldiyorova Manzura G'aybullaevna Boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rgatishning ahamiyati	538
218	Kodirova Nazokatkhon Khusniddin kizi Prospects for organizing independent learning in professional education institutions	540
219	Kosimova Yanglish Baxtiyarovna Tabiiy fanlarni tushuntirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish istiqbollari.....	543
220	Кореневская Наталья Юрьевна Формирование функциональной грамотности и самоорганизации обучающихся химических специальностей.....	544
221	Kubayeva Mavlyuda Baxtiyor qizi Professional ta'lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishning didaktik asoslari va innovatsion yondashuvlar	547
222	Кудряшов Валерий Сергеевич О внедрении инновационных технологий обучения на кафедре «Эксплуатация подвижного состава» Ташкентского транспортного техникума.....	551
223	Кузиев Ботир Намозович, Муртазин Эмиль Рустамович, Каримов Мухаммаджон Ихтиёр угли Информационные технологии для устойчивого развития: анализ трендов и возможностей.....	553
224	Kuliyeva Dilshoda Alijon kizi Prospects of implementing innovative technologies in the development of the educational system.....	555
225	Kodirov Komiljon Raximovich, Azizov Ergash Yuldashevich, Ro'zikov Maxamadjon Mamirjon o'g'li Professional kompetentlikning innovatsion yondashuv asosida rivojlantirish maqsadi	558
226	Mavlanov Shavkat Yusupovich Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning pedagogik atamalardan foydalanish holati va ular mazmunini modernizatsiyalash istiqbollari.....	561
227	Maxmudova Fotima Shamshidinovna Talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash tendensiyalari	563
228	Maxkamova Zulfiya Tursunpulatovna Ta'limda raqamli texnologiyalar asosida bilimlarni baholash: metodika va samaradorlik tahlili	567

229	Meliboyev Aziz Rozaqovich O'zlashtirish natijalarini baholashning o'ziga xos jixatlari.....	571
230	Muzaffarov Musaxon Najmiddinovich Professional ta'lim tizimida o'quvchi-yoshlarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish	573
231	Mirzakmedova Shakhnoz Anvarovna, Ilkhomova Gulnoza Zayniddin kizi Enhancing professional education: the impact of assessment and evaluation on educational management practices	576
232	Mingyasharova Sevara Abdulla qizi Muhandislarning kasbiy kompetençiyasini shakllantirishda o'quv jarayonining tutgan o'rni	580
233	Mizamova Hulkar Muhiddinovna Bolalarga erta yoshdanoq musiqiy ta'lim berishning zarurati	581
234	Mirzukurov Mirziyod Mirodil o'g'li Ta'lim tizimini rivojlantirishda o'quvchilarda kreariv kompetentlikni shakllantirish metodlari	584
235	Муртазина Диана Рахибовна Инновации в педагогике: как молодые ученые формируют будущее образования	586
236	Муртазин Эмиль Рустамович, Петров Рустэм Иванович Молодежь и развитие радиотехнического образования: ключ к будущему технологий.....	588
237	Mirsaidov Ibroximbek Tolib o'g'li Intellectual texnologiyalar professional ta'lim o'quvchilarda axborot kompetentligini rivojlantirishning katalizatorlari sifatida	590
238	Mirzaxmatova Sayyora Saydaxmatovna Shaxs kasbiy shakllanishining psixologik asoslari	594
239	Mo'minova Nargiza Sabitdjanovna, Otabayeva Oydina Nematjonovna Treninglar vositasida maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish metodikasi	596
240	Murotova Dilnoza, Ergashaliyeva Gulhayo, Ja'farova Marjona Enhancing teaching practice with technology	600
241	Матниязова Азиза Бахтияровна Методы и средства формирования проектной компетентности учителя русского языка в начальной школе	602
242	Муродова Нафиса Санъатжоновна Применение цифровых технологии в развитии творческих способностей студентов вузов	604
243	Mustofoqulov Jabbor Axmatqulovich, O'.Soatov Elektr zanjir sxemasini virtual simulyatsiya dasturida tushuntirishning samarali metodi.....	606
244	Mo'minova Shoxista O'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlarini yaratishga innovatsion yondashuv.....	608
245	Muqimov Ma'ruf Olimovich Axborotli ta'lim muhitidan amaliyotda foydalanishning didaktik imkoniyatlari	611
246	Maxsudov Po'lat Maxsudovich Ta'lim jarayonida Agile va Scrum texnologiyalarini qo'llash	612
247	Nasriddinov Xasan Baxtiyor o'g'li O'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish metodlari	614

248	Намазбаева Л.З., Ёрмухамедова М.Ш. Перспективы внедрения инновационных технологий в развитие системы образования	616
249	Nizamova Muyassar Nuritdinovna Ta'lim tizimida bo'lajak menejerlar kasbiy mobilligini innovatsion yondashuvlar asosida rivojlantirish istiqbollari	619
250	Норкулов Ғайрат Меҳнат бозори эҳтиёжларини аниқлаш ва малакали кадрларни мақсадли тайёрлаш масалалари	621
251	Nuritdinova Shaxnoza Kamoliddin qizi Maktabgacha tayyorlov guruhlarida savodga o'rgatishda multimedia texnologiyasidan foydalanish mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida.....	624
252	Nosirova Robiyaxon Abdusamad qizi Professional ta'lim o'quvchilarida kasbiy huquqiy madaniyatni shakllantirish	627
253	Nuraliyeva Kamola Isaqali qizi Ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni joriy qilish istiqbollari	629
254	Nazarov Usmon Islomovich Boshlang'ich professional ta'limda o'quvchilarning ta'lim natijalarini baholash	631
255	Nazarov Usmon Islomovich, Ro'ziyev Farhod Jo'rayevich Boshlang'ich professional ta'limda ta'lim mazmunini transformatsiyalash	632
256	Omonova Muxlisa Do'stnazar qizi, Ergasheva Mohinur Komil qizi Individual yondashuv asosida talabalarining o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish metodikasi	634
257	Otabayev Muzaffar Ne'matullayevich The role of gamification to develop students' lexical competence in the english language	635
258	Первухина Наталья Валентиновна Английский язык в профессиональной деятельности IT- специалистов	636
259	Pervukhina V. Natalia, Yudina V. Lilia Exploring the application of artificial intelligence in foreign language teaching	638
260	Qodirova Maxfuzaxon Axmadovna Oliy ta'lim muassasalarida talabalar refleksivligini innovatsion ta'lim asosida rivojlantirish va joriy etish istiqbollari.....	641
261	Qo'chqarov Diyorbek Ulug'bekovich Bo'lajak muhandislarni ixtisoslashtirilgan fanlardan o'zlashtirish natijalarini baholash metodikasi	642
262	Rakhimova Malokhat The use of educational technology for science teaching methods in biological systems	644
263	Raxmatullayeva Durdona Ravshanovna, Agaliyeva Xabiba Narmaxmad qizi Professional ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonida kommunikativ kompetentlikni shakllantirish metodikasi	647
264	Ravshanov Sobir Markaevich Professional ta'lim muassasalarida baholashning dolzarb masalalari	650
265	Rustamov Bektosh Ximmatovich Talabalarda pedagogik faoliyat natijalarini bashoratlash ko'nikmalarini tahlillar asosida shakllantirish	652
266	Ro'ziyev Furqat Ro'ziyevich Talabalarining ixtisoslashtirilgan fanlarni o'zlashtirish natijalarini baholash jarayonida zamonaviy raqamli texnologiyalarining o'rni.....	656

267	Садикова Дилафруз Хусановна STEAM технологии для создания образовательной среды в дошкольном образовании	657
268	Samandorova Nazokat Akmal qizi Professional ta'lim va mahalla hamkorligi ijtimoiy jarayon sifatida.....	659
269	Садикова Дилафруз Хусановна, Кулфидинова С.А. Инновации в образовании: доо как центр духовно-нравственного и эстетического воспитания детей в сотрудничестве с семьей	661
270	Садикова Дилафруз Хусановна, Туругнова М.Ш. Перспективы внедрения инновационных технологий в развитие системы образования	663
271	Садикова Дилафруз Хусановна, Хамидова Н. Перспективы внедрения инновационных технологий в изобразительную деятельность детей	665
272	Sirojiddinov Ixomjon Ibroximovich Professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarda kasbiy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning nazariy asoslari.....	667
273	Sultanova Dilnura Abdurashidovna Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quv faoliyatini boshqarishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	671
274	Sultanov Nurilla Fatxullaevich, Adxamova Moxira Raxmatillaevna Professional ta'lim muassasalarini rivojlantirishda xalqaro "Worldskills" musobaqalarining o'rni	676
275	Sulaymonova Elnora Maksudovna Maktabgacha yoshdagi bolalarda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy jihatlari.....	678
276	So'fiboyeva Gulchexra Mamurjonovna O'qitishda o'quvchilarining fazoviy tasavvurlarini rivojlantirish va uning pedagogik va psixologik xususiyatlari.....	680
277	Toshtemirova Nodira Nematillayevna Innovatsion texnologiyalarni joriy qilishda ta'lim tizimini rivojlantirishning istiqbollari (Jizzax viloyati misolida)	682
278	Tolipova Malika Salohiddinovna "Professional ta'limda taym menejment texnologiyalari asosida o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning innovatsion yondashuvlari"	684
279	To'raqulova Gulchehra Egamqulovna Maktabgacha ta'limda STEAM ta'lim texnologiyasidan foydalanish zaruriyati	686
280	Tursunbayeva Yulduz Radjab qizi O'qitish jarayonini boshqarish texnologiyasi pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish	688
281	Toshboyeva Nargiza Yo'ldashevna, Tursunova Nigora Ulug'bek qizi Talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda amaliy dasturlar ahamiyati ..	691
282	Umidov Azizjon Raxmatjon o'g'li Ta'lim muhitida raqamli didaktika va uning asosiy tamoyillari.....	694
283	Ubaydullayeva Sayyora Xasanovna Kasbiy tayyorgarlik davrida reflektiv kompetensiyani darajasini oshirish	696
284	Умарова Нигора Психологлар математикани нима учун ўрганадилар?	699
285	Umarova Nadira Raxmanovna, Umarova Nigora Alisherovna, Eshpulatova Xusniya Mirg'olib qizi Gumanitar ta'lim yo'nalishlarida matematikani o'qitishda predikat va kvantorlar tushunchalaridan foydalanishga doir ba'zi malumotlar	701

286	Urazbaeva Aziza Uktamovna, Karimberganov Timur Alisher o'g'li Ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni joriy qilish istiqbollari	705
287	Xasanov Mansur Abrarovich, Ergashev Bobirjon Boxodirovich Kasb–hunar maktablari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning tashkiliy-tuzulmaviy modeli.....	708
288	Xalikov Timur Tulkinovich Professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarini bandligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish	710
289	Ximmataliyev Do'stnazar Omonovich, Raxmatullayeva Madinaxon Murodjon qizi Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari	712
290	Xurvaliyeva Tarmiza Latipovna, Sodiqova Dilobod Iqboljon qizi Maktabgacha ta'lim jarayonida klasterli integratsiyadan foydalanish imkoniyatlari	715
291	Xoliqova Oyistaxon Yuldashevna Integrativ mashg'ulotlarni tashkil etishda muammoli o'qitish texnologiyasining mohiyati va mazmuni	718
292	Xolyigitova M.N. Ta'limda innovatsion usullarni joriy etilishi.....	719
293	Xolyigitova M., Suyarov A. Umumta'lim maktablarida matematika va informatika fanini o'qitishda innovatsion tadqiqotlarni qo'llash	721
294	Xo'jamberdiyeva Sarvinoz Keldiyorovna Ta'lim jarayonini samaradorligini oshirishda ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish	723
295	Xo'jamberdiyeva Sarvinoz Keldiyorovna Zamonaviy ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati	727
296	Xodjayeveva Munisa Utkur qizi Situativ ta'lim texnologiyalari	729
297	Xushmatova Nilufar Axatovna Innovatsion hamkorlik asosida professional ta'lim talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda interfaol metodlarning roli	731
298	Худайбердиев У.С. О педагогических инновациях в образовании.....	734
299	Xudayberganova Muhayyo Sobirovna Ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni joriy qilish istiqbollari	736
300	Yavminova Nafisa Mashrabjonovna Enhancing english project work among first-year students.	739
301	Yo'ldosheva Nilufar Yusufovna Methods for determining the scientific and creative potential of a teacher	740
302	Zulunova Dilnoza Donyorbek qizi Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilariga chet tilini o'rgatishning samarali muhiti va innovatsion usullari	742
303	Ziyamuxamedova Umida Abdupataxovna, Maqsudjonova Feruza Sayfullaevna O'quvchilarni tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish	745
304	Ziyodullayeva Sarvinoz Shamsiddin qizi Boshlang'ich sinflarda dars jarayoning samaradorligini oshirishda differensial ta'lim texnologiyasi	747
305	Ziyodullayeva Sarvinoz Shamsiddin qizi Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar intellektual imkoniyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari	750
306	O'sarova Go'zalxon Rasuljon qizi Ta'lim tizimini rivojlantirishda multimedia texnologiyalarining ahamiyati	752

307	Shaislamova Muazzamxon Raximxodjaevna	
	Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini rivojlanishi	754
308	Shaturaeva Sevara Tashmurotovna	
	Jadid ma'rifatparlari ilmiy merosini o'rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ijtimoiy ahamiyati	756
309	Shobekova Xonzoda Shoabzal qizi, Nabiyeva Ruhshona Alisher qizi	
	Ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni joriy qilish istiqbollari	758
310	Xakimov.A	
	Davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etiladigan nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlariga berilgan keng imtiyozlar	760
311	Pulatov Biktamish Johonovich	
	Eksperimental kompleks yondashuvlar asosida maxsus fanlarni o'qitish orqali kasbiy kompetentlikni rivojlantirish imkoniyatlari.....	761
312	Pulatov Biktamish Johonovich	
	Eksperimental kompleks yondashuvlar asosida maxsus fanlarni o'qitish jarayonining rivojlantiruvchi dasturiy-ta'minoti.....	762
313	Хуршидахон Махмадаминова	
	Хотин-қизлар бандлигига уларни касбга ўқитиш ва малакасини оширишнинг таъсири	763
314	Maxkamova Zuxra Tursunpulatovna	
	Ta'limda raqamli texnologiyalar asosida bilimlarni baholash: Metodika va samaradorlik tahlili	765
315	Abduqodirov Shoxjaxon Shokirovich	
	O'qituvchilar malakasini oshirishni ilmiy-metodik ta'minlashni loyihalash	766
316	Irkabaev Djumanali Usmanovich, O'rolov Orzubek Faxriddinovich	
	Elektrodinamining asosiy tenglamalarini nofizikaviy mutaxassislik guruhlarida yoritish.....	767

**“XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA KASBIY
TA’LIM MUASSASALARINING YANGI
QIYOFASINI YARATISH VA KADRLAR
TAYYORLASHNI SIFAT BOSQICHIGA OLIB
CHIQISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI”**

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari

to‘plami